

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО
ІМ. ШЕВЧЕНКА

АНДРІЙ БАГМЕТ

СЛОВНИК СИНОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

diasporiana.org.ua

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
SOCIÉTÉ SCIENTIFIQUE ŠEVČENKO
SCHEWTSCHENKO GESELLSCHAFT der WISSENSCHAFTEN

Monuments of Ukrainian Language and Literature
Vol. IX

ANDRIY BAHMET

DICTIONARY OF UKRAINIAN SYNONYMS

Gregory Luznycky and Leonid Rudnytzky, *Editors*

Vol. I: A - P

New York — Paris — Sydney — Toronto

1982

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА

Пам'ятки української мови й літератури
том IX

АНДРІЙ БАГМЕТ

СЛОВНИК СИНОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Редакція
Григор Лужницький і Леонід Рудницький

Том I: А - П

Ню Йорк — Париж — Сидней — Торонто

1982

Видано коштом фонду бл. п.
Миколи і Наталії Данильченків

Copyright © 1981 by Shevchenko Scientific Society

Library of Congress Catalog Card Number: 81-85535
I S B N: 0-88054-100-8

ВІД РЕДАКЦІЇ

Лексикографічна праця, що її опубліковуємо в цьому томі заходами НТШ, це: ,,Матеріяли до синонімічного словника української мови'', Андрія Багмета. Первісно ці матеріяли друкувались у журналах: *Вітчизна* (Київ, 1959, ч. 2 — 1962, ч. 7) і *Україна* (ілюстрований тижневик, Київ, 1969, ч. 2 — 1971, ч. 41, з перервами). У *Вітчизні* друк цих матеріялів припинено, без заподання будьякої причини, на слові ,,нещадно''. Багато пізніше, вже після смерти автора ,,Матеріялів'', вони почали друкуватись за редакцією письменника Д. Гринька у журналі *Україна*. Але й в цьому журналі друк цих матеріялів перервано без жадних пояснень на слові ,,патик'', до речі, з заміткою, що ,,далі буде''.

Якими були відносини життя і праці автора ,,Матеріялів'' Андрія Багмета, не можна з певністю сказати, бо відомостей про нього в друку дуже мало. Біографічних записів про нього немає у таких довідниках, як: *Українська радянська енциклопедія* (вид. 1 і 2), *Український радянський енциклопедичний словник, Радянська енциклопедія історії України,* чи *Учені вузів Української РСР*. Нечисленні також й відклики до ,,Матеріялів'' Багмета у фаховій літературі. Згадує їх, правда, С. Паламарчук у своїй праці: *Українська радянська лексикографія* (Київ, ,,Наукова думка'', 1978, ст. 97). Покликається на них також Л. М. Марченко у своїй статті: ,,Робота з лексичними синонімами'' *(Українська мова і література в школі*, 1963, ч. 10, ст. 45 - 55). Однак у інших лексикографічних працях, автори яких напевно були познайомлені з ,,Матеріялами'' Багмета, бо їх і використовують, він не згадується. Для прикладу можуть послужити тут статті В. С. Ващенка (,,Словник синонімів української мови та деякі питання теорії синонімії'', *Мовознавство,* 1968, ч. 3, ст. 9 - 15), В. Я. Мельничайка (,,Робота з синонімами'', *Українська мова і література в школі,* 1967, ч. 3, ст. 49 - 53), та О. М. Бандури і Н. Ф. Скрипниченка (,,Робота з синонімами в 4. класі'', там же, 1966, ч. 12, ст. 58 - 64).

Дещо про Андрія Багмета й його працю подав М. Рильський у передмові, що попередила друк ,,Матеріялів'' у *Вітчизні*. Деякі цінні доповнення можна найти також у передмові, що появилась в *Україні*, коли цей журнал почав друкувати ,,Матеріяли''. Обидві ці передмови передруковані в цьому томі. У газеті ,,Українська думка'' (Лондон, 27, IV. 1961) появилась була стаття про А. Багмета і його працю авторства Ф. Коваля. Подані там відомості використав пізніше Євген Онацький у своїй *Українській малій енциклопедії* (Буенос Айрес, 1965, кн. XIV, ст. 1734, у гаслі: ,,Синоніми'').

Прикривання мовчанкою, а то й цілковите нехтування праці Багмета над лексикографією синонімів української мови, особливо ж його вже опублікованих ,,Матеріялів'', є направду явищем щонайменше дивовижним у науці. Обставина ця вражає ще й тому, що: 1) зібрані й упорядковані Багметом ,,Матеріяли'' є — в оцінці мовознавців, як і пересічного вживача синонімів — справді цінними скарбами української синонімічної лексики;* 2) сучасний стан української лексикографії є безумовно незадовільним, особливо коли ідеться про синонімічні словники української мови. Бо крім словника П. М. Деркача (*Короткий словник синонімів української мови,* Київ, ,,Радянська Школа'', 1960, перевиданий фототипічним способом Науково-дослідчим товариством української термінології, Ню Йорк, 1975), немає жодного іншого словника синонімів української мови, і це тоді, коли згідно з найновішими науковими дослідами, історія української лексикографії сягає аж до XV ст. (Див. В. В. Німчук, *Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською та білоруською,* Київ, ,,Наукова Думка'', 1980, ст. 5). Відомо теж, що вже від десятків років ведеться в Україні праця над складанням такого словника та що майже безперервно йдуть старання за те, щоб його видати. У Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР почали складати такий словник ще у 1953 році, як інформують про це автори ,,Інструкції до укладання словника синонімів української мови'' І. М. Кириченко, С. П. Левченко і Л. С. Паламарчук (див. *Лексикографічний бюлетень,* 1955, ч. 5). У вищецитованій вже праці Л. С. Паламарчука (ст. 97, примітка) находимо ще й додаткову інформацію про те, що крім праці над складанням такого словника у згаданому Інституті мовознавства, ,,підготовку до синонімічного словника української мови провадить кафедра української мови Дніпропетровського університету''. Згідно з відомостями, що їх подає В.С. Ващенко (цит. твір, ст. 11), картотека синонімів Інституту мовознавства вже в 1968 році нараховувала біля шістдесят тисяч карток. Однак великий академічний словник синонімів української мови досі друком всеодно не появився, бо як твердив С. Паламарчук (цит. твір, примітка на ст. 97) у 1978 році: ,,. . . більш загальні роботи змусили відсунути укладання цього словника на пізніший час.'' Однак про те, що це були за ,,роботи'', автор не інформує, а шкода, бо повище твердження породжує читача дуже серйозні сумніви щодо його правдивости. Можна сміло припускати, що рішення припинити працю над складанням словника запало з політичних причин у

---

* Але порівняй оцінку З. Франко, яка твердить, що ,,Матеріялам'' притаманні: ,,Теоретична плутанина, невизначеність поняття синоніма, а звідси й випадковість гнізда, ряду і невизначеність його меж, безсистемність щодо подачі та неподачі тлумачень і ілюстрацій, неправильність тлумачень багатьох слів тощо''. (,,На нашій спільній ниві'', *Вітчизна,* 1963, ч. 3, ст. 195). Опираючись на повищій оцінці З. Франко, Василь Чапленко характеризує ,,Матеріяли'' Багмета такими словами: ,, . . . це ж була цілком любительська праця, що не витримувала фахової критики'' (*Мовна політика більшовиків на Україні в 1950 - 60-их рр,* Чікаго, Український Публіцистично-Науковий Інститут, 1974, ст. 73).

зв'язку з посиленням курсу русифікації в Україні. Будьяка праця над піднесенням рівня української мови, над збагаченням її словникового фонду, над розробленням наукової термінології зразу викликає спротив зі сторони російського запілля в Україні. Це дуже добре зрозумів М. Рильський, який у своїй статті ,,Словник і питання культури мови'' писав так: ,,Є й дивне якесь побоювання синонімів. Деяким перекладачам з російської чи іншої мови здається, що кожному слову тієї мови має відповідати тільки одно слово в українській мові. В цьому не можна не бачити серйозної небезпеки для культури нашої мови''. (Подаємо за вищецитованою працею Чапленка, ст. 71).

Про перепетії, що їх доводилось витерпіти А. Багметові й його ,,Матеріялам'' писав свого часу Богдан Кравців у статті під вимовним заголовком: ,,Ще про словникові містерії'' (*Свобода*, 17, IV. 1959). Отож, згідно з відомостями поданими Б. Кравцевим, А. Багмет почав складати свій словник синонімів мабуть ще в кінці тридцятих років, коли був студентом чи кандидатом філологічних наук Харківського університету. У сорокових роках він здав рукопис (приблизно 30 аркушів друку) свого словника у в-во ,,Радянська Школа''. Видавництво передало було рукопис на рецензію до Інституту мовознавства АН УРСР, звідкіля він був згодом повернений у в-во без апробати його друкувати. У 1949 році рукописом словника Багмета зацікавилась Спілка Радянських Письменників УРСР, зокрема такі члени Спілки як: Максим Рильський, Микола Бажан, Павло Тичина й інші. Але їхні заходи видати ,,Матеріяли'' однак не увінчались успіхом. Як відомо, пізніше повторні заходи того ж М. Рильського, а відтак Д. Гринька були лише частинно успішними, т. зн. ,,Матеріяли'' були друковані з перервами тільки в журналах, а окремою книгою так таки і досі не появились. Зрештою, вони ніколи в жадному виді не були надруковані в цілості. Тому ми й рішились видрукувати ,,Матеріяли'', себто цю частину, що була появилась в журналах *Вітчизна* й *Україна,* окремою книгою тут на еміграції.

Хочемо при цьому відмітити, що українські вчені, а особливо українські мовознавці, відчувають дошкульно брак академічного словника синонімів української мови — як на батьківщині, так і в діяспорі. Дозволимо собі тут навести довшу цитату із статті В. С. Ващенка (див. вище цит. твір, ст. 10), в якій дуже вимовно стверджено які то були б користі з появи такого словника синонімів української мови:

> ,,Словник забезпечить цілеспрямований добір синонімічних одиниць, що сприятиме і чіткості висловлювання, дозволить навіть виробити рекомендації щодо використання лексичних синонімів у деяких конкретних обставинах мовного процесу. Словник зробить приступним факти вживання синонімів у творах видатних письменників для ширшого кола мовців, продемонструє та винесе на поверхню лінгвостилістичні засоби, приховані в надрах складної мовної органі-

зації. Велику користь дадуть матеріяли Словника синонімів у таких галузях практичної діяльності, як викладання курсу мови у середній та вищій школі, у роботі журналіста, перекладача, публіциста, лектора і пропагандиста. Словник стане необхідним для кожної людини, що любить влучне слово, прагне до точності й виразності висловлювання, дбає про культуру і витонченість стилю мовлення".

Синоніми — це лексичні одиниці, що пов'язані між собою семантично-стилістичними властивостями. Синонімічна лексика тої, чи іншої мови віддзеркалює її природне багатство, гнучкість та красу, як й її комунікативні та виразові засоби й можливости. Українська мова є дуже багата на синоніми; лексичний склад української мови є властиво необмежений. Мова — це живий організм, що постійно міняється і тому занедбання синонімічного багатства мови веде до її збіднення та завмирання. Саме тому Наукове Товариство ім. Шевченка у ЗСА рішило видати „Матеріяли до синонімічного словника української мови" А. Багмета (п. н. *Словник синонімів української мови,* т. I) і таким чином зберегти у тривкій формі цю вартісну працю для майбутніх поколінь. При цьому слід додати, що, як джерело синонімів і мовних матеріялів взагалі, праця Багмета є надзвичайно важливою. Вона включає не тільки численні синоніми, але і теж описові звороти, емоційно забарвлені слова, народні прислів'я, деякі вульґаризми (особливо у заподаних прикладах), діялектичні слова і вислови, архаїзми й маловживані, або призабуті слова з різних ділянок життя.

З уваги на те, що праця Багмета не була цілком викінчена, „Матеріяли" дещо зредаґовано. Зроблено це для того, щоб задоволити вимоги сучасної лексикографії і лексикології. Усунено ряд суто-пропаґандивних фраз, а особливо таких, що ніяк не причинялися до пояснення даних синонімів, або що були образливими для поодиноких осіб чи установ. Затримано натомість деякі комуністичні кличі, чи пропаґандивні вислови, якщо вони вірно ілюструють значення поодиноких слів. Зроблено це теж тому, щоб зберегти документальність цієї дійсности, що під цю пору панує в Україні. Там, де пропущено деякі слова у тій чи іншій цитаті, пропуск зазначено трьома розбитими крапками (. . .). Виправлено у цьому теж друкарські помилки, введено правопис, що ним користується НТШ (додано букву ґ, замінено в деяких випадках *а* на *я*, нпр. *матеріяли* замість *матеріали* і т. п.). Виправлено там де було потрібно, теж алфавитний порядок слів; додано, там, де вони були пропущені, деякі слова-синоніми і проведено систематизацію відкликів. Тут слід зазначити, що у деяких випадках відклик до іншого слова-синоніма не є безпосередній, а радше через друге слово. Так, наприклад, при слові *дотла* подано див. *в грязь*, а гасло *в грязь* знову ж має відклик до слова *вкрай* і аж під цим гаслом подані всі інші синоніми. Рівно ж під словом *леле* є відклик до слова *горе*, а відтак до гасла *біда*, під яким подано решту синонімів. Таким чином у *Словнику* маємо ряд безпосередніх і посередніх відкликів. Тут слід додати, що у *Словнику* є теж відклики до

слів, що закономірно належать до другого тому, котрий ледви чи колись побачить світ у цій дійсності, що під цю пору існує в Україні.

Відновляючи цим виданням серію видань Львівського НТШ що появлялась п. н. ,,Пам'ятки української мови й літератури'', ми певні, що тим самим ми не тільки здійснюємо первісний задум автора ,,Матеріялів'' Андрія Багмета, але й завершуємо також нездійснені намагання велетня української літератури 20-го століття та знавця і любителя української мови Максима Рильського, видати цей том друком.

На цьому місці, редактори цього видання ,,Матеріялів'' А. Багмета складають щиру подяку проф. Б. Романенчукові та пані Н. Ільницькій за роздобуття частини матеріялів, проф. М. Лабуньці за додаткові матеріяли та поради, а о. М. Процикові за технічну поміч у підготуванні *Словника* до друку.

Григор Лужницький
Леонід Рудницький

From the Editors:

The present work is based on the lexicographical materials collected and compiled by Andriy Bahmet, a Ukrainian philologist. These materials were initially published in the journal *Vitchyzna* (1959, No. 2 — 1962, No. 7) and later continued somewhat sporadically, in the weekly *Ukraina* (1969, No. 2 — 1971, No. 41). Both journals, however, ceased publishing these materials suddenly and without explanation. In fact, the last issue of *Ukraina* to publish the materials ends the column in which they appeared with the standard note "To be continued," but no additional materials have been published, despite the fact that Bahmet's work is indeed most valuable. In some instances, the author provides over one hundred synonyms for a given word (e.g., ity — to go), along with examples of their usage by various Ukrainian authors. The work also contains numerous descriptive terms for a given word, emotionally laden expressions, folklore materials (including occasional vulgarisms found in the examples used), dialect forms, and archaic words and expressions. Thus the failure of Soviet Ukrainian authorities to publish Bahmet's work in a seperate volume is truly puzzling, especially in light of the fact, that with the exception of P.M. Derkach's modest effort intended primarily for students (see his *Korotkyi slovnyk synonimiv ukrains'koi movy — Concise Dictionary of Ukrainian Synonyms,* Kiev, 1960; republished with notes and commentaries by the Research Society for Ukrainian Terminology, New York, 1975), no dictionary of Ukrainian synonyms is available, although plans to publish a comprehensive dictionary of Ukrainian synonyms have been in the works for many decades.

A. Bahmet and his work have been by and large ignored by Soviet scholarship. There is no mention of Bahmet in the Soviet standard reference sources and only rare occasional references are made to his work in the professional literature. It may well be conjectured, that even the materials comprising this volume would not have appeared in print, had it not been for the persistent efforts of Maksym Rylsky (1895 - 1964) who was instrumental in publishing them in *Vitchyzna.*

Because of the intrinsic value of Bahmet's work, and because of the current state of affairs prevailing in Ukrainian lexicography, i.e., the lack of a comprehensive dictionary of synonyms, the Shevchenko Scientific Society has decided to publish Bahmet's work under the title *Dictionary of Ukrainian Synonyms,* Vol. 1. Originally, Bahmet published his work under the title "Materials for a Dictionary of Synonyms of the Ukrainian Language," thus indicating that his was not a finished product, but only "materials" still to be edited and revised. The editors of the present volume have done just that. Orthographical changes were made to make the work conform to norms adhered to by emigré scholarship; a few incon-

sequential entries and several inadequate examples of word usage were deleted; printer's errors and errors in punctuation were corrected; mistakes in the alphabetical order of entries were eliminated, and all cross-refrences were checked and systematized.

Because of the political situation in Soviet Ukraine, the work, in illustrating the use of various words, contains a large number of communist slogans and propaganda statements. Such expressions were eliminated only a) whenever they were offensive to individuals or groups of people or b) if they did not contribute significantly to the clarification of the meaning of the given word. All words deleted within a sentence have been indicated by three spaced dots (. . .). On the other hand, even the most blatant Soviet propaganda was retained if it serves to clarify the meaning of a given word or phrase. This was done not only to enhance the practical value of the book, but also to retain and record the flavor of the *Zeitgeist* currently prevailing in Ukraine.

In presenting Bahmet's *Dictionary of Ukrainian Synonyms*, Vol. 1, to the public the editors are conscious of its inherent shortcomings. Soviet censorship has precluded the inclusion of examples of usage from dissident authors and emigré writers, as well as from the rich Ukrainian religious literature of the past. Also, materials which would comprise Volume II of the work have not been published (although references made to them have been retained), and their publication, at present at least, is rather doubtful. Nonetheless, by publishing Bahmet's work, an important step has been taken to preserve a large part of the immense lexicographical wealth of the Ukrainian language for use by future generations. And that, perhaps more than anything else, gives this *Dictionary* its *raison d'être.*

G.L.
L.R.

ПЕРЕДМОВА

Багатство синонімів — одна з питомих ознак багатства мови взагалі. Уміле користування синонімами, тобто вміння поставити саме те слово і саме на тому місці — невід'ємна прикмета хорошого стилю, доконечна риса справжнього майстра.

Як відомо, синоніми в основній своїй масі — це слова з майже однаковим значенням. Різні змістові нюанси, різні емоційні забарвлення, сливе завжди позначають ті чи інші синоніми. Письменник або промовець раз у раз повинен відчувати, де треба вжити того чи іншого слова або виразу — і то не тільки в таких примітивних випадках, як вибір між «золотоволосою дівою», «русявою дівчиною» і «рудою дівкою». Сказати, що людина тремтить, дрижить, трясеться, труситься, — це значить окреслити, властиво, одне й те саме явище, але у використанні того чи іншого з даного ряду слів таїться характеристика людини, про яку йде мова, і відношення до неї того, хто говорить. Знівелюйте, тобто зробіть загальнолітературною і складеною з найуживаніших слів мову героїв Льва Толстого чи Панаса Мирного,— і ви знищите характери цих героїв, зробите їх без'язикими і безликими. Перекладіть на поправну, чи, як частіше говорять, правильну сучасну мову, мову підручників і газетних статей (припустімо, що в наших газетах така правильна мова) архаїзми і високі, урочисті слова в поезіях Шевченка або Франка,— і ви уб'єте саму поезію. Примусьте дієвих осіб у романах Стельмаха говорити слобожанським діалектом — і ви вирвете у них з-під ніг землю.

Пушкін, коли шукав епітету до слова «скаканье» («по потрясенной мостовой», в «Мідному вершнику»), перебрав цілу низку прикметників — і яких блискучих! — аж поки спинився на отому знаменитому подвійному: «тяжело-звонкое».

Я написав «низку прикметників». Знаю, що наші мовні пуристи обстоюють у таких випадках слово ряд. Але пишучи так, я мав перед оком образ — щось подібне до нитки, на яку нанизано самоцвіти чи перли, щось як разок намиста, з якого майстер вибирає найпотрібнішу йому намистину.

Коротко кажучи, синоніми — могутня зброя в руках письменника, оратора, лектора, вчителя, матері, що виховує своїх дітей, майстра, що показує учням, як працювати при верстаті, дипломата, що розмовляє з представником іншої держави і т. ін.

Українська мова напрочуд багата на синоніми. Безнадійні педанти викорчовують їх, свідомі митці любовно їх плекають.

Із сказаного вище цілком, здається мені, природно випливає думка про потребу українського синонімічного словника. Ми такого словника ще не маємо. Андрій Багмет, ентузіаст цієї справи, багато вже років з гідною заздрощів запопадливістю збирає, вивчає, систематизує, коментує синоніми української мови. Переглядаючи сторінки укладеного ним синонімічного словника, можна сперечатися щодо вміщення в тому чи іншому «гнізді» того чи іншого слова, можна в окремих випадках не погоджуватись із тлумаченнями тов. Багмета, можна навіть поставити на обговорення самий принцип, покладений в основу його роботи. Але робота — велика і гідна уваги. Хай це буде не «справжній», зроблений за всіма вимогами сучасної лексикології та лексикографії словник, хай це будуть тільки матеріали до словника. Проте корисність і цікавість оцих матеріалів і для письменників і для читачів не підлягає ніякому сумніву, а багатолітня праця Андрія Багмета заслуговує нашої подяки.

Максим Рильський

18.XI—1958 р.

[Передмова]

Слово багатозначне. Воно може мати різні відтінки, різне емоційне забарвлення. Водночас воно й однозначне, бо в зв'язку з іншими словами має тільки одне точне й певне значення. Уміти вибрати слово саме те, яке якнайбільше і найточніше донесе до співрозмовника чи слухача нашу думку у всіх її нюансах,— невід'ємна прикмета хорошого стилю, доконечна риса культурної людини. «Зі ставлення кожної людини до своєї мови можна цілком точно судити не тільки про її культурний рівень, а й про її громадську цінність», — писав нещодавно померлий відомий письменник К. Паустовський.

Українська мова складалась мільйонами наших пращурів впродовж тривалого часу, і словник її дуже багатий і числом і різноманітністю значеннєвих відтінків слів. Отже, треба вміти користуватися багатством мови. Тому нам у пригоді стають словники, зокрема синонімічні. Блискучий майстер слова, поет Максим Рильський казав: «Словники різного типу... потрібні і вчителям та учням, і журналістам, і письменникам та перекладачам, і вченим, і просто читачам. Потрібні буквально всім. Неможливо уявити собі культурну людину, яка б не мала потреби в словнику, ніколи не заглядала до нього, ніколи ним не користувалась».

Відомо, що хоч ми вже й маємо кількадцять термінологічних і українсько-російських словників, проте синонімічного не маємо ще жодного. Тимчасом у ньому відчувається гостра потреба.

1959—1962 рр. на сторінках літературно-художнього місячника «Вітчизна» з легкої руки М. Т. Рильського публікувались «Матеріали до синонімічного словника» Андрія Багмета. На слові «нещадно» (№ 7—1962 р.) публікація урвалась. А коли помер автор А. Багмет, виникла загроза взагалі втратити ці матеріали — їх викинули як непотріб.

Редакція журналу «Україна» скористалася люб'язністю письменника Дмитра Гринька, який розшукав частину рукопису, і вирішила продовжувати публікацію. Ми сподіваємось, що донька А. Багмета — Галина Андріївна та дружина його — Катерина Іванівна сприятимуть доведенню цієї благородної справи до кінця.

Звичайно, редакція не вважає, що ці матеріали цілком досконалі. Вони, безперечно, потребують і доповнень, і подальших розробок. Проте ця праця, поки що єдина, так потрібна в практичній роботі широких кіл громадськості! Ми сподіваємось на прихильне ставлення читачів до доробку людини, яка любила рідну мову і мало не все життя віддала збиранню її перлин. Можливо також, ця публікація, нарешті, спонукає інститут мовознавства прискорити видання словника синонімів української мови, зробленого на високому науковому рівні.

Україна, 1969, ч. 2.

А

Абат, ігумен, настоятель (жін. рід.— абатиса, ігуменя, настоятелька).

Що **ігуменові** можна, то братії зась **(Ном.)**.

Він, у вигнання йдучи, підмовив щонайсвятішу **абатису**, внуку самого інквізитора **(Л. У.)**.

АБЕТКА, АЗБУКА, АЛФАВІТ

Українська **абетка**. Визначив Микола Гащук. (С. Г.).

Він пас ягнята. Учився **азбуки** в дяка. **(М. Р.)**.

АБИДЕ, БУДЬ-ДЕ, ДЕ-НЕБУДЬ

То я **абиде** захропу **(Грінч.)**.

Вона не терпіла будь-якого бруду, не терпіла органічно, ні в людях, ні в помешканні, ні **будь-де (Гонч.)**.

Стоїть така станція... **де-небудь** у степу **(Л. Г.)**.

АБИКОЛИ, БУДЬ-КОЛИ, КОЛИ-НЕБУДЬ

В Лубенщині... на дощ викидають помело і кочерги і викидають й не тільки весною, а і **абиколи (Ном.)**.

Черниш був гордий, більше ніж **будь-коли**, що він є сином такої могутньої держави **(Гонч.)**.

Коли-небудь ще зустрінемось з тобою **(Ном.)**.

АБИХТО, БУДЬ-ХТО, ХТО-НЕБУДЬ

Побить, то й **абихто** знайдеться — от інше діло пожалувати **(Ном.)**.

Хай **хто-небудь** із вас піде зі мною.

АБИЧИЙ, БУДЬ-ЧИЙ, ЧИЙ-НЕБУДЬ

Оттак чини, як я чиню, люби дочку **абичию**: хоч попову, хоч дякову, хоч хорошу мужикову **(Шевч.)**.

Нам треба взяти з собою **будь-чий** дорожний мішок.

АБИЩО, БУДЬ-ЩО, ЩО-НЕБУДЬ

Та будем робити там **абищо**,— от аби не гуляти (С. Г.).

Почуття безсилля мучило інженера більше, ніж **будь-що** інше **(Собко)**.

Утни **що-небудь** про гайдамаків **(Шевч.)**.

АБИЯКИЙ, БУДЬ-ЯКИЙ, ЯКИЙ-НЕБУДЬ, СЯКИЙ-ТАКИЙ.

Одежа на ньому **абияка**, сорочка розхристана, чоботи порвані, а частіш і зовсім босий **(Кв. О.)**.

Вона не терпіла **будь-якого** бруду **(Гонч.)**.

Ізлізу на **яке-небудь** дерево та переночую, щоб звірюка яка не напала на мене **(Рудч.)**.

Сякі-такі вареники, а все лучче галушок; **сякі-такі** дівчаточка, а все лучче жіночок **(Нпр.)**.

АБИЯК, БУДЬ-ЯК, ЯК-НЕБУДЬ, ЯКОСЬ

Любої пари не знайшов, а побратись **абияк** не гоже **(М. В.)**.

Намагався він **будь-як** звести кінці з кінцями **(Фм.)**.

Треба... **як-небудь** достати його **(Рудч.)**.

«Як же,— каже,— не плакати, що батько загадав нам з жінками на бенкет приїхать... Як я тебе повезу?» «Не плач,— каже,— лягай та спи: **якось** поїдемо» **(Рудч.)**.

АБРИКОСА, ЖЕРДЕЛЯ, МОРЕЛЯ

Місцеві назви одного й того ж фруктового дерева та його плодів — фруктів.

Цілі гори черешень та **абрикосів (Коц.)**

Вже одцвіли **жерделі**. Черешні у цвіту **(Тер.)**.

Балабушиха розсилала наймичок... **за морелями**, райськими яблуками **(Н. Л.)**.

АБСОЛЮТНО, ЦІЛКОМ (ЦІЛКОВИТО), ЗОВСІМ

Абсолютно вірно, що новий спосіб підживлення рослин дає великий ефект: підвищує врожайність (З газет).

Три місяці **цілком** дощу не було **(Грінч.)**.

Гнат Михайлович **цілком** безтурботно позирав на схвильоване жіноче товариство **(Горд.)**.

АВАНТЮРА див. ШАХРАЙСТВО

АВАНТЮРНИК див. ШАХРАЙ, ПРОЙДИСВІТ

АВЖЕЖ, АЯКЖЕ, ЗВИЧАЙНО, ЗВІСНО, ТАК, ЕГЕ, АТОЖ

Дана група слів використовується при стверджувальній відповіді, при іронічному запереченні.

«Ну, то бери Ганну». — «**Аякже!** Оце взяв би той кадоб, що бублика з'їси, поки кругом обійдеш» **(Н. Л.)**.

— Ти новак? — **Так**, прошу, (Яцків.).

«Чи ти був там?». — «**Авжеж!**» **(С. Г.)**. «Сьогодні увечері ти прийдеш у клуб?»— «**Аякже**, прийду» **(Фм.)**.

Звичайно, крадене **(Шевч.)**.

На бесіді, вже **звісно**, попились **(Гліб.)**.

— Чи так, лебедику? — Ege! **(Шевч.)**.

АВТОМОБІЛЬ, АВТО, АВТОМАШИНА.

Параска Семенівна... цілком визнала переваги власної **автомашини**. **(Ян.)**.

Автомобілі йшли безшумно, тільки бездушно стогнали сирени **(Кон.)**.

— А ти, Орисю, по воду прийшла? — — **Атож. (Шиян)**.

Назустріч з туману **вирину**ло крите **авто (Козач.)**.

В живій народній мові поширене слово з цим значенням — **машина** (легкова, грузова), або просто **грузовик**, як це у Первомайського: «Грузовик не вперше входить в ніч» («Земля»).

АГОВ, ГЕЙ, ЕЙ

Дані слова використовують, як підсилювальну частку в розмові (при звертанні), в пісні, іноді як вияв незадоволення, погрози.

Князьківський слинився на насипу, не дійшовши кілька кроків, **«Агов, дівчата!»** заволав він з-під руки **(Смол.)**.

«Агоу (агов), старий,— **агоу! Чи Семену** пак буде годів з 20?» — **«Атож!»** **(С. Г.)**.

А гей, княгине, давай козакам вечеряти! (Кул.).

Гей, хто в лісі, озовися! **(Нп.)**.

Ей, нуте, беріться **(Ном.)**.

Ей, Хведьку, вчись, **ей**, схаменись! — **так** панотець казав своїй дитині.— **Шануйсь**, бо далебі, колись тму, мну, здо, тло спишу на спині» **(Г. Арт)**.

АҐРЕСІЯ — ЗАГАРБАННЯ
АҐРЕСИВНИЙ — ЗАГАРБНИЦЬКИЙ
АГРЕСОР — ЗАГАРБНИК
АЕРОПЛАН див. ЛІТАК
АЖ-АЖ-АЖ див. ДУЖЕ
АКТИВНИЙ, ДІЯЛЬНИЙ.

Почалася **діяльна** підготовка до зими **(УРС)**.

АКТИВНО, ДІЯЛЬНО.

Шкільна молодь **активно** включилася у виробничий процес (З газет).

Колгоспники **діяльно** готуються до весняної сівби **(УРС)**.

АКУРАТНИЙ, КУКІБНИЙ, ОХАЙНИЙ, ЧЕПУРНИЙ.

Значення: ретельний, старанний, чистий— приємний на вигляд.

В житті веселий, в роботі **акуратний** — таким його знали товариші на заводі (З газет).

Таке було **кукібне**, таке було охайне **(Барв.)**.

Дякувати буде їй, Світозарі, Анна **за** служницю. **Охайна** така і метка **(Хижн.)**.

Учу й прясти, **чепурною** хозяйкою бути **(Барв.)**.

«Чепурний» в даному прикладі вжито в значенні «охайний».

АЛЬТАНКА (АЛЬТАНА), БЕСІДКА.

Я опинився біля кручі над річкою, де стояла **альтанка** та кілька лавочок **(Трубл.)**.

Сад був невеликий, зате густий і вигідний. В найглибшій його частині стояла **бесідка (Смол.)**.

АМІНЬ див. КІНЕЦЬ
АНІМУР-МУР див. МОВЧАТИ
АНІТЕЛЕНЬ див. МОВЧАТИ
АНІЧИЧИРК див. МОВЧАТИ
АПЛОДИСМЕНТИ, ОПЛЕСКИ

Прибулих гостей зустріли громом **оплесків** (З газет).

АПАТІЯ див. БАЙДУЖІСТЬ
АПАТИЧНО див. БАЙДУЖЕ
АПЛОДУВАТИ, ПЛЕСКАТИ

Бійці **аплодували**, тупали ногами і на повні груди гукали «браво» та «біс» **(Смол.)**.

Вийшла доня на вулицю, в білі руки плеще **(С. Г.)**.

АТЕЇСТ див. БЕЗВІРНИК
АРҐУМЕНТ див. ДОКАЗ
АРОМАТ див. ПАХОЩІ
АТРАМЕНТ, ЧОРНИЛО

Бризки **атраменту** лягли на білу скатергину **(Риб.)**.

Щоб не розливалося **чорнило**, дітвора напхала бавовни в каламар **(Св.)**.

АЯКЖЕ див. АВЖЕЖ
АФЕРА див. ШАХРАЙСТВО
АФЕРИСТ див. ШАХРАЙ

Б

БАБА, БАБЕРЯ, БАБИЩЕ, БАБКА, БАБУНЯ, БАБУСЯ, БАБУСЕНЬКА

Значення: стара женщина (жінка).

Був собі дід **та баба**, і був у них хлопчик Івась **(Тич.)**.

Баберя — вульґаризм. згрубіле слово.

Як вийшла **бабище** старая, кривая, горбатая, сухая **(Котл.)**.

Бабище — згрубіло, презирливо.

Вони регочуть. «Іди,— кажуть,— **бабко**, додому, ми не те міряємо» **(Коцюб.)**.

Стара **бабуня** читає своєму двадцятилітньому сліпому внукові щоденник своєї доньки **(Коб.)**.

Бабуня — пестлива форма.

Є в маленької Катрусі і татко, мама, дві **бабусі (Воскр.)**.

Бабуся — пестлива форма.

Ой лишенько, **бабусенько**, серденько болить **(Гліб.)**.

Бабусенька — ласкальна форма.

БАБАХНУТИ див. ПАДАТИ, СТРІЛЯТИ
БАБАХНУТИСЬ див. ПАДАТИ
БАДЛЯТИСЬ див. БРУДНИТИСЬ
БАБРАТИ див. БРУДНИТИ
БАДЛЯТИСЬ див. БРУДНИТИСЬ, БАРИТИСЬ
БАБРАТИ див. БРУДНИТИ
БАБРАТИСЬ див. БАРИТИСЬ, БРУДНИТИСЬ

БАВИТИСЯ, ГРАТИСЯ, ЗАБАВЛЯТИСЯ, РОЗВАЖАТИСЯ, ТІШИТИСЯ

Значення даної групи слів: мати задоволення, насолоду, розвагу.

Діти в саду за теремом **бавляться**, там з ними дівчата (**Хижн.**).

Він тут **грався** щодня, з ровесниками бігав тихими закулками (**Хижн.**).

Наум, дивлячись на неї, що вона стала **розважатись**, собі повеселішав (**Кв. О.**).

Тішиться мною, що я ще молода (**М. В.**).

БАВИТИ, ЗАБАВЛЯТИ, РОЗВАЖАТИ, ТІШИТИ

Значення даної групи слів: давати комусь змогу мати розвагу, задоволення, заспокоєння (переважно дитині).

Тайно помагав сестрі гріти воду, готувати їжу та **бавив** маленьку сестричку (**Трубл.**).

Уродються великії віти забавляти маленькії діти (**Метл.**).

Іди, моя рибко, до сестриці: вона у великій печалі,— **розважатимеш** її (**М. В.**).

Розважайте дівчиноньку, щоб не журилася (**Нп.**).

Велико **тішить** мене, що тепер озватись можна до його при людях (**М. В.**).

БАВИТИ див. БАРИТИ

БАВИТИСЬ див. БАРИТИСЬ

БАҐАЖ, ВАНТАЖ

Жандарми на кордоні мали суворий наказ пильно оглянути **баґаж** Леніна. (**УРС**).

Ці півгодини потрібні були йому, щоб закінчити перевірку наукового баґажу своїх помічниць (**Шовк.**).

Десятки тисяч тонн **вантажів** уже перевезено понад план (**УРС**).

Принесений з собою **груз** ґранат начальнику тоді здав солдат (**Баж.**).

БАГАТИЙ, ГРОШОВИТИЙ, ЗАМОЖНИЙ.

Багатому чорт діти колише, а вбогий і няньки не знайде (**Ном.**).

Вітер віє-виграває, старець слізоньки ковтає, а назустріч із-за жита вийшла доля **грошовита** (**Гліб.**).

Зізвав к собі панів вельможних, старих, чиновних і **заможних** (**Котл.**).

Стахановка ж кожна — **сильна** і **заможна** (**Тич.**).

БАГАТИР див. БАГАЧ

БАГАТИЙ див. БАГАЧ

БАГАТО, БАГАТЕЧКО, БАГАЦЬКО, БЕЗЛІЧ, ДОСТОБІСА, МНОГО, МНОЖЕСТВО, НЕМАЛО, НЕТРОХИ, СИЛА, СИЛЕЧКА, ТЬМА, ЧИМАЛО

Дана група слів виражає неокреслену кількість людей, речей тощо.

Багато із людей російської землі, напів-задушених в столипінській петлі... (**М. Р.**).

Хоч не **багатечко** гостей зібралось, а все ж беседа гарная була (**Гліб.**).

По світу як іще побіга (Еней), **багацько** вилле сліз (**Котл.**).

І з **безлічі** очей молодих бризкали, бризкали іскри (**Гол.**).

Тут їх **достобіса**! Які груші уродили! Збивайте, хлоп'ята! Швидше, швидше! Отак, отак! — і конфедерати посипалися додолу — груші гнилобокі (**Шевч.**).

Проте й метелицю, що аж жижки тремтять, і всяких козачків (а є їх **достобіса**) із грала вбогого умів він добувать (**М. Р.**).

І мученицьку смерть прийняв Макар Мазай наш благородний, і **много** з тих, кого обрав народ в парлямент свій народний (**Слово...**).

Там за Дашевим під Сорокою **множество** ляхів пропало (**Нп.**).

Немало співалось пісень вдавнину, і віршів складалось чимало, як син молодий вирушав на війну, а мати його проводжала (**Заб.**).

Звороти **до біса, до гибелі, до чорта** використані переважно в зниженому стилі, з метою іронії, неповаги до тих, з ким пов'язані ці звороти.

Тут у степах розплодилась **сила** станових, вже геть-то почали чіплятися до бурлак за пашпорти (**Н. Л.**).

Наїхало їх (женихів) **силечка** одна, та кожний же то домагається панноччиного привіту собі (**М. В.**).

Баранів **тьма** була варених, курей, гусей, качок печених, досита щоб було всім їсть (**Котл.**).

І жив у першому поверсі панич Арно... це цуценя рябе й руде, бо грошей **тьма**... (**Сос.**).

Бували війни і військові свари: Галагани і Киселі, і Кочубеї — Нагаї, було добра того **чимало** (**Шевч.**).

ОПИСОВІ ЗВОРОТИ

БАЗАР ЛЮДУ, БЕЗ ЛІКУ, ГЕТЬ-ТО, ДО БІСА, ДО ГИБЕЛІ, ДО ЧОРТА, НІДЕ КУРЦІ КЛЮНУТИ, НІДЕ ЯБЛУКУ ВПАСТИ, НІДЕ ПАЛЬЦЯ ВШИПИТИ, НІДЕ ПАЛЬЦЕМ ПРОСУНУТИ, ЦІЛА МГЛА, ЦІЛА КУПА, ЦІЛЕ СКОПИЩЕ (цілий скоп), ЧОРТІВ ТИСК

У великій пригоді нам сьогодні вони (пісні) стануть! **Базар** люду насходилось, та й панства нетрохи (**Шевч.**).

А людей, людей! **Без ліку**, та все чужі (**М. В.**).

Терьоха, як видно, лизнув уже й **геть-то**,

бо посоловілими очима мутно тільки дивився на свого товариша, хитаючи з боку на бік головою, а слова не здужав вимовити (Мирн.).

А це ж було тоді, завважить я повинен, як чорносотенських було до біса зграй (М. Р.).

Якогось вечора Базиль той запросив... в брудну «Венецію» (було тих «номерів» тоді до гибелі!) (М. Р.).

До чорта їх було — гетьманів і петлюр, махнів, тютюнників, денікіних, краснових (М. Р.).

А людей було на суботнику — ніде курці клюнути (Фм. Полт.).

Сказано: ніде пальця просунути, ні в хаті, ні на дворі (Мирн.).

Отаким побитом і пробилась я на якусь полянку, аж там людей ціла мгла (Барв.).

На річці тій жили батьки мої і панства чортів тиск (Греб.).

В живій народній мові є кілька варіантів... ціла тичба, ціла купа, ціле скопище (скоп—скопа).

БАГАТТЯ, ВАТРА, КОСТЕР, ВОГНИЩЕ, ОГОНЬ, КОСТРИЩЕ

Микола назгрібав торішнього сухого очерету, сухої осоки й розпалив багаття (Н. Л.).

Приставляло в печі до багаття горшки (Л. У.).

Крешіть, дядьку, багаття (С. Г.).

Ой, піду я в бір темненький, там суха смерека. Як розпалю ясну ватру, видно всім здалека (Л. У.).

З постійних ватр-кабиць тепер валував густий дим (Ле).

Ватра-кабиця — огнище, розпалене у викопаній в землі ямі—кабиці.

Зійшлися чехи. Взяли землі з-під костра і з нею пішли в Прагу (Шевч.).

Іскри стовпом прискають геть угору, стеля провалюється, і вся хата обертається в кострище. (Л. У.).

Спасибі жіночкам, на городі розпалили огнище і всякої страви понаготовляли (С. Г.).

Цигани... шатро край шляху розп'яли, огонь чималий розвели і кругом його посідали (Шевч.).

БАГАЧ, БАГАТИР, БАГАТІЙ, ДУКА, ДУКАР, ДУКАЧ

Дана група слів у класовому суспільстві виражала поняття заможності індивіда.

Для сучасності — в соціялістичному суспільстві — частина синонімів — багач, багатир, дукач — є архаїзмами.

Багачі так налякались (Коц.).

Ой, іде багач, ой, іде дукач, насміхається: «Ой за що, за що вража голота напивається». Ой беруть дуку за чуб, за руку, третій в шию б'є: «Ой не йди туди, превражий сину, де голота п'є» (Нп.).

Он двір стоїть багатиря гладкого, неначе городок. Чого нема у його? Будинок і садок... (Гліб.).

Полюбила багатія — не поцілувала, вишивала шовком хустку — не подарувала (Шевч.).

І чужоземні розбишаки, і власні дуки— лад один: що вміє, те й бере усяке, як може — робить селянин (М. Р.).

Павло прискочив, ударив в спини.. зім'яв знахабнілих дукарів (Горд).

А там біда сльозами злидні мочить, а там дукач гладкий смакує як! (Гліб).

БАГВА — див. БОЛОТО

БАГНЕТ, ШТИК

БАГНЕТ чи ніж тепер за зброю (Дмитер.).

Горить під місяцем мій штик і патронташ хрестом на груди (Сос.).

БАГНИСТИЙ, БОЛОТИСТИЙ

Дорога, якою просувалися бойові батальйони, кіннота та обози, нагадувала собою багнисту ріку (Воронько).

Сень не дослухав до кінця її слів і щосуху побіг болотистим переулком (Фр.).

БАГНИТИ див. БРУДНИТИ

БАГНИЩЕ див. БОЛОТО

БАГНО див. БОЛОТО

БАГНУТИ див. БАЖАТИ

БАГНЮКА див. БОЛОТО

БАДЬОРИЙ див. ЖВАВИЙ

БАДЬОРИТИСЯ, ХРАБРУВАТИСЯ

Значення: набирати хороброго вигляду, іванитись удаваною хоробрістю.

А диво-цариця, мов та чапля між птахами, скаче, бадьориться (Шевч.).

Ентел там сильно храбрувався (Котл.).

БАДЬОРІСТЬ див. ЖВАВІСТЬ

БАДЬОРО див. ЖВАВО

БАЖАНИЙ, ЖАДАНИЙ, ПОЖАДАНИЙ

Для бажаного друга і коня з плуга (Нпр.).

Людей в кімнаті як набито, і кожен тут бажаний гість (Мал.).

Ось вона, жадана! Роксана рвучко зупиняється і посміхається до Іванка (Хижн.).

Визволитель-цар не волі вістку пожадану, а гніт новий, нову оману, народу скорбному приніс (М. Р.).

БАЖАННЯ, ЖАГА, ЖАДОБА, ЖАДАННЯ, ОХОТА, ПРАГНЕННЯ, ХІТЬ, ХОТІННЯ

Чом же хата знов біліє, серце б'ється у надії, мертві встали, як живі, повні мстивої **жаги** (М. Р.).

Жагою боротьби палали молоді серця (Р. У.).

Жага — велике бажання.

Велика **жадоба** у простих людей до освіти (С. Г.).

Прийшла у наш монастир, зосталася, маючи велике **жадання** черницею бути (М. В.).

Микола вчився читати з великою **охотою** (Н. Л.).

Слово «охота» в знач. «бажання» в живій народній мові вживається частіше, ніж «бажання». Є в народі кілька варіянтів прислів'я: як охота, то й робота; де охота, там і робота; охітно робити — попереду танцювати; при гуртовій роботі охота сама приходить (Фм.).

Слово «охота» в живій народній мові використовується ще й в значенні **«полювання»**.

Цього дива — аби хіть (Ном.).

Хіть, як у вола, а сила, як у комара (Нпр.).

Так кажуть про людину, в якої є велике бажання щось зробити, але для цього невистачає сили.

Хотіння родить уміння (Нпр.).

Знач.: при бажанні можна вивчитись добре працювати, удосконалити працю, оволодіти наукою і т. п.

ОПИСОВІ ЗВОРОТИ

ВВОЛИТИ ВОЛЮ

Ти знаєш, що ми панщані люди: пан зробить з нами, що схоче, і **вволить** свою **волю** (Н. Л.).

Ідіоматичний зворот **вволити волю** в знач. **задовольнити бажання** широко відомий на всій мовній території України. Є прислів'я: Як дурень упреться, — уволь його волю, а зроби як треба (Фм.).

БАЖАТИ (СЯ), БАГНУТИ, ВОЛІТИ, ЖАДАТИ, ЖИЧИТИ, ЗИЧИТИ, ЗАБАНДЮРИТИСЬ, ЗАМАНУТИСЬ, КОРТІТИ, ПРАГНУТИ, ХОТІТИ (СЯ)

Собі я **бажаю** не сну, а життя (Л. У.).

Еней з Сивіллою пустились, щоб Прозерпіні честь оддать і піднести їй на болячку ту суто-золоту гіллячку, що сильно так вона **бажа** (Котл.).

Бажалось мені, щоб жить нерозлучно в своїй стороні (Гліб).

Мій син **багне** йти до школи так, що ну! (Грінч.).

Уже заведено рибалок та стрільців брутально називать, даруйте, брехунами. Я б їх поетами іменувать **волів** (М. Р.).

«Ой, чи хочеш, Бондарівно, ізо мною жити, а чи волиш, Бондарівно, в сирій землі гнити?» — «Ой, волю я, пан Кальовський, в сирій землі гнити, ніж з тобою по неволі на цім світі жити!» (Пісня про Бонд.).

Волю гой, ніж йой.

Знач. **волю** радість, ніж біль або гризоту (Фр.).

«Волїти» в значенні «бажати» (виявляти свою волю) в сучасній літературній мові зустрічається рідко, хоч в живій народній мові це слово використовується часто й тепер.

Я зроду не **жадав** багатства, а тепер **прагну** всіх розкошів для тебе, тобі на втіху... (М. В.).

Кому то ти добра такого **жичеш**? (Мирн.).

Прощайте! **Зичу** всім у літо увійти, як входить корабель у гавань до мети... (М. Р.).

Сам (сотник) Настусю піджидав, таки годованку, щоб з нею собі зробитися рідною: не сина з нею поєднать, а **забандюрилось** старому самому в дурнях побувать (Шевч.).

Забандюритись (рідше **заманюдиритись**) В живій народній мові це слово використовується з відтінком гумору, іноді — іронії. **Забандюрилось** в петрівку мерзлого... Так іронізують з того, хто бажає неможливого чи фантазує про неможливе. Ще в таких випадках кажуть: **«Заманулось** куцому в прийми, забув, що в приймах був, що хвоста збув». Цей зворот побудовано на прислів'ї: «Собака у приймах був — хвоста збув».

Йому **кортіло** поговорити з батьком (Ільч.).

Чого ви **прагнете**, грабіжники з пустелі? (М. Р.).

Як **хотів** би я наснитись їй днем погожим золотого літа, перед тим, коли іти на бій! (Шв).

Тяжко жить на світі, а **хочеться** жить (Шевч.).

БАЗАР, РИНОК, ТОРГ, ТОРГОВИЦЯ

Значення: місце торгівлі — куплі, продажу.

Утоптала стежечку через яр, через гору, серденько, на **базар**: продавала бублики козакам (Шевч.).

А вітер пил несе, афішами метляє і на **базарах** вивіски трясе (Тич.).

Не рада коза на **торг**, та ведуть. (Нп.).

На **торговиці** не було його биків (С. Г.).

Я пшениці не жала, ячменю не в'язала: була на ринку, пила мед-горілку (Чуб.).

БАЗІКА, БАЗІКАЛО, БАЛАГУР, БАЛАКАЙЛО, БАЛАКУН, БАЛЯНДРАС-

НИК, ГОВОРУН, ГАВКУН, ДУРНОЛЯП, КЛЕПАЛО, КРАСНОБАЙ, ЛЕПЕТЕНЬ, ПАТЯКА, ПАТЯКАЛО, ТАЛАЛАЙ, ПУСТОДЗВІН, ПУСТОМЕЛЯ, ПУСТОСЛОВ, ТОРОХТІЙ, ЦОКОТУХА (про жінок).

Дана група слів використовується переважно для негативної характеристики несерйозної, балакливої (більше по-пустому) людини.

І чого цей (ця) **базіка** все язиком меле? Оце ще мені **базікало (Грінч.)**.

Горе з цим **базікалом**, Глібом, язик у нього, немов віяло **(Хижн.)**.

Один з троянської ватаги... сміливенький був і **балагур (Котл.)**.

Тепер Павлюк особливо боляче відчув тут присутність цього самозакоханого **балакуна (Кон.)**.

Він був невеличкий на зріст, але надзвичайно спритний в рухах, цей **баляндрасник** Катюкін. **(УРС)**.

Драисес був дивний **говоруха (говорун) (Котл.)**.

Свирид Яковлевич поморщився: він недолюблював падкого на блискучі промови Кульчицького — в душі називав його краснобаєм, франтом з Молдаванки **(Стельм.)**.

Ех ти! Омеля — **пустомеля (Нпр.)**.

Так говорять, коли хтось починає пустодзвонити, пустословити.

І не заціпить їй гаспидській **торохтійці (С. Г.)**.

А жіночки лихо дзвонять, матері глузують. Бодай же вас **цокотухи** та злидні побили **(Шевч.)**.

Цокотуха— балаклива жінка, схильна до пліток.

Верзи, верзище, поки верзеться **(Номис.)**.

Вибачайте йому,— вона у нас така... **дурноляп**! Усе язиком меле **(Кон.)**.

БАЗІКАННЯ, ВЕРЗЯКАННЯ, БАЛАКИ, БАЛАКАНИНА, БАЛАЧКА, БАЛАЧКИ, БАЛИ, ПАТЯКАННЯ

Значення: пуста, несерйозна розмова, балачки.

Уже йому докучило слухати п'яне **верзякання (Кул.)**.

Набридла, видно, хлопцеві **балаканина (Горд.)**.

Старшина далі перестав порожніх **балачок** розводити **(Горд.)**.

Ми цікавіші од вас і не всі любимо тільки справляти **балачку** про квітки та вишивання **(Н. Л.)**.

Треба робити діло, а не займатися пустими **балачками (Ф. М.)**.

Форма слова **балачки** в живій мові вживається частіше, ніж слово (одн.) «балачка»; балачки та балачки, а робота стоїть.

Тільки й **балів** на селі, що про мене безщасну **(С. Г.)**.

Меча, Протазій! Я покладу кінець його **патяканню (М. Р.)**.

Другий підходе з такою розмовою до короля з тими ж самими **балаками (Чуб.)**.

БАЗУВАТИСЯ див. ҐРУНТУВАТИСЯ

БАЙБАРА див. БАТІГ

БАЙДАК див. ЧОВЕН

БАЙДАРА див. ЧОВЕН

БАЙДАРКА див. ЧОВЕН

БАЙДИКИ БИТИ див. ЛІНУВАТИСЬ

БАЙДИКУВАТИ див. ЛІНУВАТИСЬ

БАЙДУЖЕ, АПАТИЧНО, БАЙДУЖІСІНЬКО, БАЙДУЖНО, ЗНЕХОТЯ, ХОЛОДКОМ

Дана група слів виражає поняття байдужості, байдужого ставлення до когось, чогось, якихось подій, вчинків.

Чи міг Вася **байдуже** писати про бійця, який пробивався з ним Трансільванськими лісами **(Гонч.)**.

«А... Тургенєва...» протягла вона **апатично (Л. У.)**.

Якби не було в нього любові до своєї праці, стукав би він собі **байдужісінько** обушком та й усе **(Донч.)**.

Значення: зовсім байдуже.

Вікно одчинене, крізь ажурну занавісочку **байдужно** світить місяць **(Вас.)**.

— А як же її зовуть? — **знехотя** спитала мати **(Н. Л.)**.

ОПИСОВІ ЗВОРОТИ

ДИВИТИСЬ КРІЗЬ ПАЛЬЦІ; І ЗА ВУХОМ НЕ СВЕРБИТЬ; НІ ЗНОБИТЬ НІ ГРІЄ; ЛАПКИ ПОКЛАСТИ; НІ ПІД ШАПКУ

Дані звороти виражають поняття байдужості, байдужого ставлення до когось, до якоїсь справи, вчинку.

Вода ж біжить... ще більш прорвала греблю, Хомі **й за вухом не свербить (Гліб)**.

Ну, що тобі до того, Чіпко? Скажи мені, Бога ради... Адже тобі від того **ні знобить, ні гріє... (Мирн.)**.

А мені це **ні під шапку (Фм.)**.

Той і **лапки поклав**, роби, мов, що хочеш, що знаєш! **(Мирн.)**.

БАЙДУЖІСТЬ, АПАТІЯ

Але за цим зовнішнім спокоєм і **байдужістю** ховався живий запал змагання **(Донч.)**.

І я бачу тоді в її очах **байдужність** до мене, навіть холодок **(Н. Л.)**.

Се охолоджує її, вона знов впадає в **апатію** і починає пити **(Л. У.)**.

БАЛ СПРАВИТИ див. БИТИ
БАЛАГУР див. БАЗІКА
БАЛАКАНИНА див. БАЗІКАННЯ
БАЛАКИ див. БАЗІКАННЯ
БАЛАКУН див. БАЗІКА
БАЛАКУЧИЙ, БАЛАКЛИВИЙ, ГОВІРКИЙ, ГОВІРЛИВИЙ

Вдачі він був більше мовчазної, ніж **балакучої (УРС).**

Усі його в нас любили: **балакливий** був чоловік, веселий **(М. В.).**

Говіркий дідок підсунувся ближче й запитав: «Далеко їдеш, хлопче?» **(Куч.).**

Перестала (Оксана) тужить, стала **гогірлива (Кв. О.).**

БАЛАМУТ, БУРЛІЙ, ЗВАБНИК, ПІДБУРЮВАЧ, СПОКУСНИК

Значення: порушник душевного спокою, суспільного ладу, порядку.

Ти клятий **баламуте,** ще знатимеш, як зводити русалку **(Л. У.).**

Баламуте, вийди з хати, хочеш мене закохати; закохати та й забути? **(Нп.)**

Зараз деякі **бурлії** схаменулись, подумали про свого голову **(Кул.).**

Оце ще **звабник,** закрутив дівчині голову та й кинув **(Фм.).**

Спокусник — не вкусник, та багато лиха робить **(Фм.).**

БАЛАМУТИТИ, ЗБУРЮВАТИ, ЗВАБЛЮВАТИ, МОРОЧИТИ (голову) ПІДБУРЮВАТИ

Значення: порушувати душевний спокій, суспільний лад, порядок...

Але ця людина **баламутила** солдатів **(УРС).**

Він любив **баламутити** дівчатам голови! **(Коб.).**

Та думка блискавкою мигнула в його голові, **збурила** кров **(Н. Л.).**

Не **мороч** мені голови, бо вже й так обертом іде **(Грінч.).**

Значення: приставати, чіплятися.

БАЛАЧКИ див БАЗІКАННЯ
БАЛИ див. БАЗІКАННЯ
БАЛКА, ДОЛИНА, ЗАПАДИНА, ЛОЩИНА (ЛОЩОВИНА), НИЗИНА, УЛОГОВИНА

Дана група слів виражає поняття рельєфу поверхні землі — різної форми і розміру низькодолу.

Вийшов в поле геть од шляху, у **балку** спустився **(Шевч.).**

Балка — западина на поверхні землі. Форма балки — різна: кругла, довгаста і крута, полога. Крута глибока балка в народній мові називається — макітрою (Коцюб. «Як ми їздили до Криниці»). Пологу балку називають по-різному: велику — долиною, менших розмірів — западиною, лощиною, улоговиною.

Ой на горі та женці жнуть, а попід горою яром-**долиною** козаки йдуть **(Нп.).**

Зацвіла в **долині** червона калина **(Шевч.).**

Спустившись у **долину,** повернув з курного шляху на обніжок, пішов поміж зеленими житами **(Мирн.).**

Якщо **долина** становить великий масив **низини,** то це має назву: поділ, луг, лука

Під однією горою, коло зеленої левади, в глибокій **западині** стояла хата **(Н. Л.).**

На **лощині** пасеться стадо турів **(Кул.)**

На той рік треба **низину** виорати **(С. Г.).**

Улоговина поволі провітрювалась від гіркого диму **(Гонч.).**

Улоговина — невелика полога балка.

БАЛОВСТВО, БАЛОЩІ, ПУСТОЩІ

Баловство ніколи до добра не доводить **(Ном.).**

І в кого вона така вдалась?.. Охо-хо, все то **балощі (Л. У.).**

З **пустощів** не зна, що робити **(Грінч.).**

БАЛУВАТИСЯ, ПУСТУВАТИ.

Як почав **балуватися,** став погано вчитися **(Фм.).**

Не **пустуй,** а то битиму **(Грінч.).**

БАЛЯНДРАСНИК, див. БАЗІКА.

БАНАЛЬНИЙ, ВУЛЬҐАРНИЙ, ГРУБИЙ, НЕПРИСТОЙНИЙ

Це його коньок: розказувати **банальні** анекдоти **(Фм.).**

Вульґарні балачки точилися щодня **(Фм.).**

Це була дуже **груба** людина: ні ласки від неї, ні привіту, одні колючки.

Значення: грубіян в обходженні з людьми.

БАНАЛЬНІСТЬ, ВУЛЬҐАРНІСТЬ, ГРУБІСТЬ, НЕПРИСТОЙНІСТЬ

В його поведінці **банальність** було видно на кожному кроці.

Якою **вульґарністю** тхне від цих балачок.

Замість подяки за допомогу відповів невдячністю, **грубістю.**

БАНЯ, ЛАЗНЯ

Сходили на базар, помились у **бані (Сос.).**

Лазня в калу стоїть та людей миє **(Ном.).**

БАНЬКИ див. ОКО

БАРИТИ, БАВИТИ, ГАЯТИ, ЗВОЛІКАТИ

Значення даної групи: затримувати якусь роботу, когось в роботі, в якійсь справі.

Ой, Настуню, не **бари** мене, **там же дома** турбуються **(Вас.).**

Ой, нуте, робіть, себе не **баріть (Нп.).**

Не бавте нас, не **бавте**, хутко виправляйте **(С. Г.)**.

Ой, матінко, та не **гай** мене: у велику дорогу виряджай мене **(Нп.)**.

Пильнуй невпинно: часу не **зволікай (Баж.)**.

Особливо **зволікають** копати (цукр. буряки) в Березівському районі **(Р. У.)**.

БАРИТИСЯ, БАБЛЯТИСЯ, БАБРАТИСЯ, БАВИТИСЯ, БГАТИСЬ, ВАЛАНДАТИСЬ, ВОЛОВОДИТИ, ГАЯТИСЬ, ДЛЯТИСЬ, ЗАБАРИТИСЯ, ЗАГАЯТИСЬ, ЗАДЛЯТИСЬ, ЗВОЛІКАТИ, ОБАРЯТИСЬ, ПОБАРИТИСЬ

Значення даної групи слів: затримуватися в дорозі, в роботі, в якійсь справі, повільно діяти, зволікати справу.

Іди, сину, іди, сину, іди не **барися**: четвертої неділеньки додому вернися **(Нп.)**.

Мелашка мила руки, але руки в тісті не швидко одмивалися. «Чого ти там **баблясшся**? Мий хутчій руки» **(Н. Л.)**.

Але скажи мені, чому **бабрався** властиво ваш артист так довго коло того портрета? **(Коб.)**.

НАЗАР: Чи буде, чи ні, тільки зділай милість не **бався** тут, іди швидше **(Шевч.)**.

Слово «бавитись» ще має значення — «гратися», «забавлятися»: Чим би дитя не **бавилось**, аби не плакало **(Нпр.)**.

Ти ж іди та не **бгайся** там **(Фм.)**.

Глядіть, щоб не **валандались** довго **(Загреб.)**.

Не **гайся** ж, жени корову напувати **(Мирн.)**.

За мною молодою усе парі (парубки) ходять усе парі ходять, та й все **воловодять (Грінч.)**.

Воловодити — зволікати справу.

Давно я вас чекаю. Де ви **длялись? (Баж.)**.

Ми й не **длялись**: днів через три й прислали **(Барв.)**.

Пусти, мати, погуляти — я не **забарюся (Чуб.)**.

Прийшов хазяїн, поглядів, — давно в садочку був, **загаявся** у полі — розсердився і косу ухопив **(Гліб.)**.

На той крик і пані не **задлялась** прилізти **(М. В.)**.

Ой, іди ж ти, мій миленький, та й не **обарися (Нп.)**.

Зевс видавить з тебе олію, от ще тільки **побарись**. **(Котл.)**.

БАРКАС див ЧОВЕН

БАРЛІГ див. БЕРЛОГА

БАРУЛЯ див. БЕРЛОГА

БАРХАТ — ОКСАМИТ

БАС, БАСОЛЯ, ВІОЛОНЧЕЛЬ

Роздобули **баса**, цимбали і скрипочка, і бубон є **(Гліб.)**.

Тепер мені не до солі, коли грають на **басолі (Чуб.)**.

Віолончель манила солодкими пестощами нерозгаданих таємниць **(Ле)**.

БАСКАЛИЧИТИСЬ див. ЧВАНИТИСЬ.

БАТІГ, БАЙБАРА, БАТУРА, ГАРАПНИК (АРАПНИК), КАНЧУК, МАЛАХАЙ, НАГАЙ (НАГАЙКА), ПУГА, ФАЙДА

Хвисьнув **батогом** по конях сухих, як тріска **(Н. Л.)**.

Набакир шапочка стриміла, далеко дуже червоніла, в руках же довгий був **батіг (Котл.)**.

Повісить **байбару** у повітчині до тієї весни **(Гол.)**.

Байбара — товстий довгий пастуший батіг, більше прядив'яний, рідше — ремінний.

Звелів кучерові стьобнути цигана **батурою (Чуб.)**.

Значення — див. байбара, іноді просто товстий довгий батіг.

Погонич од злості передавав ті стусани (що мав від пана) коням, лупцював їх немилосердно **гарапником (Н. Л.)**.

Гарапник, гарапій — довгий ремінний батіг.

Під'їжджає пан окопом, **канчук** розпускає **(Нп.)**.

Канчук — короткий ремінний, сплетений в кілька сталок батіг — нагай.

Устане Чіпка рано, ще до сонця, набере хліба в торбу, візьме **малахай**, що дід дав завертати овець, та й іде в царину до землянки **(Мирн.)**.

Знач. див. — **байбара;**

Та сниться панові **нагай**, сичить недобиток проклятий. Не час ще зброю випускати! Радянська земле, не дрімай **(М. Р.)**.

Виснажених, змучених на роботі людей тяжко катують панські посіпаки — економи і січуть їх **нагаями**, вибивають їм очі **(Нт.)**.

Нагай — короткий, переважно ремінний, батіг, сплетний в кілька сталок.

Го-го! він (пан — **А. Б.**) ще й стріляє! Бий його... Бий... Те «бий» опекло тіло, як пуга, підняло на ноги і погнало безтями вперед **(Коц.)**.

Значення. див. — гарапник.

На Бесарабію пішов оцей козак; погнало горе до моря пити, і хоч говорять: — Аби **файда** в руках була **(Шевч.)**.

Ой, стоїть пан з нагайкою, отаман з **файдою (Чуб.)**.

Див.— гарапник, байбара.

БАТУРА див. — БАТІГ

БАТЬКІВЩИНА, ВІТЧИЗНА, ОТЧИЗНА, РІДНИЙ КРАЙ.

Війна, війна! Убивця лиходій прийшов **Вітчизну** нашу розпинати... Не пустимо!... Ми поклялись — і в бій пішли-ім'ям священної відплати. **(Слово...).**

Благословен мечів ясних огонь, **Отчизни** охорона **(М. Р.).**

Ми туди, туди полинем, **там наш милий рідний край (С. Артемов).**

БАТОЖИТИ див. БИТИ

БАТУВАТИ див. РІЗАТИ

БАТУРА див. БАТІГ

БАТРАК, НАЙМИТ

Оспіване в пісні, сподіване свято. І стали, нарешті, **людьми батраки.** Взялись до роботи і дружно й завзято **(Воскр.).**

Іде **наймит** із панщини, на воли гукає; а хазяйка з усіх мисок вечерю зливає **(Нп.)**

БАТЬКО, ОТЕЦЬ, ТАТО, ТАТКО

Тут Іван колись родився, дід родився і **отець (Криж.).**

Прийшла Венера... І стала хлипать перед ним **(Зевсом — А. Б.):** «Чим пред тобою, **милий тату, син заслужив таку мій плату?» (Котл.).**

Благословилась да у свого **татка** на посадоньку стати. **(Метл.).**

БАХКАТИ див. СТРІЛЯТИ

БАХНУТИ див. ПАДАТИ, СТРІЛЯТИ

БАХУР, ЗАЛИЦЯЛЬНИК, ЗАЛЬОТНИК, ЛОВЕЛАС

Познайте, молодиці гожі,— з Енеєм **бахурі** всі схожі, щоб враг зрадливих їх побрав **(Котл.).**

До себе нікого не пускає... зараз прізвище **залицяльникові** й приложить **(Барв).**

Це з мене ти, лукавий соловейку, курортного **зальотника** зробив **(М. Р.).**

З історії вже відомо, **ловеласи** є навіть між найбільшими людьми, захоплюються ніжками, грудьми і всім отим любовним реквізитом **(М. Р.).**

БАЧНИЙ див. ОБЕРЕЖНИЙ

БАЧУЧИЙ, ЗІРКИЙ

Набріхано про дівку, що вона підсліпа, а вона дуже **бачуча (Грінч.).**

Говірка, **зірка,** моторна **(С. Г.).**

БАШТА, ВЕЖА

Позволь, батьку-отамане, нам на **башті** стати, не позволим Текелію Січу руйнувати **(Нп.).**

Понад кордони, рубежі і межі.

Підноситься зоря на Спаській **вежі (Баж.).**

БАЮРА див. БОЛОТО

БГАНКА » СКЛАДКА

БГАТИ » УПИХАТИ, ЖМАКАТИ

БГАТИСЬ див. БАРИТИСЬ, ЩУЛИТИСЬ

БЕБЕХНУТИ див. БИТИ

БЕБЕХНУТИСЬ див. ПАДАТИ

БЕВЗЕНЬ див. ДУРЕНЬ

БЕВХНУТИ див. БИТИ

БЕЗБЕРЕЖЖЯ див. БЕЗМЕЖНІСТЬ

БЕЗБЕРЕЖНИЙ див. БЕЗМЕЖНИЙ

БЕЗБЕРЕЖНІСТЬ див. БЕЗМЕЖНІСТЬ

БЕЗВИННИЙ див. НЕВИННИЙ

БЕЗВИННІСТЬ див. НЕВИННІСТЬ

БЕЗВИННО див. НЕВИННО

БЕЗВІЛЛЯ, БЕЗВОЛЬНІСТЬ

Значення: відсутність сили волі.

Се пряме **безвілля (Ном.).**

Він багато прощав дружині, ніколи не дорікав за розхристаність, за **безвільність (Коп.).**

БЕЗВІРНИК, БЕЗБОЖНИК, АТЕЇСТ

Бо я, кажу, ще з дитинства став **безвірником (Кравч.).**

Але мене дуже здивувало, що селяни зважають вас теж **безбожником (М. Рудн.)**

Боже, Отче! Чи ж подоба, чи ж потреба, щоб сей грішник, сей єретик, **атеїст** ішов **до неба? (Фр.).**

БГАТИ, УПИХАТИ

Смирний, хоч у вухо **бгай (С. Г.).**

І страву всякую без мови в голодний **пхали** все куток **(Котл.).**

БЕЗВІСТЬ, НЕВІДОМІСТЬ.

Я дивлюсь у небо, дальнє та широке, де летять у **безвість** зоряні світи **(Сос.).**

Нема у світі гірше, як та **невідомість,** неєвність **(М. В.).**

БЕЗВЛАДНИЙ див. БЕЗСИЛЬНИЙ

БЕЗВЛАДНО » БЕЗСИЛЬНО

БЕЗГЛУЗДЯ, НІСЕНІТНИЦЯ, АБСУРД НОНСЕНС

Ні в похвальбі, ні в брехні, ця, з дозволу сказати, преса меж не знає і доходить часом до повного **абсурду (Козач.).**

Коли б уже та весна швидше приходила, може б, за працею не лізла в голову всяка **нісенітниця (Коц.).**

БЕЗГОЛІВ'Я див. БІДА

БЕЗГОМІННЯ » ТИША

БЕЗГРАНИЧНІСТЬ » БЕЗМЕЖНІСТЬ

БЕЗДОЛЛЯ, БЕЗТАЛАННЯ

Усім людям хороше живеться, а я плачу на **бездоллі (Чуб.).**

Як **безталання,** то й безділля **(Ном.).**

Усім людям щасце, доля — мені ж **безталанне (Метл.).**

БЕЗДОЛЬНИЙ, БЕЗТАЛАННИЙ.

Ти прийшла, ти зглянулась на муки? Ти згадала мене **бездольного? (Л. У.).**

Безталанний хлопець стояв під обмерзлою грушею **(Горд.).**

Мої **безталанні** діточки (Стор.).

Моя дочка **безталанничка** і **бездольничка** (Чуб.).

Значення: безталанна, бездольна.

БЕЗДОРІЖЖЯ, БЕЗПУТТЯ

(Втікачеві в степу) — одно безпиття, друге без'їжжя, третє **бездоріжжя** (С. Г.).

Загнати звіра в закуток на **безпуття** тоді можна спустити курок (Риб.).

БЕЗДУШНИЙ див. ЖОРСТОКИЙ

БЕЗДУШНІСТЬ » ЖОРСТОКІСТЬ

БЕЗЖАЛІСНИЙ, БЕЗЖАЛЬНИЙ

Слово, чому ти не твердая криця, що серед бою так ясно іскриться? Чом ти не гострий, **безжалісний** меч? (Л. У.).

Страшні і **безжальні** звичаї гір (Собко).

БЕЗЖАЛІСНО, БЕЗЖАЛЬНО.

Паліїв війни проклятих ми навік **безжально** скосим, ми підкосим, як бур'ян. (Тич.).

БЕЗЖУРНИЙ див. БЕЗТУРБОТНИЙ

БЕЗЖУРНІСТЬ » БЕЗТУРБОТНІСТЬ

БЕЗЖУРНО див. БЕЗТУРБОТНО

БЕЗЗАПЕРЕЧНИЙ див. БЕЗПЕРЕЧНИЙ

БЕЗКЛОПІТНИЙ див. БЕЗТУРБОТНИЙ

БЕЗКЛОПІТТЯ див. БЕЗТУРБОТНІСТЬ

БЕЗКОНЕЧНИЙ » БЕЗМЕЖНИЙ

БЕЗКОНЕЧНІСТЬ » БЕЗМЕЖНІСТЬ

БЕЗКОНЕЧНО див. БЕЗМЕЖНО

БЕЗКРАЇЙ див. БЕЗМЕЖНИЙ

БЕЗКРАЙНІЙ див. БЕЗМЕЖНИЙ

БЕЗКРАЙНІСТЬ див. БЕЗМЕЖНІСТЬ

БЕЗЛАДНИЙ див. БЕЗТОЛКОВИЙ

БЕЗЛАДДЯ див. БЕЗПОРЯДОК

БЕЗЛАДНО » БЕЗТОЛКОВО

БЕЗЛИЧНИЙ див. БЕЗСОРОМНИЙ

БЕЗЛИЧНИК » БЕЗСОРОМНИК

БЕЗЛИЧНІСТЬ див. БЕЗСОРОМНІСТЬ

БЕЗЛІЧ див. БАГАТО

БЕЗМЕЖНИЙ, БЕЗБЕРЕЖНИЙ, БЕЗГРАНИЧНИЙ, БЕЗКОНЕЧНИЙ, БЕЗКРАЇЙ, БЕЗКРАЙНІЙ, БЕЗМІРНИЙ. НЕОСЯЖНИЙ

На Україні густі садки, повноводий Дніпро, **безмежні** лани, степи простяглися аж до Чорного моря (Панч).

Припала вухом до **безбережної** ниви, як чайка грудьми до моря (Коц.).

Дай теплоти, що розширює груди, чистить чуття і відновлює кров, що до людей **безграничную** будить, чисту любов (Фр.).

У вікна дивиться степ, і все спливає, як **безконечне** море (Коц.).

Любіть і боріться за щастя **безкрає**, згоріть без останку за край дорогий (Сос.).

Із стрімкого берега перед ними відкривалась **безкрайня** снігова долина, залита сонцем (УРС).

Зірка... самотня... по **безмірнім** простові блукає (Л. У.).

Колгоспні степи, у місцях цих звитяжних, ви чуєте: кривді фашистській кінець! Наш засів святий на степах **неосяжних** ми творимо нині, як свято сердець. (Слово.).

БЕЗМЕЖНІСТЬ, БЕЗБЕРЕЖНІСТЬ, БЕЗБЕРЕЖЖЯ, БЕЗГРАНИЧНІСТЬ, БЕЗКОНЕЧНІСТЬ, БЕЗКРАЇСТЬ, БЕЗКРАЙНІСТЬ, БЕЗМІРНІСТЬ, БЕЗМІР

Безмежність одкрив незрячим найзіркіший із людей . . . (М. Р.).

І земля її стрічала хлібом, свистом солов'їним, хмар веселих **безбережжям**, морем росяних лугів (Мал.).

Ось глянь лишень! Чудова ясна ніч! На небі зорі ярко так палають — се **безконечність** нам морга до віч! (Фр.).

Щось було таке в істоті, що вимагало жити, дихати одним повітрям із людьми, спевнятися в **безкрайності** животіння (Ле.).

Невже тобі лиш не судилось діло, щоб виявило твоїх сил **безмірність** (Фр.).

На блідому виду малювався **безмір** муки (Коц.).

БЕЗМЕЖНО, БЕЗГРАНИЧНО, БЕЗКОНЕЧНО, БЕЗМІРНО

Андрій, як кожний безмежно закоханий, милувався з своєї дружини, торжествував (Коп.).

Але коли я його... **безгранично** любила, то це була одинока заслуга його гарної душі (Коб.).

Ніч тяглася довго, **безконечно**, як смерть (Коц.).

БЕЗМІРНИЙ див. БЕЗМЕЖНИЙ

БЕЗМІРНІСТЬ » БЕЗМЕЖНІСТЬ

БЕЗМІР див. БЕЗМЕЖНІСТЬ

БЕЗНАСТАННИЙ див. БЕЗПЕРЕРВНИЙ

БЕЗНАСТАННО див. БЕЗПЕРЕРВНО

БЕЗОДНЯ, ПРІРВА, ПРОВАЛЛЯ

Море ловить блискавиці і в своїй **безодні** гасить (УРС).

Хоч і в **прірву** (Ном.).

Прірва — глибока яма в річці, морі (С. Г.).

Ой, зійду я на горочку та загляну в **провалля** (Чуб.).

Стояти на краю **безодні** (провалля). (РУС).

БЕЗПЕКА, БЕЗПЕЧНІСТЬ

«Для **безпечності**,— казав Василь ще влітку,— заложити яму дошками, щоб ніхто в неї не впав поночі» (Фр.).

БЕЗПЕРЕРВНИЙ, БЕЗНАСТАННИЙ, БЕЗПЕРЕСТАННИЙ, БЕЗУГАВНИЙ, БЕЗУПИННИЙ, БЕЗУСТАННИЙ

Хлопці, потомлені **безперервними** походами, спали **(Верш.)**.

Безнастанна гуркотнява стоїть у повітрі, густо рвуться міни **(Горд.)**.

Береги стояли в імлі невиразні, таємничі, немов прислухаючись до **безугавного** шурхоту ріки **(УРС)**.

Безупинна артилерійська канонада глухо стукотіла в розбиту шибку **(УРС)**.

Безустанне Маріюрине скиглення дратує його **(Коц.)**.

БЕЗПЕРЕСТАННИЙ див. БЕЗПЕРЕРВНИЙ

БЕЗПЕРЕРВНО, БЕЗНАСТАННО, БЕЗПЕРЕСТАННО, БЕЗПЕРЕСТАНКУ, БЕЗПЕРЕСТАНУ, БЕЗПЕРЕСТАНЦІ, БЕЗПЕРЕСТАНЬ, БЕЗУГАВНО, БЕЗ УГАВУ, БЕЗУПИННО, БЕЗ УПИНУ, БЕЗ УСТАВИЧНО, БЕЗУСТАНКУ, БЕЗУСТАННО, НЕВГАВАЮЧИ

Дана група слів виражає поняття безперервності руху, чинності дії.

Розвідка провадилась **безперервно (Верш.)**.

Щось вило там **безперестанно (Котл.)**.

Панни **безперестанку** реготались **(Ле.)**.

Ходив по хаті, **безперестану** човгаючи **(Н. Л.)**.

Горять свічі **безперестанці (Нп.)**.

Вода лилася **безперестань (С. Г.)**.

А пороги били **безугавно (Хижн.)**.

Музика грала **безупинно (Трубл.)**.

Він так **безуставично** робить. **(Грінч.)**.

Одного разу прийдеш до неї... жалує, **безустанку** балакає **(М. В.)**.

Крутороги бедраті воли жують **безустанно жуйку (Коц.)**.

Коник... цілісіньке літо **невгаваючи** співав **(Гліб.)**.

БЕЗПЕРЕСТАННО див. БЕЗПЕРЕРВНО

БЕЗПЕРЕСТАНКУ див. БЕЗПЕРЕРВНО

БЕЗПЕРЕСТАНУ » БЕЗПЕРЕРВНО

БЕЗПЕРЕСТАНЦІ » БЕЗПЕРЕРВНО

БЕЗПЕРЕСТАНЬ див. БЕЗПЕРЕРВНО

БЕЗПЕРЕЧНИЙ, БЕЗСУПЕРЕЧНИЙ, БЕЗУМОВНИЙ

Його перемога була **безперечна (Ле)**.

БЕЗПЕРЕЧНО, БЕЗЗАПЕРЕЧНО, БЕЗСУПЕРЕЧНО, БЕЗУМОВНО

Це завдання під силу нашим колгоспам, і ми, **безперечно**, з ним впораємось **(Р. У.)**.

Хай би Черниш, хай би хтось інший, близький до Брянського, очолював роту — Сагайда погодився б на те **беззаперечно (Гонч.)**.

БЕЗПОМИЛКОВИЙ, БЕЗПОМИЛЬНИЙ, НЕОМИЛЬНИЙ, НЕСХИБНИЙ

Інструменти Валька брав з-під ніг чи із-за спини, навіть не дивлячись на них, вгадуючи **безпомилковим** дотиком **(Гонч.)**.

Чому ж ми **безпомильних** слів не носим там, де лежить блокнот з олівцем? **(М. Р.)**.

БЕЗПОМИЛКОВО, БЕЗПОМИЛЬНО, НЕОМИЛЬНО, НЕСХИБНО

Вірний кінь **безпомилково** вгадував дорогу до полку **(Кач.)**.

Кожна нитка тут **несхибно** в колі вказаному йде **(Лукаш.)**.

БЕЗПОМІЧНИЙ, БЕЗПОРАДНИЙ, БЕЗРАДНИЙ

Пліт несло серединою ріки. Якийсь час плили вони в тумані, поміж берегами, одірвані од землі й **безпомічні (Коц.)**.

Становище дівчини було **безпорадне (Ільч.)**.

Розмова вкрай схвилювала його, хлопець **безпорадний** був **(Горд.)**.

А ти про своїх дбай найближчих, про тих безпомічних, найнижчих, про тих **безрадних** і найтихших **(Фр.)**.

БЕЗПОМІЧНІСТЬ, БЕЗПОРАДНІСТЬ, БЕЗРАДНІСТЬ

Як і всі чоловіки, він найбільше на світі не любив почуття власної **безпорадності (УРС)**.

БЕЗПОМІЧНО, БЕЗПОРАДНО, БЕЗРАДНО

Валя ніби **безпомічно** опустила руки й замислилась на кілька секунд **(Коп.)**.

Марія, **безпорадно** посміхаючись, дивилась на Стахурського **(Смол.)**.

БЕЗПОРАДНИЙ див. БЕЗПОМІЧНИЙ

БЕЗПОРАДНІСТЬ » БЕЗПОМІЧНІСТЬ

БЕЗПОРАДНО див. БЕЗПОМІЧНО

БЕЗПОРЯДОК, БЕЗЛАДДЯ, ХАОС

Де нема порядку, там хазяїн — **безпорядок (Нпр.)**.

У товаристві лад — усяк тому радіє; дурне **безладдя** лихо діє **(Гліб.)**.

Мене аж обгортає ляк, коли згадаю про поетів, що без дороги, без признак ідуть **у хаосі** сюжетів **(М. Р.)**.

БЕЗПРАВНІСТЬ, БЕЗПРАВ'Я, БЕЗПРАВСТВО

БЕЗПРЕМІННИЙ, БЕЗУМОВНИЙ, НЕОДМІННИЙ

Потреба розумної, живої, корисної праці **сталася** для нього **безпремінною** умовою життя **(Коц.)**.

БЕЗПРЕМІННО, БЕЗУМОВНО, НЕОДМІННО

Піду **безпремінно** — чи не влучу години, щоб побалакать з нею (**Тобіл.**).

Треба **неодмінно** ті колеса купити (**М. В.**).

БЕЗПРОСВІТНИЙ, НЕПРОГЛЯДНИЙ.

На подвір'ї у **безпросвітній** мряці кишіли люди, як гусінь (**Коц.**).

Темної, **непроглядної** ночі вони вийшли з села (**Фм.**).

БЕЗПУТТЯ див. БЕЗДОРІЖЖЯ

БЕЗРАДНИЙ » БЕЗПОМІЧНИЙ

БЕЗРАДНІСТЬ див. БЕЗПОМІЧНІСТЬ

БЕЗРАДНО див. БЕЗПОМІЧНО

БЕЗСИЛЬНО, БЕЗВЛАДНО

Хворий **безсильно** сидів на ліжку (**Фм.**).

Ноги висіли в нього **безвладно**, як перебиті (**Коц.**).

Перелесник спиняється і випускає Мавку з рук; вона **безвладно** спускається на траву (**Л. У.**).

БЕЗСИЛИЙ, БЕЗВЛАДНИЙ, БЕЗСИЛЬНИЙ, СЛАБИЙ

Даремно ворог б'є на сполох полохливо — його **безсилий** дзвін стихає на горі (**Сос.**).

Дужий **безсильного** давить (**Котл.**).

Ворог виявив себе дуже **слабим**,— мусив відступити (**З газет**).

БЕЗСИЛЛЯ, БЕЗВЛАДНІСТЬ, БЕЗСИЛІСТЬ

Хто не жив посеред бурі, не збагне журби **безсилля** (**Л. У.**).

Моя пам'ять... записує і сю **безвладність** тіла серед цвіту яблуні, і гру світла на посинілих лицях, і мій дивний настрій (**Коц.**).

БЕЗСМЕРТНИЙ, НЕВМИРУЩИЙ, НЕСМЕРТЕЛЬНИЙ

Ми тривожим стратосферу, атомне ядро і сферу — о прекрасний час! неповторний, **невмирущий!** (**Тич.**).

Сурми, що сурмили в Новограді,— хто урве їх **несмертельний** звук? (**Хижн.**).

БЕЗСМЕРТНІСТЬ, БЕЗСМЕРТЯ

До ясних **безсмертності** осель! (**Кул.**).

Ти бачив друзів, вбитих у боях, їх ранню смерть, каліцтво їхнє раннє і стяг **безсмертя**, стиснутий в руках (**Баж.**).

БЕЗСОРОМНИЙ, БЕЗЛИЧНИЙ, БЕЗСТИДНИЙ

Матрона варвара цілує! Ганьба!.. А чоловік стоїть і — хоч би слово! **безлична** секта (**Л. У.**).

Які справді **безстидні** оці городські козаки (**Шевч.**).

Принц, не бажаючи давати відповіт на крики й вигуки **безстидні** та шалені, промовив: «Геть, старий, іди собі від мене!» (**М. Р.**).

БЕЗСОРОМНИК, БЕЗЛИЧНИК, БЕЗСТИДНИК

Безсоромник отакий! Хоч би старих людей посовістився (**Фм.**).

Йоганна: Що він для мене — висловить не сила. Хуса (**люто**) **безличниця!** (**Л. У.**).

Безстидниця ти! Ти псуєш і нашу добру славу (**Н. Л.**).

БЕЗСОРОМНІСТЬ, БЕЗЛИЧНІСТЬ, БЕЗСТИДНІСТЬ, БЕЗСТИДСТВО

Молоді липи вже роздяглися й стояли голі, мов діти у своїй **безсоромності** (**Коц.**).

Яка ж тут **безличність**, що вона мене кохає? (**Л. У.**).

Безстидство, та й годі. Єсть у що ж і вдягтися, а він ходе та тілом світе (**Фм.**).

БЕЗСТИДНИЙ див. БЕЗСОРОМНИЙ

БЕЗСТИДНІСТЬ див. БЕЗСОРОМНІСТЬ

БЕЗСТИДСТВО див. БЕЗСОРОМНІСТЬ

БЕЗСУПЕРЕЧНО див. БЕЗПЕРЕЧНО

БЕЗТОЛКОВИЙ, БЕЗЛАДНИЙ

Дивився на мене з ласкавим співчуттям доброго учителя до **безтолкового** учня (**УРС**).

Треба було говорити одверто про себе, розібратись в плутанині **безладних** думок, в хаосі вражень (**УРС**).

БЕЗТОЛКОВО, БЕЗЛАДНО.

Я не маю жодної охоти вмирати, та ще так **безтолково** (**Н. Л.**).

Довкола спалахували вогники й **безладно** тріщали постріли (**Панч**).

БЕЗТУРБОТНИЙ, БЕЗЖУРНИЙ, БЕЗКЛОПІТНИЙ

Тихий ясний світанок другого дня зустрічали **безтурботною** піснею жайворонки (**Трип.**).

Він теж із нами йде, з піснями по дорозі, **безжурний**, як і ми (**Сос.**).

Очі її знову засяяли, блиснули **безжурим** вогником (**Ряб.**).

Антін, завсігди веселий, **безклопотний**, все сміється і всіх смішить (**Н. Л.**).

БЕЗТУРБОТНІСТЬ, БЕЗЖУРНІСТЬ, БЕЗКЛОПІТТЯ

Ти надто вже в добрі й **безжурності** виховувалася і виростала, щоб на житті розумітися (**Коб.**).

Несподівана розкіш, **безклопіття** і спокій заколихали її, як малу дитину (**Н. Л.**).

БЕЗТУРБОТНО, БЕЗЖУРНО

Гнат Максимович цілком **безтурботно** позирав на схвильоване жіноче товариство (**Горд.**).

Живу собі, як пташка та, **безжурно** (**Мирн.**)

БЕЗУГАВНИЙ див. БЕЗПЕРЕРВНИЙ

БЕЗУГАВНО див. БЕЗПЕРЕРВНО

БЕЗ УГАВУ » БЕЗПЕРЕРВНО
БЕЗУМНИЙ » БОЖЕВІЛЬНИЙ
БЕЗУМОВНИЙ див. БЕЗПЕРЕМІННИЙ
БЕЗУМОВНО див. БЕЗПЕРЕМІННО, БЕЗПЕРЕЧНО
БЕЗУПИННИЙ див. БЕЗПЕРЕРВНИЙ
БЕЗУПИННО див. БЕЗПЕРЕРВНО
БЕЗ УПИНУ » БЕЗПЕРЕРВНО
БЕЗУСТАННИЙ див. БЕЗПЕРЕРВНИЙ
БЕЗУСТАВИЧНО » БЕЗПЕРЕРВНО
БЕЗУСТАННО див. БЕЗПЕРЕРВНО
БЕЗУТОМНИЙ, НЕВТОМНИЙ, НЕВТОМЛИВИЙ, НЕВСИПУЩИЙ

Мускулів буяння **безутомне** праці й свята межі перетне (**М. Р.**).

З його косар такий жвавий, такий робочий, **невтомний** (**Мирн.**).

Наче благодать Божа допомагає **невтомлива, невсипуща** (**М. В.**).

Хазяйкою зробилась **невсипущою** на все село (**Рудч.**).

БЕЗХАТНІЙ, БЕЗДОМНИЙ

Безхатні бурлаки п'яніли од них (страхів), а над маєтками плакали сови (**Панч**).

Нажахана ще з дому, Галина нервово сприймала найменше непорозуміння в нашому **бездомному** житті (**Ле**).

БЕНКЕТ, БЕСІДА, ГУЛЬБА, ГУЛЬБИЩЕ, ГУЛЬБОЩІ, УЧТА

Хазяїн дому готував веселий **бенкет** (**Смол.**).

Щодня **бенкети**, мов весілля, всі п'яні, хоч посуньсь куди (**Котл.**).

Такі слова розжалобили всю п'яну **бесіду** (**Мирн.**)

«Це ж либонь завтра у вас **гульня**», звернулась до Зіньки (**Гол.**).

А пани п'ють та їдять, та **гульбища** справляють (**Фм.**).

Не втомлена **гульбощами**, горем не перемучена, ясна була собі (Маруся), як тихе літо (**М. В.**).

Тим часом ярмарків постійний гість і панських **учт** — він й небагато їсть (**М. Р.**).

БЕНКЕТНИК, БЕНКЕТАР, ГУЛЯКА

Значення: любитель гулянок, пияцтва.

От уже й **бенкетник** був: усе пробенкетував, усе прогуляв, зостався яко благ, яко наг (**Фм.**).

Пани поробились домонтарями, **бенкетарями** (**Кул.**).

Ось він сидить, цей куций Мефістофель, недобрих **учт** похмурий **бенкетар** (**Баж.**).

Не спали тільки записні **гуляки** (**Мирн.**).

БЕНКЕТАР див. БЕНКЕТНИК
БЕНТЕЖНИЙ див. ТРИВОЖНИЙ
БЕНТЕЖИТИ » ТУРБУВАТИ, ТРИВОЖИТИ
БЕНТЕЖИТИСЬ див. ТУРБУВАТИСЬ, ТРИВОЖИТИСЬ
БЕРЕГТИ див. ЖАЛІТИ, ЩАДИТИ
БЕРЕГТИСЯ, ОСТЕРІГАТИСЯ, СТЕРЕГТИСЯ

Бережіться, хлопці! (**Кв. О.**).

Як лиш не **остережуться**, а їй на острів попадуться, тих переверне на звірей (**Котл.**).

Стережися, Петре, нарікати на Наталку (**Котл.**).

БЕРЕЖНО, БЕРЕЖЛИВО, ОБЕРЕЖНО

Знову розчинилися двері, і в них показалось попереду дві цеберки, що їх **бережно** ніс козак (**Панч**).

Комбайнер любить свій комбайн і **бережливо** ходить біля машини (**Фм.**).

Тонкий лід: **обережно** йди, щоб не провалився (**Фм.**).

БЕРЕЗОВОЇ КАШІ ДАТИ див. БИТИ
БЕРЕЗОВИМ ПЕРОМ ВИПИСУВАТИ див. БИТИ
БЕРКИЙ, БЕРУЧКИЙ, ЛИПКИЙ

Після дощу кал рідкий, то він і **не беркий**, не чіпляється за колеса (**С. Г.**).

Така **беручка** оця фарба, так і липне до рук (**Фм.**).

Вона мене по тілу **маже липким**, вонючим, як сало (**С. Г.**).

БЕРКИЙ див. БЕРУЧКИЙ
БЕРКИЦЬНУТИ див. ПАДАТИ
БЕРЛОГА, БАРЛІГ, БАРУЛЯ, ГАВРА, КУБЛО, ЛІГВО, ЛІГВИЩЕ, ЛОГОВИЩЕ, СКОТА

Гей, зіронька наша рідна, гори невгасима, шлях нашому війську освіщай, щоб вовка фашистського не тільки було розбито, але ж у його **берлозі** добито, гой! (**Ф. Л.**).

До суду потягли, прогнали злодія старого (ведмедя) та ще й приказ дали: запертн бісового сина на цілу зиму в **берлозі** (**Гліб.**).

Ведмідь... заляга у темний свій **барліг** (**М. Р.**).

Вовк старий у **берлозі** здох (**Бор.**).

Гуркіт близького бою ще восени вигнав ведмедя з **гаври** (**УРС**).

Хрещатик очі німцям пік, їм Лавра заважала спати, і нищив нелюд, що не міг в **кубло** розбійницьке забрати (**Слово...**).

Всюди треба німця бити, а у **лігві** добивать (**Криж.**).

Має звір **лігвище** (**Мал.**).

Я (вовк) **скоту** вирію в кущах (**С. Г.**).

БЕРУЧКИЙ, БЕРКИЙ, БЕРУЧИЙ, ОХОЧИЙ

От уже який і **беручкий** він до роботи — хвилинки даром не згає **(Фм.)**.

Я така **берка** до роботи **(Барв.)**.

У нас діти **беручі** до письменства **(Грінч.)**.

Кобза не дуже був охочий до розмови **(Стор.)**.

БЕСІДА див. БЕНКЕТ, РОЗМОВА

БЕСІДКА див. АЛЬТАНКА (АЛЬТАНА).

БЕСІДУВАТИ див. ГОВОРИТИ

БЕСКИД » СКЕЛЯ

БЕСКЕТТЯ » СКЕЛЯ

БЕХАТИ » БИТИ, ПАДАТИ

БЕХНУТИСЯ » ПАДАТИ

БЕЧОВА » ВІРЬОВКА

БЕШКЕТ, БЕШКЕТУВАННЯ, БУЙСТВО, БУЯННЯ, СКАНДАЛ

Ідіть, хлопці... не чиніть **бешкету (Вас.)**.

Скриплять на станції вагони, од паровозів теплий дух. І ночі сині напівтони цвітуть під **буйством** завірюх **(Мал.)**

«Буйство» вжито в переносному значенні.

Розбишацьке **буяння (Кул.)**.

Цей бешкетник, куди не поткне носа, скрізь **скандалу** наробить **(Фм.)**.

БЕШКЕТНИК, БУЯН, ЗАЙДИГОЛОВА, ЗІРВИГОЛОВА, ПАЛИВОДА, СКАНДАЛІСТ, ШИБЕНИК

Дана група слів використовується для характеристики розбишакуватої людини.

Бешкетники свистіли пронизливо і неприємно **(Ільч)**.

Ти знаєш — він який суціга, **паливода** і горлоріз! **(Котл.)**.

Борода, як у владики, а сумління, як у **шибеника (Ном.)**.

БЕШКЕТУВАТИ, БУШУВАТИ, БУЯНИТИ, БУЯТИ, СКАНДАЛИТИ, СОДОМИТИ

Значення: порушувати громадський, родинний спокій непристойними вчинками, лайкою, бійкою.

Випив на копійку, а **бешкетує** на карбованець **(Фм.)**.

Но за те, щоб не **бушував**, нехай спить не ївши **(Котл.)**.

Козаки блукають купами по місту да **буяють**, як ті бугаї в череді,— хочуть двори ламати да грабувати старшину **(Кул.)**.

Як не **поскандалить**, то й у голови йому низько **(Фм.)**.

Запру в смирительних домах; там вижену у вас охоту **содомить** на землі в людях **(Котл.)**.

БИДЛО » СКОТ

БИЛИЦЯ » БУВАЛЬЩИНА

БИНДА » СТЬОЖКА

БИРСА » ХВОРОБА

БИСТРИНА, БИСТРІНЬ, БИСТРЯ

Значення: місце в річці, де прудко тече вода.

Прудка течія крутить ним і понесла вниз. Остап опирався **бистрині** з усієї сили **(Кон.)**

Денис Блаженко стояв у воді по коліна, з усієї сили відштовхнув пліт на **бистрінь (Гонч.)**.

Човен Павловського перший перетяв **бистрю (Верш.)**.

Треба пильно слідкувати, куди **бистря** несе **(Фр.)**.

БИСТРІНЬ див. БИСТРИНА

БИСТРО » ШВИДКО

БИСТРЯ » БИСТРИНА

БИТВА, БАТАЛІЯ, БІЙ, БОЙОВИСЬКО, БУЧА, СІЧА

Битва під Курським, як і **битва** під Сталінградом, посідає виняткове місце в історії Вітчизняної війни **(УРС)**.

Тимчасом до кінця доходила страшна **баталія**. Бійці лишили місце бою **(УРС)**.

Бій розпочався рано-вранці **(Собко)**.

Генерали сидять у своїх бліндажах, зараз вони вирішують долю майбутнього **бойовиська (Собко)**.

Плоти ж бо не в одному місці йшли, та й наша артилерія озвалась. Закипів Дніпро! Такої ж **бучі** не бачили ще війни могучі **(Слово...)**.

Слово «буча» вжито переносно.

Своїх бійців спокійний Ворошилов в атаки сам водив і вчив перемагать. Пройшли, звільнивши путь в боях, атаках, в січах **(Баж.)**.

Січа — бій переважно на шаблях.

БИТИ:

БАТОЖИТИ, БЕБЕХНУТИ, БЕВХНУТИ, БАХНУТИ, БИЧУВАТИ, БРЯЗНУТИ, БУХ. БУХАТИ, БУХНУТИ, БУЦАТИ

БИТИ

Слово «бити» невтральне, яке лише констатує факт процесу дії — биття.

«Бити» — чинити комусь фізичний біль кулаком, палицею, батогом, прутом і т. д.

Всіх панів до'дної ями — буржуїв за буржуями будем, будем **бить**! будем, будем бить! **(Тич.)**.

Всюди треба німця **бити**, а у лігві добивать. **(Криж.)**.

БИТИ

Емоціонально забарвлена група слів: **Вдарити, відшмагати, вгріти, випарити, випороти, висікти, віддухопелити, впекти, впороти, врізати, всипати вшкварити, гамселити, гатити, гепнути, глушити, гримну-**

ти, гряк, грякнути, гукнути, дзвяннути, дерти, дубасити, духопелити, загатити, затинати, заїхати, затопити, запороти, захмелити, зацідити, калатати, катати, катувати, клезнути, клепати, кокнути, креснути, кулачити, латати, лигнути, локшити, лупнути, лупити, лупцювати, ляскати, ляснути, мазнути, маніжити, місити, молотити, морснути, мостити, обамбурити, оджарити, одшкварити, опекти, оперезати, опороти, опоясати, парити, періщити, полосити, полоснути, пороти, потрошити, потягти, потягати, почищати, прати, разити, свиснути, сікти, спороти, стригти (стригнути), стукнути, супонити, стьобати, стьобнути, тарахнути, телепнути, тасувати, товкти, тнути, торох, торохнути, тріснути, тюжити, увірвати, ударити, упереіщити (опереіщити), урізати, учистити, хвоїти, хвоськати, хвись, хвіть, хльоскати, цопнути, цьвохнути, частувати, чесати, чухрати, шкварити (ушкварити), шмагати, шмагнути, шморгнути.

Нащо коня **батожити**, коли він і так везе **(Нпр.)**.

Ти, кае, бив середнього, а я ще крайнього! та уп'ять-таки цигана як **бебехне (С. Г.)**.

Він її тоді тією палицею як **бевхне** по плечах **(С. Г.)**

Кого по пиці **бехкає**, кого у груди тасує **(Кв. О.)**

Вона (баба — **А. Б.**) робила грішним добру шану: **бичувала**... порола... і кров із тіла їх пила **(Котл.)**.

Брязнула невістку по зубах **(Грінч.)**.

Чабан прокинувся, аж перед ним гадюка; він києм **бух** — і витяглась змюка **(Гліб.)**

Сіли татко коло печі, мамка батька **бух** у плечі **(Чуб.; С. Г.)**.

Бух — може виражати й поодинокий постріл з рушниці.

І баран **буцне**, як зачепиш. **(Ном.)** Буцати — бити лобом.

Біля міста Коломиї пана **вдарили** по шиї. Біля города Тарнова повторили це ізнову. Коло міста Перемишля стало панству дуже кисло. Від Карпатів і до Збруча розгубили і онучі **(Нт.)**.

Поліцай... погрозив кулаком і сказав, що **відшмагає** по-німецьки. **(Ол.)**

Що це ви, бодай вас, мало мене будиною не **вгріли**. **(Кроп.)**.

Вгріти (огріти) — перен. одноразово сильно, дошкульно вдарити палицею, дрючком, якимсь важким предметом.

Огрів ковизкою... **(Панч.)**.

Випарив 'го, як у лазні **(Фр.)**.

Значення: набив або налякав.

На всі боки **випоров (Ном.)**.

Значення: сильно побив, вибив. Пороти — перен. бити батогом, ременем, прутом, палицею.

На визначення одноразового вдару кажуть: **опоров** його пугою, аж зів'явся; опоров палицею. Опоров кулаком — не кажуть.

Якось дівчинка недопильнувала та погасла свічечка — веліла (пані — **А. Б.**) ту дівчинку **висікти. (М. В.)**

Висічу, виб'ю тебе густо раз попри раз. **(Фр.)** Висікти — перен. вибити різками, прутом, розсікаючи тіло.

А іноді **віддухопелять** добре, щоб доглядала (господарство. — **А. Б.**) **(Барв.)**. Значення: вибити кулаками, переважно по спині. Часто це поняття виражає «бити» різними засобами. Див. «духопелити».

Впік його палицею, аж сі скрутив **(Фр.)** Впекти — перен. означає одноразово, сильно вдарити палицею, батогом; впекти кулаком — не кажуть. Див. опекти, огріти.

Вповоров 'го палигою, аж присів **(Фр.)** Перен. одноразово вдарити. Переважно палицею, хворостиною, батогом. (Див. пороти).

Як **вріже** їх (школярів — **А. Б.**) на сім слові пан Симон різкою. **(Кв. О.)** Врізати перен. одноразово, сильно вдарити палицею, батогом. Форма слова «різати» в розумінні «бити» не вживається. Див. урізати.

Та, дивлячись на бій, ще й підбадьорюють: «Ану візьмись, Соплице! А **всип** магнатові!» **(М. Р.)** Всипати — перен. сильно, дошкульно бити, переважно палицею, прутом, різками.

Максим... сяде сам за пана і батогом поганяє (братів — **А. Б.**), поки не **вшкварне** так, що ре́ви на всю вулицю. **(Мирн.)** Вшкварити — одноразово, сильно вдарити палицею, батогом. Див. урізати, упереіщити, шкварити.

Чіпка по столу кулаком **гамселить. (Мирн.)**. Сильно бити. Див. гатити.

Приставив тарани до брами, в ворота почали **гатити (Котл.)**

Як глянув господар — ізо зла, аж посинів. Вхопив рубель та й ну **гатить** по спині сердешного осла **(Гліб)**.

Удав, перекрутившися, не здох: підніс він знов оскалене, і знов прийшлось **гатить**, мостить його по голові, аж поки по прим'ятій по траві кровоматерії не полилося. **(Тяч.)**. Гатити — перен. сильно, довгочасно бити якимсь предметом, рідше кулаком.

Гепнуло, мов довбнею **(Ном.)**.

Як ним **гепнув**, аж у нім гевкнуло. **(Фр.)** Гепнув — ударив об землю, кинув з силою.

Ось хтось із товариства гукнув сонним голосом: «**Глуши**, брат, його, глуши!» (**Мирн.**)

«— Треба автоматників якнайбільше, — відказав німецький оберефрейтор,— щоб шум робили.

— Баби ваших автоматників лопатами **глушать**,— відповів румунський лейтенант» (**Панч.**) Глушити — перен. сильно бити чимсь важким по голові. Див. гатити.

Курочка **гримнув** Федора в лице так, що його обілляла кров і він впав. (**Стеф.**) «Гримнути» — полісемантичне слово. Виражає кілька понять: **бити**, говорити, падати, стріляти... Гримнув на людей, гримнули з **гармати**, гримнув додолу.

«Вип'ємо, дядьку, так, щоб аж мозок у лобі закрутився!» та гряк по столу кулаком (**Мирн.**)

Стук-гряк — та й свіжий п'ятак (**Ном.**) Гряк — сильно, одноразово вдарити якимсь важким предметом, кулаком.

Гукнув го меже плечі (**Фр.**) Знач.— ударив так, що аж гук пішов.

Та **дзвяк** його знову по шаблі, дзвяк його ще раз,— оце щоб не хвастав. (**Тич.**) Знач.— бити по металічних речах, предметах, які звучать.

Пан кричить: «**Лупіть, деріть** Рябка!» (**Гул.**) Дерти — перен. сильно бити, переважно палицею, прутом.

Тим тільки й служать, що своїх іноді братів та батьків **дубасять**. (**Мирн.**) Дубасити — бити, переважно палицею, дубцем.

Піймали ми отого панського підлизу і давай його **духопелити** (**Фм. Полт.**) Духопелити — бити, переважно кулаком.

«Куди дивиться поліція?» **загатив** містер Ейбл кулаком об лутку (**Смол.**) Знач. див. гатити.

Ну, хто б же міг збагнути і сказати, що млосні панії та панночки... уміють з криком, деякі й без крику, по лицях покоївок **затинать**? (**М. Р.**)

Ей, як ти [тебе], по галамазі **заїду**! (**Фр.**) Ударю в лице, властиво в рот.

Ти хочеш, щоб я тебе по мармизі **затопив**? (**Кроп.**).

Дивлюся: цар підходить до найстаршого... та в пику його як **затопить**! (**Шевч.**) Затопити — перен. сильно глухо вдарити, переважно в лице.

Кричить Іван: «Наказ од пана тебе в конюшні **запороть** за те, що ти образив панну, за те, що в тебе чорна кров!» (**Сос.**) Див. пороти.

«— А ти (осел — **А. Б.**) запевне не посмів (ударити лева — **А. Б.**), — йому підсміює лисиця.

— Оце таки! Чого ж дивиться? І я його раз **захмелив**,— нехай і наших знає!» (**Гліб**). Захмелити — перен. сильно, одноразово вдарити.

Підскочив (царський генерал — **А. Б.**) до лави, **зацідив** по уху переднього, той аж стовбура став (**Мирн.**)

Калатнув батька (**С. Г.**)

Горілку, мед не чаркою — поставцем черпає, а ворога, заплющившись, **ката** не минає! (**Шевч.**) Див. катувати.

Вони (німці — **А. Б.**), як звірі, лютували і **катували** населення східних областей України (**Мун.**). Катувати — тяжко бити, мучить, знущатись.

У Номиса є така примітка: «...Либонь колись кати так робили (били — **А. Б.**), ходячи поміж народом перед тим, як когось катувать. Народ було, кажуть, терпить і дає плату, щоб не так дуже катував того або ту... Дай кату плату».

Інший паном уродився, паном охрестився, паном і зріс, а далебі **клезнути** не вміє. (**Г.-Арт.**)

Як почав він мужика то в той висок, то в сей **клепати**, йому сердешному аж очі помутились, а той **клепа**. (**Рудч.**) Клепати — перен. бити в лице, по вуху.

«Буде таке,— тут ізнову Котовський,— що я тебе **кокну** — й чесно розстанемось» (**Тич.**). В даному прикладі «**кокнути**» — одноразово смертельному вдарити. В діалектній мові на Полтавщині кажуть: «Як дам, то тут і **кикнеш**» («рідше—кокнеш»).

А капосній лисиці аж весело **креснути** його (лева — **А. Б.**) по пиці (**Гліб.**)

Супротивник одсувається назад, наставивши обидві руки, щоб бува з п'яних очей не **креснув** зачепа... (**Мирн.**) Кресати — перен. бити многоразово.

Креснути — вдарити одноразово, переважно по уху, в лице кулаком, долонею. Кажуть: креснув, аж каганці засвітилися в очах; іскри посипалися з очей.

Еней... і сам нічого тож не бачив, но послі, як прозрів, **кулачив** Рутулів і других врагів (**Котл.**) Знач.— многоразово бити кулаком. Див. «**лататн**».

Ларченка як хто по потилиці **лигнув** (**Мирн.**) Лигнути — сильно одноразово вдарити кулаком або якимсь важким предметом.

Хто чим попав, то тим **локшив**, піднявся писк, стогнання, охи (**Котл.**) Локшити — сильно, нищівно бити

Як те [тебе] **лопну**, аж упріеш (**Фр.**) Лопнути — перен. вдарить.

Пан кричить: «**Лупіть**, деріть Рябка!» **(Г.-Арт.)**

Лупи, бий його, прямо рубнеш... не зігнеться! **(Мирн.)**

Гнались за осавулою наздогінці та все **лупили** його по спині палицями **(Н. Л.)**

Панове! Ой, скубіть ви шляхту навісну, **лупіть**, зануздайте, щоб часом не брикала! **(М. Р.)**

Котовський: А воїну — це все одно, що український Кармалюк, він і свого молдавського пана добре бив, та **лупив** же і вашого! **(Тич.)** Лупити — перен. сильно, дошкульно бити палицею, кулаком, різками... Див. лупцювати.

Погонич із злості передавав ті стусани (що мав від пана — **А. Б.**) коням, **лупцював** їх немилосердно гарапником. **(Н.-Л.)**

Поліцай заявляє, що сном і духом не відає,— і давай німці його **лупцювати (Ол.)** Лупцювати — бити палицею, кулаком, батогом. Див. лупити.

Він ледве вдержався, щоб не **луснути** Бродовського. **(Н.-Л.)** Луснути (лусь) — перен. одноразово сильно вдарити важким предметом, рідше кулаком.

Ляпнув його по щоці. **(Греб.)** Ляпати — перен. бити долонею в лице, по щоці переважно.

Ляснув себе по щоці **(Кв. О.)**

Гляди, щоб я тебе іноді була не **мазнув** по губах! **(Кроп.)**

Він її ще міцніше пригортав, поки вона, випручавши руку, не **мазнула** його по виду **(Мирн.)** Мазнути — перен. одноразово, коротко, рвучко, різко вдарити долонею (переважно в лице).

Часто й густо батько його (Максима — **А. Б.**) **маніжив**. **(Мирн.)**

Як сяду було на неї та замордую, та як почну **хвайдою маніжити**, аж мило з неї клубками котиться **(Кроп.)** Маніжити — многоразово бити, переважно батогом. В живій народній мові слово **маніжити** виражає поняття бити взагалі — не тільки батогом, але й іншими засобами: кулаками, палицею, дубцем.

Дрібнота... уже за порогом як кинеться по улицях та й давай **місити** недобитків православних **(Шевч)** Місити — перен. многоразово бити, сильно, нищівно. Див. трощити.

Ось і мене таки добре по носі **морснуло. (Н.-Л.)** Морснути — одноразово вдарити долонею руки, переважно в лице.

Зате Мулик, якого **молотили** прикладами два конвоїри, все ж наклав за день вісім вагонеток **(Загр.)** Молотити — переносно — бити кулаком, палицею та ін., часто повторюючи удари.

Удав, перекрутившися не здох: підніс він знов оскалене, і знов прийшлося гатить, **мостить** його по голові **(Тич.)** Див. гатити.

Чергинькну-дзенькну, ножем дворян чичикну, га? Хай кров біжить, а я царицю **обамбурю** — ага? ага? **(Тич.)** Обамбурити — сильно вдарити якимсь важким предметом. В живій народній мові це слово широко використовується в усіх діялектах.

Слідом за цим перший **огрів** ковизкою Максима, що стояв біля ганку **(Панч).** Огріти — сильно вдарити палицею.

«Не лізь,— кажу,— і не бийсь, а то зовсім уб'єш! Так було **одволожить» (Барв.)** Одволожити — перен. бити сильно, ременем, вірьовкою, рідше батогом. Не кажуть: одволожити кулаком.

Старий, побачивши Свирида і сина, мовчки став проти них, мовчки підіймає палицю, **огріває** нею Тимофія по плечі. **(Стельм.)**

Ти язика защепни на петельку, бо **оддубасю** так, що аж пір'я сипатиметься **(Кроп.)**

Оддубасили добре, пустили. Шинкар плакав, лаявсь. **(Мирн.)** Див. дубасити.

Узяли його лакеї на стайню та так **оджарили**, що ні лягти, ні сісти. **(Мирн.)** Оджарити — перен. вибити дошкульно, переважно різками, батогом, прутом. Оджарити кулаком — не кажуть.

Жарити — перен. бити — відоме всім діялектам української мови. Давай діда **жарити** поліном **(Рудч.)**

Ото як **одшкварили** його, то вже він ніколи не бився, тільки пустився на хитрощі. **(Мирн.).** Див. оджарити.

Опечу мотовилом **(Н.-Л.)**

Як **опік** батогом, так п'явка й набігла. **(Фм. Полт.)** Опекти — перен. одноразово, боляче, дошкульно вдарити, переважно палицею, батогом.

Та як би мене батогом по серцю **оперезав. (Фр.)**

Добрі були б шутки, якби **оперезали** дубиною по плечах! **(Кроп.)**

А я було кажу: «...Слухай, Грицю: як ти пусто йдеш, то й я пусто піду». Він мене коромислом як **опереже (Барв.)** Оперезати — перен. одноразово дошкульно вдарити, переважно батогом, дубцем, палицею. Форма вислову «оперезати кулаком» не вживається ні в розмовній, ні в літературній мові.

Паллант, мов од хорта лисиця, вильнув

і обіруч мечем **опоясав** по поясниці, що Турн аж поморгав плечем! **(Котл.)** Опоясати (опоясувати, опояснути) — перен. вдарити «по поясниці».

Чоловік як **опоре** його кийком. **(Грінч.)** Опороти — одноразово, сильно вдарити важким предметом. Найчастіше кажуть: опояснув батогом (батіг обвився, мов пояс), рідше — опоясав палюгою. Див. оперезати.

Важко **парять** бісових маштаків! **(Мирн.)** Парити — бити, переважно різками, палицею.

Періщили, аж пір'я летіло... Їй же Богу, ні шеляга! Їжте моє тіло! **(Шевч.)**

Бжозовський... кинувся до Миколи й почав **періщити** його батогом **(Н.-Л.)** Періщити — бити многоразово, переважно палицею, батогом.

Океаном ненависті хлюпнем! Ворогів ще не так **полоснем**! **(Тич.)**

Цок-цок і іскри полетіли: один другого **полосять** **(Котл.)** Полосити — бити палицею, батогом, прутом. В даному прикладі битись на шаблях.

Вона (баба) робила грішним добру шану: бичувала... **порола**... і кров із тіла їх лила **(Котл.)** Пороти — перен. бити многоразово, переважно батогом, ременем, різками. Опоров кулаком — не кажуть.

Еней тут добре колобродив і всіх на чудо **потрошив** — робив він із людей уродів **(Котл.)**. Потрошити — перен. бити, сильно, нищівно за допомогою різних засобів. Див. трощити.

Молодиця... висмикнула з мітли держално й стала **потягати** «непоситну прожир» (свиней — **А. Б.**) і вздовж і впоперек. **(Мирн.)**.

Разів кілька **потяг** ціпурою по мішках **(Ном.)**

Тимчасом підскочив другий москаль і давай **почищати** тесаком **(Мирн.)**.

Я син країни Рад, що і мечем і словом **разить** і тне катів з розмаху до кісток. **(М. Р.)** Разити — бити за допомогою військової зброї переважно.

Свиснув го поза уха. **(Фр.)**. Свиснути — одноразово, сильно, різко вдарити (зі свистом у повітрі). Свиснув по зубах, свиснув по голові (палицею, кийком). Не кажуть — свиснув по спині.

Кобзареві... Михайлові Кравченкові діставалося за думу ту (про криваву розправу царату в Великих Сорочинцях в 1905 році — **А. Б.**). Поліція не раз **сікла** його різками, закидала в холодну і без кінця тягала по допитах **(Нт.)**

Виснажених, замучених на роботі людей тяжко катують панські посіпаки — економи,— січуть їх нагаями, вибивають їм очі. **(Нт.)** Сікти — бити батогом, прутом, роблячи на тілі криваві рани, смуги.

Той дурень, хто дурним іде панам служити, а більший дурень, хто їм дума угодити! Годив Рябко їм, мов болячці й чиряку. А що ж за те Рябку? **Спороли** батогами, а за вислугу **палюгами** **(Г.-Арт.)** Спороти — перен. сильно, дошкульно побити різками, палюгами, батогами. В живій народній мові можливі форми: опороти, рідше напороти. Див. пороти.

Близь цих плили дуби Аванта, був він страшніший од сержанта, бо всіх, за все по спині **стриг** **(Котл.)** Стригти (стригнути) — перен. бити, вдарити сильно, міцно: стригнув ковизкою по голові. Див. стукнути.

Стукнув кулаком об стіл **(М. В.)**

Ввірвались ми у двір, я пробився вперед, лечу по сходах. Коли це мене юнкер як **стукне** прикладом по голові. Я повернувся, кашлянув, одправив його до Бога... **(Корн.)** Стукнути — перен. одноразово, різко, рвучко, сильно вдарити важким предметом, кулаком, переважно по голові.

Той не втече, цей не догонить; от тільки-тільки не вшпигне! Зиркатого (коня — **А. Б.**) мечем **супонить**, та ба! мари не підстібне **(Котл.)** Супонити в живій народній мові вживається в розумінні бити вірьовкою, ременем, супонею.

Стьобне дубцем по руці, аж синя попруга, як п'явка, кругом обів'є руку **(Мирн.)**

Стьобнув Генріха по пиці **(Хижн.)** Стьобати — бити переважно батогом, прутом, рідше кулаком. Якщо бити прутом, то кажуть: стьобнув прутом по жижках; якщо бити кулаком, то кажуть: стьобнув у вухо, по зубах, але не кажуть — стьобнув кулаком по спині.

Тарахни кулаком по землі **(Фр.)**.

Тарахнути дурня по ногах, і щоб присів. **(Ном.)**.

Микола підняв уже важке весло, щоб **телепнуть** його по голові **(Н.-Л.)** Телепнути — сильно вдарити якимсь важким предметом, переважно людину.

Рутульців добре **тасували** і од рутульців получали квитанцію в своїх долгах **(Котл.)** Тасувати — перен. сильно бити. В народній мові «тасувати» сильно бити, штовхаючи.

І виборних, і підпоможних, і простих, і старшин вельможних,— хто ні попавсь, того і **товк** **(Котл.)** Товкти — бити, штовхаючи кулаками в боки, лице.

Кого ж везуть у легкім шарабані у тиші опівночній? Хто бичем їх тне без жалю? (М. Р.) Тнути — перен. бити дошкульно батогом, дубцем, палицею. Форма вислову «тнути кулаком» не прийнята ні в живій розмовній, ні в літературній мові.

Гуде, свистить, несеться піка, як зверху за курчам шуліка,— **торох** Рутульця в лівий бік! (Котл.) Віддієслівна форма слова «торох» виражає поняття одноразового, раптового вдару важким предметом: торох лопатою по голові.

Турн... з наскоку **тріснув** (Битіса) булавою по в'язах — великан упав (Котл.)

Отож то й що! Чабан гадюку вбив, а комаря, що прислужився і впору розбудив, спросоння **тріснув** так, що аж прилип до лоба (Гліб.)

Федір устав із-за столу і **тріснув** того напасного в лице.— Ти і в неділю переш? Та це гріх. (Стеф.) Тріснути — перен. сильно, одноразово вдарити, рвучко, різко. Див. луснути.

Танкісти Червоної Армії! Повністю використовуйте високі бойові якості наших танків, **трощіть** і невідступно переслідуйте ворога! (Р. У.)

Як попав же його батько в руки, як почав **тюжити! Тюжив, тюжив**, поки аж проситися почав (С. Г.)

«Та ну тебе к нечистій матері!» скрикнув Лушня, як **увірвав** його по плечу Чіпка. (Мирн.) Увірвати — перен. одноразово вдарити важким предметом, кулаком.

А той як виважить руку, як **удере** його з усього маху по пиці, так паняті носа й розтовк (Мирн.)

Удерти — перен. бити, одноразовий удар в лице. Див. дерти.

Микола задумавсь і з усієї сили так **уперіщив** снопа, що аж ріпиця луснула і бич одскочив (Н.-Л.) Уперіщити — з силою одноразово вдарити палицею, батогом. В живій народній мові часто кажуть— оперіщив. Див. оперезати, оперіщити.

Машталір як **уріже** мене в се плече кнутом. (Кв. О.) Урізати — перен. одночасно, рвучко, різко вдарити палицею, різкою, прутом, батогом.

Я чи вдарив раз по снопові, чи ні, а його (дядька — А. Б.) як **учищу**, замість снопа, та по лисині. (Кв. О.) Учистити — перен. сильно, хвацько, одноразово вдарити палицею, батогом, кулаком. Форма слова ««чистити» в значенні бити широко відома в живій народній мові: «Застукав у шкоді та й давай його **чистить**» (бити) Див. почищати.

Е, треба ж тебе (ледачу жінку —А. Б.) перехрестить! — І як почне її **хвоїть**, примовляючи: «Було б не савити, не варварити, та на сорочку сурганити. (Ном.) **Хвоїти** — бити хворостиною.

«Вйо, вйо, бодай тебе..» вигукував літній селянин, смикаючи за віжки, **хвоськаючи** батогом свою шкапу. (Нт.) Хвоськати (хвосьнути) — вдарити, бити рвучко, різко (із свистом повітря), переважно батогом, прутом. Див. цьвохнути.

Іул Енеєвич... вхопив камінчик, прицілився, зажмурив око, приложився і Ремула по лобу **хвись!** (Котл.) Хвись — віддієслівний вигук (від хвиснути, хвицьнути) — різко, хвацько, із свистом повітря, одноразово вдарити.

Коні... передавали злість панському фаетонові, **хвицяли** по ньому задніми копитами. (Н.-Л.) Хвицяти — рвучко, різко бити раз по раз.

«Бий, кажу!» кричить перший, та **хвіть** другого по лиці. (Мирн.) Вигук «хвіть» в даному прикладі виражає поняття одноразового, різкого, рвучкого удару.

Прохворостив та й пустив (Н. пр.)

Селянин побачив, що наближається легкова машина, і почав **хльоскати** батогом свою шкапу. (Нт.) Див. хвоськати.

Давай він батогом цьвохать (Грінч.)

Цьвохати (цьвохкати) — бити, вдарити різко, рвучко (із свистом повітря) батогом, прутом.

Сю ніч ляхів-католиків ходім **частувати**. (Шевч.) Частувати — перен. бити. Слово широко знане в усіх діалектах української мови.

Рябко наш хоч не бреше, то що ж? Явтух Рябка, знай, все по жижках **чеше**. (Г.-Арт.) Чесати, почесати — перен. многоразово бити палицею, батогом, рідше кулаком. Префіксована форма цього слова — учесати — виражає поняття одноразового, сильного удару якимсь важким предметом. «Як учесав прикладом по голові, то й світ тому фашистові замакітрився». Див. учистити.

А ось і пан прибіг: «Лупіть Рябка! — гукнув,— **чухрайте!** Ось батіг!» (Г.-Арт.).

Чухрала Хомиха кожен день свого Хому. (Бор.) Чухрати — перен. бити боляче, дошкульно батогом, ременем. Чухрати кулаком — не кажуть.

А їй з Радянської землі як **цопнули** по рилу! Аж клюкнула свиня землі — аж в голові гули джмелі і дрож пішов по тілу. (Тич.) Цопнути — одноразово вдарити важким предметом.

(Дяк-учитель) опріч субітки, що по закону подоба, буде їх (школярів — **А. Б.**) **шкварити**, що в Бога день — цілий місяць. **(Кв. О.)** Шкварити — перен. дошкульно бити, переважно ременем, різками, палицею.

Як почав по плечах **шмагати** лозиною. **(Грінч.)** Шмагати — бити дуже дошкульно палицею, батогом, прутом, різкою.

Шморгнув його нагаєм **(Фм. Полт.)** Шморгнути — вдарити одноразово батогом, палицею, прутом, щоб набігла шмуруга (ємуга).

Заведуться ляхи з козаками і почнуть один одного **товкти та шпарити (Стор.).**

ОПИСОВІ ЗВОРОТИ:

Бал справити, березової каші дати, березовим пером виписувати, боки полатати, буханця уліпити, виписати аз і буки, виправити щелепи, вовчий каганець засвітити, вліпити макогона, всипати бобу, всипати (усипати) гарячих, губки дати, дати бобу, дати буханця, дати гарячих, дати духу, дати київ, дати киселя, дати лупки, дати ляща, дати перечосу, дати прочухана, дати прочуханки, дати стусана, дати хльору, дати чоски, дати чосу, дати шкварки, докласти воза, дубину на ребрах сокрушити, задати прасу, зуби полічити, зуботичину давати, купати в березині, ляпанця дати, ляпаса дати, перцю дати, перегнати через гречку, полатати боки, помастити боки, попідсинювати очі, потилишника дати, почесати ребра, ребра полічити, ребра порахувати, списати спину, субітки дати, табаки дати, тришия дати, частувати стусанами, вилущити зуби.

Гучний **бал** кому **справити (Фр.)**. Знач. набити, насварити його прилюдно.

Березової каші дати (школярський вираз, замість побити, висікти різкою) **(Фр.)**

Березовим пером виписувати — бити різками **(Ном.)**

Кийом **боки полатали. (Грінч.)**

А іноді було й **буханця уліпить** Чіпці в спину, щоб довго не роздумував **(Мирн.)**

Не одному вона (рука панського підлизи Потаповича) **виправила щелепи**, не в одного **вилущила зуба** і не одній молодиці **попідсинювала очі (Мирн.)**. Вилущити зуби — вдарити так сильно по зубах, щоб повибивати зуби.

Виписав аз і буки — знач. набив буком **(Фр.)**

Виправити щелепи — фамільярний вираз бити в лице (по щелепах).

Зараз ти (тобі — **А. Б.**) тут **вовчий каганець засвічу.** Дам по пиці так, що аж в очах засвітиться **(Фр.)**

Паллант... діждавсь і зо всього розгону **вліпив** такого **макогона**, що пан Талас шкереберть став. **(Котл.)** Вліпити макогона — вдарити сильно, одноразово чимсь важким, переважно товстою палицею.

Всипали му як **бобу (Фр.).**

А ніч! У саду! Як тебе я піймав та як, тії спустивши з тебе, **усипав гарячих** по голому тілу! **(Тич.)**

Всипали му гарячих (Фр.) Знач. побили цупко, покарали.

Губки дати (Фр.). Знач. побити, пом'яти, як губку мнуть.

Отому дав бобу! (одноразово замість набив). **(Фр.).**

Дав му **бухань** (буханця — **А. Б.**) Значення — вдарив кулаком.

Дали йому **духу (Ном.)** Значення — побити сильно, тяжко.

Простягли осавулу й **дали** йому півсотні добрих **київ (Н.-Л.)**

Про людське око, він трусонув Степана, **дав** йому **запотилишника. (Стельм.)**

Спусти їм (Туровим уродам), то таке закоють і власть твою собі присвоють і всім **дадуть** нам **киселя. (Котл.)** Дати киселя — нищівно побити (рідко вживане).

Дав йому **лупня** добре. **(Ном.)** Знач.— побити (відлупцювати), переважно палицею, рідше кулаком.

Дідона... залаяла Енея так: «...За кучму цю твою велику, як **дам ляща** тобі я в пику, то тут тебе лизне і чорт». **(Котл.)** Описовий зворот «дати ляща» визначає вдарити долонею по щоці з такою силою, щоб аж ляснуло. Ще кажуть «спекти ляща».

Нептун з Еолом з перепросу **дали** такого **перечосу** (Енею), що й досі зашпори щемлять **(Котл.)** Знач.— побити сильно, переважно палицею.

Треба б **дати прочухана**, щоб ти научився. **(Котл.)** Знач.— бити, переважно палицею.

Дамо йому доброї **прочуханки**, щоб пам'ятав до нових віників. **(Н.-Л.)**

Микола однією рукою вхопив пана за ногу, а другою почав **давати стусани** в груди. **(Н.-Л.)** Знач.— бити короткими тупими ударами кулака — в груди, боки, спину.

За те б треба **дати хлосту** і спровадити к дідьку. **(Котл.)** Дати хлосту — бити.

Всім старшинам тут без розбору, панам, підпанкам і слугам **давали** в пеклі добру

хльору (Котл.). Знач. давати хльору — бити хворостиною, прутом.

Так **одхльорив** холудиною, що знатиме. А тупу назад, тупу «од можа до можська»! **Дасть** вам тут по черепу **черепної чоски** — шаблею та шаблею, шаблею, Котовський **(Тич.)** Знач. бити (чесати) — в даному прикладі — шаблею. Ідіоматичний вислів **дати чосу** (чоски) озн. бити взагалі.

Оце полковнику фон Куренбосу **дати** такого **чосу**, що краще й не питай **(Сліпч.)**

Як дам **шкварки**, то буде тобі жарко. **(Ном.)**

Латин... таку сказав річ старшинам: «Мої великі кулаки почешуть ребра вам і спину, коли ж то мало, я **дубину** готов на **ребрах сокрушить» (Котл.)** Даний ідіоматичний зворот має в своєму складі церковнослов'янізм — сокрушити, що значить побити, який надає фразі іронічного відтінку.

Якби я підстеріг в чім, тут би їй **доклав воза. (Котл.)** Докласти воза — рідкісний ідіоматичний вислів, що виражає поняття бити, набивати.

Тут (Еней — **А. Б.**) на бігу піймав за рясу попа Рутульського, полку смертельного **завдавши прасу**, як пса покинув на піску. **(Котл.)** Задати прасу — бити дуже, смертельно. Ще кажуть: «Напрасував пику, щоб не ліз куди не слід».

«Чом ти йому зубів не полічив?» загомоніли кругом з усіх боків **(Мирн.)** Знач. див. вилущити зуби.

Спершу він (Максим — **А. Б.**) був запишався, почав гордувати нижчими себе, а найбільше... своїми земляками; **став їх ганяти, а часом зуботичину давати (Мирн.)** Значення — бити по зубах, по щелепах, в зуби кулаком.

Іржа не одного вже **купав** і в **березяні** від запою... не помагає! **(Мирн.)** Значення: бити різками.

Ось тільки скажи йому, що він бреше, то так по пиці **ляпанця** і **дасть (Кв. О.)** Знач.— ударити в лице долонею.

Та вже для тебе обіцаюсь Енеєві я **ляпас дать. (Котл.)** Знач. див ляпанця дати.

Ого! провчу я висікаку і **перцю дам** йому і маку, потямить, якова то я! **(Котл.)** Перцю дати — бити. Ще кажуть: дати маку, втерти маку.

Пережену я тебе **через гречку. (Фр.)** Знач.— набити, нагнати страху.

Давай, отамане, добру вечерю, а то **полатаю боки** оцим києм **(Н.-Л.)** Латати — перен. бити.

Помастив 'му боки буковим салом. **(Фр.)** Знач. набив бучком.

Якщо це твій або мій хазяїн, давай **помнемо** йому добре **боки! (Кроп.)**

Не одному вона (рука панського підлизи Потаповича) виправила щелепи, не в одного вилущила зуби, не одній молодиці **попідсинювала очі. (Мирн.)** Попідсинювати очі — перен. вдарити так сильно в обличчя (в очі), що внаслідок удару під очима закипить кров (з'являться синяки).

Харон, як бик скажений, заревівши, запінився дуже і озлився: **«Я вам потилишника дам». (Котл.)** Знач.— бити по потилиці.

Латин... таку сказав річ старшинам: «Мої великі кулаки **почешуть ребра** вам і спину**». (Котл.)** Почесати ребра — перен. бити дошкульно по ребрах, спині кулаками, палицею. Див. почухати боки.

Вже я хотів йому **ребра полічити**, та здорова бісова личина. **(Кроп.)**

Коли б яга не закричала, що годі довго говорить, то, може, б там і застоявся і, може, той пори дождався, щоб хто і **ребра полічив. (Котл.)**

Я тобі зараз **ребра порахую. (Фр.)** Знач. див. почесати ребра.

Списав спину, що й курці ніде клюнути. **(Ном.)** Знач.— бити по спині ломакою, прутом, батогом.

Еней від них не одступався, тройчаткою всіх підганяв, і хто хоть трохи лінувався, тому **субітки** і **давав. (Котл.)** За старих часів щосуботи карали школярів різками, хто винен, хто й ні, «для науки».

Хто не сусіль, тому **табаки давав** Паллант. **(Котл.)** Дати табаки — перен. побити сильно, нищівно. Ще кажуть: втерти табаки, або дати на табак.

К чортам ви швидше всі ізгиньте, мене з Енеєм тут покиньте, не ждіть, щоб **тришия дала! (Котл.)** Тришия дати — фамільярний вислів на означення «бити по шиї». Цей вислів використовують і в значенні вигнати (переважно з хати).

Іванка вже не раз **частували стусанами** під боки. **(Хижн.)** Частувати стусанами — бити, штовхати.

БИЧУВАТИ див. БИТИ

А в тім таборі гомін і рух. Біганина і крики **(Фр.)**.

Піднявся був... гомін, **бігання**, крик, галас **(Кв. О.)**.

Гуркіт танків і тягачів на шляху ніби вщух, **гасання** мотоциклістів на узліссі здавалося випадковим **(Воронько)**.

БІГТИ, БІГАТИ, ГАЙСАТИ, ГАСАТИ, ГАНЯТИ, ДРАПАНУТИ, МАХНУТИ,

МЧАТИ (СЯ), НЕСТИСЯ

Дана група слів вживається для означення швидкого руху людини чи тварини.

Дмитрові хотілось... **бігти** вперед з серцем калатаючим, **бігти** так, щоб вітер надимав пузирем розхристану сорочку, шумів, лящав у вухах. **(Гринько).**

— Горе мені, горе! Де я прихилюся? — так Гонта кричав, по Умані **бігав. (Шевч.)**

Бігають вулицями автобуси. **(Вишня)**

Бігай, коню, **бігай,** коню, бо вже вечоріє. **(Метл.)**

Де взявся Кундель із двора... **гайсаючи** по полю,— бодай би він не знав добра, накинувся на тиху долю. **(Гліб.)**

А наш Рябко, кажу, все спатки не вкладався. Знай, неборак, **ганя** то в той, то в сей куток. **(Г.-Арт.)**

Сашко не спить. З товаришами **гасав** він цілий день. **(М. Р.)**

Гасає пастух за худобою. **(Гринько)**

Ото **драпонув,** тільки чуприна майорить. **(Ном.)**

Пан... **дременув** просто через грядки, нахиляючись при самій землі. **(Н.-Л.)**

Німці, зім'яті несподіваним ударом, вже швидко і полохливо **дременули** до села. **(Собко).**

Фурія **махнула** швидко до троянців, щоб цих латинських постояльців по-своєму осатанить. **(Котл.)**

Махнути — швидко, прудко бігти.

Вона, як вихор, **мчалася** густим житом. **(Мирн.)**

І Катря не жаліла своїх ніг, скільки хапало духу **мчалася,** спотикалася об грудки, падала в високі кучугури снігу, знову **неслася** далі та далі. **(Мирн.)**

БІГОМ, БІГМА, БІГЦЕМ

Двоє дорослих далеко відстали від маленького, але теж поспішали **бігом (Трубл.).**

Бігма бігала до цеху, щоб там швидше взнали про наближення перемоги **(Шовк.).**

Гасає пастух за худобою **бігцем,** підскоком, вдаючи з себе машину **(Гринько).**

БІДА, БЕЗГОЛОВ'Я, ГОРЕ, ЛИХО, НЕЩАСТЯ

А там **біда** сльозами злидні мочить, а там дукач гладкий смакує як! **(Гліб.).**

Я приніс цю зброю як мету за муки, за **біду** свою. **(Баж.)**

Вітрова балка ждала завжди князя й терпіла його з гістьми, як справжнє **своє безголов'я. (Гол.)**

Живе, **горя** прикупивши. **(Ном.)**

Хто боровся, горів і натерпівся **горя,** той по-праву достаток і щастя укосить. **(Мал.)**

Не шукай **лиха,**— само тебе **знайде. (Ном.)**

Щастя треба шуками, а **нещастя** само приходить. **(Фм.)**

Щастя дме, а **нещастя** гне. **(Нпр.)**

Як **нещастя,** то й недоля. **(Нпр.)**

БІДАК — БІДНЯК

БІДАР » БІДНЯК

БІДАЦТВО » БІДНІСТЬ

БІДИТИ, БІДУВАТИ, ГОРЮВАТИ, ЗЛИДНЮВАТИ, ПОНЕВІРЯТИСЬ

Дрібні діти мати та отак **бідити. (Грінч.)**

Ти будеш **бідувати** з ним, бо він не зугарен господарювати. **(Коц.)**

Горювала я з тобою і без тебе буду. **(Метл.)**

Не кажи, коню, що я **злидную** (злиднюю), а кажи, коню, що я паную. **(С. Г.)**

Син мій буде щасливий, не буде так поневірятись, як я отут. **(Н.-Л.)**

Бідкуватися див. журитися.

БІДНИЙ, ЗЛИДЕННИЙ, НЕЗАМОЖНИЙ, УБОГИЙ

Ми йдемо походом гідним,— всім пригнобленим і **бідним** руку подаєм. **(Тич.)**

Вони люди **злиденні. (Ном.)**

До гурту підійшов **незаможний** селянин. **(Фм.)**

Не той **убогий,** що трошки має, а той, що не знає годі — все жадає. **(Нпр.)**

БІДНІСТЬ, БІДАЦТВО, ГОЛЬ, ЗЛИДНІ, ЗЛИДЕННІСТЬ, НЕСТАТКИ, НЕДОСТАТКИ, НУЖДА, УБОГІСТЬ, УБОЖЕСТВО, УБОЗТВО

Ці слова, об'єднані спільним значенням, виражають матеріяльну незабезпеченість в житті людини.

Завдяки зміцненню колгоспного ладу зникла **бідність** і **незабезпеченість** на селі. **(УРС)**

Довше моє **бідацтво,** ніж його багатство. **(Фр.)**

А стара супиться та все бурчить: нащо нам **та голь** нещадима здалася. **(М. В.)**

Бодай же вас, цокотухи, та **злидні** побили. **(Шевч.)**

Тільки переступили хатній поріг наймита, всі побачили **злиденність** його життя. **(Фм.)**

Прийшов **нестаток** — вивів остаток. **(Чуб.)**

Недостатки гонять з хатки. **(Ном.)**

Сушать мене, в'ялять мене мої **недостатки. (Грінч.)**

А на старість гірко терпіти **нужду** і во всім недостаток. **(Котл.)**

Убожество їх таке велике, що не в мого-

ту становиться. (Котл.)
Той же зостався ув **убозтві**, а йому фортуна на війні послужила. (Кул.)

БІДНО, ЗЛИДЕННО, УБОГО

Живем **бідно**, зате рідно. (Нпр.)
Жив чоловік **бідненько**. (Грінч.)
Злиденно живуть. (Кул.)
Жили собі чоловік та жінка, **жили убого**. (Нказ.)

БІДНЯК, БІДАК, БІДАР БІДНОТА ЗЛИДАР ЗЛИДЕНЬ

БІДОЛАХА (БІДОЛАГА), БІДНЯГА, БІДНЯЖКА, БІДОЛАШКА, ГОРОПАХА, НЕБОГА, НЕБОРАКА, САРАКА, СІРОМАХА, СЕРДЕГА

Значення: ласкаво-співчутлива форма слова, що часто вживається при звертанні до знедолених людей.

— Мої друзі, — вбогі **бідолахи**, — говорить Кармель (**М. В.**) Форма слова — бідолаха — вживається для чоловічого і жіночого роду.

Захворів **бідняга**, та й зліг (**Ф. М.**).

Ти, брате, любиш Русь, я ж не люблю, **сарака** (**Фр.**).

Боровсь з своїм, **сердега**, горем, слізьми, **бідняжка**, обливавсь (**Котл.**).

Як вона тут, **бідолашка**, повертається? (**Мирн**). Форма слова — бідолашка — вживається для чоловічого і жіночого роду.

Горопаху Кирила Тура зв'язали вірьовками да й повели до стовпа (**Кул.**).

Була собі Гандзя, **каліка небога**, божилася, молилася, що боліли ноги (**Шевч.**).

А наш Рябко, кажу, все спати не вкладався. Знай **неборак**, ганя то в той, то в другий бік (**Г.-Арт.**).

О люди, люди **небораки**, нащо здалися вам царі? (**Шевч.**).

БІЛЯ, БЛИЗЬКО, ЗБОКУ, ОБІК, ОБІЧ, КОЛО, ПОБІЧ, ПОБЛИЗУ, ПОРУЧ, ПРИ

Дана група слів вживається на означення безпосередньої близькості (близької відстані) або суміжності предметів.

Варту **біля** будинку перевірили? (**Корн.**).
Сядь, посидь же **біля мене** (**Нп.**).

Вона сиділа з шитвом **близько** своєї хати під вербою, шила та співала (**М. В.**).

Матвій тимчасом стояв у світлиці **близько** порога (**Фр**).

Чіпка йде **збоку** отари, похнюпивши голову. (**Мирн.**).

«Здорова була, дівчинонько!» Як на струні брязнуло **обік** мене (**М. В.**).

Обік його цариця небога (**Шевч.**).

Обіч дороги петляв слід сірого (**Риб.**).

Садок вишневий **коло** хати (**Шевч.**).

Вселився кашель, що не покидав його ні **коло** коси, ні **коло** плуга, ні **коло** ціпа (**Стеф.**).

Побіч хати його матері стояло багато інших подібних (**Фр.**).

Горіло вогнище, і видко **поблизу** нього моталися люди (**Гол.**).

Герман осмілився, почав розмовляти, йдучи **поруч** неї (**Фр.**).

Поруч міномётників полкові артилеристи їхали верхи на конях, тягнули гармати (**Гонч.**).

При порозі стояли вартові (**Смол.**).

Як калина **при** долині вранці під росою, так Ганнуся червоніла, милася сльозою (**Шевч.**).

Віра довго стояла **біля** вікна (**Собко**).

Коло річки, **коло** броду два голуби пили воду (**Нп.**).

БІЛИЗНА, ХУСТЯ, ШМАТТЯ

Шиє ненька рукавиці сину, а сестра **білизну** для братів (**Тер.**).

Прала Параска шовкове **хустя** на льоду (**Чуб.**).

Випливає той окунь на берег, аж там царівна **шмаття** пере (**Рудч.**).

БІЛИТИ, БІЛУВАТИ

Шити—**білити**, завтра великдень (**Нпр.**). Знач. мазати — білити у приміщенні.

Розгардіяш у хаті — вчора ж **білували**, та не кінчили (**Гол.**).

Білувати вживається ще в значенні: здіймати шкуру з убитої тварини.

БІЛКА, БІЛОЧКА, ВЕКША, ВИВІРКА

Над ним **білка** їсть горішки і стука, стука, стука дятел-птах (**Сос.**).

Пухнату **білочку** до себе Лев прийняв (Гліб.).

Векша (**УРС.**).

Ми літом лазили навзаводи з **вивірками** (**Фр.**).

БЛАГАЛЬНИЙ, БЛАГАЮЧИЙ

Дівчина ще раз зиркнула на Сергія. В погляді було щось рішуче і разом **благальне** (**Козач.**).

Своїми **благаючими**, сливе божевільними очима, вона сіяла жах (**Коц.**).

БЛАГАННЯ див. ПРОСЬБА

БЛАГАТИ див. ПРОСИТИ

БЛАГЕНЬКИЙ, БЛАГИЙ, СТАРЕНЬКИЙ, ПОГАНЕНЬКИЙ

Значення: вживаються дані слова, коли йдеться про старі досить поношені речі (одяг, взуття).

У самій лиш хустині, у **благенькім** пальтечку, подалась я у Попівку по ве-

селому сніжку (Тич.).

Змерз, видко, труситься весь у **благій** свитині (Гол.).

БЛАГОВІСНИК, ПРОВІСНИК, ПРОРОК

Значення: людина, яка сповіщає, провіщає про щось важливе, жадане.

Селяни слухали коваля, як **благовісника** нових омріяних часів (Ле).

Згадай **провісника** журби та горя (Чернявський).

БЛАГОДІЙНИК, ДОБРОДІЙНИК

Дуже часто буває, що фабрикант старається всіма силами одурити робітників, виставляючи себе їх **благодійником** (УРС).

Жалійте мене, **добродійники**! (УРС).

БЛАГОВІРНИЙ див. ЧОЛОВІК

БЛАГОВІСТИТИ див. ДЗВОНИТИ

БЛАГОДУШНИЙ, ДОБРОДУШНИЙ

Благодушний спокій, що всюди все гаразд, спинив його (Ле).

Весела й **добродушна** вдача Іванова не раз ставала їм у пригоді при довгій і важкій блуканині по чужих краях (Коц.).

БЛАГОДУШНО, ДОБРОДУШНО

Толстіков **благодушно** посміхався, розглядаючи Ясногорську. (Гонч.).

Говорячи це, він **добродушно** посміхався (Шовк.).

БЛАГОЛІПИЙ див. ГАРНИЙ

БЛАГООБРАЗНИЙ див. ГАРНИЙ

БЛАКИТНИЙ, ГОЛУБИЙ

Орлом сизокрилим літає, ширяє, аж небо **блакитне** широкими б'є (Шевч.).

Сіяло **голубе небо** травневого дня (Янов.).

БЛАКИТЬ, ГОЛУБИЗНА, ГОЛУБІНЬ

Попереду випали м'які силуети гір, ніби вони виступили непомітно з **блакиті** самого горизонту (Гонч.).

Такої прозорості і **голубизни** не буває іншої пори року (Собко).

Очі вбирали бездонну **голубінь** неба (Шер.).

БЛИЗЬКИЙ, НЕДАЛЕКИЙ

Значення див. Близько.

Виднілись далекі і **близькі** гори (Коц.).

Близький родич (Грінч.).

БЛИЗЬКО, БЛИЗЕНЬКО, БЛИЗЕСЕНЬКО, НЕДАЛЕКО, НЕДАЛЕЧКО, НЕВДАЛІК, НЕПОДАЛЕКУ (НЕВДАЛЕКИ), НЕПОДАЛЕЦІ, НЕПОДАЛЕЦЬ, ПОБЛИЗУ

Дана група слів використовується для визначення віддалі в просторі і часі.

Силу своєї партії часто відчуває так **близько**, ніби якусь пряму фізичну допомогу (Коп.).

Тепер полонина була десь **близько**. Треба було спішити (Коц.).

Вони стояли **близенько** одне коло одного та тихо розмовляли (М. В.).

Сонце низенько, вечір **близенько**, спішу до тебе, лечу до тебе, моє серденько (Котл.).

Страшенна смерть **близесенько** стоїть (Гліб.).

Недалеко та рукою не дістати (Нпр.).

Сказав би словечко, та вовк **недалечко** (Ном.).

Недалечко села пасеться свиня (Руд.).

Чується йому, наче хтось сильно ридає **неподалеку** (М. В.).

Хатка була **неподалеці** від лісу (Грінч.).

Поблизу стояли старі вишні (Н.-Л.).

БЛИКНУТИ див. БЛИМАТИ

БЛИМАТИ, БЛИКНУТИ, МЕРЕХТІТИ, МИГОТІТИ, ЛУПАТИ, БЛИМНУТИ

Значення: слова— блимати, лупати можуть бути використані для живих істот і явищ природи; слова — мерехтіти, миготіти — лише для явищ природи.

Блимали зорі вгорі, тихо-тихо шептали десь два листочки (Ряб.).

Світло **блимало** лише в одному вікні (Панч).

Вона миттю **блимнула** на Стахурського, немов перевіряючи, як ставиться він до їхньої зустрічі (Смол.).

Явдоха, сидячи на лаві, тільки **бликнула** на Кирила очима (Мирн.).

Вечір був темний, тільки зорі **мерехтіли** у прозорому небі (М. В.).

Зорі... **мигали** і бризкали світом в сухому, прозорому повітрі (Н.-Л.).

Над ставками, над садками **миготіло**, грало, лилося хвилями золоте марево (Н.-Л.).

Зорі на дощ дмуться та **лупають** (Ном.).

Лупа очима (М. В.).

БЛИСК, БЛИСКАННЯ, БЛИСКОТІННЯ

Сніг переливався **блиском** і сліпив очі (Коп.).

«Міцний дідуган», думав Маковій, спостерігаючи холодне **блискання** дідових очей (Собко).

День був веселий, сонячний, райдужне **блискотіння** снігу сліпило очі (УРС).

БЛИСКАВКА, БЛИСКАВИЦЯ, ГРІМНИЦЯ, ГРОМОВИЦЯ

Часто миготіла **блискавка**, і раз за разом гуркотів грім (Трубл.).

Десь далеко спалахували відблиски грозових **блискавиць** (Кач.).

Блиснула **грімниця** із чорної хмари (Кул.).

Налякані **громовицею** птахи ще не почали свою невгамовну пісню (Хижн.).

БЛИЩАТИ, БЛИСТІТИ, ЖЕВРІТИ, ІСКРИТИСЯ, ЛЕЛІТИ, ЛИСНІТИ, ЛОЩИТИСЬ, МЕРЕХТІТИ, РЯХТІТИ, СЯЯТИ, СІЯТИ, СВІТИТИ

Значення: відбиваючи сонячне промінння, утворювати світло-відблиск, сяйво.

Не все то золото, що **блищить** (Нпр.).

Що не вітроньки шумлять, ні водоньки **блищать** (Чуб.).

Золоті клинки **блистіли** од проміння (Сос.).

В одній мисці **жевріла** мілька (дрібна риба) (Мирн.). **Жевріти** — блищати, як жар.

Як легенькі блискавички забігали по землі його (сонця) паруси і кришталем **заіскрила** роса по зеленій траві (Мирн). Сонце **іскрило** світом (Мирн.).

Лелілo чисте плесо (Мирн.).

Да йшла дівка, да яриною, да ярина **леліе** (Чуб.).

Леліе даль волога і блакитна (Баж.).

Проти сонця павутиння **лисніло** (Н.-Л.).

Стільчики, столики — все те новеньке, **лощиться** (М. В.).

Море в сонячних іскрах крізь сади **мерехтить** (М. Р.).

Над Галичем **мерехтіли** зірки в небі (Хижн.).

Мерехтіти — блищати, переливаючись

Як золото **ряхтить** (С. Г.).

Скакун так шалено мчить, що на траві аж роса **ряхтить** (Баж.).

Пурпуровими огнями нам новий **сіяє** час (М. Р.).

Хочеться дивитись, як сонечко **сяє**, козацтво гуляє, байрак гомонить (Шевч.).

Світить місяць у вікно (Сос.).

БЛУДЯГА, БРОДЯГА, ВОЛОЦЮГА

Блудяги нехотя повертали до гурту (Мирн.).

От **волоцюга, блудяга** (Мирн.).

Це в ньому, видимо, починав говорити інстинкт **бродяги** (УРС.).

— А ось і наш **волоцюга** притягся! — каже мати, побачивши мене (Вас.).

БЛУКАННЯ див. ХОДІННЯ

БЛЮДОЛИЗ, ЛИЗОБЛЮД, ПІДЛИЗА, ПІДЛИЗНИК, ПІДЛАБУЗНИК, ЛАКИЗА, ПІДЛИПАЙЛО

Золотом облиті **блюдолюзи** (Шевч.).

Колишні царські **лизоблюди** чи **блюдолизи** — все одно! (М. Р.).

Прилащиться **підлиза** хоч до кого: солодкії слова приманюють великого й малого (Гліб.).

Цитьте! цитьте, мовчіть! На слушний час. Терпеливо, діти, ждіть на слушний час... А то ще кутернога, **підлизник** панський отой... (М. Р.).

Був чоловік собі колись, ледачий дуже **підлипайло** (Кул.).

Підлабузник завжди лисом тхне (Нпр.).

БО, ТОМУ ЩО, ЧЕРЕЗ ТЕ ЩО, ТИМ ЩО, ТОГО ЩО

Ярема гнувся, **бо** не знав, не знав сіромаха, що виросли крила (Шевч.).

Тим я її не займаю, що сватати маю (Нп.).

Через те й ведено його, **що** він не міг іти (С. Г.).

Ні, не втерплю, оглянусь — захід, як вулканний лан!

Це **того, що** там Барбюс, це **того, що** там Роллан (Тич.).

І серце знов горить і любить знов — **тому що** не любить воно не може! (Муратов).

БОВТАТИ(СЯ), КАЛАМУТИТИ, КОЛОТИТИ

Бубонів Довбня, **бовтаючи** ложечкою чай (Мирн.).

Вони **бовталися** грудьми в болоті і не рухалися (Гонч.).

Як тих гусей шумливі табуни напровесні чи пізно восени злітаються на ставу в тихе лоно і **каламутять** голубінь запони (М. Р.).

Налетіли гуси з далекого краю та **сколотили** воду в тихому Дунаю (Нп.).

БОДАЙ, ХАЙ, ЩОБ

Веселі хати, веселі здалека палати — **бодай** ви терном поросли (Шевч.).

Хай їй лиха година! (Рудч.).

Щоб тебе у жито головою (Ном.).

БОДНЯ див. ДІЖКА

БОЖЕВІЛЛЯ, ІДІОТИЗМ, СКАЗ, ШАЛ, ШАЛЕНСТВО, БЕЗУМ, НАВІЖЕНСТВО, БЕЗУМСТВО

Ішов він без шапки, страшний в своєму **божевіллі** (Шиян).

Тобі, тобі до решти віддаю всю пристрасть огнену мою, любов, жагу, обожування, **безум**! (Лукаш).

Чи можна читати без глибокого обурення цей мерзенний документ, від кожного слова і рядка якого несе **ідіотизмом** фашистського недоумка, оскаженілого дикуна-варвара, який чванливо вважає себе за представника вищої арійської раси (Мануїльський).

Хай наші вчинки **божевільні**, хай дикий **шал** в самій меті, але ми гордим духом вільні, і наші душі золоті **(Олесь)**.

Чоловік мій, мов який **сказ** на нього напав, що день тобі у бога бурла б'є та каламутить **(С. Г.)**.

Промчаться, пролинуть негоди в світи, ворожого **шалу** зметуться сліди. **(Ус.)**.

Імператор Никанор... вчинив **безумство**, коли розірвав мир і хоче почати війну з болгарами **(Скляр.)**.

БОЖЕВІЛЬНИЙ, БЛАГУВАТИЙ, НАВІЖЕНИЙ, НАВІСНИЙ, НЕСАМОВИТИЙ, ПРИЧИННИЙ, СКАЖЕНИЙ, БІСНУВАТИЙ, НЕ ВСІ ДОМА

Чіпці так стало шкода **божевільної** сестри Пороха **(Мирн.)**.

Сміх її тепер був неприродний. Так сміються тільки хворі чи **благуваті** люди **(Сміл.)**.

Оженився **навісний** та взяв **біснувату**, та не знали, що робити — запалили хату **(Нп.)**.

Бжозовський прикатав, крикнув, як **несамовитий**, на людей **(Н.-Л.)**.

То дівчина ходить: й сама не зна (бо **причинна**), що такеє робить **(Шевч.)**.

Зареготались нехрищені... мов **скажені**, летять до дуба... **(Шевч.)**.

Не всі бач дома — божевільна вона **(Мирн.)** — описовий зворот.

БОЖЕВОЛІТИ, ЗНАВІСНІТИ, ОДУРІТИ, СКАЖЕНІТИ, СКАЗИТИСЯ, СТЕРЯТИСЯ, ШАЛІТИ

Та нехай собі як знають **божеволіють** конають, — нам своє робить: всіх панів до 'дної ями, буржуїв за буржуями будем, будем бить **(Тич.)**.

Люби, цілуй, **безумствуй**, хлопче! **(М. Р.)**.

Гамалію, серце мліє, Скутар **скаженіє** **(Шевч.)**.

Незабаром зібралась рада — панове чесная громада! Що нам робить? наш мудрий цар, самодержавець-господар сердешний **одурів** **(Шевч.)**.

Польща **запалала**, панки **сказилися**... Кричать: Гонору слово, дарма праці! **(Шевч.)**.

Все ж німота — мов **стерялась**: плоти ж бо не в одному місці йшли, та й наша артилерія озвалась і закипів Дніпро! **(Тич.)**.

Шалійте! Землю рвіть отруйними зубами! Сичіть гадюками і вийте як вовки! Вам не уникнути покарної руки! Над вами тьма і кров, а сонця світ — над нами **(М. Р.)**.

БОЙОВИСЬКО див. БИТВА

БОКАСА, БОКОМ

Кінь жахається да рже, на дибки спинається, да гривою мотає, то піде **бокаса**, то б'ється і куса **(Греб.)**.

БОЛІСНИЙ див. ХВОРИЙ

БОЛІТИ див. ХВОРІТИ

БОЛОТИСТИЙ див. БАГНИСТИЙ

БОЛОТО, БАГВА, БАГНИЩЕ, БАГНО, БАГНЮКА, БАКАЙ, БАЮРА, ДРАГВА (ДРЯГВА), ДРАГОВИНА, КАЛЮЖА, МОЧАР, ПРОГНІЙ, РУДКА, ТВАНЬ, ТВАНЮКА, ТРІСТЯ, ТРЯСОВИНА

Поїхали вони раз колодки возити та й загрузли в **бакаї** **(Манжура)**.

Лечу, лечу, а вітер віє; передо мною сніг біліє, кругом гори та **болота** **(Шевч.)**.

Зеленкуваті очі скакали в нього, як жаби понад **болотом.** **(Коц.)**.

Багва — дрягниста низина, трясовина.

У долині, мов у ямі, на **багнищі** город мріє **(Шевч.)**. **Багнище** — велика болотиста низина.

Сухоребра шкапа напружувалась, аж ребра з неї випинались, але не мала сили витягти воза з **багна** **(Н.-Л.)**. **Багно** — грузьке невелике болото.

Рудою весілля вмилося. Не втік ні єдиний католик. Всі полягли, мов поросята в **багні** смердячому **(Шевч.)**.

У Кирила в руках опинилася сокира, ще один вистрибнув із вилами, і вони, розбризкуючи **багно**, побігли вниз **(Панч)**.

Багнюка чвакала під ногами **(УРС)**.

Багнюка — велика грязь — калюка.

Баюра — велика калюжа.

Кругом болота. Виходу в них не буде, — хіба що в **драгву** з головою **(Скляр.)**.

Лукаш: Я тут було в **драговині** загруз **(Л. У.)**.

Зараз чи **калюжку** вбачить де на дорозі, так у **калюжу** і лізе в кармазинах **(Кул.)**.

Калюжка після вчорашнього дощу **(Кв.-О.)**.

Рузя... трохи не загрязла (загрузла — **А. Б.**) на мочарі. **(Н.-Л.)**. **Мочар** — багниста, грузька низина.

Прогній — незамерзаюче місце на болоті, трясовина.

От спинився він (парубок — **А. Б.**) на невеличкім горбку по той бік містечка, став, обернувся лицем до його, глянув на **рудку** **(Мирн.)**. **Рудка** — іржаве гниле болото.

В моєму будиночку, в зеленім Ірпені

була поліція. Запроданці брудні творили над людьми нелюдську тут розправу, все глибше грузнучи в липучу **твань** криваву (**М. Р.**). **Твань** — густа липка грязюка.

Та вже для тебе обіцаюсь Енеєві я ляпас дать: я хутко, миттю постараюсь в **трістя** його к чортам загнать (**Котл.**). **Трістя** — трясовина, болото грузьке.

Так чобіт і грузне—**трясовина** (**Грінч.**).

БОРВІЙ див. БУРЯ

БОРЗО див. ШВИДКО

БОРМОТАТИ (бурмотати) див. ГОВОРИТИ

БОРНЯ див. БОРОТЬБА

БОРОНИТИ(СЯ), ЗАХИЩАТИ(СЯ), ОБОРОНЯТИ, ОДСТОЮВАТИ, ОСТУПАТИСЯ.

Ми ж **бороним** край свій милий і жінок своїх, дітей (**Тич.**).

Нашу руську землю треба **боронити** (**Хижн.**).

Вася не **боронився**, його вилицювате, смагляве обличчя було добрим (**Гонч.**).

Нехай почнуть тікати, буде пізно для паліїв останньої війни, бо **захистять** твій мирний труд, Вітчизно, твої озброєні сини (**Баж.**).

Я оце вас усе **одстоював** (**Мирн.**).

Оступайся, сину, за своє добро (**Мирн.**).

БОРОТИСЯ, БОРЮКАТИСЯ, БОРІКАТИСЯ, ЗМАГАТИСЯ

Борітеся — поборете! (**Шевч.**).

З сильним не **борись**, з паном не судись (**Нпр.**).

Хома **борюкався** з лобатим Маковейчиком і вибрикував, мов кінь (**Гонч.**).

Лучче з медведем **борікаться**, ніж з паном рахуваться (**Ном.**).

Старокозацький район ряд років **змагається** з Тузнівським (**Р. У.**).

БОРОТЬБА, БОРНЯ, БРАНЬ, ПРЯ.

Україно! Ти в славній **борні** не одна, в ній з тобою, під стягом багровим — народи (**М. Р.**).

Друзі зброї і смертної **брані** не вмирають, не гинуть, живуть (**Ус.**).

На **прю** ми стали проти царства тьми, що оскверняє море й суходоли, і вірили, що переможем ми, і знаємо, що не вмремо ніколи (**М. Р.**).

Пря — церковно-слов'янізм, який надає фразі урочистості, експресивності.

БОЦЮН див. ЛЕЛЕКА

БОЦЯГ див. ЛЕЛЕКА

БОЮН, БОЯГУЗ, ЛЕГКОДУХ, ПАНІКЕР, СТРАХОПОЛОХ, СТРАХОПУД, СТРАШКО, ТХІР

Присів в куточку і ні пари з уст (той німець був чималий **боягуз**). (**Слпч.**).

Гетьмане-батьку! **Боюнів** між нами нема й не буде (**Кул.**).

Так ви, як бачу, всі **легкодухи**, передо мною так, як мухи (**Котл.**).

Один з Троянської громади ні в чім не був **страхополох** (**Котл.**).

Дома лев, а на війні **тхір** (**Нпр.**).

БОЯЗКИЙ, БОЯЗЛИВИЙ, ПОЛОХЛИВИЙ, ЛЕГКОДУХИЙ, ЛЯКЛИВИЙ, ОПАСЛИВИЙ, СЛАБОДУХИЙ

Боязкий, як заєць — шкідливий як кішка (**Нпр.**).

Дівоче серце **боязливе** стрепенеться, як рибонька (**Шевч.**).

Улучив Лис годиноньку щасливу, у верболозі притаївсь і якось там козу дурну і **полохливу** піймати умудривсь (**Гліб.**).

Чіпка розказував, який йому вовк здався: — «**здоровий** і **легкодухий**» (**Мирн.**).

— А як же не найде (місця — **А. Б.**).— на це йому **опаслива** Мотря (**Мирн.**).

Отож Кіндратко теревені править... про знахаря, що й зупиняти кров і страх у **слабодухих** виливати (вміє) (**М. Р.**).

БОЯЗКО, БОЯЗНО, БОЯЗЛИВО, ЖАХЛИВО, ЖАХНО, ЖАСКО, МАРКІТНО, МОТОРОШНО, СТРАШНО, СТРАХІТЛИВО

Іван був червоний, кліпав очима і **боязко** поглядав на Соломію (**Коц.**).

Так мені чогось сумно й **боязно**, аж моє серце мре (**М. В.**).

Нерадо якось хлопчик ішов і **боязливо** озирався (**Фр.**).

Жах усім морозив душу: і найвідважнішим ставало **жаско** (**Л. У.**).

Озираючись **жахливо**, вбігла його дівчина (**М. В.**).

Всі дерева в саду, здавалось, ожили, **жахно** замахали гіллям, мов руками (**Вас.**).

— Аби без світлицю, а без пекарню іно шусть, — говорила попівська служниця, якій було **маркітно** переходити через світлицю (**Фр.**).

Жінко, мені щось **моторошно**, — чи піти чи не піти (**Котл.**).

Їм було **страшно** погасить світло, розійтись, залишитись кожному в своїй постелі на самоті із своїми думками (**Ільч.**).

БОЯЗНЬ, ЖАХ, ЛЯК, ОСТРАХ, СТРАХІТТЯ, СТРАХ

Відчуваю, що слухають вони мене з **боязні**, а не з інтересу (**Ле**).

Тоді латинців **жах** напав: утратили і

дух і силу, побігли, хто куди попав (Котл.).

Стара мати сливе, що стратила розум з горенька та з жаху, з ляку (М. В.).

Олена Миколаївна Кошова страждала. Її мучила туга-острах за сина (Ільч.).

Жила вдова молода край битого шляху, набралася удова великого страху (Нп.).

То ж зможе, вільний від біди й страхіття, він Іскандерів талісман розкрити (Баж.).

БОЯТИСЯ, ЖАХАТИСЯ, ЛЯКАТИСЯ, ОПАСУВАТИСЬ, СТРАХАТИСЯ

Вовка боятись, то і в ліс не йти (Ном.).

Червоний воїн вашу міць лама. А партизан вас нищить із засади. Жахайтесь, пси, — пощади вам нема (Баж.).

Ой мені лишенько! — жахнулась Катря обік мене (М. В.).

Не лякайся нас, пане, не багацько нас стане (Чуб.).

Десь ти сам боїшся і нас, козаків страшишся (Макс.).

Дочки і зяті... трохи опасувались тих ченців. (Н.-Л.).

БРАКНУТИ див. НЕ ДОСТАВАТИ

БРАН див. ПОЛОН

БРАНЕЦЬ див. ПОЛОНЕНИЙ

БРАНЬ див. БОРОТЬБА

БРАТ, БРАТУНЬ, БРАТУХА, БРАТЧИК

До Лемішки заїхав... брат у перших з жінкою (Н.-Л.).

А ти, братуню, вже б не відзивався, коли не зачіпають! (Л. У.).

Оце перед вами стоїть братуха мій старший (Рудч.).

Оксана: До рук тобі свій заповіт віддам я, а ти його передаси родині, і братчикам, хто ще живий лишився (Л. У.). Братчик — член товариства, братства.

БРАТИ, ВЗЯТИ — невтральні слова: Беру воду коло броду, коромисло гнеться (Нп.). Взяв би я бандуру та й заграв, що знав (Нп.).

Група емоціонально забарвлених слів, що обумовлюють обставини, при яких відбувається дія:

ВХОПИТИ, ГАРБАТИ, ГРЕБТИ, ДРАТИ, ЗАГАРБАТИ, ЗАПОПАСТИ, ЗГРАБАСТАТИ, ЛУПИТИ, ЛУЩИТИ, ПОЦУПИТИ, ХАП, ХАПАТИ, ХАПНУТИ, ХВАТЬ, ХІП, ЦУПИТИ

За нею (нянькою — А. Б.). челядь покотила, схвативши хто що запопав: кухарка чаплію вхопила (Котл.). Вхопити — одноразово швидко, рвучко взяти.

Дівчина... знову опустилась на траву й стала обома руками гарбати й кидати назад у хвартушину польове добро (Мирн.). Гарбати — багаторазово брати поквапливо, рвучко. В народі, характеризуючи захланну людину, кажуть: очима зажирає, руками гарбає.

А куркулі гребуть грошики за хліб (Фм. Полт.). Гребти— переносно — брати, завжди вживається з негативним забарвленням. В цьому прикладі — гребти — семантично близьке до слів — грабувати, дерти, лупити.

Ой як же нам не тужить, важко стало бідним жить, гроші всяк із нас бере: багач лупить, куркуль цупить, а пан з шкурою дере (Фм. Полт.).

От і братія сипнула у сенат писати та підписувать та драти і з батька і брата (Шевч.).

Ой прийшов я до села — громада бідує: і піп дере, і дяк дере, і пан не дарує (Нп.). Драти — переносне: силоміць вимагати, грабуючи брати.

Той неситим оком — за край світа зазирає, чи нема країни, щоб загарбать і з собою взять у домовину (Шевч.). Загарбати — взяти силоміць.

А тим часом гайдамаки столи вздовж базару поставили, несуть страву, що де запопали (Шевч.).

Він зграбастав Валерія і кинув до себе в човен (Ільч.).

Ви любите на братові шкуру, а не душу! Та й лупите по закону: дочці на кожушок, байстрюкові на придане (Шевч.).

А все лихо брехні діють. Як здумаю— печінки тліють! На мене хтось то набрехав! (Бодай би той добра не знав!), що я хабарики лупила (Гліб.). Лупити — переносно — багаторазово брати, переважно силоміць, вимагаючи.

Вони (пани, полупанки — А. Б.) собі повбирались в Управу, лущитимуть з нас грошики та ні гадки! (Мирн.).

Лущити — переносно — брати всякими засобами.

Раз вовкові в полі десь пощастило ягня поцупити з хліва (Сліпч.). Поцупити — переносно — взяти нишком, крадькома. Вживається в негативному забарвленні.

Прийшлось роззявитись дурному горлу: «Кра! Кра!», а ковбаса—додолу. Лисичка хап — і у кущі мерщій (Гліб.).

А найсміливіші (білки — А. Б.) із рук його наважуються брати гостинці: хап — і от уже вгорі, спасибі не сказавши (М. Р.). Хап — віддієслівний вигук, що визначає брати-взяти спритно, жваво.

А вночі ляжеш спати й привиджується тобі буцім лізе хто, кричить: «Оддай моє намисто! Та й **хапає** холодними, як лід руками за шию **(Мирн.)**.

В район приїхав комендант, здається Ганс чи Фердинанд... **хапає**, тягне що попало: очіпка, плахту, очкура, квасолю, баклажани, сало **(Воскр.)**. Хапати — брати рвучко, пожадливо, зажерливо. **Хапнув** обома руками **(Чуб. С. Г.)**.

БРАТОВА — НЕВІСТКА

БРАТНІЙ, БРАТСЬКИЙ, БРАТЕРСЬКИЙ

Я в братській буду, Зіна, лежати поміж кленів. Ти так хотіла сина похожого на мене **(Шпак)**.

БРАТЕРСТВО, БРАТСТВО

Усім планетам, всім сонцям — свобода, рівність і **братерство (Тич.)**.

БРЕХНЯ, ВИГАДКА, ІНСИНУАЦІЯ, ЛЖА, КРИВДА, НАКЛЕП, НЕПРАВДА, ОБЛУДА, ОБМАН, ОМАНА, ОШУКАНСТВО, КЛЕВЕТА

Але ніколи чорного безслів'я я не доходив — утопить свій дар у чорній **лжі (М. Р.)**.

Чия правда, чия **кривда**, і чиї ми діти **(Шевч.)**.

Від **наклепу** люди не линяють, а наклепникам очі вилазять **(Нпр.)**.

А **неправда ж!** Я того не казав **(Грінч.)**.

Хтось, Аркадію Валеріановичу, увів вас в **оману**, даремно нападаєте на вчителя **(Стельм.)**.

БРЕХУН, БРЕХАЧ, СТОБРЕХА, НАКЛЕПНИК, ОШУКАНЕЦЬ

Брехун бреше, а дурень віри йме **(Ном.)**.

Патлант і сам був зла **брехачка (Котл.)**.

Брехачу! Язика тобі прикорочу я **(М. Р.)**.

То вже така **стобреха** як ступне, так і брехне **(Фм. Полт.)**.

БРЕСТИ див. ІТИ.

БРИД, БРИДЬ, ГИД, ГИД-ГИДОМ

Так кажуть про некрасиву незграбну людину.

Да не давай стиду-**бриду** цілувати свого виду **(Чуб.)**.

Там така **бридь**, що й плюнути не варто **(Фр.)**.

Такий поганий — **гид-гидом (Грінч.)**.

Не займай **гида**, не каляй вида **(Ном.)**.

БРИДИТИСЯ див. ГИДУВАТИ

БРИДКИЙ, ГИДКИЙ, ГИДОМИРНИЙ, ГИДОСВІТНІЙ, ГИДЮЧИЙ

Слово «юнкерс» **бридке**, мов павук, вже було відоме всім **(Загр.)**.

«Гитлер на нас напав», промовив батько. Він сказав «Гитлер» і Андрій подумав, що це слово якраз так і треба вимовляти, бо воно нагадує щось **гидке, бридке** й потворне **(Загр.)**.

Гидкий, як поплазка **(Ном.)**.

Таке вже **гидомирне**, що й дивитись одворотно **(Фм. Полт.)**.

Така ж **гидосвітня**, що й кінця немає **(С. Г.)**.

Таке **гидюче**, що й глянути на його не хочеться **(С. Г.)**.

БРИДЛИВИЙ див. ГИДЛИВИЙ

БРИДКІСТЬ див. ГИД

БРИДКО див. ГИДКО

БРИДЛИВО див. ГИДЛИВО

БРИДНЯ, ДУРНИЦЯ, НІСЕНІТНИЦЯ, МАЯЧЕННЯ

Дана група слів, спільних за значенням, визначає несерйозну, необґрунтовану, іноді фантастичну думку.

То все **бридня**... Тут думка така: нам треба тільки, щоб возила та слухалась батіжка **(Гліб.)**.

Я й думала: певно ж то все **бридня**, про що нам потай говорили люди **(М. Р.)**.

Се **дурниця**, що мара сниться **(Ном.)**.

Шпак **нісенітницю** таку тобі розмаже, що й груші на вербі ростуть **(Гліб.)**.

БРИДОТА ... ГИДОТА

БРИЗКАТИ, ПЛЕСКАТИ, ХЛЮПАТИ

Бризкав дощик **(Скляр.)**.

А нащо було **плескати** на його водою? **(Грінч.)**.

Взяв горілку, вихилив та й **плеснув** під стелю **(Барв.)**.

Несли дійницю в руках, і молоко **хлюпалось (Грінч., Чуб.)**. Не **вхлюпав, а вбризкав (Нпр.)**. Так кажуть, коли хтось комусь сказав якусь прикрість.

БРИКАТИ, ДРИГАТИ

Ускочив (Осел) у село — всяк очі витріщає, а він **брикає**, хвіст підняв **(Гліб.)**.

Меркурій все кобилок підганяє, що оголобельна аж **брикає** — помчали аж візок скрипить **(Котл.)**.

Карпо Петрович зі скрипом **дригав** ногою в такт своїм думкам **(Коц.)**.

БРИТИ (сь, ся), ГОЛИТИ (сь, ся).

Старий почав **брити** вуси, бороду **(Фм.)**.

Він рідко **брився (Ле)**.

Бороду дід зрідка **голив (Собко)**.

Хлопці... вже **голились (Козач.)**.

БРИКАТИ див. ЧВАНИТИСЬ

БРОДЯГА див. БЛУДЯГА

БРОСТЬ, БРУНЬКА

А душа вже набрякає, як дубова **брость** весною **(М. Р.)**.

На тій яблуньці, що в ярку, та й **брость** є (С. Г.).

І ти ввижаєшся мені — крізь небо і туман — у милій серцю стороні, де київський каштан. Він, як уста, розкрив **бруньки** (М. Р.).

БРУД, БРУДОТА, ГРЯЗЬ, КАЛ

Вона не терпіла будь-якого **бруду** (Гонч.).

Скидай-но туфлі, **бруду** не нанось (Баж.).

І лиш по колесах, умазаних в **кал**, сусіди знали, що той чи інший їздив уночі на здобич (Коц.).

— Ще мало сміття в хаті, то нехай буде **грязь**, — крикнула Кайдашиха (Н.-Л.).

Леон... в приватних ділах ніколи не міг позбутися **брудноти** (Фр.). Бруднота — вжито переносно.

БРУДНИЙ, ЗАБОЛОЧЕНИЙ, ЗАМАЗАНИЙ, ЗАМУРЗАНИЙ, ЗАСМАЛЬЦЬОВАНИЙ, ЗАЯЛОЗЕНИЙ, КАЛЬНИЙ, ЗАМАЩЕНИЙ, ВИКВАЦЬОВАНИЙ, НЕВМИТИЙ, НЕЧИСТИЙ

Повернувся Гуща **заболочений** увесь, мокрий, але веселий (Коц.).

У дверях теж була шибка **замазана, заялозена** (Мирн.).

Джеря сидів на пеньку коло вогню й держав на руках **замурзаного** онука (Н.-Л.).

Одні бурлаки грали в карти такі **засмальцьовані**, що на них ледве червоніли безталанні королі й королеви, **замазані** нечупарними бурлацькими руками (Н.-Л.).

Кальною вулицею міста проїжджав невеличкий візок парою коненят (Мирн.).

І небо **невмите**, і заспані хвилі (Шевч.).

Валяйте генія на брук, топчіть його ногами, творіть діла **нечистих** рук, новоявлені хами (М. Черн.).

...Не міг же він показати, що й справді злякався цього наймита, наскрізь чорного від дорожнього пилу і дьогтем **викваць**ованої одежі (Стельм.).

БРУДНИТИ, ЗАБРУДНИТИ, БАБРАТИ, БАГНИТИ, КАЛЯТИ, УМАЗАТИ

Не **брудь** (брудни — А. Б.) криниці, бо схочеться водиці (Еварн).

Іноді Оленка, бігаючи за метеликами, **бруднила** черевички (Ільч.).

Не бабрай руками (С. Г.). Значення: **бабрати** — бруднити, каляти.

В цьому ставку мити — тільки шмаття **багнити** (С. Г.).

Не дивись, що загордивсь, аби халяв не **покаляв** (Нпр.).

Глядіть діти, слави своєї не **каляйте** (Барв.). Слово—каляти — вжито переносно.

Он поглянь, як ти **умазав** мене своїми лапищами (грубо—руками). (Фм.). значення: забруднив кальними руками.

БРУДНИТИСЬ, ЗАБРУДНИТИСЬ, БАБЛЯТИСЬ, БАБРАТИСЬ, БАДЛЯТИСЬ, БИДЛЯТИСЬ, ЗАМАЗАТИСЬ, ОБМАЗАТИСЬ, УМАЗАТИСЬ

Не варт було й **бруднитися** біля цього діла (Фм.).

Ото! Не стільки зробив, як **забруднився**.

Баблятеся з діжею (Н.-Л.).

Ціле життя хвости бачив замість людей, **бабрався** у гною. (Коц.).

І чого ти там **бадляешся** у грязюці (Фм.).

Сидить дід під лавою, **замазався** сметаною (Ном.).

Оце ще писака! Глянь, як ти **умазався** чорнилом (Фм.).

БРУТАЛЬНИЙ, ГРУБИЙ

Вона всміхнулася на **брутальну** репліку Дяченка (Ле).

Брутальний, деспотичний тон, яким вимовив він оці два слова, збудив увесь опір, властивий моїй статі (Коб.).

Поштові дзвінки, валування собак, **грубі** лайки і крики — все це пропливало, як хмара на літнім небі (Коц.).

БРУТАЛЬНО, ГРУБО

Ніяк не хотілося відповідати їй **брутально** (Шовк).

22 червня 1941 року гітлерівська імперіалістична Німеччина **грубо** порушила пакт про ненапад і вчинила несподіваний віроломний напад на Радянський Союз (УРС).

БРЯЗНУТИ див. БИТИ, ПАДАТИ

БУБНЯВІТИ, БУХНУТИ, РОЗБУХНУТИ, НАБУХНУТИ

На деревах **бубнявіли** бруньки (Верш.).

Двері від сирості **набухли** так, що тепер не зачиниш (Фм.).

БУБОНІТИ див. ГОВОРИТИ

БУВАЛЬЩИНА, БИЛИЦЯ

Він дзвенів не раз, переливався споконвічний голубий Дунай... Ще й **бувальщиною** побратимства він шумів — серце молодеє чарував солодким тихим болем, всеслов'янський голубий Дунай (М. Р.).

Казка була йому (Чіпці) не вигадкою, а **билицею** (Мирн.).

БУГОР, БУРТА див. ГОРА

БУДЕ, ДОСИТЬ, ДОСТАТНЬО

БУДИТИСЯ, ПРОКИДАТИСЯ, ПРОСИПАТИСЯ, ПРОСИНАТИСЯ

Ой пив же я та й напився, пішов спати, не **будився** (**Нп.**).

Над тим личком прихилися, чи спить мила, подивися; чи спить вона, чи **збудилась**, спитай її з ким любилась (**Нп.**).

Ще бурлака не уклався, як хазяїн вже **проспався** (**Нп.**).

Коли неситий звір **проснувся** й малі народи нищить мав,—він перший в світі відгукнувся і всі народи захищав (**Тич.**).

Він і почув, та як зикне,— я перелякався, та й **прокинувсь...** (**Шевч.**).

БУДЬ-ДЕ див. АБИДЕ

БУДЬ-КОЛИ див. АБИКОЛИ

БУДЬ-ХТО див. АБИХТО

БУДЬ-ЧИЙ див. АБИЧИЙ

БУДЬ-ЩО див. АБИЩО

БУДЬ-ЯК див. АБИЯК

БУДЬ-ЯКИЙ див. АБИЯКИЙ

БУЗЬКО див. ЛЕЛЕКА

БУЗУВІР, НЕДОЛЮД, НЕДОЛЮДОК, НЕЛЮД

Серцем лютий був, як звір, і з лиця мов **бузувір** (**Перв.**).

Схаменіться, **недолюдки**, діти юродиві (**Шевч.**). Значення: не вартий імені людини.

Ой важко в світі жити — **недолюда** любити (**Нп.**).

Хрещатик очі німцям пік, їм Лавра заважала спати і нищив **нелюд**, що не міг в кубло розбійницьке забрати (**Слово...**).

БУЙНИЙ, БУЧНИЙ, ПИШНИЙ, РОЗКІШНИЙ

Чорні, **буйні** коси впали їй на плечі (**Коц.**).

Бучне весілля справили (**М. В.**).

Являється мені світ у **пишних** шатах (**Коц.**).

Розкішна сторона лежала пожарищем (**Кул.**).

БУЙНО, БУЧНО, ПИШНО, РОЗКІШНО

Буйно цвіли троянди (**Баш**).

Як же **бучно**, як же **пишно** всім гулялось на весіллі (**Л. У.**).

В саду квіти **пишно** розцвіли (**Фм.**).

Гаї **розкішно** поросли на крутих ребрах, на вершинах гір (**Н.-Л.**).

БУЙСТВО див. БЕШКЕТ

БУНТАР, БУНТІВНИК, ВОРОХОБНИК

Довго-довго згадували люди Самуся— великого **бунтаря** (**Криж.**).

Він **бунтівник**. Ви з ним не розмовляйте (**Л. У.**).

БУРЕВІЙ див. БУРЯ

БУРЕМНИЙ див. БУРНИЙ

БУРЛИВИЙ див. БУРНИЙ

БУРЛИТИ, БУРХАТИ, КЛЕКОТІТИ, ВИРУВАТИ, ШПУВАТИ

Дана група слів виражає поняття шуму, клекоту, рідини, переважно води.

Море... реве та **бурхає** (**Кул.**).

В Італію ми не доїдем, бо море дуже щось **шпує** (**Котл.**).

Чути щось гуде, **клекоче, бурлить** страшніше самого грому (**Кв.-О.**).

Смола там у пеклі **клекотіла** і грілася все в казанах (**Котл.**).

Море навколо нас, воно біснується, **вирує** (**Тич.**).

Співай, — кричить, — козацької співай! Відро поставлю! Дві відрі! Нехай славна Січ круг мене **завирує** (**М. Р.**) Вирувати — вжито переносно.

БУРЛІЙ див. БАЛАМУТ

БУРНИЙ, БУРХЛИВИЙ, БУРЯНИЙ, БУРЕМНИЙ, БУРЛИВИЙ

Тиха вода людей топить, а **бурна** тільки лякає (**С. Г.**).

Товариші поснули вірні. Горять на грудях ордени — **буремних** літ велика слава (**Мал.**).

Через хвилі мужні та **бурливі** до щасливих країн попливем (**Фр.**).

Струмки ставали **бурхливими** (**Верш.**).

Над тим **бурхливим** морем... лунав протяжний спів (**Коц.**).

Часом розмова ставала гарячою, **бурхливою** (**Коц.**).

Надворі бушувала **буряна** злива. (**Козач.**).

БУРНО, БУРХЛИВО, БУРЯНО, НЕСАМОВИТО, ШАЛЕНО

Чорний дим встеляв холодні води, бурно закипілі (**Баж.**).

Буряно клекотів унизу Урал (**Козач.**)

Реве, сіпа, горить, та хоч не так болить **несамовито** (**Мирн.**).

Стій, серце, стій! Не бийся так **шалено**! Вгамуйся, думко, не літай так **буйно** (**Л. У.**).

БУРХАТИ, БУРЛИТИ, БУШУВАТИ, БУЯТИ

Великі хвилі піднялись і вітри зачали **бурхати** (**Котл.**).

Море **бушувало** (**Трип.**).

Кожному хотілося... туди, де **буяє**, кипить море (**Скляр.**).

БУРХЛИВИЙ див. БУРНИЙ

БУРХЛИВО див. БУРНО

БУРЧАК див. СТРУМОК

БУРЧАТИ див. ГОВОРИТИ

БУРЯ, БОРВІЙ, БУРЕВІЙ, УРАГАН

Схопилась велика вітряна буря (**С. Г.**).

Чорне море вітер-буря колихає (**Чуб.**).

Повіяв вітер, встала мла й туман. І

налетів на море **ураган.** Із півдня ринув **лютий цей борвій,** жахаючи увесь народ морський **(Баж).**

Наче буйним **буревієм** завив сніжаний степ—натовп заридав у відповідь **(УРС).**

БУРЯНО див. БУРНО

БУСОЛ див. ЛЕЛЕКА

БУТЕЛЬ див. ПЛЯШКА

БУТІТИ див. РЕВТИ

БУХ див. БИТИ, ПАДАТИ, СТРІЛЯТИ

БУХАН, БУХАНЕЦЬ, БУХАНКА, БУХАНЧИК, ХЛІБИНА, ХЛІБЧИК, ХЛІБ'Я, ХЛІБЕНЯ

Бухан хліба **(Рудч.).**

Грицько виніс з хати **буханець** хліба **(Март.).**

Перша **буханка** білого хліба, випечена з карельського борошна, була піднесена колгоспниками в Смольному керівникові ленінградських більшовиків **(УРС).**

Стіл вже застелений. **Буханчик** хліба на столі лежить та ніж **(М. В.).**

Як печуть хліб, так виймають першу хлібину або книш і ламають **(С. Г.).**

Візьму пару **хліб'ят** на дорогу **(С. Г.).**

Значення: хліб'я — маленька хлібина.

БУХАНЦЯ ВЛІПИТИ див. БИТИ

БУХИКАТИ див. КАШЛЯТИ

БУХНУТИ, див. БУБНЯВІТИ, ПАДАТИ, СТРІЛЯТИ

БУЦАТИ див. БИТИ.

БУЦЕГАРНЯ, КАТАЛАЖКА, ТЕМНА, ХОЛОДНА, ЧОРНА

Значення: кімната для арештованих.

В **буцегарню** запруть **(Стор.).**

Посадити в **каталажку,** в **буцегарню**!— загаласав натовп. — Туди, куди нас саджав, щоб знав, як проти мужиків **(Панч).**

Та й що йому (злодієві) посидів у **темній,** а випустили—знову за своє **(Фм.).**

От його привезли да й у **холодну (Рудч.).**

Десятники повели всіх у **чорну (Мирн.).**

БУРЯНИЙ див. БУРНИЙ

БУРЯНО див. БУРНО

БУЧЛИВИЙ, ГАЛАСЛИВИЙ, ШУМЛИВИЙ

Значення: неспокійний

Який учорашній день був для неї тихий та радісний, такий сьогодні **бучливий** та **непривітний (Мирн.).**

Теща була мала, суха, зате дуже **галаслива (Фм.).**

В

ВАБА, ВАБЛИВІСТЬ, ПОВАБА, ПРИВАБА, ПРИВАБЛИВІСТЬ, ПРИНАДНІСТЬ

А самому як кортіли і любощі і молодецькі **ваби (Барв.).**

Привабливість берегів Дніпра не сходила з його думки (З газет).

Звук сопілочки бринітиме їм (юнакам), як супровід в усьому їхньому творчому житті, нагадуючи про народ, від якого вони беруть силу і який дав їм талант і його чарівну **принадність (Шум.).**

ВАБИТИ, ЗАМАНЮВАТИ, ЗВАБЛЮВАТИ, МАНИТИ, НАДИТИ, ПРИВАБЛЮВАТИ, ПРИМАНЮВАТИ, ПРИНАДЖУВАТИ

До бойового товариства **вабить** дівчину, туди, де потрібна її поміч **(Горд.).**

Птахи злітаються здалека. Їх **вабить** порость молода **(Тич.).**

Сама — невеличка, метка й жвава, з веселою на виду усмішкою, вона (дівчина— А. Б.) так і **вабила** до себе **(Мирн.).**

На погибель вас у замок **заманили (Кул.)**

Не могла **звабити** калачем **(Ном.).**

Одначе досить підсікти надії — отой неясний берег сподівань, що завжди **манить** і дурить,— як людина стає живим трупом **(Стельм.).**

Вона (дівчина) стояла навпроти парубка, як намальована, неначе **манила** його своєю дивною красою **(Мирн.).**

Ну що **манило** їх уперто зазирать у глибінь життя... **(М. Р.).**

Туди їх тягло почування волі на степах; туди далеко на степи їх **надила** якась невідома сила **(Н.-Л.).**

Ой дівчино люба мила, ти ж то мене **привабила (Грінч.).**

Прилащиться підлиза (Лисиця) хоч до кого: солодкії слова **приманюють** великого й малого **(Гліб.).**

Коли б літала пташкою, — був би золотим просом **принадив (М. В.).**

ВАБИТИСЬ див. ВАБИТИ

ВАБЛИВИЙ, ЗВАБЛИВИЙ, ЗНАДЛИВИЙ, МАНЛИВИЙ, ЗНАДНИЙ, ПРИВАБЛИВИЙ

Голосок **вабливий,** як сурмонька, та чортова думонька. **(Нпр.).**

Слово «Німеччина» розбудило його. Він одігнав од себе **звабливі** мрії і вперше подумав про те, що настав час пробувати діяти **(Загр.).**

Іще ніколи цей голос не здавався таким **знадливим,** рідним і страшним **(М. Р.).**

А перед очима (у парубка) зелена керсетка, червона спідниця, **знадний** з усміш-

кою погляд (**Мирн.**).

Вона створює **привабливий** образ радянської дівчини (Газ. **М. У.**).

ВАГА, ЗНАЧЕННЯ

Він коротко попередив, що розглядатиметься питання дуже великої **ваги** (**Шовк.**)

Своєчасно проведена зяблева оранка має величезне **значення** для майбутнього врожаю (З газет.).

ВАГАННЯ, ВАГА, ХИТАННЯ

І всяк за Вітчизну, за братню сім'ю віддасть без **вагання** всю силу свою (**Тер.**).

Ревуть, лютують вороги, козацтво претьс я без **ваги** (**Шевч.**).

Ми не вагаємось: **хитання** ще не добито. (**Тич.**).

ВАГАТИСЯ, ВАГУВАТИСЯ, ВАРУВАТИСЯ, ЗАВАГАТИСЯ, ЗАМ'ЯТИСЯ, М'ЯТИСЯ

Описові звороти: тертися — м'ятися.

Дана група слів виражає нерішучість людини при виявленні якоїсь дії, думок.

От громада й присудила: комусь треба лізти у яму і подивитися, що там таке: всі **вагаються** (**Рудч.**).

Старий зразу **вагувався**, чи приносити (**Фр.**).

Що, Парасю, голубонько, що тобі доброго трапилося? А вона все **варується** мені сказати, тільки гляне та й зчервоніє (**М. В.**)

— Ну, так ходім до хати...— Ні... — **зам'явся** Чіпка.— Прощавайте! (**Мирн.**).

Та... бач... **мнучись** одказує Чіпка: — люди чужі (**Мирн.**).

ОПИСОВІ ЗВОРОТИ

Шинкарочка **треться-мнеться**, із чумаченька сміється, що чумак гуля (**Нп.**) .

Довго він **терся та м'явся**, поки зважився сказати про своє лихо (**Мирн.**).

ВАГИ, ВАГІВНИЦЯ, БЕЗМІН, ТЕРЕЗИ

Артіль «Вагова» випускає також і **ваги**, цистерни, бочкову тару (**УРС**).

Навантажена машина відійшла, і жінка стояла, поклавши руку на **вагівницю** (**Козач.**).

Безмін да **терези** (**Кул.**).

Поламались **терези**, сіль важучи на вози (**Рудч.**).

ПРИМІТКА: Іноді замість **«вагівниця»**, кажуть **«вага»**.

ВАГУВАТИСЯ див. ВАГАТИСЯ

ВАДА, ҐАНДЖ, ХИБА, НЕДОЛІК, ПОРОК

Хоч старшина нерідко картав Хому за його **вади**, проте й симпатизував подолякові (**Гонч.**).

Баба з воза — невелика **вада**: на возі легше, кобила й рада (**Нпр.**).

Кінь з **ганджою** (**Грінч.**).

ВАЖИТИ, ЗНАЧИТИ

Черниш знав, що мстиве почуття солдата **важить** на фронті багато (**Гонч.**).

Щось ми **значимо**, **значимо**, коли так бояться нас! (**Тич.**).

ВАЖИТИСЯ, ЗВАЖУВАТИСЬ, НАВАЖУВАТИСЬ, РІШАТИСЬ, ПУСКАТИСЯ (на що), РИЗИКУВАТИ, НАСМІЛЮВАТИСЬ

Значення: насмілюватись, рішатись на щось: якісь дії, вчинки...

Лихо... так несподівано впало, що ніхто навіть не **важився** думати, чим запобігти (**Коц.**).

Ти б не **одважився** на таке ніколи (**Л. У.**)

Довго він терся-м'явся поки **зважився** сказати про своє лихо (**Мирн.**).

Вона на таке **наважилась**, аби його привернути до себе. (**Барв.**).

Я **рішився** на все: чи пан, чи пропав (**Фм.**).

В живій народній мові досить часто з таким значенням використовують слова — пішов — піти — : Змушений був **піти** на все: хоч пан, хоч пропав.

ВАЖИТИ (СЬ), ВАБИТИСЬ, ЗАЗІХАТИ, ЗАМИШЛЯТИ, КВАПИТИСЬ

Значення: посягати, наважуватись на когось, щось.

Не бийтеся, не лайтеся, ви на мене не **важтеся** (**Нп.**).

Ой **важу** я **важу** на ту дівчину вражу (**Нп.**).

Вабиться бабуся на шкоринку, та не вкусить (**Нпр.**).

Протягом століть український народ боронив себе проти ворогів, які **зазіхали** на його землі. (**МУН**).

Що він думав, гадав, **замишляв** (**Макс.**).

Ти не **квапся** на мою дочку, бо вона не твоя (**Грінч.**).

ВАЖКО, ГІРКО, ТЯЖКО

Дана група слів виражає душевний неспокій людини, порушення душевної рівноваги її, почуття болю, жалю, прикрості...

Максим **важко** обперся на стіл (**Куч.**).

Тільки на душі його було так **гірко**, так тяжко, як ніколи (**Хижн.**).

Тяжко-важко убогому багату **любити** (**Нп.**).

А ненька зачула, **важенько** здихнула (**Макс.**).

Тяжко зажурився (**Шевч.**).

На серці **тяженько** (**Грінч.**).

ВАЖНИЙ, ЗНАЧНИЙ, ПОВАЖНИЙ, СТАТЕЧНИЙ, СЕРЙОЗНИЙ, СОЛІДНИЙ

Дана група слів використовується для характеристики поважної, солідної, поряд-

ної людини.

Важна така йде тихо **(М. В.)**.

Був собі чоловік **значний** між усіма на сході сонця **(Кул.)**.

Такий зробився тихий та **поважний (Рудч.)**.

Єсть багато людей і **статечних**, і **значних**, що залицяються на тебе **(Кул.)**.

ВАЙЛО, ВАХЛАЙ, ТЮХТІЙ, ВАХЛАК, НЕЗГРАБА

Даними словами характеризують вайлувату, неповоротну людину.

Оце ще **вайло**: повертається як ведмідь за горобцями **(Фм.)**.

І так собі ніби нікчемний народ, **вахлаї** такі... **(С. Г.)**.

Бач, які волохаті **тюхтії** — не вгамовувавсь веселий дружинник **(Хижн.)**.

ВАЛИТИ, ВАЛУВАТИ

Описовий зворот: ВАЛОМ ВАЛИТИ

З труб виривались блискучі іскри й **клубами валив** дим **(Скляр.)**.

В хаті горіло все, у розбиті вікна **валував** дим **(Фм.)**.

Описовий зворот:

Чорний дим **валом валив (Смол.)**.

ВАЛИТИ (СЯ), ОБВАЛЮВАТИ (СЯ), ОБУРЮВАТИ (СЯ), РОЗВАЛЮВАТИ (СЯ) РУЙНУВАТИ (СЯ)

Наче щось велике **валилось** у горах і розсипалось **(Коц.)**.

Глина на стіні геть чисто **обвалилась (Фм.)**.

Упала криша, так і засипало сіни... стеля **обурилась (С. Г.)**.

Гайдамаки стіни **розвалили (Шевч.)**.

ВАЛУВАТИ див. ВАЛИТИ

ВАЛЯНКИ, ВАЛЯНЦІ, ПОВСТЯНИКИ

Повертаючись, я помітив постать у кожусі, в чорній шапці і в **валянках (Верш.)**.

Взяла б мої **валянці** взула й на озеро... пройшлася б? **(Ле)**.

ВАНТАЖ див. БАҐАЖ

ВАРИВО див. ЇЖА

ВАРТИЙ, ВАРТНИЙ, ДОСТОЙНИЙ, ГІДНИЙ, ГОДЕН

Багато сил, **вартих** кращої долі, змарнує **(Коц.)**.

Період від лютого до жовтня **вартий** десятиріч **(УРС)**.

Що він за людина? — Чесна людина, **вартна** людина **(Н.-Л.)**.

ВАРУВАТИСЯ див. ВАГАТИСЯ

ВАТАЖНИК див. ПАСТУХ

В ГРЯЗЬ (У ГРЯЗЬ) див. ВКРАЙ

ВДИХАТИ, ВТЯГУВАТИ

Бійці з полегшенням **вдихнули** свіжого морозяного повітря **(Гонч.)**.

Подають рибу — і він **втягує** в себе запашну пару **(Коц.)**.

ВЕКША див. БІЛКА

ВЕЛЕБУЧНИЙ див. ЧВАНЛИВИЙ

ВЕЛЕТ, ВЕЛЕТЕНЬ, ВЕЛИКАН, ГІГАНТ, ТИТАН

В дверях уже показався **велет** латиш Август Штейн **(Ле.)**.

У вулкана-великана кров клекоче од жаги **(Лук.)**.

Роди нам, земле, юних серцем, о, земле, **велетнів** роди **(Тич.)**.

Так, він **титан**, бо на крові його двох сил непримирних склав підмурівок будові подвигів творчих незмірних **(М. Р.)**.

ВЕЛИКИЙ, ВЕЛИЧЕЗНИЙ, ВЕЛЕТЕНСЬКИЙ, ҐРАНДІОЗНИЙ, ГІГАНТСЬКИЙ, ТИТАНІЧНИЙ

Сніги випали **великі**, і Андрій радо прокидав од порога до воріт стежку **(Коц.)**.

Складні і **величезні** завдання поставила історія перед радянською державою **(УРС)**.

Ніби **велетенськими**, неймовірної сили руками стиснула Радянська Армія німців під Сталінградом **(Собко)**.

І вгнулась дуга із багнетів і серць... Дивились зірки на невиданий герць, і місяць і сонце, і ночі, і дні. Усе потонуло в **гігантській** борні **(Слово...)**.

ВЕЛИЧ, ВЕЛИЧЧЯ, ҐРАНДІОЗНІСТЬ

Важко передати словами **велич** Леніна **(УРС)**.

Велике слово свідкує про **величчя** того народу... **(Кул.)**.

ВЕЛИЧАВИЙ, ВЕЛИЧНИЙ

Він (Франко) знав, майбутнє **величаве**, твоє майбутнє Борислав **(Баж.)**.

Слов'янщина? — який **величний** гук **(Л. У.)**.

ВЕЛИЧАТИСЯ, ВИХВАЛЯТИСЯ, ГОРДУВАТИ, ЗАЗНАВАТИСЯ, ЗАДАВАТИСЯ, ПИШАТИСЯ, ПИШНИТИСЯ, ЧВАНИТИСЯ

Описові звороти: ДЕРТИ ГОЛОВУ, ДЕРТИ НОСА, ДЕРТИ КИРПУ, КИРПУ ГНУТИ.

Дана група слів характеризує внутрішній стан людини — гордування — з відтінком самолюбства, бундючності, хвастощів.

Величається, як попадя на весіллі **(Ном.)**.

Він нами **гордує (М. В.)**.

Старші держали себе геть далеко від простих москалів, щоб ті не **зазнавалися (Мирн.)**.

Пишається, як корова в хомуті **(Ном.)**

Дарес тут дуже насміхався, собою **чванився**, величався **(Котл.)**.

ОПИСОВІ ЗВОРОТИ

Максим Іванович геть високо **дере голову** проти «неотесаного мужичча» **(Мирн.)**.

Жаліється Осел: Усяка скотина **дере** перед тобою **ніс (Гліб.)**.

Посесор, вважаючи на себе, як на пана. **задер** вгору **кирпу (Н.-Л.)**.

Тепер, бач, у пани лізе, **кирпу гне (Мирн.)**.

ВЕЛІТИ, ЗВЕЛІТИ, НАКАЗУВАТИ, КАЗАТИ, ПОВЕЛІТИ, СКОМАНДУВАТИ

Ой чому не прийшов, чому не приїхав. як я тобі, серденько, **веліла (Метл.)**.

Звеліла мені мати ячменю нажати **(Чуб.)**.

Ой як зачули турецькії султани та й **ізвеліли** ще гірші кувати кайдани **(Нп.)**.

Скачи, враже, як пан **каже (Ном.)**.

Казав мені батько, щоб я оженився, пе досвітках не ходив та й не волочився **(Нп.)**.

ВЕРЕДІЙ, ВЕРЕДНИЦЯ, ВЕРЕДУН. КАПРИЗА, КОВЕРЗУН, ПЕРЕБЕНДЯ

Вередувала б тебе лиха година. Чого тобі нестає ще? Ну та й **вередій** же **(Грінч.)**.

Не буде їй добра у світі, коли такою **вередницею** зостанеться **(М. В.)**.

У **капризи** сім п'ятниць на тиждень. **(Фм.)**.

....**Коверзуха** заверещала зовсім несамовито **(Ільч.)**.

ВЕРЕДЛИВИЙ, ВИМИСЛИВИЙ, БРИКЛИВИЙ, КАПРИЗНИЙ, ПРИМХЛИВИЙ

Була собі Галя, дівчинонька — краля, і багата, і вродлива, тільки дуже **вередлива** — усякому зась! **(Гліб.)**.

Не бери тієї багачки: буде вона дуже гордувати, се батькова дочка, **вимислива** пишна,— одцурайсь її **(М. В.)**.

Гей, музо... Ти, кажуть, дівка не **бриклива**, але од старості сварлива **(Котл.)**.

Брикливий переносно — вередливий.

Туди звертаю, де шумлять бичі, де б'ються об заклад паничі, де Замітальського хвилює пузо... Благослови ж мене, **примхлива** музо **(М. Р.)**.

ВЕРЕДУВАТИ, ВИТРЕБЕНЬКУВАТИ, ГЕНЬБУВАТИ, КОВЕРЗУВАТИ, КАПРИЗУВАТИ, ПЕРЕБЕНДЮВАТИ

Сходить сонечко — вона **вередує**, і зайде — вередує **(М. В.)**.

Кожна дівка, поки не вийшла заміж, то й добра, а як зв'язала руки, то зараз і почне **витребенькувати (Мирн.)**.

Їжте, дітки, не **геньбуйте:** добрішого нема **(Фм.)**.

Не **перебендюй** бо так довго, Солопію! **(Г.-Арт.)**.

Було, шляхта, знай, чваниться, день і ніч гуляє та королем **коверзує (Шевч.)**.

Вона починала **капризувати (Л. У.)**.

ВЕРЕТА див. РЯДНО

ВЕРТИХВІСТ, ВІТРОГОН, ЖЕВЖИК, ГУЛЬВІСА, ГУЛЬТЯЙ, ГУЛЬТІПАКА, ДЖИҐУН, МАРТОПЛЯС

Цими словами характеризують непевну, розбещену **людину**, авантюриста.

Ну **вже і вертихвіст:** і шкура на ньому говорить.

Жевжики, що дівчат обдурювали **(Кв.-О.)**.

Щоб враг побрав вас всіх **гульвіс (Котл.)**.

Полюбила **гультяя** — така доля моя **(Нп.)**.

Ой, джигуне, **джигуне**, який ти ледащо, ведуть тебе до пана, сам не знаєш защо. **(Нп.)**.

Там **мартопляс** кричав, сміявся **(Котл.)**

ВЕРХОВОДИТИ, ЗАМИШЛЯТИ, ОРУДУВАТИ, КЕРУВАТИ, ЗАПРАВЛЯТИ

Значення: Керувати, розпоряджатися однією особою чи гуртом людей в житті, в якійсь роботі.

Коли я змій, а ти празмій, так над нами будеш **верховодить (С. Г.)**.

Узяла гарну невісточку, — тепер буде ким **замишляти (С. Г.)**.

Невістка нами **орудувала (Барв.)**.

ВЕРШИНА, ВЕРХІВ'Я, ВЕРХОВИНА, НЕДЕЯ, ШПИЛЬ, КИЧЕРА, ГРУНЬ

Нам не забуть тебе, товариш Кіров, ти з нами йдеш до сонячних **вершин (Сос.)**.

На **вершини** всі ми линем, сонце променем в очах... **(М. Р.)**.

До наших лав, до нас, хто зжився з боротьбою, хто сонце покохав і на **верхів'я** гір до нього йде душею молодою **(Сос.)**.

Уклін земний священним **верховинам**, де тінь Тараса на віки віків, душі народної любов і гнів, знялась в безсмертя помахом орлиним **(М. Р.)**.

Коли доходив до гірських вершин — весь **шпиль** гори трощив одразу він **(Баж.)**.

Вернись на білу **недею (Бабляк)**.

ВЕРШНИК, ВЕРХІВЕЦЬ, ВЕРХОВИЙ, ВЕРХІВНИК, ВЕРХОВЕНЬ, ІЗДЕЦЬ, КОМОННИК, (устаріле).

Їздить вершник, возить день при дні і прості листи і заказні **(Нех.)**.

Через село промчали на конях два **верхівці:** то були червоні розвідники **(Фм.)**.

Послали верхового в поле, щоб оповістив колгоспникам про виставу, що має відбутися в клубі **(Фм.)**.

Тадеуш... був добрий **верхівник**, страху не відав зроду **(М. Р.)**.

Цить, хлопчина, цить! Ти **вже їздець**, ти вершник, не дитина **(М. Р.)**.

Піхота з пищаллю поміж гарматами, ко-

монник по крилах (Кул.).

ВЕСЕЛИЙ, БЕЗТУРБОТНИЙ, НЕЖУРЛИВИЙ, УСМІХНЕНИЙ, РАЙДУЖНИЙ

На що вже веселий був, нежурливий, та й він заклопотався тією подією (М. В.).

І Стьопа безтурботний хлопчик, що захоплювався зоологією та ботанікою, не замислюючись, сказав, що він вестиме з німцями непримиренну підпільну боротьбу (Ільч.).

Бачу, бачу, і ти зачарований, заїкаючись говорив Олег, дивлячись на друга усміхненими очима (Ільч.).

Ваня та Жора з речовими мішками за плечима, несучи кепки в руках йшли степом, повні бадьорості й райдужних надій (Ільч.).

Райдужний — переносно — веселий, життєрадісний.

ВЕСЕЛКА, РАЙДУГА

Зоре моя вечірняя, зійди над горою,
Поговорим тихесенько в неволі з тобою.
Розкажи, як за горою сонечко сідає,
Як у Дніпра веселочка воду позичає (Шевч.).

На сотні верст горять огні Уралу і райдуги не меркнуть у горі (Слово...).

ВЕСІЛЛЯ, СВАЙБА

Раді всі, помолоділи, як дождати до неділі? А в неділю — рядь — будем свайбу грать (Нех.).

ВИБАВИТИ див. НИЩИТИ

ВИБАТЬКУВАТИ див. ЛАЯТИ

ВИБАЧАТИ, ДАРУВАТИ, ПРОБАЧАТИ

— Вибач, Ляля,— сказав Леонід зовсім глухо (Гонч.).

Даруйте! В якому інституті ви вчитеся? (Мин.).

Пробачте, гості мої: не скупість, така спроможність (Ном.).

В живій народній мові досить часто «вибачайте» використовується в негативному забарвленні: З рибкою борщ їж, коли хоч, а не хоч, вибачай і ложечки не вмочай (Нпр.).

Їжте, умочайте, а на друге вибачайте (Ном.).

ВИБАЧАТИСЯ, ПЕРЕПРОШУВАТИ

ВИБИРАТИСЯ, ВИРЯДЖАТИСЯ, РУШАТИ, ВИРУШАТИ.

Зрозумівши справ поважних суть, посол негайно вибрався у путь (Баж.).

На сімнадцятому році Остап уперше вирядився з людьми на заробітки (Гол.).

ВИБІЙ, ВИБОЇНА ВИРВА, ВОРОНКА

Значення: яма на землі.

Посеред хати вибої, повні сміття (Мирн.).

Конячка билася, застрягши у вибоїнах мостової (Ільч.).

На тому місці, де стояла машина, зяяла кругла вирва розверненої чорної обпаленої землі (Ільч.).

В даному прикладі — вирва — вибоїна, яма, що утворилася внаслідок падіння снаряда, бомби. В живій народній мові інколи кажуть воронка, хоч — воронка — виражає певне конкретне поняття — дірка в бочонку, через яку наливають воду.

Що мені робити? Чи додому чи до тестя братись? Чи піти з мосту у вирву кинутись? (Барв.).

В живій народній мові — вирва — широко використовується з таким значенням, як це подано в прикладі — яма, глибоке місце в річці.

Танкісти змушені були залягти у воронку — урвище від бомби (Ле).

ВИБРИК, ВИХВАТКА

Значення: непристойний, нечемний вчинок, вислів, пустощі...

Діти вже навчилися не звертати уваги на вибрики його (Горд.).

Гаркуша збагнув нетактовність своєї вихватки (Ряб.).

ВИБРИТИЙ, ВИГОЛЕНИЙ

У вихідний день чисто зодягнений, вибритий він ішов з дружиною в кіно (Фм.).

Скромний галстук вигідно пасував йому як до костюма, так і до чисто виголеного енергійного обличчя (Кач.).

ВИБУХАТИСЬ див. РОСТИ

ВИБУЯТИ див. РОСТИ

ВИВЕРТ, ВИКРУТ, ВИКРУТАС, ВИХИЛЯС

Мудрий ввійшов і хвацько, з вивертом, козирнув (Верш.).

Ні, пріч усякі спокуси, усякі викрути — вона йде за своєю ідеєю (Коц.).

Пообідавши з усякими викрутасами, Павлик шугнув вітром на вулицю (Горд.).

Пішла баба у танець, а за нею горобець, викрутасом, вихилясом (Шевч.).

ВИВЕРШИТИ див. ЗАКІНЧУВАТИ

ВИВІДКИ (а), ДОВІД, РОЗВІДКИ (а), РОЗГЛЯД, РОЗГЛЯДИНИ (ОГЛЯДИНИ)

Це він ходив на вивідки (С. Г.).

А сам тоді вище підтягував халяви і вирядився на вивідки (Гол.).

Група радянських інженерів-фахівців виїхала на розвідки корисних копалин (З газет).

Та й пустився слідком за нею на розгляд і досвід (С. Г.).

На розглядини ідуть батько й мати молодої, брат (Грінч.).

ВИВІДУВАТИ, ДІЗНАВАТИСЯ, РОЗВІДУВАТИ, ВИВІРЯТИ

Стане в нього вивідувати: Ой, брате, брате, що там слихати? (С .Г.).

Вася хотів швидше усе побачити, про все дізнатися (Гонч.).

Ой хто біди не знає, нехай мене спитає, бо я в біди обідав, бідоньку розвідав (Чуб.).

ВИВОДИТИСЬ див. ВИПРАВДОВУВАТИСЬ

ВИВІРКА див. БІЛКА

ВИГАД див. ВИДУМКА

ВИГАДКА див. ВИДУМКА

ВИГАДЛИВИЙ, ВИНАХІДЛИВИЙ, КМІТЛИВИЙ

Вигадливий, кмітливий, він просто кипів від безлічі різних проєктів (Козач.).

Здібний, винахідливий юнак швидко завоював авторитет серед своїх товаришів (З газет).

ВИГАДЛИВІСТЬ див. ВИДУМКА

ВИГАДНИК див. ВИТІВНИК

ВИГАДУВАТИ див. ВИДУМУВАТИ

ВИГАНЯТИ, ВИДВОРЯТИ, ВИЖИВАТИ, ВИКИШКУВАТИ, ВИКУРЮВАТИ, ВИПИРАТИ, ВИПИХАТИ, ВИРЯДЖАТИ, ВИТУРЮВАТИ, ВИТРУЧУВАТИ, ВИШТОВХУВАТИ, ПРОГАНЯТИ

Вона його вигнала з кімнати (Скляр.).

Ото ж і прийняла його до себе, а він оказався п'яницею і ледарем, так я і видворила його з хати (Фм.).

Ну?.. вижити Пороха? Порох не хоче коритись (Мирн.).

Оригінальні картини рідного краю одібрали од мене сумні думи і викишкали їх з моєї душі (Н.-Л.).

Підтримуючи піхоту, артилеристи прямою наводкою били по дотах і бліндажах, викурюючи з них німців (Л. Г.).

Притиківну випер у місто служити (Мирн.).

Вона жартівливо обмазала його білою глиною ще й вилхала за двері (Коц.).

Ото так надумали... щоб Василя з дому вирядити (Н.-Л.).

Пан витручає робітника з роботи, кривдить його при виплаті (Фр.).

Він сам прийшов до мене і прилюдно, дня, вигнав мене з хати, витрутив з двору (Мирн.).

Нас з лікпомом... виштовхали за двері надвір (Смол.).

Ох, жінко,— каже чоловік, — проженем ми цього барана (Рудч.).

ВИГІДНИЙ, ВИГІДЛИВИЙ, ЗАТИШНИЙ, ЗРУЧНИЙ

Командир взводу на кожному вигідному рубежі виставляв своїх кулеметників (УРС).

Люди хотіли побудувати собі дім—тривкий, кам'яний, вигідний (Фр.).

Затишний ярок отой — бджолі добре стояти (Грінч.).

Такий зручний зробив собі стілець: сидиш-відпочиваєш (Фм.).

ВИГІДНИЙ, КОРИСНИЙ

Спориш дуже корисна трава (Грінч.).

ВИГОВОРЮВАТИСЬ див. ВИПРАВДОВУВАТИСЬ

ВИГІДДЯ, ПРИВІЛЛЯ, РОЗДОЛЛЯ

Цілий піст рибу їли, таке то вже нам було вигіддя (Грінч.).

На вовків там привілля, все пуща, а людей нема (Грінч.).

Ой у полі на роздоллі вітер гне тополі (Нп.).

ВИГОДА, КОРИСТЬ, ХОСЕН

Кожен бачить, яку вигоду принесла електрика селу (Куч.).

Ні користі, ні прибутку, аби з рук (Нпр.).

Он в той сосонці троякий хосен: ей от кореня жовті листочки, а в середині яри толоки, а під вершейком сиві соколи (С. Г.)

Слово — хосен широко знане в цьому розумінні (в розумінні користь, вигода) в зах. областях України.

ВИГОЛЕНИЙ див. ВИБРИТИЙ

ВИГУБИТИ див. НИЩИТИ

ВИД див. ЛИЦЕ

ВИДАВАТИСЯ, ЗДАВАТИСЯ, УЯВЛЯТИСЯ

Земля під сонцем парувала і обрій видавався тремтячим і хистким (Ільч.).

Андрієві видалося, що горить Оксанине подвір'я (Панч).

Ой здається, моя мила, що ти іншого кохаєш (Метл.).

Часто уявляється мені молодість моя (Фм.).

ВИДАВЛЮВАТИ, ВИДУШУВАТИ, ВИЖИМАТИ, ВИЧАВЛЮВАТИ

Зевс... видавить з тебе олію (Котл.).

Як треба, то хоч у щимки голову положи, то нічого не вижмеш (Ном.).

Легше з тебе шкуру здерти, ніж вичавить хоч одну сльозу (Корн.).

ВИДИВО див. ВИДІННЯ

ВИДИМО, ЗРИМО, ЯВНО

Хома видимо глузує (Коц.).

І на нивах зримо зріє і хвилює урожай (Лук.).

Ніколи він не міг явно ввійти в город (Кул.).

ВИДІЛЯТИ, ВІДДІЛЯТИ, ВИРІЗНЯТИ

Вона добилась, що бригадир виділив їй землю ще до оранки (Скляр.).

Від часу до часу... відділяла пасмо свого чудового чорного волосся (Л. У.).

ВИДІЛЯТИСЯ, ВИРІЗНЯТИСЯ

Ця дівчина різко **виділялася** серед інших учнів **(Коп.)**.

Постать його чітко **вирізнялась** на тлі сірих гір **(Собко)**.

ВИДІННЯ, ВИДИВО, МАНА, МАРА, ПРИВИД, ПРИВИДКИ, ПРИВИДДЯ, ПРИМАРА

Аж тричі сплюнув через ліве плече, відганяючи дурні **видіння (Стельм.)**.

Ех, друзі! Перейшло давно усе, що тут на білому папері, як **видиво** в скляні туманні двері неясно проступає **(М. Р.)**.

Се не **мана** — перед очима твоїми матінка твоя **(Греб.)**.

Що се таке? Се не **мара**, моя се мати і сестра **(Шевч.)**.

Дем'ян підняв руку, ніби відганяючи **привид (Хижн.)**.

А ти мене щораз лякаєш снами, у **привидки** тривожиш мою душу **(Кул.)**.

Сни і **привиддя** ночні **(Кул.)**.

Вночі він жахався: снилося, що якісь **примари** душать його **(Фм.)**.

ВИДНІТИ див. СВІТАТИ

ВИДНІТИСЯ, БОВВАНІТИ, ЗАМАНЯЧИТИ, МАЯЧИТИ, МРІТИ

А внизу далеко-далеко за насипом **виднілися** луки **(Гол.)**.

Бачить Максим — у воротях **заманячила** страшна постать заводського бугая **(Мирн.)**

Дівчата спинилися на крутому березі біля Дніпра над одинокою могилою, що **бовваніла** в степу **(Куч.)**.

На самій горі, над шляхом **маячив** білий стовп **(Гонч.)**.

Ніби шапка через поле котиться, чорніє... ховається... мошечкою... тільки... тільки **мріє** — та й пропало **(Шевч.)**.

ВИДНОКІЛ див. ОБРІЙ

ВИДНОКРУГ див. «

ВИДУМКА, ВИГАД, ВИГАДКА (И) ВИГАДЛИВІСТЬ, ВИМИСЕЛ, ВИТІВКА

У химерному кохатись, **видумки** сплітати **(Кул.)**.

До краси натури прийшла на поміч людська **вигадливість (Н.-Л.)**.

Одно хіба повинен зауважити: ніяких **вимислів**, а тільки факти і факти **(УРС)**.

ВИДУМУВАТИ, ВИГАДУВАТИ, ВИМИШЛЯТИ, ВИТІВАТИ

Довго думав, та й **видумав (Нпр.)**.

Яких тільки казок не **вигадав** народ про те, як люди шукають щастя і знаходять його **(Р. У.)**.

Я тобі таку кару **вимишлю**, що ти й не бачила й не чула **(М. В.)**.

Що ж ти собі **витіяла? (Вас.)**.

Там таке **витіва**, що й миру неподобно **(Грінч.)**.

ВИДУШУВАТИ див. ВИДАВЛЮВАТИ

ВИЖИМАТИ див. ВИДАВЛЮВАТИ

ВИДУЖУВАТИ, ВИЧУНЮВАТИ

Валя Бутенко швидко **видужав (Трип.)**.

Нездужає Катерина, ледве-ледве дише... **вичуняла** та в запічку дитину **колише (Шевч.)**.

ВИДЮЩИЙ, ЗРЯЧИЙ

Очі у всіх **видющі**, вуха чуйні **(Коц.)**.

Зрячий стежки не загубить **(Нпр.)**.

ВИЗВІЛ, ВИЗВОЛЕННЯ, ЗВІЛЬНЕННЯ

Збуди ж мене, як прийде час **визволу (Л. У.)**.

ВИЗВОЛЬНИЙ, ВИЗВОЛЬНИЦЬКИЙ

Підводжусь я, і **визвольний** мій клич почує брат. . . **(Баж.)**.

Дзвенять... звитяжні труби дальні. Усім **визвольницький** віщуючи похід **(М. Р.)**.

ВИЗВОЛЯТИ, ВИРУЧАТИ, ЗВІЛЬНЯТИ

Друга вмієм **виручать**, — друга будем виручать **(Ус.)**.

ВИЗИВАТИ, ВИКЛИКАТИ

І цупко кулаки стуливши, Ентел... Дареса битись **визивав (Котл.)**.

Ану, виходь... де ти там? — **викликає** директор **(Вас.)**.

ВИКАЗ, ДОНОС

Пилку через **виказ** знайдено—хлопець виказав **(Грінч.)**.

Наводить жах на всіх погрозами своїх **доносів (Л. У.)**.

ВИКАЖЧИК, ДОНОЩИК

Це вже відомий на селі **викажчик (Н.-Л.)**.

Не вам, в мережаній лівреї **донощики** і фарисеї за правду пресвятую стать і за свободу **(Шевч.)**.

ВИКОЛЮВАТИ, ВИШТРИКУВАТИ

Було так темно, що хоч око **виколи (УРС)**.

Вночі я боюсь ока де-небудь **виштрикнути (Манж.)**.

ВИКОРЕНИТИ див. НИЩИТИ

ВИКОХУВАТИ див. РОСТИТИ

ВИМЕРХАТИСЬ, ЗГОЛОДНІТИ, ОХЛЯНУТИ

Циган таки хапав добре, бо **вимерхався** не снідавши нічого **(Грінч.)**.

Вже й коні потомились, **зголодніли** і самі **(Рудч.)**.

ВИКРУТ див. ВИВЕРТ

ВИКРУТАС див. ВИВЕРТ

ВИКРУТЕНЬ див. ШАХРАЙ

ВИКУРЮВАТИ див. ВИГАНЯТИ

ВИЛИТИЙ див. СХОЖИЙ

ВИЛЮДНІЛИЙ — ЗМУЖНІЛИЙ

ВИЛЮДНІТИ — ЗМУЖНІТИ

ВИЛЯТИ, ВІДКРУЧУВАТИСЬ, ОГИНАТИСЬ, УНИКАТИ, УХИЛЯТИСЬ

Значення: відмовлятись хитруючи від будь-якої роботи, чийогось пропонування і под.

Виляти молотникові не можна... трах-трах, трах-трах — не оставайсь **(Барв.)**.

Став думати, як би то від них **відкрутитись (Кв.-О.)**.

Він декого підмовляв до себе, так усе **огинаються (Грінч.)**.

Ну вже й хитромудрець: всякі фиґлі-миґлі строїть, щоб **уникнути** від роботи **(Фм.)**.

Як до роботи — **ухиляється**, як до столу — першим **(Фм.)**.

ВИМИСЕЛ див. ВИДУМКА
ВИМИШЛЯТИ див. ВИДУМУВАТИ
ВИМАГАТИ див. ПРАВИТИ
ВИМАЗАНИЙ див. БРУДНИЙ
ВИМОГА, ДОМАГАННЯ

Моральність у творі повинна полягати в цілковитій відсутності **домагань** з боку автора на моральну чи неморальну мету **(УРС)**.

ВИМОГЛИВИЙ, ВИБАГЛИВИЙ, СУВОРИЙ, СТРОГИЙ

Його роботі навіть **вибагливий** Іван Антонович давав позитивну оцінку **(Гонч.)**.

ВИНЕН, ВИННИЙ, ВИНУВАТИЙ

Чи **винна** голубка, що голуба любить? **(Шевч.)**.

Не повірить... скаже, що я в тому **винен (Коц.)**.

Винних притягнено до відповідальності **(Ле)**.

Нехай на себе жалкує **винуватий (Ном.)**.

ВИНИТИ, ВИНУВАТИТИ, ОБВИНУВАЧУВАТИ

І так-таки ти сам себе **вини (Гліб.)**.

І от тепер люди **винуватять** мене **(Мирн.)**.

Нікого **не обвинувачуйте** криво **(С. Г.)**.

ВИОБРАЖЕННЯ, УЯВА

Бачилось їй, що... побачить нараз якісь нові, широкі і чудово прекрасні горизонти, про які тепер немає ще ніякого **вибраження (Фр.)**.

Вона всміхнулася такеньки як усміхаються, коли уявляють перед собою якусь **уявоньку** дуже хорошу **(М. В.)**.

ВИПАДКОВО, НЕСПОДІВАНО

Потрапив я до вас у хату **несподівано (Фм.)**.

ВИПАДОК, КАЗУС, НАГОДА, НЕСПОДІВАНКА, ПЕНЯ, ПРИГОДА, ПРИЧИНА

Падіння метеорита на палубу судна — **випадок** надзвичайно рідкісний **(З газет)**.

Казус сей так налякав усіх людей, що більше вже ніхто із глузду не скрутився **(Гліб.)**.

Втекти я хотів, та боявся... А тепер **нагода**, тобі допоможу втекти і разом з тобою поїду **(Хижн.)**.

Така **несподіванка** збентежила його вкрай **(З газет)**.

А сам Наум таку колись **пригоду** на очі власні бачив **(М. Р.)**.

Охляли, ніби в дощ щеня!.. Кожухи, свити погубили і з голоду в кулак трубили, така нам лучилась **пеня (Котл.)**.

Веселитись є **причина** у такий хороший рік **(М. Р.)**.

ВИПАРИТИ див. БИТИ
ВИНЕСТИ див. РОСТИТИ
ВИТИРАТИ див. ВИГАНЯТИ
ВИПИСАТИ АЗ І БУКИ див. БИТИ
ВИПИТУВАТИ див. ДІЗНАВАТИСЯ
ВИПИХАТИ див. ВИГАНЯТИ
ВИПЛЕКАТИ див. РОСТИТИ
ВИПЛЕСК див. ПЛЕСКІТ
ВИПОЛОТНИТИ див. НИЩИТИ
ВИПОЛІСКУВАТИ див. ХЛЮПАТИ
ВИПОРОТИ див. БИТИ

ВИПОРСНУТИ, ВИПРИСНУТИ, ВИСЛИЗНУТИ (СЯ)

Зовсім несподівано нова хвиля вітру ударила збоку, й газета **випорснула** з однієї руки **(Скляр.)**.

Дзеркало **виприснуло** з його рук на ковдру **(УРС)**.

Метелик бачив, як з тремтячих пальців **вислизає** маленький костяний гудзичок, не попадаючи в петельку **(Шиян)**.

Сопілка **вислизнулась** з рук **(Коц.)**.

ВИПРАВДОВУВАТИ (СЬ), ВИВОДИТИСЬ, ВИГОВОРЮВАТИСЬ, ВІДБРІХУВАТИСЬ, ОПРАВДОВУВАТИ (СЬ)

Як не піймав його, то він там **виправдиться (Грінч.)**.

Я приїду до вас **вивестись**, бо на мене набрехано **(Грінч.)**.

Не бійсь слави, не бійсь слави, не бійсь поговору.

Я за славу сама стану, ще й **виговорюся (Чуб.)**.

Дорогою разів зо три мене спиняли, а я все **відбріхувалася** та йшла **(Шиян)**.

Циган **оправдався (Манж.)**.

ВИПРЯМЛЯТИ (СЯ), ВИПРОСТОВУВАТИ (СЯ), ВИСТРУНЧИТИСЬ, РОЗПРАВЛЯТИ (СЯ)

Він **випрямив** стан **(Ле)**.

Секлета гнулася, **випрямлювалася**, знов нагиналася **(Н.-Л.)**.

Криве дзеркало недуже **випрямитись (Ном.)**.

Він **випростав** широкі плечі **(Панч.)**.

Вона **випросталась** на весь свій зріст **(Н.-Л.)**.

Іван **виструнчився** і шанобливо приклав руку до своєї ухатої шапки **(Панч).**

ВИПРИСНУТИ див. ВИПОРСНУТИ

ВИПРОБОВУВАНИЙ див. ВІРНИЙ

ВИПІРНАТИ, ВИРИНАТИ, ВИРНУТИ

А Лебідь плюсь на дно і **випурнув** як сніг **(Гліб.).**

І блідий місяць на ту пору із хмари де-де виглядав, неначе човен в синім морі то **виринав,** то потопав **(Шевч.).**

ВИР, ВОДОКРУТ, КРУЧІЯ, НУРТ, ШУМ

Значення: місце в річці, де бистро тече (кружляє, вирує) бурлить, шумує вода.

Зашумів натовп, як піна над **виром (Панч).**

Всіх німців **нуртам** Дніпровим оддати

Потопли в тому **водокруті** дружина і Андрійко **(Риб.).**

Вже так мені нудно, хоч у **шум** головою **(Грінч.).**

Слово — **вир** — часто використовують у переносному значенні: Не бачив сина вік, зустрів у **вирі** боротьби і втратив назавжди **(Риб.).**

Плів вінок юнак вродливий край шумного ручая і дивився як ті квіти пориває **крутія (Лук.).**

ВИРАЗ, ВИСЛІВ

Почала... солодкими **виразами** любові промовляти **(Е. Л.).**

ВИРАЗ. ВИЯВ. ВИЯВЛЕННЯ

Наш рух вперед, до комунізму, відбувається в порядку **виявлення** і переборення суперечностей, які існують при соціялізмі, але мають неантагоністичний характер **(УРС).**

ВИРАЗНИК, ВИЯВЕЦЬ, РЕЧНИК

Всі вони були **виявцями** народного національного гумору **(Н.-Л.).**

В ньому (Лермонтові) швидко вгадано, великого геніяльного **речника** своєї доби, свого покоління **(М. Р.).**

ВИРВА див. ВИБІЙ

ВИРИНАТИ див. ПОКАЗУВАТИСЬ

ВИРИСКАТИСЯ див. ВІДШУКАТИСЯ

ВИРИСОВУВАТИСЯ див. ПОКАЗУВАТИСЯ

ВИРЛА див. ОКО

ВИРЛАТИЙ див. ВИТРІШКУВАТИЙ

ВИРЛООКИЙ див. ВИТРІШКУВАТИЙ

ВИРІЗЬБЛЮВАТИСЯ див. ПОКАЗУВАТИСЯ

ВИРІЗНЯТИСЯ див. ВИДІЛЯТИСЯ

ВИРІКАТИСЯ див. ВІДКАЗУВАТИСЯ

ВИРОДОК, ПОТВОРА

Колись був пишний, як повний місяць, а тепер став якимсь **виродком (Н.-Л.).**

ВИРОЩЕНИЙ, ВИПЕСТУВАНИЙ; ВИПЕЩЕНИЙ, ВИПЛЕКАНИЙ

Вирощений урожай підбадьорює, заохочує працювати **(Р. У.).**

Людина навчилася обробляти землю, сіяти, садити і збирати врожай, **виплеканий** її власними руками **(Василевська).**

ВИРУВАТИ, БУРЛИТИ, НУРТУВАТИ

Море — навколо нас. Воно біснується— **вирує (Тич.).**

Чути — щось гуде-клекоче, **бурлить** страшніше самого грому **(Кв.-О.).**

Шумлять і **нуртують** чужинські міста, до многих мелодій приклав я уста, а в серці не встала мелодія цвітом, бо рідні мотиви носив я над світом, бо серце віддав їм своє дочиста **(Мал.).**

(Слово **нуртують** — вжито переносно).

Дніпро, з тіснин вириваючись на простір Низу, кипів і **нуртував** між чорним камінюччям, звідкіль не поверталося живим ніщо живе **(Ільч.).**

ВИРУЧАТИ див. ВИЗВОЛЯТИ

ВИРЯДЖАТИ, ВИПИХАТИ (СЯ), ВІДПРАВЛЯТИ, ВІДПРОВАДЖУВАТИ, ВІДРЯДЖАТИ, ПРОВОДЖАТИ, ВИПРОВОДЖАТИ

Виряджала мати дочку в чужу сторонюньку **(Макс.).**

Куди ж їй з таким маленьким дитяточком у дорогу **випхатися (Шиян).**

Через п'ять хвилин я вас **відправлю (Риб.).**

Завтра **відпровадить** у Прилущину дві сотні жолнірів, щоб вони спалили Ржавець **(Стор.).**

Старшина **відрядив** провожатих, вниз, подякувавши за поміч **(Гонч.).**

Проводжала мати сина **(Шевч.).**

Зійшлась родина нас **випроваджати (М. В.).**

ВИРЯЧКУВАТИЙ див. ВИТРІШКУВАТИЙ

ВИСІКТИ див. БИТИ

ВИСЛИЗНУТИ див. ТІКАТИ, ЗНИКАТИ

ВИСНАЖИТИСЬ див. МАРНІТИ

ВИСОЛОПЛЮВАТИ див. ВИСТРОМЛЯТИ

ВИСОТА, ВИСОТНІСТЬ, ВИСОЧИНА, ВИСОЧІНЬ, ВИШИНА, ВИСЬ

А недалеко від Моздока на **висотах...** вирито глибокі окопи **(Собко).**

Тимчасом, граючи в ясній **височині,** Полукса й Кастора сузір'я засіяло **(М. Р.).**

Рослини тут п'ялися в **височінь (М. Р.).**

Ще плетиво тросів та балок снується у **вишині (Баж.).**

ВИСТАЧИТИ, СТАНУТИ, ХВАТАТИ

Вугілля на флагмані **вистачить** на два

дні (Корн.).

Та чи **стане** в тебе духу — під негоду, завірюху керувати проти **хвиль**, що так плещуть відусіль? (Граб.).

Принесли хлопці повне відро води: **хватить** нам до вечора (Фм.).

ВИСТИГАТИ див. СТИГНУТИ
ВИСТИГАТИ див. ХОЛОНУТИ
ВИСТИГЛИЙ див. СПІЛИЙ
ВИСТРИБА (ВИСТРИБОМ), ВИСКОКОМ, СКОКОМ

Я йому таке скажу, що він від мене вистриба піде (Грінч.).

Опустивши голову вниз, він (бичком) пішов вподовж поля **вистрибом, вискоком (Мирн.).**

Ну, друже, дякую. Тут я вже, як у себе, підбадьорюй хлопців, — і пішов аж **вистрибцем (Ле).**

Пішов кінь **скоком (Грінч.).**

ВИСТРОМЛЮВАТИ, ВИСОЛОПЛЮВАТИ (СЯ)

Такий холод, пальця не **вистромиш (Нпр.).**

Вистромила (лисиця) хвоста з нори **(Манж.).**

Стояв отут... **висолопив** язика й дражнився **(Гол.).**

ВИСУВАТИСЯ, ВИТИКАТИСЯ, ВИХИЛЯТИСЯ

Прислухались і... одчиняли сінешні двері або **висували** голови за поріг **(Коц.).**

Боязка зірка **виткнеться** з хмари і з переляку погасне **(Мирн.).**

Юзя... стала коло вікна, **вихилившись** трохи з нього та спираючись на руки **(Л. У.).**

ВИТИ див. ЗВИВАТИСЯ
ВИТИКАТИСЬ див. ПОКАЗУВАТИСЬ
ВИТІВКИ, ВИТРЕБЕНЬКИ, ПРИМХИ, ФИҐЛІ, ХИМЕРИ, ШТУКИ

Значення: вигадана химерна витівка, каверза, каприз.

Ті **витівки** (бувало ненароком) вилазили, скажу брутально, боком **(М. Р.).**

Як коржа, так коржа! Як спечемо, так і дамо. Уже ти мені в печінках сидиш з своїми **витребеньками (Шевч.).**

Вся його сила пішла на чужу користь... На дорогі наїдки та напитки, на дорогі панські **примхи** та **витребеньки (Н.-Л.).**

Зазнав він і двобоїв, і різні **фиґлі** молодечі строїв **(М. Р.).**

Звичайно, вовкулаки — це **химери**, відьми — брехня **(М. Р.).**

Юнона козир-молодиця Юпітеру не піддалась: бо знала, що стара лисиця на всякі **штуки** удалась **(Котл.).**

ВИТІВНИК, ВИГАДНИК, ШТУКАР

Такий **витівник** та **жартун**, що й хвильки на місці не всидить **(Фм.).**

Дочка була вже така **вигадниця**, що нехай Господь боронить **(М. В.).**

Чимало **штукарів** цих на Вкраїні далося б ще не таких знати **(М. Р.).**

ВИРАЗНО, ЧІТКО, ЯСКРАВО, ЯСНО.

Чути було **виразно**, як горілка булькала **(Ь.-Л.).**

Тобі треба йти в літературний вуз, — дуже **ясно** і **чітко** визначив Жора **(Ільч.).**

ВИТОВКМАЧУВАТИ див. ТЛУМАЧИТИ
ВИТОЛКОВУВАТИ див. ТЛУМАЧИТИ
ВИТРЕБЕНЬКУВАТИ див. ВЕРЕДУВАТИ
ВИТРІСКАТИ див. ЇСТИ
ВИТРІШКУВАТИЙ, ВИРЛАТИЙ, ВИРЛООКИЙ, ВИРЯЧКУВАТИЙ, БАНЬКАТИЙ, БАНЬКУВАТИЙ, БУЛЬКАТИЙ, ЛУПАТИЙ

Дивився на неї своїми блискучими **витрішкуватими** баньками **(Мирн.).**

Очей страшних **вирлатих** товстобрових **(Кул.).**

Підвів **вирлоокі** баньки на стелю **(Коц.).**

Очі такі стали **вирячкуваті (Грінч.).**

Підпливла до берега **баньката** жаба **(Шиян).**

Отого **банькуватого** Бенедикта та лякатись! **(Хижн.).**

Диякон... витріщивши **булькаті** очі пер наче з бочки товстого баса **(Мирн.).**

Брехня — **лупатий** чоловік, та не довгий її вік **(Ном.).**

ВИТРУЧУВАТИ див. ВИГАНЯТИ
ВИТУРЮВАТИ див. ВИГАНЯТИ
ВИХАТИ див. МАХАТИ
ВИХВАЛКА див. ХВАСТОЩІ
ВИХВАТКА див. ВИБРИК
ВИХИЛЯС див. ВИВЕРТ
ВИХИЛЯТИ див. ПИТИ
ВИХИЛЯТИСЯ див. ВИСУВАТИСЯ
ВИЧАВЛЮВАТИ див. ВИДАВЛЮВАТИ
ВИЧАХАТИ див. ХОЛОНУТИ
ВИШИНА див. ВИСОТА
ВИШТОВХУВАТИ див. ВИГАНЯТИ
ВИШТРИКУВАТИ див. ВИКОЛЮВАТИ
ВИЯВ див. ВИРАЗ
ВИЯВЕЦЬ — ВИРАЗНИК
ВИЯВЛЯТИ див. ВИКРИВАТИ
ВІВЧАР, ЧАБАН

Значення: пастух отари овець.

Був на селі **вівчар** Тарас, він панських овечок пас **(Гліб.).**

Ой по горі, по горі **чабан** вівці ганяє **(Нп.).**

ВІДА див. ВІСТЬ
ВІДБИРАТИ, ВІДМАГАТИ, ОДБИРАТИ

Бо коли я що дарую, то назад не **одбираю** (Л. У.).

Вони мовчали... схвильованість **відібрала** їм мову (Смол.).

Почав пан хату **відмагати**: десь прикупив... людей, то треба було хати (М. В.).

ВІДБИТОК див. ВІДОБРАЖЕННЯ

ВІДБРІХУВАТИСЬ див. ВИПРАВДОВУВАТИСЬ

ВІДВАГА, ВІДВАЖНІСТЬ, СМІЛИВІСТЬ, ХОРОБРІСТЬ

Він увесь сповнений безмежної **відваги** й глибокої віри в перемогу робітничого класу (Панч).

Відважність воїнів . . .
зразок героїзму і непереможності.

Сміливість городи бере (Нпр.).

ВІДВАЖНИЙ, СМІЛИВИЙ, ХОРОБРИЙ

Будем **смілі** ми й **відважні** (Тич.).

А за ним ідуть мало-мало не три тисячі, усе **хоробрії** товариші запорожці (Нп.).

Мечі у нас є і люди **хоробрі**, та сили мало (Хижн.).

ВІДВЕРТИЙ, ЩИРИЙ, ПРЯМИЙ

Його обличчя, **відверте**, привітне, розумне здалось їй знайомим (УРС).

А мурин, **щирий** і **прямий** з природи, вважає чесним кожного (Кул.).

ВІДВЕРТІСТЬ, ЩИРІСТЬ

Давайте говорити мовою **одвертості** (Ле).

Скажу тобі по **щирості**: не подобаються мені твої витівки (Фм.).

ВІДВЕРТО, НЕПРИХОВАНО, ПРЯМО, ЩИРО, ЧИСТОСЕРДНО

Скажу вам **одверто** за роту мою: — Як гинуть, то гинуть зручніше в бою (Баж.).

Вона мене молодого **щиро** полюбила (Метл.).

Скажу тобі **чистосердно**, не люблю я твоїх балачок (Фм.).

ВІДВІДУВАТИ див. НАВІДУВАТИ

ВІДВІКУ, ЗВІКУ, СПОКОНВІКУ

Ні тайґа, ні дальні береги таких орлів не бачили **одвіку** (Дмитер.).

Споконвіку Прометея там орел карає, щодень божий довбе ребра й серце розбиває. (Шевч.).

ВІДВІТ див. ВІДПОВІДЬ

ВІДВІШАТИ див. ВІДПОВІДАТИ

ВІДВОЛАТИ, ВІДВОЛОДАТИ, ВІДХОДИТИ

Значення: вивести людину з непритомного стану, вилікувати.

Бабусю Настю поховали і ледве, ледве **одволали** Трохима діда (Шевч.).

Насилу, та на превелику силу його **відволодали**. Вже і водою обливали і трусили (Кв.-О.).

ВІДВОРОТНИЙ, ВІДРАЗЛИВИЙ, ОДВОРОТНИЙ, ОГИДНИЙ

Відворотне таке воно на смак (С. Г.).

Він глянув на мене **відразливим** поглядом (УРС).

ВІДВОРОТНО, ВІДРАЗЛИВО, ОГИДНО

Як ті пани їдять жаб? Воно **ж одворотно** (С. Г.).

Ця зовнішня, підкреслена врода на багатьох впливала **відразливо**. (Копил.).

ВІДВ'ЯЗУВАТИСЯ, ВІДСТАВАТИ, ВІДЧІПЛЮВАТИСЯ

Буду приставати, не поспішаючи з ним, то він і **відв'яжеться** від мене. (Кв.-О.).

Пристав і пристав до мене. **Відстань**-бо, кажу, чого тобі треба? (Фм).

Та **відчепися** ти від мене,— мовив Іван (Фр.).

ВІДГОЛОС див. ЛУНА

ВІДГОМІН див. ЛУНА

ВІДГРИМУВАТИ див. ВІДПОВІДАТИ

ВІДГУК див. ЛУНА

ВІДГУКУВАТИСЬ див. ОЗИВАТИСЬ

ВІДДАВЛЮВАТИ, ВІДДУШУВАТИ

Другому **лиш віддавило** пальці на обох ногах (Смол.).

Віддушувати сир (С. Г.).

ВІДДАЛЕННЯ, ВІДДАЛИНА, ВІДДАЛЬ, ВІДСТАНЬ

Тепер обличчя обох були на **віддаленні** якихось три чверті метра (Ле).

Нехай летить до всіх **віддалин** наш клич, як гасло світове (М. Р.).

Він (пам'ятник Шевченкові) стоятиме в мальовничій місцевості і буде видний з Дніпра на **великій віддалі** (УРС).

Проблема передачі енергії на велику **відстань** без проводів, по радіо має виняткове наукове і практичне значення для народного господарства (Р. У.).

ВІДДАЛЕКИ, ВІДДАЛІК, ВІДДАЛЯ, ВІДДАЛЬ, ГЕТЬ-ГЕТЬ, ЗДАЛЕКУ, ЗДАЛІ, ЗДАЛЯ, ОДДАЛІ, ОДДАЛІК, ОДДАЛЬ

Іще **віддалеки** зачув Петро глухий галас, мов на ярмарку (Кул.).

Лейтенант Світайло їхав трохи **віддалік** за Миколою (Куч.).

Праворуч від шляху, трохи **віддаля**, рясніли електричні вогні (Смол.).

Дніпро **геть-геть** собі розкинувсь, сяє батько та горить (Шевч.).

А то лихо, що боюсь, хоч **здалеку** надивлюсь (Грінч.).

То ж сестриця з братом **здалі** розмовля-

ли (Чуб.).

Фурмани всього міста пізнавали його здаля (Смол.).

Я стою оддалі й дивлюся, що то він робитиме (Грінч.).

Софія оддалік стежила за всім, що робилося (Шиян).

Оддаль безвладною масою лежав недужий (Коц.).

ВІДЗВУК див. ЛУНА

ВІДДЗЕРКАЛЮВАННЯ див. ВІДОБРАЖЕННЯ

ВІДДЗЕРКАЛЮВАТИ див. ВІДОБРАЖАТИ

ВІДДИХ див. ВІДПОЧИНОК

ВІДДИХАТИ див. ВІДПОЧИВАТИ

ВІДДУШУВАТИ див. ВИДАВЛЮВАТИ

ВІДКАЗ див. ВІДПОВІДЬ

ВІДКАЗУВАТИ див. ВІДПОВІДАТИ

ВІДКИ, ВІДКІЛЯ, ВІДКІЛЬ, ЗВІДКИ

Та відчепися, відки маю знати? (Л. У.).

Відки йдете? (С. Г.).

Куди ж воно ділось? Відкіля взялось? (Шевч.).

Дивіться, карі очі, відкіль милий іде (Гліб.).

Звідки тебе, серце виглядати? (С. Г.).

Хилилися густі лози, звідкіль вітер віє (Чуб.).

Хто він такий і звідкіля він? (Рудч.).

ВІДКОРКОВУВАТИ див. ВІДТИКАТИ

ВІДКОША (дати), ВІДСІЧ (дати).

Вони (повстанські загони) з'являлись раптово, давали німцям і гайдамакам відкоша і зникали в лісах (Панч).

Узбек, вкраїнець, руський і грузин зуміють гідну відсіч дать фашисту (Тер.).

ВІДКРИВАТИ (СЯ), ВІДСЛОНЯТИ (СЯ), ВІДЧИНЯТИ (СЯ).

Любка Прохорівна ще не виходила, й Преображенському відкривала Марія (Ле).

Бігає, виставку влаштовує, сьогодні відкривають (Корн.).

Ліворуч з-за крутих берегів, блиснуло на сонці, відкрилось перед очима блакитне плесо (Козач.).

Килина відслоняє їй обличчя і пізнає. (Л. У.).

Всьому світу правдиво я свою відслоню душу. (Фр.).

Коли одслонилась завіса, вся сила враз загула, наче збуджений рій (Л. Г.).

На волю мені ти двері відчинив (Шевч.).

Десь в глибині коридора відчинились двері. (Гонч.).

ВІДКРИТИЙ, ВІДХИЛЕНИЙ, ВІДЧИНЕНИЙ

До нас у хату крізь вікно одкрите вривався гомін голосних потоків (Л. У.).

Крізь відхилені двері зазирнув у передпокій (Коц.).

У відчинене вікно влетів якийсь нічний волохатий метелик (Донч.).

ВІДКРУЧУВАТИСЯ див. ВИЛЯТИ

ВІДКУПОРЮВАТИ див. ВІДТИКАТИ

ВІДЛЯСК див. ЛУНА

ВІДЛУННЯ див. ЛУНА

ВІДЛУНОК див. ЛУНА

ВІДЛЮДОК див. НЕЛЮДИМ.

ВІДЛЮДКО див. НЕЛЮДИМ

ВІДМАЛЕЧКУ див. ЗМАЛЕЧКУ.

ВІДМАХУВАТИСЬ див. ВІДКАЗУВАТИСЬ

ВІДМИКАТИ, ВІДПИРАТИ

Прийшов і двері відмикає (Шевч.).

Боролося воно (місто), змагалось, як уміло, а потім мусило одперти браму (Л. У.).

ВІДМІЛЬ, ВІДМІЛИНА, МІЛИНА, МІЛКОВОДДЯ, ОБМІЛЬ

На відміллі річки росте густа осока.

Вона (Волга) кожної години готова була скреснути й закидати береги та відмілини крихкими льодинами (УРС).

Така мілина, що — й кури вбрід переходять нашу річку (Фм.).

По мілководді скрізь розляглось широколисте латаття (Н.-Л.).

ВІДКАЗУВАТИСЬ, ВІДМОВЛЯТИСЯ, ВИРІКАТИСЬ, ВІДКАСУВАТИСЬ, ВІДМАГАТИСЯ, ВІДМАХУВАТИСЯ, ВІДРІКАТИСЯ, ВІДПИРАТИСЯ, ВІДСАХНУТИСЯ, ЗРІКАТИСЯ, САХАТИСЯ, ЦУРАТИСЯ

Ви, дядечку, або тіточко, не відказуйтесь, услужіте сироті (Кв.-О.).

Ой, вирікся отець, виріклася й мати (Рудч.).

А чи відаєш ти, нерозумна дівчино, що від тебе відкаснеться родина, скоро ти підеш наперекір їй (Коц.).

Запросило гостей на обід. Гості відмагалися (Н.-Л.).

Я ж доказую, що це вона зробила. Та де там, відмахується руками й ногами: — Не я,— каже. (Фм.).

Відпирайся, мій синочку, що коника та й не маєш (Нп.).

Всі від тебе відреклись (Л. У.).

До батька не піду жалітись. Батько не мати,— відсахнувся (Барв.).

Одсахнуся тебе, зречуся тебе, мій сину (Мирн.).

Одмовлялася я одмовлялася та й мусила послухати (М. В.).

Нехай хоч так оддасть, хоч коштом дорогим її мені продасть, а мусить одректись (М. Р.).

Сахайся його, дівчино, бо він тебе з ума зведе та й кине (Фм.).

Хоч побратаймось, хоч покумаймось, таки, серце, не **цураймось** (Нп.).

ВІДНОСИНИ див. СТОСУНКИ

ВІДНОСИТИСЬ див. СТАВИТИСЬ

ВІДНОШЕННЯ див. СТАВЛЕННЯ

ВІДНОШЕННЯ див. СТОСУНКИ

ВІДОБРАЖАТИ (СЯ), ВІДБИВАТИ (СЯ), ВІДДЗЕРКАЛЮВАТИ (СЯ), ВІДСВІЧУВАТИ (СЯ)

Морський прибій спинив його воду, і вона розлилась поміж деревами, **одбиваючи** в собі їх зелень (Коц.).

У прозорій воді **відбилося** село так, наче перекинулося (М. В.).

І сум Валентина Модестовича начебто **віддзеркалився** на його обличчі (Шовк.).

Сива тиха ріка ледь **відсвічувала** сплесками хвиль проти тих місць на березі, де стояли побережні ліхтарі (Смол.).

ВІДБИВАТИ див. ВІДОБРАЖАТИ

ВІДОБРАЖЕННЯ, ВІДБИТОК, ВІДДЗЕРКАЛЮВАННЯ, ВІДПЕЧАТОК, ВІДСВІТ, ОДСВІТ

Затремтіли у воді **відображення** дерев (Шиян).

Леонтович пішов далі у пізнанні народної музики. Для нього, що не пісня — то частина життя, **відбиток** душі народу (Л. Г.).

Тотожність історичних умов двох народів і їх мовна близькість наклали **відпечаток** співдружності на їх взаємовідносини (УРС).

Де-не-де грали **відсвіти** сонця (Козач.).

Уже й тепер я бачу щастя **одсвіт** як заграву далеку (Л. У.).

ВІДОКРЕМЛЮВАТИ (СЯ), ВІДРІЗНЯТИ (СЯ), ОДРІЗНЯТИ (СЯ)

Хома... вмів якось одразу **відокремити** суттєве від несуттєвого, велике від незначного (Гонч.).

По весіллю брат **відокремився** від нас (Федьк.).

Відрізняють дитину від материної мови (С. Г.).

Я роблю, і маю право на своє добро. **Одрізніть** нас (Н.-Л.).

Цвіла, цвіла калинонька, на воду схилилась, дівчинонька журилася, що від роду **відрізнилась** (Метл.).

ВІДПЕЧАТОК див. ВІДОБРАЖЕННЯ

ВІДПИРАТИ див. ВІДМИКАТИ

ВІДПИХАТИ (СЯ), ВІДШТОВХУВАТИ (СЯ), ОДПИХАТИ

І зараз човен **одпихає**, на другий перевозить бик (Котл.).

Бійці... вскакували в свої хисткі судна, дужими ударами весел **відпихалися** на глибоке (Гонч.).

Неофретіс **відштовхнув** його: — Ну, відчепися! Я не маю часу! (Л. У.).

Лижі шипіли на снігу. Щоразу **відштовхуючись** легкими бамбуковими палицями, Іллєвський наче злітав у повітря (Гонч.).

ВІДПОВІДАТИ, ВІДВІЩАТИ, ВІДГРИМНУТИ, ВІДКАЗУВАТИ

Громада **одвістила...** , що Микола добра людина (С. Г.).

Хіба мене не пізнали? Чи жартуєте? — Жартую? — **одгримнув** Охрім (М. В.).

Значення: відповісти сердито, з криком.

Я часто питаю себе: чи кохаю? **Одказую**: ні! (Л. У.).

ВІДПОВІДЬ, ВІДВІТ, ВІДКАЗ, ВІДПОВІТ

Та **відповідь** була сповнена гіркоти й очевидного незадоволення (Ле).

Як дочка хоче.— **відвіт** дала Векла,— так нехай і буде (Кв.-О.).

Без пам'яті сливе був він... питають: **одкази** його нерозумні, чудні (М. В.).

Чуєш — крізь ніч, перевиту вогнями, голосу голос дає **відповіт**? (М. Р.).

ВІДПОЧИВАТИ, ВІДДИХАТИ, ОДДИХАТИ, ОДПОЧИВАТИ, ПЕРЕДИХАТИ, ПЕРЕПОЧИВАТИ, СПОЧИВАТИ

Описовий зворот: **перевести дух**.

Слухай, друже милий, ти б **відпочив** (Л. У.).

Будемо удень **віддихати** (Кв.-О.).

Прийшов у ліс і ліг **оддихати** (Чуб.).

Ляжем, сестро, **одпочинемо** (Грінч.).

Попорядкувавши, одпустили їх **передихнути** (Мирн.).

Так виїхав, що не дав і коням гаразд **перепочити** (Свидн.).

Ішов кобзар до Києва, та й сів спочивати (Шевч.).

Описовий зворот: Дівчина... вибігла прудко на згірок, стала, **перевела дух** (Мирн.).

ВІДПОЧИНОК, ВІДДИХ, ВІДПОЧИВОК, ОДПОЧИНОК, ПЕРЕПОЧИВОК, ПЕРЕПОЧИНОК, СПОЧИВОК, СПОЧИН, СПОЧИВ, СПОЧИНОК, СПОЧИВАННЯ

Робив без **віддиху**, а заробив так мало (Фр.).

Поки діло кінчати, сядьмо на **відпочивки** (Грінч.).

Нема ніжкам **одпочинку** (Метл.).

Перепочинок (С. Г.).

Будуть кримці та нагайці, безбожні бусурмени, тебе пішого-піхотинця на **спочи-**

нок минати (Нд).

Під вечір (сонце) йде зовсім на **спочивання (Чуб.).**

ВІДРАДА див. УТІХА

ВІДРАДІСНО див. РАДІСНО

ВІДРАДІСТЬ див. РАДІСТЬ

ВІДРАДНО див. РАДІСНО

ВІДРАДОНЬКА див. РАДІСТЬ

ВІДРАДОЩІ див. РАДІСТЬ

ВІДРАЗА див. ГИД

ВІДРАЗЛИВИЙ див. ОДВОРОТНИЙ

ВІДРАЗЛИВО — ОДВОРОТНО

ВІДРАЗУ, ЗАРАЗ, ЗРАЗУ

Галина не наважилась **відразу** розкрити свого зошита **(Донч.).**

Скажи, що **зараз** прийду **(Грінч.).**

Захоч — і вродиться все **зразу (Котл.).**

ВІДРІЗНЯТИ (СЯ), див. ВІДОКРЕМЛЮВАТИ (СЯ)

ВІДРІКАТИСЯ див. ВІДКАЗУВАТИСЬ

ВІДРО, ЦЕБЕРКА, ЦЕБЕР, КІНВА, КОНІВКА, КОНОВКА

Юрко з **відром** пішов до річки **(Козач.).**

Молодичка кароока бігла з **кінвами** по воду **(Федьк.).**

Він запропонував їй піднести **цебро (Гр.).**

Посилаю з **конівками** по воду **(Гол.).**

Грядки хтось поливав недавньою порою, **коновки** бо в траві стояли із водою **(М. Р.).**

Внесла **цеберку** води й почала готувати обід **(Фм.).**

У Києві на Подолі козаки гуляють, як ту воду **відром-цебром** вино розливають **(Шевч.).**

ВІДРОСТОК, ПАГІН, ПАРОСТОК, ПАРОСТЬ, ПАГІННЯ (збірне).

Лишилися пні: в чоловічий зріст, з густою кучерявою шапкою **відростків (Н.-Л.).**

Од доброго коріння добрий і **пагонець** одійде **(Ном.).**

Який росток, такий і **паросток (Нпр.).**

Зеленая та дібровонько, чого в тебе та борів много, зеленого та ні одного, **пароста** ні од одного **(Метл.).**

ВІДСАХНУТИСЯ див. ВІДМОВЛЯТИСЯ

ВІДСВІТ див. ВІДОБРАЖЕННЯ

ВІДСВІЧУВАТИ див. ВІДОБРАЖАТИ

ВІДСИ, ВІДСІЛЯ, ВІДСІЛЬ, ВІДЦІЛЯ, ЗВІДСИ, ЗВІДСІЛЬ, ЗВІДСІЛЯ, ЗВІДЦИ, ЗВІДЦІЛЬ, ЗВІДЦІЛЯ

Італія **відсіль** не близько **(Котл.).**

А, **відціля** видніше буде **(Шевч.).**

Відціль, як на долоні, видно було все подвір'я **(Козач).**

Пусти мене **звідси** на Вкраїну **(Чуб.).**

Ой **звідци** гора, а звідти друга **(Чуб.).**

Як я маю, козак Нечай, **звідціль** утікати, славу свою козацькую під ноги топтати **(Макс.).**

ВІДСЛОНЯТИСЯ див. ВІДКРИВАТИСЯ

ВІДСТАВАТИ див. ВІДВ'ЯЗУВАТИСЯ.

ВІДСТОРОНЬ (ОСТОРОНЬ), ЗБОКУ, НА ОДШИБІ, НА ВІДЧИНІ

Значення: окремо від когось, чогось.

Не треба все так **відсторонь** триматися і поводитися холодно й здержано **(Коб.).**

Державсь він **осторонь** од тієї світлиці **(Кул.).**

Далі на **одшибі** жили Кожушки, старі одинокі люди **(М. В.).**

ВІДСТУПАТИ (СЯ), ВІДХОДИТИ

Татари мусили **відступити,** щоб не замочити капців **(Коц.).**

Остап **одступився** од Соломії, щоб здалека краще придивитися до своєї роботи **(Коц.).**

Противник поспішно **відходив** на Будапешт, минуючи позад себе шосе **(Гонч.).**

ВІДТАК див. ПОТІМ

ВІДТИ, ВІДТАМ, ВІДТІЛЯ, ВІДТІЛЬ, ЗВІДТАМ, ЗВІДТИ, ЗВІДТІЛЬ, ЗВІДТІЛЯ

Бодай туди не дійшло, а **відти** не прийшло **(Ном.).**

А **відтам** махнемо в Борислав **(Фр.).**

А деякі позлазили на нього (на пеньок) та ще й сміються **відтіля (Гліб.).**

І там недовго щось пробувши, вернувся до своїх, **відтіль (Котл.).**

Як я **звідтам** повертався, послухайте, з ким пізнався **(Грінч.).**

Це все вислухав, що його тітка говорила, та швидше **звідти (Рудч.).**

Та не **звідтіль** місяць сходе. Звідкіль ясна зірка. **(Чуб.).**

Син узяв, вив'язав **звідтіля** невістку, а ув'язав сучку **(Рудч.).**

ВІДТИКАТИ, ВІДКОРКОВУВАТИ, ВІДКУПОРЮВАТИ

Відіткай пляшку **(С. Г.).**

Одкоркуєм золоте вино **(М. Р.).**

Василь приносить пляшку, **відкупорює (УРС).**

ВІДТІНОК, ВІДТІНЬ

Ліловий присмерк густішав, міняв свої кольори й **відтінки (Донч.).**

Кождий тон і кождий **відтінь,** се момент один, промінчик **(Фр.).**

ВІДУСІЛЬ, ВІДУСЮДИ, ЗВІДУСІЛЬ, ЗВІДУСІЛЯ, ЗВІДУСЮДИ,

Та чи стане в тебе духу — під негоду, завірюху керувати проти хвиль, що так плещуть **відусіль? (Граб.).**

На ярмарок **відусюди** ідуть купці й покупці **(Фм.)**.

Звідусіль летить чутка: царя скинуто **(Фм)**.

Який тепер чорт скаже тобі ясно, коли **звідусюди** нахмарило **(Кул.)**.

ВІДХИЛЕНИЙ див. ВІДКРИТИЙ

ВІДХОДИТИ, див. ВІДСТУПАТИ

ВІДЦІЛЯ див. ВІДСИ

ВІДЧАЙ, РОЗПАЧ, РОЗПУКА, ТОСКА

Хороші в неї очі і темні, мов **одчай (Л. У.)**.

З горем борись, у **відчай** не падай **(Нпр.)**

Веселий і рухливий Дмитрій ніколи не впадав у **розпач**, хоч як було важко **(Хижн.)**.

Се **розпука** моя, невтишима **тоска.. (Фр.)**.

ВІДЧАХУВАТИ див. ЛАМАТИ

ВІДЧЕПИТИСЯ див. ВІДВ'ЯЗАТИСЯ.

ВІДЧИНЕНИЙ див. ВІДКРИТИЙ

ВІДЧИНЯТИСЯ див. ВІДКРИВАТИСЯ

ВІДСТАНЬ див. ВІДДАЛЕННЯ

ВІДШМАГАТИ див. БИТИ

ВІДШТОВХУВАТИ див. ВІДПИХАТИ

ВІДШУКУВАТИ (СЯ), ВИРИСКАТИ СЯ, ЗНАЙТИ (СЯ)

Помогли **одшукати** його **(Манж.)**.

І недавно лиш, нарешті, **відшукався** хлопця слід **(Мас.)**.

А це знову проява якась **вирискалась (Мирн.)**.

Хоч ти **знайдеш** з русою косою, та не знайдеш з такою красою **(Метл.)**

ВІЗЕРУНОК — МАЛЮНОК

ВІЗНИК, ВІЗНИЦЯ, ВІЗНИЧИЙ, ВОЖЧИК, МАШТАЛІР, ФУРМАН

Він спиняв **візників**, які гнали чвалом своїх кляч. **(Смол.)**

Візниця став настирливіше підганяти коней **(Панч.)**.

Велю коникам вівса дати, а **возничому** підождати **(Грінч.)**

По кам'яним вулицям торохтять **вожчики (Мирн.)**.

Той **машталір**, хто кінську душу знає **(М. Р.)**.

Фурмани всього міста пізнавали його здаля **(Смол.)**.

ВІЙСЬКО, ВОЇНСТВО, РАТЬ, АРМІЯ

ВІЙТ див. СТАРОСТА

ВІК, СТОЛІТТЯ, ЕПОХА, ЕРА, ДОБА (в значенні ЕРА).

Вік прожити — не поле перейти **(Ном.)**.

Батько кінчає свій **вік**, а син починає **(Коц.)**.

Значення: йдеться про біологічний вік людини.

Історія розвитку озброєння людини — від кам'яного **віку** і до наших днів показана на виставці **(УРС)**.

Значення: **вік** — певний, період (проміжок) часу в історії суспільства.

«Не може бути вільний народ, який пригноблює чужі народи; так говорили найвидатніші представники послідовної демократії XIX **століття** Маркс і Енґельс **(Ленін)**.

Століття — відрізок часу в історії суспільства.

ВІКОВИЙ див. ВІЧНИЙ.

ВІКОВІЧНИЙ див. ВІЧНИЙ.

ВІКОВІЧНІСТЬ, ВІЧНІСТЬ.

О, дружба мас, ти перше входиш в **вічність (Баж.)**.

ВІКОВІЧНО див. ВІЧНО

ВІКУВАТИ див. ЖИТИ

ВІЛЬГА див. ВОГКІСТЬ

ВІЛЬГІСТЬ див. ВОГКІСТЬ

ВІЛЬГОТА див. ВОГКІСТЬ

ВІЛЬГОТНИЙ див. ВОГКИЙ

ВІЛЬГОТНИЙ див. ВІЛЬНИЙ

ВІЛЬГОТНО див. ВОГКО

ВІЛЬГОТНО див. ВІЛЬНО

ВІЛЬНИЙ, ВІЛЬГОТНИЙ, РОЗКОВАНИЙ (РОЗКУТИЙ), СВОБІДНИЙ

І голос Донбасу, і слово Полтави, і Харкова рапорт звучить, мов салют, що знову, як справа геройства і слави, встає наш **розкований** радісний труд **(Слово...)**.

Земля рільників, шахтарів, моряків, ти вийшла на сонячні плеса! Ти будеш **свобідна** на віки віків **(Слово...)**.

Мені писав дядько Панас, що я **вільготний (Тобіл.)**.

Значення: вільний (в даному прикладі) від військової служби.

ВІЛЬНО, ВІЛЬГОТНО, ПРИВІЛЬНО

Його думки... пливли **вільно**, як прозора течія **(Коц.)**.

Легко, **вільготно** живеться радянській людині **(УРС)**.

ВІНОК, ВІНЕЦЬ

Осторонь стояла купка дівчат, і в руках у них були **вінки (Донч.)**.

Мені чоло сьогодні вквітчає сей почесний лавровий **вінець (Л. У.)**.

ВІНШУВАТИ див. ПОЗДОРОВЛЯТИ

ВІРНИЙ, ВИПРОБУВАНИЙ, НАДІЙНИЙ, НЕЗРАДЛИВИЙ, ПЕВНИЙ

Без **вірного** друга великая туга **(Ном.)**.

Випробуваний у боях товариш — кам'яна гора **(Фм)**.

Заходив хитроокий Кутернога, старого пана **незрадливий** раб **(М. Р.)**.

А щоб **певна** була справа,— нехай шлях покаже **(Шевч.)**.

ВІРОГІДНИЙ, ІМОВІРНИЙ

Ми складемо **вірогідного** листа до чека, напишемо все, що ви знаєте про пана сотника **(Стельм.)**.

ВІРЬОВКА, АРКАН, КОДОЛА, ЛИНВА, МОТУЗ, МОТУЗОК, ШВОРКА.

Хома. Стрівай! Ми не татари. За що його убивать? Чи єсть у кого **вірьовка**, пояс або налигач,— що-небудь, скрутить йому руки й ноги. **(Шевч.)**.

Еней і сам так розходився, як на **аркані** жеребець, що трохи не увередився, пішовши з Гандзею в танець **(Котл.)**.

Сказав та й зашморгнув на шиї (Рябкові.— **А. Б.**) він **аркан (Г.-Арт.)**.

Кодільничий вхопив решту кружала **кодоли** і з усієї сили швиргонув її з човна на берег **(Н.-Л.)**.

Кодола — товста рибальська вірьовка.

Порон по линві ходе, а у вас кажуть на **мотузі (Грінч.)**.

На правім плечі в його чорніє хрест на постаменті, а круг його **линва**, а на **линві** тій котва... Васька розписаний увесь **(О. В.)**.

Линва — товста вірьовка.

Стали-сьмо на попас, я коня **мотузом** добрим до воза прив'язав **(Грінч.)**.

Мотуз — середньої товщини вірьовка.

Зачепила собі **мотузком** за шию (глечик) да й понесла топить **(Рудч.)**.

Мотузка, мотузок — тонка вірьовка.

На **шворочку** нав'язують тоненьку дощечку, беруться за гулящий кінець **шворки** і махають рукою **(Чуб.)**.

Шворка — переважно тонка вірьовка.

На Полтавщині — шворка — вірьовка, якою тягають воду з колодязя.

ВІРОЛОМНИЙ див. ЗРАДЛИВИЙ

ВІСКРЯК див. СОПЛЯК

ВІСНИК, ВІСТОВЕЦЬ, ВІСТОВИК, ВІСТУН.

Вбігає, задихаючись од поспіху **вістовець (Кул.)**.

Скоро прилетить **вістовик** від дідуся **(Чуб.)**.

Хіба тільки зозуленька, невтішна **вістовниця**, принесе звісточку **(Мирн.)**.

Вже від Чорного моря виривались на північ перші табуни **вістунів**-журавлів **(Скляр.)**.

ВІСТЬ, ВІДА, ВІСТКА, ЗВІСТКА, ЧУТКА

Їздить вершник, возить день при дні і прості листи і заказні... В кожній хаті він бажанний гість, бо приносить всім хорошу **вість (Нех.)**.

А брат її, не кажучи слова, не давши **віди** жодної отцю, ані матері, ані приятелеві, ані товаришеві, зібрав усе добро, яке собі мав... втік і пристав сам до громади у Чорному лісі **(М. В.)**.

Тарас поспішав. Три місяці не був він удома і **вісток** звідти не мав **(Горд.)**.

Хороша **чутка** далеко чутна, а погана ще дальше **(Ном.)**.

ВІТА, ВІТКА, ВІТТЯ, ГАЛУЗКА, ГАЛУЗЗЯ, ГІЛКА, ГІЛЛЯКА, ГІЛЛЯЧКА, ГІЛОЧКА, ГІЛЛЯ, ПАГІЛЛЯ

Шуміла **вітами** стара кучерява береза **(Шиян)**.

Інколи синиця або горобець зворухне **вітку (Ле)**.

Вгорі між **віттям** осокора, просвічували клаптики неба **(Донч.)**.

В мерзлих **галузках** дерев шелестів сніг **(Панч.)**.

Ми зупинилися під деревом, я чув, як шуміло над головою його **галуззя (Янов.)**.

З **гілки** птах спорхнув **(Тич.)**.

Жодна **гілляка** не хруснула під його чобітьми **(Гонч.)**.

Огонь весело потріскуючи, скакав по сухих соснових **гіллячках (Козач.)**.

Пальці Настині жваво бігали по **гілочках** калини — вона плела вінок **(Кач.)**.

Що по тобі гаю, та ні вітер, ні віє, **гілля** не колише **(Нп.)**.

ВІТАННЯ, ПРИВІТ, ПРИВІТАННЯ

Дорогим друзям з сонячної Грузії — орденоносному театру імені Руставелі наше братерське **вітання! (УРС)**.

Як вмирав він в чистім полі, слав усім привіт (Тич.).

Забувши й своє панство, зустрів батька Пугача з таким **привітанням**, мов той у найдорожчих кармазинах **(Кул.)**.

ВІТЕР, ВІТЕРЕЦЬ; ВІТРОВИЙ, ВІТРЮГА

Сонце гріє, **вітер** віє з поля на долину **(Шевч.)**.

І вогким холодком до хати зайшов притихлий **вітерець (Л. У.)**.

Хитає віти теплий **вітровій (Сос.)**.

Чути мені, як хвилі в берег хлюпають, **вітрюган** уже почав хазяйнувати на острові **(Донч.)**.

ВІТРИЛО, ПАРУС

Вітрила груди пнуть, до сонця весла грають **(Тич.)**.

Готово! **Парус** розпустили, посунули по синій хвилі поміж кугою в Сир-Дар'ю байдару та баркас чималий **(Шевч.)**.

ВІТРОВИЙ див. ВІТЕР

ВІТРЮГА див. ВІТЕР

ВІТРЯК див. МЛИН

ВІХОЛА, БУРАН, ЗАВІРЮХА, ЗАВ'ЮГА, ЗАВІЯ, КУРА, КУРЯВА, МЕТЕЛИЦЯ, МЕТІЛЬ, ОХИЗА, ПОЗЕМКА, ПОРОША, ПУРГА, СНІГОВИЦЯ, СНІГОВІЙ, ФУҐА, ХУҐА, ХВИЖА, ХВИЩА, ХИЗА, ХУРДИҐА, ХУРДЕЛИЦЯ, ХУРІЯ, ХУРТЕЧА (ХУРТА), ШКВИРЯ

Слова даної групи виражають поняття одного із явищ природи — снігопаду.

Зима буде з **віхолами** та лютими морозами (**Грінч.**).

Віхола — невтральне поняття снігопаду. Нас розділяють **бурани** — лютих вітрів течія (**Дор.**).

Значення: **буран** — великий снігопад із вітром.

Реве, **свище завірюха**, по лісу завило, як те море, біле поле снігом покотилось (**Шевч.**).

Завірюха — віхола з великим вітром, який здіймає куряву снігу в повітрі, котить його по землі, утворюючи великі бурун — замети (див. хуртовина).

Цікаво для зайців, видимо, ніч пройшла: після голодних днів жорстокої **зав'юги**. (**М. Р.**).

Значення див. Завірюха.

Як запах фіялки в осінній імлі, як пісня дівоча в снігах і **завії**, зорею сіяє над смутком землі: Марія (**М. Р.**).

Ой у полі **заметіль** мете (**Нп.**).

Значення: віхола із вітром, який мете снігом по землі.

Така **кура**, що й світу не видно (**Фм.**).

Значення — віхола з великим рвучким вітром, який крутить (курить) снігом у повітрі, мете клубками по землі.

Невелика **курява** та багато людей губить (**Ном.**).

Курява — явище подібне до кури, але при куряві вітер крутить дрібно, сухим снігом, мов пилом, у повітрі. При куряві абсолютно унеможливлюється будь-яке пересування по землі.

Болай того коваля **метелиця** замела (**Ном.**).

Метелиця — віхола з невеликим вітром, який грайливо кружляє сніжинами в повітрі, мете їх низом (по землі).

Метіль у комині ревіла, тарабанив у шибку сніг сухий, дрібний, як сіль (**Баж.**).

Значення: віхола з вітром, який мете сніг по землі і крутить у повітрі.

А там уже зима — замети навертає... Приходить вона в село страшною хуртовиною, приводить з собою своїх діток **хизи** і **охизи** та тріскучі морози (**Мирн.**).

Значення: **охиза** — мокра, холодна віхола з пересічними морозами і холодними дощами, які, замерзаючи, утворюють ожеледицю.

Відійшовши трохи, Оля та Ніна ще гукнули до них, а потім їх зразу не стало ні видно, ні чути, тільки **поземка** мела по тонкій сніговій корі (**Ільч.**).

Значення — невелика віхола з вітром, який гонить хвилями сніжини по землі, замерзлому (зледенілому) снігу. Таке явище на Полтавщині називається — порушка.

По двору, по двору да **пороша** упала. На тій **пороші** сліди хороші (**Метл.**).

Пороша — переважно тихий снігопад, що рівним тонким покровом устилає землю.

Відважні герої пробиваються на літаках до потерпілих крізь **пургу** й мороз, вони вивозять їх, підв'язуючи до крил літаків— (**Ільч.**).

Пурга — велика снігова буря, яка вирує снігом в повітрі, котить клубками по землі.

І крізь мокру **сніговицю** бачу я вогонь червоний (**Л. Ў.**).

Сніговиця — мокра з вітром віхола. Іноді сніговицею називають віхолу з дощем.

Я пройшов не одну дорогу, в дощ, у спеку, у **сніговій**, і як віра у перемогу, ходить пісня зі мною в бій (**Герас.**).

Притих якраз колючий **сніговій**, було повітря сиве й нерухоме (**М. Р.**).

Значення: див. Завірюха.

Вийшов з хати карбівничий, щоб ліс оглядати, та де тобі! Таке лихо, що не видно й світа.

Еге, бачу, яка **фуґа**! Цур же йому з лісом! (**Шевч.**).

Фуґа — велика віхола з вітром, який несе сніг «верхом».

Ти гордо пролетів крізь бурю й **хуґу** люту (**Сос.**).

Гуляє містом одчайдушна **хуґа** (**Баж.**).

Хуга — діялектизм. Значення: див. фуґа.

Надворі **хвижа** та **хурія** (**Ном.**).

Значення: див. хвища.

Ні в світі не піду уночі, як **хурія** надворі, бо трохи не наложили головою (**Грінч.**).

Значення: див. хуртеча.

Там така **хвища** надворі, що й собаки поховались (**Яворн.**).

Так чого ж вас по такій **хвищі** принесло в Галич? (**Хижн.**).

Хвища — мокра віхола із холодним дощем і холодним вітром. Під час хвищі відбувається оледеніння снігу, дерев, тварин, птахів, особливо степових дроф, у яких змерзаються (покриваються льодом) крила і їх тоді ловлять руками.

Надворі таке хурделить, така **хурделиця**, що й світу не видно (**Фм.**).

— Змерз, ще ніколи так не їздив.

— А чого в таку **хурдигу** поїхав (**Хижн.**)

Надворі мете **хуртеча**, летить сніг в вікно. (**Щог.**).

Хуртеча — віхола з великим вітром — бурею, яка крутить сухим снігом у повітрі, мете по землі.

Реве, стогне **хуртовина**, котить-верне полем. (**Шевч.**).

У полі така **шквиря**, що й їхати не можна, не то йти (**Грінч.**).

Шквиря — віхола з вітром, холодним дощем, краплі якого замерзають, утворюючи льодову кору на землі, оледеняють предмети, речі, рослини.

Шквиря — явище подібне до хвищі (Див. хвища).

ВІТЧИЗНА див. БАТЬКІВЩИНА

ВІЧНИЙ, ВІКОВИЙ, ВІКОВІЧНИЙ, ДОВІЧНИЙ, ОДВІЧНИЙ, ПРАВІЧНИЙ, ПРЕДКОВІКОВИЙ, ПРЕДКОВІЦЬКИЙ, ПРЕДКОВІЧНИЙ. СПОКОНВІЧНИЙ

Далі — став підковою, огинає **віковий** парк. (**Гол.**).

Того самого року **віковічні** кріпацькі кайдани розбились (**Мирн.**).

Боязко зазирнув у вікно місяць своїм самотнім **довічним** смутком (**Мирн.**).

Довгий острів на Дніпрі, укритий **одвічним** лісом (**Стор.**).

Займались очі радісним огнем, загонисто випростувались плечі, натруджені **правічним** тягарем і тисли зброю руки молодечі (**Баж.**).

О, слово рідне! Ти стоїш на чаті **предвікових** пам'яток святині (**Кул.**).

Се земля наша **предковіцька** (**С. Г.**).

Чи Бог бачить із-за хмари наші сльози, горе? Може, й бачить, та помага — як і оті гори **предковічні**, що политі кровію людською (**Шевч.**).

Він дзвенів не раз, переливався **споконвічний** голубий Дунай (**М. Р.**).

ВІЧНО, ВІК, ВІКОВІЧНО, ВОВІК (И), ПОВІК, ДОВІЧНО

Потім хвилі морські голоситимуть **вік** надо мною (**Л. У.**).

Раз добром нагріте серце **вік** не прохолоне (**Шевч.**).

Ім'я Тараса Шевченка **віковічно** житиме в серцях народу (**З газет**).

ВІЩУВАТИ, ЗАВБАЧАТИ, ПЕРЕДБАЧАТИ, ПЕРЕДВІЩАТИ ПЕРЕДРІКАТИ, ПРОВІЩАТИ, ПРОРОКУВАТИ, ПРОРОЧИТИ

Крізь заметі, крізь утому, що **віщує** кару злому, смерть лихому ворон-птах (**М. Р.**).

Пугач або сич біду **віщує** і найпаче пожежу (**Ном.**).

Лиха **завбачити** не можна: воно прийде само, коли схоче (**Фм.**).

Що за гомін чудний ходить від краю до краю? Чи він що нам нагадує, чи що **провіщає**? (**Грінч.**).

Це так вона коверзувала, Енеєві **пророкувала**, йому де поступитись як (**Котл.**).

На конях сидячи, розмови довгі точать: негоди та дощі розмови ті **пророчать** (**М. Р.**).

ВІЩУВАННЯ, ПЕРЕДВІЩАННЯ, ПЕРЕДБАЧЕННЯ, ПЕРЕДРІКАННЯ, ПРОГНОЗ, ПРОРОКУВАННЯ, ПРОРОЦТВО

Мисливець, що прикмет шукать у всьому звик, тут бачить рідкісне щасливе **віщування** (**М. Р.**).

Передбачення ранніх заморозків врятувало таки городину (**з газет**).

Збудуться, може, нарешті газетні **прогнози**! «Хмарність мінлива без опадів, кажуть, було... Всупереч тим віщуванням проходили грози, а як грозу віщували, нам сонце пекло (**М. Р.**).

Те, що почали у Франції енциклопедисти, те завершить на всій планеті ваша колосальна, геніяльна дитина. Моє **пророкування** — безсумнівне (**Шевч.**).

ВІЩУН, ПРОВІСНИК

Не дуже довіряй своєму серцю: сей **віщун**, часто обманює (**Котл.**).

І йде в солдати **провісник** волі (**М. Р.**).

ВІЯЛО, ВАХЛЯР

Тонкою випещеною рукою **вона** похитнула японське **віяло** (**Риб.**).

Червоний Стася підняла **вахляр**. Обвіялась. (**М. Р.**).

ВКРАЙ (УКРАЙ), ВНІВЕЦЬ, ВПЕНЬ (УПЕНЬ), В ТРІСКИ, ВЩЕНТ (УЩЕНТ), ДО ГОЛОВИ, ДО НОГИ, ДО ПНЯ, ДОТЛА, ДО ЦУРИ. (ДО ЦУРКИ), ДОЧИСТА, ДОЩЕНТУ, НА ГАМУЗ (У ГАМУЗ), НАНІВЕЦЬ, НАПОВАЛ, УНІВЕЦЬ, УПРАХ, УХТЯМ

Дана група слів використовується на означення цілковитого знищення живих істот, матеріяльних цінностей силами людини, стихії.

Товариш все їм передав і зараз буде наступ. Сили! Щоб в **грязь** фашистів розмісили, ти нам пошли, Вітчизно! (**Тич.**).

Відсунулись вже стрілки з десятої години, вже списані в блокноті всі сторінки **украй** (**Баж.**).

Ми сталлю з гармати, свинцем з карабіна розтрощимо **впень** ворогів (**Баж.**).

Скільки їх? Троє — чи десять — чи сто? Хто вони? Їх мільйони! Хто вони — хто во-

ни — хто вони? Хто **в тріски** розтрощує трони? **(М. Р.).**

Розметаємо кодло змієве ми **до пня, до голови...** Славен будь довічно, Києве, Україно, вік живи **(М. Р.).**

Іде козацькая голота, а за нею з вилами дядьки, всіх, хто не хлопської породи, вони рубають **до ноги (Сос.).**

І він полине байдаком з товаришами козаками турецькі шарпать береги, крушити палаци і храми, рубати й різать **до ноги (М. Р.).**

Фашистам — кари! Ми знищимо їх кодло **дотла (Тер.).**

Сільбуд колгосп збудував, церкву ще в громадянську війну снаряд підпалив і вона **до цурки** згоріла **(Корн.).**

Я, бачся, каганець усе ховав під свитку, та якось теє... Зирк — горить! І, батечку, як охопило — усе **до цурочки** згоріло. **(Гліб.).**

Хіба самому написать таки посланіє до себе та все **дочиста** розказать, усе, що треба, що й не треба **(Шевч.).**

Ворог знищений **дощенту, аж** річки криваві **лллялись (Баж.).**

А далі... били герлиґами (гороб'ят), помісили **на гамуз (Мирн.).**

Троянці, як чорти, рутульців били **наповал (Котл.).**

...Пан та німець усе перевернуть **унівець (Грінч.).**

Народи у дружбі, у волі, у славі ведеш ти, великий, в боях і трудах — і згинуть злочинці лукаві, криваві, розбиті, розвіяні нами **упрах (Слово...).**

Вони як прибігли, то вже **ухтем** хату рознесли **(Грінч.).**

ВЛАСТИВИЙ, ПРИТАМАННИЙ

• • • людині **властиве** почуття глибокої відповідальності за свою працю перед Батьківщиною **(Л. Г.).**

...І в тому шелестінні голосів були і радість, і любов, і подив, і острах навіть, і гривога,— але всю цю ґаму почуттів уже перевершувала **притаманна** більшості українців природна дитяча цікавість **(Ільч.).**

ВЛУЧАТИ див. ПОЦІЛИТИ
ВЛУЧНО — МІТКО
ВНІВЕЦЬ див. ВКРАЙ
ВОВІКИ див. ВІЧНО
ВОВТУЗИТИСЬ див. ВОЗИТИСЯ.
ВОГКИЙ, ВІЛЬГОТНИЙ, ВОЛОЖИСТИЙ, СИРИЙ

Поволі з **вогкого** і **сирого** туману виходив досвіток **(М. Р.).**

Вечір нечутно спадає з листям на землю **вогку (Сос.).**

Минала ніч осіння, довга, тісна, **вогка,** як льох **(Коп.).**

Леліє даль, **волога** і блакитна **(Баж.).**

Земля і трави були ще **вологі** після дощу **(УРС).**

Вбирали (губи) жадібними ковтками **воложисте** свіже повітря **(Риб.).**

ВОГКІСТЬ, ВОЛОГА, ВІЛЬГА, ВІЛЬГІСТЬ, ВІЛЬГОТА, ВОЛОГІСТЬ

За шпилями гір пожежним маревом здіймалася ранішня зоря. З низин тягнуло приємною **вогкістю (Шиян).**

Що ж треба зробити? Вчасно посіяти, зберегти **вологу,** старанно обробляти ґрунт **(УРС).**

Спрага пече в горлі, спрага груди роздирає. Де вона та благодатна **вільга (Риб.).**

Пахне сирою глиною, **вільгістю (Козач.).**

Ольга затрималась біля вікна, вбираючи в себе **вільготу** осінньої ночі **(Смол.).**

Пахло весняною **вологістю (Шер.).**

ВОГКО, ВІЛЬГОТНО, ВОЛОГО, СИРО

Вогко пахло луговими травами, гіркістю верб **(Козач.).**

В хаті було сильно **вільготно (Чуб.).**

Після дощу в садку було дуже **волого (Фм.).**

ВОДНОЧАС — ОДНОЧАСНО.

ВОДОГРАЙ, ВОДОПРИСК, ФОНТАН

У темряві та в виноградній листі таємно плеще тихий **водограй (Л. У.).**

Бризнем **водограями** — в нас таланти строями **(Тич.).**

Довкола плюскотячого **водоприска** бавилася купа дітей під оком няньок **(Фр.).**

ВОДОКРУТ див. ВИР.

ВОДОПАД, ВОДОСПАД, КАСКАД.

Мов **водопаду** рев, мов битви шум кривавий, так наші молоти гриміли раз у раз **(Фр.).**

Річка наша — Південний Буг, на ній скрізь добрі **водоспади (Куч.).**

ВОДЯНКА див. ДІЖКА
ВОДЯНЧИК — КУХОЛЬ
ВОЖЧИК див. ВІЗНИК
ВОЗДУХ див. ПОВІТРЯ
ВОЗЗ'ЄДНАНИЙ див. ОБ'ЄДНАНИЙ
ВОЗЗ'ЄДНАННЯ див. ОБ'ЄДНАННЯ
ВОЗИТИСЯ, ВОВТУЗИТИСЬ, ВОЙДУВАТИСЯ, ДЛУБАТИСЬ, КОПАТИСЯ, МАРУДИТИСЬ, МОРОЧИТИСЬ, ПАНЬКАТИСЬ, ПОРАТИСЬ, ПОРПАТИСЬ, ПОРПЛИТИСЬ, РИТИСЯ

Значення: займатися якимись (переважно) дрібними справами, возитися з кимсь, біля когось.

З настанням сутінок татари припинили **возитись** біля порогів **(Хижн.).**

Черкаючи сірниками, Старов довго **возився** з замком (**Ільч.**).

Мотря з мазальницями **вовтузиться** (**Мирн.**).

Діти завелися за якусь цяцьку, **войдувались** і трохи не побились за неї (**Н.-Л.**).

Коло чого він там **длубається** (**Грінч.**).

Длубатись — дуже повільно, копітко біля чогось возитися.

Одчинили скриню, **копалися, копалися** — нічого не взяли (**С. Г.**).

Страх мені не хочеться з старим дідом **морочитися** (**Шевч.**).

...а ковалі довго **промарудились** біля замка (**Стельм.**).

Треба мені робити, а не з дитиною **панькатись** (**М. В.**).

Василь **порається** з деревом (**Грінч.**).

Значення: возитись, морочитись.

Він довго **порпався** біля жбана, витягав затичку (**Хижн.**).

Значення: возитись, морочитись, вовтузитись.

І чого ти там так довго **порплишся?** (**Сев.**).

Порплиться кожен собі в господі, як курка на гнізді (**Мирн.**).

Значення: возитися, копатися забарно біля когось, чогось, десь.

І чого ти там **риешся** в отих старих речах? (**Фм.**).

Ритися — возитися, длубатися, копатися.

ВОЗЛІССЯ див. УЗЛІССЯ

ВОЇН, БОЄЦЬ, ВОЇВНИК, ВОЯК

Не для таких, як я війна, а **войовник** з мене, не жвавий (**М. В.**).

Я — син країни Рад, що ранами гіркими несе визволення усім земним краям,— і кожен буйний квіт, що на землі цвістиме, до ніг приклониться радянським **воякам** (**М. Р.**).

Боєць поклявся встояти і встояв. **Боєць** пішов і німця подолав (**Слово...**).

ВОЛИТИ див. БАЖАТИ

ВОЛІТИ див. БАЖАТИ

ВОЛОВІД — НАЛИГАЧ.

ВОЛОВОДИТИ див. БАРИТИСЯ

ВОЛОГИЙ див. ВОГКИЙ

ВОЛОГІСТЬ див. ВОГКІСТЬ

ВОЛОКТИ, ВИВОЛІКАТИ, ТЯГТИ

Убив корову, взяв на плечі та й **волоче** (**Рудч.**).

Собаки **волокли** за собою по снігу вовчі шкури (**Трубл.**).

(Мавка) швиденько **виволікає** з лісу чималу суху деревину (**Л. У.**).

Виволокли ящик і в кімнаті ніби не лишилося нічого (**Гонч.**).

Велике діло борону **тягати!** (**Гліб.**).

ВОЛОССЯ, КУЧЕРІ, КУШТРА, ПАТЛИ, ЧУБ, ЧУПРИНА, ШЕВЕЛЮРА, ШТИМ

Данило провів щокою по м'якому **волоссячку** Ганнусі (**Коп.**).

Вона, Ігор і Марко стояли поруч і дивилися в далечінь, всі сміялись, і над чолом Ігоря вітер збив **вихор** непокірного **волосся** (**Риб.**).

Значення: **жмуток волосся.**

Кучері чорні та довгі спадали на плечі (**Л. У.**).

Він зозла вп'явся руками в свою нечесану **куштру** (**Мирн.**).

Куштра — довге, нечесане, розпатлане волосся.

Хочеш, щоб за **патли** тебе потяг? (**Кроп.**).

До гіркої шинелі притуляться діти: — Татко приїхав! — Вчепиться в **чуба** маля. (**Стельм.**).

Чуб — довге волосся переважно на передній частині голови.

В народній живій мові **чубом** називають іноді чоловічу зачіску: Ой не хвастай, козаченьку, кучерявим **чубом** (**Нп.**).

Чіпка собі принявся за його (хазяйство), аж **чуприна** мокра (**Мирн.**).

Чуприна — довге волосся на голові.

Іноді чуприною називають чоловічу зачіску: Ото драпонув тільки **чуприна** майорить (**Ном.**).

Верба сріблиться наче борода чи **шевелюра** по главі пророчій (**М. Р.**).

Шевелюра — довге волосся, чоловіча зачіска.

Взяли його за **штим** та вивели геть (**С. Г.**).

Я тобі весь **штим** висмичу (**С. Г.**).

Штим — довге волосся в чоловіків.

ВОЛОТОК, ВОЛОТТЯ, ВОЛОТЬ

Значення — мітелкуватий колосок у проса, вівса.

В невисокому, але чистому, з важкими повними **волотками,** просі жагуче підпадьомкали перепелиці (**Козач.**).

День схилив тяжке **волоття** проса (**Стельм.**).

Як миша їсть **волот (волоть),** так буде хліб дорог (**Ном.**).

ВОЛОЦЮГА див. БЛУДЯГА.

ВОЛЯ, ВОЛЬНІСТЬ, СВОБОДА.

Іду з роботи я, з завода маніфестацію стрічать, в квітках всі вулиці кричать: нехай, нехай живе **свобода!** (**Тич.**).

ВОНЬ див. СМОРІД.

ВОНЮЧИЙ див. СМЕРДЮЧИЙ

ВОНЯТИ див. СМЕРДІТИ

ВОРОГ, ВРАГ, ЛИХОДІЙ, НАПАС-

НИК, НЕДРУГ, СУПОСТАТ

Нам робити та **врагів** бити ще й учитися до пуття **(Тич.)**.

Марно в світі шукати надію недобитим скаженим псам! Ти тремтиш, ти поблід, **лиходію?** Ніс ти смерть — умри ж тепер сам! **(М. Р.)**.

Бити будемо **напасників (Хижн.)**.

Вважав він, що не личить йому... їхать до занепалого Києва, та й не любив він Мстислава Удалого, свого давнього **недруга (Хижн.)**.

Не одного покладено **супостата** в сні довічному спочивати, світу білого не видати, чорним попелом тліть-дотлівати **(М. Р.)**.

ВОРОЖБИТ див. ЧАКЛУН

ВОРОЖИЙ, ВРАЖИЙ

Розіб'ємо всі **ми ворожі** навали народного гніву священним мечем.

Постій, прескурвий **вражий** сину **(Котл.)**.

І **вражою** злою кров'ю волю окропіте **(Шевч.)**.

ВОРОЖИТИ див. ЧАКЛУВАТИ

ВОРОЖНЕЧА, НЕПРИЯЗНЬ, РОЗБРАТ, УСОБИЦЯ (УСОБИЩЕ)

Така **ворожнеча** піднялась **(Мирн.)**.

«Єднайтесь, всіх країн трудящі».— Хай прогримить, як кара, грім на тих, що розявляють пащі, щоб світом володіти всім, що **розбрат** сіють поміж націй, щоб легше їх держать в ярмі **(М. Р.)**.

Отак німота запалила велику хату, і сім'ю слов'ян роз'єднила і тихо, тихо упустила **усобиць** лютую змію **(Шевч.)**.

ВОРОНКА див. ВИБІЙ

ВОРОН, ГАЙВОРОН, КРУК

По дівчиноньці отець, мати плаче, а по козакові чорний **ворон** кряче **(Метл.)**.

Покинули товариша,— горенько йому! Воли його коло воза понуро стоять, а із степу **гайвороння** до нього летять **(Шевч.)**.

Вранці, як на світ благословилось, прилетіли два ворони — **круки (М. Р.)**.

Над полями літали зграї **круків (Шиян)**.

ВОРОТА, ВРАТА, БРАМА

Синам, що віддають життя за отчий дім, що волю пронесли крізь непроглядний дим, наш Київ Золоті розкрилює **ворота (М. Р.)**.

Не видно нікого і в Єрусалимі, **врата** на запорі **(Шевч.)**.

В селі так само тепло в'ється дим, скриплять крильми натруджені **брами (Стельм.)**.

ВОРОХ, КУПА, КУЧА, КУЧУГУРА

Раз півень, риючись даремно у садку, побачив **ворох** жита на току і зараз кинувся туди хазяйнувати **(Гліб.)**.

На току з великої **купи** віяли намолочене зерно **(Фм.)**.

Зима була забоїста й холодна, скрізь понамітало великі **кучугури** снігу **(Фм.)**.

ВПЕНЬ див. ВКРАЙ

ВПЕКТИ див. БИТИ

ВПЕРЕМІШ, ВПЕРЕМІШКУ, ВПЕРЕМІЖ, ВПЕРЕМІЖКУ, ВСУМІШ

Йшли холодні дощі **вперемішу** із снігом **(УРС)**.

Було тут немало дівчат і хлопців, немало старих бабусь і дідів, усякі люди були. Вони спали **всуміш (Фр.)**.

ВПОРОТИ див. БИТИ

ВПОРУ, ВЧАСНО

І посіяли **вчасно** і врожай зібрали **впору (УРС)**.

ВПРОСТ див. ПРЯМО

ВРАЗ див. РАПТОМ

ВРОЗУМЛЯТИ, НАПУЧУВАТИ (НАПУЧАТИ), НАСТАВЛЯТИ, НАУЩАТИ

Надія Марківна **врозумляла** дочку **(Горд.)**.

Твоє діло навчить її, **врозумить (Шевч.)**.

Я тебе розважала, **напучала**, як рідна мати **(Барв.)**.

Мабуть, нечистий **напутив** його **(Кул.)**.

Ви ж (мати) було раненько вставаєте, та нас розбужаєте, нас хазяєвами **наставляєте (М. В.)**.

Не було в її ні батька, ні матері,— нікому було оборонити або **наустити (С. Г.)**.

ВРІЗАТИ див. БИТИ.

ВРОДЛИВИЙ див. ГАРНИЙ

ВРОЗДРІБ — НАРІЗНО

ВРОЗПАШКУ (ВРОЗПАШ), ВРОЗКИДЬ (ВРОЗКИДКУ)

В хаті було дуже жарко, ми розляглися **врозпашку** на долівці **(Фм.)**.

Люди **врозкидь** розляглися в траві **(Горд.)**.

ВРОЗСИП, ВРОЗТІЧ.

Од його всі **врозсип**, як голуби од шулики **(М. В.)**.

Дівчата верещали і розбіглися **врозтіч (Смол.)**.

ВРУНІТИ — ЗЕЛЕНІТИ

ВРУНО див. ЗЕЛЕНЬ

ВРЯДИ-ГОДИ див. ІНОДІ

ВСЕПЕРЕМАГАЮЧИЙ, ВСЕПЕРЕМОЖНИЙ

Іде на вулицях шумливих **всепереможная** весна **(Сос.)**.

ВСИПАТИ БОБУ, див. БИТИ.

ВСИПАТИ ГАРЯЧИХ див. БИТИ

ВСИПАТИ див. БИТИ.

ВСУМІШ див. ВПЕРЕМІШ

ВСЯКИЙ, ВСЕНЬКИЙ, ВСІЛЯКИЙ, ВСЯК, КОЖДИЙ, КОЖНИЙ, УСЕНЬКИЙ, УСЯКИЙ, УСЯК

У **всякого** своя доля і свій шлях широ-

кий (Шевч.).

В кімнаті були **всілякі** інструменти, мотки дроту, саморобний кіноапарат (Ільч.).

Всяк чоловік не без гріха (Ном.).

У кожної купи був свій ватажок (Кул.).

Кожда пригода — до мудрості дорога (Ном.)

Ой, шкода, шкода та синього цвіту, що він розсіявся по **всенькому** світу (Грінч.).

Було тут немало дівчат і хлопців, немало старих бабусь і дідів, **усякі** люди були (Фр.).

Усяк чоловік — собі не ворог (Нпр.).

ВТОМА, ЗНЕМОГА, УТОМА

Забувши сон і **втому**, поспішав Іван додому (Криж.).

Очі йому від **знемоги** закрилися, зуби зціплені (Мирн.).

Утомилась би Мар'яна — **утоми** не чує (Шевч).

В ТРІСКИ див. ВКРАЙ

ВТРУЧАТИСЯ, ВМІШУВАТИСЯ, УМІШУВАТИСЯ, УСТРЯВАТИ

Ганна: ...Прокопе, не треба, не **втручайся** в моє діло (Корн.).

Федір Павленко **втрутився** в розмову (Скляр.).

Де два б'ються — третій не **мішайся** (Нпр.).

Бач, **умішався** не в своє діло, тепер печеш раки (Фм.).

Де що на добро людям починалось, туди він **устрявав** зараз (Кул.).

ВТЯГУВАТИ див. ВДИХАТИ

ВУГОЛ, КУТОК.

Перед ним блиснув **вугол** білої стіни (Н.-Л.).

Прокіп вклонився на чотири **вугли** (Коц.).

Я оступилась та й сіла в **кутку** (М. В.).

І ніхто не бачив, що мала дитина у **куточку** плаче (Шевч.).

ВУЛЬҐАРНІСТЬ див. БАНАЛЬНІСТЬ

ВУЛЬҐАРНИЙ див. БАНАЛЬНИЙ

ВУЛИК (ВУЛІК), ВУЛЕНЬ, ВУЛІЙ, ДУПЛЯНКА

Осінній табір партизанів гуде, як **вулик** (Верш.).

Гуде в будинку, як у **вулені** (М. В.).

Дуплянки майстрував, збирав на ліки зілля (М. Р.).

Дуплянка — вулик з круглої колоди дерева.

ВУТКА, УТКА, КАЧКА

Вутки аж летять та крячуть (Тич.).

На бистрому на озері геть плавала **качка** (Метл.).

ВЧИНОК — ДІЯ.

ВШКВАРИТИ див. БИТИ

В'ЯЗАТИСЯ, ПРИСТАВАТИ, ЧІПЛЯТИСЯ.

Чого ти до мене **в'яжешся: пристав** і **пристав** (Фм.).

Ой ти, туго, ой ти, журбо, не **пристань** до мене (Метл.).

В'ЯЗИ, ШИЯ

Вони думають, що як вона дурна баба, то вже нічого й не тямить... Стійте, стійте, може, і в неї голова недурно на **в'язах** (Коц.).

Гне **шию**, як віл у ярмо (Ном.).

В'ЯЗНИЦЯ. ТЕМНИЦЯ, ТЮРМА, ХУРДИҐА

В'язниця простора, та чорт їй рад. (Нпр.).

Лучче було б, мій сину, на волі гуляти, як тепер у **темниці** в вікно виглядати (Грінч.).

Німці зайняли місто; кажуть, повну **тюрму** вже набили (Гонч.).

Польський староста на нашій таки землі садовить в **тюрягу**, як злодіїв (Стельм.).

Тюряга — згрубіло.

Гамалія по Скутарі — по пеклу гуляє, сам **хурдиґу** розбиває, кайдани ламає (Шевч.).

ВЩЕНТ див. ВКРАЙ.

Г Ґ

ГАБА див. КАЙМА, ПОКРИВ

ҐАВА, ВОРОНА, ҐАВРЯ, ГАЛКА

Літаючи по дворах, **ґава** шматок ковбаси добула (Гліб.).

Лякана **ворона** куща боїться (Ном.).

Ворона маленька, та рот здоровий (Ном.).

Зовсім осінь! У полі пусто, тільки **ґаврі** літають (Греб.).

Ой, полети, полети да, чорная **галко**, на Дін риби їсти (Грінч.).

Чорний, як **галка** (Ном.).

ГАВКАННЯ, ГАВКІТ, ГАВКОТНЯ

ҐАВИТИ, ЗІВАТИ, ПРОВОРОНИТИ

Слово (інфінітив) **воронити** і в розмовній і в літературній мові використовується переважно в префіксованій формі— **провороиити.**

ОПИСОВІ ЗВОРОТИ:

ГАВ (ГРАКІВ) ЛОВИТИ, ВОРОН РАХУВАТИ, ЗІВКА ДАВАТИ, ПІЙМАТИ ҐАВУ (ВОРОНУ), ХУКА ДАТИ

Дана група слів використовується для характеристики людини, що припускає в якійсь справі, роботі, в житті неуважність, байдужість, ротозійство.

Тут **гавити** не слід: весна не жде, кидай зерно в землю якнайраніше (Фм.).

Не **зівай**, Хомко, на те ярмарка **(Нпр.)**.

За Сибіром сонце сходить, хлопці, не **зівайте (Нп.)**.

Ех ти, тютя з полив'яним носом, **проворонив** отаке діло **(Фм.)**.

Очей не відривали, щоб не **прогавити** раптового сигнального вогню **(Ільч.)**.

Ґав ловив та витрішки продавав **(Ном.)**.

Стоїть та **ворон рахує (Нпр.)**.

Такий з тебе стрілець — уже й **зівка дає (Грінч.)**.

Трапилося так, що Ладя знову **піймав ґаву**, і м'яч покотився до другого гурту **(Панч)**.

Раз на вовка **хука дав**, удруге схибив **(Мирн.)**.

ГАВКАТИ, БРЕХАТИ, ВАЛУВАТИ, ҐВАЛТУВАТИ

Осел... ускочив у село, всяк очі витріщає, а він брикає, хвіст задрав, аж куряву підняв; собаки **гавкають**, і дітвора тікає **(Гліб.)**.

Десь позаду, далеко, **брехали** собаки **(Риб.)**.

Собака **бреше** — вітер несе **(Нпр.)**.

А барбос **брехав** і заливався, аж вив, аж скиглив **(Н.-Л.)**.

За стінами вітряка в селі **валували** собаки **(Коц.)**.

Собака аж за одвірки гризе, так **валує (Мирн.)**.

Валувати — визначає переважно масовий собачий гавкіт (гавкання), як в першому прикладі.

Десь далеко-далеко, на тім краї села, тюкнув хтось, і **ґвалтували** десь далеко собаки **(Гол.)**.

ҐАВРА див. БЕРЛОГА

ҐАВРЯ див. ҐАВА

ГАД, ГАДИНА, ҐАДЮКА, ЗМІЯ

А під Москву доліз німецький **гад** і раптом — стій! Наш меч погнав назад навалу знахабнілих **лиходіїв (Слово...)**.

Скверний **гаде, куди ти лізеш? Схаменися! (Шевч.)**.

Туга коло серця, мов **гадина**, в'ється **(Чуб.)**.

Цупке коріння спліталось у клубки й повзло по горах, немов **гадюки (Коц.)**.

Вжито слова **гад, гадина, гадюка** в переносному **значенні**.

Під дубом у гаю **жила гадюка (Гліб.)**.

Вийшла в бій і комсомолка Земська Люба на ім'я і сказала: «Маю крицю — протитанкову рушницю,— геть тевтонська **змія» (Тич.)** Переносно.

ГАДАТИ див. ДУМАТИ

ГАДАТИ див. ЧАКЛУВАТИ

ГАДКА див. ДУМКА

ГАДКУВАТИ див. ДУМАТИ

ҐАЗДА див. ГОСПОДАР

ҐАЗДІВСТВО див. ГОСПОДАРСТВО

ҐАЗДУВАТИ див. ГОСПОДАРЮВАТИ

ГАЙ, ГАЇНА див. ЛІС

ГАЙВОРОН див. ВОРОН

ГАЙДАР див. ВІВЧАР

ГАЙВОРОН, ВОРОН, ГРАК

Вечірній закурився дим, і **гайворонів** посідали зграї **(М. Р.)**.

Покинули товариша,— горенько йому! Воли його коло воза понуро стоять, а із степу **гайвороння** до його летять **(Шевч.)**.

Ворон ворону ока не виклює **(Нпр.)**.

Чорний **ворон** замисливсь **(Тич.)**.

Подлубавшись стальним дзьобом у покидьках, **грак** раптом пострибав боком і полетів низько вздовж вулиці **(Коц.)**.

ГАЙНИЙ, ЗАБАРНИЙ, ЗАГАЙНИЙ

Якась **гайна** робота **(М. В.)**.

Малі миски робити — то **забарна** робота, великі краще **(Грінч.)**.

Забарні гості забарилися в хаті **(Метл.)**.

Легка тому робота, й сама **найважча, сама найзабарніша**, хто її робить по своїй волі **(Мирн.)**.

Загайна робота **(Грінч.)**.

ГАЙНУВАТИ, ЗМАРНУВАТИ, МАРНУВАТИ, Ц(В)ИНДРИТИ, МАНТАЧИТИ

Значення: тратити по-пустому, без потреби будь-які матеріальні цінності, час, руйнувати сподіванки, надії.

Хто тобі, пескому синові, **звелів гайнувати** батьківщину **(Кул.)**.

І вона, і небіжчик... **гайнували** гроші **(Н.-Л.)**.

В нього слова діло... Щоб **змарнував** він хоч одну хвилину — ніколи в світі **(Вирг.)**.

По двох роках, **змарнувавши** батькові надії, Раїса мусила піти в учительки **(Коц.)**.

Морально він не збавився, хоч і як він себе **змарнував (Коб.)**.

Марнують ліс пани: ще молодий ріс би та ріс, а вони геть увесь вирубали **(Грінч.)**.

От тільки сумно нам — чекати, виглядать і дні без подвигів, без діла **марнувать (М. Р.)**.

Людські діти живуть та на світ божий радіють, а ти **марнуєш** свою молодість у гризоті **(Вас.)**.

Деіфоб: **«...Я, сестрице, не звик даремне марнувати** мову» **(Л. У.)**.

І на другий день листа не було: Кирило обурився... Він **марнує** дорогий час, а вони там сидять, згорнувши руки **(Коц.)**.

От і всі гроші. І я їх не **циндрю**, бо думаю одружиться **(Шевч.)**.

ГАЙНУТИ див. ІТИ (швидко)

ГАЛАБУРДНИК див. БЕШКЕТНИК

ГАЛАЙКАТИ див. КРИЧАТИ

ГАЛАС див. ГОМІН, КРИК, ШУМ

ГАЛАСАТИ див. КРИЧАТИ

ГАЛАСЛИВО див. ШУМЛИВО

ГАЛАСЛИВИЙ див. ШУМЛИВИЙ

ГАЛАСЛИВІСТЬ див. ШУМЛИВІСТЬ

ГАЛАСУВАННЯ див. ГОМІН, КРИК, ШУМ

ГАЛАСУВАТИ див. КРИЧАТИ, ШУМІТИ

ГАЛАСУВАТИЙ див. КРИКЛИВИЙ

ГАЛДИКАТИ див. ГОВОРИТИ

ГАЛИТИ див. КВАПИТИ

ГАЛИТИСЬ див. СПІШИТИ

ГАЛОПОМ, У ГАЛОП, НАВЗАВОДИ, НАВСКАЧ, НАВСКАЧКИ, НАВСКОЧКИ, СКОЧКИ, УЧВАЛ, ВЧВАЛ, ЧВАЛОМ

Дана група слів виражає поняття швидкого руху ногами тварин, переважно коней.

Миттю я осідлав коня і пустив його **галопом (Верш.)**.

За ним фрігійські воєводи, що, тьху, **навзаводи** летять **(Котл.)**.

Прогаяного часу й **навскач** конем не здоженеш **(Нпр.)**.

Побачивши Юхима (козак — **А. Б.**), **нагло скрикнув** і **скочки** влетів конем у ворота **(Гол.)**.

Стернею біг **учвал**, а далі став,— шпигнуло щось у спину **(Нех.)**.

А витязь **вчвал** пустив коня **(Баж.)**.

Він спиняв візників, які гнали **чвалом** своїх кляч, записував номери биндюгів **(Смол.)**.

Мчать по вулиці **чвалом**, без крику, зацілені, тільки коні хекають важко **(Гол.)**.

ГАЛУЗЗЯ див. ВІТА

ГАЛУЗКА див. ВІТА

ГАЛУЗЬ див. ВІТА

ГАЛЯВИНА див. ПОЛЯНА

ГАМАЛИК див. ПОТИЛИЦЯ

ГАМІР див. ГОМІН, КРИК, ШУМ

ГАМІРЛИВИЙ див. ШУМЛИВИЙ

ГАМІРНИЙ див. ШУМЛИВИЙ

ГАМІРЛИВО, ГАМІРНО див. ШУМЛИВО, ШУМНО

ГАМСЕЛИТИ див. БИТИ

ГАМУВАТИ (СЯ), СПИНЯТИ, СТРИМУВАТИ, ТАМУВАТИ, УГАМОВУВАТИ (СЯ), УТИХОМИРЮВАТИ (СЯ)

Значення: спиняти, стримувати (ся), заспокоювати (ся).

Бійці на мить спинялися, **гамували** прикрий стукіт сердець і знову повзли вперед **(Кач.)**.

І думка тая **гамувалась** і мусила навіть зовсім покоритись **(Л. У.)**.

Кров **гамую**,— з носа йде **(Грінч.)**.

Гамуй йому козаків, коли полковницький пернач у суді **(Кул.)**.

Ой, гуляла, волю мала, мати не **спиняла (Грінч.)**.

Кровцю **тамували (С. Г.)**.

Еней сподар, посумувавши, насилу **вгамувавсь (Котл.)**.

Вгамуй тих капосних дітей **(Грінч.)**.

Насилу його **втихомирили** і положили спать **(Стор.)**.

Утихомирся, не бурчи **(Котл.)**.

ГАМУЗОМ, ЗУЖМОМ (ЖУЖМОМ), ЗУЗДРОМ

Значення: брати, забрати геть все дочиста, все, що потрапило під руку.

Забрав **гамузом**, нічого не оставив **(Грінч.)**.

Поночі крало та **зужмом** усе в коморі й забрало **(Грінч.)**.

Значення: брати все підряд, мнучи...

Забирай усе **зуздром** і йди сперед моїх очей **(Фм.)**.

ГАНА див. ГАНЬБА

ГАНДЖ див. ВАДА

ГАНИТИ див. ЛАЯТИ

ГАНИТИ, ГАНЬБУВАТИ, ГУДИТИ

Значення: соромити, охаювати когось за щось; не схвалювати (гудити) чиїсь дії, вчинки...

Щоб він мене за те не **ганив**, я мусив з хати утікать **(Г.-Арт.)**.

А хто се там закони римські **ганить? (Л. У.)**.

...І **ганити** почнуть, і докоряти, вичитувать науку **(Л. Г.)**.

Так недотепа-неборак **ганьбує** те, чого не знає **(Гліб.)**.

Гарна дівка, **ганьбувати** ні за яку роботу **не можна (Барв.)**.

Ніхто не міг ніколи добрати, що хоче сказати цей дідок: хвалить він чи **гудить**, сумно йому чи весело **(Донч.)**.

Випрати треба доладу, щоб свекруха не судила, **не гудила (Горд.)**.

Здорові будьмо та себе не **гудьмо (Нпр.)**.

ГАНЯТИ див. БІГАТИ

ГАНЬБА, БЕЗЧЕСТЬ, БЕЗЧЕСТЯ, ГАНА, ДОГАНА, ОГУДА

Краще вмерти в битві від меча, ніж вкритися **ганьбою** втікача **(Баж.)**.

Я не хочу такої **безчесті (Грінч.)**.

Лучче честь, ніж **безчестя (Ном.)**.

Незаслужена **гана** пекучіша за вогонь **(Нпр.)**.

Догана мудрого більше стоїть, ніж похвала дурного **(Ном.)**.

Кобзарю, не дивись ні на хвалу темноти, ні на письменницьку **огуду** за пісні **(Кул.)**

ГАНЬБИТИ, ГАНЬБУВАТИ, ЗГАНЬБИТИ, БЕЗЧЕСТИТИ, ЗБЕЗЧЕСТИТИ, НЕСЛАВИТИ, ЗНЕСЛАВИТИ, ПАПЛЮЖИТИ, СПАПЛЮЖИТИ, БЕШТАТИ

Нащо **ганьбити** чоловіка **(Грінч.)**.

Так недотепа-неборак **ганьбує** те, чого не знає **(Гліб.)**.

Розказала, як мертвого Людомира привезли до пристані, щоб **зганьбити (Хижн.)**.

Одна другу **безчестять, ганять (Котл.)**.

До неї він простяг свої паскудні пазурі, хотів **збезчестити** матір дорослої дочки **(Хижн.)**.

І почав він його прилюдно **паплюжити** та соромити **(Фм.)**.

Бештає за гріхи вдівця молодого **(Руд.)**.

ГАПТОВАНИЙ, ВИШИТИЙ, МЕРЕЖАНИЙ

Значення: прикрашений різними узорами вишивки, мереживом.

Комір і поли **гаптовані** золотом **(Кул.)**.

Роксана... бере сорочку з **вигаптуваними** рукавами **(Хижн.)**.

Знов вона про ті **вишивані** рушники **(Хижн.)**.

Мережана сорочка, плахта **(Грінч.)**.

Дівчата в жакетах, у шовкових вбраннях і в **мережаних** блузках **(Кундз.)**.

Воли всі сиві-половії та круторогі, а ярма **мережані (М. В.)**.

Значення: прикрашені візерунками, різьбою по дереву.

ГАПТУВАННЯ, ВИШИВАННЯ, ВИШИВКА, МЕРЕЖКА

Гаптування більше роблять шовком, а як коли, то й сріблом і золотом **(Фм.)**.

Прийшла до вас показати моє **вишивання** на вашій сорочці: чи вподобаєте? **(Барв.)**.

Ой, навчіть мене **вишивки**, мамо! **(Мас.)**.

Мороз розмалював віконця в лісниковій хатині **мережками (Донч.)**.

ГАПТУВАТИ, ВИШИВАТИ, МЕРЕЖАТИ, ЦЯЦЬКУВАТИ

Гаптує′ дівчина; червоним, чорним **вишиває (Тич.)**.

Чи не сама, бува, й **гаптувала? (Мирн.)**.

Багряняться свіжі ранки світлим пурпуром знамен. Полтавчанки і киянки **вишивають** гобелен **(М. Р.)**.

Ой, стрічечка до стрічечки **мережаю** три ніченьки, **мережаю, вишиваю (Шевч.)**.

Руками на сорочці були ледве **поцяцьковані** попівкою та маленькими блідими зірочками **(Н.-Л.)**.

Цяцькувати в основному означає прикрашати взагалі якісь речі, предмети тощо. В живій народній мові **цяцькувати** широко використовується в значенні **вишивати, гаптувати.**

ГАР, ГАРИВО, ЗГАР.

У багатьох місцях земля була просмалена й закурена чорним **гаром (УРС)**.

Загурчало, рокочучи, страшними перебоями.., запахло сіркою, **гаривом (Мирн.)**.

Ти хоч би **згар** з люльки вибив **(Грінч.)**.

Кози пасуть у **згарах** — вигорілих лісах **(С. Г.)**.

ГАРАЗД, ДОБРЕ

Дані слова вживаються для виразу згоди.

«Гаразд», згодилась Лара **(Шовк.)**.

Добре, синку, нехай і по-твоєму **(Кв.-О.)**.

ГАРАЗД див. БЛАГОПОЛУЧНО, ДОБРЕ, ДОБРОБУТ

ГАРАПНИК див. БАТІГ

ГАРБАТИ див. БРАТИ

ГАРГАРА див. БАБА

ГАРИВО див. ГАР

ГАРИКАТИ див. ГОВОРИТИ

ГАРИКАТИСЬ див. СВАРИТИСЬ

ГАРМАН див. ТІК

ГАРМИДЕР див. ШУМ

ГАРМОНІЯ, ГАРМОНЬ, ГАРМОШКА

Матрос зняв **гармонію** — і заридала гармонія **(Корн.)**.

Пізно в полі розбудила дівчину **гармонь (Шиян)**.

А на леваді грала **гармошка** й співали пісень **(Гол.)**.

ГАРНИЙ, ВРОДЛИВИЙ, БРАВИЙ, ГОЖИЙ, КРАСИВИЙ, КРАСНИЙ, ЛЕПСЬКИЙ, ЛОВКИЙ, МИЛОВИДНИЙ, СЛАВНИЙ, ХОРОШИЙ, ХУПАВИЙ, ЧЕПУРНИЙ

Деякі слова в розмовній і літературній мові вживаються з префіксом ПРЕ: ПРЕГАРНИЙ, ПРЕКРАСНИЙ, ПРЕХОРОШИЙ

Ти дівчино, ти **прекрасна,** як на небі зоря ясна **(Грінч.)**.

З префіксом **при — пригожий.**

Пригожа, як рожа **(Метл.)**.

Префікси **пре, при** підсилюють зміст слова.

Дана група слів за своїм значенням виражає зовнішні ознаки — красу (вродливість) людського обличчя переважно. Дея-

кі слова з цієї групи — **гарний, гожий, хороший, славний** — можуть бути застосовані й до речей (гарна, гожа, славна, хороша річ), явищ природи (славний, гарний, гожий, хороший дощ, гожа вода, хороший ранок, гожий час), людських дій, учинків (гарний приклад, хороше зроблена справа і т. под.).

Плакали молоді очі за ним, за його **гарною** вродою **(М. В.)**.

Дідона... трудяща, дуже працьовита, весела, **гарна**, сановита **(Котл.)**.

Стрічка має за віночком **вродливої** дівчини **(Л. У.)**.

Слово **вродливий** вживається лише на означення зовнішньої ознаки людини — краси: вродливий хлопець, дівчина, чоловік, жінка і под.

Будь, дочко, **гожа**, як повная рожа; будь щаслива і плодюча, як нива родюча, будь сильна, як вода; будь багата, як земля! **(Фм.)**.

Так вітають батьки жениха невістку, коли вона вперше після одруження переступає поріг їхньої хати.

Писарець маленький, на личку **бравенький (Нп.)**.

Щовечора приходжу в твою хатину я і господиню **гожу** вітаю радісно при огнищі яснім **(М. Р.)**.

Процвітала рожа супроти вікна, запашна та **гожа**, пишна та рясна **(Гліб.)**.

Годинонько ж моя! Як вона охижіла, яке страшне зробилося в неї личко **гоже... (М. В.)**.

Коло нього стоїть мовчки його жінка **гожа (Руд.)**.

Він, напевне, з матросів — такий міцний, **красивий (Март.)**.

В чорний колір, у жалоби колір повились дівчата наші **красні**,— батька, брата, милого свого чорною жалобою шанують! **(М. Р.)**.

Ой, я знаю, чого мила **красна**: перед нею й позад неї впала зоря ясна **(Нп.)**.

За тиждень прийшла я в Київ **красний**, Боже, який! **(М. В.)**.

Красний (в розумінні **гарний**) в сучасній літературній мові використовується дуже рідко. Одначе в багатьох говірках південно-західного діялекту цей термін широко використовується в значенні **гарний** ще й тепер.

Данило двох синів і **ловку** мав дочку, до сірих оченят додайте ім'я — Ганя. **(М. Р.)**.

Ловкий в значенні гарний, красивий в літературній мові використовується дуже рідко, хоч це слово широко знане в усіх діалектах живої народної української мови в наш час в значенні **гарний**.

Жив я собі недалечко од свого **лепського** города **(Греб.)**.

Слово **лепський** застаріле.

Слідом за нею висунулось дуже **миловидне** свіжою своєю молодістю і добротою обличчя **(Ільч.)**.

Ой ти, милий, **прехороший**,— нема чобіт, прийди босий **(Нп.)**.

Ох, та яке ж оце хороше... Ох, і це **славне**... Ой, це яке... А це, мабуть, дуже коштовне **(М. В.)**.

Слово **славний** в живій народній мові використовується нарівні зі словами **гарний, хороший**.

І вродлива, і **хороша**, і розумна, і стрункa **(Гонч.)**.

Хупава молодичка: у хаті в неї чистенько і сама прибрана, як квіточка **(Грінч.)**.

Хупавенька дівчинка — любо й подивитись **(Грінч.)**.

Слово **хупавий** охоплює поняття не тільки красоти обличчя людини, але і її чепурності, охайності.

Гора зелена, низька, а попід горою річка тиха, а чиста така, що хоч **чепурним** у неї вдивлятись **(М. В.)**.

ГАРНО, ГОЖЕ, БОЙКО, БРАВО, ЗДОРОВО, КРАСНО, ЛОВКО, ЛЮБО, МЕДЯНО, МИЛО, СЛАВНО, ХОРОШЕ, ЧУДЕСНО, ЧУДОВНО, ЧУДОВО

Він **гарно** ставився до Олександри **(Панч)**.

Роби в колгоспі **гарно** — не пропаде праця марно **(Фм.)**.

Пливи і не журись, небоже! Уже тобі скрізь буде **гоже (Котл.)**.

Як у злагоді двойко, то й живеться **бойко (Нпр.)**.

Значення: коли між подружжям згода, то й у родині живеться гарно.

«Браво, браво!» кричали вони, плещучи в долоні. **«Здорово!..»** з повагою каже Володя **(Ільч.)**.

Здорово в живій народній мові широко вживається в значенні **чудово, чудесно**.

Як же й **красно** у садочку! **(М. В.)**.

Ганнуся **ловко** копіювала свою бабу **(Коп.)**.

Оце тихо й мирно, **любо** та **мило**... Гульк не вспів озирнутись, як повернуло на негоду **(Мирн.)**.

Їм тут не **медяно** серед оцих борів та пущ соснових **(Мирн.)**.

Медяно — вузький діялектизм.

Як **славно**, бабусенько, як славно! **(М. В.)**.

Стало **гарно**, буде краще у колгоспі жи-

ти: є що їсти, є що пити і **хороше** походити **(Фм.)**.

Зацвіли каштани в пелюстках проміння, і хитає віти теплий вітровій. Гей ви, далі, далі безконечні й сині, як **чудесно** жити на землі моїй **(Сос.)**.

Чорне кучеряве волосся, заквітчане польовими квітами, **чудовно** вилося коло білого чола **(Мирн.)**.

Пам'ятаєш, як ми **чудово** співали в неї **(Ільч.)**.

ГАРНЮК, ВРОДНИК, ВРОДНИЦЯ, ВРОДЛИВЕЦЬ, ВРОДЛИВИЦЯ, КРАЛЯ, КРАСЕНЬ, КРАСУНЬ, КРАСУНЯ, КРАСУХА, КРАСЮК, ХОРОШУН, МИЛОВИД

Гарнюк такий, що ні описати, ні змалювати **(М. В.)**.

Гордо палала троянда розкішна, найкраща з квіток,— барвою й пахом **вродливиця** пишна красила садок **(Л. У.)**.

Мусить **вродник** в кого-небудь попитатися поради **(Щог.)**.

Тихим сном навіки **вродниця** заснула **(Щог.)**.

Смільчака такого, такого **красеня**, такого розумниці, як цей хлопчик удався, пошукати по цілім широкім і великім світі та ще й удень, при ясному сонцеві, та ще й із свічею пломенистою **(М. В.)**.

Таку **кралю** висватали, що хоч за гетьмана, то не сором **(Шевч.)**.

А хто сей **красень**, що іде з відерцем? **(Л. У.)**.

Прийшов дід (мороз), зробив міст (крига), прийшла дівка-**красуха** (весна), по мосту тупа — міст розвалився **(Грінч.—загадка)**.

І безбатченко, і наймит, зате **красюк (Кон.)**.

Він негарний, а брати — **хорошуни (Крим.)**.

ГАРЦЮВАТИ див. ПУСТУВАТИ

ГАРИВАТИ див. ПУСТУВАТИ

ГАРЯЧИТИСЯ, ДРАТУВАТИСЯ, КИПІТИ (КИП'ЯТИТИСЯ), ПАРИТИСЯ

ОПИСОВИЙ ЗВОРОТ: **парити парка**

Дана група слів використовується для вияву (показу) роздратованості, схвильованості людини в дії, розмові, житті.

Енергійна русява Ніна Іванівна **гарячилася**, промовляла з запалом **(Собко)**.

«Якої тобі казки треба?» спитала вона, починаючи вже **дратуватись (Панч)**.

Під'їхав Іванець із своїми запорожцями, і пішло усе, як у казані, **кипіти (Кул.)**.

У їх хаті щодня, як у казані, **кипить**: невістки не помиряться, а за їми й чоловіки — така сварка **(Грінч.)**.

Русевич **кипів**, увіходячи до цеху **(Шовк.)**.

І чого б я ото **парився**. Говори толком **(Фм.)**.

Слово **паритись**, в даному прикладі вжите в переносному значенні, належить до просторіччя.

А наші **парять парка**: дізналися, що ревізія їде **(Фм.)**.

ГАРЯЧКА, ГАРЯЧКОВІСТЬ, ПОХАПЛИВІСТЬ, ПОСПІХ, СПІХ, СПІШКА

Отам зараз **гарячка (Гол.)**.

Переносно,— **спіх, спішка**.

У жнива в нас така **гарячка**, така **спішка**, що й сказати не можна: те коси, те носи, а те вози **(Фм.)**.

Скорий **поспіх** — людям посміх **(Ном.)**.

Зробив **наспіх**, як на сміх **(Фм.)**.

В роботі Леся не любила метушні, **гарячковості, похапливості** і галасу **(Козач.)**.

ГАРЯЧКУВАТИ, ПОСПІШАТИ, ХАПАТИСЯ, КВАПИТИСЯ

Значення: нервово, збуджено поспішати в роботі, розмові, житті.

Ой, не **копай**, козаченьку, зілля, та **поспішай** до дівчини на весілля **(Чуб.)**.

Хто **хапався** жито сіяти, то в того воно повипрівало **(Грінч.)**.

Хапається, як попівна заміж **(Ном.)**.

Не **хапайся** поперед невода рибу ловити **(Нпр.)**.

Не **хапайся** поперед батька в пекло **(Нпр.)**.

Стій, не **квапся! (Л. У.)**.

ГАСАТИ див. БІГАТИ

ГАСЛО, ДЕВІЗ, КЛИЧ, ПОКЛИК, ОКЛИК, ЗАКЛИК, ЛОЗУНГ

В нас клятва єдина і воля єдина, єдиний в нас **клич** і порив **(Баж.)**.

Мій **поклик**: праця, щастя і свобода **(Фр.)**.

Бій — нині **оклик** мій, бій, переможний бій! **(Лукаш)**.

У цілого війська **девіз** був один: «За волю, за рідну країну!» **(Л. У.)**.

ГАТИТИ див. БИТИ

ГАТУНОК, СОРТ

Папір був вищого **гатунку (Риб.)**.

Зібрали яблука в саду й розділили на три **сорти (Фм.)**.

ГАХАТИ див. БИТИ

ГАЯТИ див. БАРИТИ

ГАЯТИСЯ див. БАРИТИСЯ

ҐВАЛТ див. КРИК

ҐВАЛТУВАТИ див. ГАВКАТИ
ҐВАЛТУВАТИ див. КРИЧАТИ
ҐВАЛТУВАТИ див. ТРИВОЖИТИ
ҐВІЗДОК див. ЦВЯХ
ҐВОЗДИТИ див. БИТИ
ҐЕДЗАТИСЯ див. ВЕРЕДУВАТИ
ҐЕЙ див. АГОВ
ҐЕЛҐАННЯ, ҐЕЛҐІТ, ГЕЛҐОТАННЯ, ҐЕРҐОТАННЯ, ҐЕРКОТНЯ

Гуси з **гелганням** бігли до води **(Шиян)**.

Прокотився тихий гусячий **гелгіт** (Перекл. з **Панф.**)

Аж гуде майдан од **гелґоту** дівочого **(Гол.)**.

Довкола ріки завирувало життя. Чути крики чайок, **гелґотіння** гусей, гомін рибалок **(Р. У.)**.

З далекого степового стану вітер ніс гусяче **герготіння (УРС)**.

І завелась на ставі **геркотня,** гусине діло закипіло **(Гліб.)**.

ҐЕЛҐОТАТИ, ҐЕРҐОТІТИ

Десь прощально **гелготіли** гуси, відлітаючи у вирій **(Ільч.)**.

Рябко спитать хотів, але Рябків язик був в роті спутаний, неначе путом з лик, і **герготів** щось, як на сідалі індик **(Г.-Арт.)**.

ГЕН див. ДАЛЕКО
ГЕН-ГЕН див. ДАЛЕКО
ҐЕНЕРАЦІЯ див. ПОКОЛІННЯ
ГЕП див. ПАДАТИ
ГЕПАК див. ШТОВХАН
ГЕПАТИ див. БИТИ
ГЕПНУТИ див. БИТИ, ПАДАТИ
ГЕРОЙСТВО, ГЕРОЇЗМ, ПОДВИГ

І голос Донбасу, і слово Полтави, і Харкова рапорт звучить, мов салют, що знову, як справа **геройства** і слави, встає наш розкований, радісний труд **(Слово...)**

Героїзм і мудрість радянського народу стали прикладом для трудящих всього світу **(Р. У.)**.

Безсмертний **подвиг** Валерії Шаровської. Вона кинулась із зв'язкою гранат під гусениці фашистського танка, ціною свого життя врятувавши поранених радянських воїнів **(Р. У., 13./XII 58)**.

Ми чуємо подих твій . . . , твій повів повноводний, на славні **подвиги** окрилюєш ти **(М. Р.)**.

ГЕРЦЬ див. ДВОБІЙ
ГЕТЬ, ПРІЧ

Чуєш, ти, зозулястенька? Ну, пішла **геть,** коли головою крутиш, невірна! **(Коц.)**.

Іди, сину, **пріч** од мене, нехай тебе орда візьме **(Нп.)**.

ГЕТЬ-ТО див. БАГАТО
ГЕТЬ-ГЕТЬ див. ВІДДАЛЕКИ
ГИБІТИ див. МЕРЗНУТИ
ГИБІТИ див. ХВОРІТИ
ГИБНУТИ, ВИГИБАТИ, ГИНУТИ, ЗАГИНУТИ, ЗГИНУТИ, ПОГИБАТИ, ПОГИБНУТИ, ПОГИНУТИ

Під війну пани пуза наживали та кармани набивали, а салдати **гибли** нізащо **(Фм.)**.

Село **вигибає (Черемш.)**.

Сам поїхав на Вкраїну, а дівчина **гине (Нп.)**.

Наша думка, наша пісня не вмре, **не загине (Шевч.)**.

Не силуйте мене за нелюба, да нехай же він **згине (Метл.)**.

Тут тобі, серденько, в степу **погибати (Метл.)**.

Загубив Данило жінку, да й сам **погинув (М. В.)**.

ГИГНУТИ див. УМЕРТИ
ГИГОТАТИ див. СМІЯТИСЬ
ГИД, БРУД, ГИЖА, ГРЯЗЬ, НЕЧИСТЬ, СМІТТЯ

Значення: нечистота, неохайність.

Там зчищають грязь, а наші купу превелику нагорнули, мов зібрали **гид** з усього ринку **(Кул.)**.

Скидай-но туфлі, **бруду** не нанось **(Баж.)**.

У хаті така **гижа,** що й навернутися гидко **(Грінч.)**.

Лопатою **нечисть** відкидають **(Ном.)**.

«Ще мало **сміття** в хаті, то нехай буде **грязь»,** крикнула Кайдашиха **(Н.-Л.)**.

БРИД, БРИДОТА, БРИДКІСТЬ, БРИДЬ

Ці слова об'єднуються спільним значенням — некрасива на вроду людина.

Такий поганий — **гид гидом! (Грінч.)**.

Не давай **бриду** цілувати свого виду **(Нпр.)**.

Скільки раз заглянула вона в своє дзеркальце, стільки раз з глибини її дівочого серця зринав ревний **жаль** на власну **бридоту (Коц.)**.

Бридота — некрасива врода.

Вона майже вражала своєю **бридкістю (Коб.)**.

Значення див. **бридота.**

Там така **бридь,** що й плюнути не варто **(Фр.)**.

Значення: дуже некрасива на вроду людина.

ГИДИТИ — БРИДИТИ
ГИДКИЙ, БРИДКИЙ, ГИДОМИРНИЙ, ГИДОСВІТНІЙ, ГИДОСНИЙ ГИДОТНИЙ, ГИДЮЧИЙ, ПОГАНИЙ

Значення: некрасива на вроду людина.

Лише мені в сей Дунай топать, ніж з **гидким, поганим** до шлюбу стать **(Чуб.)**.

Ой, до старого, ой, до **бридкого** серце не пристане **(Метл.)**.

Та й вибрала ж якого **гидомира**. Десь поганішого й на світі не було **(Еварн.)**.

ГИДОМИР — ГИДОМИРНИЙ, ПОГАНИЙ

Таке вже **гидомирне**, що й глянути одворотно, а ще ото чваниться **(Фм.)**.

Така **гидосвітня**, що й кінця нема **(Грінч.)**.

Таке **гидюче**, що й глянути на нього не хочеться **(Грінч.)**.

ГИДКИЙ, МЕРЗЕННИЙ, МЕРЗОТНИЙ, МЕРЗОСВІТНІЙ, ОГИДНИЙ, ПРОТИВНИЙ

Дана група слів використовується для характеристики неприємної, підступно-підлої людини.

О **гидкий!** Ти думаєш, душа моя не чує, яка в тобі сичить гадюка **(Тоб.)**.

І було в образі тому таке **гидке** щось, таке **противне**, що Кирило здригнувся **(Коц.)**.

«Только, знаєш, мы, брат, просвищенны,— не поскупись полтинкою...» — «Цур тобі, **мерзенний** каламарю...» **(Шевч.)**.

І як ота свята земля носить отаких **мерзотних** людей, як німецькі розбишаки **(Фм.)**.

Ах ти, **мерзосвітній (Грінч.)**.

Ну вже ж і **огидна** людина: гидко з ним дві слові мовити, так з нього й пре гидом **(Фм.)**.

ГИДКО, ГИД, ГИДОСНО, ГИДОТНО, ОГИДНО, ПОГАНО, ПРОТИВНО

Вийшовши за ворота, вже сплюнула й ноги отрусила — так **гидко** було **(Барв.)**.

Такий бридкий, що **гид** і глянути на його **(Грінч.)**.

Гид — скорочена форма **гидко**.

Та й **гидко** ти танцюєш, бабо! **(Ном.)**.

Так мені **огидно** тут у вашій хаті сидіти **(Фм.)**.

Надумався вовк, що жить йому **погано**: не з'їсть, не засне до пуття **(Гліб.)**.

Йому стало **гидко** і **противно**, бо він був гидливий зроду **(Н.-Л.)**.

ГИДЛИВИЙ, БРИДЛИВИЙ

Йому стало гидко і противно, бо він був **гидливий** зроду **(Н.-Л.)**.

Ненароком замочивши ногу, він трусив нею, як **бридливий** кіт лапою **(Ільч.)**.

ГИДЛИВІСТЬ, ВІДРАЗА, БРИДЛИВІСТЬ, ГИДУВАННЯ, ОГИДА, ОГИДЛИВІСТЬ

Спільна за значенням дана група слів служить для вираження відчуття огиди до когось, чогось.

І **гидливість** і зненависть **(Мирн.)**.

В ньому кипить органічна **гидливість** до поганого (Переклад з **Горького**).

Був навіть якийсь присмак **відрази**, ніби торкнувся рукою чогось слизького й огидного **(Козач.)**.

У мене, кажу, **бридливість** до тих раків така, що не тільки їсти, а й бачити їх не можу **(Фм.)**.

Аж **огида** дивитися — таке погане **(Грінч.)**.

Дмитренко з **огидливістю** глянув на останніх гласних **(Мирн.)**.

ГИДЛИВО, БРИДКО, БРИДЛИВО, БРИДНО

Гидливо кривив губи, щурив руденькі брови **(Вас.)**.

Ні, старий мій чепуриться, аж **бридко** дивиться! **(Шевч.)**.

Ярема **бридливо** потиснув плечима **(Кач.)**.

Бридно тверезому межи п'яними сидіти **(Грінч.)**.

ГИДУВАТИ, БРИДИТИСЯ, ГЕРБУВАТИ

Може, ви **гидуєте**, що не їсте нічого? **(Грінч.)**.

Я змалку **бридилася** усіма напитками **(Коб.)**.

Чого ти став такий вередливий? Усім **бридиш. (Грінч.)**.

Їжте, гостоньки, не **гербуйте** моєю стравою: чим багата, тим і рада **(Фм.)**.

Мар'яна присідає навпочепки і посміхається, дивується, що не **гербує** чоловік її злиднями **(Стельм.)**.

ГИДЮЧИЙ див. БРИДКИЙ

ГИДЬ — БРИДЬ

ГІГАНТ див. ВЕЛЕТ

ГІГАНТСЬКИЙ див. ВЕЛЕТЕНСЬКИЙ

ГІДНИЙ, ГОДЕН, ДОСТОЙНИЙ

Вип'ємо з джерел єднання,— ми ж по всьому рідні-рідні! Де братерство, там пізнання, будьмо ж свого часу **гідні (Тич.)**.

І ділом істинним я доведу народу, що **годен** імені народного слуги, нещадно нищивши отруйних змій породу, щоб, смертю вражені, сконали вороги **(Баж.)**.

Як хочеться усе життя прожить **достойним** класу й прапора свого **(Баж.)**.

ГІДНІСТЬ, ДОСТОЇНСТВО, ДОСТОЙНІСТЬ

Найкращий етичний критерій — шанувати свою особисту **достойність (Кримський)**.

ГІДНО, ДОСТОЙНО

Два дні готувались люди, щоб **гідно** зустріти новий рік з партизанами **(Шер.)**.

Шевченковим словам **достойно** ми складаєм навіки явлене братерство і любов **(Баж.)**.

ГІЛКА див. ВІТА
ГІЛЛЯКА див. ВІТА
ГІЛЛЯЧКА див. ВІТА
ГІЛОЧКА див. ВІТА

ГІНКИЙ, ГНУЧИЙ, ГНУЧКИЙ, СТРУНКИЙ

Як вихор у **гінкій** траві, покрутилися кіннотники **(Ле)**.

Коли, відкинувши коси, стала на ноги і випросталась, то вже була високою та **гінкою (Гонч.)**.

Як тополя серед поля, **гнучка** та висока **(Шевч.)**.

Дивлюся іноді, дивлюсь на стан твій **гнучкий (Шевч.)**.

Його **струнκою** і **гнучкою** постаттю завжди милувались товариші **(Трип.)**.

ГІНКО, СТРУНКО

Ти ялина, сповнена жаги, що росте на вітрі й сонці **гінко (М. Р.)**.

Понад трасою **струнко** стоять сріблясті тополі **(З газет)**.

ГЛЕК, ГЛЕЧИК, ГЛАДИШКА

Осьде хліб перед тобою, осьде сир, в **глеку** водиця — підкріпись, йди додому **(Тич.)**.

На столі з'явився високий **глечик** з пареним молоком. **(Соб.)**.

На березі сушиться хустя, на кущах стримлять **горшки, гладишки (Л. У.)**.

ГЛИБИНА, ГЛИБІНЬ, ГЛИБОКІСТЬ, ГЛИБОЧИНЯ, ГЛИБОЧІНЬ, ГЛИБ

Від залітання бомб, розриву мін вода з **глибини** злітала, як букети **(Тич.)**.

Він йшов у **гліб** ріки **(Баж.)**.

Темна **глибінь** лісу перед ними гриміла, ревла, переблискувалась **(Гонч.)**.

Ми ж бо не знали, що тута гості, ми б же зринали з **глибокості (Л. У.)**.

Велика **глибочина** тепер стала в нашому ставку **(Фм.)**.

ГЛИБОКИЙ, ГЛИБОЧЕЗНИЙ, ГЛИБОЧЕННИЙ

Обидва командири залягли в **глибокому** окопі з біноклями в руках **(Соб.)**.

В «Тарасі Бульбі» ми знаходимо музичні періоди, напоєні **глибоченною** народністю **(УРС)**.

ГЛИНУТИ див. КОВТАТИ
ГЛИПАТИ див. ДИВИТИСЬ

ГЛИТАЙ, КУРКУЛЬ, МИРОЇД, ЖМИКРУТ

Гукнули бідні, ближні й дальні: не телеграми привітальні, а кулю в лоба **глитаям (Тич.)**.

Прийшла біда й на **мироїда (Нпр.)**.

Страшні ми для пана-поміщика, страшні для **жмикрута**-куркуля **(Скляр.)**.

ГЛИТАТИ див. КОВТАТИ
ГЛОДАТИ див. ГРИЗТИ

ГЛУЗ, ГЛУЗУВАННЯ, ГЛУМ, ГЛУМЛЕННЯ, КЕПКУВАННЯ, КПИНИ, НАРУГА, ПОСМІХ

ОПИСОВІ ЗВОРОТИ

ПІДНІМАТИ НА ГЛУЗИ, НА ГЛУМ, НА ПОСМІХ; БРАТИ НА ГЛУЗ, ГЛУМ

Робили **глузи** їм досадні **(Котл.)**.

Утік Башкиренко від своїх колись тихих та покірних одрадян, наслухавшись від їх **глузу** та **посміхів (Мирн.)**.

Однак він не кинув цигарки, боячись **глузування** Гаврилкового **(Коц.)**.

Ні, що не кажіть, пане, а ви або гуморист, або ж людина, що втратила рештки глузду і виставляє себе на вселюдський **глум (Р. У.)**.

У цокотанні сусіди вона чула гіркий **глум** над її бідною головою **(Мирн.)**.

Дмитрій ніби не чув цього **кепкування (Хижн.)**.

Кпини слухають марні **(М. Р.)**.

Скажи мені, сивий Славуто, ти, забомблений сталлю, свинцевого звідав дощу? І Дніпро заревів: «Мою кривду стару не забуто, а нової **наруги** я вічно катам не прощу» **(Мал.)**.

Остапа з Херсона в матроси віддали за **наругу** з царя **(Мас.)**.

І прийміть же мене до себе, і пригорніть же мене до себе, щоб я людським **посміхом** не ходила **(Милорадович)**.

Чи не думає він його на **глузи піднімати? (Фр.)**.

На глум, так і гляди, **підійме** Чацький вас (Перекл. з **Грибоєдова)**.

То ти **береш** мене старого **на глум? (Март.)**.

ГЛУЗЛИВИЙ, ГЛУМЛИВИЙ, НАСМІШКУВАТИЙ

Прориває тишу веселий, ніби **глузливий** стукіт кулемета **(Козач.)**.

З-під сірих суконних шапок блимали вогкі блискучі білки, цікаві й **глумливі (Коц.)**.

Цей **насмішкуватий** юнак зостався в пришвах **(Фм.)**.

Знач.: зостатися в дурнях.

ГЛУЗЛИВО, ГЛУМЛИВО

Марія дивилась на нього **глузливо (Смол.).**

Відтак розсміялися **глумливо (Коц.).**

ГЛУЗУВАТИ, ВИСМІЮВАТИ, ГЛУМИТИСЯ, ЗБИТКУВАТИСЯ, КЕПКУВАТИ, НАСМІХАТИСЯ, ПІДСМІЮВАТИСЯ, КПИТИ, СМІЯТИСЯ, ШКИЛИТИ, ШКИЛЮВАТИ

ОПИСОВІ ЗВОРОТИ:

ВХОПИТИ НА ЗУБОК, НА СМІХ ПІДІЙМАТИ

А жіночки лихо дзвонять, матері **глузують (Шевч.).**

Руднєв **глумився** наді мною **(Верш.).**

Лицедій... **збиткувався** з пана полкового обозного, котрий міг завтра ж урвати йому життя, **збиткувався,** як тільки хотів та вмів **(Ільч.).**

Кепкують із нього, як із блазня, та тільки за боки беруться **(Кул.).**

Пани, п'ючи винце, **насміхаються** в лице **(Тич.).**

Про це дівчата іноді говорили проміж себе й **підсміювалися** з Анатолія **(Ільч.).**

На край наш предківський найшла тоді біда: французиків до нас налинула орда, що **кпили** з побуту **(М. Р.).**

Багатого, губатого дівчина шанує, наді мною, сиротою, **сміється, кепкує (Шевч.).**

Стоїть дівка на порозі, з козаченька **сміється (Метл.).**

Сміятися в живій народній мові часто вживається переносно у значенні **глузувати,** як це подано в прикладах.

Шкилять та й **шкилять** цілий ранок з баби **(Грінч.).**

«То порозв'язуй же!» Ще раз гукнула, **шкилюючи,** шинкарка Настя-Дарина **(Ільч.).**

Вже Оксану **вхопили на зубок (Кроп.).**

Значення: глузувати, переважно гуртом, додаючи один глузливий дотеп до другого.

А старший брат теє забачає, середульшого брата **на сміх підіймає (С. Г.).**

ГЛУПАК див. ДУРЕНЬ

ГЛУПИЙ див. ДУРНИЙ

ГЛУШ, ГЛУШИНА, ГЛУХОМАНЬ

У **глуші,** між вербами, капуста погано росте **(Грінч.).**

Заїхали в такий глухий закуток, в таку **глушину (Н.-Л.).**

І знов дорога в степи, у сніжну **глухомань (Мал.).**

ГЛУШИТИ див. БИТИ

ГЛЯДІТИ див. ДИВИТИСЬ

ГЛЯНУТИ див. ДИВИТИСЬ

ГНІВАТИ див. СЕРДИТИ

ГНІВАТИСЬ див. СЕРДИТИСЬ

ГНІВНО див. СЕРДИТО

ГНІТ див. ГНОБЛЕННЯ

ГНОБИТЕЛЬ, ГОНИТЕЛЬ, КРИВДНИК, ПОНЕВОЛЮВАЧ, УТИСКУВАЧ

Безбожний царю, творче **зла,** правди **гонителю (Шевч.).**

І скоро прийде на землю правда в одязі повстання, і **кривдники** простягнуть у благанні жорсткі руки, білі та брудні **(М. Р.).**

ГНОБИТИ, ГНІТИТИ, УТИСКУВАТИ

Страшна думка невідступно **гнітила** Стахурського **(Смол.).**

ГНОБЛЕНИЙ, ГНАНИЙ, ПРИГНІЧЕНИЙ, ПРИГНОБЛЕНИЙ

Всім злидарям він і **гнаним** кинув потужне: боріться! **(М. Р.).**

Ми йдемо походом гідним, всім **пригобленим** і бідним руку подаєм, руку подаєм **(Тич.).**

ГНОБЛЕННЯ, ГНІТ, ГОНІННЯ, УТИСК

Соціалістична революція ставить своїм основним завданням повне визволення всіх трудящих від всякого **гноблення (УРС).**

ГНОТТЯ, ДРАНТЯ, РАМ'Я, ЛАХМІТТЯ, ЛАХМАНИ, ЛАХИ

Дівчинка малесенька, в **лахмітті** в якомусь та в чобітках **(Тесл.).**

Лежали обдерті люди в чорних оброплених **лахах (Фр.).**

Сива розтріпана циганка гріла коло вогню свої **лахмани (Коц.).**

Значення — стара, зношена, подерта одежа.

Що, дівуючи, придбала Мотря, то все позношувала: саме **гноття** та **рам'я** впало **(Мирн.).**

Яка там свита — **дрантя** саме **(Грінч.).**

Дороге убрання поскидала, своє **рам'я** наділа **(Рудч.).**

ГНУТИ (СЯ), ХИЛИТИ (СЯ)

Залізо б'ють і **гнуть** прекрасну мідь в горбатих м'язах руки чоловіка **(Баж.).**

Реве та стогне Дніпр широкий, сердитий вітер завива, додолу верби **гне** високі, горами хвилю підійма **(Шевч.).**

Віють вітри, віють буйні, аж дерева **гнуться (Нп.).**

Куди **хилить** вітер, туди й гілля **гнуться (Ном.).**

Не рад явір **хилитися** — вода корінь миє **(Нп.).**

ГОВІРКИЙ, ГОВІРЛИВИЙ, БАЛАКЛИВИЙ, БАЛАКУЧИЙ, ГОМІНКИЙ, ГОМІНЛИВИЙ

Говіркий дідок підсунувся ближче й запитав: «Далеко ідеш, хлопче?» **(Куч.)**.

Панночка така весела, **балаклива (М. В.)**.

Там така приязна та **балакуча** жінка **(Грінч.)**.

Вона була жінка **гомінка**, здорова, рухлива, з повними губами, гучним голосом **(Ільч.)**.

То був дуже **гомінливий**, а то й на мову не дається **(Грінч.)**.

ГОВОРИТИ

Всі слова, що визначають процес людського мовлення, розподілено на **три** групи.

I. До **першої** групи належать емоціонально не забарвлені слова, які лише констатують факт мовлення.

II. До **другої** групи належать емоціонально забарвлені слова, які не тільки констатують факт мовлення, але й характеризують самий процес мовлення за всіма можливими нюансами.

III. **Третю** групу становлять т. з. **описові звороти** — своєрідні словесні вирази, які констатують факт мовлення з усіма можливими для цього процесу нюансами, варіантами.

I. НЕВТРАЛЬНА ГРУПА СЛІВ, ЯКІ ЛИШЕ КОНСТАТУЮТЬ ФАКТИ ЛЮДСЬКОГО МОВЛЕННЯ.

Говорити, балакати, гомоніти, казати, мовити.

Вчора **говорив**, що буде в кузні зранку,— і не прийшов **(Хижн.)**.

Хто **балака**, хто кобзаря слуха **(Шевч.)**.

Через левади та городи два куми йшли з весілля до господи, бредуть, **балакають** про щось... **(Гліб.)**.

Коли мама повернулася назад, вона почула, що в кімнаті хтось **балакає (Панч.)**.

Вагони рвуть повітря груди, через мости й ланами мчать. А за вікном щасливі люди про те, що є, і те, що буде, поміж собою **гомонять (Сос.)**.

Казала б, та уста не **мовлять (Барв.)**.

Вони втрьох — комендант, староста і поліцай — нудились за ворітьми. Нарешті Мотря вийшла до них. Великий гарбуз тримала вона в руках. «За українським звичаєм», **мовила** вона, вклоняючись. Вона обережно передала німцеві гарбуза і побігла до хати **(Март.)**.

II. ЕМОЦІОНАЛЬНО ЗАБАРВЛЕНА ГРУПА СЛІВ.

Базікати, балагурити, баяти, белькнути, бесідувати, белькотати, блеїти, блявкнути, бовкнути, бовтнути, бубоніти, буркнути, бурмотати, бурчати, варнякати, верзти, верзякати, верещати, виголошувати, визкотіти, висловитись, вичитувати, відтарабанити, відповіщати, відрізати, галамагати, галдикати, гарикати, гарчати, городити, гугнявити, гуторити, джерґотати, дейкати, дріботіти, дудукати, жебоніти, задріботати, застрочити, калантарити, лебедіти, лепетати, ляпати, мимрити, мнявкати, молоти, мугикати, муркотати, мурмотати, мурникати, наковчити, одгарикуватись, одрізати, одрубати, оповідати, патякати, пасталакати, пащекувати, петляти, петлювати, пищати, піддакувати, плести, плескати, плутати, порощати, правити, провадити, просторікувати, проректи, різати, розглагольствувати, роздабарювати, розмазувати, сичати, сікти, скреготати, сокотати, стрекотати, стригти, судачити, сюсюкати, твердити, теревенити, товкти, тороточити, торочити, торохтіти, туркати, харамаркати, цвенькати, цвікати, цокотати, чесати, чурукати, шепнути, шептати, шептатися. шепотіти, шипіти, шупу-шупу, шушу-шушу, шушукати (ся), шокати, щебетати.

Слова цієї (II) групи для зручнішого користування поділено на підгрупи, відповідно характеру процесу мовлення.

ПІДГРУПИ

Ілюстративний матеріал

1. Говорити безсило, по-старечи

ШАМКАТИ, ШОКАТИ

«Напрямець, напрямець ідіть», **шамкав** беззубий рот старого **(Фм.)**.

«Сатурнович змилосердися, за рідну свою заступися!» к Зевсу **шокала** стара **(Котл.)**.

2. Говорити галасливо, дрібно, роздратовано

ПАЩЕКУВАТИ, ПОРОЩАТИ (перен.), СІКТИ (перен.), ЦВІКАТИ

«А чому ви учора на весіллі не танцювали?» перебила йому Олена та й почала з ним **пащекувати (Кв.-О.)**.

А вона **пащекує**: украла та й украла **(Кроп.)**.

Пащекувати — говорити грубо, фамільярно.

— Мовчать, прескверна пащекуха! — Юнона злобно **порощить (Котл.)**.

Порощати (перен.) — говорити галасливо роздратовано.

— Я прийшов спитатися, чом ви сьогодні нічого не робите?

А жінка... так з печі і зскочила.

— А як же,— січе,— робить, коли моя

баба казала, щоб у свято нічого не робила... А сьогдні ж якогось святого мученика **(Ном.)**.

Значення див. **порощати.**

То ти смієш мені **цвікать** у вічі? **(Н.-Л.)**.

— Якої плати? За що плати? Я вам дам!..— уже навсправжки лаявся пан...

— Не **цвікай!**.. годі... не боїмося!..— знову з середини (гурту селян) **(Мирн.)**.

3. Говорити гугняво (гнусаво, в ніс).

ГУГНЯВИТИ, ХАРАМАРКАТИ, ГУГНИТИ

«Закон від Бога дан! — перекривляючи попа, суворо загугнив Євген,— у бран, у сатанин полон не йдіте» **(Тич.)**.

Він надувався, аж червонів і важно, розчепіривши пальці, **гугнявив (Коц.)**.

Тут із скотиною возились і **харамаркали** дяки **(Котл.)**.

4. Говорити дрібно, дзвінко, жваво, галасливо, тоді не досить чітко.

ВІДТАРАБАНИТИ, ДРІБОТІТИ, ЛЕБЕДІТИ, СКРЕГОТАТИ, СОКОТАТИ, СТРЕКОТАТИ, СТРИГТИ, СТРОЧИТИ, ТОРОХТІТИ, ЦОКОТАТИ, ЦОКОТІТИ, ЩЕБЕТАГИ; вжито переносно.

Білявенька, видно, на зубок вивчила свою «промову», вона єдиним духом **відтарабанила** її до кінця **(Л. Г.)**.

Мовчки слуха, що **дріботить** вона йому **(Греб.)**.

— Здоров, здоров, — весело **задріботів** Порох **(Мирн.)**.

«І в «Хвилі комунізму», певно, не сплять, ми й туди передали», **лебеділа** Марійка **(Гонч.)**.

От ідуть дівчата жваві: Олена, як та сорока, **скрегоче,** що на ум збреде **(Кв.-О.)**.

Душа товкла душу в боки і **скреготали,** мов сороки **(Котл.)**.

Не **сокочи,** жінко! **(С. Г.)**.

Дітвора **сокоче... (С. Г.)**.

Троянці... сказали: «Люди тут бурмочуть, язиком дивним нам **сокочуть**, і ми їх мови не втнемо» **(Котл.)**.

Хто про свої діла **стрекоче,** кому й не слід, коли захоче, тому усяк мерщій зверта, бо він такий, як бочка та **(Гліб.)**.

Стрекотати — говорити галасливо, хвастливо, часто перебільшуючи факти, про які йде мова.

— А чому ви учора на весіллі не танцювали, — перебила йому Олена та й почала з ним пащекувати. Він їй слово нехотя скаже чи не скаже, а вона йому десять; та так і **стриже,** так і **стриже** та вигадує **(Кв.-О.)**.

Стригти — перен.— говорити дрібно, жваво, весело.

— А чи був коло Кіндрата? А там, де була квасоля? — **застрочила** жінка **(З газет)**.

Строчити — переносне — говорити швидко, дрібно.

Кажуть про людей, які швидко розмовлають: строчить, як з кулемета.

Розумний чоловік живе тихесенько весь вік, не **торохтить** і не гукає та й місце має **(Гліб.)**.

Торохтіти — перен.— дрібно, галасливо говорити.

А дівчата, мов ті сороки, **цокотали** та до криниці учащали у яр погуляти **(Шевч.)**.

Та як підуть (жінки — **А. Б.**) отак **цокотати,**— не переслухаєш **(Мирн.)**.

Молодиці розмовляли та **цокотіли,** як птиці на дереві **(Н.-Л.)**.

Цокотіти — перен.— говорити жваво, дзвінко, весело.

«А що? — Ірися **щебетала.**— Сидиш без діла і клюєш?» **(Котл.)**.

Вона (дівчина Галя.— **А. Б.**) тее знала і скрізь **щебетала,** як та пташка на просторі **(Гліб.)**.

Щебетати — перен. — говорити дзвінко, дрібно, весело.

5. Говорити сердито, незадоволено; робити комусь часті зауваження.

ГАРИКАТИ, ГАРКАТИ (перен.), ГАРЧАТИ (перен.).

Не раз уже й батько **гарикав** на ту забавку **(Куч.)**.

Ви нічого не робите, бо нема на вас кому **гарикати (Грінч.)**.

«Як живеться? Як можеться?» — «Ат, живеться», **гарикнула** стара, мов у розбитого дзвона **(Мирн.)**.

От уже ж і огурні які: **гаркаю, гаркаю,** а вони як не до них **(Фм.)**.

— Хто б **гарчав,** а ти б мовчав,— одрізала йому Хмелина **(Гліб.)**.

6. Говорити з притиском голосу, злісно, неприязно.

СИЧАТИ, ШИПІТИ

Та сниться панові нагай. **Сичить** недобиток проклятий, не час ще зброю випускати! **(М. Р.)**.

— Оратор, оратор! — злісно **шипів** якийсь

здоровенний чорний хлоп і блимнув на нього очима, коли він озирнувся **(Коц.)**.

7. Говорити нечітко, мляво, плутаючись у словах.

МНЯВКАТИ, МУГИКАТИ, МУРНИКАТИ

То одійде й щось під ніс **мугиче**, немов клятьби шепоче таємничі **(М. Р.)**.

— Гм,— **мугикнув** Грицько. **(Мирн.)**.

А тут щось із сіней у хатні двері геп! Та й стогне і щось **мурниче** і оха **(Кв.-О.)**.

8. Говорити настирливо, упевнено, стверджувати висловлену думку.

ПРАВИТИ, ПРОВАДИТИ, ПРОРІКАТИ

Ти йому одно, а він своє **править (Нпр.)**.

— Добре, їй-богу, добре! — **провадять** усі в один голос **(Мирн.)**.

Мудрець же фізику **провадив (Котл.)**.

І лише один на волю втік, ярами викравшися потай, засмалений Іван Голота, і так на самоті **пророк**: «Нехай ще день, ще рік, ще вік,— але не вічність панувати над нами буде рід проклятий» **(М. Р.)**.

Проректи — старослов'янізм, який надає фразі урочистості, впевненості в священній боротьбі за волю.

9. Сказати невпопад, недоречно, не в пору, необдумано.

БОВТЬ, БОВТНУТИ, БЕЛЬКНУТИ, БЛЯВКНУТИ, ЛЯПАТИ

Бовть, як жаба в болото **(Ільч.)**.

От і **бовтнув** чорт знати що **(С. Г.)**.

Іван на це **бовтне**, що **бовтне**, а всередині аж кипить **(Март.)**.

Язик **белькне** та в кут, а спину виставлять — б'ють **(Ном.)**.

От Іванець і собі до гурту... да щось і **блявкнув** з простоти **(Кул.)**.

Їм що не **ляпать** язиком, аби **ляпать (Вас.)**.

Довбня **ляпнув** таке, що Проценко тільки сплюнув і, не одказуючи нічого, почимчикував далі **(Мирн.)**.

Нічого я не кажу! Ти не вчуєш, та й **ляпнеш** інколи **(Ле)**.

10. Говорити невправно, по-дитячому.

БЕЛЬКОТАТИ, ДЖЕРГОТІТИ, ДЖЕРГОТАТИ, ЛЕПЕТАТИ

Одно (дитя — **А. Б.**) говорить, друге **белькоче**, а третє — в колисці мугиче **(Мирн.)**.

Діти... **джерґочуть** коло мене, а мені їх так жалко, що й словечка не скажу **(М. В.)**.

«Піди, Івасю, піди гратися,— каже мати.— поки тато задрімає». «Ді-ма-є... ма...», лепече дитина **(Мирн.)**.

«Ти не вмієш ліпше писати?» питав Валько. «Вмію, вмію», **лепотів** хлопець, сам не знаючи, що лепоче **(Фр.)**.

11. Говорити несерйозно, дрібниці, попустому

БАЗІКАТИ, БЛЕЇТИ, ВАРНЯКАТИ, ВЕРЗТИ, ВЕРЗЯКАТИ, ГАЛАМАГАТИ, ГАЛДИКАТИ, ГОРОДИТИ (перен.), МОЛОТИ (перен.), ПАСТАЛАКАТИ, ПАТЯКАТИ, ПЛЕСКАТИ (перен.), ПЛЕСТИ (перен.), РОЗГЛАГОЛЬСТВУВАТИ, РОЗДАБАРЮВАТИ, ТЕРЕВЕНИТИ

— Зими там, кажуть, не буває, гуляй, безпечно живучи,— так одна Муха-цокотуха **базікала** з кумою вдвох **(Гліб.)**.

Годі не знать що **базікать (Шевч.)**.

От ми **базікаєм**, а час, мов віл з гори, чухає, його не налигаєш **(Г.-Арт.)**.

Ці слова вказують не тільки на несерйозність, дріб'язковість розмови, але й характеризують самого мовлянина.

В живій народній і літературній мові **базікати** використовується в зниженому стилі, часто з відтінком іронії: **базікала** стара, доки й дуба дала; або: **базікай** — день довгий; **базікай** — твій день настав і т. под.

— От тобі й раз! От і погуляємо, чортового батька! — чухаючи потилицю, **блеє** Матня **(Мирн.)**.

Це слово визначає неквапливу, несерйозну, вельми уповільнену, часом нудну розмову.

Варнякаєте ви таке, що воно зовсім не до діла **(Вас.)**.

Що на рот налізе,— **варнячить (Ном.)**.

Залле очі та й **варняка** казна-що **(Фм.)**.

Так говорять про п'яну або несерйозну людину, яка говорить нісенітниці, дурниці, непристойності.

Варнякати — бруталізм, що характеризує нечіткий, неясний, пустий, а часом і нудний процес мовлення.

Тут всяку всячину **верзли**, згадали чортзнає колишнє, балакали уже і лишнє **(Котл.)**.

— Коли б ти знав, Тимофію, як не хочеться продавати хліба,— **верзе** Чіпка напідпитку **(Мирн.)**.

Старий собако, де б молиться, **верзеш** тут погань **(Шевч.)**.

Там — хоч і горілка лилася, як вода, хоч хто й **верзякав** з п'яних очей катзна-що,

та все те жило, мучилось, любило, кляло **(Мирн.)**.

Слова **верзти, верзякати** за змістом і значенням ідентичні з словом **варнякати**.

Городить таке — ні в літо, ні зиму **(С. Г.)**.

Старий говорить-**городить**, а то на правду виходить **(Фр.)**.

Городити — перен.— говорити нісенітниці.

Це слово широко знане на всій мовній території України. Часто можна почути в народі: **городить таке**, що й на вуха не налізе...; що й купи не держиться.

Галамагає, як три дурні докупи **(Фр.)**. Говорить дурниці.

Не буду казать, нічого **галамагать** язиком: не чув, хоч і був там **(С. Г.)**.

Довго ще в опочивальнях **галдикали**, гомоніли **(Вас.)**.

Нічого не второпаю, що ти **мелеш (Кроп.)**.

Молоти — перен.— говорити несерйозно, безпідставно, по-пустому.

Таке **пасталакає**, що й купи не держиться **(Фм.)**.

Сидить, з п'яницями **патякає (С. Г.)**.

За яким ділом мене кликали? Мені ніколи тут з вами **патякати (Кроп.)**.

— Бач,— **патякає** староста,— не дурно вони так усилковувались, щоб люди землю брали **(Мирн.)**.

Патякати — говорити несерйозно, часто будучи напідпитку.

Не все то правда, що на весіллі **плещуть (Фр.)**.

Плескати — тут, очевидно, в значенні балакати дурниці або неправду.

Що там таке? Кажи вже, не мороч моєї голови? Про яку це ти Хіврю **плещеш? (Мирн.)**.

Ну, ти вже почав щось таке **плескати**, що й купи не держиться **(Кроп.)**.

Плескати — перен.— говорити дурниці, нісенітниці, а часом пліткувати на когось. оббріхувати.

Хлопці слухають, уха розвішавши, роти пороззявлявши. А він таке **плеще**, що й на голову не налізе! **(Мирн.)**.

Бачите, я іноді зостару таке **плещу**, що й сам докупи не зберу **(Кроп.)**.

Одним словом, **плів**, що на язик лізло, доки вони (німці — **А. Б.**) не померзли на холоді **(Ол.)**.

Плести — перен. говорити дурниці, нісенітниці, плутаючись у думках.

А, по-моєму, з ним **розглагольствувать**, що батогом по воді плескать **(Кроп.)**.

Розглагольствувати — церковнослов'янізм, часто вживаний в живій народній мові в значенні пустих, несерйозних балачок.

Що ви тут так довго **роздабарюєте? (Котл.)**.

Роздабарювати — бруталізм. Цим словом виражають недоброзичливе, а часом презирливе ставлення до мовлянина й його мови.

А ще сміє **теревенити** моїм синам... **(С. Г.)**.

Теревенити — говорити несерйозно, попустому, неправдиво.

12. Говорити, погоджуючись із кимсь, із чиєюсь думкою

ПІДДАКУВАТИ, ПОТАКУВАТИ

— Чи правду я кажу — нехай Вітрець нам скаже!

— Авжеж що так! — **піддакнув** їм Вітрець **(Гліб.)**.

Мовчи та **потакуй!.. (Ном.)**.

Я **потакую** з ним, а він розказав мені усе **(С. Г.)**.

13. Говорити приглушено, нечітко, виражаючи словами своє невдоволення.

БОВКНУТИ (перен.), БУБОНІТИ, БУРКОТАТИ, БУРКНУТИ, БУРМОТАТИ, БУРЧАТИ, ВІДВОРКНУТИСЯ, ГАРЧАТИ (перен.), ДУДУКАТИ, МИМРИТИ, МУРМОТАТИ, МУРКОТАТИ, ОДГАРИКУВАТИСЬ

— Сутяжище! — **бовкнув** Чіпка вголос, вийшовши надвір **(Мирн.)**.

Бовкнути — перен.— сказати гнівно, уривчасто, переважно поодинокими словами.

— Мати... мати,— **бубонів** Чіпка й насупив брови **(Мирн.)**.

Бубоніти — перен.— говорити глухо, нечітко, невдоволено.

«Та вже, певно, давно», невдоволено **буркнув** Твердохліб **(Хижн.)**.

— І вже старший,— **забурмотіла** Олена,— сидить собі, як понура **(Кв.-О.)**.

Сидить і щось **бурмоче** біля його **(М. Р.)**.

Щось **бурмотав** Андрій, і сни якісь веселі примусили всміхатися Павла **(Баж.)**.

Бурмотати — говорити нечітко, глухо, іноді незадоволено.

— Опам'ятайся, то тобі в голові свище, по ночах товчеться, — **буркала** сколошкана Маланка **(Коц.)**.

Ось гляньсь, що оце таке! Утихомирся, не **бурчи (Котл.)**.

Бурчати — говорити нечітко, невдоволено, сердито.

— Не знати, що я такого набрехав! — **відворкнув** півголосом Іван **(Фр.)**.

Чия б **гарчала**, а твоя б мовчала **(Нпр.)**.

Дудукає п'яненька баба, а мурий їсть собі та їсть **(Гліб.)**.

Значення див. **бурчати.**

Тіун, втягши в плечі голову, не дивився на Іванка, а поспішливо **мимрив**: «Спалив .. Бачили... Зустріли» **(Хижн.).**

Слово **мимрити** означає приглушено нечіткий, невпевнений процес мовлення.

Народ від речі умилився і гірко, гірко прослезився і **мурмотав**: «Паноче, згинь!» **(Котл.).**

Муркотів, що хотів, гадав, що хтось буде слухати **(Фр.).**

Карпович сам, хоч аскетичним славиться життям, **муркоче** сласно, ніби кіт в пічурці **(М. Р.).**

Муркнув щось таке, що й не розбереш **(С. Г.).**

У хаті стояло тихо-тихо, тільки коли-не-коли якось сердито **одгарикувався** Порох **(Мирн.).**

14. Говорити сердито, невдоволено, не погоджуючись з кимсь, із чиєюсь думкою

ОДРІЗАТИ, ОДРУБАТИ

«А що, Хмелинонько, уже не жаль кілочка? Недавнечко у тебе красувавсь, тепер прилипла до дубочка?» — «Хто б гарчав, а ти б мовчав», **одрізала** йому Хмелина **(Гліб.).**

Женихи, яким я одказала, в другий раз не прив'яжуться. Возному так **одрізала**, що мусить одчепитися **(Котл.).**

— Хіба я така страшна, що вже й світ вам зав'язала? — **одрубала** Онися сміливо **(Н.-Л.).**

«Ай да маладец какой!» промовив один до Максима. «Собі такий здався!» **одрубав** Максим **(Мирн.).**

15. Говорити сміливо, різко, упевнено

РІЗАТИ (перен.), ТВЕРДИТИ, ЧЕСАТИ (перен.).

Хлібець їж, а правду **ріж (Ном.).**

Різати — перен.— говорити сміливо, правдиво.

Ти йому одно, а він **твердить** своє **(Фм.).**

Здається, байка просто бреше, а справді — ясну правду **чеше**, нікого в світі **не** мине **(Гліб.).**

Чесати — перен.— говорити сміливо, правдиво.

16. Говорити спокійно, лагідно; говорити на дозвіллі.

БАЛАГУРИТИ, БЕСІДУВАТИ, ВИГОЛОШУВАТИ, ВИСЛОВЛЮВАТИСЯ, ВІДПОВІЩАТИ, ГУТОРИТИ, ДЕЙКАТИ, КАЛАНТАРИТИ, ОПОВІДАТИ, СУДАЧИТИ, ЧУРУКАТИ

Щось **балагурили** довгенько, хоч ізійшлися і раненько **(Котл.).**

Двоє незнайомих Сагайді бійців, сидячи під деревом, мирно **бесідували (Гонч.).**

Тобі промову **виголосити** доведеться, Марино **(Корн.).**

Федір **висловив** йому все, що думав **(УРС).**

Чую, що стара за мене **відповіщає (М. В.).**

Виходили за ворота й допізна сиділи на колодках... і **гуторили** жваво **(Голов.).**

А **дейкають:** втікла од старого, та не втече, мабуть, од молодого; боялась пана, бійся панича **(М. Р.).**

Дейкати — говорити, розповсюджуючи якусь новину, чутку.

Знають гості й самі, що вони нудні,— а чого б вони й **калантарили (Ном.).**

Значення: говорити з безділля, нудьгуючись.

До серця твого будуть казати, жаль правдивий **оповідати (Чуб.).**

Довгенько ще вони стояли, **судачили**, рахували, поки не перевели розмови на врожаї **(Мирн.).**

Значення: говорити на дозвіллі, повільно, неквапливо.

Свирид: Про віщо **чурукаєте?**

Пилип: Звичайно, про те, що, мовляв, щодня тебе муля **(Кроп.).**

Значення див. **судачити**

17. Говорити тихо, пошепки (потай) самому з собою, з кимсь, комусь на ухо.

ЖЕБОНІТИ, ШЕПНУТИ, ШЕПОТІТИ, ШЕПТАТИ (СЯ), ШУПУ-ШУПУ, ШУШУ-ШУШУ, ШУШУКАТИ (СЯ)

А за стіною (тонкі стіни в домі старенькому) Мединська **жебонить (М. Р.).**

— Роксано,— ледь чутно **прошепотіли** його губи **(Хижн.).**

То, кажуть, наш таки **шепнув** там: спровадьте мов його, куди знаєте, мені його не треба **(Мирн.).**

А потім, припавши до Мирославового вуха, тихо **шепнув**: «А нам баритися не можна, ворогів багато» **(Хижн.).**

Як у давній пісні, **шепнули** Бондарівні лиховісні та мудрі люди: «Дівчино! Втікай!» **(М. Р.).**

Тихо стало в хаті, тільки наймичка **шептала**: «Мати... мати... мати...» **(Шевч.).**

— Щоб ти сказився! — Бровко собі **шепоче**, а вимовити не посмів, бо Цуцик дуже запанів: скубне й Бровка, коли захоче **(Гліб.).**

Молодиці **шепоталися** довгенько собі **(М. В.).**

Двоє діток їх — хлопчик та дівчинка — сиділи собі тихо на печі й **шепталися (Мирн.).**

От як стала вона ходити до Оксани, як стала з нею **шупу-шупу**, аж гульк — наша Оксана стала потроху відходити **(Кв.-О.)**.

«Цить,— каже кум,— я не збрешу, не торохти, сховай слова завзяті, скажу я нищечком, бо піч у хаті!..» Той ухо прихилив, а кум — **шушу-шушу... (Гліб.)**.

Шушукаються, тихо перемовляються, поки підуть на всю ніч **(Мирн.)**.

Значення: говорити потайки з метою (переважно) змови.

18. Говорити удавано, штучно-шепеляво (з присвистом).

СЮСЮКАТИ, ЦВЕНЬКАТИ

— Я чи не я,— це, тату, не важно,— **засюсюкав** Антоша, розкарячивши ноги в офіцерських штанях **(Коц.)**.

Було аж скривиться, як побачить юнаків, що **цвенькають** у ніс, а часом без носів **(М. Р.)**.

Цар **цвенькає**, а диво-цариця, мов та чапля між птахами, скаче, бадьориться **(Шевч.)**.

19. Говорити уперто, настирливо, про одне й те ж.

ТОВКТИ (перен.), ТОРОЧИТИ, ТУРКАТИ

«Ой, схаменися, друже милий! — вже стогне Клим,— немає сили, я намоловся досхочу... не силуй, братіку, бо утечу!»— «Нехай наш ворог утікає!» Дем'ян товче своє **(Гліб.)**.

Товкти — перен. — говорити настирливо, про одне й те ж.

Так гаряче наполягав учора, все про серп **торочив (Хижн.)**.

— Годі, братця, не знать що **торочити**,— обернувся він до товариства **(Мирн.)**.

Що він затіває, що це він **тороче? (Кроп.)**.

Туркав йому **туркав**, поки він таки послухав мене **(С. Г.)**.

Туркати — перен.— говорити наполегливо.

20. Говорити хвилюючись, швидко, дрібно, пискливим голосом.

ВИЗКОТІТИ, ВЕРЕЩАТИ, ВИЩАТИ, ПИЩАТИ

То, не тямлячи себе, він, щонайвищу ноту вхопивши, **завизкотів** на Котовського. «Стій мені тут і ні з місця!» **(Тич.)**.

«А! так ти ось як? — поляк **верескнув**,— приготуйся!» — І, шаблю вгору піднісши, він раптом завмер на хвилину... **(Тич.)**.

«Що? — **завищав** тут поляк,— щоб мене ображать? Не позвалям!» **(Тич.)**.

Що ти **пищиш** тут, ну що ти змагаєшся? Гусінь зажерна! **(Тич.)**.

21. Говорити чванливо, моралізуючи, фантазуючи

ПРОСТОРІКАТИ, ПРОСТОРІКУВАТИ, РОЗМАЗУВАТИ

Будяк **просторікать** заходився: «Ой ви, Василечки, бадиллячко дурне! Чи бачите мене? Я вище вас, мене усюди видно» **(Гліб.)**.

Годі **просторікувати (Ном.)**.

Брат здивувавсь і так сказав йому: «Шпак нісенітницю таку тобі **розмаже**, що й груші на вербі ростуть» **(Гліб.)**.

III. ОПИСОВІ ЗВОРОТИ

Базі та базі, бали та бали, бали точити, балу-балу, баляндраси понести, баяси точити, вистрілити на вітер; вирватися, як пилип з конопель; вискочити, як козак з маку; вихопитись, як голий з маку; відрізати, як ножем, вкинути гедзика, в один голос співати, в одну дудку грати, воду товкти, вставити слово, ґаду-ґаду, галубалу, губою плести, губу розпустити, докинути слово; засипати, як горохом в бочку; засипати, як маком; зуби заговорювати, лазаря співати, ляпати язиком, молоти язиком, м'яти слова, нагородити три міхи вовни, намішати гороху з капустою, напустити диму, одливати кулі, переливати з пустого в порожнє, плескати язиком, помастити медом по губах, попасти кулею в пліт, попасти пальцем у небо, попасти, як сліпий на стежку; прохопитися словом, річ вести, річ держати, річ уджиґнути, розпустити губу, розпустити язика, сікти язиком, словами блудити, слова ронити, словами сіяти, солодку річ зліпити, теревені правити, теревені розпускати, теревені точити, точити баляси, точити баляндраси, упасти в слово, хвоськати язиком, цідити слова крізь зуби, язиком грати, язиком вертіти, язиком клепати, язиком молоти, як у дзвони дзвонити, як пугою по воді.

Для зручнішого користування групу (III) — описові звороти — поділено на підгрупи відповідно характеру процесу мовлення.

ПІДГРУПИ

Ілюстративний матеріал

1. Вести серйозну, ділову розмову

РІЧ ВЕСТИ, РІЧ ДЕРЖАТИ, РІЧ УДЖИҐНУТИ

Юнона в перший раз смирилась, без крику к Зевсу **річ вела (Котл.)**.

— Дозвольте і мені, панове, **річ держа-**

ти,— тут обізвалася лисиця (Гліб.).

Еней тоді до війська обернувся, прокашлявся і раз смаркнувся і річ таку їм уджигнув: «Козацтво! Лицарі! Трояни! Храбруйте: наша, бач, бере!» (Котл.).

Ідіоматичний зворот **уджигнути річ** часто використовується з відтінком легкої іронії.

2. Говорити в одно, висловлюючи спільну думку

В ОДИН ГОЛОС СПІВАТИ, В ОДНУ ДУДКУ ГРАТИ

Коли б перше Чіпці побачитись з Петром та Якимом та наструнчити їх, щоб **в один голос співали (Мирн.).**

В одну дудку грають (Нпр.).

Значення: дотримуються спільної думки в житті, роботі, в діях.

3. Сказати якийсь грубий жарт, дотеп з відтінком прикрості, образи

ВКИНУТИ ҐЕДЗИКА, ВИКИНУТИ КОНИКА

Лушня виправляється й тут же, між тихим словом, і **вкине ґедзика (Мирн.).**

А Петро такого **викинув коника,** що довелося червоніти за нього (Фм.).

4. Втручатися (словами) в чиюсь розмову.

ВСТАВИТИ СЛОВО, ДОКИНУТИ СЛОВО, ПРОХОПИТИСЯ СЛОВОМ, УПАСТИ В СЛОВО

— Хитрий дід! — **вставив** своє **слово** однорукий (Хижн.)

Я був малий і рідко **докидав** своє **слівце** про очерет, про став (М. Р.).

«Котрась моя дитина щаслива», відповідає брат. «Е, ні,— **впадає в слово** багач,— ви всі щасливі» (С. Г.).

— А може воно й неправда? — **прохопився** він **словом** (Сміл.).

5. Говорити, фантазуючи про якісь випадки, плани, речі.

НАПУСТИТИ ДИМУ, ОДЛИВАТИ КУЛІ

Напустив му диму. Наговорив йому всякі фантастичні плани (Фр.).

Одлив кулю (Ном.).

6. Наговорити багато дурниць, нісенітниць, плутаниць

НАГОРОДИТИ ТРИ МІХИ ВОВНИ; НА ГОРОДІ БУЗИНА, А В КИЄВІ ДЯДЬКО; НАГОРОДИТИ ТРИ МІШКИ ГРЕЧАНОЇ ВОВНИ; НАМІШАТИ ГОРОХУ З КАПУСТОЮ

Нагородив три міхи вовни (Фр.).

На городі бузина, а в Києві дядько (Фм.).

Нагородив три мішки гречаної вовни.

Намішав гороху з капустою (Фр.).

7. Говорити лестиво, удавано, нещиро, запобігаючи чиєїсь ласки, прихильності, довір'я

ЗУБИ ЗАГОВОРЮВАТИ, ЛАЗАРЯ СПІВАТИ, МАСТИТИ МЕДОМ ПО ГУБАХ; СОЛОДКУ РІЧ ЗЛІПИТИ; ЯЗИКОМ ГРАТИ

Він йому **зуби заговорює (Ном.).**

Лазаря співати (Ном.).

Помастив медом по губах (Фр.).

— Я розсудив не так! — верзе другий Вітряк.— Щоб, у світі живучи, ніколи не блудити, підлажуйсь до людей, вертись і так, і сяк, а іноді умій **солодку річ зліпити (Гліб.).**

Шинкарка **язиком,** як на цимбалах, **грає,** купець, прицмокуючи, п'є (Гліб.).

8. Говорити швидко, дрібно.

ЗАСИПАТИ, ЯК ГОРОХОМ В БОЧКУ, ЗАСИПАТИ, ЯК МАКОМ, ДРІБНЕНЬКО; СІКТИ ЯЗИКОМ

Засипав, як горохом в бочку (Ном.).

Засипала, як маком, дрібненько (Ном.).

Січе язиком, як млин (Фр.).

9. Сказати різко, рішуче

ВІДРІЗАТИ, ЯК НОЖЕМ; ЯК ЦВЯХОМ ПРИБИТИ

Відрізати, як ножем (Фр.).

Крутий чоловік сказав, **як цвяхом прибив (Фм.).**

10. Говорити плутано, неправдиво

М'ЯТИ СЛОВА, СЛОВАМИ БЛУДИТИ

Не **мни слова,** говори просто. (Фр.).

Ой ти, дівчино, **словами блудиш,**— сама не знаєш, кого ти любиш (Нп.).

11. Сказати щось недоречі, невпопад, якусь дурницю.

ВИХОПИТИСЬ, ЯК ПИЛИП З КОНОПЕЛЬ; ВИСКОЧИТИ, ЯК КОЗАК З МАКУ; ВИХОПИТИСЬ, ЯК ГОЛИЙ З МАКУ; ПОПАСТИ КУЛЕЮ В ПЛІТ; ПОПАСТИ ПАЛЬЦЕМ У НЕБО; ПОПАСТИ, ЯК СЛІПИЙ НА СТЕЖКУ

Вихопився, як пилип з конопель. (Ном.).

Походження цього вислову Номис пояснює так: «Був шляхтич родом з Конопель Сандомирського краю і звався Пилип. На якімсь сеймику він, не розібравши діла, вбовтнувся в річ без ладу, так, що усі, розсміявшися, стали один по одному питати: хто то, хто то? А сусіди Пилипа й кажуть: «То pan Filip z Kopor!» З того часу і пішов той Пилип у люди, та й до нас дійшов.

Вискочив, як козак з маку (Фр.).

Знач.: вирвався не в пору з якимсь дотепом.

Вихопився, як голий з маку (Ном.).
Знач.: сказати щось недоречі, невпопад, якусь дурницю.

Попав кулею в пліт (Ном.).
Знач. сказати щось недоречі, невпопад, не розуміти сказаного.

Попав пальцем в небо, стромляй дальше **(Ном.).**
Знач. див. **попав кулею в пліт.**

Попав, як сліпий на стежку (Ном.).
12. Сказати комусь щось таємно від інших, пошепки

ХУКНУТИ В КАБАК, ШЕПНУТИ НА ВУХО

Як ось і сердобольна мати Енею **хукнула в кабак (Котл.).**
Кабак — переносно — голова.
Підскочив до Василька, **шепнув на ухо** і миттю подалися з двору **(Фм.).**

13. Говорити несерйозно, по-пустому, про якісь чутки, дрібниці, нісенітниці
Базі-базі, бали та бали, бали точити, балу-балу, баляндраси нести, баляси точити, вистрелити на вітер, воду товкти, ґаду-ґаду, губою плести, губу розпустити, ляпати язиком, молоти язиком, переливати з пустого в порожнє, плескати язиком, розпустити губу, розпустити патяки, розпустити язика, словами сіяти, теревені правити, теревені розпускати, теревені точити, точити баляси та баляндраси, язиком клепати, язиком молоти, як у дзвін дзвонити.

Пора й на роботу, а у нього все **базі** та **базі (С. Г.).**
Бали та **бали,** а день далі **(Ном.).**

До світу **бачи точать,** а до півдня вилежуються **(Вас.).**
Бали, базі — скорочено — **балачки, базікання.**
Значення — розводити балачки по-пустому, а про роботу й байдуже. Цим словом характеризують балакунів. Стилістично ці вирази використовуються завжди в негативному плані, часто з відтінком іронії.
Я тут **балу-балу,** а тісто біжить по столу **(Фр.).**
Балу-балу ономатопоетично замість балакати. Коли хтось покине пильну роботу задля пустої балачки.

А послі танців варенухи по філіжанці піднесли, і молодиці-цокотухи тут **баляндраси понесли (Котл.).**
Знач. говорити по-пустому, нісенітниці, дурниці, пустотливі жарти.

А я хіба бороню ходити до мене... **Баляси точити (Котл.).**
Знач. дивись **баляндраси понести.**

Вистрелив на вітер (Фр.).
Знач.— говорити, а не виконувати сказаного; говорити по-пустому.

Старшина. Слухайте мене...
Роман. Це вже ви обидва починаєте **воду товкти! (Кроп.).**
Знач.: говорити по-пустому, без будь-яких наслідків.
Ґаду-ґаду, а миші в крупах **(Фр.).**
Словами **«ґаду-ґаду»** характеризують довге спокійне балакання, нібито ми собі забалакалися, а миші крупи їдять. Жартують із довгої балачки сільських кумась про пусті речі, при чім занедбується робота.
Галу-балу, а свині в ріпі **(Фр.).**
Ономатопоетичні слова на означення довгого балакання, за яким занедбано важне діло — вигнати свиней.
Губою що хоч **плети,** а руки при собі держи **(Фр.).**

Губою плести — говорити несерйозно, беззмістовно, про пусті речі.

— Мовчать! З ким це ти **губу розпустив?!** Сказано тобі, щоб по щучому велінню **(Кроп.).**

Значен.— говорити вільно, сміливо, іноді різко, правдиво.
Ляпає язиком, як постолом **(Фр.).** Про пустомелю.
Молоти язиком, як на жорнах **(Фр.).**
Знач. говорити по-пустому, дурниці.
Переливає з пустого в порожнє (Фр.). Говорять про всяку пусту роботу або балаканину.

Хотів її про дещо розпитати, та де **вже** там. Одно, що гайдуки, а друге — так **плескали язики (М. Р.).**

Плескати язиком — говорти несерйозно, часто безпідставно, пліткуючи на інших.

Там як **розпустить губу,** так і не вговтаєш її **(Кроп.).**

Знач. див. **губу розпустити.**
Розпустили патяки обоє **(Мирн.).**
Знач.— говорити несерйозно, по-пустому.

Підвівся Кряжов і **розпустив** свого **язика** про той розбрат, який пішов між двох **«сословій» (Мирн.).**

Не так то ся діє, як **ся словом сіє (Фр.).** Говорити по-пустому.

Стали **теревені гнути,** давнину згадувать **(Стор.).**
Отож Кіндратко **теревені править...** про знахря, що й зупиняти кров, і страх у слабкодухих виливати вміє **(М. Р.).**
Точили всякі **теревені-вені (С. Г.).**

Теревені правити — говорити несерйозно. Фантазуючи, розповідати про когось, щось.

— Хто ти,— лев заревів,— така погана? Мене, такого пана, сюди задурювать прийшла? Пішла! Бач **теревені розпустила**! Тікай, поки ще ціла! **(Гліб.)**.

Бувало в неділю, після обіда, прийде в шинок та й почне **теревені точити**, та все по-письменному, по-церковному **(Мирн.)**.

Значення див. **теревені правити**.

Далі Максим уже орудував бесідою: **точив баляси** та **баляндраси (Мирн.)**.

Так щиро п'ють, з таким смаком їдять, такі веселі **точать баляндраси (М. Р.)**.

Значення — говорити несерйозно, жартівливо, весело розповідаючи про всяку всячину.

Язиком клепати — не ціпом махати **(Нпр.)**.

А Лушня за те, що добре вміє **язиком молоти**, частує товариство **(Мирн.)**.

Вас збери докупи, тільки **язиком** будете **молоти**, а жито хто прибере **(Хижн.)**.

Язиком клепати, молоти — говорити нісенітниці, непристойності; говорити несерйозно, по-пустому.

ГОВОРУН див. БАЗІКА

ГОДИННИК, БУДИЛЬНИК, ДЗИҐАРІ, КУРАНТИ, ХОДИКИ

Годинник віддзвонив... і швидко зміна йде **(Сос.)**.

О шостій годині ранку пронизливо, різко дзвенів **будильник** в кімнаті Тараса і будив його **(УРС)**.

По тім боці твердиня й дзвіниця, мов та швайка загострена, аж чудно дивиться. І **дзиґарі** теленькають **(Шевч.)**.

А з шафи дивляться по-дружньому **дзиґарі**, знайомі з давніх літ **(М. Р.)**.

Дзиґарі в значенні **годинник** — застаріле слово.

Куранти — великий годинник, встановлений переважно на башті.

Ходики над головою Улі мчали секунди **(Ільч.)**.

Ходики — маленький стінний годинник.

ГОДИТИ, ДОГОДЖАТИ

Енеєві так, як болячці або лихій осінній трясці, **годила** пані всякий день **(Котл.)**.

Вернулось бурлацтво шляхті **догоджати (Кул.)**.

ГОЖЕ див. ГАРНО

ГОЖИЙ див. ГАРНИЙ

ГОЙДАТИ, КОЛИСАТИ, КОЛИХАТИ, ЛЮЛЯТИ, ХИТАТИ

Сонце гріє, вітер віє... на калині одиноке гніздечко **гойдає (Шевч.)**.

Сміється козак, коня сідлаючи, плаче дівчина, дитину **гойдаючи (Чуб.)**.

Колисала мама сина, свого чорнобривця **(С. Г.)**.

Нездужає Катерина, ледве, ледве дише. Вичуняла та в запічку дитину **колише (Шевч.)**.

Люляю, люляю, поб'ю котика, полаю **(Метл.)**.

Хитай легенько лебедів, твоїх улюблених синів, цілуйся з вітром, з небом, світом, блакитне озеро моє **(М. Р.)**.

ГОЙНИЙ див. ЩЕДРИЙ

ГОЙНО див. ЩЕДРО

ГОЛЕНИЙ див. БРИТИЙ

ГОЛИТИ (СЯ) див. БРИТИ (СЯ)

ГОЛІННИЙ, ЛАСИЙ, ОХОЧИЙ

Він у нас **голінний** на ласощі **(Мирн.)**.

Я дуже на сон **голінна,**— як засну, то вже й до світу не кинуся **(Грінч.)**.

До грошей я не дуже **ласий (Шевч.)**.

Ласий, як кіт на сало **(Ном.)**.

А ти ж, сусіде, чув од кого, що я **охочий** до лящів? **(Гліб.)**.

ГОЛОВА, БАШКА, КАБАК, МАКІТРА, ТИКВА

Дана група слів, крім нейтрального слова **голова**, використовується для означення поняття — **голова** людини, переносно, переважно в зниженому стилі, іноді з відтінком жарту, глузування.

Що **голова**, то й розум **(Нпр.)**.

Ну вже й **башка**, на трьох би хватило розуму **(Фм.)**.

Іноді на здібну людину кажуть: башковитий чоловік.

Од злості Турн не компонує, мов сатана йому диктує, сам чорт заліз в його **кабак (Котл.)**.

Ось блиснула блискавиця, гуконула гаківниця, полетів татарський баша з коня бритою **макітрою (Мирн.)**.

А тут у тебе, у цій **тикві** (голові — **А. Б.**), клоччя чи пір'я? **(Кроп.)**.

Іноді, жартуючи, кажуть: у нього **казанок** не варить; **довбня, довбешка,** а не голова на в'язах.

ГОЛОСНИЙ, ГУЧНИЙ, ДЗВІНКИЙ

Стахурський спинився і почервонів — йому стало соромно **гучної** фрази **(Смол.)**.

Дзвінкий регіт такий чути, що так і розкочується **(М. В.)**.

ГОЛОСИТИ див. ПЛАКАТИ

ГОЛОСІННЯ див. ПЛАЧ

ГОЛОСНИЙ, ВІДОМИЙ

Значення: широко відомий, популярний, знаний широкими масами людства.

Хтозна, чи вславлюсь я ділами **голосними**, чи блискавицею проріжу далеч літ **(М. Р.)**.

Він дуже **голосний** лікар. Він один з тих, що мають ще серце в грудях **(Коб.)**.

Дивився наляканими очима на **відомого** в городі лікаря **(Коц.)**.

ГОЛОСНИЙ, ГУЛКИЙ, ДЗВЕНЯЧИЙ, ЗВУЧНИЙ

Любо лилися в пташиному хорі пісні **голосні (Л. У.)**.

Арфами, арфами — золотими, **голосними** обізвалися гаї **(Тич.)**.

Голосна луна розляглась серед тихої ночі **(Н.-Л.)**.

Голосний, як дзвін, та дурний, як довбня **(Ном.)**.

Вартовий одійшов, нічого не сказавши, **гулкі** поніс кроки в той бік коридора **(Гол.)**.

Гулкий — приглушено голосний.

Вугіль ти довбав під кайла спів **дзвінкий (Сос.)**.

І співає й сміється, аж геть чутно її голосок **дзвенячий (М. В.)**.

Не струм, а цілий стовп води прозорий, **аж дзвенячий (Тич.)**.

Її **звучний** голос котився срібною луною по долині.

ГОЛОСНО, ГУЛКО, ГУЧНО, ДЗВІНКО, ЛУНКО

У кобзу грає, виграває, **голосно** співає **(Метл.)**.

Він говорив **голосно** і впевнено **(Куч.)**.

Гулко котилася яром луна **(Фм.)**.

Молодь кидала кості і **гучно** сміялась **(Коц.)**.

Вона сміялась **дзвінко** і весело **(Смол.)**.

Заспівали птиці **лунко (Мас.)**.

ГОЛУБИЙ див. БЛАКИТНИЙ

ГОЛУБИЗНА див. БЛАКИТЬ

ГОЛУБИТИ, ЛАСКАТИ, ПЕСТИТИ, ПЕСТУВАТИ, ПРИГОРТАТИ

Галя його заспокоювала, **голубила, пригортала (Мирн.)**.

Голубити в серці надії великі **(Кул.)**.

Вжито переносно.

Чи я ж тебе не **ласкала** та й не цілувала **(Нп.)**.

Пести мене, моя нене, як малу дитину **(Кул.)**.

І звичайно, як дитина, **пестує** старого **(Шевч.)**.

Пригорнути до серденька та й поцілувати **(Метл.)**.

Ой, хто ж мене молодую на лужині **пригорне (Метл.)**.

ГОЛУБИТИСЯ, ГОРНУТИСЯ, ЛАСКАТИСЯ, ЛАСТИТИСЯ, ПЕСТИТИСЬ, ПЕСТУВАТИСЬ, ПРИГОРТАТИСЬ, ТУЛИТИСЯ

Дивлячись на них, що, як голуби, **голубляться**, аж сплакнув **(Кв.-О.)**

Нам можна без гріха і любитися і **голубитись (Кв.-О.)**.

Ой, дівчина-горлиця до козака **горнеться (Нп.)**.

І щебече, і сміється, і вигадує, і регочеться, і до матері **ластиться (Кв.-О.)**.

Добре ся там **пестити**, де ніч велика і є кому варити **(Ном.)**.

І весь день на тому пройшов, що все вони **пестувалися (Кв.-О.)**.

Не **пригорнеться** вже серденько і моє до його **(Метл.)**.

Оце тобі, горобчику, так і не вчись, до чужої голубоньки не **тулись (Гліб.)**.

ГОЛУБІНЬ див. БЛАКИТЬ

ГОЛУБЛЕННЯ, ЛАСКА, МИЛУВАННЯ, НІЖНОСТІ, НІЖЕННЯ, ПЕСТІННЯ, ПЕСТОЩІ, ПЕСТУВАННЯ

За голубленням та за милуванням не зчулися, як і ніч минула **(Кв.-О.)**.

Серце рвалося, сміялось, виливало мову, виливало, як уміло, за темної ночі, за вишневий сад зелений, за **ласки** дівочі **(Шевч.)**.

До **милування** нема силування **(Ном.)**.

Ніжності матері заспокоїли дитину **(Фм.)**.

Сталь і **ніжність**, любий мій, поєднать в собі зумій **(Тич.)**.

Теодозя знов пригорнула її до себе і поцілувала. Гані так стало гидко те лукаве **пестіння**, що вона відсунулась трохи од неї до вікна **(Н.-Л.)**.

Після такого **пестування** та бачачи материни сльози, туж-туж Оксана не признається, що се вона плаче **(Кв.-О.)**.

ГОЛУБЛИВИЙ, ЛАСКАВИЙ, НІЖНИЙ, ПЕСТЛИВИЙ

Хоч і забувши приказки жартівливі, знайшов слова він тихі, **голубливі**, яких ніколи, думалось, не знав **(М. Р.)**.

Що в тебе, багачу, кози та овечки, а в мене, багачу, **ласкаві** словечки **(Метл.)**.

Роман — людина **ніжної** і сумирної вдачі **(Гонч.)**.

З очеретів чутно голос сопілки, **ніжний, кучерявий (Л. У.)**.

Мати увечері своїм **пестливим** голосом нашепче дитині про любов до всього живого **(Мирн.)**.

ГОЛЯК — БІДНЯК

ГОЛЬ — БІДНОТА

ГОЛЬТІПАКА — БІДНЯК

ГОМІН, ГОВІР, ГАЛАС, ГАМ, ГАМІР, ГУК

Значення: приглушене, нечітке, шумливе звучання маси людських голосів.

Ну, хлопці, в дорогу! Та чуєте — без **гомону** (**Шевч.**).

Гомін веселого південного міста охопив його (**Смол.**).

Степ оживає, сповнюється **гомоном**, сміхом (**Козач.**).

Гомін, гомін по діброві (**Нп.**).

Всюди **гамір**, всюди **говір**, повно скрізь народу (**Рудч.**).

Діти без **галасу** виходили з класу (**Горд.**).

Піднявся страшенний **галас** (**Коц.**).

Стихав денний **гамір** (**Козач.**).

Удосвіта мене збудив **гамір** на подвір'ї (**Верш.**).

Скрізь було чути **гук**, шум, **гам**, свист (**Н.-Л.**).

Ой **гук**, мати, **гук**, де козаки п'ють (**Нп.**).

ГОМОНІТИ див. ГОВОРИТИ

ГОНИТЕЛЬ див. ГНОБИТЕЛЬ

ГОНІННЯ див. ГНОБЛЕННЯ

ГОНОР див. ГОРДОВИТІСТЬ

ГОНОРИСТІСТЬ див. ГОРДОВИТІСТЬ

ГОНОРИСТИЙ див. ГОРДУВАТИЙ

ГОПЦЮВАТИ див. ТАНЦЮВАТИ

ГОРА, БУГОР, ГОРБ, ПРИГОРОК

І досі сниться: під **горою**, між вербами та над водою біленька хаточка (**Шевч.**).

Над кручею, на високім **бугрі** стояли два будинки (**Ільч.**).

Сніг лежить золотистими **буграми** (**Мас.**).

На **горбі** засвітилися електричні вогні (**Трубл.**).

За Россю вже горіли **гори, горби** та **пригорки** в поетичній далечині (**Н.-Л.**).

Примітка: бугор, горб, пригорок — невисока гора.

ГОРДИЙ, ГОРДЛИВИЙ, ГОРДОВИТИЙ

Хай шумить земля піснями в цей крилатий **гордий** час... (**М. Р.**).

І в очі сонцю глянуло орля, не хилячи своїх очей **гордливих** (**Баж.**).

Настя дивилася на портрети своїх любих синів, і посмішка **гордовитого** вдоволення не сходила з її уст (**Кач.**).

ГОРДИТИСЯ, ПИШАТИСЯ

Вони **гордяться** славою і честю гвардії (**Р. У.**).

Радянський народ по праву **пишається** перемогами нашої країни, здобутими за останній період (**Р. У.**).

ГОРДІСТЬ, ГОРДЛИВІСТЬ, ГОРДОЩІ

В нас, радянських, **гордливість** своя: на буржуїв ми дивимось згорда (**УРС**).

Тепер кожний з нас сповнений **гордощами** за свою Батьківщину велику і могутню (**УРС**).

ГОРДОВИТІСТЬ, ГОНОР, ГОНОРИСТІСТЬ, ГОРДИНЯ, ГОРДІСТЬ, ГОРДУВАННЯ, ПИХА, ЧВАНЛИВІСТЬ, ЧВАНСТВО

Дана група слів використовується для характеристики самолюбивої, чванькуватої, пихатої людини.

Вдовольнивши свою **гордовитість**, Оникій вернувся додому (**Н.-Л.**).

Гонор такий, що куди (**Ном.**).

Шляхтич за **гонор** уха рішився (**Ном.**).

То **гординя** в тобі говорить (**Мирн.**).

Почала розбирати його така **гордість**, що всіх людей... мав за нізащо (**С. Г.**).

Колишнє **гордування**, давня **чванливість**,— де це все поділося (**М. В.**).

Прийшло й на панів лихо: збили панам **пиху** (**Ф. М.**).

Вони мені аж обридли своїм **чванством** (**Н.-Л.**).

ГОРДУВАННЯ, ГРЕБУВАННЯ, ЗНЕВАГА, ЗНЕВАЖАННЯ, НЕХТУВАННЯ

Значення: виявляти до когось, чогось зневагу, огиду, презирство.

Дівоче **гордування** призводить до старого дівування (**Нпр.**).

Гребування людиною—зневага до себе (**Фм.**).

Побачив Турн собі **зневагу**: не мед дають тут, а брагу (**Котл.**).

Це була хвилина, в яку **нехтування** власним життям об'єктивно дорівнювалось зраді (**Козач.**).

ГОРДУВАТИ, ГРЕБУВАТИ, ЗНЕВАЖАТИ, НЕХТУВАТИ

Значення: ставитися до когось з неповагою, презирством.

Та все супиться, та все **гордує**, і говорити з людьми не хоче (**Барв.**).

Батьківського слова мені не **гребувати** (**Чуб.**).

Будуть мене пани і козаки напідпитку **зневажати** (**Метл.**).

Нехтувати людьми — зневажати себе (**Нпр.**).

ГОРДУВАТИЙ, ГОНОРИСТИЙ, ЧВАНЬКУВАТИЙ

Значення: пихата, самолюбива, спесива людина, чванько.

Рум'яна, як промінь вечірній, очі огневі, та тільки **гордувата, чванькувата** (**М. В.**).

ГОРЕ див. БІДА

ГОРЕНЬКО див. БІДА

ГОРИЗОНТ див. ОБРІЙ

ГОРЕ, БЕЗГОЛІВ'Я, БІДА, ЛИХО

З щастя та з **горя** скувалася доля

(**Ном.**).

Велике тут було роздолля тому, хто праведно живе, так, як велике **безголов'я** тому, хто грішну жизнь веде (**Котл.**).

Біду побачив неминучу, троянці всі і пан Еней зібралися в одну всі кучу (**Котл.**).

Аби танцювати вмів, а робити й **лихо** навчить (**Нпр.**).

Заграй мені, дуднику, на дуду — **нехай** своє **лишенько** забуду (**Шевч.**).

В живій народній мові **лихо** використовується часто в значенні **хвороба:** Оце прикинулося лихо, то я і лежу, а робота облогом стоїть.

ГОРІЛИЦЬ, ДОГОРИЧЕРЕВА, НАВЗНАК

Значення: упасти, лягти, лежати лицем догори — просто неба.

Тоді старий учитель.... зібрав усі свої сили і плюнув йому (барону фон Фюрсту — **А. Б.**) в очі.... А коли в вечірньому присмерку розцвіло буйне полум'я, немов казковий кущ стиглої калини, поклали вчителя **горілиць** на вогні (**Сміл.**).

Підеш собі у сад, ляжеш долі **догоричерева** під грушею (**Греб.**).

Як підсковзнувся, то так і простягся **навзнак** (**Фм.**).

Андрій лежав **навзнак** і міг бачити лише те, що робиться позаду (**Загреб.**).

ГОРІЛКА, СИВУХА

Пили **горілку,** пили наливку, ще й мед будем пить (**Нп.**).

Пили на радощах **сивуху** (**Котл.**).

ГОРІТИ, БУРХАТИ, ЖЕВРІТИ, ЗАЙНЯТИСЯ, ПАЛАТИ, ПАЛАХКОТІТИ, СПАЛАХНУТИ (СПАЛАХУВАТИ), СПОПЕЛІТИ, ТЛІТИ

Без підпалу й дрова не **горять** (**Нпр.**).

Полум'я **бурхає** в долині (**Ільч.**).

Бурхати — горіти рвучко, великим полум'ям.

Жар червоним золотом **жевріє** (**Барв.**).

Жевріти — горіти тихо, без полум'я.

Зайнялася Смілянщина, хмара червоніє, а найперша Медведівка небо нагріває (**Шевч.**).

Зайнятися — означає початок горіння.

То **ж палають** огні за долиною синього неба, самольоти гудуть, бо на захід фронти і фронти (**Мал.**).

Виїхали за царину — **палають** Черкаси (**Шевч.**).

Палати — горіти великим полум'ям.

А в печі **палахкотіла** суха солома (**Фм.**).

Стіжки сіна догоряли. Подекуди ще **спалахував** огонь (**Фм.**).

Спалахувати — горіти нерівномірно, то затихаючи, то вибухаючи полум'ям.

Гаряча дума Кобзаря, що і в огні не **спопеліє** (**М. Р.**).

Нас вождь гукав — ідіть на Україну! І ми пішли. Та так, що вража сталь у нашім гніві **спопеліла** (**Нагн.**).

Спопеліти — згоріти на попіл.

Та іскра тиха **тліла,** не вгасала і розгорілася багаттям ясним, освітила темную темноту, на нашім світі влада світла стала (**Л. У.**).

Тліти — горіти помалу, без полум'я.

Чого ти журишся, батьку, що хату спалили кляті (фашисти — **А. Б.**). Брата забили в пута, сивіє, бач, голова. Пожитки твої хороші, радості небагаті, усе димить в попелищі і **тліє,** не дотліва (**Мал.**).

ГОРЛАТИ див. КРИЧАТИ, ГОРЛАНИТИ

ГОРЛО, ГОРЛЯНКА, ПЕЛЬКА

Проханий шматок **горло** дере (**Ном.**).

У роті пересохло, аж торохтить **горлянка,** мов та гусяча, що баби на неї клубки мотають (**Мирн.**).

Напекла стара моя такого хліба, що і в **пельку** не лізе (**Грінч.**).

Із нор золото виносять, щоб **пельку** залити неситому... (**Шевч.**).

ГОРНИЦЯ див. КІМНАТА

ГОРНИЛО, ГОРНО

Тут раз у раз, від ранку до пізньої ночі, сопів важкий міх, прискав огонь у **горнилі** (**Фр.**).

Люди змінилися. Вони пройшли через **горнило** війни, що перевірила їхні моральні якості (**Л. Г.**).

Вжито в переносному значенні.

Прискав огонь у **горні** (**Коц.**).

Де говорять **горна** — там вона відпорна (**Тич.**).

ГОРОЇЖИТИСЬ, КОЗИРЯТИСЯ, КОСТРИЧИТИСЬ, ПРИНДИТИСЬ, ПУЖИТИСЬ

Значення: удавано, хвастливо хоробритися, чванитися.

Андрон **гороїжився** і йшов на збори з незалежним, зневажливим виглядом (**Донч.**).

Вона... дивилась на море, що... **гороїжилось** грізними бурунами (**Л. У.**).

Коло дівки парубонько півнем **козириться** (**Чуб.**).

І чого б я ото **костричився** (**Фм.**).

Буває інший чоловік все **приндиться** (**Гліб.**).

Напужився, як індик (**Нпр.**).

І **пужиться,** як лопух на попелі (**Нпр.**). Так говорять про чваньковиту людину.

ГОРТАТИ, ПЕРЕГОРТАТИ, ЛИСТАТИ

Він (Багрицький) жадібно почав **гортати** в букініста сторінки книги. Це був «Кобзар» **(Тич.)**.

Перегорнув усю книгу — не знайшов **(Грінч.)**.

Листає протяг потемнілі книги **(Криж.)**.

ГОСПОДАР, ҐАЗДА, ХАЗЯЇН

Старий Маланчук був собі зовсім небагатий **ґазда (Фр.)**.

Гостям сміх, а **хазяїну** сльози **(Ном.)**.

ГОСПОДАРСТВО, ҐАЗДІВСТВО, ХАЗЯЙСТВО

У піднесенні сільського **господарства** велика роль належить передовій сільськогосподарській науці **(УРС)**.

Жила вже Павлючиха кілька років у попаді, усім заправляючи **господарством (М. В.)**.

У **ґаздівстві** розуміли вони неабияк **(Коц.)**.

Мірошник мав хороший млин,— в **хазяйстві** не абищо він **(Гліб.)**.

ГОСПОДАРЮВАТИ, ҐАЗДУВАТИ, ХАЗЯЙНУВАТИ

Невтомні люди на землі над всім **господарюють**: річки великі та малі на користь нам працюють **(Заб.)**.

Як я буду **ґаздувати** такий молоденький **(С. Г.)**.

Лучче було б **хазяйнувати**, ніж по дорогах ходити **(Нп.)**.

ГОСТИТИ, ПРИГОЩАТИ, УГОЩАТИ, ТРАКТУВАТИ

І **гостиме** батько її черешнями спілими **(Гол.)**.

І ця сестра його **пригостила** добре **(Манж.)**.

Кумом його до себе прохав, добре **угощав (Ном.)**.

Череваниха їх (гостей) **трактувала (Кул.)**.

ГОСТИТИ (СЯ), ГОСТЮВАТИ (СЯ)

Просила просьбою і грозьбою, щоб ми не довго **гостили (Метл.)**.

Будемо **гоститися** то у вас, то в тебе **(Ном.)**.

Наїхали гості **гостювати**, да кличуть мене мати в зелен сад гуляти **(Чуб.)**.

Був один пан у гостях і добре там **гостювався**: їв усякі страви і пив усякі вина **(Грінч.)**.

ГОСТРИТИ, ТОЧИТИ

Щоб мечі, шаблі **гострили (Шевч.)**.

Точив ножиці, а все тупі **(Грінч)**.

ГОСТРОСЛОВ, ДОТЕПНИК

Мене зустрічали цікаві люди: тесляр Осип, сивенький... вправний робітник і **гострослов (УРС)**.

Скульптор іще здавна зажив собі слави прямодушного **дотепника** й жартуна **(Ільч.)**.

ГОТУВАТИСЯ, ЗБИРАТИСЯ, ЛАГОДИТИСЬ, ЛАДНАТИСЯ, РИХТУВАТИСЯ, РИШТУВАТИСЯ

Маланка добре знала, до чого воно йдеться. Вона почала **готуватись (Коц.)**.

Голий підперезався, то й зовсім **зібрався (Ном.)**.

Почали **лагодитись**, зарані виїхали **(М. В.)**.

Прокіп **ладнається** в дорогу **(Грінч.)**.

Парубки **лагодяться** у танець **(Федьк.)**.

Почали в дорогу **рихтуватися (Свидн.)**.

Треба мерщій **риштуватись** та в похід рушати **(С. Г.)**.

ГРА, ГРИЩЕ, ЗАБАВА, ЗАБАВКА, ІГРА, ІГРИЩЕ

Сміялися, цокотіли, бавилися у різні **грища (М. В.)**.

А Орест? Він досі вже на **грищах** олімпійських отримує вінці **(Л. У.)**.

Тепер йому пригадалися його давні **забави** серед селянських дітей **(Фр.)**.

Література — не **забавка**, і відповідальність за молодого початкуючого письменника — це відповідальність і перед ним і перед цілою літературою **(Смол.)**.

ГРАБІЖ, ГРАБУНОК, ДРАЧКА

Ріпники розказували страшні події голодної смерті, самовбивства, **грабунків (Фр.)**.

Друзі зовсім не бачили ніякої користі в земстві: **«Це одна драчка» (Мирн.)**.

ГРАБУВАТИ, ДЕРТИ, ДРАТИ, ОБДИРАТИ, ОБШАХРАТИ, ОЧУХРАТИ

ОПИСОВІ ЗВОРОТИ:

ОБІДРАТИ, ЯК БІЛКУ, ЯК ЛИПКУ, ОБЛУПИТИ

Дана група слів виражає поняття брати силоміць, примусово. Слова цієї групи відносяться до згрубілої лексики.

Раз фашисти — вища раса, як же їм без сала й м'яса, ну то значить **грабувать (Тич.)**.

— **Не дери** ти,— каже,— більше з сільської голоти **(Рудч.)**.

От і братія сипнула у сенат писати та підписувать та **драти** із батька і брата **(Шевч.)**.

От велика шкода Оврама (обкрадено— **А. Б.**). Однак з нас **надрав (Мирн.)**.

Як тільки розв'яжемось із цим ділом, в першу б ніч голову **обшахрати (Мирн.)**.

Вільшанські схизмати по три сім'ї, по

чотири живуть в одній хаті. Ми це знаєм, бо ми самі їх так **очухрали (Шевч.).**

ГРАНИЦЯ, КОРДОН, МЕЖА, РУБІЖ

Від цісарського . . . **кордону** ідуть підзамчем... а далі мостом **(Свидн.).**

Хто розміряв по всій землі **границі,** натягував верівку на тих **межах (Кул.).**

Вартує недоторканість радянських **рубежів** прикордонник Сміловенко **(УРС).**

Перше «карав» тільки пана... а то вже став **«одбирати** своє» й у свого брата. **Обдере, як липку,** тільки живу душу на світ пустить **(Мирн.).**

Прогнав її офіцер, **обідравши, як білочку (Мирн.).**

«Добре, їй-богу, добре! — провадять усі в один голос,— **як липку, облупимо» (Мирн.).**

ГРАТИ, МУЗИЧИТИ, ПИЛЯТИ, РІЗАТИ, ТРУБИТИ, ЦИГИКАТИ

На вулиці скрипка **грає,** мене мати не пускає **(Нп.).**

Ви не турбуйтеся,— щоб довго не кортіло, я зараз хочу раду дать: **музичить** треба — от і діло, коли хотіли знать **(Гліб.).**

Музика **різала, пиляла,** аж струни лопались **(Мирн.).**

Пиляти — переносно — сильно грати. Іноді ж пиляти може визначати грати на скрипці невміло, невправно. В таких випадках кажуть: **пиляє,** хоч вуха затикай; ще кажуть: **тирликає.**

Колись на весіллях він **різав** на цимбали **(М. Р.).**

Різати — переносно — грати сильно, гучно, вправно.

Музика **ріже, тне,** п'яні чоловіки трохи на головах не ходять та вибивають гопака коло молодиць **(Мирн.).**

Значення див. різати.

Трубить в ріжок — уп'ять тривога **(Котл.).**

Трубити — грати на музичних духових інструментах.

Зненацька серед пустого села вдарив бубон, **зацигикала** скрипка **(Гонч.).**

Зацигикати — невміло, невправно грати на скрипці.

ОПИСОВИЙ ЗВОРОТ: **вдарити по струнах.**

А нуте, діти, отакої! — і **вдарив по струнах. (Шевч.).**

Вислів **вдарити по струнах** визначає раптово, сильно заграти на струнному музичному інструменті.

ГРЕБТИ, ВИГРІБАТИ, ВИГОРТАТИ, ГРОМАДИТИ, ЗГРІБАТИ, ЗАГРІБАТИ, ПІДГОРТАТИ, ПІДГРІБАТИ

Дівчата на луці **гребли** (сіно — **А. Б.**), а парубки копиці **клали (Шевч.).**

Нащо курка **гребе?** На те, щоб **вигребти (Ном.).**

Ми його кочергою **вигорнули (Рудч.).**

З іншої нори... іноді було з доброї півкоробки (горіхів — **А. Б.**) **вигорне (Ном.).**

Він наче бачить: **громадить** сіно **(Коц.).**

Загрібай, мати, жар, коли тобі дочки жаль, жаль **(Нп.).**

Підгорніть оте зерно до вороха, хай хліба ногами не топчуть **(Фм.).**

Бач, як розтрусили скрізь сіно! Дівчата, **підгребіть** його під стіжок **(Фм.).**

ГРЕБУВАТИ див. ГИДУВАТИ

ҐРЕЧНИЙ див. ЧЕМНИЙ

ҐРЕЧНІСТЬ див. ЧЕМНІСТЬ

ҐРЕЧНО див. ЧЕМНО

ГРИЗТИ, ГЛОДАТИ, КУСАТИ

Вивірка злізла з дерева, вибігла на стежку, спинилася, **гризе** горішок **(Дмитер.).**

Воліла б мати твердий камінь **глодати (С. Г.).**

Ой, **кусайте,** хоч **глодайте,** тільки мене не займайте **(Чуб.).**

Не борони козі ліса — най **гложе (Чуб.).**

ГРИЗТИСЯ див. СВАРИТИСЯ

ҐРИМАСА, КРИВЛЯННЯ

Уміли жартувать ще й не так панове давні: вміли для потіхи **ґримас** кумедних додавати лиху — чужому, не своєму **(М. Р.).**

Любив він слова **кривлянням** підпирати **(Фм.).**

ГРИМАТИ див. КРИЧАТИ

ГРИМНУТИ, див. БИТИ, КРИЧАТИ

ГРИМНУТИСЯ див. ПАДАТИ

ҐРИНДЖОЛИ див. САНИ

ГРИЩЕ. див. ГРА

ГРІБ, ДОМОВИНА, ТРУНА

При березі гори в жалобі снігами лямовані хмари всі чорні, мов покрив на **гробі,** під ним узгір'я, як мари **(Л. У.).**

Не на ліжко — в **домовину** сиротою ляже **(Шевч.).**

От уже й **домовинку** принесли новеньку, всипали квітками пахучими та зіллям **(М. В.).**

Ой, умру я, мій миленький, умру: зроби мені з клен-дерева **труну (Метл.).**

ГРОБОВИЩЕ див. КЛАДОВИЩЕ

ГРОЗИТИ (СЯ), НАХВАЛЯТИСЯ, ПОГРОЖУВАТИ, НАСВАРЯТИСЯ, ПОСВАРИТИСЯ, СВАРИТИСЯ

Рустем зняв руку, гнівний, ображений, і, мов живій істоті, **грозив** мурам **(Коц.).**

Туманом окутала вража облога, і голод **грозиться** страшною рукою **(Л. У.).** Пере-

носно.

— Тільки візьму та на твоєму баранові верхи й сяду! — **грозився** Івась, червонію-чи **(Мирн.)**.

І писав Грицько в далеке місто, воював за правду на селі.— Гей, тремтіли вороги од злості, **нахвалялись** мовчки куркулі **(Сос.)**.

Поліцай **погрозив** кулаком і сказав, що відшмагає по-німецьки **(Ол.)**.

Я йому казав, щоб він не бунтувався у холодній, а він давай мене лаяти та ще й пальцею **насварив**, піднявши її вгору **(Грінч.)**.

Кажучи останнє слово, Дмитренко **посварився** пальцем **(Мирн.)**.

— Ось я тобі, я тобі! — **свариться** на Грицька дід здалека ґирлиґою **(Мирн.)**.

ГРОМАДА, ГРУПА, СУСПІЛЬСТВО, ТОВАРИСТВО

Отак усією **громадою**,— розповідає Денис Яремійович,— ми вступили в 1930 році до колгоспу **(Р. У.)**.

На нашій планеті утворилось нове, передове соціалістичне **суспільство** — радянське суспільство **(Р. У.)**.

Коли у **товаристві** лад — усяк тому радіє **(Гліб.)**.

Не цурався він і нашого **товариства** **(Стор.)**.

ГРОМАДИТИ (СЬ), ЗБИРАТИ (СЬ), ЗГРОМАДЖУВАТИ (СЯ), КУПЧИТИ (СЯ), СКУПЧУВАТИ (СЯ)

Бетон **громадять** в кучугури **(Баж.)**.

Всі **громадилися** і тиснулися круг нього **(Фр.)**.

Зібрав троянську всю громаду **(Котл.)**.

Зібралася кревная родина, мене в військо випровадили **(Метл.)**.

Над маєтком **згромаджував** присмерки вечір **(Риб.)**.

Гості **купляться**, скупчуються кругом його **(Н.-Л.)**.

Негода **купчила** важкі тучі **(Риб.)**.

Ми стежили за півднем, де **купчаться** хмари **(Шиян)**.

Дівчата коло мене **скупчились** **(М. В.)**.

ГРОМАК, КАЛГАН, КОВГАН (КА)

Хто спускався на **громаку** з високої гори? **(Мирн.)**.

Зліпили діти із свіжого товарячого калу здоровенний **калган** і спускалися з гори **(Фм.)**.

ГРОНО, ВИНОГРОНО, КИТЯГ (КЕТЯГ)

О світе мій! О дальній сміх дівчат, що рвуть солодкі **грона** винограду! **(М. Р.)**.

Янтар і золото **виногрон** **(М. Р.)**.

На калині вже червоніли **кетяги** ягід **(Н.-Л.)**.

Заснули води і човни на водах, висять рої, як **китяги** пахучі **(М. Р.)**.

ГРУБИЙ, ТОВСТИЙ

Дріботів ногами по **грубій** верстві пороху **(Стеф.)**.

Андрій скрутив **грубезну** цигарку і зразу повеселішав **(Трубл.)**.

Грубезний — дуже товстий.

Деревце те не **товсте** **(Котл.)**.

Пошили сорочку з **товстого** полотна **(Фм.)**.

ГРУДИ, ПЕРСА, ЦИЦЬКИ

Значення: жіночі груди.

Коралі і дукачі, як жар, горіли на її повних **грудях** **(Федьк.)**.

Відпала му від рота **цицька** **(Грінч.)**.

Тут йому жаба й **цицьки** дасть **(Нпр.)**.

Ах, оті жінки, спокусниці солодкі! Цвіт руки лілейної, повабні **перса** повні і очі соромливі та гріховні **(М. Р.)**.

ҐРУНТ, ОСНОВА, БАЗА

Наші колгоспи розвиваються на міцній **основі** **(Р. У.)**.

ҐРУНТУВАТИСЯ, БАЗУВАТИСЯ, ОСНОВУВАТИСЯ

ГРЮК, ГРЮКІТ, ГРЮКОТНЯВА, СТУК, СТУКІТ, СТУКОТНЯВА

Страшенний **грюк** злякав її **(Мирн.)**.

Хвіртка з **грюкотом** зачинилась, гримить клямка і засув **(УРС)**.

Стук-стук у віконце **(Рудч.)**.

Від цього **стуку** далеко котилася луна **(Хижн.)**.

Україно!.. не один ти стрічала погрозний погром, знаєш тупіт і **стукіт**, і **грюкіт** Батиїв, та з пожару щораз лазуровим вінком виникав твій співучий, могучий твій Київ **(М. Р.)**.

До двору близько не можна й підійти: **стукотнява, грюкотнява** **(Грінч.)**.

Оця **стукотнява** та **грюкотнява** хоч кого вижене **(Грінч.)**.

ГРЮКАТИ, ГРЮКНУТИ, ГРЮКОТІТИ, ГРЯКАТИ, ГРЯКНУТИ, СТУКНУТИ, СТУКОТІТИ, ХРЯПНУТИ

Довго **грюкав** у вікно Марко **(Риб.)**.

Грюкаю кулаком у стіл, аж старий узяв мене за руку та: «Що тобі, хлопче?» **(Коц.)**.

Грюкнули вибиті з клямки зовнішні двері **(Туд.)**.

Грюкотить-стукотить, сто коней біжить **(Грінч.)**.

Грякають двері **(Тесл.)**.

Стукни, **грякни** копитами у ворота **(Чуб.)**.

Передній дружинник підійшов до воріт і почав **стукати** держаком меча **(Хижн.)**.

У двері **стукав,** добувався **(Котл.).**

Вийду на улицю — гукну, підійду під оконце — **стукну (Чуб.).**

Осел силкується під кленом, щоб всіх перемудрить, і, як у діжку макогоном, у бубон **стукотить (Гліб.).**

— Подумаєш, вчений,— кинула вона йому вслід і **хряпнула** дверима першого класу так, що забрязкотіла посуда в буфеті **(Загреб.).**

ГРЯЗЬ, ГРЯЗЮКА, КАЛ, КАЛЮКА

Будемо гнатися по п'ятам, поки не побачимо, що вже ворог, як та **грязь (Тич.).**

Надворі **грязюка** та холод **(Н.-Л.).**

Земля взялась од крові **калом (Котл.).**

Калюка на всі боки розбігалась від прудкої їзди **(Мирн.).**

Тепер дощ-**калюка** — покаляєш свої білі ноженята **(Мирн.).**

Калюка — розмочена дощами земля.

ГРЯК, СТУК

Зиркнула блискавка, загуркотів грім... **гряк!..** трісь! **(Мирн.).**

Гряк кулаком по столу **(Мирн.).**

Стук, гряк — і п'ятак **(Нпр.).**

ГУБИТИ див. НИЩИТИ

ГУБИТИ, ВТРАЧАТИ, РОНИТИ

Який раз це ти вже гроші **губиш? (Грінч.).**

Пахучі кухні тряслися через подвір'я, **гублячи** за собою жар з піддувала **(Гонч.).**

Коли ж проміння золотаве розлогі луки залило і узяли високі трави **ронити** з волотків сріблo — мені здалося, що бригада не косить сіно, а співа **(Вирг.).**

Там пава ходила, пір'я **ронила (Метл.).**

ГУГІТ, ГУГОТІННЯ, ГУЛ, СТУГОТІННЯ, СТУГОН

Значення: громохке, приглушене звучання.

Кіннота виграє, розсипавшися жваво. І грізним **гуготом** гармати стугонять **(М. Р.).**

Крізь шумовиння гілля почула згодом Віра далеке й тихе **гуготіння** грому **(Шиян).**

З поля за глеюватим бугром линув **гул** тракторів, що піднімали зяб **(Риб.).**

Чую, десь коло хати **стугон,** наче що довбало глину **(Грінч.).**

ГУГОТІТИ, ГУДІТИ, ГУСТИ, СТУГОНІТИ

Далі стало вже **гуготіти,** мов клекоче море або **гуде** великий вітер здалеку **(Кв.-О.).**

Дивись, як **гуготить** огонь, наче у гуті **(Грінч.).**

Весело, з тріском палає в печі сухий комиш і **гуготить** у комині **(Коц.).**

Гуде вітер вельми в полі... **(Нп.).**

Ярмарок **гув,** як розворушена величезна пасіка **(Риб.).**

Коли вони чують — аж **стугонить** земля **(Рудч.).**

ГУДИТИ, ГАНИТИ, ГАНЬБИТИ, ГАНЬБУВАТИ, ОСЛАВЛЮВАТИ

Значення: зневславлювати, порочити.

Здорові будьмо, та себе не **гудьмо (Нпр.).**

Не **гудь** Панька — не хвали Оришки **(Нпр.).**

Гарна дівка, **ганьбувати** ні за яку роботу не можна **(Барв.).**

Мої воріженьки... **ославили** мене молоду **(Н.-Л.).**

ГУЛЬВІСА, ГУЛЬТІПАКА, ГУЛЬТЯЙ, ГУЛЯКА

Значення: розбещена, зледачіла, п'яничувата людина.

А з яру та з лісу, з собаками та псарями їде **пан-гульвіса (Шевч.).**

Ви не які-небудь бурлаки, **гультіпаки,** а січовики **(Стор.).**

Приймак — **гультяй,** не хоче робити, бере люльку у кишеню, йде до корчми пити **(Чуб.).**

ГУЛІ, ГУЛЯНКА, ГУЛЯННЯ, ГУЛЬКИ

Йшли, тримаючись за руки, як на **гулях,** і про щось лагідно говорили **(Панч.).**

Не плач, дитинко, **гулі** підемо **(Грінч.).**

Христя стояла — нещодавно повернулась із **гулянки (Гол.).**

Йому все **гульки** та гульки, а робота й на ум не йде **(Фм.).**

ГУЛЬБА див. БЕНКЕТ

ГУЛЬБИЩЕ див. БЕНКЕТ

ГУНУТИ, ГРЯНУТИ, КИНУТИСЬ, РИНУТИ

Значення: переважно масовий навальний рух вперед кудись, до когось, чогось.

Гунем огулом на врага **(С. Г.).**

Опівночі у виярок, обжитий мінометниками, **гунули** важкі танки **(Гонч.).**

Кинулася до Ганнусі і в коси впилася **(Шевч.).**

Діти **кинулися** гуртом у садок **(Фм.).**

До сіней, як хмара, **ринуть,** товпляться, гукають **(С. Г.).**

На силу вражу **гряне** сила — нищівний . . . удар **(Ус.).**

ГУПАТИ, ГУПНУТИ, ГУПОТІТИ, ТУПАТИ, ТУПНУТИ, ТУПОТІТИ

Значення: утворювати самому або чути зовні глухі звуки.

Сокири **гупали** в грубих корінняхх, аж листя тремтіло на гнучких лозах **(Коц.).**

Діти **гупотіли** по сирій землі босими ногами **(Фм.).**

Важко **гупаючи** чобітьми, вскочив до ха-

ти Лука Митрофанович (**Козач.**).

Серед степу **тупне** кінь ногою (**Шевч.**).

Об землю **тупотав** ногами (**Котл.**).

Дощик, дощик, аж зі стріх капотить. Розсердився мій миленький, аж ногами **тупотить** (**Нп.**).

ГУПОТІННЯ, ГУПАННЯ, ГУПОТНЯВА, ТУПОТІННЯ, ТУПАННЯ, ТУПОТНЯВА

Значення: утворювати або чути зовні глухі звуки.

Здалеку було чути **гупотіння** на току (**Фм.**).

Вухо Тастана вловило **гупання** підкованих чобіт (**Дес.**).

Гупотняву копит глушив, ковтав шар пилу в коліях (**Козач.**).

Чую: **гупотнява** по дорозі,— думав, що коні біжать (**Грінч.**).

Крик, свистіння й **тупотіння** лилося таки з того краю (**Н.-Л.**).

Почули вони позад себе гомін і **тупотню** (**Стор.**).

Як турнуть коні, то така **тупотнява**, що аж земля стугонить (**Грінч**).

ГУРКІТ, ГУРКОТІННЯ, ГУРКОТНЯ, ГУРКОТНЯВА

З шосе, що на Сваляву, долинув віддалений **гуркіт** коліс по бруку (**Коц.**).

Далеке гучне **гуркотіння** гарматних залпів щоразу накладало турботну тінь на обличчя дівчат (**Ільч.**).

Ми вскочили в село з розгону, серед **гуркотні** коліс та куряви промчались проз музики (**Коц.**).

А на небі зчинилась **гуркотнява**: кидало колоддям, ламало, трощило (**Вас.**).

ГУРМА див. НАТОВП

ГУРТ, ГРУПА

За два роки у з'єднанні Федорова утворився невеликий, але бойовий **гурт** підривників (**Шер.**).

Тарас Григорович стрів на набережній чималий **гурт** цікавих (**Ільч**).

Група людей скупчилася біля входу в театр (**З газет**).

ГУРТОМ, ТОЛОКОЮ, КОЛЕКТИВНО, СПІЛЬНО, СУМІСНО, РАЗОМ, СПОЛУЧНО, КУПНО

Добре там живеться, де **гуртом** сіється й ореться (**Нпр.**).

Торік на обробітку плантації ланка працювала **гуртом** (**Р. У.**).

Піймали Щуку молодці та в шаплиці — **гуртом** до суду притаскали (**Гліб.**).

На цвинтарі каплицю **толокою** поставимо (**Сміл.**).

Батманов вирішив обміркувати нові завдання **колективно** (**перекл. з Ажаєва**).

Раз ми **разом**, значить, разом всі ми сходимось в одно (**Тич.**).

Чай пили **купно** (**Мирн.**).

Нехай знають Варшава, Стамбул, Бахчисарай, Відень, Рим та інші столиці, де зло супроти нас умислюють, що, **сполучно** ставши з народом руським, нездоланні і неприступні єсь ми (**Риб.**).

Обличчям до мого обличчя склонись, хай сльози поллються в нас **спільно** (**Л. У.**).

Д

ДАВАТИ, ВРУЧАТИ, ВТЕЛЮЩИТИ, КЕ, КЕТЕ, СУНУТИ, ТИКАТИ, ТИКНУТИ, ТИЦЬ, ТИЦЬНУТИ, ТИЦЯТИ, УДІЛИТИ

Чи се тії чоботи, що зять **дав**, а за тії чоботи дочку взяв (**Нп.**).

Казав пан, кожух **дам**, та тепле його слово (**Нпр.**).

Дай мені грошей (**Грінч.**).

Давайте гармати (**Шевч.**).

Ой, казав ти, вражий сину, що гарбуз недоріс,— як я тобі **втелющила**, то ти ледве доніс (**Грінч.**).

«**Ке** лиш, дівко, вогню люльку запалити», підходячи до печі, промовив Грицько (**Мирн.**).

Ну, се вже отеля побачимо. А **ке** нам чого-небудь такого, для чого чарки роблять, та й зубам пошукати роботи (**Шевч.**).

«А **ке** сюди! — і, взявши, прочитав на чільній стороні не наські слова: «Поль Скаррон. Комічний роман» (**Ільч.**).

А тимчасом **кете** лиш кресало та тютюну, щоб, знаєте, дома не журитись (**Шевч.**).

Ке, кете — застарілі слова. В сучасній літературній мові зустрічаються дуже рідко. В живій розмовній мові на Полтавщині, Київщині й Харківщині слово **ке** ще й тепер можна почути, що вживається у значенні дай: **ке** лиш сюди, **ке** вогню...

Мотря підскочила, **сунула** Максимові в руку грошей (**Мирн.**).

Значення: дати потай, нашвидкуруч.

Тиче їм рубля в руки і повертається назад у хату (**Мирн.**).

Вона йому **тиць** бублик у руки (**С. Г.**).

Просто випхала з дому, **тицьнула** до рук серпа — іди, Твердохлібе, до Сміливця (**Хижн.**).

Якби можна, Чіпко, то я б їм свого **уділила** (**Мирн.**).

ДАВИТИ, ДУШИТИ, МУЛЯТИ (МУ-

ЛИТИ), ТИСНУТИ

Взяв за руку й **давить**, аж пальці потерпли **(Фм.)**.

Давить, як мороз бабу **(Ном.)**.

А й мене **давнули**-таки трохи **(Шевч.)**.

Взяла за маленький палець та й **душить** його помаленьку **(Грінч)**.

Щось **муляє** під коліном: я лап — і намацав каблучку **(Барв.)**.

Проклята торба **муляє** під пахвами **(Стельм.)**.

Чого ти мене так **тиснеш** за руку? **(С. Г.)**.

Самого наче хто за серце **тисне (С. Г.)**. Вжито переносно.

ДАВНИНА, ДАВНІСТЬ, ДРЕВНІСТЬ

ОПИСОВІ ЗВОРОТИ:

ДАВНЯ ДАВНИНА, ДАЛЕКА ДАВНИНА

Значення: невизначений проміжок часу минулого.

Ми їх знали — порохом покритих далеких літ сумної **давнини (Герас.)**.

У **далекій давнині** мова людей була, розуміється, дуже бідна, кількість слів — мізерна **(УРС)**.

Стали теревені гнуть, **давнину** згадувать **(Стор.)**.

Пішли до хвіртки, що від **давнини** почорніла **(Шиян)**.

Не завадить тому серця, чий рід з **давності** ведеться **(Кул.)**.

Тепер уже заходились **древності** шукати у могилах **(Шевч.)**.

Що мені нагадала ця пісня? Яку **давню давнину** пригадала вона мені? **(Н.-Л.)**.

Давня та **давнина**, а наче вчора діялось **(М. В.)**.

ДАВНЕЗНИЙ див. ДАВНІЙ

ДАВНЄКОЛИШНІЙ див. ДАВНІЙ

ДАВНІШНІЙ див. ДАВНІЙ

ДАВНІЙ, ВІКОДАВНІЙ, ДРЕВНЕЗНИЙ, ДАВНЄКОЛИШНІЙ, ДАВНІШНІЙ, ДРЕВНІЙ, КОЛИШНІЙ, СТАРОДАВНІЙ, СТАРОЖИТНІЙ, СТАРОСВІТСЬКИЙ

Нехай, скупавшись у реторті, згине і **давній** бог, і **старосвітський** чорт **(М. Р.)**.

Попід склепінням **вікодавніх** брам пройди в мовчанні **(Баж.)**.

Бачу я, ліс **вікодавній** стіною зростає **(Вас.)**.

Сим робом передано нам сю **давнезну** пам'ятку писаного слова зо всіма її ушкодинами, перекрутками **(Кул.)**.

Давнєколишній та ясний приснiться сон мені **(С. Г.)**.

ДАВНО, ВІДДАВНА, ЗДАВНА, ЗДАВНУ

ОПИСОВІ ЗВОРОТИ:

З ДАВНЬОГО-ДАВНА, З ДАВНІХ-ДАВЕН, ДАВНИМ-ДАВНО

Ця група слів визначає минуле в невизначеному часі.

Давно те діялось колись **(Шевч.)**.

Значення: якийсь певний (в даному прикладі невеликий) відрізок часу — рік, п'ять, десять і т. п. років тому.

Місяць **давно** вже зійшов **(Коц.)**.

Значення: кілька годин тому.

Віддавна Україну поети славили в піснях **(Л. У.)**.

Значення: багато віків тому.

Мири вічністю ся **здавна** називають **(Ном.)**.

Значення попереднє.

Вона мене **здавну** знає **(Чуб.)**.

Значення: кілька років тому.

Ви кажете, тіточко, що се Музичин грунт з **давніх-давен? (Н.-Л.)**.

Був собі дід та баба. **З давнього-давна** у гаї над ставом удвох собі на хуторі жили **(Шевч.)**.

Значення: кілька років тому.

Город уже **давним-давно** втих **(М. В.)**.

Значення: кілька годин тому (в даному прикладі).

ДАЛЕКИЙ, ДАЛЬНІЙ

Дані слова визначають віддаль (далекість) в просторі: по землі, в повітрі.

Випливав **далекий** місяць **(Гонч.)**.

Далекий гуркіт чути панцирних поїздів **(Сос.)**.

Дорога була **далека (Куч.)**.

Дальні печери **(Н.-Л.)**.

Мій Іван сюди приїде з **дальнього** походу **(Герас.)**.

Я згадав і степ той, і могили, і вогонь у **дальному** гаю **(Сос.)**.

ДАЛЕКІСТЬ див. ДАЛЬ

ДАЛЕКО, ВІДДАЛЕКИ, ВІДДАЛЕНО, ВІДДАЛІК, ГЕН, ГЕН-ГЕН, ГЕТЬ, ГЕТЬ-ГЕТЬ, ЗДАЛЕКА, ЗДАЛЯ, УДАЛЕЧ, УДАЛЬ

Дана група слів об'єднана спільним змістом для визначення віддалі в просторі, часі.

До весни ще було **далеко (Донч.)**.

Розвіявсь дим і видно їм (чи тільки сниться так): **далеко** в морі мерехтить, гукаючи, маяк **(Нагн.)**.

Хто лишивсь, не міг **віддалеки** розглянути, як там точився бій **(Баж.)**.

Десь **віддалено**, неначе під землею, інтенсивно гуркотіли гармати **(Ле)**.

Канонада... десь гриміла **віддалік (Баж.)**.

На небі чистому **ген** хмара бовваніє

(**Греб.**).

Мотря таки **ген-ген** забралась (**Свидн.**).

От і висока могила, що **геть** за околицею зеленіє (**М. В.**).

Дніпро **геть-геть** розкинувсь, сияє батько та горить (**Шевч.**).

Довгенько вдвох походжали, мов сичі надуті, та щось нишком розмовляли — **здалека** не чути (**Шевч.**).

То ж сестриця з братом **здаля** розмовляє (**Чуб.**).

Пливуть полями поїзди, везуть **удаль** по срібних струнах вагони вугілля й руди (**М. Р.**).

І пливла **удалеч** біла павутина (**М. Р.**).

ДАЛЕКОГЛЯДНИЙ, ВИНОЗОРИЙ, ДАЛЕКОЗОРИЙ, ДАЛЕКОСЯЖНИЙ

Значення: передбачливий, прозорливий, мудрий в державному й суспільному житті.

Мужній воїн, **далекоглядний** державний діяч і законодавець, тонкий дипломат, Ярослав залишив по собі глибокий слід в історії Київської Русі (**Р. У.**).

Ох, який же це з тебе пророк, що твоє **винозоре** око тільки власную бачить біду, та й тієї не бачить глибоко? (**Л. У.**).

Її **далекозорі** очі сягнули через пшеничний квадрат (**Ряб.**).

ДАЛЕКОГЛЯДНІСТЬ, ДАЛЕКОСЯЖНІСТЬ

Коли ти хоч трохи здібна зрозуміти **далекоглядність** оцих моїх смутних слів, то йди і роздумай над ними (**Коб.**).

ДАЛЕКОГЛЯДНО, ДАЛЕКОСЯЖНО

ДАЛЕЧІНЬ див. ДАЛЬ

ДАЛЕЧ див. ДАЛЬ

ДАЛЕКІСТЬ див. ДАЛЬ

ДАЛИНА див. ДАЛЬ

ДАЛІ, ДАЛЬШЕ, ДАЛЬШ

Партизанська колона рушила **далі** (**Ковпак**).

— Розказуйте **далі**, — попрохала вона (**Коц.**).

Піду **дальше** — більш ходила (**Шевч.**).

Вони тікають від мене, а я мов помелом їх мету та все **дальш**, та все **дальш** у пекло пру та пру (**Стор.**).

ДАЛЬ, ВІДДАЛИНА, ДАЛЕКІСТЬ, ДАЛЕЧИНА, ДАЛЕЧІНЬ, ДАЛЕЧ, ДАЛИНА, ДАЛЬНІСТЬ

ОПИСОВИЙ ЗВОРОТ: **далека даль**.

Дана група слів об'єднана спільним змістом для визначення віддалі в просторі.

Безконечним океаном голубіють всюди **далі** (**Наг.**).

Ти нас ведеш, як вів колись давно, до перемог, скоривши час і **далі** (**Сос.**).

Нехай летить до всіх **віддалин** наш клич, як гасло світове (**М. Р.**).

Вона все дивиться пильно-пильно в сині **далекості** (**М. В.**).

Далекість цього польоту по прямій понад 5 тис. км. (**УРС**).

За Россю вже горіли гори, горби та пригорки в поетичній **далечині** (**Н.-Л.**).

В **далечині** замигтів ліхтар (**Риб.**).

Наче струни залізниці у блиску райдужному криці біжать у мрійну **далечінь** (**Сос.**).

Кінчаються поля, ліси, і з **далечі** ясної встає в усій своїй красі Москва передо мною (**Заб.**).

Він любив у той час довго-довго дивитись на чорний черніговський бір, на сизу **далеч**, наче там записана була його доля (**Н.-Л.**).

Шумлять міста... а десь над ними у небі арками легкими цвіте мереживо мостів. Немов пожар на небокраї, од нього в барвах **далина** (**Сос.**).

І він прокинувся на світанні. Цвіла у вікнах **далина** (**Мал.**).

В солдата мати є,— в бою і матір згадує свою і ту **далеку даль**, і той забутий день і час, коли дитинства промінь згас (**Перв.**).

ДАНИНА, ДАНЬ

Капіталісти хотіли поправити справи розбоєм і **даниною** (**УРС**).

Пісня віддавала **дань** романтичній привабливій постаті героя (**Кач.**).

ДАР, ДАРУНОК, ДАРНИЦЯ, ДАРОВИЗНА, ПОДАРОК, ПОДАРУНОК, ПРЕЗЕНТ, СУВЕНІР

Що ж нам за **дар** везуть? Срібло та золото (**Чуб.**).

Ні **дар**, ні купля (**Ном.**).

І мушу **дари** одрядити — диковинки коли б достать (**Котл.**).

На убраному квітами столі лежали **дарунки** (**Коб.**).

Ой, що то мені за такі **дарунки**: білі перла і коралі білу шию гнули (**Нп.**).

Нігті цвітуть перед **дарницею** або обновкою (**Сєв.**).

Бевзів поміст ногами закидати, щиримі дарами, і тая **даровизна**, бо ж глядачів було чимало, росла та й росла (**Ільч.**).

Латину тільки що сказали, що од Енея єсть посли: з хлібом, з сіллю причвалали, та і **подарки** принесли (**Котл.**).

Шкода твоїх **подарунків**, що їх дарував (**С. Г.**).

Насилу щит підняв чудесний — нелегкий був **презент** небесний (**Котл.**).

Це був той самий Ґудеріан, який хвалився, що мешканці Відня повідривали, як **сувеніри,** ґудзики од його шинелі, коли він з своїми танками захопив Австрію **(Загреб.).**

ДАРЕМНЕ, ДАРЕМНО, ВСУЄ, ДАРМА (О), ДАРОМ, ДУРНІСІНЬКО, ДУРНО, ЗАДАРМА, ЗАДАРОМ, ЗРЯ, МАРНО, НАДАРЕМНЕ (О), НАПРАСНО, ПОДУРНОМУ, ШКОДА.

ОПИСОВІ ЗВОРОТИ:

НІ ЗА ЦАПОВУ ДУШУ; НІ ЗА ПОНЮХ ТАБАКИ; ЯК ОБ СТІНУ ГОРОХОМ, ЯК ПУГОЮ ПО ВОДІ

Значення: безнадійно, витрачати по-пустому, безпідставно, безкорисно...

Не турбуйся ти **даремне (Л. У.).**

Тільки **даремно** горять мої очі: тьму освітить нема в них мочі **(Л. У.).**

Даремно тут шукать причин, провин **(Фр.).**

— Капітан! — зупинився майор перед полоненим.— Ви **даремно** ображаєтесь, зовсім **даремно (Гонч.).**

Раз півень, риючись **даремно** у садку, побачив ворох жита на току і зараз кинувся туди хазяйнувати **(Гліб.).**

Не треба, Катре, плакать. Повір — він емер, як треба, він умер не **всує (Баж.).**

Всує — церковнослов'янізм, який надає фрази урочистості, експресивності.

Усі вмовляння пропали **дарма (М. В.).**

Вони (поліцаї — **А. Б.**) **дурнісінько** блукали в очеретах та осигтянах, не знайшли бурлак **(Н.-Л.).**

Хлопчаки не їдять **дурно** партизанського хліба, а всі працюють зв'язківцями **(Шер.).**

Що ж ви, родимець би вам побив, тільки **дурно** гроші берете? **(Шевч.).**

Ференц намагався у всьому допомагати бійцям, бо не хотів **задарма** їсти їхній хліб **(Гонч.).**

Ні хвилини не хочу гаяти **зря (Шиян).**

В розмовній мові більше кажуть — **здря.**

Якби ви знали паничі, де люди плачуть живучи, то ви б елегій не творили та **марне** бога б не хвалили, на наші сльози сміючись **(Шевч.).**

А тут лозина зайва, тільки сік **марне** тягне з бідного куща **(Коц.).**

Час **марне** витрачати жаль **(Козач.).**

Не **марно,** ні боями край гримів,— минули дні і злиднів і негоди **(Сос.).**

Ні, не клич мене, весно,— казала я їй,— не чаруй і не ваб **надаремне (Л. У.).**

Надаремно намагався я розважити себе в гостях на забаві **(Коц.).**

Лазь і лазь... по тих проклятих вертепах, і все **надаремно (Фр.).**

Ой, на тобі, дівчинонько, ще й діжечку масла, та не кажи на мене **напрасно (Чуб.).**

Розсердилась вона (Лисиця — **А. Б.**) і подалась додому, жалкуючи, що била **подурному (Гліб.).**

Шкода молоть брехні порожнім Вітрякам, бо мудра правдонька їм крилля поламає **(Гліб.).**

Зогниє (хліб — **А. Б.**) так **ні за цапову душу,** й чарки горілки не вип'ємо **(Мирн.).**

— Робив, робив і пішло все **ні за понюх табаки.** Чи я ж не вмовляла, чи я ж не благала,— плаче Мотря,— та що з того: **як об стіну горохом (Мирн.).**

ДАРЕМНИЙ, МАРНИЙ, НАПРАСНИЙ

На що ті сльози, картання **даремне!** Помста лиш може вгасити печаль **(Л. У.).**

То **даремна** річ — в духовній не так написано **(Н.-Л.).**

Після кількох років **марних** шукань я почуваю, що став на вірний шлях **(Козач.).**

Завжди урівноважений і терплячий, капітан Чумаченко ставав нещадним, коли виявляв, що рота зазнала **марних** втрат людьми **(Гонч.).**

Розгнівався мій миленький та за **марне** діло **(Чуб.).**

ДАРМА, ДАРОМ, ДУРНО, ЗАДУРНО

Значення: безкоштовно.

Я вам того **даремно** (дарма) не схочу **(Фр.).**

Ті вже повмирали, що **даром** давали... **(Ном.).**

Усім дівкам продає, своїй Домні **дурно** дає **(Метл.).**

Ми з ним поводились культурно: музика і харч — усе **задурно (Воскр.).**

ДАРМУВАТИ див. ЛЕДАЩІТИ

ДАРУВАТИ див. ВИБАЧАТИ

ДАРУВАТИ, ПРЕЗЕНТУВАТИ

Дарувала шиту шовками хустину **(Шевч.).**

Вола **дарують** без ярма **(Ном.).**

Войський не візьме того собі у гнів, як персня я йому уклінно **презентую (М. Р.).**

ДАТИ БОБУ див. БИТИ (описові звор.)

ДАТИ БУХАНЦЯ див. БИТИ

ДАТИ ГАРЯЧИХ див. БИТИ

ДАТИ ДУХУ див. БИТИ

ДАТИ КИЇВ див. БИТИ

ДАТИ КИСІЛЯ див. БИТИ

ДАТИ ЛУПКИ див. БИТИ

ДАТИ ЛЯЩА див. БИТИ

ДАТИ ПЕРЕЧОСУ див. БИТИ

ДАТИ ПРОЧУХАНА див. БИТИ

ДАТИ ПРОЧУХАНКИ див. БИТИ

ДАТИ СТУСАНА див. БИТИ

ДАТИ ХЛОРУ див. БИТИ

ДАТИ ЧОСКИ див. БИТИ
ДАТИ ЧОСИ див. БИТИ
ДАТИ ШКВАРКИ див. БИТИ

ДАХ, ПОКРІВЛЯ

Пронісся вітер над гримучим **дахом**, застугонів, задеренчав, затих **(Баж.)**.

Страшний йому (хлопчикові — **А. Б.**) зробився **дах** високий... Хотів уже скакать — була б тоді нахаба **(Гліб.)**.

Купа чорного диму вихопилась з-під її (клуні — **А. Б.**) високої **покрівлі (Н.-Л.)**.

ДБАЙЛИВИЙ, ДБАЛИЙ, КЛОПІТЛИВИЙ, КЛОПІТНИЙ, СТАРАННИЙ, ТУРБОТЛИВИЙ

Широкий розмах відбудовчих та нових будівельних робіт вимагає особливо **дбайливого** витрачання державних коштів **(Р. У.)**.

А тим часом у **дбалої** господині паніматки вже й обід постиг **(Н.-Л.)**.

Я їй довожу гарненько, беруся розсудливо... та шкода мого розуму **клопітного (М. В.)**.

Така **старанна**, така душевна в нас була хазяйка **(Фм.)**.

ДБАЙЛИВІСТЬ, ПІКЛУВАННЯ, СТАРАННІСТЬ, СТАРАННЯ

З ніжною **дбайливістю** дівчина пригорнула пелюстки **(Горд.)**.

Немало **піклування** приділила її ланка, виростивши високий урожай цукрових буряків **(З газет)**.

Видно, то мої братіки сюди з тяжкої неволі утікали, об мені велике **старання** мали **(С. Г.)**.

ДБАЙЛИВО, КЛОПІТНО, СТАРАННО

Скрізь стояли **дбайливо** замасковані ваговози **(Собко)**.

Хоч і **клопітно**, так і **наїдно (Фм.)**.

Старанно, з великою любов'ю юннати вирощують в присадибній ділянці фруктові дерева **(З газет)**.

ДБАТИ, ПІКЛУВАТИСЯ, ТУРБУВАТИСЯ

Значення: дбати про людину, її добробут, громадські й господарські справи та ін.

Ой **дбай**, мати, дбай, та мене замуж дай **(С. Г.)**.

Та таки й дитина, хоч воно і підросло, та все ж таки треба коло його **піклуватись (Шевч.)**.

Не **турбуйся** ж ти, наша матінко, нами, як підростуть крильця, розлетимося й самі **(Метл.)**.

Купуй сукню шиту і хату криту, та й не **турбуйся (Ном.)**.

Не **турбуйся**, моя дівчино, о своїй пригоді **(Чуб.)**.

Наша ланка **турбується** про те, щоб виростити високий урожай буряків.

ДВИГІТ див. ДРИЖАННЯ
ДВИГТІННЯ див. ДРИЖАННЯ
ДВИГТІТИ див. ДРИЖАТИ

ДВІР, ДВОРИЩЕ, ПОДВІР'Я

Значення: садиба з жилими й господарськими будівлями.

На горбах видно широкі **двори** трьох колгоспів **(Куч.)**.

Знов забрала пані **в двір** Олександру **(М. В.)**.

Він дійшов до рідного **дворища (Скляр.)**.

Як твоя, доню, доля, то накупить чоловік і поля, а як безділля, то продасть і **подвір'я (Ном.)**.

Іноді ж **двір, дворище, подвір'я** — незабудована (між будівлями) частина садиби.

В колгоспному **дворищі** сиділо з півсотні селян **(Ле)**.

Посеред **двору** стояла легкова машина й ждала пасажирів **(Фм.)**.

ДВІЧІ, ДВОКРАТНО, ДВОКРАТЬ

Двічі побілили хату знадвору і всередині **(Коц.)**.

Присутні палко зустріли виступ **двічі** орденоносця т. І. Г. Коробова **(УРС)**.

Низький густий бас гудка **двократно** сколиснув повітря **(УРС)**.

Двократь до тебе промовляю **(Грінч.)**.

ДВОКРАТНИЙ, ДВОРАЗОВИЙ

Після сівби... в дальшому проведена **дворазова** прополка від бур'янів **(УРС)**.

ДВОБІЙ, ДУЕЛЬ, ГЕРЦЬ, ПОЄДИНОК

Час пройшов,— і в грізному **двобої**, у вогні зустрілись два світи **(УРС)**.

Зазнав він і **двобоїв**, і різні фиглі молодечі строїв **(М. Р.)**.

В артилерійській **дуелі** гармата тов. Жиґаліна вийшла переможцем і вивела з строю 5 японських гармат **(УРС)**.

Дивились зірки на невиданий **герць**, і місяць, і сонце, і ночі, і дні — усе потонуло в гігантській борні **(Слово...)**.

Затаївши подих, стежили бійці за незвичайним **герцем (Собко)**.

Запорожці скоро було заспорять, зараз на **поєдинок**, на пістолети **(С. Г.)**.

Щоб честь доказать, готовий з вами я на **поєдинок** стать **(М. Р.)**.

ДВОКРАТНО див. ДВІЧІ
ДВОКРАТЬ див. ДВІЧІ

ДВОРЕЦЬ, ПАЛАЦ

Архіман побачив верхівця, що безтур-

ботно їхав до **двірця (Баж.)**.

В нашому місті побудовано розкішний **палац** піонерів **(З газет)**.

ДВОСТВОЛКА, ДВОРУРКА, ДУБЕЛЬТІВКА

На плечі в нього почеплена була **двостволка (Шиян)**.

Так, дим пускаючи, неначе з **дворурки**, і компліменти з ним він разом випускав **(М. Р.)**.

Пан Цибульський... в одній руці держав пенькову люльку, а в другій **дубельтівку**; у ногах вертівся пудель і гавкав на сільських собак **(Стор.)**.

Каринський був зовсім не байдужий до мисливства. В нього була прекрасна **дубельтівка (Шовк.)**.

ДЕБАТИ, ДИСКУСІЯ

Після доповіді розгорнулися жваві **дебати (УРС)**.

Дискусію він чув лише краєчком вух і втручатися в неї не мав жодного наміру **(Ле)**.

ДЕБЕЛИЙ див. МІЦНИЙ

ДЕЙКАТИ див. ГОВОРИТИ

ДЕКОТРИЙ, ДЕЯКИЙ

На **декотрих** возах сиділи або обпершись лежали їх жінки і дочки **(Мирн.)**.

Деякі мали надію обрятуватися **(Коц.)**.

ДЕ-НЕБУДЬ, ДЕІНДЕ, ДЕСЬ-ІНДЕ

А без тебе я **де-небудь** серце заховаю **(Шевч.)**.

Алі... примощувався під кав'ярнею або **деінде (Коц.)**.

Іди, ринде, **деінде**, там тебе не знатимуть і свинею не зватимуть **(Гліб.)**.

Десь-інде живе, і не побачиш її **(Смол.)**.

ДЕ-НЕ-ДЕ, ДЕСЬ-НЕ-ДЕСЬ, ТО СЯМ, ТО ТАМ

Де-не-де жовтіє деревій **(Гонч.)**.

Десь-не-десь лежали на землі дерева **(Коб.)**.

Наближалася весна: **то сям, то там** уже чорніли могилки **(Фм.)**.

ДЕРГА, ЗАПАСКА

Баба в чорній **дерзі** пере на березі **(Янов.)**.

А я ж тую дрібну ряску заберу в **запаску (Метл.)**.

Червоні чоботи обула, та і **запаски** не забула **(Котл.)**.

Мотря вбралась в зелену спідницю, червону **запаску**, підперезалася довгим червоним поясом **(Н.-Л.)**.

В деяких місцевостях на території України **«запаскою»** називають передник (попередник, попередниця).

Більше ж **«запаскою»** називають жіноче вбрання, яке носять замість спідниці. Краї запаски сходяться спереду і прикриваються попередником, передником. Виготовляють запаску з шерстяної, чорного переважно кольору, суцільної тканини, а попередник — із бавовняної кольорової, іноді ж шерстяної тканини.

ДЕРЗКИЙ див. БРУТАЛЬНИЙ

ДЕРЗКО див. БРУТАЛЬНО

ДЕРЕВ'ЯНІТИ, ТЕРПНУТИ, ЗАКЛЯКАТИ

Вона почула, що **дерев'яніє**, холоне, що мороз розливається по всьому тілі **(Н.-Л.)**.

Дерев'яніти — втрачати рухливість організму, здатність до життя.

А вночі як же ж і болять та **терпнуть** мої рученьки **(Фм.)**.

Терпнути — тимчасово дерев'яніти.

Заклякнуло серце. Серце—як лід **(Баж.)**.

ДЕРЖАК, ДЕРЖАЛНО, ДЕРЖАЛО

Він так тиснув **держак** вил, що рука зблідла й тремтіла **(Коп.)**.

Він цюкнув пару разів і зупинився, відпочиває, опертий на **держалні дзюбака (Фр.)**.

Із дроту **держальце** скрутить він умудрився **(Гліб.)**.

ДЕРЖАТИ (СЯ), ТРИМАТИ (СЯ)

Держись за землю! **(Нпр.)**.

Тримала мене за руку **(Стор.)**.

Тримайся за гриву, бо за хвіст не **вдержишся (Нпр.)**.

ДЕРЖАТИСЯ, КРІПИТИСЯ, ТРИМАТИСЯ

Значення: стійко додержуватися свого слова, думки, бути відпорним до натиску зовні...

Не давши слова — **держись**, а давши — **кріпись (Ном.)**.

Нехай гнеться лоза, а ти, дубе, **кріпись**, ти рости та рости, не хились, не кривись **(Рудан.)**.

Кріпиться, як диня на морозі **(Ном.)**.

У людей питайся, а свого розуму **тримайся (Нпр.)**.

ДЕРТИ, ДРАТИ, ПАНАХАТИ, РВАТИ, ШМАТУВАТИ

Так **дере** одежу, що страх **(Грінч.)**.

Будем, брате, з багряниць онучі **драти (Шевч.)**.

Не вспіло надіти нові штанці, як уже, дивись, холошу **розпанахало (Фм.)**.

Погиба опускає газету і не знає, чи **шматувати** її, чи повернути сотникові **(Стельм.)**.

ДЕЯКИЙ див. ДЕКОТРИЙ
ДЕРТИ див. БИТИ, ГРАБУВАТИ
ДЕРТИ ГОЛОВУ див. ВЕЛИЧАТИСЯ
ДЕРТИ КИРПУ див. ВЕЛИЧАТИСЯ
ДЕРТИ НОСА див. ВЕЛИЧАТИСЯ
ДЖЕНДЖУРИСТИЙ, КОКЕТЛИВИЙ, ЧЕПУРИСТИЙ

Значення: кокетливо-хвастлива, франтувата людина

Цур тобі, пек тобі, яка **дженджуриста:** Я купив їй лимак, ще хоче й намиста **(Чуб.)**.

Дженджуристий пан Чорнокнижний завжди на ніч змащував поріділе волосся і обличчя молодим вершком сметани, а підкучерявлені кінці роздвоєної бороди, щоб не так пом'ялась вона, вкладав у чистеньку з поворозками торбинку **(Стельм.)**.

Не знаю, чи добре тобі, дочко, буде в цієї **чепуристої** свекрухи? **(Н.-Л.)**.

Чепурненький панок сам собі схвально покивував, додимував якісь подробиці, **(Ільч.)**.

ДЖЕРҐОТІТИ див. ГОВОРИТИ
ДЖЕРЕЛО, КЛЮЧ, КРИНИЦЯ

Поранений припав до **джерела**, і знову давня, невгасима сила по зомореному тілу потекла і мужнє серце міццю напоїла **(Баж.)**.

І він звелів... покласти місто там, де з гір б'ють могутньо і буйно клекотять **ключі (Баж.)**.

Ні журавля на ній, ані цямрин, така собі дзюрчить в степу **криниця (Дмитр.)**.

ДЖИҐУН, ДЖЕНДЖИК, ЖЕВЖИК, ШЕЛИХВІСТ, ФЕРТИК

Значення: легковажна, чванькувато-хвастлива людина, ловелас, залицяльник.

Побачила **джиґуна**, трохи я не вмерла **(Чуб.)**.

Ой, на ноги-диби, на руки-дибиці: оце ж тобі, **джиґуне**, гарні молодиці **(Нп.)**.

Чортів **дженджик (Ном.)**.

Коло дівчини **жевжик** вився, в любові клявся і божився **(Боров.)**.

То вже тільки такий **шелихвіст:** не одна (дівчина) кулаками очі тре **(Фм.)**.

Всі **фертики** і паничі на пальцях нігтики кусали, розприндившись, як павичі; все очі вгору піднімали, по світу нашому вздихали, що рано їх побрала смерть,— що трохи слави учинили, не всіх на світі подурили **(Котл.)**.

ДЗВІНКИЙ див. ГОЛОСНИЙ
ДЗВІНКО див. ГОЛОСНО
ДЗВОНИТИ, БАМКАТИ, БЛАГОВІСТИТИ, БЕВКАТИ, БОВКАТИ, ДЗЕЛЕНЬКАТИ, ДЗЕЛАНЧАТИ, КАЛАТАТИ, ТЕЛЕНЬКАТИ

Цитьте лишень — здається, **дзвонять (Шевч.)**.

Благовістити — реліг.

Первий дзвін до сповіді **бевкнув (Манж.)**.

Тривожно **бовкав** дзвін, невгаваючи рева по хлівах худоба, вили собаки **(Гол.)**.

Дзвоник земської пошти, якою я їхав, **дзеленькав** монотонно **(Коц.)**.

Калатали дзвони **(Шиян)**.

Враз при хвіртці **калатнув** розбитий дзвоник **(Коц.)**.

На тім боці твердиня й дзвіниця, мов та швайка загострена, як чудно дивиться, і дзиґарі **теленькають (Шевч.)**.

ДЗЕРКАЛО, ВЕРЦАДЛО, ЛЮСТЕРКО, ЛЮСТРО, СВІЧАДО

Марія кинулась у горниці за **дзеркалом (Мирн.)**.

В маленьке **дзеркальце** дивилась, кривитись жалібно училась **(Котл.)**.

Дочка Лавися чепуруха в **верцадло** очі все п'яла **(Котл.)**.

Морським милом умивалась, в ясне **люстро** виглядалась **(Чуб.)**.

В золотеє **люстерко** видивлялася **(Чуб.)**.

Зрозумів я, що життя кінчається, що мені уже не до лиця навпроти **свічада** бадьориться **(М. Р.)**.

ДЗИҐАРІ див. ГОДИННИК
ДЗИЗЧАТИ, ЗУМКОТІТИ

Дзизчали комарі **(Козач.)**.

Кулі **дзизчать**, а я лежу на горбку **(Шер.)**.

Мухи **зумкотіли (Стеф.)**.

Кулі тихо **зумкотіли** над головою **(Гонч.)**.

ДЗЬОБАТИ див. КЛЮВАТИ
ДЗУСЬ, ДЗУСКИ, ДЗУСЬКИ, ЗАСЬ

Значення: геть, пішов геть, не можна.

Правда, й туди вашому брату... **дзусь (Кул.)**.

А **дзусь**, мурий, під припічок **(Нт.)**.

Так кажуть на того, хто втручається не в своє діло.

А **дзуськи**, поганий! **(Кв.-О.)**.

А **дзуськи** не хочеш? **(Грінч.)**.

«Даси, питаю?» приставав Євпраксеєв. «А **дзуськи!**» одмовив купець, показуючи кулака **(Мирн.)**.

А **дзуськи** вам питать мене **(Шевч.)**.

Що попові можна, то дякові **зась! (Ном.)**.

Горілка, кажуть, не дівка, а козакові **зась (С. Г.)**.

ДЗЮРЧАННЯ, ДЗЮРКОТАННЯ, ДЗЮРКОТІННЯ, ЛЕЛІННЯ

Значення: дзюркотлива течія води.

Він (вітер) **всичує** в себе і тишу села, і клекіт міста... **Дзюрчання** вод і дзвін стиглого колоса **(Коц.)**.

Якийсь невиразний гомін, як **дзюркотіння** ручаю під листям, долинав з-за стін **(УРС)**.

Чути тільки... **леління** води річкової коло млина **(М. В.)**.

Тихе **леління**... води по камінні **(Н.-Л.)**.

ДЗЮРЧАТИ, ДЗЮРКОТАТИ, ДЗЮРКОТІТИ, ТЕКТИ, ШУМОТІТИ

Збігали, **дзюрчали** дзвінкі струмочки **(Горд.)**.

Безперестанку **дзюрчала** вода **(Коц.)**.

Дзюркотіло по всіх ярах **(Ільч.)**.

Дзюркотіла з гори вода, збігаючи ринвою між кіщами **(Н.-Л.)**.

Тихо **шумотіла** прозора водиця поміж густими очеретами **(С. Г.)**.

ДИВИТИСЯ КРІЗЬ ПАЛЬЦІ див. БАЙДУЖЕ

ДИВИТИСЯ, ПОБАЧИТИ

Слова, об'єднані спільним значенням сприймати зором людини навколишній світ, поділяються на три групи.

І. До **першої** групи належать емоційно не забарвлені слова, які лише констатують процес бачення.

ІІ. До **другої** групи належать емоційно забарвлені слова, які не тільки констатують процес бачення, але й характеризують внутрішній стан персонажа — чинника даного процесу під час бачення.

ІІІ. До **третьої** групи належать своєрідні словесні вирази — описові звороти, що констатують факти бачення з усіма можливими для цього процесу варіянтами, відтінками.

ГРУПА І

ЕМОЦІЙНО НЕ ЗАБАРВЛЕНА ГРУПА СЛІВ:

Дивитись, глядіти, з(д)ріти, зорити

Дивився світ на битву під Москвою, коли назад хитнулись терези. Тоді Вкраїна вперше над собою почула грім визвольної грози **(Слово...)**.

От чи пило (ягня), чи ні — **глядить**: аж суне Вовк, такий страшенний та здоровенний **(Гліб.)**.

На нас **зорить** уся планета. **(Сос.)**.

ГРУПА ІІ

ЕМОЦІЙНО ЗАБАРВЛЕНА ГРУПА СЛІВ:

Бачити, вдивлятися, виглядати, видати, видивлятись, визвіритись, визирати, визирнути, витріщатись, глипати, глипнути, глядіти, глядь, глянь, глянути, гульк, заглядати, заглядіти, зазирати, зазирнути, звіритись, зглядатись, ззиратись, зирк, зиркати, зиркнути, зирнути, зорити, луп, лупнути, назирити, назорити, обдивлятися, оглядати, оглядатися, озирати, озиратися, озирнутися, переглядатися, перезирнутися, поглядати, позирати, позирнути, приглядатися, придивлятися.

Для ліпшого користування матеріялом цю групу (ІІ) поділено на підгрупи, відповідно характеру процесу бачення.

1. Бачити когось, щось, приглядаючись пильно, уважно, зацікавлено.

2. Виглядати звідкись, шукаючи очима когось, щось.

3. Одноразово коротко, неприязно, байдуже поглядати (кидати погляд) на когось, щось.

4. Переглядатися одне з одним, з кимсь

5. Глянути одноразово, поглядати короткочасно (уривками) на когось, щось.

6. Кинути короткий погляд на когось, щось.

7. Дивитися, оглядаючись, переважно назад, рідше в усі сторони.

8. Дивитися на когось по-звірськи, неприязно, сердито, злісно.

Ілюстративний матеріал до підгруп

1. Бачити когось, щось, приглядаючись пильно, уважно, зацікавлено.

БАЧИТИ, ВДИВЛЯТИСЬ, ВИДАТИ, ВИДИВЛЯТИСЬ, ДОДИВЛЯТИСЬ, ЗАГЛЯДАТИ, ЗАГЛЯДІТИ, ЗАДИВЛЯТИСЬ, ЗАЗИРАТИ, ЗОРИТИ, ОБДИВЛЯТИСЬ, ОГЛЯДАТИ, ПРИГЛЯДАТИСЬ, ПРИДИВЛЯТИСЬ

А сам Наум таку колись пригоду на очі власні **бачив (М. Р.)**.

Там люди, нездолані, горді й суворі сини волелюбного й славного роду **вдивляються** в вас, переможниці-зорі, і чують тебе, дужий вітре зі Сходу **(Баж.)**.

— Дивна дівчина! — думалось йому раз по разу,—такої я ще не **видав** ніколи **(Фр.)**.

Зупинилась перед Андрієм, сплеснула руками і, не розтуляючи їх, **видивлялась** на нього здивованими, повними обурення й жаху очима **(Коц.)**.

Ольга **додивилась**, що на тому молодому лиці не видно було й сліду сміху **(Н.-Л.)**.

Глядиш на неї — і очам приємно **(Фр.)**.

Андрій **заглядав** кожному в очі, немов питався, чи правда. **(Коц.)**.

Вареників не дали. Він **заглядів**, що вони на полиці стоять **(Манж.)**.

Лісовик: ...Не **задивляйся** ти на хлоп-

ців людських (**Л. У.**).

Глянь, он місяць **задивився** на нас (**Стар.**).

Він наймав Олександрі музики, купував їй горілку, хмелем вився коло неї та **зазирав** у палкі очі (**Коц.**).

Якось, коли Сергій працював, до кімнати **зазирнув** Лука Митрофанович (**Козач.**).

Цікаві теж були тіні і їх життя. Кирило **зорив** за ними, як вони корчились попід кущами, пнями дерев, під берегом річки (**Коц.**).

Так і біга за їм, так і **зорить** (**Грінч.**).

Обвів хату очима... **Обдивлявся**, устав (**Манж.**).

Вийшов з хати карбівничий, щоб ліс **оглядати** (**Шевч.**).

Іди ж, та тільки **приглядайся**, на всі чотири озирайся, де деревце те заблищить (**Котл.**).

Придивись лишень та й побачиш (**М. В.**).

2. Виглядати звідкись, шукати очима когось, щось.

ВИГЛЯДАТИ, ВИЗИРАТИ, НАЗИРИТИ, НАЗОРИТИ

Дідона ...з-за печі часто **виглядала**, прикинувшись, буцім куняла; мов вона хотіла спать (**Котл.**).

Із-за його широкої спини збентежено **визирав** Ілько (**Панч**).

В той момент, коли Олег і дядя Костя **визирнули** з сарайчика, дівчина зробила спробу вийти на ганок (**Ільч.**).

Цікава Максюківна **назирила** гостя з вікна (**Н.-Л.**).

Він її очима **назорить** між дівчатами і вмисне тоді до неї горнеться (**М. В.**).

3. Одноразово, коротко, неприязно, байдуже поглядати (кидати погляд) на когось, щось.

БЛИМАТИ, БЛИМНУТИ, ГЛИПАТИ, ГЛИПНУТИ

Тільки очима **блима** (**Грінч.**).

А дівчина — чорні очі — **глипала** довкола (**Федьк.**).

Глипнув та й відвернув сі (**Фр.**).

Знач.: розсердився, не хотів говорити.

4. Переглядатися одне з одним, з кимсь.

ЗГЛЯДАТИСЯ, ЗЗИРАТИСЯ, ПЕРЕГЛЯДАТИСЯ, ПЕРЕЗИРАТИСЯ

Цариця, цар, дочка **зглядалися** проміж себе (**Котл.**).

Пани гласні **ззирнулися** (**Мирн.**).

То здихне, то з нею **переглянеться** (**Кв.-О.**).

Дядя Коля й Олег **перезирнулись**, повисували з сарая голови (**Ільч.**).

5. Глянути одноразово, поглядати короткочасно (уривками) на когось, щось.

ЗИРКАТИ, ЗИРКНУТИ, ЗИРНУТИ, ПОГЛЯНУТИ, ПОГЛЯДАТИ, ПОЗИРАТИ, ПОЗИРНУТИ

Чіпка грізно **зиркнув** на його... Лушня затих (**Мирн.**).

Німець зіщулився і злякано **зиркав** то на Сашка, то на Андрія (**Загреб.**).

Ще раз обернулась вона, **зирнула** на річку (**Н.-Л.**).

Не **поглядай**, серце, на других (**Метл.**).

Парубок плівся повагом, позакладавши руки назад; **позирав** навкруги своїми блискучими очима (**Мирн.**).

Глянула Марина, він **позирнув** — і та одна хвилина обом їм позначила цілий вік (**М. Р.**).

6. Кинути короткий погляд на когось, щось.

ГЛЯДЬ, ГУЛЬК, ЗИРК, ЛУП

Низ — **глядь** і бачить Евріала, що тішаться ним вороги: важка печаль на серце впала, кричить к Зевесу: «Помоги!» (**Котл.**).

Зібралась, як слід, уся громада: посіли, гомонять. Аж **гульк** і куций є між ними (**Гліб.**).

Пан тоді **зирк** на мене (**М. В.**).

Аж **зирк** — і наймичка вийшла на двір (**Шевч.**).

Луп очима: стоїть мацапура попліч мене і шкіриться (**Кроп.**).

Потяг Охрім з двома баклагами до криниці, аж геть під гору, та йде вулицею... **Луп** очима! стоїть солдат (**Кв.-О.**).

7. Дивитися, оглядаючись, переважно назад, рідше в усі сторони.

ОГЛЯДАТИСЯ, ОЗИРАТИСЯ

Не становись, не **оглядайся** і вуха чимсь позатикай (**Котл.**).

Якось похмуро **озиралися** вони (**Стор.**).

Гульк не встів **озирнутись**, як повернуло на негоду (**Мирн.**).

8. Дивитися на когось по-звірськи, неприязно, сердито, злісно

ВИЗВІРИТИСЬ, ВИРЯЧИТИСЬ, ВИТРІЩИТИСЬ, ЗВІРИТИСЬ

— Лайдак,— гримнув Кондратович, **визвірившись** на Потоцького (**Стор.**).

Чого ти так на мене **визвірився?** (**Кроп.**).

Не **витріщайся**, як коза на різника (**Ном.**).

Блаженко люто **витріщився** на юнака (**Гонч.**).

Вона на мене як **витріщилась**, та хоч би словечко. Я її докоряю, а вона — мовчить (**Кроп.**).

Стоїть, **звіриться** на мене (**Кроп.**).

Чого це ти на мене **вирячився (Фр.).**

ГРУПА III

ОПИСОВІ ЗВОРОТИ:

Басом дивитися; блискати очима; блудити очима; блукати очима; вабити очима; вивалити очі; вилупити баньки; вирячити очі; витріщити очі; водити очима; впитися очима; вп'ясти очі; вронити очі; встромити очі; втупити погляд; вставитись очима; втупити очі; глянути скоса; глянути, як п'ятака дати; гостро дивитись; дивитися бісом; дивитись, як ясочка; дивитися скляними очима; дивитися, як теля на нові ворота; дивитися, як щур з муки; дивитися, як кіт на сало; дивитися зизом; дивитись, аж молоко кисне; дивитися кривим оком; дивитися, як вовк на вівцю; запрохувати очима; засвітити очима; засилати погляд; закинути оком; зиркати очима; зводити очі; з ока не спускати; зміряти поглядом; кинути оком; кинути погляд; косо зашморгом дивитись; кресати поглядом; кружляти очима; лупнути очима; метнути очима; микуляти очима; навести очі; наглянути очима; накинути оком; не одривати очей; не спускати очей; світити очима; очима стрибати; обпікати поглядом; оком накинути; оком навести; оком скинути; оскілками дивитись; очима стрітися; очима проводити; очі витріщити; очима впитися; очі встромити; очима втупитись; очима лазити; очима пасти; очима пекти; очима пожирати; очима скинутись; перебігати очима; перевести погляд; перекинути погляд; повести очима; перебігти поглядом; погляд утопити; посилати бісики очима; підвести очі; провести очима; прясти очима; п'ялити очі, світити очима; скинути оком; скинути погляд; скоса блимнути; скоса дивитись; спинити очі; стріляти очима; уп'ясти очі; уставитись очима, шугати поглядом; шукати очима; ярим оком окинути.

III групу — описові звороти — для кращого користування матеріялом поділено на підгрупи, відповідно характеру процесу бачення.

1. Дивитися приязно, ласкаво, привабливо, зацікавлено.
2. Зглядатися один з одним.
3. Глянути одноразово, короткочасно на когось, щось.
4. Дивитися пильно, уважно, зацікавлено, вглядаючись, приглядаючись до когось, чогось.
5. Дивитись байдуже, розгублено.
6. Дивитися здивовано, незрозуміло.
7. Дивитись винувато, сором'язливо, несміливо.
8. Перебігати поглядом сюди-туди, розглядаючи, шукаючи зором когось, щось.
9. Дивитися докірливо, пронизливо, неприязно.
10. Дивитись боязко.
11. Дивитися зажерливо, пожадливо, захланно.
12. Дивитися байдуже, безтямно.
13. Дивитися, стежачи за кимсь.
14. Дивитись сердито, злісно, неприязно.

Ілюстративний матеріал

1. Дивитися приязно, ласкаво, привабливо, зацікавлено.

ВАБИТИ ОЧИМА; ДИВИТИСЬ, ЯК ЯСОЧКА; ЗАКИНУТИ ОКОМ; ЗАСИЛАТИ ПОГЛЯД; КРЕСАТИ ПОГЛЯДОМ; ПОСИЛАТИ БІСИКИ ОЧИМА; ПРЯСТИ ОЧИМА; СТРІЛЯТИ ОЧИМА

Вона всміхнулася, навела на його свої чорні очі, гляділа ними, **вабила** (очима) **(Мирн.).**

Значення: дивитися ласкаво, ніжно, голубливо.

Дивиться, як ясочка **(Фр.).**

Значення: глядить ясно, весело, невинно.

Хоть хто на неї (дочку Латина) ненароком **закине** молодецьким **оком,** то так її і вподоба **(Котл.).**

Значення: глянути звабливо, зацікавлено.

Галя **засилає** йому **погляд** згоди **(Мирн.).**

Вона... тільки **кресала поглядом** по гострих вилицях полоненого, але хіба Павлуня був здібний читати дівочі погляди **(Загреб.).**

Та, згорнувши попід ліктями свої білі руки, сама вже **посилала** йому **бісики очима (Мирн.).**

— Яка ж я? — **прядучи** веселими **очима,** допитувалась вона **(Мирн.).**

Прясти очима — дивитися весело, люб'язно, з відтінком кокетування, залицяння.

Стріляючи очима поза вікна, на якусь мить вона затрималась легковажним поглядом на чорновусому козакові, що під її одвертим зором спалахнув, мов та сторожова хвигура, яку він підпалив не так давно серед степу **(Ільч.).**

Значення див. прясти очима.

2. Зглядатися одне з одним.

СТРІТИСЯ ОЧИМА

Чіпка глянув на секретаря: **очима** вони **стрілися (Мирн.).**

3. Глянути одноразово, короткочасно на когось, щось.

ЛУПНУТИ ОЧИМА, ОКОМ СКИНУТИ, СКИНУТИ ОКОМ, СКИНУТИ ПОГЛЯД

Лупнеш очима, а над тобою між темним гіллям висять стиглі груші **(Греб.)**.

Все ліси та бори, куди **оком** не **скинь (Мирн.)**.

Маруся... **скинула оком** на Микиту **(Кроп.)**.

— Чого дивишся на мене? — обізвалася вона, **скинувши** на його **погляд (Мирн.)**.

4. Дивитися пильно, уважно, зацікавлено вглядаючись у когось, щось, приглядаючись до когось, чогось.

ВПИТИСЯ ОЧИМА; ВП'ЯСТИ ОЧІ; ВСТАВИТИСЬ ОЧИМА; ВСТРОМИТИ ОЧІ; ВТУПИТИ ОЧІ; НАВЕСТИ ОЧІ; НАГЛЯНУТИ ОКОМ; НАКИНУТИ ОКОМ; НЕ ОДРИВАТИ ОЧЕЙ; НЕ СПУСКАТИ ОЧЕЙ; ОКОМ НАВЕСТИ; ОЧИМА ВТУПИТИСЬ; ОЧИМА ЛАЗИТИ... ВЕРТІТИ ДІРКИ; ОЧИМА ПРОВОДИТИ; ОЧІ ВСТРОМИТИ; ОЧІ П'ЯЛИТИ; ПОГЛЯД УТОПИТИ; СПИНИТИ ОЧІ; УП'ЯСТИ ОЧІ; УСТАВИТИСЬ ОЧИМА

І що це Мотря вигадує? Раз по раз, каже, як тільки він увійде... то так і **ввіп'ється** в мене **очима (Кроп.)**.

— Ага!—глянувши на Чіпку, сказав секретар та й знову **вп'яв очі** в діло **(Мирн.)**.

Усі **вставились** на його **очима (Мирн.)**.

Спершу я зробив розумний вигляд, як Павлусь: **встромив очі** у стелю **(Кв.-О.)**.

Морда нерішуче спинявся, підходив до Лазаря, **встромляв** у нього **очі** і щось хотів казати **(Коц.)**.

Роман стояв у дворі, спершися на тин, і **втупив очі** у безоднє небо **(Н.-Л.)**.

Вона всміхнулася, **навела** на його свої чорні **очі**, гляділа ними, вабила **(Мирн.)**.

І тебе, моя доню, **нагляне** не одно парубоцьке **око** і через це буде твоїй молодій голові багато турбу **(Барв.)**.

Ішла дівка понад током, **накинула** хлопця **оком**: там то хлопець, там то гарний **(Грінч.)**.

Чіпка **не одривав очей** — так йому мило дивитись на неї **(Мирн.)**.

Чіпка не **спускав** з неї **очей (Мирн.)**.

Щоб не пізнав я солов'я, щоб не пізнав цю гарну птицю; як тільки **оком наведу**, тоді вгадаю, де співака **(Греб.)**.

Чого ти на мене **очима втупився? (Фм.)**.

Але **очі** верталися, **лазили** по обличчі... **вертіли дірки** углиб **(Коц.)**.

А люди їх так **очима й проводять (Мирн.)**.

Дочка Лавися чепуруха в німецькім фуркальці була, вертілась, як в окропі муха, в верцадло **очі** все **п'яла (Котл.)**.

Гриць — як та дитина — в мисливця **погляд** свій утопив **(М. Р.)**.

Морда... неначе навмисне **спинив** на ньому (Лазареві) **очі (Коц.)**.

Уп'явши очі у кінець гнота, божевільно дивився на світло **(Мирн.)**.

Він знову осміхнувся, **уп'яв** (на Галю) свої **очі (Мирн.)**.

Чіпка не потрапив, щоб їй одмовити та замість того **уставивсь** на неї **очима (Мирн.)**.

5. Дивитися байдуже, розгублено.

БЛУДИТИ ОЧИМА, БЛУКАТИ ОЧИМА

Щоб себе не видати, він скочив з ослінчика... став ходити по хаті, **блудив** мутними **очима** по стінах **(Мирн.)**.

Чіпка підвівся з місця, став ходити вподовж хати та **блукав** страшними **очима (Мирн.)**.

6. Дивитися здивовано, незрозуміло.

ДИВИТИСЯ, ЯК ТЕЛЯ НА НОВІ ВОРОТА; ВИТРІЩАТИ ОЧІ

Дивиться, як теля на нові ворота (Нпр.).

Осел... ускочив у село, всяк **очі витріщає**, а він брикає, хвіст задрав, аж куряву підняв **(Гліб.)**.

7. Дивитися винувато, сором'язливо, несміливо.

ЛУПАТИ ОЧИМА, ПОТУПИТИ ОЧІ, СІВКАТИ ОЧИМА

Лупає очима, як злодій у ярмарку **(Нпр.)**.

Увійшла в хату та **сівкає, сівкає очима**: так і видно, що вона взяла **(Фм.)**.

Чіпка похнюпить голову, **потупить** у землю **очі**, копирсає нігтем під нігтем **(Мирн.)**.

8. Перебігати поглядом сюди-туди, розглядаючи, шукаючи зором когось, щось:

ВОДИТИ ОЧИМА, ВРОНИТИ ОЧІ, КРУЖЛЯТИ ОЧИМА, МЕТНУТИ ОЧИМА, ОКОМ НАВЕСТИ, ОКОМ СКИНУТИ, ОЧИМА ПРОВОДИТИ, ОЧИМА СТРИБАТИ, ПЕРЕБІГАТИ ОЧИМА, ПЕРЕВОДИТИ ПОГЛЯД, ПЕРЕКИНУТИ ПОГЛЯД, ПЕРЕБІГТИ ПОГЛЯДОМ, ШУКАТИ ОЧИМА, ШУГАТИ ПОГЛЯДОМ

Микола не міг одірвать очей од неба, **водив очима** за зірками, придивляючись до густої квочки, до Воза, до Волосара **(Н.-Л.)**.

На очі навернулися сльози, він боявся, щоб не бризнули, та **водив очима** то на Грицька, то на Христю **(Мирн.)**.

А **очі** (Давид) **вронив** на ноги дівчатам, брудні й червоні **(Гол.)**.

Вронити очі — кинути зором на когось, щось, іноді на землю — вниз: **уронив на землю очі**. Ще кажуть: **потупив очі, втупив очі в землю...**

Містер Ейбл крутив головою, **кружляв очима** та вертівся на фаетоні **(Смол.)**.

Тільки-но мати вийшла чогось на двір, він зразу схопився, **метнув очима** по хаті **(Мирн.)**.

Аа-а... на мою дівку **оком накинув (Ільч.)**.

Все ліси та бори, куди **оком скинь (Мирн.)**.

— Отут були в словацькій якономії, — це найбідовіша кирпатенька мовила. А **очима стрибнула** з парубоцького обличчя на будьонівку його, знову на обличчя й додала: — А це їдемо додому **(Гол.)**.

Тадеуш і собі **перебіга очима**, немовби дивне щось твориться за дверима **(М. Р.)**.

Мишачий **погляд** (секретаря) не видержав палкого та гострого (Чіпчиного погляду) і в одну мить **перебіг** на діло **(Мирн.)**.

От спинився він (парубок) на невеличкім горбку по той бік місточка; став, обернувся лицем до його, глянув на рудку, **перевів погляд** на крайнє жито **(Мирн.)**.

Він **перекидав погляд** то на розідрану спідницю, то на намисто **(Мирн.)**.

Микола **шукав очима** своєї оселі **(Н.-Л.)**.

Я пристав **шугати поглядом** із кінця в кінець земної кулі **(Смол.)**.

9. Дивитися докірливо, пронизливо, неприязно.

ЗМІРИТИ ПОГЛЯДОМ, ОЧИМА ПЕКТИ, ПРОЙМАТИ ОЧИМА, ПРОНИЗУВАТИ ОЧИМА

Секретар **змірив** його (Чіпку) з голови до ніг своїм мишачим **поглядом (Мирн.)**.

Він її **очима пече**, а вона аж міниться на лиці **(Кроп.)**.

Гляне — **пройме очима** до самого серця **(Фм.)**.

Пронизав очима, як голками **(Нпр.)**.

10. Дивитися боязко, лякливо

ДИВИТИСЯ, ЯК ЩУР З МУКИ

Дивит сі, як щур з муки (Фр). Визирає боязко.

11. Дивитися зажерливо, пожадливо, захоплено, захланно.

ДИВИТИСЯ, ЯК КІТ НА САЛО; ДИВИТИСЯ, ЯК ВОВК НА ВІВЦЮ, ОЧИМА ПОЖИРАТИ

Дивит сі, як кіт на сало (Фр.). Глядить ласо, захланно.

Дивит сі, як вовк на вівцю (Фр.).

Еней же збрую і бере, її **очима пожирає**. На себе панцир натягає **(Котл.)**.

12. Дивитися байдуже, безтямно

ДИВИТИСЯ СКЛЯНИМИ ОЧИМА, ЗВОДИТИ ОЧІ, МИКУЛЯТИ ОЧИМА

Дивит ся скляними очима (Фр.). Глядить безтямно, непритомно.

Зведе оце на тебе **очі** — і нічого не бачить: клич його — не чує **(Мирн.)**.

Микуля очима, як кіт на глині **(Ном.)**.

13. Дивитися, стежачи за кимсь

З ОКА НЕ СПУСКАТИ, ПАСТИ ОЧИМА

Пустивсь Еней слідити Турна і дума з **ока не спустить (Котл.)**.

Сидить нерухомо та **пасе** нас **очима (М. В.)**.

14. Дивитися сердито, неприязно, злісно.

БАСОМ ДИВИТИСЬ; БЛИСКАТИ ОЧИМА; ВИЛУПИТИ БАНЬКИ; ВИРЯЧИТИ ОЧІ; ГЛЯНУТИ СКОСА; ГЛЯНУТИ, ЯК П'ЯТАКА ДАТИ; ГОСТРО ДИВИТИСЬ; ДИВИТИСЬ БІСОМ, ГАДОМ, СТОРЧ; ДИВИТИСЬ, АЖ МОЛОКО КИСНЕ; ДИВИТИСЬ КРИВИМ ОКОМ; ЗАСВІТИТИ ОЧИМА; ОЧИМА ЗИРКАТИ; ОЧИМА СВІТИТИ; ОСКІЛКАМИ ДИВИТИСЬ; КОСО, ЗАШМОРГОМ ДИВИТИСЬ; ПОВЕСТИ ОЧИМА; СВІТИТИ ОЧИМА, СКОСА ДИВИТИСЬ; ЯРИМ ОКОМ СКИНУТИ

Басом сі на мене **дивит. (Фр.)**. Неприязно, сердито.

Мокрина яро й якось дико **блискала** карими **очима (Н.-Л.)**.

Цар... **вилупив баньки** з лоба — і все затрусилось **(Шевч.)**.

Яким знов **вирячив очі** на свою жінку **(Н.-Л.)**.

Петро Степанович... бувало, хоч і нічого не скаже на ті хвастощі, — так же **гляне скоса (Мирн.)**.

Секретар **глянув, як п'ятака дав...** «Підожди», сказав він Чіпці, йдучи в хату **(Мирн.)**.

Погано й **гостро дивиться** на них Чіпка **(Мирн.)**.

Авентій був розбійник з пупку, всіх тормошив, валяв на купку, **дивився бісом, гадом, сторч (Котл.)**.

Дивит сі зизом (Фр.). Глядить скоса, спідлоба, завидливо.

— Поможеться, що гарна,— гукнув Назар, — коли **дивиться** так, що **аж молоко кисне (М. В.)**.

Дивит сі на нього **кривим оком (Фр.)**.

— Авжеж шкода!...— І якось страшно **засвітила очима (Мирн.)**.

Знач.: глянула дуже сердито, неприязно. Аналогічно до цього вислову в народі кажуть: **глянув вовком; глянув, як пугою обпік...**

Зиркає очима, як вовк (Фр.). Говорять про поганий, захланний погляд.

А вже як ті паничі коло неї... Той поруч з нею шиється, а той з кутка на неї **очима світить (М. В.)**.

Харон таких гостей уздрівши, **оскілками** на їх **дививсь**, як бик скажений, заревівши,

запінився дуже і озлився (Котл.).

Вираз **оскілками дивитись** Грінченко пояснює так: «Первоначально оскалив зубы, а затем враждебно, недружелюбно смотреть».

Як вість така прийшла до Турна, то так мерзенно іскривився, що твар зробилась нечепурна, і **косо, зашморгом дивився** (Котл.).

Чіпка... **повів** страшними **очима** по всій громаді (Мирн.).

Знач.: неприязно, недружелюбно поглянути.

Висовується, мов з туману, п'яна Порохова постать, а за нею **світить** страшними **очима** божевільна Галька (Мирн.).

Козацька старшина на Чіпку **скоса дивилася** (Мирн.).

Скрізь **ярим оком окидає**, Енея з військом уздріває і репетує до своїх: «Реб'ята, бийтесь, не виляйте, настав тепер до січі час!» (Котл.).

ДИВНИЙ, ДИВОВИЖНИЙ, ДИВОГЛЯДНИЙ, ДИВОЧНИЙ, ХИМЕРНИЙ, ЧУДНИЙ, ЧУДЕРНАЦЬКИЙ

Скажу я тобі диво **дивнее**, що о Петрі Дунай замерзав (Чуб.).

Та й сон же, сон напрочуд **дивний** мені приснувся (Шевч.).

На московських вулицях замети. Ліді сниться **дивовижний** сон: спалахнула в небесах ракета, атакує гору батальйон (Шв.).

І служила (Марія), як молодий **дивочний** гість той говорив (Шевч.).

Лиш одна буйна фантазія хлопця давала **дивоглядні** часом відповіді на ті питання (Коц.).

ДИВНО, ДИВОВИЖНО, НАВДИВОВИЖУ

Адже це уже не **дивно**, що ми твердо, супротивно, владно устаєм (Тич.).

Дивовижно весела людина: інший би плакав, а він сміється (Фм.).

Мені **навдивовижу**, як ще його (Молочая) козаки слухають (Шевч.).

ДИВО, ДИВИНА, ДИВОВИЩЕ, ДИКОВИНА, ПОДИВ, ЧУДО

Таку пісню чорнобрива в степу заспівала: зілля **дива** наробило — тополею стала (Шевч.).

Що ж за **диво** снилось тобі, мила? (Л. У.).

Село, наморене то бійкою, то **дивовижею**, втихомирилося (Мирн.).

О, їх було там достобісового батька, **дивовищ** усяких (Ільч).

Канальський Шпак так змудрувався, що як почне було співать — **диковина** й сказать (Гліб.).

До сонних хлопчиків всміхаючись, підходив любимий їх гість, хороший дядько Клим, від нього можна їм казки почуть на **подив** (Баж.).

ДИКОВИНА див. ДИВО

ДИМАР, БОВДУР, ДИМНИК, КОМИН

Всю ніч піхота вела бій за населений пункт, який височів попереду фабричними **димарями** (Гонч.).

Нарешті одного дня високий **комин** гуральні дихнув клубами диму (Коц.).

Темним стовбом дим пішов з його **бовдура** (Грінч.).

Димник нашої хати білів віддалеки (Фм.).

ДИСКУСІЯ див. ДЕБАТИ

ДИТИНА, ДИТИНЧА, ДИТЯ, ЛЯЛЯ, МАЛЕНЯ, МАЛЯ, НЕМОВЛЯ, ЧАДО

Подивилась на **дитину**: умите сльозою, червоніє, як квіточка вранці під росою (Шевч.).

Серце кров жене у жилах швидше, і душа стає, неначе сад. Матерів світлішають обличчя, і сіяють очі **дитинчат** (Сос.).

А навколо попіл, згарища, всохлі верби та сміття, а із погреба, з пожарища виглядо його **дитя** (Криж.).

На восьме літо у неділю, неначе **ляля** в льолі білій, святеє сонечко зійшло (Шевч.).

Он під вербою молодиця, а поруч **маленя** дріма (Мур.).

До гіркої шинелі притуляться діти. «Татко приїхав!» вчепиться в чуба **маля** (Стельм.).

Десь двері грюкали, кричало **немовля** (Баж.).

Завше батька молоде зміняє **чадо** (Баж.).

ДИХАННЯ, ПОДИХ, ДУХ

Вони бігли щосили і чули **дихання** один одного (УРС).

Ми чуєм **подих** твій, твій повів многоводний, на славні подвиги нас окрилюєш ти (М. Р.).

Над ним воли своїм **духом** дихали (Сл. Гр.).

ДИХАТИ, ХЕКАТИ

А тимчасом, чіплявши на пана Пампушку всю належну козацькій старшині зброю, слуги та джури вже ледве **дихали** від хапанини (Ільч.).

Дихни на повні груди, народе любий мій (Тич.).

Як літом собака **хекає**, вивалівши язика, то-то, кажуть, він приказує: «На ката хата, на ката хата» (Ном.).

ДІВА, ДІВЧИНА, ДІВИЦЯ, ДІВКА, ДІВУЛЯ, ДІВЧА, ДІВЧИСЬКО, ЮНКА

Вибрав **діву** чорноброву (Метл.).

В шатах зелених вийшла **дівчина**, в косах студені роси-перлини (**М. Р.**).

Як гарна **дівицею**, то гарна й молодицею (**Нпр.**).

А чого ти, **дівко**, стала на порозі? (**Куч.**).

Тоді ще підлітком була, а зараз **дівка** вже (**Гол.**).

Ми бачили Віктора. З якоюсь **дівулею** під руку йшов (**Коп.**).

Тече вода край города. Вода ставом стала. Прийшло **дівча** воду брати, брало, заспівало (**Шевч.**).

Біжи, **дівча**, в будинок (**Корн.**).

І дар **дівчатка** скромний та любовний боєць прийняв і свій прикрасив штик (**Баж.**).

Любці було прикро, що Сергій, знаючи її колишню, міг думати, що вона, нерозсудливе **дівчисько**, капризує (**Ільч.**).

Вулиці майові, вулиці святкові,— в прапорах і квітах, у хитанні віт. Хлопці карооки, **юнки** чорноброві, край орденоносний непоборний світ (**Сос.**).

ДІД, ДІДУНЬ, ДІДУСЬ

Згадаю те лихо, степи ті безкраї, і батька, і **діда** старого згадаю (**Шевч.**).

Ні, ні, **дідуню**! Ні, ми не винні! (**Л. У.**).

Дідусь ще гуляє, а батько вже вмер (**Шевч.**).

ДІДЬКО див. ЧОРТ

ДІЖКА, БОДНЯ, ВОДЯНКА, КАДІБ, КУХВА

Поруч дверей стояла **діжка** з квашеними яблуками (**УРС**).

Ще досі той бондар невірний **діжечок** не направив мені (**М. В.**).

Роман гукнув на жінку, щоб виймала з **бодні** гроші (**Коц.**).

Бодня — велика діжка, переважно з кришкою.

У сінях чутно шелест: то в темноті Кирило шукає **водянки** (**Мирн.**).

Водянка — діжка для питної води.

Наше просо — в **кадобі** (**Грінч.**).

На городі капуста росла, в стозі насічена, в **кадобі** наквашена (**Грінч.**).

Кадіб — велика діжка.

От в **кухві** тій, що з борошном стояла, уся громада (мишей і пацюків) посідала — розслухать, що і як (**Гліб.**).

ДІЗНАВАТИСЯ, ВИВІДУВАТИ, ДОВІДУВАТИСЯ, ДОКОЛУПУВАТИСЯ, ДОКОПУВАТИСЯ, НЮХНУТИ, ПРОВІДАТИСЬ, ПРОЗНАТИ, ПРОНЮХУВАТИ, УЗНАВАТИ, ДОКОПАТИСЯ

Село пожадно накидалося на сторонніх людей з розмовами, **дізнавалося** про всякі новини, події (**Горд.**).

Довго й пильно дивилася на Чіпку, немов **вивідувала** правди (**Мирн.**).

Якби **довідатись** тільки, хто це так глузує, хто це хлопця нашпиговує (**Хижн.**).

Се була одна з тих грубих натур, у яких душі не **доколупаєшся** (**Фр.**).

Були, правда, й такі цікаві душі поміж приказними дяками, котрі облудно обіцяли віддати листа до власних рук цареві, бо хотілось перше **нюхнути**, що воно там у тому писанні (**Ільч.**).

Як ми не таїлись од матері, а вона таки **провідалась** про наш гріх (**Стор.**).

— Ти щось таке прознав?—спитав він у Мамая (**Ільч.**).

Пронюхала мишва, що вже нема котів, та швидше до мішків (**Гліб.**).

А дід та баба **взнали**, що лисичка яблука їла (**Рудч.**).

ДІЙМАТИ, ДОШКУЛЯТИ

Значення: чинити комусь фізичний біль, терпіти біль від укусів комах, від холоду.

Його ані туча, ні **кий не діймають** (**Ном.**).

А у полі мороз таки добре **діймає** (**Л. У.**).

Андрія почав **дошкуляти** холод (**Панч**).

ДІЛ, ДОЛІВКА, ПІДЛОГА, ПОМІСТ

Значення: підлога в приміщенні — земляна, дерев'яна (з дощок).

Ударимо такого тропака, що аж **діл** двигтітиме (**Н.-Л.**).

Бабуся постелила на **долівці** рядна (**Собко**).

А в нашого свата у хаті **підлога** (**Чуб.**).

Підлога — дощана долівка, діл.

У тієї Катерини хата на **помості** (**Шевч.**).

ДІЛИТИ, ПАЮВАТИ, РОЗБИВАТИ

Ми в спільних битвах братство закріпляли, по-братськи хліб **ділили** (**Баж.**).

Шкода! Й на вольному просторі нема правди: старшина козацтво просте пригича, **пає**, як охота (**М. Р.**).

Партизанів **розбили** на сотні, щоб легше було маневрувати (**Риб.**).

Розбити — перен. поділити.

ДІМ, БУДИНОК, ЛІПЛЯНКА, МАЗАНКА, ХАЛУПА, ХАТА, ХИЖА

Дім, будинок — в основному виражають поняття приміщення для державних та громадських установ: дім ЦК, Радянської Армії; дитячий будинок, сельбуд і под.

Хата може виражати і поняття приміщення для громадських установ. Хата для житла, хата-читальня, хата-лабораторія...

Ліплянка, мазанка, халупа, хижа виражають поняття лише приміщення для житла, переважно старого сільського типу.

Мріяв з вечора до рання про його, зустріч — ось вона. Що ж, Іваночку, до

хати, хоч у погреб, а ходім. Німчура — палій проклятий — перевів на дим твій дім **(Криж.)**.

В живій народній мові **дім, будинок, хата** — поняття рівнозначні.

Він **дім** згадав, і огнище, і втіху, і добрий труд, і дружбу, і сім'ю **(Баж.)**.

А в тихий полудень з піснями прийшли веселі юнаки і понесли прозорі рами в новий **будинок** до ріки **(Бичко)**.

Тільки в одній **ліплянці** світились два віконця **(Коц.)**.

Він обійшов пустир і, майнувши повз темні **халупки**, оточені вишняком, тихо підійшов до батькової **мазанки (Ільч.)**.

Маланка ледве допхалась до своєї **халупки (Коц.)**.

Халупа — хата невелика розміром, примітивної побудови. Стіни халупи будують переважно з очерету, хворосту, обмазують глиною (мазанка). Халупа може бути побудована й із саману (саманка).

Термін **халупа** найбільше поширений в живих говірках півд.-зах. наріччя.

Ніхто не будив вже чорної тиші, що наливалася крізь вікна у **хату (Коц.)**.

На вулицю не піду, дома я не всижу; хіба піти попрохатись до дівчини в **хижу (Нп.)**.

Хижа — убога хата. Іноді хижею називають чулан, комірчину при хаті, де зберігається одежа переважно, іноді й продукти.

ДІСТАВАТИ див. ДОБУВАТИ

ДІТВАКИ див. ДІТИ

ДІТВОРА див. ДІТИ

ДІТВОРНЯ див. ДІТИ

ДІТИ, ДІТВАКИ, ДІТВОРА, ДІТВОРНЯ, ДІТЛАХИ, МАЛЕЧА, МАЛЮКИ

В солдата **діти** є — в бою я бороню в них кров свою **(Перв.)**.

Ми виходимо з літака,— з усіх хат щодуху стрімголов летять до нас **дітваки (Смол.)**.

Словами й поглядами щирими його вітає **дітвора (Мур.)**.

А тієї **дітворні** повибігало, неначе сарани **(Сев.)**.

— А що тепер поробляєте, дідусю? — А я оце **дітлахам** у дитячий садок пищики роблю **(О. В.)**.

А в будці сон, а в будці тишина. **Малеча** спить **(Сос.)**.

Може, тепер і не так: я **ще малюком** туди заглядав **(Свидн.)**.

Примітка: Слово — **діти** — виражає збірне поняття малих і великих дітей взагалі. Словами — **дітвора, дітваки, дітлахи, малеча, малюки** виражають збірне поняття на означення переважно малих дітей.

ДІЯЛЬНИЙ, АКТИВНИЙ

ДІЯЛЬНІСТЬ, АКТИВНІСТЬ

Жінці надаються рівні права з чоловіком в усіх галузях **діяльності (Іст. ВКП(б)**.

ДІЯТИ (СЬ), КОЇТИ (СЬ), ЧИНИТИ (СЬ)

Чудно якось **діється** між нами **(Шевч.)**.

Давня ж давнина, а наче вчора **діялось (М. В.)**.

Се воно **коїть** не хто, як проклятущий Іванець **(Кул.)**.

Якесь іще лихо **коїться (М. В.)**.

Не говори, Марино, а **чини (М. Р.)**.

Ой що ж то за шум **учинився... (Нп.)**.

ДЛУБАТИСЯ див. ДОВБАТИСЯ, ВОЗИТИСЯ

ДЛЯВИЙ, ВАЙЛУВАТИЙ, МЛЯВИЙ, НЕПОВОРОТКИЙ, НЕПОВОРОТНИЙ, НЕПРОВОРНИЙ, НЕШВИДКИЙ

(Люди) наближалися до неї **длявою**, лінивою ходою **(Н.-Л.)**.

Вайлуватий і дужий, як ведмідь, він мав на диво пряме й чуле серце **(Шиян)**.

Любов: ...Тільки **млява** боязка людина не любить і боїться риску **(Л. У.)**.

Побачивши Сергія, Кульчицький підвівся з стільця і посміхнувся назустріч **млявою**, лінивою і, як здалося Сергієві, робленою посмішкою **(Козач.)**.

Був він високий, **неповоротний**, лагідний і терплячий **(Коп.)**.

Матня одрізнявся від усього товариства й норовом і околом. Який завтовшки, такий завбільшки: **неповоротний**, неохайний **(Мирн.)**.

Дунін-Левченко був **непроворний, длявий, нешвидкий** навіть в мові **(Н.-Л.)**.

ДЛЯВІСТЬ, БАРІННЯ

Значення: повільність в рухах, діях, у мові і т. д.

Де ж їх шукати, ваше преосвященство? — спиняючись на кожнім слові спитав монах, і це **баріння**, і вся ота нудота, **длявість** довели владику замалим не до сказу **(Ільч.)**.

ДЛЯТИСЯ див. БАРИТИСЯ

ДМУХАТИ див. ДУТИ

ДМУХНУТИ див. БІГАТИ

ДНІПР, ДНІПРО, СЛАВУТА, СЛАВУТИЧ

Реве та стогне **Дніпр** широкий, сердитий вітер завива **(Шевч.)**.

Я в **Дніпра** запитаю:—Скажи мені, сивий **Славуто**, ти, забомблений сталлю, свинцевого звідав дощу?.. І **Дніпро** заревів: — Мою кривду стару не забуто, а нової наруги я вічно катам не прощу **(Мал.)**.

Шуми, **Славутичу**-ріко, ростіть дерева

юні, гінко клоніться вітами до ніг великим людям і народам (М. Р.).

ДНІТИ, РОЗВИДНЯТИСЯ, СВІТАТИ

Дана група слів об'єднана значенням: зміна (перехід) ночі в день.

Описовий зворот: НА СВІТ БЛАГОСЛОВИТЬСЯ.

Іде козак од дівчини, починає **дніти** (Чуб.).

Вже на дворі стало **розвиднятися** (Н.-Л.).

Світає, край неба палає (Шевч.).

Ой без милого соловейка і світ не **світає** (Метл.).

Рушили в дорогу, як стало **на світ благословляться** (Фм).

ДОБИВАТИСЯ, ДОБУВАТИСЯ, ДОМАГАТИСЯ, ДОПЕВНЯТИСЯ, ДОПОМИНАТИСЯ, ДОПРАВЛЯТИСЯ

Я наважилася **добутись** свого (Н.-Л.).

Дмитро поволі привчив його тамувати свою цікавість і не **домагатися** знати обов'язково все (Козач.).

Під хижим вітром рабства й згуби, що знов морозить поле любе, яке ти кров'ю поливав, набий рушницю, стисни зуби і **домагайся** людських прав (М. Р.).

На кожний лист вона уперто **допоминалась** одповіді (Коц.).

Вволив єси, чого ледачі **допевнялись** (Кул.).

Свого **доправляйся**, роду не чужайся (Ном.).

ДО БІСА див. БАГАТО

ДОБРЕ, ГАРАЗД, ДО ЛАДУ

Сіла стара на лавці, питає, що в нас, чи все **гаразд, чи все добре** (М. В.).

І слів **до ладу** скласти не вмію, щоб таке переказати Серьоженці (Гонч.).

ДОБРІСТЬ, ДОБРОТА

Стара селянка зворушила її за ці дні своєю **добрістю**, материнським ставленням і ніжністю (Шиян).

Будем гулять і в середу, а за твою, Парасютко, **доброту**, розійдемося в суботу (Милор.).

ДОБРОБУТ, БЛАГО, БЛАГОПОЛУЧЧЯ, ГАРАЗД, ГАРАЗДУВАННЯ, ДОСТАТОК

Де працює гурт, там і **добробут** (Фм.).

Благо — церковнослов'янізм, що значить — добробут, достаток.

На плечах її спочивав **гаразд** цілої родини (Коб.).

На всі дива, в чеканні призначеного циганкою **гараздування**, наш молодик невтомно поривав туди-сюди очища, охоту маючи скупити весь базар (Ільч.).

Максим чоловік і не без **достатків**, не без копійчини (Мирн.).

ДОБРОВІЛЬНО, ДОБРОХІТЬ, САМОХІТЬ

Молодший син **добровільно** вступив до лав Червоної Армії (Фм.).

Не підеш **доброхіть** — силою поведемо (М. В.).

Все ж я робила тобі **самохіть** (М. Лукаш).

ДОБРОДІЙНИК див. БЛАГОДІЙНИК

ДОБРОДУШНИЙ див. БЛАГОДУШНИЙ

ДОБУВАТИ, ДІСТАВАТИ, ЗАЖИВАТИ, ЗАПОБІГАТИ

Літаючи по дворах гава, шматок ковбаси **добула** (Гліб.).

Мовчали комсомольці, доки Никанор **діставав** писану заяву (Ле).

Хотілося б йому козацької слави **заживати** (Ільч.).

Слави шукав по світах він усюди — і **запобіг** і знайшов (Л. У.).

Чого хотіла, того й **запобігла** (Чуб.).

ДОВБАТИ (СЯ), ДЛУБАТИ (СЯ), КОЛУПАТИ (СЯ), КОПИРСАТИ (СЯ)

Споконвіку Прометея там орел карає, що день божий **довбе** ребра й серце розбиває (Шевч.).

Вода і камінь **довба** (Ном.).

За клунею в садку **довбаються** під грушею двоє (Гол.).

Митрич стояв розгублений і все ще замислено **длубав** чорним пальцем у сивому покосі бороди (Панч).

А Мотря стоїть коло печі, та в запічку **колупає** (Мирн.).

Чіпка похнюпить голову, потупить в землю очі, **копирсає** нігтем під нігтем (Мирн.).

Він довго **копирсається** дротиною в своєму цибухові, заглядаючи в серелину люльки (Сміл.).

ДОВБНЯ, ДОВБЕШКА

Значення: великий і важкий дерев'яний молот.

Носиться, як дурень з **довбнею** (Ном.).

Так кажуть, коли хтось часто згадує про когось, щось.

Дружно гупають **довбні** та ломи (Гол.).

В ушах у нього лунали слова: «Без последствия», «без последствия»... і мов **довбешкою** стукали по голові (Коц.).

ДОВЕРШУВАТИ, ДОКІНЧУВАТИ, ДОКОНУВАТИ

Ми тільки почали, а вони **довершили**; гуртом швидко впорались з роботою (Фм.).

Будем домолочувать, ворога **докінчувать**, за проводом партії всі гвинти загвинчувать (Тич.).

Доконавши свого діла, робітники подалися геть **(Фр.)**.

А чого не зможе зрада, лютий розбрат **доконає (Л. У.)**.

ДОВІДУВАТИСЯ див. ДІЗНАВАТИСЯ

ДОВГИЙ, ДОДІЛЬНИЙ

У вола язик **довгий** та говорить не може **(Ном.)**.

Чеше **довгі** коси **(Шевч.)**.

Що сьогодні такий **довгий** день!.. І кінця йому не видно! **(Кв.-О.)**.

Наближається якась висока жіночa постать у білій **додільній** сорочці **(Л. У.)**.

Значення: довга до самого долу.

ДОВГОТЕЛЕСИЙ див. ДОВГОВ'ЯЗИЙ

ДОВГОШИЇЙ див. ДОВГОВ'ЯЗИЙ

ДОВГОВ'ЯЗИЙ, ДОВГОТЕЛЕСИЙ, ДОВГОШИЇЙ

Посеред зали **довгов'язий** хлопчина розмахував руками й на все горло кричав **(Гол.)**.

Перед ним стояв уже не **довготелесий**, і незграбний Андрійко, а змужнілий, міцний, з блискучими очима повстанець **(Панч)**.

Тепер вони (міномети) нагадують собою ряд міцних, **довгошиїх** лисиць **(Гонч.)**.

ДОВІД див. ВИВІДКА

ДОВІЧНО див. ВІЧНО

ДОВКІЛ, ДОВКОЛА, ДООКОЛА, КРУГ, КРУГОМ, НАВКОЛО, НАВКРУГ, НАВКРУГИ, ОКРУГ, ОКРУГИ

Довкіл тиша німа облягла.

Золотоноша **кругом** хороша **(Ном.)**.

Все **довкола** шумувало, буяло, дзвеніло молодістю і перемогою **(Баж.)**.

Навколо ліс, а перед нами сам Дніпро **(Тич.)**.

В неї домик біленький, **навкруг** тополі **(Чуб.)**.

Парубок плівся повагом, позакладавши руки назад, позирав **навкруги (Мирн.)**.

Гляну **округи** і серце радістю пойметься.

ДОВОДИТИСЬ, ПРИХОДИТИСЬ, ТРАПЛЯТИСЬ

На довгім віку всього **доведеться (Ном.)**.

Прийшлось на старість в новій хаті віку доживати **(Фм.)**.

Трапляється, часом тихенько заплаче **(Шевч.)**.

ДОВОЛІ — БУДЕ

ДОГАД, ДОГАДКА, ЗДОГАД, ЗДОГАДКА, ПРИПУЩЕННЯ

Він, бачиться, закинув Марусі на **догад**, що се він її любить **(Кв.-О.)**.

Раптова якась **догадка** блиснула в очах **(Ле)**.

Пішли **здогади** та поголоски: всякі чутки рознеслися **(М. В.)**.

В писарші аж очі заграли од того неспоріваного **здогаду**, котрий злинув неначе десь з стелі на неї **(Н.-Л.)**.

Таня поспішила відкинути свої **здогадки (Собко)**.

Але Гейнц Ґудеріан був надто самовпевнений, щоб робити подібні **припущення (Загреб.)**.

ДОГАНА див. ГАНЬБА

ДО ГИБЕЛІ див. БАГАТО

ДО ГОЛОВИ див. ВКРАЙ

ДОГОРИЧЕРЕВА див. ГОРІЛИЦЬ

ДОДІЛЬНИЙ див. ДОВГИЙ

ДОЗВОЛЯТИ, ЗВОЛИТИ

Баґірову **дозволили** відібрати в штурмову групу, кого він сам захоче **(Гонч.)**.

Ох, вовче, братіку, **зволь** же нам хоч пісню заспівати **(Рудч.)**.

Покохав я дівчиноньку, а батько не **зволив** брати **(С. Г.)**.

ДОКА, ДОТЕПА, МАСТАК, УМІЛЕЦЬ

Треба справки наводити... копії брати...— понуро дивлячись, як великий **дока** в цьому ділі, одрубав чоловік **(Мирн.)**.

Іванко став у Якуновій кузні до ковадла та ділом показав, який він **мастак** у ковальстві **(Хижн.)**.

Репертуар, нема де правди діти, кульгає інколи і в наших **мастаків (М. Р.)**.

Самі (іноземці) признаються, що не вміють золотити великі листи міді. А в нас **уміють** наші **умільці (Хижн.)**.

ДОКАЗ, ДОВІД, АРҐУМЕНТ

Партизани все частіше натрапляють на нові **докази** тісного співробітництва націоналістів з німцями **(Шер.)**.

Його значно заспокоїли Соломіїні **доводи (Коц.)**.

Вели завзятий спір... Чи слово є таке вкраїнське — позаяк? І **арґумент** лунав: «У нас не кажуть так!» **(М. Р.)**.

ДОКИ, ДОПОКИ, ПОКИ, ПОКІЛЬ

Значення: до якого часу тривала чи триватиме якась дія.

Ясногорська вирішила не чекати, **доки** розгородять дорогу, а йти далі пішки **(Гонч.)**.

І **докіль** тут сидіти? **(Гліб.)**.

Тепер же — геть відсіль **допоки** на плечах держиться голова **(М. Р.)**.

Поки світа, **поки** сонця не прилетимо **(Милор.)**.

Ой спи, дитя, до обіда, **покіль** мати з міста прийде **(Метл.)**.

Поти пряла, **поки** й задрімала **(Рудч.)**.

ДОКИНУТИ СЛОВО див. ГОВОРИТИ

ДОКІЛЬ див. ДОКИ

ДОКІНЧУВАТИ див. ДОВЕРШИТИ
ДОКІР див. ДОРІКАННЯ
ДОКІРЛИВІСТЬ див. ДОРІКАННЯ
ДОКІРЛИВО, ДОКІРНО

Як? — примружив очі і **докірливо** запитав Щорс (**Скляр.**).

Ну, а чи хоч гарна ж вона? — ще раз допитується котрийсь...— Хто, Оксана? — Щур **докірно** подивився на товариша (**Вас.**).

ДОКЛАДНО, ҐРУНТОВНО, ДЕТАЛЬНО

Я свідок тих подій, **докладно** розповім (**М. Р.**).

Івану Федоровичу приємно було слухати його не тільки тому, що старший говорив розумно і казав правду, а й тому, що робоча людина так **ґрунтовно** знайомила його з промисловими ділами (**Ільч.**).

ДОКОНУВАТИ див. ДОВЕРШУВАТИ
ДОКОПУВАТИСЯ див. ДІЗНАВАТИСЯ
ДОКЛАСТИ ВОЗА див. БИТИ
ДОКОРЯТИ — ВИКАЗУВАТИ
ДОКУЧАТИ, ДОЗОЛЯТИ, ДОЇДАТИ, НАБРИДАТИ, НАДОЗОЛЯТИ, НАДОЇДАТИ, НАДОКУЧАТИ, НАДОПІКАТИ, НАСТОЧОРТІТИ, ОБРИДАТИ, ОСТОБІСІТИ, ОСТОГИДНУТИ, ОСТОГИДІТИ, ОСТОПРАНЦЮВАТІТИ, ОСТОЧОРТІТИ, УВІРИТИСЬ, ДОПІКАТИ

Значення: бути, ставати комусь неприємним, набридливим, огидним в житті, життєвих стосунках чи в роботі, відчувати набридливість.

Е, мене докучило врешті сидіти на гарячій землі (**Коц.**).

Хіба я не знаю,як їм (вівцям) оцей дощ **дозоля** (**Мирн.**).

Ну, та й **доїла** клята корова, що все втікає (**Грінч.**).

Не любив він гризні, а Оришка, навпаки, любила **доїдати** (**Мирн.**).

Мені найбільше **доїдає** Рутульський Турн, собачий син (**Котл.**).

Не бреши, спасибі тобі,— своя брехня **набридла** (**Ном.**).

Дуже вже ви нам **надозолили** (**Стор.**).

Так, бачу, ти усім тут добре надоїв,— Кіт Вовкові **сказав** (**Гліб.**).

Дмитрові **надокучило** стояти, і він присів на призьбі біля матері (**Вільде**).

Ну вже ж і **надопекла** ота грязюка: ні їхати, ні йти не можна (**Фм.**).

Тепер уже не **обридатимуть** мені, щоб прийшов (**Стор.**).

Гуляв, гуляв, аж до кінця курсу! аж **остобісіло** (**Н.-Л.**).

Як бачу, ся річ дуже довга і вже надто мені **остогиділа** (**Грінч.**).

Остогиділи вони мені (**Барв.**).

Мені ця робота вже **остопранцюватіла** (**Грінч.**).

Осточортіло мені слухати твої нудні теревені (**Фм.**).

А вже ж він мені **ввірився** (увірився) (**Ном.**).

ДОКУЧЛИВИЙ, ДОЇДЛИВИЙ, НАБРИДЛИВИЙ, НАДОЇДЛИВИЙ, НАДОКУЧЛИВИЙ, НАДОКУЧНИЙ, НАСТОЧОРТІЛИЙ, ОСТОГИДЛИВИЙ, ОСТОЧОРТІЛИЙ

Докучливі діти у Григора (**Грінч.**).

Слухати **доїдливих** речей (**Мирн.**).

Покинувши **набридливу** за цілий день муштру, Богун повільно їхав полем (**Кач.**).

Надоїдливий гість гірше осінньої мухи (**Нпр.**).

За отими жартами, часом ущипливими, **надокучливими** ховалось материнське серце (**Стельм.**).

Під призьбою лежить замислений собака і вухом одганяє мух **надокучних** (**М. Р.**).

Зв'язківець упускає **насточортіле** йому скельце й нахиляється його підняти (**Янов.**).

Сумною та **остогидлою** здається її пісня (**Мирн.**).

ДОКУЧЛИВО, ДОКУЧНО, НАБРИДЛИВО, НАДОЇДЛИВО, ОСТОЧОРТІЛО

Мухи **докучливо** гуділи над головою (**Фм.**).

Вітер **докучно** свистів коло вух (**Коц.**).

Вогник лампи скупо освітлював хату, **набридливо** кліпав (**Козач.**).

Під дверима **надоїдливо** нявчав кіт. Марія пішла відчинити йому двері (**Вільде**).

ДОЛАТИ див. ПЕРЕМАГАТИ
ДОЛИНА див. БАЛКА
ДОЛОНЯ, ДОЛОШКА

Він відчував теплу **долоню**, що затримувала його руку (**Шиян**).

Марія сплеснула в **долоні** (**Коц.**).

Люба з блакитним бантом склала **долошки** човником і підбила ними м'яч (**Панч**).

Петро схопився, заплескав у **долошки**, забігав по хаті (**Мирн.**).

ДОМАГАННЯ див. ВИМОГА
ДОМАГАТИСЯ див. ДОБИВАТИСЯ
ДОМОВИНА див. ГРІБ
ДОМОСІД, ДОМОНТАР

Письменник не може бути **домосідом** (**Л. Г.**).

Хай товариство сміється з мене, що я **домонтар** (**Барв.**).

ДО НОГИ див. В ГРЯЗЬ
ДОНОСИТИ див. ВИКАЗУВАТИ

ДОНОЩИК, ВИВІДАЧ, ВИКАЖЧИК, ПІДСЛУХАЧ, ШПИГУН

Не вам, в мережаній лівреї **донощики** і фарисеї, за правду пресвятую стать і за свободу (**Шевч.**).

Однокрилівці підіслали **вивідача** й **підслухача**,— діловито пояснив Купа, бо ж він, як і пані Роксолана, добре бачив, хто був той зухвалець і що він зробив (**Ільч.**).

Це вже відомий на селі **викажчик** (**Н.-Л.**).

Однокрилів **шпигун** хотів украсти Подолянку! — крикнув пан обозний, і все довкола закипіло (**Ільч.**).

ДОПЕВНЯТИСЯ, ВПЕВНЯТИСЯ, ПЕРЕКОНУВАТИСЯ, ПЕРЕСВІДЧУВАТИСЯ

Хома зупинив командира роти грізним окликом — **допевняючись**, хто йде (**Гонч.**).

Здавалося, ніби дівчина ся знає щось таке, чого не знають або не тямлять багато інших, а вона в тому **допевнилась** (**Л. У.**).

З того я **впевнився**, що ти мене не кинув (**Кул.**).

Тепер тільки Дашкевич **переконався** в тім, що Воздвиженський засватався (**Н.-Л.**).

ДОПЕВНЯТИСЯ див. ДОБИВАТИСЯ

ДОПЕРВА, ДОПІРО, ДОПІРУ, НЕДАВНО, ЩОЙНО

Доперва вирвавшись на волю з кайданів, жагою до життя горів, пломенів (**М. Р.**).

Радий, неначе **допіро** народився (**Рудч.**).

Марко дивував товаришів, повторюючи після урока слово в слово все, що розповідав **допіру** вчитель (**Коп.**).

Сиротою та невеликою **недавно** зостався (**Чуб.**).

ДОПІКАТИ, ДОСАДЖАТИ, ДОШКУЛЯТИ

Значення: чинити комусь або терпіти від когось неприємність, прикрість, образу.

А ніхто мені так не **допікав**, як та капосна баба Палажка Солов'їха (**Н.-Л.**).

Хоч продавай хату та йди в найми! Отак його отой пан проклятий **допік** добре (**Шевч.**).

— Так чим же я вам **досадив**? — Ягнятко, плачучи питає (**Гліб.**).

ДОПІРУ див. ДОПЕРВА

ДОПОКИ див. ДОКИ

ДО ПНЯ див. В ГРЯЗЬ

ДОПОМИНАТИСЯ див. ДОБИВАТИСЯ

ДОПОМОГА див. ПОМІЧ

ДОПРАВЛЯТИСЯ див. ДОБИВАТИСЯ

ДОПОМАГАТИ, ЗАРАДЖУВАТИ, ПІДСОБЛЯТИ, ПОСОБЛЯТИ

Як міг, так і **допоміг** (**Ном.**).

Гострі, в монгольських вирізах очі дивились на Шуру з готовністю **допомогти** (**Гонч.**).

В його голові було багато обиди і мало певності, що при біді йому тепер хтось зможе **зарадити** (**Панч.**).

От, може, Кирило та Панько **підсоблять** яму копати (**Мирн.**).

Тепломір скрізь **пособляє** чоловікові (**С. Г.**).

ДОРІКАТИ, ВИКАЗУВАТИ, ВИЧИТУВАТИ, КАРТАТИ, КОРИТИ, УКОРЯТИ

БЕШТАТИ, ГРИЗТИ, ДОКОРЯТИ, ЗАКИДАТИ

Лає чоловіка та виказує (**Рудч.**).

Ну, що якби їй оце почав **вичитувати**, як вона знущалась над нами (**Барв.**).

З світу Божого зжене, **дорікає**, що я батькова дочка (**М. В.**).

Як будеш ти мене сими словами **докоряти**, не зарікаюсь я тобі самому з пліч голову як галку зняти (**Метл.**).

Прислухайся, що старі про мене казатимуть: чи будуть хвалити, чи **корити** (**Кв.-О.**).

Він **картав** себе (**Хижн.**).

Бештає за гріхи вдівця молодого (**Руд.**) — рідко вживане слово.

Ти бачиш... мати все **гризуть** за тебе! (**Л. У.**).

Вжито переносно — корити, дорікати...

Вороги **закидають** нам, що, мовляв, партія обмежує творчі можливості письменника, контролює його, стає опікуном мистецтва (**Мал.**).

І хоч **картали** всі Дмитра, він дер угору голову (**Л. Г.**).

Будеш ти мене в вірі християнській **укоряти** (**С. Г.**).

Хвилинку тому я **дорікала** Валентинові за те, що він не взяв з вас слова прийти до нас сьогодні (**Шовк.**).

ДОРІКАННЯ, ДОКІР, ДОКІРЛИВІСТЬ, ЗАКИД, УКІР, ПОГУДКА

Було не втерпить їй **дорікання** за ту горілочку і надає їй бебехів (**Стор.**).

В її погляді Данило прочитав **докір** і запитання (**Коп.**).

Були серйозні **закиди** про те, як воно сталося (**Мирн.**).

Суворов так не воював — кинув він **закид** командуванню (**Шер.**).

Абсест сказав, яка **погудка**,— проворно скочивши, здригнувсь:

Хто, як Дарес? — Ну стійте наші! Зварю пану Даресу каші (**Котл.**).

ДОРОГА, БОЛЬШАК, ГОСТИНЕЦЬ, ПУТЬ, ШЛЯХ, ШОСЕ

Скільки вже пройдено, скільки вже звіль-

нено стежок, **шляхів, доріг (Тер.).**

Хлопець мчався вздовж **большака, лижі сичали під ним (Гонч.).**

Большак — широка проїжджа дорога.

Стараймося лише тепер висмикнутися з міста так, аби нас не побачили. І не **гостинцем** нам іти, не стежкою, а якнайшвидше в ліс **(Фр.).**

Гостинець — велика дорога.

Скрізь понад **шосе,** по якому проїздила машина парламентера, наставала тиша **(Гонч.).**

Їде **шляхом** до Києва берлин шестернею **(Шевч.).**

Шлях — широка проїжджа дорога.

ДОРОГИЙ, ДОРОГОЦІННИЙ, КОШТОВНИЙ, НЕОЦІНЕННИЙ

Де ж твої доню, **дорогі** коралі? **(Чуб.).**

Газета, як **дорогоцінний** скарб, перечитувалась і передавалась з рук в руки **(Козач.).**

Жаріє барвами **коштовний** пас і шабля при йому старожитна **(М. Р.).**

. . . книга...— **неоціненна** зброя виховання наших людей у дусі . . . патріотизму **(УРС).**

ДОРУЧЕННЯ, ПРИПОРУКА, ПРИПОРУЧЕННЯ

Уля Громова за **дорученням** штабу «Молодої Гвардії» відала всією роботою проти вербування та вигнання молоді **(Ільч.).**

ДОСВІДЧЕНИЙ, ДОСВІДНИЙ, ДІЙШЛИЙ, БУВАЛИЙ

Ми не забули нічого, але багато чого навчились. Ми живі, змужнілі й **досвідчені (Гонч.).**

Ти ні до чого не здатна, в господарській справі не **досвідна (Н.-Л.).**

Сержант Палійчук був старий і **дійшлий** розвідник **(Смол.).**

Бувалою людиною уславився серед партизанів Яким **(Н. Рибак).**

ДОСВІТ, ДОСВІТОК, СВІТАНОК, СВІТАННЯ, СВІТ, СВІТ-ЗОРЯ.

У вікно полився тихий **досвіт (Н.-Л.).**

Темним **досвітком** усі троє вийшли з села **(Барв.).**

На **світанку** козаки вступили в село **(Коц.).**

У вікно вже **світання** синіє **(М. В.).**

Коли ж так перед **світом** — аж важко гарчить **(Рудч.).**

Ой уставай, мій миленький, вже надворі **світ-зоря (Чуб.).**

Часто в живій мові кажуть: Ще ж ні **світ,** ні **зоря...**

ДОСВІТКОВИЙ, ДОСВІТНІЙ, ДОСВІТЧАНИЙ

Значення: передранковий час, коли ще світять зорі.

Темнота **досвіткова** заховала рум'янець сорому на його лиці **(Н.-Л.).**

Моя зоре **досвітняя (Шевч.).**

Досвітні огні переможні, урочі, прорізали темряву ночі **(Л. У.).**

ДОСИТЬ див. БУДЕ

ДОСІ, ДОСІЛЬ, ДОТЕПЕР, ПОНИНІ (ПОНИНЬКИ)

Чужі люди полуднують, ми й **досі** не їли **(Метл.).**

Літопису невелемовний звіт вкриває порох семи сотень літ, але під пилом цим горять слова, що їхня правда й **дотепер** жива **(Баж.).**

ДОСТАТНЬО — БУДЕ

ДОСТЕМЕННИЙ, ВИКАПАНИЙ, СХОЖИЙ

Ледве-ледве несе ноженята **(достеменний** син Катрусі) **(Шевч.).**

Викапаний батько — говорили про Вольку сестри **(Ільч.).**

Не мав би в кого вдатися. **Викапаний** Михайло **(Стеф.).**

Сама на себе не **схожа** стала, така журба її боре **(Рудч.).**

Пригожий то пригожий, та на чорта **схожий (Нпр.).**

ДОСТОГИБЕЛІ див. БАГАТО

ДОСТОЙНИЙ див. ВАРТИЙ, ГІДНИЙ

ДОСТОЙНІСТЬ див. ГІДНІСТЬ

ДОСТОЙНО див. ГІДНО

ДОТЕПА див. ДОКА

ДОТЕПЕР див. ДОСІ

ДОТЕПНИЙ, ГОСТРОУМНИЙ

Він був нині дуже веселий, говіркий і **дотепний,** сипав жартами і забавляв, видно, ціле товариство **(Фр.).**

ДОТЕПНИК, ГОСТРОСЛОВ

Скульптор іще здавна зажив собі слави прямодушного **дотепника** і жартуна **(Ільч.).**

ДОТЕПНО, ВЛУЧНО

Тонка зорова спостережливість Міцкєвича, як **дотепно** зауважив один критик, ішла попереду тодішнього європейського малярства **(М. Р.).**

ДОТИК, ДОТОРКАННЯ, ПРИТОК

Вони тремтіли від **дотику** холодного повітря **(Коц.).**

Порох устав над дорогою, мов дим, навіть від найменшого **дторкання (Л. У.).**

ДОТИКАТИСЯ, ДОТОРКАТИСЯ

Люблю природу. Бувають хвилини, коли мені здається, що **дотикаюсь** до неї голим

серцем (Туд.).

Порвіться, струни, всі ураз, як я рукою на чужині **доткнувся** тільки-но до вас (Руд.).

Все, до чого не **доторкаються** ру́ки,— вогке, мляве або липке (Коц.).

Вона гостинно налила чаю, стала припрошувати Емму Львівну, але та навіть не **доторкнулась** до чашки (Шиян).

ДОТІЛЬ див. ДОКИ

ДОТЛА див. В ГРЯЗЬ

ДО ЦУРКИ див. В ГРЯЗЬ

ДОЧИСТА див. В ГРЯЗЬ

ДОШКА, ШАЛЬОВКА

Гули під ними соснові **дошки** переправи (Гонч.).

Поклали **шальовки** соснові (Котл.).

ДОШКУЛЯТИ див. ДІЙМАТИ

ДОШКУЛЯТИ див. ДОПІКАТИ

ДОЩ, ЗЛИВА, МЖИЧКА, МИГИЧКА, МРЯКА, ПЛЮТА

Червона калино, чого почорніла: чи вітру боїшся, чи **дощу** бажаєш? (Метл.).

Ішов дощ — не дощ, а якась дрібненька **мжичка** (Ільч.).

За тучами, за хмарами, за **зливами** — я бачу: сходить ясний день над нивами (Тич.).

А надворі таке коїться: дощ, не дощ, а якась **мигичка** (Фм.).

Значення: **мигичка** — дуже дрібний дощ крізь густий туман. Під час такої погоди блудять люди, тварини, особливо лошата. Кажуть: жартуючи: — Надворі **мигичка**, що лошат хапає.

Вночі і ожелед, і **мряка**, і сніг, і холод (Шевч.).

Мряка — дрібний дощ крізь туман.

А дощ такий пере, **плюта** така (С. Г.).

ДРАГЛІ див. ХОЛОДЕЦЬ

ДРАНТЯ, ЛАХМАНИНА, ЛАХМІТТЯ, КАНЦУР'Я, РАМ'Я, ЛИМАТТЯ

Значення: стара подерта одежина (переважно) стара, недоброякісна річ і под.

Яка там свита — **дрантя** саме (Грінч.).

Худий, голодний, заморений, тіло в **дранті**, а дивіться, який завзятий (Смол.).

У таку **лахманину** вдяглася, неначе справді старчиха (С. Г.).

А сам, вернувшися в будинки, своє **лахміття** позбирав (Котл.).

Превеликий п'яниця, обшарпаний, в **канцур'ї** (Ном.).

— На! — Дістав потім якийсь лапсердак, так **канцур'я** й висить, накидає на голе тіло... (Тесл.).

Не світило тепер **дрантя** та **рам'я** на старих плечах: воно пішло на ганчірки (Мирн.).

На ньому була якась одежина — не одежина, а саме **шмаття** висить (Фм.).

ДРАЖНИТИ див. ДРАТУВАТИ

ДРАЛА див. БІГТИ, ТІКАТИ

ДРАТИ див. ДЕРТИ, БРАТИ, БИТИ

ДРАТУВАТИ, ДРАЖНИТИ, ДРАЗНИТИ, ДРОЧИТИ, ЗАДИРАТИ

Жартівлива балаканина Галі **дратувала** її (Козач.).

Чіпка думає, що він добрий, а лихі люди його **дратують** (Мирн.).

Кажи, не **дратуй** мене: за віщо взяли парубка? (Тобіл.).

Це бідні нищі... що з порожніми сумками жили голодні під тинами, собак **дражнили** по дворах (Котл.).

Байдужість доччина **дражнила** її (Н.-Л.).

Уп'ять Ірисю посила: як можна Турна **роздрочити** (Котл.).

І розбишак самих одборних під кріпость **задирать** послав (Котл.).

ДРАТУВАТИСЯ — ГОРЯЧИТИСЯ

ДРАЧКА див. ГРАБУНОК

ДРЕВНІЙ див. ДАВНІЙ

ДРЕВНІСТЬ див. ДАВНІСТЬ

ДРЕМЕНУТИ див. БІГТИ, ТІКАТИ

ДРИВІТНЯ, КОЛОДА

Значення: викорчуваний пень дерева або короткий обрубок, до якого рубають, колють дрова.

Чи ти перед ним шапку на **дривітню** поклав? (Панч).

Хлопці, нарубайте дрівець, **колода** он під коморою (Фм.).

ДРИГАТИ БРИКАТИ

ДРИЖАННЯ, ДВИГІТ, ДВИГТІННЯ, ДРИГОТИ, ДРИЖАКИ, ДРОЖ, ТРЕМТІННЯ, ТРЕПЕТ

Насуплені брови, чорні гострі очі, твердий погляд, товстий голос — все те обсипало її спину **дрижанням** (Н.-Л.).

Як пустив батько млин та як нахопився вихор, та як загуркотить, заторохтить усе, а **двигіт**, такий, що насилу на ногах устоїш (Н.-Л.).

Проноситься **двигіт** моторів і рев (Баж.).

Здавалося, що ще ніколи ця земля не зазнавала такого **двигтіння**, таких тягарів, такої сили (Риб.).

А тіло все пройняли **дриготи** (Гол.).

На неї такі **дрижаки** напали, що аж зуби застукотіли (Донч.).

Низько уклонився рудобородий і сказав у голосі із **дрожем** (Тич.).

І бачу я: в незнаному **тремтінні** ніч лягла на чорний бір (Баж.).

Начальник трубку притис до вух, і серця бій, і серця **трепет** вщух **(Баж.)**.

ДРИЖАТИ, ДВИГТІТИ, ДВИЖАТИ, ТІПАТИ (СЯ), ТРЕМТІТИ, ТРЕПЕТАТИ (СЯ), ТРІПОТІТИ, ТРУСИТИСЯ, ТРЯСТИ (СЯ), ПОТЕРПАТИ

Описові звороти: ХОДОРОМ ХОДИТИ.

Все тіло **дрижало** барабанним дробом і ніби зовсім утрачало свою матеріяльну основу **(Панч)**.

Ягняті нікуди тікати, стоїть сердешне та **дрижить (Гліб.)**.

Проносяться танки, аж степ **двигтить** од їхньої ходи **(Баж.)**.

Змій той летить,— аж земля **двигтить (Рудч.)**.

Як заграли в стайні, стайня **движала (Чуб.)**.

Щодня двома й трьома нападами **тіпає** його пропасниця **(Грінч.)**.

Данило **тіпався** від злості **(Хижн.)**.

Серце (у парубка) **затіпалось**, немов хто доторкнувся до його **(Мирн.)**.

Роксана зблідла і вся **тіпалася** від образи, рука з затиснутим у кулак ножем **тремтіла (Хижн.)**.

Легко **тріпоче** його серце **(Мирн.)**.

А серце **трепетало** в грудях, билося, як риба об лід **(Фм.)**.

Але що він відповість, коли нема слів, коли в цих сутінках його осяяло найсліпуче світло, засліпило його, і він нічого не бачить, тільки відчуває, як під його руками **тріпотить** Роксанине тіло **(Хижн.)**.

Вона (дівчина Галя) теє знала і скрізь щебетала, як та пташка на просторі: «На те, каже, щука в морі, щоб **трусився** карась» **(Гліб.)**.

«Де цимбали? Грай псявіро!» Аж корчма **трясеться (Шевч.)**.

Наче трясця його **трясла (Стор.)**.

Описові звороти:

А в залі розвернулися танці на всі боки, аж поміст **ходором ходить (Мирн.)**.

ДРІБ, ДРІБНОТА, ДРІБ'ЯЗОК

Значення: про малих дітей, дрібні речі, гроші.

Лишив я вас самих (дітей) у хаті **дріб** такий, без кришки хліба **(Фр.)**.

А в дядька своїх дітей купа, та все **дрібнота (Вас.)**.

Легенький рукзак за плечима — з двома змінами білизни та всяким **дріб'язком (Смол.)**.

З хати виносили одежу, всілякий **дріб'язок (Коц.)**.

Там того **дріб'язку** (малих дітей) повен запічок **(Грінч.)**.

Були в мене десятки й п'ятірки (гроші),— всі витратив, лишився самий **дріб'язок (Фм.)**.

ДРІБНИЦЯ, АБИЩИЦЯ, ДУРНИЦЯ, ДУРНИЧКА, КАЗНА-ЩО, МАРНИЦЯ, НІСЕНІТНИЦЯ, ЧОРТЗНА-ЩО

Знову перебирає в пам'яті кожну найменшу **дрібницю (Собко)**.

Казав, що все вволиш, про що б я не просила. Питаю ж я таку **дрібницю** марну **(Л. У.)**.

Не раз лучалося, що Романко обдурював Семена, звичайно в **дрібничках (Коц.)**.

Це така **абищиця**, що не варт і казати **(С. Г.)**.

З Намангана відповідав Храпков, що він не розуміє, з якої це речі заступник головного інженера мусить знати про такі **дурниці (Ле)**.

А ви питали, чому не хоче? — Та що ж там ще питати! Якась **дурничка (М. В.)**.

Таке **казна-що** говорить, аби не мовчати **(Фм.)**.

ДРІБ'ЯЗКОВИЙ, ДРІБ'ЯЗНИЙ

Вперше, після кількох місяців **дріб'язкових** сварливих докорів, уїдливих слів і уникання зустрічей Івга підійшла до Марка і сіла поруч **(Риб.)**.

Вона... чула передсмак усіх дрібних сплітоk, **дріб'язного** життя татарської жінки **(Коц.)**.

ДРОЧИТИСЬ див. БІГАТИ

ДРУГ, ДРУЗЯКА, ПОБРАТИМ, ПРИЯТЕЛЬ, ТОВАРИШ

Парень молодий, **друзяка**, роботящий, смирний **(Кв.-О.)**.

При добрій годині всі куми й **побратими (Ном.)**.

Поки щастя плужить, поти **приятель** служить **(Ном.)**.

Чуже село. Румун біля воріт.— Признайся, враже, ну, про що ти мариш?.. А він всміхаючись в одвіт: Здрастуй, дорогий **товариш! (Л. Г.)**.

ДРУЖБА, БРАТЕРСТВО, ПРИЯЗНЬ, СПІВДРУЖНІСТЬ

Не завидуй багатому: багатий не знає ні **приязні**, ні любові — він все те наймає **(Шевч.)**.

Перемога над царизмом і капіталізмом можлива тільки при наявності братерської **співдружності** всіх народів нашої багатонаціональної країни **(Р. У.)**.

ДРЮК, ДРЮЧИНА, ДРЮЧОК

Значення: товста незграбна палиця

Машина переломила косу об здоровенний **дрюк**, що непримітно десь серед поля взявся **(Мирн.)**.

І шаблюка, мов гадюка, й ратище-**дрю-**

чина, й самопал семип'ядний повис за плечима (Шевч.).

Щоб ще більше скидатися на хуторян, Карпо виломив для себе сучкуватий **дрючок**, а Василькові дав прутик ліщини (Панч).

ДРЯГВА див. БОЛОТО
ДУБАСИТИ див. БИТИ
ДУБЕЛЬТІВКА див. ДВОСТВОЛКА
ДУБЕЦЬ, ПРУТ, РІЗКА, ХВОРОСТИНА

Не раз було :дивлюсь — іде мати з дубцем: — та хвось! Тікаю... (Тесл.).

Аз, буки... іжиця. **Прут** до с...ки близиться.

Значення: вчи азбуку, а не вивчиш — будеш битий прутом-різкою.

Битому і **різку** покажи, то він боїться (Ном.).

Прив'язала до стола, а він зуби вискіря.— Вискіряй, сучий сину, поки найду **хворостину. Хворостину найшла, та й одсердилася, та й на свого миленького змилосердилася** (Нп.).

ДУБИНУ НА РЕБРАХ СОКРУШИТИ див. бити (описові звороти).
ДУБІТИ див. МЕРЗНУТИ, УМИРАТИ
ДУДЛИТИ див. ПИТИ
ДУДУКАТИ див. ГОВОРИТИ
ДУЕЛЬ див. ДВОБІЙ
ДУЖЕ, ВЕЛИКО, ВЕЛЬМИ, ЗДОРОВО, ЗЛИХА, КРІПКО, НАДТО, СИЛЬНО, СТРАХ, ТЯЖКО

Описові звороти: **Аж-аж-аж, зо всього духу, на всі заставки, на чім світ.**

Мене згадаєш, милий друже, і пожалкуєш **дуже, дуже** (Гліб.).

Велико тішить мене, що тепер озватись можна до його при людях (М. В.).

Стережіться, каже, піщан, бо то народ **вельми** завзятий (Мирн.).

Пливуть вони пливуть, та вже Вовк і Лисичка **здорово** проголодніли (Фр.).

Матрос, таки земляк наш з Островної... Журився сам собі чогось та й заспівав,— звичайне, тихо, щоб капітан не чув, бо **злиха** якийсь лихий, хоч і земляк (Шевч.).

Єдина в світі Батьківщина, яку ми любим,— **кріпко** неприховано,— . . . (Тич.).

В хатій моїй,— **надто вже** ясно світоч рогатий ночі тієї світив (Л. У.).

Той чоловік був **сильно** багатий (Рудч.).

Кучеряві монастирські акації цвіли саме й пахли **страх** як (Тесл.).

Еней був **тяжко** не по серцю Юноні, все її гнівив (Котл.).

Описові звороти: Діло серйозне **аж-аж!** (Ільч.).

Грійте окріп — я митися буду. Мати нагріла такий гарячий **аж-аж-аж!** (Грінч.).

Латин п'є сивуху, а ми б'ємось **зо всього духу** (Котл.).

Голодні бурлаки уплітали свіжу щуку, осятрину і білугу **на всі заставки** (Н.-Л.).

Багацько трупа там валялось, посполство **ж на чім світ** ревло (Котл.).

ДУЖИЙ див. СИЛЬНИЙ
ДУЖІСТЬ див. МІЦЬ, СИЛА
ДУКА див. БАГАЧ
ДУКАЧ див. БАГАЧ
ДУЛЕВИНА див. КРИЦЯ
ДУМАННЯ див. ДУМКА
ДУМАТИ (СЯ), ГАДАТИ, ГАДКУВАТИ, ЗАТІВАТИ, КМІТУВАТИ, МАРИТИ, МЕТИКУВАТИ, МИСЛИТИ, МІЗКУВАТИ, МІРКУВАТИ, МРІЯТИ (СЯ)

Описові звороти: **вертітися в голові, ламати голову, розкинути розумом, роїтися в голові, спасти на думку.**

Слово — **думати** — найпоширеніше в розмовній і літературній мові; воно може означати будь-який процес мислення, думання.

Гадати, гадкувати — думати з відтінком судження, припущення, комбінування.

Затівати — думати щось здійснити в перспективі, в майбутньому, рідше зараз.

Кмітувати — роздумувати, розмишляти, комбінуючи мислями.

Марити — думати, будуючи якісь плани життєво-перспективні, реальні, іноді ж фантастичні.

Слово — **марити** може визначати й аналогічну думку чи окремі слова тяжко хворої людини.

Метикувати — обдумувати якісь справи, комбінуючи мислями.

Мислити — думати.

Мізкувати див. **метикувати**

Міркувати — обдумувати, припускаючи судження, комбінування думок.

Мріяти — думати, будуючи якісь плани життєво перспективні, реальні, іноді фантастичні.

Описові звороти:

Вертітися в голові — часто, періодично думати, турбуючись про когось щось.

Ламати голову — думати, комбінуючи думками.

Розкинути розумом — думати, міркуючи над чимсь, розмишляти про щось.

Спасти на думку — здумати про когось, щось.

Роїтися в голові — див.— вертітися в голові.

І хто його зна, яку думку **думає** чумацький отаман в степу, серед ночі (Коц.).

Так я **міркував, так думалося** мені про

усе отсе (С. Г.).

Слово — **думати** — досить часто в живій розмовно-пісенній мові, рідше в літературній, використовується у сполученні із словом **гадати: думати-гадати.**

Стали **думати-гадати,** де нам нічку ночувати (Нп.).

Шура **гадала** раніше, що при атаці треба обов'язково бігти, по геометричній прямій, як у фільмах (Гонч.).

Іван зовсім справедливо **гадкував,** що ніяк татові так швидко відвикнути від горілки (Фр.).

Хлопче-молодче, який ти ледащо — **затіяв** женитись, сам не знаєш нащо (Нп.).

Так чоловік **кмітував,** поглядаючи (Свидн.).

Ходили ходором і небо і земля, коли вступили ми в країну короля. Чуже село. Румун біля воріт.— Признайся, враже, ну про що ти **мариш?** А він всміхаючись в одвіт: — Здраствуй, дорогий товариш (Л. Г.).

Ще календар не одзначив весни,— а в коваля сьогодні завізно: той борону, той кремера притяг, той коло плуга **метикує** хитро (М. Р.).

Я звик уже **мислити** космічними відстанями в мільйони кілометрів (Копил.).

А я, мій друже, я ніколи не **мислила,** не гадала об тому (М. В.).

Про всякі свої діла... треба... і думати і **мізкувати** (Котл.).

Саме оце як почну **міркувати,** то й складу до ладу (Н.-Л.).

Мріяла про подвиги, хотіла бути льотчицею (Ільч.).

І **мріялись** мені далекі села: дівчата йдуть, співаючи, з ланів, клопочуться хазяйки невсипущі, стрічаючи отару та черідку (Л. У.).

І що я без землі! — **вертілося в** його похнюпленій **голові** (Мирн.).

І він вже в першу ніч почав **ламати голову** над планом втечі (Загреб.).

Земля ще наша... платіть за неї викупні, а ми розкинено **розумом** та щось придумаємо (Мирн.).

Йому в голові буде роїтися... вона йому не рівня (Котл.).

ДУМКА, ДУМ, ДУМАННЯ, ГАДКА, МАРЕННЯ, МИСЛЬ, МІРКУВАННЯ, МРІЯ, СЕНТЕНЦІЯ

Дана група слів об'єднана спільним значенням — різновиди процесу мислення, думання. Найбільш широке значення, з багатьма відтінками має слово **думка,** рідше — **дум, думання, мисль.**

Слово **дума** найбільше використовується в пісенно-епічній, поетичній творчості.

Гадка — думка з відтінком судження, припущення. Часто це слово вживається у сполученні з словом **думка: гадка-думка, думка-гадка.**

Марення, мрія — перспективна, реально можлива думка з відтінком прагнення до досягнення якоїсь життєвої особистої чи суспільної мети. Іноді ж ці слова використовують з відтінком фантастичним (відтінком фантазування).

Слово — **марення** — може визначати й аналогічну думку чи окремі слова тяжко хворої людини.

Слово **міркування** визначає — думання, судження, роздум, роздумування, припущення і под.

Сентенція — думка-висновок.

Узяла собі таку **думку:** покину їх (М. В.).

Вона перемогла себе: вчила її для Радюка й **думкою** бажала, щоб він, а не хтось інший її послухав (Н.-Л.).

І йому спало на **думку,** як і всякому спадає, хто повернеться на рідне місце: а чи давно? (М. В.).

Думу, думу в його було, як того шуму на морі, та все об дівчині (М. В.).

Я... я ще подумаю про те, що казала...— Сьогодні ж має **думання** скінчитися (Л. У.).

Взяли мене **думки та гадки** (Ном.).

Кров непомітно живіше закрутила в жилах, **гадки** непомітно плуталися (Фр.).

Простіть мені, простіть, що ваше **марення** наважився я розбити (М. Р.).

Після опівночі вона заснула тривожним сном з **мареннями** і стогоном (Сміл.).

За Ясногорську Шовкун піклувався з таким же самозабуттям, як колись за її Юрася. Робив це він не з якихось корисливих **міркувань,** це було його внутрішньою потребою (Гонч.).

Чим гірше було навкруги, чим більше надії хліборобів в'яли, тим більше Андрія опановували **мрії** про фабрику (Коц.).

В декого існує думка, що коли поет має певне обдарування, то воно вже само його «вивезе» в літературу. Для ледарів у літературі, можливо, такі **сентенції** й підходящі, а для справжнього таланту вони є гірким фальшем (Мал.).

ДУПЛЯНКА див. ВУЛИК

ДУРЕНЬ, БЕВЗЬ, БЕВЗЕНЬ, БЛАЗЕНЬ, БОВДУР, ГЛУПАК, ДУРЕПА, ДУРИЛО, ДУРИНДА, ДУРКА, ДУРНИК, ЙОЛОП, КЕП, НЕДОУМОК, ТЕЛЕПЕНЬ

Той **дурень,** хто дурним іде панам служити. А більший **дурень,** хто їм дума уго-

дити (Г.-Арт.).

Який-бо ти **бевзь** і справді (Шевч.).

Бевзі! нікчемники... пеньки головаті! — Закричить наостанку Мирон та й затихне (Мирн.).

А час пливе, як вітер віє. На троні **блазень**, цар Павло (М. Р.).

Послухай-бо ти, **бовдур**: Олег Кошовий не в цьому будинку живе (Ільч.).

Крий боже, **дурня** вам зустріти! Послужливий **глупак** страшніш за ворога (УРС).

Воно й таки я **дурепа** путня: потеліпалася не знати за чим (Гол.).

Куди ти лізеш, **дурню** (Вас.).

Дуже високий тон я взяв для цієї **дуринди** (Н.-Л.).

Ви що ж, **дурника** знайшли (Корн.).

Не таким **кепам**, панібрате, в Польщі проживати (С. Г.).

Данило Пришийкобиліхвіст... почав, мов останній **йолоп**, перепрошувати, виставляючи на всенародний глум пана обозного (Ільч.).

Чи можна читати без глибокого обурення цей мерзенний документ, від кожного слова і рядка якого несе ідіотизмом фашистського **недоумка**, оскаженілого дикуна, варвара, який чванливо вважає себе за представника вищої арійської раси (Мануїльський).

Десь у веселому краю зійшлися у гаю Ведмідь товстий та волохатий, всесвітній пасічник-ласун, завзятий цап-стрибун і **телепень**-Осел ухатий, дурного розуму невдатний син (Гліб.).

ДУРИТИ, ОБДУРИТИ, ОБВЕСТИ, ОБЛИГАТИ, ОБМАНИТИ, ОБКРУТИТИ, ОСТУПАЧИТИ, ОШУКАТИ, ТУМАНИТИ

Описові звороти :**замилювати очі, круг пальця обвести, морду втерти, пошити в дурні.**

Хтось крикнув: — Хлопці! Це не тее! Нас **дурять** гетьман і пани! За мною хто!.. Вперед за волю! (Сос.).

«Отак-то ти нас **обвів**, дядьку!» обізвався до нього Лушня (Мирн.).

Обвести — обдурити хитруючи, маскуючись.

Я пожартував! — І пан Стецько, дурний, дурний, а вирішив голодранця **облигати** (Ільч.).

Наталка **обманювала** вас, коли казала, що ви їй не рівня (Котл.).

Там Семен Перетяка такий по табору ходить наче він сам **обкрутив** німців (Сміл.).

Обкрутити — перен. обдурити, пошити в дурні.

Я зо всього викручусь, іще як їх **оступачу**,— он як, бабусю! (М. В.).

Оступачити — обдурити, обшахрати, одурачити.

Проте **ошукано** блюстителя закона, український клуб знов діяти почав (М. Р.).

Думали нас **круг пальця обвести** (Стельм.).

Хто його там думав свататись, так тільки **туманив людей** (Н.-Л.).

Не забивай баки — не **замилюй очей** (Фм.).

Ласощохлисти похожали всі фертики і паничі... що трохи слави учинили, не всіх на світі **подурили**, не всім успіли **морду втерть** (Котл.).

Отак ти нас, чоловіче, **пошив у дурні**.

ДУРНИЙ, БЕЗГОЛОВИЙ, БЕЗРОЗУМНИЙ, БЕЗТОЛКОВИЙ, БЕЗУМНИЙ, ГЛУПИЙ, МАКОЦВІТНИЙ, НЕРОЗУМНИЙ, ПРИШЕЛЕПУВАТИЙ, СКРУЧЕНИЙ, ТУПОГОЛОВИЙ, ТУПОУМНИЙ

Описові звороти: ВУХА ХОЛОДНІ.

Та чи ти зроду **дурний**, чи оце свіжо скрутився (Кроп.).

На балу кокетлива мадонна в'ється **безрозумна**, як мотиль (М. Р.).

Тут Микита зірвався: — Усі ви **безголові**. Ну, що з того, що я вам поможу? (Тич.).

Мене за цю не лайте снову, не я її скомпонував; Сивіллу лайте **безтолкову**, її це мізок змусував (Котл.).

Хоч не згадуйте, **безумний** фашистський старче, дорогих імен М. Коцюбинського, Л. Українки, І. Франка (Р. У.).

Глупі, глупі! Ножі, оздоби й скарби наші з нами (Фр.).

Що ти робиш, **макоцвітний**?

Мені пояснили, що **макоцвітний** це той, хто тимчасово втрачає свідомість — дуріє після маку (нанюхавшись його цвіту або наївшись недозрілого макового зерна).

Великомучениче кумо! Дурна єси ти **нерозумна** (Шевч.).

В це місце не потрапить сам батько, не то що **пришелепуватий** отой становий (Н.-Л.).

Ти, мабуть, і справді **скручений** (Кроп.).

Слово — **скручений** — мабуть зв'язане зі словом — **кручак** — баран, що дуріє, хворіючи на «кручку» — крутиться на місці чи по колу.

Тупоголові правителі з своїм високим гонором розбіглися, по чужих землях поховалися, мов переполохані зайці по кущах, залишивши напризволяще трудовий народ, що проживав у Польщі (Н. Т.).

Немов той Дант у пеклі стою серед бандитів і злочинців, серед пузатих, ситих і продажніх, серед дрібних помстливих, ту-

поумних на купі гною жовчного, що всмоктує, затягує на дно. Співай, поета, з нами в тон! Стою — мов скеля непорушний (**Тич.**).

ДУРНИЦЯ див. ДРІБНИЦЯ, БРИДНЯ
ДУРНИЧКА див. ДРІБНИЦЯ
ДУРНІСІНЬКО див. ДАРЕМНО
ДУРНО див. ДАРЕМНО

ДУТИ, ВІЯТИ, ДМУХАТИ, ТРУБИТИ, ХУКАТИ

Від пропелерів **дме** страшенний вітер (**Шиян**).

Віють вітри, **віють** буйні (**Нп.**).

Городовик на змерзлі пальці **дмуха** і свій башлик стовбурчить на плечі (**Баж.**).

Молебень же втяли Еолу, щоб вітрам по його ізволу, в другий бік повелів **дмухнуть** (**Котл.**).

А вітри ззаду все **трубили** в потилицю його човнам (**Котл.**).

Трубити — перен, дути сильно з ревом, свистом...

Дитина **хукає** на жижу (**Котл.**).

ДУШИТИ, ДАВИТИ, ЧАВИТИ

Не все ж вовкові **душити** овець: і вовка задушать.

Да як же стерпіти, коли притьмом **давлять** кармазини людей по дорогах (**Кул.**).

Проклята торба муляє під пахвами, вагою паляниць та сала **чавить** з тіла піт (**Стельм.**).

ДУШИТИ див. ДАВИТИ
ДУШНИЙ див. ЖАРКИЙ
ДУШНО див. ЖАРКО

ДЯКА, ВДЯЧНІСТЬ, ВІДДЯКА, ПОДЯКА

Дяка і шана робітникам щирим, сором недбалим усім (**Граб.**).

Несподіваио тепла **вдячність** до Ольги пробилась крізь гаму всіх його почувань (**Донч.**).

За такий труд не треба **віддяки** (**Риб.**).

Заслужена **подяка** — висока нагорода (**Фм.**).

ДЯКУВАТИ, ВІДДЯЧИТИ, ЗАВДЯЧИТИ, ПОДЯКУВАТИ

Клодт, знову тиснув Тарасову руку, **дякував**, але той мовчав (**Ільч.**).

Чесна праця на колгоспних ланах щедро **віддячує** заможним життям (**УРС**).

Студентській лаві б слід тут скласти похвалу, але признаюся, що мало я тій лаві в житті **завдячую** (**М. Р.**).

Подякую йому за хліб, за сіль (**М. Р.**).

ДЯКУЮЧИ, ЗАВДЯКИ

В їздові Хаєцький попав **завдяки** реформам Івана Антоновича (**Гонч.**).

Ж

ЖАГА див. БАЖАННЯ

ЖАГУЧЕ, ГАРЯЧЕ, ЗАПАЛЬНО, ОГНЕННО, ПАЛКО, ПОЛУМ'ЯНО

Щоб слово пламенем взялось, щоб **огненно** заговорило (**Шевч.**).

Довго і **запально** говорив Кость (**Козач.**).

Усі втручалися: хто Куцого хвалив, хто славу Сокола **запально** боронив (**М. Р.**).

Хто так **палко** поцілує в уста гуцулку молоду (**Олесь**).

А козак дівчину **палко** полюбив (**Нп.**).

ЖАГУЧИЙ, ЖАГЛИВИЙ, ЗАПАЛЬНИЙ, ОГНИСТИЙ, ПАЛКИЙ, ПОЛУМ'ЯНИЙ, ПРИСТРАСНИЙ, ЯРИЙ

А поки відповідь свою я вам пишу на крик **жагучий** (**Сос.**).

Твій голос, Ізольдо моя, рвачкий та **жагливий** (**Л. У.**).

Культурна людина, яка б не була вона **запальна**, завжди уважно стежить за собою, ніколи не втрачає почуття міри (**Шовк.**).

Серце **огнисте** (**Кул.**).

Товаришко! Хто зна, чи хутко доведеться провадить знов розмови **запальні** (**Л. У.**).

Андрійко скорий був, **палкий**, як іскра (**М. В.**).

Пристрасні його слова запалювали нас до роботи (**З газет**).

Стар та **яр** (**Ном.**).

ЖАДАНИЙ див. БАЖАНИЙ

ЖАДНИЙ, ЖАДІБНИЙ, ЖАДЛИВИЙ, ЖАЖДИВИЙ, ЖАДНЮЧИЙ, ЗАГРЕБУЩИЙ, ЗАЖЕРЛИВИЙ, ЗАЖИРЛИВИЙ, ЗАХЛАННИЙ, НЕВСИТИМИЙ, НЕНАСИТНИЙ, НЕСИТИЙ, ПАДКИЙ, ПАЖЕРЛИВИЙ, ХТИВИЙ

Убогий чоловік на лихо не **жадний** (**Ном.**).

В район приїхав комендант, здається Ганс чи Фердинанд... А що вже **жадний** був — бере, хапа, тягне, що попало (**Воскр.**).

Андрій ловив з **жадібним** поспіхом кожне слово Василя (**Гаврил.**).

Був собі пан, та такий **жаднючий**... (**Нк.**).

Оці будинки, покої, по яких перше блукала одна **несита** і **загребуща** людина — тепер підуть під школи (**Коц.**).

До дітей своїх був **зажирливий** (**Барв.**).

Бачив він уже не раз, яка **зажерлива** смерть, а й вона боїться сміливих (**Панч.**).

Зажерливими очима обмацала вона в одну мить усі куточки просторої... хати (**Кач.**).

Даремно тягнеться судді **захланна** лапа в чужі маєтності (**М. Р.**).

Наші люди **невситимі** на землю (**Кон.**).

Тяжко задумавсь Дмитро. Ще не вірилось, що **ненаситна** смерть відібрала бойового друга, якому б жити та жити (**Стельм.**).

Той **неситим** оком за край світа зазирає, чи нема країни, щоб загарбать... (**Шевч.**).

Видать, така вже кров нашої породи — **падка** на землю і науку (**Стельм.**).

Лише махнула удлищем рука — і поплавець, як блискавка, зника: не зна вагань краснопер **пажерлива** (**М. Р.**).

Вночі і вдень він камені колов, а **хтиве** серце ссало з нього кров (**Баж.**).

Нехай в ненаситі своїй **жаждливими** устами дарма ловить примарну їжу і пиття (**Лукаш**).

ЖАДАНИЙ див. БАЖАНИЙ

ЖАДАТИ див. БАЖАТИ

ЖАДІБНО, ЖАДЛИВО, ЖАЖДИВО, НЕСИТО, ЖАДНО, ПОЖАДЛИВО, ХТИВО

Сиділи всі мовчки й **жадібно** їли (**Гол.**).

Степова тиша **жадливо** підхоплює всі звуки (**Коц.**)

Він **жадно** затягався цигаркою (**Гол.**).

Голодні мисливські собаки **пожадливо** глитали шматочки сирого м'яса.

Світло **несито** пожирає на тіні (**Коц.**).

Зітхнула Смерть та й знову **хтиво** мовила, аж загула, аж застогнала від жадоби (**Ільч.**).

ЖАДІБНІСТЬ, ЖАДНІСТЬ, ЖАДОБА, ЗАХЛАННІСТЬ, НЕНАСИТНІСТЬ, НЕНАСИТЬ, ХТИВІСТЬ

Він (Чапаєв) закликав до працьовитості, протестував проти **жадібності** і корисливості (**УРС**).

Хотіли поганці віднять у нас хату — та ми тую **жадність** одсікли рукату (**Тич.**).

Жадоба до грошей сполучилася з прагненням насолод (**УРС**).

Дивлячись збоку на те, як їв Бовдур, можна було подумати, що сей чоловік страшенно голоден,— з такою ненажерливою **захланністю** теребив він свій хліб (**Фр.**).

У вас до праці **ненасить**,— і праця кличе вас, як мати, орать, сіять, косить (**М. Р.**).

Камінне серце, чорний розум, поріддя **хтивості** і зла, хотів ти лютості морозом побити первоцвіт (**М. Р.**).

Скільки опісля розлито на Вкраїні крові через Іванцеве лукавство та через неситу **хтивість**... воєвод (**Кул.**)

ЖАДОБА див. БАЖАННЯ

ЖАЛИВА, КРОПИВА

З греблі Давид просто й завернув до кузні. Побрів рудою **жаливою** та бур'яном понад ставом (**Гол.**).

Плигнув, як сліпець у **жаливу** (**Фм.**)

Так глузують із того, хто сказав щось недоречне при гуртовій розмові, чи зробив. подіяв щось необдумано.

І на жалку **кропиву** мороз буває (**Ном.**)

Бур'ян, будяк колючий з **кропивою** коло криниці поросли (**Шевч.**)

ЖАЛІТИ, ЖАЛКУВАТИ, ЖАЛУВАТИ, УБОЛІВАТИ, ШКОДУВАТИ, ЩАДИТИ

Стій-бо прямо, моложаво! Сил не **жалію**чи — бий (**Тич.**).

Про масовість не треба забувати й мені. Кажуть, що я не масовий. Я дуже **жалкую**, що це так (**Баж.**)

Отут і трапилась рахуба — урізав раптом німець дуба. Не стали люди **жалкувати**, та й почали бенкетувати (**Воскр.**).

Ганна грошей не **жалувала** (**Н.-Л.**)

Сумує,— говорив Мирослав боярам... **уболіває** за бойовище на Калці (**Хижн.**)

І серцем батьківським над людьми **вболівав** (**Кул.**).

Олег говорив: «Я **шкодую** тільки про те, що не зможу більше боротися в лавах свого народу. Я шлю останній мій привіт усім, хто бореться за нього (**Ільч.**)

Усі його **шкодують** (**Мирн.**)

Він уважно спостерігав і зрозумів, що угорські лучники **щадять** своїх товаришів (**Хижн.**)

ЖАЛІТИСЯ, БІДКАТИСЯ, ЖАЛИТИСЯ, КВОЛИТИСЯ, НАРІКАТИ, ПЛАКАТИСЯ, СКАРЖИТИСЯ

Ніколи й не **жалілась**, щоб що в неї боліло (**Стор.**)

Жаліються молодиці, що ти шкоду робиш (**Метл.**)

Ніколи не **жалиться**, і ніколи не бачила зроду я, щоб вона коли плакала (**М. В.**)

Почав **кволитися**, що в боку болить (**Барв.**)

Вона часто **нарікала** матері на Грицька (**Вас.**).

Мати **бідкалась** — людські діти як діти, а тут одне хлоп'я, а клопоту повна голова (**Горд.**)

Невістка **скаржиться**, а на лиці не змарніла (**Ном.**)

Грицько завжди перед Чіпкою **скаржився** (**Мирн.**)

ЖАЛКО, ЖАЛЬ, ШКОДА

В матері дітки — нарівно **жалко** (**Ном.**)

Ой **жаль**, **жаль** її люди, візьмуть її люди, моя не буде (**Нп.**)

Жаль стало батька (**Коц.**)

А ще гірше, мої квіти, нерівню в світі полюбить. Дивіться на мене: я виплакав очі. Мені їх не **шкода**, мені їх не **жаль** (**Шевч.**)

ЖАЛОЩІ, ЖАЛКУВАННЯ, ЖАЛІСТЬ, ЖАЛЬ

Значення: почуття суму, скорботи; співчування чиємусь горю, лиху...

Зібралося Анні на тугу й **жалощі**, і вона також силкувалася вилити їх піснею (**Фр.**)

Усі приступили: «Знов нездужа? знов лежить?» **Жалкування** та розпитування (**М. В.**)

І сумно так співала край вікна, що в серці гостра закипіла **жалість** (**Кочерга**).

І **жалем** серце запеклось, що нікому мене згадати (**Шевч.**)

Своє ж горе, свої **жалі** оддавав він денебудь на безлюдді живій скрипці (**Вас.**)

ЖАР, ПРИСОК

Вигрібай, мати, з печі **жар** (**Нп.**)

Так, як на мене **жаром** сипнуло (**Ном.**)

Мало муки! Дайте **приску**! Де смола?..

Насипали в халяви **жару** (**Шевч.**).

А тіло, то мов **приском** обсипає, то кригою (**М. Р.**)

Присок — попіл із жаром.

ЖАРА, ВАР, ЖАРОТА, ДУХОТА, ЗАДУХА, ПАРНЯ, СПЕКА, СПЕКОТА

Висушила степи **жара** (**Фр.**)

Вертаються з паншини люди, потомлені і **варом** сонячним і тяжкою працею (**М. В.**)

Така **жарота**, мов приском хто сипле (**Фм.**)

А сонце все пече та пече **духота** душить. сохне в горлі, в роті, в грудях (**Н.-Л.**)

Він тільки й міг заснути над вечір, коли спадала **задуха** (**Ле**).

У холодку — і там **парня**, аж в'ялить, бо сонечко вогнем неначе палить (**Гліб.**)

До города дорога й недалека, не забариться б перейти, та як на те стояла **спека**, що й місця не знайти (**Гліб.**)

ЖАРКИЙ, ВАРКИЙ, ДУШНИЙ, ПАРКИЙ, СПЕЧНИЙ, УДУШЛИВИЙ. ШКВАРНИЙ

Сонячний день, **жаркий**, запашний — на останку травня (**Вас.**)

Такий **варкий** видався сьогодні день (**Фм.**)

Ніч така **душна** та біла (**Тич.**)

День **парний** був, у холодочку спочити шукав усяк (**Гліб.**)

Випав **удушливий** день серед гарячої пори жнив (**Мирн.**).

Літо було **шкварне**, прикре, голодне (**Ільч.**).

ЖАРКО, ВАРКО, ГАРЯЧЕ, ДУШНО, ПАРКО, СПЕЧНО

У Харкові огонь горить, а в Полтаві **жарко**, утікали німці-гади від червоних шпарко (**Фм.**)

А надворі так **варко**, як у гарячій бані (**Фм.**)

Душно йому, **варко** (**Мирн.**)

Хоч була рання весна, але надворі було вже **гаряче**, як серед літа (**Н.-Л.**)

Свіже повітря дмухнуло на нього, на горищі все ще було **душно** (**Ільч.**)

Парко в хаті — одчини кватирку (**Грінч.**)

До того **спечно**, аж промок (**Шв.**)

ЖАРТ, ВИТІВКА, ФИГ'ЛІ , ШУТКА, ШТУКАРСТВО

А в нашої Марти **жарти** та **жарти** (**Нпр.**)

Жарт жартом, а се вже не **жарт**, як мене за печінки бере і ноги трусяться (**Барв.**)

Доки будуть оці **витівки**? (**Грінч.**)

Ютурна **фиґлі** їм робила: шпаками кібця затравила і заєць вовка покусав (**Котл.**)

Шутки шутками, а грошики плати (**Фм.**)

Мав Варфоломій завжди ясну голову, був чоловік веселий і на всяке **штукарство** кмітливий (**Сміл.**)

ЖАРТІВЛИВИЙ, ПУСТОТЛИВИЙ

Він дивився на Стахурського **жартівливим**, приязним і доброзичливим поглядом (**Смол.**)

В чорних очах Усті заблищала весела й **пустотлива** посмішка (**Ільч.**)

ЖАРТІВНИК, ЖАРТУН, ДОТЕПНИК, ПУСТУН, ЧМУТ, ШУТКІВНИК, ШТУКАР

Жартівник же ти. Який був у молодості, такий і залишився (**Корн.**)

Недотепний з тебе **жартун**, Семене (**Ільч.**)

Старий дотепник і **штукар** (**М. Р.**)

Шутківник великий був той чоловік: шуткуючи жив, шуткуючи й дуба дав (**Фм.**)

Грицик той, то був на все село **чмут**: витесать кому нетесаного тесана, так він зараз (**С. Г.**)

ЖАХ див. БОЯЗНЬ

ЖАХЛИВО див. БОЯЗНО

ЖАХНО див. БОЯЗНО

ЖАСКО див. БОЯЗНО

ЖБУРЛЯТИ див. КИДАТИ

ЖАРТУВАТИ, ПУСТУВАТИ, СМІХОТВОРИТИ, ШУТКУВАТИ

Коли любиш — люби дуже, а не любиш — не **жартуй** же (**Нп.**)

На обличчі сержанта не можна було вгадати — **жартує** він, чи говорить серйозно (**Гонч.**)

Ти не сердься — раптом сказав Олег, помітивши, що цей тон його неприємний Ані,-- я ж так **пустую**, а я радий твоєму щастю (**Ільч.**).

Та годі тобі **сміхотворити** — от який їйбогу втішний **(Кропивн.)**

А ввечері плете рукавиці, бавиться з дітьми, **шуткує (Мирн.)**

Так мило **шуткували** пасажири, такі були вродливі всі жінки, що мимохіть спадали в усміх щирий зразки суворості — провідники **(М. Р.)**

ЖВАВИЙ, БАДЬОРИЙ, БАДЬОРИСТИЙ, БАСКИЙ, БІДОВИЙ, ВЕРТКИЙ, ВЕРТЛЯВИЙ, ВОРУХЛИВИЙ, ВОРУШЛИВИЙ, В'ЮНКИЙ, ЗВИННИЙ, МЕТКИЙ, МОТОРНИЙ, ПОРСКИЙ, ПРОВОРНИЙ, ПРУДКИЙ, РУХЛИВИЙ, СКОРИЙ, СПРИТНИЙ, ШАМКИЙ, ШВИДКИЙ, ШУСТРИЙ, ЧУСТРИЙ, ЮРЛИВИЙ

Описові звороти: В ЛОЖЦІ ВОДИ НЕ ВПІЙМАТИ; ЯК ДЗИҐА

Вона у мене добра й вірна жінка, тільки дуже **жвава**, жартівлива й глузлива **(Котл.)**

За хвилину на порозі стояла дівчина років п'ятнадцяти з кісками віночком, **жвава, рухлива (Гонч.)**

Вона бачила його завжди напруженим, **бадьорим** в труді **(Скляр.)**

Летить, ніби завірюха, на **баскому** коні в **бадьористій** позі **(Н.-Л.)**

Дівчина була **бідова (Воскр.)**

Був там... один, що його прозвали Малпою, **швидкий** та **верткий**, що й з-під ступня викрутиться **(Свидн.)**

Кричить, руба, вередує, не б'ється, бач, а мов жартує, бо був **вертлявий** і силач **(Котл.)**

Верткий — вертлявий — надзвичайно жвавий, меткий, рухливий.

Через його (через місяць) спотикаються хмарки прудкі і **ворухливі**, як рибки **(Вас.)**

Саня була жвава, проворна, **ворушлива**, гостра на словах **(Н.-Л.)**

Його **спритне, в'юнке**, щупле тіло майнуло в пітьму, і зразу його не стало видно **(Ільч.)**

Звинна, як вивірка, Мирослава швидко видряпалась назад на той вал, з якого була впала **(Фр.)**

Ота смілива **метка** Катря немов перелякалась чого **(М. В.)**

Меткий — дуже рухливий, верткий, швидкий в рухах.

А брат мій тим часом оженився, узяв таки з нашого села дівчину; **моторна** така, чепурна, що й годі **(М. В.)**

Значення див.— меткий.

Одна дівча була гнучка, хвистка, **порскенька (Котл.)**

Почувши волю, кінь **порский** геть степом вибриком побрався **(Греб.)**

Порский — жвавий, вертлявий, рухливий.

Малашка була молоденька і невеличка на зріст, але **проворна** і **жвава (Н.-Л.)**

Проворний — меткий, рухливий.

Пацюк собі худощавий, низенький, мишастий... **прудкий (Мирн.)**

Прудкий — жвавий в рухах, меткий.

Андрійко **скорий** був, палкий, як іскра **(М. В.)**.

Значення див.— прудкий.

Ти **спритний** і надто балакучий, а він тихий і за те я його люблю **(Кроп.)**

Значення див. — прудкий, скорий.

Він був невеликий на зріст, але надзвичайно **спритний** в рухах цей баляндрасник **(Ільч.)**

Значення див.— спритний.

Високий, чорна борода, чорні очі і **спритний (Хижн.)**

Шамка, легка, станом струнка, волосом чорнява **(М. В.)**

Шамкий — жвавий в рухах, повороткий.

Одна дівча була гостренька і саме ухо— прехехе, **швидка, порскенька** — було з дияволa лихе **(Котл.)**

Значення див.— шамкий.

Тяжке сирітство з самого малку, гірка неволя в чужій роботі приборкали її **шибку** думку **(Мирн.)**

Значення див.— швидкий.

Ніхто не бачив, тільки зорі, як ласий кум і **шустрая** кума через садок попхались кралькома **(Гліб.)**

«Баба стара, але чустра» (Н.-Л.)

Чустрий — жвавий, бадьорий.

Дочка (в Латина) була дородна, росла і красива, приступна, добра, не спесива, гнучка **юрлива**, молода **(Котл.)**

Юрливий — жартівливо рухливий, жвавий.

ОПИСОВІ ЗВОРОТИ:

Не прихиляється моя душа до неї. Непроворна, нечепурна, неввічлива. Сестра її там така, що і **в ложці води не вспймаеш (Барв.)**

Не дівчина, а **як дзиґа** по хаті вертиться **(Фм.)**.

Знач — рухливий, швидкий, меткий.

ЖВАВО, БАДЬОРО, МОТОРНО, ПРОВОРНО, СПРИТНО, ШПАРКО

Любо було глянути на її дрібненькі, запечені на сонці рученята, що **жваво** бігали від однієї роботи до другої **(Коц.)**

Усім нам ця прогулянка була приємна, почували ми себе **бадьоро (Трубл.)**

Візник **моторно** виплигнув із саней **(Граб.)**

Дівчина **проворно** поралась коло печі (Фм.)

Іванко **спритно** кидався до міха, як тільки батько кивав йому (Хижн.)

Нуте, хлопці, швидко, **шпарко** (Г.-Арт.)

ЖДАНИЙ, ЖАДАНИЙ, БАЖАНИЙ, ОЧІКУВАНИЙ, СПОДІВАНИЙ

Між кріпаками ходила темна чутка про **ждану** волю (Мирн.)

Наступив довгий **жаданий** день (Стор.)

На **очікуваного** гостя багато треба (Фм.)

Оспіване в пісні **сподіване** свято. І стали, нарешті, людьми батраки. Взялись до роботи і дружно й завзято (Воскр.)

ЖДАННЯ, ЖДАНКИ, ЧЕКАННЯ, СПОДІВАНКА, СПОДІВАННЯ

То був час раннього ранку після хмурої ночі; час великих надій, великого **ждання** (Мирн.)

Чи таки ви самі не бачите, що мені не до **жданків**, не до обітниць (М. В.)

Ждали, ждали, та й **жданки** поїли (Ном.)

Так кажуть жартуючи, коли когось або чогось обіцяного від когось довго ждуть.

Билось наше серце солодкими **сподіванками** (Кул.)

ЖДАТИ, СПОДІВАТИСЬ, СТРИВАТИ, ЧАТУВАТИ, ЧИГАТИ, ЧЕКАТИ

Син наш дівчину вестиме, що його **чекала-ждала** з многотрудного походу (М. Р.)

Не так сталось, як **сподівалось** (Нпр.)

Не **сподівайтесь**, мати, сина з походу вже довіку (Макс.)

Сподівалась я невісточки, як ластівочки, собі на втіху (М. В.)

Стривай! — превелебний єпіскоп спитав у німця: — Ви щось малювали на цьому папері? (Ільч.)

І партизан, як месник грізний, на ворога **чатує** скрізь (Слово...)

Чатувати — приховано вичікувати, піджидати, підстерігати, чигати.

Не **чекали** такого гостя (Хижн.)

Поспішали до Мирослава, до міста, котре лишилося вірним народові, до міста, де вони мали згодом зустрітися з Мамаєм, де жила та дівчина, Кармела Подолянка, на яку **чигало** десь страшенне лихо... (Ільч.)

ЖЕБОНІТИ див. ГОВОРИТИ

ЖЕБРАТИ, ЖЕБРАЧИТИ, СТАРЦЮВАТИ

Вони їздили по селах **жебрали** (Коц.)

Піп умів **жебрачити** й не по сезону, на те, він піп, щоб тільки брати (Ле)

Їй серце розривається плачем — судилось **вік обом їм старцювати** (М. Р.)

ЖЕВЖИК див. ДЖИГУН, ВЕРТИХВІСТ

ЖЕВРІТИ див. БЛИЩАТИ, ГОРІТИ

ЖЕЛІПАТИ див. КРИЧАТИ

ЖЕНИТИСЯ, БРАТИСЬ, ОДРУЖУВАТИСЬ

Не **женися** на багатій, бо вижене з хати (Шевч.)

Бородавкін ще студентом **женився** з нею за її красоту (Н.-Л.)

Не хочу я женитися, не хочу я братись (Шевч.)

Треба засвататься, **одружитися** (С. Г.)

Удова, що бажає вдруге **одружитися**, надіва червоний очіпок (Ном.)

ЖЕНЩИНА, ЖІНКА

Я зір підняв — глянь: в надземній красоті стояла **женщина** (Фр.)

Женщина у нас у праві рівна із мужчиною (Тич.)

А чого тобі, **жінко** добра, треба на зборах? Чи, може, вдома печі мало? — обурився Олександр Підпригора: де ж це видано, щоб на серйозні збори ще й баби телембались (Стельм.)

ЖЕРЕБЕЦЬ, ОГЕР

Підходить троє німців: — Паспорт! — кричить один. Ніяких документів не було, крім паспорта на племінного колгоспного **жеребця** (Ол.)

Паллант... плигав, вертівся, ухилявся, як **огер** в стаді ярував (Котл.).

ЖИВІТ, БРУХО (БРЮХО), ПУЗО, ЧЕРЕВО

Заболіла головонька, заболів **живіт**, упав чумак коло воза, упав та й лежить (Шевч.)

Його аж за **живіт** узяло, як стали вихваляти Левка (Кв.-О.)

Бодай тобі, мухо, розсілося **брухо** (Чуб.)

Дивлюсь: цар підходить до найстаршого... та в пику його як затопить... облизався неборака та меншого в **пузо** — аж загуло (Шевч.)

Пузо — згрубіле слово, використовується воно переважно в зниженому стилі, іноді з різко негативним забарвленням, як це подано в прикладі.

Бідний гнеться, а в багатого **черево** дметься (Нпр.)

В район приїхав комендант, здається Ганс чи Фердинанд... А що вже жадний був,— бере, хапа, тягне, що попало... а **черево** то мав таке, що з хати гуртом доводилося пхати (Воскр.)

Слово **черево** — використовується іноді як нейтральне слово, а частіше — в негативному плані.

ЖИВОСИЛОМ, НАСИЛЬНО, СИЛОМ, СИЛОМІТЬ, СИЛОМІЦЬ, СИЛОМІЦЦЮ

Я вже **живосилом** одволокла Катрю од дверей хатніх (М. В.)

...і шинкарочка **живосилом** пробиваючи собі дорогу з базару кудись геть (Ільч.)

Мене мати насильно женила (Чуб.).

Насильно колодязь копати — води не пить (Ном.)

Не треба дівки оддавати заміж силом (Грінч.)

Силоміть люди втопили (Барв.)

Велів її силоміць узяти до покоїв (Грінч.)

У хату так силоміцію і пхається, хоч би то як гарно надворі (Грінч.)

ЖИВОТІТИ, ГИБІТИ, НИДІТИ, СКНІТИ, ЧЕВРІТИ

Значення: жити в нестатках, тяжких умовах, бідувати.

Все, що в неволі животіло вчора, сьогодні ожило й розцвіло (Мур.)

Держать ото мене на цепу, лежу я та гибію (Мирн.)

Живете? — кричить Мирон.— Нидіете, а не живете (Мирн.)

Не жили ми, а скніли: сьогодні робиш у пана, а завтра на пана (Фм.)

Чевріе дитина (Грінч.).

ЖИТЕЛЬ, ЖИТЕЦЬ, МЕШКАНЕЦЬ

Цього дня мало бути велике свято для жителів острова, де жили ескімоси (Трубл.)

Німі та мовчазні вони (оселі), не кажуть... чи щасно доля доглядає сон їх житців (Мирн.)

ЖИТИ, ЖИВАТИ, ЖИВОТІТИ, ЖИТИ-ПОЖИВАТИ

Описовий зворот: РЯСТ ТОПТАТИ

Ми живемо в Країні Рад (Сос.)

Будем жити повіки, як води Дніпра голубі (Мал.)

Жив-поживав заможний козак Клим (Гліб.)

Праведно в миру живали (Котл.)

Так моїй Марусі не животіти? — аж скрикнув Наум (Кв.-О.)

— Чуєш: тільки слово кому — не животітимеш — прошептав він і пішов з двору (Мирн.)

Не довго з того часу стара ряст топтала, через тиждень чи що й умерла (Грінч.)

Їхні ноги вже так давно не ступали по ласкавій рідній землі, а спотикалися по чужому кремінні, і ніхто не міг з певністю сказати, що йому ще вдасться топтати ряст біля Дніпра чи Волги (Загреб.)

ЖИЧИТИ див. БАЖАТИ

ЖІНКА, ЖОНА, ДРУЖИНА

Жінки виряджали своїх чоловіків як на той світ (Коц.)

Ти не будеш моїм мужем, а я тобі жоною (Метл.)

Жаль і батька, жаль і матір, і вірну дружину (Шевч.)

Дружина мужу зброю подає: — цілую я озброєння твоє,— нехай воно нам перемогу дасть (Баж.)

ЖМАКАТИ, БГАТИ, М'ЯТИ, М'ЯШКУРИТИ

Павлик спересердя жмакав свій зшиток (Горд.)

Входить (доктор)... Бгаючи в руці зім'ятту телеграму і лист (Коп.)

На другий день вона прийшла в інститут, мнучи в руках невеличкого папірця (Соб.)

ЖМЕНЯ, П'ЯТЕРНЯ

Ілько закусив губу і з болем розігнув жменю (Козлан.)

Лучче синиця в жмені, ніж журавель у небі (Нпр.)

Він розчісував п'ятернею руду бороду (Хижн.).

ЖМУРКА див. КАГАНЕЦЬ

ЖОРСТОКИЙ, БЕЗДУШНИЙ, БЕЗЖАЛЬНИЙ, БЕЗПОЩАДНИЙ, БЕЗСЕРДНИЙ, БЕЗСЕРДЕЧНИЙ, ЗАПЕКЛИЙ, ЛЮТИЙ, НЕЛЮДСЬКИЙ, НЕВМОЛИМИЙ, НЕВБЛАГАННИЙ, НЕМИЛОСЕРДНИЙ, НЕЩАДНИЙ, СУВОРИЙ

Тікали кудись люди і коні... так, наче жорстокий ворог гнався за ними (Коц.)

О, дайте під сі пазурі султана, кривавого, безсердого тирана (Кул.)

Таке молоде, а таке немилосердне (М. В.)

Усіх поглине темним ротом неумолимий крокодил (М. Р.)

Невблаганний, суворий голос (Грінч.)

Людські п'явки безсердечні (Кул.)

Стельмах сей був чолов'яга запеклий собі, такий, що купить на торгу оселедця, сам їсть, а жінці... й діткам не дасть і зожре сам перед їх очима (Барв.)

І ти нелюдської зазнала муки (Кул.)

Убожеством там звали смерть голодну, багатством — награбовані маєтки, простотою — темноту безпросвітню, ученістю — непевнее блукання — бездушну помсту звано правосуддям, а самоволю деспотичну — правом (Л. У.)

Не бачив кінця моїй лютій муці (Стор.)

ЖУРБА, ЖУР, ЖУРА, ЖУРБОТА, ЖУРІННЯ, ЖАЛЬ, ГРИЗОТА, ЗАЖУРА, НУДЬГА, ПЕЧАЛЬ, ПЕЧІЯ, СКОРБОТА, СКРУХА, СМУТОК, СУМ, ТУГА, УБОЛІВАННЯ

Журбою не накличу собі долі, коли так не маю (Шевч.).

Зате сум обняв його голову. Такий сум та журба, що аж дивно: як таки такий молодий парубок та такий сумний (Мирн.)

Мислять люди, що я не журюся, а я таку журу маю — лиш не подаюся (С. Г.)

Не журіться, жур не поможе (Коц.)

Коло ліжка сидить моя мати з журботою своєю (М. В.)

Єсть у мене, братіку, із хмелю похмілля — коло мого серденька велике **журіння** (**Метл.**)

Гасне день за борами у тихій **зажурі** (**Стельм.**)

Лучче умерти, ніж з немилим жити, сохнути з **печалі**, щодня сльози лити (**Нп.**)

Не можу інакше, не можу,— маю велику **печію** в грудях (**Стельм.**)

Валерій у великій **скрусі**, лютий і розгублений, стояв на кормі, кусаючи великі, немов припухлі губи (**Ільч.**)

І помітивши **скорботу** на її обличчі, поквапився жартома розвеселити (**Хижн.**).

Ой не крийся, природо, не крийся, що ти в **тузі** за літом, у тузі... Твої коси від **смутку**, від **суму** вкрила позолоть, ой ще й кривава. Певно й серце твоє взолотила печаль, що ти така ласкава (**Тич.**)

Такий уже мене **сум** візьме, такий **жаль** обійме, що й світ мені не милий (**М. В.**)

Раділо тоді Романове серце, гадав він, що розвіялася разом з степовими вітрами Маріїна **туга** (**Хижн.**)

ЖУРИТИСЯ, БАНУВАТИ, БІДКУВАТИСЯ, ГОРЮВАТИ, НУДЬГУВАТИ, ПЕЧАЛИТИСЯ, СУМУВАТИ, СКОРБІТИ, ТУЖИТИ, УБИВАТИСЯ, УБОЛІВАТИ

Сіли ми в брамі та й говоримо собі, **журимось** (**М. В.**)

А я так **бідкуюсь**, чи вже вони поїхали, чи й досі ні (**С. Г.**)

Ти ж не знаєш, моя мати, **за ким я журюся** (**Нп.**)

Почав я **банувати**. А найгірше за Марією (**Коц.**)

Наче за мерцем, за Петриком **банувала** (**Черемш.**)

Де ж ти милий, чорнобривий, де ж ти, озовися, як я бідна тут **горюю**, прийди подивися (**Нп.**)

Чи знаєш ти, як **нудьгує** без тебе Роксана? (**Хижн.**)

Я за князем **печалюся** (**Хижн.**)

Не **сумуй**, що врода опадає з личка, не сумуй: то шкода дуже невеличка. А **журись**, що марно гине сила краща (**Граб.**)

І щоб росло (дитя), не боліло, та й на серденьку не **скорбіло** (**С. Г.**)

Прогнав її (Явдоху) офіцер, обідравши як білочку. Одначе вона не довго **тужила**: незабаром знайшовся другий (**Мирн.**)

Тужити — в даному прикладі — сумувати.

Десь моя ненька, десь моя старенька за мною **вбивається** (**Нп.**)

Що ж діти твої робитимуть, брате мій бідний,— **уболіваючи** душею за брата, думала Ольга (**Хижн.**)

ЖУРЛИВИЙ, ЖУРНИЙ, ЖАЛІБНИЙ, ЖАЛКИЙ, БЕЗРАДІСНИЙ, НЕВЕСЕЛИЙ, НЕВІДРАДНИЙ, НЕВІДРАДІСНИЙ, НЕРАДІСНИЙ, НЕВТІШНИЙ, ПЕЧАЛЬНИЙ, ПОХМУРИЙ, СКОРБНИЙ, СКОРБОТНИЙ, СМУТНИЙ, СУМНИЙ, СУМОВИТИЙ, ТОСКНИЙ, ХМУРНИЙ

А Настя йде біла, як хустка, ні **журлива**, ні весела — от мов з каменю (**М. В.**)

Вона не сердита, а така вона **журна** (**М. В.**)

Плач **жалкий** та болізний (**М. В.**)

А вони всі тройко — **похмурі**, **невеселі** (**Мирн.**)

Вдова теє забачала, **жалібні** слова промовляла (**Макс.**)

Пусто та холодно! «Нема діда,— думає Чіпка,— і землянка, така ще недавно привітна, тепла, стала холодною та **невідрадною**... (**Мирн.**)

Думки **нерадісні** (**Мирн.**)

Немов у лузі та калина колись **печальна** Україна, тепер весела сторона (**Сос.**)

Живуть вони по ямах та байраках, між скелями в печерах **сумовитих** (**Кул.**).

І думу **скорбную** мою твоїй душі передаю (**Шевч.**)

Так, доведеться йому піти,— говорила Марія Андріївна і обличчя її набрало **сумного**, навіть **скорботного** виразу (**Ільч.**).

В погоду і **смутний** веселим буває (**Ном.**)

Чого ж **сумний**, невеселий. Іде, чуть не плаче (**Шевч.**)

У полі вітер грав **тоскну** гру (**Баж.**)

Іван ходив по хаті **хмурий**, як осіння темна ніч (**Мирн.**)

ЖУРНО, ЖУРЛИВО, НЕВЕСЕЛО, БЕЗРАДІСНО, НЕРАДІСНО, НЕВТІШНО, НУДНО, ПЕЧАЛЬНО, ПОХМУРО, СКОРБНО, СКОРБОТНО, СКРУШНО, СУМНО, СУМОВИТО, СУМЛИВО, СМУТНО, ТОСКНО, ТУЖНО, ТУЖЛИВО, ТЯЖКОВАЖКО

Тихо і **журно** пливла сумна мелодія пісні (**Шиян**)

Прощай, Григорій Ілліч,— **печально** сказав він і простяг Шевцову висохлу руку (**Ільч.**)

Якось **похмуро** озирались вони (**Стор.**)

Я не відмовляюсь прийняти тебе в мій дім, а я не можу,— **сумно** сказав старий (**Ільч.**)

Тяжко,— промовив він **скорботно**,— тебе не покинемо (**Хижн.**)

Нарешті сказав збентежено і **скрушно** (**Ільч.**)

Тоскно було на душі, коли прощався з Анною, дітьми (**Хижн.**)

А він ходив сюди часто, обережно заво-

див розмову про те, як буває **тужно** йому **(Хижн.)**

Нерадісно й **смутно** гляділа стара на свого сина **(Стор.)**

Тобі сумно? Та й мені **невтішно (Крим.)**

Коли на душі **важко** та **нерадісно**, то жарти і співи не милі **(Мирн.)**

Так мені, дівчинонько, да без тебе **нудно (Нп.)**

Тяжко-важко заспіває, як Січ руйнували **(Шевч.)**

З

ЗАБАВА, ЗАБАВКА, РОЗВАГА, РОЗРИВКА, УТІХА

Тепер йому пригадалися його давні **забави** серед селянських дітей **(Фр.)**

Скільки буде гостей, яка буде **забава! (Л. У.)**

Зірвала квітку з голови, кинула мені на **забавку (Барв.)**

Скучно стало хлопцеві, для **розваги** купив він скрипку й почав учитися грати **(Фм.).**

Роздумував про її легку, веселу натуру, липку до **розривок (Н.-Л.)**

Сопілка — вівчареві **втіха (Ном.)**

Тобі, бач, усе смішки та **втішки (М. В.)**

ЗАБАВКА, ІГРАШКА, ЦЯЦЬКА

Література не **забавка**, і відповідальність за молодого, початкуючого письменника — це відповідальність і перед ним, і перед цілою літературою **(Смол.)**

Маю я теж **іграшок** і **забавок** багацько... коники славні маю **(М. В.)**

Коли захворіла Галина, то мати приносила їй найкращі **іграшки (Ле)**

Дурному і лубок **цяцька (Ном.)**

Йому добрих **цяцьок** не купуйте: ламає **(Крим.)**

ЗАБАВЛЯТИ (СЯ), БАВИТИ (СЯ), ЗАБАВИТИ (СЯ), РОЗВАЖАТИ (СЯ), УТІШАТИ (СЯ)

Значення: заспокоювати себе, когось, а переважно дітей, коли вони плачуть; мати від когось, чогось задоволення, заспокоєння — розвагу.

Де ж Катрусю (нічка) пригорнула: чи в полі під копою сина **забавляє (Шевч.)**

Всю компанію безмірно **забавило** це оповідання **(Фр.)**

Тайо помагав сестрі гріти воду, готувати їжу та **бавив** маленьку сестричку **(Трубл.)**

Іди, Степане, **бав** тим часом гості **(Л. У.)**

Іди, моя рибко, до сестриці: вона у великій печалі,— розважатимеш (М. В.)

У бандурку виграває і сам себе **розважає (Метл.).**

ЗАБАВНИЙ, ДИВНИЙ, КУМЕДНИЙ, ХИМЕРНИЙ, ЧУДЕРНАЦЬКИЙ, ЧУДНИЙ

Своєю наївною безпосередністю Ганя ставала просто **забавною (Мин.)**

Семен Палій той був на все село **чудний** та дивний **(М. В.)**

Одягнені в бушлати, закутані шалями, у рукавицях, дівчата були схожі на привабливих **кумедних** ведмежат **(Скляр.)**

Отакий-то Перебендя, **старий** та **химерний**, заспіває, засміється, а на сльози зверне **(Шевч.)**

Коли скінчиш ти вигадки **химерні (Кул.)**

Зараз виміняв його в пана за якусь **чудернацьку** собаку **(Н.-Л.)**

Якась ти **чудернацька** людина: стоїш по шию у воді, а пити просиш **(Фм.)**

ЗАБАГНУТИ (СЯ), ЗАБАЖАТИ (СЯ), ЗАМАНДЮРИТИСЬ, ЗАМАНУТИСЯ, ЗАКОРТІТИ, ЗАБАНДЮРИТИСЬ, ЗАПРАГНУТИ, ЗАХОТІТИ (СЯ)

Серце його знов **забагло** кохання **(Коц.)**

Микола: Не знаю, пощо їм так конечно **забаглося** випхати тебе на десяте село **(Фр.)**

Забаглося в петрівку мерзлого **(Нпр.)**

Заманулось, як серед зими криги **(Ном.)**

Багатий дуже був той край, де він (Лев) королював: Чого не **забажай**, всього було доволі **(Гліб.)**

Забажалося нам з Дем'яном Сергійовичем та Рудневим оглянути бійців **(Шиян)**

Все, чого душа **запрагне**, я створю в одну хвилину **(Л. У.)**

Чого це він на село **зажадав**, не знаєте? **(Ле)**

Ксані **зажадалося** свіжого повітря **(Десн.)**

Забандюрилось старому самому в дурнях побувать **(Шевч.)**

Замандюрилося йому іти спати на леваду **(Грінч.)**

Мавка: ...Коли б могла я тільки **захотіти** її забути, я пішла б з тобою **(Л. У.)**

Аж труситься, так йому **закортіло** напитися тієї помсти **(Стор.)**

Тим часом сонечко за хмарку закотилось, і хлопчикові знову побігать **захотілось (Гліб.)**

ЗАБАРА, ЗАГАЙКО, М'ЯЛО, ВАЙЛО, МАРУДА, МНИХА, НЕПРОВОРА, НЕПРОВОРНЯКА

Що це за папір, **забаро** ти чортова, прости Господи?! **(Ільч.)**

Вайло дурне! **(Грінч.)**

— Аж ось...— **загайко** марудячись почав поволеньки обшукувати свої бездонні кишені **(Ільч.)**

Іде штриха-**мниха** з обідом нерано **(Грінч.)**

Ішла роззявляка, а їхав **непроворняка (Ном.)**

ЗАБАРЯТИСЯ див. БАРИТИСЯ

ЗАБАРЛИВИЙ, ЗАБАРНИЙ, ЗАГАЙНИЙ, ПИНЯВИЙ, ДЛЯВИЙ

Гаптувати по шовку — це дуже **забарлива** робота **(Фм.)**

Малі миски робити — то **забарна** робота **(Грінч.)**.

Загайна робота **(Грінч.)**

Пір'я драти — **пинява** робота **(Грінч.)**

ЗАБАРЛИВІСТЬ, ЗАБАРНІСТЬ, ЗАГАЙ, ЗАГАЙНІСТЬ, ЗАТРИМКА, ДЛЯВІСТЬ, ПЕРЕБИВКА, ЗВОЛІКАННЯ

Значення: повільність, млявість, іноді утруднення в житті, роботі — затримка в часі.

Хлопця щиро вразила **забарливість** Валерія, бо той завсігди додержував свого слова **(Ільч.)**

Становище не терпіло **зволікання (Шеремет)**.

Забарність, що поки коней погодуєш **(Грінч.)**

Не стільки того діла, як один **загай (Грінч.)**

Аби **загаю** не було, а то я не забарюся **(Грінч.)**

Недосконале вміння володіти станком головна причина **загайності** в роботі **(З газет)**.

Тепер транспорт працює без **затримок (Р. У.)**

Щоб не було **перебивки (Крим.)**

ЗАБАРНО ЗАГАЙНО, ЗАГАЙЛИВО, ДЛЯВО, ПИНЯВО

Ці дрібні речі дуже **забарно** робити **(Фм.)**

Хто **загайно** робить, той сам собі шкодить **(Нпр.)**

Вони зловили... і ченчик **загайливо** переступив іще на крок вперед **(Ільч.)**

Робота йде **пйняво (Грінч.)**

Важкий чоловік помаленьку й **дляво** сунувся по воді **(Н.-Л.)**.

ЗАБИВАТИ, ЗАКАСТРИТИ, ЗАХАРАСТИТИ, ЗАХАРАСТРЯТИ, ЗАХАРАЩУВАТИ, ЗАХРЯСАТИ, ПОКРИВАТИ (СЯ), УКРИТИ

Значення: Заповнювати людьми, заставляти речами, якимсь мотлохом приміщення, чи площу землі. Переносно **«забивати»** — засмічувати голову якимись пустими думками.

Сіни там невеликі, та ще так **закастрено**, що й повернутись ніде — наставлено всього **(Грінч.)**

Захарастрено у хаті **(Грінч.)**

Акуратненькі, лаковані, вони (каштани) **захаращували** ящики, всім заважали, і довго ще вимітали їх з-під шаф і ліжок **(УРС)**

Люду зібралось багато, **захарастили** всю вулицю **(Скляр.)**

Дніпро **укрили** байдаки **(Шевч.)**

ЗАБИТИЙ, ЗАГНАНИЙ, ЗАДУРЕНИЙ, ЗАТУРКАНИЙ, ЗАПАМОРОЧЕНИЙ, ОДУРМАНЕНИЙ, ЗАШТОВХАНИЙ, ПРИБИТИЙ, ПРИГОЛОМШЕНИЙ, СТУМАНІЛИЙ, ТЕМНИЙ

Поїзд... вскочив на станцію, мов опечений, і вже спішив, спішив далі, так що півсотні **затурканих** безсилих людей ледве встигли ввалитися у вагон **(Загреб.)**

Мала на зріст, а на вдачу залякана та **заштовхана (М. Лев.)**.

Приголомшений темний люд **(Л. У.)**

Схаменуться, стрепенуться **стуманілі** люди **(Кул.)**

ЗАБЛИЩАТИ, ЗАБЛИСКАТИ, ЗАБЛИСКОТІТИ, ЗАБЛИСТІТИ, ЗАЛЕЛІТИ, ЗАЛИСНІТИ, ЗАМЕРЕХТІТИ, ЗАМИГОТІТИ, ЗАМИГТІТИ, ЗАРЯХТІТИ, ЗАЯРІТИ (СЯ), ЗБЛИСКУВАТИ

Від збудження у нього навіть **заблищали** очі **(Панч)**.

Раптом зброя **заблищала** і гукнуло військо хором: «Ми готові йти до бою! Краще смерть, ніж вічний сором!» **(Л. У.)**

Заблискало на висоті, загриміло, завалувало **(Гонч.)**

В чорних очах **заблискотіли** ледве стримувані сльози **(Козач.)**

Каринський здавався спокійним. Але лоб його **заблистів** від дрібних крапель поту **(Шовк.)**

В очах **залеліло** щось ясне, як степ, як дим, як далека блакить прозорого неба **(Вас.)**

На городах спалахнула зелена бутвина, **залисніла** як зелений кришталь **(Н.-Л.)**

Зарання на землі, на гіллях паморозь, а зійде та вгріє сонечко, закапле з стріхи, одвільжають і **залисняться** стежки **(М. В.)**

Замерехтіли перші зорі **(Трубл.)**

Значення: блищати тремтливим світлом.

На сірих стінах панцерника **замиготів** рожевий полиск пожежі **(Панч)**.

Незабаром **замиготить** зірка **(Коп.)**

Здалеку **замигтів** блакитний вогник **(В. Вас.)**

Заряхтіли, заблищали ясні зорі в чистім небі **(Фм.)**

Сонце на заході, немов на прощання ще затрималось на золотому вершечку лаврської дзвінниці і зайнялося, **заяріло (Бойч.)**

Ґотлібові очі **заярілися** рішучим огнем **(Фр.)**

Сотнями срібних молодиків **зблискують** підкови на сонці **(Гонч.)**

ЗАБЛУДА ЗАБРОДА, ЗАВОЛОКА, ЗАЇДА, ПРИБЛУДА

І чого цей **заблуда** знову прителіпався до нас, ніде він собі місця не нагріє **(Фм.)**

Не пить **забродам** з наших рік води, не рвать плодів з колгоспного їм саду! **(Тер.)**

У мого Василя були слова вірні... А ти що? **Приблуда! Заброда!** Он яка на тобі одежа лиха, а руки чорні, обличчя зарослe **(Мирн.)**

І де ти бродиш, **заволоко?** Візьми отам кашу в печі та повечеряй **(Коц.)**

Бурлаки мовчали й курили люльки, поглядаючи скоса на якогось **зайду (Н.-Л.)**

В мене не готель, щоб **зайдам** ночувати **(Туд.)**

Не знаю, де вони взялись — **приблуда** князь, була й княгиня **(Шевч.).**

ЗАБЛУДИТИ (СЯ), ЗАБЛУКАТИ

Заблудив, не попаду на свою дорогу **(Рудч.)**

Їздовому... Вася наказує бути обачним, **не заблудитися** в тумані **(Гонч.)**

Хай він просвітить по морю доріженьку, щоб **не заблудив** ти з чужини вертаючись **(Л. У.)**

А ти ж чом, синку, не розпитав стежки у свого серця та **заблукав** до нашої хати? **(Коц.)**

ЗАБЛУДЛИВИЙ, ЗАБЛУКАЛИЙ, ЗАБЛУКАНИЙ

Почуває себе маленькою **заблудлою** дитиною над безлюдними безоднями **(Вас.)**

О, Господи, рятуй оцю **заблукану** нещасну душу **(Л. У.)**

Раз Жердяга загледів навіть **заблукалий** табун красунів-лебедів **(Скляр.)**

ЗАБОРОНА, ЗАКАЗ

Одно тільки дратувало Яринку...— се **заборона** бавитися з селянськими дівчатами та хлопцями **(Коц.)**

Вийшов з палати **заказ,** щоб не рубали лісу **(Грінч.)**

ЗАБОРОНЕНИЙ, ЗАКАЗАНИЙ

Заборонений плід солодкий **(Нпр.)**

Пампушка лук опустив, стрілу відкинув, аж навіть зітхнув, мовби і йому самому чи не легше стало на серці, що не вбив зопалу того, всіма звичаями **заказаного** білозерця-сокола, бо ж наш Демид стріляв завжди не хиблячи **(Ільч.)**

ЗАБОРОНЯТИ, ЗАКАЗУВАТИ

Спершу тітка брала з собою Катрю, а далі батько **заборонив (М. В.)**

Але ж, пане начальнику, ви не маєте права мені **заказувати.** Се мій заробок. У мене є патент **(Фр.)**

ЗАБРАТИ, ЗАХОПИТИ

Увірвалися в хату прокляті німецькі грабителі, і чисто все **забрали** із скрині, все **(Фм.)**

Захопивши свій зошит, Вова вийшов до столу і віддав його вчительці **(Коп.)**

ЗАБРИЗКУВАТИ (СЯ), ЗАМОЧУВАТИ (СЯ), ЗАХЛЮПУВАТИ (СЯ), ЗАХЛЮСТАТИ (СЯ)

Піди отам спусти воду на город та не **забризкай** одежі **(Фм.)**

Забризкався, захлюстався (Кв.-О.)

Татари мусили відступити назад, щоб не **замочити** капців **(Коц.)**

Не **замочившись** рибки не наловиш **(Нпр.)**

І риби не зловив, собі штани **замочив (Чуб.)**

Через річку брела — да й **замочилася,** зайшла до сестри — пересушилася **(Чуб.)**

Не стільки води наносив, як **захлюпався (Нпр.)**

ЗАБРУДИТИ (СЯ), ЗАБРУДНИТИ (СЯ), ЗАБОВТАТИСЬ, ЗАБРИЗКАТИ (СЯ), ЗАБРИНДЗАТИ (СЯ), ЗАБРЬОХАТИ (СЯ), ЗАДРИПАТИ (СЯ), ЗАКАЛЯТИ (СЯ), ЗАЛЯПУВАТИ (СЯ), ЗАМАЗАТИ (СЯ), ЗАМАЦЬОРИТИ (СЯ), ЗАМИЗКАТИ, ЗАМУРЗАТИСЬ, ЗАМУСОЛИТИ, ЗАПАСКУДЖУВАТИ (СЯ), ЗАСАЛЮВАТИ (СЯ), ЗАСМАЛЬЦЬОВУВАТИ (СЯ), ЗАТЬОПАТИ (СЯ), ЗАХЛЮПАТИ (СЯ), ЗАШАРУВАТИ, ЗАШМАРУВАТИ, ЗАЯЛОЗИТИ, ЗАБЕЙКАТИСЬ, ЗАБРОДИТИСЬ, ЗАРОСИТИСЬ, ЗАХЛЮСТАТИСЬ

Заросився, забрудився (С. Г.)

Біля брудної роботи й сам **забруднишся (Нпр.)**

Не стільки риби наловив, як **забовтався (Фм.)**

Забризкав кров'ю... матір **(Стор.)**

Іде й співає (Матвій Шпонь), а де калюжа, тут і вдарить тропака: **забризкався, захлюстався (Кв.-О.)**

І не встигли ще (люди) розступитись, коли крізь юрму пролетіло щось мокре, все у рідкому болоті, **забризкало** всіх і просто кинулось до вогню **(Коц.)**

Де це ти ходив, де це ти бродив, що по самі вуха забриндзався (Фм.)

Наша забрьоха й на сухому **забрьохається (Фм.)**

Де це ти так **задрипала** спідницю **(Грінч.)**

Не дивись, що **забродився,** аби халяв не **закаляв (Нпр.)**

Тільки не беріть брезентових нош, знову **закаляєте** кров'ю **(Смол.)**

Перед ним з диму, ніби з туману, виринув величезний танк, з голови до ніг **заляпавши** його грязюкою **(Борз.)**

Сидить дід під лавою, **замазався** смета-

ною (Ном.)

Ну, так замазує одежу, так халусує, що не надасп (Фм.)

Тобі хоч яку гарну одежу дай, то зараз замизкаєш (С. Г.)

Бач, як штани забейкав (Грінч.)

Онисько Артемович саме був на плантації. Вибрів з води забейкавшись по пояс, став на греблі червоний, вдоволений, незалежний (Гонч.)

Аж ось не знаю я того, як сірий Вовк тут опинився. Обмерз, забовтавсь, мабуть, три дні не їв (Греб.)

Ич, як забриндзала спідницю (Грінч.)

А дівчина в лісу іде та й заросилась, забродилась (Мил.).

Стоїть котик під лавкою, замурзався сметанкою (Грінч.)

Замурзались в крові і гризлись як собаки (Кул.)

Ото як керсетку замусолила (Грінч.)

Глянь, як засалив рукава (Грінч.)

Бач, як засмальцював сорочку, чи то ж її доперешся (Фм.)

Не вспіло надіти нові штанці, як уже затьопало, загидило (Фм.)

Чиста біда матері: зашмарується увесь (Гол.)

Носили пісок..., кидали руками й лопатами, зашурували одежу (Л. У.)

Я побоявся, що папірець так заялозять, що літери зовсім зітруться, нічого не розбереш, і звелів переписати зведення (Ковпак)

ЗАБРУДНЕНИЙ, ЗАБЕЙКАНИЙ, ЗАБОВТАНИЙ, ЗАБОЛОЧЕНИЙ, ЗАБРИНДЗАНИЙ, ЗАБРЬОХАНИЙ, ЗАВАЛЯНИЙ, ЗАВОЖЕНИЙ, ЗАДРИПАНИЙ, ЗАКАЛЯНИЙ, ЗАКАЛЮЖЕНИЙ, ЗАМАЗАНИЙ, ЗАМАСЛЕНИЙ, ЗАМАЦЬОРЕНИЙ, ЗАМИЗКАНИЙ, ЗАМУРЗАНИЙ, ЗАПАСКУДЖЕНИЙ, ЗАСИДЖЕНИЙ, ЗАСАЛЕНИЙ, ЗАСМАЛЬЦЬОВАНИЙ, ЗАТЕЛЕПАНИЙ, ЗАЯЛОЖЕНИЙ, (ЗАЯЛОЗЕНИЙ)

Кіт, гидливо підіймаючи лапи, виліз з калюжі весь забруднений, мокрий, миршавий (Коп.)

Вернувся додому пізно вночі увесь забейканий (Фм.)

Проти нього стояв не пес, а вовк, великий, сірий, забовтаний (Коц.)

Нестір пробудився. Щодуху мчав до фаетона, закидав забовтаними чобітьми (Горд.)

Гуща часто десь пропадав. Повертався заболочений весь, мокрий, але веселий (Коц.)

Дивись, забризані (забриндзані) як вівці (Сл. Еварн.)

Він соромився своєї забрьоханої одежі, мокрої шапки (Донч.)

Брудна вода стікає з мокрої спідниці, а Марійка стоїть, ще й пальці розгорнула, заваляні в болоті (Коц.)

Бачу я себе о тій порі, коли ходив із старою та завоженою граматкою в руках і з радісними золотими надіями в грудях (Вас.)

Каже вона, що я й дівкою була задрипана, а за те забула, що я багато од неї молодша (Н.-Л.)

Так і втелющився в закаляних чоботях у хату (Фм.)

Де це ти так зателіпалася, як свиня закалюжена? От захвойдаха! (Грінч.)

(Сорочка) замазана була на палець, засалена, аж капав смалець (Котл.)

Мотря місила коло хати глину і її ноги замазані жовтою глиною, здавалось, були взуті в жовті сап'янці (Коц.)

На танку, в засмаленому шоломі, з розгорнутим прапором в руці, стоїть добродушний русявий хлопець (Гонч.)

Ходить такий замацьорений, неначе сажотрус (Фм.)

А весела, замурзана солодким соком дітвора нишпорить попід кущами, вишукує непомічені грона (Коц.)

Що ти робив, сину, що такий замурзаний (Гол.)

Запаскуджений увесь брудом, змоченій дощем він бабрався біля старого воза (Фм.).

В кімнаті на стінах не було нічого, крім якоїсь густо засидженої мухами картини.

Комірчики й сорочка, чорний блискучий галстук на шиї (Бродовського) були засмальцьовані, аж блищали проти сонця (Н.-Л.)

Інші ґазди як ґазди, а він такий зателепаний, як холера (Стеф.)

Саливон, щоразу слинячи пальці, відраховував сплавникам заяложені брудні кредитки (Риб.)

От зараз підійде, стане, вийме з кишені заяложений зшиток і прочитає громаді, скільки зорав, засіяв та що продав (Коц.)

Ще далеко до базару стрівали їх... швидкі заялозені перекупки (Мирн.)

ЗАВАДА, ЗАГОРОДА, ЗАМІШКА, ЗАПОНА, ПЕРЕМЕТ, ПЕРЕПОНА, ПЕРЕШКОДА, ПРИТИЧИНА

Все їй стає на заваді, все не по їй (Мирн.)

Йому і муха на заваді (Чуб.)

Співаючи бійці славну пісню, співають... про наш народ, що в своїм стремлінні не знає загород (Тич.)

По господарству усе справно, хазяйство і роботи йдуть добре, ні у чому йому **замітки** нема **(Кв.-О.)**

Козак, як вітер, гуляє без меж і **запон (Ле).**

Чіпка міг стати йому на **переметі**, шкодити, не допускати просувати лап до земських грошей **(Мирн.)**

Загуде, заклекоче вода, ламаючи містки, зносячи хисткі **перепони (Мирн.)**

Пішки — нема **замішки (Ном.)**

Ніхто не розлучить, ніхто не стоїть на **перешкоді (Ільч.)**

Для мене нема й не буде ніякої **притичини**, щоб одвідать тебе й нагодувати **(Н.-Л.)**

ЗАВАЖАТИ, ПЕРЕБАРАНЧАТИ, ПЕРЕБИВАТИ, ПЕРЕПИНЯТИ, ПЕРЕШКОДЖАТИ

Все, що іти нам **заважає**, зумій одкинути в бою **(Сос.)**

Що вам **перебило** прийти? **(Крим.)**

Ставши поміж козаками великим паном, Пампушка вже не терпів, щоб йому **перебаранчав** хтось у будь-якому ділі **(Ільч.)**

Не **перепиняй** мене, а то й казати не буду **(Грінч.)**

Піду, щоб вам не **перешкодить (Самійл.)**

ЗАВБАЧАТИ див. ВІЩУВАТИ

ЗАВДАВАТИ, ПОЧИНИТИ

Значення: робити комусь, чомусь шкоду, прикрості, неприємності.

Згадати тільки всі тяжкії муки, що **завдали** борцям за правду вороги, кому ж не стиснуться раптово руки від помсти лютої жаги?**(Л. У.).**

Не **завдавай** ти мені сорому при чужих людях **(Н.-Л.).**

Отаке-то йому вража вдова **починила (Федьк.).**

ЗАВДЯЧИТИ див. ДЯКУВАТИ

ЗАВЖДИ, ПОВСЯКЧАС, ЗАВСІДИ, ЗАВШЕ, ПОСТІЙНО, РАЗ У РАЗ

Мавка: Мені здається, що жила я **завжди (Л. У.).**

Паночку! Для вас найкращий покій знайдеться **всякчас (М. Р.).**

Коли б дались мені могутні крила, летів би я за сонцем **повсякчас (Лукаш).**

Тут **завсігди** було вогко, аж холодно **(Мирн.).**

Балабуха лежав в своєму кабінеті й **завсігди** читав книжку **(Н.-Л.).**

Я жив **завше** так далеко од вас **(Коб.).**

Жив дома коло тата не **раз у раз**, а тільки вакаціями **(Крим.).**

ЗАВЗЯТИЙ, ВІДЧАЙДУШНИЙ, ЗАБІСОВАНИЙ, ЗАПЕКЛИЙ, ЗАЯДЛИЙ, НЕПРИТОРЕНИЙ

Але як березень тихенько надійшов, тоді в природі всій тривога превелика, човна засмолює **завзятий** риболов **(М. Р.).**

Був з нього козарлюга **забісований.** Що скаже, те й зробить, удача міцна в чоловіяги **(Барв.).**

Наведе із собою п'яниць **неприторених (С. Г.).**

Вся рота знала, що Гриша — **запеклий** донжуан **(Гонч.).**

Пантелеймон був **заядлий** проферансист **(Смол.).**

ЗАВЗЯТІСТЬ, ЗАВЗЯТТЯ, НЕПОХИТНІСТЬ, УПЕРТІСТЬ

Значення: про бадьорий, стійкий, твердий характер людини.

В їх (очах) світилась думка, непоборна **завзятість**, щирість **(Н.-Л.).**

Ленін з усією рішучістю і **непохитністю** відстояв (на II з'їзді) положення про диктатуру пролетаріяту **(УРС).**

Мені, як командирові, не доводиться скаржитися на відсутність бойового **завзяття** у людей **(Ковпак).**

В словах Андруся було стільки сили, стільки жару і **завзяття**, що всі мимоволі ззирнулися на нього **(Фр.).**

ЗАВИВАТИ (СЬ), ЗАГОРТУВАТИ (СЬ), ЗАКУТУВАТИ (СЬ), ЗАМОТУВАТИ (СЬ), ОБВИВАТИ (СЬ), ОБГОРТУВАТИ (СЬ), ОБКУТУВАТИ (СЬ), ОБМОТУВАТИ (СЬ), ОПОВИВАТИ (СЬ), ПОВИВАТИ (СЬ), СПОВИВАТИ

Тут з коня зіходить віла біла і здіймає свого побратима, **завиває**, у намітку білу і кладе на вічний сон у яму **(Л. У.).**

Одяглася (я) у другу юпку..., **завинула** дитину й пішла **(Мирн.).**

Світять ясні зорі, і в тумани, як в намітку, **завинулись** гори **(Руд.).**

Вона **загорнула** знахідку в хустину і взяла з собою **(Коц.).**

І вода помалу мене б у легкі хвилі **загортала...** і колихала б, наче люба мрія **(Л. У.).**

Червоний жар кліпав на нього оком, моргав, стріляв зірками і **загортався** нарешті на ніч в кожух сірого попелу **(Коц.).**

Саня міцно спала, **загорнувшись** у ковдру з головою **(Шовк.).**

Шматки туману... **закутують** село **(Коц.).** Вжито переносно.

Драною рядниною, що дала жінка, Марійка **закуталася** з головою **(Гол.).**

Замотався у кирею, ліг надворі спати **(С. Г.).**

Семен Трохимович кладе на сани кожух, щоб ним **замотати** ноги **(Грим.).**

Чорним шовком **обвила** і в китайку

сповила (Чуб.).

Теплими обвинути хустками (Грінч.).

Обгорнула дитину ряденцем (Грінч.).

Обгорнулась хустиною (Н.-Л.).

Хмарами небо обгорнулось (Грінч.) Вжито переносно.

Обкутав хворі груди і вийшов з хати (Фм.).

І тьмою німою оповиє тобі душу (Шевч.).

Серпанком повивається (Грінч.).

Долина туманом повивається (Грінч.).

Погано повивається сим повивачем (Грінч.).

ЗАВИДКИ, ЗАВИДЬКИ, ЗАВИДОЩІ, ЗАВИСНІСТЬ, ЗАВИСТЬ, ЗАЗДРІСТЬ, ЗАЗДРОЩІ

Гарна в тебе дружина буде, завидки беруть (Козач.).

Ой, як личить тобі лілея, аж завидьки беруть (Ільч.).

Дівчину завидощі брали (Горд.).

Її трохи брала зависність, що сусіді вдалися пироги (Н.-Л.).

Вам на зависть, а їй на користь (Ном.).

Заможність Чіпчина тоді розбуркувала заздрість Грицькову (Мирн.).

Нема щастя без заздрості (Ном.).

Ось слухай же, що то роблять заздрощі на світі (Шевч.).

ЗАВИДЛИВИЙ, ЗАВИДЮЩИЙ, ЗАВИСЛИВИЙ, ЗАВИСНИЙ, ЗАЗДРИЙ, ЗАЗДРІСНИЙ

Мене аж зависність бере, хоч я зроду й не завидливий, промовив гість (Н.-Л.).

Тарас зовсім не завидющий чоловік, одверто заздрив, навіть не ховався з цим (Ільч.).

Оттак завислі люди (вони є всюди) якщо завидно їм... брехати, мов собаки стануть (Гліб.).

В її серці заворушилось щось зависне, щось вороже до своєї приятельки (Н.-Л.).

Щирий та щедрий Семен ніяк не міг погодитись з лукавим та заздрим на чуже добро Романком (Коц.).

Олександр Пархоменко дивився на першу кепку заздрими очима (Панч).

Ворог лютий, ворог заздрісний не стоптав твої поля (Мас.).

ЗАВИДНІТИСЯ, ЗАБОВВАНІТИ, ЗАМАЙОРІТИ, ЗАМРІТИ, ЗАМАЯЧИТИ, ЗАМАНЯЧИТИ, ЗАМАНЯЧІТИ

Десь далеко на обрії крізь срібний серпанок завиднівся ліс (Фм.).

Ось і ліси забоввaніли, наче сизий пояс, розляглися кругом міста (Мирн.).

Спочатку на вербі та вільхах замайоріли сережки, потім береза листом залепетала (Л. У.).

На пероні замайоріли рясні спідниці, кольорові сарафани дівчат (Шиян).

Замрів місяць між хмарами (Щог.).

Тут глянув на його з-за річки широкий простір зелених плавнів, замріли закордонні села (Кач.).

Мрії далекі осяйні мені веселкою замріють (Барв.).

Біля крайніх хат замаячило двоє вершників (Панч.).

Попереду, виростаючи з-за горбів, замаячило верхів'я лісу (Козач.).

Ще хвилина — і з жита заманячила дівоча постать (Мирн.).

І от мені видалося, що геть далеко на тлі рожевого крайнеба заманячіли обриси якогось величезного птаха (Фр.).

ЗАВИДНО, ЗАЗДРІСНО, ЗАЗДРО

Завидно, що в когось видно (Ном.).

У вітринах крамниць Таня заздрісно розглядала красивих, великих ляльок (Коп.).

Його не займали. Навпаки, йому заздро дивились услід.— Такому нічого не буде. Він сидів тихо (Коц.).

На уряд його поставить — іншим заздро буде (Фр.).

ЗАВИДУВАТИ, ЗАЗДРИТИ, ЗАЗДРИТИСЯ, ЗАЗДРОСТИТИ

Стояла на край села, сиротою пустка, завидувала палацу (Мирн.).

Всі хлопці заздрили Василеві (Коп.).

Добре тим панам: у них її (землі) не орано, не міряно, а в нас той невеличкий шматочок, а скільки то очей заздриться на нього (Мирн.).

Про лови збреше (Радіон) щось, химерніше за сон, що міг би сам йому Мюнхгаузен заздростить (М. Р.).

ЗАВИЗКОТІТИ див. ГОВОРИТИ П, 20

ЗАВИТИЙ, ЗАВЕРНЕНИЙ, ЗАГОРНЕНИЙ, ЗАГОРНУТИЙ, ЗАКУТАНИЙ, ЗАМОТАНИЙ, ПОВИТИЙ

Завитий в серпанок білого диму, Семен зігнувся і схопився за бік (Коц.).

Парубок держав у руці щось кругле, у білу хустку завернене (Мирн.).

Вона дала йому загорнутий в газету пакунок (Шиян).

Я іду закутаний в темнім плащі (Л. У.).

З дупла він витяг замотаний в ганчірку невеликий аркуш паперу (Бойч.).

Ліс, повитий густим мороком, стояв у задумі (Фм.).

ЗАВИЧКА, ЗАМАШКА, ЗВИКЛІСТЬ, ЗВИЧАЙКА, ЗВИЧКА, НОРОВ, ПРИ-

ВИЧКА

Я й **завички** не брала удень спати (С. Г.).

Не зовсім до душі була провідникові молода, пухненька блондинка з каверзними **замашками** (Гонч.).

У всякої Пашки свої **замашки** (Нпр.).

Хлопець: Чого ти зараз все приміряєш до себе? Се, знаєш, негарна **звичайка**.

Дівчина: **Звичайка** егоїстів (Л. У.).

Рудий Максим мав **звичку** згортати з столу всі кришки у жменю та кидати в рот (Коц.).

Він нам розказував про пасічника діда, про бджіл, про **норов** їх, про шлюбний їх політ (М. Р.).

Іван розмовляв з кіньми, мов з дітьми. Старався близько познайомитись з кожним з них, пізнати їх вдачу і **норови** (Фр.).

По **привичці** їздив пан на бричці (Нпр.).

ЗАВИЩАТИ див. ГОВОРИТИ П, 20

ЗАВІДАТИ, ЗАВІТАТИ, НАВІЩАТИ, ОДВІДУВАТИ (ВІДВІДАТИ), ПРОВІДУВАТИ

Одного ранку, ще до сонця, по білій росі, **завідав** він мене у пасіці (М. В.).

Шевченко **завітав** додому до Чернишевського. Його приймають зворушливо, тепло (Л. Г.).

Я **навіщатиму** вас, коли буде змога (Шиян).

От і відпочили. Друга **навістили** у селі Кривому, а тепер додому, бо чекають нас (Шпак).

Сідлай, хлопче, коня вороного,— поїду **одвідаю** кохання свого (Чуб.).

Мати моя, **відвідай** мене (Метл.).

Вони там були та її **відвідали** (Грінч.).

Опріч дівчат приходили **провідувати** Оксану й жінки, й молодиці, бо Оксану усі селом любили (Кв.-О.).

ЗАВІРЮХА див. ВІХОЛА

ЗАВІСА, ЗАВІСКА, ЗАВІСОЧКА, ЗАНАВІСОЧКА, ЗАПИНАЛО, ЗАПОНА, ПЕЛЕНА, ФІРАНКА

На вікнах хилитались од вітру подерті білі **завіси** (Коц.).

У багатьох вікнах цвітуть калачики і висять тюльові й коленкорові **завіски** (Шиян).

Свічка на стіл впала: горять якісь папери, горить на вікні **занавіска** (Вас.).

Фіранки на вікнах (С. Г.).

Із-під імлистого світилась **запинала** прийдешніх радощів погожа далина (М. Р.).

Запинало знову впало на вікно і по паузі прочинилися двері (Панч).

Одгортаються **запони**, сяють срібнії колони (Крим.).

За кілометр повстала сіра висока **пелена**: там ішов дощ (Янов.).

З моря суцільною стіною насувалася дощова **пелена** (Хижн.).

ЗАВІТ, ЗАПОВІТ, ЗАПОВІДЬ

А що, доню, пам'ятаєш мій **завіт** тобі? (М. В.).

Ходімо далі, далі слава, а слава — **заповідь** моя (Шевч.).

ЗАВІЯ див. ВІХОЛА

ЗАВОДІЙ, ЗАВОДІЯКА, ЗАДЕРІЙ, ЗАДИРА, ЗАДИРАКА

Вова був одним з перших витівників і **заводіяк**, а тепер змінився (Коп.).

Андрій — **задерій** (Ном.).

Незабаром помітили маленького **задираку** (Ільч.).

ЗАВОЇСТИЙ, ЗАДИРЛИВИЙ

Він був у нас хоч і малий на зріст, так **завоїстий**: було кожного зачепить (Грінч.).

Кущі вирівнялись, примовкли, стоять в **задирливій** позі (Вас.).

ЗАВОЇСТО, ЗАДИРЛИВО

Очі загорілися рішуче, **завоїсто** (Вас.).

Вона **задирливо** дивилась йому в вічі (Л. У.).

ЗАВОЛІКАТИ (СЬ), ЗАКРИВАТИ (СЬ), ЗАСЛОНЮВАТИ (СЬ), ЗАСТУВАТИ, ЗАСТИЛАТИ

Густа імла село **заволокла**, заслала світ (Горд.).

Та небо ніччю так погідне, тепер в тяжкий туман **заволоклось** (Фр.).

А туман, наче ворог, **закриває** море (Шевч.).

Ой ти, ясний місяченьку, **закрийся** хмарами (Чуб.).

Сонце сходило, але гілля смерек і сусідні горби **заслонювали** його (Фр.).

Розкішшю вбрані сади **заслоняли** хати (Горд.).

Мавка: ...Я ще до мови не прийшла, як він схопивсь на рівні ноги і від мене тремтячими руками **заслонився** (Л. У.).

Чорною запоною **застилає** очі (Мирн.). Вжито переносно.

Оступися, не **застуй** світла (Крим.).

ЗАВОРОЖИТИ, ЗАЧАРУВАТИ

Довга промова Мухтарова так **заворожила**, що остання фраза була несподіваним кінцем (Ле).

Не я питав тебе, то дух лукавий: О, **зачаруй** його, **заворожи**! Безсильні проти його всі закляття (Л. У.).

Гість, мов той казковий чарівник, умів **зачарувати** всіх (Кач.).

ЗАВОРУШЕННЯ, ПОВСТАННЯ, БУНТ, ЗАКОЛОТ, РОЗРУХ, ВОРОХІБНЯ

Панас Кандзюба йшов проти громади. А він не згоден. Це буде **бунт** (Коц.).

Тут пильні заходи потрібні, бо серед тої **ворохібні** й клейноди цісарські впадуть.

Боротьба робітничого класу збудила і селянство до протесту, **повстань, заколотів**, проти поміщицького визиску (Баж.).

ЗАВОРУШИТИСЬ, ЗАКОМАШИТИСЬ, ЗАКОПОШИТИСЬ, ЗАКОРИШМАТИСЬ, ЗАМЕТУШИТИСЬ, ЗАШАМОТАТИСЬ

Люди збудилися зо сну, ожили, **заворушились** (Коц.).

Троянці всі **заворушились**, завештались, **закомашились** (Котл.).

Чогось конотопський народ загомонів і **закопошився** (Кв.-О.).

Дитина **закоришмалась** на руках у Домни, запихкала (Коц.).

Дівчата **заметушилися** знову коло багаття (Шиян.).

Зашамотались люди (С. Г.).

ЗАВ'ЮГА див. ВІХОЛА

ЗАВ'ЯЗЛИЙ, ЗАГРУЗЛИЙ, ЗАСТРЯГЛИЙ

А на городі борсався **зав'язлий** у сільце гайворон (Фм.).

Яка-небудь шина... або чавунне колесо... до половини **загрузле** в землю, викликало перед його очі картину шумливого життя фабрики (Коц.).

ЗАВ'ЯЗНУТИ, ЗАГРУЗАТИ, ЗАСТРЯВАТИ, ЗАТАРАСУВАТИСЬ, ЗАСТРЯГАТИ, ЗАХРЯСНУТИ, ЗАШЕРЕТУВАТИСЯ, УСТРЯГАТИ

Зав'яз у багні, як ворона в сільці (Нпр.).

Пішла вона (овечка) собі пастись, та й **зав'язла** у хмелі (Рудч.).

Курка **застрягла** в плоті (Крим.).

Устряг старий у солому по самі **пахви** (Свидн.).

Жартувала баба з колесом, та спиця **застряла** (Ном.).

Оце їхав та й **зашеретувався** у грязюку (Сл. Еварн.).

Їхала пані у кареті та як **затарасувалась** у багні (С. Г.).

Загрузаючи босими ногами в пісок, до нього біг хлопчик у синій сорочці (Коп.).

Фортунант: Мене ж тоді не приймуть до громади, я втрачу поміч і **загрузну** в злиднях (Л. У.). Вжито переносно.

ЗАГАЙНИЙ див. ГАЙНИЙ

ЗАГАРБАТИ див. БРАТИ

ЗАГАРБНИК — АҐРЕСОР

ЗАГАРБАННЯ, АҐРЕСІЯ

На ділі метою боротьби англійської і французької буржуазії є **загарбання** німецьких колоній (Ленін).

США... прикривають цю окупацію посиланням на свою підтримку зрадника китайського народу Чан Кай-ші, а також намагаються розширити свою **агресію** на прибережні китайські острови (Р. У.).

ЗАГАРБНИЙ, АҐРЕСИВНИЙ, ЗАГАРБНИЦЬКИЙ

ЗАГАТИТИ див. БИТИ

ЗАГАЯТИСЬ див. БАРИТИСЬ

ЗАГИБЛИЙ, ПОЛЕГЛИЙ

ЗАГИНУТИ, ЗГИНУТИ, ЗАПРОПАСТИ, ЗСЛИЗНУТИ, ПОСЛИЗНУТИ

Ой пішов десь мій миленький, пішов та й **загинув** (Нп.).

Як не **згину**, то вернуся через три года (Нп.).

Бодай тії гуси марно **запропали** (Чуб.).

Лев сердито воркоче: ...А щоб ти **зслиз** (Л. У.).

Ненависні фашисти-варвари **послизли**, як мухи восени (Фм.).

ЗАГЛЯДАТИ див. ДИВИТИСЯ II, 1

ЗАГЛЯДІТИ див. ДИВИТИСЯ II, 1

ЗАГОДЯ, ЗАВГОДЯ, ЗАВЧАСНО, ЗАВЧАСУ, ЗАЗДАЛЕГІДЬ, ЗАЗДАЛЕГОДИ, ЗАРАНІ, ЗАРАНО

Лише скупа маленька ягода шипшина, схожа на заграву, мені нагадує вже **загодя** Дніпровську дальню переправу (Мал.).

Збиралися **завгодя, завгодя** скуповувались, пекли, варили (Мирн.).

Перед контрольною роботою з тригонометрії десятикласники зійшлися в школу **завчасно** (Коп.).

Радюк діждав п'ятниці й прийшов **завчасу** до Дашкевичів (Н.-Л.).

Щоб не відстати від своїх вогневиків, старшина завжди вирушає **заздалегідь** (Гонч.).

Це вже було туди під осінь, на другий рік. Сонце **заздалегоди**, почувши її, надолужало своїм теплом (Мирн.).

Всі співали так, немов **зарані** наради лись когось передражнювати (Вас.).

Сьогодні **зарані** упораюся, **зарані** пообідаємо, та піду хоч раз погуляю (Мирн.).

ЗАГОНИСТО, ХВАЦЬКИ, ХВАЦЬКО, ПО-МОЛОДЕЦЬКИ, ПО-МОЛОДЕЦЬКОМУ

Займались очі радісним огнем, **загонисто** випростувались плечі (Баж.).

Співали всі роти голосно і **загонисто** (Панч).

Хлопець **хвацько** зіскочив на коня і помчав у степ (Фм.).

ЗАГОНИСТИЙ, МОЛОДЕЦЬКИЙ, ХВА-

ЦЬКИЙ

Руфін: ...Адже в його листах у кожнім слові **загонисту** вояцьку вдачу видно: він словом бив, немов вояк мечем **(Л. У.)**.

Руднєв справді через кілька тижнів уже знову мав **молодецький** вигляд **(Ковпак)**.

Хвацьке запорозьке військо викорешили **(Стор.)**.

ЗАГОРДИТИСЯ, ЗАГОРДУВАТИ, ЗАПИШАТИСЯ, ЗАПИШНЯТИСЯ

Як розжився, так і **загордився (Нпр.)**.

Ти присягавсь, що як удівонька **загордує**, то або втоплюся, або в камінь розіб'юся **(М. В.)**.

Перевернуло старшинування й Максима... **запишався**, почав гордувати нижчими себе **(Мирн.)**.

ЗАГОРЯТИСЯ, ЗАПАЛЮВАТИСЯ, ЗАХОПЛЮВАТИСЯ, ЗБУДЖУВАТИ (СЯ), ГАРЯЧКУВАТИ

Марко **загорявся** увесь внутрішнім горінням незнаного досі полум'я **(Риб.)**.

Виповнився третьому сину Грицькові, 21 рік, і він теж **запалився**: в армію — та й годі! **(Янов.)**.

Шерфе **запалилась** і заторохтіла, немов горох **(Коц.)**.

Я люблю цікавих людей, які вміють творити, думати і **захоплюватись** всім серцем **(Коп.)**.

Вони стали радитися, **збуджуючись і запалюючись** одне від одного **(Гонч.)**.

Не **гарячкуй** — старий! — заспокоїли його **(Скляр.)**.

ЗАГРАТИ, ЗАТИНАТИ, ЗАТИРЛИКАТИ, ЗАЦИГИКАТИ

Значення: грати на музичних інструментах, переважно на скрипці.

Хлопчик: ...Ну, мамо, чом тато не хотять мені **заграти? (Л. У.)**.

Бандура горлиці бриньчала, сопілка зуба **затинала (Котл.)**.

Затинати — грати завзято, вправно.

Музика, що **затирликав**, то й проликав **(Нпр.)**.

Значення: що заробив, те й прожив.

Зненацька серед пустого села вдарив бубон, **зацигикала** скрипка **(Гонч.)**.

Зацигикати — грати невправно.

ЗАГРИМІТИ, ЗАГРИМОТІТИ, ЗАГУРКОТІТИ.

Вранці **загриміла** ворожа артилерія, від гуркоту якої прокинувся Пархоменко **(Панч)**.

Приїхала, **загримотіла** кобиляча мов голова **(Котл.)**.

Гур! Гур! Гур! щось страшно **загуркотіло** попід вікнами й стихло. То підкотилась карета **(Н.-Л.)**.

ЗАГРІБАТИ див. ГРЕБТИ

ЗАГУГНИТИ див. ГОВОРИТИ П. 3

ЗАГУПАТИ, ЗАГУПОТІТИ, ЗАДУДНІТИ, ЗАСТУГОНІТИ, ЗАТУПАТИ, ЗАТУПОТІТИ

Значення: утворювати короткі глухі звуки на землі — ногами, йдучи.

...вилітав сивий димок, а раптом не стало, і тоді в кузні **загупало** молотом по ковадлові **(Гол.)**.

Загупали попід стіною, що від вулиці, швидкі кроки **(Козач.)**.

Опівночі земля **застугоніла** і силует їздця відбився у ріці **(Баж.)**.

Шию на полу та тільки що **застугонить** надворі, так і, дивлюсь у вікно чи не йдуть **(Тесл.)**.

На бліндажі в цей час **затупотіли (Гонч.)**.

Вечір за вечором просиджували вони з Гафійкою... немов чекали дорогого гостя, що от-от не видко, як **затупає** перед хатою **(Коц.)**.

Щось **затупотіло** в сінях, і на дверях з'явився низенький присадкуватий чоловічок, якого зразу не впізнав Данило **(Коп.)**.

Ой, **задудніли** ковані вози на дворі **(Грінч.)**.

ЗАДАВАКА, ЗАЗНАЙКО, ЧВАНЬКО, ХВАЛЬКО, ХВАСТУН

Значення: про гордовиту, чванливо-хвастливу людину.

Прохор замовк. Не любить він Карпа. **Задавака** й хвастун **(Шиян)**.

Вже тільки такий **зазнайко**: йде по вулиці, то й себе не бачить **(Фм.)**.

Хвалився **хвалько** і досі ще хизується **(Тич.)**.

Чванько чваниться, а будько набудеться **(Ном.)**.

ЗАДАВАТИСЬ див. ЧВАНИТИСЬ

ЗАДАРМА див. ДАРОМ

ЗАДАРМА див. ДАРЕМНО

ЗАДАРОМ див. ДАРЕМНО

ЗАДАТИ ПРАСУ див. БИТИ (оп. звор.).

ЗАДЕРЕВІТИ, ЗАДЕРЕВ'ЯНІТИ, ЗАВМЕРТИ, ЗАКЛЯКНУТИ, ЗАСТИГНУТИ, ЗАТЕРПНУТИ, ЗАЦІПЕНІТИ, ЗОМЛІТИ

Значення. Бути в стані непритомності, нерухомості зі страху, переполоху, здивування, втрачаючи іноді почуття цілком чи частково.

Андрій задеревів зо страху та з дива і, не кажучи ні слова, відступився **(Фр.)**.

Занили й **задерев'яніли** ноги **(Козач.)**.

Семен Васильович зупинився і **завмер (Верш.)**.

Глянувши на прибережні оселі, вона так і **заклякла**, зігнута й зацікавлена **(Коц.)**.

Два курсанти дивізій школи **застигли** на варті **(Скляр.)**.

Все тіло якось заніміло, **затерпло (Гонч.)**

Так і лежав (Юрко) **зациленівши**, кожною клітинкою відчуваючи часті удари в двері **(Козач.)**.

Глянувши на Гафійку, Маланка так і **зомліла (Коц.)**.

ЗАДЕРЕВ'ЯНІЛИЙ, ЗАКЛЯКЛИЙ, ЗАКОСТЕНІЛИЙ, ЗАСТИГЛИЙ ЗАЦІПНЕНИЙ, ЗАЦІПЛИЙ, ЗДЕРЕВІЛИЙ

Сапун весь час сидів, втопивши очі в землю, лише зрідка переставляв **задерев'янілі** ноги **(Ряб.)**.

Хвилину стояв Марко блідий, **закляклий**, потім опустився на парту **(Коп.)**.

Вона сиділа замкнена, **застигла** і наче байдужа до всього **(Коп.)**.

Блаженний муж, що йде на суд неправих і там за правду голос свій підносить, що безтурботно в сонмищах лукавих **зацілії** сумління їх тормосить **(Фр.)**.

Він сидів **здерев'янілий** і стежив за нею безсильним поглядом **(Фр.)**.

Оля дивилась на Мотрю... **Здеревіла** з великого зачудування, а може, зо страху **(Вільде)**.

ЗАДЕРЖКА див. ЗАБАРЛИВІСТЬ

ЗАДЕРЖУВАТИ, ЗАТРИМУВАТИ, ЗВОЛІКАТИ, МАРУДИТИ, ТЯГТИ

Значення: уповільнювати в часі якусь роботу, дію і под. навмисно чи з якихось причин.

Не **задержуйте** мене балачками: треба діло робити **(Фм.)**.

Треба зробити так, щоб ніщо не **затримувало**, сівби ярих культур **(Р. У.)**.

Соя дипломатично **зволікав** з відповіддю **(Ткач.)**.

Яка нудота! Скоріше б вирок той! Чого **марудить? (Л. У.)**.

Ну! Швидше вибирай собі смерть... Не **тягни**, гаде!.. Сам знаєш, що не гідний жалю **(Сміл.)**.

ЗАДИВОВАНИЙ, ЗДИВОВАНИЙ, ЗДУМІЛИЙ, ВРАЖЕНИЙ

Як укопана, стоїть жінка на обніжку поля, не рушить уперед — **задивована** й розгублена **(Гол.)**.

Вона витріщила на нього **здивовані** очі і тривожно гляділа йому в лице **(Фр.)**.

ЗАДИРИСТО, ЗАДИРКУВАТО, ЗАДИРЛИВО, ЗАЧІПЛИВО

Море так **задиристо** хлюпа у берег, так принадно дзвенить в човни **(Коц.)**.

Поправив на голові шапку, заклав за спину руки, **задиркувато** кругом розглядається **(Вас.)**.

Вона **задирливо** дивилась йому в вічі **(Л. У.)**.

ЗАДЗВОНИТИ, ЗАБЕВКАТИ, ЗАКАЛАТАТИ, ЗАТЕЛЕНЬКАТИ, ЗАТЕНЬКАТИ

У труби затрубили, у дзвони **задзвонили (Шевч.)**.

Вночі на сполох **забевкав** великий дзвін **(Фм.)**.

Закалатали дзвони **(Шиян)**.

Загув великий дзвін з дзвіниці і розкотився в повітрі. За ним тихо **зателенькали** маленькі дзвоники **(Мирн.)**.

ЗАДИВЛЯТИСЯ див. ДИВИТИСЬ п. І

ЗАБИРАТИ див. ДРАТУВАТИ

ЗАДИХАНИЙ, ЗАСАПАНИЙ, ЗАХЕКАНИЙ

До майстерні вбіг **задиханий** Олександр **(Панч)**.

Начдив Пархоменко зупинив **засапаного** Орлика під кущем верб **(Панч)**

До Тарасової майстерні **захекана** примчала Оленька **(Ільч.)**.

ЗАДИХАТИСЬ, ЗАСАПАТИСЬ, ЗАХЕКАТИСЬ, УХЕКАТИСЬ, УХОРКАТИСЯ

Увійшли, а дівчина, затулившись руками, ридає, аж **задихається (М. В.)**.

Він **задихнувся** від довгої тиради і знову вирячився на всіх налитими кров'ю очима **(Смол.)**.

Чого ж ти так **засапалась?** — Я мовчу: не здишусь **(Барв.)**.

Варвара з Устиною... **засапались**, упріли, ледве переводили дух **(Коц.)**.

Валерій **захекався**, гріб, одкидаючись **(Ільч.)**.

А як **вхекається**, — «годі вже», кажуть, — «тобі, гаспиде! наші й батьки було б'ються, б'ються, та й оддихають...» **(Ном.)**.

Слово — **ухекатись** — досить часто використовують і в значенні — **заморитись**, важко дихаючи (хекаючи).

Обидві **ухоркались**, аж піт пройняв **(Мирн.)**.

ЗАДЛЯТИСЬ див. БАРИТИСЬ

ЗАДОБРЮВАТИ, УЛЕЩУВАТИ

Так от відкіля той мед! Он чого вони **задобрюють** ним **(Мирн.)**.

Язиком його **влещає**, а в серці іншу думку має **(Кул.)**.

Як її не **улещав**, а не схотіла зостатися **(Стор.)**.

ЗАДОВОЛЕННЯ, ЗАДОВІЛ, ЗАЛАССЯ, НАСОЛОДА, ОСОЛОДА, ВТІХА, РОЗКІШ

Він відчував **задоволення** від того, що полагодив кабель, і навіть не так лякається снарядів **(Гонч.)**.

Держатися жаданням неситим своїм... задоволу неситої страсті (Кул.).

Всяка праця дає людині велику **осолоду** й забуття (Крим.).

Куди не гляну, все мені усміхається; на серці якась дивна музика; кожна жилка тремтить **залассям** і **втіхою** (Стор.).

Я стояв над морем і з **насолодою** дихав морським солоним повітрям (Трубл.).

Ти ще не розумієш, яка се **розкіш** своєї сили (Фр.).

ЗАДОВОЛЬНЯТИ, УВОЛЯТИ, УДОВОЛЬНЯТИ

Описові звороти: УВОЛИТИ ВОЛЮ, ВВОЛИТИ БАЖАННЯ

Таке вже серце матері... що коли її дитина жива і здорова, то щоб була і щаслива, тоді тільки його і **задовольниш** (Стор.).

Коло Дідони терся, м'явся, її щоб тільки **вдовольнить** (Котл.).

Вволив єси, чого ледачі допевнялись (Кул.).

А циганочко да ворожечко, ой **уволь** мою **волю**: да причаруй ти да козаченька, що гуляє зі мною (Нп.).

Гадаю, що повістю «Син Таращанського полку» я хоч частково **вволив бажання** моїх читачів (Панч).

ЗАДРИЖАТИ, ЗАДВИГТІТИ, ЗАТІПАТИСЬ, ЗАТРЕМТІТИ, ЗАТРІПОТІТИ, ЗАТРУСИТИСЯ, ЗАТРЯСТИСЯ

Гуркнув грім, **задрижали** нараз гір найглибші основи (Фр.).

Підлога в млині **задвигтіла** (Куч.).

Від радості він **затіпався**, як у лихоманці (Панч).

Вилетів, як буря, аж двері **затіпались** на старих. завісах (Вас.).

Рука його **затремтіла**, — він не міг докінчити речення (Фр.).

Хлопчик **затрусився** всім тілом і побіг (Куч.).

Земля **затрусилася**, ворог закляк, як впав на колону вогненний літак (Баж.).

Так погуляєм, що аж пекло засміється, земля **затрясеться**, небо запалає (Шевч.).

ЗАДРИБОТІТИ див. ГОВОРИТИ П. 4.

ЗАДУМ, ЗАМИСЕЛ, ЗАМІР, НАМІР

Задум Кирилюка здавався їй зухвалим, занадто вже **сміливим** і **ризикованим** (Грим.).

Він із весілля вернувся додому охоплений новими надіями, **намірами, замислами**, нетерпінням (М. В.).

Я маю **замір** зараз же з самого початку приступити до реформи (Коб.).

Кажуть, весь поміст у пеклі з добрих **замірів** зложився (Л. У.).

Тарас лягає з твердим **наміром** встати, поки ще не розвидниться (Іван.).

ЗАДУМАНИЙ, ЗАМРІЯНИЙ, ЗАМИСЛЕНИЙ, ЗАДУМЛИВИЙ, ЗОСЕРЕДЖЕНИЙ, ДУМНИЙ, ДУМЛИВИЙ

Маруся стояла над ним **зосереджена, задумана** (Козач.).

Їй неначе ніяково було дивитися на **думливі**, поважні вільхи (Л. У.).

Боєць якусь хвилину стоїть **замислений**, оглядаючи чарівну дорогу (Гонч.).

Замріяна жінка, звівши вгору очі, йшла туди, де пломеніла чарівна зоря (Кач.).

І **думнее** чоло похмарніло (Шевч.).

ЗАДУМАНО, ЗАМИСЛЕНО, ЗАМРІЯНО, ЗОСЕРЕДЖЕНО, ЗАДУМЛИВО, ДУМНО, ДУМЛИВО

Кілька хвилин вона сиділа **задумано**, дивлячись в одну точку (Собко).

Чом сидиш, мовчиш **думливо**? (Лукаш).

Директор **замислено** розглядав газету (Гонч.).

Ні, додому обов'язково треба заїхати,— проговорив він **замріяно** і з дитячою упертістю (Панч).

Ніхто не озвався, ані засміявся, зостався козак сам собі **думно** (Кул.).

ЗАДУМУВАТИ, ЗАМИШЛЯТИ, ЗАТІВАТИ, ЗДУМУВАТИ

Задумала вража баба та й забагатіти, підсипала куріпочку, щоб вивела діти (Нп.).

Було ясно, що ворог від наступу не відмовився і **замишляє** проти нас щось інше (Збан.).

Де Богунова голова **затіє**, що там уже напевне сподівалися діла (Кач.).

Затіяв женитися, сам не знаєш нащо (Чуб.).

ЗАДУМУВАТИСЬ, ЗАГАДАТИСЬ, ЗАМИСЛЮВАТИСЬ, ЗАМРІЮВАТИСЬ

Мавка... журливо **задумується** (Л. У.).

І колись я була молодою!

Прошептала, **задумалась** (Шевч.).

Часто Максим, **загадуючись** над своїм бурлацьким життям, отак думав (Мирн.).

Схилилась (Тетяна) на руку ще глибше **загадалась** (Вас.).

Мати помічала, що останнім часом хлопчик часто замислюється (Донч.).

Замріявшись, Гриць зовсім не помітив велосипедиста, який наближався (Панч).

ЗАДУРМАНЮВАТИ, ЗАДУРЮВАТИ, МОРОЧИТИ, ТУМАНИТИ

Значення: збивати з глузду, забивати, морочити голову.

Забуяв травень зеленню й квітами, **задурманив** пахощами медовими (Козач).

Свирид Гаврилович: Що ви мені голову **задурюєте**! (Янов).

Чіпка сидить з товариством за столом: чарка літає за чаркою, **задурює** їм голови **(Мирн.)**.

Не **мороч** мені голови, бо вже й так обертом ходе **(Грінч.)**.

Співець іудейський: Та геть її! В пустиню! у вигнання! Хай не **морочить** нас! не баламутить **(Л. У.)**.

Хто його там думав свататись; так тільки **туманив** людей **(Н.-Л.)**.

ЗАДУРНО див. ДАРМА

ЗАДУХА див. ЖАРА

ЗАДУШЕВНИЙ, СЕРДЕЧНИЙ, СЕРДЕШНИЙ, ЩИРИЙ, ЩИРОСЕРДИЙ, РЕВНИЙ

Дружня бесіда набрала **задушевного** характеру **(Куч.)**.

Любив Яків Лиховид пісні. Мав він хороший, **задушевний** тенор **(Десн.)**.

Мій **сердечний** друг загинув у бою з фашистами **(Фм.)**.

Одцуралась нас близька й далекая, вся названая, **сердешная** родина **(С. Г.)**.

Шевченко, підняв прості, хатні розмови до високої пісні і разом зробив із них **ревну**, **сердечну** лірику, **величний** епос **(Кул.)**.

Добра та рада, де **щира** правда **(Ном.)**.

ЗАДУШЕВНІСТЬ, СЕРДЕЧНІСТЬ, ЩИРІСТЬ

Задушевність друга пізнається в горі-біді **(Фм.)**.

Сірі дитячі очі світилися **щирістю** і самі прохалися до серця **(Вас.)**.

ЗАДУШЕВНО, СЕРДЕЧНО, ЩИРО, РЕВНО, ЩИРОСЕРДНО

Розмова точилась у присмерках **задушевно**, тепло **(Скляр.)**.

Сердечно подякував за допомогу і почав лагодитись додому.

Вона мене молодого **щиро** полюбила **(Метл.)**.

Кохав він мене вірно, **щиросердно (Кон.)**

Хто любить **ревно**, жаліє певно **(Нпр.)**.

ЗАЖДАТИ, ЗАЧЕКАТИ, ПІДІЖДАТИ, ПОЖДАТИ, ПОСТРИВАТИ, СТРИВАТИ

Ви вже тільки **заждіть**, поки я зроблю покупки **(Коц.)**.

Зачекай, ще, дідусю, не йди! Сядь у нашій громаді **(Фр.)**

Що ж! **Підіждемо** до весни, а весна покаже, що далі робити **(Фм.)**

Пожди, небого! Ще козак за мною їде **(Барв.)**

Постривай-бо, не сунься поперед батька в пекло! **(Н.-Л.)**

Стривай лишень! Чи чуєш? Щось плаче **(Шевч.)**

ЗАЖЕБОНІТИ, ЗАШАМКОТІТИ, ЗАШЕПОТІТИ, ЗАШУШУКАТИ (СЯ)

Значення: заговорити тихо, іноді потаємно, по-старечи.

Знову **зажебонів** Клим. Обличчя йому горіло, як у хворого **(Грим.)**.

Бабуся старенька підійшла до чоловіків, **зашамкала** старечо губами **(Гол.)**

Юзя щось **зашепотіла** їй на вухо **(Л. У.)**

Зашепотіли збуджені листочки **(Коц.)**,

ЗАЖЕРЛИВИЙ, НЕВСИТИМИЙ, НЕВТОЛИМИЙ, НЕНАЖЕРЛИВИЙ, НЕНАСИТНИЙ

Бачив він уже не раз, яка **зажерлива** смерть, а й вона боїться сміливих **(Панч)**

Зажерливий хоч як наїсться, а ще просить **(Нпр.)**

Були в тої панни й червоно намальовані щоки (бо завше її мучила хіть **невситима** до їжі) і тримала вона в руці велику людську кістомаху **(Ільч.)**

Ну, вже й **невтолима** утроба, одно тільки й робить, що їсть **(Фм.)**

У вікна всі дивились ми з вагона і з **невтолимим** болем уявляли сліди війни потворні, мов кошмар **(М. Р.)**

У червні місяці стільки клопоту птахам і тваринам! Підросли діти і стали такими **ненажерливими**. Все пищать і їсти просять **(Коп.)**

Данило: І в кого він такий **ненажерливий** удався: Все йому мало! **(Тоб)**.

Заходьте в світ, відстояний людьми від **ненажерних** зграй, від замахів лукавих. **(М. Р.)**

Такі вже **ненаситні** прожори оті кролі все й точать, мов шашлюки **(Фм.)**

Тяжко задумавсь Дмитро. Ще не вірилось, щоб **ненаситна** смерть відібрала бойового друга, якому б жити і жити **(Стельм.)**,

ЗАЖИВАТИ див. ДОБУВАТИ

ЗАЖУРА, СТУМА

Значення: великий смуток, сум, безвихідь — горе.

Гасне день за борами у тихій **зажурі (Стельм.)**

Я жив... а що кому зробив? Куди я дів чуття і думи, коли й чиє життя зігрів, кого на світ я вивів з **стуми (Олесь)**.

ЗАЖУРЕНИЙ, ЗАПЕЧАЛЕНИЙ, ЗАСМУЧЕНИЙ, ЗАСУМОВАНИЙ

Дівчина **зажуреними** очима задумано дивилась кудись **(Гол.)**

Запечалений нещастям, він сидів кінець столу, звісивши голову **(Фм.)**

Ой ти, дівчино заручена, чого ж ти ходиш **засмученая? (Чуб.)**

Голубий **засмучений** погляд тихо зустрів

його і зразу ж погас (**Стельм.**)

Василь сидів... чогось **засумований** (**Фр.**)

Лісом колисався шум вічно **засумованих** сосен (**Коб.**)

ЗАЖУРЕНО, ЗАСМУЧЕНО, ЗАПЕЧАЛЕНО

Кривосин почав підспівувати, і вони обидва **зажурено** захитались у такт пісні (**Панч**).

Верби шумлять **зажурено** (**Козач.**)

Засмучено дивилась у вікно й думала: хоч би вісточку принесли від чоловіка, все ж легше б стало на душі (**Фм.**)

ЗАЖУРЮВАТИ (СЯ), ЗАПЕЧАЛЮВАТИ (СЯ), ЗАСМУЧУВАТИ (СЯ), ЗАСУМІТИ, ЗАСУМУВАТИ, ПОСМУТИТИ (СЯ)

А як ти його **зажуриш**? (**М. В.**)

Дніпро берег риє, риє, яворові корінь миє; стоїть старий похилився, мов козак той **зажурився** (**Шевч.**)

Змарнієш на личку — тільки його **запечалиш** (**М. В.**)

Пішов, не гаючись,— і добре, що пішов, бо **запечалитись** йому прийшлось би знов (**М. Р.**)

Вона ж його не звеселила, тільки гірше **засмутила** (**Метл.**)

Зінька важко зітхнула й голову похилила. Син так само **засмутився** (**Н.-Л.**)

Іде сумний, понурий... Дивно так **засумів** (**Кул.**)

Батечки мої! Як то кріпко **засумувала** Івга (**Кв.-О.**)

Прожив день та й **засумувався** (**Руд.**)

На майдані біля церкви **посмутились** матері (**Тич.**)

ЗАЗВУЧАТИ, ЗАБРИНІТИ, ЗАГУЧАТИ, ЗАЛУНАТИ

Від напруження в ушах **зазвучали** тоніснькі дзвоники (**Баш.**)

В творах Шевченка вперше українська мова **зазвучала** з надзвичайною силою (**Корн.**)

Грімкий його голос **загучав** на всю хату. В голосі його **забриніла** благальна нотка (**Вл.**)

Сурмачі набрали в груди повітря, і голосні мідні звуки сурм весело **залунали** над селом (**Панч**)

Знов слова, міцні, як темна мідь, у тиші **залунали** (**М. Р.**)

ЗАЗИВАТИ, ЗАКЛИКАТИ, ЗАПРОХУВАТИ, ЗАПРОШУВАТИ, ПРИКЛИКАТИ

Ми вірим, що дійдем до щастя і всіх уперед **закликаєм** (**Тич.**)

Почекай, я **закличу** служницю (**Фр.**)

Просимо до хати! — **запрохуе** Чіпка (**Мирн.**)

Хоч не нагодували, аби **запросили** (**Ном.**)

Він **запрошував** Сергія поїхати з ним у степ, глянути на овес (**Козач.**)

Над Десною зустріли жінку. Погомоніли трохи з нею, **запросила** вона до себе всіх відпочити (**Шиян**).

Всіх полковників **прикликати** до себе (**Рудч.**)

Сказав **прикликати** до себе слуг тих (**Кул.**)

ЗАЗИВНИЙ, ЗАКЛИЧНИЙ, КЛИЧНИЙ

Зазивний лист до української інтеліґенції (**Кул.**)

Іздалеку почули **закличний** голос гостинної бабусі (**Фм.**)

Де він, де? Я вчула слово **кличне**! (**Лукаш**).

ЗАЗИВНО, ЗАКЛИЧНО, КЛИЧНО

За вікном все продовжували **зазивно** грати сурми (**Риб.**)

Кінь заіржав втретє, протяжно і **клично** (**Риб.**)

Чоловік стояв на горі й **заклично** махав рукою (**Фм.**)

ЗАЗИРАТИ див. ДИВИТИСЬ II, I

ЗАЗІХАТИ, ВАЖИТИСЬ, ЗАМІРЯТИСЬ, ПОСЯГАТИ

Загибель спіткає всякого, хто **зазіхне** на священну землю нашої Вітчизни (**Р. У.**)

Ой **важу** я, **важу**, на дівчину вражу (**Нп.**)

Не бийтеся, не лайтеся, ви на мене не **важтеся** (**Нп.**)

А в дівчині чорні брівоньки, ти, козаченьку, **не важся** (**Нп.**)

Хто **важиться** на чуже добро, свого не буде мати (**Нпр.**)

Фашистські варвари **посягали** на нашу священну землю, на наше добро, на наш трудящий народ (**З газет**).

ЗАЗНАВАТИ, ЗАПАМ'ЯТОВУВАТИ, ЗВІДАТИ

Батька й матір ледві **зазнаю** (**М. В.**)

На таку виїхав гору, що мій батько й я — от уже й постарівся, а не **зазнаємо** тут води (**Рудч.**)

В хаті... що ступнеш, то й спіткнешся,— уже й не **зазнать**, коли долівку мазано (**Барв.**)

Мати вмерла — я ще малесенькою була, добре й **не запам'ятаю** (**М. В.**)

Весною була дуже велика вода в Росі, що й люде насилу таку воду **запам'ятають** (**Н.-Л.**)

Скажи мені, сивий Славуто, ти забомблений сталлю, свинцевого **звідав** дощу (**Мал.**)

ЗАЗНАВАТИСЯ, ЗАДАВАТИСЯ, ЗАНО-

СИТИСЬ, ЗАРОЗУМІТИСЯ, ВИСОКО НЕСТИСЯ

Значення: про зарозумілість, пихатість та гордовито-чванливу поведінку людини.

Він жартує і сміється, чорним чубом **задається** (Сос.)

Задається, як кошеня в попелі (Нпр.)

Знав Василь Катеринину скромність. Любила вона працювати і не **заносилася** із своєю працею (Дес.)

Куди тобі! Там так **заноситься**, що й себе не пізнає... Знайте, мов, мене, що я велика шишка (Фм.)

Чи ти багатий, чи гордуватий, чи **високо несешся?** (Нп.)

ЗАХОПЛЕНИЙ, ЗАІНТЕРЕСОВАНИЙ, ЗАЦІКАВЛЕНИЙ, ЗАІНТРИГОВАНИЙ

Заінтригований Стовбун покірно пішов за Семеном (Смол.)

Це чоловік з Ямищ,— пояснила Марія і обернула до чужого **зацікавлений** вид (Коц.)

Довголітні гнобителі не були **зацікавлені** в тому, щоб трудящі Галичини були культурними (Козл.)

ЗАІНТЕРЕСОВАНІСТЬ, ЗАЦІКАВЛЕННЯ, ЗАЦІКАВЛЕНІСТЬ

В очах його промайнула якась насторожена **зацікавленість** (Трубл.)

Жваве **зацікавлення** відбилось на обличчі генерала (Собко).

Прикрий Саїдів погляд показував йому неабияке **зацікавлення** (Ле).

ЗАІНТЕРЕСОВАНО, ЗАХОПЛЕНО, ЗАЦІКАВЛЕНО, ЗАІНТРИҐОВАНО

Він ставиться до своєї роботи **заінтересовано**, бо зжився з нею, звик (З газет).

Тарас слухав **захоплено** (Ільч.)

Вона вдавала, що **захоплено** читає (Смол.)

Хлопчина **зацікавлено** слухав (Верш.)

ЗАІНТЕРЕСОВУВАТИ (СЯ), ЗАІНТРИҐУВАТИ (СЯ), ЗАХОПЛЮВАТИ (СЯ), ЗАЦІКАВЛЮВАТИ (СЯ)

Степан намагався **заінтересувати** членів літгуртка, бо й сам інтересувався літературою.

Подія з букетом... усіх **заінтриґувала** (Трубл.)

Гордій Іванович не втратив чудової здібності линути неспокійною думкою в далекі простори. Цим він умів **захопити** завжди своїх учнів (Коп.)

Олеся й Еріка **захопило** змагання (Панч).

Олеся ще з п'ятого класу **захоплювалась** дослідами над рослинами (Донч.)

Він **зацікавлював** дітей то повістками, то казками (Фр.)

Він **захопився** читанням і ні на що не звертав уваги (Козач.)

Полковник Мартенс **зацікавився** розповіддю молодого лейтенанта (Собко).

ЗАЙВИЙ, ЛИШНІЙ

І Яремі дали коня **зайвого** з обозу (Шевч.)

Ой матінко-вишня, чи я в тебе **лишня** (Нп.)

ЗАЙМАТИСЯ, ЗАГОРІТИСЯ, СПАЛАХУВАТИ

Досягнувши верховіття, вогонь перекидається на хату, солом'яна стріха **займається**, пожежа швидко поймає хату (Л. У.).

І в той час скирти і клуня **зайнялись**, і зорі зникли (Шевч.)

Шваркнула блискавка, **загорілася** клуня, а біля неї **спалахнув** і стіжок сіна (Фм.)

ЗАЙНЯТИЙ, ЗАНІКОЛЕНИЙ, ЗАНЯТИЙ

Макаренко писав, що дуже **зайнятий** роботою і не має часу на листування (Трубл.)

Ну, буде вже... написав. Як написав, так і буде... Малописьменний, **занікolений**... сядеш прихватком коли... А що б з мене було? (Тесл.)

Вона возила його в концерти і до театру, коли чоловік був **занятий** (Коц.)

ЗАЙШЛИЙ, ЗАХОЖИЙ

Повернувшись, Ілліч повідомив, що в селищі лісокомбінату живе якийсь дивний народ. Більшість з них шевцює, але видно, що люди все нетутешні, **зайшлі**, мабуть ховаються від німців (Ковп.)

У другому (візку) якісь **захожі** добрі люди (М. В.)

У село Піски вступав якийсь незнайомий **захожий** (Мирн.)

ЗАКАПЕЛОК, ЗАКУТОК, ЗАПІЧОК, ПІЧУРКА

Значення: заглиблення (ніша) збоку або за піччю.

Чого б я, як той бовкун, сидів там у своєму **закапелкові?** (Мирн.)

Іноді **«закапелком»** називають тісну кімнату в приміщенні: **набудував самих закапелків**,— жодної просторої кімнати.

Таня відійшла в далекий **закуток** (Собко).

Закуток — затишний куточок, в приміщенні. Слово **«закуток»** Н.-Левицький вживає в переносному значенні. В її серці знайдеться добрий теплий **закуточок** для милого хлопця (Н.-Л.)

Вичуняла... (Катерина) та в **запічку** дитину колише **(Шевч.)**

Десь у **запічку** шаруділа миша **(Куч.)**

Покладіть у **пічурку** рукавиці, хай посохнуть **(Фм.)**

ЗАКАРБОВУВАТИ, ЗАРУБУВАТИ, ЗАСІКАТИ, ЗАРІЗУВАТИ, НАРІЗУВАТИ

Значення: робити нарізи, засіки на якихось речах, предметах для того, щоб запам'ятати якусь справу, подію тощо. Якщо комусь погрожують за якийсь учинок чи що, то кажуть: зарубай те собі на носі, тобто — запам'ятай.

Лісник **закарбував** дерево, яке треба рубати як будівельний матеріал **(Фм.)**

Зміряв купу буряків та й **зарізав** на палиці маленького карбика **(Крим.)**

Шляхи лісові позасікали (Грінч.)

ЗАКАРЛЮЧЕНИЙ, ЗАГНУТИЙ, ЗАКОЦЮРБЛЕНИЙ, ЗІГНУТИЙ, СКАНДЗЮБЛЕНИЙ

Високий, худий, з **закарлюченим**, як у кібця, носом на довгому обличчі, він трохи скидався на Дон-Кіхота **(Коц.)**

Поросята, з **закоцюрбленими** хвостиками, уп'ялися в соски свині: ссали молоко **(Фм.)**

Високий, трохи **зігнутий** у плечах, він зустрічає нас на дверях **(Тич.)**

Спитав Прудиус у **скандзюбленої** бабусі, котра несла в біленькій хусточці якесь горнятко з молоком чи з медом **(Ільч.)**

ЗАКАСУВАТИ (СЯ), ЗАДУБЛЮВАТИ (СЯ), ЗАКАЧУВАТИ (СЯ), ЗАСУКУВАТИ (СЯ), ПІДБИРАТИ, ПІДКАЧУВАТИ, ПІДНІМАТИ (СЯ), ПІДТИКАТИ (СЯ), ПІДСМИКАТИ (СЯ)

Значення: підіймати вгору одежу, підбирати поли, засукувати рукави.

Вона розщебнула рукав, **закасала** аж до плечей і встромила у воду руку, блакитну в місячнім сяйві **(Коц.)**

Маланка **закасалась** та лізе в воду **(Коц.)**

Задубили коні хвости **(Грінч.)**

Дівчина **задубилась** по коліна і побрела через брід **(Фм.)**

Алі кинувся до цепу. Татари скидали капці, **закачували** штани й ставали до помочі **(Коц.)**

Очеретом качки гнала, високо м ся **закачала (Чуб.)**

Інші робітники теж уже почали **засукувати** рукави **(Панч).**

Засукали ми рукави, подалися на пустирі. Тридцять місяців робили від зорі до зорі **(Воскр.)**

Оце ще не **засукується** ніяк рукав **(Грінч.)**

Вона одною рукою миттю зірвала з пліч хустку, а другою **підібрала** довгу і чорну, як гайворон, косу **(Стор.)**

Підібрала плахіття та й гайнула по вулиці, тільки бризки розлітаються **(Фм.)**

Підсмикають сорочку **(С. Г.)**

Підкачай холоші, щоб не забовтав штанів **(Фм.)**

Підтичу спідничку, за ним через річку світ за очі побреду **(Лукаш).**

Бреду бродом через воду, по коліна **піднялась (Нп.)**

Підтикалась, підсмикалась, йду гречки косити, а щоб мені запащини та й не заросити **(Нп.)**

ЗАКАТОВАНИЙ, ЗАМОРДОВАНИЙ, ЗАМУЧЕНИЙ, ЗАСІЧЕНИЙ

Закатований царськими жандармами, помер у тюрмі та не вмерло праве діло, за яке він боровся **(Фм.)**

Коли б могли вони тим людям нагадати про поневолених **замучених братів (Л. У.)**

Й покапали сльози з старих очей **замучених (Шевч.)**

ЗАКАТОВУВАТИ, ЗАМОРДОВУВАТИ, ЗАМУЧУВАТИ, ЗАСІКАТИ

Закатували його, насмерть **закатували** царські кати.

Тисячі ще других **замордували** лютими муками **(Стор.)**

І в темній темниці мене, вольного гетьмана **голодом замучив** у кайданах... Царю! Царю! **(Шевч.)**

За найменшу провину пани-кріпосники **засікали** своїх кріпаків різками до смерті **(Фм.)**

ЗАКВАПИТИСЬ, ЗАМОТОРИТИСЯ, ЗАСПІШИТИ, ЗАХАПАТИСЯ, ЗАШВИДИТИ, ЗАШВИДКУВАТИ

Якщо я в машину зубату колосся пущу, мов ріку, то хлопці, жінки і дівчата ту ж мить **заспішать** на току **(Ол.)**

Замоторився він, як у школу йти **(С. Г.)**

Збираючися в дорогу, так **захапалися**, що багато дечого позабували **(Крим.)**

Він пустив його руку і **зашвидкував**, постукуючи поперед себе палицею **(Риб.)**

ЗАКАЧАНИЙ, ЗАСУКАНИЙ

З-під **закачаних** по лікті рукавів видно було, як мускули на руках нап'ялись **(Л. У.)**

Забризкана водою, з **засуканими** по лікоть рукавами, стоїть Юлька за великою балією і пере білизну **(Шиян).**

ЗАКИД див. ДОРІКАННЯ

ЗАКИДАТИ див. ДОРІКАТИ

ЗАКИНУТИ ОКОМ див. ДИВИТИСЬ III, 1

ЗАКІНЧУВАТИ, ЗАВЕРШУВАТИ

Закінчив діло — гуляй сміло **(Нпр.)**

Несподівано для самого себе, він так захвилювався, що не зміг навіть **закінчити** фрази **(Ле і Левада).**

Вугільна промисловість успішно **завершила** п'ятирічний план **(Р. У.)**

Бреши, бреши, гаразд **заверши,** під кінець правду скажи та і **забожись (Манж.)**

ЗАКЛИК, ЗАЗИВ, ЗОВ, КЛИК, КЛИЧ, ПОКЛИК, ПРИЗОВ

По першому **зову** ішли комсомольці з райкому на фронт **(Воронько).**

Мертве нехотя устає на чарівницький **поклик** з домовини **(Кул.)**

В нас клятва єдина і воля єдина. Єдиний в нас **клич** і порив **(Баж.)**

Троянство, знаєш, все голодне сипнуло ристю на той **клик (Котл.)**

Оголошено **призов** до лав Червоної Армії.

ЗАКЛОПОТАНИЙ, ЗАНЕПОКОЄНИЙ, ЗАТУРБОВАНИЙ

Заклопотаний і стомлений Степан Федорович схуд і зблід **(Козач.)**

Майор говорив коротко, уривчасто, обличчя його було тривожним і **занепокоєним (Собко).**

Андрій **затурбований,** задуманий, кусає губу, дивиться кудись у відчинене вікно **(Вас.)**

Вихиливши у вікно голову, вона кидала очима **затурбовані** погляди **(Вас.)**

ЗАКЛЯКАТИ, ДУБІТИ, ЗАДУБІТИ, ЗАКОЦЕЛІТИ, ЗАКОЦЮБНУТИ, ЗМЕРЗНУТИ

Значення: про охололу й замерзлу (переважно взимку) землю, про людину, тварину.

Подержало з тиждень морозами,— земля **заклякла,** як кістка **(Мирн.)**

Вночі земля **дубіла** від морозу, поймалась тонким, блискучим, мов скло, льодком **(Козач.)**

Земля так **закоцеліла,** що аж порепалась **(Фм.)**

Закоцюбла, аж потріскалась земля, з якої місцями поздувало сухий, як пісок, сніг **(Грим.)**

Якби не вмів дрижати, то **змерз** би **(Нпр.)**

ЗАКЛЯКЛИЙ, ЗАДУБІЛИЙ, ЗАКОЦЮБЛИЙ, ЗАМЕРЗЛИЙ

Розгорілося багаття, то матроси розпалили, щоб **закляклі** руки гріти **(Л. У.)**

Під дверима скавучало **задубіле** цуценя **(Панч).**

Вихор стояв нічну вахту на есмінці «Гроза», весь мокрий і **задубілий** від холодного вітру **(Куч.)**

Я до нього, а він увесь, як кість **замерзлий,** ані рукою, ані ногою рушити не може **(Фр.)**

На городі стояла перелякана Терещиха, ніби **закоцюбла** сніжна баба **(Ле).**

ЗАКЛЬОВУВАТИСЯ, ЗАКОНЯТИСЯ, ЗАРОДЖУВАТИСЯ

Може, він і в думці нічого не мав того, що **заклюнулося** в його дурній голові **(Мирн.)**

Чи то давнє яке лихо прокинулось в хаті? Чи вчорашнє задавлене знов заворушилось, чи ще тільки **заклюнулось** і рай запалило? **(Шевч.)**

Законяється дитина **(Грінч.)**

Ба! Зерно яке довге, значиться велике бути **законилося,** та запекло сонце **(Грінч.)**

Високо над лісом **законився** щерблений місяць; він був кволий і ледве виблискував **(Янов.)**

Десь в глибині колони **зароджується** пісня **(Гонч.)**

В незвичайних умовах Вітчизняної війни **зародилося** бажання розповісти про людину, яка поборола в собі почуття страху **(Ле).**

ЗАКОВАНИЙ, ЗАБИТИЙ, ЗАКУТИЙ, ОКУТИЙ, КУТИЙ

Трепетно виходжу на Красну площу, мов опуклий щит лежить вона, **закована** в граніт **(Баж.)**

То не вмерлі, не убиті, не суда ідуть проситі! Ні, то люди, живі люди, в кайдани **забиті (Шевч.)**

Нагодовані, обуті і **кайданами окуті (Шевч.)**

І коліна одпочинуть, **кайданами куті (Шевч.)**

В бетон і сталь наш край **закутий (Сос.)**

ЗАГОЙДАТИСЬ, ЗАКОЛИСАТИ, ЗАЛЮЛЯТИ, ЗАКОЛИХАТИ (СЯ), ЗАХИЛИТАТЬСЯ

Жінка в хустині схопила Орисю на руки і почала її **заколисувати,** як маленьку, хоча Орисі йшов уже п'ятий рік **(Іван.)**

Було тихо-тихо. Тиша **заколисувала** думки, увагу **(В. Минко)**

Одноманітний сплеск моря, що чутний був аж сюди, **заколисав** його **(Борз.)**

Заколишу, залюляю, сама піду погуляю **(Мил.)**

Мрії неясні його **заколихали (М. Р.),**

Лампа в його руках **загойдалася** і заліплене газетою скло з брязком упало на підлогу **(Куч.)**

Захвилювалось без кінця-краю море живих квітів, **загойдалися** вінки, затріпотіли в повітрі червоні стяги **(Гонч.)**

Випустила зовсім стовп з обіймів. Відразу **захилиталась, замахала,** як вітряк, руками **(Вас.)**

ЗАКОЛОТНИЙ, БУНТАРСЬКИЙ, БУНТІВЛИВИЙ, БУНТІВНИЧИЙ, ВОРОХОБНИЙ

То **заколотний** чоловік **(УРС).**

Хотілося співати всіма грудьми пісню **бунтарську (Гол.)**

І в готуванні себе до майбутньої боротьби на кордонах незмірених просторів Батьківщини знаходить він місце собі, своїй **бунтівливій** невгамовній вдачі **(Сміл.)**

І дзвона **плем'я бунтівниче** на свій розгойдує вже кшталт, і він не до сумиру кличе, реве оглушливо на гвалт **(Лукаш).**

ЗАКОСИЧЕНИЙ, ЗАКРАШЕНИЙ, ЗАМАЄНИЙ, ПРИКРАШЕНИЙ, УМАЄНИЙ

Йде весна запашна, квітами-перлами **закосичена (Тич.)**

У кожного шапка **закосичена** пером **(Кач.)**

Зеленіє широка долина, **прикрашена** весняними квітами **(Фм.)**

Вже не видно й берега, очеретом **умаєного (Лукаш).**

ЗАКОСИЧУВАТИ (СЯ), ЗАКВІТЧУВАТИ (СЯ), ЗАКРАШУВАТИ (СЯ), ПРИКРАШУВАТИ (СЯ), УКВІТЧУВАТИ (СЯ), УКРАШУВАТИ (СЯ), ЗАМАЮВАТИ (СЯ), УМАЮВАТИ (СЯ)

Сонячні промені переплітаються з дитячим галасом і **закосичують** золотими стрічками шовкове дитяче волосся **(О. В.)**

Дівчата **закосичили** її (Шуру Ясногорську), **заквітчали,** наче справжню наречену **(Гонч.)**

Ой зроблю я косиченьку саму барвінкову, **закосичу** кресанину свому миленькому **(С. Г.)**

Ой упала зоря з неба, та й розсипалася, а Марця ю позбирала, **закосичилася (С. Г.)**

Нимидора **заквітчувала** її, милувала, як рожу в садочку **(Н.-Л.)**

Ні, я хочу для тебе так **заквітчатися** пишно, як лісова царівна! **(Л. У.)**

Заквітчалися інеєм вишневі садки **(Л. Г.),**

Мак у городі всі квіти **закрашає (Кул.)**

Ой у лузі калина увесь луг **закрасила (Метл.)**

Ой чого, чого, усі могилки корогвами **закрашено? (Кул.)**

Скрипки й цимбали **закрасили** шовком **(С. Г.)**

Тільки його **закрасили** брівоньки чорненькі **(Милор.)**

Хатки садочками **закрашені (Мирн.)**

Чим же той світ **закрашається?** чи горами, чи долинами, чи великими могилами? **(Чуб.)**

Вона рум'янцем уся **закрасилася,** як те слово почула **(М. В.)**

Хвалилася княгиня, що дарів повна скриня, підіте, принесіти боярів **прикрасіте (Макс.).**

Мою душу, мов до шлюбу дівчину, **вмаїли (Воробкевич).**

Набубнявіли на деревах бруньки, готуючись зеленим листом **замаїти** гаї та діброви **(Коц.)**

Там то красна, там то гожа, подивлюся — коби рожа, а в личеньку така щира, що всі квіти **прикрасила (Чуб.)**

А то не буду танцювати, поки барвінку не нарву та не **уквітчаюсь (Шевч.)**

Червона калина луги **украшає (Чуб.)**

ЗАКРАСУВАТИ (СЯ), ЗАПИШАТИ (СЯ)

Відстояться літа, як вино золотисте. На дорогах моїх **закрасується** клен **(Стельм.)**

Чарівною маною **закрасує** мир весною **(Граб.)**

Твоя краса на той рік ще буйніше **запишає (Л. У.)**

Де кропива буйна колись широкими кущами розросталась,— братки з шавлією в розмові **запишались (М. Р.)**

Вранці озолочена сонцем відмолоджена природа **запишалася** сліпучозеленими хвилястими просторами ставківських бурякових плантацій **(Кач.)**

ЗАКРИВАТИ (СЯ), ЗАСЛОНЯТИ (СЯ), ЗАТУЛЯТИ (СЯ)

Раптом вітер зняв хмару пилу, яка **закрила** все **(Коц.)**

Ой ти, ясний місяченьку, **закрийся** хмарами **(Чуб.)**

Сніговиця, ніби тонким серпанком **заслонила** все навколо **(Бойч.)**

Розкішшю вбрані сади **заслоняли** хати **(Горд.)**

Найдіть заслінку та **заслоніть** піч, бо страва вихолоне **(Фм.)**

Я ще до мови не прийшла, як він схопився на рівні ноги і від мене тремтячими руками **заслонився (Л. У.)**

Сині волошки проти місяця ще більше синіли, **затуляючи** собою мало не все вікно **(Вас.)**

Під липою був холодок. Багатолітнє, широковерхе дерево **затуляло** невеликий клапоть землі од сонця **(Риб.)**

Високе досвітнє небо **затулили** зарості колючого терну **(Стельм.)**

Дівчина, **затулившись** руками, ридає **(М. В.)**

ЗАКРИЧАТИ, ЗАВЕРЕЩАТИ, ЗАВОЛА-

ТИ, ЗАГАЛАСУВАТИ, ЗАҐВАЛТУВАТИ, ЗАГОРЛАТИ, ЗАГОРЛАНИТИ, ЗАЖЕЛІПАТИ, ЗАЯЧАТИ

Закричав горлатий півень і прогнав мій страх **(Гліб.)**

Заверещав і з лігва виповз ворог і заметавсь розпачливо **(Баж.)**

Тогді... риндарі гірким голосом **заволали (Нп.)**

Заволати — сильно кричати, переважно кличучи когось на допомогу,. порятунок.

Спиніться! — **Заволав** він, кидаючись до Шторре,— спиніться, я зовсім забув... **(Собко).**

Загін войовничо **загаласував (Янов.)**

Заґвалтувало село від краю до краю **(Мирн.)**

На сідалі **загорлав**, забив крильми півень **(Стельм.)**

Вийшов Павло на вулицю й **загорлав** щосили: — Хлопці, агов! **(Фм.)**

А я так **загорланив**, так заглушив усіх **(Боров.)**

Яким як **зажеліпає**: — Ох, ти, бісова тварюко! Тпру-у! і чимдуж замахав руками **(Мирн.)**

Ще хотів юнак їй щось промовить, та навколо турки обступили, **заячали**, наче хижі круки **(Л. У.)**

Заячати — більше кажуть про крик птахів-лебедів, гусей..., рідше про людей.

ЗАКОРКОВАНИЙ, ЗАКУБРЕНИЙ, ЗАКУПОРЕНИЙ, ЗАТКНУТИЙ

Поклали в труну партизани **закорковану** пляшку з папірцем **(Риб.)**

Закубрену сулію налівки поставили в погріб **(Фм.)**

ЗАКОСТРИЧИТИСЬ, ЗААРТАЧИТИСЬ, ЗАБАСКАЛИЧИТИСЯ, ЗАЄРЕПЕНИТИСЬ, ЗАКОМИЗИТИСЬ

Я до його рідним братом,— а він як **закостричиться**, так куди тобі **(Грінч.)**

Чого це ти **закомизилася**: і те тобі не так, і те не таке **(Фм.)**

На залицяння молодих **забаскаличившись** мовчала **(Греб.)**

ЗАКУРІТИ, ЗАКУШПЕЛИТИ, ЗАПОРОШИТИ, ЗАПИЛИТИ

Значення: підняти пил по дорозі, в приміщенні, надворі.

Роман... плутаючись у довгій сорочці, аж **закурів** з класу **(Вас.)**

Зима довго не хотіла стелитися, а тоді як **закуріло**, завихрило, світу не видно **(Горд.)**

Заховалося сонце — похмуріло, загуло, закрутило, **закушпелило** шляхом **(Мирн.)**.

ЗАКРУЧУВАНИЙ, (ЗАКРУЧЕНИЙ) ЗАКОЦЮРБЛЕНИЙ

Значення: загнутий кільцями

Не тільки парубоцький чорний, **закручуваний** ус... чарує молодих дівчат **(Греб.)**

Пахучі соснові стружки **закрученими** стьожками вискакували з-під гострого леза **(Донч.)**

Маленькі рожевошкірі поросята із **закоцюрбленими** бубликом хвостиками одне з-перед одного шукали мордочками у свині «свого» соска **(Фм.)**

ЗАКОШЛАНИЙ, ЗАКУДЛАНИЙ, РОЗКУДЛАНИЙ, ЗАКУЙДАНИЙ, ЗАКУСТРАНИЙ, ЗАПАТЛАНИЙ, РОЗПАТЛАНИЙ, РОЗКОШЛАНИЙ, СКУЙОВДЖЕНИЙ

Значення: про нерозчесане волосся на голові людини.

Спадають зелені сузір'я коневі в **закошлану** гриву **(Мал.)**

Заспаний, **закудланий (С. Г.)**

Хведір пізно вернувся додому, **розкуйданий**, без шапки **(Мирн.)**

Ех, ти, **закуйданий** та ще й невмитий **(Фм.)**

На голові волосся було **розкудлане (Н.-Л.)**

Одутлуватий, **закустраний**, він став серед хати, понуро оглядаючи кругом себе **(Мирн.)**

Хоч би розчесався, а то так **запатланий** і ходить **(Фм.)**

...Мчить велетень... паровоз і лишає позад себе **скуйовджену** гриву темносірого диму **(Хижн.)**

ЗАКУШКАНИЙ, ЗАГОРНЕНИЙ (ЗАГОРНУТИЙ), ЗАТУШКАНИЙ, ЗАКУТАНИЙ, ЗАМОТАНИЙ

Ото ще мені дівка: ходить **закушкана**, як стара баба **(Фм.)**

Парубок... держав у руці щось кругле, у білу хустку **загорнене (Мирн.)**

Довкола кривого столу і на лаві в сутінках сиділи Василь Моренко, Гнат Убогий, Семен Сухий і **затушкана** в теплу хустку Маруся **(Панч).**

Закутана теплою ковдрою лежала хвора на возі **(Фм.)**

З дупла витяг **замотаний** в ганчірку невеликий аркуш паперу **(Бойч.)**

ЗАЛИЦЯЛЬНИК див. БАХУР

ЗАЛИШАТИ (СЯ), ЗОСТАВАТИ (СЯ)

Удосвіта наш пароплав **залишив** за собою острів Руський **(Трубл.)**

Перший батальйон **залишився** на місці, щоб атакувати перевал з фронту **(Гонч.)**

І хоч з тобою розстанусь, то в думці моїй **зостанеться** наче жива твоя постать і кожнеє слово з речей **(Л. У.)**

Козак їде в чисте поле, **зостаюся** я са-

ма — ні дівчина, ні вдова (Нп.)

ЗАЛІЧИТИ, ЗАРАХУВАТИ

Якось приємно тепер, коли вже лихо давно минуло **залічити** тих вісім місяців на карб патріотичного страждання (Коц.)

Колгоспникам **зарахували** трудодні за понадурочну роботу (Фм.)

ЗАЛУЧАТИ, ПРИХИЛЯТИ

Прихиляймо його до нас (Грінч.)

ЗАЛУЩАТИ, ЗАЛУСКОТІТИ, ЗАТРІЩАТИ, ЗАТРІСКОТІТИ

Літак висипає над подвір'ям дрібні тріскучі гранати. Пороснуло, **залущало** скрізь, ніби розсипалась на скалки висока скляна стіна (Гонч.)

Вгорі **залускотіло** страшенно й разом щось гепнуло на підлогу (Козл.)

На фронті **затріскотіла** стрілянина (Панч).

ЗАЛЮБКИ, ЗАОХОТКИ, ОХОЧЕ, РАДО, З ДОРОГОЮ ДУШЕЮ, ОХОЧИМ СЕРЦЕМ

Я підійшов до них, **залюбки** слухав незнайомий мені мотив (Шиян).

Зібралися, панове-радо? Я всіх вас тут вітаю **радо** (Лук.)

Він **заохотки** пішов працювати на завод

Який враг просить його силувати? Вона з **дорогою душею** піде (Кул.)

ЗАЛЯСКАТИ, ЗАЛЯСКОТІТИ, ЗАПЛЕСКАТИ (в долоні).

Публіка зашуміла, **заляскала** в долоні, закричала (Н.-Л.)

Рясно **заляскотіли** оплески в класі (Вас.)

Діти загомоніли радо. В долоні **заплескали** (Риб.)

ЗАМАЗАНИЙ див. БРУДНИЙ

ЗАМАЗАТИСЬ див. БРУДНИТИСЬ

ЗАМАЯЧИТИ див. ВИДНІТИСЯ

ЗАМАНЮВАТИ див. ВАБИТИ

ЗАМАНУТИСЯ див. БАЖАТИ

ЗАМЕТЛЯТИСЯ, ЗАТЕЛІПАТИСЯ, ЗАМАЯТИ

Китиця од фаза на йому **заметлялась** (Коц.)

Стрічки **заметлялись** на плечах, наче од вітру (Н.-Л.)

Китиці довгого пояса **зателіпались** на чорній запасці (Фм.)

Замає парус, крикне птиця (М. Р.)

ЗАМЕТНЯ, ЗАМ'ЯТТЯ, ЗАМ'ЯТНЯ, ЗАМЕТУШНЯ, СУМ'ЯТТЯ

Знялась **заметня**, тривога, шукання і дівчину знайшли (Л. У.)

Здається велике **зам'яття** затлумило їм голови, бо мов наввипередки, один одного збиваючи з ніг, ганяють по ярмарку (С. Г.)

Така була **зам'ятня** тоді (Грінч.)

Всю ніч стояла **заметушня** у панських будинках (Вас.)

Я вам повеселитись раю між молоді, в розгульнім **сум'ятті** (Лукаш).

ЗАМИЛЮВАТИ ОЧІ див. ДУРИТИ

ЗАМИНКА, ЗАДЕРЖКА, ЗАПИНКА, ЗАТРИМКА, ЗАМІШКА

Він був заклопотаний, у нього трапилась якась **заминка** з роботою на току (Донч.)

Христя, як муха, літала, радніша усюди поспіти, усе зробити, щоб не було **задержки** (Мирн.)

Невеличка **запинка** перешкодила вчасно закінчити роботу (Фм.)

Іди ж живенько, зроби, що треба і без **затримки** повертайся (Фм.)

По господарству усе справно, хазяйство

ЗАМИРШАВІТИ, ЗАМАРНІТИ, ЗАНИДІТИ, ЗАПАРШИВІТИ, ЗАХУДНУТИ, ЗАХУДАТИ, ЗАЧАХНУТИ, ЗАЧУЧВЕРІТИ, ЗМАРНІТИ, ЗМІЗЕРНІТИ, ЗАСКНІТИ

Коли б не Ганна, його жінка, то й зовсім, мабуть, **замиршавів** би дядько Іван (Коп.)

Чогось наше порося стало погано їсти, **запаршивіло** так (Фм.)

Щось ти, брате, дуже **захуд, змарнів**. Недуг якийсь, мабуть, мучить (Фм.)

Я тут в Деркачівці незабаром **занидію, зачучверію**, як трава в спеку (Н.-Л.)

За довгий час **змарнів**, борода одросла (Рудч.)

Лице твоє **змарніло**, очі позападали (Н.-Л.)

Подивися ти на мене — бач, як я **змарніла** (Шевч.)

Так **змізернів, зачах**, що й голосу не відтягне (Фм.)

Заскніти за той довгий час (Мирн.)

ЗАМИРШАВИЙ, ЗАНИДІЛИЙ, ЗАСМОКТАНИЙ, ЗАЧАХЛИЙ, ЗАЧУХАНИЙ, ЗАЧУЧВЕРЕНИЙ, ЗМАРНІЛИЙ, ЗМІЗЕРНІЛИЙ

Значення: непоказний, захудалий, занехаяний, жалюгідний.

Таке вже **замиршаве**, а ще ото дивись і карьожиться: ось то я (Фм.)

Жито, ледве од землі одлізло,— низеньке, жовте, **засмоктане** (Мирн.)

Смаглі, запечені бороди, хустки, мліючи від спеки, збивалися, стовплювалися в затінку під **зачахлими** деревами (Горд.)

Якби прибрати, то й дитина була б гарна, а то нема рідної матері, то й ходить **зачухане** (Грінч.)

Поглянь, дорогий товаришу, які корячкуваті вони (сосни), **зачухані** (Донч.)

До Настиних воріт чустрою, **зачучвереною** конячкою під'їхав на драбиняку сусід Матвій (Вас.)

Світло пада на зажурене, **змарніле** лице жіноче (Горд.)

І стоїть перед ними темний гай — смутний, **змарнілий** (Вас.)

Його обличчя, що недавно ще цвіло свіжим рум'янцем, було жовте, **змізерніле**, щоки позападались (Фр.)

ЗАМИСЛІВКА, ЗАТІЙНИЦЯ, ВИГАДНИЦЯ, ВИГАДЧИЦЯ

То-то ж була **вигадчиця**, то-то ж була **замислівка** (М. В.)

Така була **затійниця**, як що вигадає, то всім подобається, всі школярі її любили.

ЗАМІСТО, ЗАМІСТЬ, ЗАТОМІСТЬ, НАТОМІСТЬ

Дала ж мене моя мати заміж за старого і казала танцювати **замість** молодого (Чуб.)

Замісто струн нап'яв він тетиви спижові (Фр.)

А ще б краще ви зробили, якби **замість** старого та обрали молодого завзятого молодця (Шевч.)

Та ми таки Христю й одберемо од вас,— сміється Галя...— Про мене... Хай вона й вам, тільки я собі Чіпку візьму **затомість**,— одказує Грицько (Мирн.)

З її лиця щез усміх, а **натомість** на ньому завис якийсь понурий, гнівний вираз (Фр.)

ЗАМІЧАТИ, ЗАПРИМІЧАТИ, ЗАПРИКМЕЧУВАТИ, ПОМІЧАТИ, ПРИМІЧАТИ, ПОСТЕРІГАТИ, УКМІЧАТИ, ЗАУВАЖУВАТИ, ДОБАЧАТИ, ДОГЛЯНУТИ

А Чайчиха, щодалі усе вона хмурніша — от мов хмара чорна. І **замічати** я стала, що вона почала кудись ходити (М. В.)

Люди **укмічали**, що погане діється в них у хаті (Н.-Л.)

Постерігав він, що в нього в серці ворушиться кохання (Коц.)

Я вже давно **запримітила**, що полюбила його (Кв.-О.)

Примічай, куличок, куди чайка летить (Нпр.)

Доглянули мене собачі діти (жандарі) пустилися навздогін (Фр.)

Я **помічати** стала, що Парася сама собі думає та думає (М. В.)

І пішов собі, наче він не **завважив** і не чув слова її благащого (М. В.)

Зо мною зустрінуться, мов **не добачають** (Шевч.)

ЗАМОВКАТИ, ЗАМОВЧАТИ, ЗАНИШКНУТИ, ЗАНІМІТИ, ЗАТИХАТИ

Ольга знову лягла й **замовкла**, не звертаючи уваги на Данила (Коп.)

Собаки де-де по Вільшаній загавкають та й **замовчать** (Шевч.)

Гомоніли, гомоніли, а далі й **занишкли** (Грінч.)

А він стоїть, мов **занімів**,— слова не вимовить (Фм.)

Затихло все, тільки дівчата та соловейко не **затих** (Шевч.)

ЗАМОЖНИЙ див. БАГАТИЙ

ЗАМОРЕНИЙ, ЗАПРАЦЬОВАНИЙ, ЗМОРЕНИЙ, НАТРУДЖЕНИЙ, ЗАМОРДОВАНИЙ, ТРУДНИЙ, УМОРЕНИЙ, УТОМЛЕНИЙ, НАТОМЛЕНИЙ

Обдертий, **заморений** кіт знов несподівано виплив (Коц.)

Натомлені коні йшли спокійним кроком (Сміл.)

Ой, коню, мій, коню, що ти такий смутний? Що ти із дороги прийшов такий **трудний** (С. Г.)

Під дубом зелененьким кінь **замордований** стоїть (Шевч.)

Його великі **запрацьовані** руки спокійно лежали на держаку (Коц.)

Вийди, коханая, працею **зморена** хоч на хвилиночку в гай (Нп.)

Спокійним сном спочивало **натруджене** за день козацтво (Кач.)

Уморений за день працею, міцно заснув.

ЗАМОРЮВАТИ (СЯ), НАМОРЮВАТИ (СЯ), НАТОМЛЮВАТИ (СЯ), НАТРУДИТИ (СЯ), ПОТОМИТИ (СЯ), СТОМЛЮВАТИ (СЯ), УТОМЛЮВАТИ (СЯ), УХЕКАТИ (СЯ), УХОРКАТИ (СЯ), ЗМУЧИТИ (СЯ), ЗМОРДУВАТИ (СЯ), ВИМУЧИТИ (СЯ)

Так **заморив** у роботі коні, що ледве порожньом віз тягнуть (Фм.)

Заморився, наробився та й ліг спочивати (Нп.)

Наморив я ноги, ходячи цілий день сюдитуди.

Бува, і **наморюся**, а виду не подам,— хвалилася вона (Шиян).

Уночі, недавно, коли мене безсоння **натомило**, у голові з'явилось дві, три мисли (Баж.)

Натомившись, що й ногами не здвигну, мушу, мов пес той, мерзнути на мокрій землі? (Коц.)

Ми їхали за три милі, кониченьки **потомили** (Милор.)

Так **потомилися**, що насилу ноги волочать (Рудч.)

Ой не їдь, рідненький, бо доріженька злая, коня **змордуєш** (Метл.)

З нудьги, турботи серце **змордувалось** (Крим.)

Вона не **натрудила** своїх білих ручок (Мирн.)

Натрудилася за день над ночвами (Гол.)

Стомить мене робота **(М. В.)**

Не **стомились** міцні крила у молодого орляти **(С. Г.)**

Спочивають добрі люди, що кого **втомило (Шевч.)**

Коні вороненькі ноги **утомили (С. Г.)**

Так **ухекає** того (молотника), що мусить і шапку геть **(Номис).**

Ну і **вхоркав** же коня! **(С. Г.)**

Обидві **ухоркались**, аж піт пройняв **(Мирн.)**

ЗАМУРЗАНИЙ див. БРУДНИЙ

ЗАМ'ЯТИСЯ див. ВАГАТИСЯ

ЗАНІВЕЧИТИ, ЗНІВЕЧИТИ, ЗБАВИТИ, ЗІПСУВАТИ, СПОГАНИТИ, ЗБАГНІТУВАТИ

Я сам **занівечив** свій вік, і ні на кого не жалкую **(Шевч.)**

Вона кляла чоловіка, що зав'язав їй світ, **знівечив** її так, що в неї кістки не було цілої **(Н.-Л.)**

Доброго корчма не **зіпсує**, а лихого і церква не поправить **(Ном.)**

Він аґрусом **збавив** зуби **(Крим.)**

Нащо я його надіну, щоб **збагнітувати** одразу **(С. Г.)**

ЗАНЕСТИ, ЗАМЧАТИ, ЗАТАСКАТИ, ЗАТИРИТИ

Роман... і не помітив, як самі ноги **занесли** його на ниву **(Коц.)**

Козацькі суда на три часті розбивало! Першу часть одбивало в тихий Дунай **замчало (С. Г.)**

Собаки десь уже і ягня **затаскали (Манж.)**

Це вже, мабуть, ти **затирив** мішок аж на степ: шукаю, шукаю — нема **(Фм.)**

ЗАНУДИТИСЯ, ЗАНУДЬГУВАТИ, ЗАСКУЧАТИ

Поки на чужині я довго блукав...— **Занудилась** дома, ждучи мене мила **(Л. У.)**

Десь моєму панові лихом **занудилось**, що з Хмельницьким гуляти схотілось **(С. Г.)**

Отже мій Андрійко хутко і **заскучає (М. В.)**

ЗАОХОЧУВАТИ, ПІДБАДЬОРЮВАТИ, ПІДОХОЧУВАТИ, СПОНУКАТИ, СПОНУКУВАТИ

Ми, старі, поїдемо поле зажати, молодіж **заохочувати (Барв.)**

Та дивлячись на бій, ще й **підбадьорюють**: «Ану, візьмись, Соплице! А всип маґнатові! **(М. Р.)**

Спонукувала хлопців до діла **(Барв.)**

Вони її **спонукували** на добро **(Барв.)**

Ясногорській здавалося, що він (Брянський), продовжує тут жити. Продовжує **спонукати** й підтримувати, дозволяти й забороняти **(Гонч.)**

ЗАОЩАДЖЕННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ

Значних успіхів у **заощадженні** палива добилися також паровозники депо Здолбуново **(Р. У.)**

Маю я деякі **заощадження** — і от віддаю їх на електростанції **(Куч.)**

На свої **збереження** обов'язково справлю добру бібліотеку.

ЗАОЩАДЖУВАТИ, ЗБЕРІГАТИ

Поліна Андріївна вміла так вести господарство, що їй щастило навіть дещо **заощаджувати (Бойч.)**

Я,— каже дідусь,— ще й тепер слава Богу, ніврок, бо змолоду **зберігав** силу на старість **(Фм.)**

ЗАПАДИНА див. БАЛКА

ЗАПАЛЬНИЙ див. ЖАГУЧИЙ

ЗАПАЛ, ЗАПАЛЬНІСТЬ, ГАРЯЧКОВІСТЬ, ЗБУДЖЕННЯ, ЗБУДЖЕНІСТЬ, ПОРИВ, ПОРИВАННЯ

Молодші нахвалялися не пустити ворогів на виноградники, перестріляти з рушниць, розсудливі гамували **запал (Коц.)**

Андрій з тяжким серцем ішов далі. Його **запал**, здавалося, поволі остигав **(Фр.)**

Ніяк не може по-дорослому триматися він. Так і проривається юнацька **запальність (Хижн.)**

В роботі Леся не любила метушні, **гарячковості**, похапливості і галасу **(Козач.)**

Від **збудження** Катерина розчервонілась **(Коп.)**

В цехах, в полях — крилатий наш **порив (Нов.)**

ЗАПАЛАТИ, ЗАГОГОТІТИ, ЗАПАЛАХКОТІТИ

Значення: сильно горіти великим полум'ям.

Страшно, страшно Умань **запалала (Шевч.)**

Ліс просвітився полум'ям наскрізь, затріщав, **загоготів (Гонч.)**

З середини стодоли вихопилось раптом полум'я і **загоготіло (Коц.)**

Огонь знов **запалахкотів (Н.-Л.)**

ЗАПАЛЕНІТИ, ЗАРУМ'ЯНИТИ (СЯ), ЗАЧЕРВОНІТИ (СЯ), ЗАШАРІТИ (СЯ)

Вид од радості зацвів, **запаленів (М. Р.)**

Гострий вітер **зарум'янив** її лице, очі спустила вона вниз **(Фр.)**

Галя **зарум'янилась**, як зоря **(Н.-Л.)**

Та й задріма (вітер), поки неба край **зачервоніє (Шевч.)**

Віддай, тобі кажу! — кричала вже **зачервонівши** рожею Галя **(Вас.)**

Захід палахкотів усе дужче, польові озера **зачервонілися (Гонч.)**

У Грицька **зачервонілися** щоки, уші, за-

блищали очі (Вас.)

Обличчя дівоче **зашаріло**, очі самоцвітами заграли (Фм.)

Її личко, що від такої несподіваної тривоги **зашарілось**, здається, пашіло полум'ям (Мирн.)

Гафійка **зашарілась** вся, навіть поночі видко було (Коц.)

ЗАПАЛЬНИЙ, ЗАГОНИСТИЙ, ЗБУДЖЕНИЙ, ГАРЯЧКОВИЙ, ОПРИСКЛИВИЙ

Брянський... допомагав Васі збутись легковажних підозр, що їх дехто ради втіхи намагався посіяти у **запальному** серці старшини (Гонч.)

Товариш теж був аґрономом, ще й книголюбом **запальним** (М. Р.)

Товаришко! Хто зна, чи хутко доведеться провадить знов розмови **запальні** (Л. У.)

Культурна людина, яка б не була вона **запальна**, завжди уважно стежить за собою, ніколи не втрачає почуття міри (Шовк.)

Жінки слухали **запальні** суперечки над проектом (Куч.)

Там такий **загонистий**, що не можна й слова сказати, так і схопиться на ноги (Грінч.)

Дитина **оприсклива** (С. Г.)

Столиця готувалася до весняного першотравневого свята, була вона **збуджена**, радісна, молода (Собко).

Згадалась мені та **гарячкова** енергія, з якою він робив екскурсії з своїм апаратом, вишукував гарні краєвиди (Коц.).

ЗАПАЛЬНІСТЬ, ГАРЯЧКОВІСТЬ, ЗБУДЖЕНІСТЬ

Він пригадав свою **запальність** сьогодні, що пробивалася, струмком у відповіді на запитання академіка (Риб.)

В роботі Леся не любила метушні, **гарячковості**, похапливості і галасу (Козач.)

ЗАПАЛЬНО, ЗБУДЖЕНО, ГАРЯЧКОВО

Довго й **запально** говорив Кость (Козач.)

Школярі **збуджено** загомоніли (Донч.)

Вона **гарячково** зазирала в очі подрузі (Донч.)

ЗАПАМОРОЧЕНИЙ, ЗАДУРМАНЕНИЙ, ЗАТУМАНЕНИЙ, СТУМАНІЛИЙ

Схвильований, затурбований, **запаморочений**, нечуваним дивом — він нічого не міг зразу збагнуть (Вас.)

Задурманений легким успіхом, він почав гордувати товаришами (Фм.)

Михайло пустив руку дівчини і довго лежав, дивлячись в її обличчя **затуманеними**, тривожними очима (Собко)

Його груди дихали важко, **затуманена** голова не могла прийти до повної свідомості (Фр.).

ЗАПАМОРОЧУВАТИ(СЯ), ЗАКРУЧУВАТИ, ЗАМАКІТРИТИСЯ, ЗАТУМАНЮВАТИ (СЯ).

Якась загадка полонила голову, бо він трохи **запаморочився**, мало не збившись з кроку (Риб.)

Її молода голова аж **запаморочилася** (Н.-Л.).

Він бачив, як та хвиля зовсім **закручувала** Ользі голову, як вона приймала все те до серця (Н.-Л.).

Замфірові в першу хвилину світ **замакітрився** (Коц.)

Так у його в голові **замакітрилось** і в очу позеленіло й потемніло (Барв.)

Затуманилося в голові (Шовк.)

ЗАПАСКА див. ДЕРГА

ЗАПЕВНЯТИ, ЗАВІРЯТИ

Хома **запевняв** майора, що канат лежить у нього в передку (Гонч.)

По дорозі повернулась, привітно осміхається, **завіряє**: я вернуся! (Вас.)

ЗАПЕКЛО, ЗАВЗЯТО, ЗАПОВЗЯТО, ВІДЧАЙДУШНО, УПЕРТО, ШАЛЕНО, НЕСАМОВИТО

І метнулися у напад (вояки) так **запекло**, так **завзято**, що й не встигла ніч настати, як було вже місто взято (Л. У.)

Козаки боронились **одчайдушно** (Стар.)

Вітер **несамовито** стугонів віконницями, гудів у комині, стукав затулками (Донч.)

Ми працювали **заповзято** (Смол.)

ЗАПЛАКАТИ, ЗАГОЛОСИТИ, ЗАКВИЛИТИ, ЗАРИДАТИ, ЗАРЮМАТИ, ЗАРЮМСАТИ, ЗАСКИГЛИТИ, ЗАСКІМЛИТИ, ЗАТУЖИТИ, ЗАХЛИПАТИ

І довелось колись мені в чужій далекій стороні **заплакать**, що немає роду, нема пристанища (Шевч.)

Марина не слухала батька, навіть не глянула на його, а ще дужче **заголосила** (Мирн.)

Прийшла його мила, китайку одкрила, китайку одкрила, та й **заголосила** (Метл.)

Заквилить дитятко, схилиться до його Маруся гойдати (М. В.)

Ой, загула мати... **заплакала**, **заридала** (Чуб.)

Харитя, голосно хлипаючи, **заридала** (Коц.)

Така взяла туга, що хотілось сісти в бур'яні, **зарюмати**, як дитина (Вас.)

Здається — уткнувся б лицем у подушку та так і **зарюмсав** (Вас.)

О, вже знову **заскиглила**.

Слово — **заскиглити** — використовують

в мові з різко негативним забарвленням, **Заскімле** по-собачій (**Грінч.**)

Значення див. заскиглити.

Потім до її голови притулились і гірко нечутно удвох **затужили** (**Гол.**)

Умер козак та й лежить, та й нікому **затужить** (**Ном.**).

Дівчина, затулившись руками, ще дужче **захлипала** (**Баж.**)

Розводжу руки — символ розпуки, **захлипаюся** від дикого плачу (**Фр.**)

ЗАПОВНЮВАТИ, ЗАПОЛОНЮВАТИ, ЗАХРЯСАТИ

Кімнату **заповнювали** його найближчі сусіди, друзі й родичі (**Ле**).

З Серьожкою Іллєвським Ляля вчилася в одній школі, де він **заповнював** усю стінгазету своїми віршами (**Гонч.**)

Натовп викотився із станції, **заповнив** невеличкий перон (**Десн.**)

Простий люд юрмився суцільним натовпом, **заполонив** увесь берег (**Хижн.**)

Надходила осінь, але сонце ще пекло літньому сильно і щовечора **захрясав** пляж юрбами людей (**Собко**).

Я з гори глянув на різнобарвну юрму, якою **захряс** майдан (**Коц.**)

Вулиці Москви **захрясли** людьми (**Панч**).

ЗАПОМАГАТИ, ЗАПОБІГАТИ, ЗАРАДЖУВАТИ, ЗАРЯТОВУВАТИ

Не забула Оленка й про те, що їй доведеться **запомагати** батькові (**Тесл.**)

Годі тобі плакати та побиватись, — нічого слізьми не **запоможеш** (**Мирн.**)

Я **запоміг** їх худобою, землею (**Грінч.**)

Лихо... так несподівано впало, що ніхто навіть не важився думати, чим **запобігти** (**Коц.**)

В його голосі було багато обиди і мало певності, що при біді йому тепер хтось може **зарадити** (**Панч**).

Довго міркував я, як би **зарадити** сьому лиху (**Фр.**)

Христя знестямки кидалась всюди, щоб **зарятувати** хазяйку (**Мирн.**)

ЗАПОПАДЛИВИЙ, ЗАПОПАДНИЙ, СТАРАННИЙ, КЛОПІТНИЙ.

А що роботяща, що **запопадлива**, й сказати трудно (**Коц.**)

Під доглядом **запопадливого** діда Андрія Богунове товариство швидко зігрілося (**Кач.**).

Лесиха була й справді жінка дуже господарна й **запопадна** (**Фр.**).

Будь чесним у житті, **старанним** в роботі — спокійно зустрінеш старість (**Фм.**).

Іван **клопітний** чоловік (**С. Г.**)

ЗАПОПАДЛИВІСТЬ, СТАРАННІСТЬ, СТАРАННЯ.

Він увімкнувся в роботу, як і раніше, підкреслюючи свою ретельність, **запопадливість** і відданість (**Риб.**)

Видно, то мої братіки сюди з тяжкої неволі утікали, об мені велике **старанне** мали (**С. Г.**)

ЗАПОПАСТИ див. БРАТИ

ЗАПОБІГТИ див. ДОПОМАГАТИ

ЗАПРОДАНЕЦЬ, ЗРАДНИК, ЗРАДЛИВИЦЯ

За мир голосуєм, бо миру скрізь прагнуть народи землі. І їхню незламну віру **запроданці** вбить не змогли (**Усенко**).

Комонник: **Я зрадників** державних не шкодую (**Л. У.**)

І крик піднявся:... «Ти **зрадник**! Зрадник! Зрадив люд закутий» (**Фр.**)

Вставай, Самсоне! Вороги на тебе! — Покликнула **зрадливиця** Даліла (**Л. У.**)

ЗАПРОМЕНИТИСЯ, ЗАСІЯТИ, ЗАСЯЯТИ, ЗАСВІТИТИСЯ

Подивився довго й мовчки на сина, і в очах хмурних **запроменилася** батькова ласка (**Гол.**)

Темносине небо розкрилось над головами, **засіяли** зорі, запашна прохолода повила землю (**Горд.**)

Засяяло сонце і рибалки одразу побачили острів і море (**Трубл.**)

Їх очі стрілись і **засяяли**, порозумівшись без слів (**Коц.**)

ЗАПРОТОРЮВАТИ, ЗАДІВАТИ, ЗАМИЮСИТИ, ЗАСАТАРИТИ, ЗАТАСУВАТИ, ПОДІТИ (СЯ)

Граматику десь **запроторив** (**Вас.**)

Шарила сірників на карнизі, а ніяк не знайде — де вона **заділа** їх (**Гол.**)

Де це ти вже, хлопче, мій ножик **замиюсив** (**Фм.**)

Оце так **засатарив**, що й сам не знайду шапки (**Еварн.**)

Куди се ти віника **затасувала**? (**Грінч.**).

Ну, де таки **поділася** наша сокира, клав же тут, а от — нема (**Фр.**)

ЗАРАЗ див. ВІДРАЗУ

ЗАРАДЖУВАТИ див. ДОПОМАГАТИ

ЗАРАНЯ, ЗАРАННЯ, ЗРАНА, ЗРАНКУ ЗРАНЯ

Ґаздині топлять (у печі) **зарана**, щоб скоро зварити обід (**Фр.**)

Пора вже спати... завтра треба вставати **зарання** (**Коц.**)

Півень співа поки **зарання**, а далі спить, аж потіє (**Ном.**)

Завтра ми зустрінемося **зрана** і сили зміряєм у ділі не в словах (**М. Р.**)

А на ланах широких коси дзвеніли **зрана** (**М. В.**).

Зранку падає вологий сніг **(Риб.)**

Він **зранку** копається на грядках, поливає червоні гвоздики **(Донч.)**

....Чи ти на сонці не печешся **зраня** до вечора **(Л. У.)**

ЗАРИС, СИЛУЕТ, ОБРИС

Світ-веселка, що з річки до лісу простяглася по небу, ясна, і крізь райдужну видно завісу легкий **зарис** рибалки і човна **(М. Р.)**

Одхилилася завіса минулого. В тумані встають **силуети (М. Р.).**

Опівночі земля застугоніла і **силует** їздця відбився у ріці **(Баж.)**

ЗАРОБІТОК, ЗАРОБОК, ЗАСЛУЖЕНИНА, ПЛАТА, ПЛАТНЯ

Давай сюди, Марку, бригаду і приймай свій **заробіток!** — гукнув шофер Климюк і почав скидати з машини мішки з сипким **(Козл.)**

От і мій господар... відтягнув мені з **заслуженини** за те, що скочило теля в полонку і затонуло **(Фр.)**

Яка робота, така й **плата (Ном.)**

Прецінь хоч раз мені добрий **заробок** трапився **(Фр.)**

ЗАРОБЛЕНИЙ, ЗАПРАЦЬОВАНИЙ, ЗАГОРЬОВАНИЙ

Везуть хліб і до комор колгоспників, хліб **зароблений** чесною працею **(Л. Г.)**

Я більш у вас заслужив — візьміть з моїх **запрацьованих** та й не лайтеся,— каже наймит **(М. В.).**

Він... спритно витяг із кишені отого **загорьованого** карбованця **(Ільч.).**

ЗАРОБЛЯТИ, ЗАПРАЦЬОВУВАТИ, ЗАГОРЮВАТИ

Маланка з Гафійкою теж **заробляли,** і дні їм минали на чужій ниві **(Коц.)**

Я вже п'ять карбованців грошима **загорювала** та ще скриньку **(М. В.)**

Все, — думаю, — що-небудь **запрацюю** собі, роботи не боюсь **(М. В.)**

ЗАРОДОК, ЗАЧАТОК, ЕМБРІОН, ЗАВ'ЯЗЬ, ЗАЖИВОК

Зачатком революційної пролетарської партії в Росії був ленінський петербурзький «Союз боротьби за визволення робітничого класу» **(УРС).**

Пропало просо: морози **заживок** побили **(С. Г.)**

Зав'язь єсть, та чи буде плід **(Крим.)**

ЗАСАДА, ЗАСІДКА, ЗАСІДИ, ЧАТИ

Червоний воїн вашу, (загарбників) міць лама, а партизан вас нищить із **засади (Баж.)**

Пішли ми на **засіди** на вовків **(С. Г.)**

Я спокійно, впевнено, а іноді й одчайдушно йшов з товаришами в **засідку (Верш.)**

ЗАСВАТАНИЙ, ЗАРУЧЕНИЙ

Ой коли б же я **засватана,** не плакала б, не журилася **(Чуб).**

Кіндрат: Що ж ви, хлопці, сидите, мов **засватані?** Заграли б **(Корн.)**

Ой ти, дівчино, **зарученая,** чого ж ти ходиш засмученая **(Нп.)**

Свирид Гаврилович: Надюша давно **заручена (Янов.)**

ЗАСВІТЛА, ЗАВИДКА, ЗАВИДНА

Столи вздовж базару поставили, несуть страву..., щоб **засвітла** повечеряти **(Шевч.)**

Ще **завидка** понаготовляли кожен собі сокиру чи лома, мішки на зерно, налигачі на худобу **(Гол.)**

Хай це зробимо **завидна,** бо зараз уже поночі

ЗАСИЛАТИ ПОГЛЯД див. ДИВИТИСЬ III, 1

ЗАСКАВУЛІТИ, ЗАСКАВУЧАТИ

Заскавучали... собаки **(Стор.)**

Петрик підійшов до Жука, погладив його проти шерсті і смикнув за вухо. Пес лагідно **заскавучав (Куч.)**

ЗАСЛОНА, ЗАХИСТ, ЗАТУЛА

Моя ти радість і одрада, моя **заслона** і ограда **(Котл.)**

Катерина йшла близько, поруч Данила, шукала **захисту,** тулилась до нього **(Коп.)**

Гордували мною люди, а ти був моя **затула (Кул.)**

ЗАСМЕРДІТИ (СЯ), ЗАВОНЯТИ (СЯ)

В повітрі **засмерділо** смалятиною **(Н.-Л.)**

Вже ввесь світ **засмердівся** ним (тютюном) **(Грінч.)**

Не воруши, бо **завоняє (Ном.)**

Коза... здохла. А іди та облупи, щоб не **завонилася** (завонялася) **(С. Г.)**

ЗАСОРОМЛЕНИЙ, ЗБЕНТЕЖЕНИЙ, ЗНІЧЕНИЙ, ЗНІЯКОВІЛИЙ, РОЗГУБЛЕНИЙ

Описові звороти:

НІ В СИХ, НІ В ТИХ; ЯК НЕПИШНИЙ; ЯК СІРКО В ЯРМАРКУ; ЯК КУМА В СЛИВАХ

Оксана стояла **засоромлена й відхиляла** голову до стіни **(Вас.)**

Лице його, серед білявого колосся, здавалось **змішаним** і пом'ятим **(Коц.)**

Юрко сидів **знічений,** розчервонілий **(Козач.)**

Щербина стояв серед збудженої ним же метушні **зніяковілий** і **розгублений (Ільч.)**

Розгублене, бліде, повісповане обличчя й перелякані, розкриті очі **(Ле).**

Стоїть собі **ні в сих, ні в тих,** як у рот води набрав **(Фм.)**

Вилаяли його, а він покліпав очима і

вийшов з хати, **як непишний (С. Г.)**

Лупає очима, **як Сірко в ярмарку.**

ЗАСИПАТИ, ЯК ГОРОХОМ В БОЧКУ див. ГОВОРИТИ III, 8.

ЗАСИПАТИ ЯК МАКОМ див. ГОВОРИТИ III, 8

ЗАСМАЛЬЦЬОВАНИЙ див. БРУДНИЙ

ЗАСМИКАТИСЬ, ЗАСОВАТИСЬ, ЗАЙОРЗАТИСЬ, ЗАВОВТУЗИТИСЬ

Засмикавсь Андрій на мішках, а Роман ніби аж зрадів **(Панч.)**

Він нетерпляче **засовався** на твердому незручному сидінні **(Риб).**

Соромно стало хлопцеві, почервонів, **зайорзався** на лаві **(Фм.)**

ЗАСМІЯТИСЯ, ЗАРЕГОТАТИСЯ, ЗАХИХИКАТИ, ЗАХИХОТАТИ

Руднєв **засміявся** і поплескав мене по плечу **(Верш.)**

Роман **захихикав** так противно та смішно, що аж малі діти **зареготались (Н.-Л.)**

Підняв угору коротеньку борідку і **захихикав (Н.-Л.).**

Ослін упав, а з ним разом і Славко. Пазя випустила його руку й **захихотала (Март.).**

ЗАСОРОМЛЕНІСТЬ, ЗАМІШАННЯ, ЗБЕНТЕЖЕННЯ, ЗНІЯКОВІЛІСТЬ, РОЗГУБЛЕНІСТЬ

Засоромленість — не маляр, а лице фарбує **(Фм.)**

Олександр навіть почервонів від **замішання (Панч).**

Руфін від **збентеження** не знаходить одразу, що сказати **(Л. У.)**

ЗАСОРОМЛЕНО, ЗБЕНТЕЖЕНО, ЗМІШАНО, ЗНІЯКОВІЛО, РОЗГУБЛЕНО

Юрко затиснув **засоромпено** цукерок у жменю **(Козл.).**

Цієї дівчини ясний і ніжний голос, немов дзвінок, його уранці розбудив... І хлопець **змішано** застиг і остовпів **(М. Р.)**

Він переглядався з Льонькою, що **зніяковіло** сидів на возі, підібравши під себе ноги **(Куч.)**

Наталя густо почервоніла відповіла зовсім тихо, **збентежено (Козач.)**

ЗАСОРОМЛЮВАТИ (СЯ), ЗАСТИДАТИ (СЯ), ЗАСТИДИТИ (СЯ), ЗБЕНТЕЖУВАТИСЯ, ЗНІЧУВАТИСЯ, ЗНІЯКОВІТИ

Кілька фотокореспондентів і журналістів украй **засоромили** дівчину **(Ле).**

Коли ми ввійшли в хату, дівчинка **застидалася** й затулила маленькими ручками своє личко.

Перед світом чорніє ніч надворі, і час гасити світло, щоб його не **засоромив** день своїм сіянням **(Л. У.)**

Вона **засоромилася** вся, аж сльози заблищали на очах **(Коц.)**

Застидилась дівка парубка й здоров йому не сказала **(Нп.).**

На його всі сердито загукали, та не **збентежився** ні крихти хлопець **(Л. У.).**

Тепер тільки Вовка помітив чужих і зразу **знітився (Коп.).**

Усякому дає дорогу, а сам **знітиться** так, мов той цуцик, ускочивши в хату **(Кул.)**

Він никне, мовкне, **знітившись,** таїться, як серце кволе в нещасливій долі **(Кул.).**

Зігнувся, **знітився (М. В.)**

Побачивши дівчину, Борис і зрадів і **зніяковів** водночас **(Собко).**

ЗАСПОКОЮВАТИ(СЯ), ЗАГАМУВАТИ(СЯ), УГАМУВАТИ(СЯ), ЗАКОЛИСУВАТИ, ЗАЦИТЬКУВАТИ.

Галя його **заспокоювала,** голубила **(Мирн.)**

Все це було добре, але не могло ні об'єднати, ні **заспокоїти (Коц.).**

Галич **заспокоїмо,** знищу коромолу **(Хижн.)**

Зінько! **Заспокойся,** я од щирого серця тебе прощаю **(Стор.)**

(Стовбун) зачекав, поки вона трохи **заспокоїлась (Смол.).**

Не руш її (дитини), — тільки що **загамувалось (Грінч.)**

Вгамуй ти капосних дітей **(С. Г.)**

Ой-ой-ой-ой! — верещав Гриць. Хлопці злякалися... і почали Гриця **зацитькувати (Фр.)**

Цить! цить, моя дитино! — **зацитькувала** Мотря **(Мирн.)**

ЗАСТАВАТИ, ЗАСКАКУВАТИ, ЗАСТИГАТИ, ЗАСТУКАТИ, ЗУСПІТИ, НАКРИТИ

Приходивши з школи, вона **заставала** в нього двох товаришів **(Коп.)**

Він ночував у хатах, на полі, скрізь де **заставала** його темна ніч **(Шер.)**

Гайдамаки напали на двір Олексійця у Білозер'ї, а самого не **заскочили (Кул.)**

Андрій **застав** Маланку покірливу й ласкаву. **(Коц.).**

Ярослава **застукали** в гридниці **(Хижн.).**

Отам-то милостиві ми... **застукали** сердешну волю та й цькуємо **(Шевч.)**

Ні, ми через тин поговоримо тихенько; а то ще там твоя теща **накриє (Стар.)**

Колись щука **застукала** в'юна у такім куточку, що не було куди йому утікати **(Рудч.)**

І не зчулась, як **зуспіли** Дніпрові дівчата — та до неї, ухопили, та й ну з нею гратись **(Шевч.)**

Одного дня я **зуспів** його в хаті, та й давай наговоряти: стоїть, як тума **(Фм.)**

ЗАСТАВЛЕНИЙ, ЗАВАЛЯНИЙ, ЗАПОВНЕНИЙ, ЗАХАРАЩЕНИЙ

Двір був **заповнений** людьми.

Все подвір'я було **захаращене** цеглою **(Ковпак)**.

ЗАСТИГАТИ, ЗАХОЛОНЯТИ

До обрію схиляється сонце і немовби **застигає (Шиян)**.

Кров йому в жилах **застила**.

Аж йому в литках **застигло (Ном.)**

Здавалося, що земля тут в хвилину гніву наморщила свою кору, як дикий звір шкуру, та й так і **захолола (Коц.)**.

Від морозу, здавалося, **захололо** не лише повітря, а й вітер **(Трубл.)**

У Оксани так серце й **захолонуло (Кв.-О)**

ЗАСТЕРІГАТИ, ЗАПОБІГАТИ, ОСТЕРІГАТИ, ПЕРЕСТЕРІГАТИ, ПОПЕРЕДЖАТИ

Розсудливі дівчата **застерігали** хлопців — ще біди накличуть тими розмовами **(Горд.)**

Вона була ладна летіти до його, заразтаки **застерегти** його **(Н.-Л.)**

Ледве **запобіг** лихові

Треба **перестерегти** партизанів, щоб не потрапили в пастку до німців-карателів **(Фм.)**

Остеріг мене, що груба димить **(Кон.)**.

ЗАСТІБКА, ЗАСТІЖКА, ЗАСТЯЖКА

А яка на ньому сорочка! наче золотом шита; **а яка застіжка (Н.-Л.)**

Генерал взяв альбом, акуратно закрив широкі позолочені **застіжки** і поклав усі три книжки одна на одну **(Собко)**.

Там, кажуть, такі хороші **застяжки** даватимуть, геть чисто шовкові **(Л. У.)**

ЗАСТОРЧИТИ, ЗАСАДИТИ, ЗАСТРОМЛЯТИ

Рибалонька, митець усе в воді ловити, бажаючи піймать в'юнів, в болото вершу **засторчив (Греб.)**

Воно (хлоп'я) гніздо його (вужа) знайшло... побігло, **засадило** руку та й витягло — гадюку **(Гліб.)**.

Застромляли сокиру за пояс, мішок під плече і тягли через поле в сусідні села **(Коц.)**

Застромили ножа у стіл **(Рудч.)**

ЗАСТОСОВУВАТИ, ЗАПРОВАДЖУВАТИ

Колгоспне селянство все ширше **застосовує** досягнення аґрономічної науки **(Хрущов)**.

Колгосп **запроваджує** ущільнені посадки фруктових дерев і ягідників **(Р. У.)**

ЗАСТРАХАТИ, ЗАЛЯКАТИ, ЗАСТРАШИТИ

Застрахали мене — куди пак **(Мирн.)**

Та не всіх же хижа сила людоїдством **застрашила (Кул.)**

ЗАСТУКАНИЙ, ЗАХОПЛЕНИЙ

Застуканий зненацька ворог обернувся лицем до козацької лави й так скупчений, в німому здивуванні застиг на місці **(Кач.)**

ЗАСТРОМЛЮВАТИ, ЗАГОРОДЖУВАТИ, ЗАСАДЖУВАТИ, ЗАСАНДРИЧУВАТИ

Потім (Скиба) **застромляв** вила в гній... і рушав до саней **(Гол.)**

Застромляли сокиру за пояс, мішок під плече і тягли через поле в сусідні села **(Коц.)**

Загородив сокиру в сучкувату деревину, а тепер і не витягну **(Фм.)**

Ніж у черево **засадив (Котл.)**

Так **засандричив** коняку в землю, що й чортяка не витягне **(Грінч.)**

ЗАСТУКОТІТИ, ЗАГРЮКОТІТИ, ЗАГУРКАТИ, ЗАГУРКОТІТИ, ЗАКАЛАТАТИ, ЗАТАРАБАНИТИ, ЗАТОРГОТІТИ, ЗАЦОКОТІТИ

Застукали двері і каблучки на помості **(Коц.)**

Щось **застукотіло** у вікно **(Манж.)**

Шива проліз між рядами вішалок і хотів уже стрибати у вікно, як у парадні двері **загрюкали (Іван.)**

За стіною щось **загрюкотіло (Тесл.)**

Малеча **загуркала** дверима, шевкаючи з хати в хату **(Фм.)**

Щось **затарабанило** в вікно **(Вас.)**

ЗАСТУПАТИ, ЗАСЛОНЯТИ(СЯ), ЗАТУЛЯТИ(СЯ)

Рада б зірка зійти, чорна хмара **заступає (Метл.)**

Люди б сонце **заступили**, якби мали силу **(Шевч.)**

Сніговиця, ніби тонким серпанком, **заслонила** все навколо **(Бойч.)**

Сонце сходило, але гілля смерек і сусідні горби **заслонювали** його вид **(Фр.)**

Мавка:... Я ще до мови не прийшла, як він схопився на рівні ноги і від мене тремтячими руками **заслонився (Л. У.)**

Сині волошки проти місяця ще більше синіли, **затуляючи** собою мало не все вікно **(Вас.)**

Власенко **затулив** обличчя руками й замовк **(Смол.)**

Дівчина **затулилась** руками, ридає **(М. В.)**

ЗАСТУПНИК, ЗАМІСНИК

Рада Союзу обирає голову Ради Союзу і чотирьох його **заступників (Конст. СРСР)**

Комісаром у тебе буде Яременко, **замісником** по розвідці Новиков **(Шер.)**

ЗАСУВ, ЗАСОВ, ЗАСУВКА

Ліля, накинувши халат, вийшла вслід батькові, щоб зачинити двері на **засув (Гонч.)**

Хата тепер знову завжди була на **засуві (Козач.)**

Коло дверей стукнув **засов... (Мирн.)**

Вона швидко підійшла до дверей і замкнула їх на **засувку (Борз).**

ЗАСУТЕНІТИ, ЗАТЕМНІТИ, ЗАТЕМРІТИ(СЯ), СПОНОЧІТИ

В залі враз **засутеніло (Ільч.)**

Іноді, коли вже зовсім **засутеніє**, забіжать до нього колишні учениці, учні **(Іван.)**

В лісі зовсім **затемніло (Коц.)**

То вияснилося було, а то знов **затемрілося (Грінч.)**

ЗАСЯГАТИ, ЗАХОПЛЮВАТИ

Значення: діставати рукою (щось) на віддалі, бачити (діставати) зором.

Лев:...Як **засяг** рукою за бороду, то й замотав, як мичку **(Л. У.)**

Нічого — крім білого простору, що розливається далеко, як лиш око **засягне (Коб.)**

Лиман перед їх очима — скільки **засягнути** — (оком) лелів **(Мирн.)**

Скільки оком **захопити**, кінця-краю нема **(Коц.)**

ЗАСЬ — ДЗУСЬ

ЗАТАМОВУВАТИ, ЗДЕРЖУВАТИ(СЯ), ЗУПИНЯТИ, СПИНЯТИ, УТАМОВУВАТИ

Коли останній (сусід Нурли) спускав воду на свою землю, Нурла **затамував** потік вище, одвів його до себе **(Коц.)**

Затамувавши подих дивилась Надя, як починає роботу Борис **(Собко).**

Олег, **затамувавши**, віддих, визирнув з-за димаря **(Донч.)**

Семенові **затамувало** дух у **грудях (Коц.)**

Чує лицар серед бою, що смертельна рана в грудях, стиснув панциря міцніше, аби кров **затамувати (Л. У.)**

Вона ледве **здержувала** себе, щоб не тремтіти **(Коц.)**

Тарас ледве **здержував** сльози **(Ільч.)**

Вона не могла **здержати** сміху, непереможного, п'яного, що клекотів у грудях **(Коц.)**

Сліз моїх **зупинити** не можеш ти, люта богине, бо й прометеївська гордість безсила була проти них **(Л. У.)**

Ой не **спиняйте** у ставу води, нехай вода рине **(С. Г.)**

Ой гуляла, волю мала, мати не **спиняла (Грінч.)**

Кров з рани цівкою так і цебенить, насилу-силу **втамували (Фм.)**

ЗАТАМОВАНИЙ, ЗУПИНЕНИЙ

Але на другім кінці вихід її (води) був почасти **затамований (Фр.)**

Зупинена кров знову просочилась крізь товстий марлевий бинт.

ЗАТАНЦЮВАТИ, ЗАГОПЦЮВАТИ, ЗАСКАКАТИ

Затанцює щука з перцем і цибулька з оселедцем **(Гліб).**

(Маруся) до впаду не **затанцюється**, не розсердиться до сварки **(М. В.)**

Ніхто не бачe, як сирота плаче, а як **заскаче**, то всяк побаче **(Ном.)**

Як тільки почув музики, так і **загопцював** третяка.

ЗАТАСКУВАТИ, ЗАСИПАТИ, ЗАГОРТАТИ

Затаскайте, хлопці, отой рівчак, бач, як вода розмила **(Фм)**

Враз налетів вихор і закрутив гарячий пісок, **засипаючи** очі **(Ільч.)**

По цілих днях і ночах сипав та й сипав сніг і врешті **засипав** яму **(Коц.)**

ЗАТАЮВАТИ(СЯ), ЗАХОВАТИ(СЯ), ЗАЧАЇТИ(СЯ)

Розказувала про все... Нічого не **затаювала (Шиян).**

Вона йому всміхнулась, він привітав її. Ніяк не **затаїти** їм почуття свої **(Тер.)**

Поспішала Соломія і дух **затаювала (Стельм.)**

Всі слухали мовчки і **затаївши** дух **(Коц.)**

Мої муки, мої люті в хмарі **заховаю (Шевч.)**

Роботу свою **заховала (Кв.-О.)**

Тарас, приголомшений завмер — дух **зачаїв (Ільч.).**

ЗАТАЮВАТИСЬ, ЗАЧАЇТИСЬ, ЗАХОВАТИСЬ

Під сивим волоссям **затаїлась** міцна, запекла й правдива душа **(Н.-Л.)**

Затаївся духом і тілом **(Грінч.)**

Затаївся сірий (кіт) за стовбуром дерева й чигав на свою здобич **(Фм.)**

Обік моста **зачаївся** за кущем Зигмунт з кулеметом **(Козл.)**

Він виліз, щоб з високості підглядіти, де **заховалися** Грицько та Василь **(Мирн.)**

За ялину зелененьку тихо місяць **заховався (Л. У.)**

ЗАТВЕРДІТИ, ЗАКАМ'ЯНІТИ

Ясногорська подумала, що може отак **закам'яніти**, як стоїть **(Гонч.)**

ЗАТИКАТИ, ЗАКОРКОВУВАТИ, ЗАКУ-

ПОРЮВАТИ

Людям рота не **заткнеш** (**Фр.**)

Налив у пляшку води й міцно **закоркував**: в дорозі знадобиться.

ЗАТИХАТИ, ЗАВМИРАТИ, ЗАНІМІТИ, ПРИНИШКНУТИ, УТИХАТИ, УЩУХАТИ

Як я люблю оці години праці, коли усе навколо **затиха** (**Л. У.**)

Затихло все, тільки дівчата та соловейко не **затих** (**Шевч.**)

Принишкли дівчата, прищулившись одна до одної (**Хижн.**)

Заніміли твої устоньки (**Нп.**)

Утихла буря, почався великий дощ.

Вершники промчали вулицею повз хату і стукіт копит скоро **завмер** десь на греблі (**Куч.**).

Ущухли діти, вже не кричать (**С. Г.**)

ЗАТИШОК, ЗАКУТОК, ЗАХИСТОК, ЗАСТУМ

Край берега, у **затишку**, прив'язані човни (**Гліб.**)

В її серці знайшовся добрий, теплий **закуточок** для милого хлопця (**Н.-Л.**)

Нема чоловікові **захисту** на широкому степу (**Стор.**)

В гної, в хліві коло скотини знаходила собі спокій Орина, від свекрушиних лютих слів, нападок знаходила **захисток** собі (**Горд.**)

Вітки, що спали в **застумі** духмянім, малюються чіткіш передо мною (**Лукаш**)

ЗАТІНЮВАТИ, ЗАТЕМНЮВАТИ(СЯ), ЗАТЬМАРЮВАТИ(СЯ), ЗАТЬМИТИ(СЯ)

Столітні липи обабіч дороги **затіняють** її гак, що дівчина ступає дорогою наче зеленим тунелем (**Вільде**)

Він **затінив** очі рукою і розглядав низ річки (**Туд.**).

Сніг ішов густий і **затемнював** світло ліхтарень, що слабо миготіли на рогах вулиць (**Фр.**)

Хмара надулась і річ таку гуде: «Я полечу йому (сонцю) назустріч сміло, я здужаю його собою **затемнить**» (**Греб.**)

У вікнах було темно: в місті діяв воєнний стан і світло **затемнювалось** (**Смол.**)

Жодна хмаринка не **затьмарювала** блакить (**Коп.**)

Вадим не хотів, щоб навіть тінь обману **затемнювала** їхнє щастя (**Бойч.**).

А думки, як вихор, проносились в голові, **затьмарювали** розум, пекли гірше вогню (**Шиян**).

Так бойовою зброєю укрив він стан струнких, що й сонця блиск **затьмив**

Щоб **затьмити** вас (Пушкіна і Шевченка) — нема таких туманів!.. Хай сяє сонце, згине тьма! (**М. Р.**)

До полудня сонце **затьмарилось** від диму (**Панч.**)

Ясний погляд його **затьмарився**, між бровами лягла глибока і жорстока складка (**Стельм.**)

Небо **затьмилося** грізно — чорною барвою (**Коб.**)

Мені **затьмилося** в голові (**Фр.**)

ЗАТІПАТИСЬ, ЗАДРИЖАТИ, ЗАТРЕМТІТИ, ЗАТРУСИТИСЬ, ЗАТРЯСТИСЯ

Від радості він **затіпався**, як у лихоманці (**Панч.**).

Вилетів, як буря, аж двері **затіпались** на старих завісах (**Вас.**)

Кров прилила йому в голову і серце **затіпалось** (**Мирн.**)

Гуркнув грім. **Задрижали** нараз гір найглибші основи (**Фр.**)

Рука його **затремтіла**, — він не міг докінчити речення (**Фр.**)

Хлопчик **затрусився** всім тілом і побіг (**Куч.**)

Земля **затрусилася**, ворог закляк, як впав на колону вогненний літак (**Баж.**)

Дав (я) йому поснідати... аж **затрясся** неборак (**Фр.**)

Тітка Клавда розсміялась, аж шкіра на її шиї **затряслась** (**Вільде**).

Та так погуляєм, що аж пекло засміється, земля **затрясеться**, небо запалає (**Шевч.**)

Не боїмось, хоч би світ **затрясся** і гори провалились в море (**Кул.**)

ЗАТІЯНИЙ, ЗАДУМАНИЙ

Людині інколи щастить саме тоді, коли вона вважає **затіяну** справу безнадійною (**Риб.**)

Тарас таки написав **задуману** поему (**Іван.**)

ЗАТОВКУВАТИ, ЗАТУШКОВУВАТИ, ЗАСМАЧУВАТИ

Хоч би курочку зарізати та з нею борщ зварила, а то **затовкла** салом — та й годі (**Мирн.**)

Куліш пісний, чом же ти його не **засмачила**? (**С. Г.**)

Юшку салом **затушкую** (**Барв.**)

ЗАТОПИТИ, ЗАЇХАТИ, ЗАХМЕЛИТИ, ЗАЦІДИТИ (див. ще БИТИ, ВДАРИТИ)

Підскочив до його та як **затопить** у вухо (**Свидн.**)

Найшовсь таки один козак із міліона свинопасів... Сатрапа в морду **затопив** (**Шевч.**)

Ей, грубішим вас кінцем **заїду** для відміни (**Фр.**)

А ти, запевне, не посмів (ударити Лева) — йому підсміює Лисиця. — Оце таки! Чого ж дивиться? І я його раз **захме-**

лив, — нехай і наших знає! (Гліб.)

Турн перший зацідив Енея, що з плеч упала і керея (Котл.)

ЗАТРЕПЕТАТИ(СЯ), ЗАТРЕПИХАТИСЯ, ЗАТРІПАТИ(СЯ), ЗАТРІПОТАТИ(СЯ)

Це була незвичайна усмішка: кожна зморшка, кожна риса його лиця ніби ожила й затрепетала (Шовк.).

Очі його засяють радістю; серце затрепоче в грудях вільніше (Мирн.)

Затрепетався, як карась на льоду (Нпр.)

— Що? — спитала Галя, серденько в неї затрепихалося, почуло, що щось є (М. В.)

Її серце затріпалося в грудях, наче з переляку (Н.-Л.)

З башти танка вирвався і затріпотів на вітрі червоний прапор (Скляр.)

Вона, як жар почервоніє і затріпотить (Стор.)

Квіточки затріпотіли (Барв.)

Затріпоталось серденько (С. Г.)

ЗАТУЖАВІЛИЙ, ЗАГУСЛИЙ

Руки йому були ще зв'язані за спиною і Катерина кинулася зубами розтягати затужавілий вузол пута (Ле).

Повітря задушливе, загусле від нафтового сопуху (Фр.)

ЗАТУЖАВІТИ, ЗАГУСНУТИ, ЗАТУГАВІТИ, ЗАТУГНУТИ

Затужавіла капуста (Грінч.)

Значення: склалась у головки, стала туга.

Затужавіла земля — лопатка не йде (Горд.)

Насипала багато води, а мало борошна, та мішала, мішала, а воно не загуса (Грінч.)

Як загусне глина, тоді не зробиш горщика (Грінч.)

З теплими днями загусне вода в озерах

Болото затугавіло, що й ноги не витягнеш (Грінч.)

Трохи хай глина затугне, тоді можна ще замазать (Грінч.)

ЗАТУЛЕНИЙ, ЗАСЛОНЕНИЙ, ЗАВІШЕНИЙ, ЗАКРИТИЙ

Він сидів у куточку під темним затуленим фанерою вікном (Іван.)

Заслонене чорними хмарами небо здавалось грізним, страшним (Фм.)

Крізь маленькі, завішені хустками вікна, безуспішно намагався вдертись до хати променистий жар літнього дня (Гавр.)

В затишно завішеному кутку лежав повненький, рум'яненький хлопчик (Баш)

ЗАТУЛКА, ЗАСЛІНКА, ЗАСЛОНА, КАГЛА, КАГЛЯНКА, ЗАТКАЛ(НО)

Затулка (Грінч.)

Одслонила заслінку, виняла з печі... і поїла (Рудч.)

Запасні заслінки шлюзів не витримали могутнього тиску води (Трубл.)

Швидше лізьте під припічок. Я заставлю вас заслоною, а як усі поснуть, тоді випущу (Котл.)

Послала жінка чоловіка каглу затикати, та й каглянка вбила (Ном.)

На парубках шмаття — то міх, то ряднина, з заткала шапка, а з клоччя поясина (С. Г.)

ЗАТУПЦЮВАТИ, ЗАТУПЦЯТИ, ПОДИБАТИ

Затупцював до дверей (Шиян).

Старенький дідок затупцяв по хаті (Фм.)

Подибала стара мати дочку з милим розлучати (Шевч.)

ЗАТУШКУВАТИ, ЗАТИКАТИ, ЗАШПАРУВАТИ

Двері замкніть... затушкуйте шпарки (М. Р.)

Проїв дірку у бичка, з середини все виїв, а туди горобців напустив і соломою заткнув (Рудч.)

Я такими дурнями верхи затикаю (Чуб).

ЗАТЯЖКА, ЗАТЯГУВАННЯ, ЗАТЯГАННЯ, ЗВОЛІКАННЯ, ДЛЯННЯ

Я думаю, підемо на три обльоти. А на стрибок я дам затяжку (Куч.)

Занедужав наш товариш, от і трапилась затяжка в роботі (Фм.)

Становище не терпіло зволікання (Шер.)

ЗАТЯМЛЮВАТИ, ЗАПАМ'ЯТОВУВАТИ

Люцій: ...Я те чув і все затямив (Л. У.)

Стоян запам'ятав кожне слово із розмови з секретарем (Скляр.)

Затямиш ти мене до нових віників (Нпр.)

ЗАТИНАТИСЯ див. УПИРАТИСЯ

ЗАТЯТИЙ див. УПЕРТИЙ

ЗАТЯТІСТЬ див. УПЕРТІСТЬ

ЗАТЯТО див. УПЕРТО

ЗАУВАЖЕННЯ, ЗАКИД

Він боявся, що його викличуть і, найбільше боявся зауважень Ольги Карпівни (Коп.)

Коли він робив комусь зауваження, то той, що завинив, ладен крізь землю провалитись (Донч.)

Суворов так не воював, — кинув він закид командуванню (Шер.)

ЗАУВАЖУВАТИ, ЗАКИДАТИ

Не вживайте слів, яких не знаєте, — навмисно зауважує майор (Гонч.)

Вона любила свої діти, хто закине їй на світі, що вона їх не любила?! (Коб.)

ЗАХАРЧУВАТИСЯ, ЗАХЛЯНУТИ

Хе, от вже й втомився. Геть чисто **захляв** за зиму, **захарчувався.** (Коц.)

Як день там один на самому хлібі побуде, не **захляне** (Гол.)

Захляла молодецька сила (Греб.)

ЗАХВАТ, ЕКСТАЗ, ЗАХВАТНІСТЬ, ЗАХОПЛЕННЯ, ЗАХОПЛЕНІСТЬ

У чехів на очах стояли сльози і Ґудеріан думав, що то сльози **захвату** й розчулення (Загреб.)

І пан полковий обозний з любою своєю жіночкою за руки побравшись, у молитовнім **екстазі**, не чули, як кажуть, і пупа на череві (Ільч.)

З гирла чулися інші звуки, їх галасливість говорила про спішність, **захватність** роботи (Ле).

Хлоп'ята дивились на нього, сяючи від захоплення (Гонч.)

Яких **захоплень** я в житті не зазнавав (М. Р.)

Велика **захопленість** морем зворушила його спокій (Фм.)

ЗАХВАТНИЙ, ЗАХОПЛЕНИЙ, ЗАХОПЛИВИЙ, ЗАХОПЛЮЮЧИЙ

Троїсті музики вдарили щось таке **захватне**, що весь двір і вулиця вмить вкрились хмарою куряви — десятки пар кинулись в одчайдушний козачок (Смол.)

Були вони (очі) кольору невимовного та несталого, бо мінилися щохвилини — від освітлення, від настрою... од любові чи од ненависті, від будь-якого **захватного** почуття (Ільч.)

Андрій дивився на вогонь, увесь червоний, **захоплений** (Коц.)

На стадіоні закінчувалася **захоплююча** футбольна боротьба шахтарів з столичними футболістами (Ле).

Діти називали десятки важливих, цікавих і вдячних тем, на які вони чекають нових **захоплюючих** творів (Л. Г.).

ЗАХВОЙДАХА, ЗАТЕЛЕПА, НЕВТІПАНКА, НЕХЛЮЙ(КА), НЕЧЕПУРУХА, НЕЧУПАРА, РОЗТЯПА, ЗАДРИПА(НКА)

Де це ти так зателіпалася, як свиня закалюжена? От **захвойдаха**! (Грінч.)

Осе ще **зателепа**, все в неї чорт знає як: сорочка от-от опаде, запаска теж, пояс аж по землі волочиться (Грінч.)

Хівря славить Пріську на всю Мар'янівку: і сяка, і така, і **невтіпанка** і **нечепуруха**!..

Під час жнив виступав по радіо секретар нашого обкому, так він точно сказав, що аварії машин бувають тільки в ледарів, **розтяп**, **нехлюїв** або в некваліфікованих людей, і я з ним згодна (Корн.)

Қилина:... Ой, горе! Хто б говорив! Уже таких відьом, таких **нехлюй**, як ти, світ не видав (Л. У.)

Хто тебе візьме, таку **нечупару** (Коц.)

А ти, **задрипанко**, шинкарко, перекупко п'яна! (Шевч.)

ЗАХВОРІТИ, ЗАНЕДУЖАТИ, ЗАНЕЗДОРОВІТИ, ЗАНЕМОГТИ, ЗАСЛАБНУТИ, ЗАХИРІТИ, ЗВАЛИТИСЬ, ЗЛЯГТИ

Описовий зворот: ЗВАЛИТИСЯ З НІГ.

Наприкінці зими важко **захворів** Омелько Қотигорошок (Куч.)

Я сьогодні забарилась: батько **занедужав**, — коло його все поралась (Шевч.)

Занездоровів старий, ось уже третій тиждень лежить, з хати не виходить (Фм.)

Занемогла... увечері спати лягла, стривожена (Мирн.)

В суботу **заслабла**, в неділю лежала, в понеділок умерла (Чуб.)

По тій печалі **захиріла**, занепала Қатря (М. В.)

Захирів старий, згорбився, скарлючився (Мирн.)

Чи то праця задавила молодую силу, чи то нужда невсипуща його з ніг **звалила**. (Шевч.)

Жили вони жили, поки дожили до того, що удова занедужала **й звалилася** (М. В.)

Бідна удова тужить та слабує, а оце вже другий день, як зовсім **злягла** (Коц.)

Одного вечора Қавун **звалився з ніг**, його перевезли в лазарет (Н.-Л.)

ЗАХИСТ, ЗАХИСТОК, ЗАХИЩЕННЯ

Катерина йшла близько, поруч Данила. Шукала **захисту**, тулилась до нього (Коп.)

Гервазій догадав: він лаву підіймає — єдиний **захисток** — і знову до дверей одходить (М. Р.)

Для **захищення** від морозів молоді деревця треба обв'язувати соломою (Фм.)

ЗАХИЩАТИ див. БОРОНИТИ

ЗАХЛАННІСТЬ див. ЖАДІБНІСТЬ

ЗАХМЕЛИТИ див. БИТИ

ЗАХОДЕНЬКИ, ЗАКОМОРОК, ЗАКУТОК, ЗАКАПЕЛОК, ПРИКАЛАБОК

— Та де там воно є! — Свиня йому мовляє, — Брехня! Не слухай! Я ж була (у панів) і їла, і пила, всі **заходеньки** обходила і смітники, і суточки, а доброго нічого там не вздріла (Гліб.)

Готуйте папір! — наказав він. І пішов в **закоморок**, де безладно були накидані паки паперу (Скляр.)

Всі **закоморочки** куточки уже не в перший знаю год (Котл.)

...Сюди-туди по **закутках**, та й під піч сховався (**Нп.**)

Десь в **закуті** під стелею у сінях заспівав тричі півень (**Риб.**)

Той їх і в хату уведе, і в комору, і на горище, і де є який **закапелок**, усюди.

Засвітив самопальний сірничок, пішов у другий **прикалабок**, — коли гляне, аж висить чоловік неживий (**Рудч.**)

ЗАХОЛОНУТИ, ВИЧАХНУТИ, ЗАЧАХНУТИ, ПРОЧАХНУТИ

Від морозу, здавалося, **захололо** не лише повітря, а й вітер (**Трубл.**)

Зараз гарячі міномети **вичахали** у самому сквері (**Гонч.**)

Уже й борщ **зачах**, поки ти хліба приніс (**Грінч.**)

Коні в нас гарячі, хай **прочахнуть**, тоді напоїмо (**Фм.**)

ЗАЦІДИТИ див. БИТИ

ЗАЧИСЛИТИ, ЗАРАХУВАТИ, ПРИЙНЯТИ

Учився відмінно і його, як відмінника, **зарахували** на перший курс пединституту.

ЗАЧМАНІЛИЙ, ЗАДУРМАНЕНИЙ, ЗАЧМЕЛЕНИЙ, ОЧАМРІЛИЙ

Господар уже випустив козу, і вона, як **зачманіла**, помчала вздовж по вулиці (**Шиян**).

Задурманену голову важко на в'язах носити (**Фм.**)

На другий день, коли він пішов по службі, а вона зосталась сама у хаті, їй пригадалося вчорашнє, і нестямно важкі думи осягли її **зачмелену** голову (**Мирн.**)

ЗАШЕЛЕСТІТИ, ЗАШАМОТІТИ, ЗАШАМРІТИ, ЗАШАМТІТИ, ЗАШАРУДІТИ, ЗАШВАРГОТІТИ, ЗАШЕМРАТИ, ЗАШЕМРІТИ, ЗАШЕМРОТІТИ, ЗАШЕРХОТІТИ, ЗАШУРХОТІТИ, ЗАШУРГАТИ

Раптом налетів вітер, колихнув, **зашелестів** верхів'ям дерев (**Собко**).

Важко зітхнув, аж листя **зашелестіло** (**Стор.**)

Вінок той трусився, мов усі квітки **зашамотіли** (**Барв.**)

Повіяв вітерець і **зашаруділо** гілля (**Хижн.**)

Максим ізсунувся з печі, зачапав швидко по хаті, **зашарудів** нетерпляче у запічку (**Вас.**)

Як жбурнув книжкою під поріг! аж листки **зашварготіли** (**Свидн.**)

Лиш вітер не втих і, шумно сковзнувши по срібному віттю, **зашемрав** стрічками знамен бойових (**Баж.**).

Зашемрів, захрустів вогкий пісок, і човен легко плюснув у воду (**Стельм.**)

Не чекаючи відповіді, він **зашерхотів** у темряві, як вуж (**Гонч.**)

Зашерхотіло в кущах і знову стало тихо (**Риб.**)

Плутаючись у густій траві, віддаляючись одноманітно **зашурхотіли** його кроки (**Козач.**)

ЗАЯЛОЗЕНИЙ див. БРУДНИЙ

ЗБЕЗЧЕСТИТИ, ЗГАНЬБИТИ, ОГАНЬБИТИ, ЗНЕСЛАВИТИ, ОСОРОМИТИ, ОСЛАВИТИ

Той Корній Заволока **збезчестив** мене (**Кул.**)

До неї (Ольги) він простяг свої паскудні пазурі, хотів **збезчестити** матір дорослої дочки (**Хижн**).

Вони нас **знеславили**, обговорили (**Н.-Л.**)

Так б'є і плакати не дає. А воно ж таке гниле, бридке, а до жінок лізе. Скільки їх плакало від нього. І тебе хотів **знеславити** (**Хижн.**).

Мої воріженьки... **ославили** мене молоду (**Н.-Л.**)

Зазнаю я ту ніч прокляту, як **осоромляли** ви хату (**Греб.**)

ЗБЕЗЧЕЩЕНИЙ, ЗГАНЬБЛЕНИЙ, ЗНЕСЛАВЛЕНИЙ, ОГАНЬБЛЕНИЙ, ОСЛАВЛЕНИЙ

Збезчещена дівка — ні заміжня, ні вдова (**Нпр.**)

Ягідка почервонів, як **зганьблений** (**Гонч.**)

Париж **оганьблений** Берліном

Черед Домніку покинув... Але чекай! Та що йому зробиш?.. Одружиться, а я... покинута, **знеславлена**. Сором! Сором! (**Коц.**).

На світ увесь прославлена й **ославлена** приходжу я, Єлена, прямо з пристані (**Лукаш**).

ЗБЕНТЕЖЕНИЙ, ЗБУРЕНИЙ, СТУРБОВАНИЙ, СТРИВОЖЕНИЙ, СХВИЛЬОВАНИЙ

Гості помітили, що дівчина чимсь **збентежена** (**Трубл.**)

Вся істота була **збурена** почуттями, яких досі не знав (**Козач.**)

Стурбований клопотами, у великій задумі сидів старий і міркував (**Фм.**)

Стривожений неполадками в сім'ї він не міг дати собі ради.

В хату прожогом убіг Василь і спитав **схвильованим** голосом: — Тату, що ж мені тепер робити?

ЗБЕНТЕЖУВАТИ (СЯ), ЗБУРЮВАТИ СТУРБУВАТИ (СЯ), СТРИВОЖИТИ (СЬ) СХВИЛЮВАТИ (СЬ)

Ця гнітюча мовчанка **збентежила** Оксану (**Баш**).

На його всі загукали, та не **збентежився** ні крихти хлопець (**Л. У.**)

Прийшов від інспектора довго очікуваний папір, прийшов і — замість заспокоїти — **збурив**, сколотив її спокій **(Коц.)**

Його **стурбували** нові ідеї, привезені сином його **збентежила** палка синова розмова **(Н.-Л.)**

Така подія **схвилювала** хлопця до глибини душі **(Фм.)**

ЗБИРАНИЦЯ, КОЛЕКЦІЯ

Люльок чи не з півсотні розвішано в старого на стіні — ціла **збираниця** за довгий вік **(М. Р.)**

Зранку Ігор перебирав камінці, які назбирав для **колекції (Донч.)**

ЗБИРАТИСЯ див. ГРОМАДИТИСЬ

ЗБИТКУВАТИ (СЯ), ГЛУМИТИСЯ, ЗНУЩАТИСЯ

Мене у тому війську ніхто не **збиткував (Федьк.)**

Не **збиткуйся**, чужа мати, не **збиткуйся** надо мною **(Чуб.)**

Його сильно вразив той тривожний, болізний погляд хлопчини, що не кричав і не плакав, коли інші **збиткувалися** над ним **(Фр.)**

Глумилася верша з болота **(Ном.)**

Так кажуть, коли хтось комусь причинив тяжкий душевний біль, а то, навіть, якусь фізичну ваду.

Лазар почав кричати й коверзувати, **знущатись** з Іваном, мучить Каленика **(Коц.)**

Вони **знущалися** над ним: кололи, били,— та нічого їм не сказав юнак **(Тич.)**

ЗБІГОВИСЬКО, ЗБІГОВИЩЕ, ЗБОРИСЬКО, ЗБОРИЩЕ, ЮРБА

Були **збіговиська** у його щонеділі **(М. Р.)**

Над піском — **збіговище** хмар **(Перв.)**

В нестримному русі вирує розбурхане людське **зборисько (Гонч.)**

Найкращим місцем для школярських **зборищ** була Мар'ївка, закинутий у гаю поблизу озера хутірець **(Вас.)**

Було тут військо волонтирі та всяких **юрбиця** людей **(Котл.)**

ЗБІДНІЛИЙ, ЗУБОЖІЛИЙ, ПІДУПАЛИЙ

Ніколи перше не думав, що світ такий гарний... Як той багач **збіднілий**, що підіймає з землі і цілує окраєць хліба, колись кинутий псам **(Коц.)**

За **зубожілу** удову незабаром забули всі багатіші **знайомі (Н.-Л.)**

Був колись він і здоровий, і заможний, а тепер зовсім **підупалий (С. Г.)**

ЗБІДНІННЯ, ЗУБОЖІННЯ, ПАУПЕРИЗАЦІЯ, ЗАНЕПАД.

ЗБІДНІТИ, ЗУБОЖІТИ, ПІДУПАСТИ

А син з невісткою так з того часу **збідніли**, що й хата рака стала **(Барв.)**

До якого часу ми добре жили і далі **зубожів** мій брат: то хліб не вродив, то худоба вигинула **(М. В.)**

Як я ся добре мав, то я тоді кумував, а як тепер **підупав**, то я вже не кум став **(С. Г.)**

ЗБОРОТИ, ЗДОЛАТИ, ЗЛАМАТИ

Ох, нехай же хоч сонця нап'ються (троянди), поки ще їх мороз не **зборов (Л. У.)**

Нас нікому не **збороти**, воля вільному на вік **(Сос.)**

* * * Нашої дружби ніхто не **зламає**, сили ніхто не **здола (М. Р.)**

На превелику сили, натуживши зір, **здолав** я розглядіти своїх товаришів негоди **(Коц.)**

Коли ж він співав, то тремтіла вона, не в силі **здолати** з собою **(Сос.)**

ЗБУДЖУВАТИ (СЯ), ЗБУДОРАЖУВАТИ (СЯ), ЗБУРЮВАТИ (СЯ) ЗВОРУШИТИ (СЯ), ЗАКУЙОВДАТИСЬ, ПОКОЛОШКАТИ, СКОЛОШКАТИ

На заводах загули гудки. Могутня течія звуку сирен різного тембру кликала, вимагала, **збуджувала (Коп.)**

З кожного неприємного випадку він **збуджувався**, гарячився **(Фм.)**

Несподівана новина **збудоражила** чумаків **(Горд.)**

Одного прекрасного літнього дня громаду села Кукуріківщини **зворушив** випадок надзвичайний **(Барв.)**

Він тепер скрізь проти панів народ **збурює (Горд.)**

Вода **збурилася** навколо Бурового і хлюпнула через вінця **(Кундз.)**

Настусине й Марусине серце дуже **зворушилося** від сієї поголоски **(Барв.)**

І всіх **скуйовдила** собой **(Котл.)**

Під той саме час ляхи **закуйовдились (Мирн.)**

Убіг у хату, з печі її стяг, дітей **покололошкав (Барв.)**

ЗБУДИТИСЯ див. БУДИТИСЯ

ЗБУРЮВАТИ див. БАЛАМУТИТИ

ЗВАБЛИВИЙ див. ВАБЛИВИЙ

ЗВАБЛЮВАТИ див. ВАБИТИ

ЗВАБЛЮВАТИ див. БАЛАМУТИТИ

ЗВАБНИК див. БАЛАМУТ

ЗВАЖУВАТИСЬ див. ВАЖИТИСЬ

ЗВЕЛІТИ див. ВЕЛІТИ

ЗВЕРТАТИСЯ, ВДАВАТИСЯ

Тоді ви були зовсім іншою,— глухо заговорив майор, **звертаючись** до Ясногорської **(Гонч.)**.

А тобі подарунок приніс, — **удався** він до Софійки **(Сміл.)**

Я чув також,— спитав козак Мамай,— що ви **вдавалися** о поміч до царя? **(Ільч.)**

ЗВИВАТИСЯ, ЗМІЇТИСЯ, В'ЮНИТИ(СЯ), УВИВАТИСЯ

В місті то там, то там шаруділи, **звиваючись** гадюки, кублились їжаки **(Гонч.)**.

Боярські слуги від півночі **звивалися**, приготовляючи для гостей їду на цілий день **(Фр.)**

Чорні коси, переплутані червоною стьожкою, **зміяться** на грудях **(Риб.)**

Бараболя **в'юнить** поперед Погиби, підводить до столу, знайомить з дядьком **(Стельм.)**.

Між зелених лук і жовтих пісків **в'юниться** Дніпро **(Смол.)**

Спасибі, що не погербували нами,— **увивається** навколо нього **(Стельм.)**

ЗВИКАТИ, ОГОВТАТИСЬ, ОХМОЛОСТАТИСЬ, ПРИВИКАТИ, ПРИЗВИЧАЮВАТИСЬ

Люцій: ...Тут (у темниці), поки **звикнуть** очі, дуже трудно **(Л. У.)**

Хома **звик** уже до цих трущоб, підземель, до барикад на вулицях **(Гонч.)**

До Алі скоро **звикли** в селі **(Коц.)**.

Трохи **оговтавсь** і не боїться нічого **(Рудч.)**

Зразу був такий тихий та божий, а як трохи **охмолостався**, так на голові ходить.

Голуб, мати, голуб, мати, к вікну прилітає.— Давай, доню, принадоньку нехай **привикає» (Метл.)**

З ким любилась,— розлучилась, мушу забуватися; з ким не зналась,— повінчалась, мушу **привикаться (Чуб.)**

До того, бач, треба **призвичаїтись (Н.-Л.)**

ЗВИЧАЙ, ЕТИКЕТ, НОРОВ, ОБИЧАЙ, ТРАДИЦІЯ, ПОВЕДЕНЦІЯ, УСТАНОВА

Вона була з гір, з далекого гірського села, де жили інші люди, де були свої **звичаї (Коц.)**

Завели в Донбасі... здавна добрий **звичай** шахтарі — якщо виконали плани — світять зірку на копрі **(Криж.)**

Війт не держався давніх **звичаїв**, бо це було признакою багатства **(Март.)**

Вклонився, як велить рибальський **етикет**, і по-сибірському вітає: «Кльов на уди» **(М. Р.)**.

Що город, то й **норов (Нпр.)**.

Ой сідай, Марусенько, на вози, да кидай батькові **норови**: що первії **норови** — попрядки, а другії **норови** — досвітки **(Нп.)**.

Іноді слово — норов — може визначати й певні особливості характеру, норми поведінки: «А я твої **норови** добре знав, тим я тебе аж ніколи не займав **(Грінч.)**

Да поїдем у той край, де хороший **обичай (Метл.)**

Не позичай,— злий **обичáй**: як віддає, то ще й лає **(Ном.)**

У мене **обичáй** — козацький **звичай**: хоть побачу, то й не плачу **(Чуб.)**

Що взяв з юних літ, на старість згодиться: наука, **звичаї**, **традиції** міцні **(М. Р.)**

Така вже в нас **поведенція** старосвітська **(С. Г.)**

У нас така вже **установа (Федьк.)**

ЗВИЧАЙНО див. АВЖЕЖ

ЗИРИТИСЯ див. ДИВИТИСЯ, II, 8.

ЗВІД, ЖУРАВЕЛЬ

Ой у полі криниченька та й на чотири **зводи (Нп.)**.

Тихо заскрипить **звід** десь біля колодязя **(Гол.)**

На подвір'ї цвіли маки. Тут же й криниця. Високо підводився над нею **журавель (Шиян)**

ЗВІДКИ, ЗВІДКИСЬ, ЗВІДКІЛЯ, ЗВІДКІЛЬ, ЗВІДКІЛЯСЬ, ЗВІДКІЛЬСЬ

Він знав, куди і **звідки** річка йде і хто від чого хворий **(Л. У.)**

Звідкись припала охота до праці, десь узялись нові сили, енергія **(Коц.)**.

Руді хвилі котилися **звідкись** із високих гір у незнайоме далеке море **(Гонч.)**

Ешелон зупинився на роз'їзді, **звідкіля** розходилися колії **(Панч.)**

Звідкіля ти знаєш? — спитав його Федоров **(Шер.)**

Хилилися густі лози, **звідкіль** вітер віє **(Чуб.)**.

Похмурий, вже літній боєць витяг **звідкілясь** фляґу, побовтав її **(Собко)**.

Зразу ж од степу... вигін — ярмарківня, — широко розлігся. Цілий табун вітряків прилетів **звідкільсь** і спустився отут **(Гол.)**.

ЗВІДСИ див. ВІДСИ

ЗВІДТАМ див. ВІДТИ

ЗВІЛЬНЯТИ див. ВИЗВОЛЯТИ

ЗВІКУ див. ВІДВІКУ

ЗВІСНО див. АВЖЕЖ

ЗВІСНО, ВІДОМО

Здавна **звісно**, що вовка скільки не годуй, а він у ліс дивиться **(Нпр.)**.

Неділь вже, мабуть, з вісім буде — святками до мене зібрались добрі люди... на бесіді, вже **звісно**, попились **(Гліб.)**.

Відомо всім, що ніч буває по дневі **(Л. У.)**.

Ворон ворону, як **відомо**, ока не виклює **(Нпр.)**.

ЗВІСТКА див. ВІСТЬ
ЗВОДИТИ ОЧІ див. ДИВИТИСЯ II, 12.
ЗВОЛИТИ див. ДОЗВОЛЯТИ
ЗВОЛІКАТИ див. БАРИТИ

ЗВОРУШЕННЯ, ЗВОРУШЕНІСТЬ, ЗБУДЖЕННЯ, РОЗЧУЛЕННЯ

Непевність та тривога, мов вогонь жерли Гнатове серце, він аж зблід від безперестанного **зворушення** (Коп.).

Збудження почало улягатися (Хижн)

ЗВОРУШЕНИЙ, ЗБУДЖЕНИЙ, РОЗЧУЛЕНИЙ, СХВИЛЬОВАНИЙ

Теодосій **зворушений** їхньою ніжною зустріччю (Хижн.)

Він був **зворушений**, виявляв нетерплячку (Граб.)

Мовкну й тремчу, ввесь **зворушений** глибоким чуттям (Коц.)

Збуджений такою несподіванкою, він розгубився: що ж далі робити (Фм.)

Розчулений Андрій бурхливо висловлював свою радість (Хижн.)

ЗВОРУШЕНО, ЗБУДЖЕНО, РОЗЧУЛЕНО, СХВИЛЬОВАНО

Він був веселий чи напідпитку, бо говорив голосно і **зворушено** (Коц.)

Школярі **збуджено** загомоніли (Донч.)

Спасибі, Іване, — **розчулено** подивився на друга.— Тепер не розбіжиться наша школа. А вчитель як зрадіє (Стельм.)

ЗВОРУШИТИ(СЯ), РОЗЧУЛИТИ(СЯ), СХВИЛЮВАТИ(СЯ)

Мстислав здивованими очима глянув на Данила, **зворушили** його відверті Данилові слова (Хижн.)

Тони і мелодії були всім знайомі, та проте виконання було якесь незвичайне, що **зворушувало** душу (Фр.)

У ці хвилини мимоволі пригадав своє життя і **розчулився** (Хижн.).

ЗВУК, ЗВУЧАННЯ, ГУК, ГУЧАННЯ

Чуйне вухо старого гірника ловило звичні **звуки** підземної праці (Донч.).

З невимовною насолодою слухаю просте **звучання** рідної мови, якою людина висловлює нам радість і подяку.
(Ле.).

Хутко в неї під віконцем мандоліна залунала, із потоків **гуків** чулих серенада виринала (Л. У.).

Ніде в домі не було чути ні найменшого **гуку** (Н.-Л.)

ЗВУЧАТИ, БРИНІТИ, ГУЧАТИ, ЛУНАТИ

Порожня бочка **гучить**, а повна мовчить (Ном.).

Пісня стихла, тільки одна її луна **бриніла** ще (Мирн.).

Восени кожний звук у лісі **лунає** далеко навколо (Донч.)

ЗВУЧНИЙ, ГУЧНИЙ, ЗИЧНИЙ, ГОЛОСНИЙ, ДЗВІНКИЙ, ГРІМКИЙ, ЛУНКИЙ

І жайворонок мрів у **звучній** вишині (Баж.)

Гучні оплески вкривають вітальну промову Якова Землянки (Шиян).

Разом з останнім ударом годинника понад сонним містом залунав дивний туркіт — глухий та **зичний** (Фр.)

Любо лилися в пташиному хорі пісні **голосні** (Л. У.).

Грімкії рушниці. (С. Г.)

Дзвінка степова зима вітрами розгулялася над Сталінградом (Собко).

Бродять дівчата молоді з піснями **лункими** (Гол.).

ЗВ'ЯЗОК , (ЗВ'ЯЗКИ), СТОСУНОК (СТОСУНКИ), ВЗАЄМИНИ

Пізно вночі, коли вдалося налагодити **зв'язок** з штабом армії, генерала викликав член Військової Ради (Собко).

Повинність вища над родинні **зв'язки** (Л. У.)

Я люблю стримані і суворі **взаємини** між людьми (Смол.)

Він мусив тут же вмить вигадати першу-ліпшу адресу й цією своєю брехнею назавжди відрізати для себе можливість **стосунків** з цією людиною (Ільч.)

ЗВ'ЯЗУВАТИСЯ, ЗЛИГАТИСЯ, ЗНЮХАТИСЯ

Зв'яжіться з інженером Мацієвським і від мого імені запропонуйте негайно ж зняти з північного тунелю всіх робітників (Ле).

Він **злигався** з ворогами, а ми були короткозорі і вчасно не помітили цього (Риб.)

Він непотрібно **злигався** з жінкою (Стор.)

Володислав з угорським королем **знюхався** (Хижн.)

Панько: Он як! Чи бач, з **ким знюхалась** (Фр.)

ЗГАД, ЗГАДКА, ЗГАДУВАННЯ, НЕЗАБУДЬ, ПАМ'ЯТКА, ПАМ'ЯТЬ, СПОГАД, СПОМИН, СПОМИНКА, СПОМКА, СПОГАДАННЯ

Про гроші чоловікові ні **згаду**, ні **спогаду** (Грінч.)

Соломія згадала про дітей. Та **згадке** наче косою, підкосила її ноги (Н.-Л.).

Напій кохання нам залле і **згадку** про розлуку (Л. У.)

Гафійка розсипалась сміхом на **згадку** про дядька Панаса (**Коц.**)

Почали ми тиху розмову — **згадування** (**М. В.**)

На **незабудь** лиши мені левкоїв,— йдучи в похід, коханої прохав,— зустріне гостралюта куля в полі, тебе згадаю серед трав (**Ус.**)

Приятелі їх садили тоді на **пам'ятку** (**Греб.**).

Один по однім роки встають у **спомин** моїм (**Черн.**).

І днів минулих **спогадання** пливли юрбою перед ним (**Сос.**).

На тобі книжку на **пам'ятку** (**Грінч.**).

Квітчина **пам'ять** буде свята вовіки поміж нами (**Кул.**)

Посаджу коло хатини на **спомин** дружині і яблуньку і грушечку на **спомин** єдиній (**Шевч.**).

Заховала тільки людська **спомка**, що цей Мирон був уже немолодий чоловік (**Мирн.**).

І радісний випадок принесе важку **споминку** (**Мирн.**)

ЗГАДУВАТИ, ЗДУМАТИ, ПОМИНАТИ, СПОМИНАТИ(СЯ), СПОМ'ЯНУТИ

Немає гірше, як в неволі про волю **згадувать** (**Шевч.**)

Гості почали прощатись, але тут Тетяна Степанівна **згадала**, чого вона властиво прийшла (**Коц.**)

Про любощі **спом'янули** (**Чуб.**)

Сім'я сіла вечеряти мовчки; ...мати й батько вже не **згадували** про Варку (**Н.-Л.**)

Здумала баба дівера, що добрий був (**Нпр.**)

Прощавайте, лихом не **поминайте** (**Нпр.**)

І мене в сім'ї великій, в сім'ї вольній, новій не забудьте **пом'янути** незлим тихим словом (**Шевч.**)

Та я ж рано встаю, то і вас **спом'яну**, а я пізно лягаю, то й вас **споминаю** (**Мил.**)

Спом'янула стара, як дівкою була (**Нпр.**)

ЗГАЙНУВАТИ, ЗГАЯТИ, ЗДАРМУВАТИ, ЗМАРНУВАТИ, ПРОГАЯТИ

Іла (Марійка) не присідаючи — боялася **згайнувати** якусь хвилинку (**Стельм.**)

Він засидівся тут з хлопчиками і **згаяв** марно багато часу (**Собко**).

Тільки що лихо отаке — сама знаєш. А то б і дня не **згаяв**, сватав тебе (**Гол.**)

Не дооремо сьогодні, бо півдня **згаяли**, поки плуг поладнали —поламався (**Грінч.**)

Здармувати час (**Грінч.**)

Змарнувала дівчинонька молоді літа (**Нп.**)

Часу **прогаяли** багато, а роботи з комарів нісок (**Фм.**)

ЗГАНЬБИТИ див. ГАНЬБИТИ

ЗГАР див. ГАР

ЗГАРЯЧУ, ЗНЕСТЯМКИ, ЗОПАЛУ, НЕОБДУМАНО

Прости мене, я **згарячу** забувся (**Шевч.**)

Він **згаряча** заметушився біля робітників з своєю пропозицією (**Сміл.**)

Декотрі молодиці **зопалу** та **знестямки** кинулись через сінешні двері в ґанок просто між гусарів та панів і трохи не позвалювали їх з ніг (**Н.-Л.**)

Конячка **зопалу** рвонула воза (**Ле**).

Пампушка лук опустив, стрілу відкинув, аж навіть зітхнув, мовби і йому самому чи не легше стало на серці, що не вбив **зопалу** того, всіма звичаями заказаного білоцерця-сокола (**Ільч.**)

ЗГИНАТИСЯ — ЗІГНУТИСЯ, СКАНДЗЮБИТИСЬ, СКАРЛЮЧИТИСЬ, СКОРЧИТИСЬ

Коліна **згинались** у нього й мерзли (**Коц.**)

Зостався один сторож Грицько, старий, старий, аж **зігнувся** (**Мирн.**)

Хто охочий був битись, тому зараз кулаки і руки **скандзюбить** у три погибелі (**Кв.-О.**)

Захирів старий, згорбився, **скарлючився** (**Мирн.**)

Скорчився, зморщився ще й зажурився (**Чуб.**)

ЗГІДНИЙ, ЗГОДЕН, ЗГОДНИЙ, ЛАДЕН, ЛАДНИЙ, ГОТОВ, ГОТОВИЙ

Прошу сказати, хто **згоден** сам іти в море (**Корн.**)

Дівчата мовчать, але Фрося бачить, що вони вже **згодні** (**Козач.**)

То був бурлака, що був **ладен** пити й гуляти хоч весь день (**Н.-Л.**)

ЗГЛЯДАТИСЯ див. ДИВИТИСЯ, II, 4

ЗГОДА, ЗЛАГОДА, ЗЛАДА, ЛАД, МИР, СУМИР

Згода будує, а незгода руйнує (**Нпр.**)

Де **згода** в сімействі, там мир і тишина... (**Нп.**)

Асесор з Реєнтом веселі до стола підійшли обіднього у **злагоді** й любові (**М. Р.**)

Чесною працею он скільки надбали! Чесно вони й поживуть його у **миру** та в **ладу**, як брат із сестрою (**Мирн.**)

Жив Артем з жінкою у **злагоді** (**Куч.**)

Поклін тому, хто вносить чесну **зладу** в людські серця одверті і не злі (**Мал.**)

І дзвона плем'я бунтівниче на свій розгойдує вже кшталт, і він не до **сумиру** кличе, реве оглушливо на ґвалт (**Лукаш**).

У товаристві **лад** — усяк тому радіє. Дурне безладдя лихо діє. (**Гліб.**).

ЗГОДЖУВАТИСЯ, ЗГОЛОШУВАТИСЯ

Здавалося, що Алі з чимсь **згоджується** й каже: «так, так...» **(Коц.)**

А чи нема тут такої молодиці, щоб помісячно **згодилась?** (М. В.)

За Деркачем один за другим **зголосилися** всі побратими **(Фр.)**

Хто мене молоду додому проведе? **Зголосився** козак **(С. Г.)**

ЗГОДІ, ЗГОДОМ, ЗГОДЯ, ПЕРЕГОДОМ, ПЕРЕГОДЯ, ПІЗНІШЕ, ПОТІМ, ТОДІ, ПО ТОМУ, ОПІСЛЯ, ВІДТАК, ДАЛІ, НАВПІСЛЯ

Хвилю ще стояли... над тою потрясаючою картиною і слухали Бовдурового голосіння, але **згоді** схаменулися **(Фр.)**

Згодом Черниш дізнався від комбата, як все це сталося **(Гонч.)**

Потім він позирнув на Гнатка **(Крим.)**

Опісля скажу **(С. Г.)**

Я **по тому** піду **(С. Г.)**

А **далі** озвався старий дідуган **(С. Г.)**

Синя хвиля скипала молоком біля їх ніг, а **відтак** танула і шипіла на піску, тікаючи в море **(Коц.)**

Гній можна й **навпісля** вивезти **(Н.-Л.)**

Доїхали до Києва, а **тоді** до Чернігова, а **тоді** додому **(Крим.)**

Згодом-перегодом вона прийшла до пам'яті **(Фр.)**

Дивись **згодя:** гуляє неборак в Охрімовій куценькій свитці **(Гліб.)**

Я прийшов туди, **перегодом** увійшов і гончар **(Грінч.)**

На городі редька, нема мого Федька! Ось **перегодом** біжить огородом **(Милор.)**

ЗГОРБЛЕНИЙ, ЗСУТУЛЕНИЙ, ЗЩУЛЕНИЙ (ЗІЩУЛЕНИЙ)

На низенькій стелі відбивається **згорблена** тінь **(Шиян).**

Брати сиділи поруч обидва високі, аж **згорблені,** обидва легко зачеплені віспою **(Гавр.)**

Тетяна сиділа **зсутулена,** придавлена важкими думками **(Ткач.)**

Він ступав поруч високої межі **зіщулений** і байдужий, мугикаючи крізь зуби якоїсь пісеньки **(Куч.)**

ЗГОРБЛЮВАТИСЯ — ЗГОРБИТИСЯ, ЗСУТУЛИТИСЯ, ЗЩУЛИТИСЯ, З'ЮРДИТИСЬ

Постать **згорбилась** легенька, смагле личко посмутніло **(Л. У.)**

Кілька кроків вони пройшли мовчки. Каринський знов замислено **зсутулився (Шовк.)**

Маня... ущухла, якось **зщулилась** і попрямувала хутчій по дорожці до стола **(Н.-Л.)**

Тетянка **зщулилась** біля стінки **(Шиян).**

ЗГОРДА, ЗГІРДНО, ЗГІРДЛИВО, БУНДЮЧНО, ГОРДОВИТО, ГОНОРОВИТО, СПИШНА, ПИШНО, ПИХАТО

Матусенька пишна в черевичках вийшла; на воротях стала, **згорда** одказала **(Чуб.)**

— То ви б то бурлаки, чи що? — спитав у їх хазяїн **згорда (Н.-Л.)**

Він навіть силувався глядіти на нього **згірдно,** звисока **(Фр.)**

Ні,— говорив він **згірдливо,**— ви справді не здібні до самопожертвування! **(Коб.)**

Вона **гордовито** сиділа на візку і, начепивши окуляри, дуже задирала голову вгору **(Н. -Л.)**

Ой приїхав щиглик **спишна,** сів собі в саду на вишні **(Чуб.)**

На ставі **пишно** лебідь плив **(Греб.)**

Пихато несе він на грудях декілька османських орденів **(Крим.)**

ЗГРАБНИЙ, ВИТОНЧЕНИЙ, ВИШУКАНИЙ

Він пожалкував на хвилину, що цей **зграбний** темноокий хлопчик втік так швидко **(Собко).**

Вона дуже **зграбна,** а своїми рученятками дуже втішається **(Л. У.).**

Ніжні форми дитини! — **витончені** обриси **(Тич.).**

Йому зробилося соромно від своєї **витонченої** розмови **(Ле).**

І в **вишуканій** бесіді своїй просила красно вибачити їй **(Баж.)**

ЗГОРЯТИ, ЗГОРІТИ, ЗОТЛІВАТИ, ЗОТЛІТИ.

Танула дочка в Калиток, змарніла, зів'яла, зів'яла вироблена, на очах матері **згоряла (Горд.)**

У Юхима **згоріла** тільки хата дотла **(Ле).**

Коли щось у віконце стук-стук!.. Так я й **згоріла!..** Сама вже не знаю як, а догадалась **(М. В.)**

Моє біле тіло під нагайкою **зотліло (С. Г.)**

Згоріло, зотліло. Попіл вітром розмахало, і сліду не стало **(Шевч.)**

ЗГРАБАСТАТИ див. БРАТИ

ЗҐРАЯ, БАНДА, ВЕРВЕЧКА, ОРДА

Там пси **зґраями** по вулицях бігають **(Фр.).**

А в пристані грає, огнями сіяє корабликів **зґрая** барвиста **(Л. У.)**

. . . народ з великою тугою, болем в серці розповідає в своїх творах про сваволю, грабунок, знущання, терор, масове вбивство наших людей, що їх чинили німецько-фашистські **банди** на нашій священній . . . землі **(Філ.)**

А он Грицько цілу **вервечку** за собою веде **(Мирн.)**

Дівчата, прибрані у святкове убрання... ходили цілими **вервечками (Гол.)**

Шаліла битва. **Орди** німчаїв міста ясні звертали на руїни **(Слово...)**

О, по-належному ми зустрічаєм **орди** гостей некликаних у край наш на ралець! Ми вержемо вогонь, залізо і свинець на лапи їх брудні, в оскаженілі морди **(М. Р.)**

ЗГУБА, ГИБЕЛЬ, ЗАГИН, ПАГУБА

Ой дівчино моя люба, твоя краса моя **згуба (Чуб.)**

Я вірив, що прийде той сонячний час на **згубу** душителям чорним **(Олійник).**

До порога! — в пана була нам шана, та прийшла **гибель** і на пана **(Фм.)**

Замфір не бачив уже **загину** свого винограднка **(Коц.)**

Од **пагуби** тебе хранить **(Кул.)**

Слово — **гибель** — дуже часто використовується в живій літературній мові в префіксовій формі: **загибель, погибель.**

ЗГУБЛИВИЙ, ЗГУБНИЙ

Безжалісна музо! Куди ти мене завела? Навіщо ти мені очі осліпила **згубливим** промінням своїм **(Л. У.)**

ЗДАВАТИСЯ див. ВИДАВАТИСЯ

ЗДАВНА див. ДАВНО

ЗДАЛЕКУ див. ВІДДАЛЕКИ

ЗДАЛІ див. ВІДДАЛЕКИ

ЗДАЛЯ див. ВІДДАЛЕКИ

ЗДАТИСЯ, ЗГОДИТИСЯ, ЗНАДОБИТИСЯ, ПРИГОДИТИСЯ, ПРИДАТИСЯ

На цей раз і приказка **здалась:** що декому, мовляв, можна — другим зась **(Гліб.)**

Візьми зайву одежину: в дорозі **здасться (Фм.)**

Що взяв з юних літ, на старість **згодиться:** наука, звичаї, традиції міцні **(М. Р.).**

Кармелюк: ...Хай уже пани обійдуться без музиків на цей раз, а ці хлопці і нам **знадобляться (Вас.)**

Мені з жінкою не возиться, а тютюн та люлька козаку в дорозі **знадобиться (Нп.).**

Не плюй в криницю: **пригодиться** води напиться **(Нпр.)**

ЗДИВУВАТИ (СЯ), ЗУМИТИСЯ, ЗЧУДУВАТИСЯ

Не **здивуйте,** брати любі, що не своє розказав вам, а те, що приснилось **(Шевч.)**

Поки прощайте, не **здивуйте** — це ж не любовний лист **(Тич.)**

Ти що тут робиш? — **здивувався** він **(Коц.)**

Там дівчина й умивалася, в люстеречко й видивлялася, красотою **здивувалася (Чуб.)**

Тут навіть вороги, що вже ждали крові мовчать, **зумилися (М. Р.)**

Зумилася ж я! Марусю! — покликну,— Се ти? **(М. В.)**

Зумилися! всі четверо замовкли, проти мене ні слова не пробовкнуть **(Кул.)**

Герман **зчудувався** і не знав, що думати **(Фр.)**

Всі **зчудувалися,** немов ударив грім **(М. Р.)**

ЗДІБНИЙ, ДОТЕПНИЙ, ЗДАТНИЙ, ЗУГАРНИЙ, КЕБЕТЛИВИЙ, КМІТЛИВИЙ, СПОСОБНИЙ, ТЯМУЩИЙ, ХИСТКИЙ, ГОЛІННИЙ

Шая був талановитий, **здібний** і освічений юнак **(Смол.)**

От заходився раз Кирило мій плести у хаті ясла. На що, на що — на це **дотепний** був **(Гліб.)**

Галя: ...Ось сестра прийде — вона **зугарна** бігати, то з нею й побігаєте **(Мирн.)**

Він **голінний** до всього **(С. Г.)**

Дуже **кебетлива** дитина **(Грінч.)**

Стьопа був справді **кмітливий** і душевний хлопець **(Ільч.)**

...не терпів Мамай солодкого панського духу; бо ж не боявся він ні шляхти, ні татар, ні турків, ні своїх панів, бо ж був собі чаклун і характерник, чаклун над чаклунами запорозькими, сміливий чортолуп, **способний,** як кажуть, вузлом хвоста зав'язати **(Ільч.)**

Книжки лежать, папери купами: Павло Піддубень дуже **тямущий** чоловік, всяку старовину молодою головою зазнає **(Кул.)**

Ну, вже й **хисткий** хлопець **(Грінч.)**

Значення: має великий хист, здібність.

ЗДІБНІСТЬ ДОТЕПНІСТЬ (ДОТЕПА), ЗДАТНІСТЬ, КЕБЕТА, ХИСТ

Софія виявила неабиякі **здібності (Шиян)**

Кому ж із них була **дотепа,** то в гроші грали в сім листів **(Котл.)**

Марія здивувалася Маринині **дотепності (Мирн.)**

На хвилинку він утратив уміння думати, **здатність** володіти собою **(Вл.)**

Чи правду співаю? Ех, якби то!.. Та що й казать! **Кебети** не маю **(Шевч.)**

Дмитро Яворницький... був людиною видатної працьовитості... великої душі, великої **кебети (Ільч.)**

І не мені з **кебетою** моєю впрягти ліричну думку, як воли, в скрипучий віз тяжкої епопеї **(М. Р.)**

Але в житті і я свій, може, **хист** (коли він є) не по вітру розмаю... **(М. Р.)**

ЗДІЙСНЮВАТИСЬ, ВЕРШИТИСЬ

Що недавно бачив у мріях, тепер **здійснилось (Коц.)**

За бурями, за грозами, буранами я чую: суд **вершиться** над тиранами: (**Тич.**)

І встала помста-діва з зорею на чолі, і справа справедлива **вершиться** на землі (**М. Р.**)

ЗДОБУВАТИ, ЗАСЯГАТИ, ДОСЯГАТИ, ОСЯГАТИ

О, не один нащадок Прометея блискучу іскру з неба **здобував** (**Л. У.**)

В боях незмірною ціною для світу мир ми **здобули** (**Мас.**)

Через ту роботу, він **засягне** свого щастя (**Мирн.**)

Павленко заявив, що Наташа поставила рекорд, якого може **досягнути** жінка радянської країни (**Скляр.**)

Як третій вибрався у небезпечну путь, де мав загинути чи слави **осягнути** (**М. Р.**)

ЗДОВЖ, ВЗДОВЖ, ВПОДОВЖ, ПОДОВЖ, УЗДОВЖ, УПОДОВЖ

Отару овець **гнали здовж** широкої вулиці, а за нею котилася клубками курява пилу (**Фм.**)

Та й повела коня **вздовж** села (**Шевч.**)

Піхота вийшла на шосе уже ввечері першого дня наступу і стала просуватись **вздовж** нього (**Гонч.**)

На низах кущі темнозеленої калини посхиляли віти додолу; по них солов'ї неугавні засіли, безперестанку несеться їх щебетання **вподовж** усього лісу (**Мирн.**)

Мотря задумалась, соваючи ситом по сійцях, перекладених **уподовж** ночовок (**Н.-Л.**)

ЗДОГАД див. ДОГАД

ЗДОГАДКА див. ДОГАД

ЗДОРОВО див. ДУЖЕ

ЗДОРОВО див. ГАРНО

ЗЕЛЕНЬ, ЗЕЛЕННЯ, ЗЕЛЕНОЩІ

ЗЕЛО, РУНО (ВРУНО, РУНЬ).

Із далеких країн повернулися пташки, задзвеніли в пахучому гаю; скоро в **зелень** рясну уберуться садки,— не пізнати розкішного краю (**Граб.**)

На мить **зелення** розхиляється і перед очима Петруні стоїть Кошовий (**Вас.**)

При самому березі голі, дикі, сіро-червоні скелі, дедалі узгір'я поросле буйними **зеленощами**: лаврів, магнолій, олив, кипарисів (**Л. У.**)

Стократно полюбив я сонце і **зело**, мурашок на траві і людську милу вдачу (**М. Р.**)

Подивіться на **руна** польові: жита такі, що й вуж не пролізе (**М. В.**)

Зелені **вруна** стеляться, як вовна (**М. Р.**)

Проте — я дякую за сосни смоляні,... за небо пролісків, за **рунь** гольчастих трав (**М. Р.**)

ЗЕМНО див. НИЗЬКО

З'ЄДНУВАТИ (СЯ), ЗЛУЧАТИ (СЯ)

Я вже подумав над тим, щоб нам обидва колгоспи **з'єднати** (**Скляр.**)

Черідкою переходили дівчата узенький став, що **злучав** два хутори (**Вас.**)

Половина мене лежить на дні Дунаю, а друга чекає й не дочекається, коли **злучиться** з нею (**Коц.**)

ЗИЗООКИЙ див. КОСООКИЙ

ЗИРК див. ДИВИТИСЯ II, 4

ЗИРКАТИ див. ДИВИТИСЬ II, 5

ЗЗИРАТИСЯ див. ДИВИТИСЬ II, 4

ЗИРКНУТИ див. ДИВИТИСЬ II, 5

ЗИЧИТИ див. БАЖАТИ

ЗИЧЛИВИЙ, ДОБРОЗИЧЛИВИЙ, ПРИХИЛЬНИЙ

Доле ж моя нещаслива, чом ти мені не зичлива (**С. Г.**)

Ти ще одна **прихильна** до мене зосталась (**Мирн.**)

З-ЗА, З-ПОЗА, З-ПОНАД, ІЗ-ЗА

Менший брат покликав других братів і вони прийшли **з-поза** дерева (**М. В.**).

Так заставало його й ранішнє сонце, коли визирнуло **з-понад** чорних бориславських далів (**Фр.**)

І ти, моя єдиная встаєш **із-за** моря, **з-за** туману, слухняная рожевая зоре! (**Шевч.**)

ЗІПСОВАНІСТЬ. УШКОДИНА, ҐАНДЖ

Зіпсованість машини така значна, що треба її ставити на капітальний ремонт (**Фм.**)

Сим робом передано нам сю давнезну пам'ятку писаного слова зо всіма її **ушкодинами**, перекрутами (**Кул.**)

В усьому справна кобила, кого тільки вона не возила, та **ґандж** невеликий має, на очі недобачає та на задні кульгає (**Фм.**)

ЗІПАТИ див. КРИЧАТИ

ЗІРКА, ЗІРНИЦЯ, ЗОРЯ, ЗОРЯНИЦЯ

Лягло сонце за город, **зірки** засіяли (**Шевч.**)

Світало. На блідому небі ясно горіла **зірниця** (**Коц.**)

Зірниця — вранішня чи вечірня зірка.

На землю глянули тихі **зорі** (**Коц.**)

Лія спершу уважно слухала його, далі швидко одхилила од його лице, і воно одразу спалахнуло, як досвітня **зоряниця** (**Вас.**)

ЗІРКИЙ див. БАЧУЧИЙ

ЗІТХАТИ, ЗДИХАТИ

Панас Кандзюба дивився на поле — і все **зітхав** (**Коц.**)

Тихо **зітхає** сонне море (**Донч.**).

Христя глибоко-важко **зітхнула** (**Мирн.**).

— А ти не **здихав**: Чого тобі?

Здихнув тяжко та важко, мов ковальський міх (**Ном.**)

ЗІЯТИ, ЗЯЯТИ

Там хижо **зіяли** провалля безодні і змії сичали страшні (**Тер.**)

В кількох місцях між рейок **зяяли** воронки (**Смол.**)

Лівий борт зяяв темною пробоїною (**Гонч.**)

ЗЛАГОДЖУВАТИСЬ, ЗБИРАТИСЯ, НАЛАШТУБАТИСЯ, НАРИХТУВАТИСЯ

Злагодився Ілько їхати у город (**С. Г.**)

Даша **зібралася** на всю ніч чергувати на свинарник (**Гонч.**)

(Яким), розставивши триніжок, **налаштовуючись** варити кашу, з відром побіг до річки (**Мирн.**)

Всі **наготувалися** слухати (**Грінч.**)

Андрій **збирався** на пошту: почепив на плече шкіряну торбу, взяв в руки ціпок (**Коц.**)

ЗЛИВА див. ДОЩ

ЗЛИДАР див. БІДНЯК

ЗЛИДЕНЬ див. БІДНЯК

ЗЛИДЕННИЙ див. БІДНИЙ

ЗЛИДНІ див. БІДНІСТЬ

ЗЛИДЕННІСТЬ див. БІДНІСТЬ

ЗЛИДЕННО див. БІДНО

ЗЛИДНЮВАТИ див. БІДУВАТИ

ЗЛИЙ, ЛИХИЙ, ЛЮТИЙ, ОСАТАНІЛИЙ, СЕРДИТИЙ

Любиму вітчизну топтати не дам кривавим, підступним і **злим** ворогам (**Баж.**)

Як до тебе ходити, тебе вірно любити — в тебе батько **лихий**, в тебе мати **лиха**, серце моє (**Нп.**)

В **лихої** свекрухи завжди винувата невістка (**Нпр.**)

Люта Мотря вхопила з столу миску з борщем і кинула її під ноги свекрусі (**Н.-Л.**)

Сердитий вітер завива (**Шевч.**)

ЗЛИТИСЯ, ЗЛУВАТИ, ЛЮТИТИСЯ, ЛЮТУВАТИ(СЯ), СЕРДИТИСЯ

Робітник, здоровий парубок, що недавно прибув із гір до Бориславa на роботу, починає **злитися** (**Фр.**)

Яхонтов **злував**. Багато зайвого сказав механікові. Не треба було б (**Шиян**).

Магнат **лютився** (**Мирн.**)

Ревуть, **лютують** вороги (**Шевч.**)

Три доби **лютувала** хуртовина (**Шиян**)

Сердилась бідa на діда, а дід того не відав (**Ном.**)

ЗЛІСТЬ, ЗЛОБА, ЛЮТЬ, ЛЮТІСТЬ, ЛЮТОЩІ, СЕРЦЕ, СЕРДІННЯ

Дівчина посміхнулася. З обличчя її зник вираз **злості** (**Козач.**)

Я на твоє **сердіння** байдуже (**С. Г.**)

Злість, кажуть, сатані сестриця,— хоть, може, це і небилиця, а я скажу, що, може, й так (**Котл.**)

Холодна **злоба** до Івана Романовича ворухнулася в серці (**Котл.**)

Трохи **з серця** не сказився (**Сторож.**)

Білаш бачив, що дружбі його з Саранчуком надходить кінець, і це викликало в ньому **лють** (**Донч.**)

Уста, що солодко співали й вимовляли солодкі речі або тихі жалі, тепер шиплять від **лютості** (**Л. У.**)

Її тиха мова гасила його **лютощі** (**Мирн.**)

ЗЛОБНИЙ, ЗЛІСНИЙ, ЗЛОСЛИБИЙ, ЗЛОСТИВИЙ

Помилуй, пані благородна! Не дай загинуть головам, будь милостива, будь не **злобна** (**Котл.**)

Він завважив також, якими **злобними** очима позирнув на нього Тугар Вовк (**Фр.**)

Під удари вітру **злісні**, що летять над морем нив, відчинив вікно я пісні, серце пісні відчинив (**Сос.**)

Почула лисиця вовчий крик, побачила, який він біжить **злосливий** та недобрий, і не чекала довго (**Фр.**)

Силу ворога **злостиву** ми б'ємо у хвіст і в гриву (**М. Р.**)

ЗЛОБНІСТЬ, ЗЛІСНІСТЬ, ЗЛОСТИВІСТЬ

Злісність запалювала йому груди. Безбарвні очі... не виявляли ні **злостивості**, ні обурення, ні погрози (**Риб.**)

ЗЛОБНО, ЗЛІСНО, ЗЛОСТИВО, ЗОЗЛА

Валько став над ним, мов кат над душею, і, **злобно** всміхаючись, не кажучи й слова почав приглядатися його роботі (**Фр.**)

Хлопець крутнув головою, очі **злісно** блиснули (**Вас.**)

І раптом (Кузьма) **злостиво** вигукнув: «А брат у нього каторжник: Прокрався на кораблі, от і посадили (**Риб.**)

На слуги свої, на турки, на яничари (баша) **зозла** гукає (**Нд.**)

Зозла кинув слово, як вогнем опік (**Фм.**)

ЗЛОБСТВУВАТИ, ЗЛОСТИТИСЯ, ЗЛОСТУВАТИ, ЗЛУВАТИ

Злобствує на мене (**Грінч.**)

Поки Петько шукав авто, ми стояли на розі і злостилися (**Смол.**)

Вона і тепер почувала, що **злостує** й сердиться на нього (**Н.-Л.**).

На кого ж ти, мій миленький, **злуєш**, що мою білу постіль гайнуєш? (**Чуб.**)

ЗЛОВІСНИЙ, ЗЛОВІЩИЙ, ЛИХОВІСНИЙ, ЛИХОВІЩИЙ

В його голосі затремтіло щось **зловісне** (Коб.)

Над затихлою морською поверхнею розляглось **зловіще** ревіння моторів (Козач.)

Як у давній пісні шепнули Бондарівні **лиховісні** та мудрі люди: Дівчино! Втікай! (М. Р.)

Щось **лиховісне** було в гарячім повітрі кав'ярні (Коц.)

ЗЛОВІСНО, ЗЛОВІЩЕ, ЛИХОВІСНО, ЛИХОВІЩЕ

Очі поблискували **зловісно** (Вас.)

Ніж широкий був, блищав **зловіще** (Фр.)

Захар **лиховісно** осміхнувсь (Горд.)

ЗЛОВТІХА, ЗЛОРАДСТВО

Виходить, прожене її чоловік? — запитували з цікавістю і прихованою **зловтіхою** молодиці (Шиян)

ЗЛОВТІШАТИСЯ, ЗЛОРАДСТВУВАТИ

Молода артіль хліборобів-незаможників на перших порах зустрілася з труднощами, а сільські багатії **зловтішалися, злорадствували:** побачимо, що у них вийде.

ЗЛОВТІШНИЙ, ЗЛОРАДИЙ, ЗЛОРАДНИЙ

Він уже зайшов до кімнати і справді посміхався якоюсь **зловтішною** посмішкою (Панч).

За нами мчить... якась орда велика, незчисленна, вона гупає, гоготить, регоче **злорадим** сміхом людоїдським (Л. У.)

Злорадне почуття ворухнулось у моїх грудях: побачимо, мовляв, що за ефект. вийде (Вас.)

ЗЛОВТІШНО, ЗЛОРАДО, ЗЛОРАДНО

Свекруха **зловтішно** прискала, з присмаком вичитувала комусь (Горд.)

Іноді звузяться **злорадо** очі й навіть усмішка сковзне по губах! (Гол.)

«Ага, ти думав — я твій, а ти тепер мій»... сміявся **злорадно** він (Коц.)

ЗМАГАТИСЯ див. БОРОТИСЯ

ЗМАЖКА див. СВАРКА

ЗМАЛЕЧКУ, ВІДМАЛЕЧКУ, ЗМАЛКУ, ЗМАЛУ

Жалко стало й за селом рідним, де я зріс, хоч не зазнав **змалечку** щастя (Коц.)

Люблю я власну мрію, що там у серденьку на дні **відмалечку** лелію (Фр.)

Змалку він кохався в голубах (Козач.)

Як не було щастя **змалку,**— не буде його й до останку (Нпр.)

Вона-бо **змалу** начулася, що вона красива (Кв.-О.)

ЗМІРИТИ ПОГЛЯДОМ див. ДИВИТИСЯ III, 9

ЗМІЯ див. ГАДИНА

ЗМОРШКА, БГАНКА, БРИЖ, МОРЩИНА, СКЛАДКА

Омелько п'є та супиться, але **зморшки** набігали йому на лобі (Н.-Л.)

Треба перекачати рушник, а то довго лежав згорнутий, та он які **бганки** поробилися (С. Г.)

Здивування, недовіра, обурення тіпаються в усіх **зморшках** м'ясистого обличчя і чола (Стельм.)

На виду у неї чимало **брижів,** але ще бадьорна (С. Г.)

Тільки очі, незвичайно блискучі, лице, незвичайно бліде і свіжі глибокі **морщини** на чолі свідчили про те, що думка його працювала з великою натугою (Фр.)

Роксолана знизу дивилась на обличчя Михайликове, від сонця чорне, як халява, на винозорі соколині очі, на вперту **складку** біля нижньої губи (Ільч.)

ЗНАВІСНІТИ див. БОЖЕВОЛІТИ

ЗНАДНИЙ див. ВАБЛИВИЙ

ЗНАДЛИВИЙ див. ВАБЛИВИЙ

ЗНАЙТИСЯ див. ВІДШУКАТИСЯ

ЗНАК, ГАСЛО, СИГНАЛ

Очей не відривали, щоб не прогавити раптового сигнального вогню, котрий на будь-якій дальній хвигурі міг спалахнути щохвилини, страшний та осоружний **знак** нового нападу чужинців, **знак** нової війни (Ільч.)

Раптом наша варта нам **гасло** подала (Л. У.)

Бони помчать грізні **сигнали** грядущих гроз у всі кінці — коли живі позасинали, попрокидаються мерці (Лукаш).

ЗНАТИ, ВІДАТИ

На Галичині про тебе більше **знають,** про Лешка мало хто **відає** (Хижн.)

ЗНАТНИК див. ЧАКЛУН

ЗНАЧИТИ, ВАЖИТИ, ОЗНАЧАТИ

Для молодих підпільників тепер **важило** не менше, а може, й більше, ніж його орден, те, що Сапіга звідкись дістав газету «За Радянську Україну» (Гонч.)

Багато **важить** папине слово — натякне королю і полетить воєвода Бенедикт (Хижн.)

Що воно **означа,** нехай письменні розберуть (Стор.)

ЗНАЧНИЙ, ЗНАТНИЙ, НЕАБИЯКИЙ, НЕШПЕТНИЙ, ЧИМАЛИЙ

Вона — відома **знатна** ланкова. А він — в артілі кращий бригадир (Тер.)

Привіз полоненого з **знатних** татар (Ле).

Я казав, що мій Іван майстер **неабиякий** (Фр.)

Один був тут царьок **нешпетний,** з Латином у сусідстві жив (Котл.)

Городець **чималий (Рудч.)**

ЗНЕВАЖЛИВО, ГОРДОВИТО, ГОРДО, ЗГОРДА, ПОГОРДО, ПОГОРДЛИВО ПРЕЗИРЛИВО, ПРИЗРО

Господиня не змагалась, мовчала, тільки **зневажливо** кривила губи **(Вас.)**

Вечірньою добою, поївши добре, Лев лежав і **гордовито** поглядав **(Гліб.)**

А син твій, **гордо** на арену, псалом, співаючи, ступив **(Шевч.)**

Багацькі сини **згорда** дивилися на бідно зодягненого парубка **(Фм.)**

— Заєць! — подумала **погордливо** Катерина **(Крим.)**

Презирливо дивиться на нього **(Л. У.)**

Гляне **призро**, мов огнем тебе опече **(Фм.)**

ЗНЕМОГА див. ВТОМА

ЗНЕСИЛЕНИЙ, ВИСНАЖЕНИЙ, ЗНЕКРОВЛЕНИЙ

За Доном, у степу, за якихось сімдесят кілометрів від Царицина, **знесилені** українські робітники й шахтарі відбивалися від білих козаків **(Панч).**

Кожне слово майстра падало людям в душу, мов крапля дощу на **виснажену** землю **(Горд.)**

Виснажених, замучених на роботі людей, тяжко катують панські посіпаки — економи, січуть їх нагаями, вибивають їм очі... **(Нт.)**

ЗНЕСИЛЕННЯ, ВИСНАЖЕННЯ, ЗНЕКРОВЛЕННЯ

Виснаження ґрунту спричиняється до зниження врожайності **(з газет).**

Знекровлення ворога — запорука розгрому його сили.

ЗНЕСИЛЮВАТИ (СЯ), ВИСНАЖУВАТИ (СЯ), ЗНЕКРОВЛЮВАТИ

А працює було! Мішки все підіймає, й се й те. І ні дня, ні ночі. Так все **знесилювалась (Тесл.)**

Над висотою ракети хотіли сягнути неба і, **знесилившись,** гнулися і вмирали, розсипаючись холодним сяйвом **(Гонч.)**

Робота на других, на багатих **виснажила** всі його сили **(Фм.)**

Ясно, що, вперто обороняючись, ми **знекровлюєм** ворога, затримуєм його просування **(Шер.)**

Знекровили галицьке велике боярство останні завірюхи **(Хижн.)**

ЗНЕСЛАВИТИ див. ГАНЬБИТИ

ЗНЕХОТЯ, ЗНЕХОЧУ, НЕОХОЧЕ

Дмитро провів долонею по заросліх щоках і **нехотя** відповів **(Риб.)**

Що це у вас таке веселе? — питає (Андрій) ніби **знехочу (Вас.)**

Повільно виходив із-за гір вечір, **неохоче** гасячи холодний весняний день **(Тр.).**

Вершник... відгукнувся хмуро, **неохоче (Гонч.)**

ЗНИЗУВАТИ, ЗНИЗАТИ, СТЕНУТИ, СТЕНАТИ (ПЛЕЧИМА)

Лукаш **знизує** нетерпляче **плечима** і подається **йти (Л. У.)**

Докія **знизала плечима (Козач.)**

Бона **аж плечима знизнула,** як згадала його вчені книжки, його вчену розмову **(Н.-Л.)**

Знизнув плечима та й пішов **(С. Г.)**

Насмів! — сказав якимось чужим голосом і, ще більше сам собі дивуючись, **стенув плечима** хлопець **(Ільч.)**

Дивиться на мене, **стена плечима** та й годі **(Н.-Л.)**

ЗНИКАТИ—ЗНИКНУТИ, ЗГАСАТИ, ПОДІТИСЯ, ПОЧЕЗНУТИ, ПРОПАДАТИ, СКРИВАТИСЯ, ЩЕЗАТИ

Описові звороти: ЛИЗЬ (ЛИЗЕНЬ) ЗЛИЗАВ, НАЧЕ ВПАВ У ВОДУ, ЯК КРІЗЬ ЗЕМЛЮ ПРОВАЛИВСЯ, ЯК У ВОДУ ВПАВ, ЯК КОРОВА ЯЗИКОМ ЗЛИЗАЛА.

Удень її не бачили: робила при панії, а ввечері знов **зникла (М. В.)**

І раптом **зникло** все. Ні горобців немає, ані кроликів: **почезли** як мана **(М. Р.)**

І в той час скирти і клуня зайнялась і зорі **зникли (Шевч.)**

У нас на Україні зараз після татар і слід їх **згас (Н.-Л.)**

Гості хліба не цурались: вже не стало сала. Пирогів стояла миска, немов не бувало: **згас** і борщ **(С. Г.)**

Із-за гори світ біленький, десь **подівся** мій миленький... **(Нп.)**

Злякалась Миша та притьмом, поміж травою, лопушком з переполоху почухрала — туди-сюди — й з очей **пропала (Гліб.)**

Грюкнув дверима перед самим носом у гласних та й **скрився** у коридор **(Мирн.)**

Неначе в прірву провалився, чи в небесній **щез** блакиті **(Баж.)**

І люди млисто пропливали, **щезали** й гасли, як у сні **(М. Р.)**

До Стьопки — як його **лизь злизав...**

Пропав Стьопка, **як у воду впав (Мирн.)**

Недавнечко ж був тут, а от зараз, **як лизень злизав (Фм.)**

Лизень — язик великої рогатої худоби.

Часто в живій розмовній мові, коли хтось, щось, особливо раптово, зникає, кажуть: **як корова язиком злизала.**

По тім Петро шукав і перестав свойого сина. **наче впав у воду (М. Р.)**

Де старий січовик Мирон Гудзь?.. як **крізь землю провалився** (Мирн.)

ЗНОВ, ЗНОВУ, ЗАВДРУГЕ, УДРУГЕ

Шумлять міста, і сонце **знов** і **знов** встає за даллю голубою (Сос.)

На одному сучкові збилися й почали (мірятися) **завдруге**, знизу (Ле).

П'ятниця **удруге** не трапляється (Ном.)

ЗОВНІ, ЗОВНІШНЬО, ЗОКОЛА, ОКОЛОМ

Зовні землянка схожа на дзот (Шер.)

Тут ворог зосередив головні сили для того, щоб **зовні** протаранити кільце оточення (Гонч.)

Зовні Марія була зовсім спокійна (Смол.)

І **зокола** хата обмазана, хоч рудою глиною, та все ж рівненько (Мирн.)

Коли б на мене місяць світив, а зорі хоть нехай і **околом**, то байдуже (Грінч.)

Околом дівчина як дівчина, а в середині — з перцем (Фм.)

ЗОВНІШНІСТЬ, ОКОЛО

Високий, стрункий чоловік, він своєю **зовнішністю** нагадував Миколу Щорса (Шиян).

Матня одрізнявся від усього товариства й норовом і **околом** (Мирн.)

Стіни були не опоряджені, **около** було оббите дощем (Н.-Л.)

З УСЬОГО ДУХУ див. ДУЖЕ

З ОКА НЕ СПУСКАТИ див. ДИВИТИСЬ III, 19

ЗОГЛЯДІТИСЯ, (НЕ) ЗЧУТИСЯ

Марко Балюк навіть не **зоглядівся**, коли вечірня мла затопила сади (Куч.)

Так захопився роботою, що **незчувся**, коли й вечір настиг (Фм.)

Весна прийшла непомітно, **незчулися**, як промайнув і березень (Баш).

ЗОЛИТИ, ГРИЗТИ, ПИЛЯТИ

Описовий зворот: ГРИЗТИ ГОЛОВУ

Золить тебе та й **золить** (жінка); доки ти мене **золитимеш**? (Грінч.)

Золить тебе щодня, **гризе**, як шашель дерево (Фм.)

Так щодня **гризе** мене, хоч тікай з хати (Грінч.)

Совість не дає мені спокою: **гризе** мене і день і ніч (Стор.)

Увійшов чоловік у хату, а вони й почали **гризти** йому голову (Грінч.)

ЗОНТИК, ПАРАСОЛЬ (КА)

Кашкети летіли вгору, нам маяли хустинками, **зонтиками**, просто руками (Смол.)

Дівчина взяла **парасоль**, щоб захистити голову від палючого сонця.

Почекайте, я забула **парасольку**, на тім настовні засмалишся, як циганка (Л. У.)

ЗОРИТИ див. ДИВИТИСЬ I

ЗРАЗУ див. ВІДРАЗУ

ЗРАДА, ЗРАДНИЦТВО, ЗАПРОДАНСТВО, ВІДСТУПНИЦТВО, ВІРОЛОМСТВО, НЕВІРНІСТЬ

На душу не впав мені **зрадництва** гріх (Самійл.)

ЗРАДНИК, ЗАПРОДАНЕЦЬ, ЗРАДЕЦЬ, ВІДСТУПНИК, ЗРАДЛИВЕЦЬ, ЮДА, НЕВІРНИК, ПЕРЕКИНЧИК, ВІДЩЕПЕНЕЦЬ, ПЕРЕВЕРТЕНЬ, РЕНЕГАТ

І крик піднявся: «Ти **зрадник! Зрадник!** Зрадив люд **закутий** (Фр.)

В моїм будиночку, в зеленім Ірпені була поліція. **Запроданці** брудні творили над людьми нелюдську тут розправу, все глибше грузнучи в липучу твань криваву (М. Р.)

Нині гордиш словом і віров моєю... **перекинчик** з тебе, не мож тя любити (С. Г.)

Ой коні ж мої вороненькії, бодай ви поздихали: як я їздив до **невірниці**, чому не заржали? (С. Г.)

Май на увазі: **відступникам** немає вороття (Л. У.)

Султанові **зрадці** сей лист донесли (Фр.)

Вставай, Самсоне: Вороги на тебе — покликнула **зрадливиця** Даліла (Л. У.)

ЗРАЗОК, ВЗІР, ВЗІРЕЦЬ, КОПИЛ, КШТАЛТ, МАНІР, ШТАЛТ, ШТЕМ, ШТИБ

Похвалює Чіпку, другим на **зразок** ставить (Мирн.)

Вона розправляла розтріпане світле волосся під темносиній берет військового **зразка** (Смол.)

Нехай ся мова іде по добрих людях на **взір**, як треба велике діло рідної освіти розпочинати (С. Г.)

І ось тепер Черниш побачив цю людину, яку ще раніше, після розповідей сержанта Козакова взяв для себе **взірцем** (Гонч.)

Інший критик з іншого журналу на такий **копил** перегукується з попереднім... (Л. Г.)

Викопаєм печеру **кшталтом** землянки (Кул.)

Всі хати йому здавалися на один **кшталт**: як і в Меланії, підведені голубою (Панч).

Данькові брати і сестри білоголові, бистроокі, збиті на один **кшталт** (Ільч.)

У нас юпки не на такий **манір** шиють (Грінч.)

Ми всі на один **шталт** шиті (Шевч.)

Це бабка, а то коваленька, то не на такий **штем** зроблена (Грінч.)

Зроби мені на такий **штиб** (Грінч.)

Писання не такого **штибу**, який вживається тепер в книжках **(Ном.)**

(Одежа) шилась своїм тутешнім **штибом** і не дуже то вкидалась у чужину **(С. Г.)**

ЗРИМО див. ВИДИМО

ЗРІКАТИСЯ див. ВІДКАЗУВАТИСЯ

ЗРІТИ див. ДИВИТИСЯ, І

ЗРОНЯТИ—ЗРОНИТИ, УПУСКАТИ, УПУСТИТИ

Ніхто не тямить, щоб він (кипарис) **зронив** один листочок **(Фр.)**

Руки мила та **зронила** (перстень) **(Перв.)**

Ой лісе, лісоньку, **зронив** красоньку **(С. Г.)**

Впустила додолу гребінця **(Метл.)**

Буду пити через силу і краплі не **впущу** (додолу). **(Метл.)**

Упустила долю, **упустила** щастя, та вже й не піймаю **(С. Г.)**

ЗРУЙНУВАТИ (СЯ), ЗБУРЮВАТИ—ЗБУРИТИ, ЗРУНТАТИ, ПОВАЛИТИ, РОЗВАЛИТИ

Зруйнуймо засиджені гнізда, як роблять інші **(Коц.)**

Єгиптянин: ...Переходи робити довші в них (пірамідах), та се дарма — вони либонь тоді були б ще кращі і вже б не **руйнувалися** ніколи **(Л. У.)**

Мов городи, що ти **збурив**, пам'ять його зникла **(Кул.)**

Гайдамаки стіни **розвалили** **(Шевч.)**

Зруйнав стару хату, а нової до морозів не поставив: от тепер і прийдімо поклонімось — до сусіда **(Фм.)**

ЗРУЧНИЙ див. ВИГІДНИЙ

ЗРЯ див. ДАРЕМНО

ЗРЯЧИЙ див. ВИДЮЩИЙ

ЗУБИ ЗАГОВОРЮВАТИ див. ГОВОРИТИ III, 7

ЗУБИ ПОЛІЧИТИ див. БИТИ

ЗУБОТИЧИНИ ДАТИ див. БИТИ

ЗУЖМОМ див. ГАМУЗОМ

ЗУЗДРОМ див ГАМУЗОМ

ЗУМКАТИ див. ДЗИЗЧАТИ

ЗУПИНЯТИСЯ, ЗАГАЛЬМУВАТИ (СЯ), ЗАТИНАТИСЯ

Скажений вітер **зупиняв** мою, але юнак уперто прямував уперед **(Скляр.)**

Усі скотились, щоб **зупинити** бійку **(Коц.)**

Сліз моїх **зупинити** не можеш ти, люта богине, бо й прометеївська гордість безсила була проти них **(Л. У.)**

Коні не витримували і то один, то другий вже **зупинявся**, не було сили, яка б примусила їх іти **(Скляр.)**

Якось на подвір'я, де **зупинився** Багіров з своїми бійцями, зайшов високий, інтелігентної зовнішності дідуган з паличкою в руці **(Гонч.)**

Поїзд пролетів через міст, **загальмував** і **зупинився** на забитій ешелонами станції **(Скляр.)**

Справа йшла, як по маслу, а це щось **загальмувалася**: ні сюди, ні туди **(Фм.)**

Нешвидко, розтягаючи, читав він його (урок), **затинаючись** то на тому, то на другому місці **(Мирн.)**

Побачивши червону смужку, яка струмила у Пархоменка по руці, він **затнувся** на півслові **(Панч).**

ЗУХВАЛЕЦЬ, НАХАБА, НАХАБНИК, БЕЗЧІЛЬНИК

Всі двері зачинились перед молодим **зухвальцем** **(Ільч.)**

Ні рак, ні жаба, а просто п'яна **нахаба** **(Нпр.)**

Такий уже **нахабник**, ні стиду, ні страму не знає, плете, що на рот налізе **(Фм.)**

ЗУХВАЛИЙ, НАХАБНИЙ, БЕЗЧІЛЬНИЙ

Федоренка охопив якийсь дивно веселий настрій **зухвалого** мисливця, що сам один вийшов полювати на великого звіра **(Кач.)**

Нахабний і впевнений тон молодого Варчука ледве не виводить із себе Мирошниченка **(Стельм.)**

Горе тому, хто **словами безчільними** грізну богиню образить здола **(Л. У.)**

ЗУХВАЛІСТЬ, ЗУХВАЛЬСТВО, НАХАБНІСТЬ, БЕЗЧІЛЬНІСТЬ

В його поведінці поступово зникли деяка запобігливість і острах, а натомість з'явились горда рішучість, упевненість, навіть **зухвальство** **(Гонч.)**

Роки чкалівського дитинства минали прудко, веселі й метушливі, позначені хлоп'ячою **зухвалістю** **(Ільч.)**

І після цього всього, він мав **нахабність** дивитися товаришеві у вічі **(Фм.)**

ЗУХВАЛО, НАХАБНО, ХВАЛЬКУВАТО, БЕЗЧІЛЬНО

Він (воєвода) **зухвало** **зневажав** усі перестороги **(Хижн.)**

Вони **зухвало** стали на шпилі, школярські торби сунувши під пахвою **(Баж)**

Оскаженіло геть фашистське кодло люте! У них єдиний план: **зухвало** цілий світ у кайдани закути і знищить всіх слов'ян **(Тер.)**

Великий мурований дім... важко сірів на чорному небі, холодний, погаслий... Зате гуральня **нахабно** сміялась рядом червоних вікон і гордо пахкала димом **(Коц.)**

Із смердами воювати,— **хвалькувато** реготався він **(Хижн.)**

I

ІГО, КАБАЛА, КОРМИГА, ЯРМО, НЕВОЛЯ, РАБСТВО, КАЙДАНИ

Протягом тривалого часу Україна була під **ігом** іноземного поневолення **(Л. Г.)**

Не підкорилися східні слов'яни татарській **неволі**, весь час змагалися, щоб скинуть з себе чужинницьку **кормигу (Баж.)**

Розкувать козак сестру свою не хоче, сам не сором'ться копать в **ярмі** у ляха **(Шевч.)**

Знущались над нами, завдавали в **неволю** з жінками та дітьми **(Л. У.)**

Здобута кров'ю грізна слава — вічне **рабство** на землі **(Мур.)**

Я жив **в кріпацтві**, у дітей, **в кайданах** у родини **(Крим.)**

ІМЛА, МЛА, ДИМКА, МОРОК, МРЯКА, ЮГА, МАРЕВО, ТУМАН

Блакитна **імла** далини повила далекі села, гори, садки **(Коц.)**

Зірочки ледве-ледве блимали у блакитному **мороці (Мирн.)**

Видно було сіру **мряку**, що залягла долину **(Фр.)**

Небо — як склепіння матове, в **димці** осені земля **(Тич.)**

Мов крізь рожеву **млу**, струмує синя Рось **(М. Р.)**

Усе небо аж сіре — така **юга** сьогодні **(Крим.)**

У весняному **мареві** велично колишуться співучі Карпати **(Стельм.)**

Над ним хмарою чорніє **туман** тямущий **(Шевч.)**

ІМ'Я, ІМЕНО, ІМЕННЯ, ЙМЕННЯ, НАЙМЕННЯ, НАЙМЕНУВАННЯ, НАЗВА, НАЗВИСЬКО

Чи не знаєте, як вона на **ім'я** прозивається? **(М. В.)**

...по братському чеснім праву нам у віки нести дано, немов жагу і долю й славу, його сталеве **імено (Мал.)**

З того часу, як він оженився, Маланка не могла чути його **наймення (Коц.)**

Прикордонник, читаючи Чернишеві документи, перепитав **найменування** частини **(Гонч.)**

Поїзд мчить. Пробігають **назви** польських станцій **(Гавр.)**

І кров свою віддам, щоб горде **назвисько** обранця-депутата, заслужене життям, і виправдать життям **(Баж.)**

ІНІЙ (ІНЕЙ), ПАМОРОЗЬ, НАМОРОЗЬ, НАМЕРЗ

Іній запушив верби: біліли віти і сяли проти сонця **(М. В.)**

Хати, вже помазані й побілені, сяли під **памороззю** на сонці **(Барв.)**

Сивий туман осідав білою **намороззю (Крим.)**

Він іде — увесь як біль білий: геть **намерзом намерз (С. Г.)**

ІНОДІ, ІНКОЛИ, ЧАСОМ, ДЕКОЛИ, ПОРОЮ

Описові звороти: ВРЯДИ-ГОДИ, КОЛИ-НЕ-КОЛИ, ДЕСЬ-КОЛИСЬ, ІНШИМ РАЗОМ, ДЕ-ДЕ, ЯК КОЛИ

Чіпка більше слухав, **іноді** й засне, слухаючи бабиної мови **(Мирн.)**

Не щодня бридня, **деколи** й правда **(Ном.)**

Часом з квасом, а **порою** з водою **(Ном.)**

І мене в неволі лютій **інколи** згадайте **(Шев.)**

Правда, дівчата, постерігши відразу баляси по своїй жартовливій натурі, **часом** і геть-то сміялися з його **(Мирн.)**

Вряди-годи тим шляхом проходили мажі **(Ле)**

Пізньої осені, як уже плоти перестали пригонити, а барки та судна **коли-не-коли** приходили, роботи треба було дожидати днями, а не часами **(Мирн.)**

А десь-колись унизу проблискували світла ліхтарень **(Фр.)**

Лиш **де-де** в кошарах цюкали теслі **(Фр.)**

Як коли, то й до ворога забалакати радий **(Крим.)**

ІНТЕРЕС див. ЦІКАВІСТЬ

ІНТЕРЕСНИЙ див. ЦІКАВИЙ

ІНТЕРЕСНО див. ЦІКАВО

ІНТЕРЕСУВАТИСЬ див. ЦІКАВИТИСЬ

ІНТИМНИЙ див. ЗАДУШЕВНИЙ

ІНТИМНІСТЬ див. ЗАДУШЕВНІСТЬ

ІНТИМНО див. ЗАДУШЕВНО

ІТИ (ЙТИ) — ХОДИТИ

Іти-ходити — невтральні слова-синоніми.

До нейтральних слів-синонімів належать і слова, що визначають початок і кінець дії — **виходити, приходити.**

В українській мові є велика кількість **емоціонально забарвлених** слів такого значення.

Для зручного користування матеріалом всі слова-синоніми цієї групи поділено так:

1. Невтральні (емоціонально незабарвлені) слова-синоніми, що констатують лише факт руху — початок, тривалість, кінець.

2. Емоціонально забарвлені слова синоніми, що визначають початок руху:

а) уповільненого

б) прискореного.

3. Емоціонально забарвлені слова-синоніми, що визначають рух без чіткого показу його початку й кінця.

а) уповільненого
б) прискореного.
4. Емоціонально забарвлені слова-синоніми, що визначають кінець руху:
а) уповільненого
б) прискореного.
5. Описові звороти.

Наприклад, є група слів-синонімів, які кожне слово-синонім, яке виражає рух, може мати такі форми: початок руху, тривання руху на просторі (по землі), кінець руху.

Такий розподіл зроблено тому, що не кожне слово-синонім може мати всі форми.

Наприклад, є група слів-синонімів, які мають всі зазначені форми:

початок	тривання	кінець
виходити	ходити	приходити
вийти	іти (йти)	прийти
видибати	дибати	придибати
побрести	брести	прибрести
повіятись	віятись	привіятись
поволоктися	волоктися	приволок-тися
потарабанитись	тарабанитись	притарабани тись
поплентати (сь)	плентати (сь)	приплентати (сь)
почапати	чапати	причапати

Група слів-синонімів, що мають форми початку й тривання руху:

побратися	братися	—
подріботіти	дріботіти	—
почесати	чесати	—
почухрати	чухрати	—

Група слів-синонімів, що мають лише форму початку руху

вислизнути	—	—
вихопитись	—	—
дмухнути	—	—
хуркнути	—	—
чкурнути	—	—
шморгнути	—	—

і т. д.

Група слів-синонімів, що мають форми тривання і кінця руху:

блукати	приблукати
лемзати	прилемзати
плуганитись	приплуганитись
сурганитись	присурганитись

і т. д.

Група слів-синонімів, що мають лише форму тривання руху на просторі:

валасатись
сновигати
слонятись
хилятись
чекрижити
тинятись
і т. д.

Група слів-синонімів, що мають лише форму кінця руху:

притиритись
притютюритись
шасть
шелесть
шусть і т. д.

Невтральні слова-синоніми, що визначають лише факт руху

В шатах зелених **вийшла** дівчина, в косах студені роси-перлини **(М. Р.)**

Ось вона **виходить** на дорогу, привітала друзів бойових **(Перв.)**

Вийшов з хати карбівничий, щоб ліс оглядати **(Шевч.)**

Пішов з хати козаченько, прощай не сказавши **(Нп.)**

Утомився вороненький, **іде** спотикнеться **(Шевч.)**

А **йшов** я мимо його **(Кул.)**

Він **ходив** по непишній, просторій, білосніжній... кімнаті секретаря ЦК **(Баж.)**

І де ти, Чіпко, **ходиш**, де ти бродиш,— докоряла вона (мати) **(Мирн.)**

Як лихоліття було, то **прийшов** чужоземець-татарин і ото вже на Вишгород б'є а далі вже й під Київ підступає **(С. Г.)**

Коли це **приходить** до його лисичка та й питає **(Рудч.)**

Емоціонально забарвлені слова-синоніми, що визначають початок уповільненого руху ногами по землі

Видибати, видибуляти, викрадатися, вилазити, виповзати, вирушати, виступати, виходжати, вичовгати, зацибати, змандрувати, побратися, побрести, повіяти (сь), поволоктися, подибати, подридзати, подрипати, поклигати, поковиляти, поколивати, помандрувати, поманжати, помаршрувати, поплентати (сь), поплестись, поплескатись, попростувати, попрямувати, попхатися, посунути, потаскатись, потарабанитись, потелепати, потеліпатись, потиритись, потупати, потьопати (сь), потягти (сь), похилити, почалапати, почапати, почвалати, пошкандибати, пошкунделяти, пошкутильгати, простягтися, розбрестись, розкотитись, розлетітись, розлізтись, розтектись, розсипатись, рушати.

З лісу старець **видибає (Тич.)**

Я насилу **видибала** з хати **(Грінч.)**

Значення: рух ногами, властивий старій немічній людині. Іноді ж невправний, утруднений рух ногами малої дитини, яке ще добре (вправно) не навчилося ходити.

На вгород хіба було **видибуляє**, а то все в хаті **(Грінч.)**

Ій-богу вже Горпина **викрадається** кудись **(Кроп.)**

Викрадатися — виходити потайки, щоб не бути поміченим.

Одначе вона (Христя), іноді **викрадеться** нишком на хвилину та й побіжить провідати куму **(Мирн.)**

Старий лежить на печі та все бухикає: цілу зиму не **вилазить** з хати **(Фм.)**

Максим на радощах і сам так лизнув, що насилу **виліз** із хати **(Мирн.)**

Ото ще горголя, поки **вилізе**, з хати, то кури все й зерно розгребуть **(Фм.)**

«Горголя» — товста неповоротка жінка.

Микита Уласович Забрьоха та піднявсь під самісінькі небеса і, без крил, та летить як тая птиця. І жінки і мужики і мала дітвора — та що то! І старі **повиповзали** з хат дивитись на таку прояву **(Кв.-О.)**

Зібралися обідати, а по обіді мав Саливон **вирушити** назад до Херсона **(Риб.)**

Як до Дніпра прибували, через три перевози переправу мали; сам Хмельницький попереду всіх **вирушав (Нд.)**

Отоді теє люди зачували. Із хат з піснями **виходжали (Тич.)**

Корсунський полковник із намету **виходжає**, до козаків стиха промовляє **(Нд.)**

Виходжати—пісенно-епічна форма слова.

На світанні **вичовг** з хати **(Грінч.)**

Значення: вийти помалу, по-старечи човгаючи ногами.

Пан... заклав руки в кишені, штани на ньому чорні, а куртка біла — і знов **зацибав** по луці, як чорногуз **(Коц.)**

Близько видати, далеко **цибати (Ном.)**

Зацибати — піти широко ступаючи ногами. На довгоногу людину кажуть — цибатий, як журавель.

Гей, Орфію — небораче! Де ти **змандрував** од нас? **(Котл.)**

А ти ще не спиш? — спитав його Порох та й **побрався** до свого лігва **(Мирн.)**

Побравсь Павло додому **(М. В.)**

А хто схотів, **побрів**, до хати **(Котл.)**

Покинув Київ, покинув товаришів, книжки та ноги на плечі, **побрів** у Гетьманське **(Мирн.)**

Побрести — піти вельми уповільнено, байдуже.

Пряме значення — **брести** — йти у воді.

Ой **побреду, побреду** по коліна у воду та до тії дівчини, що хороша на виду **(Нп.)**

Хоч **побреду** через воду, да до свого роду **(Чуб.)**

Узяли та й одсудили мою землю. Бог його знає нащо... На те, мабуть, щоб перевів її на гроші та й **повіяв**, звідки **привіявся (Мирн.)**

І жіночка чимсвіт **повіялась** до кумоньки прямцем **(Біл.)**

Воно (хлоп'я) й **повіялось** з нашого села **(Коп.)**

Значення: переносно — піти без певно визначеної мети. В живій народній і літературній мові слово — **повіятись** використовується переважно в негативному плані з відтінком зневаги, презирства до чинника даного руху. Іноді дієслово **повіятись** може характеризувати чинника руху як людину розбещену: **повіється** на всю ніч... Мабуть, назнав десь повію всесвітню та й **віється... (Мирн.)**.

Сама вона кудись **поволоклась** із сусід, бо вона в сусідах **жила (Барв.)**

О! стягатись та **поволоктись**: казав чоловік — маку дам **(Ном.)**

Поволоктись — переносно — виражає поняття вельми уповільненого руху ногами, зумовленого переважно байдужістю, втомою.

Рано-вранці новобранці **виходили** за село, а за ними молодими і дівча одно пішло. **Подибала** стара мати доню в полі доганяти **(Шевч.)**

Тихою ходою смутний Микола **подибав** додому **(Н.-Л.)**

Дід Улас... на другий день **подибав** у двір провідати Марину **(Мирн.)**

Подридзав піхтурою й пан Польський з бистрої Стирі аж до самої холодної Неви **(Мирн.)**

Подрисав п'яний до господи **(Грінч.)**

Подрипала пішки, не взяв таки **на санчата (Грінч.)**

Ходімо,— і хлопець покірно **поклигав** за мамою **(Ільч.)**

Старшина насунув брови: «Нікаких паспортів... Твій барин заявленіє дав не видавать такового». Парубок стоїть, як скам'янів та побілів. І вже не скоро дивлюсь **поклигав** кудись, як неживий **(Тесл.)**

Поклигати — піти дуже уповільненою ходою (нога за ногою).

Обпираючись на патерицю, дідок **поковиляв** уздовж вулиці **(Фм.)**

Федір п'яний, у своєму пишному уборі **поколивав** через двір **(Мирн.)**

Значення: Пішов хиляючись з боку на бік, плутаючи ногами.

Ой я тую далекую хлопцям подарую, а до сеї близенької та й сам **помандрую (Чуб.)**

Ти, вашець, теє то як його — куди тепер **помандруєш (Котл.)**

Помандруєм прічки темненької нічки **(Метл.)**

Значення: піти геть кудись в невідомому напрямку.

Іди, дівко, з нами молодцями, ліпше тобі буде, як в рідної мами. Дурна дівка послухала, з нами **поманжала (Чуб.)**

І в парі, брате, ми, мабіть на той **помаршируєм** світ **(Федьк.)**

І вони з дитям **поплентали** до Мирослава **(Ільч.)**

Та лихий його попутав провідати про Хруща, козачого сина, що одних з ним літ **поплентався** на Дін **(Мирн.)**

Поплентавсь на двір казать коні запрягати **(Свидн.)**

Значення: піти дуже повільно, незграбно плутаючи ногами. Такий рух властивий байдужій, стомленій людині. Іноді ж — невправний рух дитини: Дитя **поплентало** від матері до батька.

Поплескалась би я за чумаками на Дін **(Грінч.)**

Значення: піти в далеку утруднену дорогу.

Довго жив той чоловік у нашому селі, а це недавно **поплівся** кудись. Бають, що на заробітки **(Фм.)**

Покинув її (молоду) і весільних, а сам **попростував** до хати **(Барв.)**

Гапка потягла в хату, а Іван **попрямував** до клуні **(Грінч.)**

Еней по берегу **попхався** і сам не знав куди слонявся, аж гульк і в город **причвалав (Котл.)**

І сей раз він (Вовк) туди ж **попхався**, тихенько кошару обійшов; прислухався — не чуть; мерщій на тин зоп'явся, зиркнув та охолов **(Гліб.)**

Попхався в прийми, то лиха прийме **(Нпр.)**

Старче, село горить! — А я за суму та й далі **посуну (Нпр.)**

«А вам чіво здесь? — так ніби суворо... Нільзя на стульце, назад туда йді!» Похнюпився Павло. Встав **посунув** у двері **(Тесл.)**

Значення: піти тихою, дуже повільною ходою.

Розгардіяш настав троянцям... І тут вони не шанувались, а зараз всі і **потаскались** чого хотілося шукать **(Котл.)**

Потаскатися — піти. В живій розмовній і літературній мові слово потаскатися, як і повіятися, використовується переважно з негативним забарвленням. Іноді це слово може характеризувати рух, властивий морально розбещеній людині.

Потарабанилась і вона за ним аж не знать куди **(Фм.)**

Потарабанитись — піти кудись далеко, часто без певної мети. Це слово завжди використовують з негативним забарвленням, неприязно ставлячись до чинника даного руху.

Пан махнув рукою, покрутив головою і **потеліпавсь** далі **(Грінч.)**

Прямують до монастиря, що он трохи убік золотими банями сяє. А чи не **потеліпатись** і собі **(Тесл.)**

Уже кудись **потеліпалась** швендя **(Грінч.)**

Уже **понатирились** до шинку **(Грінч.)**

Сидів дідусь, довгенько сидів. а трохи відпочивши, **потупав** додому **(Фм.)**

І **потьопалася** ж під таку хлякозу он аж куди.

Потьопатись — піти в непогодь, часто по дуже кальній дорозі. Хлякоза (хляча) — велика грязюка: Як його їхати, як отака хляґа буде? **(Грінч.)**

Всі рушили з ліз і **потяглися** на місто до корчми **(Н.-Л.)**

Хівря глянула й одвернулася, а Марина припала до неї головою, заголосила... Марина підвелась, взяла свій клунок на плечі і повагом **потяглася** за батьком **(Мирн.)**

Де ж Ярема?.. Взявши торбу, **потяг** у Вільшану **(Шевч.)**

Значення: **потягти (ся)** — переносно — піти всліпу, уповільнено.

Хведір... тихо **похилив** поза церквою **(Мирн.)**

Похилити — піти тихою, дуже повільною ходою.

І вони **почалапали** далі, роззираючись навкруги **(Ільч.)**

Почапав старий помаленьку в сусіднє село, провідати дочку **(Фм.)**

Чапати — йти хворими, переважно старечими ногами; чапати — йти по слизькій твердій дорозі, по льоду.

Еней Палланту уклонився, облобизав і прослезився, додому **почвалав** тишком **(Котл.)**

Та восени (Остап) прямісінько **почвалав** у город найматись **(Мирн.)**

У люльку пхнув огню, ціпок у руки взяв І річку позивать до річки **почвалав (Греб.)**

Чернець мій встав, надів клобук, взяв патерицю, перехрестився, чотки взяв... І за Україну молиться старий чернець **пошкандибав (Шевч.)**

Значення: піти старечими ногами кульгаючи.

Дранко. Побіжи, сусідо?

Кукса. А що ж, **пошкунделяємо! (Кроп.)**

Старий сказав та й **пошкатильгав** у корчму **(Федьк.)**

Значення: піти помалу, по-старечи кульгаючи.

Василь... **простягся** на музики під верби **(Н.-Л.)**

Значення: попростувати, рушити в певному напрямку.

Розбрелись прочани улицями **(М. В.)**

Було зібралися людці та тепера **розбрелись (Грінч.)**

Розбрелись конфедерати по Польщі, Волині, по Литві, по Молдаванах і по Україні... та й ну руйнувати **(Шевч.)**

Значення: пішли — розійшлися в різних напрямках.

Не стало ватажка, товариство немов **розкотилося** по світу **(Мирн.)**

Не турбуйся ж ти, наша матінко, нами: як підростуть крильця, **розлетимося** й самі **(Чуб.)**

Там батько плачучи з дітьми (а ми малі були і голі), не витерпів лихої долі, умер на панщині... А ми **розлізлися** межи людьми, мов мишенята **(Шевч.)**

Розтеклися, як руді миші **(Нпр.)**

Так кажуть, коли якийсь гурт людей чи ціла сім'я пішла вроздріб в різні сторони — хто куди.

Хлопці підводяться, ховають у торби своє чорнохлібне снідання й біжать згонить овець, що **розтеклися** по всій царині **(Мирн.)**

За двором народ **розсипався** на всі кутки понад Ростовицею **(Н.-Л.)**

Значення: переносно — пішов в різні сторони, в різних напрямках.

Догнали отару до становища. Дід свиснув малахаєм, вівці розскочились, **розсипались** по зеленому полю **(Мирн.)**

Декотрі чоловіки дов'язували снопи, а декотрі **рушили** на панський лан **(Н.-Л.)**

Кинуть, мов голодній собаці, хліба... та й рушай із хати, кажуть **(Коб.)**

Значення: іди геть.

ЕМОЦІОНАЛЬНО ЗАБАРВЛЕНІ СЛОВА-СИНОНІМИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ПОЧАТОК ПРИСКОРЕНО-ЖВАВОГО РУХУ

Вдаритись, викотитись, вилинути, винестись, висипати, висковзнути, вискочити, вислизнути, висотатись, вихопитись, гайда, гайнути, гунути, двинути, дмухнути, дременути, заместись, кинутись, линути, майнути, махнути, мотнути(сь), повалити, повалувати, податися, подріботіти, покотити, полинути, помайнути, понестись, пороснути, поскочити, потрюхати (потрюхикати), потолочитися, потюпати, почесати, почимчикувати, почухрати, рвонутись, ринути, сипнути, скочити, сунути, хуркнути, черкнути, чкурнути, шарахнути, шатнути(сь), швай, шмигнути, шморг, шморгнути, шугнути, югнути, юркнути.

Я знаю, він у рові між шипшиною засів,— промовив сам до себе Івась,— і **вдарився** туди **(Мирн.)**

Грицьку, Грицьку! вийди, щось треба сказати!.. Так і **вилине** і потягли до шинку **(Барв.)**

Так **ся виніс**, як би го хто вилив. **(Фр.)**

Значення: вийти поспішно.

Дівчата з гучним гомоном **висипали** на берег **(Ільч.)**

Тихого та ясного ранку виїздили ми з села... Дівчата **висипали** на вулицю, кланяються мені **(М. В.)**

Далі — **вискочила** (дівчина) на зелену луку, що красувалася польовими квітами, потім повернула круто наліво і **почесала** яриною **(Мирн.)**

Судислав кивнув купцеві і той **висковзнув** із світлиці **(Хижн.)**

Висковзнути — дуже поспішно, іноді потаємно, вийти.

Казанцев тихенько підвів Олесину голову, взяв шапку і тихо по-котячи **вислизнув** з хати **(Н.-Л.)**

Филип вклонився, пішов до дверей і непомітно **вислизнув** з хати **(Хижн.)**

Вислизнути — раптово, поквапливо — швидко, іноді приховано, вийти.

Як зачули музику, то з хати так усі й **висотались** та в клуню **(Свидн.)**

Значення: вийти поспішно одне за одним.

Панич **вихопився** на вулицю та й давай його цькувати собаками **(Свидн.)**

Вихопився, як голий з маку **(Ном.)**

Значення: вийти раптово, рвучко, поспішно.

Думала, думала да **гайда** у своє село **(Барв.)**

Земля твоя, Олександре, лежить в тих самих урочищах. А тепер **гайда** на варту **(Стельм.)**

Ми вдвох до радгоспу **гайнемо!** — підстрибнула Люба **(Гонч.)**

Як це дівка зачула, на вулицю **гайнула (Нп.)**

Гунем огулом на врага **(С. Г.)**

Плебеї всі патриціям на вгору старий і малий... на Авентійськую **гунули** гору **(Біл.)**

Сам не знаю, чи полицю тесати, чи до дівчини на всю ніч махати; закину я вражу бардину, сам до дівчини на всю ніч **двину (Чуб.)**

І **двинув** він відтіля в гори **(Кул.)**

Двинути — піти негайно, швидко, дуже поспішно.

Дмухнім, братця, ми до неї **(Котл.)**

Взявши миленьку, з нею по долу **дмухнув** додому **(Метл.)**

Значення: піти душе швидко, поспішно.

Схопився Клим і **дременув** із хати і у Дем'яна годі гостювати **(Гліб.)**

Дременути — дуже швидко піти, навіть побігти тікаючи.

Скоро сонечко з-за хмари виграло, вони (діти) так і **замелися** з хати **(М. В.)**

Заместися — раптово, жваво, вийти (частіше — про багатьох)

Як почув такі страшні вісті, так і **кинувся** з хати... **(Фм.)**

Олена Миколаївна, безпорадно озирнулася, впустила відра і коромисло, розкинувши руки, **кинулась** до сина **(Ільч.)**

Кинутись — раптово, збуджено, швидко підійти чи відійти.

Якби не так холодно, та не вечеря, то **майнула** б аж туди **(Мирн.)**

І мати і дочка **майнули** з подвір'я **(Кроп.)**

А це зустрів одного друга, агітує на Іранку **майнути (Коп.)**

Майнути — піти швидко, спритно, з відтінком легкості руху.

Сивілла грізно закричала, залаяла, запорошала, що аж Еней ввесь затрусився. Троянці також всі здригнули і врозтіч хто куди **махнули (Котл.)**

Про диво сеє як почули, то люди зараз в степ **махнули (Греб.)**

Як тільки мати знову заклопочеться, Пилипко вже й з хати **махнув (Мирн.)**

Махнути — швидко піти з відтінком легкості, жвавості руху.

Метнулась я та двері всі позачиняла **(М. В.)**

Христя **метнулась** до мисок, до печі **(Мирн.)**

Значення: швидко, спритно піти.

Потім в човен **мотнувсь** хутенько, поплив по Тібру вниз гарненько **(Котл.)**

Єврейка **мотнулась** з свитою в другу кімнату **(Мирн.)**

Сьогодні або завтра жених прибуде. Спасибі Лахтіонові Хведоровичу. Пише, щоб я скоріше їх звінчав. **Мотнусь** оце зараз до попа **(Кроп.)**

Заревіли гайдамаки: Добре, батьку, чуєм! Через греблю **повалили**, гукають, співають **(Шевч.)**

Повалувало в хату весілля **(С. Г.)**

Значення: рушити юрбою.

Ну, біжи ж швидше... Андрій **подався** до шептухи **(Коц.)**

У самій лише хустині, у благенькім пальтечку, **подалась** я у Попівку по веселому сніжку **(Тич.)**

Хлопчик **подріботів** по курній дорозі, тільки курява стовпом по дорозі **(Фм.)**

Значення: дуже швидко пішов, дрібно ступаючи ногами.

За нею (бабою) челядь **покотила (Коп.)**

Доти лях мутив, поки ся не наїв, а як ся напив і наїв, то й далі **покотив (Комаров).**

Мокрина знялася з місця і, як птиця, **полинула** в хату **(Н.-Л.)**

На землю правда прилетить хоч на годиночку спочить, незрячі прозрять, а кривії, мов сарна з гаю, **помайнують (Шевч.)**

Юнона, з неба увильнувши, і гола, як долоня, бувши, по-паруб'ячу одяглась... взяла на себе вид Енея, до Турна просто **понеслась (Котл.)**

Понестись — піти дуже швидко.

Рутульське військо і союзне дрижало од таких чудес; злякалось плем'я все окружне, Мезан дав драла і Талес. **Пороснули** і рутуляни, як од дощу в шатер цигани **(Котл.)**

Поскочила Орися до дверей, не довго шукала Гриви, зараз привела його перед панотця **(Кул.)**

Поскочити — швидко піти, майже побігти.

Бідний циган... вмить зірвавшись на рівні ноги, обмацуючись та проклинаючи Замфіра, **потрюхав** до села **(Коц.)**

От **потрюхикав** він собі помалу **(Чуб.)**

Значення: піти прискорено дрібним кроком, іноді йти з підтюпцем.

От у такі сливки ускочили наші старости. Піймавши облизня, **поточилися** з хати не озираючись **(Кв.-О.)**

Значення: піти вельми поспішно.

Вовк тоді **потюпав** у ліс **(Драг.)**

Значення: піти прискорено дрібними кроками.

А куди руда? — кричить Грицько на овечку, що відрізнилась од отари й прожогом **почесала** по шляху до зеленого муріжку **(Мирн.)**

Далі (дівчина) вискочила на зелену луку, що красувалася польовими квітами, потім повернула круто наліво, **почесала** яриною **(Мирн.)**

Почесати — піти жваво, швидким дрібним кроком.

Чи не покинуть нам, небого, моя сусідонько убога вірші нікчемні віршувать та заходиться риштувать вози в далекую дорогу? На той світ, друже мій, до Бога **почимчикуєм** спочивать **(Шевч.)**

Чіпка не послухав: матері наказав сидіти дома, а сам мерщій **почимчикував** (у волость) **(Мирн.)**

І ото зараз кудись **почимчикував (Стор.)**

Значення: піти поспішно, швидко.

Еней... Зовсім зібрався і уклався і, скільки видно, **почухрав (Котл.)**

Злякалась Миша та притьмом поміж травою, лопушком із переляку **почухрала** — туди-сюди — й з очей пропала **(Гліб.)**

Чорт як **рвонеться**,— тільки пил схватився **(Рудч.)**

Значення: піти раптово прискорено, рвучко рушити з місця.

Як почули на вулиці співи, музику, так і **ринули** всі з хати **(Фм.)**

Горілку, пиво, мед і брагу поставивши перед ватагу, для збору в труби засурмив. Троянство, знаєш, все голодне **сипнуло**ристю на той клик **(Котл.)**

Ходіть лишень ближче, хлоп'яточка, я по яблучку вам дам,— каже їм бабуся. Дітвора так і **сипнула** в сад **(М. В.)**

Що ж було робити тим голодним ротам— голопузі (панки) **сипнули** по всіх усюдах **(Мирн.)**

Олександра **скочила** до Гната і вдарила кулак в кулак **(Коц.)**

По дзвону вся латинь **сунула** до храму, з криком всі неслись **(Котл.)**

А давай **хуркнем** у Сорочинці **(Еварн.)**

Не перший я, та не послідній, іду до пекла на поклон... Ану **черкнім (Котл.)**

Назар: Не бійсь! Більш копи лиха не буде. А коли хочеш, так і ти з нами. Ну, лишень **чкурнем (Шевч.)**

Балабуха догадався, що Олеся **чкурнула** пішки в Хохітву до батька **(Н.-Л.)**

Потім вони (хлопці) копирснули ще Юру ногами, зірвались і **чкурнули** геть **(Смол.)**

Чкурнути — піти вельми прискорено.

Діти спідлоба зиркнули на його (Пороха — й налагодились **шарахнути** за двері **(Мирн.)**

Шарахнути — раптово-прискорений початковий рух.

Шатнула дітвора по кутках **(Свидн.)**

Не взяв би Муньку або Прісю, **шатнувсь** то в сіни, то в куток **(Котл.)**

Івга **шатнулась**, мотнулась, справила своє діло і пішла до губернатора **(Кв.-О.)**

Значення: піти вельми прискорено, жваво, бадьоро.

Я як напалася на них, а вони тоді **швай-швай-швай** — тікати **(С. Г.)**

Значення: швидко піти звідкись крадькома (переважно одне за одним).

Як побачив, що сторожі куди задивились, то він тут і потяг, що ближче, а сам **шмигнув** далі **(Кв.-О.)**

Порох обома руками схопив карбованця та **шморг** з хати. Незабаром повернувся з веселим виглядом і веселою посмішкою на виду і в руках з повною пляшкою **(Мирн.)**

Коли це Третяк **шморг** із сіней **(Грінч.)**

Шморг — бистрий, моментально-поспішний початковий рух.

Та й хлопці чутно співають,— цокоче дівчина... Піду надвір та послухаю, поки куліш закипить,— сказала й **шморгнула** з хати. **(Мирн.)**

Значення: жваво, поспішно вийти.

Люди так і **шугнули** од тих дверей **(М. В.)**

Значення: масовий, раптово-поспішний початковий рух.

А то зостанусь тут на його дивитись, чи що? — Хутко вимовила Галя і **юркнула** з хати **(Мирн.)**

ЕМОЦІОНАЛЬНО ЗАБАРВЛЕНІ СЛОВА-СИНОНІМИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ПОВІЛЬНИЙ ТА ЗАТРУДНЕНО-УПОВІЛЬНЕНИЙ РІЗНИМИ ПЕРЕШКОДАМИ РУХ БЕЗ ЧІТКОГО ПОКАЗУ ПОЧАТКУ Й КІНЦЯ ЙОГО.

Блудити, блукати, бейкатись, битись, братися, бродити, брьохатися, валандатись, валасатись, вештатись, волочитись, дибати, дибуляти, дризати, задкувати, закрадатись, зблукати, клигати, коливати, колувати, крастися, кривуляти, кульгати, лазити, лемзати, литися, ломитися, мандрувати, мотлятись, ник, никати, пластати, плентати (сь), плестись, пливти, плуганитись, плутати, повзти, посуватися, пробиватися, пробиратися, прокрадатися, пропихатися, просуватися, проштовхуватись, прямувати, рипатись, різатись, скитатись, слідкувати, слонятись, сновигати, снувати, соватись, спотикатись, сундачитись, сунути, сурганитись, таскатись, тарабанитись, тектися, телембатись, теліпатись, тень-тень, тинятись, тиснутись, товпитись, топтатись, точитися, тулятись, тупати, тупцяти, тьопати (сь), тягатись, тягти (ся), хилятись, хитати, чалапати, чапати, чвалати, човгати, човпати (сь), цибати, швендяти, шелепати, шкандибати, шканделяти, шкутильгати, шкрябати, шлапати, шлятися, штикуляти, штовхатися.

Де ти ходиш, де ти **блудиш**, чом ти дома не ночуєш! **(Нп.)**

Значення: ходити без певно визначеної мети.

Хто питає, той не **блудить (Нпр.)**

Значення: ходити, іти, збившись з дороги.

Валя **блукала**, день, два, тиждень. **Блукала**, сама не знаючи навіщо **(Ільч.)**

Та й я втік од свого пана і вже **блукаю** не один рік по цих степах **(Н.-Л.)**

Значення: ходити без певно визначеної мети.

Сидів би лучче дома, чого його по грязюці **бейкатись (Грінч.)**

Я, бувши б тобою, сидів би лучче дома

та їв би хліб-сіль з упокоєм, аніж **битись** на старість по далеких дорогах **(Кул.)**

Стежив Щорс за рухом вершників, що по його наказу **бились** уночі через густий ліс **(Скляр.)**

Значення: йти утрудненими дорогами. Найчастіше — довготривалий, пов'язаний з різними перешкодами рух.

Андрій Корчака, мов степовий вовк, зміряв ті степи вздовж і впоперек, він уже **брався** до Дністрового лиману **(Н.-Л.)**

Раденька вже, як хто назустріч мені **береться.** А шлях не спить, то той стрінеться, то той з возом іде, то йде **(М. В.)**

Напакувавшися по уха козубками, він (Осел) **брався** на базар родючими луками **(Біл.)**

Значення: йти в далеку, часто вельми утруднену перешкодами дорогу.

Паллант по армії діжурив, трудився, всю ніч очей не жмурив, Еней теж по лісу **бродив (Котл.)**

Через леваді та городи два куми йшли з весілля до господи. **Бредуть,** балакають про щось **(Гліб.)**

Чужі жінки з базару йдуть, моєї немає. Аж ось перегодом **бреде** огородом **(Чуб.)**

І де ти, Чіпко, ходиш? Де ти **бродиш?** — докоряла вона **(Мирн.)**

Значення: переносно — ходити вельми уповільнено, байдуже, часто без певної мети. Пряме значення — йти по воді.

Найглибше під містком, сажнів у два води,— сказав Гордій,— а далі хоч **броди;** прехитра, пані-брате, річка, дарма, що невеличка **(Гліб.)**

Значення: йти у воді — вбрід.

Завірюха була — світу Божого не видно. А я йшов степом, **брьохався** по снігу **(Ол.)**

Брьохатись — іти по рідкій грязюці, під дощ, в мокру погоду.

Так і **брьохався** по воді **(Грінч.)**

Пішов... **Брьохається** осокою та очеретом **(Ном.)**

І чого б я ото **валандався** без діла **(Фм.)**

Де ти **валасалася?** Доню моя, послухай мене **(Барв.)**

Значення див.— віятись, волочитись

Ти, як москаль, брате Сидоре, всюди **вештаєшся,** всюди ходиш з полком, ти собі знайдеш десь кращу (дівчину) **(Мирн.)**

Перебендя старий, сліпий, хто його не знає, він усюди **вештається** та на кобзі грає **(Шевч.)**

Гляне Петро, аж коваль якийсь тут **вештається** з молотом на плечах **(Кул.)**

Вона якось ходила навіть на ярмарок, а потім судили Маланку на селі: певно баба має гроші та лиш таїться з ними, бо все **вешталась** по ярмарку та торгувала підсвинка **(Коц.)**

І де ти бродиш? Де ти **волочишся?** — спитав (Мокрину) батько **(Н.-Л.)**

Там придзиґльованки журились, що нікому вже підморгнуть, за ними більш не **волочились,** тут їх заклекотіла путь **(Котл.)**

Казав мені батько, щоб я оженився, по досвітках не ходив та й не **волочився (Нп.)**

Значення — ходити, часто без певної мети, рідше, з метою залицяння.

В живій народній мові це слово використовується завжди з негативним забарвленням.

Дибає, як старий дід. Іде помалу, ледве ходить **(Фр.)**

Прийшла до неї (Хорунжівни) бабуся така старенька, така старенька, що на превелику силу **дибає (Кв.-О).**

Дибаю городом знесилений, зморений **(Тесл.)**

Полуношна зірка зійшла, а вона ще далеко від села. **Дибала, дибала,** знеморлася зовсім **(Кв.-О.)**

Ми лиш навчились **дибати** до школи, узнали, що землі нема кінця, а він цю землю обійшов навколо, до бур і штурмів кличучи серця **(Мал.)**

Значення: йти помалу, по-старечи; йти дуже стомленими ногами в далеку або з далекої подорожі; йти молодими дитячими ногами, іноді ще не зовсім вправними для ходіння: Дитина, вчепившись рученятами за мамину спідницю, ледве **дибала** за нею. «Дибати» — використовують іще в значенні йти, широко ступаючи ногами: **«Дибає,** мов журавель **(Ном.),** На дворі під тополями **дибали** два журавлі **(Стор.)** Ондечки старий **дибуляє (Грінч.)** Через хату **кривуляв,** через сіни **дибуляв (Фр.)**

Як поживаєте, дідусю? Та ще помаленьку **дризаю** хоч по двору, а все-таки ворушусь **(Фм.)**

Іде султан, а за ними наші **задкують (С. Г.)**

Значення: йти за кимось слідком. Частіше це слово означає поволі йти назад. Діти почали **задкувати** від сердитого дяді **(Панч.)**

Семенко... до кожних воріт **закрадався,** зазирав, чи нема на подвір'ї пса, аж тоді скоренько перебігав далі **(Стеф.)**

Значення: йти обережно, підходячи до когось, чогось.

Він її за руку: «Не ховайся, моя рибонько золотастая... Ось де ти живеш... ось!

Я **зблукав** усе село... тебе, моя доле, шукаючи **(Барв.)**

Тут у значенні виходити, обійти все село.

Ти тільки поглянь, він ледве **клигає (Ільч.)**

Значення: йти дуже помалу, по-старечи, човгаючи ногами.

Стара пані немов одужала: **коливає** з кімнати до кімнати **(М. В.)**

Значення — йти по-старечи, хиляючись з боку на бік. Такий рух властивий не тільки старій немічній, але і сп'янілій людині:

П'яний Федір **поколивав** через двір **(Мирн.)**

Хто **колує**, той дома не ночує **(Ном.)**

Значення: йде околом, манівцями.

Стійте! Щось **крадеться** через дорогу **(Кроп.)**

Венера... тайком к Вулкану **кралась (Котл.)**

Шелест... Коли гляне: попід гаєм, мов ласочка, **крадеться** Оксана **(Шевч.)**

Значення: йти приховано, тайком.

А здалека п'яний ледар **кривуляє** по степу **(Тич.)**

Значення: йти нерівною уповільненою ходою, хиляючись в усі боки.

Весело попрощавшись, він поволі **кульгає** до дверей **(Козач.)**

Значення: йти накульгуючи, шкутильгаючи, шкандибаючи.

Лізе, як жаба по болоті **(Фр.)**

Дивлюся, знов **лізуть** старости з кінця села **(Барв.)**

Ну, та йди вже скоріше: **лізе**, як черепаха **(Фм.)**

Значення: йти дуже помалу, іноді лінуючись, йти прокволом, не поспішаючи.

Оце ще опудало! **Лемзає**, як неживий **(Фм.)**

Так кажуть на лініву, вайлувату людину.

Микола веде її (Нимидору) з печери, а за ним річкою **ллється** народ **(Н.-Л.)**

Значення: переносно-уповільнений масовий рух.

Гойдається де-небудь поверх очерету гайок. Ото вже Мина начухрав там всячини, так з гіллям і листям і **ломиться (Ном.)**

Значення: йти, переборюючи на своєму шляху різні труднощі.

Не знав троянець ні один — куди, про що і як швендають, куди це так вони **мандрують (Котл.)**

А вам (мухам) однаково, що тут, що там: ви ні на кого не жалкуйте: обридне тут, туди **мандруйте** на втіху павукам **(Гліб.)**

Лучче я поміркую, де то моя Катерина з Івасем **мандруе (Шевч.)**

Чумаки **мотлялися** поміж возами **(С. Г.)**

Значення: ходити сюди-туди, часто без діла.

Сюди **ник**, туди **ник**, та й день невелик **(Ном.)**

Віддієслівний вигук — **ник** — виражає поняття уповільнено-лінивого руху без діла, без мети.

Туди **ник**, сюди **ник**, увесь день **виникав**, а діла не робить **(Грінч.)**

Поранені, що залишилися в госпіталі, всі були лежачі, деякі на милицях **никали** по коридорах **(Ільч.)**

Вовк **никав** усю ніч, аж утомився — та й що ж — нігде не поживився **(Гліб.)**

Якийсь там становий хвинтив спесиво біля чумацьких хур. Чого він там **никав** — усі на вус мотали **(Гліб.)**

Никає попід постаттю, а діла не робить, і снопа й досі не вжала **(Грінч.)**

Чіпка ходить по полю... всюди **никає**, до всього додивляється **(Мирн.)**

Никати — ходити сюди-туди лінуючись, часто без потреби, без мети. В живій розмовній мові слово — **никати** — використовується завжди в негативному плані (з негативним забарвленням): **Никає**, як неприкаяний; **никає**, як бейова собака.

Примітка: Бейовими собаками за часів татарщини називали ханських чиновників — збирачів з населення податків.

Письменник Панас Мирний слово никати — використав позитивно (з емоціональним забарвленням), бо никати, до всього додивляючись — ходити з певною метою.

Пісок його (Лева) так і засипав: той **пластав, пластав** та так і пропав **(Драгом.)**

Значення: Йти по в'язкій грязюці, сипкому піску, грузнучи глибоко ногами.

Дощ, лиха година, а він по калюці так і **пластає**, так і **бейкається (Фм.)**

Манив до себе дитину, а воно з другого кінця лави, перебираючи ручками і держучися за лаву, **плентало** ніжками та реготалося, йдучи до батька **(Барв.)**

За ним (батьком), звісивши голови, **плентали** втікачі **(Смол.)**

Плентався і по тій землі, де вже от-от край світа **(Стор.)**

За ними (німецькими офіцерами) **плентаються** солдати, поліцаї, есесівці, які вже встигли здерти з своїх мундирів фашистські знаки і емблеми **(Р. У.)**

Лазар **плентавсь** важкими ногами по хаті **(Коц.)**

Плентати (сь) — йти нечітким кроком, плутаючи ногами.

Парубок **плівся** повагом, позакладавши руки назад **(Мирн.)**

А в четвертій годині, переждавши сильну південну спеку, валка (чумаків) знову пускається в дорогу, знов повільним шагом **плетуться** вони по закуреному шляху **(Коц.)**

Значення: йти, повільно ступаючи ногами.

Що там за ними (зачиненими вікнами) на вулицях, на тих невідомих річках, якими **пливе** чужий тобі народ, що кожної хвилини ладен розіллятися морем пристрасті та затопити береги **(Коц.)**

Щоб виїхати на парнас, а не **плуганитися** пішки, тепер є Зім! **(Ющ.)**

Плуганився я болотом верстов п'ять **(Грінч.)**

Плугатиться, як чумацький віл **(Нпр.)**

Значення: йти вельми уповільнено (як за плугом), переважно по грязькій, утрудненій різними перешкодами дорозі.

Плутає Федір ногами, мов не своїми, а тут ззаду Марина **ще** хлипає **(Мирн.)**

Попереду **плутався** у полах (довгої одежі) високий піп **(Коц.)**

Плутаєшся в темряві, падаєш, знову встаєш, знову простуєш, знову падаєш, не вхопиш тропи, куди йти **(Мирн.)**

Значення: йти дуже повільно, ступаючи нечіткими кроками вперед.

Іще ранково рожевіє лід хрумтливої промерзлої **Ушайки**, а вже **повзуть** з воріт і до воріт лабазницькі й шпигунські зграйки **(Баж.)**

Та йди-бо вже скоріше: **повзе**, як жаба по калу **(Фм.)**

Значення: йде вельми повільно, іноді лініво.

Кожен знав, хто приїхав, і кожен **посувався** вперед, щоб своїми очима побачити **(Мирн.)**

Значення: йти вперед серед натовпу, силою прокладаючи собі дорогу.

Пробилась я на якусь полянку, аж там людей ціла мгла **(Барв.)**

Ввірвались ми у двір. Я **пробився** вперед, лечу по сходах **(Корн.)**

Значення: йти, прокладаючи собі дорогу серед тиску людей, густого лісу, заростів лісових тощо.

А ви пробирались крізь хащі таєжні, слідами ведмедя брели босоніж **(Мал.)**

Довго того розказувати, як наша сердешна Оксана з своїм Митриком **пробиралась** через ці міста до свого села **(Кв.-О.)**

Крадькома він садком **прокрадався** туди, брав кварту горілки **(Мирн.)**

Доріжку знаю я окромну,— в нічну добу, в годину сонну **прокрастись** можна поуз стан **(Котл.)**

Значення: йти, прийти потай.

Яка тіснота, а він таки **проперся** — он бач спереду стоїть **(С. Г.)**

Крізь натовп **пропихався**, схожий на глиняний глечик, міський голова **(Панч.)**

Значення: йти між тиском, натовпом людей, силою прокладаючи собі дорогу.

Се ж там товариші багаття розпалили, там тепло, сухо, грають роєм іскри, мов бджоли, золоті, вогонь танцює: **простуймо** на димок **(Л. У.)**

Плутаєшся в темряві, падаєш, знову встаєш, знову **простуєш**, знову падаєш, не вхопиш тропи, куди йти **(Мирн.)**

Простували вони до Лубень невеличкими купками **(Стор.)**

Значення — йти переважно напрямець.

Аж там такий ліс, такий густий, що ні пройти, ні **просунутися** **(Рудч.)**

У хаті вже і **просунутися** ніде **(Мирн.)**

Сиди в хаті, не **рипайся** **(Ном.)**

Рипає сі як на с...чку. Часто так кажуть переважно дітям, які щораз без потреби то входять то виходять з хати **(Фр.)**

Рипатися — ходити часто сюди-туди.

Не встерігся і Пилипко свого ворога, що заманив його у середину глухого лісу, де він збився з шляху й **різався** трохи не по пояс кучугурами снігу **(Мирн.)**

Значення — йти по землі, борючись із труднощами, бездоріжжям.

Коли б вони по правді, а не по кривді жили, то всього б того приберегли, не пустили б, щоб сирота **скиталась** поміж людьми **(Мирн.)**

Іване, синку мій, де ти **скитався?** **(Грінч.)**

Ми слідком за нею **слідкували** **(М. В.)**

Еней по берегу попхався і сам не знав, куди **слонявся**, аж гульк — і в город причвалав **(Котл.)**

Ой ходить сон по улонці, в білесенькій кошулонці, **слоняється**, тиняється **(Грінч.)**

Значення: йти повільно, байдуже; іноді йти, хиляючись, точившись (напідпитку).

А сестра уже й поздоровіла, уже й по хаті **сновигає** **(Рудч.)**

А Чіпка одно — гуляє, з шинку до шинку **сновигає** **(Мирн.)**

По всьому двору і по тому місці **сновигали** позамурзані робітники **(Н.-Л.)**

Значення: вельми уповільнений байдужий рух, іноді часто повторюваний, без конкретно визначеної мети.

Снуюся по хаті, тиняюсь,— аж старости... **(Барв.)**

Снували сюди й туди люди, на торжи-

щі не можна було протовпитися (Хижн.)

По вулиці з одного й другого боку **снували** лавами люди (Мирн.)

Значення: ходити повільно сюди-туди, без чітко визначеної мети.

Совайся, Ничипоре, **совайся** (Ном.)

Значення: — переносно — Так глузують з дуже лінивої, вайлуватої людини, яка замість іти швидко, йде (сунеться) помалу.

Шукай переміни мені, женися, бо... горе, горе... так уже трудно **спотикатись** мені (Тесл.)

За ралом **спотикатись**, а більш нічого не повинен знати невільник — така його доля (Шевч.)

Значення: ходити вельми уповільнено, хворими, старечими, стомленими ногами.

Школярі вже **сундачуться** (Грінч.)

Значення: йти дуже повільно, байдуже-вайлувато.

Про вовка помовка, а вовк і **суне** (Ном.)

Так кажуть, коли іде той, про кого говорилося.

Три вперед, Чіпка позаду нога за ногою **суне** (Мирн.)

От чи пило, чи ні (Ягня) — глядить, аж **суне** вовк такий страшенний та здоровенний (Гліб.)

Сумно, темно, спати хочеться та холодно, мокро, аж кістки ломить, а тут ще й шлях кальний — коні ледве-ледве **сунуть** (Мирн.)

Сунеться, як горохова копиця (Ном.)

Так глузують, жартуючи з товстої гладкої, іноді лінивої людини, яка йде дуже повільно.

Значення: йти вельми повільно, вайлувато, іноді лінивo.

Ще ні світ, ні зоря, а дід Петрик уже **сургануться** до ставка по рибу (Фм.)

Значення: йти повільно, незграбно ступаючи ногами (сурелями) Сурелі — власне, гомілкові кістки, переносно, довгі, худі, часто спотворені хворобою ноги.

Оце ще мені лихо: цілісіньку ніч десь **таскається**, а настане день — рутить (спить) (Фм.)

Коли ж не схоче він (Еней) остаться і пуститься ще **таскаться**, то все ж ізбавимся од бід (Котл.)

Значення: див. волочитись, шлятися, тягатися.

І чого б я ото **тарабанився** по такій дорозі он аж куди (Фм.)

Значення: йти по дуже утрудненій непогіддю дорозі: кальній, забитій снігом тощо.

А чого тобі, жінко добра, треба на зборах? Чи, може, дома печі мало?—обурився Олександр Підопригора: Де ж це видано, щоб на серйозні збори ще й баби **телембались** (Стельм.)

Та то не близький світ од Хоменкового хутора сюди **теліпатися** (Мирн.)

Значення: йти довго, часто утруднено.

Ту **тень**, там **тень** (Фр.)

Значення: ходити, лінуючись, цілий день, уникаючи роботи.

Сюди **тень**, туди **тень**, та й проходив трудодень (Фм.)

Так глузують з ледаря, який лінується працювати та без діла никає всюди.

Прохор **тинявся** (по хаті) з кутка в куток (Мирн.).

Тиняюсь од села до села... Тепер іду в Полтаву (Котл.)

І по заводах деяких **тинявся**, вже і по домах трудолюбія **вештався** — хоч кричи, нігде роботи нема (Тесл.)

Значення: ходити без діла, без певної виразної мети.

Кожен **тиснувся** наперед, щоб побачити, хто приїхав, що скаже (Фм.)

Аж потіють та **товпляться**, щоб то ближче стати коло самих: може, вдарять або дулю дати благоволять (Шевч.).

Значення: йти вперед, прокладаючи собі дорогу між натовпом, тиском людей.

Тут ми **топчемось** з тобою, мовляв, із хати до млина (Гліб.)

Значення: ходити сюди-туди на одному місці.

Промиєш очі та й **точишся** на той лан такий чорний, що сонце перед собою меркне (Стеф.)

Значення: йти помалу, безсило, хиляючись.

Він собі такий чоловік, куди хто пхне, туди й **точиться** (Грінч.)

Щовечора тутенька **тулюсь**, світом нужу (М. В.)

Сірома попідтинню згорблена **тулялась** (Щог.)

Значення — див. скитатись, слонятись.

Дідусь у господі **тупав** (Барв.)

Значення — ходити сюди-туди.

Він часто по-баб'ячій **тупцяв** по хаті (Н.-Л.)

Мавпа, не зважуючись ступити далі в незнайому кімнату, нерішуче **тупцяла** по столу біля самого вікна (Ільч.)

І стала б я **тьопатись** за сорок верстов (Грінч.)

Пан Бжозовський мусив **тьопатись** назад до Вербівки (Н.-Л.)

Значення: йти по грязькій або утрудненій іншими перешкодами дорозі.

Ні, наша жизнь темних людей гірка. Дорожче очей нема в світі нічого. **Тягайся** в

завірюху, мороз (Кул.)

Значення: ходити по бездоріжжю, в будь-яку непогідь.

А ти все по тих шинках **тягаешся**, п'яниці, ледащо! (Рудч.)

Жив чоловік з жінкою, та жили вони погано, бо вона неслухняна була і все **тягалась** (Драг.)

Значення — ходити з метою пияцтва, залицяння, розпусти. Так кажуть про аморальну, розбещену людину, яка «тягається». Не переставала **тягатись** із кавалерами до сивої коси (Н.-Л.) Див.— волочитись, таскатись.

Піде, бувало, на заробітки, а там робив чи не робив, дивись, уже **тягне** додому (Фм.)

Звідки вже не **тягнуться** у той Київ щовесни (М. В.)

Тягнеться мій Омелько шляхом (Н.-Л.)

Значення: йти вельми уповільнено, часто стомленими ногами.

Уже матір громадою поховали люди, і пан умер, а жіночка московкою всюди **хиляється**... по панах боса (Шевч.)

Проміж оселею **хилявся**, тини переступав, ховався (Котл.)

Значення: див. слонятися, скитатися, шлятися.

Треба мазати п'яти та додому **хитати** (Фм.)

Так кажуть жартуючи, коли довго десь або з кимось засидяться говорячи.

Чалапаючи босими ногами, Любка підійшла до вікна й трохи підняла краєчок ковдри (Ільч.)

Федір **чалапав** до своєї хати та не переставав шептати (Стеф.)

Значення: йти дуже повільно, човгаючи ногами, часто старечими, стомленими.

Чапає, як старий дід (Фм.)

Так говорять на того, хто йде дуже повагом, човгаючи ногами.

Щось **чапа** (Грінч.)

Тихо, поважно (чумаки) **чвалають** за своїми волами (Коц.)

За шарманкою весь вечір невідступно, **чвалали** троє обшарпаних малюків (Ільч.)

Чіпка йде з боку отари, похнюпивши голову... **Чвала** собі помаленьку, посилаючи нога за ногою (Мирн.)

Пора уже **чвалати** — іще стару дубину обійду (Шевч.)

Все це він говорив, ідучи вперед і вперед, а Турбай, зсутулившись і одразу якось постарівши, **човгав** за ним на відстані двох кроків (Руд.)

Хазяйка була слаба, немічна жінка, що все стогнала і ледве **човгала** шкарбунами на босу ногу (Коц.)

Він оддалік **човгав** за мною (Барв.)

Значення: — йти по-старечи або хворими ногами, човгаючи, шкрьобаючи по землі взуттям, іноді непомірним (завеликим), на нозі.

Човпе старий селом (Драг.)

Значення: йти по-старечи.

Близько видати, далеко **цибати** (Ном.)

Цибає по хаті, як чорногуз по болоті (Нпр.)

Значення: йти — ходити, широко ступаючи ногами.

А тут кобзарі **швендяють** поміж людьми; іграють на бандурах (Кул.)

З чистилища **швендяють** собі у пекло, люльки палити (Стор.)

Не знав троянець ні один — куди, про що і як **швендюють** (Котл.)

Значення: вельми уповільнений рух, іноді без чітко визначеної мети.

Олеся й Ломачевський, почувши що хтось **шелепається** по доріжці, замовкли й перестали пустувати (Н.-Л.)

Значення: йти, незграбно ступаючи ногами.

А Максимові кривому нічого не вадить, **шкандибає** на милиці і гадки не має (Шевч.)

Значення — див. кульгати.

Аж он Семен **шкутильгає** (Грінч.)

Взує було батькові чоботи та й **шкрябає** по двору (Фм.)

Значення — ходити в непомірному (завеликому) взутті, човгаючи по землі.

Шляпає, як Лапко (Собака) по калу (Нпр.)

Значення: йти, незграбно ступаючи ногами.

Іще того не забув, як я парубком був. З дівчатами женихався, по вулицях усе я **шлявся** (Кв.-О.)

Значення: див. волочитися, таскатися, тягатися.

Де ти **шляєшся**, ледащо, чом ти дома не живеш?.. (Нп.)

В хаті **штикульну**, а на вулиці просто йду (Фр.)

Значення: див.— кульгати, шкандибати.

— Та де ж вона тая цяця? — Вон, видишь, палати! — **Штовхаюсь** я, аж землячок, спасибі, признався (Шевч.)

Значення — йти крізь натовп, тиск людей, силою прокладаючи собі дорогу.

ЕМОЦІОНАЛЬНО ЗАБАРВЛЕНІ СЛОВА-СИНОНІМИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ПРИСКОРЕНО ЖВАВИЙ РУХ БЕЗ ЧІТКОГО ПОКАЗУ ПОЧАТКУ Й КІНЦЯ

ЙОГО.

Валити, вертітись, верть, витись, відмахати, віятись, в'юнитись, грясти, дерти, драпати, драп(б)цювати, звиватись, крокувати, крутитись, круть, метатись, микатись, мотатись, перти (сь), петляти, тюпати, цвихатись, чекрижити, чесати, чимчикувати, чухрати, шастати, шататися, шибатися, шитися, шмигляти.

Дурному нема гори, куди попав, туди й **вали (Нпр.)**

Так глузують з нерозсудливої людини, яка, не розпитавшись у людей, іде, куди попало, куди не слід.

Ми й між людьми чимало знаєм брехливих прихвоснів таких: **вертяться** скрізь, щоб бачили і їх: і ми, мов тут,— турбуємось і дбаєм **(Гліб.)**

Значення: ходити прискорено, жваво сюди-туди, по всіх усюдах.

Дідона вигадала грище, Еней щоб веселіший був, і щоб **вертівся** з нею ближче і лиха щоб свого забув **(Котл.)**

Лев уминав за сніданням ягня. Побіля його в'їдливе щеня **вертиться** та й **вертиться**, все моститься, щоб поживиться **(Гліб.)**

Хазяйки нічого не клали напохваті, де **вертілась** осаулиха **(Н.-Л.)**

На цей час Ютурна-мавка в рутульський підіспіла стан, і там **вертілась**, як та шавка **(Котл.)**

Значення: ходити сюди-туди, навколо, біля когось, чогось завжди з певною метою. Це слово-синонім підкреслює іноді глузливе, іронічне, ба навіть презирливе ставлення до персонажа — чинника даного руху: **«Вертиться, як г..но в ополонці (Нпр.)**

Тоді вона **верть** та й за двері **(Барв.)**

Значення: дуже швидко, жвавим рухом йти геть.

Коло тебе будуть **витися** пани роями **(Н.-Л.)**

А козаки, як хміль отой, **в'ються** круг Ганнусі **(Шевч.)**

Коло мене хлопці **в'ються**, і за мене часом б'ються **(Котл.)**

Коло дівчини жених **вився**, в любові клявся і божився **(Бор.)**

Значення: ходити жваво, бадьоро сюди-туди, коло когось, чогось. В даних прикладах — коло молодої дівчини з метою залицяння.

За остáнні дні... ми **відшмагали** кілометрів зо сто **(Верш.)**

Мабуть, назнав десь повію всесвітню та **й віється (Мир.)**

А лисий дідько вас зна,— крикнув на них Микита Уласович, лаючи і в батька і в матір.— **Війтесь** собі, куди хочете, хоч на шибеницю **(Кв.-О.)**

Де ти **віялась**, негодяща? **(Коц.)**

Значення: ходити, переважно з метою розпусти. Див. — волочитись, таскатись.

Парубок тільки в хату, вона (дівчина) зашарілася та так і **в'юниться** біля нього, не знає де й посадити **(Фм.)**

Значення: див.— витися

Мезентій... пред страшним воїнством **гряде (Котл.)**

Вставай, хто серцем кучерявий, нова республіко **гряди!** Хлюпни нам, море, свіжі лави. О, земле, велетнів роди **(Тич.)**

Рать світозора грозою повстала! З нетрів сибірських, з підгір'їв Урала сила визвольна у сяйві **гряде (М. Р.)**

Значення: йти вперед гордо, величаво, урочисто. Грясти — церковнослов'янізм.

Сніг він (Пилипко) отрусить та й знову **дере** вперед **(Мирн.)**

Значення — йти вперед, борючись з труднощами.

Стомиться хлопець, сяде відпочине та й знов **драпає** вперед, щоб к вечору поспіти додому **(Фм.)**

Значення: йти прискорено, навіть підбігцем.

В Городенці як пан, а поза Городенков, як пес. Жартують із пана, що ходячи по місту, дується і задає шику, а потім із міста **драпцює** пішки додому **(Фр.)**

Звиваються (дівчата), проміж гостями, як ластівки **(Барв.)**

Швидкі, в'юнкі (крамарі) **звиваються** коло покупців, як ті в'юни **(Н.-Л.)**

Значення див.— витися, в'юнитися.

Через годину Пархоменко **крокував** з своєю командою по вулицях міста **(Панч.)**

Бурлаки не знали, де двері і тільки **крутились** по хаті **(Н.-Л.)**

Та чого ти (дівко) **крутишся** по хаті, мов дзига? Так і миски поб'єш **(Коц.)**

Значення: див.— вертітись, мотатись.

Повертілась перед очима та й **круть** за двері **(М. В.)**

Значення — див. верть.

Прийшла додому, **метнулась** сюди-туди, вже й вечеря готова **(Фм.)**

Маруся... **микалась** то в кімнату, то в хату, то з хати у сіни, то з сіней вп'ять у хату і не дивилась зовсім на Василя, буцім-то й не вона **(Кв.-О.)**

Бабуся **мотається** по своїй хаті, як клубок, да все робить **(Барв.)**

Значення: ходити сюди-туди швидко, жваво, іноді збуджено.

Світи світло. Сип вечеряти. Чоловік схо-

лився, **мотається**, кинувся до печі, горшки витягає (Грінч.)

Реве гарматами Скутара,— ревуть, лютують вороги; козацтво **преться** без ваги — і покотились яничари (Шевч.)

Пертися — навально напористий, масовий рух.

Чого ви прагнете, грабіжники з пустелі? Чого ви **претеся** в радянський наш город? (М. Р.)

Немає в світі України, немає другого Дніпра; а ви **претеся** на чужину шукати доброго добра (Шевч.)

Вона, було, як іде проти череди чи в поле, то так тобі і **преться** через мій вгород (Кроп.)

Слово — **пертися** — вжито з негативним забарвленням, як бруталізм.

Я городами **петляв**, щоб ніхто не побачив (Стельм.)

Значення: йти, ховаючись, маскуючи, плутаючи сліди.

Мисливці, полюючи на звіра, кажуть: «Лисиця, заєць... **петляє** (плутає, маскує) сліди».

Як хоч, мала: хоч біжи, хоч **тюпай** (Ном).

Значення: йти швидко, дрібними кроками впереміж із бігом. В народі на такий рух ще кажуть: **трюхати, трюхикати**, а то ще: **йти підтюпцем.**

Малі ноженята, байдуже про непомірні чоботи, своє робили, він ними швидко **чекрижив** все вперед та вперед (Мирн.)

Значення: йти прискорено, перемагаючи різні утруднення, перешкоди під час руху.

Ой чи мені полицю тесати, чи на всю ніч до дівчини **чесати**... (Нп.)

Чоботи в руках несеш, а до мене босий **чешеш** (Чуб.)

Як підріс Чіпка — став бігати, то вибіжить було з двору на вигін, то прямо так до дітвори і **чеше** (Мирн.)

Ходім лиш в пекло — там отець нас твій давно вже дожидає і, може, без тебе скучає,— ану, пора **чимчикувать** (Котл.)

Я мерщій прожогом до віконечка, аж щось **чимчикує** через мій рів, прямісінько до неї (Кроп.)

І так з гори (Осел) **чимчикувать** пустився, що трохи шиї не звернув (Гліб.)

Гарненько обіймемось та любо та тихо пожартуємо, чмокнемося та й поберемося, моя краля мальована, бо я таки й досі за тобою **чимчикую** (Шевч.)

Видно й хати, та далеко **чухрати** (Ном.)

Нехай (Еней) лиш відтіль **уплітає** і Рима строїти **чухрає** (Котл.)

Килина на поле **чухрає** колосків збирати (Мирн.)

Слово-синонім — **чухрати** — йти швидко — використовується в народі з такими нюансовими відтінковими забарвленнями, як і слово-синонім — **чимчикувати.**

Увесь той вечір **шастав** по Мирославу наш козак Мамай (Ільч.)

Не **шастайся** як миш по пастках (Ном.).

На мене споглянула, **шастаючись** коло столу (Барв.)

Значення: ходити сюди-туди.

Шатаються вражі ляхи, як мухи по ринку (Шевч.).

Шатається, як Марко по пеклу (Рудч.)

Шаталась уранці в неділю по коморі (Барв.)

Дідона залаяла Енея так: ...щоб ви **шаталися** повік (Котл.)

Значення: ходити сюди-туди, іноді по всіх усюдах, часто без певної мети.

Шибається, як чорт по пеклі (Ном.)

А вже як ті паничі коло неї... Той поруч із нею **шиється**, а той з кутка на неї очима світить (М. В.)

Значення: йти, протискуючись швидко крізь натовп, тиск людей.

Охрещений із льоху та в хату **знай шмигляє**, наливає, а конфедерати знай гукають... меду! (Шевч.)

Значення: швидко ходити сюди-туди, з хати в хату і под.

4-а ЕМОЦІОНАЛЬНО ЗАБАРВЛЕНІ СЛОВА-СИНОНІМИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ КІНЕЦЬ УПОВІЛЬНЕНОГО РУХУ.

Влізти, вступити (уступити), дістатися, добитися, добратися, добрести, добутися, доволоктися, додибати, доплентати(сь), доплестись, доплуганитись, доплутати(сь), доповзти, допхатися, доставитись, доступити(сь), дотовпитись, дотьопати(сь), дочалапати, дочапати, дочвалати, дошкутильгати, забитися, забратися, забрести, прибитися, приблудити(ся), приблукати, прибрести, прибути, придибати, прилізти, примандрувати, приплентати(сь), приплуганитись, припхатись, присотатись, присунути, присурганитись, притарабанитись, притаскатись, приteліпатись, прителющитись, притупати, притьопатись, притягти(сь), причалапати, причвалати, пришкандибати, пробитись, пробратись, пропхатись, убратися, увалити(ся), утелепати(сь).

Прибіг Меркурій засапавшись, в три ряди піт з нього котив; весь ремінцями обв'язавшись, на голову бриль наложив; на грудях з бляхою ладунка, позаду з сухарями сумка, в руках нагайський малахай. В такім наряді, **влізши** в хату, сказав:

«Готов уже я, тату, куди ти хочеш посилай» (Котл.)

Влізла баба в очерет, ні назад, ні наперед (Ном.)

Значення: увійти повільно, утруднено, іноді незграбно.

У село Піски **вступав** якийсь невідомий захожий (Мирн.)

Гриць **вступив** у воду по кісточки та й задеревів (Стеф.)

Чую, хтось **уступив** у сінці (М. В.)

Чіпка... не знав, коли й у селю прийшов, як і додому **дістався** (Мирн.)

Значення: прийти вельми уповільнено, утруднено.

Вони йшли день, і ввечері **добились** до степової кринички (Н.-Л.)

Прийшла в один край — нема Дорофея — «мабуть він за річкою» — подумала та й поспішила, бо туди теж кілометрів з чотири. **Добралась** і туди — нема (Ол.)

Значення — див.— дістатися.

Бреди, старий, за Дунай по калину, як не **добредеш**, на твою душу згину (Чуб.)

Він до Михайловського **добреде** помалу (Дмитер.)

Значення: дійти по суходолу.

Чіпка... йшов, ледве здіймаючи ноги; надвечір **доволікся** до Максимового хутора, до своєї землі (Мирн.)

Значення: йти вельми уповільнено.

А я ледве **додибала** до вашої хати (Шевч.)

Значення: йти вельми уповільнено. Іноді — **дибати** — йти невправно по-дитячи: Дитя малими ногами **додибало** від батька до матері.

Отак, ідучи попідтинню з бенкету п'яний уночі, я міркував собі йдучи, поки **доплентавсь** до хатини (Шевч.)

Голова в мене розболілася так, що, повірте, ледве до ліжка **доплентавсь** (Коц.)

Значення: йти дуже помалу, плутаючи ногами.

Як же йти, Катре, не здолаю я по землі ступити? — Я тебе одведу, голубко.

Ледве я **доплелась** до будинку (М. В.)

Ледве **доплуганився** до міста (Комаров).

Значення: йти дуже повільно, нога за ногою, мов за плугом.

Аж опівночі хіба додому **доплутаєшся** (Кул.)

Через превелику силу **доповзла** вже до города (Кв.-О.)

Забрьоха рад-рад, що за північ **допхався** додому (Кв.-О.)

Сяк-так до слобідки хоч з горем **допхався** (С. Г.)

Маланка ледве **допхалась** до своєї халупи (Коц.)

Значення: йти (дійти) дуже помалу, з великим зусиллям, переборюючи різні перешкоди: бездоріжжя, втому, безсилля...

А до того попідбивалися так, що молили Бога коли б уже швидше **доставитись** на місце (Мирн.)

Не бійтесь, вона придумає, як і до них **доступити**: (Кв.-О.)

Та й трудно ж до вас **доступитись**! (Н.-Л.)

Дивіться на нього сьогодні, бо завтра не **дотовпитесь** (Ном.)

Поки то **дотьопається** до села (Грінч.)

Вона більше думала про Мар'янівку, коли і як вона **дотьопається** до неї і чи знайде хоч там **захист** (Мирн.)

Значення: йти переважно по утрудненій дорозі в непогодь: дощ, завірюху, слоту.

Дочалапав він до ганку та й сів на лаві (Н.-Л.)

Значення: йти чапаючи (човгаючи) ногами по землі.

От вони вже **дочапали** до самого палацу на другім кінці міста, де ярмарок став (М. В.)

Вулкан до кузні **дочвалавши**, будить зачав всіх ковалів (Котл.)

Значення: йти дуже повільно лінивою ходою.

Трудно мені йти з однією (ногою): на превелику силу **дошкутильгав** додому (Фм.)

Улітку, саме серед дня, пустуючи дурне ягня **забилося** до річки — напитися водички (Гліб.)

Значення: прийти переважно з далекої дороги.

Питайте, чого ми до вас **забилися**? (С. Г.)

Забилась у чужу сторону (Грінч.)

Еней... трусився та нікуди діватись, далеко тяжко в ліс **забрався** (Котл.)

А давно ж ти,— каже піп,— у хату **забрався** (Рудч.)

Гай, гай же! Слихом послихати. Анхізенка у віч видати. А як **забрів** ти у ці місця? (Котл.)

Анатолій **прибився** до степового вагончика трактористів (Руд.)

Блукаючи по Україні, **прибився** якось і в Чигирин (Шевч.)

Багато неділь налічили вони в дорозі, поки **прибились** до Вербівки (Н.-Л.)

Значення: прийти з далекої, часом утрудненої дороги.

Дівчинонька по гриби ходила, в зелено-

му лісі заблудила. **Приблудилась** к зеленому дубу **(Нп.)**

Ходила вона, ходила та й **приблукала** до попа в слободу **(Манж.)**

Були троянці п'яні, ситі, кругом обуті і обшиті, хоч голі **прибрели**, як пень **(Котл.)**

Прибудь, милий чорнобривий, з далекого краю! Ой рад би я **прибувати**, так далеко дуже **(Метл.)**

До Кішки Самійла **прибуває**, у ноги впадає **(С. Г.)**

Прибули ми з Лугу, з Дону, аж до вашого кордону **(Перв.)**

От сіромашній дід **придибав** до нас на поміч **(Стор.)**

То сяк, то так на свою Вкраїну **придибала (Шевч.)**

Старенька сестро Аполона! Якби ви часом хоч на час **придибали** таки до нас **(Шевч.)**

Уступися, стара, крикнув Андронаті,— чого тут **прилізла (Коб.)**

На той крик і стара пані не задлялась **прилізла (М. В.)**

Примандруєш, молода дівчино, під лісосок **(Чуб.)**

Примандрує мій миленький з Лубенського полку **(Мил.)**

Приплентавсь до нас та й живе **(Рудч.)**

Відкіля ти у біса **приплентав** сюди? **(Стор.)**

Чого ж він (Максим) **приплентав**? А хто його **знає**. Чи чув ти, що кажуть легше умирати хоч на пожарині, в своїй стороні **(Шевч.)**

Значення: прийти, плутаючи ногами.

Так нагулялися, що на велику силу додому **приплуганилися (С. Г.)**

Грицько з Прицьком **припхалися** в гості **(С. Г.)**

Присотався в три дороги **(Фр.)**

Прошу не остаться, на мою просьбу до мене **присотаться (Грінч.)**

Палажка **присурганилась** до криниці **(Н.-Л.)**

Ще вигадай що! — крикнув Ясь: та нас люди обсміють, як ми **притарабанимось** з качками та індиками **(Н.-Л.)**

Може, ще хто з самооборони **притарабанився** на збори **(Стельм.)**

Слово-синонім — **тарабанитись** — в живій і літературній мові майже завжди використовується з негативним забарвленням.

Притаскався в хату непроханий гість, що поставлять, хай те їсть **(Фм.)**

Ну, чого ти сюди **приteліпалась (Грінч.)**

Хотів Карпець **прителющитись**, так я його біля мосту мало не прикладом погнав на варту, щоб знав порядок **(Стельм.)**

І він туди **прителющився**, наче його хто просив **(Грінч.)**

Прийшло, **притупало**: позичте нам... **(Ном.)**

Притьопалась за ним аж сюди **(С. Г.)**

Значення: прийти по дуже утрудненій (грязькій) дорозі.

Притютюрився нежданий — піде незваний **(Нпр.)**

Притяг Остап у гайок **(Рудч.)**

Ось і наш волоцюга **притягся!** — каже мати **(Вас.)**

Значення: прийти, вельми уповільнено ступаючи ногами.

Так болять ноги, так болять, що насилу оце **причалапав** до вас **(Фм.)**

Причапали старі баби, охаючи **(М. В.)**

Еней по берегу попхався, і сам не знав, куди слонявся, аж гульк — і в город **причвалав (Котл.)**

Низька карячкувата постать спинилась на хатньому порозі, переставила довгий ціпок з корою у хату і, спершись на нього, щулила очі. Здавалося, вербовий пень витяг із землі своє коріння та **причвалав** між люди **(Коц.)**

Та з чумаками та з волами якраз у неділю на весілля до вдовівни **причвалав (Шевч.)**

Значення: прийти вельми уповільнено.

Що ж ти думаєш: поки баба-шептуха **пришкандибала**, він і одходив хлопця **(Кроп.)**

Значення: прийти кульгаючи.

От таким побитом і **пробилась** я на якусь полянку, аж там людей ціла мгла **(Барв.)**

Значення: повільний, вельми утруднений різними перешкодами рух.

Ваня тут таки відрядив Толю «Грім гримить» дізнатись, чи стоять німці в Кошового і чи можна **пробратись** до нього **(Ільч.)**

Цур тобі мерзенний каламарю... і зробився я знову незримий та й **пропхався** у палати **(Шевч.)**

Значення: йти крізь натовп людей, силою прокладаючи собі дорогу.

Тепер Еней **убрався** в пекло, прийшов зовсім на інший світ... **(Котл.)**

А Геркулес як **увалився**, то так у пеклі розходився, що всіх чортяк порозганяв **(Котл.)**

Отямилась вона аж тільки в пишних покоях вітця Мельхиседека, куди Михайлик **утелющився**, як чорт у вершу, сам од себе такої сміливості не сподівався **(Ільч.)**

Убратися, увалитися, утелющитись — увійти напористо, навально.

Було видно, що столяр **ушелепався** сюди не ляси точити, а з якимись визначеними намірами **(Стельм.)**

Чумак Сахно був у Каратулі на ярмарку. Спродавшись, загуляв так, що в голові замакітрилось і якось одбився од своїх. А далі й пішов їх шукати та й **ушелепався** в церков, а там саме одправа йшла. Не розчовпав гаразд, де він і що, **«Гей!»** — каже — **«А де наші?» (Ном.)**

4-б. ЕМОЦІОНАЛЬНО ЗАБАРВЛЕНІ СЛОВА-СИНОНІМИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ КІНЕЦЬ ПРИСКОРЕНО-ЖВАВОГО РУХУ.

Влетіти, плюсь, привіятись, прилетіти, прилинути, припертись, притиритись, притюпати, сусіль, тарах, тиць, увалити, черкнути, шарахнути, шарах, шасть, шелесть, шморг, шусть, югнути, юркнути.

Влетів у хату як вихор **той**, сів на лаву, супиться **(Фм.)**

Тут **плюсь** Еней як будто з неба: «Ось, ось де я, коли вам треба» **(Котл.)**

Значення: увійти, прийти раптово, нежданно.

Забув сови позвать, а Совонька не гнівалась сама вона **привіялась (Грінч.)**

А ще горщик не вкипів, а вже милий **прилетів (Нп.)**

На тарілці три лини, три лини, мій миленький **прилини, прилини (Нп.)**

Тебе ж не кликано, так чого ж ти **приперся? (Грінч.)**

Чого притирився, хто тебе кликав сюди? **(Грінч.)**

Притюпали пішки **(С. Г.)**

Значення: прийти дуже поспішно; йти підтюпцем (упереміж з ходою).

Хто не **сусіль**, тому табаки давав Паллант і всі бурлаки **(Котл.)**

Удвох вони **сусіль** до хати! — ввійшли сливе ніким не вбачені та й стали в куточку **(Ільч.)**

Значення: прийти — увійти раптово, нежданно.

Тарах щастя в хату **(Ном.)**

Я **тиць** на поріг, а очі зараз і зустріли кого треба **(Барв.)**

Із дроту держалце скрутить він умудрився, туди яєчко примостив і над вогнем давай яйце вертіти.— Аж тут хазяїн **тиць** у двері, роззявив рот, стоїть **(Гліб.)**

Розплющивши очі, він побачив: ціла купа людей **увалила** в двір **(Мирн.)**

Бабуся відчинила сінешні двері, діти юрбою так і **шарахнули** в хату **(Фм.)**

А німці **трекляті** оце, дивись, **шарах** у хату і **загелґотали**: — яйка, давай, яйка! **(Фм.)**

Значення: масовий, навальний рух.

Півень: кукурікуу! Мерці — **шарах** у ями! **(Грінч.)**

Аж тут хазяїн **шасть** у хлів **(Греб.)**

Та тільки-но вийшов надвір і полюбовник **шасть** у сіни та й сховався **(Ільч.)**

Значення: раптом прийти, увійти.

Максим... подякував за хліб і сіль, і за науку добрим людям та до вдовівни навпростець **шелесть** за рушниками **(Шевч.)**

А тут шусть на мене коні... я бачу, що непереливки та **шморг** у лавку та й дивлюся... **(Кв.-О.)**

Фурія... перекинувшись клубочком — кіть-кіть з Олімпа як стріла. І як ішла черідка вечорочком к Аматі **шусть**, — як там була **(Котл.)**

Значення: раптово, швидко, спритно увійти.

Студент у чорній сорочці **югнув** у натовп **(Панч.)**

Дівчина вибігла надвір, покрутилась, покрутилась і **юркнула** в хату **(Фм.)**

ОПИСОВІ ЗВОРОТИ:

Бити чоботи; борщі викуштовувати; вертітися, як білка в колесі; вертітися, як муха в окропі; вертітися, як курка з яйцем; відбитися від хати; волокти ноги; волочити ноги; дати драла; дати дропака; дати дьорки; драпонути драла; забігти, де перець не росте; кренделем підкотитися; крутитись, як дурна вівця; лихий поніс; мисліте по землі писати; міряти хату; на мандри пуститись; накивати п'ятами; налягти на ноги; ноги на плечі; переступати з ноги на ногу; повіятися вітрами; погнати на чотири вітри; пороги оббивати; потягти рябка; потягти, як Тарас лозами; походеньки справляти; рип за рипом; розігнатися на штири вітри; стежечку топтати; тягу дати; утоптати стежечку; у тропу точитися; шибатися, як Марко по пеклі; шататися, як миша по пастках; як ногу вломити.

Я тобі кажу, послухай мою совіту: не **бий** ти даремно **чобіт**, бо тільки підметки почовгаєш **(Кроп.)**

Значення: ходити даремно, по-пустому.

Тільки те й робить, що **борщі викуштовує (Фм.)**

Так говорять на ту людину, яка цілісінький день нічого не робить, а ходить по хатах та баляси точить.

Вертиться, **як білка в колесі (Нпр.)**

Вертиться, **як муха в окропі (Ном.)**

Дочка Лавися — чепуруха в німецькім фуркальці була, **вертілась, як в окропі муха**, в верцадло очі все п'яла **(Котл.)**

Вертиться, як курка з яйцем. Сміються

з чоловіка, що бігає скрізь з якоюсь маловажною новиною (Фр.)

Примітка: «Бігає» треба розуміти — швидко ходить.

Відбився від хати, як вівці від череди (Фр.)

Москаль насилу **волік** свої притомлені **ноги (Н.-Л.)**

Старий та немічний, він ледве **волочив ноги**, обпираючись на довгу герлигу (Мирн.)

Рутульське військо і союзне дрижало од таких чудес злякалось плем'я все окружне, Мезан **дав драла** і Талес (Котл.)

Абсест-троянець був сердитий, згадав Ентелла-козака, зробився, мов несамовитий, чимдуж **дав** відсіль **дропака** (Котл.)

Одвели їх знову в чорну, і знов замкнули на замок двері. Становий поїхав, а їх звелів ще кріпше держати, щоб не **дали дьорки** (Мирн.)

Значення: йти дуже швидко, переважно з метою втечі.

Спалив оселю в Калиновського та й **дряпнув драла (С. Г.)**

Забіг, де перець не росте (Комаров).

Значення: пішов геть з дому, пустився в нероби.

Вася не чекав, доки Ватулі скаже ту добанальності офіціяльну фразу й **кренделем підкотився** до Любки (Ле).

Значення: підійти манірно, з викрутасами та вихилясами.

Крутиться, як дурна вівця. Про безпорадного чоловіка, що видається сюди й туди, не вміючи помогти собі (Фр.)

Мірошник паном діло жив. І треба ж на біду позаторішню весну його **лихий** (чорт) **поніс** чогось на Десну (Греб.)

Енея заболіли ноги, не чув ні рук, ні голови, напали з хмелю перелоги... **Мисліте по землі писав (Котл.)**

Значення: йти нерівною ходою, плутаючи незграбно ногами, хиляючись в сторони.

Чіпка **міряє хату**, то вздовж, то впоперек та сам собі приговорює: «Та ні, не буде цього» (Мирн.)

Значення: ходити сюди-туди.

На вандри (мандри) сі пустив. Пішов блудом від хати до хати, не хотячи робити (Фр.)

Багато тоді **накивало п'ятами** й одиноких і цілими сім'ями. Тоді й поговірку зложили: мандрівочка наша тіточка (Мирн.).

Описові звороти: накивати п'ятами, п'ятами накивати, тягу дати — виражають поняття вихідної точки прискореного руху, переважно з метою втечі.

Чіпка тільки вийшов з двору, так і **наліг на свої ноги.** Лихо його мчало в город: йому хотілося пролетіть туди (Мирн.)

Ідуть, вже й потомилися, аж **ноги волочать (Гліб.)**

Стара пані була благенька, ледве **ноги волочила (М. В.)**

Значення: йти вельми уповільнено.

Покинув книжки, товариство та **ноги на плечі** побрів у Гетьманське (Мирн.)

Піт виступив на чолі, коли запхнувши ніби останню річ до чемодана, Саїд Алі вздрів на кілочку скрипку. Руки випустили незакритого роздутого чемодана... Саїд ледве **переступав з ноги на ногу** до неї (Ле).

Значення: йти вельми уповільнено.

Як у голові шум, то **ноги пишуть мисліте.** Зн., коли чоловік п'яний, то ноги не йдуть просто, а все в боки (Фр.)

Повіяти ся вітрами. Говорять про чоловіка, що пішов десь у чужину (Фр.)

Погнати ся на чотири вітри. Говорять про когось нелюбого, що пішов або поїхав в неозначеному напрямі (Фр.)

Ми прийшли по вашу Зіньку, щоб вашого хліба не їла більш, **порогів не оббивала (Барв.)**

Значення: ходити сюди-туди, з хати в хату. Вживається з відтінком легкого жарту, гумору.

Уже **потяг рябка (Нпр.).** Так глузують з того, хто лінуючись не хоче працювати, а пішов у мандри, кинувши роботу.

Потяг, як Тарас лозами (Ном.)

Походеньки та посиденьки справляє (Н.-Л.)

Значення: ходити з хати в хату, від безділля теревені правити, баляси точити...

Еней, забравши деяких троянців, осмалених як гиря ланців **п'ятами** з Трої **накивав (Котл.)**

Рип за рипом у хату старости (С. Г.)

Розігнався на штири вітри. «Штири вітри» — паристий символ усіх напрямків цілого виднокруга (Фр.)

Чи ти чула, дівчинонько, як я тебе викликав. Через твоє подвір'ячко **стежечку топтав (Нп.)**

Товчеться, як Марко по пеклу (Ном.)

Значення: ходити — мотатися, кидатися сюди-туди.

Но греки як спаливши Трою, зробили з неї скирту гною, він (Еней), взявши торбу, **тягу дав (Котл.)**

Утоптала стежечку через яр, через гору, серденько, на базар (Шевч.)

Із-за Удаю недаром понад лугом через міст **утоптав** до неї яром довгу **стежку**

гармоніст (І. Гонч.)

А вже ті паничі коло неї... Той поруч з нею шиється, а той з кутка на неї очима світить, цей за нею **у тропу точиться** (М. В.)

Шибається, як Марко по пеклу (Ном.)

Шатається як миш по пастках (Ном.)

Побила мене лиха година та нещаслива з такою дитиною — кричить батько... А Максим, **як ногу вломив:** з хати та на вулицю (Мирн.)

Значення: дуже швидкий, моментальний рух.

І

ЇЖА, ВАРИВО, ВАРУНОК, ЇДА, ЇДІННЯ, ЇДЛО, ЇСТВО, ЇСТИВО, КОРМ, НАЇДКИ, ПОЖИВА, ПОКОРМ, ПОТРАВА, ПРОДОВОЛЬСТВО, СТРАВА, ХАРЧ

З сидні та лежі не буде ні **їжі,** ні одежі (Нпр.)

Тетяна метнулася до печі, дістала горщик з **варивом** (Хижн.)

Клекотіло сите **вариво** в казанах (Горд.)

Марево — не **вариво,** не нагодує (Нпр.)

Хліб та вода, то козацька **їда** (Ном.)

Він нашого **їдіння** не їстиме (Крим.)

А Прокіп, наче ніч темна, ходить, і вже годі ні до **їдла,** ні до питва, ні до розмови (М. В.)

Посвятив піп паски та друге **їстиво** (С. Г.)

Спереду **килим,** пляшка на ньому, **їство** всяке (Тесл.)

Ожила моя сердешна молодиця! і де ті.... взялися усякі штучні **їства?** (Шевч.)

Вся його сила пішла на чужу користь на дорогі (панські) **наїдки** та напитки (Н.-Л.)

А там уже повен стіл усяких напитків та **наїдків** (Мирн.)

Торгівля німецьким дрібним крамом з-під поли не була незвичайним явищем на базарі: цим промишляли, насамперед, німецькі солдати, що міняли його на горілку, теплі речі та **продовольство** (Ільч.)

Хіба се ти даєш **поживу** леву і левенят годуєш у пустині? (Кул.)

Скотині соковиті **корма** артіль готує на зиму (Горд.)

Тут їли різні **потрави** і все з полив'яних мисок (Котл.)

Огонь надворі розвели і м'яса в казани наклали, варили **страву** і пекли (Котл.)

Знайди мені сорочки, знайди **харч,** та й бувай здорова (Н.-Л.)

ІСТИ, БОРЩУВАТИ, БРУСУВАТИ, ВЖИВАТИ, ГАМАТИ, ГЛИНАТИ, ГРИЗТИ, ГОДУВАТИСЬ, ЖЕРТИ, ЖУВАТИ, ЗАЖИВАТИ, ЗАРЕМИҐАТИ, КОНТЕНТУВАТИСЯ, КУТУЛЯТИ, ЛИГАТИ, ЛОПАТИ, НАМИНАТИ, ПЕРЕКУСИТИ, ПОЖЕРТИ, ПРИЗВОЛЯТИСЯ, РЕМИҐАТИ, СМАКУВАТИ, СПОЖИВАТИ, СЬОРБАТИ, ТЕРЕБИТИ, ТЛИТИ, ТРЕПАТИ, ТРІСКАТИ, ТРОЩИТИ, ТРУБИТИ, ТЬОПАТИ, УКЛАСТИ, УКУТУВАТИ, УМИНАТИ, УПЛІТАТИ, ХРУМАТИ

Дана група слів-синонімів, крім нейтрального слова — **їсти,** має кілька слів-синонімів емоціонально забарвлених. Багато з них (емоц. забар.) належить до згрубілої лексики — жерти, лигати, лопати, уминати, уплітати і т. д. Деякі синоніми цієї групи можуть характеризувати самий процес споживання їжі — жувати, кутуляти — їсти помалу, ліниво, інколи беззубим ротом; трепати, смакувати, уминати і под. — їсти пожадливо, смачно; трощити, хрумати, трубити — їсти тверді продукти, іноді речі...

Осінь матусі **їсти** несе (Тич.)

А в колгоспі добре жити: є що їсти, є що й пити (Фм.)

Ми **не вживаємо** конини (Крим.)

Заходять до вас у хату чужі люди, а ви собі **борщуєте** (Сміл.)

Борщувати — їсти борщ.

Сідайте, дружечки, мої голубочки та без сорома **брусуйте,** а ти, старосто, їм батуй (Кв.-О.)

Брусувати — рідко вживане слово.

Наминай, собако, звелів пан сотник... **гамай!** (Ільч.)

Лемішку і куліш **глитали** (Котл.)

Загеротавсь Гордій і став йому казати: «Так як же його (огірок) в біса **їсти?** Сокиркою рубать? гуртом чи що б то **гризти?** (Гліб.)

Минуло все, та не пропало, — остались шашелі: **гризуть, жеруть,** і **тлять** старого (дуба)... а од коріння тихо, любо зелені парості ростуть (Шевч.)

Вивірка злізла з дерева, вибігла на стежку, спинилася, **гризе** горішок (Дмитер.)

Годувався я з них (з рук) досі, вигодую й родину (Коц.)

— Лопай, нечиста сило!

— Я вже сказав: **ми не лопаємо,** а **годуємось** (Ільч.)

Ну, — самогону ще **барило, жери,** хлещи, німецьке рило (Воскр.)

Діти... витягли по гарячій галушці, захукали й стали **жувати** (Мирн.)

Не раз **жував** я з вами хліб, мішали вкупі кров і піт! (Баж.)

Непийчарка: ...Я вмирати не хочу і кор-

жів з маком не **заживаю**, а тільки оковиту **(Коп.)**

Тоді все затихло, роти **заремиґали (Мирн.)**

Примітка: В даному прикладі **йдеться** про людей, що почали (переважно лініво) їсти.

Контентуйтеся, люди добрі! **(Грінч.)** Пригощайтеся. Значення: їжте.

Сідайте та **призволяйтеся**, чим бог послав **(Кон.)**

Хліб, як сухар сухий, насилу **кутуляв** його Чіпка **(Мирн.)**

Тут з салом галушки **лигали**, лемішку і куліш глитали **(Котл.)**

Значення: пожадливо їсти.

— **Лопай**, нечиста сило!

— Я вже сказав; ми не **лопаєм**, а годуємось **(Ільч.)**

Здоровило в одному чоботі стояв позад шевця, смачно **наминав** хліб з салом **(Стельм.)**

Перекусили б хоча мало **(Кроп.)**

Значення: трохи поїсти перед обідом, вечерею...

В бабусі було приховано ще немало всякого добра. Але після, як німці **пожерли** все, що погано лежало, бабуся варила тільки пісне **(Ільч.)**

Ідуть його воли, воли половії, ідуть **ремигають**, а чумаченька мого молодого коло воликів немає **(Шевч.)**

Ремиґати — їсти, пережовуючи спожиту їжу (про жуйних тварин).

Не сінце вони **смакують**, не траву і не овес, а так ходять, як літають, завертають в МТС **(Тич.)**

Яких насолила, такі й **споживай (Н.-Л.)**

Давай він **сьорбати** одну щербу **(Мирн.)**

Та чи **сьорбнув** борщу, чи ні, та мерщій на ніч жени (пасти худобу) **(Тесл.)**

Сьорбати — їсти рідку, зварену на рідині (воді, молоці) їжу. Сьорбати — може виражати й поняття — пити: сьорбнув води.

Дивлячись збоку на те, як їв Бовдур, можна було подумати, що сей чоловік страшенно голоден, — з такою ненажерливістю, захлинаючись **теребив** він свій хліб **(Фр.)**

Значення: пожадливо їсти.

Як проспівали «со святими», Еней обливсь слізьми гіркими і принялися всі **трепать** і наїлися і нахлестались **(Котл.)**

Значення: їсти з великою жадобою.

— Ось ложка... **тріскай!**

— Ми не **тріскаємо**, а споживаємо **(Ільч.)**

Почав собака **трощити**, уклав і другого, і третього **(Стор.)**

Значення: їсти пожадливо.

Нехай миші кужіль **трублять**, мене хлопці дуже люблять **(Нп.)**

Значення: їсти переважно тверді продукти, іноді — речі.

І вечері ніколи не варили, усе обідню юшку **тьопали (Барв.)**

Значення: пожадливо їсти щось рідке.

Уклав вареників з півсотні **(С. Г.)**

Дідуган оселедець з булкою **укутує** он **(Тесл.)**

Укутали за день цілий хліб **(Грінч.)**

Вставай, Андрію, будемо **вминати** булку,— сказав Антропов **(Загреб.)**

Лев **уминав** за сніданням ягня, побіля його в'їдливе щеня вертиться та й вертиться, все моститься, щоб поживиться

Голодні бурлаки **уплітали** свіжу щуку, осятрину й білугу на всі заставки **(Н.-Л.)**

Примітка: Синоніми — **укутати, уминати, уплітати**—вжито переносно в значенні— їсти пожадливо. В живій і літературній мові ці синоніми використовують з негативним забарвленням.

У стані (стайні) **хрумають** коні смачне сіно **(Мирн.)**

Значення: їсти щось тверде (сухарі, цукор, тощо).

К

КАБАК, ГАРБУЗ

Ішов же я через тин, через три городи, потолочив **кабаки**, наробив я шкоди **(Нп.)**

Ходить **гарбуз** по городу, питається свого роду: а чи живі, чи здорові всі родичі тарбузові **(Нар. жарт. пісня)**

КАБАК — див. ГОЛОВА

КАБАК, КОРЧМА, КОРШМА, ШИНОК, ОРАНДА, ВИНАРНЯ, ПИВНИЦЯ

Тогді то козак, бідний нетяга по **кабаку** походжає, квартирку одчиняє **(С. Г.)**

Сидів в **шинку** і пив горівку, бо коло серця щось пекло **(Фр.)**

У **оранді** на столі сиділи лірники та грали **(Шевч.)**

Піди дівко, у **пивницю**, уточи горілки **(Нп.)**

Він заходить до **винарні** й купує дві пляшки наливок **(УРС)**

Козак ледащиця не хоче робити, іде до **корчми** мед-горілку пити **(Чуб.)**

Із **коршми** в **коршму** тинялась **(Фр.)**

КАБАЛА — див. ІГО

КАБАН, ВЕПР, ВЕПРИК

Не бурли, як **кабан** у кориті **(Кул.)**

Кабани лежали по сажах, а кнурці, льохи і поросята рили подвір'я **(Коц.)**

Унадився ворний **вепр** паровинку рити (С. Г.)

Вепр — дикий кабан.

Веприк їм зрив грядки вкрай (Стар.)

Значення: молодий дикий кабан.

КАБАЧКИ, НАСІННЯ

Значення: переважно соняшникове зерно, яке лузають (лущать) на дозвіллі.

А в неділю посідають молодиці на колодках, гомонять та лущать **кабачки** (Фм.)

Насіння лускали дівчата, звучав так повно їхній сміх (Сос.)

Мотря мовчки **лузала насіння** (Н.-Л.)

КАБЛУК, КОРОК, ПІДБОР (ПІДБІР), ОБЦАС, ЗАКАБЛУК

На порозу стала Оксана... у блискучих, на високих **каблуках** темних туфлях (Бедзик)

Дам лиха **закаблукам**, дістанеться й передам (Нп.)

Батько сина вибив пасом, а син батька в лоб **обцасом** (Нп.)

Один чобіт на підкові, а другий на **корку** (Нп.)

Чоботи на височенних **корках** пошиє, щоб не швидко зносились (Барв.)

На дівчатах були чобітки-чорнобривці на високих, окованих срібними підківками, **підборах**.

Примітка: Чорнобривці — жіночі чобітки з червоними (переважно) халявками, чорними головками (головки — закаблуки й переди). Дівчата й молоді жінки носять чорнобривці на високих підборах, оздоблених підківками, виготовленими з різнокольорового металу. Оздоблюють підбор однією, двома й більше різнокольоровими підківками.

КАБЛУЧКА див. ПЕРСТЕНЬ

КАВАЛОК див. КУСОК

КАВЕРЗА, ВИГАДКА, ВИКРУТНІ, КРУТНЯ, ПУСТОЩІ, ФІГЛІ, ХИМОРОДИ, ШТУКИ, ШТУКАРСТВО, ШТУКЕНЦІЯ

Ось як жінок я укараю: пошлю вас в Запорожську Січ; там ваших **каверз** не вважають, жінок там на тютюн міняють (Котл.)

Вигадки та смішки з бабиної кішки, а як своя здохне, то й язик присохне (Нпр.)

Викрутнями перебувається (Ном.)

Стара плаче на всю вулицю, розлягається та клене когось; а син ззаду: «А що, каже, я не казав, що тут **крутня** є...!» (Мирн.)

З **пустощів** та балощів все лихо встає (Нпр.)

Тепер, каже, піст, дак чого ж **химороди** гнати? (Барв.)

Ютурна **фіглі** їм робила, шпаками кібця затравила, і заєць вовка покусав (Котл.)

В нього руки на всі **штуки** (Нпр.)

Так говорять про людину, здатну на різні вигадки, каверзи, крутні, плутні.

Устругнув йому, кажуть, таку **штуку**, що той аж носом закрутив (Фм.)

Чи чули, яку він **штукенцію** викинув в Острії (Стор.)

КАВЕРЗНИК, ВИГАДНИК, ВИТІВНИК, ПУСТУН, ШТУКАР, ЖАРТУН, ЖАРТІВНИК, ХИМОРОДНИК

Зінько ще з ним (з Оверком), найзапекліші **витівники**, верховоди в гурті хлоп'ячому (Горд.)

Оттак тії **каверзники** змовлялись у очевидячки на ґвалтівний учинок (Кул.)

Жартівник же ти. Який був у молодості, такий і залишився (Корн.)

Ха-ха-ха-ха! Оце встругнув! Такий **жартун**, як перше був! (Лукаш)

Дочка була вже така **вигадчиця** (М. В.)

Значення: примхлива, вередійка

Вже такий **пустун** був, чого тільки вже він і не вигадував для своєї втіхи, своєї примхи.

Проклятий **химородник** заморочив вам голови (Кул.)

КАГАНЕЦЬ, БЛИМАВКА, ЖМУРКА, НІЧНИК, СЛІПАК

Ввечері в Джериній хаті ледве блимав **каганець** (Н.-Л.)

Огонь **блимавки** тремтів, пригасав, волохатими тінями стрибав по стінах хати (Фм.)

Жмурка світила тьмяно, в хаті стояли сутінки (Фм.)

Високо під стелею блимав неясно **нічник** (Риб.)

Золотою купкою заблищали жарини... роздмухав огонь і засвітили **сліпак** (Стельм.)

КАДИК, БОРЛАК

Описовий зворот: АДАМОВЕ ЯБЛУКО

Шию (лейтенант) тримав рівно, хрящуватий **кадик** туго випинався з-під коміра (Шиян)

На тонкій шиї, видувшись вперед, стирчав великий **борлак** (Фм.)

КАДІБ див. ДІЖКА

КАЖАН, ЛИЛИК, НЕТОПИР

Описовий зворот — ЛЕТЮЧА МИША

Людей не чуть; через базар **кажан** костокрилий перелетить (Шевч.)

Ізверху лопотять крильми **нетопирі** (Лук.)

Довкола хат в повітрі чорні **лилики** гуляють (Фр.)

Лилик сидів тихо в своєму кутку (Л. У.)

Не встигне ще добре посутеніти, як у по-

вітрі починають снувати **летючі миші**, шукаючи поживи.

Примітка: У південно-східному і північному діалектах найчастіше кажуть **кажан, летюча миша**. Слово **лилик** властиве говіркам південно-західного діялекту. **Нетопир**— дрібний кажан.

КАЗАН, ЧАВУН, БАНЯК

Нехай наш **казан** закипить іще і з другого боку **(Кул.)**

Вітер віє, повіває, **казаночок** закипає **(Щог.)**

У темному передбаннику, заставленому **баняками**, кошиками і ночвами, порається коло самовара дочка Степахи **(УРС)**

Чавун з окропом **(С. Г.)**

КАЗАТИ див. ГОВОРИТИ

КАЗИТИСЯ див. БОЖЕВОЛІТИ

КАЗНА-ЩО див. ДРІБНИЦЯ

КАЗУС див. ВИПАДОК

КАЗУСНИЙ, КАВЕРЗНИЙ, ЗАПЛУТАНИЙ, СКЛАДНИЙ

Казусне діло! — обізвавсь таки писар, штиркаючи себе **пальцем** у лоб **(Кв.-О.)**

Вони завжди допікали один одному **каверзними** балачками **(УРС)**

Суддя зове її (Теліману) сестрою за давнім звичаєм і приязню старого, бо в Петербурзі ще **коли** вона жила, то помогла судді **провадити** діла якісь **заплутані (М. Р.)**

Колись питання це **складне ми обговорим** неодмінно **(Лук.)**

КАЙДАНИ, ЗАКОВИ, ЗАЛІЗА, ЛАНЦЮГ, ОКОВИ, ПУТА

Поховайте та вставайте, **кайдани** порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте **(Шевч.)**

У димному полі встає Наливайко, землю стрясає страшною рукою. І тінь його... в залізній **закові** випростує плечі під хмари невмиті **(Мал.)**

На суд твій праведний прийти, **в залізах** руки принести **(Шевч.)**

Між невольниками в **путах** той самий її месник безталанний — несе з України аж у Сибір **ланцюг-пута... (Шевч.)**

І де розсипались **окови**, де трон розпався на тріски,— зросли посмами будови, лани розквітли, мов казки **(М. Р.)**

Отак у келії правдивий Іван ще думав розірвать **окови** адові **(Шевч.)**

А ти, Голото, ти, Іване, у **путах** кутих, ти мовчиш **(М. Р.)**

КАЙЛО, ДЗЮБАК, КИРКА

В кутку кімнати лежав інструмент — лопати, ломи, **кайла (Смол.)**

Раз за разом гатить він **дзюбаком** в ілувату опоку і відриває від неї кусні лепу **(Фр.)**

Зітхнувши, Сокіл знов узявся за **кирку (Вл.)**

КАЙМА (КАЛЬМА), БЕРЕГИ, ГАБА, ЛЯМІВКА, ОБЛЯМІВКА, КРАЙКА, ЛИШТВА, ШЛЯРКА, ТОРОЧКА, ОБВІДКА

Із **каймою** голубою хусточку запнула **(Нп.)**

Принесу хвартух дорогий — золотії **береги (С. Г.)**. Слово **береги** вживається дуже рідко в значенні — кайма.

Лежав там і килим кшталту полтавського, де красувався... Михайликів новий знайомий козак Мамай з бандурою, з квітами круг його парсуни по килимових **берегах (Ільч.)**

Біля ніг його стояв невеличкий чемодан у синьому чохлі з червоними **лямівками (Собко)**

Хустка з жовтогарячою **крайкою (Коп.)**

Над річкою село з білими хатками та вишневими садками облягло її узорчастою **лиштвою (Мирн.)**

Плахта на ній шовкова, хустка з золотими квітами з золотою **габою (М. В.)**

Лісовик виходить з гущавини. Він у довгій киреї барви старого золота з темночервоною **габою** внизу **(Л. У.)**

КАЛ, КАЛЮКА, ГРЯЗЮКА, БАГНО, БАГНЮКА, ГРЯЗЬ, БОЛОТО, ТВАНЬ

Вечорами дехто запрягав коні і порожнем вимикався на ніч в села... На другий день висиплялися до півдня, і лиш по **колесах, умазаних в кал**, сусіди знали, що той чи інший їздив вночі на здобич **(Коц.)**

Калюка на всі боки розбігалась від прудкої їзди **(Мирн.)**

Калюка — дуже велика рідка грязь.

Пішли перші дощі, густе, липке **болото** вкрило дороги **(Верш.)**

Так босий по **грязюці** й шлапає по вулиці **(Фм.)**

Восени ложка води, а віз у **грязі (Нпр.)**

Овес каже хліборобові: «Сій мене в **грязь**,— будеш князь» **(Нпр.)**

Значення: сіяти треба овес дуже рано в мокрий грунт.

Надворі **грязюка** та холод **(Н.-Л.)**

І Рим увесь... загруз без вилазу у **цій** мертвотній **твані (Лукаш)**

Багнюка чвакала під ногами **(УРС)**

Умийтеся! Образ Божий **багном** не скверніте! **(Шевч.)**

КАЛАТАЛО див. КЛЕПАЛО

КАМЕНІТИ, КАМ'ЯНІТИ — див. ДЕРЕВ'ЯНІТИ

КАЛАМАР, ЧОРНИЛЬНИЦЯ

Піп живе з олтаря, а писар з **каламаря** (Ном.)

Батько побачив у мене **каламар** і перо (Коц.)

Микита кладе перед нею ручку, ставить **чорнильницю** (Стецюк)

КАЛАМУТ див. СВАРКА

КАЛАНТАРИТИ див. ГОВОРИТИ

КАЛАТАЛО див. СТУКАЛКА

КАЛАТАТИ див. СТУКАТИ, ДЗВОНИТИ, БИТИ

КАЛГАН див. ГРОМАК

КАЛИНКА див. КРОВ

КАЛИТА, КАЛИТКА, ГАМАН, ГАМАНЕЦЬ, КАПШУК, КИСА, КИСЕТ, МОШНА

Послав руку в кишеню, витяг **гаман**, люльку наложив тютюном (Мирн.)

Після похорон жінки Петро не мав і гроша **в гамані** (Коц.)

Стахурський сунув руку в кишеню по **гаманець** (Смол.)

Гаман, гаманець,— використовують для носіння і збереження грошей, тютюну.

Її сумне обличчя й погаслі очі змусили мою руку полізти в **калитку** (Коц.)

Іде дідуньо та ще й з **калитою** (Рудч.)

Калита, калитка використовується для носіння (при собі) переважно грошей.

Він витяг з кишені **капшук** і висипав на стіл шість червінців (Н.-Л.)

Новісінький **капшук** золота і срібла (Стор.)

Через який час увіходить чернець... дзвонить і держить **капшучок** у руці (Тесл.)

Не знаходив ти часом у себе... **капшучка** з грішми? (Рудч.)

В кого віл та коса, в того й грошей **киса** (Ном.)

За **кису** світ увесь не мирить (Барв.)

Киса — міток грошей.

Плели з ниток якісь **кисети** на тютюн (Н.-Л.)

Чіпка полапав у кишені, ні **кисета**, ні грошей (Мирн.)

Примітка. В кисеті носять куриво: тютюн, кресало, іноді й гроші.

КАЛЬНИЙ, ГРЯЗЬКИЙ, БОЛОТИСТИЙ

Шлях **кальний** — коні ледве-ледве сунуть (Мирн.)

Ой вийду я на вулицю, аж вулиця **грязька** (Грінч.)

Сень... щодуху побіг **болотистим** перевулком (Фр.)

КАЛЬНО, ГРЯЗЬКО

Ой, шинкарочко Ганно, чого в тебе в сінях **кально**? То бурлаченьки були і горілочку пили; вони танці водили, вони грязі наносили (Нп.)

І росяно і **кально**, скрізь калюжі (Гліб.)

Після дощу було на вулиці дуже **грязько** (Фм.)

КАЛЮЖА див. БОЛОТО

КАЛЮКА див. ГРЯЗЬ

КАМІЗЕЛЬКА, ЖИЛЕТКА, ЖИЛЕТ

Новоприбулий стягнув сюртук і залишився в оксамитовій червоній **камізельці** (Риб.)

На **жилетці** теліпався важкий золотий ланцюжок з печаткою (Н.-Л.)

Стояв він, трохи звісивши набік голову й засунувши руку за **жилет** (Ільч.)

КАНАВА, РІВ, РІВЧАК, КЮВЕТ, ФОСА, ОКІП

Мчить, летить через тини й **канави** завзятець молодий (М. Р.)

Од села Ситників до города Корсуня **канавою** перекопайте, Потоцького піймайте (Дума)

Є груша в лісі і **рів** коло неї (Драг.)

Полетіла в **рів**, бо саме коло нашої різи був глибокий рівчак (Н.-Л.)

Понад самим **кюветом** виструнчились гінкі стебла, однакові, незліченні, як солдати (Гонч.)

Ой у лісі під горіхом викопана **фоса** (Нп.)

На долині при **окопі** дівчина гуляє (Нп.)

Окіп — рів з насипом.

КАНАПА, ДИВАН, КУШЕТКА, СОФА, ТАХТА, ТАПЧАН

Сидів о. Хведір Чепурківський на **канапі** в своїй світлиці (Н.-Л.)

Вони сиділи поруч на різьбленій **канапці**

Ось вам **софа** — влаштовуйтесь мерщій (М. Р.)

Вони сиділи на м'якому **дивані** коло невеличкого столика (Мирн.)

Деякі сиділи собі на **диванчику** — радились (Тесл.)

Стрекаленко лежав на **кушетці** з забинтованою головою (Бойч.)

Тато сидів коло вікна на **тапчані** (Свидн.)

Тапчан — диван з дощок.

КАНДЬОР, КУЛІШ

Значення: їжа, що готується переважно на воді з пшона.

Як наварить **кандьору** і собакам уволю (Грінч.)

Їли смачно заправлений салом і цибулею польовий **кандьор** (Скляр.)

Перед ними стояла стара полив'яна миска, в якій парував **куліш** (Куч.)

На вечерю був **куліш** пшоняний (М. В.)

КАНДЗЮБИТИСЬ див. КАРЛЮЧИТИСЬ

КАНОНАДА див. СТРІЛЯНИНА

КАНТУР, БЕЗМІН

Безмена ти не положиш у кишеню, а **кантур** положив та й ходи **(Еварн.)**

Усякому своє: козакам — шабля, вам — **безмін** да терези, а поспільству — плуг да борона **(Кул.)**

КАНУТИ, КАПАТИ, КАПОТІТИ, ЛИТИСЯ, ТЕКТИ, РИНУТИ

Ой, зоре! зоре! — і сльози **кануть**.— Чи ти зійшла вже і на Україні? **(Шевч.)**

Став курок я підводить, аж воно не виходить, бо сльоза із очей моїх **кане (М. Р.)**

Хомиха слухала, а сльоза за сльозою **капали** з лиця на руки **(Н.-Л.)**

Дав Бог весну, віє **теплом**, із стріх вода **капле (М. В.)**

Дощик, дощик, аж із стріхи **капотить (Нп.)**

Затулила руками очі, а сльози між пучки так і **капотять (Кул.)**

А в тій дівчини, в тій молодої аж на землю сльози **ллються (Метл.)**

А серденько одпочине, поки сльози **ллються (Шевч.)**

Від залізних бочок, в котрих цівкою **ллється** паруюча рідина, раз у раз бігають з повними бідонами носії... **(Коц.)**

Соловейків спів навесні **ллється** в гаю **(Л. У.)**

Неначе наш Дніпро широкий, слова його **лились, текли** і в серце падали глибоко! **(Шевч.)**

Ой не спиняйте в ставу воду, нехай вода **рине (Нп.)**

КАНЦУР'Я див. ДРАНТЯ

КАНЧУК див. БАТІГ

КАНЮКА, ЖЕБРАК, ПРОШАК

Канюкою сидить **(Ном.)**

А хіба ж на світі є такий закон, щоб відбирати хліб від їхніх дітей, робити їх **жебраками? (Коц.)**

Останній сором їй не дає **жебрачкою** зробитись **(Л. У.)**

Приходить до неї **прошак**, просить подати йому, що ласка її, вона йому і дала цибулю **(С. Г.)**

КАНЮЧИТИ див. ПРОСИТИ

КАПАТИ див. КАНУТИ

КАПЕЛЮХ, БРИЛЬ, КАПЕЛЮШ, КРЕСАНЯ, (КРИСАНЯ)

На ньому добре лежав елегантний сірий костюм, до якого пасував такого ж кольору фетровий **капелюх (Трубл.)**

Солом'яний **бриль** широкими крисами ховав од сонця його смагляве обличчя **(Янов.)**

Марта й Степанида були убрані в чорні шовкові сукні і в **капелюші** з золотими колосками **(Н.-Л.)**

Алла Михайлівна вийшла з хати, убрана в червоному **капелюшку** і з червоною парасолькою в руках **(Л. У.)**

На нім (лоцмані) **кресаня** аж горить **(Шер.)**

Кресаня — капелюх із широкими крисами.

КАПЕЛЮХ див. ШАПКА

КАПЛОВУХИЙ, ВИСЛОУХИЙ, КЛАПОВУХИЙ, ЛОПОУХИЙ, КАПЛІЙ (іменник)

Він трохи **капловухий (Перв.)**

Клапоуху хоч родзинками годуй, то все буде **клапоуха (Ном.)**

Значення: свиню чим не годуй, а вона свинею й буде.

Зима була забоїста, **лопоухі** геть чисто пошкодили садок **(Фм.)**

Лопоухий — вухатий (з одвислими вухами). Йдеться про зайців, які погризли кору молодих дерев.

В ослячій курії тоді старі **каплії** були в силі **(Лук.)**

КАПЛЯ, КРАПЛЯ, КРАПЛИНА

І дощова **капля**, кажуть, камінь довбає **(Мирн.)**

Перші **краплі** вдарились об шибку **(Шиян)**

З жорстокого серця хотів видушити **краплю надії (Коц.)**

Падали з дерев дощові **краплини (Шиян)**

Уже **краплинками** роси біліли зорі, коли Дмитро і Іван Тимофійович вийшли з стельмашні **(Стельм.)**

КАПРИЗ, КАПРИЗУВАННЯ див. ВЕРЕДУВАННЯ

КАПРИЗА див. ВЕРЕДІЙ

КАПРИЗНИЙ див. ВЕРЕДЛИВИЙ

КАПРИЗНО див. ВЕРЕДЛИВО

КАПРИЗУВАТИ див. ВЕРЕДУВАТИ

КАЮК див. КІНЕЦЬ

КАПОСНИЙ див. КЕПСЬКИЙ

КАРАКАТИ див. ЧОБОТИ

КАРАПУЗ, КАРАПУЗИК, КОКОТЕНЬ, КОКОТ

Діток сплодив двойко: **карапузика** хлопчика та свекруху-дівчинку **(Кул.)**

Підріс і Дениско. Був самий найменшенький. Такий **карапузик** утішненький **(Тесл.)**

Мій ти **кокотень (кокот)** маленький **(Ном.)**

Значення: пестлива форма слова при назві чи звертанні до повнотілих опецькуватих дітей.

КАПШУК див. КАЛИТА

КАРАУЛ — ВАРТА

КАРАУЛИТИ » ВАРТУВАТИ

КАРАУЛЬНИЙ » ВАРТОВИЙ

КАРАФКА » ГРАФИН

КАРАЧКИ, НАКАРАЧКИ, НАКАРЯЧКИ,

НАКАРАЧКАХ, РАКОМ, РАЧКИ

Значення: лізти на чотирьох — на руках і ногах, стати на чотирьох.

Напирають, мабуть,— подумав він,— ще й вискочить не встигну,— і вже **карачки** хутко подерся догори **(Панч).**

Юра кинув в нього (озерце) зламаного сірника, став **накарачки** і подув — сірник поплив, мов човень **(Смол.)**

Сербин відкинув серп і **накарачках** поплазував у рівчак **(Смол.)**

Став на дверях **раком (Грінч.)**

Не всім туди **раком** лізти, де зозуля кує **(Ном.)**

Робити, хоч києм бити, а їсти, хоч **рачки** лізти **(Ном.)**

Евандр у хату **рачки** ліз **(Котл.)**

КАРБ, ЗАРУБКА, КАРБІЖ, КЛЯК, МІТКА, НАСІЧКА, ПОЗНАЧКА

На кожній палиці видно було більші або менші **карби (Фр.)**

І чи буде (хвиля) там покірно, мов рабиня, тихо, вірно, колихать малі молюски, гаптувать прозорі луски, на коралі класти **карби,** вартувати морські скарби? **(Л. У.)**

В короткий вік мій багато **карбів** лягло на мойому серці **(Барв.)**

По пальцях тож не розлічу... Над **карбіжем** тож не трудилась **(Котл.)**

Карбіж — нарізка на дереві, речах і под. для позначки, переважно умовної.

Оборе плугом, обнесе копцями, ровом обкопає, або огряничить **кляками** (землю) **(Кул.)**

Вовк бере (овець) **із міткою (Нпр.)**

Зробили телятам у вухах **насічку** (мітку) і вигнали на пастівник **(Фм.)**

КАРБОВАНИЙ, ВИРІЗЬБЛЕНИЙ, ВИСІЧЕНИЙ, ПОКАРБОВАНИЙ, РІЗЬБЛЕНИЙ, ЦЯЦЬКОВАНИЙ, РІЗЬБОВАНИЙ

Значення: прикрашений вирізною різного роду орнаментовкою.

Дві гарячі сльози... розлилися по **карбованому** старістю та негодами виду **(Мирн.)**

Сволок (у хаті) **карбований (Грінч.)**

Горбоносе, застигле обличчя старого нагадувало **карбованого** орла з старовинної монети **(Гонч.)**

На столі **лежав срібний** портсигар, на якому були **висічені** ініціяли господаря будинку **(Фм.)**

Сволок, **гарний, дубовий,** штучно **покарбований (Кул.)**

Стовпи **різьбовані** церковні **(Кул.)**

КАРБУВАТИ, МІТИТИ, НАРІЗАТИ (ЗАРУБКИ), РІЗАТИ

Данило Хронь **карбував** на своїй палиці гріхи панські **(Куч.)**

Полісовщик ходив по лісу й **мітив** ті дерева, які треба було зрубати **(Фм.)**

Голосно **карбувала** кожне слово Катя **(Козач.)**

І тих двох братів порубали, тіло козацьке **карбували (С. Г.)**

КАРК, В'ЯЗИ, ЗАГРИВОК, ШИЯ, ПОТИЛИЦЯ, ГАМАЛИК

Але й він ризикуючи зламати собі **карк,** не відставав від інших **(Панч).**

Я з тої раси, що **карку** не гне, глядить життю і смерті в очі сміло **(Фм.)**

Трохи **в'язи** не звихнулись **(Котл.)**

Шия, хоч обіддя гни **(Ном.)**

Ой беруть дуку за чуб, за руку. Третій в **шию** б'є: не йди туди, вражий сину, де голота п'є **(Нп.)**

Іду... в лице **потилиця** червона і гладка **(Сос.)**

Козаки сами там пораються, а нашому брату дають оглоблею по **гамалику (Кул.)**

КАРКАННЯ, КРЮКАННЯ, КРЯКАННЯ, ГРАЙ

Високо над пустирем пролітає з **карканням** одинокий ворон **(Донч.)**

Журавлине **крюкання** сповіщало про бажану весну **(Фм.)**

КАРКАТИ, КРЮКАТИ, КРЯКАТИ

Вчепившись лапами за їжака, крук **каркнув** сердито **(Коп.)**

Галок, крюків, ворон сила на стрісі зібралось! **Крюкають,** кавчать **(Г.-Арт.)**

Угорі десь **крюкають** журавлі **(Манж.)**

Десь на полустанку хижо **кряче** галич **(Тер.)**

В густих заростях осоки сонно **крякає** розімліла від спеки качка **(Собко).**

Убрався між ворони і **крякай** як они **(Ном.)**

За городом качки пливуть, каченята **крячуть,** вбогі дівки заміж ідуть, а багаті плачуть **(Нп.)**

КАРКАТИ див. ГОВОРИТИ

КАРКОЛОМНИЙ, ГОЛОВОКРУТНИЙ, ЗАПАМОРОЧЛИВИЙ

Відважна вершниця показувала такі **карколомні** трюки, що цирк гримів і стогнав від оплесків **(Донч.)**

Сумні чорні хмари налягали в повітрі, а гави різали його **головокрутними** трюками **(Ле).**

КАРЛЮЧИТИСЬ, ЗАГИНАТИСЬ, ЗГИНАТИСЬ, КАНДЗЮБИТИСЬ, КОЦЮРБИТИСЬ

Понад табором **карлючився** широкий шлях **(Сміл.)**

Стояла суха весна. Ярові сходи були недружні, деякі стеблини почали засихати, **карлючитись (Фм.)**

Дорога **загиналася** поза лісом і круто

спускалася в долину.

Коліна **згинались** у нього й мерзли **(Коц.)**

Зостався один сторож Грицько, старий, старий, аж **зігнувся (Мирн.)**

Ой ти старий дідуга **ізігнувся,** як дуга **(Нп.)**

Ех ти, молодий та зелений, **а скоцюрбився,** як шолудиве порося **(Фм.)**

КАРМАН, КИШЕНЯ

Ті каптани, та не ті **кармани (Ном.)**

Тим був пан хороший, що мав повні **кармани** грошей **(Нпр.)**

У латаній свитині і без чобіт, а грошей носив повні **кишені (Кул.)**

Спасибі в **кишеню** не ховають **(Ном.)**

Попівські очі — бездонна **кишеня (Нпр.)**

КАРТАННЯ див. ДОРІКАННЯ

КАРТАТИ див. ДОРІКАТИ

КАРТАТИСЯ, МУЧИТИСЯ, ТЕРЗАТИСЯ

Значення: дорікати самому собі в чомусь, за щось, нервово переживаючи

Скінчив, умовк і зсунув брови темні, немов **картавсь,** що видав таємницю **(Л. У.)**

Та й що **картатися** словами, люба? **(Л. У.)**

О думи мої! о славо злая! За тебе марно я в чужому краю караюсь, **мучуся...** але не каюсь! **(Шевч.)**

КАРТОПЛЯ, БАРАБОЛЯ, БУЛЬБА, КАРТОХА, КАРТОШКА

Картопля — дуже важлива продовольча, технічна і кормова культура **(Колг. виробн. енцикл.)**

Жінки копали в полі **бараболю (Коц.)**

Серединою вулиці тяглися вози з дровами, з мішками **бульби (Фр.)**

Не жалій хазяїна: їж **картошку** з лушпиною **(Ном.)**

КАРТУЗ, КАСКЕТ, КАШКЕТ, КАСКЕТКА, КЕПКА, КЕПІ

Юрко в білому **картузі** стояв на капітанському містку **(Донч.)**

Плаче жовнір, плаче, **каскет** в руках носить **(С. Г.)**

Його товариші з першого взводу висувалися з вагона і махали **кашкетами (Смол.)**

Чоловік у червоній **кашкетці** вдарив у дзвінок двічі **(Гол.)**

Як скинув **кепі** і навіть зробив спробу клацнути закаблуками **(Смол.)**

Петров натяг **кепку** на голову й рушив до виходу **(Шовк.)**

КАРЯЧКИ, НАВПОЧІПКИ

Бекір сидів **карячки** біля дверей **(Коц.)**

Іван Сергійович, відповідаючи як умів, на жарти, сів **навпочіпки (Донч.)**

На березовому пеньку стояла невелика, акуратно зроблена скринька. Біля неї **навпочіпки** Стражніков **(Стельм.)**

Значення: сидіти на зігнутих ногах, опираючись на пальці ніг.

КАСЕТКА, СКРИНЬКА, ШКАТУЛА, ШКАТУЛКА

Там, на середині столу пишалась прекрасна китиця троянд, а біля неї лежала велика **касетка** з сріблом на дванадцять осіб **(Коб.)**

Виніс **скриньку з грошима,** а, мабуть, було у їй сот три рублів **(Кв.)**

Королівські листи у **шкатулі (Драг.)**

Украдено у мене **шкатулу (Рудч.)**

КАТАВАСІЯ, БУЧА, ВЕРЕМІЙ, (ВЕРЕМІЯ), ГАРМИДЕР, МЕТУШНЯ, РОЗГАРДІЯШ, СУМБУР, СУМ'ЯТТЯ

Значення: відсутність злагодженості, порядку в житті, в роботі, безтолкова біганина, крик, шум, гам.

Всі **веремію** підняли **(Котл.)**

Зчинилась була **буча** немала: поспільство свого козацтва рішатись не хотіло **(Кул.)**

З побитих вікон виривався несамовитий регіт, **гармидер (Мирн.)**

Знявся такий **гармидер,** що ніхто гаразд не розбирав, хто за кого й за що стоїть **(Коц.)**

І відразу, вертаючись раз до двору, зачатаю надзвичайний **гармидер,** крик, галас **(Вас.)**

Грабчак: Ну, Харитоне Харитоновичу, на дамбі, здається починається пожвавлення!

Штанько: Ах, і не кажіть! Починається така **катавасія! (Баш.)**

В роботі — вона не любила **метушні,** гарячковості, похапливості й галасу **(Козач.)**

Тут чистий був **розгардіяш:** лежи, спи, їж, пий, веселися, мовчи, кричи, співай, крутися **(Котл.)**

Таке було **сум'яття,** що нічого толку не добереш: хто в ліс, хто по дрова **(Фм.)**

КАТАЛАШКА див. БУЦИГАРНЯ

КАТАТИ див. БИТИ

КАТРАГА, КУРІНЬ, ШАЛАШ

Старий панотець пішов у пасіку й ліг в **катразі** спати **(Н.-Л.)**

Кругом мовчки подивилась: бачить — ліс чорніє, а під лісом край дороги либонь **курінь** мріє **(Шевч.)**

Рибалки розійшлися по **куренях** спати **(Н.-Л.)**

Хати наші на цвинтарі, а вас прошу до **куреня (Грінч.)**

Так говорять на Поділлі, запрошуючи в хату.

Хоч у **шалаші** аби до душі **(Нпр.)**

КАТУВАННЯ, КАТУША, МОРДУВАННЯ, МУКА, ТОРТУРИ

Під час окупації український трудящий

народ зазнав лютих фашистських **мордувань**, тяжких **катувань** (Фм.)

Тихенько навіть співано пісень,— тихесенько, бо й стіни мають уші,— що мають закінчитися **катуші**, знущання панські (М. Р.)

Ні **муки**, кайдани, ніже літа, сину, тії сили не втомили... Отак і загину (Шевч.)

Олег Кошовий і його товариші **муки** прийняли, життя віддали, аби тільки жила Батьківщина (Р. У.)

Ні попівські **тортури**, ні тюремні царські мури, ні шпіонське ремесло в гріб його ще не звело (Фр.)

Безсмертна Дуся — ланкова **тортур** нечуваних зазнала і з шибениці, як жива, живих до гніву й помсти звала (Слово...)

КАТУВАТИ, МОРДУВАТИ, МУЧИТИ, РВАТИ

Молодиця кричала так страшно, наче її **катували** (Н.-Л.)

Ще день Украйну **катували** ляхи скажені (Шевч.)

Катувала, мордувала, та не помагало: як маківка на городі Ганна розцвітала (Шевч.)

Знов для Тиховича неспокійна, тяжка ніч, і знов нічниці **мордують** його (Коц.)

Панів за те там (у пеклі) **мордували** і жарили зо всіх боків, що людям льготи не давали і ставили їх за скотів (Котл.).

Я знаю, вони тебе більше люблять, аніж мене, я, бач, деспотка, **мучу** усіх роботою зануджую, голодом морю (Коц.)

Його пекла турбота, нетерпіння, його **мучила** ревність (М. В.)

І ось тепер її **мучили** думки (Коц.)

Не рвися, люба, і не **рви** мене (Л. У.)

КАТМА див. НЕМА

КАТУВАТИ див. БИТИ

КАХИКАТИ див. КАШЛЯТИ

КАХКАТИ, КРЯКАТИ

На морі качки **кахкали** (Манж.)

Кахнула утка — на все село чутка (Ном.)

Чорнорябі каченята, **крякаючи**, у двір беруться (М. В.)

КАШКЕТ див. КАРТУЗ

КАШЛЯТИ, БУХИКАТИ, КАХИКАТИ

Хлопці переморгуються й удавано **кашляють** (Смол.)

Базима підвівся, **кашлянув** у долоню і знову зсунув окуляри на ніс (Верш.)

Так закашляєшся, що ну! **Бухикаєш** та й **бухикаєш** (Свидн.)

Оленка кидалася, **бухикала**, аж вікна бриніли (Горд.)

Кахикав писар, **кахикав**, покручував уси (Кв.-О.)

Тут вівці бекають, мекають, **кахикають** (Мирн.)

Він критичним оком оглянув учнів і задоволено **кахикнув** (Донч.)

КАЧКА, ВУТКА (УТКА), КРЯЧКА, ШАВКУН

Дві **качки** знялися над водою, пролетіли над машиною і зникли в комиші (Донч.)

Навідала кубелечко, де **вутка** несеться (Метл.)

Ой попливи, **утко**, проти хвилі прудко (Нп.)

Вутки аж летять та крячуть (Тич.)

Як **крячка** та просиділа трохи не три тижні коло матері (Мирн.)

Другі люди гуляють, ходять у гай, а ми **крячкою** сидимо дома (Н.-Л.)

Значення: нікуди не виходити з хати. двору:

Сидіти як **крячка** на яйцях, як дрохва на яйцях... Так говорять і про ту людину домонтаря, домосіда, яка нікуди не ходить, а сидить вдома, сидить **крячкою**.

Ничипоре! дивись лишень — що там ніби мріє? Чи то **шавкун**, чи то баклан далеко чорніє (С. Г.)

КАЧУР, СЕЛЕЗЕНЬ, СЕЛЕХ

Ой ходила дівчина бережком, бережком, заганяла **качура** батіжком, батіжком (Нп.)

Хлюпощуться качаточка поміж осокою. А качечка випливає з **качуром**, за ними. ловлять ряску, розмовляють з дітками своїми (Шевч.)

Пливи, пливи, **селезню**, проти води тихо (Метл.)

Серед ставу крикнув **селех** (Швець)

КАЮК див. КІНЕЦЬ, ЧОВЕН

КВАКАТИ, КРЕКТАТИ, КРЯКАТИ, КРЮКАТИ, КУМКАТИ

Щодня рано й вечір, грала своя музика — **квакали** сірі й зелені жаби (Мирн.)

Сіла жаба та й **квакає** (Кв.-О.)

В ставку голосно **кректали** жаби (Коц.)

Зорі дивляться з неба. Жаби **крякають до сну** (Коц.)

Трохим і вигляду не показав, що нічого не розуміє, а бундючно **крякнув** і надів шапку (Панч)

Не **крякайте**, сірі жаби, в густім очереті (Мил.)

Кумкали жаби в далеких озерах (Гонч.)

КВАКАТИ. КРЯКАТИ див. ГОВОРИТИ

КВАПИТИ (СЯ) див. ВАЖИТИСЬ, СПІШИТИ

КВАПЛИВИЙ див. СПІШНИЙ

КВАПЛИВІСТЬ див. СПІШНІСТЬ

КВАПЛИВО див. СПІШНО

КВАЦЮВАТИ — МАЗАТИ

КВИЛИТИ див. ПЛАКАТИ

КВИЛІННЯ див. ПЛАЧ
КВИТ див. КІНЕЦЬ
КВІТ, КВІТКА, ЦВІТ, ЦВІТКА, ЧІЧКА
Не дивуйте, що **квітом** прекрасним розцвілася дівчина несміла **(Л. У.)**
У хаті пахло травою, розтрушеною на долівці, пахло **квітами (Шиян).**
Дзвеніть же пісні голосні, цвітіть, **квітки** мої! **(Сос.)**
А без долі біле личко,— як **квіточка** на полі: пече сонце, гойда вітер, рве всякий поволі **(Шевч.)**
Процвітає в саду **квітка...** О, траво висока! Закрий її, сховай її від людського ока **(Кул.)**
Єдин **цвіт** не робить вінка **(Ном.)**
Доню моя, **цвіте** мій рожевий **(Шевч.)**
Збудуй мені світлоньку з макового **цвітоньку (Чуб.)**
Урвав **цвітку** таку красну, так любо пахне **(С. Г.)**
На його могилі четверті вже **чічки** процвітають: і білі, і голубі, і всякі **(Федьк.)**
КВІТУВАННЯ, КВІТ, КРАСУВАННЯ, ЦВІТІННЯ, ЦВІТ
В більшості областей почалося **квітування** озимої пшениці **(Р. У.)**
Цвіли дерева холодним **квітом** білі і легкі, немов весільні дівчата **(Коц.)**
Чутки пливли, як хмари, самі собою, неслись в повітрі, мов пил з квіток в час **красування** ниви **(Коц.)**
Під час **цвітіння** садків стояла сприятлива година: буде врожай **(Фм.)**
І **цвітом** зацвітуть лани, луги Дніпра й Десни **(Баж.)**
КВІТУВАТИ, КВІТНУТИ, КРАСУВАТИСЯ, РОЗКВІТАТИ, РОЗЦВІТАТИ, ЦВІСТИ
Гляньте, як жито **квітує (Мал.)**
Дні весняні, **квітнуть** вишні **(Тич.)**
Щоб там, де як рани чорніють руїни, міста і оселі **розквітли,** як спів, щоб вільний • • • народ України з народами братніми жив і творив **(Слово...)**
Квітувало жито, **красувалося (Вас.)**
Сьогодні груша **розцвіла** рясна. І в весняному чую повороті іде, надходить людськості весна **(М. Р.)**
Життя наше **розцвітає (Нп.)**
Ой не всі ті та садки **цвітуть,** не всі вони розвиваються; не всі ж тії та вінчаються, що люблятся та кохаються **(Нп.)**
КВІТЧАТИ, ЗАКОСИЧУВАТИ, ЗАКВІТЧУВАТИ, ЗАЦВІТАТИ, ПРИКРАШАТИ, КЛЕЧАТИ, КРАСИТИ, МАЇТИ, ЗАМАЮВАТИ
І барвінком, і рутою, і рястом **квітчає** весна землю **(Шевч.)**
Він дівчину **квітчав** і молодою своєю назівав **(Л. У.)**
Безрукий ще продовжував вступ, **квітчаючи** свою розмову словесними візерунками **(Коп.)**
Вони (дівчата) внесли з собою в школу нову течію **зацвітивши** школярське життя свіжими барвами **(Вас.)**
Хвалилася княгиня, що дарів повна скриня: пійдіте, принесіте, боярів **прикрасіте (Макс.)**
Примітка. Так співають на весіллі, коли княгиня (молода) видає дарунки боярам на прикрасу.
Там то красна, там то гожа, подивлюся — коли рожа, а в личеньку така щира, що всі квіти **прикрасила (Чуб.)**
Командири піднялись на високу піщану гору за хатою. Кущі лози **клечали** її гребінь **(Шер.)**
Клечати — прикрашати зеленню.
Гордо палала троянда розкішна. Найкраща з квіток. Барвою й пахом вродливиця пишна **красила** садок **(Л. У.)**
Дівчата **закосичили** її (Шуру Ясногорську), **заквітчали,** наче справжню наречену **(Гонч.)**
Набубнявіли на деревах бруньки, готуючись зеленим листом **замаїти** гаї та діброви **(Коц.)**
КВОЛИЙ див. ХВОРИЙ
КВОЛИТИ див. ХВОРІТИ
КВОЛІСТЬ див. ХВОРІСТЬ
КЕБЕТА див. ЗДІБНІСТЬ
КЕБЕТЛИВИЙ див. ЗДІБНИЙ
КЕЛИХ, БОКАЛ, ПУГАР, КУБОК, ЧАРА, ЧАРКА, ЧАША
За великим столом слуги наповнили вином срібні **келихи (Ле)**
Медом частували з золотого **кубка (Метл.)**
Гостю налив **чару,** а сам випив пару **(Ном.)**
Чара — велика чарка.
Не кричи — налий **чарку** та й мовчи **(Ном.)**
Що за золото вона в полі чи в дорозі, як ту **чарку** п'єш до дна та ще й на морозі **(Нп.)**
По отченаші напиймося по **чаші (Ном.)**
КЕП див. ДУРЕНЬ
КЕПСЬКИЙ див. ПОГАНИЙ
КЕПСЬКО див. ПОГАНО
КЕПКУВАННЯ див. ГЛУЗ
КЕПКУВАТИ див. ГЛУЗУВАТИ
КЕПСЬКИЙ, ЗЛИЙ, КАПОСНИЙ, ЛИХИЙ, НЕДОБРИЙ, ПАКОСНИЙ, ПАРШИВИЙ, ПАСКУДНИЙ, ПОГАНИЙ, СКВЕРНИЙ, ЛЕДАЧИЙ, БЛАГЕНЬКИЙ, НЕВІРНИЙ, АБИЯКИЙ, ЛЕДАЯКИЙ, НЕГОДЯ-

ЩИЙ, НІКЧЕМНИЙ, НЕГОЖИЙ

Дана група слів використовується в живій розмовній і літературній мові для характеристики неприємних, непристойних (негативних) вчинків, дій людини, рідше тварини; різних випадків у житті, природі; негативних душевних якостей та зовнішніх ознак людини.

Кепські вісті засмутили і роздратували князя **(Стор.)**

Дорога **кепська**: чи саньми, чи возом — не розбереш **(М. Р.)**

Як я тобі вина дам, коли на тобі **злий** жупан **(Чуб.)**

Що за **капосне** створіння! **(Л. У.)**

Цить, **капосний**! Либонь не знає... ще й огризається, щеня! **(Гліб.)**

Пішли вони з плачем у сніг, у холод, в **лихій** одежі **(Коц.)**

Як до тебе ходити, тебе вірно любити: в тебе батько **лихий**, в тебе мати **лиха (Нп.)**

Він чув тут щось **недобре**, щось таке, що пекло його в душі, як дотик кропиви **(Фр.)**

Не дві ночі карі очі любо цілувала, поки слава на все село **недобрая** стала **(Шевч.)**

Таку **ледачу** пам'ять маю, що й не згадаю **(Гліб.)**

Одежа на йому **абияка**, сорочка розхристана, чоботи порвані, а частіш і зовсім босий **(Кв.-О.)**

Ледачому скрізь погано **(С. Г.)**

Ой **негожа** в кутку вода **(Чуб.)**

Змерз, видко, труситься весь, у **благій** свитині **(Гол.)**

У самій лише хустині, у **благенькім** пальтечку **(Тич.)**

Чи довго буде ще мені понад оцим **нікчемним** морем нудити світом? **(Шевч.)**

Бережись **пак(і)осної** людини, бо й на суходолі втопить **(Фм.)**

До якого зухвальства дійшло **паскудне**... **(Стор.)**

Паскудний чоловік паскудством живе, з того й ситий буває **(Фм.)**

Велів **поганій** буть погоді **(Котл.)**

Деревце почало казать, яке йому життя **погане (Гліб.)**

Князь... встає не пада, іде в покої... **скверний** гаде! Куди ти лізеш? Схаменись? **(Шевч.)**

Перше було ходить у **невірненькій** свиточці, а тепер уже на ньому жупан **(С. Г.)**

Ти хоч би кращу рушницю купив... Твоя негодяща, мотузком зв'язуєш **(Коц.)**

КЕПСЬКО, ПОГАНО, НЕГАРАЗД, НЕДОБРЕ, СКВЕРНО, ЗЛЕ, НЕГАРНО, НЕГОЖЕ

Барамія помовчав. Зробив цигарку, але **кепсько** її заклеїв. Довго її лагодить. Потім веде розмову далі **(Скляр.)**

Надумавсь вовк, що жить йому **погано**: не з'їсть, не засне до пуття **(Гліб.)**

Недобре, як на сонних дітей місяць сипле промінням **(М. В.)**

Шаповал **недобре** зиркнув на Гарбузиху **(Ряб.)**

Ледащому всюди **зле (Чуб.)**

А **негаразд, недобре!** — зібралася громада, а він там десь ще дляється **(Грінч.)**

Негарно таке робити **(Крим.)**

Чи було нам так **негоже**, як тепер **ми дожились? (Самійл.)**

КЕРМА, ДОМЕНО, КЕРМО, КОРМИЛО, СТЕРНО, ПРАВИЛО, ШТУРВАЛ

Петро стояв при передній **кермі** і вхопився за задню **(Фр.)**

Ой, сидить козак на **демені**, і він **демено** повертає **(С. Г.)**

Отаман став коло **демена** і почав правувати... **Демено** повернулось наче здоровенна морська риба, збило хвилю і легенько повернуло човен од берега **(Н.-Л.)**

Боєць! Стискай міцніш **кермо** стального корабля **(Баж.)**

За **кермом** трактора сидить весела дівчина в майці **(Гонч.)**

І попливе човен з широкими вітрилами і з добрим **кормилом (Шевч.)**

Міцні руки тримали **стерно** і човник, батуючи хвилі, летів по воді **(Фм.)**

У Марка підгиналися ноги. Дерев'яніли руки. Цілу ніч простояв він біля **штурвала**, не маючи жодної хвилини відпочинку **(Трубл.)**

КЕРУНОК — НАПРЯМ

КЕТЕ див. ДАВАТИ

КЕТЯГ див. ГРОНО

КИВАТИ, МЕТАТИ, ХИТАТИ

Кива головою, наче кобила в спасівку **(Ном.)**

І верховіттям тонкі тополі **кивають** стиха, шепотять поволі **(Л. У.)**

Наталя швидко **метнула** головою вгору **(Вас.)**

Хитати головою **(Грінч.)**

КИДАТИ, БЕРКИЦЬНУТИ, БРЯЗНУТИ, БРЯКНУТИ, ВЕРГАТИ, ГЕП, ГЕПНУТИ, ЖБУРЛЯТИ, МЕТАТИ, ПОЖБУРИТИ, ПОПЕРТИ, ПОШПУРИТИ, ШВИРГАТИ, ШВИРНУТИ, ШПУРЛЯТИ(СЯ)

Стахурський розстебнув ремені і **кинув** мішок до ніг **(Смол.)**

Кину кужіль на полицю, сама піду на вулицю **(Нп.)**

Так і **беркицьнув** його на землю **(С. Г.)**

Мирон: Брат одним блюдом так і **брязнув** об долівку, що тільки іскри полетіли **(Корн.)**

— Якщо ти насмілишся знову...— з погрозою, але вже знемагаючи, мовляв Михайлик,— так і **брязну (Ільч.)**

Такі дуби **верга,** що по півтора обіймища **(Рудч.)**

На ключника тоді всі гості кинулись. од гніву аж бліді, **вергаючи** стільці, пляшки і кубки повні **(М. Р.)**

Захоплювало життя на свої бистрі хвилі: мчало вперед, то кидало на спід, заливало, то **вергало** наверх **(Мирн.)**

Геп об землю **(Ном.)**

Значення: кинути з силою на землю.

Прокіп з серця аж люльку об землю **гепнув (М. В.)**

Бовдур! — і вона впилась губами в нього ще раз.

— Їй-богу ж **гепну (Ільч.)**

За вікном лютує хуртовина, **жбурляє** в шибки пригорщі зледенілого снігу **(Куч.)**

Олександра натомилася за день і з злістю **жбурнула** панську посуду на стіл **(Коц.)**

Жбурляє, як чорт дідьком **(Нпр.)**

Як **жбурне** книжкою під поріг **(Свидн.)**

Угорка Кроші метала диск і за нею стежили всі глядачі (Собко)

Коні **мечуть** копитами сніг, сани пірнають у **вибоях (Коц.)**

Вітрило — вітре мій єдиний, легкий, крилатий господине! Нащо на дужому крилі на вої любії мої, на князя ладо моє миле, ти ханові метаєш стріли? (Шевч.)

Тебе у праве вдарила плече лукава куля — Що ж ти? Ти у лівицю схопив гранату і метнув її у ворога (М. Р.)

Хлопець **пожбурив** грудку, сполоханий табунець горобців захурчав і сховався в гущавині **(Фм.)**

А Чіпка обіруч **попер** макогоном прямо **(Мирн.)**

Максим **пошпурив** грудку **(Мирн.)**

Швиргає з неба лід шматками **(Кул.)**

Скинув з себе відлогу й **швиргонув** сторожам **(Кул.)**

Почав грудками **шпурляти (Свидн.)**

Микола **шпурнув** скрипку на стіл **(Н.-Л.)**

Та й **шпурнув** острий палаш **(Федьк.)**

І зозла (Мірошник) палицю хапає... **Шпурнув** — та й всіх курей побив **(Гліб.)**

Чого ти **шпурляєшся?**

КИЙ див. ПАЛИЦЯ

КИЙОК див. ПАЛИЦЯ

КИЛИМ, КОВЕР, КОЦЬ, ГОБЕЛЕН

В юрті я сидів на **килимі** в гостях у столітнього акина у Джамбула **(Тич.)**

Будем жити, вино пити, яничара бити, а курені **килимами,** оксамитом крити **(Шевч.)**

Од свата до свата доріжка услата шитими **коврами (С. Г.)**

А **коць** важний з розводами і посередині великий орел **(Кв.-О.)**

От ми положили його **на коць** та й понесли **(Стор.)**

КИНУТИСЬ див. ГУНУТИ, ІТИ

КИПІТИ, ГАРЯЧИТИСЬ, ГАРЯЧКУВАТИ, КИП'ЯТИТИСЬ

Значення: про запальний характер людини, особливо під час розмови, праці.

Та ти, я бачу, Даниле, **гарячий** дуже. А це добре, бо смирного заклюють. Тільки не **кипи** так **(Хижн.)**

Русович **кипів,** увіходячи до... цеху **(Шовк.)**

Енергійна русява Ніна Іванівна **гарячилася,** промовляла з запалом **(Собко)**

Стій! Стій! **Не гарячкуй,**— зупинив його Микула **(Хижн.)**

Я гарячкую, гарячкую, де воно ділася сокира та долото **(Грінч.)**

Значення: хвилюючись нервуватися

Аркадій Петрович кричав, **кип'ятився (Смол.)**

КИП'ЯТОК, КИПЕНЬ, КИП'ЯЧ, ОКРІП

Роївсь народом весь дворець і клекотів, мов з **кип'ятком** горнець **(Фр.)**

Кипнем її... спарив **(С. Г.)**

І співав і розмовляв, а тут разом неначе тебе **кип'ячем** обпарило **(М. В.)**

Дочка Лавися чепуруха в німецькім фуркальці була, вертілась, як в **окропі** муха, в верцадло очі все п'яла **(Котл.)**

Вареники, мученики, в **окропі** кипіли, велику муку терпіли **(Ном.)**

КИП'ЯТИТИСЯ див. ХВИЛЮВАТИСЯ

КИП'ЯЧКА — НАФТА

КИРКА див. КАЙЛО

КИРПА див. НІС

КИРЕЯ, БУРКА, НАКИДКА, ПЛАЩ

Верхній одяг, який носять під час негоди — дощу, віхоли

А із яру в **кирей** козачій хтось крадеться **(Шевч.)**

Лісовик: ...Вдяг ясен-князь **кирею** золоту, а дика рожа буйні корали **(Л. У.)**

Біля переправи стояв генерал у волохатій **бурці (Гонч.)**

Командир катера щільніше насунув собі на картуз капюшон брезентового **плаща (Донч.)**

КИРПУ ГНУТИ — див. ВЕЛИЧАТИСЯ, ХВАСТАТИ.

КИСА див. КАЛИТА

КИСЕТ див. КАЛИТА
КИТИЦЯ див. ГРОНО
КИШЕНЯ див. КАРМАН
КИШІТИ, ВОРУШИТИСЯ, РОЇТИСЯ, КУЙОВДИТИСЯ, КОПОШИТИСЯ, КОМАШИТИСЯ

Описовий зворот: КИШМА КИШІТИ

На подвір'ї, у безпросвітній мряці **кишіли** люди, як та гусінь **(Коц.)**

Кетяг бджіл висів на гілці, гудів, **ворушився (Фм.)**

Усюди навколо **копошилися** люди на ріллях **(Гол.)**

Біля сахарні **роїлась** купа людей і чорніли підводи **(Коц.)**

Діти **куйовдяться** ззаду на полу **(Грінч.)**

Тут уже недалеко й рибний ставок, де **кишма кишить** всяка рибина **(Мирн.)**

КИШЛО, ВЕРТЕП, ГНІЗДО, КУБЛО, ЛЕГОВИЩЕ, ТИРЛО

Значення: презирливо зневажлива назва житла, іноді леговище звірів, гадюк.

Козак Мамай з алхіміком похопились за якимсь пильним ділом до руїн домініканського монастиря, але ж не до тої просторої келії, де притулилась таємнича майстерня алхіміка, що про неї в Мирославі переповідали стільки всяких дурниць, небилиць і страхів, мов про пекельне **кишло (Ільч.)**

Загляну **в гори, в вертепи** темнії і в нори без дна глибокії **(Шевч.)**

Від того часу пан староста почав уважати наше село **гніздом** розбійників **(Фр.)**

Під новою назвою вашого **кубла** розпусти,— поважно мовив обозний **(Ільч.)**

Де фашистське **кубло,** там завжди зло **(Нпр.)**

От тут саме вовче **тирло (С. Г.)**

Тарантулів **кубло, леговище** отрути; страшна нора! **(Лук.)**

КІЛ, КІЛОК, КОЛЯКА, ДРЮК, ДРЮЧОК, ДРЮЧИНА, ДРИН, БУК, КИЙ, ПАТИК, ПАЛИЦЯ, ДУБИНА, БИЧ

Дурному хоч **кіл** на голові теши **(Нпр.)**

На перелазу, вхопившись руками за два **кілки,** з'явилась, як із землі виросла Ганна **(Н.-Л.)**

У іншого сокира за поясом, у того коса на плечі, а другий притяг з **колякою (Кул.)**

Значення: товстий довгий кілок.

Кинувсь ляшок до канчука, а козак до **дрюка (С. Г.)**

Ой, хапайте, браття, хто **кий,** хто **дрючину** на вельможну спину **(Кул.)**

Там тебе ждуть — з двома **дрючками** за дверима на порозі **(Ном.)**

От козаки до його з **дубинами (С. Г.)**

Буком того, хто не боронить свого **(Фр.)**

Пане, бери черевик на **патик (Ном.)**

Хто не слухає кива, послухає **кия (Нпр.)**

Не біжить собака від калача, але від **бича (Ном.)**

КІМНАТА, ГОРНИЦЯ, ПОКІЙ, СВІТЛИЦЯ, СВІТЛОНЬКА, СВІТЛОЧКА

У великій **кімнаті** на довгих лавах сиділи бригади і рільничі **(Панч.)**

Піду я до **кімнати** постіль білу слати **(Чуб.)**

Мати собі стривожилась, устала з-за стола і одвела її **в кімнату (Кв.-О.)**

Приміром, щось таке було (хоча, звичайно, не те саме з Ільком) немов з брудної ями **він в чисту горницю** ввійшов **(М. Р.)**

Він схопився з крісла і почав ходити по **горниці (Риб.)**

Значення: світла простора кімната.

А ти — де вікон червоніє ряд — увійдеш із юрбою в довгий **покій (М. Р.)**

Поставлю я **світлицю** на високій горі **(Грінч.)**

Дожидайся мене, серденятко моє, гей та до себе в гості, як виросте в тебе у **світлиці** трава на помості **(Метл.)**

Та й сів сокіл на віконечку та й поглядає у **світлиноньку (Грінч.)**

Світлички невеличкі, та гарні, чистенькі **(М. В.)**

По **світлоньці** ходжу та й не находжуся, кого вірно люблю та й не надивлюся **(Нп.)**

Світлиця — кімната — вітальня; часто — дівоча кімната.

КІН, СЦЕНА

Дав (я) собі слово ніколи більше не виходити на **кін,** ніколи не повертатися до професії актора **(Смол.)**

Завісу відкрили. На **сцену** виступила група піонерів з квітами в руках **(З газет)**

КІНВА, ДЖБАН, ДЗБАН, ДЗБАНОК, ЖБАН, ЖБАНОК, КОНІВКА, КОНОВКА, КОНОВОЧКА

Значення: дерев'яна чи металева посудина, якою: 1) носять з колодязя чи криниці воду; 2) міряють при продажу різні напої (мед, пиво і т. п.) і 3) користуються як кухлем: з конівочки п'ють воду; іноді — горілку, мед, пиво.

Русалка: ...Ронила сльози дрібнії, збирала в **кінви** срібнії **(Л. У.)**

А трохи згодом раби вечерю принесли і **кінву** доброго ликеру **(Шевч.)**

Кухарі ставлять на всіх столах дерев'яні ваганки з потравою, а між ними у великих **кінвах,** теж дерев'яних, горілку, мед, пиво... **(Стор.)**

Молодичка кароока... бігла з **кінвами** по воду **(Федьк.)**

Червоної міді **джбан**... зостав на варенуху **(Барв.)**

Хоч на мені жупан дран, єсть у мене грошей **джбан (Милор.)**

Спадають краплі у сніжний **дзбан (М. Р.)**

У мене грошей **дзбан (Чуб.)**

Щовечора дзвенить прозорий дзбанок твій над тихим джерелом **(М. Р.)**

До пори **жбан** воду носить **(Ном.)**

Усип мені меду **жбан,** а я тобі заплачу, як пан **(Чуб.)**

Як узяв ту **кінву** за ухо, то зробив у тій **конівці** сухо **(С. Г.)**

Зачепила рукавом срібну **коновку** повну вишнівки **(Кул.)**

Сосновая **коновочка,** а дубове денце **(Грінч.)**

Куплю тобі цебер меду, **коновочку** пива **(Нп.)**

КІНЕЦЬ, АМБА, АМІНЬ, КАПЕЦЬ, КАПУТ, КАЮК, КВИТ, КРАЙ, КРИШКА, ШАБАШ

Оце вже **кінець** мого віку **(Грінч.)**

Я їм для бадьорості реч врізав: «Товариші дєвушки і женщини. Керенському вже **амба,** власть в руках більшовиків» **(Корн.)**

Знали добре наші люди, що фашистам **амба** буде **(Фм.)**

Значення: кінець, смерть, загибель.

Мовчи, а то тут тобі й **амінь (Шевч.)**

Там йому й **капець (Еварн.)**

Якби з Сокирами прийшли і топорища, тоді був би нам **капут (Греб.)**

Присягайте мені на послушенство гетьманське, а не присягнете, то тут вам і **капут (Кул.)**

Тоді рвонулись до нього ще якихось двоє, а третього він не помітив, і був би тут йому **каюк,** Філіпові, коли б не наш Михайлик **(Ільч.)**

Коли б не механік, що помітив (ведмедя) крізь ілюмінатор й почав стріляти, був би мені **каюк (Трубл.)**

Еге. Спіймали перепілку в полі — у торбу й **квит (М. Р.)**

Землеміра викликати, та й хай розпланує, розмірить і **квит (Гол.)**

Бастуймо і **край,** — рішає Півторалиха **(Коц.)**

Ми не візьмемо грошей. Попросив, зробив тобі послугу й **кришка (Шиян).**

А тут і війні **шабаш (Мирн.)**

КІПОТЬ, КІПТЯВА

Отут має бути і ваша квартира,— мовив він, засвітивши маленький каганчик, чорний до **кіптю (Вас.)**

Свічка горіла і вогник її покрученою ледь тріпотливою цівкою **кіптяви** тягся догори **(Смол.)**

КІПТЯГА, КОПІТ, КУРЯВА, КУШПЕЛА, КУШПІЛЬ, ПИЛ, ПИЛЯКА, ПИЛЮГА, ПИЛЮКА, ПОРОХ, ПОРОХИ

Значення: пил в повітрі

Гладкі та високі коні важко гупали своїми копитами об суху землю, здіймаючи **кіптягу** угору **(Мирн.)**

Кіптяга така, що й світу не видко **(Грінч.)**

Наче череда йде — такий **копіт** зіб'ють **(Свидн.)**

За коником став **копіт (Чуб.)**

Іде шляхом до Києва берлин шестернею... опинився против старців — **курява** лягає **(Шевч.)**

Піднялася страшенно **кушпела.** Вихор підхопив її високо-високо і мчав прямо на село **(Мирн.)**

Примітка: Курява, кушпела може бути й снігова: Здіймаючи снігову **куряву,** машина промчала вперед **(Козач.)**

Була тоді **кушпела** велика,— сніг так зараз слід і замете **(Грінч.)**

Не жаль мені доріженьки, що **пилом** припала **(Метл.)**

Повіяв вітер і покотив клубка **пилу** по дорозі **(Фм.)**

Ну й **пилюга** на шляху — і не дихнеш **(Грінч.)**

Дощ зовсім малий,— тіки побризгав **пилячку,** а землю й не промочив як слід **(Грінч.)**

Шабля **порохом** припала **(Нп.)**

Хто там трусить **порохами** рано на зорі? **(Тич.)**

КІСНИК див. СТЬОЖКА

КІСТРИЦЯ (КОСТРИЦЯ), ТЕРМІТТЯ (ТЕРМІТЬ)

Значення: відходи при обробці стебель коноплі та льону на волокно.

Хто тер коноплі, нехай той і **терміття** замете **(Грінч.)**

Не скільки натіпали (прядива), як **терміття** набили **(Фм.)**

Я ж думала, що нагаєчка з **кострици,** аж то вона з поганої сирици **(Чуб.)**

КІТЛОВИНА, ЗАПАДИНА, УЛОГОВИНА, ПАДИНА

Ось вони минули Тептюж... далі лука... знов горбок... і ось бориславська **кітлина...**

Серед **кітловини** стримить сама фабрика **(Фр.)**

По горах та **западинах** мріли ліси **(Н.-Л.)**

Улоговина поволі провітрювалась від гіркого диму **(Гонч.)**

КЛАДОВИЩЕ, ГОРБОВИЩЕ, ЦВИН-

ТАР, ГРОБКИ, МОГИЛКИ

Палкого сонця промені ворожі на **кладовище** сиплються, мов стріли **(Л. У.)**

На шлях дивлюся та на поле, та на ворону на хресті, на **кладовищі (Шевч.)**

Повите чорною імлою ночі, місто скидалося на величезне **гробовище (Кач.)**

Так ну ж тут віку доживать, щоб не на другім **кладовищі**, а на знакомім **гробовищі** з батьками вкупі почивать **(С. Г.)**

Мурована церква з високою дзвіницею давня вже, мур аж зазеленів; вимощений **цвинтар** проріс травою **(М. В.)**

А титаря на **цвинтарі** вчора поховали **(Шевч.)**

Цвинтар — кладовище, розташоване в церковній огорожі (ограді).

Прийшов Кирик на **могилки**, ямку зачинає **(С. Г.)**

КЛАНДАТИ див. ПРОСИТИ

КЛАЦАТИ, ЦОКАТИ

Через колії, просто на гайдамаків били червоногвардійці, загрозливо **клацаючи** затворами **(Панч).**

Розумний Волохан (собака) грізно загарчав і **клацнув** зубами **(Трубл.)**

Так те дерево й обступили, так зубами й **клацають (Рудч.)**

Зубами **клацав**, мовби пес **(Котл.)**

Дощик, дощик, аж зі стріх капотить, розсердився мій миленький, аж зубами **цокотить (Нп.)**

Годинник на стіні **цокав (Н.-Л.)**

КЛЕЗНУТИ див. БИТИ

КЛЕЙКИЙ, БЕРКИЙ, В'ЯЗКИЙ, ЛИПКИЙ

Зараз сонце пробивається сюди легко, бо виткнулись з бруньок лише перші листочки. Ці листочки ще прозорі, **клейкі** й глянсуваті **(Коп.)**

Після дощу кал рідкий, то він не **беркий**, не чіпляється за колеса **(Грінч.)**

Коні пірнають в якісь **в'язкі** мочарі **(Козач.)**

Сніг був **липкий** і вогкий — лютневий сніг **(Коп.)**

Пішли перші дощі, густе **липке** болото вкрило дороги **(Верш.)**

КЛЕЙ, КАРЮК

В майстерні пахло сосновими стружками, **клеєм (Донч.)**

Насилу моргав сонними очима, що злиплися, наче **карюком** примазані **(Н.-Л.)**

Карюк — столярний клей

КЛЕЙМО, ТАВРО

На твоїм чолі випалюю ганьби **клеймо** я **(Фр.)**

Випустили молодняк на пастівник, кожна тварина мала **тавро.**

КЛЕПАЛО, КАЛАТАЛО, КАЛАТАЙЛО, КАЛАТАЛКА, БИЛО, КЛЕПАЧКА, СТУКАЛКА, СТУКАЧКА

Велів тривогу бить в **клепало**, щоб військо к бою виступало **(Котл.)**

Піп у дзвін (б'є), а чорт у **клепало**, та й каже, що його голосніше **(Ном.)**

Десь далеко стукає **калатало** нічного сторожа **(Коц.)**

Як був Сидір та Михайло та зробили **калатайло:** куди йдуть **калатають** і нікого не питають **(Нп.)**

Піддубний лежить довго, один, у темряві й думає під стук **калаталки** нічного сторожа **(Коц.)**

Зняв із гілки **било** і закалатав **(Гол.)**

Я йому як у **било** б'ю: женись та женись,— так — ні та й годі **(Грінч.)**

Того ж вечора через увесь виселок пробіг хлопець із **клепачкою:** — На мітинг! **(Панч).**

Сторож перестав стукати у **стукачку (С. Г.)**

КЛИГАТИ див. ІТИ

КЛИК, КЛИЧ див. ЗАКЛИК

КЛИКАТИ, ЗВАТИ, ГУКАТИ

Підіть гінця мені **кликніте**, до мене зараз щоб прийшов **(Котл.)**

Лев звелів **кликнуть** громаду на пораду **(Гліб.)**

Кличуть дороги до перемоги, до комунізму іде рідний край **(Ющ.)**

А як прийде нудьга в гості та й на ніч засяде, отоді мене, мій друже, **зови** на пораду **(Шевч.)**

До могили припала, матусеньки **гукала (Нп.)**

КЛИШАВИЙ, КЛИШОНОГИЙ, КРИВОНОГИЙ

Клишавий кінь **(Грінч.)**

От вилазить **клишоногий** (ведмідь) уночі **(Забіла)**

Прямі були і **кривоногі**, були видющі і сліпі **(Котл.)**

КЛІПАТИ, БЛИКНУТИ, БЛИМАТИ, ГЛИПАТИ, МИГАТИ, МОРГАТИ, МИГНУТИ, ЛУПАТИ

Примітка: Моргати можно очима, усами, бровами. Кліпати, блимати...— тільки очима. Деякі слова групи використовують переносно.

Він потикав пальцем посклянілі очі, а панна й не **зморгнула**, не **кліпала**, не **блимнула**, не кивала, мовби була штучна **ляльк**а **(Ільч.)**

Шофер байдуже сидів, не **кліпнувши** оком **(Верш.)**

Явдоха, сидячи на лаві, тільки **бликнула** на Кирила очима **(Мирн.)**

Старий Сулейман, блідий, як мрець, тільки **блимав** очима (Коц.)

Вона миттю **блимнула** на Стахурського, немов перевіряючи, як ставиться він до їхньої зустрічі (Смол.)

Значення: кинути погляд

Блимали зорі вгорі, тихо-тихо шептали десь два листочки (Ряб.)

Крізь густу імлу **блимнув** вогник (Горд.)

Блимає каганець на столі (Вас.)

Князь іронічно **глипнув** (Фр.)

Не встигнеш оком **мигнути**, як він уже стоїть перед тобою (Фм.)

Щебетав соловейко, зорі **мигали**, вітерець пахучий шарудів вишеньками (Тесл.)

Я на тебе **моргала** і очима і бровами (Н.-Л.)

Дівка в сінях стояла, на козака **моргала** (Нп.)

А хитрая мишва так іноді морочить, що треба буть мудрованим котом, щоб висидіть наче неживому, і оком не **моргнуть** (Гліб.)

Зевес **моргнув**, як кріль, усами (Котл.)

От зараз світова зірниця на небі зачала **моргать** (Котл.)

В хаті, крім старого діда, який з печі байдуже **лупав** на них очима, більше нікого не було (Панч)

Лупа очима (М. В.)

Стара **лупнула** очима, бистро подивилась на Оксану (Кв.-О.)

Значення: розплющити очі, глянути.

КЛОПІТ, КЛОПОТНЯ, КЛОПОТНЕЧА, ЖУРБА, ЖУРБОТА, НЕПРИЄМНІСТЬ, ПРИКРІСТЬ, МОРОКА, ТУРБА, ТУРБАНИНА, ТУРБАЦІЯ, ТУРБОТА

Значення: возня, порання, неспокій в роботі, житті.

Ця жінка, мабуть, з дитинства не знала ніякого **клопоту** (Баш)

Бувало, де забарюся,— уже й **клопіт** і сльози (Мирн.)

Щоб не завдавати жінкам **клопоту**, Іскров спав на кухні (Бойч.)

...перемішував слова молитви з хазяйською **клопотнею** (Н.-Л.)

Ой є в мене, мати, три журби у хаті: перва **журба** — дитина малая, друга **журба** свекруха лихая, третя **журба** — милий покидає (Нп.)

Коло ліжка сидить моя мати з **журботою** своєю (М. В.)

Уся хатня робота припала Гафійці, а найбільше **мороки** завдавали свині (Коц.)

Тоді б я була не дочекалася ніяких **прикростей** од вас (Крим.)

Сором перед тією півсотнею культурних людей, що через його відсутність зазнали таких **неприємностей** (Ле).

Та й спати ляже, втомившись **турбою** такою (Шевч.)

І тебе, моя доню, нагляне не одно парубоцьке око і через це буде твоїй молодій голові багато **турбу** (Барв.)

Турбанини багато було (Грінч.)

Ще багато **клопоту**, стільки ще **турбації**: глянь, як викривляються фашистівські грації. Гади! Пощади? а нема рації (Тич.)

Ото мені велика **турбація** (Ном.)

Годі! — скрикнув старшина.— Не твоя про те **турбота!** (Черн.)

КЛОПІТЛИВИЙ див. ДБАЙЛИВИЙ

КЛОПІТНО див. ДБАЙЛИВО

КЛОПОТАТИ(СЯ) див. ДБАТИ, ТУРБУВАТИ(СЯ)

КЛУБИТИСЯ, КЛУБОТАТИСЯ, КЛУБОЧИТИСЯ, КЛУБОЧІТИ, КЛУБУВАТИСЯ, КУЖЕЛИТИ(СЯ), КУБЛИТИСЯ, ВАЛУВАТИ, БУХАТИ

Значення: про **дим**, **туман**, **пару**, які струмлять **клубками** вгору по **землі**...

Пара **клубилась** над опуклими ребрами конячини (Ільч.)

Христя глянула у вікно; густий туман сірими хмарами **клуботався** попід город (Мирн.)

Ідуть дощі. Холодні осінні тумани **клубочаться** вгорі і спускають на землю мокрі коси (Коц.)

Дим почав **клубуватись** над припічком, шукав проходу (Мирн.)

Дим клубками крутиться, **валує** (Н.-Л.)

Буха од коней пара (Коц.)

Дим од паровоза **кублиться**, кучерявиться, стелеться по землі (Крим.)

Дивлюсь, коли з-за садка дим **кужелить** (С. Г.)

Чад і дим з нори **кужелиться** (С. Г.)

КЛУНЯ, СТОДОЛА

Значення: будова для збереження соломи, полови, сіна, іноді снопів хліба, зерна.

Мокрий апріль, а сухий май, то буде в **клунях** рай (Ном.)

І в той час скирти і **клуня** зайнялись, і зорі зникли (Шевч.)

Корчма тліє за **стодолою** (Шевч.)

Пожерло полум'я п'ять хат і сім **стоділ** (М. Р.)

КЛЮВАТИ, ДЗЬОБАТИ

Лелека зразу холоду нагнав і жаб дурних добре **клювати** став (Гліб.)

Орля намагалося стерепенутись і **клюнути** хлоп'я своїм дзьобом (Трубл.)

Таких людей набилось у клуб, що ніде й курці **клюнути** (Фм.)

Тихого та смирного й кури **клюють** (Нпр.)

Три курки нашвидку **дзьобали** якесь насіннячко з кулів **(Коп.)**

Він ішов на весь зріст, не вклоняючись кулям, що **дзьобали** навколо нього сніг **(Шиян)**

КЛЮВАК, КЛЮЙДЕРЕВО див. ДЯТЕЛ

КЛЮЧ див. ДЖЕРЕЛО

КЛЮЧАР, КЛЮЧНИК, КЛЮШНИК

Не було нікого коло неї, тільки старий недужий **ключар** панський сидів у хаті **(М. В.)**

Правда, добродій мій любий, каже старий **ключник (Кул.)**

Лях-Бутурлак **ключник** ґалерський **(Нд.)**

Примітка. Лях-Бутурлак (потурнак) — Лях, який прийняв турецьке підданство, віру.

КЛЯК див. КАРБ

КЛЯГА див. КОНЯКА

КЛЯКАТИ, КЛЯЧАТИ

Значення: ставати, падати навколішки

Клякніть коло мене, діти! — сказав він потиху **(Фр.)**

Юра швидше **клякнув** сам **(Смол.)**

Побожний шепіт тих, що **клячали** і молилися, розходився по цілій церкві **(Коб.)**

Бовдур нічого не відповідав, не дрижав, не боявся; **клячів** каменем над трупом Андрія **(Фр.)**

Знов **клячить** він у церкві, у тім куті, де жебраки полами об підлогу гримають **(Стеф.)**

КЛЯКНУТИ див. МЕРЗНУТИ

КЛЯСТИ див. ЛАЯТИ

КЛЯСТИСЯ, БОЖИТИСЯ, ПРИСЯГАТИ(СЯ)

Значення: давати міцну обітницю, клятву

Ревіла та іржала худоба, кричали перекупки, **божились** і ляскали долонями селяни біля возів **(Гол.)**

Я іншу не люблю, Богом **присягаю (Чуб.)**

Присягались сліпці, що своїми очима бачили **(Ном.)**

КЛЯТИЙ, ОКАЯННИЙ, ПРОКЛЯТИЙ, ПРОКЛЯТУЩИЙ, АНАХТЕМСЬКИЙ, ТРИКЛЯТИЙ

Значення: переважно про людину — лайливі слова; іноді так характеризують уперту затяту людину, а переносно й природні явища — дощ, вітер, мороз...

Нехай **кляті** (вороги) бенкетують **(Шевч.)**

Батько... лічить гроші коло ліжка, **клятий (Шевч.)**

Вітер лютував, і невгавала **клята** хуртовина **(Руд.)**

Лев сердито воркоче: той **клятий** водяник! Бодай би всох **(Л. У.)**

Там таке **кляте**, хоч кіл на голові йому теши **(Фм.)**

Вжито з відтінком — упертий, затятий

Щоб тебе **окаянного**, земля не приняла **(Кул.)**

Журба моя, журба **проклятая**, ти наважилась мене зовсім ізжурити **(Чуб.)**

В одного чоловіка була жінка Химка, і така була **проклята**, що все його б'е **(Рудч.)**

А **проклятущий** хміль як рута зеленів **(Греб.)**

Що нам на світі робить з тими **анахтемськими** ляхами та козаками? **(Стор.)**

Така натура вже **проклятуща** удається **(Рудч.)**

КЛЯТТЯ, КЛЯТЬБА, ПРОКЛЯТТЯ, ПРОКЛІН

Ой згадай про мене, здійми **кляття** з мене, горлице сивенькая **(С. Г.)**

Слухайте, панове-молодці, як то жіноцька **клятьба** дурно йде **(С. Г.)**

То зубри заревли, засурмили по лісі, столітні в корені хитаючи дуби і в небо темний рик піднявши, мов **клятьби (М. Р.)**

Байде (байдуже) мені латинське **прокляття (Кул.)**.

Нехай ляже **прокляття** на йому **(Н.-Л.)**

Проклін усім, хто пале, коле, ріже **(Кул.)**

Батькова та матчина молитва із моря виймає, а **проклін** у калюжі топить **(Ном.)**

КЛЯУЗА, НАКЛЕП

Значення: наклепати, наговорити на когось, обвріхувати безпідставно, з метою особистої користі.

Бережний (з іронією): На жаль, ще не перевелися такі люди, для яких строчити **кляузи** вже стало фахом **(Баш).**

Щоб обманути народи, нав'язати їм свої аґресивні плани, палії війни зводять **наклеп** на миролюбні країни **(Р. У.)**

КМЕТУВАТИ, КМЕТИТИ, КМІТИТИ див. ДУМАТИ, РОЗУМІТИ, СТЕЖИТИ

КМІТЛИВИЙ див. ЗДІБНИЙ

КМІТЛИВІСТЬ див. ЗДІБНІСТЬ

КОБЕНИТИ див. ЛАЯТИ

КОБЕНЯК, СІРЯК

Значення: верхній чоловічий сукняний одяг.

Чоловік в чорному **кобеняку** і татарській кучмі **(Стор.)**

У передньому горбоносому вершникові неважко було впізнати Максима Кривоноса, хоч на плечах йому був накинутий не кунтуш, а звичайний подільський **кобеняк (Панч).**

Ні холодно, ні душно: як на святках у **сіряках (Котл.)**

Прощайте тепер, пани, поскидайте жупани, повдягайте **сіряки**, бо не ваші мужики (Грінч.)

КОБКА, ВІДЛОГА, КАПЮШОН, КОБА, КОБЕНЯК, КАПТУР

Третій подорожній, закутаний у парусиновий плащ, з **кобкою** на білому картузі... дивився вдумливими сивими очима на широкий краєвид (Коц.)

Одкинув **відлогу** з голови й перший раз звів очі на другого (Вас.)

— Здорові! — привітався він, скидаючи разом із **кобою** й шапку (Мирн.)

Командир катера щільніше насунув собі на картуз **капюшон** брезентового плаща (Донч.)

Відкидає геть **каптур** чернечий (Фр.)

Дощ, як із відра, линув. Кожен поворухнувся й на самі очі насував **кобеняка** (Мирн.)

Іноді кобку називають кобеняком, іноді, жартуючи — **богородицею.**

КОВБАНЯ див. ВИБІЙ

КОВЕР див. КИЛИМ

КОВЕРЗУВАТИ див. ВЕРЕДУВАТИ

КОВІНЬКА див. ПАЛИЦЯ

КОВТАТИ, ГЛИНУТИ, ГЛИТАТИ

Він методично, в незмінно повільному темпі пережовував і **ковтав** їжу (Сміл.)

Бідна Леся мабуть добре **ковтнула** знахарчиного зілля од переполоху (Кул.)

У роті сохло, душа просила хоч закропитись, хоч раз **ковтнути** (води) (Коц.)

Лікар: Ех, панночки, панночки! Бідовий народ! Прочитає останнє слово науки і думає, що вона всю мудрість **глинула** (Л. У.)

(Змій) пролетить, тебе **глине** (Чуб.)

Тільки у горлі у нього кавкало, мовби **глитав** великі камінці (Вас.)

КОВТКИ, СЕРЕЖКИ

В стьожках, в намисті і **ковтках** тут танцювали викрутасом (Котл.)

Коли Тетяна вертала від Маври... теліпалися в її малих ушках золоті обручки-**ковтки**, півмісяці, які Мавра... вложила дитині на пам'ятку від себе (Коб.)

Ой, надіну я **сережки** і добре намисто (Шевч.)

КОГУТ, КОКОШ, ПІВЕНЬ

Когут десь крикнув тонко й верескливо (Сос.)

Ой, морозе, морозеньку! Добрий чоловіче! Зморозь того **когутика**, нехай не кукуріче (Чуб.)

Два **кокоші** жито молотили, дві курочки, дві курочки чернушечки у млин поносили... (С. Г.)

Усі кури на сідалі, **півень** на порозі, усі хлопці на вулиці, мій милий в дорозі (Нп.)

Ще треті **півні** не співали, ніхто ніде не гомонів (Шевч.)

Примітка: **Перші півні** співають приблизно о десятій годині вечора. В народі казали: — Вже й ранні або вечірні півні проспівали.

Другі півні співають приблизно о дванадцятій годині ночі, а **треті півні** співають о **другій-третій** годині ночі. Спів третіх півнів називають — **пізніми півнями.**

Примітка: В живій розмовній мові частіше кажуть півень

КОДЛО див. ПОРІДДЯ

КОДОЛА див. ВІРЬОВКА

КОЖДИЙ див. ВСЯКИЙ

КОЗИРИТИСЯ див. ХОРОБРИТИСЯ, ГОРОЇЖИТИСЬ

КОЗУБ, КОЗУБЕНЬ(КА), КОШИК, КОШІВКА, КОШІЛЬ

Я ішов молодими лісами, повен **козуб** набравши суниць (Стельм.)

Василь Омелянович ніс **козубень**, на дні якого ворушилося щось живе (Шиян).

По опеньки ходила... Цитьте! **Козубеньку** згубила... Цитьте! (Нп.)

Із лик плетені **козубеньки**, з якими ходять по опеньки (Котл.)

Молодиця йшла з **кошиком**, дівчина з другим (М. В.)

Убраний Лев у полотняну одежу... через плече виплетений з лика **кошіль** на широкому ремені (Л. У.)

КОЇТИ див. ДІЯТИ

КОКНУТИ див. БИТИ

КОКЕТЛИВИЙ див. ДЖЕНДЖУРИСТИЙ

КОКОТЕНЬ див. КАРАПУЗ

КОКОШИТИСЯ див. ГОРОЇЖИТИСЬ

КОЛЕКЦІЯ див. ЗБИРАНИЦЯ

КОЛЕСИТИ див. ІТИ

КОЛИБА див. КУРІНЬ

КОЛИВАТИ див. ІТИ

КОЛИСАТИ(СЯ) див. ГОЙДАТИ(СЯ)

КОЛИСКА, ГОЙДАЛКА, ЛЮЛЯ

Ось у **колисці**, підв'язаній до стелі... лежить його дівчина (Борз.)

Яке в **колиску**, таке в могилку (Ном.)

Вже твоя дитиночка у **люлі** кричить (Нп.)

Хочете... гуляти, ідіть до **колиски**, та тільки самі не колишіться (Кв.-О.)

В даному прикладі — колиска — треба розуміти — гойдалка. Гойдалка — **колиска** для дорослих, влаштована на повітрі (більше в саду для старших дітей).

Він пригадує вишневий сад. Він іде піщаною доріжкою з дочкою, потім розгойдує її на **гойдалці** до заходу сонця, поки дру-

жина не покличе пити чай на веранді **(Борз.)**

КОЛИШНІЙ див. ДАВНІЙ

КОЛІСНИК, СТЕЛЬМАХ

А ти вмієш володіти шаблею? — Авжеж,— казав поважно козачина.— Я сам колеса роблю... Іспитованому подали шаблю. **Колісник** по-діловому зліз з коня **(Кач.)**

У нас **стельмах** на всю округу: як зробить колеса, то як вилле **(Фм.)**

КОЛІНО див. ПОКОЛІННЯ

КОЛІТИ див. МЕРЗНУТИ, ЗАМЕРЗАТИ, ГИБНУТИ, УМИРАТИ

КОЛО КРУГ, КРУЖАЛО, КРУЖОК, ДИСК

Мерехтливо-червоне сонячне **коло** спускається до обрію, пірнає в пухнасті білі хмари **(Козач.)**

Господиня подала на вечерю бринзи, викинула на стіл гаряче **коло** мамалиги і покраяла її ниткою **(Гонч.)**

І тільки часом камінь з круч зірветься, впаде і кане в темних тихих водах, розійдеться і зникне **круг** тремтячий **(Л. У.)**

Круг сонячний тепліше заяснів **(Фр.)**

Кожен мусить попасти в гудзика на кепці або в **кружало** на газеті,— пояснював він **(Панч).**

Хвилі пішли **кружалами** далеко од берега **(Н.-Л.)**

Аж **кружало** витоптав, танцюючи **(Свидн.)**

КОЛО — БІЛЯ

КОЛОБРОДИТИ див. БЕНКЕТУВАТИ

КОЛОМ, ВКОЛО, КРУЖКА, КРУЖКОМА

Хлопці й дівчата розташувалися великим **колом** снідати під гіллястою грушею **(Фм.)**

Часто кажуть: станьте чи сядьте **вколо** (зам. колом).

Сідайте ж бо **кружка** та й слухайте **(М. В.)**

І вже небезтурботні пташки сидять тут **кружкома (Гонч.)**

КОЛОСАЛЬНИЙ див. ВЕЛИКИЙ

КОКОШ див. КОГУТ

КОЛОСАТИЙ, КОЛОСИСТИЙ

Гляньте: навкруги розкинулись безкраї сіті поля, що родять буйне **колосате** жито **(Мирн.)**

Вийди, любий мій, зі мною в **колосисте** поле **(Герас.)**

КОЛОТ див. СВАРКА

КОЛОТИ, КОЛЬНУТИ, ШИБОНУТИ, ШПИГАТИ — ШПИГНУТИ, ШПОРТАТИ — ШПОРТОНУТИ, ШТРИКАТИ — ШТРИКОНУТИ

Якби свині роги, всіх людей би **колола (Нпр.)**

Вони (німці-фашисти) знущалися над ним, **кололи,** били,— та нічого їм не сказав юнак **(Тич.)**

Високі вози посхилялись на воли й **кололи** їх у спину гострою соломою та остюками **(Н.-Л.)**

Його обступили, питали, **кололи** очима **(Коц.)**

Христя, мов хто **кольнув** її, стрибнула назад і вибігла в кухню **(Мирн.)**

Ще нічого не усвідомивши (Юрко) відчув, як щось гостро **кольнуло** в серце **(Козач.)**

Останні слова гострим ножем **шибонули** в саме серце Чіпку **(Мирн.)**

Все оттак заведуться... словами одне одного **шпигати (М. В.)**

Значення: говорити одне одному неприємності, прикрощі, ущипливі слова.

Почав його батько докірними словами **шпигати (Грінч.)**

Якраз Гибсона і насів, **шпигнув** в висок над правим оком **(Котл.)**

Іде косар і може б поминув — Будяк його комочками **шпигнув (Гліб.)**

Він її то тим, то сим, та й **шпигне,** а як коли, то й при людях **(Барв.)**

Значення: дорікати, ображати, прикрими словами.

Голкою потрохи **шпортаю (Грінч.)**

Шпортнув ножем **(Грінч.)**

Як **шпортоне** його ножакою **(Грінч.)**

Пріську наче хто ножем **шпортонув** при тому слові **(Мирн.)**

Не **штрикай** мені цим, не вибивай очей **(Фм.)**

Нимидорі наче хтось гострим ножем **штрикнув (Н.-Л.)**

Ото баба як **штрикне** його штилем, то так рана і є **(Рудч.)**

Штриконути — кольнути з силою.

КОЛОТИТИ(СЯ) див. СВАРИТИСЯ, ПІДБУРЮВАТИ

КОЛОТНЕЧА див. СВАРКА

КОЛОТНЯ див. СВАРКА

КОЛОТЬ див. ГРЯЗЬ

КОЛОШКАТИ, БУДОРАЖИТИ, КУРАЖИТИ, ТРИВОЖИТИ

За те (б'ють),— сказав один Рябкові з наймитів,— щоб не **колошкав** ти вночі своїх панів **(Г.-Арт.)**

Ану, хлопці, сідайте на оцю буржуйку та поїдемо буржуїв **колошкати (Ковінька).**

Густі пахощі дьогтю, шкіри, вапна, гасу, олії паморочили голову, проникали в душу, **будоражили** дроворубів **(Горд.)**

Несподівана новина **збудоражила** чумаків **(Горд.)**

Не **куражте** дітей, хай ще трохи посплять **(Фм.)**

КОЛОШМАТИТИ див. БИТИ

КОЛУВАТИ див. ІТИ

КОЛУПАТИ(СЯ) див. ДОВБАТИ(СЯ)

КОМИЗИТИСЯ див. ВЕРЕДУВАТИ

КОМИЗУ СТРОЇТИ див. ВЕРЕДУВАТИ

КОМИШ. ОЧЕРЕТ

Над водою **комиш** тремтить під вітром **(Сос.)**

Очеретом качки пливуть, каченята крячуть **(Нп.)**

КОМІЧНИЙ див. СМІХОВИННИЙ

КОМІЧНО див. СМІХОВИННО

КОМОЛИЙ, БЕЗРОГИЙ, ГУЛИЙ, ШУТИЙ

Комолий віл і гулею б'є **(Ном.)**

Мали тато дві кози, та обидві **безрогі (Чуб.)**

Запрігши **гулих** він,— ну переліг орати **(Г.-Арт.)**

«Нема такого діла, щоб я не зробив!» — «А налигай **шутого** вола за роги».— «Еге, коли ні за що налигача зачепити **(С. Г.)**

КОМОННИК див. ВЕРШНИК

КОМПОТ, УЗВАР

Христя почастувала всіх справжніми варениками з сиром та сметаною, потім запропонувала **компот** із сушні **(Янов.)**

Зварили кутю й **узвар**, сіли вечеряти **(Фм.)**

КОНАТИ див. УМИРАТИ, МУЧИТИСЬ

КОНОВКА див. КІНВА

КОНТЕТУВАТИСЬ див. ГОСТИТИСЬ, ІСТИ

КОНТУР див. ОБРИС

КОНФУЗНІСТЬ — ЗНІЯКОВІЛІСТЬ

КОНФУЗИТИСЬ див. НІЯКОВІТИ, ГУБИТИСЬ

КОНФУЗЛИВИЙ див. СОРОМ'ЯЗЛИВИЙ

КОНФУЗНО див. НІЯКОВІЛО, СОРОМ'ЯЗЛИВО

КОНЧЕ, КОНЕЧНЕ(О), НЕВІДМІННО, ОБОВ'ЯЗКОВО

Олена вдивлялась у нічну темряву, начеб хотіла там **конче** щось побачити **(Коб.)**

Руфін: І ти **конечне** мусиш бути на зборі? **(Л. У.)**

А звір, не маючи іншого виходу, мусив **конечно** попасти в їх руки і на їх ратища **(Фр.)**

Невідмінно вчитимусь. Попрохаю Романка, він мені прокаже **(Коц.)**

Обов'язково треба було йому поїхати, провідати хворого брата, а воно — ні возом, ні саньми **(Фм.)**

КОНЯКА, ҐАНЦИҐА, КАНДИБА, КЛЯЧА, ПАТИК, ХАБЕТА, ШКАПА, ШКАПИНА, ШКАПІЙКА

Шкапа топталася в рідкій грязюці, сіпаючи то в один, то в другий бік віз... Командир і бійці взялися за задок воза, напружилися, і **коняка** поїхала по шосе.

Ну, **ґанциґо**, рухай тими безклубими боками **(Стеф.)**

Бачили, яку **кандибу** Криженко купив у ярмарку? **(С. Г.)**

Він спиняв візників, які гнали чвалом своїх **кляч (Смол.)**

Коли б спромігся, хоч яку-небудь **патику** добув би, то усе б лучче було, пішла б друга робота, другий і заробіток був би **(Кв.-О.)**

От то **хабета**: скільки бий, стільки і в'їдеш **(С. Г.)**

Аж ось, іде своєю дорогою, бачить, чоловік віз мішки до вітряка, та вісь йому і уломилась. Чоловік той хоче, щоб підв'язати як-небудь, та **шкапа** не стоїть **(Кв.-О.)**

Роздобуде **шкапину**, складе на воза своє збіжжя і помандрує **(Панч).**

Завів Лейба й пару **шкапійок (Мирн.)**

КЛЕЧАТИ див. КВІТЧАТИ

КОНЬКИ, КОВЗАНИ

Аркадій затиснув під рукою **коньки** і, грюкнувши дверима, миттю протупотів східцями, вибіг на вулицю **(Коп.)**

Я вперше став на **ковзани**, боюсь, як на біду, а все ж побігти спробую **(Мур.)**

КОПАНКА, КОПАНЬ

Узяв хліба шматочок, а води таки не брав: була там у лісі **копанка (Грінч.)**

Посередині чорніла яма, обставлена очеретом. То **копанка** для води **(Мирн.)**

Дівчина нахилилась над **копанкою**, бере воду та стиха співає... **(Мирн.)**

А як далеко річка, то щоб був колодязь або **копань** при коші. З них (отара) напивається щоденно **(С. Г.)**

Значення: викопана (переважно на низині, в березі) яма, в яку тече джерельна вода. Копанка майже завжди без цямрин (зруба).

КОПАТИ, КОПИРСАТИ

Чорна земля шугала з Гнатової лопати на окіп, а він **копав** та **копав**, не розгинаючись **(Коц.)**

Вирвалися ще за тепла на молотьбу. А обмолотилися, буряки стали **копати (Гол.)**

Як хтось почне (копати), то й я **копирсну** заступом скільки там разів,— сказав Карпо і пішов у хату **(Н.-Л.)**

Значення: копати знехотя, абияк.

КОПАТИСЯ див. ВОЗИТИСЯ

КОПИЛ, КОЛОДКА

Розгубився, як швець з **копиллям** (**Нпр.**)

Подумав, подумав (Скиба), а далі до чобота і **нахилився**,— стукнув іще раз. удруге молотком і зняв чобіт з рубля, що правив йому за **копил** (**Гол.**)

Всі вони на один **копил** шиті (**Нпр.**)

Значення: схожі одне на другого — про людей, речі...

А чоботи носив (багацький син) шиті на косу **колодку** (**Фм.**)

КОПИЛ див. ЗРАЗОК

КОПИЛИТИ, ВИПИНАТИ, ВІДДУВАТИ (губи)

Карач-бей хитав головою і **копилив губи** (**Риб.**)

Старий палив міцний тютюн, випускаючи дим з рота, **випинав** уперед товсті губи (**Фм.**)

Ефенді Мустафа вмішався в розмову: наморщив чоло і **оддув** губи (**Коц.**)

Хоче, хай сідає мені на коліна,— **закопилив** губу стиляга (**Нар. усмішка**).

КОПИРСАТИ див. ДОВБАТИ

КОПІТ див. ПИЛ

КОПІТКИЙ див. ЗАБАРНИЙ

КОПІТКІСТЬ див. ЗАБАРНІСТЬ

КОПІТКО див. ЗАБАРНО

КОПОТІТИ див. БІГТИ, ЙТИ ШВИДКО

КОРАЛІ — НАМИСТО

КОРДОН див. ГРАНИЦЯ

КОРЕКТНИЙ див. УВІЧЛИВИЙ

КОРЕКТНІСТЬ див. УВІЧЛИВІСТЬ

КОРЕКТНО див. УВІЧЛИВО

КОРЕНАСТИЙ див. КРЕМЕЗНИЙ

КОРЕНИТИ див. ЛАЯТИ

КОРЕЦЬ, КІВШ, КОРЯК

Значення: металева чи дерев'яна річ. якою п'ють воду, напої.

Куплю собі **корець** меду, коновочку пива (**Нп.**)

Корець меду у рученьках держучи, поїхали в ліс... (**С. Г.**)

Десь діти **корець** занесли (**Ном.**)

Чи чарка то, чи **ківш** буде,— не глядить переміни: гладко п'ють, як з лука б'ють до ночної тіні (**С. Г.**)

Він знав почому **лиха ківш** і крові (**Дмитерко**).

Льохи, шинки з шинкарками, з винами, медами закупили запорожці, та й тнуть **коряками** (**Шевч.**)

Кожному гостю по **корячку** і почали частуватися і кружати (**Стор.**)

КОРИСНИЙ див. ВИГІДНИЙ

КОРИСНО див. ВИГІДНО

КОРИСТЬ див. ВИГОДА

КОРИТИ див. ДОРІКАТИ, ВИКАЗУВАТИ

КОРИТИСЯ, ПІДКОРИТИСЯ, ПІДЛЯГАТИ, (ПІД) ХИЛИТИСЯ, ПІДКЛОНИТИСЯ, ПІДДАВАТИСЯ, ПОКОРИТИСЯ

Юркові Олекса **корився** ніби набагато старшому за себе (**Козач.**)

Довго я не хотіла **коритись** весні, не хотіла її вислухати (**Л. У.**)

Хоч перервусь, а не **підкорюсь** (**Нпр.**)

Наталка: Тобі **покоряюсь**, на все соглашаюсь прямодушно! (**Котл.**)

Підляг батьківській волі (**Крим.**)

Не все йому **піддавались** (**Свидн.**)

Підклонилися латиненій ляхві (**Кул.**)

Під мене **хиляться** і добрі, й злющі (**Кул.**)

КОРОБИТИСЬ, ЖОЛОБИТИСЬ, КОЦЮРБИТИСЬ, КОРЧИТИСЬ, КОРЮЧИТИСЬ, ДУБИТИСЯ

Значення: 1) про дерев'яні речі, які під впливом вогкого повітря змінюють свої форми; 2) про залізо, бляху, яка теж змінює форму (гнеться), деформується під впливом температури.

Зробили двері з сирих дощок: от вони й **коробляться** — ні зачинити, ні відчинити як слід (**Фм.**)

Дошка на сонці **дубиться** (**Сл. Уманця**)

Листя сохне й **коцюрбиться** (**Крим.**)

Берест од вогню **корчиться** (**Чуб.**)

КОРОБИТИСЬ перен. див. ГОРОЇЖИТИСЬ

КОРОГВА — ЗНАМЕНО, ПРАПОР

КОРОДИТИСЬ див. НЕЗДУЖАТИ

КОРОТКИЙ, КУЦИЙ

Схожа свиня на коня, тільки хвіст **короткий** (**Нпр.**)

Козаченьку чорноусий, чому в тебе жупан **куций**? (**Метл.**)

Да й не був він **куций**, тобто на зріст **малий** (**Барв.**)

Пускать на раду всіх хвостатих, а **куцих** не пускать (**Гліб.**)

Куцим або куцаком зовуть у нас того, хто в пеклі грішників припікає (**Барв.**)

Далеко **куцому** до **зайця** (**Нпр.**)

Так говорять про того, хто хвастає про свої справи, вчинки тощо.

КОРОТКОЗОРИЙ, ПІДСЛІПУВАТИЙ, НИЗЬКООКИЙ, НЕДОБАЧЛИВИЙ, СЛАБООКИЙ

Вона **короткозора** і щуриться, але очі в неї такі карі та блискучі, мов умиті ранньою росою (**Донч.**)

Набріхано на дівку, що вона **підсліпа**, а вона дуже бачуча (**Грінч.**)

КОРПАТИСЯ див. ВОЗИТИСЬ

КОРПАТИ див. ДОРІКАТИ

КОРТІТИ див. ХОТІТИ, БАЖАТИ

КОРЧИТИ, СУДОМИТИ, КОЦЮРБИТИ,

КАНДЗЮБИТИ

Тихін... і руки розкидав, а з рота кров, і судороги його **корчать** (Гол.)

Ну й зробив дядя на себе глядя, щоб йому й руки **покорчило** (Фм.)

Так говорять про того, що зробив щось неякісно, неоковирно.

Щоб тобі руки **посудомило** (Ном.)

Е, **судомить** мене щось (Грінч.)

Хто охочий був битись, тому зараз кулаки повідпадають і руки **скандзюбить** у три погибелі (Кв.-О.)

КОРЧИТИ див. УДАВАТИ

КОСИНКА див. ПЛАТОК

КОСИЧИТИ див. ЗАКОСИЧИТИ

КОСМАТИЙ див. КОШЛАТИЙ

КОСМАТИТИ див. КОШЛАТИТИ

КОСМАТИТИСЬ див. КОШЛАТИТИСЬ

КОСООКИЙ, ЗИЗООКИЙ

Косоокий здивовано повів головою і, ніби неохоче, поплигав у кущі (Гонч.)

В даному прикладі: **косоокий** — народнопоет.— заєць.

Рають йому дві дівиці: одна **косоока**, друга сивоока (Чуб.)

На спаса дивиться, богородицю бачить (Ном.)

Так жартують із **зизоокої** людини.

Здалеку і не впізнаєш, що парубок злегка **зизоокий** (Вільде).

КОСТЕР див. БАГАТТЯ

КОСТРИТИ див. ЛАЯТИ

КОСТРИЧИТИСЬ див. ЧВАНИТИСЬ

КОСТРИЩЕ див. БАГАТТЯ

КОСТРУБАТИЙ див. КОШЛАТИЙ

КОСТРУБАЧИТИ див. КОШЛАТИ

КОСТУР див. МИЛИЦЯ, ПАЛИЦЯ

КОСЯК див. ТАБУН

КОХАНЕЦЬ, КОХАНОК, ПОЛЮБОВНИК, ЛЮБАС, ЛЮБКО, ЛЮБЧИК, БАХУР, ФАВОРИТ

Розказала гайдамаці, хто вона, і як її пустив старий чоловік до **коханка** (Сторож.)

Ласкава пані Катерина Росію правила... Догоджав цариці хтивій в нічних утіхах **фаворит**; людськими душами уранці нагороджаючи коханця, вона дивилася на світ преблагосклонними очима (М. Р.)

Кому, красо, достанешся? Чи сотнику, чи полковнику, чи прежньому **полюбовнику** (Чуб.)

А я собі **любчика** привела (Нп.)

В неї вже й **бахур** є (Мова-Лиманський)

КОХАНИЙ, ЛЮБИМИЙ

О, як люблю я рідну землю — тебе, **кохана** стороно (Воронько).

Не жди свого **коханого** з далекого краю (Метл.)

Чи я в батька не дитина була, чи я в нього не **кохана** була (Нп.)

Любиму Вітчизну топтати не дам кривавим, підступним і злим ворогам! (Баж.)

КОХАННЯ, ЛЮБОВ

Кохання нарешті прийшло і до Стахурського (Смол.)

Хвилини першої **любові**! Хто вас не згадує в житті? (Мур.)

Минулося моє **кохання**, моє женихання (Н.-Л.)

Не завидуй багатому; багатий не має ні приязні, ні **любові**,— він все те наймає (Шевч.)

КОХАТИ(СЯ), ЛЮБИТИ(СЯ)

Батьківщину я **кохаю** (Тич.)

Батько й мати твої живуть при тобі і дякують... що ти їх при старості й **кохаєш** і поважаєш (Кв.-О.)

Ой ти, дівчино, мислоньками блудиш, сама не знаєш, кого вірно **любиш**. Ой знаю, знаю, кого я **кохаю**, тільки не знаю, із ким жити маю (Нп.)

Не всі ж тії та сади цвітуть, не всі ж вони розвиваються; не всі ж тії та вінчаються, що **люблять**ся та **кохаються**.

Кохайтеся, любітеся, як серденько знає (Шевч.)

Брате мій! Ми давно вже **кохаємось** (Шевч.)

КОЦЮБА див. КОЧЕРГА

КОЦЮБНУТИ див. МЕРЗНУТИ

КОЦЮРБИТИСЯ див. ГНУТИСЯ, КАРЛЮЧИТИСЬ

КОЦЬ див. КИЛИМ

КОЧЕРГА, КОЦЮБА

Підняв морду так, що й **кочергою** носа не достанеш (Ном.)

Так говорять про гордовиту, чванькувату людину.

У своїй хаті й **кочерги** помагають (Нпр.)

Ми з **коцюбами** підемо і тим панським слугам голови поскіпаємо (Фр.)

Мовчи. Ось я тебе **коцюбою** (Чуб.)

КОШАРА, ВІВЧАРНЯ, ХЛІВ

Значення: приміщення (будова) для овець.

Чужа **кошара** овець не наплодить (Ном.)

Сімсот овець дам з **кошари** (Метл.)

Антін: ...Овечатам у **кошарі** затишно (Стор.)

Стоїть **хлівець** повен овець (Ном.)

КОШИК, КОШІЛЬ — див. КОЗУБ

КОШЛАТИ(СЯ), КОЛОШКАТИ(СЯ), КОШЛАТИТИ(СЯ), КОСТРУБАЧИТИ, КУДЛАТИ, КУЙОВДИТИ, КУНДОСИТИ, КУСТРАТИ, КУЧМИТИ, ПЛУТАТИ(СЯ)

Значення: про заплутані волосся на голові, в бороді, про заплутану (сколошка-

ну) шерсть у тварин тощо.

Він, стомлений оповіданням, витирав хустиною піт на високому круглому лобі, **кошлаючи** пасмо, що перетинало його надвоє **(Ільч.)**

Тепер уже чорти пішли такі, що не бояться й ладану,— **сколошкавши** собі вуса, відмовив козак **(Ільч.)**

На призьбі дід старий — як сон. **Кошлатить** йому брови внук **(Тич.)**

Вітер **кошлатив** коси верб **(Риб.)**

Вона з радощів почала **кострубачити** його голову, бороду **(Мирн.)**

Магирку зцуплю, волосся **кудлаю (Ном.)**

Коло хати на хазяйстві лишилася лише коза і жалібно мекала, коли осінній вітер **куйовдив** її білу шерсть **(Коц.)**

Вітер **куйовдив** гриви коней **(Янов.)**

Нехай мою русу косу да й Дунай-вода носить; нехай же той нелюбонько в ручеськах не **кундосить (Грінч.)**

Йшов швидко, тільки вітер шумів побіля вух, **кустрав** бороду **(Фм.)**

Вітер **кучмив** моє довге волосся **(Янов.)**

Мотай та не **плутай (Нпр.)**

Значення: бреши та влад, не крути.

Так **заплуталось** волосся, що й гребінцем ради не дам **(Фм.)**

КОШЛАТИЙ, ВОЛОХАТИЙ, КОСМАТИЙ, КОСТРУБАТИЙ, КУДЛАТИЙ, КУСТРАТИЙ, ПАТЛАТИЙ, ПЕЛЕХАТИЙ, РОЗЧУХРАНИЙ

Кошлаті посивілі брови низько спадали йому на очі **(Баш).**

Яцика, втягши **велику, кошлату** голову в плечі, підпирав плечима комірний одвірок **(Дес.)**

Десь у веселому краю зійшлися у гаю Ведмідь товстий та **волохатий** і телепень Осел ухатий **(Гліб.)**

Що за голос над Карпатами, над верхів'ями **косматими (Мур.)**

Сивувате волосся спадало кучерями на опуклий лоб, на трохи **кострубаті** брови **(Ільч.)**

Собака **кудлатий** —.йому тепло, пан багатий,— йому добре **(Ном.).**

Побільшана тінню **кудлата** Сашкова голова відбивалась на стіні **(Коп.)**

На голові чорна **кудлата** шапка **(Янов.)**

Над щоглами юрмилися **кудлаті** грозові хмари **(Баш).**

Рука його ще швидше бігала по папері, буцім поспішала передати, що носила в собі велика **кустрата** голова **(Мирн.)**

Неси, Боже, **патлатого,** щоб було за віщо скубти **(Чуб.)**

Розчухраний та чорний, як ефіоп **(Крим.)**

Ой, одчиняй, мати, хату,— везем тобі **пелехату,** з розплетеними косами **(Нп.)**

КОШЛАТИСЯ, КОШЛАТИТИСЯ, КОСМАТИТИСЯ, КУДЛАТИСЯ, КУЙОВДИТИСЯ, КУЧМИТИСЯ

В теплій шапці було жарко: піт заливав очі, мокре волосся **кошлалось** на голові, липло до лоба **(Фм.)**

Над лобом безладно **кошлатився** напівсивий, непричесаний, поплутаний чуб **(Козач.)**

Кудлалась на вітрі довга борода.

Ніч була темна, безмісячна, хмари **куйовдилися** на небозводі **(Смол.)**

Чіпка собі мовчав, хоч теж не спав. Перед його очима **куйовдилась** денна завірюха, крутилась, вихорилась... **(Мирн.)**

КОШТОВНИЙ див. ДОРОГИЙ

КОШУЛЯ див. СОРОЧКА

КПИНИ див. ГЛУЗ

КПИТИ див. ГЛУЗУВАТИ

КРАДІЙ — ЗЛОДІЙ

КРАЙ див. КІНЕЦЬ

КРАЙНЕБО див. ОБРІЙ

КРАЙКА, ОКРАВКА, ОКРАЙКА

Значення: жіночий пояс.

Міцна **крайка** тісно перетягає стан **(Л. У.)**

Боржій на себе запаску, **краєчку** нашвидку підперезала **(Барв.)**

Картату плахту червоною **окравкою** підперезала **(С. Г.)**

КРАМАРЮВАТИ див. ТОРГУВАТИ

КРАМНИЦЯ, ЛАВКА, МАҐАЗИН

Значення: торговельне приміщення.

Лелія спинилась біля однієї дуже великої **крамниці,** там в освіченому вікні стояло багато квітів **(Л. У.)**

Ви що тут робите? — А, це ви!..

Крамарюю... це моя **крамниця... (Коц.)**

На полицях **маґазинів** в селі є багато взуття, калош, готового одягу **(Р. У.)**

КРАПАТИ див. КАПАТИ

КРАПЛЯ див. КАПЛЯ

КРАСА, ВРОДА

Мавка спалахує раптом давньою **красою** у зорянім вінці **(Л. У.)**

Дочка в тебе буде на ввесь світ **красою,** а зять — на ввесь світ славою **(Кул.)**

Ой хоч знайдеш з русою косою, да не знайдеш з такою **красою (Нп.)**

Вродо моя хорошая, нащо ти цвітеш? **(Л. У.)**

Прекрасна ти на вічну **вроду (Тич.)**

На личку білий, **на вроду милий (Л. У.)**

КРАСЕНЬ див. ГАРНИЙ

КРАСИВИЙ див. ГАРНИЙ

КРАСИВО див. ГАРНО

КРАСНИЙ див. ГАРНИЙ

КРАСНО див. ГАРНО
КРАСНОБАЙ див. БАЗІКА
КРАСТИСЯ див. ІТИ
КРАСУНЬ див. ГАРНИЙ
КРАСЮК див. ГАРНЮК
КРАЯТИ див. РІЗАТИ
КРЕВНИЙ див. РІДНИЙ
КРЕВНО див. ДУЖЕ
КРЕНДЕЛЕМ ПІДКОТИТИСЬ див. ІТИ
КРЕКТАТИ див. КВАКАТИ

КРЕМЕЗ, КРЕМЕЗЕНЬ, КРЕМЕЗНЯ, ЗДОРОВАНЬ, ЗДОРОВИЛО, ЗДРОВ'ЯК, КРЕМЕЗНЯК, МОЦАК

Значення: про людину високого росту, міцної (кремезної) будови тіла.

У двері щось стук-стук! Одчинила: чумачило-**кремез** перед нею стоїть **(М. В.)**

Тоді роблю, як здоров'я змагає, а ви сучої віри **здоровані (Грінч.)**

Десь я бачив такого, чи здається читав про такого **здорованя**, старого козарлюгу, що й кінь під ним вгинається **(Н.-Л.)**

Взяв (Самуїл) єлей та взяв од козлиць і свиней того Саула **здоровила** і їм помазав во царя **(Шевч.)**

Отакий **здоровило** змалився: грається з малими дітьми **(Фм.)**

Так зауважують дорослій дитині (рідше людині), яка втручається в дитячі ігри, забави тощо.

На галявині проти сонця бронебійки під орудою безусого єфрейтора розіклали багаття... Літній **кремезень** теше собі весло **(Гонч.)**

Там парубок **моцак**, ніхто його не зборе **(С. Г.)**

КРЕМЕЗНИЙ, КРІПКИЙ, ДЕБЕЛИЙ, КОРЕНАСТИЙ, МІЦНИЙ, ОКАДКУВАТИЙ

Значення: про людину міцної будови тіла, організму, іноді й про тварину.

Вони пішли поруч — важкуватий, **кремезний** Федоров і невеликий світловолосий, з легкою ходою Дружинін **(Шер.)**

Може, вона й сама думає пристать до моєї хати,— подумав дід, вставши з призьби й натягаючи рукави жупана на **кремезні** руки **(Н.-Л.)**

За дверима пролунали кроки досить таки **дебелої** людини **(Ільч.)**

Петро укладе Тура, дармо, що Тур такий **коренастий (Кул.)**

Збоку стояла підвода, запряжена парою гнідих коней, низькорослих і **коренастих (Козач.)**

Коні, видно відчувши, що віжки попали в **міцні** руки, ожвавіли, підняли голови лебедями **(Гонч.)**

Він чоловік **окадкуватий** собі: не високий і не низький, не тонкий і не товстий, а так собі **кріпкий (Грінч.)**

КРЕСАНЯ див. КАПЕЛЮХ
КРЕСАТИ див. БИТИ
КРЕСАТИ ПОГЛЯДОМ див. ДИВИТИСЬ 3; І

КРИВДА, НЕПРАВДА, НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ, ОБРАЗА

І велів панам ляхам на Україні чотири місяці стояти, а ні козаку, ні мужику жодної **кривди** чинити **(Макс.)**

Почуття гіркої **кривди** розпирало йому груди **(Панч).**

Надіюся, любий брате, що не будеш **кривди** мати **(Фр.)**

Правда **Кривду** переважить **(Ном.)**

Ми не лукавили з тобою. Ми просто йшли; у нас нема зерна **неправди** за собою **(Шевч.)**

Озвітеся ж, заплачте, німії, зо мною над **неправдою** людською, над долею злою **(Шевч.)**

Не терпів Тихін ніякої **образи** й **несправедливості (Коп.)**

Даруйте **образи**, які котрий має **(С. Г.)**

КРИВДИТИ, ЗОБИДЖАТИ, КРИВИТИ

Значення: бути несправедливим до когось, чинити різні утиски комусь.

Всюди починалися між ріпниками розмови про те... як багачі без суду, без права по своїй волі уривають чимраз більше з платні, **кривдять** і туманять **(Фр.)**

Михайло: Я тобі, Павло, не дав приводу мене **кривдити (Стар.)**

Хто **кривдить** людей, той **кривдить** своїх дітей **(Ном.)**

Вмираючи (Горпина)... наказувала їм усім, щоб Левка держали і не **зобиджали** його **(Кв.-О.)**

Ось я єсть... та ти не бійся: ще нікого не **зобидив** справедливий Кобилиця **(Тич.)**

Він первих вас за кривду покарає, дарма, що ви **кривили** за для його **(Кул.)**

КРИВДНИЙ, КРИВОДУШНИЙ, НЕСПРАВЕДЛИВИЙ

Та й сам людина я. Боюся, що каприз до вчинку **кривдного** міг би й мене довести **(М. Р.)**

Родились ви на світ зрадливі, з утроби вийшли **криводушні (Кул.)**

КРИВИЙ, КУЛЬГАВИЙ

А Максимові **кривому** нічого не вадить: шкандибає на милиці і гадки не має **(Шевч.)**

Мельник був **кульгавий** і низько припадав на одну ногу **(Донч.)**

КРИВОДУШНИЙ див. КРИВДНИЙ
КРИВОДУШНО див. НЕСПРАВЕД-

ЛИВО

КРИВУЛЯТИ див. ІТИ

КРИГА, ЛІД

Нева тихенько кудись несла тоненьку **кригу** попід мостом **(Шевч.)**

Скоро отсе **крига** скресла... Катря уже й веснянки заспівала **(М. В.)**

Лід був тонкий і пружний він еластично прогинався, як ресорна сталь **(Верш.)**

КРИЖАНИЙ, ЛЬОДОВИЙ

В полярну ніч над пустинними просторами **крижаного** моря та його островів бушував ураган **(Трубл.)**

Таке холодне, як **льодове (Грінч.)**

КРИГОЛАМ, ЛЬОДОРІЗ

Ведуть на північ моряки могутні **кригорізи (Заб.)**

КРИК, ВЕРЕСК, ВИСК, ВОЛАННЯ, ГАЛАС, РЕВИЩЕ, РЕВНЯВА, ГАМ, ГАМІР, ГАРМИДЕР, ҐВАЛТ, ГУК, ЗИК, ЗОЙК, ЛЕМЕНТ, РЕПЕТ, СОДОМ, ШАРВАРОК, ЯСА, ЯЧАННЯ

Не мала баба клопоту, та купила порося: порося у квік, а баба у **крик (Ном.)**

Закінчила ж уроки семінарія — і сміх, і **крик** під музику губну нехитру по класах залунали **(Тич.)**

Крик, зик, галас несеться разом з кущпелою **(Мирн.)**

Мати... і... діти вибігають з хати з **криком**: «Горить! Горить! Рятуйте!» **(Л. У.)**

Зробилось так пусто і тихо, наче весь **вереск** життя обернувся раптом у сірий камінь **(Коц.)**

Хтось із малих кусне сусіда за вухо, короткий **виск**,— і знову до роботи **(Вас.)**

Значення: пронизливий дитячий крик.

Раптом знизу, з вулиці до Єви долинув **гамір**, чути було **галас** багатьох людських голосів **(Смол.)**

Значення: масовий нечіткий крик.

Скрізь було чути **гук, шум, гам, свист (Н.-Л.)**

Значення: **гук** — поодинокий крик; **гам** — масовий, приглушений, невиразний, нечіткий крик людських голосів.

На обох берегах Дністра ущух **гамір (Хижн.)**

В містечку... почався **гамір (Н.-Л.)**

Значення: див.— **гам.**

Гармидер, галас, гам у гаї... аж лящить жіночий регіт **(Шевч.)**

Гармидер — безладний крик в масі людей.

Заспокойтеся, чого це ви підняли тут такий **гармидер? (Фм.)**

Люди розсипались скрізь по всьому домі, і кожну кімнату сповнили **ґвалтом (Коц.)**

Значення: безладний крик у масі людей.

Ото гайдамаки. На **ґвалт** України орли налетіли; вони рознесуть ляхам... кару; за кров і пожари пеклом гайдамаки ляхам оддадуть **(Шевч.)**

Значення: **Ґвалт** — крик про порятунок, допомогу під час небезпеки.

Гук, крик, бій, дим застилає все поле **(Мирн.)**

Скрегіт, вибухи і **гуки**... Хтось простер до неї руки... Мамо! Ви? **(Тич.)**

Ой, **гук, мати, гук**, де козаки п'ють і веселая та доріженька, де вони ідуть **(Нп.)**

Значення — див. гам.

Зареготалися нехрещені, **гай** обізвався галас, **зик**, орда мов ріже **(Шевч.)**

Пронеслись над лісом з **зиком** журавлі **(Граб.)**

Зиком-криком босий дід гукає **(Кул.)**

Зик — нервозний крик.

А у ксарні гомін, **зойк (Федьк.)**

Микула пройшов до столу і з його грудей вирвався одчайдушний **зойк (Хижн.)**

Іде **лемент** од краю до краю **(Мирн.)**

Він ніколи не сподівався, щоб його промова могла зняти такий **лемент (Панч).**

Зойк — відчайдушно-розпачливий крик.

Але його слова різноголосий крик і **лемент** покрива **(М. Р.)**

Значення: безладний **галасливий** крик.

Як ускочив вовк у череду, а вона як зчинить **ревище (С. Г.)**

Бач, яку підняли собаки **ревняву (С. Г.)**

Не стільки того діла, як **репету (Нпр.)**

Як зачули про се панські люди, пішов **репет** по всьому селу **(С. Г.)**

Як баби поскубуться — ото вже **репету (Грінч.)**

А скажи людям зразу, що то для них землю ділять, то тут така б **содома** знялась **(Коц.)**

Такий **шарварок** збили, що й годі **(Грінч.)**

Значення: безладний масовий крик, шум, галас.

Прислухається княгиня — брязк мечей та **яса** та все ближче голоса **(Тич.)**

А птаства нового **ячання** голосне серця наповнило до вінець **(М. Р.)**

КРИКЛИВИЙ, ВЕРЕСКЛИВИЙ, ГАЛАСЛИВИЙ, ГОРЛАТИЙ, РОТАТИЙ

Ірися... цьохля проклятуща... **Крикливіша** із щебетух **(Котл.)**

Над Дніпром і в долині з'явилось **крикливе** білосніжне птаство **(Скляр.)**

Не родись **крикливий**, а родись щасливий **(Нпр.)**

Схлипував баян, і співали хрипкі чоловічі і **верескливі** жіночі голоси **(Риб.)**

Рустем поправлявся; його одвідували то-

вариші, **галасливий**, жвавий гурток (Коц.)

У хаті півень був здоровий та **горлатий** (Гліб.)

Ото **ротата** — на все село (С. Г.)

КРИН, ЛІЛЕЯ

Радуйся, земле, неповитая квітчастим злаком! Розпустись, рожевим **кріном** процвіти (Шевч.)

Вітровий: — Іди, друже, Надія кличе. Передай їй оці **лілеї**, вона просила (Корн.)

Така, як ти, колись **лілея** на Йордані процвіла (Шевч.)

КРИСЛАТИЙ, ВІТИСТИЙ, ВІТЛА(С)ТИЙ, ГІЛЛЯСТИЙ, РОЗГІЛЬЧАСТИЙ, РОЗЛОГИЙ, РОЗЛОЖИСТИЙ, ШИРОКОВІТИЙ, ШИРОКОГІЛЛЯСТИЙ

Кристаті верби віти похилили (Криж.)

Серед двору **гілляста** яблуня стояла (М. В.)

Дуб **розгільчастий** (Сторож.)

Широкогілляста груша (Н.-Л.)

Вільшаний цар, тату! Хіба не вбачаєш? В короні **вітластій**, кудлатий, патлатий, сягає рукою, мов хоче піймати (Кул.)

КРИХКИЙ, ЛАМКИЙ, ЛАМУЧИЙ

Волька звично потуцювавшись, вимірював грубизну сусідньої крижини й переступав далі. І знову жаль було залишати **крихкий** острівець (Ільч.)

Коні бризкали з-під копит грудками **крихкого** снігу (Коп.)

Але рука безвладно випускає перо, бо повстає в моїх очах жіноча постать, як **ламка** крижина (М. Р.)

Осика — **ламуче** дерево (С. Г.)

КРИХТА, КРИХА, КРИШКА, РІСКА

Значення: дуже незначна, мала кількість хліба чи якихось інших продуктів; крихта землі; переносно — щастя, горя, та ін. Досить часто в розмовній і літературній мові ці слова використовуються в зменшено-голубливій формі: крихітка, кришечка, рісочка.

Волох підійшов до акваріума і став кидати маленькі шматочки їжі в воду. Біля кожної **крихітки** утворювався цілий вир різнокольорових риб'ячих тіл (Собко).

Використовується голублива форма слів крихта, кришка і при звертанні до людей: Не говори мені сього, Маню, і не думай про се, моя **кришечко** (Кв.-О.)

Зметнувши **крихти** з столу на підлогу, приник до лампи збуджений Сергій (Баж.)

За тую **криху** мало гріху (Ном.)

Кришка (хліба) на світі чоловіка тримає (Ном.)

Курка знову підійшла до дверей і спокійно продовжувала визбирувати розсипані **кришки** (Трубл.)

І **ріски** в роті не було (С. Г.)

Значення: нічого ще не їв.

— Не хочу їсти!

— Не хочеш? — здивувалася мати, бо ж після вчорашнього снідання обоє не мали в роті ні **ріски** (Ільч.)

КРИЦЯ, ДУЛЕВИНА, СТАЛЬ, БУЛАТ

Мости, що по них проходили танки, відлиті з уральської **криці** (Гонч.)

Слово, чому ти не твердая **криця**, що серед бою так ясно іскриться? (Л. У.)

Нічого, друже, не журися! в **дулевину** себе закуй (Шевч.)

Дулевина — сильно загартована сталь.

Дзеркало ясне з твердої **сталі** (Кул.)

Дзвенів **булат**, Картеч вищала (Тер.)

КРИЧАТИ, ВЕРЕЩАТИ, ВИЩАТИ, ВОЛАТИ, ГАЛАЙКАТИ, ГАЛАСУВАТИ, ГАЛАСАТИ, ГАРИКАТИ, ГАРКАТИ, ҐВАЛТУВАТИ, ГОРЛАНИТИ, ГОРЛАТИ, ГРИМАТИ, ГУКАТИ, ЖЕЛІПАТИ, ЗІПАТИ, ЗИКАТИ, ЗОЙКАТИ, ЛЕМЕНТУВАТИ, РЕВТИ, РЕПЕТУВАТИ, ЯЧАТИ

Кричить — на десятій вулиці чути (Ном.)

Так говорять, коли хтось дуже кричить.

Доктор **кричав** так сильно, немов на площі перед народом (Коц.).

Пан **кричав**, осаул верещав, економ репетував, скакаючи скрізь на конях та зганяючи народ (Н.-Л.)

Кричать сови, спить діброва, зіроньки сіяють (Шевч.)

Свиня... стала рилом підривать радянські кордони, і стала хитро поглядать, ще й істерично **верещать** у два свинячих тони (Тич.)

Верещати — кричати тонким пронизливим голосом.

Кілька ворожих стрільців, в яких поцілили, почали **вищати** й кинулись до воріт (Хижн.)

Перестріти ворогів! Догнати їх! — **волав** Семен (Хижн.)

Асан!.. Мамут!.. Зекерій — а... а! — **волав** він не своїм голосом (Коц.)

Значення: сильно кричати — горланити.

Зміни, що відбулися в неї за цей рік, **волали** з кожної її риси (Смол.)

Його прозвали Галаєм, бо вічно, скоро вижене худобу в ліс, **галайкоче** та **галайкоче** і не вгаває ні на волосок (Фр.)

Особливо **галасував** Судислав (Хижн.)

Еней на старших **галасає** (Котл.)

Чути мені крізь бурю, як **галасують** на пароплаві (Донч.)

Значення: кричати особливо сильно, роздратовано.

Не раз уже й батько **гарикав** на ту за-

бавку (Куч.)

Значення: одноразово кричати, покрикувати...

Він **гарконув** з такою нерозміреною силою, що кинулись зо сну і захиталися на акації гілочки (Вас.)

Шукайте! — **гаркав** Бенедикт на своїх прислужників (Хижн.)

Гаркнути — переносно — одноразово сильно, переважно роздратовано крикнути.

Люди на пристані, як черва ворушилися, бігали, всяку всячину виносили, кричали, **ґвалтували** (Мирн.)

Перед ним сосновий бір стояв, як чорна стіна, за ними місто **ґвалтувало** і невгаваючий крик та гомін доносився до них (Мирн.)

Чули, як Сидір **ґвалтував**, що він коней наших покрав (Тоб.)

Ґвалтувати (перен) — сильно кричати.

З-за повітки два чоловічі голоси п'яно **горланили** (Гол.)

І стояли ми удвох. Півні десь **горланили** (Тич.)

Значення: голосно кричати.

Де їх шукати? — **гримав** технік навіть на неї, ніби дівчина могла знати (Гонч.)

В хаті діти обступили Марію, батько **гримнув** на них: — Чого ви? Людини не бачили? (Шер.)

Гримати — сильно, сердито кричати.

Тодосія клич! — суворо **гримнув** на хлопчика (Хижн.)

Щасливо дійти до Берліна! — **гукали** прикордонники навздогін (Гонч.)

— Хай чабан! — усі **гукнули**,— за отамана буде (Тич.)

— Що? подушне! — грізно **гуконув** Грицько (Мирн.)

За Батьківщину! — ще раз дивним голосом **гукнув** Брянський (Гонч.)

Сюди його давай! — Хто викрикує? — **Желіпає** посередник (Мирн.)

— Ей, ей! — **желіпнуло** щось з генерального двору: — тікай, хлопче, біда буде! (Мирн.)

Желіпати — сильно, сердито, знервовано кричати.

Хто там кричить? давай сюди! — **зіпонув** Кривінський (Мирн.)

Вирівнявся (Семенець) і **зіпнув** на все горло: — Рятуйте (Вас.)

Він (цар) і почув, та як **зикне**, я перелякався та й прокинувсь (Шевч.)

Наш візник — молдуван **зикнув** на коні й пустив їх з гори щодуху (Коц.)

Шура, **зойкнувши** підняла руки (Гонч.)

Стара бабуся, що стояла і тремтіла біля печі, **зойкнула** і кинулась до мене (Риб.)

Роксана **зойкнула**, їй здалося, що це страховище уже душить Іванка (Хижн.)

То ти сам прийшов? — **зойкнула** жінка вдруге (Черемш.)

Значення: крикнути (кричати) збуджено, розпачливо, знервовано...

Кричить, **лементує**, молить (Мирн.)

Вранці він, як і завжди бадьорий виходив із своєї хати, поглядом обводив вулицю, подвір'я Марини Павлівни, де в цей час вже **лементувала** дітвора (Скляр.)

Дехто з повними сліз очима поглядав у поле, як Марина нестямно **лементуючи** тікала (Мирн.)

Значення: кричати переважно збуджено, знервовано, часто крізь плач-сльози.

Ви передержанці! — **ревнув** писар,— ви передержуєте біглих (Кв.-О.)

Сам Турн стоїть ні в сих, ні в тих і... і **репетує** до своїх: Реб'ята, бийтесь, не виляйте! (Котл.)

Кричить баба, **репетує**, ніхто баби не рятує (Нп.)

Репетує на всю хату (С. Г.)

Через поле чути глухий гомін — **ячать** здалеку людські голоси (Кул.)

Та приїдеш з поля, то діти хазяйські, як поросята годовані: пустують, **ячать** (Тесл.)

Лебеді налякані **ячать** (М. Р.)

КРИШКА див. КІНЕЦЬ, КРИХТА

КРІМ, ОКРІМ, ОПРІЧ, ОПРІЧНО, ОПРОЧЕ

Крім цукрових буряків, наша ланка вирощувала також: соняшники, кукурудзу, просо (Р. У.)

Іншого, **окрім** тебе, любити не буду (Нп.)

Опріч людей собі ходила (Греб.)

Опроч тих пісень... співають і таких (С. Г.)

КРІПИТИСЯ див. ДЕРЖАТИСЯ

КРІПКИЙ див. МІЦНИЙ, ДУЖИЙ

КРІПКО див. МІЦНО, ДУЖЕ

КРІПОСТЬ, ТВЕРДИНЯ, ТВЕРДЖА, ФОРТЕЦЯ, ФОРТ, УКРІПЛЕННЯ

Ми почували себе в лісі, як у **кріпості** і поступово обжилися в ньому (Ковпак).

По тім боці **твердиня** й дзвініця, мов та швайка загострена, аж чудно дивиться (Шевч.).

Будь мені за гірню скелю, стань за **твердж**у недвижиму (Кул.)

Хоробре військо сильніше за міцну **фортецю** (Нпр.)

КРОВ, КАЛИНКА, КРІВЦЯ, МАЗКА, ПАСОКА, РУДА, ЮХА, ЮШКА

Довго, довго **кров** степами текла-червоніла (Шевч.)

Багачі! Фабриканти! зробили з мене ка-

ліку, а тоді й нагнали. Забрали силу, випили **кров** та й став непотрібний **(Коц.)**

Стукну раз тебе, бабо, і **калинкою** вмиєшся **(Шиян)**

Людська **кривця** — не водиця, розливати не годиться **(Нпр.)**

То не звірі йшли, не вода текла, то солдати війська дикого (фашистського), що не хліб їдять — тіло білеє, не воду п'ють — **крівцю** людськую **(Філ.)**

Мазкою хоче хто умитись, кому не жаль своїх зубів **(Котл.)**

Чи бач, що ледві вже він кульші волоче, що так з його ющить і **пасока** тече **(Г.-Арт.)**

Як дам тобі дві неповних, то й **пасокою** вмиєшся **(Фм.)**

Значення: Сильно вдарити в лице так, щоб кров потекла, облила лице...

А ми й зустріли їх і всіх княжат, панят і молодих — всіх перерізали. **Рудою** весілля вмилося **(Шевч.)**

Примітка. **Руда** — кров. Слово це застаріло, хоч іноді в розмовній мові вживається і тепер: «Як дам тобі, то вмиєшся **рудою**». Значення: вдарити в лице, щоб потекла кров.

Як поп'ється, то йому не кажи ні злого, ні доброго,— така собача **юха** **(С. Г.)**

Як дам, то **юшкою** вмиєшся **(Фм.)**

КРОВАТЬ, ЛІЖКО, ЛОЖЕ

Мені здається, що хитнулося **ліжко**, хитнулася стіна — і я пливу **(Коц.)**

На високій **кроваті**, у подушках, лежить недужа — жовта, як з воску **(М. В.)**

Дома дівчину зараз роздягли і поклали в **ліжко** **(Л. У.)**

Чого лежиш тут на моєму **ложі**? **(Коц.)**

КРЕВНО див. ДУЖЕ

КРИТИСЬ див. ХОВАТИСЬ, ТАЇТИСЬ

КРОВНО див. ДУЖЕ

КРОПИВЕЦЬ, КРОВОСОС, П'ЯВКА, ВАМПІР

П'ють з нас кров оті **п'явки** людські **(Крим.)**

П'ють народну кров **вампіри** **(Олесь)**

КРОКУВАТИ див. ІТИ

КРОМСАТИ див. РІЗАТИ

КРОПИВА див. ЖАЛИВА

КРОПІТКИЙ див. ЗАБАРНИЙ

КРОПІТКО див. ЗАБАРНО

КРУГ див. КОЛО, ОБРІЙ

КРУГ ПАЛЬЦЯ ОБВЕСТИ див. ДУРИТИ

КРУГОВЕРТЬ див. ВИХОР

КРУГОВИД див. ОБРІЙ

КРУЖАЛО див. КОЛО

КРУЖЛЯТИ див. ПИТИ, ІТИ

КРУЖАТИ див. ПИТИ, ІТИ

КРУЖКА див. КОЛОМ

КРУК див. ГАЙВОРОН

КРУПКА див. МУКА

КРУПЧАТКА див. МУКА

КРУТИТИ, ВЕРТІТИ

Ось вона нажала сніп і **крутить** перевесло... **(Коц.)**

Вийшли з-під накриття, і Козаков став **крутити** цигарку **(Гонч.)**

Ну, пішла геть, коли головою **крутиш**, невірна (курка) **(Коц.)**

Вітрець на подвір'ї **крутив** сміття і папірці **(Янов.)**

Цькують його собаками, **крутять** назад руки **(Шевч.)**

Значення: скручують, зв'язують.

Ти не **крути**... Ти мені скажи, скільки літ прожив **(Коц.)**

Як не **крути**, як не **верти**, а буде так, як має бути **(Фм.)**

Вертів би і я дірки, так свердельця катма **(Нпр.)**

Так говорять з відтінком жарту, коли нема умов для чогось: прикрі якісь справи тощо.

Стриба Рябко, **вертить** хвостом, неначе помелом **(Г.-Арт.)**

Вертіли пани мужиками, як хотіли того сами **(Нпр.)**

КРУТИТИСЯ, КРУЖИТИСЯ, КРУЖЛЯТИ, КОЛУВАТИ, ВЕРЕТЕНИТИСЬ, ВЕРТІТИСЯ, ВИХРИТИСЯ, ВИРУВАТИ

Пливла, пливла з рожі квітка та й стала **крутиться** **(Метл.)**

Потривожений пил, що досі тихо спочивав на меблях, тепер курився димом та **крутився** в повітрі **(Коц.)**

Соломія **крутнулась** на одній нозі і одвернула лице од Романа **(Н.-Л.)**

З дітворою **кручусь** по дворищу та бігаю **(М. В.)**

Як вийду на вулицю, то так і точуся, а голова дуже **кружиться** **(Грінч.)**

Було тисяча планів, що **кружилися** й гасли у мізку **(Коц.)**

...синку, все палає в тебе, бушує і **веретениться** **(Ільч.)**

Вертиться, мов в'юн в ополонці **(Ном.)**

Земля **крутиться** кругом сонця і **вертиться** на своїй осі **(Н.-Л.)**

Чимало знаєш брехливих прихвоснів таких: **вертяться** скрізь, щоб бачили і їх **(Гліб.)**

Перед дощем війнув свіжий вітер, **вихрився** пил по дорогах **(Фм.)**

В кожного безліч думок **вихрилось** в голові **(Коп.)**

КРУТИТИСЬ див. ІТИ 36

КРУТИТИСЬ, ЯК ДУРНА ВІВЦЯ див.

ІТИ 5

КРУТІЙ див. МОШЕННИК

КРУТНЯ див. МОШЕНСТВО

КРУЧА, ОБРИВ, УРВИЩЕ, СТРОМОВИНА, СТРІМЧАК

Тече річка невеличка, підмиває **кручі** (**Ном.**)

Ой, де **кручі** високії, то там броди глибокії (**Нп.**)

Як умру, то поховайте мене на могилі, серед степу широкого, на Вкраїні милій, щоб лани широкополі і Дніпро і **кручі** було видно, було чути, як реве ревучий (**Шевч.**)

Із хмари тихо виступають: **обрив** високий, гай, байрак (**Шевч.**)

Над глибокою річкою **урвище** високе в задумі стоїть (**Фм.**)

Ні, краще йти по закрутах долини, на прямовисні дертись **стромовини** (**Лук.**)

КРУЧІЯ див. ВИР

КРЮКАННЯ див. КАРКАННЯ

КРЮКАТИ див. КАРКАТИ, КВАКАТИ

КРЮЧОК, ГАПЛИК, ГАЧОК

Одягнув нову чумарку, застебнувся на всі **крючки** і вийшов з хати (**Фм.**)

Ми ловили (рибу) неводом, вудкою, на **крючки** (**Коц.**)

Кирило Іванович... тікав чимдужче у свою хату, запираючи її на **крючок**, і пив там безпросипу (**Мирн.**)

Розвісивши біля груби одежу (Ганна) взялась пришивати до кожушка **гаплики** (**Ільч.**)

Утяв до гапликів (**Котл.**)

Так говорять, коли хтось щось зробив недоладне, незугарне і сказав не в пору, недоречно.

Скуй **гачок** на удку (**Н.-Л.**)

На **гачкові** висіла вишита торбочка (**Панч**)

КРЯЖИТИ див. БЕРЕГТИ, ЩАДИТИ

КРЯКАННЯ див. КАРКАННЯ, КВАКАННЯ

КРЯЧКА див. КАЧКА

КУБЛИТИСЬ див. ГНІЗДИТИСЯ

КУБЛО див. БЕРЛОГА, КИШЛО

КУБОК див. КЕЛИХ

КУДЕЛЯ, КУДЕЛИЦЯ, КУЖІЛЬ

Кине мати прядку і **куделю**, теж підсяде до казок (**Шпак**)

Ой пряла б я **куделицю**, головка болить, ой пила б я горілочку, милий не велить (**Нп.**)

Дід волоком рибу ловив, баба пряла **куделицю** (**Рудч.**)

Кужіль м'якого льону на жердці (**М. В.**)

А мати сидить на призьбі коло хати та вовну з **кужеля** пряде (**Шевч.**)

КУДЛАЙ, КУДЛАЧ, ПАТЛАЧ (ПАТЛАНЬ)

Дзвонить калатало коло двору і гарчать на коні **кудлаї** (**Перв.**)

Значення — кудлаті собаки.

Патлач — використовується як глузлива назва попа, диякона.

КУДЛАТИ див. КОШЛАТИ

КУДЛИ, ПАТЛИ (ПАТЛІ), ПАКОСИ, КУДЕЛІ

Та хоч би ти розчесав свої **кудли**, а то так і матлає ними по хаті (**Фм.**)

От дурна псина... Рве пазурями траву, відкидає від себе, і летять навздогін за нею збиті на задку **кудли** (**Коц.**)

Невістка дівчину так і вхопила за **патли** (**Барв.**)

Тоді то... рандар стиха підходжає, козака за **патли** хватає (**Дума**).

Та ти хоч би постригся, а то завів такі патлі, що й гребінець не бере (**Фм.**)

Якіїсь мучились там птахи з **куделями** на головах (**Котл.**)

Стара за білі **пакоси** вхопилась (**Кул.**)

КУДРІ див. КУЧЕРІ

КУДРЯВИЙ див. КУЧЕРЯВИЙ

КУЖЕЛИТИ(СЯ), ВИХОРИТИ(СЯ)

Значення: про вітер, який клубками крутить в повітрі пил, сніг, дим...

Вітер такий — ні робить, нічого,— **кужелить** та й годі! (**Янов.**)

Дивлюся, коли з-за садка дим **кужелить**... (**Грінч.**)

Вітер дедалі дужче **кужелив**, зриваючи невлежаний сніг на буграх (**Ле**),

З-під коліс автомашини на стовповому шляху **кужелилася** пилюга (**Ле**).

Чад і дим з нори **кужелиться** (**Грінч.**)

Вітер... рвав сніг з землі, крутив його на всі боки, **вихорив** (**Мирн.**)

Завірюха крутилась, **вихорилась** (**Мирн.**)

Думки, як завірюха, крутились, **вихорились** (**Мирн.**)

КУЙОВДИТИ див. КОШЛАТИ

КУЙОВДИТИСЬ див. БРУДНИТИСЬ, ВОЗИТИСЬ, КОШЛАТИСЬ

КУКІБНИЙ див. ДБАЙЛИВИЙ, АКУРАТНИЙ

КУКОБИТИ див. ДОГЛЯДАТИ

КУКУРУДЗА, ПШЕНИЧКА, ПШІНКА, КИЯШКИ

Густа **кукурудза** заступала перед очима і село і далекий обрій (**Козач.**)

Відьма: ...Навариш завтра мамалиги? Я **кукурудзи** принесу (**Шевч.**)

Качани **пшенички**, які на насіння, сушили й берегли до весни (**Фм.**)

КУЛАЧИТИ див. БИТИ

КУЛИТИСЯ, ЩУЛИТИСЯ, НІТИТИСЯ

Ми йшли, **кулячися** й здригаючись від вранішнього холодка **(Смол.)**

Не дурно той бідний її чоловік так **щулився** в закутку **(Н.-Л.)**

Пан Хоцінський позіхнув, **щулився** на канапі **(Н.-Л.)**

Нітився в сусіди під дверима **(Кул.)**

КУЛЬГАВИЙ, КРИВИЙ (на ногу)

Мельник був **кульгавий** і низько припадав на одну ногу **(Донч.)**

А Максимові **кривому** нічого не вадить: шкандибає на милиці і гадки не має **(Шевч.)**

КУЛЬГАТИ, ШКАНДИБАТИ, ШКУТИЛЬГАТИ

Пересилюючи біль, **кульгаючи** на ліву ногу, Василь пішов **(Вл.)**

Коло пустки на милиці москаль **шкандибає (Шевч.)**

А он Семен **шкутильгає (Грінч.)**

КУМЕДНИЙ див. ЗАБАВНИЙ

КУМЕДНО див. ЗАБАВНО

КУМЕКАТИ див. РОЗУМІТИ

КУМКАТИ див. КВАКАТИ

КУНДОСИТИ див. КОШЛАТИ

КУНЯТИ див. ДРІМАТИ

КУПА див. ВОРОХ

КУПАТИ В БЕРЕЗИНІ див. БИТИ (різками)

КУПИНА, КУПИННЯ, КРОТОВИННЯ, КУП'Я

Значення: купка (купки) землі, нариті кротами. Крота називають в розмовній мові — зінське щеня. На сердитих запальних людей кажуть: «І чого ти плигаєш, як зінське щеня».

Поповз тоді я до болота, вибрав **купину** там, ліг на ній **(Шиян).**

На лузі так багато **кротовиння,** що ніяк було жаткою косити траву **(Фм.)**

Наче **купиння** посіялось по болоту **(Мирн.)**

Довгоноса чапля вартувала між **куп'ям (Ле)**

На чваньковиту хвастливу людину кажуть: «Чого ти дмешся, як жаба на **купині?»** або: «Хизується, як чорт на **купині»**

КУПИТИСЬ, ЗБИРАТИСЬ, КУПЧИТИСЬ, СКУПЧУВАТИСЬ, ЮРМИТИСЬ

Чужі діти до неї **купляться (Барв.)**

А що ти скажеш про поспільство, що **купиться** коло Ніжина? **(Кул.)**

Думка за думкою **купиться (Барв.)**

Оці будинки, покої, по яких перше блукала одна несита і загребуща людина — тепер підуть під школи. Тут будуть **збиратись** люди, там буде читання **(Коц.)**

Дівчата **зібрались** в Світлани **(Нех.)**

Ми стежимо за півднем, де **купчаться** хмари **(Шиян).**

Семен подався на майдан, де вже **купчились** громадяни **(Коц.)**

Гості **купляться, скупчуються** кругом його **(Н.-Л.)**

Простий люд **юрмився** суцільним натовпом, заполонив увесь берег **(Хижн.)**

КУПНО див. РАЗОМ

КУРА див. ВІХОЛА

КУРАЖИТИ див. КОЛОШКАТИ

КУРАНТИ див. ГОДИННИК

КУРГИКАТИ див. СПІВАТИ

КУРИТИ, ПАЛИТИ

А брат сидить спокійно, **відпочиває, курить (Козач.)**

Він глянув на свою люльку і підійшов до Гната.— Здоров, синку! А дай-но вогню — люльку **закурити (Коц.)**

Люлечки **палити (Грінч.)**

КУРІНЬ див. КАТРАГА

КУРКУЛЬ, ГЛИТАЙ, МИРОЇД, ЖМИКРУТ

Гукнули бідні: ближні й дальні! Не телеграми привітальні, а кулю в лоба **глитаям (Тич.)**

Страшні ми для пана-поміщика, страшні для **жмикрута-куркуля (Скляр.)**

КУРЛИКАТИ, КРЮКАТИ, КУРЛЮКАТИ

Угорі десь **крюкають** журавлі **(Манж.)**

Мабуть це вузький діялектизм, бо на терені України майже завжди й скрізь кажуть: курликають, курлюкають. А крюкають жаби: **не крюкайте** рябі жаби в густім очереті **(Мил. нп.)**

Журавлі десь **курлюкають** на тирлах **(Ном.)**

КУРНИКАТИ див. СПІВАТИ

КУРНИЙ, КІПТЯВИЙ

Курна дорога з-під Маланчиних ніг біжить у поле **(Коц.)**

Після **курної** кузні морозне осіннє повітря залило лице Давидові рум'янцем **(Гол.)**

Блищить десь **кіптявий** каганчик **(Вас.)**

КУРГУЗИЙ див. КУЦИЙ

КУРДУПЕЛЬ, КУРДУПКА див. КУЦАН

КУРЯВА див. КІПТЯГА, ВІХОЛА

КУСАТИ(СЯ), ГАМКАТИ, ГРИЗТИ, ЖАЛИТИ, ЖИГАТИ, ТНУТИ

Інший в ноги кланяється, а за п'яти **кусає (Ном.)**

Козаки прислухаються, тільки уси **кусають (Кул.)**

Близько лікоть та не **вкусиш (Фм.)**

А собаки ж у нас не **кусаються (Кул.)**

Здається, якби можна, так би й **гамкнув** за **мизинчик-пальчик (Мирн.)**

Нехай коза іде билини **гризти** (Рудч.)

А комарі тучами літали в лузі, засипали очі, кусали, **гризли** (Фм.)

Надходив серпень. Удень нестерпуче палило сонце, уночі **жалили** комарі й мошкара (Борз.)

Мухи немилосердно **жигали** коней (Шиян)

Тільки блощиці ну так же **тнуть** його (Тесл.)

Комарі гудуть, спати не дають. Ой уткну я головоньку у вівсяну соломоньку, нехай ніжки **тнуть** (Нп.)

КУСОК, КАВАЛОК, ЛУСТА, ЛУСТКА, КУСЕНЬ, КУСМАТ, КУСНИК, ОКРАЄЦЬ, СКИБА, СКИБКА, ШМАТ, ШМАТОК

Як хліба край, так і в хліві рай, а як хліба ні **куска**, так і в горниці туска (Ном.)

Ви мене хліба **куском** тепер дорікаєте (М. В.)

Сухий **кусок** горло дере (Ном.)

Треба працювати, щоб **кавалок** хліба мати (Чуб.)

Ой не руш же, наймитоньку, та хліба цілого — он там лежить на полиці **кавалок** цвілого (Грінч.)

Хоч яшна **луста** да пшеничне слово (Ном.)

У мене **лусти** хліба нема (Грінч.)

Хто **лустку** дасть на чужині, водицею його напоїть? (Чуб.)

Дожувавши останній **кусень**, Бармаш закурив цигарку (Козач.)

Кусман, кусмет — розм.— **великий кусок**

Він сам не мав при собі ані **кусника** хліба, ані одного крейцара (Фр.)

З'їв **окраєць** хліба (Ном.)

Значення: крайня з цілої хлібини скибка.

Одрізана **скиба** од хліба, вже її не притулиш (Ном.)

Так говорять про дівчину, яка одружившись, залишила батьківську хату.

На хліба **шматок** знайдеться роток (Нпр.)

КУСТРАТИ див. КОШЛАТИ

КУТАТИ(СЯ), КУШКАТИ(СЯ)

Бачить Телесик: хтось його держить за руки та одежу **кутає** (Тич.)

Ярина **куталась** в пальто, але все-таки було холодно (Собко)

Ото ж вона часто й простудиться було, бо **кушкалась** товстим платком (Фм.)

КУТИЙ див. ЗАКОВАНИЙ

КУТОК див. ВУГОЛ

КУТУЛЯТИ див. ІСТИ

КУХВА див. ДІЖКА

КУЦАК, ОБРІЗ, ВІДРІЗАН, УТИНОК

Куцак сильною віддачею мало не вирвав чоловіка із землі (Стельм.)

І по селах і лісах ходили бандити з **обрізами** в руках (Фм.)

КУЦАН, КУРДУПКА, КУРДУПЕЛЬ

Значення: низькорослa людина

Не росте й не росте дитина. Такий **куцан**, що й досі під стіл пішки ходить (Фм.)

Вже пора й дівувати, а вона така **курдупка**: три вершка від горшка (Фм.)

КУЦИЙ див. КОРОТКИЙ

КУЦИЙ, КУРГУЗИЙ, КУЦЕНЬКИЙ

Значення: 1) короткий одяг; 2) низькорослa людина; 3) короткохвоста тварина; 4) міфологічна назва чорта.

Козаченьку чорноусий, чому в тебе жупан **куций** (Метл.)

Він був у простих армійських чоботях, у **куцій**, наче підрізаній шинелі в танкістському шоломі (Гонч.)

Повибігали якісь панночки, **куці** та бистрії, як сороки (М. В.)

Да й не був він **куций**, тобто на зріст малий (Барв.)

Такий я добрий **куций**, як ти з хвостом (Чуб.)

Пускать на раду всіх хвостатих, а **куцих** не пускать (Гліб.)

На й тобі, **куций**, паски, та знай великдень (Нпр.)

Куцим або **куцаком** звуть у нас того, хто в пеклі грішників припікає (Барв.) В даному прикладі: **куций** — чорт.

Кургузий, що не одягне, то все йому довге (Нпр.)

Так жартують із низькорослої, але окадькуватої людини.

Дивись згодя: гуляє неборак в Охрімовій **куценькій** свиті (Гліб.)

КУЧЕР див. ВІЗНИК

КУЧЕРІ, КУДРІ, БУКЛІ, ЛОКОНИ

Значення: завитки волосся.

Голова в **кучерях**, як у золотому вінку (Кул.)

Його чорні **кучері** вилазили крізь подертий бриль (Коц.)

Ой як мені твої **кучері** та вже дуже надокучили (Нп.)

Та розпущу чорні **кудрі** понад брівоньками (Чуб.)

Хто ж тобі, кудро, **кудрі** ізвив (Чуб.)

Волосся вони на голові не носили ні чубчиком, ні **буклями** (УРС)

Тут же була й Надя Гачок, яка метушилася більше за всіх. Над столом, видно було тільки її голову в русявих **локонах** (Панч)

КУЧЕРЯВИЙ, КУДРЯВИЙ

Кучерява Катерина чіплялася до Мартина. Ой, Мартине, добродію, сватай мене у неділю (Нп.)

Рибалонька **кучерявий (Шевч.)**
Принадила і чорнявого й **кучерявого (Грінч.)**
Кучеряві верби купають у воді віти **(М. В.)**
За те люблю Іваня, що голова **кудрява (Нп.)**
Було б не топтати **кудрявої** м'яти **(Чуб.)**
КУЧМА див. ВОЛОССЯ, ШАПКА
КУЧМИТИ див. КОШЛАТИ
КУЧУГУРА див. ВОРОХ
КУШКА див. НІС
КУШКАТИ див. КУТАТИ
КУШПЕЛА див. КІПТЯГА
КУШПЕЛИТИ, КУРІТИ, КУШПОТІТИ, ПИЛИТИ
Бач як **кушпелить** пиляка по дорозі, світу не видно **(Фм.)**
Кушпелить, рве вітер копиці по стерні, несе й котить віхті збіжжя по полю **(Гол.)**
Кропить дощик доріженьку, щоб не **курілa (Макс.)**
Тепер не **курітиме,**— дощик пройшов **(Барв.)**
Поливайте та доріженьку, щоб не **курілася;** розважайте та дівчиноньку, щоб не журилася **(Нп.)**
То не кушпела **кушпотить,** то татарва мчить на наших **(Мирн.)**
Ой помалу, дружечки, йдіте, пилом не **пиліте,** щоб нашая пава пилом не припала **(Грінч.)**
КУШТРА див. ВОЛОССЯ
КШТАЛТ див. ЗРАЗОК

Л

ЛАБА див. ЛАПА
ЛАБЕТИ див. РУКА
ЛАБУЗИТИСЬ див. ЛЕСТИТИСЬ
ЛАВИНА, ЛАВА
Значення: 1) могутній потік огненної маси у зв'язку з виверженням вулканів; 2) масовий рух людей; 3) сповзання з гір (переважно, великих брил льоду).
Сповзали великі льодові **лавини (Кач.)**
З вікон видко Везувій. Увечері на вершку горять вогнем два потоки **лави (Коц.)**
Червоні йшли, як **лавина,**— грізні й безстрашні, ішли в ім'я революції **(Десняк).**
ЛАВКА див. КРАМНИЦЯ
ЛАГІДНИЙ, ЛАСКАВИЙ, НІЖНИЙ, ПОКЛАДЛИВИЙ, ПРИВІТНИЙ, ПРИЯЗНИЙ, СУМИРНИЙ, РАХМАННИЙ, ПОТУЛЬНИЙ
Як пісня, дивний був натурою Богдан: то тихий, **лагідний,** то спалахне, мов порох **(М. Р.)**
До його був батько **приязніший (С. Г.)**
Роман — людина **ніжної** і **сумирної** вдачі **(Гонч.)**
А що вже Василько — тихий, **сумирний:** і в хаті не чуть, і надворі не видко **(М. В.)**
Дідусь був спокійний, **покладливий** характером **(Фм.)**
Він і до людей **привітний та ласкавий (Н.-Л.)**
Благої душі він був; вдача у нього **потульна** була: тільки і ти його любенько приголуб ласкавим словом; він наче віск той розтане, що хоч роби з ним **(Кон.)**
ЛАГІДНІСТЬ, НІЖНІСТЬ, ГОЛУБЛИВІСТЬ, ЛАСКАВІСТЬ, ПРИХИЛЛЯ
Лагідність голубина, погляд ясний, патриція спокій — не личить нам. Що вдіє раб принижений, як буде проповідь читать своїм панам? **(Л. У.)**
Гетьте, зависть і ненависть! **Голубливість** і **ласкавість** хай панує проміж нас **(Лук.)**
Сталь і **ніжність,** любий мій, поєднать в собі зумій **(Тич.)**
Вона з матерпім **прихиллям** цілувала й голубила мене **(Крим.)**
ЛАГІДНО, ЛЮБО, МИРНО, НІЖНО, ПРИЯЗНО, СПОКІЙНО
Ясноблакитні очі його, спокійні і ласкаві, дивились на світ **лагідно (Собко).**
Покірно вклонився... і відказав **лагідно (Барв.)**
До кипариса магнолія пишная чолом захвітчаним **ніжно** схилилася **(Л. У.)**
Живемо ми оттакеньки приязненько собі та **любо (М. В.)**
ЛАГОДА див. ЗГОДА
ЛАГОДИТИ(СЬ) див. ГОТУВАТИ(СЬ)
ЛАГОДИТИ, ЛАДИТИ, РЕМОНТУВАТИ
Розклавши в хаті шевське знаряддя, він почав **лагодити** людям взуття **(Козач.)**
Вломилася поличенька в плузі. Ой чи мені поличеньку **ладити,** чи до дівчиноньки на зальоти іти **(Чуб.)**
Ремонтуй реманент, коли сніг біліє, бо пізно буде, як зазеленіє **(Нпр.)**
ЛАД див. ЗГОДА
ЛАДНИЙ див. ЗГІДНИЙ
ЛАЗАРЯ СПІВАТИ див. ГОВОРИТИ (опис. звор.)
ЛАЗИТИ див. ЙТИ 3-а
ЛАД, УКЛАД, УСТРІЙ, СИСТЕМА
Значення: суспільний державний порядок.
ЛАГОМИНИ див. ЛАСОЩІ
ЛАДНАТИ -СЯ див. ГОТУВАТИ -СЯ
ЛАДНИЙ див. ЗГІДНИЙ
ЛАЗИТИ, БРАТИСЯ, ДЕРТИСЯ, ПЛАЗУВАТИ, ПОВЗТИ, РАЧКУВАТИ (СЯ),

ТЕРЕБКАТИСЬ

Як почав він **рачкуватися** та насилу дорачкувався: звісно, ходить не може, **то** лізе на всіх чотирьох **(Грінч.)**

По драбині **лазила** в льох дівчина **(Горд.)**

А раз,— каже,— уже вивчився ходити — прийду з річки, аж він,— сам був дома,— **лазить** на печі, **стеребкався** якось, тре очі й кричить якось **(Тесл.)**

Ти ще був маленьким, Степане, ще й не **лазив (Шевч.)**

Щось старе або недуже **береться** в баштi по сходах до віконця **(Кул.)**

Дід, зіщулившись з холоду, **береться** на піч **(Барв.)**

Половина тих, що **дерлися** на мури, **впали** мертвими **(Хижн.)**

Червоноармієць **поплазував** до танка **(Ле).**

Оленка **поповзла** до Анни **(Хижн.)**

ЛАЗНЯ див. БАНЯ

ЛАЗУР див. БЛАКИТЬ

ЛАЗУРНИЙ див. БЛАКИТНИЙ

ЛАЙДАК див. ЛЕДАР

ЛАКЕЙ, ЛАКИЗА, ЛАКУЗА

Гарно убраний **лакей** одчинив двері **(Н.-Л.)**

Лакеїв гарних і моторних багацько дуже щось було **(Котл.)**

Будка приїхала оттам шестериком... і **лакизка** ззаду куняв **(Сим.)**

Пани вигукували, а **лакузи** носилися перед ним, поспішаючи один перед другим проводити приїжджих по номерах **(Мирн.)**

Примітка: **лакуза** — зневажлива назва лакея.

ЛАКОМИТИ(СЯ), ЛАСУВАТИ(СЯ)

Ведмідь оглядає, де кращий вулій, солодший мед; от впав йому такий в око, зараз лапу патлату туди, видира й **лакомиться (М. В.)**

Та не з такого я роду, щоб мала на чуже **лакомитися (Фр.)**

Лежить та **ласує** медком **(Гліб.)**

Уляна любила **ласувати** такими влежаними грушками **(Донч.)**

Ти не **ласуйся** на те, що він узяв за ту роботу три карбованці, а тобі тих грошей не дадуть **(Грінч.)**

ЛАМАТИ(СЯ), ЛУПАТИ, ТРОЩИТИ

Ой там дівчина гуляла, червону калину **ламала (Нп.)**

Лупайте сю скалу! Нехай ні жар, ні холод не спинить вас **(Фр.)**

Трощить сосну на дрізки **(Чуб.)**

Під байдаркою **ламається** крига й наче тоне в глибінь моря **(Трубл.)**

Голос у хлопця вже **ламався**, був сміш-ний, басовитий **(Ільч.)**

ЛАМАТИ ГОЛОВУ див. ДУМАТИ

ЛАМКИЙ див. КРИХКИЙ

ЛАН, НИВА, НИВ'Я, ПОЛЕ

Значення: орна земля.

Як умру, то поховайте мене на могилі. серед степу широкого на Вкраїні милій, щоб **лани** широкополі і Дніпро, і кручі було видно, було чути, як реве ревучий **(Шевч.)**

Люди спільно орють **ниви.** І нових співають дум **(Тер.)**

Турбуюсь я не за домівку, тривожусь я не за куток..., а за Дніпро, за житню **нивку,** за люд вкраїнський, за діток **(Тич.)**

Генеральський приказ, з нагайкою в руках, зробив до ладу своє діло... з завзятих степовиків поробив покірних волів, котрі вздовж і поперек переорювали тепер уже панське **нив'я** та засівали зерном, на прибуток панської кишені **(Мирн.)**

ЛАНТУХ, ЧУВАЛ, МІХ, МІШОК

В обозі куховарка везла свою зброю: рогачі, відра, **лантух** м'яса, рукавицю солі **(Шер.)**

Де можна **лантух,** там торби не треба **(Ном.)**

Не сиплеться зерно з чумацьких **чувалів** дощем золотим **(Олесь).**

Збувся батько лиха: збувся грошей з **міха (Ном.)**

Сьогодні з **мішком,** а завтра з торбинкою **(Ном.)**

ЛАПА, ЛАБА

Кострубате галуззя, мов чорні ведмежі **лаби,** простяглися над ним **(Коц.)**

ЛАПАТИ(СЯ), МАЦАТИ(СЯ), ЩУПАТИ(СЯ)

Значення: 1) доторкатися до когось, чогось руками; 2) шукати чогось в кишенях, гаманцях тощо.

Руками дивиться, а очима **лапа (Ном.)**

Не **лапай,** бо руки попечеш **(Фм.)**

Так кажуть, жартуючи, тому, хто безцеремонно доторкується руками до когось, чогось.

Прокинувся чумак вранці та й **полапав** у карманці: всі кишені вивертає, аж там грошей вже чортмає **(Нп.)**

Так то ж, куме, сатана! Ось **полапай** його: якщо волохате, то небезпремінно сатана **(Ільч.)**

Маланка злазить із лави, **мацає** стіни, а у вікно хтось гатить **(Коц.)**

Усі кинулись шукати. **Мацали-мацали** по долівці — нема (перстня) **(Барв.)**

Данило мимохіть **мацнув** рукою правий бік, там, де висів у нього пістолет **(Коп.)**

Еней все **мацався** рукою, щоб не ввали-

тися куди (Котл.)

Щупай — не **щупай**, дешевше не буде (Фм.)

Так говорять, жартуючи, тому, хто купуючи щось, довго торгується, обмацує руками.

Хитрий вірить, як побачить; сліпий купить, як **пощупа** (Фм.)

ЛАСИЙ, ЛАСНИЙ, ГОЛІННИЙ, ЗАЛАСНИЙ, ЛАКОМИЙ, ОХОЧИЙ

Ласий, як кіт на сало (Ном.)

Очі звіра горіли, він облизувався, ніби перед **ласою** їжею (Ільч.)

Писар: Михайло Михайлович дуже **ласий** на баб'ячий рід, ніде правди діти (Тоб.)

До грошей я не дуже **ласий** (Шевч.)

На **ласний** кусок знайдеться куток (Ном.)

Він у нас **голінний** на ласощі (Мирн.)

Маруся **голінна** до тарані (Грінч.)

Заласний, як ведмідь до меду (Фм.)

Ви **лакомі** на чужі гроші (С. Г.)

А ти ж, сусіде, чув од кого, що я **охочий** до лящів (Гліб.)

ЛАСКА, ГОЛУБЛЕННЯ, МИЛУВАННЯ, ПЕСТІННЯ, ПЕСТОЩІ, ПЕСТУВАННЯ

У дівчини стільки **ласки**, як на тихій воді ряски (С. Г.)

Я не зазнав тих ніжних **ласк** і слів, що марились мені колись весною (Олесь).

За **голубленням** та за **милуванням** не зчулися, як і ніч минула (Кв.-О.)

Теодозя знов пригорнула її до себе і поцілувала. Гані так стало гидко те лукаве **пестіння**, що вона відсунулась трохи од неї до вікна (Н.-Л.)

Після такого **пестування** та бачучи материні сльози, туж-туж Оксана не признається, що се вона плаче (Кв.-О.)

ЛАСКАВИЙ, ГОЛУБЛИВИЙ, ЛЮБ'ЯЗНИЙ, ПЕСТИВИЙ, ПЕСТЛИВИЙ

Що в тебе, багачу, кози та овечки, а в мене, багачу, **ласкаві** словечки (Чуб.)

Спасибі вам, мої квіти, за слово **ласкаве** (Шевч.)

Ну, сказано — малі! Усе б то їм брикати!.. А легіт пестить їх, немов **ласкава** мати (М. Р.)

Подихав теплий, **голубливий** вітерець, навіваючи м'яку розчуленість і ніжність до всього живого (Кач.)

Хоч і забувши приказки жартливі, знайшов слова він тихі, **голубливі**, яких ніколи, думалось, не знав (М. Р.)

А коли погляди їх зустрілися, на лиці його враз з'явилася **люб'язна** посмішка (Шовк.)

Нічко зоряна, ясна, тихо-**пестлива**! (Черн.)

Мати увечері своїм **пестивим** голосом нашепче дитині про любов до всього живого (Мирн.)

ЛАСКАВО, ГОЛУБЛИВО, ЛЮБ'ЯЗНО, НІЖНО, ПЕСТЛИВО, ПРИВІТНО, ПРИЯЗНО

Вислухає тебе **ласкаво** і нагороду дасть (Стор.)

Спитай мене, молодичко! — озвалась стара бабуся...,— поглядаючи на мене **ласкаво** (Грінч.)

Усміхалася вона любо, **ласкаво** та гарно (М. В.)

Може б, хто послухав казки? Ось послухайте, панове! Тільки вибачте **ласкаво**, що не все в ній буде нове (Л. У.)

Бабуся **голубливо** просила нас зайти до неї в хату (Фм.)

Дук **люб'язно** ставився і до неї (Баш.)

Хтось гладив ниви, так **ніжно** гладив (Тич.)

Стали **приязно** прохать, щоб він їм розказав (С. Г.)

Живемо ми оттакеньки **приязненько** собі та любо (М. В.)

ЛАСКАТИ(СЯ), ГОЛУБИТИ(СЬ), ГОРНУТИ(СЬ), ЛАСТИТИ(СЬ), ЛАЩИТИ(СЬ), МИЛУВАТИ(СЯ), ПЕСТИТИ(СЬ), ПЕСТУВАТИ, ПРИЛАСКУВАТИ

І **ласкала** й голубила сиротину, як рідну дитину (Фм.)

Дивлячись на них, що як голуби **голубляться** аж сплакнув (Кв.-О.)

Світи ж, не погасай, **голуб**, і грій ці квіти, що я зростив в піснях для тебе, друже мій (Сос.)

Мотря більше раділа, ніж журилася, й весело поглядала на дітей, як вони **голубились** (Мирн.)

Така вже я є, не сердься на мене,— **горнулася** до нього (Хижн.)

Коли б літа вернулися, то б і хлопці **горнулися** (Ном.)

І щебече й сміється, і вигадує, і регочеться, і до матері **ластиться** (Кв.-О.)

Бійся не того собаки, що бреше, а того, що **ластиться** (Ном.)

Лаще мати дитину (Грінч.)

Ах ти, моя старенька, моя поганенька, моя малесенька...— **лащиться** дядько до тітки (Коц.)

Примітка: Форми слів-синонімів — **ласкати, ластити, лащити** мають спільне значення, їх використовують в літературній і розмовній мові паралельно. Слова — **ласкати, ластити** майже завжди використовують з

відтінком голубливості, ніжності, приязні... Слово — **лащитися** іноді має негативне забарвлення з відтінком улесливості, нещирості... Не той друг, що **лащиться**, а той, що печалиться **(Нпр.)** Чого ж ти **лащишся** тепер до мене, Іване **(Греб.)** **Лащиться**, мов цуцик той битий **(Нпр.)**

Ти не моя! І брови чорні **милує** інший, а не я **(Руд.)**

Ми з нею удвох жартували, втішались та все цілувались собі, **милувались (Л. У.)**

Пести мене, моя нене, як малу дитину **(Кул.)**

Добра надія **пестить** його серце **(Мирн.)**

Настуся то посидить коло його, руку поцілує, то усами страшенними сивими пустує,— ну, звичайне, як дитина **пестує** старого **(Шевч.)**

Треба вола **приласкувати**, як запрягаєш **(Грінч.)**

ЛАХИ див. ДРАНТЯ

ЛАХМІТТЯ див. ДРАНТЯ

ЛАСОЩІ, ЛАГОМИНИ, ЛАКОМСТВО

Чуже лихо за **ласощі**, а своє за хрін **(Ном.)**

Цурається тоді людина хліба, від **ласощів** одвернеться солодких **(Кул.)**

Вони живились всякими **ласощами (Коц.)**

І уже в Одесі **ласощ** закупає з крамом **(С. Г.)**

А на трьох (хурах), самих великих, всякі **лагомини**: сливи вагові, родзинки, фиґи та маслини **(С. Г.)**

Везли з собою **лагомини**: ...риж, маслини **(Котл.)**

Потурчився, побусурманився для панства великого, для **лакомства** нещасного **(Дума)**.

ЛАШТУВАННЯ, ГОТУВАННЯ

Тепер, коли справа вже дійшла до **лаштування** в дорогу, Сергій відчув, що відриватися від того, чим жив у Нових Потоках, дуже важко **(Козач.)**

ЛАЯТИ(СЯ), БАТЬКУВАТИ, ГАНИТИ, КОБЕНИТИ(СЯ), КОРЕНИТИ, КОСТИТИ, ШПЕТИТИ

Лаяла, лаяла — насилу ціле село перелаяла **(Ном.)**

Кузьма вирішив на перший раз не **лаятя** хлопця, а тільки побалакати з ним **(Панч).**

Говорити можна, а **лаятись** нічого **(Ном.)**

Майор **лаявся**, проте злості не чулося в його словах **(Гонч.)**

Лайка та сварка, бучі та колотнечі! Не було того дня, щоб вони між собою не **лаялись (Мирн.)**

А потім доберем, кому дякувати, а кого **батькувати (Гол.)**

Одна другу безчестять, **ганять (Котл.)**

Щоб він мене за те не **ганив**, я мусив з хати утікать **(Г.-Арт.)**

Ганити — лаяти з докором, виказувати за щось.

Тихон нічим і не вважа, і не слуха, як його Стеха і **костить** і **коренить (Кв.-О.)**

Значення — попереднє.

Олімпських (богів) **шпетив** на всю губу, свою і неню лаяв любу **(Котл.)**

Я ж і собі нівроку вдалась, борецького роду не **шпетила (Барв.)**

Значення: лаяти докоряючи, ганьблячи

ЛЕБЕДІТИ див. ГОВОРИТИ

ЛЕҐІНЬ див. ПАРУБОК

ЛЕҐКОВАЖНИЙ, ЛЕҐКОДУМНИЙ, ЛЕҐКОДУШНИЙ, НЕРОЗВАЖНИЙ, НЕСЕРЙОЗНИЙ, НЕРОЗСУДЛИВИЙ, ПУСТИЙ

Галя давно відраджує подругу, щоб з Тихоном не водилась. І при матері каже: хлопець собою показний і вродливий,— та **легковажний (Горд.)**

Усі молоді такі — всі вони вітрогони, **легкодумні (Н.-Л.)**

А в козака розум **пустий**, хоче дівку з ума звести **(С. Г.)**

На гладкому низькому чолі ніяка поважніша думка не лишила сліду, а на устах грав **легкодушний** усміх **(Фр.)**

Простіть його і не беріть за зле слів **нерозважних (Л. У.)**

Несерйозне ставлення до роботи **(Ле).**

ЛЕҐКОВАЖНІСТЬ, ЛЕҐКОДУМНІСТЬ, ЛЕҐКОДУМСТВО, ЛЕҐКОДУХІСТЬ, НЕРОЗВАЖНІСТЬ, НЕРОЗСУДЛИВІСТЬ, НЕСЕРЙОЗНІСТЬ

Мабуть, Ярина переоцінила свої здібності. Дівоча **легковажність** попсувала всю справу **(Десн.)**

Мовчали б краще, колего, — спинив його Дон-Кіхот (Рудик), — та не дратували пана Тиховича своїм **легкодумством (Коц.)**

Ніхто не міг обвинуватити його в **нерозсудливості (Епік).**

Ніхто в тому не винен, ніхто, крім його необачності, **нерозважливості (Крим.)**

Може, це й **легкодухість**, але я дуже і дуже задумуюсь — чи краще зробив, виїхавши з Чернігова **(Коц.)**

ЛЕҐКОВАЖНО, ЛЕҐКОДУМНО, ЛЕҐКОДУШНО, НЕРОЗВАЖНО, НЕРОЗСУДЛИВО, НЕСЕРЙОЗНО

З серцем, з життям не можна поводитись **легковажно**, не поміркувавши гаразд **(Н.-Л.)**

Досадно було на батька, що так **легкодушно** пускав від себе добро **(Фр.)**

ЛЕҐКОДУХИЙ, МАЛОДУШНИЙ

Значення: опасливий, боязкий, нерішучий в мислях, слабовольний в діях...

Лукія вирішила сама вдатися до Калиток, **легкодухого** чоловіка не брать з собою **(Горд.)**

Вернулися з водопою... Чіпка розказував, який йому вовк здався: «здоровий, а **легкодухий (Мирн.)**

ЛЕГКОДУХІСТЬ, МАЛОДУШНІСТЬ ЛЕГКОДУХО, МАЛОДУШНО

До такої справи треба поставитись з усією серйозністю, а не **легкодухо (Фм.)**

ЛЕГКОДУХ див. БОЮН
ЛЕГКОДУХИЙ див. БОЯЗКИЙ
ЛЕГКОДУХІСТЬ див. БОЯЗНЬ
ЛЕДАЙ див. ЛЕДАР
ЛЕЖЕБОК див. ЛЕДАР
ЛЕЖЕНЬ див. ЛЕДАР

ЛЕДАР, ЛАЙДАК, ВАЛЯКА, ГУЛЬТЯЙ, ГУЛЬТІПАКА, ЛЕДАЦЮГА, ЛЕДАЧ, ЛЕДАЩО, ЛЕЖЕБОКА, ЛЕЖЕНЬ, ЛОБУР, НЕРОБА, ПІЧКУР, ПОЛЕЖАЙ, УБОЇЩЕ, БАЙБАК, ЛІНЮХ

А здалеку п'яний **ледар** кривуляє по степу **(Тич.)**

А ти, **лайдаку**, якийсь, тобі що до Палагни... **(Коц.)**

Сказано, **ледай**: і досі скотині не подавано й не позагрібано **(Грінч.)**

Відчепися, **гультяю!** не тебе я виглядаю **(Рудч.)**

І здавався їй Чіпка не таким **гультіпакою** та волоцюгою, яким його **люди взивали (Мирн.)**

Ледацюга, ледацюга, ледачого й батька **(С. Г.)**

Він до краю розлайдачився, сказано, у **ледач** записався **(Грінч.)**

Хлопче-молодче, який ти **ледащо**, задумав женитися, сам не знаєш нащо **(Нп.)**

Вставай, **лежебоко**,— сказав добродушно батько,— та розкажи ще раз, про що ти гомонів учора з Кажаном **(Донч.)**

Буду я дома пробувати, будуть мене люди **пічкуром, полежаєм** прозивати **(Дума).**

Хто б сподівавсь, що Турн **байбак (Котл.)**

Отак дрижить **лінюх**-школяр, не вивчивши урока **(Крим.)**

А з тебе що! лежиш, **ледащо!** Такії **лежні** людям нащо? **(Гліб.)**

А, вже ти щось накоїв, **лобуре (Козл.)**

Здобули землю, що ми в бурі й небезпеках навіки од **нероб** її звільнили ми **(Сос.)**

Забили до того, що з моторненького хлопчика зробилася якась тупиця, **убоїще (Мирн.)**

ЛЕДАРСТВО, ЛІНЬКИ, ЛІНОЩІ, ЛІНЬ, БАГЛАЇ, НЕРОБСТВО, БАЙДИКУВАННЯ, НІЧОГОНЕРОБЛЕННЯ

Максим тепер висловив одверто свої думки про безвольність, мрійливість і, може, навіть **ледарство** Галі **(Кон.)**

Не раз... **ледарством** своїм вони його гнівили **(Кул.)**

За **ліньками** нічого не зробив **(Грінч.)**

Йому насправді і голови повернути було **ліньки (Іван.)**

Мені не хотілося навіть думати — чудні **лінощі** розлилися по цілій моїй істоті **(Смол.)**

Спати хочеться, а лягати **лінь (Вас.)**

Баглаї напали **(Ном.)**

І не докучило тобі **байдикування (С. Г.)**

Солодке **нічогонероблення (Крим.)**

ЛЕДАЧИЙ, ЛЕДАЩИЙ, ЛІНИВИЙ, ЛІНЬКУВАТИЙ

Туркеня дрімала. Дрімав у гаремі **ледачий** султан **(Шевч.)**

Хлопець **лінькуватий** був, млявий **(Барв.)**

Ледача шкапа скрізь припинки має **(Ном.)**

Ледащому всюди зле **(Чуб.)**

Лінивий два рази робить, а скупий два рази платить **(Нпр.)**

Був тут собі в нашім селі, Іван, парубчак здоровий і вродливий, але такий **лінивий**, такий **лінивий (Фр.)**

ЛЕДАЩИЦЯ, ЛЕДАРКА, НЕРОБА, НЕДБАХА

Ходила б у білому, дак скажуть — чепуриться, ходила б у чорному, дак скажуть — **ледащиця (Метл.)**

В того доля ходить полем, колоски збирає; а моя десь **ледащиця**, за морем блукає **(Шевч.)**

Бідою й голодом **недбах** вона карає **(Кул.)**

ЛЕДАЩІТИ (ЛЕДАЧІТИ), ЛЕДАРЮВАТИ, ЛІНУВАТИСЯ

Описові звороти: БАГЛАЇ БИТИ, БАГЛАЇ ВКИНУЛИСЬ, БАЙДИКИ БИТИ, ХАНЬКИ М'ЯТИ

Хто **ледащіє**, той себе не жаліє **(Нпр.)**

Лінивий з печі: — Поможи, Боже! а той йому на це: Не **ледачій**, небоже! **(Фм.)**

Я їй щиро робила, не **лінувалась** і слухняна була **(М. В.)**

Баглаї вкинулись, та й робити не хочеш **(Грінч.)**

Ходить, **ханьки мне, баглаї б'є (Фм.)**

Так говорять на лінюха, який не хоче робити.

Тобі б тільки лежати та **байдики бити (Н.-Л.)**

ЛЕЛЕ див. ГОРЕ

ЛЕЛЕКА, БОЦЮН, БОЦЯН, БУЗЬКО, БУЗЬОК, БУСОЛ, ЧОРНОГУЗ

Лелека, боцян і чорногуз — це ж три назви однієї птиці: так кажуть... на нашого **бузька (Смол.)**

Усе так звично: синь ріки, летять понад Ворсклою **лелеки (Мур.)**

Вночі на могилі, одбившись од косяка, постояв на одній нозі **боцюн (Риб.)**

Літає **бузько** над берегом **(Туд.)**

З низин літали в село **бусли (Коц.)**

Карпович, завжди вірний ролі вигадника, колись-то захотів, щоб **бусол** на стовпі у нього жив і колесо велике приладнали,— звивай, **лелеко**, хоч яке кубло **(М. Р.)**

Пан... заклав руки в кишені, штани на ньому чорні, а куртка біла — і знов зацибав на луці, як **чорногуз (Коц.)**

ЛЕЛІННЯ див. ДЗЮРЧАННЯ

ЛЕЛІТИ див. БЛИЩАТИ

ЛЕЛІЯТИ, ПЛЕКАТИ, ПЕСТИТИ, ПЕСТУВАТИ, ВИКОХУВАТИ

Значення: з великою любов'ю, ніжністю вирощувати дитя; культивувати рослини; виношувати в душі якісь благородні людяні думки, ідеї і т. ін.

Світлі думи він **леліяв**, поривання чарівні **(Граб.)**

Ой, косо, косо, жаль мі тя: не рік я тебе **плекала (С. Г.)**

Пестила мати дочку, та й дала в чужу стороночку **(Нп.)**

Викохала свою дівочу красу **(Н.-Л.)**

ЛЕМЗАТИ див. ІТИ За

ЛЕМЕНТ див. КРИК

ЛЕМЕНТУВАТИ див. КРИЧАТИ

ЛЕПЕТАТИ див. ГОВОРИТИ

ЛЕПКИЙ див. КЛЕЙКИЙ

ЛЕПСЬКИЙ див. ГАРНИЙ

ЛЕПСЬКО див. ГАРНО

ЛЕСТИВИЙ, ЛЕСНИЙ, ОБЛЕСЛИВИЙ, ОБЛЕСНИЙ, ПІДЛЕСЛИВИЙ, УЛЕСЛИВИЙ, ПІДХЛІБЛИВИЙ, ПІДХЛІБНИЙ

Микошинський ласував не так тютюном, як **лестивими** догадками полковника **(Ле)**.

Тодос — **лесний** чоловік **(Грінч.)**

Подобалась вона Люборацькій, бо **облесна** була **(Свидн.)**

Лащиться, мов **облеслива** собака **(Грінч.)**

Облесливий чоловік — гірше потайного собаки **(Нпр.)**

Там такий **підлесливий**, що оце вкусе і меду тобі дасть **(Фм.)**

Чоловік **улесливий (Грінч.)**

ЛЕСТИВО, ОБЛЕСЛИВО, ОБЛЕСНО, ПІДЛЕСЛИВО, УЛЕСЛИВО, УЛЕСНО, ПІДХЛІБНО, ПІДХВАЛЬНО

ЛЕСТИТИ(СЬ), ЛАБУЗНИТИСЬ, ЛАСТИТИСЬ, ЛИЗАТИ(СЬ), ПІДЛАБУЗНЮВАТИСЬ, ДОБРИТИСЬ, ПІДЛАЗИТИ, ПІДЛАЩУВАТИСЬ, ПІДЛЕЩУВАТИСЬ, ПІДЛИЗУВАТИСЬ, ПІДМОЩУВАТИСЬ, ПІДСИПАТИСЬ, ПІДГНІЗДЖУВАТИСЬ, ПРИГНІЗДЖУВАТИСЬ, ПРИЛАЩУВАТИСЬ, ШИЛИТИСЬ, ХЛІБИТИ, ПІДХЛІБЛЯТИ

Описові звороти: КЛАНЯТИСЬ В НОГИ, МАСТИТИ МАСЛОМ, МАСТИТИ МЕДОМ ПО ГУБАХ, ЛИЗАТИ П'ЯТИ, ЛИЗАТИ ХАЛЯВИ (ЧОБОТИ), ЯЗИКОМ ГРАТИ, В ОЧІ СВІТИТИ, СЛОВАМИ (ЯЗИКОМ) МАСТИТИ

Гості уміло **лестили** господарям, особливо Бодзівський **(Панч)**.

Не **лести** мене своїми пишними словами **(Кул.)**

Давай уже хоть коло сього **леститися**: оце, кажуть, пан так пан **(Кул.)**

Явдошка запала йому в око, вразила в серце. Максим почав **лабузнитись** до неї **(Мирн.)**

Стали... лизуни **добритись** до панів **(С. Г.)**

Стеха: Схаменувся на самісінький святвечір та **ластиться: «І** сяка й така, і добра, і розумна ти, Стехо; поможи!» **(Шевч.)**

Не такий Василь Порох, щоб **лизався** (до панів) **(Мирн.)**

Він усе коло панів **лижеться (Грінч.)**

Не **лижи**, бо дірка буде **(Фм.)**

Так глузують з того, хто надмірно до когось леститься.

Уже Вулкан розм'як, як каша, Венера же собі на це; за діло ну: бере, бач, наша! Тепер під його **підіб'юсь (Котл.)**

Підлабузився до Горлиці Горобець, наче справді запорозький молодець **(Гліб.)**

Іванець **підлестився** до січовиків **(Кул.)**

Вона така підлизуха: **підлижеться, підмоститься (С. Г.)**

Вона **підлізла** до Оксани та й стала їй розказувати, як то капитан її любить **(Кв.-О.)**

Ви й так щось дуже **підсипаєтесь**... Ви знаєте, що я заміжня жінка **(Котл.)**

А що ж — не так тепер буває проміж жінками і у нас? Коли чого просити має, то добрий оглядає час і к чоловіку **пригніздиться**, прищулиться, приголубиться **(Котл.)**

Прилащиться підлиза (Лисиця) хоч до кого: солодкії слова приманюють великого й малого,— то вже така дурниця світова **(Гліб.)**

А він так шилиться під пана, така думка — дасть землі **(Грінч.)**

У тебе голова добра,— **підхлібляв** йому Мендель **(Фр.)**

Інший в **ноги кланяється**, а за п'яти кусає **(Ном.)**

ЛЕСТЬ, ЛЕСТОЩІ, ЛЕСТКИ, ПІДЛЕСЛИВІСТЬ, УЛЕСЛИВІСТЬ

Смерть **лесті** не знає **(Ном.)**

Сидить Гриць на важниці, тяженько здихає, а до його чорнявая **лестю** упадає **(Чуб.)**

Оті шепотінники-окономи чого не допнуть у панів добрим способом, то завсіди доб'ються у них **лестками (С. Г.)**

Чого вона не досягне ласкою, **підлесливістю,** коханням **(Н.-Л.)**

ЛЕЩАТА, ЩИМКИ

Він разом з Танею порався біля станка, підкручував гайки, **лещата (Донч.)**

Як треба, то хоч у **щимки** голову положи, то не здумаєш **(Ном.)**

ЛЖА див. БРЕХНЯ

ЛИБОНЬ, ЗДАЄТЬСЯ, МАБУТЬ, ЧИ НЕ, ГЛЯДИ, МОЖЕ

Валерій прокинувся недавно, розбуджений **либонь** далеким гудком пароплава **(Ільч.)**

На березі їх було тепер **либонь** тільки двоє **(Смол.)**

З ким це вона забалакалась? **Либонь** Прокіп Кандзюба? **(Коц.)**

Чорна хмара наступає, **либонь** дощик буде **(С. Г.)**

А під лісом, край дороги, **либонь** курінь мріє **(Шевч.)**

Вдома, **здається,** всі спали **(Коц.)**

Чого ж я плачу? **Мабуть,** шкода, що без пригоди, мов негода, минула молодість моя **(Шевч.)**

А туди буде верстов, **гляди,** десять **(Крим.)**

ЛИВАР, ЛИВАРНИК

Йшли **ливарі,** рибалки й орачі з Луганська, Балти,- Харкова й Тараща за волю битись **(Баж.)**

Потрібні йому були різні люди: і лікарі, і цирульники, і теслярі, і **ливарники (Іван.)**

ЛИВЕНЬ див. ДОЩ

ЛИГАТИ див. ЇСТИ, БИТИ

ЛИЗКАТИ див. ЇСТИ

ЛИЗОБЛЮД див. БЛЮДОЛИЗ

ЛИЗУН, ЗАДОЛИЗ, ПІДЛИЗА, ЛИЗОБЛЮД, БЛЮДОЛИЗ

Стали... **лизуни** добриться до панів **(Грінч.)**

Вона така **підлизуха.** Підлижеться, підмоститься **(Грінч.)**

Бачив я **задолизів,** бачив і **лизоблюдів,** бачив я всяких інших приклонників, підніжків, кадильників і підлизачів, але такого, як цей... **(Ільч.)**

ЛИЛИК див. КАЖАН

ЛИНВА див. ВІРЬОВКА

ЛИСИЙ, ГОЛОМОЗИЙ, ГОЛОМШИВИЙ, ЛИСАК

Описовий зворот: БОСА ГОЛОВА

Данило вже побачив, що Андрій став **лисий (Коп.)**

Лисий лисого здалеку бачить **(Ном.)**

Дід твій лисий, а батько **голомозий (Нпр.)**

Голомшива голова **(Грінч.)**

Еге, я бачу, що в тебе вже **боса голова (Фм.)**

ЛИСНІТИ див. БЛИЩАТИ

ЛИТИ(СЯ), БУХАТИ, БУРХАТИ, ДЗЮРИТИ, ЛЛЯТИ(СЯ), РИНУТИ, СТРУМЕНІТИ, ЦЕБЕНІТИ

Описові звороти: БІГТИ ЦІВКОЮ, БИТИ ЦІВКОЮ, ЛИТИСЯ ЦІВКОЮ, ЛИТИСЯ СТРУМЕНЕМ

Надворі лле перший густий і теплий весняний дощ **(Шиян).**

Нащо в криницю воду **лити,** коли вона і так повна **(Ном.)**

А серденько одпочине, поки сльози **ллються (Шевч.)**

А в тієї дівчини, а в тієї молодої аж на землю сльози **ллються (Метл.)**

Слова його **лились,** текли, в серце падали глибоко **(Шевч.)**

Електричне світло тихо **лилося** з-під абажура **(Десн.)**

Хвиля **бухнула** через двері в хату і вдарила в стіни **(Коц.)**

Бурхнуло з неба, мов із бочки **(Котл.)**

О, недаремно, ні, в степах гули гармати, і **ллялась** наша кров і падали брати **(Сос.)**

Кров **дзюрить (С. Г.)**

Права ніжка розтрощена, а з-під правого крила кров так і **цебенить (Сим.)**

Так і **цебенить** кров **(Грінч.)**

Рине вода, **рине (Нп.)**

Дощ іде, як відром ллє, а з стріх **біжить як цівкою (Ном.)**

Кров **цівкою б'є (Грінч.)**

Від залізних бочок, з котрих **цівкою ллється** паруюча рідина, раз у раз бігають з повними бідонами носії, постачають інжекторам набої **(Коц.)**

Де ті й сльози беруться, так і **ллються струменем (М. В.)**

ЛИТИСЯ див. ІТИ 3-а

ЛИХИЙ див. ЗЛИЙ, КЕПСЬКИЙ

ЛИХИЙ ПОНІС див. ІТИ 5

ЛИХОВІСНИЙ див. ЗЛОВІСНИЙ

ЛИХОВІСНО див. ЗЛОВІСНО

ЛИХОДІЙ див. ВОРОГ

ЛИХОЛІТТЯ, ЗЛИГОДНІ

Описові звороти: ЛИХА ГОДИНА, ЧОРНА НІЧ.

Розказали кобзарі, нам про войни і чва-

ри, про тяжке **лихоліття**, про лютії кари **(Шевч.)**

Дідусю, ти страшні казав нам байки, я радий, що не бачив **лихоліття (Л. У.)**

Загартований життєвими **злигоднями** поет (Шевченко) розучився цінити все те, що давалося легко **(Ільч.)**

ЛИЦЕ, ВИД, ЛИЧКО, МАРМИЗА, МОРДА, ОБЛИЧЧЯ, ОБРАЗ, ПАРСУНА, ПИКА, ПИСОК, РИЛО, РЯЖКА, СУРЛО, ТВАР, ФІЗІОНОМІЯ, ХАРЯ

Слова-синоніми даної групи — мармиза, морда, пика, писок, рило, ряжка, сурло, фізіономія — належать до згрубілої лексики; в живій розмовній і літературній мові завжди використовуються в зниженому стилі, з різко негативним забарвленням.

Данило здивовано розглядав **лице** матері **(Коп.)**

Шестірний перемінився в **лиці** — поблід, задрижав **(Мирн.)**

Соломія з тихим смутком дивилась на Остапа й чула, як по її **виду** котилась сльоза за сльозою **(Коц.)**.

Він увесь на **виду** відразу змінився, як недужий **(М. В.)**

А без долі біле **личко** — як квітка на полі **(Шевч.)**

Схвильовані, з ознакою величезної відповідальності на **личках**, хлоп'ята, очевидно, мали якісь дуже важливі новини **(Собко)**.

Слово **личко** вжито в ласкально-зменшеній формі.

Ти хочеш, щоб я тебе по **мармизі** затопив? **(Кроп.)**

Звичайно, потурати не слід,— було б таки заїхати по **мармизі (Гол.)**

Слово **мармиза** — вульгаризм; слова **затопити, заїхати** переносно — вдарити.

Підняв **морду** так, що й кочергою носа не дістанеш **(Ном.)**

Так говорять на того, хто бундючиться, хвастає, чванiться.

Ми вержимо вогонь, залізо і свинець на лапи їх брудні, в оскаженілі (фашистські — **А. Б.) морди (М. Р.)**.

Слово **морда** — вульгаризм. Про тварин: Вовк підняв догори **морду** і заскавучав, як собака **(Донч.)**

Піт рясно струмився на **обличчі (Риб.)**

На **обличчі** був препоганий **(Грінч.)**

А лихий ворог позавидував йому, одняв землю, закрив своєю нечистою рукою її милий **образ (Мирн.)**

Не бачив я Марусеньки в **образ (Нп.)**

Хоч не бачила вас у **образ**, та чула й знаю вас **(Грінч.)**

Його **парсуна** засоромилась, почервоніла, як рак **(Кв.-О.)**

Як дам тобі ляща в **пику (Котл.)**

Дивлюсь: цар підходить до найстаршого... та в **пику** його як затопить! **(Шевч.)**

От вітер! Так і смалить у **писок! (Крим.)**

Ну, й самогону ще барило, жери, хлещи, німецьке **рило (Воскр.)**

Слово **рило** — вульгаризм. Про тварин: Кабан коли не розбіжиться з перестраху, коли не удариться об дуба **рилом (Рудч.)**

Живицю, олово топили, хто лізтиме, щоб лить на **твар (Котл.)**

Червона гарасівка тобі до **тварі (С. Г.)**

Гарасівка — червона шерстяна стрічка.

Він мав на голові дві тварі, чи гарні були, чи **харі** — об тім Вергілій сам мовчить **(Котл.)**

ЛИЦЕМІРНИЙ, ОБЛУДНИЙ, ПІДСТУПНИЙ, ПРИКИДЛИВИЙ, ФАЛЬШИВИЙ, ФАЛЬШИВОСЕРДИЙ, ЛУКАВИЙ, ДВОЛИЧНИЙ, ДВОЄДУШНИЙ, ФАРИСЕЙСЬКИЙ, НЕЩИРИЙ

В своїх памфлетах Горький прекрасно розкрив **лицемірну** американську мораль **(Л. Г.)**

Облудна людина — що потайний собака: шкіриться, щоб укусити **(Фм.)**

Гидке, як зрада **підступна, лукава (Кул.)**

Ся дівчина зраллива, **прикидлива (М. В.)**

Я не люблю її, вона **лукава**, як видра **(Л. У.)**.

Нещирими устами цілували **(М. Р.)**

Сестриця лагідна моя, така, здається, чарівлива — в смиренності своїй **фальшива (Лук.)**

ЛИЦЕМІРНО, ОБЛУДНО, ПІДСТУПНО, ЛУКАВО, ФАЛЬШИВО, НЕЩИРО, ДВОЄДУШНО, ДВОЛИЧНО, ПО-ФАРИСЕЙСЬКОМУ

По-фарисейському з багатими чаркує і мовить бідному: мій брате, попостім **(Лук.)**

До красунь **нещиро** він зітха **(Лук.)**

Були, правда, й такі цікаві душі поміж приказними дяками, котрі **облудно** обіцяли віддати листа до власних рук цареві **(Ільч.)**

ЛИЦЕМІРСТВО, ОБЛУДА, ОБЛУДНІСТЬ, ПІДСТУП, ПІДСТУПНИЦТВО, ФАЛЬШИВІСТЬ, ПРИКИДЛИВІСТЬ, ДВОЛИЧНІСТЬ, ДВОЄДУШНІСТЬ, ФАРИСЕЙСТВО

Фарисейству й **лицемірству** я концесій не робив **(Фр.)**

Відчув **фальш** своїх слів і **нещирість** своєї цікавості **(Підмог.)**

Хто облудою віддихає, най нігди щастя не має **(С. Г.)**

Гадалам ся, мій миленький, втопити, щоб

з тобою **облудою** не жити (С. Г.)

Ще хвилина — **підступом** царицю пишну вкрадуть (М. Р.)

В моїх словах не знайдете **лукавства** (Кул.)

ЛИЦЯТИСЯ, ЗАЛИЦЯТИСЯ, УПАДАТИ, УВИВАТИСЯ, УМИЗГАТИСЯ, ВОЛОЧИТИСЯ, ЖЕНИХАТИСЯ, ТУПЦЯТИСЯ

Була в небіжчика... дочка єдиная красна, як сонце зрана,— от і **лицялося** багато паничів (М. Р.)

І **лицявся** то з тією, то з другою любо (Шевч.)

Василь **залицявся** до Олександри (Коц.)

Митро: Ні, ти нам насамперед скажи, що то за дівчина була, до котрої ти тут **залицявся** (Фр.)

Всі на мене **залицялись** і сватати стали (Шевч.)

Він за нею так **упадав**, проходу дівчині не давав, а поженихались, як показились: те в плуг, а те в луг (Фм.)

Чи се тая дівчинонька, що я **женихався**? (Нп.)

Не один з магнатів і князів **умизгався** за князівною, і кожному довелось покуштувать гарбуза (Стор.)

Як кукувала я — за мною **волочились**, тепер — хоч би один на сміх (Гліб.)

ЛИЧИТИ, ГОДИТИСЬ, ПАСУВАТИ, ПРИСТАТИ, ВИПАДАТИ, ПОДОБА, ПРИСТОЙНО, ГОЖЕ

Значення: до лиця, гаразд, добре.

Слово **подоба** використовується як прислівник чи безособова форма дієслова, часто із заперечною часткою **не.**

Слово **личити** також часто використовується з заперечною часткою **не.**

Ганна була в білому, досить довгому платті, яке дуже **личило** їй (Гонч.)

Надія: ...**Личить** мені безкозирка?

Вітровий дивиться на Надю: Вам усе **личить** (Корн.)

Не **личило** обом їм ставати за перекладачів, і довелося взятись до цього діла дочці (Ільч.)

«Приходь та поїдемо прогулятися човном по Дніпру або в ліс... Га?» Воно не **годиться** трохи дівчині до самотнього хлопця... (Гринько).

А потім — наставав суворий день, та хвора жінка, та півголі діти, що рима традиційна «де вас діти» якнайвірніше **пасувала** їм (М. Р.)

Любої пари не знайшов, а побратись абияк — не **гоже** (Кв.-О.).

Чи **подоба** так робити? Чи **подоба** ж се, бабуню? (М. В.)

Не **подоба** зірці та рано зіходити, не **подоба** дівці до козака виходити (Чуб.).

Не **подоба** тобі, діду, таке робити (Грінч).

Його вогкі сумовито-догідливі очі більше б **пасували** богомільнику, аніж цьому п'яниці і дрібному злодюжці (Стельм.)

Сидіти дома **не пристало** козакові (Боров.)

Землею владати не **випадало** людям не гербованим (Кул.)

Чи ялося свиням на росу ходити? (Ном.)

Пане гетьмане, старого пса не **пристойно** мішати в нашу компанію (Кул.)

ЛИШЕ, ЛИШЕНЬ, ЛИШ, ТІЛЬКИ, ІНО, ЄДИНО, ВИКЛЮЧНО

Хотів говорити і не міг. **Лише** дивився (Коц.).

Лиш Данило щез в тумані, аж із-за горбочка йде дівчина молодая (Руд.).

Пішли парубки, **лишень** шапки видко... (Чуб.)

Не прийшла ні снідати, ні обідати, **іно** прийшла воду одвідати (С. Г.).

Законодавча влада СРСР здійснюється **виключно** Верховною Радою СРСР (УРС)

ЛИШЕНЬКО див. ГОРЕ.

ЛИШНІЙ, ЗАЙВИЙ, ЗАЛИШНІЙ

Лишнього нічого не вигадуй (Ном.)

Ой, матінко моя — вишня, чи я ж у тебе **лишня** (Нп.).

І Яремі дали кожне **зайвого** з обозу (Шевч.)

У мене ні сорочки **залишньої** немає, ні юпчини (Мирн.)

ЛИШАТИ(СЯ), КИНУТИ, ОБЛИШИТИ, ОСТАВАТИСЯ, ОСТАВЛЯТИ, ПОКИДАТИ

Значення: тимчасово чи назавжди лишати, покидати когось, щось; лишатися самому чи лишати когось в якомусь становищі; лишати по собі пам'ять, сліди по землі, снігу тощо.

Не ті люди тут живуть, яких він **лишав**, ідучи до брата (Грінч.)

Ти мене можеш **лишити**, а я тебе не лишу ніколи (Федьк.)

Тепер я вашу зброю всю у закладі **лишаю** (Л. У.)

Ноги Якима, узуті в здорові чоботи, глибоко поринали в сніг і **лишали** за собою цілу низку ямок (Коц.).

Пане Мартине, прошу вас, робіть свою роботу, а свої уваги **лишіть** для себе (Фр.)

Пішли парубки, лишень шапки видко, **лишилися** самі шмаровози — подивиться гидко (Чуб.).

Наперед не випирайся, а ззаду не **лишайся** (Ном.)

Петрикова мати щодня ходила на робо-

ту, і він **лишався** дома сам **(Куч.)**.

Самотньо **лишилася** Лукія вдома **(Ле)**.

Зброю **кинули** десанти, світ заморський задрижав, як тікали окупанти чотирнадцяти держав **(Мур.)**

Богдан Хмельницький **облишив** Січ і вписався до реєстрового війська **(Панч)**.

Я в дорогу вибираюсь, тебе, мила, **оставляю (Чуб.)**

Ой, голубок гуде, а голубка буркоче, що голуб голубку **покидати** хоче **(Метл.)**

Покинь даремну думку думати, покинь нещиро мене кохати **(Чуб.)**

Як дівчині не журиться — козак **покидає (Метл.)**

ЛИЩАТИ див. БЛИЩАТИ
ЛІГВИЩЕ див. БЕРЛОГА
ЛІД див. КРИГА
ЛІЖКО, КОЙКА, КРОВАТЬ, ЛОЖЕ, ЛІЖНИЦЯ, ОДР, ПОСТЕЛЯ

Дома дівчину роздягли і поклали в **ліжко (Л. У.)**

По своєму **ліжку** простягай ніжку **(Ном.)**

Не на **ліжко**,— в домовину сиротою ляжу **(Шевч.)**

Пішов до **ліженька**,— постілька біленька, а на тій постільці дитинка маленька **(Чуб.)**

В спальні стояла пружинна **койка (Трубл.)**

На високій **кроваті** у подушках лежить недужа — жовта, як з воску **(М. В.)**

Спроваджують молодих у комору на **ліжницю (Основа)**

Я лежала на смертнім **ложі (Л. У.)**.

Діва молода з **постелі** скочила й щосили старого Карла за ковпак рукою жвавою вхопила **(Тер.)**.

Він лежить і в млості пристрасній дрімає; покров його з **одра** висить, і пух чоло йому вгортає **(Тер.)**.

ЛІКУВАТИ(СЯ), ВИЛІКУВАТИ(СЯ), ВИХОДИТИ, ВІДХОДИТИ, ГОЇТИ(СЯ), ВИГОЇТИ, ЗАГОЇТИ(СЯ), ЛІЧИТИ(СЯ), КУРУВАТИ(СЯ)

Доки Черниш **лікувався**, в полк йому прийшло звання лейтенанта, орден Червоного Прапора за висоту 805 **(Гонч.)**.

Запалянички його мали збут, і Власівна швидко **виходила** хлопця **(Гонч.)**

Значення: вилікувала від хвороби, недуги.

Вона тобі **відходить** твою слабість **(С. Г.)**

Рани **гоїла** на тілі жебрака, старого діда **(Л. У.)**

Потроху **гоїлися** глибокі багрові рани **(Собко)**.

Аби нам дістатися у гори, я тебе там **вигою**, мій брате **(Л. У.)**

Рани тіла **загоює** час. Рани душі треба лікувати щастям **(Перв.)**

Випий порошки сього зілля, все лихо **загоїть (Шиян)**.

Тоді йому кричали партизани такі гарячі та палкі слова, що враз від них **загоювались** рани і смерть втрачала всі свої права **(Дмитер.)**

До неї приходив доктор, **лічив** її **(Н.-Л.)**

Я сів при нім. «Що, маєте підмогу? **Лічитись** би, по лікаря послать». **(Фр.)**.

Раз йому довелось слабу **курувати (Рудан.)**

Поїхав до міста і там міг **куруватись (Л. У.)**

ЛІЛЕЯ див. КРИН
ЛІЛІЯ див. КРИН
ЛІНИВИЙ див. ЛЕДАЧИЙ
ЛІНУВАТИСЯ див. ЛЕДАЩІТИ
ЛІНЬ див. ЛЕДАРСТВО
ЛІНЬКИ див. ЛЕДАРСТВО
ЛІПЛЯНКА див. ДІМ
ЛІПШЕ, КРАЩЕ

Поволі професор починав одужувати, щодня йому ставало **ліпше (Баж.)**

Разом орали і молотили — і все виходило **краще** та швидше у них, ніж у людей **(Коц.)**.

Лучче кривду терпіти, ніж кривду чинити **(Ном.)**

ЛІС, БАЙРАК, БІР, ГАЙ, ТАЙГА, ПУЩА, НЕТРІ

Кругом яру зеленіє старий **ліс (Н.-Л.)**

Все **ліси** та **бори**, куди оком не скинь **(Мирн.)**

Вовка боятися — в **ліс** не ходити **(Нпр.)**

І червоніла Рось, і Жовті води, і за **байраком** гомонів байрак **(Дмитер.)**

Лісів стало менше, тільки по долинах трапляються невеликі **байраки (Н.-Л.)**

Такі були здоровенні та глибокі **байраки**, що, Боже, світи **(Грінч.)**

До зеленої неділі в **байраках** біліли сніги **(Шевч.)**

Ой, не шуми, луже, зелений **байраче (Нп.)**

Байрак — невеликий (площею) ліс, що росте (виріс) у яру або на нерівній низині, часто розмитий весняними дощовими водами.

І бачу я: в незнаному тремтінні ніч лягла на чорний **бір (Баж.)**

Шумлять **бори** у сонця зливі, як моря синього бурун **(Сос.)**

Закотилось сонечко за зелений **бір**, ми підемо вечеряти у багатий двір **(Нп.)**

Бір — великий масив старого соснового лісу (переважно).

Кого ж сиротина, кого запитає? і хто їй розкаже, і хто теє знає, де милий почує:

чи в темному **гаю,** чи в бистрім Дунаю коня напува? **(Шевч.)**

Ой **гаю,** мій гаю, та густий — не прогляну **(Нп.)**

Ходить милий по **гайочку,** вигравае в сопілочку **(Метл.)**

Гай, гайок — невеликий листяний лісок, переважно в степу.

Тайга — великий масив лісу, переважно на півночі.

У такі убрався **нетрі,** у таку зблукався **пущу,** де й нога людська не ходить **(Грінч.)**

Пуща, нетрі — густий, дрімучий ліс.

ЛІСА, ГОРОЖА, ЗАБОР, ОГОРОЖА, ПЛІТ, ПАРКАН, ТИН, ОГРАДА, ЧАСТОКІЛ, ВОРИННЯ, ШТАХЕТИ, МУР

Звір **лісу** пролама та в хлів убереться **(С. Г.)**

Гнат обережно переліз через **лісу** й опинувся в густому садку **(Коц.)**

Значення: лісу городять (плетуть) з хворосту, лози.

Коли їхали тією стороною, то бачили його будинок, дранню критий, **заборами** обнесений **(Мирн.)**

Забор — дощаний тин.

Огорожа кругом нова, висока, хазяйська **(Н.-Л.)**

Огорожа може бути комбінована: цегляна, дощана, з ворин (горизонтально покладених жердин).

Золотий сад і золотою **оградою** огороджений **(Рудч.)**

Ой, ходить сон коло вікон, а дрімота коло **плота (Макс.)**

Копитан хоть і подивиться на чоловіка, то неначе собака крізь **пліт (Федьк.)**

Низом, низом попід **плоти** в коноплях сховався **(С. Г.)**

Пліт — тин, виплетений переважно з хворосту, лози.

Ударили з гармати, як грім по небі, щоб ся **паркани** поздригали **(Чуб.)**

Живе, як сорока на **тину (Нпр.)**

Тин (тинок може бути) переважно хворостяний, іноді дощаний, а то й очеретяний...

Перед двором великий плац, **штахетами** обгороджений **(Свидн.)**

Штахети — гратчаста огорожа.

Перебігли вони міст, з'їхали на острів, поїхали попід самим садовим **муром (Н.-Л.)**

Мур — кам'яна чи цегляна стіна, огорожа.

ЛІСОПИЛЬНЯ, ТАРТАК

І день і ніч на **лісопильнях** і скрегіт пил, і сосен рев **(Ус.).**

Піду на заробок до **тартаку (Фр.)**

ЛІТ, ПОЛІТ, ЛІТАННЯ, ШИРЯННЯ, ШУГАННЯ

Тихим **льотом** якась пурхнула птиця **(М. Р.)**

Він зупинився і заздрісним поглядом провів орлиний **літ (Донч.)**

Переганяючи бійців, у шаленому **леті** промчала тачанка з кулеметом **(Стельм.)**

Людина взяла розгін, злетів високо сміливий **літ** думки, широко розкрилися крила її дерзань **(Р. У.)**

Він сам за мною залетів, за моїм тихим **польотом (Метл.).**

Повчу я молодих орлят **літання (Кул.)**

ЛІТАК, АЕРОПЛАН, САМОЛЬОТ

В повітрі, рокочучи, йшли **літаки,** піднісши на крилах червоні зірки **(Баж.)**

Стрілець-танкіст умить оцінив зенітні якості кулемета і вичікував, доки ворожий **літак** потрапить у сферу його вогню **(Ле).**

Від залітання бомб, розриву мін вода з глибин злітає, як букети... тут стогін ранених, там брязк і дзвін, **аероплани** і ракети! **(Слово...)**

Запалали огні за далиною синього неба, **самольоти** гудуть, бо на захід — фронти і фронти! **(Мал.)**

ЛІТАТИ, БУЯТИ, ЛИНУТИ, ПОЛИНУТИ, ПРИЛИНУТИ, ШИРЯТИ, ШУГАТИ

Літа орел, літа сизий попід небесами **(Шевч.)**

Скрізь **літаючи** по волі, пташка весело співає **(Граб.)**

Борис у цей час **літав** думками десь **(Гонч.).**

Не плаває — **літає** Семен Дніпром, тільки човен синю хвилю розбиває **(М. В.)**

Упасти на хвилі прозорі, **буяти** над морем хибким **(Л. У.)**

То не **лине** сокіл смілий, що завжди до бою звик,— виступає Ворошилов, наш луганський робітник **(Сос.)**

Лине чайка на безкраї плеса **(Мал.)**

Линув сокіл з України **(Метл.)**

По темно-синіх хвилях **линув** білий корабель **(Борз.).**

Линьте ж, дні, котіться, весни, до мети! **(М. Р.).**

Козак, як голуб: знявся та й **полинув (Ном.)**

Ой, коли б я зозуля, я б до неба **полинула (Макс.)**

Ой, прийди або **прилени** ти соколоньком до мене **(Метл.)**

Народ, поневолений німецькими загарбниками, просить «сокола сизокрилого, що

по небі літає», **прилинути** на Україну і послухати розповідь про велике людське горе й страждання **(Філ.)**

Степовий великий **птах ширяв** понад небом **(Янов.)**

Орел сизокрилий **літає, ширяє**, аж небо блакитне широкими б'є **(Шевч.)**

Ширяти — переносно — літати гордо, величаво, повільним плавним льотом у височині.

Де в полі труп, там і орел **шугає (Кул.)**

Коли **галич** у повітрі **шугає** — буде хуртовина **(Грінч.)**

Вони, мов те вороння, так і **шугнули** нарозтіч **(Грінч.)**.

Шугати — літати швидко, різко, роблячи в повітрі великий шум.

Кібець **шугнув** у табунець горобців, і маленька пташка затріпалась у кігтях хижака **(Фм.)**

ЛОБ, ЧОЛО

Слово **лоб** загальновживане. Слово **чоло** використовується переважно в поетичній мові.

Вона відкинула з **лоба** звислі пасма світлого волосся **(Смол.)**

Андрієві очі лізуть на **лоб**, а за плечима — мурахи **(Коц.)**.

Артилерія дивізії раптовим ударом у **лоб** противникові перекрила віддалений вогонь Безбоженка **(Ле)**.

Нікому на **чолі** не написано, що він **(Ном.)**

Мамо, не плач... Твій син піде на смерть з піднятим **чолом (Коц.)**

ЛОБУР (ЯКА) див. ЛЕДАР

ЛОВИТИ(СЯ), ЗЛАПАТИ, ЗЛОВИТИ (СЯ), ПІЙМАТИ(СЯ), СПІЙМАТИ(СЯ), СХОПИТИ, УЛОВИТИ

Хлопчики **ловили** ящірок, рвали розквітлі півники, збирали камінці **(Донч.)**

З раннім сонцем по весні він ходив **ловити** рибу **(Воронько)**.

Лови рибку, яка **ловиться (Ном.)**

Ох, і **ловилися** ж прокляті коропи в те літо пам'ятне **(М. Р.)**

Та коли б не з наших, його б уже **злапали** поліцаї **(Сміл.)**

Тікай, тікай, козаченьку, хотять тя **злапати (Чуб.)**

Та **зловили** Морозенка, рученьки зв'язали **(Нп.)**

Вони **зловили**... І чепчик загайливо переступив іще на крок уперед.

— Кого **зловили**?

— **Спіймали** тобто...

— Кого ж?

— Тобто я хочу сказати, **злапали (Ільч.)**

Краде злодій, а прийде час і злодія **схоплять (Фм.)**

Собі очиці зав'язала і у Панаса грати стала, Енея б тільки **уловить (Котл.)**

ЛОВЕЛАС див. БАХУР

ЛОВКИЙ див. ГАРНИЙ

ЛОЗИНА, ХВОРОСТИНА, Х(О)ЛУДИНА, ПРУТ, ЛІСКА, РІЗКА, ДУБЕЦЬ

Гусятник-хлопець заганяв од берега гусей додому; гукав їм: «Гайда!» і свистав, **лозиною** лінивих підганяв **(Гліб.)**

Не мила та **хворостина**, що по очах била **(Ном.)**

Смійся, смійся, вражий сину, поки знайду **хворостину (Нп.)**

Примітка: 2-й варіянт — поки знайду **холудину**.

Аж мій милий іде... і **хлудину** волоче таку сукувату **(С. Г.)**

Взяв **прут** і, підскакуючи, погнав гуси з обори **(Грінч.)**

Чухрає **різки** з берізки **(С. Г.)**

Треба назламувати **дубців** з усякого дерева **(Грінч.)**

Стоїть **лісочка**, на тій лісочці ні сучечка, ні болячечки **(Ном.)**

ЛОЖИТИ — КЛАСТИ

ЛОЗУНҐ див. ГАСЛО

ЛОКШИТИ див. БИТИ

ЛОМИТИСЯ див. ІТИ.

ЛОНО, ГРУДИ, ГРУДЬ, ПЕРСА

У тумані на могилі, як тополя, похилилась молодиця молодая. Щось до **лона** пригортає та з туманом розмовляє **(Шевч.)**

Харцизяки! вони в заклад від **лона** беруть дітей у матері-вдовиці **(Кул.)**

Любов: ...Що ж, іди, іди від мене в **лоно** природи, там, може, якраз знайдеш і русалочку з **леліями** річними в косах! **(Л. У.)**, переносно.

Хрипить у **грудях**, не буть мені в людях **(Ном.)**

Катря: ...Яка я щаслива, аж серце мало з **грудей** не вискочить **(Стор.)**

Підкорені під ноги, вже вороги не встануть. Дихни на повні **груди**, народне любий мій **(Тич.)**

ЛОПАТИ див. ІСТИ

ЛОПОУХИЙ див. КАПЛОУХИЙ

ЛОСКОМ див. БЕЗЛАДНО

ЛОЩИНА див. БАЛКА

ЛОЩИТИСЯ див. БЛИЩАТИ

ЛУГ, ЛУКА, СІНОЖАТЬ, ЛЕВАДА, ОБОЛОНЬ

Значення: низина, заросла травою (іноді також лісом, чагарями).

Ой, не шуми, **луже**, зелений байраче **(Нп.)**

У зеленім темнім **лузі** червона калина **(Метл.)**

Немов вітаючи переможців, кричали по полях і **лугах** птахи **(Скляр.)**

Професор довго дивився вдалину, де за **луками** жовтогарячою хмарою здіймався ліс **(Баш).**

Ніч. Калина. Річка лине. Пахне **сіножать.** Наче листя тополине, кучері дрижать **(Сорока).**

Зелені **левади** у вербах понад ставком **(Н.-Л.)**

На **оболоні** край ставка пастушка і пастух **(Вороний).**

ЛУЗАТИ, ЛУСКАТИ, ЛУЩИТИ

Значення: 1) добувати за допомогою рук, зубів із шкаралупи (шкаралущі) гарбузових чи соняшникових кабачків насіння, волоського, лісового чи кедрового горіха зернята для споживання під час свят, розваги, відпочинку тощо;

2) очищати від шкаралупи бобові — горох, квасолю, чечевицю; 3) обробляти механізмами, руками ґрунт орної землі, лущити (ламати) засохлу корку на поверхні ґрунту; 4) лущити див. бити.

Мотря мовчки **лузала** насіння **(Н.-Л.)**

(Дівчата — **А. Б.)** дивляться та шуткують, **лузаючи** насіння та оріхи **(Чуб.)**

Ой, вийду я за нові ворота, гуляю, гуляю, волоські горішки **лузаю, лузаю (С. Г.)**

Марко побачив громадянина, який весело **лузав** горіхи **(Трубл.)**

Катерина байдуже **лускала** насіння з таким звуком, як тріскотить хмиз у печі **(Коп.)**

Узяв на шаг насіння і, **лускаючи,** пішов за своїм ділом **(С. Г.)**

Вона **лущила** квасолю... **(Козач.)**

Марія, засвітивши світло, сіла край стола **лущити** насіння **(Мирн.)**

Трактор звільниться від молотьби, піде **лущити** стерню **(Куч.)**

ЛУКАВИЙ, ЗРАДЛИВИЙ, КРИВОДУШНИЙ, ПІДСТУПНИЙ

Значення: дана група слів (головне слово — лукавий) використовується переважно для характеристики хитрої, єхидної людини, неправдивої в житті, діях, мислях.

О царю поганий! Царю проклятий... **лукавий (Шевч.)**

Бо ти не любиш злого серця, цураєшся людей **лукавих (Кул.)**

Як же тебе не проклинать, **лукавая** доле? **(Шевч.)**

Мавка: ...Я не люблю її — вона **лукава,** як видра **(Л. У.)**

Схопив (Тарас — **А. Б.)** пензель — і незабаром з картону дивилися **лукаві,** хитрувато примружені дячкові очі **(Іван.)**

Водяник: Та знаю, знаю!.. **Зрадлива** і лукава в нього вдача **(Л. У.)**

Люди відчували небезпеку й розуміли **зрадливий** підступ зими **(Скляр.)**

Заснув Самсон — і голову думливу склонив до милої; вона ж, схилившись, вчиняла над ним подію ту **зрадливу (Л. У.)**

Родились ви на світ зрадливі, з утроби вийшли **криводушні (Кул.)**

Гидке, як зрада **підступна,** лукава **(Кул.)**

Ледве встиг стримати своє вдоволення **підступний** Бенедикт **(Хижн.)**

ЛУКАВИТИ, КРИВОДУШИТИ, ЛИЦЕМІРИТИ, ЛИЦЕМІРСТВУВАТИ, ФАЛЬШУВАТИ, ДВОЇТИ

Ти, доля, не **лукавила** зо мною, ти другом, братом і сестрою сіромі стала **(Шевч.)**

Брехливому і лукавому віри не ймі: брехливий ступнув — збрехнув, лукавий сказав — **скриводушив (Фм.)**

Та бачиш, як вони **фальшують** з нами **(Кул.)**

Сам **лицемірствує** з собою **(Фр.)**

Я ніколи не вміла **двоїти,** не вміла ховати того, що почувала **(Кон.)**

ЛУКАВО, ЗРАДЛИВО, КРИВОДУШНО, ПІДСТУПНО

У небелиці вимишляєш, народ **лукаво** лякаєш **(Котл.)**

Василь Карпович **лукаво** мружить око **(Донч.)**

Месап, забігши збоку, **зрадливо,** зо всього наскоку пустив в Енея камінцем **(Котл.)**

ЛУКАВСТВО, КРИВОДУШНІСТЬ, ПІДСТУПНІСТЬ

В моїх словах не знайдете **лукавства (Кул.)**

Обличчя Козакова **стало зосередженим,** і з нього зникло легковажне **лукавство (Гонч.)**

Криводушність цієї людини ховалася в маленьких вертлявих її очах **(Фм.)**

ЛУНА, ВИЛЯСКИ, ВІДГОЛОС, ВІДГОМІН, ВІДГУК, ВІДЗВУК, ВІДЛЯСК, ВІДЛУННЯ, ВІДЛУНОК, ОДГОЛОС, ОДГУК, ОДЛЯСК

Величезна і урочиста мелодія гимна нашої Вітчизни пливе над селом, котиться **луною** в лісі **(Куч.)**

Задзвонили, задзвонили,— пішла **луна** гаєм **(Шевч.)**

Розпочав нам Шевченко довгу і широку, справді вже рідну пісню — пішла **луна** по всій Україні **(С. Г.)**

Коли ж на довгому шляху прийдеться мені почути співи гучні, вільні,— в моїй душі для них **луна** знайдеться **(Л. У.)**

Аж ідуть **виляски** од його босих ніг по

твердій землі **(Мирн.)**

Який голос, такий і **відголос (Нпр.)**

Відголос грому віддавався в кімнаті гуркотом далекої канонади **(Кач.)**

Гуркоче грім на виднокрузі — знайомий відгомін боїв **(Дмитер.)**.

Пахучий пил невпинно осідає, фарбує все у матові півтони, і голоси людські — як **відгомони** того, про що розказує вода **(М. Р.)**

Відгомін луни пішов аж до самого Дніпра **(Панч.)**

Відгуки грізних ноток забриніли у його голосі **(Вас.)**

А з ним (з вітром — **А. Б.**) прилинули пісні пташині, і любий гай свій **відгук** з ними прислав **(Л. У.)**.

Який гук, такий і **відгук (Нпр.)**

Встає над землею у відзвуках грому, як діва крилата, вождеві хвала **(Слово...)**

Глухо пішов **відляск** води лісом **(Коб.)**

Аж **відляски** йдуть, аж оселя гуде та гогоче, а вона співає **(Мирн.)**

І сурм **відлуння** молоде зжене очей турботу **(Мал.)**

Десь звіддаля прилинув **відлунок** дитячого плачу **(Смол.)**

Десь далеко... завмирали останні **одголоси** пісні **(Вас.)**

Тихі, далекі одгуки мелодій полилися по долині Росі **(Н.-Л.)**

Поцілував тричі, аж **одляски** пішли попід вербами **(Н.-Л.)**

ЛУНАТИ, БРИНІТИ, ГУЧАТИ, ЗВУЧАТИ

Значення: відбивати звуки в повітрі (співи, музику, постріли і т. п.).

Над сопками **лунала** степова українська мелодія **(Десн.)**

Лунають на Радянській Україні веселі пісні щасливого вільного народу **(Вишня)**.

Музика жила в мозку, **бриніла** у вухах **(Собко)**.

І він прокинувся на світанні, цвіла у вікнах далина, ще рідні образи останні **бриніли** тихо, як струна **(Мал.)**.

Мухи **бриніли** в квітках **(Коц.)**.

А в перейму річки біжать, бігли вони, аж **бриніли (Чуб.)**

Значення: **бриніти** — від швидкого бігу води **звучати, дзюрчати.**

Струна тремтіла й **гучала (Коц.)**.

Промова його **звучала** дуже спокійно й по-діловому **(Трубл.)**

ЛУНКИЙ, ГУЛКИЙ, ГУЧНИЙ, ДЗВІНКИЙ, ДЗВЕНЯЧИЙ

По темних і **лунких** коридорах Старов прошмигнув майже бігцем **(Ільч.)**

Вартовий одійшов, нічого не сказавши, **гулкі** поніс кроки в той край коридора **(Гол.)**

Гучні оплески вкривають вітальну промову Якова Землянки **(Шиян)**.

Від розриву гранат і мінометного вогню **гучною** луною сходив ліс **(Шер.)**

ЛУПАТИ див. БЛИМАТИ, КЛІПАТИ

ЛУПА́ТИ див. ЛАМАТИ

ЛУПИТИ див. БРАТИ, БИТИ, ЇСТИ

ЛУПИТИ, ВИСИДЖУВАТИ

Нанесла (качка — **А. Б.**) яєчок, вкрила гніздечко пухом і сіла на яєчка **лупити** каченята **(Вишня)**.

Молодь кидала кості і **гучно** сміялась **(Коц.)**

Яєчка крадькома я другим підкладала,— нехай **висиджують**, дурні **(Гліб.)**

ЛУПИТИ ЗУБИ див. СМІЯТИСЬ

ЛУПАТИ ОЧИМА див. ДИВИТИСЬ

ЛУПАТИЙ див. ВИТРІШКУВАТИЙ

ЛУПЦЮВАТИ див. БИТИ

ЛУСНУТИ, ЛОПНУТИ, ЛУСКАТИ, ЛУСЬ, ЛУЩАТИ, ТРІСНУТИ, ТРІЩАТИ, ТРІСЬ, ТРУСЬ, ХРУЩАТИ

Значення: звук (звучання) як результат якоїсь дії, стану, процесу в житті людей, тварин, природі...

Не слуха Жаба, дметься гірш. Все думає, що стане більш. Та й що, дурна, собі зробила? З натуги **луснула** — та й одубіла! **(Гліб.)**

Ось щось злегка **луснуло** — наче перервалася нитка **(Мирн.)**

Не коліть, не бийте мене, бо не видержу — от-от **лусну (Н.-Л.)**

Хоч **лопни,** хоч перервись, а слово дав — кріпись **(Нпр.)**

Сипався з гілля дерев іній, льодок на калюжах **лопався, тріщав (Скляр.)**

Автомобіль спинився. **Лопнула** камера **(Риб.)**

Надворі мороз **лускає (М. В.)**

То там, то там **лускали** постріли **(Панч)**.

Лускав іноді грім і гоготав по дебрях і верхах **(Март.)**

Ракети **лускали** високо під хмарами **(Фр.)**

Стрельнув хтось з рушниці, коли раптом щось — **лусь! (Коц.)**

Коли діжа **лущить** — скоро весілля буде **(Грінч.)**

Той луг тріщить, **лущить (Рудч.)**

То, мабуть, двері на мороз **лущать (Н.-Л.)**

Від жару й камінь **тріскає (Ном.)**

На горищі... **тріщало,** неначе дах зривало з хати **(Стор.)**

Тріщи, не **тріщи,** вже минули водохреші **(Ном.)**

Так говорять про мороз.

Наступив на суху гілочку, а вона — **трісь!** І сполохала зайця **(Фм.)**

Та й заходився хорошенько м'ясце під дубом уминать, аж на зубах кістки **хрущать (Гліб.)**

Чує: **хрусь-хрусь** під ногами то пісок, то паліччя **(Барв.)**

ЛУСТА див. КУСОК

ЛУСНУТИ див. БИТИ

ЛУСЬ див. БИТИ, СТРІЛЯТИ

ЛУЧАТИСЯ, ПРИЛУЧАТИСЯ, ПРИКЛЮЧАТИСЯ, БУВАТИ, ВИПАДАТИ, ПРИГОДИТИСЬ, СКОЇТИСЬ, СТАТИСЯ, ТРАПЛЯТИСЯ

Кілька разів йому **лучається** ночувати в Бориславі **(Фр.)**

Як це **лучилось?** Як це **сталось?** Що **скоїлось?** Ніхто не знає... **(Мур.)**

Із голоду в кулак трубили,— така нам **лучилась** пеня **(Котл.)**

Словам, як людям і книжкам, зазнавати пригод **лучається (М. Р.)**

Прилучилась з чумаченьком у степу біда **(Шевч.)**

Приключилося їм горе **(Рудч.)**

Не все горе, **бували й** радощі **(Коц.)**

На віку, як на довгій ниві,— всяко **буває (Фм.)**

Випало мені якось бути у його в хаті **(С. Г.)**

Доводилося вам їздити... по Україні? **(Мирн.)**

Мені **доводилось** їхати цією ж дорогою після війни **(Куч.)**

Отака мені пригода **пригодилася (Крим.)**

За довгий свій вік **приходилось** старому бачити і стрижене, і шмалене **(Фм.)**

Сталась йому пригодонька не вдень, а вночі: занедужав чумаченько, з Криму ідучи **(Нп.)**

Між нами **стався** такий великий гріх **(Стор.)**

Те **станеться** за нашого ще живота **(Кул.)**

Трапляється і десять батьків на году, а мати одна на роду **(Грінч.)**

Наталці **траплялись** женихи **(Котл.)**

Трапляється, часом тихенько заплаче **(Шевч.)**

ЛУЧЧЕ див. КРАЩЕ

ЛУЧЧИЙ див. КРАЩИЙ

ЛЮБИЙ, ДОРОГИЙ, КОХАНИЙ, ЛЮБИМИЙ, МИЛИЙ

Ти, земле наша рідная, святая! Ти, Батьківщина **люба,** золотая! Це знову напад? З ворогом двобій? Ми чуєм, нене! Ми йдемо на бій **(Тич.)**

Дихни на повні груди, народе **любий** мій **(Тич.)**

Настя дивилася на портрети своїх **любих** синів, і посмішка гордовитого вдоволення не сходила з її уст **(Кач.)**

До **любої** небоги нема далекої дороги **(Ном.)**

Любого гостя весною частують медком, а восени молочком **(Ном.)**

Тіточко наша **любенька,** не кидай нас **(М. В.)**

От **любий** мій онучку, що прийшов провідати бабусю **(Фм.)**

Зі словами **любий, любенький, любесенький** ласкаво звертаються переважно до дітей за їх ввічливість, слухняність, старанність і т. п.: От любий, любенький, що вчишся гарно, не пустуєш, слухаєшся...

Ім'я Шевченка було, є і буде **дорогим** для всіх народів Радянського Союзу **(Корн.)**

Для **дорогого** друга і вола з плуга **(Нпр.)**

О, як люблю я рідну землю — тебе, **кохана** стороно **(Воронько).**

Пожди, **кохана** сестро, я те бачу, що ти мене і жалуєш і любиш **(Л. У.)**

ЛЮБИТЕЛЬ, АМАТОР

Наш шофер належав до **любителів** швидкої їзди **(Трубл.)**

Один гість **(аматор,** знавець) устав... **(М. В.)**

ЛЮБИТИ(СЯ), КОХАТИ(СЯ), СПОДОБАТИ(СЯ), УПОДОБАТИ(СЯ)

Значення: виявляти глибоке почуття любові до когось, чогось. Слова **любити, кохати** досить часто використовують з префіксом **по-:** полюбити, покохати...

Я знов **люблю,** я знов співаю, вітаю щастя молоде **(Мас.)**

Козак дівку вірно **любить,** заняти не сміє **(Метл.)**

З ким вірно **люблюся** — не наговорюся **(Метл.)**

Кохайтеся, любітеся, як серденько знає **(Шевч.)**

Була в нього в цім селі дівчина, що з нею він **любився (Шиян)**

— Ой ти, дівчино, мислоньками блудиш, сама ти не знаєш, кого вірно любиш.— Ой знаю, знаю, кого я **кохаю,** тільки я не знаю, з ким жити маю **(Нп.)**

Я не **кохаю** тебе! І не прагну дружиною стати **(Л. У.)**

Батьківщину я **кохаю (Тич.)**

І заплакала (Лілея —**А. Б.)** і сказала:

«Брате мій! З тобою ми давно вже **кохаємось»** (Шевч.)

Нема тії дівчиноньки, що з нею **кохався** (Нп.)

Дідона ж тяжко **сподобала** Енея так, що і не знала, де дітися і що робить (Котл.)

Не **сподобав** козак дівки, пішов до вдовиці (Грінч.)

Ой, піду я до млина та до дзюравого, **сподобаю** мельниченька кучерявого (Чуб.)

Як закине оком, то так і **вподоба** її (Котл.)

Уподобав і дід свого розумного й моторного онука (Мирн.)

Царівні він так **уподобався** (Рудч.)

ЛЮБКА, ЛЮБКО, ГОЛУБКА, КОХАНКА, КОХАНОК, КОХАНЕЦЬ, ЛАДО

Значення: любима дівчина (у парубка), любимий парубок (у дівчини); іноді — полюбовник, полюбовниця — коханка, коханець.

Добривечір, мила, добривечір, **любко** (Чуб.)

Оженися, мій синочку, візьми собі **любку**, цілуй її, милуй її, як голуб голубку (Чуб.)

Виведу стадо, на лузі сяду. В пісні згадаю **любку** мою (Мас.)

Чого ти плачеш уночі, моя **голубко** сизокрила? (Шевч).

На вигоні прощалася Горпина із своїм **любком** (Фр.)

Коханко ти моя! Викохав же я тебе не для кого, для себе (Чуб.)

Вийди, серце **коханочко!** (Метл.)

Розказала гайдамаці, хто вона і як її пустив старий чоловік до **коханка** (Стор.)

Килина: До кого ти прийшла? Його нема. Я знаю, ти до нього. Признавайся — він твій **коханок?** (Л. У.)

Та вже нема, вже й не буде милого **коханця** (Чуб.)

О мій Славутицю прославний, моє ти **ладо** принеси (Шевч.)

ЛЮБО див. ГАРНО

ЛЮБОВ, КОХАННЯ, ЛЮБІСТЬ, ЛЮБОЩІ

Значення: глибокий душевний вияв почуття приязні, поваги (до когось, чогось), відданості (комусь, чомусь).

Не завидуй багатому: багатий не має ні приязні, ні **любові,**— він все те наймає (Шевч.)

Ой Боже, Боже, що тая **любов** може! (Нп.)

Хоч у одній льолі, аби до **любові** (Ном.)

Щоб біле личко, а чорнії брови,— то ж козакові дівка до **любові** (Чуб.)

Хвилини першої **любові!** Хто вас не згадує в житті! (Мур.)

Кохання моє! Така в мене думка, що я тобі світ зав'язав (М. В.)

Значення: слово **кохання** вжито як звертання до любимої, коханої людини.

Минулося моє **кохання,** моє **женихання** (Н.-Л.)

Се **кохання** повстало з чарівного дання, любовного напою, випитого через помилку (Л. У.)

Скільки тут на землі, у нічній темній млі під тим промінням місячним чистим плаче юних сердець, що розбились внівець тим **коханням** палким і огнистим (М. Р.)

Заміж пішла по **любості** (М. В.)

Лукаш: Я того й не знав, що **любощі** такі солодкі (Л. У.)

Се на мене любощі напали; а матуся казала, що **любощі** як сон: не заїси, ні заспиш і, що робиш, не знаєш, мов вві сні (Кв.-О.)

ЛЮБОВНО, ОДНОДУШНО, ПРИЯЗНО, СЕРДЕЧНО, ЩИРОСЕРДО

Хороше да пригоже, да **любовно** живуть (Чуб.)

Чого маленькому мені тоді так **приязно** молилось? (Шевч.)

Живемо ми оттаке**ньки приязненько** собі та любо (М. В.)

Ой, любилося двоє дітей **сердечно** (Чуб.)

Щиросердо прожили батьки старі свій вік, було на що подивитись, було чому й повчитись молодим (Фм.)

ЛЮБУВАННЯ див. ГОЛУБЛЕННЯ

ЛЮБУВАТИ(СЯ), МИЛУВАТИ(СЯ)

Значення: виявляти до когось, чогось ласкавість, ніжність, голубливість; любуватися кимсь, чимсь, одержуючи приємність, насолоду, задоволення.

Чужі жінки **любувати** (С. Г.)

Мій миленький іде тихою ходою з іншою милою, він її цілує, він її **любує,** а на мене молоденьку нагайку готує (Чуб.)

Любує на землю, що, як писанка, красується (Мирн.)

МИХАЙЛО: Хіба не можна **любувати** красою, тішить серце розмовонькою дівочою (Стар.)

О пуцьверинку Купидоне, **любуйся** як Дідона стогне (Котл.)

Наташа й Андрій затримались на узліссі, **любуючись** навколишнім краєвидом (М. В.)

ЛЮБ'ЯЗНИЙ див. ЛАСКАВИЙ, ПРИВІТЛИВИЙ

ЛЮБ'ЯЗНІСТЬ див. ЛАСКА, ПРИВІТЛИВІСТЬ
ЛЮБ'ЯЗНО, див. ЛАСКАВО, ПРИВІТЛИВО

ЛЮДОЖЕР, ЛЮДОЇД, АНТРОПОФАГ, КАНІБАЛ, ПЕСИГОЛОВЕЦЬ

«Бодай би ви крові власної напилися, **людожери!**» — скрикнула Маріора **(Коц.)**

А Гонта кричить: «Де ви, **людоїди?** Де ви поховались?» **(Шевч.)**

Піймали його **песиголовці,** годують на сало **(Рудч.)**

ЛЮЛЯТИ див. ГОЙДАТИ
ЛЮСТЕРКО див. ДЗЕРКАЛО
ЛЮСТРО див. ДЗЕРКАЛО
ЛЮТИЙ див. ЗЛИЙ, СЕРДИТИЙ
ЛЮТІСТЬ див. ЗЛІСТЬ
ЛЮТО див. ЗЛІСНО
ЛЮТУВАТИ див. ЗЛИТИСЯ
ЛЮТЬ див. ЗЛІСТЬ
ЛЮТОЩІ див. ЗЛІСТЬ
ЛЯК див. БОЯЗНЬ
ЛЯКАНИЙ, ПОЛОХАНИЙ, СТРАХАНИЙ

Ляканий заєць лежить сторожко **(Коп.)**

Лякана ворона й куща боїться **(Нпр.)**

Полоханий заєць і пенька боїться **(Ном.)**

Не страхай **страханого,** бо він більше бачив **(Фм.)**

ЛЯКАТИ, ЖАХАТИ, ПОЛОХАТИ, ПОЛОШИТИ, СТРАХАТИ, СТРАШИТИ(СЬ)

І миру стяг **лякає** паліїв, нескорені встають народи **(Ус.)**

Тиха вода людей топить, а бурна тільки **лякає (Ном.)**

Ця подорож віщувала йому багато незвичайного, такого, що заразом і **лякало** і радісно хвилювало **(Кач.)**

Він поглядом **жахає** і віта **(Л. У.)**

Твій гнів мене **жахає (Кул.)**

Венера... побачила, що так **полоха** Еол синка, що аж захляв **(Котл.)**

Се тая Солоха, що кури **полоха (Нпр.)**

Каліки на городі сиділи, горобців, птаство **полошили (М. В.)**

Коли **страшиш,** сам не бійся **(Ном.)**

Десь ти сам боїшся, і нас козаків **страшишся (Макс.)**

ЛЯК див. БОЯЗНЬ
ЛЯКЛИВИЙ див. БОЯЗКИЙ
ЛЯЛЯ див. ДИТИНА
ЛЯП див. БИТИ, ГОВОРИТИ, ПАДАТИ
ЛЯПАНЦЯ ДАТИ див. БИТИ
ЛЯПКА, ПЛЯМА, ЦЯТКА

Вже велика **ляпка** просто на обгортці неприємно вразила директора **(Донч.)**

Де-не-де темними **плямами** червоніла на траві запеклая кров **(Стор.)**

На небі ні хмарочки, ні **плямочки** — чисте **(Мирн.)**

...Протинаючи запону ночі, спалахнув огонь. Далі ще й ще розсипаються по степу світляні **цятки (Ант.-Давид.)**

Коли б подивитися на землю з неба, то й вона здавалась би нам, як і інші світила небесні, кругленькою **цяткою (С. Г.)**

ЛЯСИ ТОЧИТИ див. ГОВОРИТИ
ЛЯСКАТИ див. БИТИ, ГРЮКАТИ, СТРІЛЯТИ
ЛЯСКОТІТИ див. ГОВОРИТИ
ЛЯСЬ див. БИТИ
ЛЯЧНО див. БОЯЗКО
ЛЯЩАННЯ див. КРИК
ЛЯЩАТИ див. ГОВОРИТИ, КРИЧАТИ, СТРІЛЯТИ
ЛЬОДИНА див. КРИЖИНА
ЛЬОЛЯ див. СОРОЧКА
ЛЬОТЧИК, АВІЯТОР, ПІЛОТ

У **льотчиків** серце несхитне й тверде, рука неухильно машину веде **(Баж.)**

Авіятор несхибно на ворога машину веде, косить з кулемета, як траву **(Фм.)**

Без тебе, хлібе, ...не зварить сталі сталевар, **пілот** не злине до зірок **(Швець)**

ЛЬОХ, ПОГРІБ, ПИВНИЦЯ

Ключниця немов догадалась, винесла з **льоху** два кошики яблук і всіх частувала **(Коц.)**

Дід.. закинув його у **погріб (Рудч.)**

А навколо попіл, згарища, всохлі верби та сміття, а із **погреба,** з пожарища вигляда його дитя **(Криж.)**

Пішла до **пивниці** по молоко **(Крим.)**

М

МАБУТЬ, ВИДНО, ВІДАЙ, ЗДАЄТЬСЯ, ІМОВІРНО, КАЖИСЬ, ЛИБОНЬ, МОЖЕ, МО', МОЖЛИВО, НАДІСЬ, НАПЕВНЕ(О)

Чого ж я плачу? **Мабуть,** шкода, що без пригоди, мов негода, минула молодість моя **(Шевч.)**

Мабуть, ніде доцільна думка, свіжа ініціатива не поширюється з такою блискавичною швидкістю, як на фронті **(Гонч.).**

Хлопці, **видно,** десь горобців деруть **(Мирн.).**

Ми трошки проїхали риссю. Володя, **видно,** перевіряв мої кавалерійські здібності **(Верш.)**

Відай, ви, дядьку, щось тут проминули **(Л. У.)**

Вдома, **здається,** всі спали **(Коц.)**

Він, **здається,** теж на Татсільмашбуді працює **(Ле).**

Імовірно, що сьогодні таки буде дощ **(Фм.)**

Чорна хмара наступає, **либонь**, дощик буде **(С. Г.)**.

Валерій прокинувся недавно, розбуджений, **либонь**, далеким гудком пароплава **(Ільч.)**.

Може, ставши льотчиком відомим, принесеш ти славу на крилі, а **можливо**, будеш аґрономом не в надхмар'ї, просто на землі **(Дор.)**.

Ти їдь, **мо'** вдасться в бурсу поступить **(Тич.)**.

Це молодий поет, що **мо'** й до друку пора б його.. Ага, ага, **надісь**, уже от стільки написали? **(Тич.)**.

Василина, **напевне**, серцем матері збагнула Данилові думки **(Коп.)**.

Певне, ти, дівчино, іншого кохаєш? **(Чуб.)**.

У такому жупані, **певно**, дівчина полюбе **(Грінч.)**.

МАҐ див. ЧАКЛУН
МАҐАЗИН див. КРАМНИЦЯ
МАҐНАТ див. БАГАЧ
МАЄТНИЙ див. БАГАТИЙ
МАЖА див. ВІЗ
МАЖАРА див. ВІЗ
МАЗАНКА див. ДІМ
МАЗАТИСЯ див. БРУДНИТИСЯ
МАЗКА див. КРОВ
МАЗНУТИ див. БИТИ
МАЗУН(ЧИК), ЛЮБИМЧИК, МАЗАНИЙ, МАЗУНЕЦЬ, МАМІЙ, ПЕСТІЙ, ПЛЕКАНЕЦЬ, ПЕСТУНЧИК, УЛЮБЛЕНИЧОК

Описові звороти:

МАЗАНИЙ ПИРІЖОК, МАМИН СИНОК

А ти, стара, не дуже лишень потурай своєму **мазунові (Н-Л.)**.

Чи батьків синок, чи материн **мазун? (Ном.)**.

Сей найменший був **мазунчик** материн **(Л. У.)**.

Не знає вже, чим свого коханого **улюбленчика** вшанувати **(Барв.)**.

Випрямилась (генеральша — **А. Б.**) висока, суха, мура, аж зелена, а очі — як у її **любимчиків** — жовті-жовті **(Мирн.)**

В даному прикладі **«любимчики»** — панські кішки, собаки.

Любимчиком називають пещену дитину (хлопця чи дівчину): І ріс у матері синок-**любимчик**, ні стейки, ні гейки йому, ріс, як вареник у маслі купаючись.

Смислів «ні стейки, ні гейки» — рости пестуном, баловнем, неслухняним вередником, не визнаючи нічийого (особливо материного) виховавчого впливу, ні суспільно-побутових норм життя. У словнику Грінченка: «Стейка (ки) в выражении «ні стейки, ні гейки», т. е. не стоит и не идет, нечто подобное русск. выражению: ни взад, ни вперед», (Ном.). Я чув цей вислів з уст народу, але не в такій формі і не з таким змістом. Так говорять про балувану, неслухняну, пещену людину (переважно дитину, підлітка-юнака). «Росте, як бур'янина, нема йому ні стейки, ні гейки».

Вона (дівчина — **А. Б.**) така зже стала **мазана (Грінч.)**

Мазана паляниця хороша, та не дитина **(Грінч.)**.

Мазана дитина, ледача **(Барв.)**

Він у мене один мин — **мазунець (Грінч.)**.

Нам таких **маміїв** не треба **(Куліш)**.

Він у нас мизинчик-**пестунчик:** все йому дай та подай **(Фм.)**.

З таких одинаків-**плеканців** і виходять злодії **(Крим.)**.

Такий уже **мамин синок**, як медом **мазаний пиріжок (Фм.)**.

Так глузують із балуваної, надміру пещеної дитини-пестуна.

МАЗЬ, МАСТЬ

Пахучою **мастю** його головоньку причесала **(Мирн.)**.

МАЙ див. ТРАВЕНЬ

МАЙБУТНІЙ, ГРЯДУЩИЙ, НАСТУПНИЙ, ПОТОМНИЙ, ПРИЙДЕШНІЙ

Біля розчиненої брами стоять **майбутні** шахтарі **(Мур.)**.

Я для геніїв **грядущих** поле дикеє орав **(Фр.)**.

Марко завів мову про **наступні** екзамени **(Гонч.)**.

А що мені з **потомних** тих віків? **(Лук.)**.

МАЙБУТТЯ, МАЙБУТНЄ, ПРИЙДЕШНЄ, ПРИЙДЕШНІСТЬ, БУДУЩИНА

Партія наша дала нам свободу, партія світле несе **майбуття (М. Р.)**.

У світле **майбутнє** ведуть нас дороги. Ми житимем. Смерть ворогам! **(Нех.)**.

Ні, ні! **Прийдешнє** — не казарма, не цементовий коридор! Сіяє в небі нам недарма золотоокий метеор **(М. Р.)**.

На **прийдешній** тиждень покинути б молотити, а до буряків узятись **(Грінч.)**.

Думає.., лякаючись сама своєї **будущини (Барв.)**.

Вам пророчать блискучу **прийдешність (Л. У.)**.

МАЙВО див. ГОЙДАННЯ
МАЙДАЛАТИ див. МАЯТИ
МАЙДАН, ПЛОЩА, ПЛАЦ

На **майдані** коло церкви революція іде **(Тич.)**.

Досі пам'ятаю, як бачу, ту улицю широку і той **плац** великий (**М. В.**).

МАЙЖЕ, СЛИВЕ

Описові звороти: БЕЗ МАЛОГО, МАЛО НЕ, ТРОХИ НЕ, ЧУТЬ НЕ, ЗА МАЛИМ БОГОМ НЕ

Маковейчик припадає **майже** до землі і котиться по ній клубочком (**Гонч.**)

Злива тривала **майже** годину (**Трубл.**)

Як поставиш було ятір у нашому ставку, то за ніч налізе риби **мало не** повен кульок (**Фм.**)

Трохи не три роки я оце пасішникую в нашій артілі й ні одного году не було так, щоб колгоспники не їли меду (**Фм.**)

МАЙНУТИ див. БІГТИ, ІТИ, МАЯТИ

МАЙОРІТИ див. ВИДНІТИСЯ

МАЙТАЛАТИ(СЯ), ВИХАТИ(СЯ), КОЛИХАТИСЯ, МЕТЛЯТИ(СЯ), МОТАТИСЯ, ТЕЛІПАТИ(СЯ), ХИЛИТАТИ(СЯ)

Ну (дяк — **А. Б.**) гопака садити, тільки борода та коса **майталає** (**Мирн.**)

Довга одежа спускалася до самих ніг; широкі рукави **майталали** сюди й туди (**Мирн.**)

А те помело (хвіст — **А. Б.**) ззаду тільки ковиль, ковиль!.. **Майталається** (**Сим.**)

Трава, неначе океан, **колишеться** та зеленіє (**Граб.**)

Він пильно вдивляється в очерет, а очерет навіть і не **колихнеться** (**Куч.**)

Довга одежа на їй **метлялась**, як на паліччях (**Н.-Л.**).

Аж намітка **метляється** (**Н.-Л.**)

— Ха-ха! — сміється Мустафа, і китиця на фезі в нього **метлялась** (**Коц.**)

Я ще довго дивився, як майоріло голубеньке ситцьове плаття і **метлялася** пишна русява коса (**Десн.**)

Яблуневе гілля, **метляючись**, чіплялося за дах (**Шиян**).

Метляються по стінах тіні, і від того здається, що в хаті повно людей (**Козач.**)

Од швидкої ходи він аж **вихав** полами на повітрі (**Н.-Л.**).

А ти, хвіст, що робив? **Мотався** да чіплявся то за кущ, то за пеньок? (**Рудч.**)

Так схуд, що одежа на ньому, як на кілку, **теліпається** (**Фм.**)

Теліпається, як телячий хвіст (**Нпр.**).

І над ними буйний вітер траву **хилипає** (**Рудан.**).

Стоїть дід над водою, **хилитає** бородою (**Нар. заг.**) (Очеретина).

МАКІТРИТИСЬ, ВЕРТІТИСЬ, КРУТИТИСЬ, ПАМОРОЧИТИСЬ

В голові **макітриться**, стогну я на печі (**Янов.**).

Голова у Чіпки ходила ходором, **крутилась**, боліла (**Мирн.**)

Було тисячі планів, що **кружилися** й гасли у мізку (**Коц.**). Переносно.

Паморочиться щось мені в голові, все обертом іде, як на каруселі (**Фм.**)

МАКОВІТИ див. ЧЕРВОНІТИ

МАКОТИРЯ див. ГОЛОВА

МАКОЦВІТНИЙ див. ДУРНИЙ

МАЛАЙ див. ХЛІБ

МАЛЕВО див. КАРТИНА

МАЛЕНЬСТВО див. ДИТИНСТВО

МАЛЕЧА див. ДИТИНА

МАЛИЙ, ДРІБНИЙ, МАЛЕНЬКИЙ, МАЛЕСЕНЬКИЙ, МАЛЮСІНЬКИЙ, МАНЕНЬКИЙ, МАНЮСІНЬКИЙ, НЕВЕЛИКИЙ, НЕВЕЛИЧКИЙ, НЕЗНАЧНИЙ

З малої іскри великий огонь буде (**Ном.**)

На їх сім'ю се мала хата (**Грінч.**)

З великої хмари, та малий дощ (**Нпр.**)

У неї в хаті завелось багато всяких вузликів з насінням і **великих** і **малих** (**Коц.**)

Дрібні речі у кошик поклала (**Грінч.**).

Заганяла **дрібні** пташки до бору (**Чуб.**)

Шкода як умре, бо **дрібні** діти має (**Грінч.**)

Починає накрапати **дрібний** дощик (**Л. У.**)

Поклала мати коло хати **маленьких** діточок своїх; сама заснула коло їх (**Шевч.**).

Там хатина **малесенька**, там дівчина гарнесенька (**Федьк.**)

Горобчик **манюсінький**, на ніжечку кривісінький (**Нп.**)

І, не відвертаючись (Ольга Нестерівна — **А. Б.**), розірвала конверт, витягла **малюсінький** клаптик тонкого паперу (**Ле і Левада**).

Ще була вона, Наталочка, зовсім-зовсім маленькою, ну просто **манюсінькою**, і придумувала казки (**Коп.**).

Хитро, мудро та **невеликим** коштом (**Ном.**).

Міномётники Кармазина прокладали шлях автоматникам свого батальйону, які наступали праворуч парламенту через **невеликий** сквер (**Гонч.**)

Невеликії три літа марно пролетіли (**Шевч.**)

Кулик **невелик**, а все-таки птиця (**Нпр.**).

Маленький гостренький носик і **невеличкі** пильні очі надавали йому схожості з тхором (**Бойч.**).

В мене ніжки **невеличенькі** (**Милор.**).

Навіть при **незначних** заморозках рослина (бавовник — **А. Б.**) гине (**Колг. енцикл.**)

Вони (Черниш і Брянський — **А. Б.**) сідають на бруствері біля входу в землянку і,

обмінюючись **незначними** запитаннями, пильно вивчають один одного **(Гонч.)**.

МАЛО, ТРОХИ, НЕБАГАТО, НЕГУРТ, ОБМАЛЬ, ДЕЩИЦЯ, ДРІБКА, ДРІБНИЦЯ, ДРІБОК, ДРІБОЧОК, ЖМЕНЯ, ЖМЕНЬКА, КАПЕЛЬКА, КАПЕЛИНОЧКА, КАПЛЯ, КРИХТА, КРИХОТКА, КРИШЕЧКА

Хоч **мало** прожив, так багато бачив **(Нпр.)**.

Моримуха їв з апетитом, слухав моїх оповідань, та сам говорив **мало** **(Фр.)**.

Посієш недбало, збереш **мало** **(Нпр.)**

Кажуть, що **замало** їм платимо **(Фр.)**.

Та ось він звів очі і оглянув присутніх: **малувато** зібралося **(Гол.)**.

Їв він **небагато** і зовсім не пив вина **(Сміл.)**.

Комсомольців у селі було **небагато** — п'ять дівчат і троє юнаків **(Скляр.)**.

Та тим, що тут у степах розплодилась сила станових, ...а на Бесарабії — **негурт** **(Н.-Л.)**.

Культури мало, **обмаль** тями, але який чудовий хист! **(М. Р.)**.

Пшениці у нас тепер **обмаль**, не вродила **(Грінч.)**.

Нехай вам здоров'я прибавиться в ручки, в ніжки і в животок **трішки** **(Ном.)**.

Почекайте **трішечки**, я зараз і повернусь **(Фм.)**.

Може, серце хоч **трохи** спочине **(Шевч.)**.

Тут також старшина правдива, бувають всякії пани, — но тільки **трохи** цього дйва **(Котл.)**.

Розуму багато, а грошей **мало** **(Ном.)**.

Трохи, як комар наплакав **(С. Г.)**.

Оглянувся Сомко — аж при йому тільки **за жменю** старшини **(Кул.)**, переносно.

Стоїть хатина, коло неї **жменя** города **(Н.-Л.)**, переносно.

Ні **кришечки**, ні **капельки** **(Ном.)**.

Слово **кришечка** вжито переносно — **крихотка**.

Бігла через гребельку та вхватила водички **капельку**, — тільки й пила **(Рудч.)**.

Тільки **капелиночка** там була **(Грінч.)**.

Значення: так говорять про дуже невеличку кількість води, хліба, борошна і т. п.

Заходять жнива, а в нас у засіці одна **капелиночка** борошенця **(Фм.)**.

Так бідкалась незаможня господарка, в якої було мало домлива. Голодувала часто, оставляючи дитині послідню **крихту** **(Кв.-О.)**.

МАЛОДУШНИЙ див. ЛЕГКОДУШНИЙ

МАЛОДУШНІСТЬ див. ЛЕГКОДУШНІСТЬ

МАЛОДУШНО див. ЛЕГКОДУШНО

МАЛОЗДОРОВИЙ, МАЛОСИЛИЙ, НЕДІЙШЛИЙ, СЛАБОСИЛИЙ, (В) УТЛИЙ, ЗАМЛІЛИЙ, КРИХКИЙ, КРИХКОТІЛИЙ, СЛАБОВИТИЙ, СЛАБКИЙ, КВОЛИЙ, НЕДОЛУГИЙ, ХИРЛЯВИЙ, ХВОРОБЛИВИЙ, НЕМІЧНИЙ

Мати все оступається за мною було. Усе: — **Малоздоровий...** А я таки й був таким **(Тесл.)**.

І про тебе, старче **малосилий**, ніхто й слова не промовить **(Шевч.)**.

Воно (хлоп'я — **А. Б.**) й змалку було таке **недійшле** та **слабосиле**: кому з дітей не ліньки, той тільки й скубне або штовхне його **(Фм.)**.

Прийшов собі дідусь, такий **недійшлий** та все кашляє **(Грінч.)**.

Слабовита удова була **(Федьк.)**.

Дарма, що **крихкотіла**, проте солодкомолока **(С. Г.)**.

Кволе, розбите тіло одчайдушно боретьсн з недугою **(Козач.)**.

На перший погляд Микола Павлович здавався **кволим** і **недолугим** **(Коп.)**.

Хазяйка була **слабка**, **немічна** жінка, що все стогнала **(Коц.)**.

Та там дівча **замліле**, більш **хирне**, ніж здорове **(С. Г.)**.

Не раз я тут у роздумі сидів, від молитов і посту **хоровитий** **(Лук.)**.

Така ще вона **вутленька** **(М. В.)**.

МАЛЮВАННЯ, ЖИВОПИС, МАЛЯРСТВО

Дивне **малювання** ожило на полотні **(Н.-Л.)**.

На уроках **малювання** Руфа за десять хвилин виконувала завдання учителя **(Коп.)**.

Вона взяла з собою мольберт та фарби. Трохи себе забавлятиме **малюванням** **(Н.-Л.)**.

І кожна цегла, статуя, колона... **малювання** незримими устами промовляє: «Мене створив єгипетський народ» **(Л. У.)**.

В краєзнавчому відділі музею у **живопису**, скульптурі, графіці показана історія громадянської війни і Червоної Армії **(Ком. 1939 р. У.)**.

Він велику силу у **малярстві** знає **(Кв.-О.)**.

МАЛЯР, ЖИВОПИСЕЦЬ, ХУДОЖНИК

Любов: ...Пам'ятаєте в одному романі Золя **маляр** вітається з розпачу, бо не може барвами змалювати свій ідеал **(Л. У.)**.

Примітка: малярем часто називають людину, яка фарбує різні речі: підлоги, две-

рі, вікна, дахи і под.

В поетичну роботу Шевченко вносить навички, прийоми **живописця** (Л. Г.)

Яке видовище! Вона на муріжку, а він на камені! Таж групу отаку лише б художник міг так мальовничо скласти (М. Р.)

МАЛЬОВНИЧИЙ, ЖИВОПИСНИЙ, КАРТИННИЙ

Там дуже **мальовнича** місцевість: дикі гори, тайґа (Трубл.)

Леонід глянув з човна на ту **мальовничу** групу і осміхнувся (Н.-Л.)

МАЛЬОВНИЧЕ, ЖИВОПИСНО, КАРТИННО

Яке видовище! Вона на муріжку, а він на камені Таж групу отаку лише б художник міг так **мальовничо** скласти! (М. Р.)

В художньо прикрашеному залі зібралась молодь нашого села (Фм).

Орловський сів на краєчку дивана, **картинно** спершись ліктем на качалку (Козач.).

МАЛЮНОК — КАРТИНА

МАЛЮК див. ДИТИНА

МАЛЯ див. ДИТИНА

МАМРИТИ див. ШУКАТИ

МАМУЛА див. МАРУДА

МАНА див. ВИДІННЯ

МАНАТКИ див. ДРАНТЯ

МАНДРИ, МАНДРІВКА, МАНДРУВАННЯ, ПОДОРОЖ, ПОДОРОЖУВАННЯ, ДОРОГА

Значення: **йти (їхати) в подорож** кудись, переважно далеко, з якоюсь певною метою, іноді й не зовсім ясною.

Осінь стояла ясна, прохолодна: я купив сиву шапку, в інститутському саду вирізав дебелий грушевий ціпок і **подався в мандри** (Вас.).

У цих **мандрах** залізний організм Багірова не надломився, а, навпаки, здобув богатирського гарту (Гонч.)

Заберу дітей я та піду **в мандрівку** (Метл.).

Правда, від багатьох турбот він трохи спочив у далекій **мандрівці** (Ільч.)

По кількаденній **мандрівці** йшов до Лютовиськ (Фр.).

А вже ж весно, а вже ж красна: з остріх вода капле, молодому козаченьку **мандрівочка** пахне (Нп.).

Як узяв милий милу да за білу ручку да повів її да **в мандрівочку** (Грінч.)

Я ще з третьої години дня потягся **в подорож** (Крим.).

Хто ж тобі постеле у **дорозі** та постілоньку? (С. Г.).

МАНДРІВЕЦЬ, ЗАХОЖИЙ, МАНДРІВНИК, ПОДОРОЖАНИН, ПОДОРОЖНИК, ПОДОРОЖНІЙ

В холодну ніч самотній **мандрівець** в глухім бору знайшов старе кострище (Л. У.).

Ішов **захожий** тихо, нога за ногою й роздивлявся на всі боки (Мирн.)

Він досяг землі Галла, про яку перед ним мріяли стільки **мандрівників** (Ільч.)

Чимало і пригод було **в подорожан** (М. Р.).

Пізно ввечері у вікно постукав якийсь **подорожник** — пустіть переночувати, каже (Фм.).

Я з **подорожньою** товаришкою своєю увійшла в хату (Барв.).

Подорожні були якісь смутні. Ніхто б не сказав, що вони йдуть у гості до веселого Череваня (Кул.).

Теманські і савські **подорожні** надіялись на любе водопійло (Кул.)

МАНДРІВНИЙ, БРОДЯЧИЙ, БЛУКАЮЧИЙ, МАНДРУЮЧИЙ, МАНДРІВАНИЙ, КОЧОВИЙ, НОМАДНИЙ, ПЕРЕХОЖИЙ, ПЕРЕЇЖДЖИЙ

Щедрі весни річки наливають, нова пісня пливе од Дінця. І в народі не забувають про **мандрівного** сина-співця (Мас.).

Де ж край блуканню **мандрівної** думки? (Л. У.).

Око знов ваблять **блукаючі** вогні й рухливі тіні (Коц.), переносно.

Переїжджий студент (Крим.)

Мандровані дяки-пиворізи (Возн.)

То шлях непевний — всякий люд **бродячий**, усяке розбишацтво там бувае (Л. У.)

Це хтось із моєї братії, бідний маляр або **кочовий** артист (Крим.).

Мусили ті недовідомі нам народи жити **перехожими** з місця на місце скотарями (Кул.).

Татари злазили вгору добре відомою їм стежкою, витягшись у лінію, як колонка **мандруючих** мурах (Коц.).

МАНДРОНИ див. ДРІБНИЦІ

МАНДРУВАТИ, ПОДОРОЖУВАТИ, ІЗДИТИ

Ми проїхали багато рідних міст і рідних сіл, **мандрували** ми завзято, хоч їдкий ковтали дим (М. Р.).

Лучче ж поміркую, де то моя Катерина з Івасем **мандрує** (Шевч.).

Подорожував я по світу немало, багато бачив, ще більше чув (Фм.)

У Київ їздить всякий год (Шевч.).

МАНДРЬОХА див. БЛУДЯГА

МАНЕРА (МАНІРА) див. ЗАВИЧКА
МАНИТИ див. ВАБИТИ
МАНИТИСЯ див. БАЖАТИ
МАНІВЕЦЬ див. ДОРОГА
МАНІЖИТИ див. БИТИ
МАНІР див. ЗРАЗОК

МАНІРИТИСЬ, БАСКАЛИЧИТИСЬ, ВИКАБЛУЧУВАТИСЬ, ЄРЕПЕНИТИСЬ, КАРЬОЖИТИСЬ, КОМИЗИТИСЯ, КОРОБИТИСЬ, КОСТРИЧИТИСЬ, ЛАМАТИСЯ, МАНІЖИТИСЬ, УПИРАТИСЯ

Значення: дана синонімічна група використовується як у живій народній мові, так і в літературній для характеристики хвастливо-чванливої, пихатої людини й завжди в негативному плані.

Ну й чого б я ото **манірився**: йди вже до гурту **(Фм.)**

Не **баскаличився** б та йшов **(Котл.)**

Не **баскаличся**, бери те, що дають **(С. Г.)**.

І таке... **викаблучується** чортзна й чого: знаємо з якої глини він зліплений **(Фм.)**

Так чого ж ти **єрепенишся**? Каже парубок: сип! Ну й сип! **(Мирн.)**.

Коли б вона та не бісилась, замовкла і не **комизилась (Котл.)**.

Подумаєш яка! І якого біса я б ото **коробився (Фм.)**, переносно.

Не **ламайся**, бо... йди вже: люди ж просять **(Фм.)**, переносно.

Ти, видно, хлопче, ні в кого в руках ще не був, та й **маніжився (Гол.)**.

Блоха усе **костричиться (Ном.)**.

Не бачив він шмаленого вовка та й **костричиться (Нпр.)**.

Значення: не знає горя та й чваниться. ламається. Див. **гороїжитись, чванитись.**

МАНІРНИЙ див. ЧВАНЛИВИЙ
МАНІРНИЧАННЯ див. ЧВАНСТВО
МАНІРНИЧАТИ див. ЧВАНИТИСЬ
МАНІРНІСТЬ див. ЧВАНСТВО
МАНІРНО див. ЧВАНЛИВО
МАНІЯ див. ВИДІННЯ
МАНЛИВИЙ див. ВАБЛИВИЙ
МАНЛИВО див ВАБЛИВО
МАНТА див. ПЛАЩ
МАНТАЧИТИ див. ГОСТРИТИ
МАНТУЛКИ див. ЛАСОЩІ
МАНУТИСЯ див. БАЖАТИ
МАНЯК див. ВИДІННЯ

МАРЕВНИЙ, МАЯЧНИЙ, ПРИМАРНИЙ

Значення: 1) аналогічна річ-думка хворої людини, часто під час сну; 2) маячноуявне видіння.

Скільки разів серед ночі прокидалася Софія від **маревних** снів **(Шиян)**.

Маревні красуні лукавим натовпом скачуть довкола нього і злегка приспівують хлопцеві **(Гонч.)**.

Маячні сни не давали хворому заснути **(Фм.)**.

МАРЕВО, МІРАЖ, ВИДИВО, ЗЛУДА, ФАТА-МОРҐАНА, ОМАНА, ІЛЮЗІЯ

Значення: 1) природне обманливе явище, яке полягає в тому, що предмети, скриті за далеким горизонтом, стають видимі дякуючи скривленню проміння світла в нерівномірно нагрітих шарах повітря; 2) туманність, напівпрозорість повітря.

Навіщо ти серце моє одурила, привабила **маревом** щастя **(Л. У.)**

Хотілося снів, незвичайних **марев**, зелених дорог на ясній землі **(Мал.)**

Марево, паноче, увесь світ мороче **(Ном.)**.

Марево мріється, неначе діється **(Ном.)**.

Ясний, теплий, повитий ранковим **маревом** підводився над землею день **(Козач.)**

У весняному **мареві** велично колишуться співучі Карпати **(Стельм.)**

Станція, залита срібним світлом, раптом виступила з темряви і стояла над низиною казковим **міражем (Бойч.)**.

Що щастя? — Се ж **ілюзія**, се **привид**, тінь, **омана (Фр.)**.

Сорок літ Сафіровий Йордан і долина пречудна їх манили й гонили, немов **фата морґана** злудна (Фр.).

Щоглами струнками підіймався, як **видиво** прекрасне, Дніпрогес **(М. Р.)**.

МАРЕННЯ, МАЯЧІННЯ, МАЯЧНЯ

Значення: 1) річ — **мова тяжко хворої**, непритомної людини; 2) дурниці, нісенітниці.

Після опівночі вона заснула тривожним сном з **маренням** і стогоном **(Смол.)**.

Ольга починала новий день тільки з цією думкою: «Де Ользі знайти запілля?..» Це було як **маячіння (Смол.)**.

Йому все щось верзлось, і в **маячні** він кликав дідуся **(Коц.)**

У словах шаленця, сповнених вогню, розумні бачать тільки **маячню (Баж.)**.

В даному прикладі маячня — дурниця.

МАРИТИ, МАЯЧИТИ, СЛОВАМИ БЛУДИТИ

Значення: говорити переважно у сні, бувши тяжко хворим.

Надвечір температура підвищувалась до того, що Ганна Борисівна починала **марити (Панч.)**

Рука його починає торкати струни на арфі, а голос його, наче голос того, що **маячить** у сні, промовляє не то співом, не

то скаргою (Л. У.).

Ой ти, дівчино, **словами блудиш**, сама не знаєш, кого ти любиш (Нп.)

МАРИЩЕ див. ВИДІННЯ

МАРІОНЕТКА, КУКЛА, ЛЯЛЬКА, ЛЯЛЕЧКА

Значення: первісно — назва зображення (ляльки) євангельської Марії в середньовічному ляльковому театрі. Маріонеткою називають людину, переважно державного діяча, який є сліпим, слухняним знаряддям в чужих руках.

Маріонетки-міністри, очолювані невдахою-маршалом, у курортному місті Віші створюють уряд (Риб.).

Була в мене наміточка й ту дітки украли, на **ляльки** побрали (Метл.).

Навіть для свого семирічного віку Ганнуся була дрібнесенька, чисто тобі жива **лялька** (Коп.).

Дівчинка бігла в сховище з **лялечкою** в руці (Тер.).

МАРКІРУВАТИ див. МІТИТИ

МАРКІТНИЙ див. ЖАХНИЙ, НЕВДОВОЛЕНИЙ

МАРКІТНО див. БОЯЗКО, НЕВДОВОЛЕНО

МАРМИЗА див. ЛИЦЕ

МАРНИЙ див. ДАРЕМНИЙ, ХОРОБЛИВИЙ

МАРНИЦЯ див. ДРІБНИЦЯ

МАРНІСТЬ див. ДАРЕМНІСТЬ

МАРНІТИ, В'ЯНУТИ, МИРШАВІТИ, МІЗЕРНІТИ, ПОГАНІТИ, СОХНУТИ, ТАНУТИ, ХУДІТИ, ЧАХНУТИ, ЧУЧВИРІТИ

Значення: мати хворобливий вигляд (про людину, тварину, рослину тощо).

Марніє та й марніє Парася моя (М. В.).

А щоб личко не **марніло** з чорними бровами, — до схід сонця в темнім лісі умийся сльозами (Шевч.).

Весна за весною летіли стрілою, — дівчинонька ряст топтала, загулялась, **не** вгадала, як стала **марніти** (Гліб.).

«Чого в'янеш, моя доню? — стара не спитала, за сивого, багатого тихенько єднала (Шевч.).

Була дитина, любо й подивитись, а це щось **миршавіє** та й миршавіє (Фм.).

Не ростуть чогось мої діти... От і ці двойко позоставались живі... Чогось вже **мізерніють, кривляться** (Н.-Л.).

На вікні **ниділа** в горщику миршава квітка (Коп.).

Була дівчиною така повновида та хороша, хоч з лиця воду пий, а це щось стала **поганіти** (Фм.).

В'яне, **сохне** сиротою (Шевч.).

Ой чого ж ти, козаченьку, ще й молод, да **сохнеш**? (Грінч.).

Будеш **сохнуть**, будеш **чахнуть**, смертоньки бажати (Чуб.).

Діти вже й чималі, уже б треба що й посправляти або до школи пооддавати. Чужі дітки, як бджоли гудуть, а наші **чучверіють** (Барв.).

МАРНО див. ДАРЕМНО

МАРНОВІРНИЙ, ЗАБОБОННИЙ

Флегон з **марновірним** жахом: хто меч підійме, від меча загине (Л. У.).

МАРНОВІРСТВО, ЗАБОБОН(И)

Значення див. **марновірний**

Альбіна: У неї страх, ні, просто жах перед усім, що їй здається грізним чи таємним... Се — лихо, Мартіане, палюча, люта рана в мене в серці, то **марновірство** (Л. У.).

Він веде боротьбу з темнотою, з **забобонами** (Коц.).

Батько не терпів ніколи, щоб у його домі піддержувало **забобони**, як і взагалі всяку містику (Коб.).

МАРНОСЛІВ'Я, ДАРМОСЛІВ'Я, ПУСТОСЛІВ'Я, ФРАЗЕРСТВО, ФРАЗЕОЛОГІЯ, ТЕРЕВЕНІ, БАЛАКИ, БАЗІКАННЯ

Для тебе пісню ту переповів я... Не для розваги, не для **марнослів'я** (М. Р.).

Він сипав **пустослів'ям**, як дрібним маком, та все по горобцях. (Фм.).

Так глузують з того, хто швидко, хвастливо говорить та все по-пустому.

Третій підходе до короля з тими ж самими **балаками** (Чуб.).

І **теревені-вені** правиш, щоб тільки заморочить світ (Котл.).

МАРНОСЛІВ див. БАЗІКА

МАРНОТА, ДАРЕМНІСТЬ, МАРНІСТЬ, СУЄТНІСТЬ

Мартіан: Не заслужив я слів таких від тебе. Се просто **марнота** й дрібна досада в тобі говорить (Л. У.).

Це — **даремність**, що на мене наговорили злії язики (Фм).

Він щось говорив до юрби... Я рішив, що то проповідник, що він говорить про **марність** всього живого перед жорстоким лицем природи (Коц.).

МАРНОТРАТ, ДАРМОТРАТ, МАРНОТРАТЕЦЬ, ПЕРЕВИДНИК, РОЗТРАТНИК, РОЗТРИНЬКУВАЧ, РОЗХВІЙНИК, МАНТАЧ

Значення: даремно, по-пустому розтрачувати гроші, речі, майно і т. п.

Її чоловік був пияк і **марнотрат** (Коб.).

І ми тепер, як діти **марнотратця**, покуш-

туєм безвинно батьків довг (Л. У.).

Зажурилась, засумилась молодая молодиця, що чоловік **дармотрат** ще й гіркий п'яниця (Нп.).

Нема роду без переводу: батько хазяїн бив, а син — **розтринькувач, перевидник** (Фм.).

МАРНОТРАТИТИ див. ГАЙНУВАТИ

МАРНОТРАТСТВО, ДАРМОТРАТСТВО, МАРНОТРАЧЕННЯ, РОЗТРИНЬКУВАННЯ

Значення див. **марновірний**

Хуса: — Вгамуйся і рада будь, що не тягну тебе на суд за **марнотратство** і перелюб (Л. У.).

Безгосподарність і розтринькування коштів призвело хазяйство до збитків, до розору (Фм.).

МАРНУВАННЯ див. ГАЙНУВАННЯ

МАРНУВАТИ див. ГАЙНУВАТИ

МАРНУВАТИСЯ, ГАЙНУВАТИСЯ, ПЕРЕВОДИТИСЬ, ЗАНЕПАДАТИ, НИЩИТИСЬ

Значення: про споруди, господарства тощо, які розоряються, руйнуються.

Господарство **марнується** (Н.-Л.).

Без господаря і двір **гайнується** (Нпр.).

Яке було хазяйство, любо й подивитись, а не стало господаря, — **перевелось** нінащо (Фм.).

МАРОДЕР — ГРАБІЖНИК

МАРОДЕРСТВО — ГРАБІЖНИЦТВО

МАРТ — БЕРЕЗЕНЬ

МАРТОПЛЯС див. ВЕРТИХВІСТ

МАРУДА, МАМУЛА, МАРУДНИК, МАЧУЛА, МАНТУЛА, МОХАЛО, М'ЯЛО, НЕОТЕСА, РОЗТЕЛЕПА, РОЗСОЛОДА, РОЗТЯПА, ТЮХТІЙ

Значення: неповоротлива (з відтінком неохайності) людина, байдужа, мляво-вайлувата в рухах, мисленні, поведінці з іншими людьми, в діях і т. под. Дана група слів використовується з негативним забарвленням.

Та ну-бо, **марудо**, скоріше двигайся повертається, як ведмідь за горобцями (Фм.).

Ну й чого оцей **мамула** тут огинається та вугли обтирає (Фм.).

Там такий **мачула** (Сл. Еварн.).

Прийшов у банок такий **мантула**, що й слова не вміє вимовити, а грошви як витяг, так аж усі члени жахнулись (Сл. Еварн.).

Оце ще **мохало** треться та мнеться: йди вже скоріше (Фм.).

Таке вже з нього **м'яло**, поки намнеться, то й день минеться (Нпр.).

Чи такому ж бридкому, як ти, женитися з Марусею? Подивись на себе, **неотесо**! адже ж ти поганіший від... (С. Г.).

Прийшов Ентель перед Дареса, сказав йому на сміх: «Гай-гай! ховайсь, проклята **неотеса...!** (Котл.)

Ич, який **розсолода** (Сл. Еварн.).

Оце ще мені **розтелепа**, поки начухається та намнеться, то й день минеться (Фм.).

Тюхтій поки збереться робити, то щирий вже наробиться (Нпр.).

МАРУДИТИ див. БАРИТИ, НУДИТИ

МАРУДИТИСЬ див. ВОЗИТИСЬ, СКУЧАТИ

МАРУДНИЙ див. ЗАБАРНИЙ, НУДНИЙ, СКУЧНИЙ

МАРУДНІСТЬ див. ЗАБАРНІСТЬ, СКУКА

МАРУДНО див. ЗАБАРЛИВО, НУДНО, СКУЧНО

МАРЧІТИ див. СТАРІТИ

МАРЮКА див. ВИДІННЯ

МАСА див. БАГАТО

МАСИВ див. ПЛОЩА (ПЛОЩИНА)

МАСИВНИЙ, ВАГОВИТИЙ, ДЕБЕЛИЙ

Семен Іванович тримав у руці **масивний** срібний підстаканник (Трубл.).

Поліська дослідна станція, посіявши добірним **ваговитим** насінням, одержала врожай гречки на 44% вищий проти посіву очищеним, але не добірним насінням (УРС).

Тесляр колисочку **дебелу** майструє в сінях (Шевч.).

МАСКА, ЛИЧИНА, МАШКАРА

В глибині саду показалась постать, загорнута в біле, з обличчям, захованим під чорною **маскою** (Трубл.).

Північ, мов танцюристка в **едвабній личині**, скаче, світить очима, регоче й гіде (Л. У.).

Грицько, який тим часом успів уже злагодити собі з паперу **машкару** й розмалювати її чорнилом, начепивши й собі на лице, тихо вилазив на чотирьох з-під печі (Вас.).

МАСЛАК, КІСТКА

Значення: 1) маслак — велика стегнова кістка у людини, тварини; 2) **маслаками**, маслаччям називають переважно всі великі кістки людини, тварини: У одного, кажуть, пана є чоловік, такий мертвяк, що без шкури і без м'яса, саме **маслаччя** (Грінч.).

Кати вінчані, мов пси голодні за **маслак**, гризуться знову (Шевч.).

Хоч ряба на виду, так **маслака** до ладу (Ном.).

Значення: товста кряжиста людина, пе-

реважно жінка.

Полапають його за бок, чи багато наросло сала: як до маслака долапають, то, значить, худий (Драг.).

Осіння вже пора по-вовчи закрадалась, і холод до кісток рибалок пробирав (М. Р.).

МАСЛАКУВАТИЙ, КІСТЛЯВИЙ, КОСТИСТИЙ

Він за звичкою підняв до лоба кістляву руку (Куч.).

Ось простягається довга костиста рука (Коц.).

МАСЛЯНИЙ див. ЛЕСТИВИЙ

МАСЛЯНО див. ЛЕСТИВО

МАСНИЙ, ЖИРНИЙ, МАСТКИЙ

Масна пляма виразно зачорніла при світлі на новенькій сукні мундира (Коц.).

Масною рукою він витирав лице, гладив рудувату бороду (Шиян).

Жирний піт рясно виступив у нього на брунатному лиці (Фм.).

МАСНИЙ див. ЖИРНИЙ, ЛЕСТИВИЙ, СОРОМІЦЬКИЙ

Зоніна ровесниця чорнява, повновида, з таким «противним», блискучим, мастким волоссям і з «коров'ячими» очима (Л. У.).

МАСНО див. ЛЕСТИВО

Руде обличчя масно світилося (Куч.).

Воронки, що врачі масно чорніли по полю, вже давно посіріли, пожухли (Гонч.).

Сі в сірці і в смолі кипіли за те, що жирно дуже їли (Котл.).

МАСНО див. ЛЕСТИВО

МАСТАК, МАЙСТЕР, МИТЕЦЬ, ХУДОЖНИК, УМІЛЕЦЬ

Розумний, куме, ти удався!.. Куди не поверни — мастак (Гліб.).

З начальством Хома тримався гідно і був мастак побалакати (Гонч.).

До танцю Семен був великий мастак (Сміл.).

От я до жалю не мастак (Котл.).

Майстра пізнають по роботі (Нпр.).

Люблю я красиву й ажурну роботу, мені хочеться бути майстром на весь світ (Янов.).

Панас Карпович Саксаганський був одним з найвидатніших майстрів української сцени (Р. У.).

Його не лякають ніякі труднощі, він майстер своєї справи (Гонч.).

Рибалонька — митець усе в воді ловити (Греб.).

Хлопець ручий і на всі випадки митець (С. Г.).

Ще палаців зали високі розцвічує пензель митця, але вже кінчаються строки і праця доходить до кінця (Баж.).

Треба було бути справжнім митцем і майстром з великим смаком, щоб добре виконати таку роботу (Іван.).

Хіба ж це таки справді один він такий митець на ввесь світ, а другого такого й не знайдеться? (Н.-Л.).

— Умілець! Умілець! За такого ковача не червонітимеш, — скоромовкою випалює Якун і радісно обіймає Іванка (Хижн.).

МАТЕРИЗНА див. СПАДЩИНА

МАТЕРИК, СУХОДІЛ, СУХОДІЛЛЯ, СУША

Поміж двома материками ліг многоводний океан (М. Р.).

Шаблюками, наділками суходіл копали, шапками, приполами переть вибирали (С. Г.).

Трудно щуці-рибі на суходолі (С. Г.).

Ти річечко, ти бистрая, викинь кости на сушу (Чуб.).

МАТИ, МАТКА, МАТУСЕНЬКА, МАТУСЯ, МАМА, МАМОЧКА, МАТІНКА, МАТІНОЧКА, МАМОЧКА, МАМУСЯ, МАМУСЕНЬКА, МАМОНЬКА, НЕНЯ, НЕНЬКА, РОДИТЕЛЬКА

Єсть у мене батько і рідная мати (Нп.)

Катерина Борисівна виховувала тринадцятеро дітей. Уряд присвоїв їй звання матері-героїні (Р. У.).

Лейтенант Короленко співав про старенькую маму, яка чекала свого сина-моряка з далекого походу (Собко).

Дітки маленькі кликали маму:—Вставай, голубко, нене кохана, прокинься швидше та кидай яму, бо ми не їли з самого рану (Граб.).

— Мамочко! — спросоння прошепотіла Орися і розкрила очі (Іван.).

Прибігаю додому та вже радію-радію: «Мамусю-мамусю, я вже не наймичка» (Тесл.)

Жінка для совіту, теща для привіту, а матінка рідна лучче всього світу (Нпр.).

Чого ви, матінко? Може, водиці холодної? (Коц.).

Ось попитай, що бачив я!.. І матінко моя (Гліб.).

Матіночка, ріднесенька! Не віддавай мене заміж (Кв.-О.)

Поприїжджаємо до своїх батьків, до матірок у гості (М. В.). (Форма, вживана лише у множині).

Який тепер світ настав, що син матки не пізнав (Чуб.)

Мавка сама: ...Не рони, вербо, сліз над водою, буде ж, матусенько, милий зо мною!.. (Л. У.).

Клопочеться за мною матуся. І до бабів, і до лікарів, було, посилає мене (Тесл.).

Ти земле наша рідная, святая! Ти Батьківщино люба, золотая! Це знову напад? З ворогом двобій? Ми чуєм, **нене**! Ми йдемо на бій (**Тич.**).

Другого дня проситься Хима в матері: — **Нене**, піду я до тітки в гостину (**М. В.**).

Ой **ненько**-голубко моя, не віддавай мене заміж, бо я ж донька твоя (**Нп.**).

Не було **родительки** навчати (**С. Г.**)

МАТЛЯТИ(СЯ), МАТНАТИ(СЯ), МЕТЛЯТИ(СЯ), МОТАТИ(СЯ), ТЕЛІПАТИ(СЯ), ТРЯСТИ(СЯ)

Значення: про речі, які під впливом швидкого руху, вітру змінюють свій спокійний стан — рухаються сюди-туди, з місця на місце...

Вітер холодний корогвами **матляв** (**Тесл.**).

У блискучих колесах в густому сплетінні спиць **матлялась** солома (**Риб.**).

Почимчикувала (дівчина — **А. Б.**) житами, тільки одежа **матнається** (**Мирн.**).

А вітер пил несе, афішами **метляє** і на базарах вивіски **трясе** (**Тич.**).

Йшов він звичайним кроком, розмахуючи довгими руками і **метляючи** полами широкого піджака (**Коп.**).

Березневий вітер шугав між вагонами, оскаженіло **метляв** полотняні аншлаги з написами (**Донч.**).

— Ха-ха! — сміявся Мустафа, і китиця на фезі в нього **метлялась** (**Коц.**).

Я ще довго дивився, як майоріло голубеньке ситцеве плаття і **метлялася** пишна русява коса (**Десн.**).

Довгі рукави одежі **мотлялись**, заважали працювати (**Фм.**).

А ти, хвіст, що робив... **мотався** да чеплявся то за кущ, то за пеньок (**Рудч.**).

Теліпається, як телячий хвіст (**Нпр.**).

МАТУШКА, ПОПАДЯ

Значення: дружина попа (батюшки).

Уповала, мамцю, на керею, думала бути **попадею** (**Метл.**).

Кому піп, кому **попадя**, а кому попова наймичка (**Нпр.**).

Так говорять жартуючи, коли йдеться про те, що кому до вподоби.

МАХАТИ, МАЯТИ, МЕТЛЯТИ, МЕЛЯТИ, МОЛОТИ, ВИЛЯТИ, ВИХЛЯТИ

Ой як зійшов серед моря та й став потопати, червоною хустиною на берег **махати** (**Нп.**).

Ставок, гребелька і вітряк з-за гаю крилами **махає** (**Шевч.**).

Хтось у гаю за дзеркалом-ставком **махнув**, як птиця, білим рукавом (**М. Р.**).

Зося вже **махнула** на його руками (**Н.-Л.**).

Соловейко крильцями **має** (**С.Г.**).

Берези й клени, ще недавно голі, стоять зеленим **маючи** гіллям (**М. Р.**).

Він **метляв** шапкою, намагався пробитися до них (**Хижн.**).

Моє теля хвостом **меля** (**С. Г.**).

Кабан закопався в землю да й хвостиком мене (**Рудч.**).

МАХЛЮВАТИ, МАХЛЯРИТИ, МАХОРИТИ, МОТАТИ, ШАХРУВАТИ, ШАХРАЮВАТИ, КРУТИТИ, КРУТІЮВАТИ

Значення: займатися плутовством, шахрайством, обдурюванням, мошенством.

Живе не горює: людей колпачить та **махлює** (**Фм.**).

Ні грач, ні помагач, а **махорити** ловкач (**Нпр.**).

Так говорять про плутувату людину.

Скільки не **мотай**, а ниточка до клубочка прийде (**Нпр.**).

Так говорять шахраєві, що кінець його шахрайству буде.

На сім світі грішми... людей **шахрували** (**С. Г.**).

МАХОНУТИ див. БИТИ, ІТИ

МАЦАПУРА, ВАЙЛО, МАКУХА, МАМУЛА, ЛЕМІШКА, БАНДУРА, ЗАТЕЛЕПА, НЕСТЕЛЕПА, НЕЗГРАБА, НЕПРОВОРА, НЕПОВЕРТАЙЛО, ОДОРОБЛО, ОПУДАЛО, ТЮХТІЙ, ХАМУЛА

Значення: незграбна, неповоротка, вайлувата людина.

Чортова **мацапура** (**Ном.**).

Стояв він на землі твердо, маленький **незграба** (**Ільч.**).

— Мамо! — говорила Зося,— де ви взяли таке **одоробло**, а не наймичку? (**Н.-Л.**).

Годився б у коноплі на **опудало** (**С. Г.**).

Отсе **опудало** погане (**Котл.**).

Увійшло якесь **опудало** (**Кул.**).

Маня була непроворна і таке **неповертайло**, як і її батько (**Н.-Л.**).

Що ти за чоловік? Ти — **макуха**! (**Мирн.**)

Така уже **зателепа** — поки повернеться! (**Крим.**)

Така вже вдалась **нестелепа**, роззява (**Барв.**).

МАЦАТИ див. ЛАПАТИ

МАЦЯ див. НЕДОТОРКА

МАЧАТИ див. УМОЧАТИ

МАЧУЛА див. МАРУДА

МАШКАРА див. МАСКА

МАШТАЛІР див. ВІЗНИК

МАЯТИ, МАЙОРІТИ, РОЗВІВАТИ(СЯ), ШЕЛЕВІТИ

Значення: про рух речей, рослин тощо від подуву вітру.

Кінь полетів — на вітрі грива **має (Боров.)**.

Прапор **маяв** над старим рейхстагом, прапор червоний нашої Вітчизни, і пломінь його, пломінь нашої перемоги було видно на цілий світ **(Собко)**.

Тихо стояв він, і ледве що **маяла** шата прозора **(Л. У.)**.

Нехай мої чорні кудрі буйний вітер **має (Чуб.)**.

Примітка: слова **маяти, майоріти** многозначні: дивись — **виднітися, віяти, бігти, іти.**

Тільки чуприна **майорить** на вітрі **(Грінч.)**.

Наш стяг **майорів,** наче сонце над містом **(Нех.)**.

Буйний вітер повіває, широкий лист **розвіває (Чуб.)**.

Хай безгоміння росте, лиш **шевеліє** трава, хай верховіття густе нас від тривог укрива **(Лук.)**.

МЕВА див. ЧАЙКА

МЕДВЯНИЙ, МЕДЯНИЙ, МЕДОВИЙ

З шовковиць падають гілок липкі плоди, немов **медвяний** дощ, солодкий і зернистий **(Баж.)**

У нас ріки **медяні**ї, у нас верби грушки родять **(Чуб.)**.

В саду над берегом, де пахло **медовим** липовим цвітом, сіли вони на лаву **(Собко)**.

Осьде пряничок чудовий, не абиякий — **медовий (Гліб.)**.

МЕЖА див. ГРАНИЦЯ

МЕЖОВИЙ див. ГРАНИЧНИЙ

МЕЖИСІТКА, ВИСІВКА(И), ГРИС

Значення: відходи при пересіванні муки.

Сяка-така **межисітка (Ном.)**.

Якщо сіяти борошно на густе сито, то багато відходить **висівки (Фм.)**.

Будете давати корові по такій мірочці **грису**, три рази на день **(Волошиновський)**.

МЕКАТИ, БЕКАТИ, МЕКЕКЕКАТИ, МУКАТИ, РЕВТИ

Сонце саме заходило. Піднялась вечірня шарпанина. Там воли ревли; там овечата **мекали**; там жінки свиней кликали **(Мирн.)**

Бекали вівці, верещали свині, **мукали** корови.

Або нявчить по-котячи, або **мекече** по-ягнячи **(Гліб.)**.

От біжить баран: **«Мекеке-мекеке» (Рудч.)**

Коли це приходе один вовк та й став біля кози, а вона: **«Мекеке!» (Грінч.)**

Того корова не **реве,** що її вдома нема **(Фм.)**.

Жартівливий вислів про недбалих хазяїв, які забули вчасно нагодувати корову, **а** вона відв'язалась і втекла від них.

Чого бик навик, того й **реве (Ном.)**.

МЕЛАЙ див. БУХАН

МЕЛИВО див. МУКА

МЕЛЬКОМ, МЕЛЬКОМА, МИГЦЕМ, ПОХВАТКОМ, ПОБІЖНО

Значення: коротко в часі.

Бачив його дуже давно та й то тільки **мельком (Фм.)**.

На умі все одно: коли б побачити хоч здалека, хоч одним оком, хоч **мелькома (Мирн.)**.

Ми встигли тільки **мигцем** глянути на загальний пейзаж **(Смол.)**.

А... так то ти був! А я глянула **похватком** та й не пізнала **(Фм.)**.

Я бачив його тільки **побіжно (Крим.)**

МЕЛОДІЙНІСТЬ, БЛАГОЗВУЧНІСТЬ, ДОБРОЗВУЧНИЙ, МИЛОЗВУЧНИЙ

Значення: приємний для слуху звучання музики, голосу (співу).

Домровий оркестр тихо заграв **мелодійний** танок **(Панч)**.

Під голубим небом розсівалися жайворонки дрібними **милозвучними** перлами **(Коб.)**.

МЕЛОДІЙНІСТЬ, БЛАГОЗВУЧНІСТЬ, ДОБРОЗВУЧНІСТЬ, МИЛОЗВУЧНІСТЬ

Вірш Гурамішвілі має живий ритм, в ньому відчувається **мелодійність** народної пісні **(Р. У.)**.

Оті простенькі і сільські байки, як дрібні, тонкі корінчики, вкорінюють у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти і чарівної **милозвучності (Фр.)**.

МЕЛОДІЙНО, БЛАГОЗВУЧНО, ДОБРОЗВУЧНО, МИЛОЗВУЧНО

З пагорбів мчали струмочки, і тихо, **мелодійно** дзюрчали арики **(Дес.)**.

Небо заграло **милозвучно,** потужно, свіжо **(Гонч.)**.

МЕЛОДІЯ, НАСПІВ, ПОСПІВ, МОТИВ, НУТА, ГОЛОС

Недалечко чутно сопілку, що грає якусь моторну, танцюристу **мелодію (Л. У.)**.

Яшко аж зупинявся і, жадібний, прислухався. Та слів не міг розібрати, а **наспів** схопив **(Гол.)**.

Хороше, дуже добре ви співаєте, Ярино Як ви швидко запам'ятали **мотив (Корн.)**.

Співала дуже серйозно; **поспів** був якийсь могильний **(Крим.)**.

Ця пісня не на той **голос** співається **(Крим.)**.

Жалібні **нути** із струн теорбана — чи голосно грають, чи ледве їх чути — все жалем проймають **(Фр.)**.

МЕЛЬКАТИ, МИГОТІТИ

Значення: показуватись на короткий відрізок часу, на момент.

Відлітали обабіч стовпи і села, **мелькали** верети (**Риб.**).

В його погляді **мелькнула** непевність, але він зразу її пригасив (**Смол.**), переносно

Поїзд уже проминув гори і тепер мчав до Сімферополя. За вікном **мигтіли** дерева, чагарник і набряклі хмари (**Собко**).

В голові Грицьковій десь далеко **миготить** думка: «Може, це сон?..» (**Вас.**), переносно.

МЕЛЬНИК, МІРОШНИК, МЛИНАР

Ой **мельнику**, мельниченьку, змели мені пшениченьку (**Чуб.**).

Який **мельник** — такий млин: який батько — такий син (**Нпр.**).

Такий, мамо, **мельник**, такий, мамо, хороший, меле муку без грошей (**Нп.**).

Він і конюхом був і **мірошником** (**Шиян**).

У млині з **млинарем** спав (**С. Г.**).

На тім ставку млиночок, а в тім млиночку **млинарка** (**Чуб.**).

МЕЛЬНУТИ див. ГОВОРИТИ

МЕНДЖУН, БАРИШНИК, ГЕНДЛЯР

Менджун і не засне, як не околпачить когось (**Фм.**).

Як же з коровою? — продав **баришникові** (**Шиян**).

Але ніхто не міг порятувати цих **гендлярів** народом від розплати (**Баж.**).

МЕНДЖУВАТИ, БАРИШУВАТИ, ГЕНДЛЮВАТИ

У тестя якось раз зустрівся (Чіпка — **А. Б.**) з становим Дмитренком — тим самим, що прозвали «кобиляча голова» за те, що любив дуже **менджувати** кіньми (**Мирн.**).

Він **баришував**: купував скот, випасував, продавав (**Грінч.**).

В живій розмовній мові досить часто говорять **баришникувати**.

Купував, продавав, одним словом, **гендлював**, чоловік цілий свій вік (**Фм.**).

МЕНТ, МОМЕНТ, МИГ, МИТЬ, ХВИЛИНА, ХВИЛИНКА, ХВИЛЬКА

Значення: дуже короткий відрізок часу.

Раду збиравсь одповісти, коли в той **мент** щось сильно стукнуло в вікно (**Коц.**).

О, сни чарівні, де ви? На **мент** лиш один прилетіть (**М. Р.**).

Сів на хазяйського коня. В **мент** придув із горілкою (**Драч.**).

В один **мент** одно за одним переміняється (**Барв.**).

В один **мент** відчув він усі кривди й знущання, які зазнав у покинутому селі (**Коц.**).

Нехай життя — **момент** і зложене з моментів, ми вічність носили в душі (**Фр.**).

Радюк поїхав додому, в три **миги** вбрався і вже пізно приїхав на вечір (**Н.-Л.**).

І він в один **миг** перехватився через дорогу (**Фм.**).

З колишніх руїн сахарні розлігся понад селом свисток. Андрій зірвався з місця. Він **нахилився** вперед, витягнув шию і ловив ухом той клик «машини» довго, уважно, наче боявся пропустити з нього хоч одну **мить** (**Коц.**).

На якусь **мить** з'явився чоловік і одразу зник у провулочку (**Шиян**).

Зажди одну **хвилину** (**Кул.**).

Згадую щогодини, **щохвилини** за час, за годинку, за малу **хвилинку** качається Нечаєва головка по ринку (**С. Г.**).

І буду дома за малу **хвилинку** (**Кул.**).

Пождіть, кумцю, на **хвиличку** (**Свидн.**).

На **хвильку** спізнився — на вік жалю (**Нпр.**).

Примітка: 1) слова-синоніми, що становлять дану групу, досить часто в живій розмовній мові, рідше в літературі, використовуються у сполученні з іншими словами, найчастіше із словом «один», і визначають найкоротший відрізок часу: В один **мент, момент, миг**; в одну **мить, хвилинку, хвильку**;

2) слово **як**, сполучаючись з іншими словами, становить т. з. описовий зворот з тим же значенням, але з відтінком рапговості: **як на, як грім серед ясного неба, як оком ізмигнуть, як пить дать, як сніг на голову, як стій, як стрель, як у пальці трісь.**

Сиджу собі та й думаю, що ж воно буде завтра, коли це **як на** — сусідка в хату — драстуйте! (**Фм.**).

— От вам і мир! — сказав Турн лютий і, не терявши ні минути, перед військом опинивсь **як на** (**Котл.**).

Звістка ця, **як грім серед ясного неба**, звалила з ніг стару (**Фм.**).

Як пить дать (**Ном.**).

Але з уст в уста пішло передавати наказ: **готуватися як стій** до форсування (**Слово...**)

Як стрель линуло з неба, як з відра й промочило до кісток (**Фм.**).

Борзо сі справив, **як у пальці трісь** (**Фр.**).

МЕРВА, ПОТЕРТЬ

Значення: пом'ята, майже не придатна для годівлі тварин, для господарських потреб солома, сіно тощо.

На глиняній долівці лежали кружки від кадовба та купа мокрої **мерви** (**Коц.**).

Зірви той цвіт гречаний, висуши його й зітри на **потерть** (Грінч.).

МЕРЕЖА, ВОЛОК, БРЕДЕНЬ, НЕВІД, СІТКА, СІТЬ

Значення: основні прилади (знаряддя) для ловлі риби, рідше птахів, звірів.

З човна почали викидать **мережу**, заходячи далеко в море півкругом (Н.-Л.).

Інженер стоїть на греблі у густій **мережі** ліній (Мас.), переносно.

В ставу було чималенько лящів; ніхто їх не ловив ні **волоком**, ні ятерями (Гліб.).

Під'їхали до річки, закинули **бредень** і витягли з цеберку самої мільки та раків (Фм.).

Пояснення: мілька — дрібна риба.

Команда — і пасмами **невід** у хвилі широким півколом пішов по ріці (Дор.).

Заплутався, мов рибка в **сітці** (Котл.).

Б'ється, як риба в **сіті** (Нпр.).

Так говорять про велику скруту людини.

Щастя му з рук вилетіло, як птиця із **сіті** (Ном.).

МЕРЕЖАНИЙ, МЕРЕЖЧАТИЙ, РІЗЬБЛЕНИЙ, КАРБОВАНИЙ

Воли всі сиві-половії та круторогі, а ярма **мережані** (М. В.).

Старий воли випрягає, занози ховає **мережані** (Шевч.).

Їм траплялись і біло-рожеві печериці, і жовті лисички, які ховались між **мережчатого** листя папороті (Донч.).

А сволок у нього в хаті був дубовий, **різьблений** різними старовинними орнаментами (Фм.).

Сволок гарний, дубовий, штучно **покарбований** (Кул.).

МЕРЕХТІННЯ див. БЛИСК
МЕРЕХТІТИ — БЛИСКАТИ
МЕРЕХТЛИВИЙ — БЛИСКОТЛИВИЙ
МЕРЕХТЛИВІ — БЛИСКОТЛИВІ

МЕРЗЕННИЙ, КАПОСНИЙ, МЕРЗОПАКІСНИЙ, МЕРЗОСВІТНІЙ, МЕРЗОТНИЙ, ПАКІСНИЙ, ГИДОСНИЙ, ГИДОМИРНИЙ, ГИДОСВІТНИЙ, ПОТВОРНИЙ, СКВЕРНИЙ

Значення: 1) про негативні якості та особливості характеру людини; 2) про негідний для суспільства лад, порядки; 3) про неприваблівві зовнішні ознаки предметів, річей, людини тощо.

Дана синонімічна група слів використовується як в живій розмовній мові, так і в літературній з різко негативним забарвленням.

Только, знаєш, ми, брат, просвищены,— **не** поскупись полтинкою...— Цур тобі, **мерзенний** каламарю (Шевч.).

Що за **капосне** створіння!.. (Л. У.).

Ну вже ж і **мерзопакісна** людина отой свічколап (Фм.).

Ах ти **мерзосвітня** (Грінч.).

Пакосній людині аж низько й уголови, як не зробить комусь якоїсь капості (Фм.).

Така **гидосвітна**, що й кінця нема (С. Г.).

Скверний гаде! (Шевч.).

МЕРЗЕННІСТЬ, ГИДЬ, ГИДОТА, БРИДЬ, БРИДОТА, МЕРЗЕНСТВО, МЕРЗОТА, МЕРЗОТНІСТЬ, МЕРЗОЩІ, КАПОСТЬ, ПАКІСТЬ, ПАСКУДНІСТЬ, ПАСКУДСТВО, ПОГАНЬ, ПЛЮГАВСТВО

Значення: про якісну властивість характеру та негідні вчинки людини або групи людей; іноді вживається як лайлине слово.

Незвичайної сили памфлет (Горького) «Місто Жовтого Диявола» викриває всю **мерзенність** життя капіталістичної Америки (Р. У.).

Вона на мене: «**Гидь**, волоцюго!» (Барв.)

А **мерзенства** скільки! (Грінч.).

Ти й тут несеш до мене свої страждання? Своє **мерзенство**? Моє серце не може більше вмістити (Коц.).

Тіло в золоті, а душа в **мерзоті** (Нпр.).

Ото!.. **Мерзотність** яку відчубучив отой **чудило** (Фм.).

— Якась лиха людина вчинила мені **капость**,— сказав Филін (Н.-Л.).

На тобі мішок грошей, тільки не роби цієї **капості** для нас (Рудч.).

Ге!.. Не ждав я від тебе, щоб ти мені отаку **пакість** зробив, а за що й про що, спитав би тебе (Фм.).

Нечисте гніздо всякого **паскудства** (Н.-Л.).

Отаке **плюгавство** вчинив (Л. У.).

Ну вже ж і чоловік! Збоку подивитись, наче й на людину схожий, а отаку **погань** зробити (Фм.).

МЕРЗЕННО, ГИДКО, ПАСКУДНО

Як вість така прийшла до Турна, то так **мерзенно** іскривився, що твар зробилась нечепурно (Котл.).

Та й **гидко** ти танцюєш, бабо! Е, так довго (Ном.).

Так **паскудно** пошила йому піджак, що гидко й глянути (Фм.).

МЕРЗНУТИ, ГИБІТИ, ДУБІТИ, КАЦЮБНУТИ, КЛЯКНУТИ, КОЦЕЛІТИ

Не купив батько шапки,— нехай вуха **мерзнуть** (Ном.).

Коліна згинались у нього і **мерзли** (Коц.).

Я морозу не боюся і хто **мерзне** — я сміюся (Гліб.).

Мусимо **гибіти**, бо нема в що вдягтися добре (**Грінч.**).

Оце вже другу ніч отут **гибію** на холоді (**Фм.**).

Вночі земля **дубіла** від морозу, поймалась тонким блискучим, мов скло, **льодком** (**Козач.**).

Бач, забув рукавиць узяти, а воно **вже** руки починають **дубіти** (**Фм.**).

От як холодно, наче ж і одягнувся добре, а пробирає до кісток: **кацюбнути** починаю (**Фм.**).

Холодний вітер травневого ранку морозив. Змоклі руки **клякли** (**Риб.**).

Ранок видався дуже холодний: мерзли вуха, **коцеліли** пальці на руках (**Фм.**).

МЕРЗОТНИК, НЕГІДНИК, ПАКІСНИК, ПАСКУДА, ПАСКУДНИК, ПОГАНЕЦЬ, ГИДОМИР, ПЛЮГАВЕЦЬ

Ах ти ж **мерзотник**! Ах ти ж, гадино! Ось він тобі який, цей тихенький та святий (**Вас.**).

— Десь був, **негіднику**, десь був? — Стручиха так міцно стискала його підборіддя, що сльози наверталися Василькові на серце і підступали до горла (**Турч.**).

Ах ти ж **пакіснику** отакий! Чи не стидно тобі оце робити? (**Фм.**).

Ламайте двері, поки вийде старий **паскуда** (**Шевч.**).

Прийди, прийди, **паскуднику**, лежить сухар на суднику (**Чуб.**).

А один, що наймолодший, озирнувшись, та вилами пана і просадив, мов ту жабу. Застогнав **поганець** та й опрігся (**Шевч.**).

Чи ісправник, чи асесор, чи друга **огида** (**Руд.**).

А ти на поганця, рудового **плюгавця** взяла й проміняла свого милодана (**Лук.**).

МЕРК(Х)НУТИ, БЛЯКНУТИ, ПРИГАСАТИ, ТЕМНІТИ, ТЬМЯНІТИ, ТЬМЯНИТИСЯ, ТЬМАРИТИСЬ, ПОМЕРКАТИ ПРИМЕРКАТИ, СТУХАТИ, МІНИТИСЯ ТЕМРІТИ, ТЬМІТИ

Значення: утрачати: 1) блиск на речах, предметах; 2) силу (ясність) світла денного, зірок, свічок, лампи тощо; 3) силу думки, мрій, надії, слави...

І пожарище не вгасло, і **мерк** за димом божий світ (**Шевч.**).

Вже зорі поперед нього **меркнуть** (**М. В.**).

Світло **меркло** в хистких струменях води (**Коп.**).

Надія, що на хвилину звеселила була їм засмучені голови, почала знову **меркнути-зникати** (**Мирн.**).

І **блякли** навкруги зірки (**Ле**).

Світло лампи вже **пригасло**, по кутах у хаті появлялися діди (**Фм.**).

Примітка: діди (переносно) — тіні по кутках хати чи іншого якогось приміщення. Так говорять, коли наступають вечірні сутінки: «Світіть світло, бо вже он діди по кутках стоять».

На світанні **мерхнуть** зорі, тануть в росяній імлі... (**Перв.**).

Ясні очі **мерхли** під натовпом важких думок (**Мирн.**).

Здавалось, зривається з осі вся земля, летить шкереберть, і від цього спиняється серце, **мерхнуть** думки (**Коп.**), переносно.

А над вечір, як стало вже **темніти**, зійшлися в хату всі (**Фм.**)

Калино-малино, чого **потемніла**? (**Нп.**).

Покосились старі вікна, шибки **потьмяніли**, ледь сонячне світло пробивалося крізь них (**Фм.**).

Ой, учора із вечора, як місяць **мінився**... (**Нп.**).

Ой, **тьмариться**, туманиться, став дощ накрапати (**Нп.**).

Глянув Ігор проти сонця, сонце **померкало** (**Руд.**).

І сонця світ не **тьмяниться** од вітру (**Стар.-Черн.**).

Вже місяць **змерк**, світ зірок стух, і вихор стих і вітер вщух (**Лук.**).

Потьміє світ мені увесь (**Тич.**).

МЕРТВЕЦЬ, МЕРТВЯК, МРЕЦЬ, НЕБІЖЧИК, ПОКІЙНИК

Пізнай, як живе твій милий, чи живе він, чи **мертвець** (**Боров.**).

Ця монументальна нерухомість збентежила професора. Перед ним сиділа не жива людина, а **мертвяк** (**Собко**).

Він дуже боявся **мерців** (**Н.-Л.**).

Як у **мерця** очі заплющені — на вмируще (**Ном.**).

Постояли, **подивилися** на **небіжчика**, головами похитали (**Фр.**).

Там дзвонять по душі, там голосять по **покійнику** (**Кв.-О.**).

МЕРТВИЙ, НЕЖИВИЙ, МЕРЛИЙ, ПОКІЙНИЙ

Песець, що попався в клітку, був уже **мертвий** (**Трубл.**).

Ні живий, ні **мертвий** (**Ном.**).

На хуторі панувала **мертва** тиша (**Качура**), переносно.

Другого ранку знайшли його **неживого** в ліжку (**Фр.**).

Почуємо, що десь **мерлу** знайдено — іде батько на неї подивитись (**М. В.**).

Загубила материну хустку, що ще **од** її **покійної** матері (**Кв.-О.**).

Заплачеш по мені, кохана, о, заплачеш, як **бездиханного** в труні мене побачиш (**Кул.**).

МЕРТИ, УМЕРТИ, ГИБНУТИ, ГИГНУТИ, ГИНУТИ, ЗДИХАТИ, КОНАТИ, ОДУБІТИ, ОКОЛІТИ, ОПАЛУБИТИСЬ, ОПРЯГТИСЬ, ПОГИБАТИ, ПОКОЛІТИ, ПОЛЯГТИ, ПРОПАДАТИ, ПРОСТЯГТИСЯ, ОКОЛІТИ, СКОНАТИ, СЛИЗНУТИ, ЩЕЗАТИ

Компоненти даної групи: гигнути, здихати, одубіти, околіти, опалубитись, опрягтися, поколіти, пропадати, простягтися, сколіти, щезати як у живій розмовній мові, так і в літературній використовують в різко негативному плані, зневажливо ставлячись до того, що вмер; іноді сама людина так зневажливо говорить про свою смерть.

Описові звороти: **дуба дати, дух спустити, землею взятися, зложити голову, кістьми лягти, лягти кістьми, лягти головою, навіки заснути, накласти головою, ноги простягти, пасти смертю хоробрих, піти в сиру землю, піти в могилу, полягти головою, простягти ноги, трупом лягти, полягти, упасти в бою, урізати дуба, хвіст надути.**

Люди на тиф почали хворіти й **мерли**, як мухи восени **(Гол.)**.

Люди **мруть** і нам доріжку труть **(Нпр.)**.

Єсть серце єдине, серденько **дівоче**, що плаче, сміється, і **мре** й оживає, святим духом серед ночі понад ним витає **(Шевч.)**.

Отож, в **германську** війну багачі гроші наживали, а бідні люди **гибнули** на фронтах, як мухи **(Фм.)**.

Прийде твоя колія і **гигнеш**, діду, на солом'яній постелі **(Куч.)**.

Кравець у хвіст руки як умотав, як одпустив (вовкові) три аршини, так вовк там трохи не **гигнув (Рудч.)**.

Їй жаль стало того тихого, щирого чоловіка, що так вірно її кохає, що **гине** за нею **(Коц.)**.

Я чую, як пісня дужчає, здіймається вгору, перекочується могутнім грюкотом і **гине** тихим акордом в плюскості зливи **(Коц.)**.

Як я тебе згадаю, у грудях серце з туги, з жалю **гине (Л. У.)**.

Ой поїхав козаченько, а дівчина **гине (Нп.)**.

За кохану Україну, як прийдеться, то й **загину (Тич.)**.

Згинь старе із мріями — йде нове з героями! **(Тич.)**.

Ой як би то сталось, щоб ви не вертались, щоб там і **здихали**, де ви поросли **(Шевч.)**.

Бодай йому так легко **здихати**, як мені жити... **(Коц.)**.

Був собі такий бідний вовк, що трохи не **здох** з голоду **(Рудч.)**.

Мовляли: **«Здох** наш пес» (не личить псові **«вмерти»)**.

Здохнути в значенні **вмерти** завжди використовують в різко негативному плані, коли йдеться про смерть людини. Слово **здохнути** в прямому значенні виражає поняття загибелі тварин: здох собака, віл, кінь... та інших живих організмів, крім людини.

І не один бідаха, **конаючи** в крові, тужить, що не поліг під Берестечком **(Кул.)**.

Уже твоя, козаченьку, дівчина **конає (Нп.)**.

Скалічений кінь десь **конав (Горд.)**.

В живій розмовній мові про загибель тварин кажуть: **«...Кінь здихав»**, рідше — пропадав. Слова **конати, сконати** вживають більше, майже завжди, коли йдеться про смерть людини (див. сконати).

Слово **конати** використовують і в переносному значенні. «Сиділи ми при згаслому багатті, дивилися, як вогники блакитні тремтіли і **конали» (Л. У.)**.

Час йшов, і кожна хвилина, що **конала** на віки, родила другу, а та наближала страшну невідомість **(Коц.)**.

Був батько, та **одубів (Ном.)**.

Опівночі нагайка шуміла, а к світу мила **одубіла (Чуб.)**.

Другий варіянт:

Опівночі нагайка шуміла, а і к світу мила **околіла (Чуб.)**.

Драв руками, жер очима, поки й не **опалубився (Фм.)**.

Так говорять про скупу, зажерливу чи ненажерну людину-багатія.

В сей день його отець **опрягся**, як чикилдихи обіжрався **(Котл.)**.

А один, що наймолодший, озирнувшись, та вилами пана і просадив, мов ту жабу. Застогнав поганець та й **опрігся (Шевч.)**.

В нього хата під шифером, льох мурований, мати стара — от-от **перекинеться (Мін.)**, переносно.

Мені не треба ні хвали, ні слави більшої, коли нащадок скаже невзначай: — **погиб** солдат за рідний край **(Швець)**.

На чистому щоб **поколіли**, щоб не оставсь ні чоловік **(Котл.)**.

О, скільки їх, Сашків чорнявих, в окопах мерзлих **полягло (М. Р.)**.

Да як моя головонько **поляже**, да тогді тобі всяке ледацо скаже **(Чуб.)**.

А моя могила край синього моря, **полягли** і любощі, і щира розмова **(Метл.)**, переносно.

Дай чого їсти, а то **пропаду** з голоду **(Рудч.)**.

Вовки як ухопили тут вовка, розірвали і **пропав**, бідний **(Рудч.)**.

Світ широкий, людей чимало на землі... А доведеться одиноким в холодній хаті кривобокій або під тином **простягтись** (**Шевч.**), переносно.

Грицьку, поклонись матері... скажи, хай мене дожидає в гості, коли не **сконає** до того часу (**Мирн.**).

Бодай тії та й **сконали**, що нас розлучили (**Чуб.**).

Гриць **сконає**, нім когут запіє (**С. Г.**).

І він, як муха взимку, **слиз** (**Котл.**).

Еней сказав їм річ в словах таких: «Панове, знаєте, Трояни... що мій отець... як муха взимку, **зслиз**» (**Котл.**).

Зслизнути — згрубіле, рідко вживане слово. В живій розмовній мові це слово значить — умерти після довгої тяжкої хвороби: танув, танув як віск, та й зслиз.

Як **щезне** багатир, то зійдеться весь мир: як умре харпак, то прийде піп та дяк (**Нпр.**).

Все літо хворав, а взимку й дуба **дав** (**Фм.**).

— О, лишенько, вмираю! — скрикнула Явдоха та й дух **спустила** (**Мирн.**).

Як пинда — чоловік та **візьметься** землею... (**Кул.**).

Зовсім би добре, коли б не страшно, що от-от Максим **зложе** свою **голову**, одтинаючи другим (**Мирн.**).

Розкажи, що має колір чорний у землі прекрасній югославській, як жалоба над її синами, юнаками, сизими орлами, що **кістьми лягли** за рідну матір (**М. Р.**).

Лягло кістьми людей муштрованих чимало (**Шевч.**).

В далекій дорозі найду або долю, або за Дніпром **ляжу головою** (**Шевч.**).

У якому краю мене заховають, де я прихилюся, **навіки засну?** (**Шевч.**).

Люба Земська, вірна дочка українського народу, із зброєю в руках виступила на захист своєї Батьківщини. В боях під Харковом вона підбила з протитанкової рушниці дві машини, але в нерівнім бою **пала смертю хоробрих** (**Тич.**).

Да як моя **головонька поляже**, да тогді тобі всяке ледащо скаже (**Чуб.**).

Не питай дороги, хоч трупом ляж. Серце в остроги, і стягни патронташ (**Баж.**).

Від чужої кулі, під заграви **упаду**... В бою... За твої врожаї, тихі трави, за людей і невмирущу славу, за цю землю зоряну мою (**Мал.**).

Отут і трапилась рахуба — **урізав** раптом німець **дуба** (**Воскр.**).

Примітка. В живій розмовній мові частіше кажуть: **дати дуба** чи **дуба дати**, а то й просто — **одубіти**.

МЕРЩІЙ, БИСТРІШ(Е), МЕТЧІЙ, БОРЖІЙ, ПРУДКІШ(Е), СКОРІЙ, СКОРІШ(Е), ХУТЧІЙ, ХУТЧЕ, ХУТЧІШ(Е), ШВИДШЕ, ШВИДЧІЙ, ШВИДЧІШ

Значення: 1) про моментальність, швидкість руху з місця та прискореність його на просторі; 2) про прискореність дій, процесу дії, думки...

Одмикайте **мерщій** браму (**Янов.**).

Вони побігли **мерщій** уперед (**Козл.**).

Діли **мерщій** (**Кв.-О.**).

Мерщій одяглася вона, ухопила корзину і — готова (**Мирн.**).

Заграй, сурмач, заграй, сурмач, **мерщій** — згорить і камінь в нашім правім гніві (**Наги.**).

Бистріше там лагодьте сіялки, бо час вже починати роботу (**Фм.**).

Я **метчій** до Марусі... (**М. В.**).

Давай мені **боржій** коня (**Кул.**).

Як линув дощ, як з відра, а ми тоді **скоріше** всі в курінь та й сидимо там (**Фм.**).

Як би то **хутче** побачитись (**М. В.**).

Іди ж **хутчій**, не бався (**Г.-Арт.**).

А нуте, нуте, йдіть **швидче** (**Котл.**).

Наймичка прибігла до Зосі і просила її **швидчій** заглянути в кухню (**Н.-Л.**).

МЕСНИК, ПОМСТИТЕЛЬ, ВІДОМСТИТЕЛЬ, ПОМСТНИК, МСТИВЕЦЬ

Ідем ми крізь бурі незгоди. Шуміть, партизанські гаї! Ми **месники** грізні народу, своєї землі хазяї (**Сос.**).

Помститель кривди (**Кул.**).

Відомстителі за своїх жінок (**Кул.**).

Помстники народні люто скарають душогубів-ворогів, що розпинали й катували наш народ (**Фм.**).

Не розбійники, а за народ **мстивці** (**Крим.**).

МЕСТЬ, ВІДПЛАТА, МСТА, ПОМСТА, ПОКАРА

Розпадуться три корони на гордій тіярі! Розпадуться! Благослови на **месть** і на муки (**Шевч.**).

Хто не повстав, нехай повстане, несе катам **відплати** гнів (**Сос.**).

І росло лихо в його серці — й виросло до гарячої **відплати** (**Мирн.**).

Слово **відплата** вжито в переносному значенні **помста**.

Ковпак до кари і до **мсти** меча в Путивлі підіймає. Спокою німцям не знайти у волелюбнім нашім краї (**Слово...**).

Знов ідуть на захід танки. Сталінграда...— Звірені машини боротьби і **мсти** (**Баж.**).

Гей, бідарі по селах, по містах! Засяє день — і станете під стяг, що грає, ніби по-

лум'я пожару, і мсту гнобителям і кару, і радість визволеним приріка (**М. Р.**).

МЕТА, ЦІЛЬ

Я тільки одно мав на **меті**: щоб книжку видать якомога скоріше (**Ном.**).

Очевидячки, досягла до своєї **мети** (**Н.-Л.**).

Жита шумлять на нашім полі, нові шляхи, нові міста... І комунізм — одна **мета** горить для нас (**Сос.**).

О, бідний той, хто крізь завої сині іде самотньо, мовчки до **мети** (**М. Р.**).

І мав той юнак **ціль** одну: закінчивши інститут, поїхати на село вчителювати (**Фм.**).

МЕТАТИ див. КИДАТИ

МЕТАТИСЯ, МЕТНУТИСЬ, КИДАТИСЬ, КИНУТИСЬ, МОТАТИСЬ, МОТНУТИСЬ, ШАТАТИСЬ, ШАТНУТИСЬ, ШАРАХАТИСЬ, ШАРАХНУТИСЬ, ШУГНУТИ

Стогнуть берези, стогнуть і **метаються** з розпущеними косами (**Шиян**), переносно.

Сестри **металися** все моторніше, робота горіла під їхніми руками (**Гонч.**).

Метнулась я та двері попричиняла (**М. В.**).

Христя **метнулась** до хліба, до мисок, до печі (**Мирн.**).

Метнулася я сюди-туди, у дворі, в хаті, вишукала скрізь, як у воду впав хлопець— нема (**Фм.**).

Лукаш **кидається** до неї, вона приймає його руки (**Л. У.**).

Данило Самійлович тим часом **кидався** по хаті, як часом кидаються звірі в клітках (**М. В.**).

Баґіров **кидався** в різні боки, шукаючи кращого проїзду (**Гонч.**).

Кинувся до Шрама і поцілував його (**Кул.**).

Кинулася до Ганнусі і в коси впилася (**Шевч.**).

Кинулись брати в обійми, один одному раділи (**Тич.**).

Бабуся **мотається** по своїй хаті, як клубок, да все робить (**Барв.**).

Чоловік схопився, **мотається**, кинувся до печі, горшки витягає (**Грінч.**).

Полонений ведмідь **мотався** у пастці, чимраз більше заплутуючись (**Трубл.**).

Христя **мотнулася**, і в одну мить опинилася за хвірткою (**Мирн.**).

Мотнувся по хаті, швидко знайшов, що йому треба було, і вийшов надвір (**Фм.**).

Шатались уранці в неділю по коморі (**Барв.**).

От прилетів змій за тими дітьми. **Шатнувся** він по всій хаті — нема нікого (**Рудч.**).

Оце батько як приїде з города, то **шатнись** до торби, та рибка й лежить (**Грінч.**).

Кінь як **шарахне** убік (**М. В.**).

А діти як полякались та так і **шарахнулись** хто куди (**Фм.**).

Вони, мов те вороння, так і **шугнули** нарозтіч (**Грінч.**).

Устала з труни та як **шугне** по церкві (**Рудч.**).

МЕТЕЛИК, МЕТІЛЬ, МОТИЛЬ

А малеча тим часом ганялася за **метеликами**, качалася у балці у високій траві (**Гонч.**).

Друкарі дивізійної редакції за годину почали друкувати **метелики** (**Скляр.**), переносно.

Від весни до пізньої осені він найбільше бродив по лісах та полях, збирав рослини та комахи, ловив **мотилі** та мухи (**Фр.**).

Останній на стіні променистий жмуток довго лазив, як райдужний **метіль** (**Вас.**), переносно.

МЕТЕЛИЦЯ див. ВІХОЛА

МЕТИКОВАНИЙ, КМЕ(І)ТЛИВИЙ, МЕТИКУВАТИЙ, ПАМ'ЯТЛИВИЙ, СПРИТНИЙ, ТЯМ(К)ОВИТИЙ, ТЯМКИЙ, ТЯМУ(Ч)ЩИЙ

Значення: про здібну людину — понятливу, спостережливу, толкову, умілу...

Хлопець нібито **метикований** (**Гонч.**).

Отаман загону Тихін Колодка виявився веселим і **метикуватим** козаком (**Панч**).

Кмітливий хлопець, то й швидко навчиться (**Грінч.**).

Вигадливий, **кмітливий**, він просто кипів від безлічі різних проектів (**Козач.**).

Але **кмітливе** око Балабушихи прикмітило на їх тонкі сорочки з голландського полотна (**Н.-Л.**).

Хівря **пам'ятлива**, не забула нічого (**Мирн.**).

Вже й виріс, такий тобі **пам'ятливий**, що й господи (**Н.-Л.**).

Суддя був такий розумний та **спритний**, що яке б то темне діло не було, зараз його на світ виведе (**Стор.**).

Такий уже **тямкий** був той чоловік, за що не візьметься, зробить (**Фм.**).

Він тямить силу у письмі, у лічбі, нема що казать, хлопець гарний, **тямовитий**. Оце у ярмарку купив йому чотирі книзі папіра і три пір'ї (**Грінч.**).

Він чоловік **тямучий**, не зіпсує діла (**Грінч.**).

Книжки лежать, папери купами: Павло Піддубень дуже **тямущий** чоловік, всяку старовину молодою головою зазнає (**Кул.**).

МЕТИКУВАТИ, ЗМЕТИКУВАТИ, КМЕТИТИ, КМІТУВАТИ, КУМЕКАТИ, МІЗ-

КУВАТИ, МІРКУВАТИ, ОБДУМУВАТИ, ТЯМКУВАТИ, ШУПИТИ

А в коваля сьогодні вже завізно: той борону, той кремера притяг, той коло плуга **метикує** (**М. Р.**).

І почав над цим ділом **метикувати**, як воно краще зробити: чи так, чи отак (**Фм.**).

Так чоловік **кметував**, поглядаючи (**Свидн.**).

Все на один лад **кметуючи**, дійшли вони аж до Волоської (**Свидн.**).

Тут, бачите, кожен **кумекає** по-своєму, а як воно буде — побачимо (**Фм.**).

Було їм вільно розмовляти про всякі свої діла і думати, і **мізкувати** (**Котл.**).

Я вже й сам не раз про се **мізкував** (**Кул.**).

Чого воно так було,— не моє діло **мізкувати** (**Барв.**).

Дещо таки **мізкую**. Бачу, за кого ти руку тягнеш (**Гол.**).

Не сам же Бог дарує, про що люд **міркує** (**Ном.**).

Міркує той, хто нужду знає (**Гліб.**).

Сам оце почну **міркувати**, то й складу до ладу (**Н.-Л.**).

Якось-то йдучи уночі понад Невою... Та йдучи **міркую** сам-таки з собою (**Шевч.**).

Сміються приятелі, **міркують**, і тиха їх гомінка лагідно оддається в лунких стінах порожнього класу (**Вас.**).

Обдумував я це діло не раз, не два, та все на моє й виходить (**Фм.**).

Тямкував я, тямкував, поки таки додумався, що отак зробити, — буде краще (**Фм.**).

Оце, каже, бабусю так, а оце сюди — отак... Малий ще він у мене, а вже як **шупить** (**Фм.**).

Так говорила бабуся про свого внука, який бавився «у конструктора».

Не вміє нічого невістка зробити, аніж не **шупить** у господарстві (**Барв.**).

МЕТІЛЬ див. ВІХОЛА, МЕТЕЛИК

МЕТКА — НИЗКА

МЕТКИЙ див. ЖВАВИЙ

МЕТКІСТЬ — ЖВАВІСТЬ

МЕТКО див. ЖВАВО

МЕТЛЯТИ див. МАТЛЯТИ

МЕТУШИТИСЯ, ХАПАТИСЯ, ЮРТУВАТИСЯ

Як не лає, як не кричить на неї пані,— бабуся не лякається, не **метушиться**: іде тихо, говорить спокійно, дивиться ясно своїми очима ясними (**М. В.**).

Лука Митрофанович **метушився**, бігав по подвір'ї, хвилюючись і ховаючи своє хвилювання (**Козач.**).

Мати з Килиною **метушаться**, вихоплюючи з вогню, що тільки можна вихопити (**Л. У.**).

Чого ти **хапаєшся**, як попівна заміж: роби з толком (**Фм.**).

Надвечір з півсотні рублів несуть. Рота радіє, **юртується** (**Мирн.**).

Я ввійшов у хату і бачив, що тут ті **юртуються** біля неї, зняли з вірьовки (**Грінч.**).

МЕТУШЛИВИЙ, СУМ'ЯТЛИВИЙ

Щовечора після **метушливого** дня він сідав за стіл, щоб написати до штабу корпусу чергового рапорта (**Риб.**).

Така вже вона вдалася **сум'ятлива** та непосидюща, все крутиться по хаті (**Фм.**).

МЕТУШЛИВО, КЛОПІТЛИВО, СУМАТОШЛИВО, СУМ'ЯТЛИВО

Жалібно шелестіло сухе листя неторкнутої кукурудзи, **метушливо** перелітали зграї шпаків над бур'янами (**Борз.**).

МЕТУШНЯ, ВОЗНЯ, БІГАНИНА, БІГОТНЯ, ГАРМИДЕР, МЕТУШЛИВІСТЬ, МОТАНИНА, МОТНЯ, ПАНІКА, СТРУС, СУМ'ЯТТЯ, ШАРПАНИНА, ШТОВХАНИНА

Описові звороти: **шатанина-мотанина**

Значення: 1) безладний прискорено-нервозний масовий людський рух ногами — сюди-туди, рідше рух поодинокий; 2) гарячкова поспішність в роботі.

В роботі вона не любила **метушні**, гарячковості, похапливості й галасу (**Козач.**).

Біля вокзалу творилася, як завжди, **метушня**. Люди поспішали до своїх поїздів, до кас, до виходу в місто (**Собко**).

Увагу Тараса привернула **метушня** біля великого вантажного літака (**Трубл.**).

Наробив справник **біганини** (**Грінч.**).

А в тім таборі гомін і рух, **біганина** і крики (**Фр.**).

Зчинилася така **біготнява** у дворі, що й не второпаєш, хто куди (**Фм.**).

Знявся такий **гармидер**, що ніхто гаразд не розбирав, хто за кого й за що стоїть (**Коц.**).

Слово **гармидер** може виражати й безпорядок: «Такий гармидер у хаті, що ні сісти, ні присісти».

Мотанина, біганина, метушня зачалася в волості (**Горд.**).

Піднявся **струс**, біганина... З одного місця переходили люди на друге, шукаючи волі (**Мирн.**).

— Мовчать! — закричав він (пан-генерал — **А. Б.**), ще й ногою тупнув. Жуки (селяни — **А. Б.**) притихли... Посунулись назад трохи... Мирон під **шарпанину** десь дівся (**Мирн.**).

Піднялась **шатанина** (**Мирн.**).

Піднявся крик людський, збіглася двірня... **шатанина-мотанина** (**Мирн.**).

МЕШКАНЕЦЬ див. ЖИТЕЛЬ

МЕШКАННЯ, ПОМЕШКАННЯ, ЖИТЛО, ЖИТВО, КВАРТИРА, ДОМІВКА, ОСЕЛЯ, ГОСПОДА, КИШЛО

Андрій, відколи жив, не бачив такого поганого **мешкання** (**Фр.**).

Перенісся на інше **помешкання**, найняв два покої з кухнею (**Фр.**).

Хата здалася Христі великим льохом, а не людським **житвом** (**Мирн.**).

Що ж ви, панно, в **квартирі** живете, а грошей не платите вже другий місяць? (**Грінч.**).

Пішли до його **господи**, та й не застали його дома (**Рудч.**).

Бідна вдова, старая жона, у своїй **домівці** з діточками маленькими гомоніла (**Метл.**).

Нема в його ні **оселі**, ні саду, ні ставу (**Шевч.**).

Я тоді за шапку, за ціпок, а сам до старого свого **кишла** (**Коц.**).

МЕШКАТИ, ЖИТИ, КВАРТИРУВАТИ, ПРОЖИВАТИ, ПРОБУВАТИ, ДОМУВАТИ, СИДІТИ

Нас **мешкало** разом три товаришки (**Коб.**).

Я **знайшов** будинок, де він **живе** (**Коц.**).

Десь, колись, в якійсь країні **проживав** поет нещасний (**Л. У.**).

Тяжко на чужині безрідному **пробувати** (**Метл.**).

Лівий бік Дніпра низький, то тутеньки люди не **сидять** (**С. Г.**).

МЖИЧИТИ, КАПАТИ (КРАПАТИ), МЖИТИ (ІМЖИТИ), МИГИЧИТИ, МОРОСИТИ, МРЯЧИТИ, СІЯТИ

Значення: про дуже дрібний дощ (дрібні дощові краплі, що спускаються на землю, утворюючи рідкий туман).

На землю осідав важкий, густий туман. **Мжичив** дощик (**Десн.**).

Мжичило, і, мабуть, ця сама мжичка повернула мені свідомість (**Риб.**).

Дощик, дощик **капає** дрібненько... Я ж думала, я ж думала — запорожець, ненько! (**Нп.**).

Мжичило, мжичило, а це перевелось на дощ (**Фм.**).

Ой, у саду дрібен дощик **імжить** (**Метл.**)

Мигичило всю дорогу (**Гол.**).

З неба **сіяв** дрібненький дощик і ніжним холодком осідав йому на обличчя (**Коц.**).

Мрячив дрібний, але густий і холодний дощик (**Фр.**).

Без кінця **мрячило**, поля сивілися, далекі дерева, телеграфні стовпи, скирти — все розчинялося в імлі, тануло (**Гонч.**).

МЖИЧКА див. ДОЩ

МИГАТИ див. МЕРЕХТІТИ

МИГИ КИВИ, МОРГИ, ЖЕСТ, ЖЕСТИКУЛЯЦІЯ, МІМІКА, ПАНТОМІМА

Значення: передавати комусь про когось, щось без слів, різними (іноді умовними) рухами-знаками за допомогою рук, губів, очей тощо...

Він йому нічого не казав, а так на **миґах**, то вони нічого й не думали, а той все знав (**Грінч.**).

Катерина Маврикіївна тільки походжала та величними **миґами** довгих рук давала загад усім (**Н.-Л.**).

Побачивши Муху, дівчина зупинилась і на **миґах** кликала його до себе (**Панч.**).

Там такий, що все на **кивах** та на **мигах** (**Ном.**).

На кивах та на **моргах** розмовляти (**С. Г.**).

Вона... сиділа випростана, як при столі, непорушна, як у сні, без жодних **жестів** і навіть без будь-якої **міміки** (**Смол.**)

МИГИЧКА див. ДОЩ

МИГОТІННЯ див. МЕРЕХТІННЯ

МИЗКАТИСЯ, ВИТИСЯ, ГОРНУТИСЯ, ЗАГРАВАТИ, ЛАБУЗИТИСЬ, ЛИПНУТИ, ПІДСИПАТИСЯ, УПАДАТИ, ТУЛИТИСЯ

Не **мизкайся** ти до мене... ой, колеться борода, бо сміятись будуть з мене, я ж дівчина молода (**Нп.**).

Коло тебе будуть роями **витися** панни (**Н.-Л.**).

Коло мене хлопці **в'ються** і за мене часто б'ються (**Котл.**).

Якби літа вернулися, то б і хлопці **горнулися** (**Нп.**).

— Якби хоч одна з них скидалася на тебе...— **заграє** Свирид (**Мирн.**).

Не **загравай** біля мене, хлопче,— танцювати не будемо (**Фм.**).

Хотина: Та чого це ти так до мене **лабузишся?** (**Кроп.**).

Дівчата й молодиці... **липли** до нього, як мухи на мед (**Верш.**).

Уже мене давно не любиш, а тільки п'яний і голубиш,— одсунься геть, не **підсипайсь!** (**Котл.**).

Оце тобі, горобчику, так не вчись, до чужої голубоньки не **тулись** (**Гліб.**).

Нехай би ти коло неї **впадала**, а не вона на старості літах коло вередливого дівчати (**М. В.**).

МИКАТИ, РВАТИ, СІПАТИ, СКУБТИ, СМИКАТИ, ТОРГАТИ, ШАРПАТИ

Микав (Іван — А. Б.) соломи зі скирти... і складав на посторонок (**Стеф.**).

Вона в страшенній розпуці вхопилася за голову обома руками і, **микаючи** на собі волосся, скрикнула: — Мій сину! Мій сину! Вернися! (Фр.).

Хто се, хто се по тім боці **рве** на собі коси (Шевч.).

Так жалкував, так бідкувався, аж тіль на голові волосся не **рве**, та що зробиш: що з воза упало, те пропало (Фм.).

А двері так набрякли, **сіпаю, сіпаю** і ніяк не відчиню (Фм.).

Скубне за чуба (Стор.).

Чужий лоб **скубти**, треба й свого наставити (Ном.).

За гілочку **смикнув**, аж дерево те затріщало (Котл.).

Ми сидимо, а він **смиче** мене за одежу та й пита: чи нема у вас копишника? (Грінч.).

Вітер віконниці **торгає** на негоду (Грінч.).

Тягла його за руки, **шарпала** за одежу (Н.-Л.).

МИКАТИСЯ див. ІТИ

МИКУЛЯТИ див. ДИВИТИСЬ.

МИЛИЙ див. ЛЮБИМИЙ

МИЛИТИ ГОЛОВУ див. ЛАЯТИ

МИЛІСТЬ, ЛАСКА, ПРИХИЛЬНІСТЬ, ДОБРОХІТТЯ, БЛАГОВОЛІННЯ

Я б хотіла, щоб знала ти, кого і за що любиш, і як осудиш, то щоб знала, за що. Сліпая **милість** — се для мене кара (Л. У.).

Розгадавши хитрий задум ворога — повністю оточити місто і довгою облогою примусити його здатись на **милість** переможця (Р. У.).

Дискусія пройшла під знаменитим девізом Мічуріна: «Ми не можемо чекати **милостей** від природи: взяти їх у неї — наше завдання» (Р. У.).

Всю надію клав на вашу **ласку та милість**, батьку! (М. В.).

Скажи мені на **милість**, як ти викрутився (Кв.-О.).

МИЛО див. ГАРНО

МИЛОВИД див. ГАРНЮК

МИЛОВИДНИЙ див. ГАРНИЙ

МИЛОДАН див. КОХАНИЙ

МИЛОЗВУЧНИЙ, БЛАГОЗВУЧНИЙ, ДОБРОЗВУЧНИЙ

Значення: приємне звукове забарвлення музичного інструменту, голосу людини, птаха при співі, голосу людини при читанні, розмові.

Під голубим небом розсівались жайворонки дрібними **милозвучними** перлами (Коц.).

Милозвучний голос співака чарував присутніх на концерті (Фм.).

Доброзвучне гучання злагодженого оркестру котилося гомінкою луною по саду й гасло на березі ріки (Фм.).

МИЛОЗВУЧНІСТЬ, БЛАГОЗВУЧНІСТЬ, ДОБРОЗВУЧНІСТЬ

Оті простенькі сільські байки, як дрібні, тонкі корінчики, вкорінюють у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти і **чарівної милозвучності** (Фр.).

Доброзвучність лекторової мови, цікавість теми змушували слухачів сидіти затамувавши подих (Фм.).

МИЛОЗВУЧНО, БЛАГОЗВУЧНО, ДОБРОЗВУЧНО

Небо заграло. **Милозвучно**, потужно, свіжо (Гонч.).

МИЛОЛИЦИЙ див. ГАРНИЙ

МИЛОСТИВИЙ, ВИБАЧЛИВИЙ, ПОБЛАЖЛИВИЙ

Значення: про м'якохарактерну, лагідну, добру, незлобиву людину.

Отам-то **милостивії** ми ненагодовану і голу застукали сердешну волю та й цькуємо (Шевч.).

Слово **милостивії** вжите з відтінком іронії, навіть сарказму.

Такий уже **вибачливий**, такий уже лагідний: його ображають, його зневажають, а він їм накриво слова не скаже (Фм.).

А бабуся була тиха та **поблажлива**, на всякі витівки онучат, було, потурає. «Хай,— каже,— вони ще маленькі» (Фм.).

МИЛУВАННЯ див. ЛАСКА

МИЛУВАТИСЯ див. ЛАСКАТИСЯ

МИМО, ПОБІЛЯ, ПОВЗ, ПОПРИ

Мимо мчали закриті карети (Ільч.).

Леонід, проходячи **мимо** ліжка до Лялиної кімнати, затримався на мить поглядом на лікаревому зморшкуватому обличчі (Гонч.).

Мимо колодізь ішли (Грінч.).

Тече річка з винограду та й **побіля** груші (Грінч.).

Що **повз** мій двір, ворітечка голубка літає (Метл.).

Йду **попри** корчму, коли щось співає (С. Г.).

МИМОВІЛЬНИЙ, МИМОХІТНИЙ, НЕСАМОХІТНИЙ, НЕНАВМИСНИЙ

З грудей вирвалось **мимовільне** полегшене і радісне зітхання (Козач.).

Мимохітний окрик вирвався з його грудей і згас в гущавині лісу (Фм.).

МИМОВІЛЬНО, МИМОВОЛІ, МИМОВІЛЬ, МИМОХІТЬ, НЕСАМОХІТЬ, ЗНЕХОТЯ, НЕХОТЯЧИ

Опинившись на вулиці, я **мимовільно** обтер собі піт з чола і важко зітхнув (Фр.).

Лукаш грає веснянки. Мавка, слухаю-

чи, **мимоволі** озивається тихесенько на той самий голос (Л. У.).

Повітря було таке п'яне і повне щебетання, що **мимохіть** бажалось руху, крику, реготу (Коц.).

Ярослав: ...Вибач, це питання, воно в душі з'явилось **мимоволі** (Кочерга).

Цимбал ступив кілька кроків вперед, наскочив у темряві на колючий дріт і **несамохіть**, інстинктивно, подався назад (Борз.).

Очі його **мимовільно** зупинилися на образі (Фр.).

Інколи таке сплете, що **мимовіль** розрегочешся (В. мова).

Нехотячи починав думати про того, хто читав цю книжку (Крим.).

Всі жахнулися **знехотя** (Н.-Л.).

Нехотя переймаєшся думкою про смерть (Кон.).

МИМРИТИ див. ГОВОРИТИ

МИНАТИ, СХОДИТИ, ПРОМИНАТИ, ЗБІГАТИ, ПРОХОДИТИ, УПЛИВАТИ. ПРОТІКАТИ

Минають дні, **минають** ночі (Шевч.).

Уже й літо **минулося**, зима вже надворі (Шевч.).

Жнива були й **проминули**, осінь наступає (Руд.).

Протекло небагато часу, а води втекло багато (Нпр.).

От уже й літо **зійшло** (Крим.).

Час **збігав**, туга якось потроху втихла (М. В.).

Упливло півтора року (Барв.).

Проходить літечко — весела пора (Нп.).

МИНДРУСИ див. ЛАСОЩІ

МИНТУС див. КУСОК

МИР, ЗГОДА, ЗЛАГОДА, ЛАД, МИРНОТА, СПОКІЙ, СУПОКІЙ

На варті **миру** і **спокою** безсмертні творимо діла (Мур.).

Чесною працею он скільки надбали! Чесно вони й поживуть його... у **миру** та в **ладу**, як брат з сестрою (Мирн.).

Згода дім будує, а незгода руйнує (Нп.).

Ото краще помиріться з Олександрою та живіть, як люди, у **згоді** (Коц.).

Як прагне людство в **злагоді** іти назустріч сонцю, радості, трудові! (М. Р.).

Жив Артем з жінкою у **злагоді** (Куч.).

В Кайдашевій хаті стало **мирнота**: свекруха помирилась з невісткою (Н.-Л.).

Святий **спокою**, добре з тобою (Ном.).

Супокій — святеє діло (Фр.).

МИРШАВИЙ, ЖАЛЮГІДНИЙ, ЗАЧУЧВЕРІЛИЙ, ЗЛИДЕННИЙ, МАРНИЙ, НЕДОЛУГИЙ, НЕПОКАЗНИЙ, НІКЧЕМНИЙ, НУЖДЕННИЙ, МІЗЕРНИЙ, ПАРШИВИЙ, ПЛЮГАВИЙ, ХОРОБЛИВИЙ, ЧАХЛИЙ, ЩУПЛИЙ

Корівки погані, кудлаті, бички **миршаві** (Н.-Л.).

Скрипник — сухий, **миршавий** парубчак у сполові лих галанцях та молдуванській сорочці, нахилив аж до деки скрипки голову (Коц.).

Худоба **нужденна**, **миршава**, та й то рідко у котрого газди й є (Фр.).

На вікні виднілася в горщику **миршава** квітка (Коп.).

Під стіною на терасі гори... розстелився парк з **миршавих** акацій (Н.-Л.).

Між рідкою бородою та **миршавими** вусами темніли ніби присмаглі, аж сині губи (Н.-Л.).

Тоді і озеро не таке, як тепер, гниле та **миршаве**, а глибоке та водяне було (Мирн).

На розі біля повороту до Горбатого мосту сиділа бабка з двома кошиками: в одному були **миршаві** яблука, в другім — насіння (Смол.).

Під горою, між камінням, росли **жалюгідні** деревця, обпалені сонцем (Фм.).

Ану лиш, лицарю **мізерний**, **злиденний**, витязю **нікчемний**, виходь сто лих покуштувать (Котл.).

В долі добрій чи **злиденній** чесно, просто йшов ввесь вік (Фр.).

Коло них (дітей — А. Б.) лежала мама, **марна**, жовта (Стеф.).

Марна Орина стала, чи подивиться на неї хто тепер? (Горд.).

Перша мені туга — сама **недолуга** (Метл.).

А котрі старі-**недолугі**, то й навіки попропадали (Нп.).

Недолуга жінка (Грінч.).

Тодорика — порядний хлопець. А хоч він і негарний і **непоказний** на вигляд, зате він добрий (Коб.).

Непоказний на вигляд, невеличкий цей хлопчина був меткий, хитрий, невловимий (Шер.).

Село, невеличке та занедбане, криє між лісами та дебрями свої порозкидані **нужденні** бойківські хатки (Фр.).

В його лице **нужденне**, сухе, поморщене (Н.-Л.).

Величається, як **паршиве** порося на оривку (Нпр.).

Таке вже мале, **плюгаве**, а ще ото, дивись, кирпу як гне (Фм.).

Плюгавенький панок (Грінч.).

У нього був дуже **хоробливий** вид. А

злющий він був, як зінське щеня. Як тільки що йому накриво скажи, то так у вічі й плига (Фр.).

МИРШАВІТИ, В'ЯНУТИ, СОХНУТИ, ЧАВ'ЯДІТИ, ЧУЧВЕРІТИ, ЧЕРВІТИ, ЧЕВРІТИ

Значення: занепадати поступово здоров'ям, утрачаючи зовнішній, властивий здоровій людині вигляд; рідше про тварин, рослин тощо.

Випалило сонце на толоці пагу, скотина починає **миршавіти** (Фм.).

Коли б не Ганна, його жінка, то й зовсім, мабуть, **замиршавів** би дядько Іван (Коп.).

В'яне, сохне сиротина (Шевч.).

— Чого **в'янеш**, моя доню? — Стара не спитала, за сивого, багатого тихенько єднала (Шевч.).

Здихни, та охне,— полюби, та й **сохне** (Нпр.).

Як почав **чав'ядіти**, як почав, то й швидко вмер (Сл. Еварн.).

Чевріє дитина (С. Г.).

Просо не росте, зовсім пожовкло, тільки **чевріє** (Н.-Л.).

Чужі дітки, як бджоли, гудуть, біжать із книжечками, а наші **чучверіють** (Барв.).

Червіє та й **червіє** моя дитина, зовсім перевелось нінащо (Фм.).

Воно (дитина) й найшлось у мене таке недійшливе. Ось уже третій годок пішов йому, а воно не росте, а **чучверіє** та й **чучверіє** (Фм.).

МИСЛЕННЯ див. ДУМКА

МИСЛИВИЙ див. РОЗУМНИЙ

МИСЛИТИ див. ДУМАТИ

МИСЛИВЕЦЬ, ЛОВЕЦЬ, ОХОТНИК, СТРІЛЕЦЬ

Завзятий **мисливець** і рибалка, він, крім цього, нічого більш не хотів знати (Козач.).

Він був **мисливець**, знай, було, на охоту їздить (Рудч.).

Цвіли на луці вереси й чебреці, ішли на охоту **ловці**-молодці (Лук.).

Раз уосени пан поїхав на лови; з ним багато було **охотників** (Рудч.).

Купець, як **стрілець** (Ном.).

МИСЛИВСТВО, (В)ЛОВИ, ЛОВЕЦТВО, ПОЛЮВАННЯ, СТРІЛЕЦТВО

Мисливство і рибальство були любимим його заняттям (Фм.).

Вже третій день тривали **лови** (Фр.).

Взяв його (хорта — А. Б.) з собою да й пішов на **охоту** (Рудч.).

Охота на рибу та зайці приведуть у старці (Нпр.).

Він мав такий **звичай**, що як тільки настане ранок, то зараз сіда на коня і їде на **полювання**, бо кохався у полюванні (Рудч.).

МИСЛИВСЬКИЙ, ОХОТНИЦЬКИЙ, СТРІЛЕЦЬКИЙ

Через поріг переступив одягнений в кожушок, заячу шапку й великі **мисливські** чоботи брат Лук'ян (Шиян).

Коли чує, — гомін, крики. Десь **мисливські** сурми грають (Л. У.).

Одягне, було, додільний кожух, **охотницьку** шапку-вушанку та й іде на засідки, зайців стріляти (Фм.).

Кресак **стрілецький** (Федьк.).

МИСЛІТЕ ПИСАТИ див. ІТИ

МИСЛЬ див. ДУМКА

МИСТЕЦЬ див. МАЙСТЕР, ХУДОЖНИК

МИСТЕЦЬКИ, МИТЕЦЬКИ, ХУДОЖНЬО, ШТУДЕРНО, ШТУЧНО, КУНШТОВНО

Робив він це **мистецьки**: цигарки виходили як фабричні (Трубл.).

Атта Тролль розповідає їм про славу колосальну, що, танцюючи **мистецьки**, залучив собі між людьми (перекл. Л. У.).

Сичала на столі бензинка, а на ній шкварчала яєчня, яку **мистецьки** вмів пряжити Савченко (Коц.).

Художньо намальована картина привертала особливу увагу відвідувачів музею (Фм.).

Завивають голову **штудерно** і мудро білою переміткою (С. Г.).

Штучно та гарно сорочки вишивають (М. В.).

МИСТЕЦЬКИЙ, МИТЕЦЬКИЙ, ХУДОЖНІЙ, ШТУДЕРНИЙ, ШТУЧНИЙ, КУНШТОВНИЙ

О, треба бути смілим, щоб потішатися таким **мистецьким** стрілом (М. Р.).

Художній відділ музею поповнено багатьма рідкісними картинами великих майстрів живопису (Фм.).

Штучне, геніальне обмалювання столичного балу (Н.-Л.).

Слова чужі, художливо **кунштовні** я на користь готую землякам (Кул.).

МИТТЄВИЙ, МОМЕНТАЛЬНИЙ, ХВИЛИННИЙ, СЕКУНДНИЙ

Значення: дуже короткий в часі.

Одним **моментальним** рухом руки він зупинив машину (Фм.).

МИТТЮ, ВМИТЬ, В(У)РАЗ, ДУХОМ, МОМЕНТАЛЬНО

Хлопець **миттю** вибіг з хати (Куч.).

Андрій прислухався і **миттю** кинувся в рівчак (Панч).

Вмить він опинився біля нього і врятував хлопця (Фм.).

Як загув, так на цім світі **ураз** і став **(Манжура)**.

Стьопа **моментально** влетів у їдальню, там застав усіх у зборі **(Трубл.)**.

МИШКУВАТИ, ВИШУКУВАТИ, ПОЛЮВАТИ

Значення: 1) про звірів, які полюють за мишами та іншими звірами, здобуваючи собі їжу; 2) про домашніх тварин, які вишукують між неспоживними рослинами смачну соковиту їжу; 3) ходити сюди-туди, шукаючи когось, чогось.

Мишкує, як лис навесні **(Нпр.)**.

Значення: полює за мишами.

Тепер скотина не їсть, а **мишкує (Чуб.)**.

Значення: вишукує кращу їжу (траву тощо).

Стали по житу ходити і мене **вишукали (Барв.)**.

Зілля всякі **вишукує (М. В.)**.

Полює, як кіт за мишами **(Нпр.)**.

Так говорять, коли хтось за кимось стежить, слідкує.

МІЖСЕЛИЩНА див. ДОРОГА

МІЗАНТРОП див. НЕЛЮД

МІЗЕРНИЙ див. МИРШАВИЙ, НЕЗНАЧНИЙ

МІЗЕРНІТИ див. МИРШАВІТИ

МІЗЕРНО, БІДНО, НІКЧЕМНО, ЖАЛЮГІДНО, ЗЛИДЕННО, УБОГО

А в нас цей рік так **ми(і)зерно** вродила картопля, мабуть, і до півзими не хвате **(Фм.)**.

Жив чоловік **бідненько (Грінч.)**.

Нікчемно зробиш, так і заробиш **(Нпр.)**.

Жалюгідно було й дивитися на цих нужденних та обшарпаних багацьких наймитів **(Фм.)**.

Злиденно живуть, злиденно одягнені **(Кул.)**.

За царя жили **убого**, хоч і вірили у Бога **(Нпр.)**.

МІЗКУВАТИ див. ДУМАТИ

МІЛИНА див. ВІДМІЛЬ

МІЛКИЙ, НЕГЛИБОКИЙ

Мілкою по-осінньому річкою пароплав ішов повільно й сонно **(Ільч.)**.

Калоші в мене **мілкі**, а тут грязь така, що тільки в чоботях добре **(Шиян)**.

Тим часом мої товариші добігли вже до ріки, поскидали з себе шмаття і з радісним криком та вереском поскакали в чисту **неглибоку** воду **(Фр.)**.

МІЛКО, НЕГЛИБОКО

Води в річці було **мілко**, щоб перейти її вбрід, досить було підкачати до колін холоші **(Фм.)**.

Поори **мілко** та посій рідко, то й уродить дідько **(Ном.)**.

Лікар каже, що ніж заліз **неглибоко (Коц.)**.

МІМІКА див. МИҐИ

МІНА див. МИҐИ

МІНИТИ(СЯ), ЗМІНЮВАТИ(СЯ), ПЕРЕІНАКШУВАТИ(СЯ), ПЕРЕТВОРЮВАТИ(СЯ)

Хому Хаєцького фронтове життя **мінило** на очах у всіх **(Гонч.)**.

Місяць з-за його спини світив Оксані в лице, і було видно, як дивно напрочуд **мінилося** воно кожну мить **(Вас.)**.

Посмішка **змінила** обличчя Воронцова і ніби всього його **змінила (Гонч.)**.

Сірі дні **змінюють** темні ночі **(Коц.)**.

Тьмяний зимовий день **змінюється** в ясну місячну весняну ніч **(Л. У.)**.

Змінилось, зовсім змінилось життя в Севастянівці **(Скляр.)**.

Переіначити сього діла не можна **(С. Г.)**.

Деякі мови помирають, виводяться або **на інші перетворюються (Крим.)**.

МІНЛИВИЙ, ЗМІНЛИВИЙ, НЕПОСТІЙНИЙ, НЕСТАЛИЙ, НЕСТІЙКИЙ, ПЕРЕМІННИЙ, ХИТКИЙ, ХИТЛИВИЙ, ХИСТКИЙ

Оксана з прихованою тривогою спостерігала настрій Богуна. То він веселий, то сумний — **мінливий**, наче хвиля **(Кач.)**.

Андрій любив цю шахтарську осінь, **мінливу** і вітряну **(Риб.)**.

Сніг застиг і навіть в цій темряві грає холодними **мінливими** фарбами **(Коп.)**.

Сама здивувалась, що в неї серце таке **хистке, змінливе (Н.-Л.)**.

Характер у старого був **нестійкий**: то спалахне, як огонь палкий, то засвітить, як сонечко весняне **(Фм.)**.

Урожаї зернових і технічних культур у південних районах України нерідко бувають **несталі (Р. У.)**.

На обличчі в нього вираз якийсь **несталий**: і задоволення і непевність разом **(Гол.)**.

Несталий клімат згубно впливав на його здоров'я **(Фм.)**.

Позиції цього ставленика бельґійських і американських монополій стають все більше **хиткими (Р. У.)**.

МІНЛИВІСТЬ, НЕПОСТІЙНІСТЬ, НЕСТАЛІСТЬ

Мічурінська біологія... вважає **мінливість** спадковості живих істот однією з найважливіших умов їх існування в мінливих умовах оточення **(УРС)**.

Майже скрізь весна відзначається **мінливістю** погоди **(Р. У.)**.

Сосеред своїх товаришів Петро відзначався **непостійністю** характеру **(Фм.)**.

МІНЛИВО, ЗМІННО, НЕСТАЛО, ПЕРЕМІННО, ПЕРЕЛИВНО

Кольори райдуги **мінливо** переливались і гасли у вечірній імлі (**Фм.**).

Квіти **переливно** грали на сонці чудовими барвами своїми (**Фм.**).

МІНУТА, ХВИЛИНА, ЧАСИНА

Дзвони не переставали гомоніти ні на **мінуту** (**Фр.**).

Зажди одну **хвилину** (**Кул.**).

Згадую щогодини, **щохвилини** (**М. В.**).

За час, за годинку, за малу **хвилинку** качається Нечаєва головка по ринку (**Нп.**).

Пождіть, кумцю, на **хвилиночку** (**Свидн.**).

Хвилинка, хвилиночка — пестлива, іноді зменшена форма слова.

Слово **мінута** також використовують у ласкально-зменшеній формі: **мінутка, мінуточка.**

У саму ту **часину**, як я побачився з Марком, її заручили (**Стор.**).

Ні на **часиночку** не дав собі відпочинку (**Кул.**).

Забіг на **часинку** до удови (**Рудч.**).

МІРАЖ див. МАРЕВО

МІРКУВАННЯ див. ДУМКА

МІРКУВАТИ див. ДУМАТИ

МІРНИЙ, РІВНОМІРНИЙ, РОЗМІРЕНИЙ, РІВНИЙ, РИТМІЧНИЙ

Ой, домбра моя, Джамбулова домбра! Ти вітай поета приграванням **мірним** (**Тич.**).

Рівномірними кроками вони наближалися до станції (**Фм.**).

Я ходжу **рівним, розміреним** кроком через усю хату (**Коц.**).

МІРНО, РІВНОМІРНО, РОЗМІРЕНО, РИТМІЧНО, РІВНО

Шур-шур... шур-шур...— **мірно** чалапали ноги (**Коц.**).

Порожнє серце **рівно** б'ється (**Цитович**).

Ритмічно вбрання шелестіло (**Сос.**).

МІРОШНИК, МЕЛЬНИК, МЛИНАР

Він і конюхом був і водночас **мірошником** (**Шиян**).

Мірошник мав хороший млин (**Гліб.**).

Такий, мамо, **мельник**, такий хороший, меле зерно без грошей (**Нп.**).

У млині з **млинарем** спав (**С. Г.**).

МІСИТИ див. БИТИ

МІСТИЧНИЙ, ЗАГАДКОВИЙ, ТАЄМНИЧИЙ, НЕДОВІДОМИЙ

Щось **таємниче, містичне** таїться в нашім зв'язку (**Коц.**).

Чули вони дивне **таємниче** слово (**Кул.**).

Недовідома глибина морська (**Кул.**).

МІСТО, ГОРОД

Завтра вранці приїздить з **міста** батько (він поїхав туди у справах) (**Донч.**).

Маруся, зовсім управившись і поприбиравши, розпитувала матір, чого треба на **місті** купити (**Кв.-О.**).

Дніпропетровськ — **місто** чавуну й сталі (**Р. У.**).

І **город** вже видно з туманів ріки (**Баж.**).

Чуру свого до **города** Черкаси посилав (**Драг.**).

МІСЦЕ, МІСТИНА, МІСЦИНА

Ми майже точно знаємо **місце** загибелі підводного човна (**Трубл.**).

Як намальовані встають передо мною всі **місця** (**Н.-Л.**).

Містина вся дика, таємнича, але не понура, повна ніжної задумливої поліської краси (**Л. У.**).

Добряча **містина** отам на леваді, чи бач, яка трава (**Грінч.**).

Христя з подругою вибрали собі **містину** під стінкою (**Горд.**).

Серед темних крислатих кущів обібрали вони собі **місцину** (**Коц.**).

Тут **місцина** журавлина, тут, далеко від осель, проживає журавель (**Стельм.**).

МІСЯЦЬ, МІСЯЧЕНЬКО, МІСЯЧКО, МОЛОДИК

Місяць сходив аж перед світанком (**Козач.**).

Ой, не світи, **місяченьку**, не світи нікому, тільки світи миленькому, як іде додому (**Нп.**).

Крізь волокнисті хмари проб'ється **молодик** і знову, темніючи, загорнеться в чорне шмаття (**Стельм.**).

МІСЬКИЙ, ГОРОДСЬКИЙ

Тисячі людей щодня користуються **міським** транспортом (**Р. У.**).

Як стрілчасті ватри, розцвітають канни на каймі блакитних **городських** куртин (**Баж.**).

МІТИТИ, НАМІЧАТИ, ЗНАЧИТИ, КАРБУВАТИ, ТАВРУВАТИ, КЛЕЙМИТИ, ШТАМПУВАТИ, МАРКІРУВАТИ

Ставлячи на зиму бджоли в омшаник, кожний пасічник **мітив** свої вулики карбами (**Фм.**).

Перед садінням поле **маркірують** у двох напрямах (**Колг. виробн. енцикл.**).

Намічаючи прямокутний контур майбутньої просторої будівлі, стояли вкопані в землю товсті слупи (**Козач.**).

Роби. Рубай, розрубуй зруб. Тягни, рівняй, **намічуй** шруб (**Тич.**).

Лейтенант ще заздалегідь **намітив** грань, на якій мав зустріти вогнем першу машину (**Панч.**).

Уже я й **значив** шапку, так все-таки крадуть (С. Г.).

Коні **таврують** або **клейнять** гарячим залізом (М. Грінч.).

Данило Хронь **карбував** на своїй палиці гріхи панські (Куч.).

МІЦНИЙ, ВИТРИВАЛИЙ, ДЕБЕЛИЙ, ДЕРЖКИЙ, КРІПКИЙ, ДОБРОТНИЙ, КРЕМЕЗНИЙ, СИЛЬНИЙ, ТВЕРДИЙ, ПЕВНИЙ, ТРИВКИЙ, ЦУПКИЙ

Міцна сталь переварювалася повільно (Трубл.).

Під сивим волоссям притаїлась здорова, **міцна**, запекла і правдива душа (Н.-Л.).

Осаул спав **міцним** сном (Н.-Л.).

Міцна крайка перетягає стан (Л. У.).

Мати налила в склянку **міцного** чаю, бо знала: любить такий час Артем (Шиян).

За **міцний** мир стоїть великий китайський народ (Р. У.).

За дверима пролунали кроки досить-таки **дебелої** людини (Ільч.).

Тесляр колисочку **дебелу** майструє в сінях (Шевч.).

Пилиповній сніг **держкий** (Крим.).

Глина **держка**, добра для муру (С. Г.).

Випроби зламать не можуть волю мужа **витривалу** (Баж.).

Легкі перемоги не бувають **твердими** (Крим.).

Тверда Русь — все перебуде (Нпр.).

Фрол пішов до світлиці, порипуючи **добротними**, підшитими шкірою валянками (УРС).

Вихор стане у **кремезних** дубів коліна гнути (Кул.).

Іще **кріпкий** чумак був (М. В.).

А зима вже морозами **кріпкими** укріпила (М. В.).

Був світ мені нікчемним і пустим — став бажаним, змістовним і **тривким** (Лук.).

Хата стара, та ще **сильна** (Фр.).

Цупкий мороз (Кв.-О.)

Цупка матерія, мабуть, довго носитиму (Грінч.).

Скинь **цупкії** пута (Нп.).

МІЦНИТИ, ЗМІЦНЮВАТИ(СЯ), КРІПИТИ(СЯ), УКРІПЛЯТИ, УСТАЛЮВАТИ

Міцнила волю віра нам в комуни діло непоборне (Ус.).

Кожна бойова операція **зміцнювала** і збільшувала партизанські загони (Шер.).

А я дивлюсь на непохитні стіни, і хочеться про цих людей сказать: не тільки шахту, але всю країну вони руками вмілими **кріплять** (Дмитер.).

Її всю охопило якесь щастя, освіжало і **кріпило** її (М. В.).

Не давши слова — держись, а давши — **кріпись** (Ном.).

Укріпив, як Бог черепаху (Ном.).

Жартівливо-іронічне прислів'я.

Твоя правиця його віти навіки міцно **укріпляла** (Кул.).

Зима вже морозами кріпкими **укріпила** (М. В.).

МІЦНІТИ, МАТЕРІТИ, МІЦНІШАТИ, МУЖНІТИ, ДУЖЧАТИ

Описові звороти: **убитися в колодочки, убратися в пір'я, убратися в силу, доходити снаги, сили**

З кожним днем **міцніє** непорушна дружба трудящих СРСР і Китаю (Л. Г.).

Міцніє лук в моїй руці потужній (Кул.).

А підвечір **міцнів** мороз, щипав за вуха (Фм.).

Як став **матеріти**, став і розуміти (Нпр.).

Нехай він **уматеріє**, узнає все — як коло чого уходжатися (Грінч.).

Дівкою така була собі непоказна, а пішла заміж, тепер уже **вматеріла** (Грінч.).

В мирній творчій праці радянських людей дедалі **міцнішає** животворний зв'язок науки з практикою (Р. У.).

Міцнішали і набирали сили загрозливі завзяті голоси (Баж.).

Моє покоління зросло в комсомолі. І я з комсомолом росла та **мужніла** (Воронько).

Хай хлоп'я **в колодочки вб'ється**, а тоді вже й приганяйте до роботи (Фм.).

Примітка: в даному прикладі колодочки — пір'ячко молодої пташини: гороб'яти, курчати і под. Коли в народі кажуть про людину: «Хай ввіб'ється в колодочки», то це значить — хай підросте, набереться сили, змужніє.

Ввібратися в пір'я (Грінч.).

З літами **убирався в силу** (Мирн.).

Я **дійшов** свого зросту і **сили** (Тич.).

Викохуються діти ніжним маєм, **доходять** мужньої **снаги** (Лук.).

МІЦЬ див. СИЛА

МІЧ див. СИЛА

МІШАНИНА, МІШАНКА, МІШКА, ПОМІСЬ, СУМІШ, СУМІШКА, СУРЖИК

Здалеку пробився крізь **мішанину** звуків ледве чутний голос (В. Васильч.).

Ладиженко доповідав. Часом **мішаниною** з узбецьких та російських слів докладніше малював труднощі будівництва, перешкоди (Ле).

Сіно — так: не чисте, а **мішка** (Грінч.).

У розчинені двері конюшні чути було Маріїн гнівно-ласкавий голос до коня. Видно, **мішку** мішала, а він ліз (Гол.).

Лящі, язі, усякої риби **суміш** (Грінч.).

Привезли у млин молоти зерно, аж там

глянули, а воно не чиста пшениця, а якийсь **суржик (Фм.)**.

Примітка: в сільському господарстві суржиком називають некондиційне зерно, якусь мішанину: пшениця—ячмінь—жито...

МІШАТИ, ЗАВАЖАТИ, ПЕРЕБАРАНЧАТИ, ПЕРЕБИВАТИ, ПЕРЕШКОДЖАТИ, НЕПУТИТИ, ПЕРЕПИНЯТИ, НЕ ДАВАТИ

Хто **мішає**, того б'ють **(Нпр.)**.

Не **мішай**, хай говорить: язик заболить, сам перестане **(Фм.)**.

Все, що іти нам **заважає**, зумій одкинути в бою **(Сос.)**.

Піджак **заважав**. Він стяг його з себе і жбурнув назад **(Коц.)**.

Війна **завадила** розширенню посівних площ і піднесенню врожайності цієї цінної харчової культури (гречки) **(Р. У.)**.

В Дубівку хочеш?.. І мені б туди не **завадило**. Батьків провідати **(Риб.)**.

Може, часом не **завадить** і давніше пригадати **(Л. У.)**.

А в кишені три шеляги, та й ті **заважають (Грінч.)**.

Бачця, нічого й не **заважають** слова, а Леся да й сама Череваниха, насилу змогли дивитись на ту нещасливу невістку **(Кул.)**.

Перебив йому брехати **(С. Г.)**.

А мати хоче научати, та соловейко **не дає (Шевч.)**.

Це мене **непутить** отой Улас **(Грінч.)**.

Намірився вчинити те, що гадав, але щось у душі його **перепиняло (Крим.)**.

Коли б ви пак сиділи нишком та не **перебаранчали** (робити) **(Н. Л.)**.

Були б такі, що помагати, а ті знайдуться, що **перешкоджати (Нпр.)**.

МІШАТИСЯ, ПЛУТАТИСЬ, ВПЛУТУВАТИСЯ, МИКАТИСЯ, УМИКАТИСЯ, ВСТУПАТИСЯ, УСТРЯВАТИ, УТРУЧАТИСЬ

Милевський: ...Простіть, Любов Олександрівно, я не люблю **мішатись** до чужих справ **(Л. У.)**.

Писар: Де два б'ються, третій не **мішайся (Тоб.)**.

Не **микайтеся** не в своє діло **(Крим.)**.

Тут уже цар **уступився**: «Оддай, каже, дочко!» **(Рудч.)**.

Я вже в діло до сестри та брата і не **умикалась (С. Г.)**.

Де що на добро людям починалось, туди він **устрявав** зараз **(Кул.)**.

В суєту він не **встрявав (Кул.)**.

Боронію тобі, князю, **втручатись** в наші справи **(Кул.)**.

Як попросять — **утручайся**, як не просять — не встрявай **(Нпр.)**.

МІШМА див. ВПЕРЕМІЖ(КУ)

МІШОК, МІХ, ЛАНТУХ, ЧУВАЛ, ТОРБ(ИН)А, ТАЙСТРА, БЕСАГИ, СУМА, САКВИ

Грузовики підвозили **мішки** до Дніпра. Тут зерно вантажили на порон **(Донч.)**.

Збувся батько лиха; збувся грошей з **міха (Ном.)**.

Втіха, як з порожнього **міха (Ном.)**.

Украв торік **лантух** жита з току **(Коц.)**.

Не сиплеться зерно з чумацьких **чувалів** дощем золотим **(Олесь)**.

Стоїть дід з **торбою** на плечах **(Коц.)**.

На кожному через плечі висить по **торбині (Руд.)**.

Я за свою **суму** та й далі посуну **(Нпр.)**.

Майстер до чужих **тайстер (Нпр.)**.

Прив'язав **сакви** до троку, взяв коня за повід **(С. Г.)**.

Парубки кладуть калачі в **бесаги (Федьк.)**.

МЛА див. ІМЛА

МЛАКА див. БОЛОТО

МЛИВО див. МУКА

МЛИН, ВІТРЯК, ЖОРНО, ВЕШНЯК, КОРЧАК, ПІДСУБІЙНИК, ПИТЕЛЬ, КРУПОРУШКА, КРУПОДЕРНЯ, ДРАЧ

Тихо усе,— тільки ми співаємо, та десь **млин** меле, та вода в береги плескає **(М. В.)**.

Внизу... мабуть, біля мосту, важко чмихав паровий **млин (Гол.)**.

Бачимо, на чий **млин** воду ллєш **(Голов.)**.

На околиці під **вітряком** стоїть гармата **(Скляр.)**.

Пускаєте воду на колеса **млинів-вешняків (Кул.)**.

Значення: водяний млин, що діє лише під час повені.

Корчак — млин з наливним колесом.

Підсубійник — млин з підливним колесом.

Се він собі млин хоче **питлем** будувати **(С. Г.)**.

Значення: млин, що виробляє питльовану (найтоншу) муку.

Крупорушка, круподерня, драч — назва млинів, що переробляють зерно на крупу.

В їх було **жорно (Рудч.)**.

Значення: примітивний ручний млин.

МЛИНАР див. МІРОШНИК

МЛИНАРСЬКИЙ, МІРОШНИЦЬКИЙ

Розмелювання кормів здійснюється різними **млинарськими** та дробильними машинами **(Колг. вир. енцикл.)**.

Моє діло, як кажуть, **мірошницьке**: запусти та й мовчи! **(Ном.)**.

Моє діло **мірошницьке**: підкрути та й сядь **(Фм.)**.

МЛИНОВИЙ, ВІТРЯКОВИЙ

Скрізь тихо, тільки потік невидимий гірський, як **млиновее** коло, шумить (**Л. У.**).

МЛИСТИЙ див. ІМЛИСТИЙ

МЛІСТЬ (МЛОСТЬ), ЗНЕМОГА, ЗОМЛІННЯ, МЛОСНІСТЬ, СЛАБІСТЬ, ЄТОМА, ЗНЕСИЛЛЯ, ВИСНАГА

Млость пішла по всьому тілу (**Котл.**).

Якась невимовна **млість** опанувала мене, якесь ослаблення не то тіла, не то волі (**Фр.**).

Грім одгримів, і солодкою **млостю** спокою віє од цвіту вишень і від сирої землі (**М. Р.**).

Зітхнула в солодкім **зомлінні** (**Вороний**).

Якась **знемога**, якесь **знесилля** опанувало його (**Коц.**).

Чубенко їхав попереду, почував **млость** і **слабість** (**Янов.**).

Ліг велет,— думав на часок, та й спить уже століття... бо скористали вороги з його важкої **млості**, безкарно точать з нього кров і трощать білі кості (**Л. У.**).

Никнуть у **знемозі** спалені сонцем трави (**Гонч.**).

Гашіца лягає знов... Солодка **знемога** охоплює її тіло, сон так і липне до очей (**Коц.**).

МЛІТИ, В'ЯНУТИ, ЗНЕМАГАТИ, ЗНЕСИЛЮВАТИСЬ, ЗНЕБУТИСЯ, МАРНІТИ, МУЧИТИСЬ, НУДИТИСЬ, ПЕРЕЖИВАТИ, ПЕКТИСЯ, ТЕРЗАТИСЯ, ТОМИТИСЬ, УМЛІВАТИ

Чи всім людям із кохання так ся діє? Очі не сплять, серце стогне, душа **мліє** (**Нп.**).

Світить місяць, да не гріє, а в дівчини серце **мліє** (**Чуб.**).

Не житиму тепер я, а **млітиму** (**Барв.**).

Глянув я направо, там росли і **мліли** на сонці розкішні сади (**Н.-Л.**).

А далі було море. Блакитне, сліпучо-блакитне, як кримське небо, воно **мліло** у спеці літнього дня, дихало млою (**Коц.**).

Минулося, розійшлося, і сліду не стало, серце **мліє**, як згадаю (**Шевч.**).

В самому місті, в кам'яних огрядних будинках, оточених помаранчовими садами, **мліли** від спеки іноземні посли (**Риб.**).

А в хаті Петрія великий плач і завід! Кирила знайдено... убитого. Петріха **мліє**, б'ється об землю (**Фр.**).

Коли б чого не забути, щоб дитина не **мліла** голодом (**Свидн.**).

Каша вже давно **мліє** (**Грінч.**).

«Чого **в'янеш**, моя доню?» — Стара не спитала, за сивого, багатого тихенько єднала (**Шевч.**).

В'януло серце від жалю (**Гол.**), переносно.

Сонце палило й палило, випивало останню вологу з землі, **в'ялило** листя на деревах (**Фм.**).

А працює було! І мішки підіймає, й се й те, і ні дня їй, ні ночі. Так все й **знесилилась** (**Тесл.**).

Сонечко стояло над головою і, мов жаром, обсипало землю, а панська нива ждала коси. Люди **знесилювались**, **мліли** і, закропившись ковтком нагрітої сонцем води, знов ставали до роботи.

Тепер можна зовсім **знебутися** в місті через голодування (**Крим.**).

Весна за весною летіла стрілою. Дівчинонька ряст топтала, загулялась, не вгадала, як стала **марніти** (**Гліб.**).

О думи мої! О славо злая! За тебе марно я в чужому краю караюсь, **мучуся**... але не каюсь... (**Шевч.**).

Діти **нудяться** в хатині. Нудять, нарікають. І на що та зима люта? Все вони питають (**Л. У.**).

Нудився, марудився і чогось хотілось — і сам не знав чого (**Свидн.**).

Ой, не пряди, моя мила, не **нудися**, прийде весна, святе літо, приберися (**Нп.**).

Він з голоду ніколи не **нудився** (**Греб.**).

Пеклася ж я, пеклася,— жаль на його, та жаль і його! (**Тесл.**).

Томились, жаждали, із голоду вмирали (**Кул.**).

Сам статурний, очі великі, з вогнем і сміхом навпіл. Викличеш іноді його, даси таке завдання, що в самого душа наперед **умліває**, а він стоїть, посміхається і очима грає, мов на досвітках. «Виконаю, товаришу командир, їй-бо, виконаю, а що мені молодому-нежонатому» (**Стельм.**).

А в козака серце **умліває**, а в дівчини — кров'ю окипає (**Нп.**).

З жалю **умліває** (**Грінч.**).

Не бачила сова сокола: як уздріла, аж **умліла** (**Ном.**).

МЛОСНИЙ, ДУШНИЙ, ЗАДУШНИЙ, ЗАДУШЛИВИЙ, ЗАПАМОРОЧЛИВИЙ, НУДКИЙ, ОДУРМАНЮЮЧИЙ, П'ЯНКИЙ, ТОМЛИВИЙ

Задушлива, **млосна** духота стоїть кругом (**Куч.**).

Сьогодні день дуже **млосний** (**Грінч.**).

Млосний спокій і роса на дворищі опали (**Тич.**).

Цвіт пахучої липи повіяв **млосним** духом (**Куч.**).

Душні запахи днів, конопель і кропу пливли понад річкою (**Ільч.**).

Сьогодні з поля свіжий вітер в **задушні** вулиці пробрався (**Тич.**).

Стояла **задушлива** серпнева ніч (**Воронько**).

Степ перед тобою золотий, **запаморочлива** задуха липового цвітіння (**Риб.**).

Та старість — нидіння мізерне, хвороба, трясця, сон **нудкий** (**Лук.**).

МЛЯВИЙ, В'ЯЛИЙ, ДЛЯВИЙ, НЕПОВОРОТКИЙ, НЕШВИДКИЙ, НЕПРОВОРНИЙ

Значення: дуже повільний в рухах, діях, мислі, в розмові...

Л ю б о в: ...Тільки **млява**, боязка людина не любить і боїться риску (**Л. У.**).

— То ти, Харитю? — почувся **млявий** голос слабої (**Коц.**).

Її.... організм був зроду нервовий, **млявий**, втомливий (**Н.-Л.**).

Почалася **млява** і скупа розмова (**Ільч.**).

Дунін-Левченко був **непроворний**, **млявий**, **нешвидкий** навіть у мові (**Н.-Л.**).

Люди ходили **в'ялі**, спорожнені, наче ліниві (**Коц.**).

Був він високий, **неповоротний**, лагідний і терплячий (**Коп.**).

МЛЯВО, В'ЯЛО, СОННО, РОЗСЛАБЛЕНО

Вужак повільно, **мляво**, мов сонний, спустився з куща (**Донч.**).

Попередні розмови проходили надто **мляво** (**Ле**).

Голова одхилилась набік, наче сама собою впала, так **в'яло**, безсило (**Л. У.**).

МНЯВКАТИ див. ГОВОРИТИ

МОВ, МОВБИ, МОВБИТО, НАЧЕ, НАЧЕБ, НАЧЕБТО, НЕМОВ, НЕМОВБИ, НЕМОВБИТО, НЕНАЧЕ, НЕНАЧЕБТО, НІБИ, НІБИТО, БУЦІМ(ТО), ЯК, ГЕЙ(БИ)

Дану групу слів-синонімів використовують в живій розмовній і літературній мові при порівнюванні когось, чогось з чимось, кимось, для вислову сумніву, непевності в комусь, чомусь...

Мов фортеця із бетону, елеватор у степу (**Дор.**).

Чи чуєш? Щось плаче за ворітьми, **мов** дитина (**Шевч.**).

Та чого ти крутишся по хаті, **мов** дзиґа (**Коц.**).

Мов нічого й не бувало, сів собі Дрозд на другого коня, да й дзьобає в його голову (**Фр.**).

Лев удає, **мов** не дочув: «Га? Ідіть здорові» (**Л. У.**).

Лункий пласт шуму нагло осунувся в тишу, **мовби** спустив хто довжелезною ринвою щебень з верховини (**Гонч.**).

Там зупинився богатир на мить, удавши **мовби** хоче відпочить (**Баж.**).

Ходить чванько надутий, як сич, **мовбито** й справді велике цабе (**Фм.**).

Мовчить, **наче** води набрав у рот (**Ном.**).

Під байдаркою ламається крига й **наче** тоне в глибині моря (**Трубл.**).

Остап усього дізнав й довідав — **начеб** уся його дорога полинем поросла (**М. В.**).

Об обідній порі боцман виділив команду з кількох чоловік, яка **начебто** мала відрядитися до міста за продуктами (**Ткач**).

Івась трохи притих, не кашляв, а тільки водив мутними очима по хаті, **немов** шукав когось (**Мирн.**).

У книзі славних літ, подій і дат священних рядки історії бринять, **немов** метал (**Баж.**).

Вже пролетів, **немов** пташка зальотна, весняний той час (**Л. У.**).

Вона все тікала з хати, щоб не бути вкупі з старими, найбільше уникала батька, **немов** боялась його (**Коц.**).

Єсть у нас могутні люди, що **немов** із сталі (**Тич.**).

Іде бакенщик проти хвилі і запалює ліхтарі. Посміхається задоволений. Так, **немовби** зорю віта (**Дор.**).

Здавалося, **немовби** на блідому обличчі раптом засяяло два величезних самоцвіти (**Собко**).

Що се? **Немовби** пісня забриніла (**Л. У.**).

Потім він схопив свою **«немовбито скрипку»** і змахнув ясминовим смичком (**Смол.**).

Немовбито й правду старий каже, як не бреше (**Нпр.**).

Між горами старий Дніпро, **неначе** в молоці дитина, красується, любується на всю Україну (**Шевч.**).

Тихі, тихі й спокійні в ту нічку були ліс і поле на цілім просторі, і здавалося, **неначе** ми чути могли, як співали летючі зорі (**Л. У.**).

Неначебто й не змерз, а дрижаки бігають по спині (**Фм.**).

Їй здалося, **ніби** за стіною хтось розмовляє (**Трубл.**).

Баштан жовтіє понад яром, курінь безверхий **ніби** спить (**М. Р.**).

Вся оселя зеленіла й пахла, **ніби** квітник (**Н.-Л.**).

А він коня поганяє, **нібито** й не бачить (**Шевч.**).

Дивлюся: так **буцім** сова летить лугами, берегами (**Шевч.**).

Синиця славу розпустила, що хоче море запалить, що море **буцімто** згорить (**Гліб.**).

Нараз зойкнули, **гейби** їх гадина вкусила (**Черемш.**).

А я ходжу, накликаю, **як** зозулька в темнім гаю (**Федьк.**).

МОВА, РІЧ

Шевченко, воздвигши з упадку голосну **мову** українську, назнаменав широкі границі нашому духу народньому (**Кул.**).

На майдані пил спадає, замовкає річ. Вечір. Ніч. (Тич.).

МОВИТИ див. ГОВОРИТИ
МОВКНУТИ див. МОВЧАТИ
МОВЛЯТИ див. ГОВОРИТИ

МОВЧАЗНИЙ, МОВЧАЗЛИВИЙ, МОВЧУЩИЙ, БЕЗМОВНИЙ, БЕЗЗВУЧНИЙ, БЕЗГУЧНИЙ, БЕЗГОМІННИЙ, НЕГОВІРКИЙ, НЕБАЛАКУЧИЙ, МАЛОМОВНИЙ, НІМИЙ, НІМОТНИЙ, НЕГОВОРЮЧИЙ

Вона стала **мовчазна** та сумна-сумна та часто плакала (Коц.).

Густа й **мовчазлива** пітьма оповила землю (Шиян), переносно.

Мовчазній, суворій, мов черниця, його жінці потрібна була така подруга, щоб розважала (Хижн.).

Серед **мовчущої** тиші нічної чується пригода (Крим.).

Безмовні тумани тремтять над полями (Тич.), переносно.

Сміх його, майже **беззвучний**, був якось особливо гарний (УРС).

Серед тихої **безгучної** ночі встають перед нього дивні спогади (Коц.).

— Ну що? — поспішно запитав Іванко **небалакучого** Михайла (Хижн.).

Молодиця була дисциплінованою партизанкою, щоправда, заглибленою в себе, **небалакучою** (Шер.).

На господі у себе Чайченко такий самий **небалакучий**, як і в людях (М. В.).

Увесь вечір Колісник був такий неласкавий та **неговіркий** (Мирн.).

Отець був понурий, твердий і **неговіркий** чоловік (Фр.).

Роман мовчав. Він був тихий на вдачу, **неговорючий** і дуже несміливий (Н.-Л.).

Був він **маломовний** і ніби похмурий (М. В.).

Чіпка ходив з кутка в куток по хаті, хмурий, як ніч, **німий**, як домовина (Мирн.), переносно.

Вона стояла **німа**, без тями, важко дишучи, безвладна, немов розбита (Фр.), переносно.

Іде чернець у неділю між стіни **німії** та згадує літа свої, літа молодії (Шевч.), переносно.

Прощання обох женщин було холодне і **німе** (Коб.), переносно.

Німотний кипарис, хороший мій знайомий, суворо зводиться в мінливі небеса (М. Р.), переносно.

Перший секретар з суду порушив ту **німотну** тишу (Мирн.), переносно.

МОВЧАЗНІСТЬ, НЕБАЛАКУЧІСТЬ, НІМОТНІСТЬ

Мене опанувала **мовчазність** і задумливість (Трубл.).

Андрій Петрович відзначався допитливістю, точним оком і дивною **мовчазністю** (Верш.).

МОВЧАЗНО, БЕЗГУЧНО, БЕЗЗВУЧНО, БЕЗГОЛОСНО, БЕЗМОВНО, МОВЧКИ, НІМО, НІМОТНО

Мовчазно застигли ряди військ, що вишикувалися на площі (Р. У.).

Безмовно сиділа (М. В.).

Художник стояв, прихилившись до лутки і **мовчки** дивився на місто (Гонч.).

Лукаш відстає від дядька, стискає мовчки обидві руки Мавці, **безгучно** її цілує (Л. У.).

Афонька, закусивши до крові губу, **беззвучно** плакав (Скляр.).

Я ледве почула — **безодголосно** так вона гомоніла (М. В.).

Отак **німо** шепотіли його губи (Крим.).

МОВЧАННЯ, БЕЗГОМІННЯ, МОВЧАНКА, НІМОТА, НІМОТНІСТЬ, НІМУВАННЯ, ТИША, ТИШИНА

Скрізь **тиша** і скрізь **мовчання** (Фр.).

О, снігів голубе **безгоміння** і холодні покірні вуста (Сос.).

О, крик прощальний журавлиний, о **тишина** в твоїх очах (Сос.).

Пройшло у **мовчанці** кілька хвилин (Коц.).

Аби не бачити тих стін, у котрих гула колись бучна розмова, чувся веселий регіт, а тепер така нудна **німота** їх окривала (Мирн.).

МОВЧАТИ, АНІМУР-МУР, АНІТЕЛЕНЬ, АНІЧИЧИРК, ЗАНІМІТИ, НІМУВАТИ, НІМУР-МУР, НІТЕЛЕНЬ, НІЧИЧИРК, ЦИТЬ

Описові звороти: **води в рот набрати, з уст ні пари, ні пари з уст, язик на защіпку, язик прикусити, язичок на гачок, як у рот води набрати, як німий.**

Нужда **мовчати** не вміє (Ном.).

Гафійка нерішуче **мовчала** (Коц.).

Мовчав суворий лісовий край (Козач.), переносно.

Громада — ніби нежива, **анітелень** (Шевч.).

Скільки не питали, а він стоїть, понуривши очі, **анімур-мур** язиком, як це й не до нього (Фм.).

Анічичирк і дух притаїв (Ном.).

Заляжте там, мов неживі, **анічичирк**, аж поки голосна гармата не промовить: пора! (Мирн.).

Проклятий орле, вбійнику двоглавий, предсмертним криком крикне і **занімій** (Баж.), переносно.

І пан Тибурцій, заздрощами повен, **німує** серед людських перемовин і галасу гостей не поміча (М. Р.), переносно.

Стоїть, як пень: **німур-мур, нітелень** (Фм.), переносно. Так говорять про несмілу, мовчазну людину, іноді вперту, яка навмисне не хоче відповідати на запитання.

Голову посупив (Василь), руки поклав на стіл і ні до кого **нічичирк** (Кв.-О.).

На комиші сухому посідали і — **нічичирк** (М. Р.).

Цитьте! Цитьте і мовчіть (М. Р.).

Цить, не плач, спече мати калач (Нпр.).

— Та **цитьте,** чортові сороки! — Юпітер грізно закричав (Котл.).

Цить і мовчи, глуха, менше гріха (Нпр.).

МОВЧУН, МОВЧАК, МОВЧАН, МОВЧАЛЬНИК

Жарти розбуджують навіть поважних людей, зачіпають **мовчунів** (Н.-Л.).

Сьогодні на колгоспних зборах виступали навіть і наші **мовчальники** (Фм.).

МОГИЛА, КУРГАН

Ой, у полі **могила** з вітром говорила (Нп.).

Як умру, то поховайте мене на **могилі,** серед степу широкого, на Вкраїні милій (Шевч.).

Високу **могилу** на полі насипали, в ній же братів поховали (Тич.).

Попрощались востаннє, зійшлися бійці... Хоронили Оксану — любиму сестру на **кургані** високім над морем (Гончаренко).

Ми підемо косити. То ти, як уже буде готова каша, вийди на такий-то **курган,** та й зови нас (С. Г.).

Народ зберіг пам'ять про всіх героїв війни, і на одинокій **могилці** проти Хортиці, над Дніпром, завжди пломеніють квіти (Скляр.).

МОГОРИЧИТИ див. ГОСТИТИ, ПРОСИТИ

МОГУТНІЙ див. СИЛЬНИЙ

МОГУТНІСТЬ див. СИЛА

МОГУТНЬО див. СИЛЬНО

МОГУЧИЙ див. СИЛЬНИЙ

МОЖЛИВИЙ, ІМОВІРНИЙ, МИСЛИМИЙ, ПОТЕНЦІЯЛЬНИЙ, ЕВЕНТУАЛЬНИЙ

Вода в Сиваші поступово прибувала, броди псувалися, але переправа ще була **можлива** (Янов.).

Одному **можливе,** а другому — зась (Нпр.).

Пригоди були довгі, плутані і завжди переходили межі **імовірного** (Козач.).

МОЖЛИВІСТЬ, ЗМОГА, МОГА, ПОТЕНЦІЯ, СПОСІБ, СПРОМОГА, СПРОМОЖНІСТЬ, СИЛА, СНАГА, ШАНС

Гарна сонячна погода давала **можливість** оглянути широкий видний простір (Трубл.).

Робимо, мамо, до кривавого поту, і вже **снаги** не стає (Квітка).

Терпіла я, терпіла, так уже **змоги** не стало: взяла та й покинула його — живи собі сам (С. Г.).

Скільки нашої **моги,** дбаємо про добро рідного нашого краю (С. Г.).

Голубчики, каже, не наша **сила** (С. Г.).

От і не диво, що її дитяча душа до крайньої **можності** держалася за ту останню нитку, бо бодай сяк-так в'язала її теперішнє з минулим (Фр.).

Не скупість — така **спромога** (С. Г.).

Не скупість — така **спроможність** (С. Г.).

Зодягалися-таки, як **спроможність** їх була (Рудч.).

Не було **способу** через Біг переправитися (Свидн.).

Забіг останній кожному пиху дратує і лоскоче, й підбиває,— найбільше ж трьом, що кожен **шанси** має придбати нині титул короля (М. Р.).

МОЖЛИВО, МОЖНА

Боюсь випадку наглої смерті, бо все ж **можливо...** (Коц.).

Лише гуртом і пущі, і пустині з піснями й гуком **можна** перейти (М. Р.).

Учитель... професія, якою **можна** пишатись (Коп.).

Не **можна** гаяти часу (Коц.).

МОЖНИЙ див. БАГАТИЙ, СИЛЬНИЙ

МОЖНІСТЬ див. БАГАТСТВО, СИЛА

МОЗОЛИТИСЯ див. ПРАЦЮВАТИ

МОКВА див. БОЛОТО, ГРЯЗЬ

МОКЛЯК див. БОЛОТО

МОКРОТЕЧА див. ГРЯЗЬ

МОКРОТА див. ГРЯЗЬ

МОКРЯВИНА див. БОЛОТО

МОКРЕЧА див. ГРЯЗЬ

МОКРЯЗЬ див. ГРЯЗЬ

МОКРЯК див. БОЛОТО

МОКРЯЧЧЯ див. ГРЯЗЬ

МОЛОДЕЦТВО, БРАВІСТЬ, БАДЬОРІСТЬ, ВІДВАГА, ЗАВЗЯТІСТЬ, ЗАВЗЯТТЯ, ЗАПОВЗІТТЯ, УДАТНІСТЬ, ХВАЦТВО, ЮНАЦТВО

Ні тіні не лишилось від колишнього козака-молодця, **відвага** уся та молодецтво пропало (М. В.).

Проти бурі, проти молу в нас **бадьорість** комсомолу (Тич.).

Сержант клацнув каблуками з підкресленою **бравістю** (Гонч.).

Він увесь сповнений безмежної **відваги** й глибокої віри в перемогу робітничого класу (Панч).

В їх (очах) світилась думка, непоборна

завзятість, щирість (**Н.-Л.**).

Воєнна буря закрутила, Латинське серце засмутила, **завзятість** всякого бере (**Котл.**).

Мені, як командирові, не доводилось скаржитися на відсутність бойового **завзяття** у людей (**Ковпак**).

(Бекір) бив по струнах з таким **завзяттям**, що не чув, як його кликали (**Коц.**).

Очі так і сяють веселістю, молодим **завзяттям** (**Шиян**).

В словах Андруся було стільки сили, стільки жару і **завзяття**, що всі мимоволі взирнулися на нього (**Фр.**).

Хвацтво й молодецтво одлетіли з годами, як лист із дерева восени (**Фм.**)

А добрий юнак, о, добрий! Один хіба Кирило Тур йому в **юнацтві** рівня (**Кул.**).

МОЛОДЕЦЬ, МОЛОДЧИНА, МОЛОДЧАГА, ЗУХ, КОЗАК, ХВАТ, ЮНАК

Мати: та він у мене хлопець-**молодець** (**Л. У.**).

Піймали Щуку **молодці** та в шаплиці разом до суду притаскали (**Гліб.**).

Кость: **молодчина** у мене мати. Ми вже її взиваємо хатнім директором (**Вас.**).

О, та ти в нас **молодчага**,— що й говорити (**Фм.**).

І старий заплакав, як побачив на коневі такого **юнака** (**Шевч.**).

Дали мені капелюх, уже тепер вояк-**зух** (**Нп.**).

Еней був парубок моторний і хлопець хоч куди **козак** (**Котл.**).

Ми — солдати, хлопці-**хвати**, та не хочем воювати (**Лук.**).

МОЛОДЕЦЬКИЙ, БАДЬОРИЙ, БАДЬОРИСТИЙ, БРАВИЙ, ВІДВАЖНИЙ, ГОЛІННИЙ, ЗАВЗЯТИЙ, ЗАПОВЗЯТИЙ, УДАТНИЙ, ХВАЦЬКИЙ

Василь їх (дівчат) попереджає, звісно вже **молодецька** походка проти дівчачої (**Кв.-О.**).

Руднєв справді через кілька тижнів уже знову мав **молодецький** вигляд (**Ковпак**).

Високий тенор починає пісню, веселу **бадьору** (**Коц.**).

Глибоким рейдом **браві** червоні кавалеристи захопили наше місто надвечір зимового дня (**Смол.**).

Глядачі захоплено вітали **відважного** пілота (**Р. У.**).

Парубок **голінний**, хоч куди (**Квітка**).

Який наш люд **завзятий**, який наш край багатий, який прекрасний подвиг вершиться на землі (**Баж.**).

На базарі, як посеред моря кровавого, стоїть Гонта з Максимом **завзятим** (**Шевч.**).

В нашому селі Ялиці всі дівчата чарівниці,— бо невтомні мають руки, ще й **завзяті** до науки (**Воскр.**).

Але як березень тихенько підійшов, тоді в природі всій тривога превелика, човна засмолює **завзятий** риболов (**М. Р.**).

Наперед до **завзятого** бою, за громадські та власні права (**Граб.**).

Товариш М. говорив про мої книжки. Він, виявляється, був **заповзятим** читачем (**Смол.**).

Хвацьке запорозьке військо викоренили (**Стор.**).

МОЛОДЕЧИЙ, МОЛОДІЖНИЙ, ЮНАЦЬКИЙ

Гарно згадати в довгій зимовій дорозі свої **молодечі** роки (**Донч.**).

Ввечері під розлогими деревами лунав **молодечий** сміх і чулися пісні (**Скляр.**).

МОЛОДЕЧО, МОЛОДЕЦЬКИ, МОЛОДЦЮВАТО, СПРИТНО, ХВАЦЬКО

Значення: бадьоро, жваво...

Взялись **молодечо** ми. І п'єса готова була (**Ол.**).

Хлопець **хвацько** скочив на коня і помчав у степ (**Фм.**).

Ану, лишень мотнись **по-молодецьки**, щоб одна нога тут, а друга там (**Фм.**).

Так говорять, посилаючи когось кудись у якійсь конче негайній, потрібній справі.

Ілля, якому особливо подобалось козиряти й цокати каблуками, **молодцювато** крутнувся перед командиром (**Збан.**).

МОЛОДИЙ, ЮНИЙ

Я — дужий народ. Я — **молодий** (**Тич.**).

Кому, як не нам, **молодим** і дужим, братися за найважчу справу і працювати в рідних селах, там, де ми виросли, де набиралися знань (**Р. У.**).

Ми **молоді**, ми **юні**, і нам належить світ (**Сос.**).

Це вже **юність** моя скінчилась (**Тич.**).

Не тратьмо надії в **літа молодії** (**Л. У.**).

МОЛОДІСТЬ, МОЛОДОЩІ, ЮНІСТЬ, ЮНЬ, МОЛОДІ ЛІТА

Шум гаїв широкий, в небі флот крилатий — це моя Вітчизна, **молодість** моя (**Сос.**).

А **молодість** не вернеться, не вернеться вона (**Нп.**).

А **молодість** наша над світом привітом гримить бойовим (**Дмитер.**).

Все в парі та й у парі, немов голуб'ята... Сказано, **молодощі** (**Коц.**).

МОЛОДІТИ, МОЛОДШАТИ, ЮНІТИ

Пишається калинонька, явір **молодіє** (**Шевч.**).

Зо мною старші ви, **молодшаю** я з вами — і разом малюки в майбутнє ми йдем! (**М. Р.**).

Яка ти щаслива, молодь наша! Дивлюсь я на тебе і сам **юнію** (**Фм.**).

МОЛОДЯТА, МОЛОДОЖОНИ, НОВО-

ЖЕНЦІ

Значення: нещодавно одружені.

На весіллі бринять чарочки,— хай здоровi живуть **молодята** (**Л. У.**).

Не вспіли гаразд відгуляти весілля..., а вже **молодожон** і напав мокрим рядном (**Кв.-О.**).

Через кілька день по шлюбі **новоженець**-гетьман уже поспішав до Варшави (**Левицький**).

МОЛОДЬ, МОЛОДЕЧА, МОЛОДІЖ, МОЛОДНЕЧА, ЧЕЛЯДЬ, ЮНЬ

В передових рядах міжнародних борців за мир іде **молодь** (**Р. У.**).

Незабаром усі обляжуть, бо завтра свято — неділя — ніхто нічого звечора не робить. От хіба тільки **молодеча** збереться у досвітчаної матері погуляти (**Мирн.**).

Вся **молодіж** пустилася у танець (**Н.-Л.**).

Василь: ...Ось і левада, де збирається **молодіж**, і лісок, що криє її від літньої спеки (**Мирн.**).

Голоси веселих пісень **молоднечі**, мов щебетання веселих пташок, разом з садовими пахощами проймають усе повітря (**Мирн.**).

А Наталя за всю **челядь** славилась красою (**С. Г.**).

Брязнули ложечками, ще й тарілочками: Марусина **челядь** сідає вечеряти (**С. Г.**).

Значення: молодече товариство.

І **юнь** поспішає в заводи для гарту — коваль зореносний своєї судьби,— і діти, сідаючи в школі за парту, твердять по-новому, що «Ми не раби!» (**Слово...**).

МОЛОТ, МОЛОТОК

Удари **молота** і серця — і перебої... і провал... Але існову розіллється вогнем гартований хорал (**Еллан - Блакитн.**).

Давид дивився, як **молоток** та **молот** місили червоний шмат заліза (**Гол.**).

Моя Батьківщина — удар **молотка**, і руль трактористa невтомний, і скелі розбиті, й покірна ріка (**М. Р.**).

МОЛОТИТИ див. БИТИ

МОМЕНТ див. МЕНТ

МОМЕНТАЛЬНО див. МИТТЮ

МОМСАТИСЬ див. ВОЗИТИСЬ

МОНОТОННИЙ, ОДНОТОННИЙ

Під припічком тяг цвіркун свою **монотонну** пісеньку (**Фр.**).

МОНОТОННО, ОДНОТОННО

На стіні **монотонно** цокав годинник, відбиваючи хвилину за хвилиною (**Баж.**).

МОНСТР див. ПОТВОРА

МОРАЛІЗУВАТИ, НАДОУМЛЯТИ, НАПОУМЛЯТИ, НАУ(В)ЧАТИ, НАПУЧУВАТИ, НАСТАВЛЯТИ, НАУЩАТИ

Значення: навчати когось уму-розуму, наставляти на добрий життєвий шлях...

Ледачого **моралізувати** — слова по вітру пускати (**Нпр.**).

Надоумили мене, спасибі їм, добрі люди, й тепер я живу, не горюю (**Фм.**).

Напоумте... Скажіть, будь ласка, як би ви мойому лиху запобігли (**М. В.**).

Хто зна, чи сам би дійшов до цього, та дядько Савка **напоумив** (**Голов.**).

Заберу обойко (синів) до себе на коліна та почну на добрий розум **навчати**: як умію, так і навчаю (**М. В.**).

Доглядала ж сама його, сама й **навчала** добру і розуму (**Шевч.**).

Я тебе розважала, **напучала**, як рідна мати (**Барв.**).

Батько — велике слово, велике діло! Він тебе годував, ростив, на добру путь **напучав** (**Мирн.**).

Ти куди подасися, Остапе? — Та мені аби на чорний шлях, а там уже якось-то воно буде... Там **напутять** уже (**Коц.**).

Вона мене голубила й годувала і на все добре **наставляла** (**Боров.**).

Старий батько іде рядом, **наставляє** сина, як у війську пробувати, старших шанувати, товариство поважати (**Шевч.**).

Хто собою керувать не вміє, той і другого на розум не **наставить** (**Нпр.**).

Не було в її ні батька, ні матері,— нікому було обороняти або **наущати** (**С. Г.**)

МОРАЛЬ, МОРАЛЬНІСТЬ, ПОВЧАННЯ, НАПУЧУВАННЯ, НАУЩЕННЯ, НАУЩУВАННЯ

Небагатий був дід Хома, а всіх дітей своїх у люди вивів і, вмираючи, **повчання** їм залишив: між людьми, діти, живіть як люди (**Фм.**).

Сашко підбіг і зупинився перед Григорієм Івановичем, дивлячись на нього запитливо: він чекав наказу або якогось **напучення** (**Смол.**).

МОРГАТИ див. КЛІПАТИ

МОРДА див. ЛИЦЕ

МОРДАТИЙ — МИЗАТИЙ

МОРДОБІЙ див. БІЙКА

МОРДОВАНИЙ див. КАТОВАНИЙ

МОРДУВАННЯ див. КАТУВАННЯ

МОРДУВАТИСЯ, МУЧИТИСЯ, ТЕРЗАТИСЯ

Значення: про душевні переживання людини у зв'язку з якимсь великим горем, нещастям і под.

Цілу годину **мордувався** Гануш, направляючи на клавіші пальці своєї старої учениці (**Н.-Л.**)

Ми довго вже кохаємось. А я й не

сказала, як була я людиною, як я **мордувалась** (Шевч.).

Я вже не живу, а тільки **мучусь** (Н.-Л.).

О думи мої! О славо злая! За тебе марно я в чужому краю караюсь, **мучуся**... але не каюсь! (Шевч.).

МОРЕЛЯ див. АБРИКОСА

МОРЕНИЙ, ТОМЛЕНИЙ, УХЕКАНИЙ

Морений кінь (Грінч.).

Захар приходить з економії **морений**, але не лихий (Горд.).

На коні їхав Чубенко, кінь під ним був **морений**, кінь спотикався (Янов.).

Там **томлені** знаходять відпочинок (Кул.).

Ухеканий, виснажений, він сів на часинку відпочити (Фм.).

МОРИТИ(СЯ), ЗНЕМАГАТИ, ЗНЕСИЛЮВАТИ(СЯ), ТОМИТИ(СЯ)

Значення: знесилювати надмірною працею, голодом, сном і т. ін.

Я знаю, вони тебе більше люблять, аніж мене, бо я, бач, деспотка, мучу усіх, роботою зануджую, голодом **морю** (Коц.).

Бо-знає, коли будуть бити, а тим часом голодом **морять** (Ном.).

Морив сон, хилилися на груди стомлені голови (В. Вас.).

Спинився начальник, зблід, **знеміг** (Баж.).

Степова далечінь **знемагала** в надвечірньому сонці, оповившись бляклою жовтизною спеки (Гонч.), переносно.

А працює булоІ І мішки підіймає й се й те. І ні дня їй, ні ночі. Так все **знесилювалась** (Тесл.).

Ручок своїх не **томитимеш** (Мил.).

Томились, жаждали, із голоду вмирали (Кул.).

МОРІГ, МОРІЖОК, ЖУРАВА, МУРАВКА

Значення: зелена молода (густа) трава, переважно невисока.

На двір, паняночки, на двір, на зелений **моріг** (С. Г.).

В темному лузі **моріг** зелененький, на морогу явір височенький (Нп.).

Широкий двір зеленів **моріжком** (Коц.).

На **моріжку** серед двора гуляла дітвора (Гліб.).

Павко та Савка посідали на зеленій **мураві** (Горд.).

Порозпрягали чергові волів, розпустили по **муравці** на пашу (Коц.).

МОРОЗНО див. ХОЛОДНО

МОРОЗЯНО див. ХОЛОДНО

МОРОК див. ТЕМНОТА

МОРОКА, ВОЗНЯ, ЗАХІД, КЛОПІТ, КЛОПІТНЯ, ПАНЬКАННЯ, ПОРАННЯ, РАХУБА, ТУРБА, ТРУДНАЦІЯ, ТЯГАНИНА

Та й набрались ми **мороки** коло неї (Н.-Л.).

Багато мені **мороки** буде (Грінч.).

Морока з ними (царями), щоб ви знали (Шевч.).

Возні — з слонячий хоботок, а користі — з комарів нісок (Нпр.).

Три дні **заходу**, а день празнику (Ном.).

Такого **клопоту**, що й у велику торбу не вбереш (Нпр.).

Коло неї треба **панькання** та біганини (Н.-Л.).

Скрізь **порання**: печуть, варять, вимітають, миють (Шевч.).

Буде ще з ним **рахуби** (Сл. Гр.).

Та се не велика **труднація** (Сл. Гр.).

Та й спать ляже, втомившися **турбою** такою (Шевч.).

Такої **тяганини** з цією діжкою: законопатив у дні, а воно знову сочиться (вода) — в клепках, ніяк ради не дам (Фм.).

МОРОЧИТИ, ДУРАЧИТИ, ДУРИТИ, ЗАДУРЮВАТИ, МАНИТИ, ТУМАНИТИ, БАЛАМУТИТИ, ХИМЕРИТИ

Співець юдейський. Та геть її в пустиню! У вигнання! Хай не **морочить** нас! не **баламутить** (Л. У.).

А хитрая мишва так іноді **морочить**, що треба буть мудрованим котом, щоб висидіть, неначе неживому, і оком не моргнуть (Гліб.).

Почування чогось лихого і разом доброго її душу **морочить** (Мирн.), переносно.

Тут думка неабияка **морочить** козака (Гліб.), переносно.

Співці по місті ходять і піснями люд **морочать** (Л. У.).

Доки ти будеш **дурачити** мені голову (Фм.).

Мене, такого пана, сюди **задурювать** прийшла (Гліб.).

Хто його там думав свататись; так тільки **туманив** людей (Н.-Л.).

Манять брехнями народи (Кул.).

Скаже цісар мене вбити, що людей **химерю** (Федьк.).

МОРОЧИТИСЬ див. ВОЗИТИСЬ

МОРОЧЛИВИЙ, МОРОКУВАТИЙ, ГОЛОВОЛОМНИЙ, ВАЖКИЙ, КЛОПІТКИЙ, КЛОПІТНИЙ, СКЛАДНИЙ, ТУРБОТНИЙ, ТРУДНИЙ, СУТУЖНИЙ

Андрюші довелося зробити ще чимало в своєму невеликому, але **морочливому** господарстві (Собко).

Справа була не **морокувата** (Кул.).

Перед ним стояло таке **головоломне** завдання, якого він сам не міг вирішити (Фм.).

Та в нас хазяйство не яке, але, ніврокy, **клопітке** (Лук.).

Клопітка тільки служба **(Мирн.)**.

Починався **клопітний** день — уроки, наради з учителями **(Донч.)**.

МОРОНУТИ див. БИТИ

МОРЩИНА див. ЗМОРШКА

МОРЩИТИ(СЬ), БРИЖИТИ(СЬ)

Дрімота обхопила його цілого так, що аж мусив чоло **морщити**, аби задержати розплющені повіки **(Март.)**.

Серед полявини, де **морщиться** калюжа, лелека походжа і сумно клекотить **(М. Р.)**.

МОСКАЛЬ див. СОЛДАТ

МОСТИВИЙ див. ЗНАЧНИЙ

МОСТИНА див. ПІДЛОГА

МОСТИТИСЬ, ВЕРТІТИСЬ, ПІДЛАБУЗНЮВАТИСЬ, ПІДДОБРЮВАТИСЬ, ПІДЛАЗИТИ, ПІДЛАЩУВАТИСЬ, ПІДЛЕЩУВАТИСЬ, ПІДМОЩУВАТИСЬ

Лев уминав за сніданням ягня. Побіля його в'їдливе щеня **вертиться** та й **вертить** — все **моститься**, щоб поживиться **(Гліб.)**.

Підлабузнився до горлиці горобець, наче справді запорозький молодець **(Гліб.)**.

Воно пак добре ближче жити, частіше до батька ходити, **піддобрюватись, підлещуватись (Н.-Л.)**.

Все дума: як би то **піддобритися** під пана **(Г.-Арт.)**.

А щоб поставити на своє, то багатир не поскупився, під кого треба, **підмостився**, засипав тих і сим дає **(С. Г.)**.

Вона така підлизуха; підлижиться, **підмоститься (Грінч.)**.

В се врем'я Юпітер, підпивши з нудьги, до жінки **підмощавсь (Котл.)**.

Вона **підлізла** до Оксани та й стала їй розказувати, як то капітан її любить **(Кв.-О.)**.

МОТАНИНА див. МЕТУШНЯ

МОТАТИ, ГАЙНУВАТИ, МАНТАЧИТИ, МАРНОТРАТИТИ, МАРНУВАТИ, ПЕРЕВОДИТИ, ТРИНЬКАТИ (РОЗТРИНЬКУВАТИ), ЦВИГАТИ, ЦВИНДРИТИ, ЦИНДРИТИ, ШАХРУВАТИ

Описовий зворот: **сіяти грішми**.

Добре, бач, діло на батькові гроші жити та **мотати (Мирн.)**, переносно.

Ти ж і сам колись був таким, як ми, дукою. Хто тобі, пескому синові, звелів **гайнувати** батьківщину **(Кул.)**.

Хто в літі **гайнує**, того в зимі годує **(Ном.)**.

Заробить гроші та й **гайнує** їми,— нічого не зостається в його **(Грінч.)**.

А кум з кумою в корчмі **гайнує (Чуб.)**.

Без пуття своє життя **мантачиш (Кул.)**.

Якби хліб вам трудом прийшовся, дак ви б так не **марнотратили (Крим.)**.

От тільки сумно нам — чекати, виглядать і дні без подвигів, без діла **марнувать (М. Р.)**.

Праця чоловіка годує, а лінь **марнує (Нпр.)**.

Д е ї ф о б: Я, сестрице, не звик даремно **марнувати** мову **(Л. У.)**.

Марнувати гроші легче, ніж їх заробляти **(Нпр.)**.

Що батько за вік приобрів, те син за день **перевів (Нпр.)**.

Перше ніж **тринькати** грішми, навчись їх заробляти **(Нпр.)**.

Процвигав грошенята, скільки там у нього їх було, а тоді — прийдімо поклонімось до сусіда: поборгуйте, куме, восени віддам **(Фм.)**.

Я гірко працюю, а синаш усе цвиндрить (Крим.).

От і всі гроші: і я їх не **циндрю**, бо думаю одружитись **(Шевч.)**.

Пив, гуляв, **шахрував** гроші **(Котл.)**.

МОТАТИСЯ див. ІТИ, ТЕЛІПАТИСЯ

МОТИВ див. НАСПІВ, ПРИВІД

МОТИЛЬ див. МЕТЕЛИК

МОТЛОХ, БАРАХЛО, ЗБІЖЖЯ, ЗЛИДНІ, МАНАТКИ, МАНАТТЯ, МІЗЕРІЯ, НАЧИННЯ, НЕГІДЬ, НЕПОТРІБ, ПОЖИТКИ, ПОКИДЬКИ, ХЛАМІТТЯ

Значення: 1) уламки, дрізки старих речей: дрібні, часто малопридатні для домашнього вжитку речі; 2) приношена, іноді драна, зношена, малопридатна для вжитку одіж, взуття; 3) різна непотріб малокоштовна, а то й зовсім непридатна в господарстві; 4) дрібні хатні господарські речі — горшки, миски, тарілки тощо.

Івась нирнув під ліжко і витяг звідти картонну коробку, доверху сповнену різним **мотлохом**: іржавими гвіздками, кольоровими гудзиками **(Донч.)**.

Величезний формувальний відділ ливарного цеху було прибрано від будівельного **мотлоху**, щоб тут зібрати збори після суботника **(Ле)**.

Селяни вилами шпурляють на вітер панське **барахло (Сос.)**.

Микола вдосвіта забрав свої **манатки** і пристав до другої ватаги **(Н.-Л.)**.

Посхоплювались да, піднявши **манатки**, так і майнули **(Рудч.)**.

Явдоха зібрала свої **манатки**, поїхала **(Мирн.)**.

З будинків виносили всяке **начиння й манатки (Смол.)**.

М а т и: І що за **манатки** на тобі? **(Л. У.)**.

Зносили всяке **збіжжя, злидні** і оддавали все на рать **(Котл.)**.

Мізерії наклав (Еней) дві скриньки, на човни зараз одіслав **(Котл.)**.

Зліквідувавши свою **мізерію**, він подався до Бориславa (**Фр.**).

Жінки **начиння** миють у потоці, бряжчать миски та кухлі (**Л. У.**).

І покинули вони яко **негідь** багатства свої (**Кул.**).

До неба здіймається сувора лють і вибухом нестерпним динаміту шпурне до зір **непотріб** недобитий (**Сос.**), переносно.

Ой, беріте ж воли й мажі і ввесь мій **пожиток** (**Кул.**).

Все добро, що було в хаті, вогонь пожер, зостались одні **покидьки** (**Фм.**).

Примітка. Часто кажуть: одна покидь, непотріб.

Хламіття позбирай, от буде дощ (**Грінч.**).

МОТЛОШИТИ див. БИТИ, ДЕРТИ, ЛАМАТИ

МОТНУТИ див. ІТИ, КИВАТИ

МОТОРИТИ див. ПРАЦЮВАТИ

МОТОРНИЙ див. ЖВАВИЙ

МОТОРНІСТЬ див. ЖВАВІСТЬ

МОТОРНО див. ЖВАВО

МОТОРОШНО див. БОЯЗКО

МОТРОЩИТИ, ВІХОЛИТИ, ПОРОШИТИ, СНІЖИТИ, СІЯТИСЯ

Значення: про явище природи — снігопад, тихий, невеликий.

Проти Варвари почало **мотрошити** сніжком (**Мирн.**).

Ось уже третій день **віхолить** та й віхолить (**Фм.**).

Сніг **порошить** (**Грінч.**).

А **як всніжило** тіль-тіль... поступила ув артіль (**Тич.**).

МОТУЗОК див. ВІРЬОВКА

МОТЯГА див. ШАХРАЙ

МОХЛАТИЙ див. КОШЛАТИЙ

МОЦАК див. СИЛАЧ

МОЦАР див. СИЛАЧ

МІЦНИЙ див. СИЛЬНИЙ

МОЦУВАТИСЯ, НАПИНАТИСЯ, НАПОМАГАТИСЯ, НАПРУЖУВАТИСЯ, НАТУЖУВАТИСЯ, СИЛКУВАТИСЯ

Моцувався старий мішок на віз покласти, моцувався та й облишив: сили нема (**Фм.**).

Шур! Шур! Шур!..— Шур **напружується** й одкриває вії. Ясний, білий, ніжний вранішній світ мружить очі (**Вас.**).

Все тіло дивно **напружилось** в нього (**Коц.**).

Як **напомігся**, доніс-таки мішка (**Крим.**).

Черв'як плазує, аж **напинається**, аж звивається, поспішаючи (**Мирн.**).

Аж **натужується**, щоб не сміятися, та ніяк не здержиться (**Мирн.**).

МОЧАР див. БОЛОТО

МОШЕНИК див. ШАХРАЙ

МОШЕНСТВО див. ШАХРАЙСТВО

МОШНА див. КАЛИТКА

МОШОНКА див. КАЛИТКА

МРИЧ див. ТУМАН

МРІТИ(СЯ) див. ВИДНІТИ, ДУМАТИ

МРІЯ див. ДУМКА

МРІЯТИ див. ДУМАТИ

МРУЖИТИ(СЬ), ЖМУРИТИ(СЬ), ЩУЛИТИ(СЬ), ЩУРИТИ(СЬ)

Значення: прикривати віями очі, лишаючи маленьку щілинку між віями.

Василь Карпович лукаво **мружить** око (**Донч.**).

Шур напружується й одкриває вії. Ясний, білий, ніжний вранішній світ **мружить** очі (**Вас.**).

Хоть я ляжу спати — сон очей не **мружить** (**С. Г.**).

Сонце било їй просто в очі, і вони **мружились** (**Гонч.**).

Вася посміхався. Вася не боронився, його вилицювате, смагляве обличчя було добрим, а гострі косяки очей **мружились** довірливо (**Гонч.**).

Катя **жмурить** від сонця очі (**Козач.**).

Дядько Лев... вкладається проти вогню на траві, поклавши кошеля під голови, пакає люльку і **жмуриться** на огонь (**Л. У.**).

Він завжди **щулив** очі, наче був підсліпий (**Фм.**).

Примітка. Слова **щулити, щурити** використовуються паралельно з одним і тим же значенням. Дитина **щурить** на світло очі.

МРЯКА див. ДОЩ

МРЯЧИТИ — МИГИЧИТИ

МРЯЧНИЙ, ДОЩЛИВИЙ, МОЧЛИВИЙ, НЕГОДЯНИЙ, НЕПОГІДНИЙ, НЕПОГОЖИЙ, СЛЬОТАВИЙ, СЛЬОТЛИВИЙ

Заходив **мрячний** осінній ранок (**Ільч.**).

Мочливе літо було сей год (**Сл. Гр.**).

Негодяна осінь (**Крим.**).

Сьогодні видався такий **непогідний** день: ні діла, ні роботи (**Фм.**).

День як день, хмурий, **непогожий**, яких багато проминуло в поході (**Вас.**).

Ніч холодна і **дощлива** (**Крим.**).

У **сльотаву** осінню днину йшов стежкою понад рікою (**Фр.**).

МСТА див. МЕСТЬ

МСТИВИЙ, ПОМСТЛИВИЙ, ЛИХОПОМНИЙ, ЗЛОПАМ'ЯТНИЙ

Черниш знав, що **мстиве** почуття солдата важить на фронті багато (**Гонч.**).

Але сі ніжні істоти (пани — **А. Б.**) **мстиві**. Вони мстяться над людьми за їх лихі почування (**Барв.**).

Він не міг ні забути, ні подарувати над собою посміху, хоч на що інше серце в нього було не **злопам'ятне** (**УРС**).

МСТИТИ(СЯ), ВІДІМСТИТИ(СЯ), ВІДДЯЧИТИ, ВІДПЛАТИТИ, ПОМСТИТИ(СЯ)

Вогонь! Червоний, веселий, чистий. Ще недавно лежав він у темній коробці, холодний і непомітний, ...а тепер **мститься** за людську кривду **(Коц.)**.

Та боюсь за тебе дуже, бо любов — то мстивий бог: як одно її зневажить, любить **мститься** на обох **(Фр.)**.

То вона **мститься** Федорові за дочку **(Мирн.)**.

Він **відомстить** душогубові клятому і за сім'ю, і за всіх **(Тер.)**.

— Прощай, наша сестро, — сказав комісар,— ми **відплатим** (фашистам — **А. Б.**) за тебе, сестрице **(Гончаренко)**, переносно.

Потривай же, лисий дідьку! Я тобі завтра... Я тобі **оддячу**! **(Н.-Л.)**.

Зневажала його, а він за те **помстився** **(Грінч.)**.

Бенедь над Лазаром **помстився** **(Грінч.)**.

МУГИКАТИ див. ГОВОРИТИ, СПІВАТИ

МУГИР, ГЕВАЛ, ГЛЕЧИК, МУДЬ, МУРЛО, НЕОТЕСА, ХАМ, ХАМЛО

Значення: дану групу слів-синонімів становлять так звані вульґаризми. Їх використовують в розмовній і літературній мові переважно як лайливі слова. Іноді ж цими словами називають грубу по натурі, некультурну людину. За часів царизму це була зневажлива назва трудівника-простолюдина.

Така завелась смілость у вражих **мугирів**, що йде значний козак улицею, ніхто й шапки не ламає **(Кул.)**.

Слідчого аж занудило. Стільки б'ється, морочиться над цим **мугирем** і нічого путнього не міг вивідати **(Горд.)**.

З виду він і по одежі не **гевал**, не бурлака, а щось не просте **(Стор.)**.

Та що й говорить з такими **глечиками**, з такими **мудями** **(Н.-Л.)**.

Прийшов Ентелл перед Дареса, сказав йому на сміх: «Гай-гай! Ховайсь, проклята **неотеса**!...» **(Котл.)**.

Не дай, Боже, з **хама** пана **(Ном.)**.

Виїхав раз у поле якийсь багатий **хам-люга** **(Сл. Гр.)**.

МУДРАГЕЛЬ, МУДРІЙ, РОЗУМНИК, РОЗУМЕЦЬ

Мудрагель! Куроп'я ззів, а сказав, що само вгризлося **(Ном.)**.

Жан: Ади, який він **мудрагель**, куди замовляє **(Фр.)**.

Мудріїв багато, а мудрих — пошукати **(Нпр.)**.

Бач, який найшовся **розумець** **(Сл. Гр.)**.

МУДРАЦІЯ див. УМІННЯ

МУДРЕЦЬ, ЛЮБОМУДР, ФІЛОСОФ

Ідумейські таманці... славні були своїми **мудрецями** **(Кул.)**.

Мудрець там фізику провадив **(Котл.)**.

Побачив Хан, як син росте щодня, став він дбати про його знання; він запросив до сина **мудреця**, ученого усіх наук знавця **(Баж.)**.

І засвітив, **любомудре**, світоч правди, волі... **(Шевч.)**.

По їх січовому розуму ніщо на світі не стоїть ні радості, ні печалі: **філософи**, вражі діти! **(Кул.)**.

МУДРИЙ див. РОЗУМНИЙ

МУДРІЙ див. МУДРАГЕЛЬ

МУДРИТИ, МУДРУВАТИ, МЕТИКУВАТИ, ХИТРУВАТИ, КРУТИТИ, РОЗУМУВАТИ, ХИМЕРИТИ

Значення: допускати при обмірковуванні чогось, якогось питання різні комбінації, плани, варіянти, іноді фантастичні, слабо або й зовсім не обґрунтовані.

Як не **мудри**, як не **хитри**, а вмерти треба **(Нпр.)**.

Ви молоді ще **мудрувати**. Ось поживіть, як ми **(Граб.)**.

Мудрий, лишень, та не дуже, щоб часом... **(Н.-Л.)**.

Михайло: ...Коли на те пішло, щоб щиро балакати, то годі **мудрувати** **(Тоб.)**.

Ми всі утрьох **мудрували** над тим трудним питанням **(Коц.)**.

Довго **роздумував**, та ні до чого не дорозумувався.

Той коло плуга **метикує** хитро **(Рил.)**.

Ох, старі голови та розумні: **химерять**, **химерять** та й зроблять з лемеша швайку **(Шевч.)**.

МУДРОВАНИЙ, ХИТРОМУДРИЙ, МУДРИЙ, ВУЗЛУВАТИЙ, КАРЛЮЧКУВАТИЙ

Старий князь відпочивав перед камінком. З голови ніяк не міг викинути й забути образу від козаків Косинського та **мудровану** відповідь коронних гетьманів **(Ле)**.

— То Шпак **мудрований** хотів мене звести,— жалівся менший брат **(Гліб.)**.

Невелика штучка, та **мудра** **(Чуб.)**.

Куций німець **вузлуватий** **(Шевч.)**.

Слухачі не розуміли манірної, **карлючкуватої** мови **(Грінч.)**.

МУДРО, РОЗУМНО, ОБАЧНО, РОЗСУДЛИВО

Хто по кладці **мудро** ступає, той ся в болоті не має **(Ном.)**.

Наш отаман **розумно** порядкує **(Стор.)**.

МУЖ, ДРУЖИНА, ЧОЛОВІК, МУЖИК, СТАРИЙ

Ти не будеш моїм **мужем**, я тобі жоною **(Метл.)**.

Ой, не горлиця то на дубі в діброві воркує, то вдова по **мужі** любім стогне і горює **(Г.-Арт.)**.

— Ходімо, — говорить **дружина дружині**,— з'єднаємо руки і долю свою **(Л. У.)**.

Жаль і батька, жаль і матір і вірну **дружину (Шевч.)**.

Примітка. В українському побуті подружжя — чоловік (муж) і жінка (жона) — одне одного називають **дружиною**.

Чоловік умер, двоє діток мені покинув **(М. В.)**.

Увійшов хазяїн: «Здорово, жінко моя люба!» — «Здоров, **чоловіченьку!**» **(Драг.)**.

У хазяйки бочка протіка, вона гука бондарчука, пославши з дому **мужика** у ліс по сироїжки **(Лук.)**.

Здорові були! А де се ваш **старий? (Сл. Гр.)**.

МУЖАТИ, ЗРОСТАТИ, МУЖНІТИ, ЗРІТИ, ДОХОДИТИ ЗРОСТУ (ЛІТ), НА ПОРІ (НА СТАНУ) СТАТИ

Значення: поступово, з бігом часу (літ) ставати дорослим, сильним, мужнім.

Ти на літі, і Ярина **зріє (Шевч.)**.

І він **зростав** не так, як син його зростає **(М. Р.)**.

Моє покоління **зросло** в комсомолі. І я з комсомолом росла та мужніла **(Воронько)**.

Я **дійшов** свого **зросту** і сили, я побачив ясне вдалині **(Тич.)**.

Як **дійшла** вона **літ** своїх, так я без клопоту хліб їла **(М. В.)**.

Росла, росла дівчинонько та й **на порі стала (Нпр.)**.

Ой тепер я доросла, **на станочку стала (Сл. Гр.)**.

МУЗИКА, МУЗИКАНТ

Тепер він став уже **музикою**, купив собі недорогу скрипку... і часто грав до танців дівчатам та хлопцям **(Н.-Л.)**.

Музиканти завзято дмухали в свої труби **(Гонч.)**.

МУЗИКА, МУЗИКИ, ОРКЕСТР

Огні горять, **музика** грає **(Шевч.)**.

Еге, десь Гафійка забарилась на **музиках (Коц.)**.

Аж тут враз! враз! врізався **оркестр** — . . . Христос воскрес, . . . **(Тич.)**.

МУЗИЧИТИ див. ГРАТИ

МУКА див. КАТУВАННЯ

МУКА, БОРОШНО, МЛИВО, МУКИЧКА

Вони їздили по селах, жуїрували, збирали де яєчко, де жменю **муки** або **кукурудзи (Коц.)**.

А я пішла муки брати та й почала в дуду грати... Навприсідки та в долоні, пішла **мука** по коморі **(Нпр.)**.

Як Маланці дороге **борошно**, так Андрієві снилася фабрика **(Коц.)**.

Давид звелів йому додому йти, а він тут і сам із **мливом** управиться **(Голов.)**.

Якби поганої **мукички** добуть **(Горд.)**.

Вжито у зменшувально-пестливій формі.

МУКАТИ див. РЕВІТИ

МУЛ, КАЛ, ГРЯЗЮКА, ГРЯЗЬ, ГЛЕЙ, БОЛОТО, ТВАНЬ

І раб копає землю, **теше камінь**, і носить **мул** з ріки, і ліпить цеглу, виводить мури **(Л. У.)**.

Вечорами дехто запрягав коні і порожнім вимикався на ніч з села... На другий день висиплялись до півдня, і лиш по колесах, умазаних в **кал**, сусіди знали, що той чи інший їздив вночі по здобич **(Коц.)**.

Зрадлива осіння тиша: ще здалеку почує Юрко чавкання чобіт по **грязюці (Коц.)**.

Надворі така **грязь**, що ноги не витягнеш **(Фм.)**.

Не ходи туди, де ликом зав'язано і **болотом** замазано **(Сл. Гр.)**.

Рим... загруз без вилазу у цій мертвотній **твані (Лук.)**.

Гуси.. таскають **грязь** і **глей** зо дна да мажуть лебедя, щоб пір'я посіріло **(Греб.)**.

МУЛИТИ див. ДАВИТИ

МУЛИТИСЯ див. ВАГАТИСЯ

МУЛКИЙ, ГРУЗЬКИЙ, ГРЯЗЬКИЙ, ГЛЕЙКИЙ, ГЛЕЮВАТИЙ

Мулке дно річки заважало їм купатися влітку **(Фм.)**.

Юрко з Катею бродили **грузьким** берегом **(Козач.)**.

Глеювата глина набиралась на чоботи, і стало важко йти **(Гонч.)**.

МУЛЬКИЙ, ТВЕРДИЙ, ЖОРСТКИЙ, ТУЖАВИЙ, ЦУПКИЙ, ШКАРУБКИЙ

Якесь ліжко **мульке** і незручне **(Коп.)**.

Дзеркало ясне з **твердої** сталі **(Кул.)**.

Жорстке волосся залоскотало Мурому щоку **(Коп.)**.

Скинь **цупкії** пута **(Сл. Гр.)**.

Шкарубкі чоботи стали **(Сл. Гр.)**.

МУЛЬКО, ТВЕРДО

Щось стало в чоботі **мульке**. Я розбувся, аж там була суха грудочка землі **(Фм.)**.

І в того (сина) старому хутко стало **мульке (Драг.)**, переносно.

М'яко стелить, та **твердо** спати **(Ном.)**.

МУЛКО, ГРУЗЬКО

Значення: про кальне, грузьке, мулке дно в річці. Іноді кажуть: замулене дно.

Пішла на дно? Шкода! Дарма шукати — не доберешся дна, тут **мулко** дуже **(Л. У.)**.

Л е в: Чого ж ти зупинився? Тут не можна зайти по рибу. Мулко дуже, **грузько (Л. У.)**.

МУЛЯР, КАМЕНЯР, МУРОВЩИК

Муляр додому, а мур додолу **(Грінч.)**.

На шляху поступу ми лиш **каменярі (Фр.)**.

Діло своє добре знає: з діда-прадіда **муровщик (Фм.)**.

МУНИЧИТИСЬ див. ЦЕРЕМОНИТИСЬ

МУР, СТІНА

Значення: цегляна чи кам'яна стіна.

Перед бійцями височенним **муром** встала стрімка скеля **(Гонч.)**, переносно.

За високим **муром** хтось пройшов т[illegible] кроком, спіткнувшись на щербатому [illegible] **(Куч.)**.

Стара пані тільки що головою в **мур** не б'ється та нічого не врадить **(М. В.)**.

Живемо, як за мурованою **стіною (Нпр.)**.

МУРАВА див. МОРІГ

МУРАВКА див. МОРІГ

МУРАШКА, КОМАХА, КОМАШКА, КОМАШНЯ, МУРАШНЯ, МУШВА

У Пріськи наче **мурашка** бігала по тілу **(Мирн.)**.

А тут під ногами **мурашка** вовтузиться, трудиться нишком **(Мур.)**.

Налякана **мурашка**, мов божевільна, заметушиться, шукаючи захисту між корінцями **(Коц.)**.

На руці його **комашка** кудись із стеблиною ловзе **(Сос.)**.

Де не взялась та **комашня** і, чуючи труп, лазила по його виду **(Стор.)**.

В останньому промінні сонця справляє грища **мушва (Коц.)**.

МУРАШИНИЙ, КОМАШИНИЙ

Біля старого соснового пенька височить **мурашина** купа **(Коп.)**.

На узліссі вигравав у повітрі **комашиний** рій **(Фм.)**.

МУРАШНИК, КОМАШНИК, КОМАШНИЩЕ, МУРАВИСЬКО, МУРАВЛИЩЕ, МУРАШИЩЕ

Від головної пристані і десь аж до плавнів снує понад водою розтривожений людський **мурашник (Гонч.)**, переносно.

Далі величезним **комашником** розсипалося соняшникове лушпиння **(Сміл.)**, переносно.

Стара ґенуезька башта, облуплена й погризена зубом часу, стоячи оддалік, грізно позирала з високості на татарське **муравлисько**, що ворушилось у її стін **(Коц.)**, переносно.

МУРІГ див. МОРІГ

МУРІЖОК див. МОРІЖОК

МУРКАТИ див. ГОВОРИТИ

МУРКОТАТИ, МУРЛИКАТИ, МРУКАТИ, ВОРКОТАТИ

В кутку на ліжку **муркоче** величезний кіт **(Риб.)**.

В село із лісу Вовк забіг... Коли глядить — на загороді Кіт сидить. На сонечку **мурликає** дріма **(Гліб.)**.

Ой став котик **воркотати**, а дитина буде спати **(Нпр.)**.

Величенний кіт мурий, на сонці потягаючись, **мрукає (М. В.)**.

МУРЛЮСИТИСЯ див. ЧВАНИТИСЬ

МУРМОТАТИ див. ГОВОРИТИ

МУСКУЛ, М'ЯЗ

Навіть і в ті моменти, коли вони, танцюючи, здавалось, стояли, кожен **мускул** їх чорного тіла тремтів під одежею **(Коц.)**.

І **м'язи** напружив старий начдив **(Баж.)**.

МУСКУЛИСТИЙ, М'ЯЗИСТИЙ, ЖИЛАВИЙ, НАЛИТИЙ, ПРУЖНИЙ, ТУГИЙ

Се був мужчина середнього росту, підсадкуватий, але дуже сильно збудований і **мускулистий (Фр.)**.

Назустріч Кривді вийшов юнак високий, **мускулистий (Коп.)**.

Кріпка **м'язиста** рука схопила Жигая за петельки **(Шиян)**.

Чотири **жилаві** руки були наче з заліза **(Коц.)**.

МУСУВАТИ див. ДУМАТИ

МУСУВАТИСЯ див. ВОЗИТИСЯ

МУСЯНДЖОВИЙ див. БРОНЗОВИЙ

МУТИТИ, БАЛАМУТИТИ, ЗБАЛАМУЧУВАТИ, ЗБУРЮВАТИ, КАЛАМУТИТИ, КОЛОТИТИ, НАМОВЛЯТИ, ПІДБИВАТИ, ПІДБУРЮВАТИ, ПІД'ЮДЖУВАТИ

Ґодвінсон: Лукавий чоловік. **Мутив** громаду **(Л. У.)**.

Доти лях **мутив**, доки не наївся **(Ном.)**, переносно.

Він любив **баламутити** дівчатам голови **(Коб.)**.

Несподівана розмова стурбувала, **збаламутила** товариство **(Горд.)**.

Не дати говорити зараз — тільки народ **збаламутити (Гол.)**.

Та налетіли гуси та з далекого краю, **збаламутили** воду в тихому Дунаю **(Нпр.)**.

Маленький катер пихкотів і **збурював** воду **(Соб.)**.

Він тепер скрізь проти панів людей **збурює (Горд.)**.

Прийшов від інспектора довго очікуваний папір, прийшов і — замість заспокоїти — збурив, **сколотив** її спокій **(Коц.)**.

Нащо це ти... **каламутиш** берег мій...? **(Гліб.)**.

І нащо воно й до чого зародиться отаке — тільки людей **каламутить (Вас.)**, переносно.

Два голуби воду пили, а два **колотили (Чуб.)**.

Сидір: Ви ще не знаєте Бурлаки... Ба-

чите, не встиг у село увійти, вже й **колотить** миром (Тоб.).

Ти, Миколо, **бунтуєш** мені усіх забродників, бо їх намовляєш (Н.-Л.).

Сільські багатії **під'юджували** бідноту, щоб не усуспільнювали ні робочої худоби, ні реманенту (Фм.).

МУТНИЙ, КАЛАМУТНИЙ, ТЬМЯНИЙ, НЕПРОЗОРИЙ

Над головою **мутне**, обложене хмарами осіннє небо (Грим.).

Ой чого ж вода **каламутна** стала, чи не хвиля збила (Нпр.).

Ось під сосною криниця, вода в ній **каламутна** (Шиян).

Тьмяне скло (С. Г.).

Мої кучері опали, мої очі **тьмяні** стали (Сус.).

Крізь тьму **непрозору** скрізь зазирайте (Кул.).

МУТНІТИ, КАЛАМУТИТИ(СЬ), ТЬМАРИТИ(СЬ), ТЬМИТИ(СЬ), ТЬМЯНІТИ

Значення: втрачати ясність, світлість, чистоту (води, повітря).

Вода при березі починала **каламутитись** і жовкнути (Коц.).

Ой **тьмариться**, тумариться, дощик накрапає (Нпр.).

Та воно **тьмить** (тьмарить) кругом, мовби на дощ (Сус.).

МУТНО, КАЛАМУТНО, ТЬМЯНО

Місяць укрився млою і світив крізь неї **мутно** й блідо (В. Васил.).

На столі **каламутно** біліли дві порожні тарілки (Коц.).

Так у його у хаті було гарно... а то стало **тьмяно** і сумно... (С. Г.).

Тепер ясно горить поплавець у лампадці, а то **тьмяно** було (Грінч.).

МУТЬ, КАЛАМУТЬ, МЛА

Вже в занесені снігом вікна пробивалася сіра **муть** (Панч.).

Липка і темна **муть** все осідала на серце (Коц.), переносно.

Бійці борсались у заметах, високо піднімаючи ноги. Ішли в слизьку снігову **каламуть** (Скляр.).

Ген-ген у жовтій **млі** безмірної далини синіє щось (Мирн.).

МУЧЕНИЙ див. КАТОВАНИЙ

МУЧИТИ(СЬ), МОРИТИ, ТЕРЗАТИ(СЬ), ТИРАНИТИ, ПЕКТИ, РІЗАТИ

Я знаю, вони тебе більше люблять, аніж мене, бо я, бач, деспотка, мучу усіх, роботою зануджую, голодом **морю**... (Коц.).

І ось тепер її **мучили** думки (Коц.), переносно.

Його пекла турбота нетерпіння, його **мучила** ревність (М. В.), переносно.

О думи мої! О славо злая! За тебе марно я в чужому краю караюсь, **мучуся**... але не каюсь! (Шевч.).

Ой той мене **пече, ріже**, хоч не люблю — в вічі лізе (Н. П.).

МУШЛЯ, РАКОВИНА, РАКУШКА, СКОЙКА

Очі в нього горіли безсилим гнівом, а вуха світились, немов рожеві **мушлі** (Коц.).

Павлик повернувся з Криму, де лікувався на курорті цілий місяць, і привіз із собою збираних **ракушок** (Фм.).

МЧАТИ див. БІГТИ

М'ЯЛКА, БИТЕЛЬНЯ, М'ЯЛИЦЯ, ТЕРНИЦЯ, ТІПАЛЬНИЦЯ

Значення: прилади для оброблення конопель, льону.

Стоять молодиці за **м'ялками**, б'ють і тіпають плоскінь (Фм.).

Молодиці били на сонці на **бительнях** і тіпали коноплі (Н.-Л.).

Тіпає плоскінь або матірку, скрипить **терлиця** під повіткою (Мирн.).

М'ЯЛО див. ВАЙЛО, МАРУДА

М'ЯТИ див. ЖМАКАТИ

М'ЯТИ див. ГОВОРИТИ

М'ЯТИСЯ див. БАРИТИСЯ, ВАГАТИСЯ

М'ЯЧ, ОПУКА (заст.).

На перерві між уроками діти бавилися волейбольним **м'ячем** (Панч).

Опуко згори, аж вітром зашуміло — орел ушкварив на ягня (Греб.), переносно.

Онилка кинулась до мене **опукою** (Барв.), переносно.

Н

НАБАВЛЯТИ, ДОБАВЛЯТИ, ДОДАВАТИ, ЗБІЛЬШУВАТИ, НАДДАВАТИ, ПРИБАВЛЯТИ, ПРИБІЛЬШУВАТИ, ПРИБРІХУВАТИ, ПРИДАТИ, ПРИКИДАТИ

Значення: 1) додавати щось матеріяльне, конкретне до чогось основного чи умовленого; 2) додавати до вислову чи висловлюваної думки щось нове, якийсь інший варіант, збільшуючи її обсяг чи змінюючи її зміст; 3) прискорювати темп, збільшувати зусилля тощо.

Чули, пан не хоче **набавити** ціну (Коц.).

Кажу, **добав** карбованця — віддам, а ні, то йди здоров і не мороч мені голову (Фм.).

— Так само, як і ви! — **додала** вона раптом (Л. У.).

Страх обгорнув зайця, **додав** ще більшої прудкості його ногам (Коц.).

Нагодували (чабани) і напоїли, і дали кожух і свиту на дорогу, і, небораки, **додали** ослицю дійну (Шевч.).

Христя **додала** ходи (**Мирн.**).

Ярина не оглянулась на майдан, завернула за ріг і **набавила** ходи (**Десн.**).

Жінки раптом **набавили** кроку, майже побігли підтюпцем (**Гонч.**).

А нас все вище й вище несло і **наддавало** хотінь (**Первом.**).

Пан Хоцінський надувся, вирівняв спину, щоб **наддати** собі більше поваги (**Н.-Л.**).

Газу **наддай**, водій (**Мал.**).

Як мало бажання, **прибав** сили (**Нпр.**).

Самі **прибільшують** невірі плати (**Кул.**).

Хоцінський любив дечого багато і **прибільшити, прикинути** (додати — **А. Б.**) зайве (**Н.-Л.**).

Бреши, бреши, та знай міру: не **прибріхуй** (**Нпр.**).

Чіпка... чим дуж **придав** ходи в ноги (**Мирн.**).

Що ж ми вам **придамо**? (**Чуб.**).

НАБАГАТО, БАГАТО, ЗНАЧНО, ДАЛЕКО, КУДИ

Підвищилась врожайність, **набагато** зросла продуктивність праці селян (**Р. У.**).

Вона **багато** скидається на його (**Грінч.**).

Далеко куцому до зайця (**Нпр.**).

Так жартують з того, хто порівнює себе чи когось із кимсь значнішим, видатнішим.

Такий великий виріс, що **куди** тобі (**Грінч.**).

Тато вже не зможуть заробляти — **куди** їм (**Коц.**).

НАБАЗІКАТИ, НАБАЛАКАТИ, НАБАРАБАНИТИ, НАБЕЛЬКОТАТИ, НАБЛЕЇТИ, НАБУБОНІТИ, НАВАРНЯКАТИ, НАВЕРЗТИ, НАГОВОРИТИ, НАГОРОДИТИ, НАКАЗАТИ, НАКОВЧИТИ, НАЛЕПЕТАТИ, НАМОЛОТИ, НАПАЩЕКУВАТИ, НАПЛЕСКАТИ, НАПЛЕСТИ, НАТЕРЕВЕНИТИ, НАТОРОТОЧИТИ, НАТОРОХКОТІТИ, НАТОРОЧИТИ, НАТУРКОТІТИ, НАХМАРКАТИ (НАХАРАМАРКАТЬ), НАЦВЕНЬКАТИ, НАЦОКОТАТИ

Значення: наговорити всяких дурниць, небилиць, брехень, нісенітниць...

Може, я й помилюсь... може, такого **набазікаю**, що і в шапку не забрати (**М. В.**).

Набазікав-намолов три короби гречки (**Нпр.**).

Набалакав багато, а слухати нічого (**Грінч.**).

Наблеїв такого, що й купи не держиться (**Фм.**).

Наварнякав аж по саму зав'язку (**Нпр.**).

Вона догадалась, що вже **наговорила** сім мішків гречаної вовни, й прикусила язика (**Н.-Л.**).

Чорновусий полковник підсів до нього і, випивши чарку за чаркою, почав **наговорювати** всячини (**Ле**).

Він знову став злим, неприступним, **наговорив** такого, що ображений Івась підвівся на ноги і не знав, чи залишатись йому тут, чи піти геть (**Збан.**).

Наговорив такого, що якби дав псу з'їсти, то би здох (**Фр.**).

Тільки **наговорив**, що би сорок вісім пирогів наварив (**Фр.**).

Жебручий дід, що давніше був заможним господарем, говорив багато всякої всячини і закінчив от сею приказкою (**Фр.**).

Наказав скільки, що й не переслухаєш (**Грінч.**).

Пані й почала: й обікрала її стара, і всі хотіли її душі -- такого вже **наковчила** (**М. В.**).

Прибігла, нагуркала, **налепетала**, як у корчмі (**Н.-Л.**).

Намолов такого, що й у міх не вбереш (**Нпр.**), переносно.

Такого **наплескав**, що й матінко (**Грінч.**), переносно.

Моя жінка не сповна розуму, то вона чого й на світі нема — **наплете** (**Нар. казка**), переносно.

Наторохтіла повні вуха (**Нпр.**), переносно.

Це вам снилось, а ви й панові **наторочили** (**Кул.**).

Моя дитино, **нацокотали** тії верхоумки..., а ти віри поняла (**М. В.**), переносно.

НАБАТУВАТИ див. НАРІЗАТИ

НАБАЧИТИ, ЗАБАЧИТИ, НАВИДІТИ, НАГЛЕДІТИ, НАГЛЯДІТИ, НАЗИРИТИ, НАЗОРИТИ, ПОБАЧИТИ, ПОМІТИТИ, ПРИМІТИТИ, УГЛЕДІТИ, УГЛЯДІТИ, ДОГЛЯНУТИ

Як була я молодою — і гадки не мала, по садочку походжала. Квітчалась, пишалась, а він мене **набачив**, ірод... (**Шевч.**).

Хома ходив, витріщав баньки, ніяк не **набачить** шкапи (**Рудч.**).

Стали бідні невольники на собі кров християнську **забачати** (**Макс.**).

Забачивши Хаєцького, майор зупинився (**Гонч.**).

А в печі пироги кипіли, а його очі **навиділи** (**Чуб.**).

Здобич **нагледівши** певну, жде не діждеться поживи (**Кул.**).

В тому млині Сергій Аксьонов уже й місце **нагледів** для майбутньої електростанції (**Куч.**).

У царині **наглядів** Чіпка низенького чоловіка (**Мирн.**).

Назирив він коня на ярмарку (**Рудч.**).

Він її очима **назорить** між дівчатами і вмисно тоді до неї горнеться (**М. В.**).

Нехай же я сам **побачу**, де марно загину (**Метл.**).

Гаразд, гаразд, пане Саво, ще лучче з тобою: як ми тебе **побачимо** на воронім коні (**С. Г.**).

Встань, мила, встань, господиня, за тобою вся худоба гине! — Нехай гине, нехай пропадає, **побач**, милий, як друга надбає (**Чуб.**).

Стара сиділа на призьбі і здалека **угледіла** сина (**Стор.**).

Угляділи вони знов (**Рудч.**).

Тільки **вгледіла** Якова, зараз до його й підскочила (**Стор.**).

Як се він не **примітив** такої гарної дівчини? (**Коц.**).

Крадуть з-під носа, а він не **помічає** (**Крим.**).

Доглянули мене, собачі діти (жандарми), пустилися навздогін (**Фр.**).

НАБГАТИ, ЗАПИХАТИ, ЗАСОВУВАТИ, НАПИХАТИ, НАЖУЖМУВАТИ, УБГАТИ, УПИХАТИ, УСУВАТИ

Значення: укладати, упихати щось із речей, їжі, тощо кудись, в щось, часто застосовуючи силу.

Набгав повну кишеню горіхів (**Грінч.**).

Роман підвівся з лави і зробив такий рух, наче він глибше **запхнув** гроші в кишеню (**Коц.**).

Він з великим апетитом **запихав** рот кренделями (**Н.-Л.**).

Запхнуть йому рота, хай не горланить (**Нпр.**).

Так говорять крикунові, який часто галасує без потреби.

Хома ліниво **засовує** руку в кишеню і не виймає (**Коц.**).

Андрій метнувся на місці, **засунув** знов горнятко (в піч), обкидав його жаром і мовчки осміхався (**Коц.**).

Лисичка за пиріг та з хати. Виїла мачок зсередини, а туди **напхала** сміттячка (**Рудч.**).

Цілий вік свій **напихав** в чужу пельку... (**Коц.**), переносно.

Оце ще ганчірниця! **Нажужмила** повну пазуху ганчір'я та й ходить з ним (**Фм.**).

Зевс, свою уздрівши жену, **убгав** весь оселедець в жменю (**Котл.**).

У його худоби — у карбованців сот дев'ять не **вбгать** (**Грінч.**), переносно.

Дали йому добрий кусмет хліба на дорогу, **упхнув** він його в торбу та й пішов помалу (**Фм.**).

НАБЕШКЕТУВАТИ, НАБРОЇТИ, НАКОЇТИ, НАКОЛОБРОДИТИ, НАСКАНДАЛИТИ, НАШКОДИТИ, НАШУРУБУРИТИ

На копійку випив — на руб **набешкетував** (**Нпр.**).

Так глузливо говорять про бешкетника-п'яничку.

Як залицявся (я) до Пушкаренкової Мотрі, то у два тижні такого **наброїв**, ...**нашкодив**, що доброму чоловікові на цілий би довгий вік удостачу (**М. В.**).

Тепер же на мене звертає, сама **наброївши** біди (**Котл.**).

А тепер **накоїв** біди, клопоту, хоч у хату не ходи (**Город.**).

Хвора, розуміючи, що **накоїла** чогось страшного, вже рвонулась до дверей (**Ільч.**).

Ото як гості повтікали, Мишко побачив, що дарма в чужому домі **наскандалив** (**Воскр.**).

— На біса Щук пускаєш, пане-брате? — озвався сусід.— Ось потривай! ти гірше тільки тим **нашкодиш** — усіх Лящів позводиш: їх Щуки заїдять (**Гліб.**).

Марина раптом відчула себе маленькою дитиною, яка **нашкодила** і зараз дуже боїться кари (**Соб.**).

Таке зілля, як парубок... раз би в раз на улицю ще **пошурубурить** (**Сим.**).

НАБИТИ, НАЛУПЦЮВАТИ, НАТОВКТИ, НАШЛЬОПАТИ, НАШМАГАТИ, ПОБИТИ

За наше жито, ще нас і **набито** (**Ном.**).

Не вспіло ще вийти з хати, як заведеться з хлопцями. Ті його **налупцюють** та й проженуть геть (**Фм.**).

Всього доводиться терпіти... А як невлад загавкаєш на пана, то ще й під боки **натовчуть** (**Гліб.**).

За шага хтось уші **нашмага** (**Ном.**).

Побити — багато знайдеться, а пожалувати, то треба з свічкою пошукати (**Нпр.**).

НАБИВАТИСЯ, В'ЯЗАТИСЯ, В'ЯЗНУТИ, НАВ'ЯЗУВАТИСЯ, НАКИДАТИСЯ, НАМАГАТИСЯ, НАПИРАТИСЯ, НАПРОШУВАТИСЬ, НАСТИРЮВАТИСЬ, ПРИЛИПАТИ, ПРИСТАВАТИ, ПРИЧІПЛЮВАТИСЬ, ЧІПЛЯТИСЯ

Значення: 1) пропонувати (переважно настирливо) комусь якісь свої послуги, думки, почуття тощо; 2) настирливо вимагати від когось відповіді на якісь питання.

Не **набивайтесь**, щоб я купувала (**Грінч.**).

Хіба я їх просив? Самі **набилися** (**Мирн.**).

Хіба він **набивається** з грішми (**Коц.**).

А стане хто **нав'язуватись**... то його... узять і до волості привести (**Кв.-О.**).

Раз прийшлось йому йти уночі вулицею, а відьма **нав'язалась** на його собакою (**Драг.**).

Мавка: Ну, що се значить **«накинулась»**? Що я тебе кохаю? Що перша сказала? **(Л. У.)**.

Мені здавалось, що вона **напрошується** на компліменти **(Л. У.)**.

Прилип до мене, як шевська смола до чобота **(Ном.)**.

Пристав, як реп'ях до кожуха **(Нпр.)**.

Причепився, як реп'ях **(Ном.)**, переносно

Три діди, три діди полюбили бабу, а четвертий малесенький **причепився** ззаду **(Котл.)**, переносно.

Вередує та **настиряється**, як морочлива та настирлива дитина **(Н.-Л.)**.

Діти дуже **намагались**, щоб і їх узяти на храм **(Грінч.)**.

Мокрина **в'язне** до жонатого Миколи **(Грінч.)**.

В'язавсь до кожного з любов'ю **(Кул.)**.

Давали навіть гроші в позику і до спілки **напиралися (Фр.)**.

НАБИРАТИ(СЯ), НАГАРБАТИ, НАГИЛИТИ, НАГРЕБТИ, НАЧЕРПАТИ, НАЯМЛИТИ, ПОНАБИРАТИ, ПОНАХАПУВАТИ, ПОХАПАТИ

Уже човник води **набира (Чуб.)**.

Було, глек варенухи **наберуть** та сидячи й п'ють **(Ном.)**.

Набери мішок борошна **(Грінч.)**.

Можна в кошики й кишені груш **набрати** лісових і нарвати повні жмені листя й квітів запашних **(Заб.)**.

Арсеній **набирав** повні груди повітря і слухав далекий відгомін грому **(Риб.)**.

Набрався стільки, що й не донесеш **(Грінч.)**.

До кухні **набирались** людці **(Граб.)**, переносно.

Підростав Сандер, сили **набирався (Шиян)**, переносно.

Ти, бачу, Миколо, десь **набрався** великого розуму **(Фр.)**, переносно.

Набралася Оришка горя, глядячи на свою дружину **(Мирн.)**, переносно.

На добрім хазяйству Палагея **набралась** тіла, стала повна й червона **(Коц.)**, переносно.

Набрався хлопець розуму **(СУС)**, переносно.

Батько-старшина **нагарбав** добра чимало **(Горд.)**.

Слово **нагарбати** вжито з відтінком слова **награбувати**.

Нагріб грошей, що й кури не клюють **(Нпр.)**.

Значення попереднє.

Нагилив чимало на віз усякого збіжжя **(Грінч.)**.

Ватаг має **нагилити** депутатові людей **(С. Г.)**, переносно.

Бач, **налигив** он яку в'язку соломи, а чи тож він її донесе **(Фм.)**.

Хіп, хіп! **Нахапав** чужих гусенят за пазуху четверо **(Барв.)**.

Приходить жінка **начерпати** води **(С. Г.)**.

Що в господі не знайшлося, зараз купувала: **наямлила** груш сушених, терну, слив в базарі **(С. Г.)**.

Наямлив яблук **(Грінч.)**.

Грошей повні кишені **понабирали (СУС)**.

НАБІГАТИ, НАЛІТАТИ, НАСКАКУВАТИ

А татарва як **набігала**, то вже я замужем була **(Котл.)**.

Хай буде міць далекобійна, щоб сонного тебе десь ворог не **набіг (Тич.)**.

Становий **налетів** несподівано з поліцією й на Ковбаненків курінь, похапав багато вербівців **(Н.-Л.)**.

Оттут би **наскочить** на його наглою смертю **(Кул.)**.

Наскочить, бувало, (лев) на табун диких свиней і всіх подушить **(Нар. казка)**.

НАБІДИТИСЯ, НАБІДУВАТИСЯ, НАГОРЮВАТИСЯ, НАПОНЕВІРЯТИСЯ, НАСКИТАТИСЯ, НАТИНЯТИСЯ, НАТЕРПІТИСЯ (ГОРЯ), НАБРАТИСЯ (ЛИХА, БІДИ)

Чи я ще мало **набідилася**, що його не чути **(Гонч.)**.

Нащо вони стільки терпіли, стільки **набідувались** на Бесарабії...? **(Коц.)**.

Я ж уже **нагорювалась** і **наскиталась** із тобою **(Мил.)**.

Досить я **натинявся**... буде з мене **(СУС)**.

Що вона мало **натерпілася** від тих панів...? **(Коц.)**.

Хто боров, горів і **натерпівся горя**, той по праву достаток і щастя укосить **(Мал.)**.

Занедужав я в дорозі та й **набрався** там біди! **(Г.-Арт.)**.

НАБІЛ — МОЛОКО

НАБІР, НАБОР, У БОРГ, НА ВІРУ

А не вірять, а не мірять **набір** у шиночку **(Г.-Арт.)**.

Набрав **набір** багато, а коли то гроші платитиме **(С. Г.)**.

Брехунам **у борг** не вірять **(Нпр.)**.

Бери **на віру**, пиши на стіну **(Нпр.)**.

НАБЛИЖАТИ(СЯ), ЗБЛИЖАТИ(СЯ), НАБЛИЖУВАТИ(СЯ), ЗБЛИЖУВАТИ(СЯ)

Час йшов, і кожна хвилина, що конала навіки, родила другу, а та **наближала** страшну невідомість **(Коцюб.)**.

В земних пластах шахтар, учений в кабінеті, **наближуйте** прихід прекрасної пори **(Сос.)**.

Учителька підвелася й **наблизилася** до гостя (**Ле**).

Поїзд **наближався** до станції Луганськ (**Панч**).

Дивовижна спорідненість характерів **зближала** їх (**Ле** і **Левада**).

Щодня утрьох вони ділили хліб-сіль. Це **зближувало** їх, немов ріднило (**Коцюб.**).

Те, що Данько та Валерик разом пережили цього вечора, ще дужче **зблизило** і пориднило їх (**Гонч.**).

Штурмові групи вже **зблизилися з** противником на таку відстань, що міни могли зачіпати своїх (**Гонч.**).

НАБРЕХАТИ, НАБРІХУВАТИ, НАБАЛАКУВАТИ, НАГОВОРЮВАТИ, НАКАЗУВАТИ, НАМОВЛЯТИ, НАКЛІПУВАТИ, НАЛИХОСЛОВИТИ, НАПЛЕСКАТИ, НАПЛІТАТИ, НАПЛІТКУВАТИ, НАЯБЕДНИЧАТИ, ОББРІХУВАТИ, ОБМОВЛЯТИ, ОБНОСИТИ, ПОНАБРІХУВАТИ

Хтось Мухам **набрехав**, що на чужині краще жити, що слід усім туди летіти, хто щастя тут не мав (**Гліб.**).

На мене хтось-то **набрехав** (бодай би той добра не знав), що я хабарики лупила... (**Гліб.**).

Він **набріхував** на всіх тих, що водили по селі його жінку (**Н.-Л.**).

Не все правда, що люди **набалакають** (**Нпр.**).

Що вже мачуха не робила, як не знущалась, що дідові не **наговорювала**, а тій дідовій дочці все байдуже, робить собі мовчки (**Нар. казка**).

Накаже діду на мене, а мені на діда (**СУС**).

Я не за тим прийшла сюди, щоб **намовляти** на парубка (**Г.-Арт.**).

Наклепав на його, що буцім... (**СУС**).

Наклепали злими язиками, що вона сяка-така та он яка (**Фм.**).

У два тижні такого наброїв, набрехав, наремствував, **налихословив**, нашкодив, що доброму чоловіку на цілий би довгий вік удостачу (**М. В.**).

Такого наплескала, що й матінко! (**С. Г.**).

Маруся: Хто тобі **наплів** таке? (**Мирн.**).

Вони запорожців **оббрехали** цареві (**СУС**).

Так тебе **оббреше, обнесе** (**СУС**).

Чи не **обмовив** кого? (**СУС**).

На всіх **понабріхує** та повигадує, чого й не було (**СУС**).

НАБРИДАТИ, НАДОЗОЛЯТИ, НАЗОЛИТИ, НАДОЇДАТИ, НАДОКУЧАТИ, НАПРИКРИТИСЬ, НАСТОЧОРТІТИ, НАДОПІКАТИ, ОБРИДНУТИ, ОГИДНУТИ, ОСОРУЖИТИСЬ, ОСТОБІСІТИ, ОСТОГИДНУТИ, ОСТОЧОРТІТИ, ОЧЕРВИВІТИ, ОЧОРТІТИ, УВІРИТИСЯ (ВВІРИТИСЬ), УЇДАТИСЯ, УПЕКТИСЯ, В(У)СВИРІПИТИСЬ

Не бреши, спасибі тобі, — і своя брехня набридла (**Ном.**).

Досвідчений Мурза невідступно був при хворому, **набридав** йому, але життя врятував (**Ле**).

Він уже встиг **набриднути** всім гостям своїми розмовами (**Сміл.**).

Дуже вже ви нам **надозолили** (**Стор.**).

Ти мені **назолив** (**Грінч.**).

— Так, бачу, ти усім тут добре **надоїв**,— Кіт Вовкові сказав (**Гліб.**).

А вже ж тії кучері мені **надокучили** (**Н. піс.**).

Нехай ця байка мухам буде, щоб не сказали часом люди, що **надокучив** їм (**Гліб.**).

Дмитрові **надокучило** стояти, і він присів на призьбі біля матері (**Вільде**).

По тяжкій боротьбі з собою я таки зважився ще раз **наприкритись** вам (**Фр.**).

Годі **обридати**, бо все однако не віддам (**Грінч.**).

Тепер уже не **обридатимуть** мені, щоб прийшов (**Стор.**).

О, мій коханий, моя ти доле, тобі **обридло** жити зі мною (**СУС**).

Плив, плив, що аж **обридло** і море так йому **огидло**, що бісом на його дивився (**Котл.**).

Огидла мені ця робота (**СУС**).

Так мені **надоїв** і **осоружився** (**Котл.**).

Як мені **осоружився** сей хлопець (**СУС**).

Гуляв, гуляв аж до кінця курсу! аж **остобісіло** (**Н.-Л.**).

От **остобісіло** мені тут жити (**СУС**).

Як бачу, ся річ дуже довга і вже надто мені **остогиділа** (**С. Г.**).

Остогиділи вони мені (**Барв.**).

Як ти мені **осточортіла** (**Ном.**).

І як оті трекляті німці (гітлерівці.— **А. Б.**)**очервивіли нам**, гірше скажених собак: все їм дай та дай (**Фм.**).

Уже мені **очортіло** красти, піду лучче хазяйнувати (**Рудч.**).

А вже він мені **увірився** (**Ном.**).

Не **ввірився** йому ще світ (**Стор.**).

Чи вже ж тобі каторга турецька не **ввірилась**? (**Антонович, Драг.**).

Ну та й **упікся** він — щодня **надокучає** (**Грінч.**).

Усвиріпився ж мені! (**Ном.**).

Всвиріпилося мені це ткання, Господи! (**Грінч.**).

НАБРИДЛИВИЙ, НАДОКУЧЛИВИЙ, НАДОЇДЛИВИЙ, НАСТОЧОРТІЛИЙ,

ОГИДН(Л)ИЙ, ОСТОГИДЛИВИЙ, ОСТОЧОРТІЛИЙ

За розмовою вони й не помітили, як у хмарах поховалися гори, як закурились ліси хмарами і почався **набридливий** дощ **(Сміл.)**.

Співрозмовник з нього був не **набридливий (Риб.)**.

Так он яка його Софія. За отими жартами, часом ущипливими, **надокучливими**, ховалось велике материнське серце **(Стельм.)**.

Під призьбою лежить замкнений собака і вухом одганяє мух **надокучних (М. С.)**.

Сумною та **остогидлою** здається їй пісня **(Мирн.)**.

Зв'язковий упускає **осточортіле** йому скельце й нахиляється його підняти **(Янов.)**.

НАБРИДЛИВІСТЬ, НАДОЇДЛИВІСТЬ, НАДОКУЧЛИВІСТЬ

Набридливість — гірше мухи в спасівку **(Нпр.)**.

НАБРИДЛИВО, НАДОЇДЛИВО, НАДОКУЧЛИВО, НАДОКУЧНО

Вогник лампи скупо освітлював хату, **набридливо** кліпав **(Козач.)**.

За вікном моросила мжичка, **надокучливо**, в'їдливо **(Скляр.)**.

Як біль зубний, марудно й **надокучно** спливає день **(М. Р.)**.

НАБРІД, НАВОЛОЧ, ПОТОЛОЧ

Дана синонімічна група використовується в мові як зневажлива — лайливі слова з різко негативним забарвленням.

Всі кухарі і ввесь **наброд**, побравшись за руки, ходили **(Котл.)**.

На точку всякого **наброду** — хоч греблю гати, а косарів — **хоч би один (СУС)**.

Всеросійський **набрід** білої еміграції і одеська буржуазія чекали — не могли дочекатися іноземних інтервентів **(Смол.)**.

Боронять (адвокати) усяку **наволоч (Л. У.)**.

Ой, втікали інтервенти, **наволоч** проклята! **(Шпак)**.

НАБРОДЖУВАТИ, НАТИКАТИСЯ, НАТРАЛЯТИ(СЬ), НАХОПЛЮВАТИСЬ, НАШТОВХУВАТИСЬ

Значення: йдучи, зустрінути, знайти, побачити когось, щось, **вийти на певний** шлях...

Дайте мені **набрести** на стежку **(Ном.)**.

Брели вони то... межами, то суголовами, як **набрели** купу гною **(Свидн.)**.

Набрела я й хатку таку, що наймалась **(М. В.)**.

Коли це **набрели** цигана,— веде пару коней **(Манж.)**.

На місце в бою своє — **не набрести**, а твердо прийти і стать **(Баж.)**.

Ішов я полями чистими та широкими— далі **набрів** діброву густу та красну **(М. В.)**.

Натявся на косу **(Грінч.)**.

Шукаю, шукаю... господи б хотілось згадать хоть що-небудь! та оце й **наткнувсь** на таке погане, що так і заснув... **(Шевч.)**.

Лазар встав з ліжка. Плентавсь важкими ногами по хаті, **натикався** на стіни **(Коцюб.)**.

Якось надвечір Маланка вийшла з хати і **наткнулась** на Гафійку, що стояла притулена до одвірка **(Коцюб)**.

Прийшли вони в село да й **натрапили** якраз на того діда **(С. Г.)**.

Ми сміялись із радощів, що **натрапили** таких гарних людей **(Барв.)**.

У головоньках росте травиця, ніхто до тіла не **натрапиться (Нпр.)**.

Доводилося розходитися в цеп, поки хтось знову **натрапляв** на слід, сповіщаючи про це всім **(Шиян)**.

Багато вже ходив, блукав, дороги хоть і не знайшов, та деякі стежиночки **натрапив (М. В.)**.

І починає Шур молоти, що тільки язиком **натрапить (Вас.)**, переносно.

Натрапила коса на камінь **(Нпр.)**.

На той саме час **нахопився** Чіпка **(Мирн.)**.

На їх розмову **нахопилася** з-за хати старенька жінка **(Мирн.)**.

Еней як відсіль відступив і далі трохи одійшов, то на друге **нахопився (Котл.)**.

НАБРОДИТИСЬ, НАБЛУКАТИСЬ, НАМИКАТИСЬ, НАМОТАТИСЬ, НАСКИТАТИСЬ, НАТИНЯТИСЬ, НАТОПТАТИСЬ, НАТУПАТИСЬ, НАТУПЦЮВАТИСЬ, НАХОДИТИСЬ, НАШВЕНДЯТИСЬ

Значення: довгочасно, часто з перервами, ходити в різних напрямках з різною метою, утомлюватись ходячи.

Ой зірочці по хмарочці та й не **набродитися (Чуб.)**, переносно.

Проблукали наші новобранці цілісінький день по городу, **набродилися** й надивилися до утоми **(Мирн.)**.

Поблукавши, мій Петрусь до мене уп'ять вернувсь **(Котл.)**.

Так **намикаєшся** за день-денський, що ік вечору й ніг своїх не чуєш **(Фм.)**.

Я уже нагорювалась, **наскиталась** із тобою **(Мил.)**.

Досить я **натинявся**.., буде з мене **(СУС)**.

Натупалась старенька **(Ном.)**.

Далеко страшенно від слободи (земля),

за десять верств не наїздится, не **находится** (Гол.).

Килина: Та вже ж, у нас **находишся** в новому (Л. У.).

Та вже ж мої ніженьки **находилися** (Грінч.).

НАБРОСТАТИ(СЯ), НАБРОЩУВАТИСЬ, НАБРУНИТИСЬ, НАБРУНЬКУВАТИСЬ, НАБРЯКАТИ, НАБУБНЯВІТИ, НАБУХАТИ, НАБУЧАВІТИ, НАЛИВАТИСЬ

Говориться: 1) про бруньки на деревах та зернові рослини, що, ростучи, наливаються соками; 2) про обличчя та інші органи людини, що з різних причин наливаються кров'ю, слізьми тощо; 3) про різні речі, предмети тощо, що, вбираючи в себе вологість, воду, набрякають, збільшуючись у розмірі, вазі, змінюючи форму.

Диво дивне діється круг тебе: яблуньки ворушаться, ростуть... Вже по шию, вже закрили небо. **Набростились**, дихають, цвітуть (Вирган).

Ліс **набростався** (Грінч.).

У ячміні колос **набростався** (Милор.).

Пригріло весняне сонечко, швидко на деревах **наброщувалися** бруньки (Фм.).

Птицю вабить рідний берег — і лишає вирій птиця, лиш дихне весна із півдня, лиш **набруняться** сади (Вирган).

Вишні добре вже **набрунькувалися**, — тіль-тіль не розів'ється листочок (Грінч.).

Набрякнуть (шкури) водою в Дніпрі (С. Г.).

А в самої аж лице **набрякло** од плачу (Гол.).

Рука Яринки **набрякла** і почервоніла (Собко).

Земля набиралась сили, хліба, помітно зеленішали, ніби **набрякали** густим зеленим соком (Гонч.).

Як у хліві — в хаті: двері **набрякли**, по кутках аж позацвітало, вікна й не розтають (Тесл.).

— Сідай, Денисе, але попереду скинь мокру свиту, бо твоя свита аж **набрякла** від мокрого снігу,— сказала Соломія (Н.-Л.).

Уже горох добре **набубнявів** — пора садити (Грінч.).

Бруньки **набубнявіли** на вишні, а де-не-де й листочки розпускає (Грінч.).

Вже жита **наливаються** (Грінч.).

Личко **наливається**, як яблучко (Н.-Л.).

Лице її мінялося: раз **наливалось** кров'ю, мов буряк, то знов блідло, як полотно (Фр.).

Рука її тремтіла й палала, а очі вже **наливалися** слізьми (Ле).

Молоком наливалися жита і вівси (Баж.).

Там на родючім чистім полі жита **наливаються** (Граб.).

А в полях давно у землі зерно **набубнявіло**, проростa (Шп.).

Прийшла весна, пагорби вкрилися травою й квітами, бруньки на деревах **набубнявіли** (Бойч.).

На багатьох деревах бруньки блищать, мов вичищені. Вони потроху **набухають** (Коп.).

На його руках тремтіли й **набухали** рухливі м'язи (Стельм.).

Старости очі вирячили, **набухали** з подиву обличчя (Горд.).

По небу кілька білих хмарок снігових **набучавіло** (М. В.).

НАБРУДНЮВАТИ, НАСМІЧУВАТИ

Бач, як **набруднили** в хаті сміттям, а нема того, щоб замести, прибрати (Фм.).

Кайдашиха крикнула на Мотрю: «Візьми ж віник та підмети, коли **насмітила** своїм борщем» (Н.-Л.).

НАБРЯК, НАБРЯКАННЯ, НАБУХЛІСТЬ, НАБРЯКЛІСТЬ, НАПУХАННЯ, ОПУХ, ПУХЛИНА, ПУХЛЯТИНА

Через кілька днів лікар, прийшовши зранку до Коцюбинського, помітив **набряки**. Це був грізний симптом (Сміл.).

Опух зробився, та такий червоний, як буряк (СУС).

Опух пішов за долоню, мало не до ліктика (Барв.).

Нехай вона вийме жало, рану залиже, **опух** потушить (Чуб.).

По всій нозі розлізлася **пухлина** (СУС).

НАБРЯКЛИЙ, НАБУБНЯВІЛИЙ, НАБУХЛИЙ, НАБУЧАВІЛИЙ

Кущі бузку вкрилися **набряклими** бруньками (Бойч.).

Івасик приніс у хату зірвані з тополі **набубнявілі** бруньки (Донч.).

Набубнявілі мокрі гіллячки верб злегка курились, немов дихали на холоді (Коцюб.).

Хмари затягли обрій, наповзали, налягали на землю. **Набухлі**, тяжкі (Горд.).

Сонце грало на його дужих **набухлих** руках (Стельм.).

Захар скидає **набучавілу** одежину (Горд.).

НАБРЯКЛИЙ, ЗАБРЯКЛИЙ, НАБРЕЗ(С)КЛИЙ, ЗАБРЕЗКЛИЙ, ОБРЮЗГЛИЙ, ОДУТИЙ, ОДУТЛИЙ, ОДУТЛУВАТИЙ

Вживається, коли піде мова: 1) про бруньки на деревах, зерно та рослини, що наливаються соками; 2) про хворобливий (на зовнішній вигляд — припухлий) стан

лиця, (переважно) рук, ніг у людини; 3) про квасиво, що зберігається взимку в погребах.

Се був мужик коло 35 літ... З виразними слідами алкоголізму на **набресклім** лиці (**Фр.**).

Стало в погребі тепло, **забрязклі** кружки в діжках треба змивати щодня (**Фм.**).

Примітка. Забрязклий — покритий грибковою пліснявою. Іноді кажуть — запліснявілий.

Набряклі жили кидалися-бились (**Мирн.**).

Тепер він, стомлений далекою дорогою, поволі зліз із сідла, розім'яв **набряклі** ноги і ступив до дверей (**Десн.**).

Лупала **набряклими** віями (**Мирн.**).

Приходжу... Старшина пузата стоїть рядом: сопе, хропе та понадувалось, як індики, і на двері косо поглядало. Аж ось вони й одчинились — неначе з берлоги медвідь виліз. Ледве, ледве переносить ноги; та **одутий**, аж посинів: похмілля проклятє його (царя.— **А. Б.**) мучило (**Шевч.**).

НАБУВАТИ, ВІДКЛАДАТИ, НАГРОМАДЖУВАТИ, НАДБАТИ, НАЖИТИ, НАЗБИРУВАТИ, НАКОПЛЮВАТИ, НАКОПИЧУВАТИ, НАСКЛАДУВАТИ, ПРИДБАВАТИ, СКОБІЖНИТИ, СКОПЛЯТИ

Значення: набути — 1) різними засобами майна, грошей, різних господарських речей тощо; 2) переносне значення.

Як я жив буду, то все **набуду**: воли, вози покуплю (**Нпр.**).

Тією силою ми собі більше добра **набудемо** (**С. Г.**).

А хоч і покинеш — плакати не буду, а я, молодая, другого **набуду** (**Грінч.**), переносно.

На те, щоб **набути** шматок шпалеру з червоними рожами під образи — пішли усі яйця, які збирались одно до одного (**Коцюб.**).

Пічман: ...Наше місто починає **набувати** колишнього блиску (**Собко**), переносно.

Нові твори мистецтва з часом **набувають** виняткової сили й дійовості (**Гонч.**), переносно.

Теплом розілля́лось воно по тілу, в оці блиснув огник.., ноги та руки **набули** силу й рухливість (**Коцюб.**), переносно.

Жив чи нежив я буду, а слави **набуду** (**Нпр.**), переносно.

Відкладали ми копієчку до копієчки... То сяк, то так і стяглися та й купили на держання теличку (**Фм.**).

Він знав, що десь поблизу ворог **нагромаджує** танки (**Трипіль**).

Міські і районні парторганізації **нагромадили** значний позитивний досвід організації роботи семінарів (**Р. У.**).

Щоб ґрунти мали міцну, зернисту структуру і в них **нагромаджувався** перегній, вони повинні містити достатню кількість кальцію (**Колг. виробн. енциклопедія**).

Думки снували, **нагромаджувались** одна на одну, і важко було добрати, про що міркував (**Грим.**).

Марина **надбала** повну скриню всякого добра (**Мирн.**).

Придбали хутір, став і млин. Садок у гаї розвели і пасіку чималу — всього **надбали** (**Шевч.**).

Що **нажив**, те й прожив (**Нпр.**).

Здоров'ячко — трудами **наживають**; а лежні й під млином згнивають (**Боров.**).

— А нам пора додому, — нагадую, — щоб часом не **нажити** нам собі лишенька! (**М. В.**), переносно.

По копійці заробляла, копу **назбирала** та до сина лист писала, у військо послала (**Шевч.**).

Назбирав він і грошей і одежі... Навіщо? Сам не знає, де його подіти (**Мирн.**).

Пішов я в поле погулять, щоб любим дітям на віночок волошок в житі **назбирать** (**Гліб.**).

Назбиралося в нього чимало канцелярської роботи, так що доведеться йому посидіти допізна (**Вільде**).

Умів **накопить** добра чимало, а пожити не зумів (**Нпр.**).

Мотря так і впала на скриню! — Боже ж мій, Боже! Скільки я літ працювала... поки сього добра **наскладала**! (**Мирн.**).

Марія Іванівна. ...Оце я грошей крадькома **наскладала**, і ми йому такий халат справили, що він і сам ним любуватиметься! (**Тоб.**).

Мої любі співаночки, мої складаночки. Кілько я вас **наскладала** коло матіночки! (**Етн. збірн.**), переносно.

Худоби діждалися,— **придбали** хутір, став і млин (**Шевч.**).

Він **скобітив** (скопив.— **А. Б.**) немало грошей (**СУС**).

НАБУНДЮЧЕНИЙ, НАДУТИЙ, НАПИНДЮЧЕНИЙ, НАПУЖЕНИЙ

Вживається, коли йдеться про: 1) чванькувато-хвастливу, погорду людину, що намагається удати з себе поважну особу; 2) птахів.

Набундючена, рум'яна Пасьчиха розводила опару (**Горд.**).

На стежках парку походжають, як дома, **набундючені** фазани (**Гонч.**), переносно

Ходить **надутий**, як сич на погоду. (**Фм.**).

Так говорять про чванюка, який намагає-

ться показати себе, звернути на себе увагу серед інших людей.

Напиндючений, як індик **(Нпр.)**.

Значення попереднє.

НАБУНДЮЧИТИ(СЬ), НАДУВАТИ(СЬ), НАПИНДЮЧИТИ(СЬ), НАПУЖИТИ(СЬ)

Значення: надавати собі зовнішньо якогось удаваного (неприродного) вигляду, наслідувати когось...

Набундючити губи **(Грінч.)**.

Значення: розчепірити губи (надути, віддути губи).

Хвалько **набундючився**, як індик **(Бойч.)**.

Значення: удавати з себе когось, якусь поважну особу.

Багатирки **надимали** презирливо губи, а Мартоха думала «**заздростять!**» **(Л. У.)**.

Сидить Абдул, губи **надув** і гадку **гадає (Г.-Арт.)**.

Позуючи, повнощокий, булькатий Хома **надимався** ще більше, «**аби бути страшнішим**» **(Гонч.)**.

Айте **надулась** і довго стояла в куточку, здивована й ображена **(Коцюб.)**.

Сівши під берестом коло фонтана, що миготів сріблом на сонці, він **напиндючився**, мов сердитий індик, і почав писати **(Н.-Л.)**.

НАБУТИЙ, ЗДОБУТИЙ, НАБУТНИЙ, НАГРОМАДЖЕНИЙ, НАДБАНИЙ, НАЖИВНИЙ, НАЖИТИЙ, НАЖИТНИЙ, НАЗБИРАНИЙ, НАСКЛАДАНИЙ, ПРИДБАНИЙ, НАКОПЛЕНИЙ, СКОПЛЕНИЙ (діал.)

Гроші — **набута** річ **(Ном.)**.

Адже господарство—річ **набутна (Фр.)**.

Творчі успіхи нашої літератури, як успіхи всієї нашої країни, **здобуті** нами в суворій і важкій боротьбі **(Л. Г.)**.

Ішли безшумно в білих балахонах, зливаючись з навколишнім простором білого царства безмовних засніжених лісів і хаотично **нагромаджених** кругляків дикого каміння **(Кач.)**.

В найважливіші для розвитку періоди рослини використовують вологу, **нагромаджену** в ґрунті зимою **(Кол. вир. енцикл.)**.

Надбаний досвід зумій передати другому **(Фм.)**.

Гайдай. ...Знання діла, вміння воювати — справа **наживна (Корн.)**.

У його земля **наживна**, а не батьківщина, або дідівщина **(Грінч.)**.

То все **нажитне** — ізнов розживемося. Як пійде на добро, то й купимо **(Барв.)**.

Повернулася вона вже по заході сонця з снопом трави та васильків, **назбираних** десь на польовій межі **(Гонч.)**.

Накоплені замолоду гроші — знахідка на старість **(Нпр.)**.

Придбаний чесним трудом шматок хліба горла не дере **(Нпр.)**.

НАБУТИСЯ, НАЖИТИСЯ

Не **нажився**, не **набувся**, молод, я з тобою **(Чуб.)**.

Овва! То вже мені і погуляти не вільно... Я хочу **набутись**. Раз живемо на світі **(Коцюб.)**.

На храмах.... Іван обіймав молодиці. Палагну цілували чужі чоловіки — ото диво яке! — І вдоволені, що **набулись так** файно, вони вертались знову до щоденних турбот **(Коцюб.)**.

Хоч ненастанно стяг мій з вітром бився, та невисоко плив у руці слабій, і хоч я жив, то все ж я не **нажився (Фр.)**.

НАБУТОК, ВЛАСНІСТЬ, ДОБРО, НАДБАННЯ, НАДБАНОК, СКАРБ

Олесь Гончар — письменник, який розкриває в радянській людині нові прекрасні якості і робить їх **набутком** всіх читачів **(Рад. літер.)**.

Скосили сіно, зжали жито. Вози риплять, **добро** везуть **(Гліб.)**.

Свято беріг Ковальчук **добро** громади **(Риб.)**.

Неділене між нами все **надбання** наше **(Кул.)**.

Настав час, коли книги Панаса Мирного пішли широко в світ і стали **надбанням** мільйонів **(Корн.)**.

І все твоє **надбання** пожакують **(Кул.)**.

На церкви накладали... котрі давнім козацьким **скарбом** будували **(Макс.)**.

Буду я з тебе великі **скарби** мати **(Метл.)**.

НАБУТТЯ, НАБУВАННЯ, НАДБАННЯ, ПРИДБАННЯ

Надбаннями хвались, здобутими учора, та йди щодня вперед, не зупиняй ходи! **(Ус.)**.

Придбання доброго реманенту допомогло колгоспу стати на міцний ґрунт, на власні ноги **(З газет)**.

НАБУХАТИ — див. БИТИ

НАБУХАТИ(СЯ) — див. НАБРОСТАТИ(СЯ)

НАБУЧАВІЛИЙ — див. НАБРЯКЛИЙ

НАВАЖУВАТИ(СЬ), ВИРІШУВАТИ, НАДУМУВАТИ(СЬ)

Коли вже ти (Вовк) **наважив** мене їсти, то починай мене з хвоста **(Рудч.)**.

Наважили злі вороги утопити мою душу **(Нп.)**.

Жоден сміливець не **наважився** перейти той крижаний потік **(Трубл.)**.

Лара розгублено стояла, не **наважуючись** глянути йому в очі **(Шовк)**.

Ніхто не **наважувався** запитати в гостя, чого він такий веселий **(Десн.)**.

Роман полапав шапку і **наважився** тікати (**Коцюб.**).

Пузир: Іди собі к чорту, бо ти **наважився** мене гнівить (**Тоб.**).

НАВАЛА, НАБІГ, НАХІД, НАШЕСТЯ

Значення: 1) масові ворожі військові (переважно) напади, наскоки на когось, щось..; 2) масові рухи людей до когось, чогось, кудись.

В XIII віці на руські землі вдерлася страшна монгольсько-татарська **навала** (**Баж.**).

Я згадую тяжкі воєнні дні, коли на нас фашистська йшла **навала** (**Нех.**).

На нього **навалою** сунули зрадницькі війська (**Ле**).

Купатися вп'ятьох хлопчача йшла **навала** (**Баж.**), переносно.

Нашестя Батия на стародавню Русь (**РУС**).

НАВАЛЮВАТИ, НАВАНТАЖУВАТИ, НАКИДАТИ, НАПАКУВАТИ

Навалив він три кораблі добра всякого, попрощався з своєю жоною і поїхав... у чужі-далекі землі (**Чуб.**).

Хоч як було **навантажиш** віз снопами, чи на гору, чи в долину, їй (кобилі) усе одно що по рівному (**С. Г.**).

Латунню й порохом із патронного заводу **навантажували** вже п'ятий ешелон (**Панч**).

Швидко **навантажували** партизани підводу пшеничним борошном, підпалили млин, щоб не користали з нього німці (**Р. У.**).

На запасній колії **навантажили** в вагони білі цукрові буряки (**Донч.**).

НАВАЛЮВАТИСЬ, НАЛЯГАТИ

Нічна темрява **навалювалася**, як щось густе, задушне (**Собко**), переносно.

Панас Кандзюба силкувався до натуги підняти велику шафу, але не зважив сил: вона **навалилась** на нього і придушила (**Коцюб**).

Люди все йшли і одні другим **налягали** грудьми на плечі (**Коцюб.**).

Він, як ізрання, щиро **налягає** на плуга (**Коцюб.**).

Туман на поле **налягає**... (**Кач.**), переносно.

Борючись із сном, що **налягав** на нього, Яша бачив, як у воротях з'явився Кацо (**Гонч.**).

А вітер по землі, крий Боже, заревів, **наліг** на козака, з нього одежу цупить (**Греб.**), переносно.

Сад ззаду так і **наліг** на той домик (**Тесл.**), переносно.

«Мама Костуся» бігла з столової в кухню, **налягаючи** трохи на ліву ногу (**Коцюб**).

Чіпка тільки вийшов з двору, так і **наліг** на свої ноги (**Мирн.**), переносно.

НАВАНТАГА, НАВАНТАЖЕННЯ

Яка велика **навантага** випадає в наші часи на душу людини... (**Гонч.**).

А роботи в цеху багато, для всіх стане **навантажень** (**Собко**).

Кожний колгоспник знав своє місце на роботі і працював з повним **навантаженням** (**Р. У.**).

Громадські **навантаження** у всіх їх дуже відповідальні (**Коп.**).

НАВВИПЕРЕДКИ, НАВЗАВОДИ, НАВПЕРЕГОНКИ

Біжать... **наввипередки**, один другого не дожене (**Грінч.**).

З парубками літати **навзаводи**, — ото були його забавки (**Кул.**).

За лицарем тим воєводи, що тьху **навзаводи** летять (**Котл.**).

На краю села діти поскочувались з воза і **навзаводи** помчали додому (**Стельм.**).

Танки мчали легко **навзаводи** з вітром (**Кач.**), переносно.

Наввищки, заввишки (про ріст людини, тварини, рослин, вишину предмета).

У тій печері **наввишки** буде так, що тільки стати схиливши голову чоловікові невеликого зросту (**М. В.**).

Сам той Ох на корх **заввишки**, а на сажінь борода (**Л. У.**).

НАВДЬОРИ, НАВТІКАЧА, НАВТІКИ

Значення: тікати від когось, чогось...

Вони тоді кинули і барана та **навдери** (**Рудч.**).

Ану, ноги на плечі та **навдьори** (**Ном.**).

Бач, добра: матір покинула, а сама **навдьори** (**Мирн.**).

Він мерщій на коня та **навтікача** побіля хат (**Кв.-О.**).

Зоя вихопила в нього блокнот і кинулась **навтіки** (**Трубл.**).

Сполоханий стуком кінських копит, олень кинувся **навтікача** (**Фр.**).

НАВДИВОВИЖУ, НА ДИВО, НА ПОДИВ, НАПРОЧУД, НАПРОЧУДО

Леночка йшла в непроглядній темряві осінньої ночі **навдивовижу** легко і впевнено (**Янов.**).

Навдивовижу голубе стояло небо наді мною (**Підс.**).

Бач, і сирота, а всім була **навдивовижу**. Бувало, вигляне із хижі, як тая квіточка з роси (**Шевч.**).

І стали вони між людьми поважними хазяїнами, чесними робочими людьми, добрими сусідами, **навдивовижу** парою (**Мирн.**).

Голуби ті були **навдивовижу** кожному, хто тільки бачив їх (**Мирн.**).

Галя: ...Мені **навдивовижу**, як ще його козаки слухають (**Шевч.**).

А в липні місяці випала пороша, баба в діда молода, **на диво** хороша (**Жартів. част.**).

Парк був молодий, але розрісся **напрочуд** гарно (**Козач.**).

Та й сон же, сон **напрочуд** дивний мені приснився (**Шевч.**).

Мороз був сильний, аж тріщав, сніг хрускав під чобітьми **навдивовижу, напрочудо** (**М. В.**).

Говорив Панько Омелькович трохи химерно, але інтонації в нього були **напрочуд** рівні й однотонні (**Ільч.**).

НАВЕРГАТИ, НАКИДАТИ, НАШПУРЛЯТИ

Хоч побити ми можем тебе, каміння **навергавши** силу, але ж ми тільки вищу тобі і міцнішу насипим могилу (**Л. У.**).

Не **накидай** стільки дров у піч,— накидає такого, що на двічі стало б (**Грінч.**).

А лисичка... все кида по рибці на дорогу, все кида. От як **накидала** вже багато, тоді нишком і сама злізла (**Рудч.**).

Нашпурляли у двір грудок на собак, та й були такі... пустуни (**Фм.**).

НАВЕРЕЩАТИ — див. НАКРИЧАТИ

НАВЕРТАТИ, НАВЕРТАТИСЯ, НАВИНУТИСЯ, НАГОДИТИСЬ, ПОНАВЕРТАТИ

Значення: дана синонімічна група многозначна, а саме: 1) нагромаджувати, накидати, намітати великі кучугури снігу, землі, піску, накладати стоги сіна, скирти хліба; 2) надавлювати, нагнічувати, натискувати чимось на когось, щось; 3) спрямовувати когось на щось, кудись, до когось, чогось; 4) надолужувати, поповнювати щось прогаяне, втрачене — час, гроші, речі і т. д.; 5) звертати на когось іншого якусь провину, шкоду тощо; 6) приходити, з'являтись до когось, кудись — переважно вчасно — на короткий час: в хату, додому, комусь на очі; 7) показатись сльозам на очах; 8) згадувати, здумувати, пригадувати про когось, щось — навертатися на думку, на мислі і под.; 9) звертатися до когось з якоюсь певною метою — приязні, поваги, любові тощо.

Вона довго молилась до Бога, щоб **навернув** чоловікове серце знов до любові (**Н.-Л.**).

Сірі воли **навертає**... (**Рудч.**).

Я хотіла як-небудь розмову на се **навернути**, вона мовчала (**М. В.**).

Це діло трудне. В душу не залізеш і туди її не **навернеш**, куди сама не схоче (**Тоб.**).

А там уже й зима замети **навертає**... (**Мирн.**).

Слухала те Катря та мовчала, **навернула** лихо тяжким гнітом горя та душею мліла (**Мирн.**), переносно.

Було мене притопити й камінь **навернути**, а щоб же я не зринала й цього лишенька не знала (**Грінч.**).

Стара хоче те у хазяйстві **навернути**, що дочка втратила (**М. В.**).

Він хоч і прогуля, так він і **наверне** (**Грінч.**).

На другого **навертати** не годиться: це ж не я, а він зробив (**Грінч.**).

Коли б хоч з чоловіком словечко промовити, так не вирве й годинки вільної, то те він робить, то йде, то їде, як гість додому **навертає** (**М. В.**).

Почали й старости **навертатись** (**Свидн.**).

Навернувся в хату: одна біда минулася, а друга незабаром **навернулася** (**С. Г.**).

Навернеться було хто з панночок сусідок, допитуються (**М. В.**).

А як Парася **навернеться** на його очі горді та смутні, — одвертає од неї очі (**М. В.**).

Була вона в той час така настирлива і люта, що з розмовами про спочинок і на очі їй не **навертайся** (**Куч.**).

Все було, куди не підемо, він на очі **навертається** (**М. В.**).

Робив він у хліві корито для свиней. За цілий день і в хату не **навертався** (**Мирн.**).

Підождемо трохи, може, хто **навернеться** (**Н.-Л.**).

Зося: говорив (Завада) зі мною довго, а так сердечно, так сумно, що мені аж сльози на очі **наверталися** (**Фр.**).

В бідної дівчини аж сльози **навернулись** на очі: так їй хотілось погуляти на вечорницях (**Н.-Л.**).

А на думку (Чіпці) **навернувся** Порох з своїми переказами (**Мирн.**).

І пані моя то ж мені на думку **навертається** (**М. В.**).

«Ой, коли б ти так за мною, як я за тобою!» — **навернулись** йому на думку слова пісні (**Н.-Л.**).

Не **навернеться** до мене твоє серце, ні моє не **навернеться** до тебе (**Фр.**).

Колись я із тяжкої туги на лаві дубовій лежав... Аж тут **навинулась** дівчина, і я свою тугу забув (**Рудан.**).

Як добре, що ти **нагодився** сьогодні (**Головко**).

Звозив хліб, поставив на току; оттакі скирти **понавертав** (**Мирн.**).

НАВЕРХУ, ЗВЕРХУ, ЗОКОЛА, НАЗОВНІ

«Пізнаєш, де ми?» «Пізнаю,— кажу. Ми вже **наверху, не в ямі**» (Фр.).

Вогонь лиш **зверху**, підсподом чистий, здоровий спирт (Коцюб.).

На ній була яснозелена сукня з червоними смугами, котрі вилися **зверху** наниз зигзагами (Н.-Л.), переносно.

І **зокола** хата обмазана, хоч рудою глиною, та все ж рівненько (Мирн.).

НАВЕСНІ, НАПРОВЕСНІ, ПОВЕСНІ, ВЕСНОЮ.

Навесні 1944 року зенітний дивізіон, в якому служила Саша, прибув під Київ (Панч).

Навесні пташки поверталися до рідного лісу (Іван.).

Стежки ті цвітом замело, де ти **напровесні** ходила (Дмитер.).

На шлях я вийшла ранньою **весною** (Л. У.).

НАВЕШТАТИСЬ див. ІТИ

НАВЗАВОДИ див. НАВВИПЕРЕДКИ, ГАЛОПОМ.

НАВЗНАК див. ГОРІЛИЦЬ

НАВИВАТИ, ЗАВИВАТИ, ЗВИВАТИ, НАКРУЧУВАТИ, НАМОТУВАТИ

Основа приготовлена, починає ткач **навивати** її на верстат (С. Г.).

Завивала (Зося) локони по останній моді (Н.-Л.).

— А вмієш ти волосся **звивати?** — питає (М. В.).

Нахмурився Остап та **накручує** вуса. (А вуса в Остапа добрячі були)... (Гліб.).

Шелемеха урочисто **накрутив** грамофон (Трубл.).

Актриса лежала тихо і поволі **намотувала** пасмо... волосся на тонкий блідий палець, **намотувала** і знов розмотувала (Л. У).

(Скоряк) намацав вірьовку і **намотав** собі на руку (Гол.).

НАВИВОРІ(О)Т, НАВПАКИ, НАВЕРЛЕ, НАВВЕРЛЕ, НАОПАК

Говориться: 1) про речі, переважно одежу, на виворот вивернуті; 2) про порушення послідовності обумовленої чимось думки, світогляду, мислення усно чи на письмі; 3) про порушення порядку й послідовності використання речей, матеріялів тощо; 4) йти не прямо по шляху, а навпроти, не дотримуючись дороги і 5) в переносному значенні.

Вона все робить **навиворіт** (Н.-Л.).

У нас звичайно **навиворіт** робиться: як мала біда, то чоловік бурчить, а як велика, то мовчить (Фр.).

Надів кожух **навиворіт** — гляди, щоб хто не бив (СУС).

Шиворот **навиворот** (Нпр.).

Дивись, що ти робиш: **наверле** становиш стовпа,— товщим краєм угору! Треба товщим у землю (Грінч.).

Харбко наш потяг ярами й тинами **наверле** (Грінч.).

Сказати **навверле** (Грінч).

Барвисті ліси на схилах обабіч дороги не тільки не гасли під скісним промінням вечірнього сонця, а, **навпаки**, розжеврювались ще яскравіше, ніж удень (Гонч.).

Написав письмо **наопак** (Грінч.).

НАВИГАДУВАТИ, НАВИДУМУВАТИ

Вже знала я, яка дівчина від якого хлопця листа дожидає, і кожній щось **навигадую** (Іван.).

Такого **навигадують**, чого зроду й на думці не було (Кв.-О.).

То вже така язиката, **навидумує** такого, що й на вербі груші ростуть (Фм.).

НАВИДАТИСЯ, НАВИДІТИСЯ, НАДИВИТИСЯ

З яким люблюся — не наговорюся, з ким кохаюсь — не **навидаюсь** (Чуб.).

Що я тобі **навидівся**, аж серце нукало (Фр.).

Убралась (Оленка), пов'язала стьожкою червоною голову, на хату **надивлятися давай** (Тесл.).

Прості, одверті обличчя... Однак дивитися на них і **надивитись** не можеш... (Гонч.).

Надивившись вдосталь на бій кріпаків, (Грицько) трохи змерз та й поплівся додому (Мирн.).

Всього **надивився** — і щастя і горя (Гліб.).

НАВИК, НАВИЧКА

В гуртках і спортивних секціях вихованці удосконалюють свої знання, вміння і **навички**, роблять корисні для школи і для всього колективу речі (Р. У.).

НАВИКАТИ, ЗВИКАТИ(СЯ), ОБВИКАТИ(СЯ), ПРИВИКАТИ(СЬ), ПРИВЧАТИСЯ, ПРИЗВИЧАЮВАТИ(СЬ), ПРИНАТУРЮВАТИСЬ, ОГОВТАТИСЬ

Максимів бик **навик** у Петрів сінник скакати (Боров.).

Чого бик **навик**, того і вночі реве (Чуб.).

Хоч окуліровать я так і не **навик**, проте копав, садив, підв'язував щосили (М. Р.).

Наш народ не боїться погроз паліїв війни. Він має досвід боротьби з ними, йому не **звикати** бити їх (Р. У.).

Люцій: ...Тут (у темниці), поки **звикнуть** очі, дуже трудно (Л. У.).

Хома **звик** уже до цих трущоб, підземель, до барикад на вулицях **(Гонч.)**.

До Алі скоро **звикли** в селі **(Коцюб.)**.

Виноград любить, щоб коло нього ходити. І ходиться коло нього, як коло рідної дитини, і годиться йому, зате і **звикається** до нього, як до близької істоти, з життям котрої зв'язане власне життя, хліб, достаток **(Коцюб.)**.

Не налагодилася до нового життя, не **звиклася** ще з думкою, що завтра покине батьківську стріху... **(Коцюб.)**.

Як кіт у хаті **обвикне**, то не втече **(Грінч.)**.

Попервах лякались, а там як **обвикли**, то ще самі налякають **(Драг.)**.

Втікає молода жінка од свекрухи до матері, поки **обвикне** в чоловіка **(Барв.)**.

Чи **привикла**, сестро, на чужині жити? Ой хоч не **привикла**, то треба привикати **(Нп.)**.

Голуб, мати, голуб, мати, к вікну прилітає. — Давай, доню, принадоньку, нехай **привикає (Метл.)**.

З ким любилась, розлучилась, мушу забуватися; з ким не зналась — повінчалась, мушу **привикатися (Чуб.)**.

Я родився в цім краї і до сього **призвичаївсь** змалку **(СУС)**.

Попереду важко було, а там **призвичаївсь... (СУС)**.

Віддали б його до людей у науку, от би воно й **призвичаїлось (Грінч.)**.

До того, бач, треба **призвичаїтись (Н.-Л.)**.

А ось сусіди: чи вони уміли робити землю? Все, було, чужі роблять, а далі потроху **принатурились**, та й самі почали робити **(Грінч.)**.

Трохи **оговтавсь** і не боїться нічого **(Рудч.)**.

Оговтався я з її вдачею і життям **(СУС)**.

НАВИКЛИЙ, ЗВИКЛИЙ, ОБВИКЛИЙ, ПРИВИКЛИЙ

Іцик був чоловічок добродушний, не зовсім сильного характеру, **навиклий** змалку хилити голову перед усяким... **(Фр.)**.

Навиклі коні самі зупинились перед тином **(Коцюб.)**.

Кокетним **навиклим** рухом поправив він бороду й волосся **(Коцюб.)**.

Його руки були чорні й чималі, **звиклі** до важкої роботи **(Н.-Л.)**.

І серце, хоч і **звикле** до блукання, чогось бувало плаче в тій порі **(Л. У.)**, переносно.

Звиклим вухом він чує вдалині шум, суєту **(Сміл.)**.

Обвиклому на холоді,— й на морозі тепло **(Нпр.)**.

НАВИСАТИ, ЗВИСАТИ

Над затокою **нависають** віти верби **(Коп.)**.

Кругом тумани **нависали**, холодним тиснулись плечем **(Тич.)**.

З одного боку **нависла** гора кам'яна над хатою, поросла лісом **(М. В.)**.

І ми відчули в той день, яка небезпека **нависла** над нами, і ще ми відчули силу свою і впевненість **(Р. У.)**, переносно.

Я не терплю, як зайві люди в хаті... **нависають (Л. У.)**, переносно.

Звисають яблука з гілок, і запашні, й червонобокі... **(Тер.)**.

Крила безладно **звисають**, червоний птах падає під кущ **(Коцюб.)**.

Сіре туманне небо **звисало** над містом **(Шиян)**.

НАВІВАТИ, ВИКЛИКАТИ, ВСЕЛЯТИ, НАГАДУВАТИ, ПРИЩЕПЛЮВАТИ

Ой вітрику, наш милий друже, **навій** нам дощику мерщій, бо душно стало дуже скрізь на землі сухій **(Гліб.)**.

Вітер прозорий мене вогким торкає крилом і **навіва** з островів дух невідомих рослин **(М. Р.)**.

О скільки дум і скільки мрій **навіяв** тихий вітровій мені в хисткому курені **(Воронько)**, переносно.

Перед Корольовим постають знову дитячі літа. Він їх пригадує зараз, а ті далекі літа **навівають** спокій **(Шиян)**, переносно.

Рідні пісні **навівали** на нього багато спомин**ів (Гонч.)**, переносно.

Усе **навіває відраду:** і вітряки, й сади густі **(Сос.)**, переносно.

Яка-небудь шина... або чавунне колесо **викликали** перед його очі картину шумливого життя фабрики **(Коцюб.)**, переносно.

Постать сивоусого Гордія Байди **викликала** здивування **(Панч.)**, переносно.

Ця доповідь (. . .) **вселяє** в серця трудящих гордість за нашу . . . Батьківщину **(УРС)**, переносно.

Я ще не звик, що ти не зі мною, про тебе мені **нагадує** все **(Дор.)**

Католицькі пани з нашими перевертнями усилковувались унію на Вкраїні **прищепити (Кул.)**, переносно.

НАВІДИТИ(СЬ) див. БОЖЕВОЛІТИ

НАВІДЛІ, НАВІДЛІЧ, НАВІДМАХ, НАВІДМАШ див. БИТИ (опис. звор.).

НАВІДРІЗ, НАОДРІЗ, КАТЕГОРИЧНО, НАОДРУБ, РІШУЧЕ(О), ОСТАТОЧНО, БЕЗПОВОРОТНО

Про кінцевий (результативний) заперечний чи ствердж**увальний висновок думки**, мислення, вчинку, дії тощо.

«Чорт би убив твого, Явтух, з панами батька, і дядину, і дядька за ласку їх!..» — сказав Рябко тут **наодріз (Г.-Арт.)**.

Сказав **наодріз**, що не дасть **(СУС)**.

Саміев заперечував **категорично (Гонч.)**.

Мені в суді сказали, що я програв справу **наодруб** і далі нічого походеньки справляти **(СУС)**.

Чого ти ждеш? Чи ще весни нової? Вона минула **вже безповоротно (Фр.)**.

Він **рішуче** завіряв себе, що не хоче родинного життя **(СУС)**.

НАВІДУВАННЯ, ВІДВІДИНИ, ОДВІДИНИ, ВІДВІДУВАННЯ, ОДВІДУВАННЯ, НАВІЩАННЯ, ПРОВІДУВАННЯ

Нежданне Івжине **навідування** на який час перервало веселу бесіду **(Мирн.)**.

Треба було віддячити за **відвідини** відвіданням **(М. В.)**.

Там вам буде пиття, гуляння, хороше буде вам **провідання (Мил.)**.

НАВІДУВАТИ(СЯ), ВІДВІДУВАТИ, ОДВІДУВАТИ, ПРОВІДУВАТИ, НАВІЩАТИ, (діал.) НАВИХНУТИСЯ

Часто Христя під свято приходить до Мотрі побалакати, розважитись. Мотря й собі **навідувала** не вряди-годи Христю **(Мирн.)**.

Там, далеко на Вкраїні, сяє сонечко ясне, світить людям, та в чужині не **навідає** мене **(Граб.)**.

Семен частенько **навідувався** на пошту **(Коцюб.)**.

Князь... Дуже впору **навідавсь** ти **(Фр.)**.

Я **навіщатиму** вас, коли буде змога **(Шиян)**.

Я зібрався на цей раз **одвідать** свою родину **(Коцюб.)**.

Опріч дівчат приходили **провідувати** Оксану й жінки, й молодиці, бо Оксану усі селом любили **(Кв.-О.)**.

Ніколи до нас і не **навихнешся (Грінч)**.

НАВІЖЕНИЙ див. БОЖЕВІЛЬНИЙ

НАВІЖЕНІТИ див. БОЖЕВОЛІТИ

НАВІЖЕНІСТЬ див. БОЖЕВІЛЛЯ

НАВІЖЕНСТВО див. БОЖЕВІЛЛЯ

НАВІК(И), НАВІЧНО, НАВІК-ВІКІВ, НАВІКИ-ВІКИ, (арх., урочисто), ВОВІК(И), ВОВІК-ВІКИ, ВОВІК-ВІКІВ

За мир у світі всьому — це за братерство клич, за те, щоб дню ясному **навік** зборотиніч **(М. Р.)**, переносно.

«Земля, яку займають колгоспи, закріплюється за ними в безплатне і безстрокове користування **навічно» (Конст. УРСР)**.

І вже гримить на сім морів і рік: Матрос Неви нехай живе **вовік (Мал.)**.

З шахтарями у копальні я здружився **навік-віки (Мал.)**.

Міцній і дужчай, будь славна нині і **навік-віків**, могутня партія більшовиків **(Нех.)**.

НАВІСНИЙ див. БОЖЕВІЛЬНИЙ

НАВІСНІТИ див. БОЖЕВОЛІТИ

НАВІТЬ, АЖ

І він схилився, свіжий, ще **навіть** вогкуватий останній номер «Правды» розклавши на столі **(Баж.)**.

Сонце стояло якесь безпомічне і нерішуче, боялось **навіть** моргнути **(Коцюб.)**.

Поглинули депутати шляхетної вроди, **навіть** та дрібна шляхта, тії хлібороби **(Н.п.)**.

Його очі **аж** засяяли від задоволення **(РУС)**.

Мені **аж** страшно, як згадаю оту хатину край села! **(Шевч.)**.

Твої книжки читала **аж** двічі **(Коцюб.)**.

Чи танцювати, то й ушкварять, **аж** земля трясеться. Заспівати — заспівають, **аж** лихо сміється **(Шевч.)**.

Вдарили на багатія! Микита на короля! **Аж** закипіла земля **(Тич)**.

НАВІЧ, НАОЧНО

Значення: бачити на власні очі, своїми очима, бути, стати (в когось) перед очима.

Ви ж так злякалися колись перспективи злиднів, а тут же побачили їх **навіч (Л. У.)**.

Командор: Я зумію одважно боронити прав лицарських, та тільки треба, щоб вони були всім **навіч (Л. У.)**.

Люцій: ...Я вірю, що як не тепер, то згодом, а правда виявиться всім їм **навіч (Л. У.)**.

Покликали судді Івана Процькові **навіч (Грінч.)**.

Ніколи Ляхович **наочно** не виявляв стану тривоги чи радості **(Ле)**.

НАВІЩАННЯ див. НАВІДУВАННЯ

НАВІЩАТИ див. НАВІДУВАТИ

НАВІЩО(СЬ), НАЩО(СЬ), ЧОГО(СЬ)

Описовий зворот: **для чого(сь)**.

Лицар... Ні, стій! Ти мусиш відповісти зараз, **навіщо** ти мене сюди замкнула? **(Л. У.)**.

Навіщо тепер корова, кобила, вівці? **(Мирн.)**.

Навіщо сліпцеві дзеркало? **(Ном.)**.

Потім він почав **навіщось** перегортувати листки, неначе щось шукав у книжці **(Н.-Л.)**.

О люди! люди небораки! **Нащо** здалися вам царі? **Нащо** здалися вам псарі? ви ж **таки** люди, не собаки **(Шевч.)**.

А з тебе що? Лежиш, ледащо! Такі лежні людям **нащо (Гліб.)**.

Нащо нам гроші, коли ми самі хороші **(Ном.)**.

Карпо Петрович наблизився до неї, витяг червону шию, **нащось** знизив голос до шепотіння **(Коцюб.)**.

Говорити б ще, та мого сусіда **чогось** кликнула в хату його жінка **(Ф.м.)**.

Десь підвода далека в полях гуркотить. Хто, куди та **для чого** прямує **(М. Р.)**.

НАВКАРАЧКИ див. РАЧКИ

НАВКІЛ див. ДОВКОЛА

НАВКОЛИШНІЙ, ДОВКОЛИШНІЙ, ОКОЛИШНІ, НАВКРУЖНИЙ, ОТОЧУЮЧИЙ

Такого врожаю ще ніхто не бачив не тільки в їхньому колгоспі, а і в **навколишніх** селах **(Десн.)**.

Тепер, наче заспокоївшись, він обвів очима **навколишнє (Риб.)**.

Серце йому завмирало солодко і полохливо від **довколишньої** тиші **(Смол.)**.

Зійшлися всі **довколишні** хутори, села **(Горд.)**.

А ці турбіни нам дають електрику потужну. Дроти блискучі струм несуть у просторінь **навкружну (Забіла)**.

То були люди **околишні**, свої, тим-то їх зразу і пізнали **(Грінч.)**.

Відпусти їх по **околичних** хуторах **(Кул.)**.

НАВКОЛІНЦІ, НАВКОЛІШКИ, (діял.). НАВКОЛЬКИ

Значення: стоячи на колінах.

Гордій упав **навколінці**, натиснув на двері **(Коп.)**.

Лукаш... стає **навколішки** і п'є з відра **(Л. У.)**.

Стоїть Галя **навколішки** жива і здорова серед високої трави і так лагідно погладжує пальчиками верхів'я квіточок **(Куч.)**.

Але **навколішки** не стала Україна, а мовила гнобителям: — Не дам! Ні шмат металу, ні одна зернина не належатиме вам **(Баж.)**.

Вони його цілують та **навкольки** перед ним падають **(Манж.)**.

НАВКРУГ див. ДОВКОЛА

НАВКРУГИ див. ДОВКОЛА

НАВМАННЯ, НАВМАНЦІ, НАВМАНЯКИ, НАВТЯМКИ, НАДОГАД, НАВДОГАД, НАЗДОГАД, НАУГАД (НАВГАДЬ)

Значення: діяти, розповідати про когось, щось як попало, без певно накресленого плану, не дотримуючися точності, по пам'яті, іноді й без чітко конкретної мети тощо.

Я **навмання** пустилася ліворуч **(Вільде)**.

— Зовсім близько застрочив кулемет. Б'є **навмання**,— сказав сапер **(Борз)**.

Вибачайте, люди добрі, що козацьку славу так **навмання** розказую без книжної справи **(Шевч.)**.

Понад рікою, перед світом ідуть закохані — весна! Ідуть побравшися за руки, по сизих травах **навмання (Воскр.)**.

Заблудивсь та й іде лісом **навмання (Сус.)**.

Темно було, поїхали **навманяки (СУС)**.

Палажка: ...Не балакай **невтямки**, кажи товком: чи віддамо Марисю за Миколу **(Тоб.)**.

Навтямки буряки, щоб капусти дали **(Чуб.)**.

Надогад буряків, щоб дали капусти **(Ном.)**.

Закинь там **наздогад** буряків, чи не дадуть капусти **(Жартівл. нар. приказка)**.

Навдогад буряків, щоб капусти дали **(Ном.)**.

Михайло: ...Треба здалеку зайти, **наздогад** закинути і, може, через маму.. **(Стар.)**.

Була неділя. Як не вийти в місто? Виходжу і рушаю **наздогад (Підс.)**.

Балабуха трохи постояв, подумав, ще раз пригладив волосся, розтяг вуса, одчинив **наздогад** двері направо **(Н.-Л.)**.

Соломія, не розуміючи, чого та хоче, кивала **наугад** головою **(Коцюб.)**.

Загубив мірку... та так **навгадь** і зробив, через те й малі двері **(Грінч.)**.

НАВМИСНЕ, НАВМИСНО, УМИСНЕ, УМИСНО, (діал.) (З)НАРОШНЕ, НАРОКОМ, НАРОЧИТО

Він навмисне завернув у глухий провулок поза городами **(Донч.)**.

Як ждеш чогось — немов **навмисне**, завжди повільно час іде **(Забіла)**.

Першим прокинувся Сабуров, побачив недалеко від кіп двох жінок, що **навмисне** розмовляли голосно **(Шиян)**.

Данило **навмисно** не прискорював кроків **(Коп.)**.

Він дав мені **знарошне** серце мляве, **знарошне** лякає він мене страхом **(Кул.)**.

Не **знарошне** він занедбав Квітчин спосіб малювання наших селян **(С. Г.)**.

Чого ти вже мене узявсь **нароком** занапастити? **(М. В.)**.

Вона ніби **нарочито** притишувала кроки **(Коп.)**.

Роман: Вона ніби **нарочито** обминає мене **(Кроп.)**.

Випитувала вона усе те **умисне**, щоб чоловіка свого піймати **(Грінч.)**.

Приїдь, Семене, у гості до мене, зготую вечерю та **умисне** для тебе **(СУС)**.

НАВМИСНИЙ, УМИСНИЙ, НАРОЧИТИЙ

Його часте й **навмисне** відвідування віщувало щось недобре **(Ф.м.)**.

НАВОДИТИ, ПОНАВОДИТИ

Дана група слів многозначна; в багатьох випадках вживається переносно. Значення:

1) спрямовувати когось, на щось, кудись;
2) народжувати тварин, птахів...
3) спрямувати на когось, щось, кудись зір:
4) будувати переправу через річку;
5) установлювати певний порядок десь, у когось, чомусь;
6) цілитися з рушниці, гармати на когось, щось, кудись;
7) запрошувати (переважно гурт людей до себе) кудись;
8) показувати як приклад. комусь, чогось зразкову роботу;
9) лякати когось;
10) фарбувати щось.

Повну хату ще й кімнату парубків **наведу (Жартівл. нар. пр.).**

Е, та ти тут не один, з тобою ще якісь п'яниці, **понаводив** уже **(Чуб.).**

Понаводила повну хату... **(СУС).**

Сапери **наводили** переправу **(Гонч.).**

Це всі панелі **навела** під колір світлого каштана ця вміла дівчина старанно **(Заб.).**

Собака **навела** цуценят **(С. Г.),** переносно.

Описові звороти

В даних описових зворотах слово **«наводити»** відіграє у фразі ведущу роль і в сукупності з іншим словом чи словами становить певний зміст з різним значенням.

Коваленко: ...До війни я працював міліціонером в місті Лубнах і дуже люблю в усіх справах **порядки наводити (Собко).**

Учительку розумну матимеш,— **наведе на добро (Свидн.),** переносно.

Молоді хазяї, думає, чому й **на путтяне навести (Свидн.),** переносно.

Як тільки **оком наведу,** то і вгадаю, де співа **(Грей).**

З трави на Кирила **наводив око** ромен **(Коцюб.).**

Чи не можна, питаю, води!.. Усміхнулась, **навела зіниці** і до мене: — Ви звідки й куди? **(Ол.).**

Часник: Об'являю ім'я нашого загону. Нехай же **наводить жах** на ворогів наш партизанський загін імені великого сина України Тараса Шевченка **(Корн.).**

Ті гарні щирі лиця, ті серця чисті ще, ті весняні квітки який-то зродять плід і **на яку дорогу** їх школа **наведе? (Фр.).**

Наводити лак (леск.— **А. Б.) (СУС).**
Навести на думку (УРС).
Наводити тінь (УРС) і т. д. і т. под.

НАВОДЖЕННЯ див. ВИДІННЯ

НАВОЛОЧ див. НАБРІД

НАВОРОЖИТИ, НАЧАРУВАТИ, ПРИЧАРУВАТИ

Наворожила ти не мені, а собі наворожила **(Коцюб.).**

Дівчина козаченька та й **начарувала (Н. пр.).**

Ота чарівниця **начарувала** йому, що немов слабий став... **(СУС).**

Начарую руки, ноги і чорнії очі **(Чуб.).**

Дівчинонька козаченька ти й **причарувала (Метл.).**

НАВПАКИ див. НАВИВОРІТ

НАВПЕРЕБІЙ, НАВПЕРЕБИВКИ, НАПЕРЕХВАТ

Забачивши машину, діти веселою юрбою біжать назустріч, **навперебій** вітаються, запрошують у класи **(Гонч.).**

До брудної одежі тислися діти, обіймаючи батька, **навперебивки** розповідаючи йому про всі новини свого життя **(Шиян).**

Бабуся винесла з саду кошівку яблук. Діти **наперехват** одне сперед другого простягали рученята: — Мені, бабуню, дайте мені **(Фм.).**

НАВПЕРЕЙМИ, НАЗУСТРІЧ, НАПЕРЕХВАТ

Біжи **навперейми,** то піймаєш **(СУС).**

Мавка кидається їм **навперейми** до дверей **(Л. У.).**

Чечуга побігла, **а навперейми** вибіг з дрючком чоловік **(Свид.).**

Навперейми льодом мчали вже гусари пана ротмістка Гулевича **(Кач.).**

Аж тут мені невістка **назустріч (М. В.).**

Дівчина покинула копати і побігла **назустріч** школярам **(Донч.).**

Коники один перед другим **навперейми** сюрчали **(Мирн.),** переносно.

Усі **навперейми** кликали його до себе **(Кач.),** переносно.

НАВПЕРЕМІНКИ(У), НАВПЕРЕМІННО, ПОПЕРЕМІННО

Двоє... бійців, сидячи під деревом, мирно бесідували **навперемінки** сьорбаючи з казанка **(Гонч.).**

Помагають їй полоти то одна, то друга **навперемінку (Барв.).**

НАВПІЛ, НАПОЛОВИНУ, (діял.) ВПІЛ, НАВСПІЛ, НАПІЛ, НАПОЛИ, НАСПІЛ, ПІЛ-НА-ПІЛ, ПОПОЛАМ

Залізнична колія **навпіл** перерізає степ **(Риб.).**

Вони ділили і ділять все **навпіл,** все, що буває на солдатській службі **(Дмитер.).**

Переломити руку або ногу **впіл (Грінч.).**

Посіяли поле **навпіл** з сусідом **(С. Г.).**

Маленький письмовий стіл служив **на-**

половину сейфом, **наполовину** комодом **(Трубл.)**.

Візьмеш усе моє поле **наспіл**: собі забереш половину хліба, а половину звезеш в мій тік **(Н.-Л.)**.

Баба засадила город **навпіл (Гр.)**.

Своєї землі мало,— беремо в пана **навпіл (Грінч.)**.

Не так сталось, як гадалось: що ж, гріх **пополам (Нпр.)**.

Так говорять, коли щось, якась справа не виправдала задуму... Гріх — затрата грошей, праці...

НАВПІСЛЯ, НАВПОСЛІ(Х), ОПІСЛЯ

Описові звороти

НА ПОТІМ, НА ПОТОМУ

Навпісля чую — мій пан аж заслаб **(Н.-Л.)**.

Навпісля дає вона молодому два хліби **(С. Г.)**.

Гляди, щоб **навпісля** не жалкував **(Н.-Л.)**.

Коб мені той розум наперед, що тепер **навпослі (Грінч.)**.

Оце вже **навпосля**, то ще й його вчу **(Барв.)**.

Нехай **опісля**, коли-небудь **(СУС)**.

Якби не перебирала ізперва, то б **опісля** не жалкувала **(Ном.)**.

Щоб **на потім на** мене не плакала **(СУС)**.

Та лиши **на потому**, не втече **(Фр.)**.

НА(В)ПОМАЦКИ, ПОМАЦКИ, ОБМАЦКИ, (НА)ОСЛІП, ОБЛАПКИ, ПОЛАПКИ, ПОЛАПЦЕМ

Значення: 1) рухатися (переважно ногами) в темряві — надворі, в приміщенні тощо, орієнтуючись дотиком рук, ніг до предметів, речей тощо; 2) переносне значення.

Ми не хочемо йти **навпомацки (Н.-Л.)**.

Василь зовсім легко **навпомацки** знаходив потрібні йому речі **(Вл.)**.

Сам не світить, бісів син, а той не говорить. **Навпомацки** і бредуть з мішком до комори **(Рудч.)**.

Вийшов з хати, а надворі така темнота, хоч у віч стрель. Пішов **наосліп**, а ось і дотраплю до куреня **(Фм.)**.

Поночі, так я **полапки** вибирала **(Грінч.)**.

Удень вони як серед ночі ходять і **полапки** шукають о полудні **(Кул.)**.

От, не встаючи, **полапцем** намацаєш котру (грушу) біля себе та й їси **(Греб.)**.

Чого треба, то й **полапцем** намацаєш **(СУС)**.

Помацки... дверей шукають **(Барв.)**.

Виліз та **помацки** найшов **(СУС)**.

Гіркий світ: тато і мама осліп, а діти **помацки** ходять **(Ном.)**.

НА(В)ПОЧІПКИ, ПОЧІПКИ

Іван Сергійович, відповідаючи як умів на жарти, сів **навпочіпки (Донч.)**.

На березовому пеньку стояла невелика, акуратно зроблена скринька. Біля неї **навпочіпки** сидів Стражников **(Стельм.)**.

Він у тій хвилі побачив Панталаху, що сидів **навпочіпки** на краєчку даху **(Фр.)**.

Сиділи **почіпки (С. Г.)**.

НАВПРОСТЕЦЬ, НАВПРЯМКИ, НАВПРЯМЕЦЬ, НАВПРОШКИ, ПРЯМЦЕМ, (діял.), НАВПРЯМЦІ, НАПРЯМЕЦЬ, НАВПРАВЦІ, НАВПРОСТ, НАПРЯМКИ, НАВПРОТКИ

Значення: йти чи їхати найкоротшим шляхом.

Товариші погнали худобу до хат дорогою, а Юркові порадили йти **навпростець** стежкою **(Козл.)**.

Ворона **навпростець** літає, та дома не буває **(Ном.)**.

Навпростець прямуйся **(СУС.)**.

Вони їхали до Лютовиськ заздалегідь, від села до села, оказіями, іноді йшли пішки **навправці (Фр.)**.

Простір вимагав, щоб його пересікли **навпрост**, бо коли звернеш убік, потрапиш у поле — тоді шукай дорогу **(Коп.)**.

Як поїхав кругом, так сьогодні буде, а як **навпротки**, то хіба завтра **(С. Г.)**.

Журейко: Вже рушили до Києва полки. В Чернігові я залишив їх вчора. А сам до тебе **навпротки**, аби тебе порадувати в горі **(Коч.)**.

Часом вони сходили з шосе на вузенькі стежки і йшли **навпрямки (Трубл.)**.

— Сутяжище! — бовкнув Чіпка вголос, вийшовши надвір. Він потяг **напрямки** до Пороха **(Мирн.)**.

Ворона **напрямець** літає, та інколи дома і не ночує **(Ном.)**.

То такий чоловік, що ти йому все **напрямець** кажи: гаразд буде **(Грінч.)**, переносно.

Через поле мчаться танки **навпрямці (Воронько)**.

А потім за руки взялися, **прямцем** до пекла поплелись **(Котл.)**.

НА(В)ПРОТИ, НАВСТРІЧ, НАЗУСТРІЧ, НАСУПРОТИ, ПРОСТО, СУПРОТИ, (діял.), (НА)СУПРОТИВ, НАЗДИБИ

Марія... Вона зразу сіла **навпроти** на стілець. Стахурський теж сів і зачудовано дивився на неї **(Смол.)**.

Іде **навпроти** його чоловік конячкою **(Рудч.)**.

Навпроти муру, по цей бік вулиці, засіли в руїнах цегляних будинків стрілецькі підрозділи батальйону **(Гонч.)**.

Іде дорогою, коли йде чоловік **навпроти** його (**Рудч.**).

Татари рухались **навстріч** козакам повним маршем (**Риб.**).

Ґаду, ґаду, а він **навстріч** (**Ном.**).

А москалі їй **назустріч** як один верхами (**Шевч.**).

Жодна правда не йшла **назустріч** на схід (**Гонч.**).

Наші хати **насупроти** (**СУС**).

Він сидів **просто** мене (**СУС**).

Він живе **супроти** мене (**СУС**).

Супротив двора та твоя кума (**Чуб.**).

Супротив його ніхто не встоїть (**С. Г.**).

Трактористам і не в мислі не приходило і в толк, що **напроти** наступає бабський власницький полк (**Тич.**).

Я сів на бульварі **напроти** будинку (**Коцюб.**).

Юрма і гуральня стояли **напроти** себе, немов міряли сили, немов ще рішали, хто переможе (**Коцюб.**).

Напроти мене він байку склав про гістя, що понурий та нечепурний впився на весіллі і з соромом був вигнаний (**Л. У.**), переносно.

Ясний місяць почав біліти, спускаючись **насупроти** за гору (**Мирн.**).

Літаки у димовій імлі летять один одному **насупроти** (**Руден.**).

Олекса присунув собі стілець і сів **насупроти** мене (**Фр.**).

Хисткий човник перетинав Неву. **Насупроти** Академії (**Ільч.**).

НАВРАТИТИСЯ, НАВИСНУТИ, НАВ'ЯЗУВАТИСЬ, НАПАДАТЬСЯ, НАСВИРІПИТИСЬ, ПРИКЛЕПАТИСЬ, ПРИСІКУВАТИСЬ, ПРИСІПУВАТИСЬ, ПРИСКІПУВАТИСЬ, ПРИСТАВАТИ, ПРИЧІПЛЮВАТИСЬ, УВ'ЯЗУВАТИСЬ, УІДАТИСЯ

Значення: нападатися на когось за щось; з якоюсь особливою корисною метою, часто вередуючи, злючись, капризуючи...

Навратився, як та собака (**Манж.**).

І чого ти **нав'язався** до мене? (**Фм.**).

Раз прийшлось йому йти уночі улицею, а відьма **нав'язалась** на його собакою (**Драг.**).

Нападаюсь на свого, щоб одібрав (завдаток), а він не хоче (**Коцюб.**).

Я не зостанусь, я піду! Чого ти на мене **напалася**, недобра дівчино?.. (**М. В.**).

— Я не знаю, чого ти на мене **наскіпався**,— крізь сльози мовив Шестірний (**Мирн.**).

Доля... як лихоманка,— не розбира, на кого **наскіпається**... (**С. Г.**).

— Як **наскіпався**,— крізь сльози мовив Шестірний (**Мирн.**).

Наскіпався, мов на батька (**Ном.**).

Ходім, ти **присікаєшся** до неї, може, вона знає, та не хоче признаватись (**Н.-Л.**).

Де взялася собака в біса — **присікалась** аж вищить (**Гліб.**).

— А їла що? А годували ми тебе дурно? — **присікалася** дядина (**СУС.**).

Та ніхто ж до того не **присікувався** (**Н.-Л.**).

Дівчата так і **присікались**: «Скажи, Мотре!» (**М. В.**).

Чого се він до мене **присіпався**? (**С. Г.**).

Прискіпався до чоловіка,— як же б'є (**Рудч.**).

Прискіпався, як оса (**Ном.**).

Пристав, як шевська смола до чобота (**Н. пр.**).

Чого ти до мене **причепився**? (**СУС**).

Причепився гарма-дарма, задивився, що я гарна (**Н. пр.**).

Ой вернись, бідо! Чого ти **ув'язалася** (**Метл.**).

Собаки **в'їдаються** (**С. Г.**).

НАВРОКУВАТИ, ЗУРОЧИТИ, НАВРОЧИТИ

Як неба й землі нам не міряти, так і мене вам не **наврокувати** (**Грінч.**).

Боїшся, щоб не **зурочив**?.. У мене не такі очі (**Мирн.**).

Головонька моя бідна,— хтось жінку **наврочив**. Чи не той то її врік, що допіро з хати втік? (**Грінч.**).

Либонь, то ті **наврочили**, що мак потолочили (**Грінч.**).

А вже нашу худобоньку **наврочили** люди (**Чуб.**).

Маланці заходило в голову, що сталося з Гафійкою? **Наврочив** хто, налякав? (**Коцюб.**).

НАВРЯД, (У)ВРЯД

Слова використовуються як припущення при вислові про когось, щось, якусь дію тощо. Для підсилення значення слів цієї групи часто використовують частку «чи».

Отоді, як прийде (Чіпка), я йому віддам жито... Та й то **навряд**! (**Мирн.**).

Навряд чи вона піде (**М. В.**).

Навряд чи в Кузьми є гроші (**Ном.**).

Вряд чи це йому вдасться (**УРС**).

НАВСИДЬКИ, НАВСИДЯЧКИ, СИДЯЧИ, СИДЬМА

Орися так біля матері **навсидьки** й заснула,— перенесла мати її на постіль (**Головко**).

Виріс, як кіт **навсидячки** (**Ном.**).

Ледве лижі починають набирати розгону — Вася перелякано заплющує очі і сідає. Так і з'їжджає вниз **навсидячки** (**Коп.**).

Він був **сидьма** тоді, як нас покликали,— сидів, а не лежав (**Грінч.**).

Сидячи та ходячи й день проходить **(Н. пр.)**.

НА ВСІ ЗАСТАВКИ див. ДУЖЕ

НАВСКАЧ див. ГАЛОПОМ

НАВСКОКИ див. ГАЛОПОМ

НАВСКІС, НАВКІС, НАВСКОСИ, НАВСКОСЯКА, НАПЕРЕКІС

Марія перейшла **навскіс** дорогу **(Туд.)**.

Шугнули **навскіс** у небо вогнисті ракетні снаряди **(Гонч.)**.

Катерина **навскоси** стягнула свій рот **(Н.-Л.)**.

Човен пішов до берега **навскіс (Ле)**.

Вони разом пройшли **навскоси** садом, перейшли вулицю і зникли в прохідному дворі **(Бойч.)**.

Бійці з захопленням дивилися, як молодий лейтенант став на якийсь широкий карниз і швидко пішов босими ногами усе вище й вище **навскоси** на скелі **(Гонч.)**.

Сонце **навскоси** ускочило в одне вікно,— довга стяга простяглася від його через усю хату **(Мирн.)**.

Та раптом поплавець у глиб **навскосяка** пішов **(М. С.)**.

Беріться лиш дрючками **наперекіс (С. Г.)**.

НАВСПАК див. НАВИВОРІТ

НАВСПИНЬКИ, НАВСПИНЯЧКИ, НАВШПИНЬКИ, НАВШПИНЯЧКИ

Значення: стояти чи йти на кінцях пальців ніг (на носках).

Аж навшпиньки стає, виглядає дівчину **(Грінч.)**.

Потюпав наш пан писар, ходячи перед справником **навспинячки (Кв.-О.)**.

Щоб краще бачити, (діти) **навшпиньки** поставали. А може, і на те, щоб вищий мати зріст **(М. Р.)**.

Старіші на лавках, а молоді позаду стають **навшпинячки (М. С.)** .

Повз материне купе кожному хотілося проходити **навшпиньки (Гонч.)**.

НАВСПІЛ див. НАВПІЛ, ПОПОЛАМ

НАВСПРАВЖКИ, НАСПРАВДІ, НАСПРАВЖКИ, ПО-СПРАВЖНЬОМУ, СПРАВДІ

Значення: дійсно щось робити, діяти і т. под.

Війна йде **насправжки,** хоч ворогів не видно **(Коцюб.)**.

Тікати треба було **навсправжки** і ховатись так, щоб ніхто не знайшов **(Смол.)**.

Христя почала **навсправжки** клопотатися **(Мирн.)**.

Сестру Дідона мала Ганну, **навсправжки** дівку хоч куди **(Котл.)**.

На вигляд йому значно менше років, ніж **насправді (Котл.)**.

Нічого тобі не буде до самої смерті — інспектор у нас людина молода, погарячився, а **насправді** він не зробить лиха **(Вас.)**.

Раз і **насправжки** вовк овечку обідрав. Вівчар женцям кричав, кричав, щоб бігли рятувати — женці не йдуть!.. **(Боров.)**.

Пішов на другий день, аж **насправді** повнісінький улень самих п'ятаків **(С. Г.)**.

НАВСТІЖ, НАВСТЯЖ, діял., НАВСТЕ(І)ЖЕНЬ, НАВСТЕЖКИ, НАВСТЯЖКИ, НАСТІЖ

Говориться про відчинені двері, ворота, вікна тощо.

Сади розкриваємо **навстіж** для молодості і краси **(Баж.)**, переносно.

Я **навстіж** вікно розчинив **(Воскр.)**.

Навстежи відчинені двері **(Л. У.)**.

Ворота в двір **навстіж** стоять **(СУС)**.

Денис: ...Що ж це у них і двері одчинені **настіж** і наче там нема нікого — так тихо? **(Тоб.)**.

Морозиха: ...Чесному парубоцтву моя хата **навстіж (Кроп.)**, переносно.

НАВСТОПУЖУВАТИ(СЬ), НАЇЖАЧИТИ(СЬ), НАЇЖИТИ(СЬ), НАВСТОПУЖУВАТИ(СЬ), НАСТОРБУЧУВАТИ(СЬ), НАСТОВБУРЧУВАТИ(СЬ)

Значення: нащетинювати волосся на голові у людини, шерсть у тварини, пір'я у птахів тощо.

Переносно — про вуха людини, тварини тощо.

Волосся в мене на голові... **навстопужилося (С. Г.)**.

— Чи бач, як у його чуб **наїжачився (СУС)**.

Знов виростають лінії кілків, знов земля **наїжується** кілками, як їжак щетиною **(Коцюб)**.

І **наїжився** (собака) до вовка та й давай брехати **(Рудан)**.

Неголена борода, **наїжившись,** мов їжак голками, сивою щетиною, здавалось, поділяла обурення свого хазяїна **(Коцюб.)**.

Сіла синичка на сосну. **Наїжилася,** голівку в крильця ввібрала **(Іван.)**.

Саміев увесь **наїжився,** став колючий, неприємний **(Гонч.)**.

Величезний звір... підняв спину і **настобурчив** на спині темну сизу шерсть **(Н.-Л.)**.

Довге чорне волосся високою шапкою **настовбурчилося** на голові **(Н.-Л.)**.

Він **настовбурчив** хвіст сердито, як свиснув — всіх перелякав **(Гліб.)**.

Він недоброзичливо покосився на лампочку, яка світила йому в вічі, прокашлявсь, **настовбурчив** їжакуваті вуса **(Донч.)**.

Огняним їжаком сердито **настовбурчивши** золоту щетину, сідало за спинами сонце **(Вас.)**, переносно.

Пташка сіла на гілку, **настовбурчила** пір'я **(Донч.)**.

Навіть Бекер покинув сантер і **настовбурчив** великі вуха (**Коцюб.**).

Очі в нього блищали, а вуха, червоні й великі, ще більше **настовбурчились**, немов боялися пропустити хоч слово з розмови (**Коцюб.**).

Кинувсь він... одна хвилина — **настовбурчилась** торбина; гроші сипляться, аж сяють (**Гліб.**).

Волосся на голові **настовбурчилось** вгору, ніби легкий пух (**Н.-Л.**).

На дворі зозуляста квочка, надувшись і **настовбурчившись** рябеньким пір'ячком, водила шестеро курчат (**Коцюб.**).

Як ви зараз їжаком **настовбурчуєтесь** (**Л. У.**), переносно.

НАВСТОЯЧКИ, СТОЯЧ(К)И, СТІЙМА, діал. СТОВМА, СТОЙМА, НАВСТОЙКИ, СТОЯ

Молодиця **навсточки** розмахувала батогом (**Коп.**).

В шинку було пусто. Рідко коли якийсь робітник або міщанин випивав **навстоячки** чарку горілки, платив і йшов далі (**Фр.**).

Хто якого году не говів, тому того году **навстоячки** паску їсти (**Манж.**).

Таки підвівся (Єфрем). І вже **навстойки** мовив задумано і з усміхом: — Хороше життя колись буде (**Головко**).

Стойма стоїть над душею (**Фм.**).

Так говорять на того, хто стовбичить над кимсь без діла, коли той щось робить.

Хоч сядь та плач, хоч **стоячи** реви (**Н. пр.**).

Полюбила козаченька при місяцю **стоя** (**Н. пр.**).

НАВТІШАТИСЯ, НАРАДІТИСЯ, НАРАДУВАТИСЬ, НАТІШИТИСЬ

Значення: 1) нарадуватись, дивлячись на кого, на що; ким, чим, одержуючи задоволення; 2) позбиткуватися над кимось.

Росте той синок та й росте,— і такий став гарний, що баба з дідом не **навтішаються** з нього (**Нар. казка**).

Хоч бачила, хоч не бачила — **навтішалася** (**Метл.**).

Та недовго **навтішалась** конвалія біла,— і їй рука чоловіча віку вкоротила (**Л. У.**).

Недовго жаби **навтішались**, бо виявилось те, чого не сподівались (**Гліб.**).

Вірно любилися, та й не побралися, тільки воріженьки з нас **навтішалися** (**Барв.**).

Значення: злостиво позбиткувалися.

Дождала стара невістки, не **нарадується**: яка ж то до неї щира та покірна (**М. В.**).

Оце третій день, як хрещена мати подарувала їй ті кісники і Харитя й досі не **натішиться** ними (**Коцюб.**).

Нехай же я перше сама тобою **натішусь**, рибко, нехай на тебе надивлюся (**М. В.**).

НАВЧАННЯ, ВЧЕННЯ, УЧЕННЯ

Дівчина кинулась до **навчання**, як голодний до шматка хліба (**Десн.**).

Всі дні в ротах ішло **навчання** (**Гонч.**).

Навчання в школі зацікавило хлопця. Коли б то він... слухав батькового **вчення**, то пожалкував би моїх слізочок (**Кв.-О.**).

Слово — вчення — вжито з відтінком — повчання, настановлення.

Учення — світ, невчення — тьма (**Н. пр.**).

НАВЧАТИ, ВЧИТИ, УЧИТИ

Їхали дівчата за Карпати в темні села дітвору **навчати** (**Криж.**).

Пригоди **учать** згоди (**Ном.**).

НАВЧИТЕЛЬ, ВЧИТЕЛЬ, УЧИТЕЛЬ

Він (Сковорода) був на свій час широко освіченою енциклопедичною людиною: філософом, ліриком, перекладачем, музикою, **навчителем**, проповідником на майданах (**Тич.**).

На сорок святих школяр несе **вчителеві** сорок бубликів (**Ном.**).

Шануй учителя, як свого родителя (**Н. пр.**).

НАВЧАТИСЯ, ВЧИТИСЯ, УЧИТИСЯ, діял., заст. ЦВІЧИТИСЬ, СВІЧИТИСЬ

Нехай **навчаються** люди, не все ж панам (**Коцюб.**).

Хто **вчиться**, той вивчиться (**Н. пр.**).

Свічтесь, люди, добре буде! Свічтесь хоч помалу, щоб вас лихо знов не втяло собі на поталу (**СУС**).

Учітеся, брати мої, думайте, читайте і чужому **научайтесь** і свого не цурайтесь (**Шевч.**).

Велика громада молоді в колегіюмі моїм в науках **цвічиться** (**П. Могила**).

НАВ'ЯЗУВАТИ див. ПРИМУШУВАТИ

НАВ'ЯЗУВАТИСЯ див. НАБИВАТИСЯ

НАГАД, НАГАДУВАННЯ, ПРИГАДУВАННЯ

Мов **нагади** грізні про відстані та про печалі підводяться гори (**Первом.**).

НАГАДУВАТИ(СЬ), ЗГАДУВАТИ(СЬ), ПОМИНАТИ, ПРИГАДУВАТИ(СЬ), СПОГАДУВАТИ, СПОМИНАТИ(СЬ)

Смерті сподіваюсь, а ридаю, мов дитина, як **нагадаю** Катерину (**Шевч.**).

Не **нагадаю** цієї пісні (**Грінч.**).

Нагадалось вражій бабі молодою бути (**Н. пр.**).

Нема гірше, як в неволі про волю **згадувать** (**Шевч.**).

Таку ледачу пам'ять маю, що й не **згадаю** (**Гліб.**).

Як заміж підеш — забудеш, як стара станеш — **згадаєш** (**Н. пр.**).

Гості почали прощатись, але тут Тетяна Степанівна **згадала**, чого вона власне прийшла (**Коцюб.**).

Сім'я сіла вечеряти мовчки,... мати й батько вже не **згадували** про Варку **(Н.-Л.)**.

Капітан усміхнувся, коли Віцко **згадав** про патрони **(Фр.)**.

І мене в сім'ї великій, в сім'ї вольній, новій, не забудьте **пом'янути** незлим тихим словом **(Шевч.)**.

Те, що давно було,— не **пригадаю**, а те, що буде,— не вгадаю **(Н. пр.)**.

Усе **пригадувалося** Олесі **(М. В.)**.

Ой хоць мене родиночка з милим розлучила, **спогадай** же собі, милий, як я тя любила **(Чуб.)**.

Спогадай, чим був ти спершу **(Кул.)**.

Коли на мене глянеш, то й **спогадаєш** **(Н. пр.)**.

Спогадаєш мене, мила, милими словами, а я тебе **спогадаю** гіркими сльозами **(Н. пр.)**.

Ой хоч він далеко, таки мене **спом'яне** **(Н. пр.)**.

Та я ж рано встаю, то і вас **спом'яну**, та я пізно лягаю, то я й вас **споминаю** **(Милор.)**.

Коло млина, коло броду два голуби пили воду. Вони пили, вуркотіли, ізнялися, полетіли... Крилечками стрепенули, про кохання **спом'янули** **(Н. пр.)**.

НАГАДУВАТИ, НАТЯКАТИ, НАБИЛЯТИ (діял.).

Значення: 1) нагадувати про когось, щось забуте; 2) нагадувати про когось, щось наздогад: натяками.

Нагадай ти мені, щоб я не забула зробити, що мати веліла **(С. Г.)**.

Ніколи і нічим він (М. Островський) не **нагадував** про свою хворобу **(Л. Г.)**.

Ксьондз Робак теж про щось чимало **натякав** **(М. Р.)**.

І жінка... ніби ненароком **натякнула** — час, час, мовляв, серп віднести до ковача **(Хижн.)**.

Всі розуміли, про що Варвара **натякає** **(Коц.)**.

Тепер і я вже розумію, що **натякував** той чоловік **(Гліб.)**.

Мати трохи побурчала, що син так довго блукав, але хлопець і словом не **натякнув** про свою пригоду **(Донч.)**.

НАГАДУВАТИ див. НАВІВАТИ

НАГАЙ, НАГАЙКА див. БАТІГ

НАГАЛЬНИЙ, ПОКВАПЛИВИЙ, ПОСПІШНИЙ, ПОХАПЛИВИЙ, ПОХАПНИЙ, ПОХВАТКИЙ, ПОХОПЛИВИЙ, СКВАПЛИВИЙ, СКВАПНИЙ

Руфін: ...Невже й ся справа теж така **нагальна**? **(Л. У.)**.

Зеленський справді не любив сидіти в своєму «кабінеті» і заходив туди тільки в разі **нагальної** потреби **(Собко)**.

Дмитро відчув **нагальну** потребу побути на самоті **(Риб.)**.

Поспішних чорт хапає **(Ном.)**.

Похваткий кінь **(Грінч.)**.

«Пропадуть мої конопельки,— подумала Кайдашиха.— **Похаплива** невісточка попряде їх собі» **(Н.-Л.)**.

Суд **сквапливий** рідко буває справедливий **(Ном.)**.

Сквапне діло роби сміло **(Нпр.)**.

НАГАЛЬНІСТЬ, ПОКВАПЛИВІСТЬ, ПОКВАПНІСТЬ, ПОСПІХ, ПОСПІШНІСТЬ, ПОХАПЛИВІСТЬ, СКВАПЛИВІСТЬ, СКВАПНІСТЬ

Нагальність роботи придає охоти **(Нпр.)**.

Скорий **поспіх** — людям посміх **(Ном.)**.

Ну, хлопці, для **поспіху** по чарці **(Грінч.)**.

З того **поспіху** й горщик упустила **(СУС.)**.

НАГАЛЬНО, НАСКОРО, НАШВИДКУ, НАШВИДКУРУЧ, КВАПЛИВО, ПОКВАПЛИВО, ПОСПІХОМ, ПОСПІШНО, ПОХАПЛИВО, ПОХАПКИ, ПОХАПКО, ПОХАПКОМ, ПОХАПЛИВО, ПОХАПЦЕМ, ПОХВАТКИ, ПОХВАТКОМ, ПРИХВАТКИ, ПРИХВАТНЕМ, СКВАПЛИВО, СКВАПНО, ХАПКО, ХАПКОМ, ХВАТКОМА

Описові звороти

НА ХВАТКУ, НА ШВИДКУ, НА ШВИДКУ РУКУ, СКОРИМ ЧАСОМ

— Так ви таки по правді не догадуєтесь, навіщо я вас так **нагально** викликав до себе? — питає він, не зводячи з Маланки очей **(Вас.)**.

Наскоро робиться — швидко пореться **(Фм.)**.

Так відповів швець, коли до нього принесли лагодити черевики і попросили, щоб скоренько полагодив.

Із Варкою Павло бачився **нашвидку** **(М. В.)**.

Оглядає він збоку мене **нашвидку** **(Дор.)**.

Павло, **нашвидкуруч** одягнений, потирає від свіжості руки **(Ле)**.

Ідуть, щоб побідить **поспішно** або щоб трупом полягти **(Котл.)**.

Ходячи, підказує дияконові молитви, **похапки** відчитує євангелію **(Н.-Л.)**.

Зібрався **похапцем** і багато чого забув **(СУС.)**.

Похапцем звінчалися, щоб не розлучила нас пані **(М. В.)**.

Читав багато, але все **похапцем** **(Н.-Л.)**.

Похваткою (похватком — **А. Б.**) причепурилась, сіла на ослоні **(Н.-Л.)**.

Надворі **прихватком** тіпає плоскінь **(Мирн.)**.

Сквапно одягається і виходить **(Фр.)**.

Так **хапком** зробив куріня, та й не до ладу **(Грінч.)**.

Випив **на хватку** стакан чаю **(Мирн.)**.

Та вийняла рибку і ще хліба скибку: оце тобі, моє серце, вечеря **на швидку (Нп.)**.

Зробив сяк-так, **на швидку руку (СУС.)**.

Скорим часом, пильною годиною до города Чигирина прибувайте **(Нп.)**.

НА ГАМУЗ див. ВКРАЙ

ДОГАНУ ДАТИ, НАГАНУ ДАТИ (опис. звор.).

Значення: 1) докоряти комусь за несумлінне ставлення до праці, до своїх обов'язків; 2) за зовнішні вади, дефекти у людини, речі тощо.

Старшина не допустив його до слова, а вичитав йому **нагану (Фр.)**.

Справді, друже мій коханий, заслужили ми **догану (Фр.)**.

Красі твоїй, доню Ізольда, ніхто ще **догани** не дав **(Л. У.)**.

А що ж мені за **догана,** що я руда та погана, зате мій батько багач **(Чуб.)**.

Баґіров одного разу дав йому за це такої **нагінки,** що Хомі вона зосталася, видно, в пам'яті надовго **(Гонч.)**.

Козаченько за дівчину та три копи дав та щоб ніхто не займав, ніхто не займав, за рученьку не взяв, перстня не зняв і **догани не дав (Метл.)**.

Що Лукенька у батенька дитина була, усім вона парубочкам **догану дала (Чуб.)**.

Свита добра, ніхто **догани не дасть (Грінч.)**.

Тобі **нагани не дадуть,** бо ти сам багатий **(М. В.)**.

НАГАНЯТИ, НАГОНИТИ, НАЗДОГАНЯТИ, ПОЗГА(О)НИТИ, ПОНАГАНЯТИ, ПОНАГОНИТИ, ПОПРИГАНЯТИ, ПОПРИГОНИТИ

Описові звороти

Наганяти: думи, страху, холод, дрімоти, хмари, ціну тощо.

Згонити звідкілясь і зосереджувати десь у приміщенні, в якомусь певному одному місці когось, щось; 2) доганяти когось, щось, що рухається вперед, пішки чи їдучи; 3) надолужувати щось прогаяне в житті, в роботі чи втрачене якось; 4) квапити когось в якійсь справі, в роботі; 5) проганяти геть-пріч від себе когось кудись; 6) приго(а)нити когось, щось до когось, до себе.

Переносно: 1) підвищувати (роздувати) ціни на продукти, речі, тощо; 2) про появлення опухів десь на тілі людини; 3) про силу струму, вітру; 4) про появу дрімоти, страху в людини й т. ін.

Нажене козаків повне село та й шусть у теплу хату **(Коцюб.)**.

На ярмарок багато коней **нагнано (СУС)**.

Вставай, невістко, та вставай молодая: Дій ті корови, що од батька **нагнала (Метл.)**.

Біг за ним з півверсти, вже під самим лісом насилу **наздогнав (Сус.)**.

За цими санками гнались другі: та куди там **наздогнати (Коп.)**.

Юрко наддав ходу... і **наздогнав** у ярку веселого Ткача Сидора **(Козл.)**.

Кур'єрський поїзд далекого маршруту **наганяв** останні хвилини свого запізнення **(Ле)**.

Цілими днями, бувало, просиджує хлопець над книжкою. І за які два-три тижні **наздогнав** товаришів **(Гол.)**.

Директор заводу став **наганяти** всіх, щоб не гаючись їхали до його **(Вас.)**.

Багачі! фабриканти! зробили з мене каліку, а тоді й **нагнали (Коцюб.)**.

Уже й овець **позгонили (Мирн.)**.

Позгонив воли на гору **(Грінч.)**.

Повен двір... овець **понагонив (Рудч.)**.

В неї **нагнало око,** як куряче яйце **(Н.-Л.)**.

Поле квилило, **наганяючи** на Хому тужливі **думи (Гонч.)**.

Він іде, а вітер свище, букові ліси колише, темні **хмари наганяє** на самий гори вершечок **(Тич.)**.

Він міг вже самим своїм виглядом **нагнати страху (Вільде)**.

Чому пані-матка не **нажене** їй **холоду (Свидн.)**.

А що, **нагнала** я вам **холоду (Грінч.)**.

Нагнати холоду — настрахати.

Нагнали дрімоту на неї оті кілометри, що холодної осінньої години виходила їх із самісінького ранку **(Сміл.)**.

Піду тихіше — **біда** мене **нажене!** Піду швидше — сам **біду дожену (Коцюб.)**.

НАГАРБАТИ, НАГРЕБТИ, НАГРАБУВАТИ, НАЗДИРАТИ, НАХАПАТИ

Слова даної групи використовуються з негативним забарвленням з відтінком — грабувати: брати, взяти десь у когось щось самохіть, силоміць, примусово.

Батько — старшина — **нагарбав** добра чимало... **(Горд.)**.

Помруть, то нічого **нагарбаного** не візьмуть із собою **(Мирн.)**.

Нагарбав грошей **(СУС)**.

Хто йде — горох скубне: гребець скубне

у жменю, іде косар і жнець — **нагарбають** в кишеню **(Г.-Арт.)**.

Нагріб грошей та й сидить, як щур у горосі **(Нпр.)**, переносно.

Живий був — награбував повну кишеню, помер — не взяв і в жменю **(Фм.)**.

Хай знає погань, що він (голова) не хтонебудь, а наш брат Савка — тільки що **наздирав** з бідноти, дукачем став... **(Мирн.)**.

І сто сорок тисяч срібних рублів **наздирали (Руд.)**.

НАГАСАТИСЯ, НАБІГАТИСЯ, НАГАНЯТИСЯ

— Дай, Катерино, що попоїсти, бо так **нагасався**, що аж зголоднів,— ласкаво заговорив Антін **(Чорн.)**.

Діти **набігалися** та зараз спати **(СУС)**.

Привільно маленькому Славі: повітря і тихе, і чисте, **набігався**, ліг на галяві і слухає шелести листя **(Мур.)**.

Утомилась сердешна! Одно те, що **набігалася**, а тут поралася **(Кв.-О.)**.

Наганявся так, що аж засапався **(СУС)**.

НАГАТИТИ див. НАКИДАТИ

НАГИДИТИ, НАВАЛЯТИ, НАКАКАТИ, НАКАЛЯТИ, НАПАСКУДИТИ

Дана група слів використовується в просторіччі.

От ще погань ота кішка, бач, як **нагидила** в хаті **(Фм.)**.

Півень на жердці сидить, да все... да все..., да таку купу **наваляв**, таку здорову **(Рудч.)**.

Да таку купу **накаляв** здорову, як хата **(Рудч.)**.

НАГИЙ (заст.), ГОЛИЙ

Земля лежала ще чорна й **нага (Коб.)**.

Аби душа сита та тіло не **наге (Ном.)**.

Там батько, плачучи з дітьми (А ми малі були і **голі**) не витерпів лихої долі, умер на панщині **(Шевч.)**.

Вийшла Варвара з червоними, **голими** по лікоть руками **(Коцюб.)**.

Переносно:

Голий, як бубон **(Нпр.)**.

Голий розбою не боїться **(Нпр.)**.

Другий варіянт: **голому** розбій не страшний **(Нпр.)**.

До тебе з **голими** руками не підступай **(Тоб.)**.

Мокрий сніг обліплював **голе** гілля дерев **(Шиян)**.

НАГИНАТИ(СЬ), НАХИЛЯТИ(СЬ), ПОХИЛЯТИ(СЬ), ПРИХИЛЯТИ(СЬ), СХИЛЯТИ(СЬ)

Понад ставом вітер віє, лози **нагинає (Шевч.)**.

Бугай став, підвів голову, ніби думав розглядіти, що воно, та знову круто повернув шию і **нагнув** голову до самої землі **(Мирн.)**.

Нагинай гіллячку, доки молода **(Ном.)**.

З реготом вони побігли до хати, **нагинаючись** попід тином **(Н.-Л.)**.

Аж верби **нагинались** слухать тую мову **(Шевч.)**.

Юзя **нагнулась** над книжкою **(Л. У.)**.

Як дуба не **нахилиш**, так великого сина добре не навчиш **(Ном.)**.

Килина мерщій **нахилила** обличчя, якомога ховаючи **(Гол.)**.

Вітер дерево додолу **нахилив (Собко)**.

І знов над столом тонконогим своїм уперто **нахилить** він голову сиву **(Баж.)**.

От **нахилився**, а він узяв мене за бороду **(Рудч.)**.

Хвіртка низенька, треба **нахилятись (СУС)**.

Нахилися тишком-нишком над рум'яним білим личком **(Нп.)**.

Вона (жіноча постать) йде, хитаючись, наче од вітру валиться, часом спиняється і низько **нахиляється**, немов шукаючи чогось **(Л. У.)**.

Він низько **нахилився**, щоб не вдаритись об одвірок **(Коп.)**.

Чорний човен **нахилився** і ліг боком на блакитні хвилі **(Коцюб.)**.

Зелений дубочок на яр **похилився**, молодий козаче, чого зажурився **(Нп.)**.

Сирота втомився, на тин **похилився**, люди кажуть і говорять: він, мабуть, упився **(Нп.)**.

Скрізь же ти, буйнесенький, по полю гуляєш, шумиш, гудеш, висвистуєш, тирсу **похиляєш (Нп.)**.

Тоді Кішка Самійло... на чердак виступав, червоної, хрещатії, давнії корогви із кишені винімав, розпустив, до води **похилив (Нд.)**.

«Десь у мене був з кулями гаман,— я ж тобі гостинця дам». Як став йому гостинці посилати, став татарин з коня **похиляти (А. Д.)**.

Федір тихо **похилив** поза церквою **(Мирн.)**,— переносно. див. іти.

Вітер шелесне та **прихилить** мені у віконце пахучий бузок **(М. В.)**.

Їй ніде, бідній, було жить, головоньки на старість **прихилить (Гліб.)**.

Рад би я небо **прихилити**, та не хилиться **(М. В.)**.

Прихиляймо його до нас **(Грінч.)**, переносно.

Ой дуб до калини **прихиляється (Нп.)**.

Ой єсть у саду криниченька нова... **прихилюся** та й нап'юся **(Чуб.)**.

До кого ж я, молодая, до кого ж я **прихилюсь? (Метл.)**.

Прихилюся я до тебе, сину, на старість, а ти доглянеш стару, недужу матір **(Н.-Л.)**.

Княгівна хутко до його **прихилилась** (**Стор.**).

Князь Василь... **прихиляється** до нашої козацької справи (**Кул.**), переносно.

Стоїть явір над водою, на воду **схилився** (**Нп.**).

Ростуть два дубочки, **схилилися** верхи докупочки (**Нп.**).

НАГЛИТИ, НАГАЛЯТИ, ПІДГАНЯТИ, ПОКВАПЛЯТИ, ПРИГАНЯТИ, ПРИНУКУВАТИ, ПРИСКОРЮВАТИ

— Ну, ну, давайте. Ближче до діла!—все також, удаючи з себе невдоволеного, **наглив** його голова. Але Діденко не поспішав (**Головко**).

Пождіте, вгамуйтесь трохи, не **галіте** (**Котл.**).

Що ти так **галиш**, неначе хто женеться за тобою (**Котл.**).

Сестра все його **підганяє**, щоб скоріше йшов (**Рудч.**).

Вчителі добре **приганяли**, а я дуже боявся каторжної лози (**Н.-Л.**).

До роботи **приганя**, а про їжу не спита (**Грінч.**).

Тут треба все **принукувати** палицею, нагаєм, то й тим нічого не вдієш (**Н.-Л.**).

НАГЛИЙ див. НЕСПОДІВАНИЙ

НАГЛІСТЬ див. НЕСПОДІВАНІСТЬ

НАГЛО див. НЕСПОДІВАНО

НАГЛУМЛЯТИСЯ див. НАСМІХАТИСЯ

НАГЛЯДАТИ, ДОГЛЯДАТИ, НАЗИРАТИ, ПИЛЬНУВАТИ, ПРИГЛЯДАТИ, діял. КУКОБИТИ

Значення. Наглядати — доглядати за кимсь, чимсь, когось, чогось: 1) за дітьми — нянькувати; 2) за хворими; 3) за живими істотати, рослинами, речами, предметами тощо...

В корчмі було тепло. За пічкою **наглядав** Василько, раз у раз підкладаючи туди сухе галуззя (**Турч.**).

Розлігшись на траві, в сопілочку сурмить і за волами **наглядає** (**Боров.**).

Дітей **наглянути** (**Сл. Грінч.**).

Підем пообідавши **наглядати**, як сіно складатимуть (**Барв.**).

Соломія **поралась коло печі, баба доглядала** дитини (**Н.-Л.**).

У тебе сина нема на фронті, то візьми **доглянь** пораненого товариша (**Шер.**).

Стара пані з ганку за нами **назирає** (**М. В.**).

Обілаю собі десь у кугочку, прислухаюсь, **назираю** за гостями (**Вас.**).

Сам собі, було, і обід варю... і чоботи латаю і ще скрізь оббігаю та назирну, де і як хлопці мої справляються (**Кв.-О.**).

Назирати за дітьми (**Рус**).

Я скрізь лазив, на все очима **назирав**, як він до всього уха наставляв, як шпиг (**М. В.**).

Див. ще: СЛІДКУВАТИ, СТЕЖИТИ

Занедужав чумаченько, задумав умерти, та нікому чумакові **доглянути** смерті (**Метл.**).

Мусила її дуже **пильнувати**, бо уночі схопиться і сама не знає, куди біжить (**Стор.**).

Вона **пильнує** цілу ніч над ними (**М. В.**).

Пустіть мене, пані... **пригледіть** за Одаркою (**М. В.**).

Зовсім знемігся на силах; не мав снаги й себе самого **кукобити** (**Барв.**).

Див. ще: ДИВИТИСЯ, НАБАЧАТИ

НАГЛЯНУТИ ОКОМ — ДИВИТИСЯ

НАГЛЯДОМ, НАГЛЯДЦІ, НАЗИРКОМ, НАЗИРЦЕМ, НАЗИРЦІ, СЛІДКОМ, СЛІДОМ, діял.: У (В) ТРОПІ

Значення: 1) іти, їхати за кимось, чимось слідком, не спускаючи з ока, з виду; 2) йти або їхати лише по слідах (в тропу).

Чоловік її... хутенько з дому, та за нею зараз і пішов **наглядом**: куди вона піде (**Рудч.**).

Пішов **за ним наглядом** (**СУС**).

Сей **наглядці** ходить за батюшкою (**Свидн.**).

Пішов я за ним **назирком**: до яких се знайомих людей він ходить (**М. В.**).

Пішов він **назирцем** за Марусею (**Кв.-О.**).

Як віддаю йому гроші, так **назирцем** бачу, що чимала таки купка є (**Кв.-О.**).

Пішов він дорогою, а я за ним **назирцем** городами попідтинню (**СУС**).

Я за нею **назирці** до самих небожевих воріт (**Н.-Л.**).

За ним **слідком** іде (**Рудч.**).

Слідом за дідом (**Нпр.**).

Так і ходить **слідком** за нею (**СУС**).

За ним в **тропі** помалу йшли (**Літопис Самовидця**).

Ми їхали у **тропі** за тобою (**СУС**).

А вже ті панічі коло неї... Той поруч неї шиється, а той з кутка на неї очима світить, цей за нею у **тропу** точиться (**М. В.**).

НАГНІВАНИЙ, РОЗГНІВАНИЙ, РОЗСЕРДЖЕНИЙ

Він бачив, що жінка тільки вдає з себе **нагнівану**, бо надворі спокійно гукнула до шофера (**Кундз.**).

НАГНІВАТИ(СЯ), ПОГНІВАТИСЯ, ПОГНІВИТИ, ПРОГНІВАТИ, ПРОГНІВАТИСЯ, РОЗСЕРДИТИ, РОЗСЕРДИТИСЯ, РОЗПАЛИТИСЯ, УГНІВАТИСЬ

Нагнівався мій миленький та й до мене не говорить (**Чуб.**).

Погнівались всі дівки (**Грінч.**).

Ти кланяйся низенько і садови близень-

ко, щоб родина не **гнівалась**. Кланялась низенько і садовила близенько і родина **погнівалась** (Грінч.).

Та виломлю калинову квітку та застромлю за білу намітку, щоб сії квітки не подавити, свого роду не **погнівити** (Мил.).

Ой десь же ми, та милі братця, та Бога **прогнівили**, що у неділеньку до схід сонця горілочку пили (Чуб.).

Кажу ж тобі, а ти не слухаєш. Гляди, послі ж на мене не **прогнівайся** (Фм.).

Ми вас просимо: не **прогнівайтесь** (С. Г.).

Чим я тебе, моя мати, **розгнівила** (Мил.).

Розсердився, розгнівився мій милий на мене, а як гляне, серце в'яне у його й у мене (Нп.).

Як наш Латин тут **розгнівився** і на гінця свого озлився, що губи з серця покусав (Котл.).

І **розпалився** князь гнівом великим (СУС), переносно.

Може, за що **угнівався** на тебе? (М. В.).

НАГНІТ, НАТИСК, ПРИГНІТ, ПРИГНІЧЕННЯ, ПРИГНОБЛЕННЯ, ПРИТИСК, ПРИТУГА, УГНІТ, УТИСК

В століттях **нагніту** його лиш рятувала любов до рідних нив (Фр.).

А тепер Начко, під **натиском** суперечних почувань, що його мучили, рішився зовсім забути про свою обіцянку (Фр.).

Нас тяжко тіснять і пригнічують необачні... Ми і в тісноті і в **пригніті** (Кул.).

У нас як б'ють, то з **притиска** та з відваги (С. Г.).

Такі легкодухи, що в радощах та в розкошах нема над їх, а в **притузі** вони як трава полягають (М. В.).

Що собі козаки за великую приклость, нужду і **утиск** міли (СУС).

В Києзі теж **утиск** не малий церквам Божим чинили (Літописи Самовидця).

Жодного **утиску** Палієві в життю з товариством його не чинили (Літоп. Величка).

НАГНІЧУВАТИ, НАДАВЛЮВАТИ, НАДУШУВАТИ, НАСІДАТИ, НАТИСКУВАТИ, НАЧАВЛЮВАТИ, ПРИГНІЧУВАТИ, ПРИГНОБЛЮВАТИ, ПРИДАВЛЮВАТИ, ПРИДУШУВАТИ, ПРИКРУЧУВАТИ, ПРИТИСКУВАТИ, ПРИТІСНЯТИ, ПРИЧАВЛЮВАТИ, УГНІТАТИ, УТИСКУВАТИ, УТІСНЯТИ

Значення: 1) надавлювати (гнітити) когось, щось, кимсь, чимсь; 2) надавлювати з чогось якоїсь рідини: соку, олії; 3) переносне значення.

У хаті зробилось душно, важко, мов стеля вниз опустилася й **нагнічувала** дівчатам голови (Мирн.).

У хаті зробилося важко, мов стеля **нагнітила** (Мирн.).

Повалив мене та ще й коліном **нагнітив** (Грінч.).

Язик отерп, замерзла мова, мов камінь сердечко **нагнітив** (С. Г.).

Земля **надавила** йому груди (Н.-Л.).

Страшна була осіння ніч: скрипів будинок, буря вила... Я спав — не спав: залізна річ мені на серце **надавила** (Тич.).

Треба **надавити** олії (СУС).

Надавити цитринного соку (УРС).

Бач, який здоровило, **надушив** малого та м'яшкурить (Фм.).

Я піду на поле, туди десь за парк, приставлю рушницю до серця й **надушу** ногою цингель... (Коцюб.).

Нащо ж тобі, моя мила, так тяжко робити, на пальчиках пухирчики **надушити** (Грінч.).

Покинь... горілку пити; се на тебе й нудьга з похмілля **насідає** (С. Г.).

Василь: Один одного їсть, один одного **насідає**. Гидко, противно робиться на те дивитись (Мирн.).

Як скочить Лев, аж диба стала грива. На Вовка бідного **насів** — давив його, крутив (Гліб.).

Нога шукає підпори, **натискає** на ліву педаль, і літак завертає круто ліворуч (Ільч.).

Промайнув Сашко повз віконце, **натискаючи** на п'яти, пішов широкою вулицею (Коп.).

Сокіл поклав руку на папель із кнопками, **натискуючи** на одну з них (Вл.).

Він спочатку затарабанив у дошки, потім **натиснув** плечем, допомогли й інші, але дубова брама не піддавалася (Панч).

Професор Карпінський **натис** кнопку (Смол.).

— Вогонь! — закричав Завірюха. Чигирин **натиснув** на гашетку (Ткач).

Все дужче й дужче **натискала** весна, кущі квітли (Янов.), переносно.

Читає (Годвінсон), роблячи пропуски та **натискуючи** на особливо важні слова (Л. У.), переносно.

Начавити виноградного соку (УРС).

Придавив його до тину, щоб він не вирвавсь (Рудч.).

Мороз **як придавив** — стало холодно (Чуб.), переносно.

Придавив, як мороз бабу (Нпр.).

І землею навалив і каменем **придушив** (Нпр.).

Податками тебе примучено, важкою працею **прикручено** (Мирн.).

Ой рад би я встати, тобі правду сказати, ой сирая земля а все тіло прийняла, дубові дощечки **притиснули** рученьки (Чуб.).

Як **притиснуть**, було, чоловіка, то він че-

рез Дністер, та й шукай, пане, вітра в полі (Грінч.).

Який мороз **притиснув** (Грінч.).

Причавив пальця (Грінч.).

Причавив мене до стіни (Грінч.).

Значне його тоді **утискавши** (Літоп. Величка)

НАГНУТИЙ див. ПОХИЛИЙ

НАГОВІР див. БРЕХНЯ

НАГОВОРЕНИЙ, ЗАВОРОЖЕНИЙ, ЗАГОВОРЕНИЙ, ЗАМОВНИЙ, ЗАЧАРОВАНИЙ, НАШЕПТАНИЙ, ПРИВОРОЖЕНИЙ, ПРИЧАРОВАНИЙ

Значення: слова даної групи використовувались в народі як ворожбитські. У сучасній мові їх використовують за традицією в переносному значенні.

Знайшла відьма ножа й пірце якесь **наговорене** (М. В.).

Дівчата сиділи деякий час, як **заворожені**, дивились на широкий, залитий сонцем водяний шлях (Гонч.).

Олдрідж довго стояв перед нею мовчазний і **заворожений** (Ільч.).

Ой, у тебе, отамане, **замовна** рушниця (Кул.).

Тихо в лісі. Мов усе поснуло, мов **зачароване** (Коцюб.).

Гей, одмикайте, простори, сім **зачарованих** замків (М. Р.).

Опинившись у глибокій балці, де стояла насторожена тиша, і всі говорили пошепки, вони почували себе ніби в **зачарованім** колі (Панч).

НАГОВОРИТИ див. НАБАЗІКАТИ, НАБРЕХАТИ

НАГОВОРИТИСЯ, НАБАЛАКАТИСЯ, НАГОМОНІТИСЯ

З ким вірно люблюся — не **наговорюся** (Метл.).

Набалакайся, поки не завізно (Ном.).

Одного разу ми так залюбки **нагомонілися** (Барв.).

НАГОГОШЕНИЙ див. НАБУНДЮЧЕНИЙ

НАГОГОШИТИСЬ див. НАБУНДЮЧИТИСЬ

НАГОДА див. ВИПАДОК

НАГОДИТИСЬ див. НАВІДАТИСЬ, ТРАПИТИСЬ

НАГОНЦЕМ, НАВЗДОГІН, НАЗДОГІН

Я **нагонцем** тобі моїм конем крилатим (Кул.).

Стріляючи **навздогін** Семенові, жандарми погналися за ним і зникли в тому лісі, куди водив Василька вуйко Юра (Турч.).

Дружна і гучна дівоча пісня линула нам **наздогін**, аж поки ми спустилися в долину до річки (Смол.).

Діти не видержали і... помчалися **навздогін** коням (Мирн.).

НАГОРІ, НАГОРУ, ЗВЕРХУ, УГОРІ

Там, **нагорі**, вже, напевне, почалась робота, там, напевне, вживають усіх заходів, щоб врятувати шахту і людей, які лишилися під землею (Донч.).

Тарас зайшов у ворота й подався до себе **нагору** (Ільч.).

Вогонь лише **зверху**: підсподом чистий здоровий спирт (Коцюб.).

Зверху почало щось сіяти, чи то дощ чи мряка (Коцюб.).

На майдані коло церкви посмутились матері, та світи ж ти їм дорогу, ясен місяць **угорі** (Тич.).

НАГОРОДА, НАДГОРОДА

Роблячи геройський вчинок, у нас ніхто не думає про **нагороду** (Козач.).

Це тобі **надгорода** (Коцюб.).

Варті ми за се від Польщі **надгороди**, а не кари... (Фр.).

НАГОРОДЖУВАТИ, НАДГОРОДЖАТИ

За високий урожай цукрових буряків Уряд нагородив її орденом, і в газеті надрукували портрет (Л. Г.).

За мої заслуги князь **надгородив** мене землями й лісами в Тухольщині (Фр.).

НАГОРТАТИ, ЗАГОРТАТИ, ЗАГРІБАТИ, ОБГОРТАТИ, ПІДГОРТАТИ, ПОНАГОРТАТИ, ПОПІДГОРТАТИ

Значення: 1) нагорнути (лопатою чи руками) десь, кудись, на щось землі, снігу, зерна тощо; 2) обгорнути щось чимось; 3) переносне значення.

Вздовж вулиці мела завірюха, крутила довгі хвости, **нагортаючи** сніг під будинки (Десн.).

Взяв ціпа... і **нагорнув** проса під сніп (Рудч.).

При вапнуванні кислих лук вапно необхідно розсовати по поверхні і **загортати** боронами (Колг. енцикл.).

І кури б **загребли**, єсли б не ратував (Ном.).

Огонь каже: **загреби** мене (Чуб.).

Треба картоплю **обгортати** (Грінч.).

Вона випила молоко, нагострила сапку й пішла **обгортати** картоплю (Донч.).

Сядь, Грицю, коло мене, ще й ніжечки **підгорни** (Чуб.).

Підгорни ще жару до горщика (Грінч.).

Підгортають городовину сапою (Грінч.).

Люди, що та мурашня, купки собі **понагортали** і живуть (Свидн.).

Значення: йдеться про земляні дахи над землянками.

Ну дивись! **Попідгортала** сміття під припічок та й була така... Щоб же взяти віничок та й замести, так ні! (Фм.).

НАГОРЮВАТИСЬ, НАБІДИТИСЬ, НАБІДУВАТИСЬ, НАВЕШТАТИСЬ, НАПО-

НЕВІРЯТИСЬ, НАСКИТАТИСЬ, НАТИНЯТИСЬ, ПОБЛУКАТИ, ПОПОБЛУКАТИ, НАБЛУКАТИСЬ, ПОПОВЕШТАТИСЬ, ПОПОТИНЯТИСЬ, ПОПОСКИТАТИСЬ

Описові звороти: зазнати біди, горя, лиха.

Я уже **нагорювалась** і **наскиталась** за тобою **(Мил.)**.

Чи я ще чимало **набідилася**, що його не чути **(Гонч.)**.

Нащо вони стільки терпіли, стільки **набідувалися** на Бесарабії?.. **(Коц.)**.

Поблукавши, мій Петрусь та й до мене знов вернувсь **(Котл.)**.

Зазнав я там чимало **лиха (СУС)**.

Багато **горя зазнала** моя Саша, а тут іще я їй роблю боляче **(Шиян)**.

НАГОСТРЕНИЙ, ВИГОСТРЕНИЙ

Старі слова говорить Гудзь, а вони крають сьогодні, як **нагострений** ніж **(Коцюб.)**.

Багатого й підісок бриє, а бідного й добре **вигострена** бритва не бере **(Нпр.)**.

НАГОСТРЮВАТИ, ВИГОСТРЮВАТИ

Нагострили сокири дзвінкі ми,— то ж і бритва не завжди така! І високих дубів перед нами простелилася лава тяжка **(М. Р.)**.

Вона випила молоко, **нагострила** сапку й пішла обгортати картоплю **(Донч.)**.

Вигострю, виточу зброю іскристу **(Л. У.)**.

Ой **вигостри**, сину, гостру сокиру, та поїдь у поле — зрубай тополю **(Метл.)**.

А щоб збудить хрещну волю, треба миром, громадою обух сталить та добре **вигострить** сокиру та й заходиться вже будить **(Шевч.)**.

НАГОТА, ГОЛИЗНА, ГОЛІСТЬ, ОГОЛЕНІСТЬ

Наготи старої нічим одягти і витопить зимою хати **(Шевч.)**.

Полов'яний хліб не голод, а пачосняя сорочка не **нагота (Ном.)**.

Що з того, що я бурлакую? Що я маю з того? Свята **голизна** та й годі **(Коцюб.)**.

НАГОТОВІ, НАПОГОТОВІ, НАПОГОТІВ

Стояла постіль **наготові** для проїжджих панів **(Стор.)**.

Коні **наготові** ждуть, сурма кличе до походу!.. **(Шер.)**.

Приїдуть гості — вона **напоготові**, привітає їх **(М. В.)**.

У Бога все **напоготові (Ном.)**.

Андрій і Арон, тримаючи гвинтівки **напоготів**, прямували до вершників **(Бойч.)**.

Під руками у мисливця лежала **напоготові** рушниця **(Десн.)**.

НАГОТОВЛЕНИЙ, ПРИГОТОВЛЕНИЙ, ПРИЗАПАСЕНИЙ

Верталися в хати, блукаючи з кутка в куток, і ще раз обдивлялись **наготовлену** зброю **(Коцюб.)**.

НАГОТОВЛЮВАТИ, ВИГОТОВЛЮВАТИ, ЗГОТОВЛЮВАТИ, НАЛАГОДЖУВАТИ, НАПОРАТИ, НАСПРАВЛЯТИ, ПРИЗАПАСИТИ, ПРИГОТУВАТИ

Значення: 1) наготувати, налагодити, напорати споживної страви для людей; 2) виготовлювати, приготовлювати якісь речі, матеріали тощо для когось, для якоїсь роботи, про запас; 3) наготувати, наспрaвляти одягу, речей тощо для себе, для когось.

Галина Михайлівна **наготувала** мені цілий чемодан усякої їжі **(Шовк.)**.

Онися **наготувала** на столі полудень **(Н.-Л.)**.

Сьогодні все й поїли, що вчора для вас **наготовили (Барв.)**.

А сама **наготовила** їй повну скриню усякої худоби **(Рудч.)**.

Наготовивши рушниці, йдуть на поле два стрільці **(Ол.)**.

Кадовби набиває, клепки сама, було, **виготовує (Барв.)**.

Сонна, напівприпитомна Маланка розкладає в печі вогонь і приставляє окріп, щоб **зготувати** Андрієві вечерю **(Коц.)**.

Мати тим часом швиденько **налагодила** вечеряти **(Гол.)**.

Настачай, жінко, усього в волю, бо гостей буде багато — на всіх не настачиш: їжте на здоровля, для вас **напорала (СУС)**.

Насправляла Зося суконь **(Н.-Л.)**.

Призапасилась, щоб було надовго **(Грінч.)**.

Мати йому **приготує** на цілий день горщик кисілю **(Рудч.)**.

НАГРАТИСЯ, НАБАВИТИСЬ, НАГУЛЯТИСЬ

А старого нема дома, то їм — своя воля **награтися (Шевч.)**.

Е, там буде чим Кузьмі **награтися (Ном.)**.

От **нагулялись** і полягали спати усі **(Рудч.)**.

Той що греблі рве з реготом: Поки що буде, а я ще **нагуляюся (Л. У.)**.

Гуляють молоді допризовники, пиячать. З піснями ходять по вулицях і вдень і ввечері — **нагулюються (Шиян)**.

НАГРІМАТИ див. НАКРИКУВАТИ

НАГРІМАТИСЯ — НАКРИЧАТИСЯ

НАГРІБАТИ див. НАГОРТАТИ

НАГРІВАТИ, ЗІГРІВАТИ

Ну, то й справді **нагрівай** окропу **(Рудч.)**.

Піди знайди кого з рабів, щоб зараз же мені вина **нагріли (Л. У.)**.

Туди треба було не жіночого серця, любячого, теплого, а каменю дебелого та хо-

лодного, що його ніколи іскра любові ні розтопить, **ні нагріє** (**Мирн.**).

Раз добром **нагріте** серце вік не прохолоне (**Шевч.**), переносно.

Нагрів і нам ти чуприну, як сам здоров знаєш (**Г.-Арт.**), переносно.

Наче сонце зазирнуло в душу кожному **й зігріло** її теплом своїм (**Шиян**).

НАГРІВАТИСЯ, ЗІГРІВАТИСЯ

Голос Маланчин ставав теплішим, немов **нагрівався** од сонця, що тихо сідало перед самою хатою (**Коцюб.**).

Як їсть, то **нагріється**, а як робить, то змерзне (**Ном.**).

Запалили у сусіда нову добру хату. Злі сусіди **нагрілися** й полягали спати і забули сірий попіл по вітру розвіять (**Шевч.**).

Андрій розігнув спину і застромив лопату. Він **зігрівся**, димів парою, наче комин (**Коцюб.**).

Зерно після обмолоту треба негайно і старанно очищати від усяких домішок, інакше воно навіть при короткочасному зберіганні **зігрівається**, втрачає схожість і може гнити (**Колг. вир. енцикл.**).

НАГРОБНИЙ, НАДГРОБНИЙ, НАМОГИЛЬНИЙ, НАДМОГИЛЬНИЙ

Кладовище в Мадріді... Донна Анна в глибокій жалобі повагом іде, несучи в руках срібний **нагробний** вінець (**Л. У.**).

7 серпня на могилі поета (Гурамішвілі) в Миргороді відбулось урочисте відкриття **надгробного** пам'ятника (**Р. У.**).

Надмогильний хрест (**СУС**).

НАГРОМАДЖЕНИЙ, НАЗБИРАНИЙ, НАКОПИЧЕНИЙ, НАКОПЛЕНИЙ, НАСКЛАДАНИЙ, ПРИЗБИРАНИЙ, СКУПЧЕНИЙ, ВІДКЛАДАНИЙ

Ішли... Безшумно в білих балахонах, зливаючись з навколишнім простором білого царства безмовних засніжених лісів і хаотично **нагромаджених** кругляків дикого каміння (**Кач.**).

В найважливіші для розвитку періоди рослини використовують вологу, **нагромаджену** в грунті зимою (**Колг. виробн. енцикл.**).

Відкладали ми копієчку до копієчки і на **відкладані** гроші купили собі ґрунтець (**Фм.**).

Повернулася вона вже на заході сонця з снопом трави та васильків, **назбираних** десь на польовій межі (**Гонч.**).

Накоплений матеріал (**РУС**).

Наскладані ззамолоду гроші — знахідка на старість (**Нпр.**).

Призбираний матеріал (**РУС**).

НАГРОМАДЖУВАННЯ, ВІДКЛАДУВАННЯ, ЗДОБУВАННЯ, ЗДОБУТОК, НАБУВАННЯ, НАБУТТЯ, НАБУТОК, НАДБАННЯ, НАЗБИРУВАННЯ, НАКОПИЧУВАННЯ, НАКОПЛЮВАННЯ, ПРИБУТОК, ПРИДБАННЯ, ПРИЗБИРУВАННЯ, СКЛАДАННЯ, СКУПЧУВАННЯ

Основною умовою існування і панування класу буржуазії є **нагромадження** багатства в руках приватних осіб, утворення і збільшення капіталу (**Ком. ман.**).

Ми перебралися на колодах через бурхливий потік і вийшли на другому березі до хаотичного **нагромадження** скель (**Трубл.**).

З **відкладування** по копійці зростають тисячі (**Нпр.**).

Кожний цех і кожний лан нових **здобутків** прагне, бо кожний п'ятирічний план — це план нових досягнень (**Забіла**).

Набуття трудівниками колгоспів багаторічного досвіду допомогло їм підвищити врожайність полів (**З газет**).

Погинули без сліду наші злюки, пожер огонь неправе їх **надбання** (**Кул.**).

Надбанням хвались, здобутим учора, та йди щодня вперед, не зупиняй ходи (**Ус.**).

Красне письменство тим і відрізняється від інших видів письменства, що воно насамперед художньо узагальнює і... не потрібує **накопичення** подробиць (**Смол.**).

Первісне **накоплення** капіталу (**РУС**).

Вони так і горять помстою, аби знищити весь **прибуток** цивілізації (**СУС**).

Наші **придбання** за десять років (**СУС**).

НАГРОМАДЖУВАТИ(СЯ), ЗАЖИВАТИ, ЗДОБУВАТИ, ЗІБРАТИ, НАБУВАТИ, НАВІДКЛАДУВАТИ, НАГАРБАТИ, НАДБАТИ, НАЖИВАТИ, НАЗБИРУВАТИ, НАКОПИЧУВАТИ, НАКОПЛЮВАТИ, НАКУПЧУВАТИ, НАСКЛАДАТИ, ПРИДБАВАТИ, ПРИЗБИРУВАТИ, СКУПЧУВАТИ (СЯ)

Значення: 1) збирати(сь) когось, щось докупи; 2) накоплювати гроші, речі, предмети, майно, силу, енергію, знання, славу... 3) переносне значення.

Він знав, що десь поблизу ворог **нагромаджує** танки (**Трип.**).

Міські і районні парторганізації **нагромадили** значний позитивний досвід організації роботи семінарів (**Р. У.**).

Думки снували, **нагромаджувались** одна на одну, і важко було добрати, про що міркував (**Грим.**).

Щоб ґрунти мали міцну, зернисту структуру і в них **нагромаджувався** перегній, вони повинні містити достатню кількість кальцію (**Колг. вир. енцикл.**).

Нагромадити капітал (**РУС**).

Не минуло й півгодини, як довкола майдану **нагромадилося** звірів і птахів видимо-невидимо (**Фр.**).

Ой не знав козак, ой не знав Сапрон, як славоньки **зажити**, гей зібрав військо, військо запорожське та й пішов орду бити (**Нп.**).

Гарні стали наші справи, **зажили** дівчата слави (**Воскр.**).

Слово **зажити** вжите в значенні — здобути, набути...

До кухні **набралися** людці (**Граб.**).

Теплом розіллялось вино по тілу, в оці блиснув огник... ноги та руки **набули** силу й рухливість (**Коцюб.**).

Помруть, то нічого **нагарбаного** не візьмуть з собою (**Мирн.**).

Здоров'ячко трудами **наживають**, а лежні й під млином згнивають. (**Боров.**).

Жив, хазяйство **нажив**, а пожити не вмів (**Нпр.**). Так говорять про скупердягу-багатія, про якого ще й кажуть так: Гній їв, на гною спав, а січчю запивав.

Надбав собі і слави і грошей (**СУС**).

Все хазяйство згине, що я **надбав**, як не буде догляду до його (**СУС**).

Що посіяв, те й пожнеш, чого **надбав**, те й поживеш (**Нпр.**).

По копійці заробляла, копу **назбирала** та до сина лист писала, у військо послала (**Шевч.**).

Назбирувати грошей (**РУС**).

Багацько **назбиралось** такого люду (**Стор.**).

Там, по той бік Угомського пасма, **накопичувались** якісь грізні сили (**Шовч.**).

Ласка **накопичується** в душі, хлюпає через вінця до кожного (**Гонч.**), переносно.

Накоплювати матеріял, капітал, знання... (**РУС**).

Мотря так і впала на скриню. Боже ж мій, Боже! скільки я літ працювала, ...поки сього добра **наскладала** (**Мирн.**).

Марія Іванівна: ...Оце я грошей крадькома **наскладала**, і ми йому такий халат справимо, що він і сам ним любуватиметься! (**Тоб.**).

Мої любі співаночки, мої складаночки. Кілько я вас **наскладала** коло матіночки! (**Етногр. збірн.**).

Були собі дід та баба та й старі вже стали і, працюючи невтомно, усього **придбали** (**СУС**).

Придбали хутір, став і млин... (**Шевч.**).

Не треба мені злота — я сам **придбаю**, а треба дівчину, що я кохаю (**Нп.**).

Призбирувати гроші, енергію (**РУС**).

Скупчилося багато роботи (**РУС**).

Дівчата коло мене **скупчились** (**М. В.**).

Дружко усіх весільних **скупив** (**Грінч.**).

Старшина... **скупчилась** тісно, плече поуз плече (**Кул.**).

НАГРОМАДИТИ, ЗАГРІБАТИ, НАГРІБАТИ, НАЗГРІБАТИ, ПІДГРІБАТИ, РОЗГРІБАТИ, ПОПІДГРІБАТИ, ПОПОГРЕБТИ

Значення: 1) **нагрібати**, загрібати граблями сіно, солому тощо; 2) загрібати кочергою жар з печі; 3) **загрібати** веслами воду; 4) загрібати землю, пісок тощо; 5) переносне значення.

Бери он мішок і граблі та біжи на майдан, трохи паші **нагромадиш** корові (**Козл.**).

Ви ж, дівчатка, **загрібайте** мені чистенько, щоб на стерні жодного колосочка не зосталось (**Фм.**).

Загрібай, мати, жар, коли тобі дочки жаль, жаль (**Нп.**).

Стахурський вів човна сам, **загрібаючи** правим веслом дужче, щоб рівнятися проти течії (**Смол.**).

— Кат їх бери з їх руками!—озиваються треті (кріпаки): — вони (пани) звикли чужими жар **загрібати** (**Мирн.**).

Сказано, діду, що ти великий багач... гроші лопатою **загрібаєш** (**Фр.**).

Нагріб з валків дві копиці сіна та й сів відпочити (**Фм.**).

Нагріб купу сміття, а вивезти нічим (**С. Г.**).

Нагріб з миру по нитці — і повно в калитці (**Нпр.**). Так говорять про дукаря, який розбагатів, грабуючи трудівників.

Микола **назгрібав** торішнього сухого очерету, сухої осоки і розпалив багаття (**Н.-Л.**).

Бач, як розтрусили скрізь сіно! **Підгребіть** його під стіжок (**Фм.**).

Позгрібай солому (**Грінч.**).

Усе позмітувано, **позгрібувано**, чи кізяк, чи тріскочка (**Барв.**).

Оту солому **попідгрібай** до ожереду (**Грінч.**).

Дуже гірко стане, як **попогребеш**, женучи так швидко човна (**Грінч.**).

НАГРЯНУТИ, НАЛІТАТИ, НАСКАКУВАТИ

Дана група синонімів визначає чийсь раптовий (несподіваний для когось) рух переважно ногами з певною метою.

Ночувати у Високому дідок відмовився: «В «Паризьку комуну» поспішаю. Є сигнали, що на фермі там безгосподарність. Вночі хочу **нагрянути**, так буде певніше» (**Збан.**).

Становий **налетів** несподівано з поліцією й на Ковбаненків курінь, похапав багатьох вербівців (**Н.-Л.**), переносно.

Наскочить, бувало, (Лев) на табун диких свиней і всіх подушить (**Нар. казка**), переносно.

НАГУКУВАТИ(СЯ), ДОГУКУВАТИСЯ, ДОЗВАТИСЯ, ДОКЛИКАТИСЬ, ЗАПРОШУВАТИ, ЗАКЛИКАТИ, НАСКЛИКАТИ.

ПОЗВАТИ, ПОКЛИКАТИ, ПОНАКЛИКАТИ, ПОСКЛИКАТИ, ПРИКЛИКАТИ, СКЛИКАТИ

Я знаю, ти зараз можеш **нагукати** солдатів, але не клопочися даремно,— вони мене не вміймають (Куч.).

Нагукався я, доки **докликався** (СУС).

Насилу **догукався** хлопця (Грінч.).

Де ти бродиш, моя доле! Не **докличусь** я тебе (Нп.).

Запросили до себе гостей (СУС).

Закликав його до себе (СУС).

Один вигадливий панок задумав до себе розумних **наскликати** і світом мудрості розбуркать свій куток (Гліб.).

Та **позвала** дівчинонька козаченька в гості (Метл.).

Ото він пішов **покликав** людей і посходились (Рудч.).

Нащо ти так багато людей **понакликав**? Де ми їх посадимо? (Грінч.).

Поскликала собачню (Стор.).

Поскликались вони докупи (Рудч.).

Всіх полковників **прикликати** до себе (Рудч.).

Мати сина **прикликає** (Рудч.).

Усе військо своє докупи **скликає** (Макс.).

Трохи згодом біжить і півень.— А, сякі-такі,— кричить,— як я де не найду зернятко, сам не їм та вас **скликаю**, а ви на мене так і не **нагукали** (Нар. казка).

НАД, НАДІ, НАДО

Над озером стає білий туман (Л. У.).

Тільки діждав Чіпка тепла, зараз накупив дерева, найняв майстрів і заложив **над** самим шляхом не хату, а цілий невеличкий будинок (Мирн.).

Він упивався... пахощами чорної вогкої землі, що були йому найкращими **над** усі пахощі (Коцюб.).

Тільки тебе, мій миленький, **над** життя кохаю (Метл.).

В небі **наді** мною, залиті сонцем, линуть літаки (Дор.).

А **надо** дверми сам... стоїть (С. Г.).

НАДАВЛЮВАТИ див. НАГНІЧУВАТИ

НАДАРЕМНИЙ, БЕЗНЕВИННИЙ, БЕЗНЕВИННИЙ, ЗМАРНОВАНИЙ, НАПРАСНИЙ, НЕСПРАВЕДЛИВИЙ

Без твого призначення **надаремна** туга, сама даєш, вибираєш, ах, нелюба друга (С. Г.).

Безвинна образа (СУС).

В чорному димі, що здіймався до неба, як дим офіри, ввижалась йому довголітня, тепер **змарнована** праця, ряд важких голодних днів в пришлості, безсонні ночі, втрачені надії (Коцюб.).

А на мене, молодую, **напрасная** слава (Метл.).

НАДАРЕМНЕ-О, БЕЗВИННО, БЕЗНЕВИННО, НАДАРМО, НАПРАСНО, НЕСПРАВЕДЛИВО

Недаремно намагавсь я розважити себе в гостях на забаві (Коцюб.).

— Ні, не клич мене, весно,— казала я їй,— не чаруй і не ваб **надаремне** (Л. У.).

Тіло біле козацьке коло жовтої кості оббивали, кров християнську **безневинно** проливали (Нд.).

Лазь і лазь... по тих проклятих вертепах і все **надармо** (Фр.).

Він буде **надармо** його вижидати (Коб.).

Ой на тобі, дівчинонько, ще й діжечку масла та не кажи на мене **напрасно** (Чуб.).

НАДАРИТИ, НАДАРУВАТИ, ПОДАРУВАТИ

Дарами **надарити** (Метл.).

Балабуха не спромігся дати за Настею приданого ні мідного шага й тільки **надарив** своїм благословенням на дорогу (Н.-Л.), переносно.

Батько **подарував** йому свого коня (Рудч.).

А поїзд наш **подарувати** чи буде, чи немає чим (С. Г.).

НАДБЕРЕЖЖЯ, ПОБЕРЕЖЖЯ, ПРИБЕРЕЖЖЯ

Гроші вони заробляли на лиманному **надбережжі** (Смол.).

Зелений ряст **вкривав** усе **надбережжя**, ліз на кручі (Донч.).

Повій, повій, вітероньку, з **побережжя** в Литвоньку (Чуб.).

На **побережжі** пасуть (Грінч.).

НАДБЕРЕЖНИЙ, ПОБЕРЕЖНИЙ, ПРИБЕРЕЖНИЙ

Річка, вийшовши з берегів, залила луки, сіножаті й **надбережні** сади (Шиян).

Сонце стало серед неба, понад білим **побережним** піском (Н.-Л.).

Побережні села (Грінч.).

НАДБІГАТИ, ДОБІГАТИ, ЗАБІГАТИ, ПІДБІГАТИ, ПРИБІГАТИ

Павло **надбігає**.— Люди! люди! громадо! — гукнув ще оддалік (М. В.).

За хвилину **надбігла** Марійка (Коцюб.).

З моря **надбігла** прибійна хвиля і залила Тихо (Трубл.), переносно.

Першим **добіг** до моря Марко (Трубл.).

Червень місяць **добігав** уже до кінця (Фр.), переносно.

Мабуть чи не сухоти **добігла** (Барв.), переносно.

Діти **забігали** вперед (Коцюб.).

Василько **забіг** у хату (Панч).

Дмитрик затягнувсь цигаркою і почервонів увесь од їдкого диму, аж очі слізьми забігли (Коц.), переносно.

Цілу дорогу сани **забігали** вперед (Коцюб.).

Андрійко схопив газету і **забігав** сполошеними очима по сторінках (**Панч**), переносно.

Побачили молодиці Кобзу, зараз **підбігли** до його і зупинили коня (**Стор.**).

За Зінькою слідом **прибігли** її мати, чоловік і ще кілька бабусь (**Стор.**).

Прибігає вовк до ополонки (**Рудч.**)

НАДВЕЧІРНІЙ, ПЕРЕДВЕЧІРНІЙ

Вершечки скирт **зазолотились** у відблисках **надвечірнього сонця** (**Десн.**).

Передвечірній свіжий вітерець дихав приємною прохолодою (**Фм.**).

НАДВЕЧІР, ПІДВЕЧІР, діял. НАДВЕЧОРИ

Значення: передвечірній час.

Надвечір в парку дихалось чудово (**Мур.**).

Надвечір хворому погіршало (**Куч.**).

Надвечори отаман загадав готувать здорову мережу (**Н. Л.**).

Надвечір увійшли ми в село, і розбрелись прочани улицями (**М. В.**).

Сонце вже стало **надвечори** (**С. Г.**).

На **підвечір** я став у селі (**Федьк.**).

НАДВЕЧІР'Я, ПЕРЕДВЕЧІР'Я

Стояло сухе осіннє **надвечір'я** (**Гонч.**).

НАДВИШКА, НАДБАВКА

Не скуби з колгоспу й кришки,— добийсь працею **надвишки** (**Нпр.**).

За здачу колгоспниками по обов'язкових поставках сортового зерна виплачуються **надбавки** за сортність зверх ціни на рядове зерно (**Колг. вир. енц.**).

НАДВІР'Я, ПОДВІР'Я

А у будень, то він тобі не посидить в хаті, все нишпорить по **надвір'ю** (**Шевч.**).

Вийди, дружбонька, на **подвірненько**, подивись на сонечко (**С. Г.**).

У нове **подвір'я** в'їжджаю (**Чуб.**).

НАВОДИТИ див. ПРОВОДЖАТИ

НАГЛЯДАТИ див. ПІДГЛЯДАТИ

НАДГОЛОДЬ, ВПРОГОЛОДЬ

Велика кривда віками панувала тут (у Китаї). Той, хто плекав, хто вдень і вночі обробляв цю землю,— багатостраждальний китайський селянин — раніше завжди жив **надголодь** (**Гонч.**).

Усе, бувало, старий їсть небагато, **надголодь**, щоб ще їсти хотілось (**Грінч.**).

Мало їли, а ще менше пили: так **упроголодь** і жили (**Нпр.**).

НАДДАВАТИ, ДОДАВАТИ, ПРИДАВАТИ

Червоні кіснички приставали до її виду і **наддавали** краси (**Н.-Л.**).

Хміль буде моєму серцю смілості **додавати** (**СУС**).

Ви за молодою панією, мабуть, **придані**? (**М. В.**).

НАДДАТОК, ДОДАТОК, ДОДАЧА, НАДДАЧА, ПРИБАВКА, ПРИДАТОК, ПРИДАЧА, ПРИКЛАД

Зозуля снігуру в одвіт: Замість горобця я з'їм жуків десяток та гусені, черви десятків три в **наддаток** (**Греб.**).

Удався він високий, здоровий та ще в **додаток** був великий характерник (**Стор.**).

І курочку дарую, а півничка в **додаточку** — люби мене, мій батечку (**С. Г.**).

Шило на швайку проміняв, а на **додачу** пшик узяв (**Фм.**).

Так жартують з того, хто часто любить чимось мінятися з кимсь без толку — хоч гірше, аби інше.

Як даватимемо **прибавки**, то не матимемо ні стовпа, ні бариша (**Грінч.**).

На **придаток** дам ще корову (**Грінч.**).

Набрав грошей у кишені самісіньких срібних, на **придачу** ще й у жмені, либонь, з копу мідних (**СУС**).

НАДЗВИЧАЙНИЙ, ВИКЛЮЧНИЙ, ВИНЯТКОВИЙ, НЕЗВИЧАЙНИЙ, ОСОБЛИВИЙ, ВИЇМКОВИЙ

Значення: 1) дуже важливий, властивий державному устрою, якійсь державній установі, окремій людині; 2) явищу природи, предмету, характеру, настрою людини тощо.

Стоян дивився на червоний місяць, мов захопився **надзвичайним** видовищем (**Скляр.**).

Валі хочеться в ці дні вчинити щось **надзвичайне, особливе**, щоб всі приятелі її й товариші пересвідчились, яка хороша вона патріотка (**Риб.**).

У дитячі любі роки, коли так душа бажала **надзвичайного**, дивного, я любила вік лицарський (**Л. У.**).

Ладигін з дитинства відзначався спокійною поведінкою, **надзвичайною** чутливістю та мрійністю (**Ткач**).

Перед з'їздом стояло завдання **виняткової** ваги (**Р. У.**).

Доки **незвичайні** гості їли, сторож, сівши обік них, оповідав, що діється на світі (**Фр.**).

А Гайдар був сам людиною **незвичайної** чистоти (**Л. Г.**).

Запинившись і хропучи, схарапуджений кінь летів щодуху, відчувши на собі **незвичайного** їздця (**Гонч.**).

Тарас Григорович погляду не зводив з **незвичайного** актора (**Ільч.**).

НАДЗВИЧАЙНО, ВИКЛЮЧНО, ВИНЯТКОВО, НЕЗВИЧАЙ, НЕЗВИЧАЙНО, ОСОБЛИВО, ВИЇМКОВО

Комуністи і комсомольці залишили кімнату. Тихо, **надзвичайно** тихо стало в правлінні колгоспу (**Скляр.**).

Українська проза **надзвичайно** багата своїми традиціями **(Л. Г.)**.

Він до мовчання мав **надзвичай** слух тонкий, бо над усе любив веселі теревені **(пер. М. Р.)**.

Після **незвичайно** довгої і лагідної осені настала відразу люта, морозна зима **(Фр.)**.

Законодавча влада СРСР здійснюється **виключно** Верховною Радою СРСР **(Конст. СРСР)**.

Хуса: ...Моя жона здоров'ям занепала і їздила до батька у Сарон, на купелі з квіток, бо їй ті ліки **надзвичай** помічні **(Л. У.)**.

НАДЗЕЛЕНЬ, ВЗЕЛЕНОЧКУ, ЗАЗЕЛЕНЬ, ЗЕЛЕНЦЕМ, УСВИД

Говориться: про не зовсім вистиглі, недозрілі хліба в полі, плоди в садах, овочі на городах.

Жали жито ще **надзелень (Грінч.)**.

І цей год наччплялось, було, багатенько грушок, так хіба ж вони доспіють: ще **взеленочку** дітвора обнесла **(Фм.)**.

Щоб не ламалося гілля, його підпирали тичками, а де вже занадто рясно, там **зелень** обтрушують **(Р. У.)**.

Садовини не продавай **зазелень (Грінч.)**.

Саме погане діло, як ото **зеленцем** щонебудь з огородини їсти — зараз почне тебе в отрунку різати **(Грінч.)**.

Ей, обскубуть горох наш **зеленцем (Г.-Арт.)**.

НАДЗИРАТИ див. НАГЛЯДАТИ

НАДЗОРЕЦЬ, ДОГЛЯДАЧ, ДОЗОРЕЦЬ, НАГЛЯДАЧ

Дома застав у дворі панського **дозорця (Ле)**.

Наглядач увійшов до камери зненацька **(Ільч.)**.

НАДЗЬОБУВАТИ, НАДКОЛЬОВУВАТИ, ПОДЗЬОБАТИ, ПОКЛЮВАТИ

Не вспіють почервоніти шпанки, як горобці й **надзьобують** кращі та найбільші **(Фм.)**.

Подзьобали трохи **(СУС)**.

Позкльовували усе **(СУС)**.

Курчатам пшона посипала, а кури **поклювали (Грінч.)**.

НАДИБАТИ, ВІДШУКАТИ, ЗАСТАТИ, ЗДИБАТИ, ЗНАЙТИ, НАБРЕСТИ, НАГИБАТИ, НАДИСАТИ, НАЛАПАТИ, НАМАЦАТИ, НАТРАПИТИ

Значення: шукаючи, знайти когось, щось; іноді навпомацки.

Вони **надибали** степову криничку, джерело **(Коцюб.)**.

Лиха доля і під землею **надибає (Ном.)**.

Чудові були пущі. Тепер таких не **надибаєш**, бо таких вже нема **(М. В.)**.

Відшукав на самому споді скрині **(СУС)**.

Андрій **застав** Маланку покірливу й ласкаву **(Коцюб.)**.

Він ночував у хатах, на полі, скрізь, де **заставала** його темна ніч **(Шер.)**.

От приходжу до його і **застаю** там трьох товаришів **(СУС)**.

Михайло: ...Піти ще приготувати набоїв, може, качок на Росі **здибаю (Стар.)**.

Зброю **знаходили**, приносили до нього, а він разом із своїм онуком закопував її в землю, щоб не дісталася німцям **(Шиян)**.

Я **знайшов** те, чого шукав **(Коцюб.)**.

Набрела я й хатку таку, що наймалась **(М. В.)**.

Ходив, ходив і **нагибав** десь у куточку ляду, що він її досі й не примічав **(Манж.)**.

Їхав козак з України та **нагибав** дівчину край долини **(Грінч.)**.

Шукав своєї згуби та оце насилу **надисав** її **(Грінч.)**.

Машинально він **налапав** по стіні кінчик мотузка **(Смол.)**.

Вони ледве **налапали** коло сінешніх дверей засов, одсунули його й одхилили двері **(Н.-Л.)**.

Роман **налапав** шапку й наважився тікати **(Коцюб.)**.

Хтось шарив по сінях, **намацуючи** руками клямку хатніх дверей **(Кач.)**.

Вислана вперед розвідка **намацала** ворога в селі Петрівці **(Панч)**.

Доводилося розходитися в цеп, поки хтось знову **натрапляв** на слід, сповіщаючи про це всім **(Шиян)**.

Багато вже ходив, блукав, дороги хтось не знайшов, та деякі стежиночки **натрапив (М. В.)**.

НАДИВЛЯТИСЯ, ДОГЛЯДАТИСЯ, ЗАГЛЯДА(І)ТИСЯ, НАБАЧИТИСЯ, ПРИГЛЯДАТИСЯ, ПРИДИВЛЯТИСЯ, (У)ВДИВЛЯТИСЯ

Описові звороти:

ВДИВИТИ ОЧІ, (В) УТОКМИТИ(СЯ) ОЧІ, ОЧИМА, (В) УТУПИТИ ОЧІ, (В) УСТРОМИТИ ОЧІ, УП'ЯСТИ ОЧІ, УП'ЯСТИСЯ ОЧИМА

Значення: довгочасно пильно, зацікавлено, уважно надивлятися на когось, щось...

Убралась (Оленка), пов'язала стьожкою зеленою голову, на хату **надивлятися** давай **(Тесл.)**.

Прості, одверті обличчя... Однак дивишся на них і **надивитись** не можеш.. **(Гонч.)**.

Надивившись вдосталь на бійку кріпаків, (Грицько) трохи змерз та й поплівся додому **(Мирн.)**.

Всього **надивився** — і щастя і горя **(Гл.)**.

По тобі, муже, не нахожуся, кого люблю вірно, не **надивлюся** (**Нп.**).

Ой піду я на вулицю та й не **надивлюся**, нема кращої дівчини, як моя Маруся (**Нп.**).

Швидко візьмуть її від мене, то нехай хоч **надивлюся** (**Фр.**).

От та тут стежечка, що я її вчора не **доглядівся** (**М. В.**).

Разів з двадцять крутився він коло того місця, пройшов його і вздовж і впоперек, **додивлявся**, чи нема де ямки, прогортав траву (**Мирн.**).

Ольга **додивилась**, що на тому молодому лиці не видно було ні сліду сміху (**Н.-Л.**).

Він на сю пустоту не дуже **заглядався** (**Кв.-О.**).

Набачився я всякого дива (**СУС**).

За ці роки він **набачився**, наслухався доволі (**Н.-Л.**).

Ти сидиш на лаві, а я на ослоні, будем **приглядатись**, в кого чорні брови (**Чуб.**).

Ходить такий, аж жовтий та білий. Як **приглянешся**, аж світиться (**Драг.**).

Придивись лишень, то й побачиш (**М. В.**).

(У)вдивився в мене очима (**М. В.**).

І **вдивила очі** чорні в небо ясне миготяче (**Мова**).

(В)утокмила очі в стелю (**Грінч.**).

(В)утупив очі в неї і не змигне (**Фм.**).

Уп'явши очі в кінець ґнота, божевільно дивився на світло (**Мирн.**).

Кругом подивився, **(у)встромив очі** на могилу, умовк, зупинився (**Конон.**).

НАДИМАТИ(СЯ), ЗАДУТИСЯ, ЗАЧВАНИТИСЯ, НАБУНДЮЧИТИСЯ, НАДУТИСЯ, НАДУСАТИСЯ, НАЖАБИТИСЯ, НАЇЖИТИСЯ, НАПИНДЮЧИТИСЯ, НАПИЗИТИСЯ, НАПРИНДИТИСЯ, РОЗДУТИСЯ, РОЗПРИНДИТИСЯ

Значення: 1) надуватися, удаючи з себе незадоволеного, гнівно-сердитого, іноді капризного, чваньковитого; 2) жиріти-гладнути, зовнішній вигляд, мов надутий; 3) ходити, бути з одутлим (надутим) лицем, як після непросипного пияцтва, сну, хвороби тощо; 4) про силу й дію вітру; переносне значення.

Кров кинулась до лиця Оверкові, так **надимався**, виспівував він (**Горд.**).

Надувся, як сич на погоду (**Нпр.**).

Вітер **надимає** вітрила (**СУС**).

Чого ж наша сваха **надулася, надулася...** й **напизилася** (**Грінч.**).

Аж **задувся** від гульні та недоспаних ночей (**Мирн.**).

Як тут не розприндитись і не **зачванитись** (**Стор.**).

Хвалько **набундючився**, як індик (**Бойч.**).

Богослов переважно розляжеться, підійме плечі, щоб ширші здавалися, **надусається** (**Свидн.**).

Нажабиться кожен, **напиндючиться** (**Свидн.**).

Наїжився, як не лусне (**Нпр.**).

Сівши під берестом коло фонтана, що миготів сріблом на сонці, він **напиндючився**, мов сердитий індик, і почав писати (**Н.-Л.**).

Волька стояв на дощатому тротуарі, помахуючи рукою з клунком, **наприндившись, понуривши** голову — справжній буйвол! (**Ільч.**).

Наприндилась, надулася, чому в кожух не вдяглася (**Нп.**).

Роздуло йому пузо — трохи не лопне (**СУС**).

Роздувся наш брат Савка — і шинок, і його і лавка (**Нпр.**), переносно. Так говорили про сільського багатія-гендляра).

Як тут не **розприндитись** і не зачванитись (**Стор.**).

НАДИТИ див. ВАБИТИ

НАДИХАТИ(СЯ), ЗАПАЛЮВАТИ(СЯ), НАТХНУТИ(СЯ)

Кожна зустріч з Горьким, кожне його слово, порада, побажання, сповнене великої щирості і мудрості, надихало нас, **запалювало** творчою пристрастю (**Корн.**).

Життєвий подвиг Павла Корчагіна **надихав** тисячі й тисячі молодих людей на героїчні діла в боях і в труді (**Л. Г.**).

Ідуть брати твої на бій — не тисячі, а мільони... ти **надихнути** їх зумій, створи пісень залізні тони! (**Тич.**).

Якима **надихувала** надія чинів, надія вислужитись, вийти в люди (**Н.-Л.**).

Видатні художні якості музики, драматичної дії, тексту (опери «Богдан Хмельницький») **натхнули** чудесних акторів провідного оперного театру Радянської України (**Баж.**).

Західноукраїнські трудящі у своїй боротьбі **надихалися** зростом революційної боротьби в Росії та на Україні (**Баж.**).

Артем Сидорович умів **запалити** інших своєю енергією (**Коп.**), переносно.

Виповнився третьому сину, Грицькові, 21 рік, і він теж **запалився:** в армію — та й годі! (**Янов.**), переносно.

НАДІВАТИ, ЗОДЯГАТИ(СЯ), НАВДЯГАТИ(СЯ), НАДЯГАТИ(СЯ), НАП'ЯЛИТИ

Ой **надінь**, милий, лляную сорочку (**Метл.**).

Надівши сині окуляри, він сидів під грушею (**Н.-Л.**).

«Що це за дівчина? Де вона взялась в нашому селі?» — думав молодий Джеря, **надіваючи** шапку і перекидаючи свитку через плече (**Н.-Л.**).

Сашка **зодягли** теж не так, як мене **(Вас.)**.

Купались, аж померзли, тоді... повилазили з води і почали **зодягатись (С. Г.)**.

Раз став він свитку **надягать**, аж дивиться — руками вже продрались **(Гліб.)**.

Вона мене голубила й годувала, в неділеньку білу сорочечку **надягала (Боров.)**.

Дорожній кожух краями черкається снігу..., а **надягне** ще шапку та закотить великий кучерявий комір,— то й зовсім добре **(Шиян)**.

Нап'ялив на себе сяку-таку одежину, аби тепло **(Фм.)**.

НАДІЙ, УДІЙ

Тваринники радгоспу борються за **надій** на фуражну корову в середньому по 3 тисячі кілограмів молока **(Р. У.)**.

Купив корову по **удою (С. Г.)**.

НАДІЙНИЙ див. ВІРНИЙ, ПЕВНИЙ

НАДІЙНО, ВІРНО, МІЦНО, ПЕВНО, (В)УПЕВНЕНО

З ким **вірно** люблюся та й не наговорюся **(Нп.)**.

Хто **вірно** кохає, той часто вітає **(Нп.)**.

Міцно прив'язали ми свої човни до причалу й розташувалися на прибережному зеленому муріжку **(З газет)**.

Він **упевнено** перейшов через річку по слизькому льоду **(Фм.)**.

НАДІЯ, СПОДІВАНКА, СПОДІВАННЯ, СПОДІЯ

Казала всім, що я найкращий між парубками, і речами такими мені **надію** подала **(Кул.)**.

Ні, я хочу крізь сльози сміятись, серед лиха співати пісні, без **надії** таки сподіватись, жити хочу! геть, думи сумні **(Л. У.)**.

Приїхала дівчина додому повна **надій**, вона ніби сонце внесла в хату **(Козл.)**.

Сподівалась я невісточки, як ластівочки собі на втіху... Пішла моя **сподіванка** слідком за некрутами **(М. В.)**.

НАДІЯТИСЯ, ПОКЛАДАТИСЯ, СПОДІВАТИСЬ, УПОВАТИ, діал. ПОЛАГАТИСЯ, арх. описовий зворот: НАДІЮ ПОКЛАДАТИ.

Надіявся дід на обід та й води не пив **(Нпр.)**.

Він виявився їй таким, яким вона не **надіялась** його бачити **(Фр.)**.

На Никодима **покладаюсь (Хижн.)**.

Він моря так уже боявся, що на богів не **полагався (Котл.)**.

А на святу неділеньку я й столи позастилаю і в гості вас, матіночко, **сподіваю (Мил.)**.

Не **сподівайтесь**, мати, сина з походу до віку **(Макс.)**.

Ой дівчино, дівчинонько, я в тобі кохався, а ти ж мені одказала, я й не **сподівався (Нп.)**.

Ой на кого ж ти, Марусю, **уповала**, що того Василька сподобала **(Нп.)**.

На Керенського **уповали** куркуль та ліберальний піп, жив іншими іменами солдат революції Пилип **(М. Р.)**.

Я на вас всю **надію покладав**, що ви мені в пригоді станете **(СУС)**.

НАД'ЇЖДЖАТИ, ДОЇЖДЖАТИ, ЗАЇЖДЖАТИ, НАДКОТИТИ, ПІД'ЇЖДЖАТИ, ПІДКОТИТИ, ПОКОТИТИ, ПРИЇЖДЖАТИ, ПРИКОТИТИ, УЇЖДЖАТИ

«Почекаю, може, хто **над'їде** та дасть мені яку раду»,— подумав він **(Коцюб.)**.

На чорного сяду — до моря **доїду (Чуб.)**.

Не **доїжджаючи** госпіталю, Галя зіскочила і побігла **(Трипільс.)**.

Їхав козак із війни та **заїхав** до вдови **(Чуб.)**.

Заїхав за Дунай та й додому не думай **(Ном.)**.

Ми ще засвітла **заїдемо** у Горовицю **(Грінч.)**.

У село вступає військо, **заїжджає** вершник **(Баж.)**.

Заїде Еней до Дідони в гості і буде там бенкетувать **(Котл.)**.

Кілька молодих панів пішло на вулицю, де саме **надкотило** кілька бричок з дамами **(Фр.)**.

Під'їхав до вогню, дивиться — лежить змій **(Рудч.)**.

Під Солодьки **підкочувався**... віз і на ньому сидів Антоній Люборацький **(Свидн.)**.

Щодня одні виїздили, другі **приїздили (Стор.)**.

На ярмарок **покотила**. Прикотила до комори, бере чоботи коркові **(Грінч.)**.

У столицю **в'їздив** Колумб, мов цар який **(С. Г.)**.

НАДКОТИТИ див. НАЇЖДЖАТИ

НАДЛИШОК, ЗАЙВИНА, НАДМІР

Зайвину землі вивозили, скидали в річки, яри **(З газет)**.

Вона зиркала на всіх своїми чималими веселими та ясними карими очима, неначе на всіх бризкала з очей **надміром** свого щастя-долі **(Н.-Л.)**.

Надмір сил у кожнім русі, кров жива в ударі кожнім **(М. Р.)**.

НАДЛІТАТИ, ВИЛІТАТИ, ЗАВІЯТИСЯ, ЗАЛИНУТИ, ЗАЛІТАТИ, ОБЛІТАТИ, ПІДЛІТАТИ, ПОЛІТАТИ, ПОЛИНУТИ, ПРИЛИНУТИ, ПРИЛІТАТИ, УЛІТАТИ

Говориться: 1) про політ птахів; 2) переносно про швидкий рух людей тощо.

Надлетіли гуси з броду, сколотили з піском воду **(Чуб.)**.

Із-за лісу **надлетіла** біла хмара снігу (**Коб.**).

Вилітали орли з кам'яної гори (**Нп.**).

Не вгадали, що **вилетить** орел із-за хмари (**Шевч.**).

Кудись далеко він **завіявся** (**СУС**).

В чужий край не **залітай**, щоб крилечка мати (**Ном.**).

За сто миль **залетіла** (**Ном.**).

Вітри **залітали** в степ, ширококрилі, солоні на смак, з далекого моря (**Риб.**), переносно.

Сюди нізвідкіль не **залетить** вітрець і не сколихне гаряче повітря (**Гонч.**).

Я би тую Україну кругом **облітала** (**Чуб.**).

Ластівка (у)**влетіла** в хату (**СУС**).

Тільки вернувся, миттю **облітав** усіх родичів (**СУС**), переносно.

Підлітала ластівонька до свого гнізда (**Нп.**).

Знявся орел і високо-високо вгору **підлетів** (**Грінч.**).

Уже й не **підлетить** сокіл, знемігся, сів (**Грінч.**).

Полетів голуб та й сів у житі (**Метл.**).

Ой коли б я зозуля, я б до неба **полинула** (**Макс.**).

Козак як голуб: знявся та й **полинув** (**Ном.**).

Ой прийди або **прилини** ти соколоньком до мене (**Метл.**).

Прилітає зозуленька над ним кувати (**Шевч.**).

Будуть пташки **прилітати** калиноньку їсти, будуть мені приносити од родоньку вісти (**Чуб.**).

Прилетів орел з чорної хмари (**Метл.**).

Ластівка (у)**влетіла** в хату (**СУС**).

НАДМІР див. НАДЛИШОК

НАДМІРНИЙ, НЕПОМІРНИЙ

Значення: 1) той, що значно перевищує норму, властиву комусь, чомусь; 2) позбавлений почуття міри; 3) позбавлений пропорційного співвідношення до когось, чогось.

Коли Саня з **надмірною** обережністю ступаючи навшпиньках, повернулась до кімнати, Лара вже спала (**Шовк.**).

За чверть години **надмірних** зусиль ноги Цимбала торкнулись слизького кам'янистого дна (**Борз.**).

Марція: Жінки на сході, може, й непогані, але, на жаль, вони **збавляють** вроду **надмірним** милуванням (**Л. У.**).

Там, під листям, цілі скарби, цілі купи розкішних китяг так і обліпили кущ, так і вгинають лозу під **непомірною** вагою (**Коцюб.**).

Чоботи з жовтої юхти, з довгими дебелими халявами справді здавались **непомірними** і важкими для легкої красивої фігури Черниша (**Гонч.**).

НАДМІРНІСТЬ, НАДМІР, НЕПОМІРНІСТЬ

Боротьба з **надмірностями**, марнотратством, за економію і бережливість у колгоспах має велике народно-господарське значення (**Р. У.**).

Прислухались... до красномовних сеймових докорів «можним панам, земним богам» за їх безумний **надмір** (**Кул.**).

НАДМІРНО, БЕЗМІР, БЕЗМІРНО, ЗАНАДТО, НАДМІР, НАДМІРУ, НАДТО, НЕПОМІРНО Описові звороти: **через край, через міру, над міру.**

Значення: дуже, зверх своїх слів, міри, можливостей, особливо.

Хто горілку-злодійку **надмірно** кохає, той щастя не має (**Нпр.**).

На його блідому виду малювався **безмір** муки (**Коцюб.**).

Здавалось, що Грицько **занадто** довго це робить (**Коцюб.**).

Хуса: ...Щасливий **надмір**, що тебе вітаю (**Л. У.**).

Він побачив людей трохи запізно, **надмір** захоплений своєю їздою (**М. Р.**).

Юра ніколи не пив **надміру**, навіть загалом рідко вживав горілки (**Фр.**).

Андрій Васильович стомився за цей день. **Надто** багато подій, **надто** багато переживань (**Собко**).

Один матрос **надто** сильно загріб, весло зламалося (**Трубл.**).

Не гріє сонце на чужині, а дома **надто** вже пекло (**Шевч.**).

Чи правду Ганна казала, чи видумувала,— ніхто не скаже. Людям, а **надто** горничним, ротів не позав'язуєш (**Мирн.**).

Надто знай та ще й питай (**Нпр.**).

А **надто** вам розказать би, як козак чорнявий під вербою над водою, обнявшись, сумує (**Шевч.**).

А за лихо... та цур йому! Хто його не знає!.. А **надто** той, що дивиться на людей душею (**Шевч.**).

Я його прошу: мовчи, а він **надто** голосить (**Грінч.**).

Наївся **непомірно** — от і заслаб (**СУС**).

А потім села з полем кучерявим від бурячиння... А над тим усім високі **непомірно** комини, мов сосни в горах — тільки що без гілля (**Л. У.**).

Горілки не пив так щоб **через край**, а в компанії не пролле каплі (**СУС**).

НАДМОГИЛЬНИЙ — НАДГРОБНИЙ

НАДОЗОЛЯТИ див. ДОКУЧАТИ
НАДОЇДА, НАЗОЛА

Коли б хто відігнав цю **надоїду**-сороку. Зустріла в ліску і до самого узлісся, мов собака, скреготом своїм провела **(Збан.)**.

Це не корова, а просто **назола**. У хлів її поставиш,— не їсть нічого й не п'є, на пашу випустиш,— теж толку нема **(Грінч.)**.

НАДОЇДАТИ див. НАБРИДАТИ
НАДОЇДЛИВИЙ див. НАБРИДЛИВИЙ
НАДОЇДЛИВІСТЬ див. НАБРИДЛИВІСТЬ
НАДОЇДЛИВО див. НАБРИДЛИВО, ДОКУЧЛИВО
НАДОКУЧАТИ див. НАБРИДАТИ
НАДОКУЧЛИВИЙ див. НАБРИДЛИВИЙ
НАДОКУЧЛИВІСТЬ див. НАБРИДЛИВІСТЬ
НАДОКУЧЛИВО див. НАБРИДЛИВО
НАДОЛОБЕНЬ див. ДУРЕНЬ
НАДОЛУЖУВАТИ — НАГАНЯТИ
НАДОСПІВАТИ див. НАСПІВАТИ

НАДПЛИВАТИ, ЗАПЛИВАТИ, ДОПЛИВАТИ, ПЕРЕПЛИВАТИ, ПІДПЛИВАТИ, ПОПЛИВТИ, ПОПЛИНУТИ, ПРИПЛИВАТИ, ПРИПЛИНУТИ

Тим ясним шляхом звільна барка **надпливає (Фр.)**.

Коли (дараба) **надплила** ближче, Євгеній міг розпізнати те товариство, яке плило на дарабі **(Фр.)**.

Валерій **запливав** далі й далі, плив розгонисто, злітаючи над хвилею **(Ільч.)**.

Тастан з таким напруженням вдивлявся в темінь, що в нього очі **запливали** сльозами **(Десн.)**, переносно.

І їй здається: виринає із-за хвилі човен, **доплива (Шевч.)**.

І по олімпському закону уже ти пекла не минеш, бо треба кланятись Плутону, а то і в Рим не **допливеш (Котл.)**.

Вік прожить — не море **переплить (Нпр.)**.

Ой крикнула лебідонька, море **переплинувши (Чуб.)**.

Дніпре! Дай своїм синам удачу мати. Накажи ти ясенам з вітром розмовляти, щоб у сивій димці не почули німці, як нам хвилі розгортати, як **перепливати (Слово...)**.

За лісами, за степами тебе не видати і бистренькими водами до тебе не **перепливати (Чуб.)**.

Підплив до плоту **(СУС)**.

Море переплив, а до берега **підплив** — утопився **(Нпр.)**.

Так говорять про людину, яка почала справу успішно, а закінчила невдало.

Під старість **підпливали**, та не було у їх цілий вік дітей **(Рудч.)**, переносно.

Як сіконе її, так вона кров'ю і **підплила (Манж.)**, переносно.

Горить Сміла. Смілянщина кров'ю **підпливає (Шевч.)**, переносно.

Поплив на той бік річки **(СУС)**.

Враз подано команду, ледве чуту: — Сідайте! Ну, щасти... І **попливли** через Славуту **(Слово...)**.

Та й замовкла русалочка в Дніпрі **попливнула**, мов пліточка **(Шевч.)**.

Бистренькою річечкою на Дунай **попливнеш (С. Г.)**.

Івашечку, мій синочку, **приплинь, приплинь** до бережка **(Н. каз.)**.

Припливла до берега **(С. Г.)**.

НАДПЛІТАТИ, ДОВ'ЯЗУВАТИ, ДОПЛІТАТИ, НАВ'ЯЗУВАТИ, ПІДПЛІТАТИ, ПРИПЛІТАТИ

Значення: 1) дов'язувати збільшуючи в розмірі) якісь речі, предмети шляхом плетіння, в'язання; 2) зв'язувати в снопи скошений хліб, траву тощо; 3) зв'язувати докупи якісь речі.

Короткі віжки треба **надплести (СУС)**.

Ми **дов'язали** сьогодні пшеницю.— А ми свою вчора дов'язали **(Грінч.)**.

Дов'язати снопи **(СУС)**.

Треба **доплести** панчохи **(СУС)**.

Доплів батіг **(СУС)**.

Настя встигла **нав'язати** копу і тепер загрібала за собою колоски **(Кач.)**.

Стала збиратись (Івга), **нав'язала** у торбу, чого їй треба було **(Кв.-О.)**.

Ой там моя хатонька край води з високого дерева — з лободи. А я ж к тому сінечки **приплету** з високого дерева — черету **(Нп.)**.

Да плетуть сітки да на твої дітки. І на тебе, сіра утінко. Да нехай же плетуть і **приплітують**, я ж того не боюся **(С. Г.)**.

НАДРИВ, НАДСАДА

Значення: дія, праця, яка шкідливо впливає на здоров'я людини.

З **надривом** і хрипом у голосі перекопував Бубир, що її (Ганну Дмитрівну) не розуміють **(Коп.)**.

З великою худобою животу **надсада**, з хорошою дружиною серденьку відрада **(Нп.)**.

Там, далеко внизу, хтось гукав довго, з **надсадою**: «Даваї поро-он!» **(Донч.)**.

Та чи не буде йому якої від того **надсади? (Кв.-О.)**.

НАДРИВАТИ(СЯ), ПІДІРВАТИ(СЯ), ПІДРИВАТИ(СЯ), НАДСАДЖУВАТИ

А Соловей аж горло **надриває** і на всі заставки співає **(Гліб.)**.

Це ти як заграєш, серця **надриваєш**. Чо-

му ти, сопілко, так тужно співаєш? **(Шпак)**, переносно.

З страху серце **надривалось (Руд.)**, переносно.

І щось наче **надірвалось** всередині від того погляду **(Стельм.)**, переносно.

(Павло Павлович) і не намагався смішити, а дехто в залі аж **надривався** від реготу **(Минко)**, переносно.

Що ти, дурний, тягаєшся з такою камінюкою? Ще **підірвешся (Манж.)**.

Вона любила школу, любила свою роботу, при якій втрачала голос, хрипла, **надсаджувала** груди **(Коцюб.)**.

НАДРИВНИЙ, НАДСАДНИЙ

Зіна не почула ні свого **надсадного** репету, не відчула й своїх рясних — у два ручаї сліз **(Смол.)**.

І раптом Васчин **надривний** крик припинився **(Собко)**.

НАДРИВНО, НАДСАДНО

Кричав хтось з берега довго й **надривно (Риб.)**.

Семен теж відчув, як йому щось у горлі залоскотало, і він теж почав **надсадно** вигукувати — «слава», «хай живе!..» **(Панч)**.

І в усіх вагонах чути було, як **надсадно** пихкотить паровоз, з останніх сил своїх витягаючи поїзд на перевал **(Шовк.)**.

НАДРІЗУВАТИ, НАКАРБОВУВАТИ

Значення: робити (вирізувати) насічки, зарубки на чомусь — дереві, різних металевих речах тощо...

Лукаш хоче **надрізати** ножем березу, щоб сточити сік, Мавка кидається і хапає його за руку **(Л. У.)**.

Накарбував, мов пугою по воді **(Ном.)**.

На тобі... більше **накарбовано**, ніж у тебе волосся на голові **(Кул.)**.

НАДРІЧКОВИЙ, НАДРІЧНИЙ

Тепер він (водоспад) був оточений слізпучим **надрічковим** повітрям **(Стельм.)**.

Хлопець крихітку здригнувся, коли його обвіяв свіжий **надрічний** вітерець **(Фр.)**.

НАДРОЧИТИ, НАЦЬКУВАТИ

Надрочив собак на мене **(Грінч.)**.

Налагожусь писать..., — нічого в голову не лізе. Примірявсь, примірявсь, а далі й думаю: він дуже ласий до дівчат,— нехай же посміється,— взяв та й **надрочив... (Стор.)**.

Слово «надрочити» тут ужито в переносному значенні — невідкладно написати щось про когось.

Нацькувала б мене всіма собаками на селі **(Н.-Л.)**.

Царський уряд сіяв ворожнечу серед народів Кавказу, намагаючись **нацьковувати** один народ на другий **(УРС)**, переносно.

НАДСАДА див. НАДРИВ

НАДСАДЖЕНИЙ, ПІДІРВАНИЙ

В його хрипкому, **надсадженому** голосі відчувала Шура затаєну тоску **(Собко)**.

Вже недовго йому ряст топтати з таким **підірваним** здоров'ям **(Фм.)**.

НАДСАДЖУВАТИ див. НАДРИВАТИ

НАДСАДНО див. НАДРИВНО

НАДСИЛАТИ(СЯ), ВИСИЛАТИ(СЯ), ДОСИЛАТИ(СЯ), ПОСИЛАТИ(СЯ), ПРИСИЛАТИ(СЯ)

Значення: 1) посилати когось, щось кудись; 2) бути посланим кимось кудись, до когось.

Лист **надіслав** просто у волость **(Барв.)**.

Уряд СРСР **надіслав** у багатостраждальну польську столицю братню допомогу хлібом, борошном і іншими продуктами **(Дмитерко)**.

Підприємства країни **надсилають** у Каховку різне устаткування, машини **(Р. У.)**.

Після того, як поїхав я вчитись, Мотря **надіслала** мені в школу листа **(Вас.)**.

Сьогодні поштою **вислав** йому давно обіцяного листа **(Фм.)**.

Щонеділі до дівчини товариша **посилає (Чуб.)**.

Пошли дурня по раки, а він жаб наловить **(Нпр.)**.

Посилай, посилай, серденько моє, частенькії листи **(Метл.)**.

Став він крадькома до хліба руку **посилати (Мирн.)**, переносно.

У світлицю ввійшов,— низький поклін **посилає (А. Д.)**, переносно.

Кланяється, каже, пан Запічанський **прислав** подарунок **(Рудч.)**.

Ой хоч сватай, хоч не сватай, та хоч **присилайся**, а щоб слава не пропала, що ти женихався **(Нп.)**.

НАДСИЛЬНИЙ, НЕПОСИЛЬНИЙ

Ворухнути рукою або ногою видавалося мені величезною **надсильною** працею **(Фр.)**.

Тільки старим людям не спиться — ворочаються вони з боку на бік, стогнучи та охаючи, болять у них старі кості, натруджені замолоду **непосильною** працею, а сумні думки, як чорна галич, окривають старечі голови **(Мирн.)**.

НАДСИЛЬНО, НАДМІРНО

Серце **надсильно** билося в моїх грудях **(Фр.)**.

Надмірно горілку пив та й віку собі вкоротив **(Нпр.)**.

НАДСЛУХУВАТИ, ВИСЛУХУВАТИ, ДОСЛУХУВАТИСЯ, ПІДСЛУХУВАТИ, ПРИСЛУХАТИ(СЯ), ПРИСЛУХУВАТИ(СЯ), ПРОСЛУХУВАТИ, УСЛУХУВАТИСЯ

Осип став **надслухувати** і нарешті пізнав голос свого синка **(Черемш.)**.

Всі йшли озираючись і **надслухували** пильно **(Фр.)**.

Природно, що мати мусить всіх втішати, **вислухувати**, лікувати, бити й пестити, а сама ніколи не валитись з ніг **(Гонч.)**.

Він довго стояв під вікном... пожадливо **дослухуючись** до кожного слова **(Куч.)**.

Він звик вгадувати найменше бажання батька, **дослухатися** кожного його слова **(Скляр.)**.

Підслухав, що змій каже його вбить **(Рудч.)**.

Дивиться, як ходить, **прислухає**, як гомонять **(М. В.)**.

От прийшли та й **прислухаються**, що люди говорять **(Манж.)**.

До всіх приглядавсь, і пильно **прислухавсь (Гліб.)**.

Прислухалась, ніби боялась, щоб не піймали того, хто її скривдив **(Стор.)**.

Іще слухає-**прослухає**, чи не судить його де козак або мужик **(А. Д.)**.

Слухаю, ніби грім гримить, услухаюсь дужче, аж то з гармат палять **(Фм.)**.

НАДТИНАТИ, НАДРІЗУВАТИ, НАДРУБУВАТИ, НАДТОРЧИТИ, УТИНАТИ

Значення: укорочувати якісь речі, предмети тощо.

З панами подружи, язик за зубами держи: довгий **надітнуть**, короткий — витягнуть **(Нпр.)**.

Другий варіянт: З панами дружи, язик за зубами держи: довгий — **надріжуть**, короткий — витягнуть.

Десять разів мір, а раз **утни (Нпр.)**.

Другий варіянт: Сім раз відмір, а раз **відріж**.

Коли б я знала, котрий голуб мій, то я б його **назначила... (С. Г.)**.

Не тримай з панами спілки, бо як твоє довше, то **(у)втнуть**, а як коротше, то витягнуть **(Ном.)**.

НАДТО див. ДУЖЕ, НАДМІРНО

НАДТОЧУВАТИ, ДОТОЧУВАТИ, ПІДТОЧУВАТИ, ПРИТОЧУВАТИ

Сорочечка куца — треба робити, щоб **надточити (Ном.)**.

Треба розуму **надточити**, де сила не візьме **(Ном.)**, переносно.

Старі якраз сиділи перед пекарнею: їм Войський подає бісквітів і слівце **доточує** своє **(пер. М. Р.)**, переносно.

Варвара ночі увірвала, а дня **приточила (Ном.)**, переносно.

Ой гуць-гуць! — сорочечки куці,— будем робити, щоб **приточити (Ном.)**.

НАДУЖИВАННЯ, ЗЛОВЖИВАННЯ, НАДУЖИТТЯ

Надуживання святих любові прав і жизні занедбалість **(Кул.)**.

Комісар: Семен Перун має бути арештований за **надужиття** при поборі податків **(Фр.)**.

НАДУЖИВАТИ, ЗЛОВЖИВАТИ

Старий **надуживав** горілкою: з горілки й дуба дав **(Фм.)**.

Він **зловживає** їх боязкість і полохливість для своїх жартів **(Н.-Л.)**.

Надумувати(ся), вигадувати, видумувати, вимети́ковувати, вимишляти, вимізковувати, вимірковувати, вимудровувати, додумувати(ся), домислитись, домізкуватися, доміркуватися, дорозумітися, зметикувати, намислити, наміркувати(ся), передумати, подумати, пригадувати, придумувати, приметиковувати, примірковувати, примислювати

Значення: процес думання людини з припущенням різних комбінувань, варіянтів думки.

Надумав я поїхати з тобою в гостину до твоїх **(Л. У.)**.

Гриць такий хлопець, що коли щось **надумає**, то ніяких перепон для нього немає **(Ткач)**.

Учитель навіть посміхнувся. Тепер цілком ясно, що дружина **надумала** порадувати його **(Коп.)**.

Сидить вовк сам собі — так їсти хочеться! Обшукав він скрізь, перекинув, що було в санках,— нема ніде нічого. Думав, думав і **надумав**: «З'їм бичка та й утечу!..» **(Нар. казка)**.

Вона **надумалася** попросити бабу, щоб перебралася до неї **(Фр.)**.

От тільки Оленка **надумалась** топити піч. Телесик вибіг у двір **(Тич.)**.

Дідона **вигадала** грище **(Котл.)**.

Як почала **вигадувати** — і те не добре, і се не гаразд, дайте такого, що й не знаю якого **(С. Г.)**.

«Вигадувати» вжито з відтінком вередування.

Уляна вигадки **вигадує**, квітки пришиває **(Мирн.)**.

Яких тільки казок не **вигадав** народ про те, як люди шукають щастя і знаходять його! **(Р. У.)**.

Побоюючись ворожої авіяції і розвідки, ми **вигадали** рухливі багаття **(Верш.)**.

Глухий не дочує, так **вигадає (Нпр.)**.

Сліпий не побачить, так **видума (Ном.)**.

Видумав таке, що й купи не держиться **(Нпр.)**.

Вимети́кував отаку казку **(С. Г.)**.

Я тобі таку кару **вимислю**, що ти й не бачила й не чула **(М. В.)**.

Індульгенції **вимислив** папа Римський (СУС).

Про що іншому і згадать страшно, а низовець **вимізкує** (Кул.).

Треба було **виміркувати** що інше (С. Г.).

Таке **вимудрував**: ні в тин, ні в ворота (Нпр.).

Він, напевне, уміє думати надто повільно і **додумувати** до кінця (Коп.).

Додумались вони (жаби), що із такого дива не буде пива і почали вередувать (Гліб.).

Сама собі **домислююсь**, що мені робити (Барв.).

Усяке зараз **домислялось**, куди вони простують (Кул.).

Домізкувались, що у вдови Загірньої не один син, а іменно... два (Кул.).

Та вже **дорозумувалися**, щоб рубати його та його ж шаблею (СУС).

Що там **намислить** чи зробить, мати удові похваляться (М. В.).

Намислив Іванко знову спробувати свою силу (Нар. казка).

Намислив Тимко зробити таку машину, щоб поливала городи (Донч.).

Чи **наміркуюсь** встать, чи сісти, чи лягти — вже ти й попередив мене, вже й думку знаєш ти (Г.-Арт.).

Яких думок **не передумала** московка (Н.-Л.).

Попроси, щоб дав він вільготи, щоб **передумати** мені, що в мене дома є (Чуб.).

Ой думала я, **передумала** я: одур голову **бере**, що далеко він живе (Нп.).

Багато **передумав**, та нічого й **не придумав** (Нпр.).

Не **придумать**, мати, да й не **пригадати**, яку тобі пташечку з гостинцем прислати (Чуб.).

Надурювати, видурювати, задурювати, здурювати, манити, обдурювати, об'єгорювати, обманювати, обмарювати, обмахляти, обмахлавити, обмахорити, обморочувати, обшахрувати, одурювати, оманювати, омилити, отуманювати, ошахрати, ошукати, передурити, піддурювати, підкузьмити, підманювати.

Описові звороти: візка підвезти; в дурні пошити(ся); в шори убрати.

Синоніми даної групи використовують в живій народній і літературній мові з негативним забарвленням у значенні — шахраювати, обдурювати когось.

Пан наробив нами, **надурив** з нас... А нам хіба з голоду пропадати? (Мирн.).

Не раз лучалося, що Романко **обдурював** Семена, звичайно, в дрібничках. Видурить що в нього та ще й регоче (Коцюб.).

Мене, такого пана, сюди **задурювать** прийшла... (Гліб.).

Не **здуриш** аптекаря купервасом (Нпр.).

Привела сина додому та й не довго втішалась. Попереду **манила**, хто питав, начебно вона одпросила свого сина (Н.-Л.).

А не **маните** ж? Справді зробите? (Грінч.).

Обдурювати якось ніяково та ще й гріх (Н.-Л.).

ОБ'ЄГОРИТИ див. ПІДКУЗЬМИТИ.

Отак наші сіромахи... **Обманюють**: виніс сім мішків із погреба глини та шажка й луп! (Ном.).

Наталка **обманювала** вас, коли казала, що ви їй не рівня (Котл.).

Це він не приходив, а так мене щось **обмарило** (Грінч.).

Блукаю в лісі: відкіля не вийду, знову ж на те місце, наче нечиста сила **омарила** мене (Грінч.).

Значення: обмарити — галюцинаційне видіння, обман зору.

Обмахлярувати (С. Г.).

Він мене зовсім **обмахорив** (Грінч.).

ОБМОРОЧУВАТИ див. приклад ОБМАРИТИ

ОБШАХРУВАТИ див. приклад ОШАХРАТЬ

І премудрих немудрі **одурять** (Шевч.).

ОМАНЮВАТИ див. Словн. Грінч.

Чого плачеш, моя мила? Мене доля **омилила** (С. Г.).

Тая надія значно нас **омилила** (Літопис С. Величка).

ОТУМАНИТИ. Обманити Див. Словн. Грінч.

Мислить все когось **ошахрати** (С. Г.).

Не їми віри запорожцям,— вони тебе очевидьки **ошукають** (Кул.).

Не гріх дорого продати, гріх на мірі **ошукати** (Нпр.).

Чи він продає, чи він купує, то все не на користь собі, усяке його **ошукае**, аби хто схотів (М. В.).

Скільки не дури — всіх не **передуриш** (Нпр.).

Треба його провчити, щоб не **піддурював** чужих жінок (Котл.).

ПІДКУЗЬМИТИ.

Примітка. Слова-синоніми — **підкузьмити, об'єгорити** — семантично визначають одне й те ж поняття — обдурювати, обшахрати.

Походження їх таке:

За дореволюційних часів поміщики царської Росії наймали строкових робітників для польових робіт. Строк найму починався повесні на Юрія-Єгорія (Ігорія) — церковне свято «Георгія Побідоносця» в квіт-

ні місяці,— а кінчався теж на церковне свято «Кузьми й Дем'яна» — осінній місяць листопад, коли в полі закінчувалась робота. Тижневий строк для розрахунків називався «Кузьминками».

Під час розрахунків пани-поміщики та їх управителі обдурювали робітників, відраховували з їхнього заробітку гроші за вигадані прогули, штрафи, приписували гроші, яких ніколи не брали заробітчани.

Після такого «розрахунку» приходив робітник до своїх товаришів з порожнім гаманцем і з гіркотою говорив: «Оце підкузьмили так підкузьмили пани...» Слово — об'єгорити — своїм змістом тісно пов'язане із словом підкузьмити, тобто обдурювати.

Ти ж мене **підманила**, ти ж мене підвела, ти ж мені молодому вечеряти не дала **(Нп.)**.

НАДУТИЙ див. НАБУНДЮЧЕНИЙ

НАДУШУВАТИ див. НАДАВЛЮВАТИ

НАДХОДИТИ, ЗБЛИЖАТИСЯ, НАБЛИЖАТИСЯ, НАСТАВАТИ, НАСТУПАТИ, НАСУВАТИ(СЯ), ПІДХОДИТИ, ПРИБЛИЖУВАТИСЯ, ПРИХОДИТИ

Значення: 1) рух по землі, воді, в повітряному просторі за допомогою різних засобів, в різних напрямках з наближенням до когось, чогось; 2) рух у часі: зміна пори року, доби; зміни в житті людини — дитинство, старість; 3) переносне значення.

Від міста шляхом **надходила** молодиця, й стрічалися вони з дівчинкою, й разом додому поверталися **(М. В.)**.

— Не сходяться (люди — **А. Б.**) щось,— турбується Марко.— Ще рано, **надійдуть** **(Коцюб.)**.

Хлопці **надійдуть** славні та любі **(Шп.)**.

Завада: ...Ось твій батько **надходить**, я з ним поговорю **(Фр.)**.

К и л и н а. (**Надходить** з матір'ю до Мавки): Добридень, дівонько! **(Л. У.)**.

Прийшла дівчина жати і постать зайняла, почула те ридання і ближче **надійшла** **(Л. У.)**.

Надходив день Зосиних іменин **(Н.-Л.)**, переносно.

Надходить вечір, рожевіє зеленню обрій **(Шпак)**, переносно.

Осінь **надходить**, літо минає **(Л. У.)**.

Надійшла весна весела **(М. Р.)**.

Надійшла ніч холодна, доцова, осіння **(Шиян)**, переносно.

Петрусь чув своїм дитячим серцем, що **надходить** якесь лихо **(Фр.)**.

Кожного дня на адресу газет, журналів і видавництв **надходять** листи читачів — робітників і студентів, колгоспників і аґрономів, інженерів і вчителів **(Л. Г.)**.

Опівдні **надійшли** недобрі вісті **(Шиян)**.

Глядить, щось їде по дорозі, коли **зближається**, аж то Кіндрат **(Гліб.)**.

Ворог **зближається**, з'єднаймо свої сили проти нього **(Фр.)**.

Професор грізно **зблизився** до нього **(Фр.)**.

Димок на обрії густішав. То **наближався** Денис Жердяга з своїми товаришами **(Скляр.)**.

Учителька підвелася й **наблизилася** до гостя **(Ле)**.

Поїзд **наближався** до станції Луганськ **(Панч)**, переносно.

Наближався вечір **(Коцюб.)**.

Ремонт мартенівської печі **наближався** до кінця **(Ле)**, переносно.

Жнива кінчались, **наставав** вільніший час **(Н.-Л.)**.

У людини, як і в птаха, **настає** в житті такий час, коли в неї міцніють крила **(Козач.)**.

Весна для всіх **настала**. Дарунки всім несе вона ясна **(Л. У.)**.

Настане горенько твоє **(Шевч.)**.

Богунці на Чернігів йдуть. Богунці гайдамаків б'ють і **наступають** безупинно **(Шер.)**.

На країну Італьянську сильне військо **наступило** **(Л. У.)**.

Наступила велика весна **(Гонч.)**, переносно.

Ой **наступає** та чорна хмара, став дощ накрапати **(Нп.)**.

По сміху плач **наступає** **(Ном.)**.

А збоку **насувала** темна ніч, мов чорна хмара **(Мирн.)**.

Насував осінній мокрий вечір **(Скляр)**.

Щось **насувало** грізне. Потемніло, завітрило, закрутила курява **(Вас.)**.

Заробітчани все йшли та йшли... Уже й захід сонця став жовтіти та бліднути: ніч **насовувала** на землю **(Мирн.)**.

Смерком з заходу **насунули** хмари **(Трубл.)**.

Оце поспінуть полуниці, **насуне** миру повен ліс: баби, дівки та молодиці — увесь столочать сінокіс **(Манж.)**.

Весь город **насунув** у світлиці **(Н.-Л.)**.

З півночі **насувалася** чорна хмара **(Куч.)**.

Просто з поля **насувалися** машини з громоздкими вантажами **(Гонч.)**.

Насувалась ніч **(Шер.)**.

День кінчався і ніч **насувалась** бліда **(М. Р.)**.

Се питання **насувалось** мені не раз, коли я згадував Маріяна **(Фр.)**.

Підходить до тієї хатки,— аж кіт їсть м'ясо **(Рудч.)**.

Чоловік до чоловіка буває **підходе (Грінч.)**.

Переносне значення — буває схожий.

Можна під її **підійти** чи ні? **(С. Г.)**, переносно — спокусити.

Як пустили його в колодязь, то вода вгору **підходить (Рудч.)**, переносно: рухається вгору.

Стали **приближуватися** до села, аж туди уже й сонечко сідало **(Фм.)**.

Коли це **приходить** до його лисичка та й питає **(Рудч.)**.

Прийшов до його отаман його, бере за рученьку, жалує його **(Нп.)**.

Прийшла звістка до милої, що милого вбито **(Метл.)**.

Ой як **прийде** ніч темненька, я не можу спати **(Чуб.)**.

Що як **прийде** суботонька,— я змиюся й розчешуся **(Нп.)**.

Прийшли літа, минулися,— я їх не лічила **(Чуб.)**.

До смерті своєї до пам'яті не **приходив (Драг.)**.

Див. ще ІТИ

НАДЩЕРБИТИ, ВИЩЕРБИТИ, ПОЩЕРБИТИ

Значення: ушкодити лезо ножа, сокири, шаблі, якусь іншу річ об щось залізне, кам'яне, кістку тощо.

Як колов дрова, напоровся на гвіздок і **надщербив** сокиру **(Фм.)**.

Вищербила ніж **(Грінч.)**.

Гей коняку турки вбили, ляхи шаблі **пощербили (Щоголів)**.

НАДЯГАТИ див. НАДІВАТИ

НАДУТИСЯ, НАЖАБИТИСЬ, НАПИНДИТИСЬ, НАПИНДЮЧИТИСЬ, НАСУПИТИСЬ, НАПУЖИТИСЬ

Говориться: 1) образно про птахів, які пужать, наїжують своє пір'я; 2) про хвастливо-чваньковиту людину, яка намагається зовні удавати з себе когось, щось.

Іноді слово — **надутися** — використовують у значенні гніватись — бути незадоволеним кимось, чимось. В таких випадках часто використовують прислів'я: **надувся**, як ковальський міх, **надувся**, як сич на погоду...

Скільки не **надимайся**, більший не будеш **(Нпр.)**.

Надувся, як сич на погоду **(Нпр.)**.

Напиндючився, як переяславський індик **(Нпр.)**.

І так же то (півень) **напизиться** і **надметься** і виступа так пишно **(Сим.)**.

Мати: А ти проти неї нащо **нажабилася**? Мирненько треба, мирненько, гарно **(Тич.)**.

Шаровари **напужились (Кв.-О.)**.

Насупиться, як той сич **(Ном.)**.

Іноді слова **надутися, насупитись** семантично забарвлені відтінками слова гніватися на когось, бути незадоволеним кимось, чимось: **насупився**, як тума (мовчазно-гнівний), **надувся** як жаба на купину (чваньковито-погордий...)

Див. ще НАБУНДЮЧИТИСЬ

НАЖАЛІТИСЯ, НАЖАЛУВАТИСЯ, НАСКАРЖИТИСЯ, ПОЖАЛІТИСЯ, ПОСКАРЖИТИСЯ

Пріська: Ото вже **нажаліється** матері **(Вас.)**.

Тимоха **нажалується** батькові **(Кв.-О.)**.

Наскаржився такого, що й у міх не вбереш **(Фм.)**.

Панночка **пожалкувалась** на тебе, старий **(М. В.)**.

НАЖАХАНИЙ див. НАЛЯКАНИЙ

НАЖАХАТИ див. НАЛЯКАТИ

НАЖАХАНО див. НАЛЯКАНО

НАЖИВА див. ВИГОДА

НАЖИВАТИ див. НАГРОМАДЖУВАТИ, ДБАТИ

НАЖИВКА, НАЖИВА, ВАБА, МАНИВО, ПОВАБ(у), ПОВАБА, ПІДКУС, ПРИВАБА, ПРИМАНКА, ПРИНАДА

Риба почула наближення теплих днів. Вона неначе здуріла з радощів і краще почала хапати **наживку (Донч.)**.

Я поправляю **нажив**,— і спадають з вудилища краплі **(М. Р.)**.

Смагляве личко сяяло від щастя, округленими ставали оченята, коли хапав **наживу** окунець **(М. Р.)**.

Обіцався тільки для **ваби (СУС)**.

А самому як кортіли й любощі й молодецькі **ваби (Барв.)**.

Із сього благословенного навіки **повабу** виникла їх думка... **(Кул.)**.

Шкода нашого **повабу** й залицяння **(Кул.)**.

Поваба, котрою нас манять із тихих хуторів **(Кул.)**.

Горох — людська **приманка (Ном.)**.

Дід зробив сільце, насипав **принади**, поставив те сільце **(Рудч.)**.

В мене **принада**, що сама я молода **(Нп.)**.

Хто ж удержиться, щоб на таку **принаду** не піти **(Кул.)**.

Дівчина любила, серденько явила і **принаду** дала та й зачарувала **(Нп.)**.

Усміх розлився по його очах, додаючи їм ще більше **принадності (Фр.)**.

Див. СПОКУСА, ВАБА

НАЖИРАТИСЯ, НАБРЕВКАТИСЬ, НА-

БРУСУВАТИСЬ, НАБУХАТИСЬ, НАГЛИТАТИСЬ, НАКЕПКАТИСЬ, НАЛИГАТИСЬ, НАЛОПАТИСЬ, НАЛУПИТИСЬ, НАПОРАТИСЬ, НАРЕПАТИСЬ, НАПЕПКАТИСЬ, НАТРІСКАТИСЬ, НАТЬОПАТИСЬ, ОБЖИРАТИСЬ, ОБРЕВКАТИ, ОБ'ЇДАТИСЬ, ОБЛОПАТИСЬ, ОБТРІСКАТИСЬ

Дана синонімічна група використовується в живій розмовній мові, а також і в мові літературній з неґативним забарвленням як вульґаризми.

Ніяк не **нажереться** (**Грінч.**).

Набревкатись (**С. Г.**).

На тобі яйце та **набухайся** добре (**Ном.**).

Накепкався, як свиня браги (**Ном.**).

Наглитався галушок, аж лоб твердий став (**Нпр.**).

І от Гордій все ми та ми. І тільки добре **налигався** — вже до Тетяни засміявся (**Рудан.**).

Налигався, як Мартин ліпла (**Ном.**).

Сам напився, **налопався**, а дітям нема (**Мирн.**).

Налупився, як Рябко дерті (**Нпр.**).

Як я **напоровся** борщу (**СУС**).

Нарепкався, як свиня браги (**Нпр.**).

Натріскався так, що й не встане (**СУС**).

Натьопались наші борщу та каші (**Нпр.**).

Уже **натьопався** кваші (**Грінч.**).

Обревкався, як циган сала (**Нпр.**).

Обжерся, та й болить живіт (**Грінч.**).

Дуже **об'ївся** тих ласощів (**СУС**).

Так **облопався**, як живіт не трісне (**Фм.**).

Іноді замість форми слова **облопатись** вживають форму — **облупитись.**

Так **обтріскався** галушок, що ледве дише (**СУС**).

НАЗАВЖДИ, ДОВІКУ, НАВІК(И), НАЗАВСІГДИ, НАЗАВІДИ, НАЗАВШЕ, НАЗОВСІМ, ПОВІК

К о ш о в и й: Беру я булаву із рук твоїх, Богдане, щоб передати на великій раді її тобі **назавжди** (**Корн.**).

Невже я їх мушу забути, повинна їх покинути **назавсігди?** (**Н.-Л.**).

Трудяща копійка годує **довіку** (**Ном.**).

Десь ти мене молодую **навіки** покинув (**Нп.**).

Сади розкриваємо навстіж для молодості і краси, бо Київ наш людському щастю **належить назавше й навіки** (**Баж.**).

Сиві і мляві хмари, немов **назовсім** спустилися й назавжди простелились на полях (**Смол.**).

Я другої не любив і любить не буду, тебе ж, моє серденятко, **повік** не забуду (**Нп.**).

НАЗАХВАТ, НАРОЗХВАТ

Коли оце ви навезли нових книжечок, то й люди читатимуть **назахват** (**Н.-Л.**).

Нарозхват беруться газети, що пахнуть ще свіжою фарбою (**Шер.**).

НАЗБИТКУВАТИСЬ, НАГЛУЗУВАТИ(СЬ), НАЗНУЩАТИСЬ, НАКПИТИ(СЬ), НАСМІЯТИ(СЬ), ПОГЛУЗУВАТИ, ПОГЛУМИТИСЬ, ПОГЛУМУВАТИ, ПОЗБИТКУВАТИСЬ, ПОЗНУЩАТИСЬ, ПОКЕПКУВАТИ, ПОКПИТИ, ПОШКИЛЮВАТИ (НАШКИЛИТИ)

Значення: надміру зневажливо, насмішкувато-глузливо поводитись із кимось, чимось; ставитись до когось, чогось з неповагою, глузом.

П'ять літ служив я. Що вже клятий німець **назбиткувався** наді мною (**Фр.**).

Наглузував(ся) (**С. Г.**)

Наглумився з мене да ще й перед людьми (**Барв.**).

...Віддали його до пана в економію товар пасти. Що вже тоді **назнущалися** з його досхочу, що наштовхалися (**Коцюб.**).

Дивне, хвилююче почуття навіки запало в душу. Провчили панів! **Назнущалися** вже як хотіли з Харитоненка! (**Горд.**).

І кілько си з нього **накпили** (**Федьк.**).

Не на те мене мати родила, щоб Маруся з козака **накпила** (**Грінч.**).

Хотів я, мати, з сироти **насміяти** (**Чуб.**).

Було б тобі та й не дати з себе **насміятись** (**Нп.**).

Позбиткуватись (**С. Г.**).

Почув... і сміхом посміявся на небі з них, безумних, **поглумився** (**Кул.**).

Знаю вашу славу: **поглузують, покепкують** та й кинуть під лаву. (**Шевч.**).

НАЗБІГАТИСЯ, НАЗБИРАТИСЯ, ПОНАБІГАТИ, ПОНАЗБІГАТИСЬ

Значення. Масовий рух, переважно ногами по землі — збиратися кудись, до когось, в якесь місце.

Мишей до біса **назбігалось** (**Гліб.**).

Як **назбиралося** звірей, людей дивитися на чудасію (**Гліб.**).

Понабігала з слободи дітвора до діда (**Драг.**).

Панства усякого **поназбігалось** (**Рудч.**).

НАЗВА, ЗАГОЛОВОК, НАЗВИСЬКО, НАЗВИЩЕ

Значення. Про йменння — назву людини, предмета, речі, твору, статті тощо.

Поїзд мчить, пробігають **назви** поліських станцій (**Гавр.**).

На конверті написано було тільки її ім'я і **назва**, та проте Целя запаленілася, скинувши оком на адресу (**Фр.**).

Ковальчук розгорнув газету, пробіг очима **заголовки** і, склавши її вчетверо, знову поклав на стіл (**Трубл.**).

Я кров свою віддам, щоб горде **назависько** оборонця депутата, заслужене життям, і виправдать життям **(Баж.)**.

Перша вся була отаманська. Та тим, що її тягли недалечко од куреня, цебто од дому, звалась Домахою. Це було таке її **назвище (Н.-Л.)**.

НАЗВАНИЙ, НАРЕЧЕНИЙ

Значення. Про доброзичливу людину, що прихильно, по-батьківському, по-братерськи ставиться до когось нерідного, чужого.

Василь гаряче: Батьку! тату! хоч нерідний, то **названий (Мирн.)**.

Тут відразу пізнав чоловік свого **названого** батька **(Нар. казка)**.

Один тільки брат **названий** остався на всім світі **(Шевч.)**.

Примітка: **Названий батько** — нерідний батько, який ставиться до когось, як до рідного: **Названий брат** — побратим, кревний друг-товариш. Побратими ставляться один до одного, як рідні брати.

Мишуня розумів душевний стан **нареченого** свого батька **(Янов.)**.

Значення див. **названий**.

Задумала Орлиха свого Василя одружити, стала шукати йому **наречену (М. В.)**.

До кипариса магнолія чолом заквітчаним ніжно схилилася, як молода до свого **нареченого (Л. У.)**.

Він привітався, підійшов до **наречених**, поздоровив їх **(Собко)**.

Примітка: Наречені — жених і невіста. Часто кажуть **заручені**. — Ой, ти, дівчино **зарученая**, чого ти ходиш засмученая? Ой знаю, знаю, кого кохаю, тільки не знаю, з ким жити маю... **(Нп.)**.

Наречені — заручені — умовна назва жениха і невісти до шлюбу. Під час шлюбу й весілля їх називають молодими — молодий, молода. А після весілля — чоловік, жінка або молодиця.

НАЗВОРОТ див. НАВИВОРОТ

НАЗДОГАНЯТИ, ДОГНАТИ, ЗДОГНАТИ, ЗУСПІТИ, НАГНАТИ, НАСПІТИ, НАСТИГНУТИ, ПЕРЕГНАТИ, УГАНЯТИ(СЯ)

Ба, бач, дак не випередить, не **наздоженe (Рудч.)**.

Запрягайте, слуги мої, коні вороні, **наздогоньте** літа мої, літа молодії **(Метл.)**.

На переправі стали прикордонники, перевіряючи документи бійців і окремих команд, що **наздоганяли** фронт **(Гонч.)**.

Юрко наддав ходу... і **наздогнав** у ярку веселого ткача **Сидора (Козл.)**.

— Ану, Маре, хватай чужого,— скомандував він, і Маре, як стріла, **наздогнав** і схопив порушника за штани **(Іван.)**.

Ворог тікав, не оглядаючись, і його треба було **доганяти (Гонч.)**.

Нас **догнала** Карпенкова рота **(Верш.)**.

Рушили ми за нею, **дігнали** аж на другім селі **(Фр.)**.

Догнав — не догнав, аби побіг **(Нпр.)**.

Хвиля **здоганяла** його та кидала йому під ноги клубки білої піни **(Коцюб.)**.

Далеко такий піде — не **здоженеш**, не випередиш **(Мирн.)**.

Хто два зайці гонить, жодного **не здогонить (Ном.)**.

Гналися за ними довго, а **зуспіли** їх аж під самим лісом: трохи, трохи не втекли **(Фм.)**.

Піду тихіше — біда мене нажене, піду швидше — сам біду **дожену (Коцюб.)**.

Тут їх доля зла **наспіла (Котл.)**.

В село із лісу Вовк забіг... Проклятий люд з собаками **настиг (Гліб.)**.

Коли чує Наталка — за нею женуться: оглянулась — це Данило мчиться... Уже **настигає (М. В.)**.

Підняв я поли, чимчикую. Вона за мною навздогін, от-от **настигне (Гліб.)**.

Де орду **вгоню**, там ю розроню **(А. Д.)**.

Значення: Де орду дожену, там її розіб'ю, знищу.

Росковський **угнався** був за ними в Русь-ку Поляну, та його і вбили **(С. Г.)**.

Значення: догнав їх в Руській Поляні, там його і вбили.

НАЗДОГІН, НАЗДОГІНЦІ, УДОГОНЬ, УДОГІНЦІ

Наздогін не націлуваться **(Ном.)**.

Пани ж наші, пани голоколінці: як ми в шинок, то й ви **наздогінці (Ном.)**.

Поїхали за нами **удогонь**, догнали **(Грінч.)**.

НАЗИВАТИ(СЬ), НАКЛИКАТИ, НАРІКАТИ(СЬ)

Значення: називати когось, щось власними чи загальними назвами, 2) **кликати** (накликати) до себе, кудись когось; 3) обзивати, узивати когось, щось якимись (переважно) неприємними назвами; 2) переносне значення.

Березу ту сестрою **називаєш**? Хто ж ти така? **(Л. У.)**.

Та ввечері й охрестили, і Марком **назвали (Шевч.)**.

В степу народжувалось місто, його **назвали** містом Слави **(Воронько)**.

Електричним серцем України **назвав** народ Дніпрогес **(Л. Г.)**.

Поранений пірат знає російську мову і **називає** себе Антон **(Трубл.)**.

Секлета при всіх сестру Аркадію брехухою й шпигункою **назвала (Коцюб.)**.

Напекла блинців, **назвала** кравців, а кравець за блинець та й побіг у танець **(Ном.)**.

Нинішня радянська шахта по праву мо-

же **називатися** підземним заводом **(Р. У.)**.

Ся річка Стиксом **називалась**. Сюди ватаги душ збирались, щоб хто на той бік перевіз **(Котл.)**.

Вона розказала йому, що **називається** Настею, що сидить далеко від нього на другому кутку з своєю старою матір'ю Явдохою **(Коцюб.)**.

Накличу веселих гостей **(Н.-Л.)**.

Журбою не **накличу** собі долі, коли так не маю **(Шевч.)**.

Галя: Тяжко бачить, що ви нам щастя готуєте, а собі напасть **накликаєте (Тоб.)**, переносно.

Гелена: Геть іди! Чого ти смерть на мене **накликаєш (Л. У.)**, переносно.

Я сказав се не для того, щоб **накликати** щось злого **(Фр.)**, переносно.

Гордою і злою злії люди **нарікають (Шевч.)**.

Пора німоту знищити, пора! Навчились ми перемагать. До зброї! І **нареклись** героями Дніпра червоні воїни-герої **(Слово...)**.

НАЗИРАТИ див. НАГЛЯДАТИ, ДИВИТИСЬ

НАЗИРЦЕМ див. НАГЛЯДОМ

НА (Ж) ЗИЧИТИ, НАБАЖАТИ, ПОБАЖАТИ, ПОЖАДАТИ, ПО(Ж)ЗИЧИТИ

Значення: бажати комусь чогось, переважно приємного в житті.

Назичили йому товариші усякого добра: і щастя, і здоров'я, і довгих літ **(С. Г.)**.

Надивлюсь на твоє щастя, та **побажаю** тобі ще більшого **(СУС)**.

Пожадати (сильно побажати) **(С. Г.)**.

НАЗЛІТАТИСЯ, НАЛИНУТИ

Значення: 1) про птахів, людей та їх (переважно масовий) рух в повітрі, по землі; 2) переносне значення.

От висипав Ох мірку пшениці, наскликав голубів. **Назліталось** їх — сила, і все один в один **(Нар. казка)**.

Налинули голуби із чужої сторони **(Чуб.)**.

На бульвар **налинула** публіка **(Н.-Л.)**, переносно.

Спогади **налинули** разом, як весняні каламутні потоки **(Донч.)**, переносно.

НАЗМІТАТИ, НАМІТАТИ, ПОЗАМІТАТИ, ПОНАМІТАТИ, ПОПІДМІТАТИ

Значення: змітати докупи руками, віником, струмом повітря зерно, борошно, сніг, сміття тощо.

Назмітай у засіці борошенця та спечи мені колобок **(Рудч.)**.

Намело багато снігу **(СУС)**.

Ой коли б мені та, Господи, ранесенько встати, ой щоб тії два слідочки та й **позамітати (Чуб.)**.

Понамітало такого снігу скрізь, що ні проїхати, ні пройти **(Фм.)**.

Попідмітайте до вороха оте зерно, хай по ньому не топчуться люди **(Фм.)**.

НАЗНАТИ, НАВІДАТИ, НАГЛЯДІТИ, НАМІТИТИ, УЗНАТИ

Хлоп'я в садку собі гуляло та й забажало на іграшки ужа піймать. Воно гніздо його **назнало** — так як утерпіть, щоб не взять? **(Гліб.)**.

Таки ж у нашому селі **назнав** я дівчину **(Шевч.)**.

Я **назнав** зайчицю з зайченятами **(Манж.)**.

Десь **назнала** лисиця у лісі пастку **(Рудч.)**.

Навідала кубелечко, де утка несеться **(Нп.)**.

Вона вже давно його **нагляділа**,— тільки він не примічав її **(Мирн.)**.

Намітив я дівчиноньку та й за себе хочу взяти **(Нп.)**.

Узнали мухи, де мед деруть, туди й летять **(Нпр.)**.

НАЗНАТИСЯ, ЗАЗНАВАТИ, НАЛИХУВАТИСЬ, НАТЕРПІТИСЬ

Описові звороти:

Зазнати лиха, горя, біди... і набратися біди; назнатися біди.

Значення. Про людину, яка в своєму житті зазнала багато і щастя, і горя, і бідувань...

На віку, як на довгій ниві, **назнаешся** усього **(Нпр.)**.

Вже лиха ми **натерпілись** доволі **(Н.-Л.)**.

Зазнав я там чимало **лиха (СУС)**.

Занедужав я в дорозі та й **набрався** я **біди**. Ледве, ледве ще й на возі привезли мене сюди **(Г.-Арт.)**.

І не добився з панами права, ще й сам від них **біди назнався**. Громадська пропала справа. Він сам до крихти зруйнувався **(Фр.)**.

НАЗНАЧАТИ, ВИЗНАЧАТИ, ВІДЗНАЧАТИ, ВІДМІЧАТИ, ЗАМІЧАТИ, НАМІЧАТИ, НАРЯДЖАТИ, НАСТАНОВЛЯТИ, ПОЗНАЧАТИ, ПОМІЧАТИ, ПОНАЗНАЧАТИ, ПОНАМІЧАТИ, ПОНАСТАНОВЛЯТИ, ПОСТАВИТИ, ПРИЗНАЧИТИ, ПРИСТАНОВЛЯТИ

Значення: 1) назначати — призначати когось на якусь роботу, посаду тощо; 2) призначати комусь щось — гроші, майно, тощо; 3) визначати якийсь строк для роботи, дії; 4) визначати ціну за щось — речі, продукти тощо; 5) помічати (позначати) якимись помітками, позначками когось, щось — «щоб заміткий був»; 6) відзначати когось за якісь громадські заслуги, за роботу тощо.

Найменшого **назначили** кашу їм варити **(Нар. казка)**.

Назначили були головою, а він — без голови **(Нпр.)**.

Назначила його, щоб був значений **(Н.-Л.)**.

— Коли ж, батьки, **назначите** весілля?— спитав один староста **(Н.-Л.)**.

Визначили, де кому стояти **(СУС)**.

В усіх штабах по інстанції старанно **відзначали** по карті ще один важливий об'єкт, захоплений вночі **(Гонч.)**.

Я знаю, що ви готуєтесь до Жовтневих свят і будете **відзначати** декого нагородами **(Ле)**.

Руби, рубай, розрубуй зруб! Тягни, рівняй, **намічуй** шруб **(Тич.)**.

Лейтенант ще заздалегідь **намітив** грань, на якій мав зустрінути вогнем першу машину **(Панч.)**.

Ми **намітили** широко розгорнути роботи по електрифікації сільського господарства **(Р. У.)**, переносно.

Доти чоловік добрий, доки його десятником не **нарядили (Нпр.)**.

За сю послугу **настановлю** тебе хорунжим **(Костом.)**.

Поймуть поля, скільки **позначиш (Кул.)**.

Бриґадир **помічав** людей, кому куди йти на роботу **(Фм.)**.

Сотників собі **понаставляли (СУС)**.

Трохи побув дияконом, і скоро **поставили** на попа **(СУС)**.

П'ять овечат, що їй **призначено (Барв.)**.

А лева **призначили** на старшину **(Нар. казка)**.

Зоставила мене хазяйка зовсім у себе, **пристановила** до дитини **(Барв.)**.

НАЗНОСИТИ, ПОЗНОСИТИ, ПОНАЗНОСИТИ, ПОНАНОСИТИ, ПОПРИНОСИТИ

Не випускаючи їх (гостей) з рук, татари... **назносили** їм усяких ласощів, частували їх кислим молоком **(Коцюб.)**.

Позносили снопи **(Грінч.)**.

Позносивши мішки в комору... посідали **(Кв.-О.)**.

Понаносив стьожок, серег, намиста доброго **(Рудч.)**.

Повечеряймо того, що попи покійні тобі **понаносили (Драг.)**.

Понаносили попам і книшів і всякої всячини **(СУС)**.

Поприносили до його всіх недужих **(Кул.)**.

НАЗОВНІ, ЗВЕРХУ, ЗНАДВОРУ, ЗОКОЛА(У), ЗПОВЕРХУ

Який **зверху**, такий і всередині **(Нпр.)**.

Вогонь лиш **зверху**, підісподом чистий здоровий спирт **(Коцюб.)**.

Як ті будинки виглядають **знадвору**, а як з середини **(СУС)**.

Соломія вибігла до дверей. Двері були підперті кийком **знадвору (Коцюб.)**.

Всередині не вспіємо змазати, хоч би **зоколу (СУС)**.

І **зокола** хата обмазана, хоч рудою глиною, та все ж рівненько **(Мирн.)**.

НАЗОВСІМ див. НАЗАВЖДИ

НАЗОРИТИ див. НАГЛЯДІТИ, НАБАЧИТИ

НАЗОЛА див. НАДОЇДА

НАЗРИВАТИ, ЗРИВАТИ, НАПАНАХАТИ, НАРВАТИ, ПОНАЗРИВАТИ, ПОНАРИВАТИ

Фіялочок на віночок **назриваю (Метл.)**.

Квіток, було, **назриваєм** та позаквітчуємось, як молоді **(М. В.)**.

Я **нарву** сьогодні квітів, білу лілію зірву **(Нех.)**.

Забігли в садок, **напанахали** повні пазухи яблук і чмихнули, хто куди **(Фм.)**.

Повні пазухи грушок **понаривали (Драг.)**.

НАЗРІВАТИ, ВИЗРІВАТИ

В маленькій Ясиній голівці **назрівали** найрізноманітніші плани **(Іван.)**.

НАЗУВАТИ див. НАБУВАТИ

НАЇДОК див. ЇЖА

НАЇЖАЧЕНИЙ, НАЇЖЕНИЙ, НАЩЕТИНЕНИЙ, ОЩЕТИНЕНИЙ

Значення: образно-порівняльний засіб зображення.

Микола гладив **наїжачену** шерсть **(Куч.)**.

Та де там спинити собаку. **Наїжачений**, лютий, він прибіг на подвір'я **(Шиян)**.

Я так любила той вершок голий, **наїжений** сірими каменями **(Фр.)**.

Ощетинена шерсть, вискалені зуби надавали собаці якогось страховища **(Фм.)**.

НАЇЖАЧУВАТИ(СЬ), НАЇЖУВАТИ(СЬ), НАЩЕТИНИТИ(СЬ), ОЩЕТИНИТИ(СЬ)

Значення — попереднє.

Пес злий, аж моторошно стає, коли він вишкірить свої зуби, **наїжачить** темно-сіру шерсть і загарчить **(Грим.)**.

Він (Зубр.) пелехату гриву **наїжив** з остраху **(пер. М. Р.)**.

Юрба в погрозі **нащетинилася** безліччю рук **(Голов.)**.

НАЇЖДЖАТИ(СЬ), З'ЇЖДЖАТИ(СЬ), З'ЇХАТИ(СЬ), НАЇЗДИТИ, ПОЗ'ЇЖДЖАТИСЯ, ПОЇХАТИ, ПОНАЇЖДЖАТИ, ПОПРИЇЖДЖАТИ, ПОПРИЇЗДИТИ

Значення: 1) з'їхатись кудись, до когось гуртом та поодинці; 2) наїхати на когось, щось; 3) з'їжджати з дороги, з місця тощо.

Поїхали вони... на ярмарок. Ну туди **наїжджало** тоді всякого народу з далеких країн **(Барв.)**.

Наїздили іноді до генеральші гості з сусідніх повітів **(Мирн.)**.

До мене на святках **наїхало** гостей: дядьки, брати та дехто із людей **(Гліб.)**.

Цього ж ранку, як нежданo **наїхав** був князь, так несподівано й **виїхав (Гол.)**.

Почали вони **наїжджати** у гості та й частенько **(М. В.)**.

Ляжеш під тином спочити — собаки стягнуть, посеред вулиці — **наїде** хто **(Мирн.)**.

Уперся, як на пень **наїхав (Нпр.)**.

Транспорти з гуркотом **з'їжджали** з шосе і маскувалися в соснах **(Гонч.)**.

Ішов час другої вахти, але відпочинку ніхто не мав. Вся підзмінна вахта **з'їхала** з капітаном на берег **(Трубл.)**.

Шапочка **з'їхала** в неї на бік голови, руде волосся розтріпалось і палало **(Коцюб.)**, переносно.

Почав казать онде про що, а на віщо **з'їхав (Гліб.)**, переносно.

Якомога — день і ніч чухрає (Карл XII з-під Полтави); насилу челядь з ним **з'їжджає (Греб.)**.

Значення: встигає їхати.

Я знов писатиму про вибори, як вони **з'їжджались** та змовлялись, напишу **(Мирн.)**.

Почали звідусюди **з'їздитись** люди **(Коцюб.)**.

Вершники сміливо покружляли по степу, а потім **з'їхались**, посідали, мабуть, радились **(Десн.)**.

Були річки — повсихали, були кращі — **поз'їжджали (Чуб.)**.

Та **поз'їжджались** та пани та стали сумувати **(А.Д.)**.

Тут стали рушати й наші, що з борошном **понаїжджали (Кв.-О.)**.

Понаїздили до князя гості **(Стор.)**.

Наші діти вже всі **поприїздили (Грінч.)**.

НАЇЖДЖЕНИЙ, БИТИЙ, ЗАЇЖДЖЕНИЙ, НАКОЧЕНИЙ, НАТЕРТИЙ, УЇЖДЖЕНИЙ, УТЕРТИЙ, УТОРОВАНИЙ

Значення: про шлях-дорогу, по якій часто їздять.

Машини швидко просувалися по **наїждженій**, протоптаній танками дорозі **(Ле і Левада)**.

Ой як вийдеш на **битий** шлях слізоньками вмиться **(Нп.)**.

Ой горе тій чайці, чаєчці-небозі, що вивела чаенят при **битій** дорозі **(Мазепа)**

Усе це були не відомі **заїжджені** анекдоти, а живі оповідання **(Н.-Л.)**, переносно.

Добре, хоч дорога **накочена**,— не грузнеш у снігу... **(Тесл.)**.

По **натертій** сніговій дорозі хури в город простяглись **(Фм.)**.

Уторований шлях **(С. Г.)**.

НАЇЖДЖЕНИЙ, ЗАЇЖДЖИЙ, ПРИЇЖДЖИЙ

Тільки геть вже за північ поодинцю почало гаснути світло у вікнах, даючи ознаку, що **наїжджі** гості укладалися спати **(Мирн.)**.

Скільки видно, таборяться по пісках **наїжджі**, біліють ятки та намети **(Гонч.)**.

Які то люди добрячі! Привітали мене **заїжджого** як посім'янина **(М. В.)**.

Приїжджий — завжди гість **(Нпр.)**.

НАЙ — НЕХАЙ

НАЙКРАЩЕ, НАЙЛІПШЕ, НАЙЛУЧЧЕ

Значення: дану групу слів використовують при порівнянні когось, чогось з кимось, чимось.

Старайся, щоб тебе ніхто не помітив. **Найкраще** сховайся за грушу... **(Коцюб.)**.

Ці вогні, мабуть, **найкраще** бачив Павленко **(Скляр.)**.

От **найліпше**, як Дарка приходить сама **(Л. У.)**.

Отець **найліпше** полюбить старшого, мати найменшого **(Фр.)**.

Той, що мені **найлучче** сподобавсь, Кирило Савтир **(М. В.)**.

Слово **найлучче** в розмовній мові дуже часто вживають замість слова **найкраще** при порівнянні когось, чогось з кимось, чимось.

НАЙКРАЩИЙ, НАЙЛІПШИЙ, НАЙЛУЧЧИЙ

Значення див. **найкраще**.

Куць: ...Ну, й я ж віддячив їм! **Найкращі** коні на смерть заїздив **(Л. У.)**.

Найкращая з усього села давненько вже у яр пішла, узявши глечик та й немає **(Шевч.)**.

Мавка: ...Он бачиш, там питає дика рожа: «Чи я хороша?» А ясень їй киває в верховітті: **«Найкраща** в світі! **(Л. У.)**.

Виконавець з нього був, певне, **найліпший** і незамінимий **(Козач.)**.

Спитали Клима раз: яка **найлучча** птиця: чи чиж, чи соловей, чечітка чи синиця? Голодний Клим озвавсь збаса: **«Найлучча** птиця — ковбаса!» **(Боров.)**.

НАЙМЕНШИЙ, НАЙМОЛОДШИЙ

Значення: 1) про людину наймолодшу в сім'ї за віком, найнижчу — найменшу за зростом; 2) про речі, предмети тощо, найменші за своїми розмірами; 3) про якусь дію, що виявляється в найменшій мірі часу; 4) переносне значення.

Розпечена гаряча земля від **найменшого** подиху вітру чадила димом **(Скляр.)**.

Діти сторожили шлях за селом, **найменший** галас будив тривогу **(Коцюб.)**.

Од скарбового току летіли з гори три **найменші** сестри Ганнині **(Н.-Л.)**.

Обніміте ж, брати мої, **найменшого** брата **(Шевч.)**, переносно.

Моєму **наймолодшому** братові минув уже шостий рік, а він, бачте, який приземок **(Фм.)**.

НАЙМИ, БАТРАКУВАННЯ, НАЙМИТУВАННЯ, НАЙМИТСТВО

Значення. В дореволюційні часи в епоху капіталізму безземельне збідніле селянство ішло в найми до багатіїв-дідичів. куркулів, які жорстоко експлуатували наймитів, виснажували їх роботою. В наші часи **найми** — вільна для людини справа, узаконена урядом.

Голод — не тітка, **найми** — не свій брат **(Нпр.)**.

Нащо мені молоді літа та вік довгий, коли я проживу його в **наймах (Н.-Л.)**.

Старшина: ...Іди куди в **найми**, скажи, що кохаєш другу, одкинься від неї **(Тоб.)**.

Нащо ж ви радите оддати Гафійку в **найми? (Коцюб.)**.

І на апостольськім престолі чернець годований сидить. Людською кровію шинкує і рай у **найми** віддає **(Шевч.)**, переносно.

Всі роботи у радгоспах виконують робітники і службовці, які працюють за **наймом (Колг. виробн. енциклопедія)**.

НАЙМИТСЬКИЙ, БАТРАЦЬКИЙ

Ціле правління хороше й лагідно сміялося з того, як глибоко в дідову душу в'ілося **наймитське** життя **(Янов.)**.

Батрацька доля завжди боса й гола **(Нпр.)**.

НАЙМИТУВАТИ, БАТРАКУВАТИ, БАТРАЧИТИ, НАЙМИЧКУВАТИ

Досить чоловік **наймитував**, на чужих робив **(Фр.)**.

Батракував, поневірявся по куркулях і поміщиках разом з батьком і я **(З газет)**.

Готун **батрачив** у поміщика Зелінського **(Газ. «Комуніст»)**.

Тяжко їй робилося на душі, гірко на серці, як подумає, що на старості літ прийшлося **наймичкувати** в людей **(Мирн.)**.

НАЙПАЧЕ див. ОСОБЛИВО

НАКАЗАТИ див. НАБАЗІКАТИ

НАКАЗУВАТИ, ПОКАЗУВАТИ, ПРИКАЗУВАТИ, РОЗПОРЯДЖАТИСЯ, УКАЗУВАТИ

Їздовому, який везтиме Шуру, Вася **наказує** бути обачним **(Гонч.)**.

Половець **наказав** приготувати кулемети **(Янов.)**.

Коли Уельський принц зійшов на батьків трон, він, як **наказує** традиції закон, перед підданцями промову мав поважну **(М. Р.)**.

Ой **накажи**, галко, ой **накажи** чорна, од кошового вісті **(С. Г.)**.

Покажи йому, як треба зробити **(СУС)**.

Ой казала мені мати, ще й **приказувала**, щоб я хлопців у садочок не принаджувала **(Нп.)**.

Старшина приїде **розпорядить** та й знов на хутір **(Грінч.)**.

Розпорядись, жінко, щоб ти зібрала хліб **(Рудч.)**.

НАКАЛЯТИ, НАБРУДНИТИ, НАСМІТИТИ, ПОНАСМІЧУВАТИ

Значення: набруднювати десь у приміщенні грязюкою, сміттям тощо.

Накаляв у хаті своїми брудними чоботищами **(Фм.)**.

Набруднили такого, що й на віз не забрати **(Фм.)**.

Лускали насіння та скрізь **насмітили (СУС)**.

Те сміттє, що батьки з дідами **насмітили (Кул.)**.

А хто се **насмітив (Грінч.)**.

Понасмітювали діти в хаті так, що й ступити нігде **(СУС)**.

Бач, як дітвора **понасмічувала (Грінч.)**.

НАКАРАТИ, ПОКАРАТИ, СКАРАТИ, УКАРАТИ

Накарав міх, що й торби страшно **(Ном.)**.

Накарав мене Бог таким чоловіком **(Барв.)**.

Не карай мене, Боже, **покарай** мою плахту **(Нпр.)**.

Хто сироті завидує, **скарай** того, Боже **(Шевч.)**.

Амату з Турном я з'єднаю і цим Енея **укараю (Котл.)**.

НАКАРА(Я)ЧКИ див. РАЧКИ

НАКАРБОВУВАТИ, ВИКАРБОВУВАТИ, НАМІЧАТИ, ПОЗНАЧАТИ, ПОМІЧАТИ

Значення: 1) робити помітки (нарізи, зарубки) ножем, сокирою тощо; 2) робити написи (позначки) крейдою, фарбою, олівцем тощо.

А в тій альтанці було **накарбовано** багато імен тих, хто там бував **(Фм.)**.

А на сволоці в хаті було **викарбувано** рік будування хати **(Фм.)**.

Намітив зарубками на палиці боржників грошей **(Фм.)**.

Позначив усі дубки, що має рубати **(СУС)**.

Цибулькою **позначила**, петрушкою притрусила **(Чуб.)**.

НАКВАЦЬОВУВАТИ див. НАМАЗУВАТИ

НАКВАЦЬОВАНИЙ див. НАМАЗАНИЙ

НАКИВАТИ, НАМАХАТИ, ПОКИВАТИ, ПОМАХАТИ, ПОХИТАТИ

Описовий зворот:
Накивати п'ятами.

Значення: 1) рух головою, руками чи пальцями руки з метою: а) згоди, погрози, запрошення, прощання тощо; 2) рух струмом вітру, якихось речей, предметів тощо; 3) описовий зворот — накивати п'ятами — тікати, йти з метою втечі.

Накивала жінка дякові, щоб прийшов (Нар. казка).

Накивав на мене та й пішов **(Грінч.)**.

То мовивши, чернець ще й пальцем **накивав**, поправив каптура і далі почвалав **(перекл. М. Р.)**.

Назад подивилась, **покивала** головою та й заголосила **(Шевч.)**.

Хусточкою **помахує (Кв.-О.)**.

Повішу ще тії рукава — хай вітер **помаха (Чуб.)**.

Похитав головою **(СУС)**.

П'ятами накивав, аж залопотіло **(Ном.)**.

Еней... забравши деяких троянців, осмалених, як гиря, ланців, **п'ятами** з Трої **накивав (Котл.)**.

Багато тоді **накивало п'ятами** і одиноких і цілими сім'ями **(Мирн.)**.

НАКИДАТИ, НАСКИДАТИ, ПОНАКИДАТИ

Значення: 1) накидати руками, лопатою та ін. кудись чогось; 2) зодягати (часто без рукавів) на себе чи на когось якусь одежину; 3) примушувати когось силоміць брати когось, щось; 4) накидати (додавати) поза нормою комусь якоїсь роботи; 5) підвищувати поза нормою плату, ціну на щось; 6) наглядіти, запримітити, накинути оком (когось, щось); 7) набруднити (накидати) сміття тощо десь, у приміщенні; 8) накидати (наскидати) докупи якихось речей, грошей тощо; 9) накинути на когось петлю з вірьовки; 10) накинути защіпку на двері; 11) прищеплювати комусь якусь мораль, звички; 12) переносне значення.

Накидав стільки дров у піч, що на двічі стало б **(Грінч.)**.

Гарасько, ніби зовсім нікого не помічаючи, старанно **накидав** у вагончик вугілля **(Панч)**.

А лисичка... все кида по рибці на дорогу, все кида. От, як **накидала** вже багато, тоді нишком і сама злізла **(Рудч.)**.

Хижі сусіди часто нападали на їх і **накидали** на їх податі **(Н.-Л.)**.

Ніхто її не бере, дак ви її на мою шию **накидаєте (Барв.)**.

Сестра моя мала, а вони її й **накинули** двох год хлопця гледіть **(Барв.)**.

Мало буде — **накинь** ще трохи **(Грінч.)**.

Ходе Іванко понад током, **накидає** чорним оком: ой чи жива чи здорова та Софійка чорноброва **(Грінч.)**.

— **Накидайте** на його арканом! — кричить голова **(Мирн.)**.

Вона вхопила кожух, **накинула** на себе та й побігла до своєї матері **(Н.-Л.)**.

Він повернувся й вийшов. Чув, як Стьопа **накинув** за ним на двері залізний гак **(Донч.)**.

Коли **накидати** плату, то треба накидати всім та ще й однаково **(Н.-Л.)**.

У всіх на язиці вертілася надбавка години.— Завтра ніби наказ буде,— сказав Семен Сухий.— І не годину, а цілих чотири хочуть **накинути (Панч)**.

Буржуазне суспільство **накидає** своїм членам мораль «людина людині — вовк» **(Р. У.)**.

Один комбайнер **накидає** на Палазю оком, та марна, скажу вам, справа, не піде за нього, безхарактерний дуже **(Янов.)**.

Нетерплячі ступенями міряли землю — дізнатись, по скільки припаде на душу, та й одразу ж оком **накинути**, де яка нива **(Гол.)**.

Терешкова жінка і **накинула** оком, що старий щось не те **(Кв.-О.)**.

І хороший, і заможний, і вони давненько **накидали** оком одне на одного **(Барв.)**.

Він (художник) зустрічав на вулиці старців, калік, продавців яблук і пирогів, дрібних ремісників і **накидав** на папері їхні портрети **(Куч.)**.

Де вечора скульптор встиг і відпочити і **накидати** кілька ескізів **(Гонч.)**.

Наскидали самих денежок стільки **(С. Г.)**.

Як заспіваю пісень козацьких під кобзу, дак **наскидають** геть у шапку грошей **(Кул.)**.

Побачили ті, що на могилі гроші, десь, певне, недурно їх люди **наскидали**, поклали й свого частину докупи **(Коцюб.)**.

Понаскидали діти в хаті **(Грінч.)**.

Понакидали скрізь **(СУС)**.

НАКИДАТИ ОКОМ — НАБАЧИТИ, НАГЛЯДІТИ

НАКИДАТИСЯ, ДОКОПУВАТИСЬ, ДОПАСТИСЯ, ДОСКІПУВАТИСЬ, НАВРАТИТИСЬ, НАВ'ЯЗУВАТИСЬ, НАКАСУВАТИСЬ, НАКОЧУВАТИСЬ, НАЛАЗИТИ, НАПАДАТИСЬ, НАПУСКАТИСЬ, НАСКІПУВАТИСЬ, НАСВИРІПИТИСЬ, ПРИВ'ЯЗУВАТИСЬ, ПРИКЛЕПАТИСЬ, ПРИКОПУВАТИСЬ, ПРИСІПУВАТИСЬ, ПРИСКІПУВАТИСЬ, ПРИСТАВАТИ, ПРИЧІПЛЮВАТИСЬ, УВ'ЯЗУВАТИСЬ, УСКІПУВАТИСЬ

Описовий зворот: **накинутись мокрим рядном.**

Значення: 1) скіпатись — чіплятись до когось, настирливо допитуючись про щось, про когось. Часто «скіпатися» супроводжується виявом незадоволення, гніву, обурення того, хто «накидається», хоч іноді й безпідставно; 2) надмірно захоплюватись чимось — якоюсь роботою, їжею тощо; 3) переносне значення.

Не вспів і порога переступити, як вони **накинулись** на мене: скажи та й скажи, де ти все ходиш **(Фм.)**.

Вовки **накинулися на людей (СУС)**.

Чи пропаде що в хаті, вони й **накинуться** на мене: це ти взяв, а я сном і духом не знаю **(Фм.)**.

Він **накинувся** на роботу, як голодний на хліб **(Ткач)**.

Отже не думали й не гадали — **накинулось** лихо **(М. В.)**.

Воно все, було, й **докопується** до мене, скажи-таки та й скажи, де ти діваєш гроші **(Фм.)**.

Хому цікавило все, до всього він **докопувався (Гонч.)**.

Допався до борщу, як Сірко до обметниці **(Нпр.)**.

Допався, як муха до меду **(Ном.)**.

Він **доскіпувався** до неї... чому те та друге й досі не зроблено **(Мирн.)**.

Все він знає, все він розбирає, до всього **доскіпується (Мирн.)**.

Навратився, як собака **(Манж.)**.

Нав'язався на мене й нав'язався... Поборгуй, каже, мені синю (5 карб.— **А. Б.**) до осені. Вторгую — віддам **(Фм.)**.

Він на мене **накасується** та й накасується. Вже я й мовчу, нічого йому не кажу, а він усе **накасується** на мене,— так я і вдарив його **(Грінч.)**.

Та чого ти **накасався** на мене? **(Грінч.)**.

Жінка як **накасалась**: «Біжи та й біжи за околицю» **(Барв.)**.

Як вернувся додому без грошей Семен, як **накотиться** на його жінка — ти пішов між чужі люди та й почав пиячити **(Грінч.)**.

На нас **налазить,** як шайтан **(Котл.)**.

Нападаюсь на свого, щоб одібрав (завдаток), а він не хоче **(Коцюб.)**.

Я не зостанусь, я піду!.. Чого ти на мене **напалась,** недобра дівчино?.. **(М. В.)**.

Нападись на кого багатшого **(Ном.)**.

На його **напустилась** розсерджена молодиця **(Мирн.)**.

Чорти як **напустяться** на його **(Манж.)**.

З кам'яного будинку, що стояв у гущавині саду, вискочила спаленіла Надія Марківна, **напустилася** на хлоп'яків, що юрбою зібралися на вулиці, грали в цурки **(Горд.)**.

Доля... як лихоманка,— не розбира, на кого **наскіпається... (С. Г.)**.

Як **наскіпався** на мене, так куди тобі! **(Мирн.)**.

Наскіпався, мов на батька **(Ном.)**.

— Я не знаю, чого ти на мене **наскіпався,**— крізь сльози мовив Шестірний **(Мирн.)**.

Одв'яжись, сатано, чого ти прив'язався до мене **(Фм.)**.

Сам не знаю, чого це старшина до мене **прикопався (Грінч.)**.

Присікався до чоловіка,— як не б'є **(Рудч.)**.

Присікався, як оса **(Ном.)**.

Дівчата так: **присіпались**: «Скажи, Мотре!» **(М. В.)**.

Чого се він до мене **присіпався (С. Г.)**.

Як оте почула баба люта та й **прискіпалась** до діда зараз: геть вези відціль свою Марусю **(Нар. казка)**.

Пристав, як шевська смола до чобота **(Нпр.)**.

Причепився, як реп'ях до кожуха **(Нпр.)**.

Ой вертись, бідо, чого ти вв'язалася **(Метл.)**.

Ускіпався на мене: наскіпайся на когось багатшого **(Нпр.)**.

Мокрина знову пізно вернулась додому, батько знов **накрив** її **мокрим рядном (Н.-Л.)**.

НАКИДКА — НАБАВКА, НАДБАВКА

НАКИДОМ, ВОЛОКОМ, ГВАЛТОМ, ЖИВОСИЛОМ, НАСИЛЬНО, НАХРАПОМ, СИЛКОМ, СИЛОМ, СИЛОМІТЬ, СИЛОМІЦЬ, СИЛОПИХОМ, СИЛОЮ

Значення: діяти — а) з чиєїсь волі, примусу, наказу; б) по своїй волі силою проти чиєїсь волі, сили, бажання.

Робота **накидом (Грінч.)**.

Волоком затяг у гості **(СУС)**.

Мене **гвалтом** узяли й повезли **(Костомаров)**.

Я вже **живосилом** одволокла Катрю од дверей хатніх **(М. В.)**.

Насильно колодязь копати — води не пити **(Нпр.)**.

Мене мати **насильно** женила **(Чуб.)**.

Галушка: ...Не лізе **нахрапом,** а чекає, щоб запросили **(Корн.)**.

Лізуть у хату **самопихом (Грінч.)**.

Силком не націлуешся **(Нпр.)**.

Не треба дівки оддавати заміж **силом (Грінч.)**.

Силоміть люди втопили **(Барв.)**.

Велів її **силоміць** узяти до покоїв **(С. Г.)**.

У хату так **силоміццю** і пхається, хоч би то як гарно надворі **(Грінч.)**.

Силопихом заміж витурювати **(Грінч.)**.

Силопихом у хату втиривсь **(Грінч.)**.

Силою колодязь копати — води не пити **(Нпр.)**.

НАКЛАДАТИ, НАЛОЖИТИ, ПРИКЛАДАТИ, ПРИЛОЖИТИ

Значення: накладати щось на когось, на щось, кудись, у щось...

Префікс «на» у слові накладати надає йому багатозначності, різноманітних відтінків. При заміні префікса **«на»** префіксом **«при»** слово іноді не втрачає свого змісту, хоч і набирає нових відтінків, наприклад: накладати, прикладати пластир, печатку, руку (див. приклади). Але в основному в багатьох випадках значення слова **накладати (накласти)** обумовлює, утотожнює контекст, в якому це слово використано, наприклад: **накласти** головою, життям — загинути наглою смертю на війні і т. п.

Накласти на себе руки — вкоротити собі життя самогубством.

Накладати з ворогами — **змовлятись, спілкуватись із кимсь проти когось.**

Накладати великі копиці сіна; **накладати** на вози різного вантажу і т. п.

Описові звороти: **накласти головою, наложити головою, наложити життям, наложити на себе руки, накласти на себе руки, накладати з ворогами, бісом, нечистою силою.**

Полісемія слова **накладати (накласти).**

1) **Накладати** покарання, штраф на когось за щось...

2) **Накладати** кайдани комусь на ноги, руки;

3) **Накладати** шапку, бриль на голову;

4) **Накладати** ожереди соломи, копиці сіна, якогось вантажу на вози...;

5) **Накладати** (прикладати) печатку кудись, до якогось документа тощо;

6) **Накладати** з кимось проти когось;

7) **Накладати** на себе руки;

8) **Накладати** (накласти) головою, життям;

9) **Накладати** здоров'ям;

10) **Накладати** в торбу хліба тощо і т. д. і т. п.

11) Переносне значення.

(Пани) **накладали** велику пеню (штраф — **А. Б.**) на того, хто пропускав у жнива дні **(Н.-Л.).**

І поет від свого люду не почує слів догани в день сумний, коли на нього **накладатимуть** кайдани **(Л. У.).**

Він не встиг **накласти** окуляри, погано бачив **(Коцюб.).**

Ярма **накладає**, воли запрягає **(Нп.).**

На пасовиську над Дністром конюхи **наклали** огонь і, сидячи біля нього, курили люльки та поглядали на коней **(Фр.).**

Як **наложив** шапку, то уже і козак **(С. Г.).**

Прибіг Меркурій засапавшися, весь ремінцями обов'язавсь, на голову бриль **наложив (Котл.).**

Ухвалили печать **наложить** на язик мій і душу **(Фр.).**

Як **наложили** вози, Лушня і каже: — Ну тепер, дядьку Грицьку, хоч і могоричу! **(Мирн.).**

Життя **накладало** риски суму на лиці **(Туд.).**

Не одну я нічку не спала, не один день гірко працювала, здоров'ям **накладала**, а тепер де воно **(Коцюб.).**

На вулиці та в переулку **накладала** та Марушка Василькові люльку **(Грінч.).**

Приклав пластиря **(СУС).**

Дай мені смоли, голубчику, **приложить** до боку **(Рудч.).**

Через тії коні вороні **наклав** козак **головою (Грінч.).**

Де тепер Омелян? Чи давно **наклав головою**, чи живе **(Риб.).**

Наложив за волю **головою** славний Морозенко **(Кач.).**

Тут дитячий будинок для сиріт воїнів, які **наложили життям** в боях Вітчизняної війни **(Смол.).**

Не могла вона **накласти на себе руки**, не такого роду, а вдачі дівчина сміливої **(Панч).**

Війт: А тобі що таке сталося? Нащо **на себе руки наложив? (Фр.).**

Храпко: Це так! Це добре! Дочка з **ворогами** батьковими проти його **накладає (Мирн.).**

Злі люди, **накладаючи з нечистою силою**, можуть уставати з домовини **(Н.-Л.).**

Ворожка з **бісом накладає (Ном.).**

НАКЛЕП див. БРЕХНЯ

НАКЛЕПАТИ — НАБРЕХАТИ, НАГОВОРИТИ

НАКЛЕПНИК — БРЕХУН

НАКЛИКАТИ див. НАЗИВАТИ

НАКЛОПОТАТИ(СЯ), НАТУПКАТИСЯ

Значення. Стомитись ходячи, турбуючись коло чогось, дбаючи про когось, щось.

Ще ти голови моєї не **наклопотала (Мирн.).**

Так **наклопочеться** за день-денський коло того хазяйства, що коли діждеш того вечора, то й ніг під собою не чуєш **(Фм.).**

Натупкався коло цього діла, поки зробив **(СУС).**

Натупкався я, дбаючи про всіх, а тепер пора вже й мені б відпочити **(Фм.).**

НАКЛЮЧИТИСЯ, НАКЛЮНУТИСЯ, ПОКЛЮЧИТИСЯ, ПОПРОСТАТИ

Описові звороти: **попускати ключки**

Значення: 1) про початок проростання насіння, посіяного, посадженого (в землю); 2) про початок вилуплювання курчати та

інших птахів з яйця; 3) переносне значення.

Вже **наключилося** зерно і пустить ростки **(С. Г.)**.

Коли **наклюнулось**, то й вилупиться **(Ном.)**.

Якщо на 3—4 день від початку яровизації **наклюнеться** зерна 3%, провадять додаткове змочування **(Кол. вир. енцикл.)**.

Він уже давненько любив Настусю, і в нього **накльовувалась** думка її сватати **(Н.-Л.)**, переносно.

Дивне щось **наклюнулось** у серці і росте, всю душу обгортає **(Фр.)**, переносно.

Насипала насіння розсади й цибулі в черепки, присипала землею, полила та **проростила**, а потім посіяла вже, як насіння **поключилось (С. Г.)**.

Пшениця **попроростала (С. Г.)**.

Намочили насіння в теплуватій воді, потім висіяли в ґрунт, а на шостий день воно вже й **попускало ключки**.

НАКОВЗАНИЙ див. НАЇЖДЖЕНИЙ

НАКОЇТИ див. НАБЕШКЕТУВАТИ

НАКОЛИХАТИСЯ, НАГОЙДАТИСЯ, ПОГОЙДАТИ, ПОКОЛИХАТИ

Сю ніч погуляєм, ляхів **погойдаєм (Шевч.)**, переносно.

Билина не хоче **поколихати** горобця-молодця **(Нар. казка)**.

НАКОЛОБРОДИТИ див. НАБЕШКЕТУВАТИ

НАКОЛОШМАТИТИ, НАБИТИ, НАТАСУВАТИ, ПОБИТИ

— А може, пику й **наколошматити** добре, щоб не лізла! — кілька разів думав Вовка **(Коп.)**.

За моє жито та мене й **набито (Ном.)**.

І боки так **натасувала (Котл.)**.

Побить то побили, а пожалувати нікому **(Нпр.)**.

НАКОЛУПАТИ, НАДОВБАТИ, НАКОПИРСАТИ

Піди, старий, старесенький, **наколупай** меду **(Чуб.)**.

Наколупай масла **(СУС)**.

Отож сидячи **накопирсав** паличкою купку землі **(Фм.)**.

НАКОЛЮВАТИ(СЬ), ВИКОЛЮВАТИ, ВИШТРИКУВАТИ, НАСКІПУВАТИ, НАСТРОМЛЮВАТИ(СЬ), НАШТРИКУВАТИ(СЬ), ПІДКОЛЮВАТИ(СЬ), ПОКОЛОТИ(СЬ), ПРОКОЛЮВАТИ(СЬ), ПРОСТРОМЛЯТИ(СЬ), ПРОТИКАТИ, ПРОШТРИКУВАТИ, СКОЛЮВАТИ, УШПИГНУТИ, УШТРИКНУТИ(СЬ)

Значення: 1) розколювати переважно сокирою товсті поліна дров на кидові (швыркковые) дрова; 2) проколювати чимсь гострим (загостреним) когось, щось, а чи випадково наколотись на щось: гвіздок, будяк тощо; 3) про утворення щілин-тріщин на дереві, льоду, різних речах, предметах.

Наколи трісок **(Грінч.)**.

Ото вже лід **наколовсь (Грінч.)**.

Горщик **наколовсь (Грінч.)**.

Порубав (Явтух) м'ясо, наносив води, **наколов** дровець **(Янов)**.

Наколов спичкою галушку у відрі, покуштував **(Шер.)**.

Наколов я собі ноги стернею **(Мал.)**.

Так темно, хоч око **виколи (Нпр.)**.

Коли б свині роги, то б цілий світ **виколола (Ном.)**.

Вночі я боюсь ока де-небудь **виштрикнути (Манж.)**.

Наскіпавши трісочок, на задньому, театральному дворищу, грів собі в... чайнику воду, якою й запивав свій традиційний сніданок **(Смол.)**.

Прим. **наскіпати** — наколоти тоненько дрівець-скіпочок.

Скіпа — скіпка — тоненька стружечка, відколена переважно ножем від товстої деревини, а найчастіше — дошки для розпалювання в печі дров тощо. В давнину скіпками (лучинами) освітлювали в хаті.

Одинчика убили і **настромили** на віху його козацькую головку **(Котл.)**.

Зоммер ніяк не міг спіймати слизьку запонку, щоб **настромити** в неї комірця **(Риб.)**.

Настромився на рожен та й простояв цілий день **(Нпр.)**.

Наштрикнув картоплину на ціпок, а тоді як кине нею **(Грінч.)**.

Наштрикає скрізь у стіну голок, а тоді й сама не знає, де вони **(Грінч.)**.

Сховав він його у подушки, а соцьких намовив, ті ось прибігають, ну шукати та ціпками у подушки, у подушки,— добретаки **наштрикали** старому боки **(Манж.)**.

Руки його **наштрикувались** на глицю **(Риб.)**.

Під водою тьмяно виблискували гостроверхі кам'яні гряди. Дуб легко пропливав над ними, але щомиті міг **наштрикнутись** на одну з них і піти на дно **(Риб.)**.

Оце бігла та так терниною ногу **підколола (С. Г.)**.

Очерет ноги **підколює (С. Г.)**.

Поколов руки шипшиною **(СУС)**.

Треба пошпарувати комин, бо дуже **поколовся (Фм.)**.

Коли б свині роги, то б усіх людей **поколола (Ном.)**.

Поцілував мене, та так **поколов** вусами **(Н.-Л.)**.

Голову йому **проколеш** остю **(Кул.)**.

Доскакався м'ячик, доки на гвіздок **проколовся (Нпр.)**.

На цім слові двигонув він списом, хотів зразу **прострмить (Старицьк.)**.

За царя Тимка, як була земля тонка: пальцем **проткни** та й води напийся **(Ном.)**.

Другий варіянт. За царя Панька, як була земля тонка: пальцем **проштрикни** і на той бік видно **(Нпр.)**.

Тупу, тупу ногами, **сколю** тебе рогами, ніжками притопчу, хвостиком замету **(Нар. казка)**.

Ой полола дівчина пастернак та **сколола** ніженьку на будяк **(Нп.)**.

От тілько, тілько не **вшпигне (Котл.)**.

Він і здригне, наче його шилом **уштрикнули (Стор.)**.

НАКОРМИТИ, НАГОДУВАТИ

Голодну людину **накорми** ще й в дорогу хліба дай **(Нпр.)**.

Край якогось села над ставком понапували й **нагодували** коней **(Козач.)**.

Не буде більше бідних і багатих, земля всіх **нагодує (Коцюб.)**.

НАКОХУВАТИ, ВИКОХУВАТИ(СЬ), ВИРОСТАТИ, ВИРОЩУВАТИ(СЬ), НАПЛЕКАТИ

Значення. Вирощувати когось, щось, ставлячись з великою любов'ю, старанністю, піклуванням.

Дану групу синонімів використовують, коли йдеться про людей, тварин, рослин тощо.

Нащо ж ти **накохав** того скоту, коли не хочеш сам глядіти **(Мирн.)**.

Ростила сина, **викохувала**, маленьким в любистку та м'яті купала **(Козач.)**.

Барвіночку мій хрещатик, зелений, дрібний, ой я ж тебе **викохала** хороший, рясний **(Л. У.)**.

Викохав дитину в добрую годину **(Ном.)**.

Дівчині вже полічили сімнадцять років, а така **викохалась** дівчина, хоч малюй, хоч цілуй **(Н.-Л.)**.

Квіти мої, діти, **виростав** вас... де мені вас діти **(Шевч.)**.

Крім цукрових буряків, колгоспи України **вирощують** ряд найважливіших технічних культур **(Р. У.)**.

Дощі... траву **вирощують (Нп.)**.

На трьохсот вісімдесяти чотирьох гектарах виноградника **вирощується** більш як сто сортів винограду **(Р. У.)**.

Наплекала діточок повнісінький куточок **(Нпр.)**.

НАКРАПАТИ(СЬ), ПОКРАПАТИ

Ой наступає та чорна хмара, став дощ **накрапати (Нп.)**.

Накрапав перший у цьому році дощик **(Ле)**.

Накрапував дощ **(Риб.)**.

Ой щось хмариться, туманиться, дрібен дощик іде, **накрапається (Чуб.)**.

Став **покрапати** дощ **(Драг.)**.

Покрапував та й покрапував дощик, а потім як улив, так немов із відра **лле (Фм.)**.

НАКРАЮВАТИ, НАБАТУВАТИ, НАРІЗУВАТИ, НАЧИКРИЖИТИ

Значення: нарізувати кусками (переважно великими) хліба печеного, м'яса тощо.

Оксана поставила на стіл глечик холодного молока, принесеного з льоху, **накраяла** чорного хліба **(Бойч.)**.

Набатував (хліба — **А. Б.**) великими кусками **(СУС)**.

І нащо ти так багато **нарізав** кусків хліба: хіба ж ми його поїмо? **(Фм.)**.

Начикрижити (хліба — **А. Б.**) великими скибками **(СУС)**.

НАКРАЯНИЙ, НАРІЗАНИЙ

Значення див. накраювати.

Зала першого класу виднілася, як на долоні..., в глибині буфет, завалений **накраяним** хлібом **(Смол.)**.

На скатерті лежить **нарізаний** хліб **(Козач.)**.

Наприкінці дня **нарізані** дрова почали переносити з лісу на перегон **(Бойч.)**.

НАКРЕНИТИСЯ, НАХИЛИТИСЯ, ПОХИЛИТИСЯ, СХИЛИТИСЯ

Шквал перекотився через палубу вгорі, гуркочучи й грімлячи, наче перекидав тонни каміння. Судно **накренилось (Смол.)**.

Чорний човен **нахилився** і ліг боком на блакитні хвилі **(Коцюб.)**.

Зелений дубочок на яр **похилився**, молодий козаче, чого зажурився **(Нп.)**.

НАКРИВАЛО, НАКРИВКА, ПОКРИВАЛО, УКРИВАЛО

Накривалом біленьким постіль застеляла, свого миленького в гості дожидала.

Бере **покривало** (намітку), розгортує і накидає на молоду зовсім **(Грінч.)**.

Поверх труни лежало парчове **покривало (Сус.)**.

НАКРИВАТИ(СЬ), НАКИДАТИ(СЯ), ПРИКРИВАТИ(СЬ), УГОРТАТИ(СЬ), УКРИВАТИ(СЬ), УКУТУВАТИ(СЬ)

Значення: 1) на — укривати чимось когось, щось або самого себе; 2) угортати, укутувати чимось когось або самого себе; 3) переносне значення.

Поцілував (Гонта) мертвих в очі, хрестить, **накриває** — червоною китайкою голови козачі **(Шевч.)**.

Господарка **накрила** стіл білою скатертиною, настановила багато всякої їжі, питва **(Фм.)**.

Три дуби шатром **накрили** хату лісникові **(Первом.)**.

Пішов москаль в Туреччину, Катрусю **накрили (Шевч.)**, перен.

Вже ж Тетяна не дівочка, вже **накрита** голівочка **(Грінч.)**.

Примітка. «Накрита, покрита голівочка» — побутовий звичай, коли дівчина одружилася, то вона не повинна «світити косою». Голова її мусить бути покрита — накрита очіпком, хусткою або платком.

Ми були сміливі од того, що не знали, де ходить небезпека і як вона виглядає. Навіть снаряд, який **накрив** КП і, на щастя виявився випадковим... не сподобався нам лише тим, що оглушив **(Янов.)**, переносно.

Дід: Ні, ми через тин поговоримо тихенько, а то ще там твоя теща **накрие (Стар.)**, переносно.

Мовчи, так ми їх всіх **накриємо (Панч)**, переносно.

Накривай на стіл, Христе **(Мирн.)**, переносно.

Не ходи простоволоса — **накинь** на голову платок, а то застудишся **(Фм.)**.

Мені хустиночку в руках не носити,— задля слави козацької сідельце **покрити (Чуб.)**.

Покрова всю землю листом **покрива (Ном.)**.

Хвиля роздалася, закипіла, застогнала і обох **покрила (Шевч.)**.

Довго стояв Кобза на могилі, проводжаючи очима Марка; вже і гора його **покрила (Стор.)**.

Свята Покрівонько, **покрий** мою голіВоньку **(Барв.)**.

Так колись говорила дівчина, яка бажала вийти заміж, бо після «Покрови» (релігійне свято в жовтні) весілля майже не справляли.

Гей козачко, козачко! Десь твій козак нерано з походу прибував, що попід очима добрі гостинці надавав. Та козачка добре дбала, по-своєму козака **покривала...**— «Я пішла по дрова, та не втрапила по дрова, а втрапила на ключину і попідбивала собі очі на ключину» **(С. Г.)**, переносно.

Єсть у мене стара мати,— буде славу **покривати (Грінч.)**, переносно.

Прийди, прийди, мій миленький, **покрий** мою славу **(Чуб.)**, переносно.

Моя матінко, моя голубонько!.. Хто мене буде **покривать**, хто мене буде заступать **(Милорад.)**, переносно.

Що єсть заживайте, за нас вибачайте: що не здарить можность наша, най **покрие** ласка ваша **(С. Г.)**, переносно.

Вже й мене **покриває** багатством **(Грінч.)**, переносно.

Так розбагатів, вже і багатого брата **покрив (Драг.)**, переносно.

Панів завидьки беруть, що як же мугир, та **покрива (Манж.)**.

Ой вирву я листочок та **прикрию** слідочок, щоб по милого мого, по слідочку його всяка птиця не ходила **(Чуб.)**.

Та недужую дитину **угортає** в кожушину **(Щог.)**.

Угорнули в рядки (чоловіки) **(С. Г.)**.

Примітка: Слово — угортати — з цим же значенням часто використовують із префіксами — **за, об.**

Укрився кожухом, то йому й тепло **(СУС)**.

Буду тою хустиною сідельце **вкривати (Манж.)**.

Солов'ї, зозулі, райські птиці та так і **вкрили** яблуньку **(Чуб.)**, переносно.

А на мене молодую поговір — неслава. Прибудь, прибудь, мій миленький, **покрий** неславоньку! А мій милий прибуває неславу **вкриває (Грінч.)**, переносно.

Укрий, Покрово, від духа злого і чоловіка такого **(Ном.)**, переносно.

Не один і п'ятами **вкрився** за жарти **(Барв.)**, переносно.

Укутала дитину платком, щоб тепло було малому **(Фм.)**.

Укутався рядном та й лежить **(Грінч.)**.

Примітка: Слово — укутувати — з цим же значенням часто використовують із префіксами — **за, об.**

НАКРИВО, ВСУПЕРЕЧ, НАВПЕРЕК, НАОПАК, НАПЕРЕКІР, НАВПРОТИ, НАПРОТИ, НАСУПЕРКИ, НАСУПРОТИ

Значення: 1) робити, діяти щось проти чийогось наказу, волі, бажання; 2) переносне значення.

Ніколи цього не буде, щоб хто сказав тобі й слово **накриво (Мирн.)**, переносно.

Став **навперек** поганий мені дорогу заступити **(Г.-Арт.)**.

Упертий, як цап. Скажи йому роби отак та отак, а він зробить **наопак (Фм.)**.

Чи направду так було, чи тільки так здавалося Йойні, що Нута все робив йому **наперекір (Фр.)**.

Тільки той прожив немарно, хто злу йшов **наперекір (Мур.)**.

Петрунею прозвали його вже в тюрмі за ті його довгі кучері, що їх не хотів він стригти **наперекір** тюремному наказові **(Вас.)**.

Ти, доню, все робиш **наперекір** свекрусі, от того вона й гримає на тебе **(СУС)**.

Скажеш йому одно слово, а він тобі **навпроти** — троє **(Нпр.)**.

Юда: **Напроти** мене він байку склав про гостя, що понурий та нечупарний втисся на весілля і з соромом був вигнаний **(Л. У.)**.

Він все тобі **насупроти** робе **(Грінч.)**.

Страх недолюбляв старий тих, хто **насупроти** нього слово скаже **(Фм.)**.

НАКРИКУВАТИ, ВИГУКУВАТИ, ВИКРИКУВАТИ, НАВЕРЕЩАТИ(СЬ), НАГАЛАСУВАТИ(СЬ), НАГОМОНІТИ, НАГОРЛАНИТИ(СЬ), НАГРИМАТИ, НАГУКАТИСЬ, НАКРИЧАТИ(СЬ), НАЛЕМЕНТУВАТИ(СЬ), НАРЕПЕТУВАТИ, НАШУМІТИ, ПОКРИКУВАТИ, УКРИЧАТИСЬ

Описові звороти:

Наробити: **галасу, ґвалту, крику, репету, шуму, шуму-гаму.**

Настя **накричала** на його, щоб він не встрявав у бабську роботу, а йшов собі геть із хати **(Коцюб.)**.

Оникій вернувся додому та ще й **накричав** вуха своїй бабі лайкою **(Н.-Л.)**.

Нічого не вдіяли ні становий, ні посередник, тільки дарма **накричалися** та з тим і поїхали **(Мирн.)**.

Приїхав чоловік: налаяв, **накричав, наверещав (Боров.)**.

Похмелились добре, ідуть та **вигукують (СУС)**.

Іде мужик з поля та постогнуючи, його жінка молода **вигукуючи (Нп.)**.

Їдуть вози з-за гори вискрипуючи, а за ними чумаченьки **вигукуючи (Рудч.)**.

А, бабусечка! — було **викрикне (М. В.)**.

Брат на мене **викрикнув (Федьк.)**.

Ну вже оці діти! **Нагаласували** повну хату, хоч вуха затикай **(Фм.)**.

Нагомонів добре на свою жінку **(Драг.)**.

Нагомоніть на їх (дітей — **А. Б.**) вони й ущухнуть **(СУС)**.

Нагримав на дітей, щоб не пустували **(Вас.)**.

Параска: **Нагримай** на старих дідів, ну, чого ти мовчиш... **(Корн.)**.

Будете старі... **Нагримаєтесь** з мужиками, налаєтесь з дітворою **(Кв.-О.)**.

Коли батько **нагукає** на його, він... піде з двору, то хіба на обід присуне **(Мирн.)**.

Налементувалися наші баби, аж похрипли **(Грінч.)**.

Нарепетувала повні вуха, хто не глухий, нехай слуха **(Нпр.)**.

Та вже хоч жалко,— не жалко, а треба втишити. І пострахаєш було і **покричиш** на його **(М. В.)**.

І він кричить, **покрикає (Мил.)**.

Ой крикнув — **покрикнув** сильне багач **(Рудч.)**.

Вона все **покрикує** на мене: «Та хутче ж бо хутче!» **(М. В.)**.

А князь аж синій походжає та сам несмілим наливає та ще й **покрикує**: віват! **(Шевч.)**.

Так за день **укричаться**, що й вночі вчуваються **(Фм.)**.

НАКРИТТЯ, НАВІС

Юда: Налинув дощ і перервав промову, я сів під **накриття** і думу думав **(Л. У.)**.

Під великий **навіс** над платформою вкотився потужний паровоз **(Трубл.)**.

НАКУВАТИ, ВИКУВАТИ, ЗАКУВАТИ, ПІДКУВАТИ, ПОКУВАТИ, ПРИКУВАТИ

Значення: 1) (наковувати із заліза, сталі тощо різної військової зброї та речей для домашньо-господарського вжитку; 2) кувати (підковувати, покувати) домашніх тварин — коней; 3) заковувати когось в залізні кайдани; 4) приковувати залізними ланцюгами когось до чогось; 5) підковувати нове (переважно) взуття залізними підковами; 6) переносне значення: а) про спів птаха — зозулі; про виховання стійких в житті та боротьбі людей.

Накував батько ухналів **(СУС)**.

Ухналь — цвях, яким прибивають залізну підкову до кінського копита.

Чого Бог не дасть, того коваль не **накує (Ном.)**.

Ой зозуле, зозуленько, нащо ти кувала. Нащо ти їй довгі літа — сто літ **накувала (Шевч.)**, переносно.

Ой узяли безталанну (титарівну) **закували** у кайдани **(Шевч.)**.

Поки присяжний **закував** мене в ланцюги, вже й зовсім стемніло **(Фр.)**.

Закувала та сива зозуля раннім ранком на зорі **(Нп.)**, переносно.

Підкую, Юрку, вороного коника **(Метл.)**.

Покуймо ж собі мідяні човна, мідяні човна, золоті весла **(А. Д.)**.

Вчився робити, черевичків шити. І пошив **покував (Мил.)**.

Ой як коні **покую** і як сани наладжу, то по твою біль поїду **(Чуб.)**.

Уже зозуленька та й **покувала**, соловейки пощебетали **(Чуб.)**.

Коло тих стовпів дванадцять зміїв на ланцюгах **приковано (Рудч.)**.

НАКУЛЬГУВАТИ див. ШКАНДИБАТИ

НАЛАГОДЖЕНИЙ, НАГОТОВЛЕНИЙ. ПРИГОТОВЛЕНИЙ

Значення: 1) про встановлений лад, порядок у житті, в якійсь справі; 2) про приготування чогось для когось.

Налагоджений у хазяйстві порядок — усьому голова **(Нпр.)**.

Він упав без сили на призьбу, розсипаючи **наготовлену** про запас мамалигу **(Коцюб.)**.

Верталися в хати, блукали з кутка в куток і ще раз обдивляючись **наготовлену** зброю **(Коцюб.)**.

Він старосвітський вдяг оздоблений каптан, що **наготовлений** був зарання **(пер. М. Р.)**.

В мене вечеря — рибка печена — це ж для тебе, серденько, **приготовлено (Нп.)**.

НАЛАГОДЖУВАТИ(СЬ), ВИРИХТУВАТИ, ВИРЯДЖАТИ(СЬ), ЗБИРАТИСЬ, НАГОТОВЛЯТИ(СЬ), НАЛАДИТИ, НАЛАДНУВАТИ(СЬ), НАЛАШТОВУВАТИ(СЬ), ПРИГОТОВЛЯТИ(СЬ), СПОРЯДЖАТИ(СЬ), СПРАВЛЯТИ, УЛАДНЮВАТИ, УЛАШТОВУВАТИ(СЬ), УПОРЯДЖУВАТИ, УПОРЯДКОВУВАТИ, УРЕШТОВУВАТИ, УСТРОЮВАТИ(СЬ)

Значення: 1) приводити до ладу, порядку якусь справу, громадську чи свою особисту; 2) приготувати — наладити, налагодити якусь справу, якісь речі, їжу, тощо; 3) приготувати когось чи приготуватись самому кудись, до когось чи в далеку дорогу; 4) справити — придбати щось; 5) переносне значення.

Танин батько виїхав на Урал, де мав **налагоджувати** виробництво танків **(Собко)**.

Мати тим часом швиденько **налагодила** вечеряти **(Гол.)**.

Іноді по хаті пронесеться глибоке зітхання; увірветься нитка й затихне на якийсь час гуркотіння прядки, поки її **налагодить** Галя **(Мирн.)**.

Налагодила Пріська і обідати, а його нема **(Кв.-О.)**.

Віз поламався, треба **налагодити (Грінч.)**.

Приїхавши до села, Завгородній не зустрів теплоти в дівчині, а всі його намагання **налагодити** з нею кращі стосунки залишились марними **(Скляр.)**.

Чи не **налагодить** він твого діла **(Стор.)**.

Щоб пісні мої стали новими, як **налагодить** струни мої **(Сос.)**.

Примітка: коли йдеться про музичні інструменти, то найчастіше кажуть — **настроювати**, рідше — **наладнати**, ще рідше — **налагодить**.

Апарат, лише на мить знизивши силу прийому, знову **налагодився (Ле, Левада)**.

Праця в школі **налагодилась (Вас.)**.

Землянський **налагодився** йти **(Бойч.)**.

Поки там пан **налагодиться** сплести невода, рибка собі в затишку плодиться **(Мирн.)**.

Налагодилась князівна до кляштору **(Стор.)**.

Серединський **налагодився** іти до князя **(Н.-Л.)**.

Слово — **налагодитись** — визначає уповільненість дії в чомусь, до чогось.

Своїм семантично-нюансовим відтінком воно найближче до слова **збиратися**: Поки **збереться**, то й день минеться **(Нпр.)**.

На вербі ся вшикую і самопал **вирихтую (С. Г.)**.

На сімнадцятому році Остап уперше **вирядився** з людьми на роботу **(Гол.)**.

Андрій **збирався** на пошту: почепив на плече шкіряну торбу, взяв у руки ціпок **(Коц.)**.

Наготуй шабельку та й воюй зі мною **(Чуб.)**.

Наладнав дід хату для баби **(Ном.)**.

Мотря Іванівна викопала із землі діжечку з салом, **наладнала** торбинки Григорію і Петру, вивела їх аж на край города **(Стельм.)**.

То ж струни **наладнав**, хоча й не без зусиль митець відслужений **(М. Р.)**.

Як усе **наладила** любо та мило, без гуку того, без крику **(Мирн.)**.

Відомості йому (Хмельницькому) майже щодня приносив Лаврін Капуста, який **наладив** розвідку **(Панч)**.

Іван... розложив огонь у печі і **налагодив** миску бульби, щоб пекти її в грані на вечерю для тата і для себе **(Фр.)**.

Ввійшов ти, мов доля в життя моє тихе, дитяче. Чужим резонансом на слово моє відповів, дав віру у силу, у серце щасливе, гаряче. **Наладив** мій голос на цей пісенний заспів **(Забашта)**.

Усі прийшли?.. Всі!.. Треба всіх записати. Але тільки **наладивсь**, коли верхи до зборні під'їхав на панському коні Семен Мажуга **(Коцюб.)**.

Відки я маю знати, хто до тебе в гості **наладився (Фр.)**.

З вечора було б ще **налаштувати** віз **(Грінч.)**.

Під час вечері Мишуня **налаштував** радіоприймача **(Янов.)**.

Серед цього килиму густої трави утаборився Яким із своїм добром. Віжками прип'яв гнідка до сусідньої берези, а сам, розташувавши триніжок, **налаштовуючись** варити кашу, з відром побіг до річки **(Мирн.)**.

Нові улії струже, **споряджає (Барв.)**.

Спорядимо перш воза, а тоді вже й обідати **(Грінч.)**.

Спорядимо дві паровиці, накладемо всього доброго та й рушай **(Барв.)**.

Паніматко, **спорядіть** обох у некрути **(М. В.)**.

Одягла його, **спорядила** так, що не всякий пан так одягається **(Чуб.)**.

А далі вже й до весілля стали **споряджатися** (Рудч.).

Ярмарок почав **споряджатися** (С. Г.).

Одправляла панахиди, помин **спорядила** і багатим і убогим хлібом угодила (Макс.).

Я **справила** вечерю на ті гроші, що ви вчора дали (Котл.).

Весілля **справили** як треба (Стор.).

Батько того дурня **справив** обід за його (Рудч.).

А я в корчмі п'ю, гуляю, танці **справляю** (А. Д.).

Зайдуть чужі люди у хату,— вона з ними хи-хи та реготи **справляє** (Мирн.).

Справлю собі колясочку, проїжджати буду (Чуб.).

Справив собі пару коней (Грінч.).

Мати розмовляє з Одаркою, а вона сидить, **мовчанку справляє** (Мирн.).

Улагоджуй справу так, щоб тобі було добре, та й іншим непогано (Фм.).

Тут як би **владить** (уладнати — А. Б.) так, щоб який-небудь неборак не задумав шелесту зробити (Гліб.).

Свій побит я гадаю ось як **улаштувати** (СУС).

Клин **улаштував** у столі так гарно, що й не **знать** (Грінч.).

Впоряди (упорядкуй — А. Б.) так, щоб ти мене на шиї возив (М. В.).

НАЛАДЖЕНИЙ, НАГОТОВЛЕНИЙ. НАЛАШТОВАНИЙ, НАСТРОЄНИЙ, ПРИГОТОВЛЕНИЙ

Йду поміж люди. Душа готова, струни тугі **наладжені**, вона вже грає (Коцюб.).

Пішли наші на охоту, а **наготовлені** рушниці дома зоставили (Нпр.).

Так глузують з необачних господарів, коли розпочинають щось робити, але нема з чого й нема чим.

НАЛАДНОВАНИЙ, НАВАНТАЖЕНИЙ

Серед вулиці котився віз, **наладнований** всячиною (Коцюб.).

Біля самої хатини, рано-вранці під вікном зупинились дві машини, **навантажені** зерном (Ол.).

Біля комори на підводи вантажать лантухи з зерном. Ген уже хур із п'ять стоять **навантажені** (Головко).

НАЛАЗИТИ див. НАКИДАТИСЬ

НАЛАЗЛИВИЙ, НАВ'ЯЗКУВАТИЙ, НАВ'ЯЗЛИВИЙ, НАБРИДЛИВИЙ, НАДОЇДЛИВИЙ, НАДОКУЧЛИВИЙ, НАСТИРЛИВИЙ, НЕВІДЧЕПНИЙ, ОБРИДЛИВИЙ, ОСОРУЖНИЙ, ПРИВ'ЯЗЛИВИЙ, ПРИЧЕПЛИВИЙ, У-В'ЇДЛИВИЙ, УЧЕПИСТИЙ, УЧЕПЛИВИЙ

Значення: Компоненти даної групи використовують в мові з відтінком наполегливий, настирливий, упертий.

Вони (думки), мов **налазливі** оси, все крутяться навколо неї, все бринять (Фр.).

Їй здалось, що Зося наморочила йому голову тільки своїм кокетством, дуже **налазливим**, а не красою (Н.-Л.).

Якась **нав'язлива** думка затьмарює княжі очі (Кач.).

Ось не будь бо таким **нав'язливим**, як зголодала муха в спасівку (Фм.).

Покинутьши **набридлу** за цілий день муштру, Богун повільно їхав полем (Кач.).

Він сидів, забившися в куток, уткнувшись у шибку, спостерігаючи знайомі **набридлі** краєвиди (Шов.).

Ну такий **надоїдливий**, як пристане, то й не відчепишся скоро (Фм.).

Під призьбою лежить замислений собака і вухом одганяє мух **надокучних** (М. Р.).

Обридливий, як комарі перед дощем (Нпр.).

Настирлива муха (Сев.).

Цей безпритульний Томмі — дуже **настирний** Томмі; голову всім морочить, чорт його побери! (Баж.).

Дід-сторож весь день ганяє **настирливе** вороння (Коп.).

Надія Григорівна, дивовижно тактовна і чуйна, ніколи не турбувала його **настирливими** допитками (Гонч.).

Ловила і Катря на собі його погляд — не раз — **настирливий** (Головко), перен.

Старов дожидав друга стомлений і, як це часто було з ним, розхвильований. Щоб відвернути увагу від **настирливих** думок, дав волю фантазії (Ільч.), перен.

Це бажання було таким **настирливим**, що ледве не примусило зробити небезпечний крок — схопитися на ноги (Козач.), перен.

Четверо гребців з **настирливою** цікавістю розпитували Ванду і слухали її оповідання (Трубл.).

В даному прикладі — **настирливий** вжито з відтінком — упертий, з упертою цікавістю.

Настирливий і впертий в роботі, Лимар хвилини не сидів без діла (Коп.).

В даному прикладі **настирливий** вжито з відтінками — наполегливий, старанний.

Обридливий, як голодний цюцька (Нпр.).

Такий **прив'язливий**, як учепиться — не відженеш: в одну шкуру дай та й дай (Фм.).

Не будь **у-в'їдливий**, як оса (Ном.).

Таке **у-в'їдливе**, ти йому плюй у вічі, а воно тобі: дощ іде, й знову осою лізе (Фм.).

Таке **у-в'їдливе**, що візьми та прямо й наплюй серед лоба (Ном.).

В'язне до мене, як оса. Геть! кажу, **в'їдливий (СУС).**

Ну та й **учепистий** хлопець; на улицю як вийде, то й не одстане **(Грінч.).**

НАЛАМУВАТИСЬ — ЗВИКАТИ, ПРИВИКАТИ

НАЛАПУВАТИ — ЗНАХОДИТИ

НАЛАТАТИ, ЗАЛАТАТИ, ПОЛАГОДИТИ, ПОЛАТАТИ

Про подерту одежину чи взуття, які треба латати — лагодити.

О, вже й подався. Хоч би був дав латку **налатати (Головко).**

У неї були продерті лікті, либонь, ніколи було й **залатати (Л. У.).**

Треба якнайшвидше **залатати** пробоїну **(Вл.).**

Черевички **полагодити (Барв.).**

Як порвалась одежина, то треба ж **полатати (Фм.).**

Полатати треба старий кожух **(СУС).**

НАЛАШТОВУВАТИ — НАГОТУВАТИ

НАЛАЯТИ(СЬ), ВИБАНІТУВАТИ, ВИБАТЬКУВАТИ, ВИЛАЯТИ, ПОЛАЯТИ(СЬ)

Хому забрали, бо станового **налаяв (Коц.).**

Мотрю розібрала досада, вона обізвала Явдоху панією, а Явдоха **налаяла** Мотрю нищою, дармоїдкою **(Мирн.).**

Мати, пораючись, не стерпіла і **налаялася,** а Одарка стояла **(Ле).**

Вибанітувала на всі боки **(Ном.).**

Суча дочка, коли не **вибатькую (Ном.).**

І я там був і придивився і кривду **вилаять** хотів **(Гліб.).**

Я так **вибатькувала,** так **вибатькувала,** що мати її і в купелі так не купала **(Фм.).**

Полаяти багато охочих знайдеться, а от— пожаліти, то й свічкою нікого не знайдеш **(Нпр.).**

Полаялись за масляні вишкварки **(Ном.).**

Значення: посваритись нізащо, по-пустому, бо з масла вишкварків не буває.

НАЛЕМЕНТОВУВАТИСЯ див. НАКРИКУВАТИСЯ

НАЛЕПЕТАТИ див. НАБАЗІКАТИ

НАЛИВАТИ(СЯ), НАПОВНЯТИ(СЯ)

Хто п'є, тому **наливайте,** а хто не п'є, тому не давайте **(Нп.).**

Він допив першу склянку і **налив** другу **(Смол.).**

Пані Наталя тремтячими руками **наллята** склянку чаю **(Коц.).**

І **наливає** вересень сади густим багряним цвітом **(Герас.).**

Гей, то не вітри буйні дуби нагинали, на Дніпрі-Славуті хвилі-гори підіймали — то хвиля народного гніву здіймалась, серця гартувала, помстою **наливала (Дума).**

Густа медова теплота високі **налила** жита **(М. Р.).**

Тепла ласка **налляла** очі материні **(Головко).**

В народі кажуть: два тижні жито колоситься, два **наливається** і два дозріває **(Р. У.).**

Лице її мінилося: раз **наливалось** кров'ю, мов буряк, то знов блідло, моз полотно **(Фр.).**

Враження було таке, що судно **налилося** водою і потопає **(Смол.).**

Рука її тремтіла й палала, а очі вже **наливались** слізьми **(Ле).**

Лице в неї **налилось** кров'ю, очі спалахнули **(Коц.).**

Молоком **наливались** жита і вівси **(Баж.).**

Там на родючім чистім полі жита **наллються (Граб.).**

Повітря **наповняло** дике гудіння **(Трубл.).**

Бандура дзвеніла тихо і журно, **наповнюючи** кімнату вільною піснею про дикий степ і могутні води Дніпра **(Куч.),** переносно.

Дірявого мішка не **наповниш (Нпр.).**

Вечоріє. Тиха протягом дня садиба колгоспу **наповнюється** діловим гомоном **(Р. У.).**

Судова зала звільна почала **наповнюватись** публікою **(Фр.).**

Галина метнулась до печі, і кімната **наповнилася** запахом пшеничних галушок, смаженої цибулі і сала **(газета «Колг. село»).**

НАЛИГАТИСЬ див. НАПИВАТИСЬ

НАЛИЗАТИСЯ див. НАПИВАТИСЬ

НАЛИПАТИ, ПРИЛИПАТИ, ПРИСТАВАТИ

Вогкий сніг зразу **налипає** на чоботи, а тоді спадає **(Коп.).**

Земля пудами глею **налипла** їй на чоботи нові **(Мур.).**

Прилип до мене, як шевська смола до чобота **(Ном.),** перен.

Приставала вогка земля до лопати й копати було важко.

НАЛІТАТИ див. НАБІГАТИ

НАЛОПАТИСЬ — НАЇДАТИСЬ

НАЛУЗАТИ, НАЛУСКАТИ, НАЛУЩИТИ

А це хто тут **налузав (Грінч.).**

Налузали оріхів **(СУС).**

Налущила курям кукурудзи **(Донч.).**

НАЛУПИТИ див. БИТИ

НАЛУПИТИСЯ — НАЇСТИСЯ

НАЛУЧИТИ(СЬ), ВЛУЧАТИ, ВЦІЛИТИ, НАГОДИТИСЬ, НАСПІНУТИ, НАТРАПИТИ, ПОСПІНУТИ, ПОТРАПИТИ, ПОЦІЛИТИ, УЛУЧИТИ, УТРАПИТИ, УЦІЛИТИ, УЩЕЛЕПКАТИСЬ

Дана група різнокореневих слів відзначається многозначністю, зумовленою значінньовими відтінками. Об'єднує різнокореневі слова групи за спільним значенням контекст, в якому вони відіграють ведущу смислову роль.

Наприклад: 1) несподівано вчасно підійти, підоспіти, налучити, натрапити на. до когось, чогось, кудись; 2) натрапити, налучити на доброзичливих людей; 3) потрапити кудись, до когось, на правильний життєвий шлях; 4) поцілити, улучити при стрілянні у намічену мішень; 5) поцілити, влучити когось, б'ючи чимось, по чомусь, кудись; 6) улучити, налучити, уцілити ниткою вшиляючи її у вушко голки; 7) потрапити, улучити, ушелепкатись до когось, кудись у якесь певне місце, у двір, у хату, тощо; 8) потрапити, влучити улад з кимось говорити, співати, щось робити тощо; 9) налучити, влучити погідну пору для роботи, вдома й у полі; 10) переносне значення.

Одні собаки не злякалися, вони обступили її кругом і, не **налучись** на той час дід Улас, певно, розірвали б **(Мирн.)**.

Ну вже ж і на людей добрих **налучив (Тесл.)**.

Не **налучу** ніяк ниткою у голку **(Грінч.)**.

Налучила (царівно) на скелю, проломила корабель **(Сев.)**.

Палажка: Збилась з пантелику дівчина та й не **налучить** на добру путь **(Мирн.)**.

Ото... він рушницею **налучається** на качок **(Грінч.)**.

Лучив у ворону, а **влучив** корову **(Нпр.)**.

Коли б'є, то вже **влучає (Котл.)**.

Я не **влучу** до вас заходити **(С. Г.)**.

Співав би і я, так не **влучу** за вами **(Нпр.)**.

Він кинув на нас палицю — ми йшли всі укупочці — й ми розбіглися по дорогах — не **влучила** я куди хто з нас побіг **(Грінч.)**.

Не втрапила Лимерівна в деревце, та **влучила** сама себе в серце **(Нп.)**.

Як не **влучиш** і йому дати сього дання, то марне й вона питиме **(Барв.)**.

Так мене сим і **вцілила** в серце **(Барв.)**.

Воно б і вкрив був, коли Семена швидко **нагодило (Грінч.)**.

Прийшов дячок молоденький, прийшов не барився і чумаченько із дороги на те й **нагодився (Нп.)**.

Вчора пороша пала, а к білому світу старости на слід **нагодилися (Метл.)**.

Як це добре, що ти **нагодився** сьогодні **(Гол.)**.

В той же день у колгосп **нагодився** голова сільради **(Панч)**.

Раненько встану, на обід **наспіну (Мирн.)**.

Насилу **натрапив** стежку **(СУС)**.

Натрапила коса на камінь **(Нпр.)**.

Прийшли вони в село да й **натрапили** якраз на того діда **(С. Г.)**.

Ми сміялися із радощів, що **натрапили** таких гарних людей **(Барв.)**.

У головоньках росте травиця, ніхто до тіла не **натрапиться (Нп.)**.

Багато вже ходив, блукав, дороги хоть не знайшов, та деякі стежиночки **натрапив (М. В.)**.

Попав пальцем у небо **(Нпр.)**.

Попала коса на камінь **(Нпр.)**.

Не копай другому ями, бо сам у неї **попадеш (Нпр.)**.

Поспієш з козами на торг **(Нпр.)**.

Скажи, дівчино, як тебе звати, щоб я **потрапив** до твоєї хати **(Чуб.)**.

Матері все було вгодиш, а вам не **потрапиш** вгодити **(Н.-Л.)**.

Ну ми й **потрапили** брати — саме в дощ **(Грінч.)**.

Крути, вовчику, головою, щоб не **поцілив** булавою **(Нп.)**.

Гуси, гуси, зав'яжу вам дорогу, щоб не **утрапили** додому **(Ном.)**.

Оцим яром **утрапить** до його **(Шевч.)**.

А другая (куля) устрелила і у серденько **уцілила (Нп.)**.

НАЛЯГАТИ, ВИМАГАТИ, ВИПРАВЛЯТИ, ДОБИВАТИСЬ, ДОБУВАТИСЬ, ДОМАГАТИСЬ, ДОТИНАТИСЬ, ДОПЕВНЯТИСЯ, ДОПОМИНАТИСЬ, ДОПРАВЛЯТИСЬ, НАМАГАТИСЬ, НАПИРАТИ, НАПОЛЯГАТИ, НАПОСІДАТИ(СЯ), НАСІДАТИ, НАСТОЮВАТИ

Дана різнокоренева група слів-синонімів виражає многозначність понять спільних за значенням, різних за відтінками, а саме: 1) ставити до когось, чогось певні вимоги; настирливо, уперто вимагаючи від когось щось, домагаючись чогось; 2) настирливо добиватись, намагатись здійснення якоїсь думки, обіцянки, якоїсь роботи тощо; 3) добуватись чогось від когось, добиватися в якесь зачинене, іноді замкнене, приміщення тощо, в якусь місцевість, розташовану десь далеко, переважно по утрудненій різноманітними перешкодами дорозі тощо; 4) налягати — надавати ваги всім тілом людини або окремими органами тіла — грудьми, руками тощо на когось, щось і 5) уперто налягати — намагатись, добиватись здійснення виконання кимось чиєїсь волі, бажання; 6) утискувати — налягати на когось, вимагаючи чогось матеріяльного, духовного тощо; 7) домагатися від когось, чогось, настоюючи на чомусь, переважно на своїй думці; 8) доганяти когось, щось (Термін, вживаний у мисливців, коли собака мисливський налягає — доганяє зайця, лисицю тощо); 9) прискіпува-

тись, чіплятись до когось; 10) переносне значення; 11) описові звороти.

Люди все йшли і одні другим **налягали** грудьми на плечі (**Коцюб.**).

Туман на поле **налягає** (**Кач.**).

Він, як і зрання **налягає** на плуга (**Коц.**).

Що ти, причепа, **налягаєш** на мене (**Грінч.**).

А вітер по землі, крий Боже, заревів, **наліг** на козака, з нього одежу цупить (**Греб.**).

На се й треба **налягати** (**СУС**).

Ми й **налягаємо**, щоб люди звертали увагу (**СУС**).

Давай хліба! — **налягав** уперто Бовдур (**Фр.**).

Вона **вимагатиме** добрих коней, ланського погонича (**Н.-Л.**).

Він **виправив** свої гроші (**СУС**).

Багато й Юрась погубив земляків, **добиваючись** того права, щоб над обома берегами гетьманувати (**Кул.**).

Машина у них коло греблі застряла, так вони пішки **добились** до нас (**Корн.**).

Як з биком не битися, а все молока не **добитися** (**Ном.**).

Добився він до раю (**Чуб.**).

Не згине наша слава, **доб'ємся** до Варшави (**Кул.**).

Міст тріщить, міст осипається: змій до дому **добивається** (**Манж.**).

І аж в середу у Хрестці к вечору **добились** (**С. Г.**).

Щоб вийшов з хати хто-небудь у двері стукав, **добувався** (**Котл.**).

Вони чіплялись за смерекові гребні зелені... немов людина, що з тяжким зусиллям на гору **добувається** (**Л. У.**).

Дихати стає важко, а ви ще й до середини не **добулись** (**Мирн.**).

Добувся, як швед під Полтавою (**Ном.**).

Я наважилась **добутись** свого (**Н.-Л.**).

Добулася грошей... та й пішла (**Кв.-О.**).

Дмитро поволі привчив його тамувати свою цікавість і не **домагатися** обов'язково знати все (**Козач.**).

Надворі вітер затихав, виднішало — чути було, як щось **домагалось** під вікном (**Вас.**).

Були гарячі, що й **домагалися**-таки уже скликати сход та й до землі братися і до маєтку (**Головко**).

Що ж, вона — хороша, чула, проникліва дівчина... і наполеглива: захоче чого, **домагається** (**Шовк.**).

Український народ в дружбі з усіма братніми народами **домігся** перемоги над своїм ненависним ворогом — гітлерівською Німеччиною (**Гал.**).

Хто припоминає, той **допоминає** (**Ном.**).

На кожний лист вона уперто **допоминалась** одповіді (**Коцюб.**).

Не снилось їм, що робітники можуть яким-небудь способом... **допоминуться**... також і свого кусника (**Фр.**).

Чужого хасайся — свого **допевняйся** (**Нпр.**).

Іди **допевняйся**, нехай тобі віддасть (**Грінч.**).

Допевняйся, пан гетьмане, допевняйся плати, як не будеш допевнятись, будемо втікати (**Нп.**).

Свого **доправляйся**, роду не чужайся (**Ном.**).

Стахова жінка **доправляється** за курчата (**Грінч.**).

Жінка **намагалась**, щоб Прокіп ночував дома (**Коцюб.**).

Пріська мала була додому йти, та Одарка **намагалася**.— Посидьте, тітко, погомонимо ще (**Мирн.**).

Усе це разом **намоглося** на Чіпку: випий та й випий! Нічого робить — треба спробувати (**Мирн.**).

Народне щастя і народне горе я **намагався** в слово перелить (**М. Р.**).

Білий, як сорочка на ньому, він **намагався** розтулити рота, але не міг (**Коцюб**).

Напирають батько й мати, щоб я дома лягав спати, а я хлопець молоденький, хочу ще й гуляти (**Нп.**).

Вода **напирає**, дивись, то вискочить гвіздок, то паля тріснула, то заставку розбило, а далі і знесло млинок (**Греб.**).

Перед дверима зробився тиск, а знизу все **напирали**. Двері були замкнені (**Коцюб**).

Наполягали сини, щоб поділити їх усіх, так я мусив теє (**Грінч.**).

Наполігся пан одібрати у мене землю (**Грінч.**).

Вона все варується мені сказати, тільки гляне та червоніє. А я все **наполягаю**: скажи та скажи (**М. В.**).

Я так на нього **напосяду**, то він оддасть (**Сев.**).

Напосілася жінка, щоб таки їхати у ярмарок (**Грінч.**).

Напосілися хату будувати (**Грінч.**).

«Авжеж, ідіть усі гуртом та **насядьте** на неї, то вона й признається, де старців водила», — намовляла Параска (**Н.-Л.**).

Чого ти **насідаєшся** на мене? (**Грінч.**).

Семен узяв газету й побачив окреслену червоним олівцем замітку.— Читайте, читайте,— **настоював** комполку (**Сміл.**).

Описові звороти:

НАЛЯГАТИ НА РОБОТУ, НАПОЛЯГАТИ НА НОГИ

Наліг на роботу, щоб скоріше закінчити.

Значення: жвавіше почати працювати.

Чіпка тільки вийшов з двору, так і **наліг** на свої **ноги** (**Мирн.**). Значення: йти жвавіше, швидше.

Христя... **налягає на ноги:** не йде, а підтюпцем трюха (**Мирн.**).

НАЛЯКАНИЙ, ЗЛЯКАНИЙ, НАЖАХАНИЙ, НАПОЛОХАНИЙ, НАПОЛОШЕНИЙ, НАСТРАХАНИЙ, ПЕРЕЛЯКАНИЙ, ПЕРЕПОЛОХАНИЙ, ПЕРЕПОЛОШЕНИЙ, СПОЛОХАНИЙ, СХАРАПУДЖЕНИЙ, УСТРАХАНИЙ

Іде чоловік, дуже журиться, і такий **наляканий** (**Барв.**).

Налякані пасажири кілька секунд мовчали (**Трубл.**).

Його **налякані** очі, повні нерозуміння, надаремне шукали підмоги (**Коцюб.**).

Килина **злякана:** Ой, чоловіче, щось ти таке говориш... я боюся (**Л. У.**).

Нажахана ще з дому, Галина нервово сприймала найменше непорозуміння в нашому бездомному житті (**Ле**).

Галя забилась у куток, як **наполохане** звірятко, притиснула обидві руки до грудей і метала з сухих очей ніби синє полум'я (**Панч**).

Виють вночі **наполохані** собаки (**Гол.**).

Марабу, **наполохані,** плавно і красиво злетіли з даху і понеслись у напрямі гір (**Ільч.**).

Настраханий народ. Про якусь думу все розмови (**Гол.**).

Настрахана ворона й куща боїться (**Нпр.**).

— А чого ж ти сам себе боїшся? — поспитала його, все **переполошена** (**М. В.**).

Переляканий більше боїться, ніж налякний (**Нпр.**).

Деякі хлопці вискакують з вікон, як **сполохані** кури з сідала (**Н.-Л.**).

Запінившись і хропучи, **схарапуджений** кінь летів щодуху, відчувши на собі незвичайного їздця (**Гонч.**).

НАЛЯКАНО, ЗЛЯКАНО, ПЕРЕЛЯКАНО, ПЕРЕПОЛОХАНО

— Хай віконниці будуть зачинені цілий день! — бистро і **налякано** наказала вона наймичці (**Коцюб.**).

Хлопчик свиснув, і звірятко **злякано** побігло полем (**Донч.**).

Дитина **перелякано** вбігла в хату й кинулась до матері (**Фм.**).

НАЛЯКАТИ(СЬ), ЗЛЯКАТИ(СЬ), ПЕРЕЛЯКАТИ(СЬ), ПЕРЕПОЛОХАТИ(СЬ), СХАРАПУДИТИСЬ, СПОЛОХАТИ(СЬ), ПОПЕРЕЛЯКУВАТИСЬ

Олдрідж спинився,—...щоб не **налякати** дівча остаточно (**Ільч.**).

У високих шапках з когутячим пір'ям, з чорними вусами вони (жандарми) будь-кого могли **налякати** своїм виглядом (**Турч.**).

Король, **налякавшись,** обіцяв, що ніхто не буде кривдити народу за його віру (**Барв.**).

— Що ти надумав, нещасний? — **налякалась** Маріора (**Коцюб.**).

Устя таїла віддих, щоб його (жука) не **злякати** (**Коцюб.**).

Нас не **злякають** ці гори без шляхів і без стежок, ці глухі місця (**Гонч.**).

Якби зострілися ми знову, чи ти **злякалась** би, чи ні? (**Шевч.**).

Кайдаш **перелякався,** одвів очі від страшної картини (**Н.-Л.**).

Якби розказать про якого-небудь одного магната історію-правду, то б **перелякать** саме пекло можна (**Шевч.**).

Свиня як закувіка, аж вовк **перелякався** (**Нар. казка**).

Усі **поперелякувались** (**СУС**).

Сполохав пташку в вишневім садочку (**Н.-Л.**).

Нащо ти її так **сполохав** (**Кв.-О.**)

Се твій **прийшов** до тебе батько, то не **сполохайсь, не жахнись** (**Котл.**).

Коні під'їхали під село і **схарапудились** в царині (**Н.-Л.**).

Де не взявся сірий вовк... отара **схарапудилась,** сипнула вбік (**Мирн.**).

НАМАГАННЯ, ЗМАГАННЯ, ПОРИВАННЯ, ПОТЯГ, ПРАГНЕННЯ, СТРЕМЛІННЯ

Значення: 1) прагнення, стремління, потяг групи, цілого суспільства чи окремої людини до роботи, знань, науки, культури; до боротьби за краще майбутнє; 2) дріб'язково життєво-побутові сварки.

Даремне було б **намагання** описати радість підсудних з приводу цього вироку (**Фр.**).

У великому ж працюєм у всесвітнім залі — перельоти і **змагання,** матчі, фестивалі (**Тич.**).

А чи ж я свої найкращі думи, і чуття, й **змагання** не віддав їм на услугу в тій великій боротьбі? (**Фр.**).

Народ з своїми **змаганнями** єсть єдиний герой історії (**СУС**).

Соломія йшла в гості поруч із Настею та Денисом і щебетала, наче того дня ніякого **змагання** в неї з Романом не було (**Н.-Л.**).

На все у його саме **поривання...** (**СУС**).

Великий **потяг** у наших радянських людей до науки, до знань (**Фм.**).

НАМАГАТИСЬ див. НАЛЯГАТИ

НАМАЗУВАТИ, ЗМАЗУВАТИ, НАКВАЦЬОВУВАТИ, НАМАЩУВАТИ, НАСМАЛЬЦЬОВУВАТИ, НАШМАРОВУВАТИ, НАЯЛОЖУВАТИ, ПОМАЗАТИ, ПІД-

МАЗУВАТИ, ПРИМАЗУВАТИ

Значення: 1) намазувати куски хліба маслом, смальцем, медом тощо для споживання людиною; 2) намазувати — наяложувати для прикраси якимись парфюмерними мазями, фарбами тощо губи, щоки, нігті; 3) змазувати — намащувати якимись речовинами — олеонафтом, вазеліном тощо — машини, речі; змазувати засохле, збугавіле взуття різними мазями, дьогтем; 4) підмазувати, примазувати в приміщенні, найчастіше крейдою, глиною; 5) переносне значення — давати хабаря; 6) описовий зворот.

Батько **намазав** медом пампушку **(Донч.)**.

Біля столу стояв заклопотаний Карпо, **змазуючи** гасом автомат **(Стельм.)**.

Наквацював чоботи, аж дьоготь тече **(Грінч.)**.

Наквацювала баба комін, аж гидко глянути **(Грінч.)**.

Наквацювати — неряшливо помазати, підмазати.

Ой дівчино милостива, чим ти брови **намастила**? **(Нп.)**.

Намастила варенників не з солоним маслом **(Мил.)**.

Чимсь треба **намащити** оцю виразку, то вона швидше загоїться,— лоєм чи що б то **(Грінч.)**.

Насмальцював он який кусмет хліба та й умолов, як за себе кинув **(Фм.)**.

Фу-у-у! аж у ніс б'е! Хто це тебе так **наялозив** **(Мирн.)**.

Треба **підмазати**, жеб не рипів **(Ном.)**.

Сьогодні ж субота: треба поприбирати, **підмазати** в хаті **(Фм.)**.

Дарма праця: я не **підмазував** — нічого в суді не зроблять **(Грінч.)**.

Не **підмажеш** — не поїдеш **(Нпр.)**, перен.

Цить, не плач, спечемо тобі калач, медом **помажем**, самі з'їмо, а тобі покажем **(Жарт. примовка)**.

Щосуботи в нас **примазується**, то й хата чистенька **(Грінч.)**.

Попримазувала вже в обох хатах **(Грінч.)**.

А чого нам боятися окупантів? Ми дома, нехай вони бояться, бо не сьогодні-завтра, а доведеться п'яти салом **намазувати** **(Панч)**. Значення: тікати з України...

Була се досить гарно і вірно **змальована** картина тропічної індійської околиці **(Фр.)**.

Теплими, світлими фарбами **змальований** колишній фронтовик, колгоспник Митрофанов **(Л. Г.)**.

НАМАРИТИСЯ див. НАДУМАТИСЯ

НАМАРНЕ(О), ЗАДАРМА, ЗАМАРНЕ(О), НАДАРЕМНЕ(О), ПО-ПУСТОМУ

Артюхов дуже хвилювався, і перші постріли в нього пішли **намарно** **(Первом.)**.

Намарне птиці зайти в розмову хочуть із старим, свистінням розливаючись гучним **(М. Р.)**.

Ференц намагався у всьому допомагати бійцям, бо не хотів **задарма** їсти їхній хліб **(Гонч.)**.

Надаремно намагався і розважити себе в гостях на забаві **(Коцюб.)**

Ні, не клич мене, весно, казала я їй, не чаруй і не ваб **надаремне** **(Л. У.)**.

НАМАЩУВАТИ див. НАМАЗУВАТИ

НАМЕНУТИ, НАГАДУВАТИ, ЗАКИДАТИ, НАКИДАТИ, НАТЯКАТИ

Описовий зворот: Наздогад буряків, щоб дали капусти. Балакати манівцями.

Значення: при розмові з кимось нечітко, неясно (натяками) нагадувати про когось, про щось.

Він розказав, де його хата стоїть, наймен нував сусід своїх, не **наменув** тільки про Галю **(М. В.)**.

Далі вже й **наменути** на сю річ боявся,— мов не бачить нічого, не чує **(М. В.)**.

Намене на те, що не йди за його,— унучечка, у гнів та у плач **(М. В.)**.

Бач, **накидав** на те, на се **(СУС)**.

Так-бо почервоніла, як я їй став **закидати**, що її полюбив **(Кв.-О.)**.

Закинув Марусі надогад, що се він її любить **(Кв.-О.)**.

Почне слово **закидати**, воду, як то кажуть, каламутити **(М. В.)**.

— Ге! — сказав він,— ви обидва дещо проминули: тільки про їду й напиток сяктак **натякнули** **(С. Г.)**.

Він тобі **натякав** то се, щоб ти догадався **(Костомаров)**.

Та я ж, бачся, і **натякав**, щоб ти од його утікала **(Метл.)**.

Балакають люди **манівцями**. Натякають тільки **(Сус)**.

Чого прийшов — не сказав, а все ото: **наздогад буряків, щоб дали капусти** **(Жарт. примовка)**.

НАМЕТ, ШАТЕР, ШАТРО, ЯТКА

Значення: 1) літнє, переважно, споруджения для відпочинку, захисту від непогоди — дощу, вітру та від сильної спеки... Дах і стіни в наметі парусинові чи брезентові; 2) шатро будується за принципом намета для такої ж мети; 3) ятка — будується так, як намет і шатро, але ятки споруджуються на площах, де відбувається ярмарок, базар. В ятках провадиться торгівля дрібним крамом; 4) переносне значення: — намет — купа снігу чи листя, наметеного вітром.

Предки Джамбула... колись заходили в похідний **намет** до Тараса Шевченка, слухали пісень його **(Тич.)**.

Під вербою **намет** стоїть, а в наметі козак лежить **(Нп.)**.

Ой нап'яли козаченьки великі **намети (Нп.)**.

Ірися — виль, скользнула з неба, до Турна впівніч шусть в **намет (Котл.)**.

Зобов'язати в колгоспах і радгоспах будівництво зерносушарок, критих токів і **наметів (Р. У.)**.

Наступає чорна хмара, став дощ накрапати, позволь, батьку-отамане, **намет** напинати **(Нп.)**.

Наглядів білий **шатер**, а біля шатра коня прип'ятого **(Нар. казка)**.

Він прийшов в **шатро** до Хмельницького **(СУС)**.

Цигани край шляху **шатро** розп'яли, огонь чималий розвели і кругом його посідали **(Шевч.)**.

Нема таких **яток**, де продають батьків та рідних маток **(Нпр.)**.

Я оддам, я продам кумові хатину, я куплю, я зроблю **яточку** під тином **(Шевч.)**.

Примітка. В багатьох місцевостях України ярмаркову ятку, в якій готують і продають «гаряче» (чай), називають **таша**. Див. словники Еварницького та Грінченка (Словникова стаття — таш — таша).

НАМИЛУВАТИСЯ, НАЛЮБУВАТИСЯ

Значення: так говорять, виражаючи словами велике задоволення, насолоду з когось, чогось зовнішньо красивого, приємно-хорошого, а іноді й з самого себе, дивлячись в люстро.

І націлувався, і **намилувався**, як у саду соловейко та й нащебетався **(Нп.)**.

Олена Семенівна не могла **намилуватися** своєю двоюрідною сестрою і так довго цілувала її, що дівчина аж зніяковіла **(Грим.)**.

Я ж націлувався, я ж **намилувався (Чуб.)**.

Вродила йому така гречка, що на все поле... Піп не **налюбує** тією гречкою **(Рудч.)**.

А хлопець аж у руки плеще, **налюбуватися** не може тією машиною **(Фр.)**.

НАМИНАТИ (НАМ'ЯТИ), НАМ'ЯШКУРИТИ, НАТИРАТИ (НАТЕРТИ), НАМУЛЮВАТИ (НАМУЛИТИ)

І весь час потім сидів (Артем) зосереджений, прислухаючись до шереху в хаті біля припічка, де саме батько **наминав** тютюну **(Гонч.)**.

Значення: сухе листя тютюну терти на дрібні частинки. Наминати — натирати (утворювати криваву на поверхні шкіри рану).

І здавалось, коли б зараз з'явився тут Іван Довгий, Ганна б йому й боки **нам'яла (Коп.)**.

Див.— **бити**, описовий зворот.

Треба котика піймать, **вушка** сірії **нам'ять** та вигнати з хати, щоб не шкодив спати **(Нп.)**.

Ось сьогодні підемо до них у кіно, то я Костеві **намну чуба (Коп.)**.

Голодний так **наминає (Грінч.)**.

Мене перестріла, да за ухо, да так добре **нам'яшкурила (Барв.)**.

Вона бачить вусатого капрала, який сидить на колодці й старанно **натирає** шматком сукна свої чоботи **(Куч.)**.

Вона (Олена) знайшла ріпу, **натерла** на тертушку і обложила Христі червоні пальці **(Мирн.)**.

На полі я перші мозолі **натер**, а з ними то вже й у забій спустився **(Головко)**.

Примітка. У трьох поданих вище прикладах значення слова — натирати — обумовлене контекстами, в яких воно відіграє головне спільне смислове значення, різне за відтінками.

Валянок **намуляв** йому ногу **(Янов.)**.

А мені, серденько, так паляниці **намуляли** спину **(Тесл.)**.

Вузлики з зерном так довго висіли під образами в хаті, аж **намуляли очі (Коцюб.)**.

НАМИНАЧКА див. БІЙКА, БОРОТЬБА

НАМИСЕЛ, ОБДУМУВАННЯ, ОБМИСЛЕННЯ, ОБМІЗКУВАННЯ, ОБМІРКОВУВАННЯ, РОЗДУМ, РОЗДУМУВАННЯ, РОЗМИСЕЛ, РОЗМІРКОВУВАННЯ, РОЗУМУВАННЯ, РОЗСУД

Значення: процес мислення — роздумування про когось, про щось, про самого себе.

Він попросив... дати йому пару день до **намислу**, а сам зайнявся далі ділом **(Фр.)**.

Публій по хвилі **намислу**: — Гм... скажу по правді, ми вибрались удвох, але жона лишилась там, коло міської брами **(Л. У.)**.

Дайте мені три дні на **обдумування** цього діла, а там видно буде, що далі робити **(Фм.)**.

Ой думав же я, передумав же я... **Роздум** голову бере, що не знаю, де живе **(Нп.)**.

Мав час на **роздуму**,— півроку зналися **(М. В.)**.

Луччий **розмисел**, як замисел **(Ном)**.

Правда **розмислу** не потрібує **(Ном.)**.

Небагато тут буде нашого **розумування (С. Г.)**.

НАМИСЛИТИ див. НАДУМАТИ

НАМІР, ЗАДУМ, ЗАМИСЛ, ЗАМІР, ЗАХІД

Найчастіше в живій розмовній і літера-

турній мові використовують слова — **намір, задум.** Слово **замисл** вживають з неґативним забарвленням.

Тарас лягав з твердим **наміром** встати, поки ще не розвидниться **(Іван.)**.

Навпаки, я ще жалкую, що не сказав Катрі про твої справжні **наміри** щодо неї **(Голов.)**.

Я говорю, зовсім не маючи **наміру** вас ображати **(Ле)**.

Своїх **намірів** він не сповіряв дома нікому **(С. Г.)**.

Душа у великих **задумах** кохалась **(Кул.)**.

Задум Кирилюка здавався їй зухвалим, занадто вже сміливим і ризикованим **(Грінч.)**.

Я маю **замір** зараз же з самого початку приступити до реформи **(Коб.)**.

Ні блискавка, ні грім не перешкодять **замірам** моїм **(М. Р.)**.

Кажуть, весь поміст у пеклі з добрим **заміром** зложився **(Л. У.)**.

Не справдяться твої гидкі **заміри**, не справдяться **(Тоб.)**.

Луччий розмисел, як **замисел (Ном.)**.

Він із весілля вернувся додому, охоплений новими надіями, намірами, **замислами (М. В.)**.

Директора поважали в школі. Він рідко вживав різних аґресивних **заходів (Коп.)**.

Палка молодіж у живі очі сміється старому (Хо), кепкує з його **заходів (Коц.)**.

Максим. ...Далеко заїхали! Не силкуйтесь, шкода й **заходу**, не здолаєте.

Борис. Піймав, не піймав, а погнатись можна **(Кроп.)**.

НАМІРКУВАТИСЬ див. НАДУМАТИ

НАМІРЯТИСЯ, ВИРІШУВАТИ, ВІДВАЖУВАТИСЯ, ЗАМІРЯТИСЯ, ЗБИРАТИСЯ, ЗВАЖУВАТИСЯ, НАВАЖУВАТИСЯ, НАСМІЛИТИСЬ, ОДВАЖУВАТИСЬ, ОСМІЛИТИСЬ

Значення: рішатись — вирішувати (переважно вагаючись, рискуючи) щось зробити, щось подіяти, комусь іноді з самим собою, їхати чи йти кудись...

Мавка. Знов ти? **(Наміряється** втікати) **(Л. У.)**.

Він уже **намірився** мене вдарити **(Грінч.)**.

А тепер уже, он бачиш, доходить до чого, що я страшить **наміряюсь** Максима святого **(Шевч.)**.

Ви підводитесь і бачите, як гнідко, вивернувшись на траві, **наміряється** перевернутись **(Мирн.)**.

Вчора виграв Котигорошок, і сьогодні Юрко **намірявся** відіграти будь-що-будь **(Донч.)**.

Стеха сказала, що їхати **намірився** Данило **(Коп.)**.

Коли вже певно **намірилася** йти за кого-небудь, так іди за Миколу **(Кв.-О.)**.

Після довгих вагань він **вирішив** поїхати **(УРС.)**.

От я **не відважуся** сказати йому **(М. В.)**.

Дід підійшов до дуба і вже **замірився**, щоб його зрубати **(Рудч.)**.

Замірятись можна, а битись зась **(Нпр.)**.

Де ж ті люди, де ж ті добрі, що серце **збиралось** з ними жити, їх любити **(Шевч.)**, переносно.

Даша **збиралася** на всю ніч чергувати на свинарник **(Гонч.)**.

Замфір врешті **зважується**, піднімає рушницю, зводить курок **(Коц.)**.

Ротний кравець довго вагався, доки, смішно надимаючись, **зважився**-таки запропонувати Ясногорській свої послуги **(Гонч.)**.

Жоден сміливець не **наважувався** перейти той крижаний потік **(Трубл.)**.

Вона на таке **наважилась**, аби його привернути до себе **(Барв.)**.

Іще Сомко не **наважився**, що в таку трудну минуту чинити **(Кул.)**.

Я **наважись** на того коня, то й буде мій **(Грінч.)**.

Був і нічого собі чоловік, але як **наважився** до горілочки, то, бачте,— все до корчми переносив **(Грінч.)**.

В даному прикладі слово **наважитись** вжите з відтінком пристраститись.

Мовчить кожен, не промовить слова, хто пак знав. Казати не насміє, хто б **насмілився**, так не зна нічого **(СУС)**.

Ти б не **одважився** на таке ніколи **(Л. У.)**.

Давно вже хотів він признатись, що жонатий та не признавався. Далі **одважився**: треба **(М. В.)**.

Далі як **осміливсь** та й каже... **(СУС)**.

НАМІСНИК, ЗАМІСНИК

Слово намісник — істор.

На допомогу шляхті... прийшли імператорські **намісники** із своїми гусарами **(Гал.)**.

Єпископ сильним голосом до Теофіла: Поручаю, брате, тобі сю душу. Ти ж в сій громаді зостанешся **намісником** моїм **(Л. У.)**.

Комісаром у тебе буде Яременко, **замісником** по розвідці Новиков **(Шер.)**.

НАМІСТЬ, ЗАМІСТО, ЗАМІСТЬ, ЗАМІСЦЬ, НАТОМІСТЬ

Підклав під голову правий кулак і дивився в сніп, що був йому **намість** подушки **(Март.)**.

Дала ж мене моя мати заміж за старого і казала шанувати **замість** молодого **(Нп.)**.

Замісто струн нап'яв він тетиви спіжові **(Фр.)**.

Замість полу помощена велика купа комишу **(Рудч.)**.

Ой не стеле чумак собі постіленьку, а зелену травицю, а у головки **замість** подушечки кленьчасту важницю **(Чуб.)**.

А ще б **краще ви** зробили, якби **замість** старого та обрали молодого завзятого молодця **(Шевч.)**.

Замісць доброго дрантя продає **(Ном.)**.

З її лиця щез усміх, а **натомість** на ньому завис якийсь понурий, гнівний вираз **(Фр.)**.

Чернишеві вже вдалося подавити кілька вогневих точок, але **натомість** ожили інші **(Гонч.)**.

Він скупий, як жінка **натомість** щедра **(Грінч.)**.

НАМІЧАТИ див. НАЗНАЧАТИ

НАМЛИНКУВАТИ, НАКАЧУВАТИ

Примітка. В розмовній мові деяких місцевостей України «млинком» називають вентилятор.

Чому ж ти млинка де не роздобув та свіжого воздуху не **намлинкував** до ями **(Фр.)**.

Перегороджена високими греблями, Волга підіймає рівень води, а потужні насоси безупинно **накачуватимуть** воду в штучні водосховища **(Р. У.)**.

Дівчина похапцем **накачала** в казан води **(Донч.)**.

НАМНОЖУВАТИ(СЬ), НАПЛОДЖУВАТИ(СЬ), РОЗВОДИТИ(СЬ), РОЗПЛОДЖУВАТИ(СЬ)

А він же їм **намножив... (Кул.)**.

Намножилося їх. Нема на вас війни або холери **(Коцюб.)**.

Нігде мені гнізда звити, нігде мені діток **наплодити (Метл.)**.

У неї як пішли діти, так істинно як сарани **наплодилось (Барв.)**.

І **наплодилось** в тім болоті чортів до врага **(Рудч.)**.

В чужій кошарі овець не **розведеш (Ном.)**.

Він любив і садки **розводити (Стор.)**.

Розплодилось того люду — сирій землі важко **(Нпр.)**.

НАМОВА, НАМОВИНА, НАМОВКА, НАМОВЛЯННЯ, НАПРАВА, НАУЩЕНЯ, НАЦЬКОВУВАННЯ, НАШТИРУВАННЯ, НАШТОВХУВАННЯ, ПІДБИВАННЯ, ПІДБУРЮВАННЯ, ПІДМОВА, ПІДМОВЛЯННЯ, ПІДШТОВХУВАННЯ, ПІДЦЬКОВУВАННЯ, ПІДШТРИКУВАННЯ, ПІД'ЮДЖУВАННЯ

Значення: переконувати когось в чомусь, переважно з нещирою метою, намовляти когось проти чогось, проти когось...

Та сильніша в неї тая думка, ніж **намови** наші й наші сльози **(Фр.)**.

І от, без слів, без **намов** очі їх стрілись **(Коц.)**.

В даному прикладі **намова** — згода, умова про щось.

То **намова** доконче була, бо він сам не годен те зробити **(Грінч.)**.

У нас з ним була **намова** спалить того за те, що обіжав **(Грінч.)**.

Аби ні в чому Петрикової **намови** не слухали **(Літ. С. Величка)**.

Не любив Роман жони із людської **намовини (С. Г.)**.

Я тебе любив не з людської **намовоньки (С. Г.)**.

Може, в них була така **намовка**, Бог їх зна **(Грінч.)**.

Гарасько зараз догадавсь, що дід морочить із **направи (СУС)**.

Хто иньший здоровий обвинен, їх з **направи** його, тот шалений забойство учинил **(Стат. Литов.)**.

Якби не було од старих **направи**, то й діти б не дражнили осторожником **(Грінч.)**.

Ти, дівчино, спам'ятайся, на **підмову** не давайся **(СУС)**.

Ти дівчино, ти подобна, не здавайся на **підмову**, будеш добра **(Чуб.)**.

Дяк неборак на **підмову** дався **(Чуб.)**.

Дайся, дівча, мені на **підмову**, виведу тя за гаю на дорогу **(С. Г.)**.

Багатились **підмовлянням** на прелюб люду **(Кул.)**.

Підштрикування до добра не веде, а в біду заведе **(Нпр.)**.

Під'юджування — гадина стожала **(Фм.)**.

НАМОВЛЯТИ, НАГОВОРЮВАТИ, НАПРАВЛЯТИ, НАПУЧУВАТИ, НАСТРЕНЧУВАТИ, НАСТРОЮВАТИ, НАСТРУНЧУВАТИ, НАТУРКУВАТИ, НАУЩАТИ, НАЦЬКОВУВАТИ, НАШІПТУВАТИ, НАШПИГОВУВАТИ, НАШТИРЮВАТИ, НАШТОВХУВАТИ, ПІДБИВАТИ, ПІДБУРЮВАТИ, ПІДГОВОРЮВАТИ, ПІДДРОЧУВАТИ, ПІДЖИГАТИ, ПІДОГРІВАТИ, ПІДМОВЛЯТИ, ПІДОХОЧУВАТИ, ПІДУЩАТИ, ПІДЦЬКОВУВАТИ, ПІД'ЮДЖУВАТИ

Описові звороти: **додавати до вогню полум'я, підкладати дров, підливати масла в огонь, піддавати олії, підсипати перцю.**

Значення: намовляти, підговорювати когось до якоїсь дії, вчинку; підбивати, підбурювати когось проти чогось, когось...

Ти, Миколо, бунтуєш мені усіх забродчиків, бо їх **намовляєш (Н.-Л.)**.

Я те знала, що вугілля по війні як хліб для нас. Через те і **намовляла** подруг їхати в Донбас **(Воскр.)**.

Намовляли її, щоб випросила собі Одарку **(М. В.)**.

П'є в корчмі, гуляє, дівча **намовляє**: «Ходи, дівча, з нами, з нами, двораками» **(С. Г.)**.

Що уже не робили, як з неї не знущались, що дідові не **наговорювали**, а їй усе байдуже: робить собі мовчки **(Рудч.)**.

Земський загрожував ковалеві Сибіром за те, що **направляє** заробітчан проти Харитоненка, щоб домовлялись своїх прав **(Горд.)**.

Мабуть, нечистий **напутив** його **(Кул.)**.

Хіба я **напучав** красти? Самі зробили, а на мене клеплють **(Грінч.)**.

— Минулась панщина, а тепер і ми пани і свого докажемо,— **напутював** людей Микола **(Н.-Л.)**.

Проклята Параска **настренчила** всіх дітей проти мене **(Н.-Л.)**.

Так **настренчила** її проти чоловіка, що вона його зненавиділа **(Грінч.)**.

Може, хоч тепер кине (розбишацтво.— **А. Б.)** ...тепер нікому буде **настроювати**... (Чіпку.— **А. Б.)**, може, схаменеться... **(Мирн.)**.

Настренчувати їх, щоб уже в один голос співали **(Мирн.)**.

Став (письмоводитель) справника **натуркувати**, що, каже, у такім-то селі є великий мошеник **(Кв.-О.)**.

Це диявол **наустив** його і поміг йому **(С. Г.)**.

Вельмишановні царство збунтували, проти царя всіх **наущали (Котл.)**.

Завинив, мовить, я перед Данилом, гнівався я на нього, і бачу, що в цьому коромольні бояри винні, **нашіптували** проти Данила **(Хижн.)**.

Якби довідатися тільки, хто це так глузує, хто це хлопця **нашпиговує (Хижн.)**.

Я його **наштирю**, хай прийде, щоб купив півкварти **(Грінч.)**.

Вони тільки обпивали тебе та **підбивали** на все лихе **(Мирн.)**.

Оповіли мені смерди, що були вчора двоє вершників біля Звенигорода, **підбурювали** людей проти княжича Данила **(Хижн.)**.

Отож і **підговорили** мені люди: йди, кажуть, на степи, там вільготніше жити **(Фм.)**.

Коли не вкраде ножика, чорнильниці, то **піддрочує** товариство на пустощі, на сваволю **(Мирн.)**.

Отак воно завжди. Ти думаєш, як воно робиться?.. **Підогрівав** порох — не підмажеш — не поїдеш **(Мирн.)**.

Вони п'ють та гуляють, із собою Семена Палія на охоту **підмовляють (Нп.)**.

Навіщо ви її **підмовили** йти в Київ **(Н.-Л.)**.

Ой п'ють-гуляють, дівча **підмовляють**: гей поїдьмо з нами, буде тобі ліпше, ніж в рідної мами **(Нп.)**.

Ентелла скрізь пішов шукати, що бачив розказати і щоб Дареса **підцькувати (Котл.)**.

А на людей пана **підцькувати** не боїшся? **(Кул.)**.

Абібула скрізь бігав і скрізь **під'юджував (Коц.)**.

А баби все **під'юджують**, все **наштирують (Коц.)**.

Не додавай **до вогню полум'я**, бо й так жарко **(Нпр.)**.

Потім хто-небудь увертав і своє слово: **підкладав дров** до багаття **(Мирн.)**.

Підливати масла в огонь **(РУС)**.

— І що то воно за мати, коли йде на сина жалиться? — **піддає** Лушня **олії** Чіпці.— Хіба то мати? **(Мирн.)**.

— Підсипай, **підсипай перцю**,— насмішкувато сказав Карпо **(Н.-Л.)**.

НАМОВНИК, ПІДБУРЮВАЧ, ПІДМОВНИК

Для таких **намовників** на змагання та колотнечу в мене нема місця **(Н.-Л.)**.

НАМОРЕНИЙ, МОРЕНИЙ, ЗМОРЕНИЙ, ЗНЕМОЖЕНИЙ, НАТОМЛЕНИЙ, СТОМЛЕНИЙ, УТОМЛЕНИЙ, НАКАРАНИЙ

Савка пішов за нею широким, важким кроком **намореного** чоловіка **(В. Василев)**.

І слова, як цвіт вишневий, в серце **зморене** впадуть **(Мал.)**.

Катя бачила, що Олдрідж лежить без сил **знеможений (Ільч.)**.

Натомлені коні йшли спокійним кроком **(Сміл.)**.

Полк **натомлений** вже спав **(Воскр.)**.

Стомлений цілоденною працею, він спав міцним сном **(Фм.)**.

Утомлені коні ледве тягли по важкій дорозі навантажену лантухами пшениці гарбу.

НАМОРЮВАТИ(СЬ), ЗМОРЮВАТИ(СЬ), НАМОНЯТИСЬ, НАТОМЛЮВАТИ(СЬ), СТОМЛЮВАТИСЬ, УТОМЛЮВАТИ(СЬ)

— Бува і **наморюся**, а виду не подам,— хвалилася вона **(Шиян)**.

Славна комсомолія з ворогами бореться, мітко націляється, у боях не **змореться (Тич.)**.

Так за день **намонялась**, що крий Боже! аж кісточки всі болять **(С. Г.)**.

Коли мене безсоння **натомило**, у голові з'явилось дві, три мислі **(пер. Баж.)**.

Натомившись, що й ногами не здвигну,

мушу, мов пес той, мерзнути на мокрій землі (Коц.).

Довго бігав він надворі, **натомився** і заснув (Сос.).

Стомить мене робота (М. В.).

Добраніч! Хто **стомився**, тим ся річ (Грінч.).

Не **стомились** міцні крила в молодого орляти (С. Г.).

Спочивають добрі люди, що кого **втомило** (Шевч.).

Сирота **втомився**, на тин похилився (Нп.).

НАМОРЩУВАТИ(СЬ), ЗМОРЩУВАТИ(СЬ), НАБРИЖЖУВАТИ, НАСУПЛЮВАТИ(СЬ), НАХНЮПЛЮВАТИ(СЬ)

Значення: 1) морщитися — робити зморшки на обличчі, удаючи з себе гнівно-сердитого, незадоволеного кимось, чимось; 2) робити збрижі — складки (в гармошку) на халявах чобіт тощо.

Вивертався (Лазар) у кріслі, одкидав ноги у довгих халявах, підпирав боки у жовтій сорочці й сердито **наморщував** сіре у цеглястих плямах обличчя (Коц.).

— Хто це може зробити? — спитав лейтенант, **наморщивши** чоло (Панч.).

Чоло його **наморщилось**, і уста міцно стиснулися (Фр.).

Надя **зморщувала** брівки (Л. У.).

Чистий опуклий лоб під запиленим козирком старенького картузика **зморщується** (Донч.).

Обидві халяви треба **понабрижжувати** (СУС).

Примітка. **Набрижжувати** чоботи — так сдвигать голенища, чтобы они были в складках (Словн. Грінч.).

Насупився, як той індик (Ном.).

Один з троянської громади, **насупившись**, усе мовчав (Котл.).

Лемішка сидів **насупившись** (Н.-Л.).

Насупивши чоло, дід дивився якось грізно (СУС).

А тут хмара **насупилась**, і зразу така темрява (Барв.).

Насупити брови (Грінч.).

Сидів мовчки, **нахнюпившись** (СУС).

Молоді сиділи **нахнюпившись** (Н.-Л.).

НАМУЛ див. МУЛ

НАМУЛЮВАТИ див. НАМИНАТИ

НАМУЧИТИСЬ, НАБІДУВАТИСЬ, ВИМУЧИТИСЬ, ВИСТРАЖДАТИ, НАСТРАЖДАТИСЯ

Значення: про переживання людини від різних несприятливих умов життя.

Доки не **намучиться**, доти не научиться (Ном.).

Довго билась вона... поки вкрай **вимучила** себе й хлопця (Вас.).

Вистраждала бідна вдова з малими дітьми, поки пір'ям обросли, а там і розлетілися: хто куди.

Настраждався та й нагорювався чумак у дорозі (Нп.).

НАНИЗ, ВНИЗ, УНИЗ

Багато снігу і дружна весна сповнила ріку водами, які враз розламали кригу й з шаленою хуткістю понесли **наниз** до моря (Панч.).

Спускайся з гори **вниз** тихіше (Ном.).

Зійшов на дзвіницю та як глянув **униз**... (СУС).

НАНІВЕЦЬ, НІНАЩО

Причина, що порушила була спокій, поступово зійшла **нанівець** (Янов.).

Довелось телицю спродати і новий кожух. Звівся (Карпо) **нінащо**, а довгів не сплатив (Коц.).

Погане панібратство шкодить і доброго **нінащо** зводить (Гліб.).

Див. ВКРАЙ, В ГРЯЗЬ

НАНОВО, ЗАНОВО, ЗНОВ, ЗНОВУ, ІЗНОВ(У), СПОЧАТКУ

Значення: після чогось — якоїсь роботи, розмови тощо починати те ж саме.

Прийшлося ясла розбирати, у клуню віднести і **наново** плести (Гліб.).

Після пожежі, що сталася в XVI ст., Львів довелося побудувати, власне, будувати **наново** (Гал.).

Над ухом у нього **знов** розлягався страшний окрик і будив його **наново** (Фр.).

Громада обгородила город і двір, повшивала **заново** повітки й загороди (Н.-Л.).

Шумлять міста, і сонце **знов** і знов встає для нас за даллю голубою (Сос).

Після тієї **знов** тієї (Нпр.).

Так говорять про того, хто після якоїсь розмови знову повертається до того ж самого — до розмови на таку ж тему тощо...

Довелося йому **спочатку** починати те, що робив та недоробив як слід (Фм.).

НАОДИНЦІ, БЕЗЛЮДНО, ВІДЛЮДНО, НА САМОТІ, ВІЧ-НА-ВІЧ, В САМОТИНІ, В САМОТІ, ОДИН-НА-ОДИН, САМ-НА-САМ

Значення: 1) жити серед людей самотньо, одиноко, опріч від них; 2) бути з кимось, чимось тимчасово один-на-один, або, як ще кажуть, віч-на-віч, сам-на-сам.

Он пішов один мисливець. Він любить полювати **наодинці** (Коп.).

М а р'я н а: ...Ох! Голова горить! Дай подумать **наодинці**. Бо серце заболіло зараз (Тоб.).

Жити серед людей **безлюдно** — не можна **(Нпр.)**.

— Жили ми **відлюдно,**— говорив колгоспник дідусь Михайло.— **Але набридло** так далі **(УРС)**.

Софія з ним хоче поговорити **віч-на-віч (Шиян)**.

І марно згинуть **в самотині (Шевч.)**.

В самотині зв'яла моя краса **(К.-Кар.)**.

Бровенята дома зносити, **в самотині** віку дожити **(Шевч.)**.

Не дай мені вік дівувати, **в самотині** віку доживати **(Нп.)**.

В неволі, **в самоті** ніколи нема з ким серця поєднать **(Шевч.)**.

Дівчача натура усюди однаковісінька: проміж людей так і соромиться, нехай же **на самоті**, так ну! **(Кв.-О.)**.

Перебалакали з ним **на самоті (СУС)**.

Були там чесні пустомолки... і били сот по п'ять поклон, як в церкві між людьми стояли і головами все хитали; як же були **на самоті**, то молитовники ховали, казилась, бігали, скакали і гірше дещо в темноті **(Котл.)**.

Шито-крито: **один-на-один (Нпр.)**.

Так кажуть, коли хтось удвох таємно говорять чи поговорили між собою.

Значення див. ВІЧ-НА-ВІЧ

НАОДМАШ див. БИТИ (опис, звороти)

НАОКОЛО, НАВКОЛО див. ДОВКОЛА

НАОКОЛЬНИЙ див. НАВКОЛИШНІЙ

НАОКРУГ див. ДОВКОЛА

НАОСЛІП, НАУГАД, НАВМАННЯ

— Хто там?..— кинув у пітьму кордонний козак і, не дочекавшись одповіді, бахнув **наосліп** з рушниці **(Коц.)**.

От дурна псина, очі заплющила, голову вбік, взяла разом ногами — і без пам'яті мчиться **наосліп (Коц.)**.

Надворі поночі, хоч ув око стрель: піду **наугад**, може, потраплю до куреня **(Фм.)**.

НАОСТАНКУ, НАОСТАНЦІ, НАПОСЛІДКУ, НАПРИКІНЦІ, НАПРИПОСЛІДКУ

Марися: ...Давно ми з тобою вкупі не сиділи... Посидьмо ж хоч **наостанку (Стор.)**.

Поснівши, заблимав **наостанці** пухнастий вуглик... **(Баж.)**.

Може б, ще я здужав **наостанку** віку вам заграти і заспівати **(С. Г.)**.

Мовчазливий ковиль — свідок — сказав **напослідок**: «Ось покинь ти, пане брате, стрибання прокляте!..» **(Гліб.)**.

— Може, мені тут посватати якусь бойову дівчину?— пожартував (Тарас) і весело **напослідку** засміявся **(Ле)**.

На суходолі грози найбільше бувають **наприкінці** дня **(Трубл.)**.

Наприкінці косарі заграли на косах **(Іван.)**.

НАПАД, НАБІГ, НАЛІТ, НАСКОК, НАВАЛА

Ти, земле наша, рідная, святая! Ти, батьківщино, люба, золотая! Це знову **напад**? З ворогом двобій? Ми чуєм, нене! Ми йдемо на бій **(Тич.)**.

Третій **напад** зробив Косинський з своїми козаками **(Ле.)**.

Зникла (у Каті) зовсім безпричинна дитяча дражливість, несподівані **напади** злості, які закінчувались сльозами **(Козач.)**.

Дома дівчинку зараз роздягли і поклали в ліжко, бо в неї почався **напад** пропасниці **(Л. У.)**, переносно.

Татарські **набіги** багато років руйнували українські землі.

Німці їх (партизанів) боялися і кожної хвилини очікували несподіваних **наскоків (Десн.)**.

Чигирин — стародавнє місто. Ще в далекі часи Київської Русі тут була збудована фортеця для охорони руських земель від **наскоків** кочових племен **(Р. У.)**.

Хуртовина вщухла, лише іноді **наскоками** налітав несамовитий вітер **(Коп.)**.

На буряки п'ятої бригади довгоносик напав **навалою (Мин.)**.

НАПАДНИК, НАПАСНИК

Остапчук побіг навздогін, як раптом чиясь дужа рука схопила його за комір. Він хотів повернутися, щоб глянути на **нападника**, але залізна рука не давала йому поворухнутись **(Гал.)**.

І **нападник** лихий нашу землю топтав. Ми звільнили навік свої далі, і небо, і поле **(Сос)**.

Сашко зірвався з лутки й ураганом налетів на **напасника (Донч.)**.

У давні часи лихоліття **напасники** вдерлись між гір **(Криж.)**.

Коли до Васиної свідомості дійшло, що Марко обороняється проти своїх **напасників**, він вихром налетів на допомогу **(Трубл.)**.

Ні слава, ні заможність — ніщо не захищало його від тієї **напасниці** — туги, що не розбираючи гризе людське серце і в багатого, і в убогого **(Мирн.)**.

Одчепися, **напаснику**, я не була на празнику **(Нп.)**.

Напасник на культурних людей **(Кул.)**.

НАПАДОК, НАПАСТЬ, НАХАБА, ПЕНЯ, ПРИГОДА, ХАЛЕПА

І заступати од вражди, од бід, напраслини, **нападку (Котл.)**.

Сяка-така **напасть**, а спати не дасть **(Нпр.)**.

Напасть і на градкій дорозі здибле **(Нпр.)**.

Мені оце присудив мировий 40 рублів **напасті (Грінч.)**.

В даному прикладі слово **напасть** — пеня, штраф.

Що це на нас за **напасть** така **(Мирн.)**.

Напасть не по дереву ходить, а по людях **(Нпр.)**.

І знов — тук-тук... Що за **нахаба?**

Хіба я буду на себе **пеню** волокти **(Грінч.)**.

Така нам лучилася **пеня! (Котл.)**.

Як на ту **пеню** і мати приходить **(Грінч.)**.

Оце ще мені **пеня** причепилась **(Фм.)**.

Так говорять на людину-причепу, яка нав'язується на когось з якоюсь справою, питанням...

Пригода учить згоди **(Нпр.)**.

Тепер не можна і втікати, щоб **халепи** од них не було **(Кв.-О.)**.

Жолніри дали звістку, яка **халепа** спіткала патера **(Стор.)**.

Ми вам такої **халепи** натворили, що боїмося, щоб ви нас не потрусили **(Шевч.)**.

Пху! Нехай на вас **халепа (Барв.)**.

НАПАКОСТИТИ, НАКАПОСТИТИ, НАПАСКУДИТИ

Описовий зворот: **наробити шкоди.**

Накапостить панові... стало утіхою для нього **(Мирн.)**.

Як пішов я навпростець та й через городи, заплутався в гарбузинні та й **наробив шкоди (Нп.)**.

НАПАЛЕНИЙ, НАТОПЛЕНИЙ

У **напаленій** кімнаті було душно **(Бойч.)**.

Він знехотя увійшов в жарко **натоплену** землянку **(Борз.)**.

НАПАЛЮВАТИ(СЬ), НАТОПЛЮВАТИ

Напалилася груба добре **(С. Г.)**.

Натопили піч **(С. Г.)**.

Піч лише одну треба підремонтувати. Другу ми цього року чіпати не будемо, доки не **напалимо** вогнетривалої цегли **(Коп.)**.

Піч треба дуже **натоплювати**, щоб у хаті було дуже тепло та душно **(Кв.-О.)**.

Оленка **натопила** піч так, що аж каміння розпадається **(Іван.)**.

НАПАРИТИ див. БИТИ

НАПАСЛИВИЙ, НАПАСНИЙ, ЗАДИРКУВАТИЙ, ЗАДИРЛИВИЙ, ПРИЧЕПЛИВИЙ

Значення: про характер і вдачу людини.

І сказав Богдан на Раді в місті Переяславі: — І султан, і хан, і шляхта — вороги **напасливі (Тич.)**.

Він посміхнувся і каже: «Звільна, звільна, мій друже! Лиш не будь такий **напасний...» (Фр.)**.

Кущі, вирівнявшись, **примовкли** і стоять в **задирливій** позі **(Вас.)**.

Тоня по-хлоп'ячому **задиркувата** і тому здається трошки легковажною **(Л. Г.)**.

НАПАТЯКАТИ див. НАБАЗІКАТИ

НАПАХАНИЙ, НАДУШЕНИЙ, НАПАХЧЕНИЙ

Олеся сіла на канапі й затулила носа **напаханою** пахощами хусткою **(Н.-Л.)**.

Попадя увійшла в гостину наряджена та **надушена (Мирн.)**.

Розмова не клеїлася. Меланія слова не могла сказати... Скульпторові було прикро за неї. Отака здорова, свіжа, **напахчена** одеколоном і в той же час зовсім безпомічна і безпорадна **(Гонч.)**.

НАПАХУВАТИ(СЬ), НАДУШУВАТИ(СЬ)

Значення: 1) дихаючи, відчувати в повітрі чи від когось пахощі; 2) самому напахатись духами; 3) внести до приміщення духмяні квіти.

Не одну таку ніч провела Параска... у Ратієвщині, **напахуючись** пахощів з зеленого листу квітучих квіток **(Мирн.)**.

Їй приємно було **напахувати** свою кімнату ароматом пахучих квітів.

Ой дівчина пишна, напахалась, **надушилась**, на вулицю вийшла **(Нп.)**.

НАПЕВНЕ(О), ЗАПЕВНЕ(О), ІМОВІРНЕ(О), МАБІТЬ, МАБУТЬ, УПЕВНЕНО

Компоненти даної групи використовують: 1) як припущення, імовірність при можливому здійсненні якоїсь думки про когось, про щось; 2) як припущення, імовірність до здійснення якоїсь справи, роботи тощо.

Василина, **напевне**, серцем матері збагнула Данилові думки **(Коп.)**.

Напевно говорю, що визволить... **(М. В.)**.

Про це дехто догадувався, дехто і **напевне** знав **(Голов.)**.

Він беріг патрони, стріляв тільки **напевне (Собко)**.

Ґуральня буде? — Ґуральня. От. Тепер вже **напевно (Коцюб.)**.

Л и ц а р. Кажу,— примусить, коли не силою, то голодом **запевне (Л. У.)**.

Чого ж я плачу? **Мабуть**, шкода, що без пригоди, мов негода, минула молодість моя **(Шевч.)**.

Е, дядечку! вона, **мабіть**, чи не ковшем їх міряє **(М. В.)**.

Я **упевнено** говорю так, бо знаю, що це правда **(Фм.)**.

НАПЕРЕВАГИ, НАПЕРЕВІС

Прим. Військові терміни.

З шипінням піднялися три ракети і, опу-

скаючись, вирвали з темряви шматок обвислої кручі і людську постать з гвинтівкою **напереваги (Стельм.)**.

Яскравий світ блискавиці відірвав од села криву смугу чорних постатей, що бігли з гвинтівками **наперевіс** до річки **(Стельм.)**.

НАПЕРЕВЕРТ див. НАВИВОРОТ

НАВПЕРЕГОНИ див. НАВВИПЕРЕДКИ

НАПЕРЕКІР див. НАСУПРОТИ

НАПЕРЕРІЗ, НАВПЕРЕЙМИ, НАПЕРЕХВАТ

Дві великі тучі пішли **напереріз (Мал.)**.

Забіг **навперейми** та й піймав **(СУС)**.

Кинувся він був тікати, аж тут хлопці побігли **наперехват** та й схопили його.

НАПИВАТИСЬ (НАПИТИСЬ), НАБРАТИСЯ, НАДУДЛИТИСЬ, НАБРАЖИТИСЬ, НАЖЛОКТАТИСЬ, НАЗЮЗЮКАТИСЬ, НАКЛЮКАТИСЬ, НАЛИГАТИСЬ, НАМИЗКАТИСЬ, НАЛИМОНИТИСЬ, НАМОНЯТИСЬ, НАПИТИСЬ, НАСАНДАЛИТИСЬ, НАСМОКТАТИСЬ, НАРІЗАТИСЬ, НАТЮЖИТИСЬ, НАХЛЕСТАТИСЬ, НАХЛЮЩИТИСЬ, НАЧОПИТИСЬ, ОБПИВАТИСЯ, УПИВАТИСЯ

Значення: 1) напитися — напиватися питної води; 2) напиватися до оп'яніння різних спиртних напоїв — горілки, пива, вина тощо.

Я із прозорої криниці **нап'юсь** солодкої води **(Сос.)**.

Бутурлак по єдиному кубку! випивав, то так **напився**, що з ніг звалився **(Дума)**.

Набрався, як свиня мулу **(Грінч.)**.

Набражився, як п'яниця **(Ном.)**.

Надудлився так горілки, що і язика в роті не поверне **(Фм.)**.

Нажлоктався, як від браги **(Нпр.)**.

Щоб позбутися досади, вона за обідом **наклюкалась** і лягла спати **(Мирн.)**, переносно, напитися спиртного до оп'яніння.

Гордій все лиг та лиг і тільки добре **налигався** — вже до Тетяни засміявся **(Рудан.)**.

На заручинах Максим так **нализався**, що трохи-трохи не побив свого нареченого тестя **(Мирн.)**.

Намонявся так, що ні татка, ні матки— нічого не тямле **(Сев.)**.

Оце **насмоктався**, аж кушка посиніла **(Фм.)**.

Примітка. Великий кулястий синій ніс у п'яниці наз. кушкою.

Натюжитись. Напиться п'яним **(С. Г.)**.

Як горілки **нахлещуся**, то нікого й не боюся **(Жарт. част.)**.

Нахлющився так, що й рачки не лізе **(СУС)**.

Так **начопився**, що й з ніг звалився **(Нпр.)**.

В мене курочка знеслась, я за яйця **упилась (Нп.)**.

НАПИНДЮЧИТИСЯ — див. НАБУНДЮЧИТИСЯ

НАПИРАТИ — див. ДОМАГАТИСЬ

НАПИТЛЮВАТИ, НАМОЛОТИ

Тобі муки **намелю**, й йому **напитлюю (Руд.)**.

Якби милий був здоров, він би муки **намолов (Нп.)**.

НАПИТОК, НАПІЙ, ТРУНОК

Купував я твоїй дочці солодкі **напитки**. Були в мене два жупани — тепер нема й свитки **(Чуб.)**.

То Хмельницький теє зачував, ще луччих **напитків подавав (А. Д.)**.

Ой куме мій молодий, то ваш **напій** дорогий **(С. Г.)**.

Я го буду **тим** вітати, тим **напоєм** частувати **(С. Г.)**.

Може, то відьма-гарячка спогади й мрії зібрала, з них на вогні мого палу **дивний** зварила **напій (Л. У.)**.

З обжинками, з гречок п'янючим **трунком** ідем гулять на подніпрові плеса **(Мал.)**.

НАПИТУВАТИ, ПІДШУКУВАТИ, РОЗЗНАВАТИ, РОЗІЗНАВАТИ, РОЗУЗНАВАТИ, РОЗПИТУВАТИ

Він ніколи не просив волів у батька, а **напитував** супряжичів між чужими людьми **(Н.-Л.)**.

Я... **напитую** собі ночівлю й зупиняюся з козака Корсуна **(Янов.)**.

Мулярські роботи тепер і так трудно **напитати (Фр.)**.

Зиму переховувався (Гайчура) по хуторах, а навесні **напитав** дорогу до лісу **(Панч)**.

Коли б ще лиха собі не **напитав**, бо на кордоні не вільно стріляти **(Коц.)**.

Підшукав собі вірного товариша та й рушили **на заробітки (Фм.)**.

Роззнавай мене, **розпитуй** про мене, може, таки про мене що-небудь і добре почуєш **(Кв.-О.)**.

А ті.. як **розізнали**, та давай, кажуть, тікати **(Манж.)**.

НАПИХАТИ(СЯ), НАБГАТИ, НАТОВКМАЧУВАТИ, ПОНАПИХАТИ, ПОНАСУВАТИ

Напхав повну торбу **(СУС)**.

Лисичка за пиріжок та з хати. Виїла мачок зсередини, а туди **напхала** сміттячка **(Рудч.)**.

Цілий вік свій **напихав** у чужу пельку.

Ще як була **фабрика**, жив якось, а як згоріла... **(Коц.)**.

У тісто **прибрався**, чимось смачним **напхався**, в окропі купався **(Гліб.)**.

Набгав грошей повнісіньку кишеню **(СУС)**.

Натовкмачив так, що вже більше не лізе **(СУС)**.

Понапихали і сюди, і сюди **(СУС)**.

НАПІДПИТКУ, ВИПИВШИ

Описові звороти: **бути під мухою, під хмельком, під чаркою.**

Грицько Митрофанович був уже трохи **напідпитку (Ільч.)**.

Мати сина силою женила, **напідпитку** невістку судила **(Чуб.)**.

Він трохи **випивши (Грінч.)**.

Вчора Петро Іванович наговорив багато лишнього, бо, як кажуть, **був під мухою (Фм.)**.

Старий уже надвечір вернувся додому **під хмельком.**

Під чаркою всього буває **(Нпр.)**.

НАПІДСКОКИ, ВИСКАКОМ, ВИСТРИБОМ, ВИСТРИБЦЕМ

Захвилює на всі боки полум'я — і пішли (тіні) навприсядки, **напідскоки**, вихиляються, руками вимахують — усі разом, як одно **(Вас.)**.

Опустивши голову вниз, він (бичок) пішов вздовж поля **вистрибом, вискаком (Мирн.)**.

— Ну, друже, дякую. Тут я вже, як у себе... Підбадьорюй хлопців,— і пішов аж **вистрибцем (Ле)**.

НАПІР, НАТИСК, НАПОР

Потужність гідростанції залежить від величини **напору** й витрати води **(Колг. вир. енцикл.)**.

Двері були наглухо **забиті**. Але під дружним двобічним **натиском** не витримали й затріщали **(Гонч.)**.

А тепер Начко під **натиском** суперечних почувань, що його мучили, рішився зовсім забути про свою обіцянку **(Фр.)**.

НАПЛАКАНИЙ, ЗАПЛАКАНИЙ

Ридала наймичка Христя, утираючи **наплакані** очі рукавом брудної, як ганчірка, кофточки **(Вас.)**.

В уяві світили сині **заплакані** очі **(Ільч.)**.

Маленьке, сіре, **заплакане** віконце. Крізь його видно обом — Андрієві і Маланці, як брудною, розгрузлою дорогою йдуть заробітчани **(Коц.)**.

НАПЛАКАТИ(СЬ), НАРИДАТИСЬ, НАРЮМСАТИСЬ

Нехай же Мати Божа прощає мене гріш-ну, що я своєму рідному братику лихо **наплакала (М. В.)**.

Хто сиротою не бував, той не **наплакувався (Нпр.)**.

Наплакався кобзар, струни рвані три перебирає **(Шевч.)**.

Наридалась, наплакалась — серцю легше стане **(Нп.)**.

Нарюмсатися (С. Г.).

НАПЛАСТУВАННЯ, НАВЕРСТУВАННЯ, НАШАРУВАННЯ

Володя зрозумів, що це було неясне народження пісні про тяжку, але всеперемагаючу працю цих людей глибоко під землею, під гнітючим склепінням **напластувань** породи й вугілля **(Донч.)**.

Його під землею обмивали води поміж земних **нашарувань** і плит **(Дмитер.)**.

НАПЛАСТУВАТИ(СЬ), НАВЕРСТУВАТИ, НАШАРОВУВАТИ(СЬ)

Ці шари землі **напластовувались** віками, але кожний шар ясно можна було розрізнити один від одного.

НАПЛИВАТИ, НАПЛИНУТИ, НАТІКАТИ

Значення: про рух: 1) текучої рідини — води, нафти в глибинах землі тощо; 2) про рух в повітряному просторі хмар; 3) по воді, у воді — плахів. човнів, риби... 4) переносне значення.

Ми мовчали, і сльози розлуки **напливали** на вії твої **(Сос.)**.

І мріялись мені росисті луки Волині рідної, ген-ген чорніє ліс зубчастим муром, а туман на його безугавним тихим морем **напливає (Л. У.)**.

Крячки стрілами падали на воду й хапали рибу, і то був знак, що риби **наплило** до берега доволі **(Н.-Л.)**.

Чорна хмара, як ніч, **напливала**, сліпучі спалахи залили небо, що гурчало і спалахувало безнастанно **(Горд.)**.

Ледве на місяць **напливає** прозора хмара. Коло неї засіяє, мов одсвіт далекий веселки **(Л. У.)**.

Ви не турбуйтеся нічим. Ось-ось кип'ячка **наплива**, всій біді кінець буде **(Фр.)**.

Напливає здалини пісня **(Стельм.)**.

Здавалося — в темну камеру **наплинуло** багато весняної неспокійної води **(Вас.)**.

Всієї води з криниці не випити: вона знову **натече (Нпр.)**.

Водиця сама в хату **натече (Чуб.)**.

НАПЛИГАТИ(СЯ), НАСКАКАТИ(СЯ), НАСТРИБАТИСЯ

Наплигався за день, мій пустунчику, йди вже спатки — пора **(Фм.)**.

Аби болото, а жаби **наскачуть (Ном.)**.

Настрибуйся, бичку, поки в плуг не запрягли **(Нпр.)**.

НАПЛІСКУВАТИ див. НАБАЗІКУВАТІ

НАПЛОДИТИ див. НАРОДЖУВАТИ

НАПЛЮВАТИ, НАХАРКАТИ

Казав (Рустем) людям, що всі зробились гяурами, **наплювали** на Магомета та їли свинину **(Коц.)**.

Він не дасть собі в кашу **наплювати (Нпр.)**.

Ой якби я, козаченьку, та була багата, **наплювала** б я на тебе ще й на твого тата **(Нп.)**.

НАПНУТИЙ — НАП'ЯТИЙ, НАТЯГНЕНИЙ — НАТЯГНУТИЙ

Компоненти даної групи — **напнутий — нап'ятий**, залежно від контексту, в якому вони відіграють головну (провідну) роль, використовують в мові з багатьма різноманітними відтінковими значеннями, наприклад: напнуті віжки, напнуті — нап'яті струни, напнутий — нап'ятий брезентом шатер; напнуті (вітром, руками) вітрила; нап'ятий гаман; нап'ята сітка; нап'ята — напнута хусткою голова жінки і т. п.

Компоненти **натягнений — натягнутий** частково семантично ідентичні з компонентами — напнутий — нап'ятий, наприклад: натягнена, нап'ята струна; натягнені, нап'яті віжки; натягнений, нап'ятий зонтик тощо...

Компонент **натягнений** використовують в переносному значенні, характеризуючи стосунки між людьми.

У руках Шовкун тримав туго **напнуті** віжки **(Гонч.)**.

На шхуну, рибалки! **Напнуті** вітрила нас кличуть в дорогу **(Мур.)**.

І знов мені приснилось море. Баркаси чорні від смоли. **Напнуте** вітром, аж прозоре вітрило лине на вали **(Наг.)**.

Сніданок закінчився. Панас Максимович забрав газети і пішов у садок, де між двома старими яблунями був **нап'ятий** гамак **(Минко)**.

Хмарка сховалась за стародавньою могилою, потім знову вигулькнула, як руда шапка, **нап'ята** на невидиму людину **(Донч.)**.

Біля кошика стоїть клітка, сіткою **напнута (Вишня)**.

Надмиха, **напнута** чорною хусткою, з складеними на грудях руками, стояла, спершись на ріг безверхої хати **(Коц.)**.

Над постаттю незнайомки розпинається туго **натягнутий** зонтик **(Трубл.)**.

Між ним і Зоммером з першого дня знайомства встановилися якісь **натягнуті** стосунки **(Риб.)**.

НАПОВЗАТИ, НАЛАЗИТИ

На буряки п'ятої бриґади довгоносик напав навалою. Він **наповзав** хмарами і пожирав молоді сходи **(Мин.)**.

Величезні крижини нестримно **наповзали** одна на одну **(Гонч.)**.

Зорі ще де-не-де блискотіли на небі... Та от **наповзло** хмаровиння і заховало їх **(Турч.)**.

Осліплені світлом, заглушені дзвоном битого скла, вони (люди) **налазили** з сіней, як оси з гнізд, і **накидались** осліп на все, що попадало під руки **(Коц.)**.

Із серця скреготав (Ентелл) зубами, об землю тупотав ногами і на Дареса **налізав (Котл.)**.

Одяглася Рая швидко, ніби над нею нависла катастрофа. Чоботи за ніч не висохли і не хотіли **налазити** на ногу **(Коп.)**.

Налізуть комашки в пазуху, то її кусатимуть **(Нпр.)**.

НАПОГОТОВІ див. НАГОТОВІ

НАПОЗИЧАТИ(СЯ), ЗАБОРГУВАТИ, ЗАБОРЖИТИСЯ, ЗАВИНО(У)ВАТІТИ, ЗАДОВЖИТИСЯ, НАБОРГУВАТИ

Значення: 1) набрати в когось у позику (у борг) переважно грошей, матеріялів тощо; 2) давати комусь у позику щось...

Травити через суд довг із Семена — так мало ще **напозичав**, ще не час **(Коц.)**.

Напозичав людям багато, та як-то люди оддаватимуть **(Грінч.)**.

Ніхто вже не дає: у всіх **напозичалася (Грінч.)**.

Напозичався, як шовком обмотався **(Нпр.)**.

Заборжився по саму шию **(Нпр.)**.

І бачимо, що геть чортяці **задовжились**, по горло у гріхах пекельних утопились **(Кул.)**.

НАПОЛЕГЛИВИЙ, НАПОРИСТИЙ, НАСТИРЛИВИЙ, НАСТИРНИЙ, НАСТІЙЛИВИЙ, НЕВІДСТУПНИЙ

Значення: вимогливо — постійно упертий як до себе, так і до інших людей в житті, в будь-якій справі, роботі...

Василь — людина **наполеглива**, трудовита **(Коп.)**.

Слова у Савченка завжди були молоді, **напористі**, міцні, як весняні води **(Стельм.)**.

Танки йшли упевнено, **напористим** темпом, урозбрід **(Ле і Левада)**.

Настирлива дитина **(Сев.)**.

Настирливий від свого не відступить **(Нпр.)**.

Чоловік **настирний**, що сказав, те й вдіє **(СУС)**.

Настійлива людина — коваль своєї долі **(Нпр.)**.

НАПОЛЕГЛИВІСТЬ, НАПОЛЯГАННЯ, НАПОРИСТІСТЬ, НАСТИРЛИВІСТЬ, НАСТІЙНІСТЬ, НАСТОЮВАННЯ

Ми, молоді літератори, зобов'язані з особливою **наполегливістю** працювати над

мовою своїх творів, по-горьківському оволодівати словом (**Л. Г.**).

Без особливих **наполягань**, тим більше, що Лесю, як і Якова, цікавила аґрономія, Голован умовив їх їхати вчитися до того ж міста, де був він сам (**Козач.**).

Його **настирливість** і точне розуміння справи легко перемагали всі труднощі й перешкоди до здійснення його плану (**Сміл.**).

Стомлений його **настирливістю**, лікар підписав папірця, і Семен Дудно став вільною пташкою (**Риб.**).

Його **настійність** у досягненні поставленої перед собою мети вивела його на певний життєвий шлях (**Фм.**).

НАПОЛЕГЛИВО, НАВИСОМ, НАПОРИСТО, НАПОСІДЛИВО, НАСТИРЛИВО, НАСТІЙЛИВО, НАСТІЙНО, ПРИТЬМОМ

Господарство Глухенький повів **напористо**, упевнено (**Гонч.**).

Самосват заговорив чітко і **напористо**, наче не доповідав, а викладав план воєнної операції, який не підлягав обговоренню (**Минко**).

Юда... знов задумується. Раптом шпарко, **напосідливо**: Нічого в світі я не мав, крім нього (Мессії),— хіба ж не мав я права знов змінять його на те добро, що я втеряв з його причини? (**Л. У.**).

Він щось пояснює **настирливо** і ревно, вона ж не може зрозуміти ніяк (**Дмитерко**).

Весна нагадувала про себе **настирливо** й голосно (**Янов.**), переносно.

Візниця став **настирливо** підганяти коней (**Панч.**).

Маєвський делікатно, але **настійливо** потяг Валентина Модестовича до прохідної (**Шовк.**).

Сучасний розвиток техніки і промисловості **настійно** потребує точного обліку часу (**Р. У.**).

Щоб **притьмом** було зроблено (**Грінч.**).

НАПОЛЯГАТИ див. НАЛЯГАТИ

НАПОМАЦКИ див. НАВПОМАЦКИ

НАПОМПОВУВАТИ див. НАКАЧУВАТИ

НАПОРАТИ див. НАГОТУВАТИ

НАПОРОШУВАТИ, НАПИЛИТИ, НАКУРЮВАТИ, НАКУШПЕЛИ(І)ТИ

Напорошив сніг (**Грінч.**).

Чогось мені в скриню **напорошила** (свекруха)... і золоті очіпки потемніли, і пояси червоні полиняли (**М. В.**).

Бач, як дітвора в хаті **напилила**, й вікон не видно (**Фм.**).

Діти, граючись на шляху в коня, бігали й **накушпелили** порохом на всю вулицю.

Накурила (Галочка) ладаном кріпко і заперла хату, щоб не видихалося (**Кв.-О.**).

Да причаруй ти да козаченька, що гуляє зі мною! А циганочка да ворожечка мою волю вволила: ой урізала русої коси да козака **накурила** (**Метл.**).

НАПОСІДАТИ(СЬ), НАСІДАТИ(СЬ)

Крім основного значення — сідати — насідати десь, на чомусь,— компоненти даної групи використовують в живій розмовній і літературній мові й у переносному значенні — 1) нападати, нападатись на когось, чіплятись, прискіпуватись до когось, настоювати, наполягати на чомусь тощо; 2) охоплювати, заволодівати.

— Що ж такого страшного там робиться?— **напосідав** Микола Іванович (**Вишня**).

Я таки на нього **напосяду**, то він оддасть (**Сев.**).

Напосілася жінка, щоб таки їхати у ярмарок (**Грінч.**).

Ой, та цур вам, **напосіли** на матір (**Гол.**).

Тоді її тоска **напосідала**. Вона ридала й привиди видала (**Фр.**).

Захара **напосідали** тривожні думи (**Горд.**).

То така, коли б ти знав, туга-печаль **напосіла**, що нехай йому хрін (**Гліб.**).

Кайдашиха **напосілась** на неї, як лиха доля: сама спала досхочу, робила легку роботу, а всю важку роботу скидала на Мелашку (**Н.-Л.**).

Вам особисто зробив Миколайчик якусь кривду? — Мені — ні,— відповів Гнат.— Тоді чого ж ви **напосілися** на нього? (**Гал.**).

Та до його сизокрилі орли налітали, в головах **насідали** (**С. Г.**).

Куди оце летять з оселі горобці? Дивлюсь, у сад побрались молодці. На вишеньці їх геть-то **насідало** (**Греб.**).

Де взялися й санчата. Витягли дяка з шинку надвір, запрягли, **насідало** молодиць повнісінькі санчата, ще й зверху (**Мирн.**).

Ворог **насідав** з-за річки (**Козач.**).

Як дізнався батько, який зміст п'єси, так і **насів** на Османа (**Коцюб.**).

Переїхали (партизани) Дніпро й попливли ериками, у плавнях комарі **насіли** цілою хмарою (**Янов.**).

Чого ти **насідаєшся** на мене (**Грінч.**).

НАРІКАННЯ див. РЕМСТВО

НАРІКАТИ див. РЕМСТВУВАТИ

НАРОДЖУВАТИ(СЬ), ЗРОДЖУВАТИ, НАЛУПИТИ(СЬ), НАПЛОДИТИ(СЬ), ПОРОДИТИ, ПРИВОДИТИ, СПОРОДИТИ

Так говорять про народження людини (дитини).

Компоненти даної групи — **налупити**, **на-**

плодити, привести — вульґаризми.

Про тварин, птахів кажуть так: про корову — отелитися; про вівцю — окотитися; про кобилу — ожеребитися; про свиню — опороситися; про собаку (суку) — ощенитися; про курку, качку, гуску...— вилупити, налупити, рідше — наплодити, вивести.

Компонент народжувати, народжуватися використовують і в переносному значенні.

Половчиха .. боялася за Панаса. Вона його важко **народжувала**, і він їй став дорожчий **(Янов.)**.

Вона прагне бачити дітей, що їх **народила** і наплекала **(Сміл.)**.

У спеку, в сніг — не легко нам нове **народжувати** місто **(Нех.)**, переносно.

Квітне багряно садок молодий — гілка розпукла **народить** плоди **(Шпак)**.

Іван Якович Франко **народився** 22 серпня 1856 року в с. Нагуєвичі Дрогобицького повіту **(Козл.)**.

Над селом у морозяному повітрі **народжуються** чарівні звуки **(Янов)**, переносно.

Ой ти, воле, рідний краю, доле людська мила. Задля тебе мене мати в неволі **зродила (Нп.)**.

Ой, в полю черешенька та рясно **зродила (Чуб.)**.

Мавка: ...У мене мов **зродилось** друге серце, як я його пізнала **(Л. У.)**.

Його думки, що **зродились** у серці... плили вільно, як прозора течія **(Коц.)**.

Посіяла, мамко, жито — **зродився** барвінок **(С. Г.)**.

Нігде мені гнізда звити, нігде мені діток **наплодити (Метл.)**.

У неї як пішли діти, так істинно як сарани **наплодилось (Барв.)**.

І **наплодилось** в тім болоті чортяк до врага **(Рудч.)**.

Породила тая удівонька хорошого сина **(Нп.)**.

І вони з мужиків **породились (С. Г.)**.

Не мала дівка клопоту та Каленика **привела (Нпр.)**.

І ще як самі дівували та й по дитинці **привели (Котл.)**.

Чим вас привітати? — **спородила** жінка сина — буду в куми брати **(Нп.)**.

Спородила мене матінка **(С. Г.)**.

НАРОЗПАШКУ, НАРОЗХРИСТ

В нього кроки широкі, кожушанка **нарозпашку (Чорн.)**.

Березін належав до людей, що в них душа **нарозпашку**: щирий, простий **(Грим.)**.

НАРОЗТВІР див. НАВСТІЖ

НАРОКОМ див. НАВМИСНО

НАРУГА див. ГЛУЗ

НАРЯД, УБРАННЯ (ВБРАННЯ)

Я їй дорогі **наряди** справила **(Чуб.)**.

Вивела вдова, вивела небога свою дочку у **наряді (Грінч.)**.

Ой у саді, саді, саді-винограді стояв кінь вороний у **наряді (Метл.)**, переносно.

Як удасться твій миленький та ревнивий,— не дасть тобі **нарядоньку** поносити **(С. Г.)**.

Темний гай вже забув зимування сумне і красує в зеленім **наряді (Л. У.)**

Чого чорт плаче? — що панам **убрання** не настаче **(Ном.)**.

Ішла вона в білім, як сніг, **убранні (Стор.)**.

Поздирали з неї дорогі коралі і бекешу і все гарне **вбрання**: і чоботи червоні, і спідницю, і хустку **(Рудч.)**.

НАРЯДДЯ — ЗНАРЯД(ДЯ)

НАРЯДЖАТИСЯ див. ОДЯГАТИСЯ, ГОТУВАТИСЯ

НАРЯДНИЙ див. ОШАТНИЙ

НАСАДИТИ див. ПОСАДИТИ

НАСАДЖЕНИЙ, ПОСАДЖЕНИЙ

Ліс, **насаджений** в степу, при наявності правильного підбору порід позитивно впливає на середовище **(УРС)**.

НАСАДЖУВАТИ, ПОСАДИТИ

Вздовж дороги **насаджують** клени. Ряд за рядом з села до села **(Нагн.)**.

В кінці греблі шумлять верби, що я **насадила (Нп.)**.

Кругом люди у два ряди постали рясно, мов квіток хто рядочками **насаджав (Барв.)**.

Здавна тут (у містечку Грубешові) було дві православних церкви, але єпископ холмський, **насаджуючи** унію, ще в піст вигнав попів **(Панч)**.

Калинович: «Бог з ним, з хазяйством: трудно там правду **насадить**, де споконвіку у корені лежить неправда» **(Тоб.)**, переносно.

Посадила огірочки близько над водою **(Нп.)**.

Просимо до столу у свою господоньку, **посаджаєм** на ослоненьку **(Метл.)**.

Козаченька молодого на ослін **посаджу (Чуб.)**.

Насип же, матінко, високу могилу, **посади**, матінко, червону калину **(Метл.)**.

Брат **посадився** з тим парубком **(Федьк.)**.

НАСАМПЕРЕД, В(У) ПЕРЕД, ЗАВЧАСУ, НАЙПЕРШЕ, НАПЕРВЕ, НАПЕРЕД, ПЕРВО, ПЕРЕДУСІМ, ПЕРШ, ПЕРШЕ, ПОПЕРЕДУ, СПЕРВА, СПЕРЕДУ, СПЕРШ, СПЕРШУ, У(В)ПЕРЕД

Описові звороти: перше всього, в першу голову, в першу чергу, наперед усього, перво-наперво, перш за все, першим ділом, перш усього.

Вони ж його **насамперед** гордо привітали (**Нп.**).

Насамперед нам треба обібрати провідника (**СУС**).

Живе там, і добре йому жить, ще краще, як у того, що **вперед** був! (**Рудч.**).

Завчасу треба знати й про кожух на зиму дбати (**Нпр.**).

Найперше спитай броду, а тоді й лізь у воду (**Нпр.**).

Наперед розпитайся, а тоді й лайся (**Нпр.**).

Передусім хортів нагодуй, а тоді вже й на полювання йди (**Нпр.**).

Перш(е) розпитайся, а тоді вже й лайся (**Нпр.**).

Дайте мені лишитися з тим, що я **попереду** казав (**СУС**).

Сперва твоє будем їсти, а потім моє (**Рудч.**).

Чи воно так і **сперш** було... (**С. Г.**).

Ото увійшов він туди і не знає, на що **уперед** дивитися і що брать (**Рудч.**).

Щоб одержати високий урожай кукурудзи, **перш усього** треба добре підготувати ґрунт для посіву (**З газет**).

Отак **перш за все** розглянемо матеріал про дитячий вік Шевченка (**СУС**).

НАСВАРИТИ(СЯ), НАЛАЯТИ(СЬ), ПОГРОЖУВАТИ, ПОКАРАТИ, ПОЛАЯТИ(СЬ), ПОСВАРИТИ(СЬ)

На щастя, мама вийшли були до города, а то би, певно, були **насварили** на мене, нащо беру такий великий кусень хліба (**Фр.**).

Війт **насварив** на мене (**Федьк.**).

Його лиш цікавили такі події, про яких можна би когось **насварити** (**Март.**).

Я йому казав, щоби він не бунтувався у холодній, а він давай мене лаяти та ще й палицею **насварив**, піднявши її вгору (**Грінч.**).

Пан нічого не може порадить, та ще й **насварився** на неї і на служницю, нащо пустили (**Л. У.**).

Созінов, який добре знав, чому насправді попав кулеметник в обоз, вийшов з-за дерева і **насварився** пальцем на зніяковілого оповідача (**Стельм.**).

Се така завзята баба, що поки не **налається** досхочу,— не покине (**Грінч.**).

Король **погрожує** нас руйнувати (**Кул.**).

Що ж ви тепер мені **погрожуєте** (**Кул.**).

Словами **покартай**, а його не бий (**Ном.**).

Полаялись та побились молодці (**Н.-Л.**).

Скінчивши так сю поважну раціо, пан-отець **посварився** на сина пучкою (**СУС**).

НАСВИСТУВАТИ, ЗАСВИСТУВАТИ ПОСВИСТУВАТИ

Чіпка... якийсь веселий, радий. Знай, **насвистує** крізь зуби веселу пісню, напихаючи люльку (**Мирн.**).

Такий тепер світ настав, що й піп **засвистав** (**Нпр.**).

Засвистали козаченьки в похід з полуночі (**Нп.**).

Виїхав на улицю, **посвистав**, уже він своєї миленької не застав (**Чуб.**).

Так кров і **посвистала** з руки (**Грінч.**), переносно.

Коло тебе нагаєчка **посвище** (**Грінч.**), переносно.

НАСЕРЕД, НАСЕРЕДИНІ, ПОСЕРЕД, ПОСЕРЕДИНІ

За селом Тухлею, **зараз же** близ водопаду, стояла **насеред** поля величезна липа (**Фр.**).

Човни перестали спускатися вниз, стали **насеред** ріки (**Ле**).

Як муха, крутилася Христя і одскочила аж **насеред** кухні (**Мирн.**).

Дивиться — **посеред** моря горить огонь (**Рудч.**).

Дівчино моя, ти ж моя мати, дай мені вечеряти хоч **серед** хати (**Нп.**).

З чужого воза хоч **посеред** калу (**Нпр.**).

А щоб мене до вечора **посередині** хати побачила (**Ном.**).

Хто **посередині**, той у золотій ряднині (**Нпр.**).

НАСИДЖЕНИЙ, ОБЖИТИЙ

Що тепер робити? З чого його почати, щоб **насиджених** місць не втеряти (**Мирн.**).

Обжите місце — найтепліше (**Нпр.**).

НАСИЛАТИ, ЗАСИЛАТИ, ПІДСИЛАТИ, ПОСИЛАТИ, ПРИСИЛАТИ

Тільки ніч покриє всі дороги, віла йде попід темничні мури, напускає туману на варту, **насилає** сон твердий на неї (**Л. У.**).

Насилав Аллах на мою бідну голову думи (**Коцюб.**).

Галя **засилає** йому погляд згоди (**Мирн.**), переносно.

Перед самим Семеном Карпо **заслав** до Мотрі старостів (**Н.-Л.**).

Заслали туди, де козам роги правлять (**Нпр.**).

Менші сестри... **підослали** наймичку розпитати хурмана: хто приїхав (**Свидн.**).

Щонеділі до дівчини товариша **посилав** (**Чуб.**).

Пошли дурня по раки, а він тобі жаб наловить (**Чуб.**).

Став він руку до хліба **посилати** (**Мирн.**).

Посилає вперед нога за ногою (**Мирн.**).

У світлицю ввійшов,— низький поклін **посилає** (**А. Д.**).

Кланяється, каже, пан Запічанський, **прислав** подарунок (**Рудч.**).

НАСИЛЛЯ, ҐВАЛТУВАННЯ (про статеве насилування), НАСИЛЬСТВО

На тілі його не було ніяких найменших слідів **насилля (Фр.).**

Обурена совість народу не може мовчати! І проти **насилля** встають мільйони **(Нагн.).**

НАСИЛУ, В(У) СИЛУ, ЛЕДВЕ, ЛЕДВЕ-ЛЕДВЕ, ЛЕДВІ, ЛЕДЬ-НЕ-ЛЕДЬ, НАРЕШТІ, КІНЕЦЬ КІНЦЕМ

Значення: з великими труднощами, з великим зусиллям діяти, щось робити.

Маруся: **Насилу** знайшла: ось і мед, і сир, і сметана... **(Стар.).**

У Прокопа пожар, все в Прокопа згоріло. **Насилу** виніс сам з огню з душею тіло **(Боров.).**

Пані Олімпія посадила його майже **насилу** на кріслі коло себе **(Фр.).**

Одарка: ...**Насилу!** І де ти вієшся? **(Тоб.).**

Всилу вона від неї вирвалась **(Манж.).**

Всилу п'ять місяців пробула в них **(Барв.).**

Держались **ледве** на ногах **(Котл.).**

Ледве-ледве ще й на возі привезли мене сюди **(Г.-Арт.).**

Ледві додому прийшов **(Чуб.).**

Ледь-не-ледь доїхав, таке болото **(Грінч.).**

Нарешті таки я допхався до своєї хати **(Фм.).**

НАСИЛУВАТИ, ВИНУЖДАТИ, ВСИЛУВАТИ, ЗҐВАЛТУВАТИ, ЗМУШУВАТИ, ЗНЕВОЛЮВАТИ, ЗНАСИЛЬНИЧАТИ, ЗНЕВОЛЮВАТИ, НЕВОЛИТИ, НУЖДИТИ, ПРИМУШУВАТИ, ПРИНЕВОЛЮВАТИ, ПРИНУЖДАТИ, ПРИСИЛУВАТИ, ПРИСИЛКОВУВАТИ, ПРИСУТЯЖУВАТИ, УСИЛОВУВАТИ(СЬ)

Примітка. Компоненти даної групи — **зґвалтувати, знасильничати** використовують при фактах статевого знасилування людини жіночої статі.

Інші ж компоненти визначають дію — **насилувати, примушувати:** а) себе особисто до когось, чогось, якоїсь справи тощо; б) **насилувати, примушувати** людину морально, фізично, матеріяльно тощо, працювати, діяти на користь іншої людини, іноді • • • суспільства.

Як не хочу я пасти, то хіба ти мене **всилуєш?** Паси сам **(Грінч.).**

Намагався той анциболот мордатий бідну дівчину **зґвалтувати (Фм.).**

В тій хвилі почувся новий звук, що **змусив** Мирона звернути увагу в інший бік **(Фр.).**

А я дивлюсь на тебе, і якийсь жаль хапає мене за серце. Так, немовби я чимось скривдив, **зневолив** тебе **(Фр.).**

Люцій: Тебе я не **неволив,** ти міг іти додому, якби хотів **(Л. У).**

Доти **нуждив** мене, доки я продав млинок **(СУС).**

Голод та холод **нуждили** його прийняти на себе чужу вину **(СУС).**

Не хотіли з доброї волі, так ми вас **примусили (СУС).**

Він **примушував** себе сідати над книгою, а думки плутались десь далеко **(Н.-Л.).**

Я тебе не **приневолювала** служити, ти пішла своєю охотою **(СУС).**

Почала жінка **приневолювать** чоловіка, щоб він робив **(Грінч.).**

Мати **приневолила** подавать рушники, бо він був собі заможний **(Стор.).**

Погана робота, як до неї **принуждати,** а то робота, як є охота **(Нпр.).**

Присилували, віддали за нелюба **(Федьк.).**

Шкода мене вмовляти, а силувати — тож не знаю, хто мене **присилує (М. В.).**

Ти не дуже **присутяжуй** до роботи **(Етн збірн.).**

Католицькі пани з нашими перевертнями **усилковувались** унію на Вкраїні прищепити **(Кул.).**

Див. СИЛУВАТИ

НАСИЛЬНИЙ, НАСИЛЬНИЦЬКИЙ, НАСИЛЬСТВЕНИЙ

Генерал давай їх (селян) утішати, що тепер вони йому не потрібні, що він їх не буде **насильною** роботою морити — на панщину ганяти **(Мирн.).**

Радянський народ ніколи не визнавав **насильственого** загарбання західноукраїнських земель **(УРС).**

НАСИЛЬНО, НАСИЛЬСТВЕНО, СИЛОМІЦЬ

Насильно колодязь копати — води не пити **(Ном.).**

Мене мати **насильне** женила **(Чуб.).**

На неї кинулись, мов звірі. **Насильно** їй заткали рот **(Фр.).**

Велів її **силоміць** узяти до покоїв **(Грінч.).**

НАСИЧЕНИЙ, ЗВОЛОЖЕНИЙ, НАПАХЧЕНИЙ, ПРОСОЧЕНИЙ, ПРОСЯКЛИЙ

Чисте свіже повітря **насичене** було пахощами липового цвіту **(Фр.).**

Земля тут так **насичена** водою, що де не станеш, там і хлющить з-під чобота **(Шиян).**

Необхідна температура для вулканізації забезпечується сухою **насиченою** парою, що надходить з казана пароутворювача **(Колг. вир. енцикл.).**

Околишня тиша була **насичена** тривогою, жахом навіть, тепле повітря мовчало,

як залякана дитина (Коцюб.).

Навколо хороше запахли **зволожені** нивн (Стельм.).

Високос **зволоженими** очима обвів десятки облич, **стрів запитливі погляди** (Риб.).

Каспійська підносилась ніч, сірчаним насичена розчином, продимлена **злим вуглецем, напахчена** випаром нафти (Баж.).

Після дощу велика купа землі, сухої, як порох, була **просочена** наскрізь водою (З газет).

НАСИЧУВАТИ, ЗВОЛОЖУВАТИ, НАПАХЧУВАТИ, ПРОСОЧУВАТИ, ПРОСЯКАТИ

Теплий відпар свіжої ріллі **насичував** повітря (Кач.).

Він ще сильніш відчув ці дні, як зводиться й росте стеблина, як дзвенить вітер вдалині, як ґрунт **насичує** росина (Шпак).

Ряди стоптаних капцанів, полишених біля порога, **насичили** повітря їдким запахом поту (Коцюб.).

Шухляди його стола виповнені були паперами з синіми рядками, й **наситили** хатнє повітря специфічним запахом (Коцюб.).

На високому чолі густі краплі поту **зволожували** чуб (Козач.).

Пройдуть дощі над суходолом, **зволожать** землю степову (Первом.).

Червоні троянди, внесені з саду, **напахали** повну кімнату приємним ароматом (З газет).

НАСИЩАТИ(СЯ), НАГОДУВАТИ, НАЇДАТИСЯ

Середульшого брата ситить-**насищає** (Нп.).

Нагостився, **наситився**,— пора ж і честь знати — додому вертати (Нпр.).

І постеленьку послала, милого **нагодувала** (Нп.).

— Сідайте снідати,— сказала вона,— та добре **наїдайтесь**, бо повернетесь, мабуть, аж увечері (Донч.).

Курка по зерні клює та **наїдається** (Ном.).

Наївшись всмак, напившись вволю, пішов косар траву косить по полю (Боров.).

НАСКАКАТИ див. НАПЛИГАТИ

НАСКАКУВАТИ див. НАБІГАТИ

НАСКАНДАЛИТИ див. НАБЕШКЕТУВАТИ

НАСКАРЖИТИСЬ див. НАЖАЛІТИСЬ

НАСКІПАТИ див. НАКОЛОТИ

НАСКІПАТИСЬ див. НАКИДАТИСЬ

НАСКИДАТИСЬ див. НАБІДИТИСЬ

НАСКЛАДАТИ — НАКОПЛЯТИ

НАСКЛИКАТИ див. НАКЛИКАТИ

НАСКОК див. НАПАД

НАСКРЕКОТАТИ див. НАБАЗІКАТИ

НАСКРІЗНИЙ, КРІЗНИЙ, СКРІЗНИЙ

Усатівські кинджали являють собою плоскі, трохи ребристі клинки із **наскрізними** отворами для прикріплення дерев'яної рукоятки (УРС).

1697 року з гострою необхідністю **наскрізного** судоплавства на Дніпрі зіткнувся Петро I (Л. Г.).

Через відчинені двері повіяв на мене **скрізний** вітер — протяг (Фм.).

НАСЛІДНИК, НАСТУПНИК, СПАДКОЄМЕЦЬ

Він знав також, що се його єдиний син, **наслідник** його маєтку (Фр.).

«Так вас можна привітати з **наслідником?**» — «З наслідницею»,— поправив задоволений батько (Ле).

Правда, громада шанує вас за те, що ви менше дерли від свого попередника і від свого **наслідника**, але чи ж се заслуга? (Фр.).

Спадкоємець не зумів пожити батьківського добра, прогайнував його, проциндрив (Фм.).

НАСЛІДЦІ див. НАГЛЯДОМ

НАСЛУХАТИ(СЯ), ДОСЛУХАТИСЯ, ПРИСЛУХАТИСЯ, ПРОЧУВАТИ

Наслухав я, що там добре живеться (С. Г.).

Рахував (Данько) дні, босоніж вискакував ранками до Псла **наслухати**, чи не тріщить, чи не ламається крига (Гонч.).

Приникає (віла), вухом скрізь до мурів, **наслухає**, чи не чути гуку (Л. У.).

Ходить (Підпара) страшний, високий і все **наслухає** (Коцюб.).

Стальський добру хвилю **наслухував** іще край вікна, потім вернув до стола (Фр.).

Любили **наслухати** молодші про одважних гайдамак (М. Р.).

Коли б ти нашого **наслухавсь** півня, тоді б ще краще заспівав (Гліб.).

Наслухавшись від дорослих розмов про Каховку, Данько щедро оповивав її серпанком власних мрій (Гонч.).

Джура до чогось **наслухався** (Панч.).

Востаннє як почув Цигуля грюкіт од сарая, кинувсь із Юхимом, та й не добігли, спинились обидва серед двору, чуйно **наслухаючись** (Гол.).

Він довго стояв під вікном... пожадливо **дослухаючись** до кожного слова (Куч.).

Він звик вгадувати найменше бажання батька, **дослухатися** кожного його слова (Скляр.).

Вони будуть **прислухаться** — з ким буду стояти (Чуб.).

Прочули про його недолю приятелі його (Кул.).

Він про тебе вже **прочув**, що ти вернувся (Барв.).

Вже я довідуюся, **прочуваю**, добродію

мій! Якесь хороше та веселе діло маємо **(М. В.)**.

НАСМІЛЮВАТИСЬ, ВІДВАЖУВАТИСЬ, НАВАЖУВАТИСЬ, ОДВАЖУВАТИСЬ, ОСМІЛЮВАТИСЬ, ПОСМІТИ

Іван Франко був єдиним у Галичині письменником, який **насмілювався** їсти гіркий хліб з літературної праці **(Козл.)**.

Помахаю здаля їй кашкетом. Підійти ж... не **насмілюсь** чогось **(Ол.)**.

Мовчить Телесик, ніяк не **насмілиться (Тич.)**.

Грицько: Мене вже давно поривало з вами побачитись, та все ніяк не **насмію (Мирн.)**.

От я не **відважувався** сказати йому **(М. В.)**.

Вона на таке **наважилась**, аби його при вернути до себе **(М. В.)**.

Ти б не **одважився** на таке ніколи **(Л. У.)**.

Рука не зведеться, серце не **осмілиться** тебе рубати **(А. Д.)**.

Любить козак дівчиноньку, занять не **посміє (Чуб.)**.

НАСМІХ, НАСМІШКА, ПОГЛУМКА, ПОСМІХ

Насміх і погорда заблискотіли на його тонких губах **(Фр.)**.

Офіцери... жартували, говорили дамам компліменти з легким **насміхом**, котрі вони приймали за щиру правду **(Н.-Л.)**.

Мені здалося, що в її очах була і **насмішка (Донч.)**.

Не пущу я дитя моє в ліски по горішки, бо вже мені надоїли хлоп'ячі **насмішки (Нп.)**.

Уже минаються дівочі **насмішки (Чуб.)**.

Нехай Бог боронить від скаженої миші — **поглумка (Ном.)**.

З **посміху** люди бувають, а насмішникам очі вилазять **(Нпр.)**.

Хіба я тобі на **посміх** здався? **(СУС)**.

НАСМІХАТИСЯ, НАГЛУЗУВАТИСЯ, НАГЛУМИТИСЯ, НАСМІЯТИСЯ, ПОГЛУЗУВАТИ, ПОГЛУМИТИСЯ, ПОКЕПКУВАТИ, ПОКПИТИ, ПОСМІЯТИСЯ, ПОШКИЛЮВАТИ

Описові звороти: глузом глузувати, на шкилики підіймати, сміхом посміяти.

Значення: знущатися, збиткуватися морально над кимось із людей; з чогось.

Здибалась Лисичка із їжаком. Стала собі, глядить на його, як він помаленьку лізе, а далі давай над ним **насміхатися (Фр.)**.

Насміхався кулик з болота, та й сам туди заліз **(Нпр.)**.

Ярина: Що це ви **насміхаєтесь** наді мною? **(Корн.)**.

Еней не знав, що й робить. Коли б яга не закричала, ...щоб я із вдовами не женихався, над мертвими не **наглумлявся (Котл.)**.

Насміялась титарівна з бідного Микити **(Шевч.)**.

Насміялась верша з болота, коли ж гляне, аж і сама в болоті **(Нпр.)**.

Знаю вашу славу: **поглузують, покепкують** та й кинуть під лаву **(Шевч.)**.

Почув... і **схіхом посміявся**, на небі з них безумних **поглумився (Кул.)**.

Ти думаєш, дурню, що підеш вінчатися, а я з тебе, дурню, аби **посміяться (Чуб.)**.

Пошкилюють із старого та й підуть із хати... **(Фм.)**.

Ся багата... з вас **глузом глузує (Кул.)**.

На **шкилики підіймати (С. Г.)**.

Почув... і **сміхом насміявся (Кул.)**.

НАСМІЧУВАТИ див. НАБРУДНЮВАТИ

НАСМІШКА див. НАСМІХ

НАСМІШКУВАТИЙ див. ГЛУЗЛИВИЙ

Закінчивши навчання, він з великим **піднесенням** взявся за роботу агронома **(З газет)**.

НАСНАГА, НАТ(Д)ХНЕННЯ, ПІДНЕСЕННЯ

Цвітіння рослин надавало мені особливої творчої **наснаги (Ле)**.

Кожна тут за двох робила, бо в гурті **наснага** й сила **(Воскр.)**.

У всякім ділі є свої майстри і своє, так би мовити, **натхнення (Гонч.)**.

Весь в **натхненні** молодім каменяр будує дім **(Нех.)**.

Є в світі слава, з погляду нового достойна-вищих дум, пісень пророчих, геройського **натхнення** і чистих сліз дівочих **(Кул.)**.

НАСНАЖЕНИЙ, НАТХНЕНИЙ, НАГХНЕННИЙ, ПІДНЕСЕНИЙ

Ноги ступають легко, тіло **наснажене** бадьорою силою **(Гонч.)**.

Картини природи в нього лаконічні, емоційно **наснажені (Л. Г.)**.

Марина говорить про свій проєкт, про свій літак, і сиві професори зацікавлено дивляться на її **натхненне** обличчя **(Соб.)**.

НАСНАЖУВАТИ(СЯ), ЗАПАЛЮВАТИ(СЯ), НАДИХАТИ(СЯ), НА(Д)ТХНУТИ(СЯ), ОДУХОТВОРЯТИ(СЯ)

Значення: додавати, набиратися духу, сили, сміливості, геройства. Компонент групи **запалювати(ся)** використовують в переносному значенні.

Цілий вік віддав він слову, що **наснажує** в бою! **(Тер.)**.

Дмитро зараз відчув, якою силою **наснажує** партія своїх синів **(Стельм.)**.

Ця історична перемога **наснажила** всіх **(Шер.)**.

Артем Сидорович уміє **запалити** інших своєю енергією **(Коп.)**.

Виповнявся третьому сину, Грицькові, 21 рік, і він теж **запалився**: в армію — та й годі! **(Янов.)**.

Шерфе **запалилась** і заторохтіла, мов горох **(Коцюб.)**.

Кожна зустріч з Горьким, кожне його слово, порада, побажання, сповнене великої щирості і мудрості, **надихало** нас, **запалювало** творчою пристрастю **(Корн.)**.

Життєвий подвиг Павла Корчагіна **надихав** тисячі й тисячі молодих людей на героїчні діла в боях і труді **(Л. Г.)**.

Якима **надихувала** надія чинів, надія вислужитись, вийти в люди **(Н.-Л.)**.

Ідуть брати твої на бій — не тисячі, а міліони... Ти **надихнути** їх зумій, створи пісень залізні тони! **(Тич.)**.

Скажи, що правда оживе, **натхне, накличе**, нажене новеє слово **(Шевч.)**.

НАСНИТИСЯ, ПРИСНИТИСЯ

Наснилось мені — прийшла подруга мого найпершого гуляння, промовила до мене слово **(Вас.)**.

Мені **наснилися** гаї у рясті **(Стельм.)**.

Приснився дворяченькові предивний сон **(Чуб.)**.

Та й сон же, сон напрочуд дивний мені **приснився (Шевч.)**.

НАСОБАЧИТИСЬ, НАЛОВЧИТИСЬ, ПРИЛАДНАТИСЬ, ПРИЛОВЧИТИСЬ, ПРІМОДИКУВАТИСЬ, ПРИНАТУРЮВАТИ(СЬ), ПРИНОРОВИТИСЬ, ПРИПАСУВАТИСЬ, ПРИСТОСУВАТИСЬ

Значення: навикати до чогось; звикати з кимось, чимось, з різними обставинами життя: мовою, побутом, звичаями, роботою тощо.

«Тихше,— просить співрозмовників господарка,— він по-нашому **насобачився**, не дай Бог підслухає» **(Янов.)**.

До всякого діла треба **наловчитися (Нпр.)**.

Приладнатись до сучасних норовів **не легка** річ **(СУС)**.

Зразу було важко, а згодом **примодикувався**: пішло як по маслу **(Фм.)**.

Батько **принатурив** його до чумацтва **(Грінч.)**.

Віддали б його до людей у науку, от би воно й **принатурилось (Грінч.)**.

А ось сусіди: чи вони уміли робити землю? Все було чужі роблять, а далі потроху **принатурились** й самі почали робити **(Грінч.)**.

Ото як **приноровився** трудитись, то й робота не важка стала **(Фм.)**.

Припасував свій побит до їх звичаїв **(СУС)**.

Треба вміти **пристосовуватись** до дітей, щоб вони зрозуміли тебе **(Грінч.)**.

НАСОЛОДА див. ЗАДОВОЛЕННЯ

НАСОЛОДЖУВАТИСЯ див. ЗАДОВОЛЬНЯТИСЯ

НАСОЛЮВАТИ, НАСОЛИТИ, ЗАСОЛЮВАТИ, НЕДОСОЛЮВАТИ, ПЕРЕСОЛЮВАТИ, ПРИСОЛЮВАТИ

Слово «насолити» вживається в переносному значенні.

Павловський обіцяв за тиждень **насолити** риби кілька тонн **(Верш.)**.

Так **насолила** борщ, що не можна їсти **(СУС)**.

Чим більше **насолить** сусіду, як не язиком **(Нпр.)**, переносно.

Варвара заварить, а Сава **засолить**, а Микола поставить кола **(Нпр.)**.

Недосолить — біда, а **пересолить** — дві **(Нпр.)**.

Не **присолювала** й не затовкувала страви **(Барв.)**.

Див. ДОПІКАТИ

НАСОРУЖУВАТИ див. НАМОВЛЯТИ

НАСПІВ див. МЕЛОДІЯ

НАСПІВАТИ, ВИЗРІВАТИ, ВИСПІВАТИ, ВИСТИГАТИ, ДОЗРІВАТИ, ДОСПІВАТИ, ДОСТИГАТИ, ДОХОДИТИ, НАСТИГАТИ, ПОСПІВАТИ, ПРИСПІВАТИ, ПРИСТИГАТИ

Говориться про достигання рослин — хлібних, трав...; про достигання фруктових плодів у садах, плодоовочів на городах, бакшах тощо.

Полуниці вже **наспіли (Грінч.)**.

Хай трава наросте, **наспіє** соковита паша **(Горд.)**.

А в нашому колгоспному саду вже так багато **наспіло** черешень, що аж гілля гнеться **(Фм.)**.

У нас на Полтавщині добре приживаються і **визрівають** чудові кримські сорти винограду **(З газет)**.

Коли ж **виспіє** садовина, то Роман і не вилазить звідтіля від ранку до ночі **(Вас.)**.

На колгоспних ланах **вистигає** рясний урожай **(газ. «Комуніст»)**.

Колос у роздоллі **доспіє** золотом і знов зерном застеле широке колгоспне поле **(Стельм.)**.

Доспіває й в нашій ниві колос і залунає гучно голос **(Старч.)**.

Рано ще кавуни рвати, нехай **доспівають (СУС)**.

Нехай цвіте, нехай тим часом **доспіває (СУС)**.

Надійшли жнива, **достигла** Василева пшениця **(М. В.)**.

На широких ланах **достигли** жита (**Панч**).
Яблука **достигли** в нашому саду (**СУС**).
Тим часом **настигли** груші, яблука, кавуни й дині (**Н.-Л.**).
Оце вже ягоди **настигли** (**СУС**).
Ще трохи не **поспіли** кавуни (**СУС**).
Козакова пшениця **поспіла** (**Метл.**).
Жито **поспіває**, незабаром і жнива (**СУС**).
Жито **поспіло** — діло приспіло (**Нпр.**).
Вже вдовиці пшениця **приспіла** (**Чуб.**).
Дині стали **пристигати** (**Рудч.**).

Примітка. Компоненти даної групи залежно від контексту, в якому вони відіграють провідну смислову роль, можуть набирати іншого (нового) значення, наприклад:

Все, що забрав наш лютий ворог, щоб повернути, час **наспів** (**Інтерн.**).
Наспів нарешті довгожданий день (**Гал.**).
Опівночі **наспів** і зять Радзивілл з великим збройним почотом (**Ле**).
Тут їх доля зла **наспіла** (**Котл.**).
Раніше встану, на обід **наспіну** (**Мирн.**).
Наче й на однім місці сиділа, а де треба **виспіла** (**Манж.**).
Ой **вистигайте**, славні чумаченьки, зимувати до Лугу (**С. Г.**).
І сонця правди **дозрівать** в німецькі землі, у чужину претеся знову (**Шевч.**).
Як цю пісню **доспівали**, почали іншу (**Вас.**).
В село із лісу Вовк забіг... Проклятий люд з собаками **настиг** (**Гліб.**).
Їм хочеться і побігати і **поспівати** (**Н.-Л.**).
Поспієш з козами на торг (**Нпр.**).
Ой умер син у неділю вранці, нелюба невістка в обідню годину та й не **поспіла** в одну домовину (**Чуб.**).
Жито поспіло, **приспіло** діло (**С. Г.**).
Отцевська — матчина молитва у купецтві і в ремеслі, і на полі, і на морі на поміч **приспівае** (**А. Д.**).
Баба Яґа уже скоро сюди **пристигне** (**Рудч.**).
Пристиг у саму пору до старого (**Кул.**).

НАСПІВУВАТИ, ВИСПІВУВАТИ, ДОСПІВУВАТИ, ЗАСПІВУВАТИ, ПІДСПІВУВАТИ, ПРИСПІВУВАТИ

Щось весело **наспівували** на веранді Оксана і Галя (**Минко**).
Грає кобзар, **виспівує**, аж лихо сміється (**Шевч.**).
Хотілось щось пережити сильне і гарне... **Виспівать** недоспівану пісню, що лежала у грудях, згорнувши крила (**Коцюб.**).
То **виспівували** хлопці — високо та весело! (**Тич.**).
Таке співуче, що весь день тобі **виспіває** (**С. Г.**).
Виспівав собі дівчину любу та гарну (**М. В.**).
Як цю пісню **доспівали**, почали іншу (**Вас.**).
Наприкінці концерту весь ансамбль радянських виконавців **заспівує** гімн демократичної молоді (**Р. У.**).

Потерча. Нас матуся положила, і лататтям покривала, і тихенько **заспівала** (**Л. У.**).

Теща дитя колихала і дитині **приспівала**: «Люлю, люлю, татарчатко» (**А. Д.**).
Нехай лишень сядуть за стіл, уже не я буду, щоб не **приспівала** йому: «Старший боярин як болван» (**Кв.-О.**).
А вона сама грає і **приспівує** (**Рудч.**).
Да ще притупне ногою і **приспівне** сі слова.— так її і вразить (**Барв.**).

НАСПІЛ див. НАВПІЛ
НАСПІХ див. НАГАЛЬНО
НАСПРАВЛЯТИ див. НАГОТУВАТИ

НАСТАВАТИ, НАДХОДИТИ, НАСТУПАТИ, НАХОПЛЮВАТИСЬ, ПІДХОДИТИ, ПРИХОДИТИ — ПРИЙТИ

Значення: 1) про рух — часові зміни в природі, пору дня, року, житті, роботі тощо; 2) про появу когось, чогось, десь, кудись; 3) переносне значення.

Жнива кінчалися, **наставав** вільний час (**Н.-Л.**).
У людини, як і в птаха, **настає** в житті такий час, коли в неї міцніють крила (**Козач.**).
Весна для всіх **настала**, дарунки всім несе вона ясна (**Л. У.**).
Настала на кілька хвилин павза (**Фр.**).
Скрізь понад шосе, де проїздила машина парламентера, **наставала** тиша (**Гонч.**).
Настане горенько твоє (**Шевч.**).
Що день, то більше в Єрусалимі теслів **настає**, із Сірії насунули, мов хмара (**Л. У.**).
В той час в Акермані **настав** становий родом з Київщини, знайомий і навіть приятель Бжозовського (**Н.-Л.**).
Треба зачинати шаткувать на сьомім дні, як молодик **настане** (**Ном.**).
Найчастіше в такому випадку в розмовній мові кажуть: як молодик народиться.
Поляжемо,— по нас **настануть** люди, що прах німий наш воскресять ділами (**Кул.**).
Осінь **надходить**, літо минає (**Л. У.**).
Наступила велика весна (**Гонч.**).
По сміху плач **наступає** (**Ном.**).
А найменшому моєму синові **наступив** уже п'ятий годок (**Фм**).
А тут день уже **нахоплюється**, треба на панщину йти (**М. В.**).
Еней як відсіль відступився і далі трохи одійшов, то на друга **нахопився** (**Котл.**).
На їх розмову **нахопилася** з-за хати старенька жінка (**Мирн.**).

В живій розмовній мові в таких випадках ще говорять — наткнутися: Маланка вийшла з хати і **наткнулась** на Гафійку, що стояла притулена до одвірка (**Коцюб.**).

Підходить зима — находь кожух (**Нпр.**).

Що як **прийде** суботонька,— я змиюся й розчешуся (**Нп.**).

До смерті своєї до пам'яті не **приходив** (**Драг.**).

Досить часто в народній розмовній мові слова **наставати, наступати, приходити** використовують як рівнозначні, наприклад:

Настане день, **настане** й клопіт (**Нпр.**).

Наступить день — наступить і клопіт.

Прийде день — прийде й клопіт.

НАСТАВЛЯТИ див. МОРАЛІЗУВАТИ

НАСТАНОВЛЯТИ, НАВЧАТИ, НАПОУМЛЯТИ, НАПУЧУВАТИ, НАРАЮВАТИ, ПОВЧАТИ

Основне значення компонентів групи — навчати людину уму-розуму: як жити в світі між людьми, ставитись до них, поводитися з ними; як ставитись до всього, що оточує людину.

Слово-компонент **наставляти** — многозначне. В залежності від контексту, в якому це слово відіграє провідну смислову роль, воно може визначати: 1) **наставляти** десь, на чомусь, в чомусь якихось речей, предметів; 2) **наставляти** (націляти) на когось, кудись рушницю, ножа, тощо; 3 **наставляти** (підставляти) щось, кудись, щоб набрати чогось; 4) **наставляти** (призначати) когось на якусь посаду, роботу...; 5) **настановляти** (наставити) самовар; 6) **наставляти** вухо, щоб підслухати якусь, чиюсь розмову тощо; **наставити** пасток (капканів), щоб наловити птахів, звірят; 8) **настановити** закон, порядок тощо.

Вона мене голубила й годувала і на добре **наставляла** (**Боров.**).

Старий батько іде рядом, **наставляє** сина. Як у війську пробувати, старших шанувати, товариство поважати (**Шевч.**).

Хто собою керувать не вміє, той і другого на розум не **наставить** (**Нпр.**).

Наставляти на добру путь (**УРС**).

Хто його на розум добрий **наставляє** (**М. В.**).

Ви ж (мати) було раненько вставаєте та нас розбужаєте, нас хазяєвами **наставляєте** (**Мил.**).

Мавка: Я пасток для тебе не **наставляла** (**Л. У.**).

І це трапляється між нами, що ніж на серце **наставляє**, а сам цілує (**Шевч.**).

Сохли вздовж стіни великі вила, **наставляли** засмалені кінці, немов волячі роги (**Коцюб.**).

Кругом **наставляли** мисок (**Котл.**).

Гармата стояла в круглій ковбані-ячейці, **наставивши** свій довжелезний хобот у блакитну височінь (**Гонч.**).

Наставляй мерщій торбину (**Гліб.**).

Марина вийшла в сіни **наставити** самовар (**Мирн.**).

До війни була дояркою, а тепер **наставили** завом (**Гонч.**).

Василько сидить на полу коло вікна, немов дивиться на місяць... а сам все ж ухо **наставляє**, щоб почути батькову мову (**Вас.**).

Біляк на хвилинку присів, кумедно **наставив** вуха і знову дременув далі (**Панч**).

Я дам одвіт громаді. Вона **настановила** мене (**Коцюб.**).

Отож з самої весни і **настановили** його телят пасти і доглядати за ними (**Коп.**).

От мене **настановили** за голову, а я, може, й не хотів (**Панч**).

Закон велів! — Закон? — Знову викрикнув зсередини: то ви самі **настановили** такий закон!.. (**Мирн.**).

О, земле моя, ти **навчаєш** мене в найтяжчому горі підводити сили (**Стельм.**).

Хвора: ...Ти все згадуєш любов. Вона й моя наставниця єдина. Мене любов ненависті **навчила** (**Л. У.**).

Заберу обойко (синів) до себе на коліна та почну на добрий розум навчати: як умію так і **навчаю** (**М. В.**).

Доглядала сама ж його, сама й **навчала** добру і розуму (**Шевч.**).

Навчай мене, моя матінко, як свекорку годити (**Метл.**).

Сім'я вечеря коло хати, вечірня зіронька встає. Дочка вечерять подає, а мати хоче **научати**, так соловейко не дає (**Шевч.**).

Напоумте... скажіть, будь ласка, як би ви моєму лиху запобігли (**М. В.**).

Хто зна, чи сам би дійшов до цього, та дядько Сава **напоумив** (**Гол.**).

Я тебе розважала, **напучала**, як рідна мати (**Барв.**).

Мабуть, нечистий **напутив** його (**Кул.**).

На все добре **напучує**, а воно наче йому позакладало, не чує (**СУС**).

Я старший, а ти менший, то тобі зась мене **повчати** (**Кроп.**).

НАСТАНОВА, ВКАЗІВКА, ДИРЕКТИВА, ІНСТРУКЦІЯ, УСТАНОВКА

Значення: про керівні ідеологічні напрями-принципи, запроваджувані в житті людей, в їх роботі, в будівництві нового суспільства.

Компонент **установка** може мати ще й інші значення: **установка** машини... (УРС), радіотелеграфна **установка** і т. ін.

Настанова партії на будівництво соція-

лізму в нашій країні була прийнята на XIV партійній конференції як закон партії (Р. У.).

Літати вище всіх, далі всіх і швидше всіх — ці **вказівки** були основними в роботі Чкалова (газ. «Комуніст»).

Новим яскравим проявом піклування партії про культурний ріст радянських людей є рішення XIV з'їзду партії, зокрема **директива** з'їзду по п'ятому п'ятирічному плану розвитку СРСР (Р. У.).

Перед початком польових робіт ланкова дала своїм членам ланки певну **установку** в роботі (З газет).

НАСТАЧАТИ, ДОСТАВЛЯТИ, ДОСТАРЧАТИ, ДОСТАЧАТИ, ЗАБЕЗПЕЧУВАТИ, ІЗРАЖАТИ, НАДІЛЯТИ, ПОСТАВЛЯТИ, ПОСТАЧАТИ, ПРИСТАВЛЯТИ, СПОРУЖАТИ, СПОРЯДЖАТИ

В даній групі слів йдеться про постачання, забезпечення когось, чогось чимось: а) речами, продуктами тощо, потрібними для життя, в дорозі; б) різними життєвими матеріяльними потребами; в) вільним від експлуатації життям трудящої людини, суспільства та розвитком матеріяльної і духовної культури народу.

Наймички та молодиці насилу **настачали** страви (Н.-Л.).

Усе то **настачали**... ніженські міщани (Кул.).

Не **настачуть** мої руки на трьох дітей і на його (Барв.).

Чого чорт плаче? — Що панам людей не **настаче** (Ном.).

Мамаїха: Таке хазяйство тепер у Лавра, треба все порати, за всім доглянути, полотна не **настачиш** (Янов.).

Петро. ...На усіх чужих, правду кажучи, і не **настачишся**, а своїм можна б запомогти (Мирн.).

Під тую свічку шість волів запрягли, під Почаєвську гору в монастир **доставляли** (Чуб.).

Ліси **достарчали** тухольцям звірини, лісових овочів і меду (Фр.), діал.

Вночі перепливали бистру Куру на бурдюках, щоб **достарчить** своїм набої (Коцюб.), діал.

Сам для його все **достачає** (СУС).

Не все співати нам про квіти та любуватися Дніпром. Година дбать про шлях освіти, люд **забезпечити** добром (Граб.).

Хто ж нас тепер буде **ізражать**, і порядок давати, і на діло приставляти (Милор.).

Слово **ізражати** — застаріле. Воно вжите замість слова — споряджати.

Мати **наділила** його на дорогу продуктами (РУС).

Тим часом почали **наділяти** селян землею. Пан забрав собі кращі землі по долині (Н.-Л.).

Він чоловік добрий...: **наділяв** нас не раз то сим, то тим (Мирн.).

Чорнобрива гордувала, гарбузами (сватів) **наділяла**, соромила всіх (Гліб.).

Цей образний вираз рівнозначний змісту слова відмовляти. Варіянти цього виразу є ще й такі: дати, втелющити, піднести гарбуза.

Як почав **поставляти(ся)**: вино, наливку, мед, пиво,— сказано увесь стіл застановив пляшками (Грінч.).

Нема рушників, то ми і свої **постачимо** (С. Г.).

Матері буду всього **постачати** (Кв.-О.).

Ти вже грошей **постачай**, скільки треба буде (СУС).

Приставив їм на цілу зиму всього: і хліба, й до хліба — їжте, каже (Фм.).

Приставив Остап хліб від свого пана (Барв.).

То він **споружав** свого сина Івана у місто на службу (Мирн.).

Паніматко, **спорядіть** обох (у некрути) (М. В.).

Сестри брата **споряджають**, в доріженьку виряджають (Нп.).

Спорядимо дві паровиці, накладемо всього доброго та й рушай (Барв.).

Див. ДАВАТИ, ГОТУВАТИ, НАГОТУВАТИ

НАСТИГАТИ див. НАЗДОГАНЯТИ, НАСПІВАТИ

НАСТИРЛИВИЙ див. НАПОЛЕГЛИВИЙ

НАСТИРЛИВІСТЬ див. НАПОЛЕГЛИВІСТЬ

НАСТИРЛИВО див. НАПОЛЕГЛИВО

НАСТІЙЛИВО див. НАПОЛЕГЛИВО

НАСТІЙНИЙ, ДОКОНЕЧНИЙ, КОНЕЧНИЙ, НАГАЛЬНИЙ, НАГЛИЙ, НАСУЩНИЙ, НЕОБХІДНИЙ, НЕОДМІННИЙ, ОБОВ'ЯЗКОВИЙ, ПЕКУЧИЙ, ПИЛЬНИЙ

Описові звороти: **вкрай, край, конче потрібний.**

Компоненти даної групи використовують в живій розмовній і літературній мові, коли йдеться про щось вкрай потрібне, невідкладне, неминуче, яке вимагає негайного здійснення, про яке щось треба сказати, подумати тощо.

Він вклав в свою мову інтонації дуже м'які і заразом дуже **настійні**, майже суворі (Смол.).

Настійна вимога (УРС).

Доконечний — див. **УРС**

Конечний — див. **УРС** — **конечна** умова.

Невже й ся справа теж така **нагальна**? (Л. У.).

Зеленський справді не любив сидіти в

своєму «кабінеті» і заходив туди тільки в разі **нагальної** потреби **(Собко)**.

Дмитро відчув **нагальну** потребу побути на самоті **(Риб.)**.

Тут матінку уже не страх, а **нагла** радість стрепенула **(С. Г.)**.

...Божий суд правдивий, **наглий**, серед шляху тебе осудить **(Шевч.)**.

Мартіан. Я не вечеряю. А ще до того роботу **наглу** маю **(Л. У.)**.

Поясненням таким розчарував я вас, ласкавий мій читачу, тож пояснити все потребу **наглу** бачу **(М. Р.)**.

За **насущними** ділами та думами не до того було їм **(Головко)**.

Пекуча потреба **(РУС)**.

Скорим часом, **пильною** годиною до города Чигирина прибував **(А. Д.)**.

Дав би карбованця на молебінь, так самому **вкрай потрібен (Нпр.)**.

НАСТІЙНО, ДОКОНЕЧНЕ(О), ДОКОНЧЕ, КОНЧЕ, НЕВІДКЛАДНО, НЕОБХІДНО, НЕОДМІННО, ОБОВ'ЯЗКОВО, ПЕКУЧЕ(О), ПИЛЬНЕ(О), ПРИТЬМА (МОМ)

Значення див. **настійний**.

Сучасний розвиток техніки і промисловості **настійно** потребує точного обліку часу **(Р. У.)**.

Романові **доконечне** хотілося дочитати листа до кінця **(Н.-Л.)**.

Я **доконечно** хочу їхати на університетські курси **(Н.-Л.)**.

Доконче привезу (книжки) **(Н.-Л.)**.

Конче треба було довідатись, **що** тут сталося **(Козач.)**.

Хоч раз на рік, а вже **конче** скликав сусідів він і родичів своїх на верхогони **(М. Р.)**.

Хлопцеві враз уявляються залізні тройчаки, що стоять у стодолі — такі руки в Хо... **Конче** такі **(Коцюб.)**.

Молодих літераторів **необхідно** вчити на найкращих прикладах творців вітчизняної класичної і сучасної літератури **(Л. Г.)**.

Неодмінно треба побачитися з ним сьогодні, ще раз поговорити **(Шовк.)**.

Треба **неодмінно** ті колеса купити **(М. В.)**.

Що можеш, зроби **обов'язково** сьогодні,— завтра буде пізно **(Фм.)**.

Пекуче треба грошей, хоч перервись, а їх нема **(Фм.)**.

Куй залізо **пильно**, поки кується **(Нпр.)**.

Притьмом треба грошей **(Кв.-О.)**.

Щоб **притьмом** було зроблено **(Грінч.)**.

Злякалась миша та **притьмом** поміж травою, лопушком з переполоху почухрала **(Гліб.)**.

НАСТІЛЬНИК див. СКАТЕРТИНА

НАСТОВБУРЧЕНИЙ див. НАЇЖЕНИЙ

НАСТОВБУРЧИТИ див. НАЇЖИТИ

НАСТОГИДНУТИ див. НАБРИДНУТИ

НАСТОРОГА, НАСТОРОЖЕНІСТЬ, НАШОРОШЕНІСТЬ, НАЩУЛ(Р)ЕНІСТЬ, ПЕРЕСТОРОГА

Компоненти групи **нащул(р)еність, нашорошеність** використовують, коли йдеться про сторожкість людей і тварин.

Насторогу в одних, щиру повагу й захоплення — в інших викликає батькове ім'я **(Гонч.)**.

В очах Сажнева промайнула зацікавленість і **настороженість**. Про що говоритиме комісар? **(Ткач)**.

Перестороги і хороброму не шкодить **(Нпр.)**.

О. Геврасій не чув своєї **перестороги (Свидн.)**.

Одного пригода — другого **перестороги (Ном.)**.

НАСТОРОЖЕНИЙ, НАШОРОШЕНИЙ, НАЩУЛ(Р)ЕНИЙ

Лиця в нічних перехожих були **насторожені (Ільч.)**.

Аж перед світанком Таня на годину забулася чуйним, **настороженим** сном **(Собко)**.

Бійці... впивались очима в темряву, **насторожені**, готові піймати найменший шелест на польових покосах **(Десн.)**.

Люди **нашорошені**. І то тут, то там збирається гурт **(Шиян)**.

Темар помітив, що Володя сидів увесь **нашорошений**, дивлячись злякано на Оротука **(Трубл.)**.

НАСТОРОЖЕНО, НАШОРОШЕНО

Вася тримався окремо, трохи **насторожено**, і близьких товаришів у нього не було **(Собко)**.

Нашорошено слухав далекі людські голоси і боязко обдивлявся на всі боки **(Фм.)**.

НАСТОРОЖУВАТИ(СЯ), НАСТРУНЧИТИСЯ, НАШОРОШУВАТИ(СЯ), НАЩУЛ(Р)ИТИ(СЯ)

Насторожуватися — до чогось, стерегтися когось, чогось, якоїсь небезпеки.

Ян... підозріло озирнувся на хутір. Глуха тиша його **насторожила**, він нетерпляче зірнув на льох **(Панч)**.

Марс раптом **насторожив** вуха і потягнув дядю Васю за собою **(Іван.)**.

Те, що управитель так в'юнився навколо Демида, примушувало Окуня, як і інших рудницьких людей, **насторожуватися (Риб.)**.

Микита раптово підняв голову: очі суворо **насторожилися (Вас.)**.

Оксана **насторожилась**, аж голову підвела і вухо до батьків наставила **(Головко)**.

Нащулити вуха (УРС).

Пробі, рятуйте! Розбій! — Діти голову вгору **наструнчили** (Вас.).

Еней наш **нашорошив** вуха (Котл.).

А Залізняк попереду **нашорошив** вуха (Шевч.).

Сидить зайчик за піччю і уха **нащурив** (С. Г.).

Розморщив чоло, підніс брови і **нащурив** уха (С. Г.).

НАСТОРОЧЕНИЙ див. НАЇЖЕНИЙ

НАСТОРОЧУВАТИ див. НАЇЖИТИСЯ

НАСТОЧОРТІЛИЙ див. ДОКУЧЛИВИЙ НАБРИДЛИЙ

НАСТОЧОРТІТИ див. НАБРИДАТИ

НАСТОЮВАТИ див. ДОБИВАТИСЬ

НАСТРАХАНИЙ див. НАЛЯКАНИЙ

НАСТРАХАТИ див. НАЛЯКАТИ

НАСТРАШИТИ див. НАЛЯКАТИ

НАСТРАШКА, ЗАЛЯКАНІСТЬ, ЗАЛЯКУВАННЯ, НАЛЯКУВАННЯ, УСТРАШКА

Я б йому зробив **настрашку**, якби він був зостався з хлопцями, так утік-бо (Грінч.).

Правда, ніхто не допитувався, як вона зросла і як живе тепер, відки походить ота її забитість та **заляканість** (Фр.).

Налякування — не бійка: в боку не болить (Нпр.).

Кішку б'ють, а невістці **устрашку** дають (Нпр.).

НАСТРИБАТИСЯ див. НАСКАКАТИСЯ

НАСТРОЄНИЙ, НАСТРУНЕНИЙ

1) Про гармонійно настроєний музикальний інструмент; 2) про веселий душевний настрій людини; 3) переносне значення.

Увійшов він до нас веселий, **настроєний** на добродушний лад (Фм.).

Строї мінялись у музиці, а він сидів **наструнений** і себе гідний серед усіх — творець (Тич.).

НАСТРОЮВАТИ(СЬ), НАЛАДНОВУВАТИ, НАСТРУНЧУВАТИ

У прямому значенні дана група виражає поняття — настроювати, наладновувати музикальні інструменти. У просторічі ще кажуть: настроїти багато будівель..

Переносне значення слів **настроювати — наструнчувати** може виражати: 1) душевний позитивний чи негативний настрій людини; 2) **намовляти, підбурювати** одну людину чи групу людей проти інших; 3) про непомірковану чи навіть бешкетну людину кажуть: **настроїв** такої біди, що ні сюди ні туди...

Наладнував кобзу та як заграв (Сус).

Дід сів, **настроїв** ліру і зачав співати (Руд.).

Як дудку **настроїш**, так вона і грає (Чуб.).

Л і к а р. ...Тут уже ніколи **настроюватись** на романтичний лад (Л. У.).

Що то значить земля, — загомонів Трохим Сидорович, видно, **настроївшись** на добродушний філософський лад (Гонч.).

І давай вона **настроювати** проти мене моїх сусідів (Фм.).

Довбня, **наструнчивши** скрипку, поцигикав-поцигикав і вийшов насеред хати (Мирн.).

Турбувався (Лушня) тільки про одно: коли б перше Чіпці побачитись з Петром та Якимом та **наструнчити** їх, щоб уже в один голос співали... (Мирн.).

НАСТУПАТИ див. НАСТАВАТИ

НАСТУПНИЙ див. МАЙБУТНІЙ

НАСТЯГАТИ(СЯ), НАЗБИ(І)РАТИ(СЯ), НАЗНОСИТИ

Слово **настягати(ся)** многозначне, належить до просторіччя і переносно воно визначає: 1) назбирати, назносити, наносити чогось багато докупи — речей, предметів тощо; 2) форма слова **настягатися** визначає — зібратися (накопити) з великими труднощами якусь невелику суму грошей, майна, продуктів для прожиття тощо; 4) **настягатися** визначає ще й велику масу людей, які зібралися (поодинці поприходили) з різних місць до когось, кудись.

Він **настягав** у кузню й скидав у куток цілу гору заліза (Козач.).

Настягалася рублів на кілька грошей (Мирн.).

Ви тут з матір'ю то сим, то тим боком **настягаєтесь** на зиму (Мирн.).

Багацько **назбиралось** того люду (Стор.).

Був великий бенкет у предводителя. **Настягалося** гостей сила (Мирн.).

Де лучиться весілля, чи празник, чи що, то гостей **настягається**, що й голці не впасти (Свидн.).

НАСУВАТИ(СЯ), НАСТУПАТИ

1) Про рух явищ природи — хмара, ніч; 2) про рух людиною різних речей, предметів та органів свого тіла..; 3) про рух по землі маси людей, машин тощо; 4) переносне значення.

А збоку **насувала** темна ніч, немов чорна хмара (Мирн.).

Смерком з заходу **насунули** хмари (Трубл.).

Просто з поля **насувались** машини з громіздкими понтонами (Гонч.).

Підпара **насував** брови на очі і лаявсь (Коцюб.).

Микола міцно зуби стис, кашкет **насунув** аж на брови (М. Р.).

Се питання **насувалось** мені не раз, коли я згадував Маріяна (Фр.).

Ой **наступала** та чорна хмара, став дощ накрапати (**Нп.**).

Після теплої осені **наступала** холодна зима (**Фм.**).

Богунці на Чернігів йдуть, гайдамаків б'ють і **наступають** безупинно (**Шер.**).

НАСУМРЕНИЙ, НАСУПЛЕНИЙ, НАСУРМЛЕНИЙ, НАХМУРЕНИЙ

1) Про поганий настрій у людини внаслідок пригніченого душевного її стану; 2) переносне значення.

Насумрені косарі витирали змокрілі чола (**Горд.**).

Насуплене й застигле... наче вилите з воску, обличчя Сашка потроху мінялося (**Донч.**).

Грінченко всміхався так, як тільки він умів,— **нахмуреними** очима (**Сміл.**).

Олімпіада Іванівна **нахмурена**, невдоволена. Поглядає на дзиґар, сердито здвигає плечима: сьома година! (**Л. У.**).

НАСУМРИТИ(СЬ), НАСУПИТИ(СЬ), НАХМУРИТИСЬ, ПОСУПИТИСЬ, ПОХНЮПИТИ(СЬ)

Значення — див. **насумрений.**

Насумрився, як сич на погоду (**Нпр.**).

Грицько **насуплює** брови, сміливо причиняє двері й увіходить у залу (**Вас.**).

Ковпак **насупив** брови і димів самокруткою (**Верш.**).

Теофіл нічого не каже, тільки ще гірше **насуплюється** (**Л. У.**).

Ольга похмуро **насупилась** (**Коп.**).

Надворі **насупилося**: у хаті потемніло (**Мирн.**).

Насупився, як той сич (**Ном.**).

Побачивши Данила, Катерина здивовано **нахмурила** брови (**Коп.**).

Марія **нахмурилась**, щоки її залив рум'янець (**Смол.**).

Небо **нахмурилося**, темніє (**Мирн.**).

Ну, годі ж тобі, дочко, **посупившись** стояти (**Шевч.**).

Позад всіх ішов молодий, **похнюпивши** ніс (**Стор.**).

Еней **похнюпився** (**Котл.**).

НАСУПРОТИ див. НАВПРОТИ

НАСУЩНИЙ — див. НАСТІЙНИЙ

НАСХОДИТИСЯ, ПОСХОДИТИСЯ

Де ж вони помістилися у вас в одній світлиці, коли їх **насходилась** кучугура? (**Н.-Л.**).

Уночі **посходились** усі гайдамаки (**Рудч.**).

НАСЬКИЙ, НАШЕНСЬКИЙ

По **наському** звичаю п'ють горілку до чаю (**Ном.**).

Юдун ляп себе по другій кишені та й вийняв ковбасу, та тільки не **наську**, а німецьку (**Кв.-О.**).

НАШЕНСЬКИЙ (**УРС**).

НАСЬОРБАТИСЬ, НАЛИЗАТИСЬ, НАСМОКТАТИСЬ, НАХЛЕСТАТИСЬ, НАХЛЕБТАТИСЬ

1) Про рідину (воду, горілку тощо), яку п'ють довгочасно малими ковтками; 2) переносне значення.

Насьорбалися щерби з галушок та й спать полягали (**Фм.**).

Вони **насьорбалися** горя (**Перв.**).

Чим не наїсися, тим не **налижешся** (**Ном.**).

Нализався так, що й себе не взнає (**Нпр.**).

Так говорять про дуже п'яну людину.

Насмоктатися (**Сим.**). Напиватися п'яним.

Нахлещусь борщу (**С. Г.**).

Нахлестатися — напитися п'яним (**УРС**).

Нахлебтатись — про тварин (переважно собак) і фамільярно про людину (**УРС.**).

Ще про п'яну людину кажуть: **нахлебтався** аж по саме нікуди.

НАТАСКАТИ див. НАНОСИТИ

НАТАСУВАТИ див. НАБИТИ

НАТВОРИТИ, НАБРОЇТИ, НАКОЇТИ, НАРОБИТИ, НАШКОДИТИ, (У)ЧИНИТИ

В даній групі йдеться про здійснення якихось життєвих вчинків (дій), часто негативного характеру.

Слово **учинити, учинитися** може мати й інше значення: **учинити, учинитися** — заквашувати тісто для випечення хліба, для виготовлення квасу тощо.

Бачите ви, ловці-молодці, чого ви **натворили** (**Шевч.**).

Добра таки чимало **натворили**, чимало люду оголили оці сатрапи-ундіра (**Шевч.**).

Як залицявся (я) до Пушкаренкової Мотрі, то у два тижні такого **наброїв, нашкодив**, що доброму чоловікові на цілий би довгий вік удостачу (**М. В.**).

Тепер же на мене звертає, сам **наброївши** біди (**Котл.**).

А тепер **накоїв** біди, клопоту, хоч у хату не ходи (**Горд.**).

Як пішов я через двір та й через городи, заплутався в гарбузиння та й **наробив** шкоди (**Нп.**).

Ой не гаразд, запорожці, не гаразд **вчинили** (**Нп.**).

Ой, хворцю, що ти **учинила**? (**Метл.**).

Спасибі вам, панове молодці, за честь, за славу, за повагу, що ви мені **учинили** (**Шевч.**).

Млинець той сам і мелеться, і сам **вчиняється**, сам і миситься (**Рудч.**).

Ще одно тільки місце зостається, де його погибель **вчиниться** (**Рудч.**).

Ой що ж то за шум **учинився**, що комар та на мусі оженився (**Нп.**).

НАТЕРПІТИСЯ див. НАБІДИТИСЬ

НАТИКАТИ(СЯ), НАТКНУТИ(СЯ), НАЖИВЛЯТИ, НАТЯТИСЯ, НАКОЛЮВАТИ(СЯ), НАРАЗИТИСЯ, НАСТРОМЛЯТИ (СЯ), НАХРОМИТИСЬ, ПРОХРОМИТИ, ПРОСАДИТИ, ПРОСТРОМЛЯТИ, ПРОТИКАТИ

Компонент групи **натикати(ся) — наткнути(ся)** залежно від контексту, в якому він відіграє головну смислову роль, може виражати кілька значень, забарвлених різноманітними смисловими відтінками.

Задумала стара баба молодою бути, **натикала** за намітку зеленої рути (**Нп.**).

Натикати квіток (**Грінч.**).

Натявся на косу (**Грінч.**).

Натявся — наткнувся, наштрикнувся, настромився, натрапив.

Рибалка удочку закинув, **наткнувши** на гачок чималий черв'ячок (**Боров.**).

Наткнути — настромити, наколоти, наживити.

Лазар вставав з ліжка. Плентавсь по хаті, **натикався** на стіни (**Коцюб.**).

Якось надвечір Малашка вийшла з хати і **наткнулась** на Гафійку, що стояла притулена до одвірка (**Коцюб.**).

НАТИКАТИСЬ — див. ЗУСТРІЧАТИСЬ

Наткнутись — випадково, неждано натрапити на когось, на щось.

Дитинство Сашкове проходило на березі — біля рибальської снасті та на артільній фелюзі: вибирати невід, смолити днище, **наживлювати** перемет (**Смол.**).

Він **наживив** шматочок рачка на гачок, поплював на нього й закинув льосу (**Донч.**).

Наживлювати — рибальський термін — наколювати, настромлювати... якусь приманбу (приманку) для риби на різні риболовецькі снасті.

Наколола собі ноги я стернею (**Мал.**).

Наразитись — наткнутись на щость гостре якоюсь частиною людського тіла й поранити її, — зробити виразку — рану.

Одинчика убили і **настромили** на віху його козацьку головку (**Котл.**).

Чоловік із скирти упав та на вила й **нахромився** (**Грінч.**).

Нахромитись — наколотись, наштрикнутись, настромитись...

Просадити — прокалывать, проколоться (**С. Г.**).

Ногу так і **простромив** шаблюкою (**Драг.**).

От-от бугай настигне, от-от **простромить** рогом наскрізь Максимову спину (**Мирн.**).

Простромить — проколить, проткне.

За царя Тимка, як була земля тонка: пальцем **проткни** та й води напийся (**Ном.**).

Проткнути — простромити, продірявити.

Див. **застромляти, наколювати.**

НАТИНАТИ, НАТЯТИ, НАРІЗАТИ, НАРУБАТИ, ПОРУБАТИ, ПОТЯТИ

Натни, синку, хмизку, то я в хаті прокурю, бо так холодно (**Фм.**).

Прокурити — легенько протопити.

Взимку навезли дерева, **нарізали** дощок (**Горд.**).

Часто кажуть: **напиляли** дощок, кидових дров, тобто — нарізати пилкою.

Треба **нарізати** на токарному верстаті два болти (**Донч.**).

Нарізати — зробити на болтах різьбу для гайок.

А ну, синку, розкидаймо хлівець та **нарубаємо** дрівець (**Ном.**).

Хведора Безрідного, отамана курінного, постріляли, **порубали** (**А. Д.**).

Потяти, тну, тнеш, гл. изрубить (**С. Г.**).

Див. **грати, ділити, нарізувати.**

НАТИРАТИ — див. НАМУЛЮВАТИ

НАТИСК — див. НАПІР

НАТИСКАТИ — див. НАДАВЛЮВАТИ

НАТІШИТИСЬ — див. НАВТІШАТИСЯ

НАТОВП, ГУЩА, ЗБІГОВИСЬКО, ЗБІГОВИЩЕ, СТОВПИЩА, ТИСК, ЮРМА, ЮРБА, ЮРБИЦЯ

Якась розхристана, в одній сорочці жінка просувалась крізь **натовп** ближче до хати (**Коцюб.**).

За тим **натовпом,** клопотом та трусою, то я не урвала й години з людьми попрощатися (**М. В.**).

В даному прикладі натовп — тиск, штовханина серед маси людей.

Думки **натовпом,** але без ладу лізуть в голову (**Коцюб.**), переносно.

Галя **здригнулася,** підвелася... Очі заплакані, очі од **натовпу** почуття та від сліз горіли (**Мирн.**).

Я перший! — і крізь **гущу,** розпихаючи людей, він став наближатися до ґанку (**Гол.**).

З самої **гущі** народної встає великий національной поет України Тарас Шевченко (**Л. Г.**).

Були **збіговиська** щонеділі (**Пер. М. Р.**).

Над піском **збіговище** хмар (**Первом.**).

На безвітрі ліс стояв нерухомо і немов дивувався незвичайному **стовпищу** людей (**Хижн.**).

На річці тій жили батьки мої і панства чортів **тиск** (**Греб.**).

Тиск народу (**Шевч.**).

Коло хати, перед ганочками сидить **юрба** людей. Посередині килим, а на килимі пляшки, чарки і всяка страва (**Кул.**).

Юрбою йшли (**Грінч.**).

Було тут військо волонтирі та всяких **юрбиця** людей **(Котл.)**.

Народу там **юрма** стояла **(С. Г.)**.

Людська **юрма** усе поле вкрила **(Кул.)**.

Місиво людей — образний вираз — безладний натовп людей.

НАТОМИТИСЬ див. ЗАМОРИТИСЬ, НАМОРИТИСЬ

НАТОМІСТЬ див. ЗАМІСТО

НАТОМЛЕНИЙ див. НАМОРЕНИЙ

НАТОПЛЕНИЙ див. НАПАЛЕНИЙ

НАТОПЛЮВАТИ див. НАПАЛЮВАТИ

НАТОПТАНИЙ, НАТОПТУВАНИЙ, ОГРЯДНИЙ, ПОВНИЙ

Дану групу слів використовують, коли говорять про сите тіло людини, про гладку людину.

Хоч мале, та **натоптане (Ном.)**.

Йому вслід дріботів карячкуватий урядник, а вже за ними **натоптаний, як лантух**, Білан **(Куч.)**.

Товста, **натоптувана** жінка **(Мирн.)**.

Кирило — немолодий чоловік, невисокого зросту, **натоптуваний**, з круглим обличчям, рудими вусами **(Мирн.)**.

Малий дуб, та **натоптуваний (Ном.)**.

Так говорять про тілисту, присадкувату людину.

Огрядний високий парубок **(М. В.)**.

Хоч низенька, та **огрядненька (Нпр.)**.

Таке дитя **повне** та кругленьке, як огірочок **(Фм.)**.

Коралі й дукачі, як жар, горіли на її **повних** грудях **(Стор.)**.

НАТОРОХТІТИ див. НАБАЗІКАТИ

НАТОРОЧИТИ див. НАБАЗІКАТИ

НАТОЩАК(А), НАТЩЕ, НАТЩЕСЕРЦЕ

Мамо, що якби отак: всім дубам по коліщатку, то б до нас вони в кімнатку приїжджали **натощак (Тич.)**.

Гарненько **натошака** вип'єш **(Кв.-О.)**.

З'їв лопуцьків **натощака**, від того, мабуть, і занудило **(СУС)**.

Коли чоловік **натще**, а зуби закусує, то стережись його **(Фр.)**.

Я **натще** була — води в роті не було **(СУС)**.

Нема такого правила в Радянському Союзі, щоб працювати **натщесерце**,— усміхнувся Юрій **(Собко)**.

НАТРАПЛЯТИ див. ЗНАХОДИТИ, НАТИКАТИСЯ, НАТКНУТИСЯ.

НАТРЕМТІТИСЬ, НАДРИЖАТИСЬ, НАТРУСИТИСЬ

Погано, як боїться: лиха не мине, а ще й **натремтиться (Нпр.)**.

Так **надрижався**, як натанцювався **(Нпр.)**.

Так налякався, так **натрусився**, аж зуб на зуб не попаде **(Фм.)**.

НАТРУДЖЕНИЙ див. ЗАМОРЕНИЙ, НАМОРЕНИЙ

НАТРУСКА — НАГІНКА

НАТУГА, ЗУСИЛЛЯ, НАПРУГА, НАПРУЖЕННЯ, НАПРУЖЕНІСТЬ

Найбільша (надмірна іноді) витрата сили, енергії на якусь дію, роботу тощо...

Яць працював з надлюдською **натугою (Фр.)**.

Він з **натугою** розплющив очі **(Панч.)**.

Не слуха жаба, дметься гірш. Все думає, що стане більш. Та й що, дурна, собі зробила? З **натуги** луснула та й одубіла. **(Гліб)**.

Великих **зусиль** коштувало мені, щоб жодним рухом не показати, що я зрозуміла все, що він говорив **(Риб.)**.

Нелюдська **напруга** нервів давалася взнаки, всім хотілося тільки одного — спочити **(Собко)**.

Третій музика — сурмач — працював найщиріше. Чи то від спеки чи великої **напруги** він був весь мокрий **(Коцюб.)**.

Період збирання врожаю завжди відзначається високим трудовим **напруженням (Р. У.)**.

Никанор Іванович завів грамофон, і вільніше всім стало, не почувалося **напруженості (Головко)**.

НАТУЖНИЙ, ЗУСИЛЕНИЙ, НАПРУЖЕНИЙ, ПОСИЛЕНИЙ

Робота, дія, яка виконується з найбільшим напруженням сили, волі...

Натужний зір та скупчена увага женуть всякі думки **(Коцюб.)**.

Із **зусиленою** напругою він підняв мішок із землі й положив на віз. Якийсь час з **напруженою** увагою дивився на мене **(Барв.)**.

На його міцних руках було видно ніби дротяні **напружені** жили **(Н.-Л.)**.

Час спливав швидко у **напруженій** роботі **(Собко)**.

Так принаймні здавалось йому (Федору Івановичу). Але ось солдат, що досі сидів нерухомий в **напруженій** позі, стиха ворухнувся **(Головко)**.

Не встиг я ще й озирнутись гаразд, як по моїх **напружених** нервах ударила хвиля рідних, близьких мені звуків **(Коцюб.)**.

Чому це моя скромна персона викликала таку **посилену** увагу? **(Собко)**.

НАТУЖНО, ЗУСИЛЕНО, НАПРУГО, НАПРУЖЕНО

Він поволі підвівся і **натужно** спитав: — Коли ви облишите годувати мене обіцянками? **(Риб.)**.

Він казав мені так **напруго**: йти спати в дідівській хаті **(Фр.)**.

На другий тиждень заслаб щось **напруго** й наш професор **(Фр.)**.

Збори проходили бурхливо й **напружено** (Баш.).

Вони змовкли, думаючи один про одного. Капітан дуже зосереджено, сумовито. Гурій Степанович — **напружено**, люто (**Собко**).

Килина трохи подалась назад, **напружено** смію чись і граючи очима (**Л. У.**).

НАТУЖУВАТИ(СЬ), НАПРУЖУВАТИ(СЬ)

Роман **натужує** всі свої сили і волю (**Коцюб.**).

На превелику силу, **натуживши** зір, здолав я розгледіти своїх товаришів негоди (**Коцюб.**).

Гнідко, **натужуючись** проти гори, тихо ступає (**Мирн.**).

Аж **натужується**, щоб не сміятись, та ніяк не здержиться (**Мирн.**).

На першу швидкість перевів — **натужиться** мотор (**Ус.**).

Воли **напружують** сили і витягають воза на берег (**Шиян**).

Він **напружував** свою пам'ять, намагаючись намалювати портрет Устима Кармалюка (**Куч.**).

Всі сили, і мозок, і серце **напружим** для щастя Вітчизни в труді (**Сос.**).

Щур! Щур! Щур!.. Щур **напружується** і відкриває вії. Ясний, білий, ніжний вранішній світ мружить очі (**Вас.**).

Пущений на волю кінь,— йому до цього не звикати,— вмить вирвнув, **напружився** (**Кач.**).

Голос **напружується** на граничних високих і пристрасних тонах (**Ільч.**).

Все тіло дивно **напружилось** в нього (**Коцюб.**).

Ярина добре розуміла, що розмова має бути дуже важлива, і вся **напружилась**, як струна (**Собко**).

НАТУРА див. ХАРАКТЕР

НАТУРАЛІСТ, ПРИРОДОЗНАВЕЦЬ

Юні моделісти високо над собою несуть моделі літаків, планерів, численні парашути; юні **натуралісти** — різнобарвні сачки (**Р. У.**).

НАТУРИСТИЙ, НОРОВИСТИЙ, НОРОВЛИВИЙ, ПРИМХЛИВИЙ, ПРИМХУВАТИЙ

1) Про характер людини з ознаками капризування, вередування; 2) про норовистих тварин (переважно коней).

Такий хлопець **натуристий**. Чи ми його малим так спотворили?.. А тепер як чого схотів, так щоб по його було (**Грінч.**).

Вона була так само горда, розумна й завзята й не любила гордих та **натуристих** людей. Вона любила верховодити, а не коритись (**Н.-Л.**).

Кмітливі засмаглі угорці водили поміж натовпом **норовистих** тонкоших коней (**Риб.**).

Трохи терпіння у поводженні, спокій. І не таких **норовистих** юнаків Русевич цим угамовував (**Шовк.**).

Хазяїн був чоловік кремезний і **норовливий** (**М. В.**).

Примхливий чоловік сам собі вадить (**Нпр.**).

НАТУРКУВАННЯ див. НАГОВІР, НАШІПТУВАННЯ

НАТУРКУВАТИ див. НАМОВЛЯТИ, НАШІПТУВАТИ

НАТХНЕННИЙ див. НАСНАЖЕНИЙ

НАТХНЕННІСТЬ див. НАСНАГА

НАТХНЕННЯ див. НАСНАГА

НАТХНЕННО див. НАСНАЖЕНО

НАД(Т)ХНУТИ(СЬ) див. НАСНАЖУВАТИ(СЬ), ЗАПАЛЮВАТИ(СЬ)

НАТЩЕСЕРЦЕ див. НАТОЩАК

НАТЯГАТИ(СЬ), ВИТЯГАТИ(СЬ), НАПИНАТИ, НАПРУЖУВАТИ(СЬ), НАПРУЧУВАТИ, НАТУЖУВАТИ(СЬ), РОЗІПНУТИ(СЬ), РОЗПЛАСТАТИ(СЯ), РОЗТЯГАТИ(СЯ)

Компоненти даної синонімічної групи многозначні, а саме вони означають: 1) натягати, витягати щось, щоб було довшим, упругішим.., 2) натягати (на себе), зодягати щось з одежі, взуття; натягати на себе, вкриваючись, ковдру; 3) напружувати, натужувати силу, нерви, зір тощо; 4) напругувати — просторіччя — від напружувати; 5) розпластати(сь), розправитись — простягтись, лігши на землю, підлогу тощо, коли це йдеться про людину; 6) розпластати(сь) в повітрі, розправити, простягти крила, коли йдеться про птахів; 7) розіп'ясти(ся) — руки в повітрі, якісь речі; розіп'ястися — лягти на землі, розкидавши в боки (сторони) руки, простягши ноги... 8) переносне значення.

У власні вірив сили він і шліфував камінні брили він та перед цим їх циркулем звіряв і, мотузок **натягши**, відміряв (**пер. Бажана**).

Підвелась Софія на ноги, сильніше **натягнула** віжки, і ще швидше помчала трійка (**Шиян**).

Не тримай з панами спілки, бо як твоє довше, то втнуть, а як коротше, то **натягнуть** (**Нпр.**).

Натягнувши на голову ковдру, Роман так і заснув... (**Коп.**).

Тільки почав **натягати** чоботи, як у кімнату тихенько, мов мишеня, просунулася Ганнуся (**Коп.**).

Він швиденько одягнув пальто, взув калоші, **натяг** шапку-ушанку (**Шиян**).

Натяг — надів.

А сонце струни **натягає** із золота у синій млі **(Воскр.)**.

Натягни, Боже, на кисіль шкурку, поки мати з церкви прийдуть **(Нпр.)**.

Та щоб знічев'я вам біди не **натягли (М. В.)**.

Приводні паси до верстатів то слабнули, як пущені віжки, то **натягувалися** до відказу **(Бойч.)**.

З панами не дружи, язик за зубами держи: довгий — надріжуть, короткий — **витягнуть (Нпр.)**.

Через півхвилини обличчя його **витяглось (Шовк.)**.

Скільки я ума не **напинаю,** що ви говорите — ніяк не знаю **(Шевч.)**.

Примушують, бідолашну, **напружувати** всі сили, щоб утримати свою постать **(СУС)**.

Усі сили **напругує** на те, щоб нашкодити сусідові **(СУС)**.

Сильно **натужував** свої очі, поки розглядів усі предмети **(Фр.)**.

Постав хрест, **розіпнись** на йому **(Драг.)**.

Сорочку... один за один рукав, а другий за другий **розп'яли (Сим.)**.

Розп'явши руки, вітру не спіймаєш **(Нпр.)**.

В блакитнім небі... **розпластавшись** на крилах, плив орел **(С. Г.)**.

Розпластала дочку та й тне її лозиною **(Грінч.)**.

Та вже і впав добре — так і **розпластався** на долівці **(Грінч.)**.

Він **розпластався** біля порога **(Манж.)**.

А п'янюга **розтягнувся** серед долівки та й хропе на всю хату **(Фм.)**.

НАТЯГНУТИЙ див. НАПНУТИЙ

НАТЯЖКА, НАТЯГУВАННЯ, ПЕРЕБІЛЬШУВАННЯ, ПРИБІЛЬШУВАННЯ

1) Про переоцінку, захвалювання когось, чиїхось здібностей, якоїсь роботи тощо; 2) переносне значення.

Читач суворий — він ніколи не простить письменникові **натяжки,** фальші, брехні **(Смол.)**.

Штурвальні змащують усі частини комбайна, перевіряють кріплення стопорних болтів, гайок, **натяжку** ланцюгів Галля і Еверта **(Колг. Укр. — газета)**.

Перебільшення — сестра брехні **(Нпр.)** Так говорять, коли хтось, розповідаючи про когось, щось, перебільшує дійсні факти

НАТЯКАТИ див. НАГАДУВАТИ

НАУГАД див. НАВМАННЯ, НАОСЛІП

НАУЩАННЯ див. НАМОВА, ПОВЧАННЯ

НАУЩАТИ див. НАМОВЛЯТИ, МОРАЛІЗУВАТИ

НАХАБА див. НАПАДОК, НАПАСТЬ

НАХАБА, ЗУХВАЛЕЦЬ, НАХАБНИК, ПРИЧЕПА, ПРИЧЕПЕНДА

Ні рак, ні жаба, а просто п'яна **нахаба (Нпр.)**.

Всі двері зачинились перед молодим **зухвальцем (Ільч.)**.

А-а-а! Осоружний! **Причепа!** Не дивись, кажу! **(Мирн.)**.

Оце причепилась **причепа (Н.-Л.)**.

Чого ти в'яжешся, **причепендо? (С. Г.)**.

НАХАБНИЙ, ЗУХВАЛ(ЬН)ИЙ

Нахабний і впевнений тон молодого Варчука ледве не виводить із себе Мірошниченка **(Стельм.)**.

Сонце дратувало мене своїм **нахабним** світлом **(Коцюб.)**.

Федоренка охопив якийсь дивно веселий настрій **зухвалого** мисливця, що сам один вийшов полювати на великого звіра **(Кач.)**.

НАХАБНІСТЬ, ЗУХВАЛЬНІСТЬ, ЗУХВАЛЬСТВО, НАХАБСТВО, НАХРАП

Нахабності й на віз не забереш, а чемності й зо жменю нема **(Нпр.)**.

Так говорять про дуже нахабну людину.

Роки чкалівського дитинства минали прудко, веселі й метушливі, позначені хлоп'ячою **зухвалістю (Ільч.)**.

В його поведінці поступово зникали деяка запобігливість і острах, а натомість з'явилась горда рішучість, упевненість, навіть **зухвальство (Гонч.)**.

Нахабство містера Ейбла мене зворушило, і я наважився звести очі догори **(Смол.)**.

НАХАБНО, ЗУХВАЛО, НАХРАПОМ

Великий мурований дім... важко сірів на чорному небі, холодний, погаслий... Зате гуральня **нахабно** сміялась рядом червоних вікон і гордо пихкала димом **(Коцюб.)**.

Вони **зухвало** стали на шпилі, школярські торби сунувши під пахви **(Бажан)**.

Оскаженіло геть фашистське кодло люте! У них єдиний план: **зухвало** цілий світ у кайдани закути і знищить всіх слов'ян **(Тер.)**.

Галушка. ...Не лізе **нахрапом,** а чекає, щоб запросили **(Корн.)**.

НАХАЗЯЇНУВАТИ, НАГОСПОДАРЮВАТИ

Михайло. Так небагато **нахазяїнуємо:** я буду зароблять, а Данило роздавать! **(Тоб.)**.

НАХВАЛКА, ПОГРОЖУВАННЯ, ПОГРОЗА, ПОХВАЛКА

Він нахвалявся: — Це їм так не минеться: чужа кривда вилізе боком.— **Нахвалки** ті дійшли до пана, і він перестав посилати Андрія на пошту **(Коцюб.)**.

Нахвалка — не бійка: в боку не болить **(Нпр.)**.

Мужицька мова... піднялась до погорджування великою гординею і до **погрожування** великій потузі **(Кул.)**.

Плюньте ви на його **похвалки (Мирн.)**.

Василь на **похвалках** живе **(Грінч.)**.

Похвалки ті нічого не варті **(Грінч.)**.

НАХВАЛЯТИСЬ, ПОГРОЖУВАТИ, ПОХВАЛЯТИСЬ

Вилаяв Хведора, трохи не бив і **нахвалявся**, що з світу зжене **(Мирн.)**.

Молодші **нахваляються** не пустити ворогів на виноградник, перестріляти з рушниць **(Коцюб.)**.

Марина. ...**Нахвалявся** Очерет в газеті обставити нас, а у самого довгоносик **(Корн.)**.

Ото всякі буржуї там в Америці та Англії **нахваляються** атомними бомбами, але не посміють, побояться народу... **(Шиян)**.

Король **погрожує** нас руйнувати **(Кул.)**.

Що ви мені тепер **погрожуєте? (Кул.)**.

Похваляється бити мене **(Грінч.)**.

Він **похвалявсь-похвалявсь** на Василя, та так й одмовився **(Грінч.)**.

Яким **похвалявсь** бити його **(Рудч.)**.

Похвалятись можна, а бити — зась **(Нпр.)**.

НАХИЛ, ПОТЯГ, ПРИХИЛЬНІСТЬ, СХИЛЬНІСТЬ

Змалку Шевченко любив природу, мав **нахил** до малювання **(Корн.)**.

Мав **нахил** він один — охоту дарувать, щасливити людей **(М. Р.)**.

У його **потяг** до танців та скоків **(С. Г.)**.

Мав... **прихильність** до своєї віри **(Стор.)**.

У нього була **схильність** до полювання та рибальства, хоч добре знав народне прислів'я: «Риба та зайці призводять у старці» **(Фм.)**.

Він мав **схильність** до музики **(СУС)**.

НАХИЛЕНИЙ, НАГНУТИЙ, НАКРЕНЕНИЙ, ПОХИЛЕНИЙ, ПОХИЛИЙ, ПОХИЛЬНИЙ, ПОХИЛЬЧАСТИЙ, СПАДИСТИЙ, СПУСКОВИЙ, СХИЛЕНИЙ

Компонент групи **похилий** залежно від контексту, в якому він відограє головну смислову роль, може мати кілька значень, а саме: а) про зігнуту, нахилену (наперед) постать молодої людини; б) про стару віком (літами), іноді й слабосилу людину; в) похиле, нахилене, нагнуте вітром над землею, а іноді й до землі дерево та інше; г) про місцевість — поверхню землі, схилену, що спускається до низу, лугу, річки; д) про пологий, плоский (не крутий) берег, що спускається, схиляється до річки; е) спусковий — про поверхню певної місцевості, шляху, що полого спускається на рівнину тощо...

Нахилений вітром телефонний стовп висів на дротах **(Фм.)**.

Як почув страшну звістку, що сталося нещастя в його родині, йшов він додому сумний, з **нахиленою** головою **(Фм.)**.

Накренений — про пароплав, човен, що дав крен: **похилений набік**.

Ніде мені постояти над **похильним** тином **(Мил.)**.

Похильнеє дерево похиляється, а покірливе дитятко поклоняється **(Нп.)**.

Він горбатий, я **похила**, тим я його полюбила **(Мил.)**.

На **похиле** дерево й кози скачуть **(Нпр.)**.

Гора **похила** до річки **(Грінч.)**.

Берег **опадистий (С. Г.)**.

Спусковий (СУС).

НАХИЛЯТИ(СЯ) див. НАГИНАТИ(СЯ).

НАХИМЕРУВАТИ, НАЧУМЕДНИЧАТИ, НАЧУДАЧИТЬ, НАЧУДАСИТЬ, НАЧУДИТИ

Ото ще чудило. **Нахимерив** тут під саму зав'язку та й був такий **(Фм.)**.

Начудив такого, що й у великий міх не влізе **(Нпр.)**.

НАХЛЕБТАТИСЬ див. НАСЬОРБАТИСЬ

НАХМУРЕНИЙ див. НАСУМРЕНИЙ

НАХМУРИТИСЬ див. НАСУРМИТИСЬ

НАХОДИТИ див. ЗНАХОДИТИ, ІТИ

НАХОЖИЙ див. ЗАЙШЛИЙ

НАХОПЛЮВАТИСЬ див. ЗУСТРІЧАТИСЬ

НАХРАП див. НАХАБНІСТЬ

НАХРАПОМ див. НАХАБНО

НАХРОМЛЮВАТИСЯ див. НАТИКАТИСЬ

НАЦІЛЕНИЙ, НАПРАВЛЕНИЙ, СПРЯМОВАНИЙ

Крила похитав командир. Це наказ. **Націлені** бомби зірвалися враз **(Баж.)**.

Біля майстерні стоять вишикувані трактори, **націлені** моторами в степ **(Гонч.)**.

Направлений постріл в ціль не попав **(Нпр.)**.

Коли Макміллана спитали, чи не лякає його нинішній стан справ, коли гармати обох сторін **направлені** одна на одну, прем'єр-міністр відповів: «Я думаю, все це роздувається пресою. Ніхто не збирається воювати через це» **(Р. У.)**.

Спрямовані постріли з гармат швидко погасили ворожу вогневу точку **(З газет)**.

НАЦІЛЯТИ(СЯ), НАВОДИТИ, НАПРАВЛЯТИ, СПРЯМОВУВАТИ

Значення: 1) націляти — наводити рушницю, гармату на когось, на щось, в якусь ціль, мішень; 2) спрямовувати когось, щось кудись, до якоїсь мети, цілі; 3) переносне.

Що тільки **націлиться** (стрілець) — заєць і є **(С. Г.)**.

Націлився їхати, аж тут дощ **(Грінч.)**.

М а р и н а: **Націляй** людей на те, щоб багатство зростало в колгоспі у кожного в хлівах та оборах **(Корн.)**.

Булигін перевів охоплену полум'ям машину в піке, **націлив** її в саму гущавину танків **(Скляр.)**.

Ночами піхота повзла і повзла в береги, залягаючи в очеретах, **націляючись** в захід тисячами очей **(Гонч.)**.

Без потреби він вистрелив у нього і **націлився** важким чоботом вдарити під груди **(Коцюб.)**.

Навели гармату на саму середину табора **(СУС)**.

Ми зумисне **направляли** човен на тіні, бо там ясніше горіли вогні **(Коцюб.)**.

Ви людина молода, і ми, дорослі, розглядаємо вас у такому становищі, як дітей, яких інколи й **направити** на добре не шкодить **(Ле)**.

Добрі люди невдасі згинуть не дадуть, **спрямують** на добрий путь **(Нпр.)**.

Вітер **спрямовувався** з заходу **(Сл. Еварн.)**.

НАЦОКОТАТИ див. НАБАЗІКАТИ

НАЦУПІТИ див. НАДІВАТИ

НАЦЬКОВУВАТИ див. НАМОВЛЯТИ

НАЧАВЛЮВАТИ див. НАГНІЧУВАТИ

НАЧАДИТИ, НАКУРИТИ

Старшина: Знов **начадив** махрою? **(Кроп.)**.

Сава Петрович... витяг цигарку, сірники і, вдаючи, що не хоче **накурювати** в хаті, вийшов за двері в коридор **(Гол.)**.

Ху-у! Отак **начадили** в хаті **(Фм.)**.

Так говорять, коли дуже рано (ще не перегоріло як слід паливо в печі чи в грубі) закрили каглянку, затулку (в'юшку), заткало і чад (отруйний газ) зіпсував повітря в хаті. Заткало робили з ганчір'я, яке згортали в клубок і ним затикали дірку, в яку виходив дим із печі в димник (димар).

НАЧАЛО, ПОЧАТОК, ПОЧИН

Добре **начало** — половина діла **(Ном.)**.

Я знаю доріг цих кінці і **начала (Мал.)**.

Начало і кінець — ділу вінець **(Нпр.)**.

Початок роботи — половина діла **(Нпр.)**.

З **почину** були самовидцями **(С. Г.)**.

Як небо блакитне — нема йому краю, так душі **почину** і краю немає **(Шевч.)**.

Дайте нам на **почин (Грінч.)**.

НАЧАРУВАТИ див. НАВОРОЖИТИ

НАЧАСТУВАТИ(СЬ), НАГОСТЮВАТИСЬ, ПОЧАСТУВАТИ, УГОЩАТИ(СЬ)

1) Угощати (частувати) когось різними наїдками та напоями (переважно спиртними), — угощатись від когось, іноді багато випити вина, горілки.

Начастували мене добре **(Грінч.)**.

Начастувались ми так, що й поснули **(С. Г.)**.

А вже ж тобі од того да не ввиляти, щоб старостам рушнички не подавати. Ой перві прийшли, вона тим одказала, а других **почастувала (Метл.)**.

Куму любу поцілую, пивом-медом **почастую (Нп.)**.

Кумом його до себе прохав, добре угощав **(Нп.)**.

НАЧЕ див. МОВ

НАЧЕБ див. МОВ

НАЧИНАТИ(СЬ), ЗАЧИНАТИ(СЬ), ПОЧИНАТИ(СЬ)

Уже він **начинав** боятися, на всі чотири озиравсь **(Котл.)**.

Хто **начав**, той нехай і кінча **(Нпр.)**.

Рожа одцвілася, а калина **началася (Метл.)**.

Христя боялась перша **зачинати** розмову. Кирило собі мовчав **(Мирн.)**.

Зачав мій Шпак пісень виводить **(Гліб.)**.

Та козаки із ляхами пиво варити **зачинали (Нд.)**.

Зачало світати **(С. Г.)**.

Як приїхав приймачище, **зачав** тещу бити **(Чуб.)**.

Як **зачинає** звада, не поможе й рада **(Ном.)**.

Нове життя **зачалося (Мирн.)**.

Коли Семен із Паньком прийшли до Грицька Олійникового, то вже нарада **зачалася (Март.)**.

Я не знаю, що мені робити, що мені **почати (С. Г.)**.

Ой чи добре, сини, в дорозі **починалося (С. Г.)**.

НАЧІПЛЮВАТИ(СЬ), ПРИЧІПЛЮВАТИ(СЬ)

Цвіла троянда у садочку, а недалечко у куточку бринів будяк, і каже він трояндi так:— Нащо це ти колючок **начіпляла? (Гліб.)**.

Кармелюк тільки ласкаво посміхнувся в русяві вуса і вже **начіплював** до журавля друге відро **(Куч.)**.

З гущини вискочив Грицько Хрін, десь опудало на коноплях узяв, **начепив** сиву дерту ногавицю, куценького брилика нап'яв **(Горд.)**.

Христя дуже голінна до хлопців, **начепилась** на Хведора **(Мирн.)**.

Причепить до батога та й кине вгору **(СУС)**.

Досаду **причепи** ззаду **(Нпр.)**.

Три діди, три діди полюбили бабу, а четвертий малесенький **причепився** ззаду **(Нп.)**.

НАЧІСУВАТИ, ЗАЧІСУВАТИ(СЯ), ПРИЧІСУВАТИ(СЯ)

Значення: 1) розчісувати, причісувати волосся на голові людини та бороді; 2) вичісувати зайве, омертвіле волосся з голови, бороди; 3) розправляти, розчісувати гребінкою прядиво з конопель, льону тощо; 4) переносне.

Тихо дівча косу чеше, що **начеше**, на Дунай несе **(Чуб.)**.

Еней... пошарпався увесь, подрався, на тім'ї **начесав** аж струп **(Котл.)**.

Пряжі чимало наготовили — натерли, **начесали (Горд.)**.

Тричі **зачісувала** вона свої розкішні чорні коси **(Н.-Л.)**.

Мати: Нема щоб **зачесатись** чепурненько — усе як відьма ходить **(Л. У.)**.

Да прийди додому, головку **причешеш (Чуб.)**.

Довго чепурився, вбирався та **причісувався (Н.-Л.)**.

НАЧУВАТИСЯ, БЕРЕГТИСЯ, ОСТЕРІГАТИСЯ, СТЕРЕГТИСЯ

Значення: передчувати якийсь страх від когось, якусь неприємність тощо.

Водяник: ...Поскаржуся матері твоїй, Метелиці гірській, то **начувайся (Л. У.)**.

Ех, Маковею, Маковею... **начувайся**: буде тобі від старшини **(Гонч.)**.

Бережіться, хлопці! **(Кв.-О.)**.

Тільки одної слави **бережися (Чуб.)**.

Які лише не **остережуться**, а їй на острів попадуться, тих переверне на звірей **(Котл.)**.

Зостанешся сама в хаті, **стережись** розмовляти **(Метл.)**.

Стерігсь, щоб любощів йому черкеска з ними не сунула **(С. Г.)**.

Стережися, Петре, нарікати на Наталку **(Котл.)**.

НАШАТКУВАТИ, НАСІКТИ

Закопаєш у яму (капусту), тоді головки виймеш, **нашаткуєш** у діжечку **(Горд.)**.

Піди до тітки Мотрі й попроси, хай дадуть сікача, та **насічем** діжечку капусти **(Фм.)**.

Кабанові кропиви **насікла (Барв.)**.

Обличчя в нього червоне, пашить вогнем: так **насічуть** його вітер і дощ **(Трубл.)**.

НАШВИДКУ див. НАСПІХ

НАШЕСТЯ див. НАВАЛА

НАШІПТУВАННЯ, НАГОВІР, НАТУРКУВАННЯ, НАШЕПТИ

Значення. Наговорювати комусь на когось, переважно притаєно від людського ока, з підступно-цікавою, нещирою метою.

Тепер мені ще болючіше, бо я бачу, що, мабуть, помилився, послухав **нашіптування**. Не розібравсь, товариші **(Донч.)**.

Хіба не була на чоловіка **наговорів (Кв.-О.)**.

Послухав **натуркування** та й кається **(Нпр.)**.

Нашепти — не ліки, хворій голові не допоможуть **(Нпр.)**.

НАШІПТУВАТИ, НАГОВОРЮВАТИ, НАТУРКУВАТИ

Одвівши вчителя в куток, Воронюк насупився, почав йому щось таємниче **нашіптувати (Вас.)**.

Наговорили на його сім міхів горіхів **(Свидн.)**.

Що уже не робили, як з неї не знущались, що дідові не **наговорювали**, а їй усе байдуже: робить собі мовчки **(Рудч.)**.

І стали вони йому **натуркувати**, вона і сяка й така: покинь її та й покинь **(Фм.)**.

НАШКОДИТИ див. НАБЕШКЕТУВАТИ, НАТВОРИТИ

НАШЛЬОПАТИ див. НАБИТИ

НАШМАГАТИ див. НАБИТИ

НАШОРОШЕНИЙ див. НАСТОРОЖЕНИЙ

НАШОРОШЕНО див. НАСТОРОЖЕНО

НАШОРОШУВАТИ див. НАСТОРОЖУВАТИ

НАШТРИКУВАТИ див. НАКОЛЮВАТИ

НАШТОВХУВАТИ див. НАМОВЛЯТИ

НАЩАДОК, ПОТОМОК, ПОКОЛІННЯ

О, не один **нащадок** Прометея блискучу іскру здобував **(Л. У.)**.

Ми вмирали на землях Європи, щоб **нащадкам** вже більш не вмирать **(Мал.)**.

Мені не треба ні хвали, ні слави більшої, коли **нащадок** скаже невзначай: погиб солдат за рідний край **(Швець)**.

Пан вибрав собі на дорогу двох хлопців, **потомків** старих козаків **(Н.-Л.)**.

Свій **потомок** научу **(Драг.)**.

У нас на селі захворав на холеру батько, мати і увесь їх **потомок** (діти й онуки) **(Грінч.)**.

А там на Чорному морі **кипить**, малиновим ранком леліє! То німця солону примусили пить **потомки** морські Гамалії **(Слово...)**

Дніпрельстан горить і грає... Він творить рай земний із краю для нас і наших **поколінь (Сос.)**.

НАЩЕБЕТАТИ див. ГОВОРИТИ

НАЩЕТИНИТИСЬ див. НАЇЖИТИСЬ

НАЩУЛЕНІСТЬ див. НАСТОРОГА

НАЩУЛЮВАТИ див. НАСТОРОЖУВАТИСЬ

НАЩУРЕНИЙ див. НАШОРОШЕНИЙ

НАЩУРЮВАТИ див. НАШОРОШУВАТИ

НАЯБЕДНИЧАТИ див. НАБРІХУВАТИ

НАЯЛОЖУВАТИ див. НАМАЗУВАТИ

НЕАБИЯК, НЕПОГАНО

1) Про якісне виконання якоїсь роботи, вчинку; 2) про почування людини в якихось обставинах...

Василь був добрим майстром, умів **неабияк** орудувати сокирою та рубанком **(Куч.)**.

Водолаз почував себе **непогано** й охоче дихав тим повітрям **(Трубл.)**.

Тут **непогано (Коцюб.)**.

НЕАБИЯКИЙ, НЕЗВИЧАЙНИЙ, НЕРЯДОВИЙ

1) Про особливо видатну, здібну людину; 2) про особливу роботу, дію тощо.

Я казав, що мій Іван майстер **неабиякий (Фр.)**.

Софія виявила **неабиякі** здібності **(Шиян)**.

А Гайдар був сам людиною **незвичайної** чистоти **(Л. Г.)**.

Тарас Григорович погляду не зводив з **незвичайного** актора **(Ільч.)**.

Прокинувся я від **незвичайного** шуму **(Борз.)**.

НЕАКТИВНИЙ див. БАЙДУЖИЙ

НЕАКУРАТНИЙ, НЕКУКОБНИЙ, НЕОХАЙНИЙ, НЕЧУПАРНИЙ

До чого ж не люблю **нечупарних (Ільч.)**.

Юда. ...Напроти мене він байку склав про гістя, що понурий та **нечупарний** втисся на весілля і з соромом був вигнаний **(Л. У.)**.

Іноді замість слова **нечупарний** використовують слово **нечепурний**.

НЕАКУРАТНІСТЬ, НЕОХАЙНІСТЬ, НЕЧУПАРНІСТЬ, НЕРЯШЛИВІСТЬ

Неакуратність — велика вада в роботі **(Нпр.)**.

Зовнішня **неохайність** призводить до занепаду дисципліни **(Шиян)**.

Хата вдарила Чіпці в вічі своєю **неохайністю**. Стіни пооблупувані **(Мирн.)**.

НЕАКУРАТНО, НЕОХАЙНО, НЕЧУПАРНО, НЕРЯШЛИВО

Пошив чоботи так **неакуратно**, що й пальці знати **(Фм.)**.

Він почав їсти хтиво й **неохайно**, бризкав соусом на скатерть і жвякав ротом **(Коцюб.)**.

НЕБАВОМ, НЕБАВНО, НЕВДОВЗІ, НЕГАЮЧИСЬ, НЕЗАБАВКИ, НЕЗАБАВОМ, НЕЗАБАРОМ

Описові звороти: **от-от, швидко, в скорім часі, як ось, як не видно.**

В сінях **небавом** рипнули хатні двері. **(Вас.)**.

Небавом і сліда не буде од вас, огидне порохно **(М. Р.)**.

Невдовзі з-за хати з'явилася Зінаїда **(Трубл.)**.

Знаєте, Олено, прийміть К...го. Він **незабавки** проситиме вас о руку **(Коб.)**.

І от сонце спочиває. Смеркне **незабавом (Руд)**.

Занедужав і **незабаром** умер **(СУС)**.

Незабаром після цього повернувся з війни батько **(Стор.)**.

Незабаром має світати **(Трубл.)**.

Метод Баґірова **незабаром** підхопили всі **(Гонч.)**.

Він сам загартовував зубці і **незабаром** досягнув того що вони стали в нього тверді, як першосортна криця **(Донч.)**.

Незабаром січень **(Скляр.)**.

Ій-богу, вже трава на вигоні **от-от** зазеленіє **(М. Р.)**.

Тут тільки що перемолився Еней і рот свій затулив. **Як ось** із неба дощ полив. Ждемо його вже давненько... **(Котл.)**.

Ось, **як не видно**, прийде **(Фм.)**.

Іди, сину, іди, сину, та й не обаряйся. В **скорім часі**, мій синочку, додому вертайся **(Нп.)**.

НЕБАГАТЕЧКО див. МАЛО

НЕБАГАТО див. МАЛО

НЕБАЙДУЖ(Н)ИЙ, ІСТОТНИЙ, ПОСУТНІЙ

Присцілла: Обидва проводили розмову... про високі речі і **небайдужі** для душі **(Л. У)**.

НЕБАЛАКУЧИЙ див. МОВЧАЗНИЙ

НЕБАРВИСТИЙ, БЕЗБАРВНИЙ, БЕЗКОЛІРНИЙ

Навіть муза боїться вступити сюди в сей осінній туман **небарвистий (Л. У.)**.

Хмари плакали над островом. Вони, не затримуючись, проливалися дощем і мандрували далі, **безбарвні**, як море **(Риб.)**.

НЕБЕЗПЕКА, НЕБЕЗПЕЧЕНСТВО, НЕБЕЗПЕЧНІСТЬ, ОПАСКА

Люди зовсім не думали про **небезпеку**, що їм загрожувала **(Іван.)**.

Не раз рятував мене, незважаючи на своє **небезпеченство (Фр.)**.

Небезпечність приходила із другого щекутка **(СУС)**.

Чумаки без **опаски** спать лягли **(Чуб.)**.

НЕБЕЗПЕЧНИЙ, НЕПЕВНИЙ

Компонент групи — **непевний** — залежно від контексту, в якому він відіграє головну смислову роль, може мати кілька значень, а саме: 1) шлях, людина, якась робота, рух тощо; 2) нерішучий в якійсь дії, роботі тощо; 3) та людина, якій не можна довіритись, на яку не можна покладатися; 4) непостійний, хитний в житті, словах, роботі тощо; 5) та людина, яка викликає уяву небезпечності, підозріння, ост-

раху тощо; 6) та людина, яка погрожує комусь різними страхіттями, злигоднями; 7) невиразний, нечіткий, неясний, туманний..; 8) незрозумілий, незвичайний, уявний; 9) (фант.) той, що володіє таємничими зверхприродними силами; 10) невпевнений в собі, житті, в якихось діях, роботі тощо.

Тяжко бути **непевним** завтрашнього дня (**Смол.**).

Самсон взяв річ до неї голосом **непевним**, і таємничо мова залунала (**Л. У.**).

Роман натужує всі свої сили, усю волю і, зрошений холодним потом, **непевним** кроком сливе біжить далі... (**Коцюб.**).

Гуляй, гуляй, кониченьку, по терну та й розірви Немирівну **непевну** (**Чуб.**).

Вже кілька днів помічав він якихось **непевних** людей, що стежили за ним, куди б він не йшов (**Коцюб.**).

Непевне видумали свято патриції-аристократи і мудрий кесарів сенат (**Шевч.**).

То шлях **непевний** — всякий люд бродячий, уся розбишацтво там буває, а ти смерком ідеш самотня жінка... (**Л. У.**).

Благослови ж, матусю, чумаків на їх **непевну** і тяжку дорогу (**М. Р.**).

З-під ліжка, відхиляючи **непевного** кольору ковдру, виповзає Васька (**Риб.**).

Стою я у мріях **непевних**, дивлюсь на поличчя твоє, і любе обличчя неначе живе на малюнку стає (**Л. У.**).

Ззаду отари йшов чорний чабан, високий, ще більший от **непевного** світла (**Коцюб.**).

Андрій дивився на вогонь, весь червоний і захоплений. Маланка несподівано заскочила його, і він осміхнувся **непевним**, придуркуватим усміхом (**Коцюб.**).

Непевний був Максим отой, брате, а трудящий, роботящий та тихий до того та ласкавий (**Шевч.**).

У темряві темній серед ночі до мене часто гість **непевний** приліта. Він поглядом жахає і віта, мов зірка Марс кривава, сяють очі (**Л. У.**).

Минає неясний день мій; вже смеркає; над головою вже несе свою неклепаную косу косар **непевний**... (**Шевч**).

НЕБЕЗПІДСТАВНО, ОБҐРУНТОВАНО

Хтось із поетів **небезпідставно** назвав Словакію «країною пісень» (**Гонч.**).

НЕБЕЗСТОРОННІЙ, УПЕРЕДЖЕНИЙ

Звісно, Василина Матвіївна завжди має свої гострі **небезсторонні** думки (**Горд.**).

Упереджена думка — шило в мішку (**Нпр.**).

НЕБИЛИЦЯ див. ДРІБНИЦЯ

НЕБІЖЧИК, ПОКІЙНИЙ, ПОКІЙНИК

Про померлу людину.

Постояли, подивилися на **небіжчика**, головами похитали (**Фр.**).

Загубила материну хустку, що ще од **покійної** матері (**Кв.-О.**).

Там дзвонять по душі, там голосять по **покійнику** (**Кв.-О.**).

НЕБО, НЕБЕСА

У високому **небі** пропливали журавлі (**Стельм.**).

Л ю б о в. Звідки се ви, Сергію Петровичу, наче з **неба** впали (**Л. У.**).

Загін лишився просто **неба** в полі під дошкульним вітром (**Панч**).

Сіяло сонце **в небесах**, ані хмариночки (**Шевч.**).

НЕБОКРАЙ див. ОБРІЙ

НЕБОРАК див. БІДОЛАХА

НЕБОСХИЛ див. ОБРІЙ

НЕБУВАЛИЙ, НЕБАЧЕНИЙ, НЕВИДАНИЙ, НЕЗНАНИЙ, НЕЧУВАНИЙ

1) Про надзвичайний, захоплюючий подив, здивування з когось, чогось, якогось явища, події тощо; 2) про відсутність у когось життєвого досвіду.

На нову **небувалу** височінь ми піднесли радянську техніку (**Р. У.**).

Їй, молодій та **небувалій**, близько все те доходило до серця (**Мирн.**).

Гордим, **небаченим** зростом зріс він
над світом іржавим (**М. Р.**).

Таких **невиданих** плодів і в казці не зустріти, які нам дав з своїх садів Мічурін знаменитий (**Забіла**).

Тим часом гомін про нового **нечуваного** і страшного звіра розійшовся геть по лісі (**Фр.**).

1417 днів і ночей гриміла **нечувана** в світі війна Червоної Армії з гітлерівською Німеччиною (**Р. У.**).

З **нечуваною** відвагою дівчина кидалася в гущавину бою, адже треба скрізь вчасно поспіти, допомогти, щоб не зійшли кров'ю поранені (**Горд.**).

НЕБУВАЛО, НЕБАЧЕНО, НЕВИДАНО, НЕЗНАНО, НЕЧУВАНО

Значення див. небувалий.

Середина грудня. Але стоїть тепла, навіть для Києва **небувало** тепла погода (**Л. Г.**).

Радянська країна проводить будівельні роботи **небачено** великих масштабів (**Р. У.**).

Він встигав усе бачити, все чути і все розуміти, немов сприйнятливість його мозку раптом **нечувано** розширилась (**Гонч.**).

Вугільна промисловість розвивається **нечувано** швидкими темпами (**Р. У.**).

НЕБУТТЯ, БЕЗВІСТЬ

Він зневажає присмерк **небуття**. Нового він творець (**Мур.**).

В моїй душі та зграя (журавлина.— **А. Б.**)

розбудила рій споминів болючих і солодких — про друзів, що у **безвість** відійшли, про стиски рук і про розмови тихі **(М. Р.)**.

НЕВАЖКИЙ, ЛЕГКИЙ, ЛЕГЕНЬКИЙ ЛЕГЕСЕНЬКИЙ

Неважкий: а) вагою — предмет, річ, речовина, якась жива істота; б) труд у виконанні якоїсь роботи, дії; в) переносне значення.

Добре Чіпці у діда підпасичем. Робота **неважка**, саме припала йому до вподоби **(Мирн.)**.

Тепер птахи знову повертались з-за моря: схудлі, **легкі**, бистрі **(Гонч.)**.

Хліб глевкий на зуби **легкий** **(Ном.)**.

Іде вовк та й думає: «Який я дурень єсть! Чи я пан, чи що, що ще захотів **легкого** хліба?» **(Рудч.)**.

Легесеньке суденечко, срібнее веселечко **(Чуб.)**.

Над широкими сіножатями, над зеленими ярами повстав **легесенький** туман **(Н.-Л.)**.

Тихий вітер на **легких** крилах своїх розносить по степу гарячі благання **(Коцюб.)**.

Всіх зберу подруг, будем для тебе **легкий** водити таночок **(Л. У.)**.

Назабаром по **легкому** й короткому сніданку, рушили в похід **(Ільч.)**.

Не з **легким** серцем ішов Каргат до Русевича **(Шовк.)**.

НЕВАЖЛИВИЙ, НЕВІДЧУТНИЙ, НЕЗНАЧНИЙ, НЕПОМІТНИЙ

Неважливий: а) той, що не має ніякого (особливого) маловажного значення в житті, впливу на когось, щось; б) **незначний** — невеликий за своїм розміром, зростом, силою дії, непомітний для зору; в) малоавторитетний (невпливовий) в житті, в суспільстві.

Основна справа — справа з відпусткою — здалася Раї дрібною, **неважливою** **(Коп.)**.

Незначний ростом — силою ведмідь **(Нпр.)**

Навіть при **незначних** заморозках рослина (бавовник) гине **(Колг. енцикл.)**.

Вони (Черниш і Брянський) сідають на бруствері біля входу в землянку і, обмінюючись **незначними** запитаннями, пильно вивчають один одного **(Гонч.)**.

З однієї малої **незначної** хатини вийшли Олена і Лісевич **(Коб.)**.

Вогонь! Червоний, веселий, чистий. Ще недавно лежав він у темній коробці, холодний і **непомітний**, наче Хома на світі, а тепер мститься за людську кривду **(Коцюб.)**.

З корабля маленький літак був зовсім **непомітний** **(Трубл.)**.

НЕВАРТИЙ, НЕДОСТОЙНИЙ, НЕДОСТОЇН, НЕГІДНИЙ

Про того і те, що не заслуговує найменшої уваги, поваги (про людину, предмети, речі...); про чинник дії і саму дію, вчинки, які не заслуговують наслідування.

Пуста людина **неварта** найменшої уваги **(Фм.)**.

Поміч достойному — силу дає, а **недостойного** поміч псує **(Мас.)**.

— Іди,— кликнула Зоня погаслим голосом.— Ти **негідна** й безсовісна **(Коб.)**.

Я переконався, що... я не змарнував свого чуття для особи **негідної** того чуття **(Фр.)**.

НЕВБЛАГАННИЙ, НЕВМОЛИМИЙ

1) Про стійку, незламну у своїх задумах, намірах людину; 2) переносне значення.

Він був суворий запільник — **невблаганний** і педантичний **(Смол.)**.

Мандрівник вічний — **невблаганний** час іде вперед, його не зупинити **(Дмитер.)**.

Рокоче **невмолимий** амонал — каміння рушиться важким каскадом **(Дор.)**.

НЕВБЛАГАННІСТЬ, НЕВМОЛИМІСТЬ

Значення див. невблаганний.

Я рішив, що то проповідник, що він говорить про марність всього живого перед жорстоким лицем природи, перед **невблаганністю** смерті **(Коцюб.)**.

НЕВБЛАГАННО, НЕВМОЛИМО

Я утомився. Бо життя **невблаганно** іде на мене, як хвиля на берег **(Коцюб.)**.

Невмолимо розгортались події **(Риб.)**.

НЕВБРАНИЙ, НЕЗОДЯГНЕНИЙ

Г е л е н. ...Адже тая правда — цнотлива дуже і поважна жінка і сором їй ходити без одежі.

К а с с а н д р а. Але й сама я жінка, отже правду я можу бачити й **невбрану** **(Л. У.)**.

Незобута й **незодягнена**, тільки личком підперезана **(Нп.)**.

НЕВВІЧЛИВИЙ, НЕГРЕЧНИЙ, НЕЧЕМА, НЕЧЕМНИЙ

Нечемний — людина груба в поведінці, що виявляється в неповазі до інших людей, в стосунках з ними.

Іван був і досі **неввічливим**, а тепер ще гірший став **(Федьк.)**.

Оце ще опудало **негречне**, хоч би привітався **(Фм.)**.

Нечема, приставака, межи очі лізе з своїми недоречними послугами... **(Гонч.)**.

Що в злості я сказав тобі **нечемне** слово **(Фр.)**.

НЕВВІЧЛИВІСТЬ, НЕЧЕМНІСТЬ

Неввічливість у поведінці з іншими стала його звичкою **(Фм.)**.

Йому вже ніяково стало за свою **нечемність** **(Баш)**.

НЕВВІЧЛИВО, НЕЧЕМНО

А той вайло так **нечемно** втисся в хату з брудними чобітьми (**Фм.**).

НЕВГАВАЮЧИ див БЕЗПЕРЕРВНО

НЕВГАВАЮЧИЙ, НЕВГАВУЧИЙ, НЕВГАМОВНИЙ, НЕВПИННИЙ, НЕВТРИМНИЙ, НЕСТРИМНИЙ, НЕВЩУХАЮЧИЙ. НЕСТИХАЮЧИЙ, НЕУГАВНИЙ

Значення див. безперервний

Заклопотана війною Москва вирувала своїм **невгаваючим** життям (**Ле**).

Не сподіваючись Катрі, стали ми жити у тихому, а **невгавучому** смутку (**М. В.**).

Її голос заглушало тонке, гостре і **невгавуче** скиглення (**Коцюб.**).

Тоді напала на мене туга ревня, невсипуща, **невгавающа** (**М. В.**).

Коли Хома затримувався на передовій, без нього вечеряти не сідали. Якось кожному тоді ніби не вистачало **невгамовного** подоляка (**Гонч.**).

Лице кухаря налилося кров'ю, він ледве стримував себе, бо знав, що в гніві він страшний, **невгамовний** (**Ільч.**).

Співають **невгомонні** солов'ї (**Шиян**).

Але що се за нові дива снує перед нами **невгомонна** фантазія (**Фр.**).

Рівне **невгамовне** гудіння великого будівництва чути на заводі (**Р. У.**).

Біля самого вогнища дзюркотів у кущах **невгамовний** струмок (**Бажан**).

Ринуть люди **невпинним** потоком (**Криж.**).

Ще хвилина — і криком, як **невпинна** стихія, полине кудись невільницька туга (**Вас.**).

Микита забув і про роботу, яку вже закінчив, і про час, що минав у радісній, **невпинній** своїй течії (**Коп.**).

Невтримне ридання (**УРС**).

Після закінчення промови ще довго лунали **невщухаючі** голоси: браво! (**З газет**).

Над Дніпром здійнявся **нестихаючий** шум (**Баш**).

Обличчя Іванові було повне **нестримної** люті (**Коп.**).

Він себе вважає дуже багатим: є молодість, є сила, є **нестримне** бажання працювати (**Скляр.**).

Її оченята наливаються **нестримними** сльозами (**Шиян**).

Нестримна енергія почувалася в кожному її русі (**Козач.**).

Нестримний сміх вибухнув у цю мить за спиною в Чабанчука (**Донч.**).

З села доносилися одинокі викрики жінки, з майдану чувся **неугавний** клекіт чоловіків (**Мирн.**).

НЕВГАРАЗД, НЕВЛАД, НЕВЛУЧНО, НЕВПОПАД, НЕДОЛАДНО, НЕДОРЕЧНО

Описові звороти: НЕ ДО ЛАДУ, НЕ ДО РЕЧІ, НІ К СЕЛУ НІ К ГОРОДУ, НІ В ТИН НІ В ВОРОТА.

Компоненти даної групи використовують: а) на означення дії, яка відбувається тоді, коли людина без потреби й обізнання справи втручається в чиїсь розмови або взагалі висловлюється не по суті справи; б) в переносному значенні.

Хома доповів скупо й **невгаразд**. Весь час він думав про Антоновича (**Гонч.**).

Коли моє **невлад**, то я з своїм назад (**Нпр.**).

Слухав уважно, відповідав, але частенько **невлад** (**Ільч.**).

Ой привезли до прийому чуприни голити; усе дрібні, усе малі, все багатих діти... Усі **невлад**, усіх назад, в усіх доля — мати. А у вдови один син та й той якраз під аршин (**Шевч.**).

Слово **невлад** вжито поетом у переносному значенні — «непридатний до військової служби, бо багацький синок».

Слова, сказаного **невлучно**, не одліпиш (**Нпр.**).

Андромаха. Та як же й вірити, коли ти завжди невпору і **недоладно** пророкуєш? (**Л. У.**).

Семен Максимович... мовчки, терпляче слухав смішні вигуки обуреного діда. Сперечатися було **недоречно** (**Коп.**).

НЕВГАСИМИЙ, НЕВГАСНИЙ, НЕПОГАСИМИЙ

У серцях героїв А. Малишка палає **невгасимий** прометеївський вогонь (**Л. Г.**).

Роман у котрий раз замилувався своїм батьком. Ентузіаст! Завжди переповнений планами, захоплюється, горить **невгасним** огнем, як той смолоскип! (**Минко**).

Невгасна дружба наша, мов смолоскип, сія (**Мур.**).

На стрімких вершинах незабутніх ясних зір **непогасимий** жар (**Мал.**).

І сяють зорями над світом їх (партизанів) **непогасні** імена (**М. Р.**).

НЕВДАЛИЙ, НЕВДАТНИЙ, НЕВДАЧ(Ш)НИЙ

Почин **невдатний** іноді буває (**Гл.**).

Не лихо журить і чужа сторона, а **невдала** жінка (**Ном.**).

Ледача невістка, ледача та й до роботи **невдача** (**Нп.**).

Гоп, мої гречаники, ой гоп, мої милі, чого ж бо ви, **невдачні**, на шкоринці сіли (**Нп.**).

Напечу хліба — **невдашний**, наварю борщу — несмашний (**С. Г.**).

НЕВДАЛО, НЕВ(У)ДАЧНО

Вони кілька разів поривалися перескочити через мур, і все **невдало** (**Гонч.**).

Вчора ходив на полювання і **невдачно** (**Фм.**).

НЕВДАТНИК, НЕВДАХА, НЕВДАЧНИК

Гоп, мої гречаники, гоп, мої **невдатники** (**Чуб.**).

Невдаха бідолашний (**Грінч.**).

Да ти **невдаха**, да ти **невдаха**, да ти **невдашенько** моя! Ні спекти, ні зварить, ні з моїм родом говорить (**Грінч.**).

Михайло. ...Я тобі, Наташо, не говорив ще: у мене є брат, так, знаєш, **невдаха**, недоучка (**Тоб.**).

НЕВДАЧА, НЕУСПІХ

Найгостріша критика написаної речі, **невдача** роботи над першою книгою, навіть цілковитий **неуспіх** першої книги ні в якому разі не повинні обірвати в молодого літератора його бажання, його вирішення писати (**Смол.**).

НЕВДЕРЖКА, НЕВИДЕРЖКА, НЕСИЛА

Вони давай на мене кричати: я бачу, що вже **невидержка**, та й давай тікать (**Грінч.**).

Така її досада гризе, що вони вкупці, а розлучити **несила** (**М. В.**).

Поневірятись по заробітках у куркулів була **несила**, так я давай тікати (**Фм.**).

Турбує його те, що до полку йде багато людей. Перевірити всіх **несила** (**Скляр.**)

НЕВДОВЗІ див. НЕБАВОМ

НЕВДОВОЛЕНИЙ, НЕЗАДОВОЛЕНИЙ

Невдоволений погляд Стахурського урвав гучний регіт Палійчука (**Смол.**).

Невдоволені були, але верх брали Гуща та Прокіп (**Коцюб.**).

Дівчина побачила **незадоволений** вираз Шевчукового обличчя (**Донч.**).

НЕВДОВОЛЕНІСТЬ, НЕВДОВОЛЕННЯ, НЕЗАДОВОЛЕНІСТЬ, НЕЗАДОВОЛЕННЯ

Він встав з постелі і спустив штору. По тому знову ліг і накрив голову подушкою. У грудях повзла невиразна безформна **невдоволеність** (**Коцюб.**).

Сусана від **невдоволення** скисла й осіла, як тісто в діжі (**Коцюб.**).

Вона обурилась і виявила йому своє **незадоволення** (**Коцюб.**).

Коли Борис наблизився до них, незнайомий з неприхованим **незадоволенням** поглянув на нього (**Гонч.**).

НЕВДОВОЛЕНО, НЕЗАДОВОЛЕНО

Коні **невдоволено** крутили головами, шарахнули з копита і понеслись вулицею, збиваючи густу куряву (**Коцюб.**).

Пасажири **незадоволено** загомоніли (**Трубл.**).

НЕВДОГАД, НЕВТЯМКИ

А я і **невдогад**, що се про мене говорять (**Фм.**).

За що це він мені торочить? Щось мені **невтямки** (**Н.-Л.**).

НЕВДЯКА, НЕВДЯЧНІСТЬ

За моє старання та отака мені **невдяка** (**Фм.**).

Лісовик. Де ж він тепер? Чому він не з тобою? Чи то й його **невдячність** невмируща так, як твоє кохання? (**Л. У.**).

НЕВЕЛЕМОВНИЙ, НЕБАГАТОСЛІВНИЙ

Літопису **невелемовний** звіт вкриває порох семи сотень літ (**Бажан**).

Його мова **небагатослівна**, але в його фразі звучать тверді, рішучі, вольові інтонації (**Журнал «Мовознавство», 1948, № 6**).

НЕВЕЛИКИЙ див. МАЛИЙ

НЕВЕЛИЧКИЙ див. МАЛИЙ

НЕВЕСЕЛИЙ див. ЖУРЛИВИЙ

НЕВЕСЕЛО див. ЖУРНО

НЕВЖЕ, СПРАВДІ, ХІБА

Описові звороти: НЕВЖЕ Ж! ТА НЕВЖЕ Ж? ХІБА Ж? ТА ХІБА Ж? ХІБА ЩО? ЧИ Ж? ЧИ ТОЖ? ЧИ СПРАВДІ?

Компоненти даної синонімічної групи використовують в однослівних репліках з відтінком здивування, недовір'я, сумніву, запитання...

Андрій дивувався. **Невже** це він одною рукою мав силу завдати залізу такі глибокі рани? (**Коцюб.**).

Пішов я на другий день, аж **справді** повнісінький улень самих п'ятаків (**С. Г.**).

Чи **справді** (він.— **А. Б.**) такий, як ви казали? (**СУС**).

Хіба тобі кобили трохи? (**Рудч.**).

Хіба я тобі винен? (**СУС**).

Чого тобі шкода? **Хіба** ти не бачиш? Хіба ти не чуєш людського плачу? (**Шевч.**).

Невже ж ти не повіриш, що це чистісінька правда (**Фм.**).

Чи тож оце так і зостанеться?

Чи справді це було, чи вигадка чиясь (**Фм.**).

НЕВЖИВЧИВИЙ, НЕЗЛАГІДНИЙ, НЕЛАГІДНИЙ, СВАРЛИВИЙ

Про сварливий, нелагідний характер людини.

Відлюдкуватому, **невжившому** Сагайді взагалі важко було когось вподобати (**Гонч.**).

Він такий **незлагідний**, що ні з ким не вживеться (**Фм.**).

Прошу ж тебе, мій миленький, до свекрухи й не веди, бо свекруха й лепетуха,

сварливая голова (**Чуб.**).

Такий **сварливий**, за курячі вишкварки не мириться (**Нпр.**).

НЕВИБАГЛИВИЙ, НЕВЕРЕДЛИВИЙ, НЕВИМОГЛИВИЙ, НЕПЕРЕБІРЛИВИЙ, НЕПРИМХЛИВИЙ, СКРОМНИЙ

Дану групу синонімів використовують, коли йдеться про людину просту, без надмірно химерних, неможливих вимог.

Дешевого й **невибагливого** українського робітника з Галичини знали всі закордонні фабриканти й поміщики (**Козл.**).

Загоріле обличчя з розумними очима й **невибагливою** жорстокою зачіскою (**Куидз.**).

Невередливий наївся, а вередливий губки лиже (**Нпр.**).

Невимогливого шанують, а з вреди кепкують (**Нпр.**).

Неперебірлива дівка засватана, а вередниця стоїть заплакана (**Нпр.**).

НЕВИБАГЛИВО, НЕВЕРЕДЛИВО, НЕПЕРЕБІРЛИВО, НЕПРИМХЛИВО, ПРОСТО, СКРОМНО

1) Про лагідний, несперечливо-добрий характер людини без особливих до себе претензій; 2) про невередливе ставлення до когось, чогось...

Його кабінет було обставлено надзвичайно **просто, невибагливо** (**Собко**).

Їсть **невередливо**, що в рот попаде, робить з перебором (**Фм.**).

Компонент **неперебірливо** за своїм смисловим відтінком дуже близький до компонента **невередливо.**

Компонент **непримхливо** за своїм смисловим відтінком близький до компонентів **просто, скромно.**

Хто живе **просто**, той проживе літ зо сто (**Нпр.**).

Скромно з людьми поведешся, поваги наберешся (**Нпр.**).

НЕВИВЕРШЕНИЙ див. НЕЗАВЕРШЕНИЙ

НЕВИГАДЛИВИЙ, НЕМУДРИЙ, НЕМУДРОВАНИЙ, НЕХИТРИЙ, НЕХИТРОМУДРИЙ, ПРОСТИЙ

1) Про прості, невигадливі різні вироби, речі, виготовлені руками людини; 2) про людину звичайних розумових здібностей; 3) в переносному значенні.

І от той хлоп'як зробив **невигадливий** млинок-вітрячок (**Н. казка**).

Я би хотів, щоби будинок був **немудрий**, так собі (**Фр.**).

Привітай же в своїй славі і мою убогу лепту-думу **немудрую** про чеха святого (**Шевч.**).

Дізнаються небожата, чия на вас шкура, та й засудять, і премудрих **немудрі** одурять (**Шевч.**).

І більшовик не спав, готуючи на випробу гривалу **нехитру** зброю, хоч для перших лав (**Бажан**).

На порожній бочці стоїть **нехитра** вечеря (**Янов.**).

НЕВИГІДНИЙ, НЕЗРУЧНИЙ

1) Про невигідний, незручний для користування людиною житловий будинок чи окрему кімнату; 2) про невигідне місце десь, в чомусь; 3) про незручну для користування при роботі одежу, взуття, якесь знаряддя тощо; 4) про все те, чим незручно користуватися людині й т. п.

Мати. ...І що се за манаття на тобі? Воно ж **невигідне** при роботі (**Л. У.**).

Стахурський швидко вмився під **незручною** крапельницею, з якої дзюркотіло, як з попсованого самовара (**Смол.**).

НЕВИГОЙНИЙ — НЕВИЛІКОВНИЙ

НЕВИДАНИЙ » НЕБАЧЕНИЙ

НЕВИДАНО » НЕБАЧЕНО

НЕВИДАТНИЙ, НЕВИДНИЙ, НЕЗНАЧНИЙ, НЕПОКАЗНИЙ, НЕПОМІТНИЙ

1) **Невидатний, невидний** — про людину, невидатну своїми здібностями, ділами;

2) **невидний** — дуже малий, дрібний, непомітний для зору людини;

3) про явище природи — темну ніч;

4) **незначний** — невеликий за своїми розмірами, міцністю, дією;

5) **непоказний** — про непривабливу зовнішність людини, будівель, предметів тощо;

6) **непомітний для зору людини** — дуже малий, дрібний. Див. невидний.

Він був собі чоловік **невидатний**, а всіма поважаний, бо мав щире серце й розум добрий (**Фм.**).

Ой ніченько темная, та ще й **невидная** (**Нп.**).

Незначна трапилась подія, а клопоту й у міх не вбереш (**Нпр.**).

Незначний мороз, а шкоду велику робить (**Нпр.**).

Тодорика порядний хлопець, а хоч він і негарний, і **непоказний**, зате він добрий (**Коб.**).

Непоказний на вигляд, невеличкий цей хлопчина був меткий, хитрий і невловимий (**Шер.**).

Хоч зовні павільйон здавався **непоказним** і трохи перекошеним, та зате діти могли тут сховатися від дощу і гратись (**Бойч.**).

В **непоказному** світлі Орина хазяйських синів виставила, дівчата верх взяли (**Горд.**).

З корабля маленький літак був зовсім **непомітний** (**Трубл.**).

НЕВИДЕРЖКА, НЕВДЕРЖКА, НЕПЕРЕЛИВКИ, НЕТЕРПІННЯ, НЕТЕРПЛЯЧ-

КА, НЕТЕРПЕЦЬ

Про психічну властивість різних переживань людини в зв'язку з оточуючою дійсністю.

Так уже на серці накипіло, що **невидержка (Л. У.).**

Всі з явним **нетерпінням** ждали, коли нарешті рушить поїзд **(Трубл.).**

Андрія жерла **нетерплячка (Коцюб.).**

Хто кохав життя ледаче, **непереливки** тому **(Гліб.).**

Бачить старий, що **непереливки,** він аж заплакав з досади **(Козл.).**

Серце моє розривається від **нетерплячки (Козач.).**

Ольгу брала **нетерплячка**: вона вже починала сердиться **(Н.-Л.).**

Оце **нетерплячка** бере **(СУС).**

НЕВИДИМИЙ, НЕБАЧЕНИЙ, НЕЗРИМИЙ

Невидимі жайворонки дзвеніли у високому степовому небі **(Смол.).**

Гордим **небаченим** зростом зріс він
над світом іржавим **(М. Р.).**

Тільки невсипуще море бухає десь здалеку, немов **незримий** велет, видихає з себе денну спеку **(Коцюб.).**

Через час чи через два прийшов указ і легіон з Єрусалима од того Ірода... **Незриме** й нечутне сталося тоді... Ножі солдати сполоскали в дитячій праведній крові **(Шевч.).**

І зробився я знову **незримим (Шевч.).**

НЕВИДНИЙ, ТЕМНИЙ, НЕПРОГЛЯДНИЙ

— Сину, чому ти не спиш?.. — Так... не хочу. Чого, мамо, ніч **темна, невидна? (М. В.)..**

Приморські ночі **непроглядні** в липні **(Бажан).**

Непроглядною стіною стали навколо високі очерети **(Шиян).**

НЕВИДУЖНИЙ — НЕВИЛІКОВНИЙ
НЕВИДЮЩИЙ див. СЛІПИЙ
НЕВИЗНАЧЕНИЙ, НЕВИРАЗНИЙ, НЕПЕВНИЙ, НЕТОЧНИЙ, НЕЧІТКИЙ, НЕЯСНИЙ

Компоненти даної групи многозначні смисловими відтінками, пов'язаними із змістом основного слова **невизначений** — неконкретний, неточний, нечіткий, малозрозумілий, непевний, неясний в часі.

Саїд, не подумавши, підписав наказ... про перерву в голодностепівському будівництві на **невизначений** час **(Ле).**

Непричетний — неспівучасник, не замішаний до якоїсь злочинної справи, а значить — **невинуватий.**

Див. ЦНОТЛИВИЙ, НЕЗАЙМАНИЙ

За дверима чути було **невиразне** шарудіння **(Шиян).**

Виступали навпроти **невиразні** контури дубових стовбурів **(Козач.).**

Деякі (жінки) з-за воріт показували кулаки, посилаючи навздогін **невиразні** лайки **(Коцюб.).**

Стою я у мріях **непевних,** дивлюсь на поличчя твоє, і любе обличчя неначе живе на малюнку встає **(Л. У.).**

Долітали **неясні** звуки розмови пасажирів, що розташувалися на ніч недалеко над шляхом **(Трубл.).**

НЕВИКІНЧЕНИЙ, НЕДОКІНЧЕНИЙ, НЕЗАКІНЧЕНИЙ, НЕСКІНЧЕНИЙ

Посеред площі величезна будова ще нескінчена: ...велетенські постаті богів з **невикінченими** емблемами на головах, а декотрі й зовсім ще без голів **(Л. У.).**

Руки самі вже відшукували між паперами **недокінчені** вірші **(Козач.).**

Біля стін стояли **незакінчені** картини **(Риб.).**

НЕВИКОНАНИЙ, НЕЗДІЙСНЕНИЙ, НЕЗДІЙСНЕННИЙ, НЕЗДІЙСНИМИЙ

Ніяких **невиконаних** наказів начальства він поки що не бачив **(Ле).**

Вважалося, що цей похід вартий багатьох **нездійснених** походів на кримського хана, на Білгород **(Ле).**

НЕВИЛІКОВНИЙ, НЕВИГОЙНИЙ, НЕВИДУЖНИЙ, НЕЗАГОЙНИЙ

1) Про тяжку хворість людини та безнадійне вилікування її; 2) про невигойну рану на тілі людини, тварини тощо, яку не можна вигоїти; 3) переносне значення.

Невиліковна хвороба приковувала до постелі Лесю Українку **(Л. Г.).**

Палають страшні **незагойні** рани **(Л. У.).**

НЕВИМІРНИЙ, НЕЗМІРЕННИЙ, НЕЗМІРНИЙ

З **невимірних** космічних глибин дивились на неї спокійні зорі **(Гонч.).**

Сила партії **незмірна,** бо народу вона вірна **(Нпр.).**

НЕВИМОВНИЙ, НЕЗБАГНЕННИЙ, НЕСКАЗАННИЙ, НЕЗ'ЯСОВНИЙ

Тихо, протяжно виливалася пісня, й чутно в ній було тугу **невимовну (Мирн.).**

Чудове зелене місто в **невимовній** красі своєї старовини лежало внизу, залите сонцем погожого літнього дня **(Смол.).**

Мить ми сиділи нерухомо, оповиті теплою хвилею якихось **незбагненних** почуттів **(Грим.).**

Крик, галас **зчинили несказанний (Кул.).**

НЕВИМОВНО, НЕЗБАГНЕННО, НЕСКАЗАННО, НЕЗ'ЯСОВНО

Йому **невимовно** захотілось ось зараз же

побалакати з кимсь, розкрити свою душу **(Донч.)**.

Вечори були повні **несказанно** лагідної привабливої краси **(Коб.)**.

Сонце заходило у **нез'ясовно** чудовій красі **(Фм.)**.

НЕВИМОГЛИВИЙ — НЕВИБАГЛИВИЙ

НЕВИМУШЕНИЙ, БЕЗЦЕРЕМОННИЙ, ВІЛЬНИЙ, ВОЛЕН, НЕПРИМУШЕНИЙ, РОЗВ'ЯЗНИЙ

Про непримушену, вільну (іноді від впливу зовні) для людини розмову, пісню, дію; 2) про людину, яка поводить себе серед інших вільно, невимушено (іноді занадто), розв'язно, безцеремонно, не дотримуючись будь-яких етичних норм.

Невимушена пісня линула далеко в лісові хащі **(Шиян)**.

Зав'язалася **невимушена** розмова **(Гонч.)**.

Безцеремонний суне носа, куди й не просять **(Нпр.)**.

Погляди його були свіжі, **вільні**, ліберальні і поступові **(Н.-Л.)**.

Я **волен**: як хочу, так і морочу **(Нпр.)**.

Розмова швидко стала **непримушеною** і дружньою **(Баш)**.

НЕВИМУШЕНІСТЬ, БЕЗЦЕРЕМОННІСТЬ, ВІЛЬНІСТЬ, НЕПРИМУШЕНІСТЬ РОЗВ'ЯЗНІСТЬ

На накази командира корабля Назаров відгукується високим чистим голосом, з тією **невимушеністю**, яка властива досвідченим морякам **(Ткач)**.

Безцеремонність поведінки цього зухвальця з своїми товаришами ображала їх **(Фм.)**.

Занадто вжита **розв'язність** — пересіл.. **(Нпр.)**.

Недосіл — на столі, **пересіл** — на голові **(Нпр.)**.

НЕВИМУШЕНО, БЕЗЦЕРЕМОННО ВІЛЬНО, НЕПРИМУШЕНО, РОЗВ'ЯЗНО

Данилові подобалась Ганнусина довірлива щість і вміння Ольги просто, **невимушено** вести бесіду з дитиною дитячою мовою **(Коп.)**.

Перед світанком, ще професор не встиг задрімати, в двері **безцеремонно** загрюкало **(Баш)**.

— Дома я,— каже,— дома! Усе мені **вільно** **(М. В.)**.

З нами він поводився **розв'язно** **(Фм.)**.

НЕВИННИЙ, БЕЗВИННИЙ, БЕЗНЕВИННИЙ, НЕВИНЕН, НЕВИНОВЕН, НЕВИНОВНИЙ, НЕВИНУВАТИЙ, НЕПРИЧЕТНИЙ

Той суд не страшний для того, хто **невинний** **(пер. Л. У.)**.

Синявий вогонь, такий легкий і **невинний**, що, здавалось, пекти не може, м'яко згинався і розгинався **(Коцюб)**.

Стережись, вандале! Ти за **безневинну** кров — своєю кров'ю і за Іспанію, і за Китай заплатиш широко **(Тич.)**.

І Гнат не винуват, і Килина **невинна**: **винувата** хата, що пустила до Килини Гната **(Нпр.)**.

Семпроній. Значить, він до вбивства **непричетний** **(Л. У.)**.

Вони самі крали, а возили сюди **непричетні** **(С. Г.)**.

НЕВИННІСТЬ, БЕЗВИННІСТЬ, БЕЗНЕВИННІСТЬ, НЕВИНУВАТІСТЬ, НЕПРИЧАСНІСТЬ, НЕПРИЧЕТНІСТЬ

Невинності моєї не зречуся **(Кул.)**.

За безвинність суда нема **(Нпр.)**.

Хто вже був у бувальцях, то зараз і зробив так, не вповаючи на **безневинність** свою **(М. В.)**.

Надто вже Петушек підкреслював свою **непричетність** до всього, що довкола нього відбувалося **(Шовк.)**.

Непричетність, непричасність — невинність у якійсь справі (переважно злочинній), за яку хтось мусить відповідати.

НЕВИННО, БЕЗВИННО, БЕЗНЕВИННО, НЕЗАСЛУЖЕНО

Я бачу — з жил **невинно** кров тече **(Л. У.)**.

А нехай його дідько візьме! — буркнув, не рушаючись з місця, той, що дістав **невинно** ляпаса **(Фр.)**.

НЕВИНОСНИЙ, НЕЗНОСНИЙ, НЕПЕРЕНОСНИЙ, НЕСТЕРПІЛИЙ, НЕСТЕРПУЧИЙ

1) Про тяжке душевне, моральне, матеріальне становище людини; 2) про природне явище — спеку, мороз; 3) про чекання людиною чогось бажаного, жданого тощо.

Невиносний гніт панів змушував селян-кріпаків тікати з насиджених місць світ за очі **(Фм.)**.

Тривали **нестерпні** холоди **(Ле)**.

Напружуючи сили, Федір поворушив руками і мало не скрикнув від **нестерпного** болю, який пронизав усе тіло **(Ткач)**.

Жодного деревця, жодної тіні, щоб сховатись від цієї палючої, **нестерпної** спеки **(Козач.)**.

Кілька хвилин дивився старий сивий полковник на обличчя молодого майора, на його очі, в яких світився вогонь **нестерпного** чекання **(Собко)**.

Коли ж Абібула дійшов до базару, його оглушив такий клекіт життя, що після тиші став **нестерпучий** **(Коцюб.)**.

Дрімота, холод **нестерпучий**. Кров сонно стукає в ушах **(М. Р.)**.

Нестерпуче тяжко (СУС).

НЕВИНОСНО, НЕЗНОСНО, НЕПЕРЕНОСНО, НЕСТЕРПНО, НЕСТЕРПУЧЕ

Невиносно стало жити безземельним селянам. Без землі, кажуть, як без рук. Давай вони тоді хто куди: хто «на степи», хто на шахти... «На степи» — так називали селяни вільні землі, куди переселялися (Фм.).

Спершу вона, було, сиділа біля віконця й дожидала, а там уже **незносно** стало їй сидіти спокійненько (М. В.).

Рана боліла **нестерпно** (Шиян).

Вдень **нестерпно** пекло сонце (Скляр.).

Хвилини текли **нестерпно** довго (Вас.).

Нестерпно хотілось курити (Козач.).

З панського двору уперто й **нестерпуче** б'ють в село хвилі дикого ревища (Коцюб.).

НЕВИРАЗНИЙ, НЕЧІТКИЙ, РОЗПЛИВЧАСТИЙ, НЕРОЗБІРНИЙ, НЕРОЗБІРЛИВИЙ

1) **невиразний** — нечіткий без належної окресленості, ясності;

2) **нечіткий** — неясний у своїх обрисах — про споруди, предмети тощо;

3) **розпливча(с)тий** — туманний без належної стрункості, чіткості, ясності;

4) **нерозбірливий** — неясно, нечітко надрукований чи написаний.

Виступали навпроти **невиразні** контури дубових стовбурів (Козач.).

Десь далеко на обрії бовваніли якісь **невиразні** будівлі (З газет).

Було написано таким **нерозбірливим, нечітким** почерком, що трудно було й читати (Фм.).

— див. НЕБЕЗПЕЧНИЙ

НЕВИРАЗНІСТЬ, НЕЧІТКІСТЬ, РОЗПЛИВЧАТІСТЬ

Досі він (Хаєцький), як і багато його товаришів, уявляв собі післявоєнний світ з якоюсь млосною **невиразністю** (Гонч.).

Ніяких вагань і **нечіткостей** в його виступі не повинно бути (Баш).

НЕВИРАЗНО, НЕЧІТКО, НЕЯСНО РОЗПЛИВЧАСТО

Крізь теплі сльози, важкі й великі, в яких все розпливалось, **невиразно** мелькали верби і телеграфні стовпи (Коцюб.).

Часом крізь сон говорив він скоренько й **невиразно** (Вас.).

Юрко щось про марксизм **неясно** бурмотів і невиразно щось плескав про надлюдину (М. Р.).

НЕВИСОКИЙ, НИЗЬКИЙ

Невисокий, худорлявий з довгим льняним волоссям, боцман Терещенко завжди з'являвся там, де матроси найменше його чекали (Ткач).

Через **низький** тин усі собаки скавучать (Ном.).

Низький, присадкуватий чоловік ішов по-над берегом по дорозі (Фм.).

НЕВИСОКО, НИЗЬКО

Подихнув вітер, і з заходу **низько** посунули важкі хмари (Ільч.).

Літак ішов зовсім **низько,** майже над дахами будинків (Собко).

Маланка встає, **низько** вклоняється (Коцюб.).

НЕВИСПАНИЙ, НЕДОСПАНИЙ

Бліда, **невиспана** пані Наталя одхилила двері з спальні в столову (Коцюб.).

Після **недоспаної** ночі, після згаги осіння ранкова прохолода здавалась йому такою хорошою, ніби оживила його... (Мирн.).

НЕВИСПІВАНИЙ, НЕДОСПІВАНИЙ

Се ми, твої **невиспівані** співи (Фр.).

Співи, колись **недоспівані,** знову прокидались в природі, хвилювали Шуру (Гонч.).

НЕ ВИСТАЧАТИ див. НЕ ДОСТАВАТИ

НЕВИСТАЧКА, БРАК, НЕДОСТАЧА, НЕСТАЧА

Як **невистачка** дров, то я йому дам хуру там чи дві (Грінч.).

Купив би усього, та **брак** грошей (СУС).

І просить він доглянути його воликів любих, щоб не зазнали вони ні в чому **недостачі** (Коцюб.).

Силосу слід закладати стільки, щоб він перекрив **нестачу** сіна (Р. У.).

Турбувала тільки думка про **нестачу** зброї: на все село з дробовиками і обрізами виявилось тільки вісім рушниць (Панч).

НЕВІГЛАС, НЕУК

З грішми дурня, **невігласа** почитають (Ном.).

Р і ч а р д. Мовчіть! Мовчіть! злиденне кодло! **Невігласи!** Я сам іду од вас! У дикій пущі є дикі люди — не дикіші од вас (Л. У.).

І між дівок сих посадив як **неука** (Котл.).

НЕВІД див. СІТЬ

НЕВІДКЛАДНИЙ, НЕГАЙНИЙ, ТЕРМІНОВИЙ

Щось важливе і **невідкладне** хотів висловити Павленко (Скляр.).

Командир нашого есмінця залишився на кораблі приготуватися до **негайного** виходу в море (Трубл.).

НЕВІДКЛАДНІСТЬ, ЕКСТРЕНІСТЬ, НАГАЛЬНІСТЬ, НЕГАЙНІСТЬ, ПИЛЬНІСТЬ, СПІШНІСТЬ

Дану синонімічну групу використовують,

коли йдеться про невідкладне, термінове здійснення чогось, якоїсь справи...

Невідкладність діла вимагає бути мені в неділю в себе дома (**Фм.**).

Нагальність справи — ворог зволіканню (**Нпр.**).

Спішність — не порок, аби з діла вийшов прок (**Нпр.**).

НЕВІДКЛАДНО, НЕГАЙНО, НАГАЛЬНО, ПИЛЬНО, СПІШНО, НЕ(ВІ)ОДМІННО, ДОКОНЧЕ, КОНЧЕ, ОБОВ'ЯЗКОВО

Неодмінно вчитимусь. Попрохаю Романка, він мені покаже (**Коцюб.**).

Романові **доконче** хотілося дочитати листа до кінця (**Н.-Л.**).

Олена вдивлялась у нічну темряву, начеб хотіла там **конче** щось побачити (**Коб.**).

Він **обов'язково** прийде, а тоді ти його почастуєш (**Куч.**).

Невідкладно треба піти й провідати хворого товариша (**Фм.**).

Те, що **негайно** треба зробити,— зроби сьогодні, бо завтра буде пізно (**Нпр.**).

Так ви таки по правді не догадуєтесь, навіщо я вас так **нагально** викликав до себе? — питав він, не зводячи з Малинки очей (**Вас.**).

Іди ж та **пильно** приглядайся (**Котл.**).

Треба **пильно** це зробити, бо завтра ж неділя (**Фм.**).

Дарма, що сліпий на одно око, а **спішно** робе чоботи (**Грінч.**).

— Сідайте, бабуню, підвезу! — Е, ні!.. Мені треба **спішно** були в городі (**Нар. гумореска**).

НЕВІДНИК див. РИБАЛКА

НЕВІДОМИЙ, БЕЗВІСНИЙ, НЕВІСНИЙ, НЕЗВІСНИЙ, НЕЗНАЙОМИЙ, НЕЗНАНИЙ, СТОРОННІЙ, ЧУЖОСТОРОННІЙ

1) Про людину, якої особисто не знає мовлянин, яка десь проживає в іншому місті, селі тощо. Іноді стороннім називають і людину з свого села чи міста, але непричасну до якоїсь розмови, справи тощо; 2) переносне значення.

Чужосторонній — людина з іншого краю, міста, села тощо.

Слово, моя ти єдиная зброя. Ми не повинні загинуть обоє! Може, в руках **невідомих** братів станеш ти кращим мечем для **катів** (**Л. У.**).

А в серці, почував він, прокидалось щось **невідоме**, чудне (**Мирн.**).

Другого дня за десяток кілометрів від своєї хати вона сиділа перед **не відомими** їй людьми (**Ле**).

Пізнього вечора Круп'як привів **невідомого** у світлицю (**Стельм.**).

Я живий, правдивий, дійсний, а ти мій привид, ти мара свавільна, нервової гарячки твір **безвісний** (**Фр.**).

Він слухав і одмовляв, начеб так про кого говорилося, **невісного**, невідомого (**М. В.**).

По дорозі зустрівся з **незвісним** мені чоловіком (**Фм.**).

Аркадій стояв біля дверей з таким виглядом, ніби вперше зайшов до **незнайомих** людей (**Копил.**).

Незнайомий подав Лялі руку (**Гонч.**).

Четвертий місяць, застигнутий кригою, дрейфував «Лахтак» морем Лаптєвих. **Незнані** течії несли його то на південь, то на схід (**Трубл.**).

Той, що в скалі сидить. Я поведу тебе в далекий край, **незнаний** край, де тихі темні води спокійно сплять, як мертві тьмяні очі (**Л. У.**).

Сторонні люди (**Шевч.**).

Розпитують **чужосторонніх** людей (**С. Г.**).

НЕВІДОМІСТЬ, БЕЗВІСНІСТЬ, БЕЗВІСТЬ

Слово **безвість** в живій розмовній мові досить часто використовують як негативно забарвлене слово, а іноді навіть як лайливе. Так говорять, коли хтось ходить кудись довго без будь-якої потреби: «А щоб ти **безвісти** пішов».

Невідомість закутала його туманом (**СУС**).

Аби ніхто непослушенства свого праву **невідомістю** покривати не міг (**Статут Литов.**).

В даному прикладі **невідомість** — незнання.

Я дивлюсь у небо, дальнє та широке, де летять у **безвість** зоряні світи (**Сос.**).

Де тебе мають шукати на **безвісті**, милий мій, думи мої бистрокрилі? (**Л. У.**).

НЕВІДПОВІДНИЙ, НЕПІДХОЖИЙ, НЕСХОЖИЙ

Різний за своїми зовнішніми та внутрішніми ознаками, звуковими особливостями...

Муза... скандує собі на пальцях щось без слів, зовсім у **невідповідному** ритмі (**Л. У.**).

Перед ними шумів чудовий, **несхожий** на інші, водоспад (**Сміл.**).

Скрізь бачиш обличчя мінливі, **несхожі** (**Первом.**).

НЕВІДРАДНИЙ, БЕЗВІДРАДНИЙ

Нині було їй тяжко на душі, її думки були понурі й **невідрадні** (**Коб.**).

Безвідрадний і похмурий, сидів він у хаті на лаві один-однісінький, як палець, і сумно дивився до печі, де поралась його покійна жінка (**Фм.**).

НЕВІДСТУПНИЙ див. НАСТИРЛИВИЙ

НЕВІДЧЕПНИЙ, НАВ'ЯЗЛИВИЙ, УЇДЛИВИЙ

Карпинський думав... От уже кілька днів переслідували його **невідчепні** думки **(Шовк.)**.

Невідчепливий (невідчепний) чоловік гірше реп'яха **(Нпр.)**.

Пристав, як **нав'язливий** сірко **(Нпр.)**

Не будь **уїдливий**, мов оса **(Г.-Арт.)**

Таке **в'їдливе**, що хоч візьми та й плюнь межи очі **(СУС)**.

НЕВІДЬ, НЕВІСТЬ, НЕЗНАТЬ

Невідь нащо таке говорити, аби не мовчати **(Нпр.)**.

Так говорить, що аж лихо! що мужиків треба й **наукам** учити, і жалувати **(М. В.)**.

Незнать що каже **(СУС)**.

НЕВІЛЬНИК, РАБ

Гість — **невільник**: де посадять, там і сиди **(Ном.)**.

Кого благаєте, благії **раби** незрячії **(Шевч.)**.

Не смійся **раба** рабі,— буде й тобі **(Ном.)**.

НЕВІРНИЙ, ВІРОЛОМНИЙ, НЕНАДІЙНИЙ, НЕПЕВНИЙ, НЕПОСТІЙНИЙ, НЕПРАВИЛЬНИЙ, ХИБКИЙ, ХИТКИЙ, ХИСТКИЙ, ФАЛЬШИВИЙ

Невірний друг — гірше ворога **(Нпр.)**.

Там всі **невірні** і християни, були пани і мужики, була тут шляхта і міщани і молоді, і старики **(Котл.)**.

І пливуть тихо, як вода, **невірні** і хвилясті тіні **(М. Р.)**.

Невірного кожуха маю — і трохи не гріє **(Київщина)**.

Чуєш ти, зозулястенька! Ну пішла геть, коли головою крутиш, **невірна** **(Коцюб.)**.

Ех ти, Хома **невірний** **(Нпр.)**.

Лісницький. ...я прийшов сказати, що **ненадійний**, темний чоловік — Іван Виговський **(Дмитер.)**.

Непевна людина — гірша потайної собаки **(Нпр.)**.

Чудне, **хибке**, **непевне** слово в нього **(Кул.)**.

У **хиткого** чоловіка сім п'ятниць на тиждень **(Нпр.)**.

По **фальшованих** ще за наших прадідів історичних документах **(С. Г.)**.

НЕВІРНІСТЬ, ВІРОЛОМСТВО, ВІРОЛОМНІСТЬ, МІНЛИВІСТЬ, НЕПЕВНЕНІСТЬ, НЕПЕВНІСТЬ, НЕПОСТІЙНІСТЬ, НЕСТАЛІСТЬ, НЕСТАТЕЧНІСТЬ, НЕСТІЙКІСТЬ, ХИБКІСТЬ, ХИСТКІСТЬ, ФАЛЬШ

Невірність кохання зів'ялило серце, ізсушило душу... **(Нп.)**.

Віроломність — худа шкапа: на ній далеко не заїдеш **(Нпр.)**.

Майже скрізь весна відзначається **мінливістю** погоди **(Р. У.)**.

Переборюючи в собі **непевність**, він заходить до будки **(Шиян)**.

Видячи **нестатечність** козацькую же жадному монарсі підданство не додержують **(Стат. Литов.)**.

Нестатечність — вжито в значенні **несталість**, **нестійкість**.

Хибкість — неустойчивость, мягкость, слабость характера **(С. Г.)**.

НЕВІРНО, ВІРОЛОМНО, НЕПЕВНО ФАЛЬШИВО

Невірно він живе з жінкою **(Грінч.)**.

Будь проклят той, хто **віроломно** продає свою Батьківщину, свій народ **(З газет)**.

Врешті він стає, рішучо б'є себе по кишені і каже, якось **непевно** осміхаючись: **«Дам!..»** **(Коцюб.)**.

НЕВІРУЮЧИЙ, див. БЕЗВІРНИК

НЕВІСТЬ див. НЕВІДЬ

НЕВІТЬ див. НЕВІДЬ

НЕВКМІТУ див. НЕВПАМ'ЯТКУ

НЕВЛАД див. НЕВГАРАЗД

НЕВМИРУЩИЙ див. БЕЗСМЕРТНИЙ

НЕВМИСНЕ(О), НЕВЗНАЧАЙ, НЕЗНАРОЧ(Ш)НЕ(О), НЕНАРОЧ(Ш)НЕ(О), НЕНАВМИСНЕ(О), НЕНАРОКОМ, НЕХОТЯ(ЧИ)

Навмисне вдарив по лобі, а гуля набігла **(Нпр.)**.

Невзначай тільки правду скаже **(Нпр.)**.

Макітра немов **ненавмисне** розстебнув пальто і почав розправляти на шиї шовковий галстук **(Вас.)**.

Коли кому й лучалось **ненароком** наблизитись до того острова, то з ляком тікали від його **(Стор.)**.

П'яні та діти **нехотя(чи)** правду скажуть **(Ном.)**.

Хіба я його зумисне бив у ніс: **нехотячи** — ми боролися, я його й тее, а він носом об ослін **(Грінч.)**.

НЕВМІЛИЙ, НЕВПРАВНИЙ

У **невмілого** руки болять **(Ном.)**.

В бою ще **невправна** була їх рука **(Сос.)**.

Тихо рухались люди... тільки зрідка якийсь **невправний** їздовий голоблею наїде в деревину і задзвенить туга сосна, струшуючи каскади сухого снігу на землю **(Шер.)**.

НЕВМІЛІСТЬ, НЕВПРАВНІСТЬ

Ледачий завжди на **невмілість** звертає **(Нпр.)**.

Група солдатів навчалася кидати гранату. Бійці були у веселому настрої. Товстий, мов натоптаний мішок, широколиций боєць

тішив товаришів своєю **невправністю** (Ткач).

НЕВМІЛО, НЕВПРАВНО

Він поцокався **невміло** за день, що щастям підкотив, за те велике грізне діло, яке він кров'ю оплатив (Мал.).

Із кожним вечором все більше й більше молодих голосів — юнацьких і дівочих — вплітались у єдину симфонію. Спочатку **невправно**, спочатку півголосом, а потім все гучніше й гучніше (Гонч.).

НЕВМОЛИМИЙ див. НЕВБЛАГАННИЙ

НЕВМОЛИМІСТЬ див. НЕВБЛАГАННІСТЬ

НЕВМОЛИМО див. НЕВБЛАГАННО

НЕВОЛИТИ див. НАСИЛУВАТИ

НЕВОЛЯ, КАТОРГА, КОРМИГА, РАБСТВО, УЯРМЛЕННЯ, ЯРМО

Український народ радий, що прийшов бажаний час, час визволення з німецької **каторги** (Філ.).

Так, дітки! світ наш красний, вільний темницею звався, давнім людям, та й справді, світ сей був тоді темниця: в **кормигу** запрягав народ народа, на вільне слово ковано **кайдани** (Л. У.).

Ми тільки тоді кумпанія кармазинам, як треба виручати їх із-під **кормиги** лядської (Кул.).

Засумував Фархад, бо зрозумів тяжке життя, недолю бідарів... Сказав: «Яке **уярмлення** і гніт! як мучить їх несправедливий світ!» (Перекл. Бажана).

Ось куди тягнули Україну
в німецьке **ярмо**, під німецький нагай (Р. У.).

НЕВПАМ'ЯТКУ, НЕВКМІТУ, НЕВПОМКУ

Мені се **невпам'ятку** (С. Г.).

Невкміту мені — чи вони били його, чи ні: чув тілько, що кричало щось, а нічого не бачив (Грінч.).

НЕВПИННИЙ див. БЕЗПЕРЕРВНИЙ, НЕВИТРИМНИЙ

НЕВПИННО див. БЕЗПЕРЕРВНО

НЕВПОКІЙ див. НЕСПОКІЙ

НЕВПОКІЙЛИВИЙ див. НЕСПОКІЙНИЙ

НЕВПОКІЙНО див. НЕСПОКІЙНО

НЕВПОПАД див. НЕВГАРАЗД

НЕВПРАВКА, НЕУСПІХ, НЕВСПІШКА

Коли скрут та **невправка** — візьмеш серп, за косу візьмешся (Мирн.).

Вставай мерщій, бо без тебе **невправка**. Мішки допоможеш зав'язувати (Донч.).

Жнива — це гаряча пора й такого **неуспіху**, що годі й казати: те косити треба, те переспіло, й висипається зерно на землю, те вже клякне й хилиться до землі (Фм.).

НЕВПРАВНИЙ див. НЕВМІЛИЙ

НЕВПРАВНІСТЬ див. НЕВМІЛІСТЬ

НЕВПРАВНО див. НЕВМІЛО

НЕВРАЗЛИВИЙ, НЕДОСТУПНИЙ

Володко виявився, як жартував собі тато, **невразливим** на морську хворобу (Вільде).

Се був колишній римський замок, збудований там для оборони, і ще й тепер майже **недоступний** (Фр.).

НЕВРАЗЛИВІСТЬ, НЕДОСТУПНІСТЬ

Садоводи-мічурінці вирощують плодові дерева, які виявляють **невразливість** навіть при сильних морозах... (Фм.).

Дерева не кивалися. Найстарші стояли уоружені в гордість і **недоступність**, і вірили, щоб який напад був можливий (Коб.).

НЕВРОДЛИВИЙ, НЕГАРНИЙ, НЕКРАСИВИЙ, НЕХОРОШИЙ, ПОГАНИЙ

Компоненти даної групи виражають в основному поняття про зовнішність (переважно про обличчя) людини з естетичного погляду.

Зокрема ж компоненти **негарний, нехороший, поганий** можуть виражати й інші поняття: негарний, нехороший, поганий характер у людини, приклад, вчинок, звичай і т. п.

Ой дівчино ж моя мила, яка-бо ти й **невродлива**: і кирпата, і губата, на придачу ще й горбата (Нп.).

Чим же Віядя **негарна**? Говорить тоні сінько, мов сопілка грає, тиха, як ягниця (Н.-Л.).

Купив Остап хату, та, не довго думавши, й шле старостів до Мотрі Жуківни — бідної, **некрасивої** дівчини (Мирн.).

Хоч собою й **нехороший**, зате в нього торба грошей (Нпр.).

О, який же ви **нехороший**, Леоніде Петровичу (Головко).

Не жаль мені й мого воза, коли б дівчина гожа, а то руда та **погана**, та й та віз поламала (Нп.).

НЕВРОЖАЙ, НЕВРОД, НЕДОРІД, НЕДОРОД

Як у полі **неврожай**, то приходить всьому **край** (Нпр.).

Вдарив **неврод** рік по року (С. Г.).

Великий **недорід** хліба приносив у село нове горе, і люди глухо гули по ярмарках на панів (Куч.).

Коли **недород**, то й невмолот (Нпр.).

НЕВРОЖАЙНИЙ, НЕДОРІДНИЙ

Був **неврожайний** год. В село прийшла біда, та й не сама, а з дітками своїми (Фм.).

Рік удався **недорідний** (**Мирн.**).

Йдеться про недорідний урожай всього рослинного, а головне — хліба.

Недорідний урожай — неповний, невеликий урожай.

Іноді замість неврожай кажуть неврожайність, недорідність: «Сухий год на все **недорідність** несе».

НЕВСИПНІСТЬ див. НЕВСИПУЩІСТЬ

НЕВСИПУЩЕ, БЕЗУТОМНО, ЗАПАЛЬНО, ЗАПОПАДЛИВО, НЕВСИПНО, НЕВТОМНО, НЕОСЛАБНО, ПИЛЬНО, РЕВНО, РЕТЕЛЬНО, СТАРАННО, УВАЖЛИВО, УВАЖНО, ЩИРО

Дану синонімічну групу використовують для оцінки старанної людини, невтомної, пильно-уважної в роботі, в якійсь іншій справі тощо.

Правда, що й сама вона **невсипуще** працює (**Мирн.**).

Усі втручалися: хто Куцого хвалив, хто славу Сокола **запально** боронив (**пер. М. Р.**).

Він (Щепкін) **невтомно** і правдиво над новими ролями повторював старі, відшукував усе нові й нові риси й образи для їхнього втілення (**Іван.**).

В тяжкі дні блокади наші льотчики **невтомно** стерегли небо Ленінграда (**Р. У.**).

Іди ж та **пильно** приглядайся (**Котл.**).

Хто **ретельно** працює і сіє вчасно, в того й родить рясно (**Нпр.**).

Ой, чого я так журюся, чого **ревно** плачу (**Кул.**).

Хто любить **ревне**, жаліє, певне (**Ном.**).

Ой ви, діти дрібненькії, заплачте ви ж **ревне**, ще й орендар подобріє та вам маму верне (**Чуб.**).

Дивився пильно та **уважливо** округи (**М. В.**).

— Мовчи, стара, — промовив батько **уважно** (**Федьк.**).

Шкідливих горобців та ґав він **щиро** так ганяв, що витоптав усі кавуни й дині (**Гліб.**).

НЕВСИПУЩИЙ, БЕЗУТОМНИЙ, ЗАПАЛЬНИЙ, ЗАПОПАДЛИВИЙ, НЕВСИПНИЙ, НЕВТОМИМИЙ, НЕВТОМНИЙ, НЕОСЛАБНИЙ, РЕВНИЙ, РЕТЕЛЬНИЙ, СТАРАННИЙ, УВАЖНИЙ, ЩИРИЙ.

Значення див. НЕВСИПУЩЕ.

Тебе ношу в грудях темних і **невсипущому** мозку, мою найкращу з дум таємних, жагу й любов мою палку (**М. Р.**).

Хазяйкою зробилась **невсипущою** на все село (**Рудч.**).

Наградив тебе Бог жінкою, до тебе доброю, **щирою**, хазяйкою **невсипущою** (**Кв.-О.**).

Де лиш вітер в темній пущі верховіття колива — непомітна, **невсипуща** охорона лісова (**Мур.**).

А наймичка **невсипуща** щовечір, небога, свою долю проклинає, тяжко-важко плаче (**Шевч.**).

Весь народ у творчому горінні, у **невсипущій** і самовідданій праці творить нове життя (**Л. Г.**).

І знову **невсипуща** журба захопила її в свої цупкі обійми (**Мирн.**).

Другого вечора попрощався Григорій зі своєю сім'єю, несучи у серці тривожну радість і **невсипучий** біль (**Стельм.**).

Мускулів буяння **безутомне** праці й свята межі перетне (**М. Р.**).

Брянський допомагав Васі збутись легковажних підозр, що їх дехто ради втіхи намагався посіяти у **запальному** серці старшини (**Гонч.**).

Товариш теж був агрономом, ще й книголюбом **запальним** (**М. Р.**).

Запальний в роботі, він давав приклад іншим, як треба працювати (**Фм.**).

А що роботяща, що **запопадлива** — то й сказати трудно (**Коцюб.**).

Під доглядом **запопадливого** діда Андрія Богунове товариство швидко зігрілося (**Кач.**).

Лесиха була й справді жінка дуже господарна й **запопадна** (**Фр.**).

Приморські ночі непроглядні в липні, та пронизати вміють їх наскрізь юнацькі очі **пильні** і **невсипні** (**Бажан**).

Вона була, здається, з Кавказу. Принаймні я зрозумів, що під час революції вона билась там з військом, залягала в горах, робила трудні переходи, **невтомима**, як найкращий юнак (**Коцюб.**).

Я боровся за перемогу разом з мільйонами моїх братів — своєю **невтомною** працею, своїм знанням, досвідом (**Р. У.**).

З його косар такий жвавий, такий робочий, **невтомний** (**Мирн.**).

Ретельний в роботі, своїм прикладом запалював других (**Фм.**).

Щирому в роботі сам бог помагає (**Нпр.**).

НЕВСИПУЩІСТЬ, ЗАПАЛ, ЗАПАЛЬНІСТЬ, ЗАПОПАДЛИВІСТЬ, НЕВТОМНІСТЬ, НЕВСИПНІСТЬ, НЕОСЛАБНІСТЬ, ПИЛЬНІСТЬ, РЕТЕЛЬНІСТЬ, СТАРАННІСТЬ, УВАЖНІСТЬ, ЩИРІСТЬ

Невсипущість в роботі, щирість до людини були супутниками йому в житті (**Фм.**).

З молодим **запалом**, який з'являється в людей на початку цікавої роботи, взялася Віра до організації своєї служби (**Собко**).

Ніколи ще Оленка не співала з таким **запалом (Горд.)**.

Не міг він стримати своєї **запальності** до любимої роботи **(Фм.)**.

Він увімкнувся в роботу, як і раніше, підкреслюючи свою **ретельність, запопадливість** і відданість **(Риб.)**.

Невсипність в труді — окраса людини **(Нпр.)**.

Перебуваючи в тилу у противника, комсомольці ні на хвилину не забували про **пильність (Шер.)**.

Даби воєводи міли чулість і **пильність (СУС)**.

Видно, що мої братики сюди з тяжкої неволі утікали, об мені велике **старання** мали **(С. Г.)**.

Для того, щоб не підмерзало взимку коріння молодих дерев, садоводи приділяють цьому велику пильну **уважність**: мульгують ґрунт **(З газет)**.

НЕВСИТИМИЙ, ЗАЖЕРЛИВИЙ, ЗАХЛАННИЙ, КОРИСТОЛЮБНИЙ, НЕВСИТНИЙ, НЕВТОЛЕННИЙ, НЕВТОЛИМИЙ, НЕНАЖЕРЛИВИЙ, НЕНАСИТНИЙ, НЕСИТИЙ

В даній синонімічній групі йдеться:

1) про безмежну відданість людини до праці, науки, знань;

2) про користолюбну, жадібну, заздру людину, якій все мало того, що має, а намагається, прагне привласнити, загарбати нажите чужим трудом, трудом інших людей добро;

3) переносне значення.

Все не міг тоді втямити Данило, коли спить цей повільний в рухах, сповнений **невситимим** трудолюбством колгоспник **(Коп.)**.

Зажерливими очима обмацала в одну мить усі куточки просторої... хати **(Кач.)**.

Бачив він уже не раз, яка **зажерлива** смерть, а й вона боїться сміливих **(Панч.)**.

О свідки давніх літ! Багато довелося вам муки лютої, смертельної зазнати. Там від купецьких рук **захланних** і завзятих. Там від державної, від царської руки **(переклад М. Р.)**.

Розсудливі, **користолюбні** не зважають на почуття, прагнення своїх дітей **(Горд.)**.

Невситна жадоба до знань, науки **(УРС)**.

Враз — повен **невтоленної** жаги — він (Бетховен) стрепенувсь, орел, ще не добитий **(М. Р.)**.

У вікна всі дивились ми з вагона і з **невтолимим** болем уявляли сліди війни потворної, мов кошмар **(М. Р.)**.

Заходьте в світ, відстояний людьми від **ненажерних** зграй, від замахів лукавих **(М. Р.)**.

Гірко згадується добро, що було колись тобі навіки миле, тебе не зрадило воно, не перейшло, а одбіг його сам чоловік **невважний (М. В.)**.

Тяжко задумавсь Дмитро, ще не вірилось, що **ненаситна** смерть відібрала бойового друга, якому б жити і жити **(Стельм.)**.

Окують царей **неситих** в залізнії пута **(Шевч.)**.

Щаслива була Тухольщина, бо досі якось обминати її **неситі** очі князів і бояр **(Фр.)**.

У всякого своя доля і свій шлях широкий: той мурує, той руйнує, той **неситим** оком за край світа зазирає, чи нема країни, щоб загарбать і з собою взять у домовину **(Шевч.)**.

Данило. ...І в кого він такий **ненажерливий** удався? Все йому мало! **(Тоб.)**.

НЕВСИТИМО, ЗАХЛАННО, НЕВТОЛИМО, НЕНАЖЕРЛИВО

Вино янтарне в чашах закипає, і закипає **невситимо** кров **(Дмитер.)**.

Прахом пішло **ненажерливо** нажите його добро **(Фм.)**.

НЕВТОЛЕННИЙ див. НЕВСИТИМИЙ
НЕВТОМНИЙ див. НЕВСИПУЩИЙ
НЕВТОМИМО див. НЕВСИПУЩЕ
НЕВТОМНІСТЬ див. НЕВСИПУЩІСТЬ

НЕВТРИМНИЙ, НЕВГАМОВНИЙ, НЕВПИННИЙ, НЕСТРИМНИЙ

1) Про бешкетну, галасливу людину, яку годі стримати, зупинити; 2) про безупинний шум, гул, галас тощо.

Така вже була **сварлива й невтримна**, було, як розходиться, то хоч тікай з хати **(Фм.)**.

Розходиться — розкричиться, розрепетується. Так говорять про крикливу невгамовну людину.

Хай навколо вирує металеве гуркотіння — вона нічого не чує. І якби спитали, чи не заважає оцей **невгамовний** гул, вона б здивувалася. Який гул! Ніколи звертати увагу на нього **(Хижн.)**.

Біля самого вогнища тоненько дзюркотів у кущах **невгамовний** струмок **(Баш.)**.

Ще хвилина — і криком, як **невпинна** стихія, полине кудись невільницька туга **(Вас.)**.

Він себе вважає дуже багатим: є молодість, є сила, є **нестримне** бажання працювати **(Скляр.)**.

Нестримне дзюрчання степового струмочка темної літньої ночі нагадувало якусь чарівну музику — симфонію степу **(Фм.)**.

НЕВТЬОПА див. НЕДОТЕПА
НЕВТЬОПНИЙ див. НЕДОТЕПНИЙ

НЕВТЯМКИ див. НЕВДОГАД

НЕВЧАСНИЙ, НЕСВОЄЧАСНИЙ

Невчасний гість що застане, те й з'їсть **(Нпр.)**.

Несвоєчасні посіви озимини знижують врожайність **(З газет)**.

НЕВЧАСНО, НЕСВОЄЧАСНО

Весна почалася ой як **невчасно (Горд.)**.

Одарка трохи **невчасно** ввійшла до хати **(Н.-Л.)**.

Хто **невчасно** робить, той сам собі шкодить **(Нпр.)**.

НЕВЧЕНИЙ, НЕОСВІЧЕНИЙ, ТЕМНИЙ

Вченому світ, а **невченому** тьма **(Нпр.)**.

Воно якось не пристало навіть людині з вищою освітою вірити в сни, як вірить у них **темна, неосвічена** баба на селі **(Коцюб.)**.

Див. НЕГРАМОТНИЙ

НЕВЩУХАЮЧИЙ див. НЕВГАВАЮЧИЙ

НЕГАЙНИЙ, НЕВІДКЛАДНИЙ, ПИЛЬНИЙ, СПІШНИЙ, ТЕРМІНОВИЙ

Командир нашого есмінця залишився на кораблі приготуватися до **негайного** виходу в море **(Трубл.)**.

Десь у мого миленького **негайна** робота **(Нп.)**.

Щось важливе і **невідкладне** хотів висловити Павленко **(Скляр.)**.

Скорим часом, **пильною** годиною до города Чигирина прибував **(А. Д.)**.

НЕГАЙНІСТЬ, НЕВІДКЛАДНІСТЬ, ПИЛЬНІСТЬ, СПІШНІСТЬ, ТЕРМІНОВІСТЬ

Негайність у закінченні посівної вимагала від колгоспників великої напруженості, енергії **(З газет)**.

Невідкладність цього діла змушувала їх взятися пильніше до роботи **(Фм.)**.

Закінчивши **пильне** діло, гуляй сміло **(Нпр.)**.

НЕГАЙНО, ЗАРАЗ, ЗРАЗУ, МЕРЩІЙ, НЕВІДКЛАДНО, ПИЛЬНО, СПІШНО, ТЕРМІНОВО

Негайно приведіть посли до мене **(Кул.)**.

Тиміш звелів **негайно** слати гінця до батька **(Риб.)**.

Ходім **зараз** до матері **(Коцюб.)**.

Збирали пізні гречки, коли в селі несподівано з'явився Гуща. Його не **зразу** пізнали **(Коцюб.)**.

Щоб вагони й години не стояли, хоч у власну хату складайте й розвантажуйте **зразу (Коп.)**.

Чіпка... **мерщій** кинув у ясла оберемок (сіна) **(Мирн.)**.

Це треба **невідкладно** зробити сьогодні, бо завтра вже буде пізно **(Нпр.)**.

НЕГАРАЗД, НЕГАРНО, НЕДОБРЕ, КЕПСЬКО, ПОГАНО

Негаразд Ліля робить, що мені не пише, я дуже чекаю на її лист **(Л. У.)**.

Не роби так, синочку, не ходи туди, голубчику! Так **негаразд (Кв.-О.)**.

Ой **негаразд, негаразд** запорожці вчинили... **(Нп.)**.

Не пожалував він її, а стало йому якось уразливо, **негарно (М. В.)**.

Недобре, як на сонних дітей місяць сипле проміння **(М. В.)**.

Шаповал **недобре** зиркнув на Гарбузиху **(Ряб.)**.

Бармія помовчав. Зробив цигарку, але **кепсько** її заклеїв, довго її лагодить. Потім веде розмову далі **(Скляр.)**.

Надумавсь вовк, що жить йому **погано**: не з'їсть, не засне до пуття **(Гліб.)**.

То **кепсько**, що не купив солі **(Грінч.)**.

НЕГАРНИЙ див. НЕВРОДЛИВИЙ, НЕДОБРИЙ

НЕГАРНО див. НЕГАРАЗД, НЕДОБРЕ

НЕГІДНИЙ, НЕВАРТИЙ, НІКЧЕМНИЙ, ПІДЛИЙ, ПОГАНИЙ

1) Про негідну людину та її погані звички, вчинки;

2) про різні речі, явища природи тощо.

Коли більшовики були в підпіллі, самі умови діяльності значною мірою захищали партію від проникнення в її ряди **негідних** елементів **(Р. У.)**.

— Іди! — кликнула Зоня погаслим голосом.— Ти **негідна** й безсовісна **(Коб.)**.

Цар як покуштує борщ, аж він **такий поганий (Рудч.)**.

«Поганий» в даному прикладі вжито в значенні несмачний. В просторіччі часто кажуть недобрий.

Велів **поганій** буть погоді **(Котл.)**.

Деревце начало казать, яке йому життя **погане (Гліб.)**.

Нікчемного ви роду **(Ном.)**.

Які малі й **нікчемні** були мої «вчинки» проти його патріотичної праці **(Коб.)**.

Був колись горщик, та розмок, тепер **нікчемний** черепок **(Гліб.)**.

У **підлої** людини підлі й діла **(Нпр.)**.

НЕГІДНИК див. МЕРЗОТНИК

НЕГІДНІСТЬ див. НЕДОСТОЙНІСТЬ

НЕГІДНО див. МЕРЗЕННО

НЕГІДЬ див. МЕРЗОТНІСТЬ

НЕГЛИБОКИЙ див. МІЛКИЙ, НЕҐРУНТОВНИЙ

НЕГЛИБОКО див. МІЛКО

НЕГОВІРКИЙ див. МОВЧАЗНИЙ

НЕГОДА, БЕЗГОДДЯ, НЕГОДИЦЯ, НЕГОДЬ, НЕПОГІДЬ, НЕПОГІДДЯ, НЕПОГОДА, СЛЬОТА

Дану групу синонімів використовують для визначення **негоди**: дощу крізь холод-

ний туман; дощу з мокрим снігом, хурделиці, завірюхи з вітром тощо.

Настала осінь. Почалась **негода (Н.-Л.).**

Реве, гуде **негодонька,** негодоньки не боюся, хоч на мене пригодонька, та я нею не журюся **(Л. У.).**

До милої вроди немає **негоди (Нпр.).**

Шкода й одежини в таку **негоду (СУС).**

Не хочу я вмирать зимою або під **негодь** восени **(СУС).**

Під час осінньої **сльоти (СУС).**

Чи в погоду, чи то в **сльоту** іду з нею на роботу **(Нп.).**

Лізе в очі, як **сльота (Нпр.).**

І, може, де кобзар найдеться, що гучно на співи озветься. На співи, на струни мої **негучні (Л. У.).**

НЕГОДЕН, НЕВАРТИЙ, НЕГІДНИЙ, НЕГОЖИЙ, НЕДОСТОЙНИЙ

Йдеться про когось, щось, коли не вистачає якихось відповідних позитивних даних.

Ой **негоден** пан Каньовський ізо мною жити... **(Нп.).**

На тобі, небоже, що мені **негоже (Нпр.).**

Погана душа **неварта** й гроша **(Нпр.).**

Я переконався, що... я не змарнував свойого чуття для особи, **негідної** того чуття **(Фр.).**

В а с я. Не питайте, Кузьма. Перед вами стоїть самий **недостойний** чоловік.. **(Корн.).**

НЕГОДЯНИЙ, НЕПОГОЖИЙ, НЕПОГІДНИЙ, СЛЬОТАВИЙ

Йому здавалось, що це знову повертається **негодяна** осінь **(Гонч.).**

День як день, хмурий, **непогожий,** яких багато проминуло вже в поході **(Вас.).**

І видався нам тоді такий **сльотавий** день, що ні з двору **(Фм.).**

НЕГОЛОСНИЙ, НЕГУЧНИЙ, ТИХИЙ

Сергія розбудила чиясь **неголосна** розмова **(Козач.).**

Алі поклав руку... на **короткий** ніж і чекав **(Коцюб.).**

Бій був **короткий** і запеклий **(Верш.).**

Несподівано пролунав **короткий** стук у двері **(Собко).**

НЕГРАМОТНИЙ, БЕЗГРАМОТНИЙ, НЕПИСЬМЕННИЙ, ТЕМНИЙ

Неграмотний я, так навчи **(Ле).**

Розглядаю папір. В кінці незграбним дрюччям так-сяк зляпано **безграмотний** підпис: Дувид Волинський **(Вас.).**

Яке ж було його розчарування, коли він незабаром дізнався, що Ягідка зовсім **непись**менний **(Гонч.).**

Був один дуже старий чоловік з простого люду, хоч **темний** на письмо, да дуже розумний **(С. Г.).**

НЕГРЕЧНИЙ див. НЕВВІЧЛИВИЙ

НЕГРУНТОВНИЙ, НЕГЛИБОКИЙ, ПОБІЖНИЙ, ПОВЕРХОВИЙ

Його **неґрунтовна** думка лишилась нездійсненною, пустою **(Фм.).**

Неглибокий аналіз цього твору не задовольняє ні автора, ні читачів **(З газет).**

НЕГУЧНИЙ див. НЕГОЛОСНИЙ

НЕДАВНО, ДОПЕРВА, НЕДАВНЕЧКО, НЕЩОДАВНО

Недавно, недавно у нас в Україні старий Котляревський отак щебетав **(Шевч.).**

За морем це діялось чи в нашім краю, давно чи **недавнечко** — того не скажу **(Тич.).**

Доперва вирвавшись на волю з кайданів, жагою до життя горів, пломенів **(Пер. М. Р.).**

Леон **доперва** два роки тому прийшов до Борислава **(Фр.).**

І її **нещодавно** обрали секретарем комсомольської організації **(Донч.).**

НЕДАЛЕКИЙ, БЛИЗЬКИЙ, ПОБЛИЗКИЙ

До города дорога й **недалека.** Не забариться б прийти. Та, як на те, така стояла спека, що й місця не знайти **(Гліб.).**

В цьому саме селі й проживала моя **недалека** родичка **(Фм.).**

Виднілись далекі і **близькі** гори **(Коцюб.).**

Ми нахилялись над краєм човна, такі **близькі** до себе, що чули на щоках лоскотання волосся та тепла лиць **(Коцюб.).**

НЕДАЛЕКО, БЛИЗЬКО, ПОБЛИЗУ

А **недалеко** край дороги отару гнали чабани **(Шевч.).**

До берега було **недалеко,** але Катря не могла добігти **(Риб.).**

Недалеко нашого дому була простора громадська толока **(Фр.).**

Сказав би словечко, так вовк **недалечко (Ном.).**

І раптом велике, гаряче обличчя присунулось **близько (Коцюб.).**

Силу своєї партії часто відчуває так **близько,** ніби якусь прямо фізичну допомогу **(Коп.).**

Близько вікна Сава вказав Катрі місце **(Гол.).**

НЕДАРЕМНО, НЕДАРМА, НЕДАРОМ, НЕДУРНО, НЕМАРНО

Недаремно кажуть, що без зброї слабі й герої **(Ткач.).**

Недарма журилася Пріська, недарма цілі ночі не спала **(Мирн.).**

Як в дорогу проводжала найдорожчого за все — гей **недаром** гаптувала щорсівцю кисет **(Шпак).**

Дівка здорова, чиста, хоч води напийся.

Недурно парубки зазирають на неї **(Коцюб.)**.

НЕДБАЙЛИВИЙ, БАЙДУЖИЙ

От досі жаль, що я в окуліровці був учнем **недбайливим** і тупим **(М. Р.)**.

Лінивий та байдужий — одного поля ягода **(Нпр.)**.

Все це було таке чуже, таке **байдуже** до Соломіїного горя, ще байдужіше, ніж плавні **(Коцюб.)**.

НЕДБАЙЛИВО, БАЙДУЖЕ, БАЙДУЖНО

Олеся привіталась до всіх дуже **байдужно** і **недбайливо (Н.-Л.)**.

Але їм про Галю було **байдуже (Н.-Л.)**.

Недбайливо — неуважно в поводженні з кимось, з чимсь.

НЕДБАЛИЙ, НЕУВАЖНИЙ, ХАЛАТНИЙ

Шана і дяка робітникам щирим, сором **недбалим** усім **(Граб.)**.

Вигляд у нього був стомлений, погляд ніби **неуважний (Трубл.)**.

Через **халатне** ставлення до роботи, він завжди пасе задніх **(З газет)**.

НЕДБАЛІСТЬ, НЕДБАЛЬСТВО, НЕУВАЖНІСТЬ, ХАЛАТНІСТЬ

Дуже прикро, що загалом добрий і досить потрібний збірник чимало втрачає від **недбальства** його видавців **(Р. У.)**.

НЕДБАЛО, НЕУВАЖНО, ХАЛАТНО

Каргат **недбало** хитнув головою **(Шовк.)**.

Карпо Петрович їх **неуважно** слухав **(Коцюб.)**.

Коли Сергій вдруге зайшов до земельного відділу, Кульчицький зустрів його холодно **й неуважно (Козач.)**.

НЕДВИЖНИЙ, НЕПОРУШНИЙ, НЕРУХОМИЙ

В блакиті він (беркут) завис **недвижний**, розпростертий **(Фр.)**.

Висять рої, кетяги пахучі, і навіть сонце, мов достиглий плід, здається **непорушним (М. Р.)**.

Стою — мов скеля, **непорушний (Тич.)**.

Стоїть **непорушна** тиша **(Дмитер.)**.

Пішов Артем. А мати стояла на місці **нерухома**, дивлячись синові вслід, доки й на горб вийшов **(Голов.)**.

А ліс ще якусь хвилину стояв **нерухомий (Коцюб.)**.

На вулиці була **нерухома** тишина **(Панч)**.

НЕДВИЖНІСТЬ, НЕПОРУШНІСТЬ, НЕРУХОМІСТЬ

Тиша і **непорушність** панували над долиною **(Собко)**.

На узвишші височів залитий сонцем знак недоторканності і **непорушності** рідної землі — смугастий прикордонний стовп **(Риб.)**.

Мов сопілка, співа пісок, зірвавшися знанацька з важкої **нерухомості** своєї **(Л. У.)**.

НЕДВИЖНО, НЕПОРУШНО, НЕРУХОМО, НЕРУШИМО

А там, мов вежі, башти фантастичні, **недвижно** темні дерева стоять **(Фр.)**.

Степ лежав **недвижно**, порізаний рівчаками, залитий сонцем **(Десн.)**.

В білім цвіту **непорушно** стоять дерева **(Трубл.)**.

Дівчина стояла **нерухомо**, мов тополя, похилена осіннім вітром **(Гонч.)**.

А Соломія все сиділа **нерушимо**, підперла щоку долонею і дивилась на полум'я, що палало в печі **(Н.-Л.)**.

НЕДОБРЕ див. НЕГАРАЗД

НЕДОБРИЙ, ЗЛИЙ, ЗЛЮКА, КЕПСЬКИЙ, ЛИХИЙ, НЕГАРНИЙ, НЕХОРОШИЙ, ПОГАНИЙ

1) Про людину, її моральність, характер та вчинки без позитивних якостей; 2) про щось протилежне гарному, доброму, хорошому.

Л у к а ш. ...Тоді **недобра** з їх свекруха буде **(Л. У.)**.

Любиму Вітчизну топтати не дав кривавим, підступним і **злим** ворогам **(Бажан)**.

А добрість не вважа на **злі** язики, не пристають до неї побреханьки **(Г.-Арт.)**.

А тепер, коли для мене жартом **злим** кінчається драма, безпощадній зброї сміху я боюся піддаватись **(Л. У.)**.

Як я тобі вина дам, коли на тобі злий жупан? **(Чуб.)**.

А Ювенал — шкода казати, що він **злюка**, і певно, що його сатира добра штука **(Кул.)**.

Цить, **капосний!** Либонь не знає... ще й огризається, щеня! **(Гліб.)**.

Гарний **вчинок** славу робить, а **негарний** чоловіка топить **(Нпр.)**.

Погану славу далеко чути, а гарну — ще дальше **(Нпр.)**.

НЕДОБРОЗИЧЛИВИЙ, ВОРОЖИЙ, НЕЗИЧЛИВИЙ, НЕПРИХИЛЬНИЙ

Про людину, яка не бажає добра іншим.

Всі дівчата... оглядали Олександра **недоброзичливими** очима, неначе він в чомусь перед ними завинив **(Ткач)**.

Пестила мрію про землю, а земля встала проти неї **ворожа (Коцюб.)**.

Знала Марія, що всі Кавулі скупі, **неприхильні** до людини, користолюбні, хитрі, але ніколи не подумала, що вони здатні на такий злочин **(Вільде)**.

НЕДОВГИЙ, КОРОТКИЙ

Недовгий: а) в часі; б) на просторі;

в) про розмір речей, предметів тощо.

Любі мої дядино і Радочко. Простіть, що пишу обом разом і що лист буде **недовгий (Л. У.)**.

Не крайте мого серця на старість, не вкорочуйте мого віку, бо він і так **недовгий (Коцюб.)**.

НЕДОВГОЧАСНИЙ, КОРОТКОЧАСНИЙ, НЕДОВГОВІЧНИЙ, НЕТРИВАЛИЙ, ПЕРЕБІЖНИЙ, СКОРОМИНУЩИЙ

Про нетривалий в часі див. **недовгий**.

Недовгочасний дощ лише скропив дуже спраглу землю **(Фм.)**.

Сонце осіннє **недовговічне**, рідко показується з хмари **(Янов.)**.

Я пам'ятник собі поставив **нетривалий** — не з міді гордої, не з мармурових брил **(М. Р.)**.

НЕДОВІДОМИЙ, НЕЗБАГНЕННИЙ, НЕРОЗГАДАНИЙ

Недовідомий — завуальований своєю складністю, таємничістю й важко його зрозуміти, відчути.

Але все-таки якийсь такий **недовідомий** голос шепче йому, що се була найщасливіша пора його життя **(Фр.)**.

Мить ми сиділи нерухомо, оповиті теплою хвилею якихось **незбагненних** почуттів **(Грим.)**.

На його чолі ясно позначалась мука **нерозгаданого** питання **(Вас.)**.

НЕДОВІРОК, МАЛОВІР

1) Про людину, яка недовірливо ставиться до всього, навіть до своїх же переконань, часто змінюючи їх; 2) віровідступник, ренегат; 3) в побутовій народній мові «**недовірок**» — лайливе слово.

— Якого ви **недовірка** вдвох робите, що в вас і досі обід не готовий,— крикнув Кайдаш **(Н.-Л.)**.

НЕДОГАДЛИВИЙ, НЕДОГАДЬКО, НЕКМІТЛИВИЙ, НЕТЯМКИЙ

Такий уже **недогадливий**, всім збоку видно, що йдеться проти нього, а йому й байдуже **(Фм.)**.

Ну вже й **нетямкий**: кажи, кажи, ще й в рот положи **(Нпр.)**.

НЕДОГАРОК, НЕДОГАР'Я, ОГАРОК

Недогарки поїдять, а самі поночі сидять **(Ном.)**.

Лукаш дивиться на неї з легковажною усмішкою: — А хто ж тут **недогарків** отих глядіти буде? **(Л. У.)**.

Хлоп'я засвітило **недогарок** свічки і в самій сорочині незабаром опинилося в хижі **(Донч.)**.

З нашого Захарка ні Богові свічки, ні чортові **огарка (Нпр.)**.

Величезні стоги розлізлися, розпалися; замість них страшенні купи попелу й **недогар'я** чорніють **(Мирн.)**.

НЕДОГОДА, НЕВДОВОЛЕННЯ, НЕЗАДОВОЛЕННЯ

Будьмо щасливі наперекір всім **недогодам** і неприємностям **(Коцюб.)**.

Все **недогода** бабиній дівці **(Нпр.)**.

Сусана від **невдоволення** скисла й осіла, як тісто в діжі **(Коцюб.)**.

Вона обурилась і виявила йому своє **незадоволення (Коцюб.)**.

НЕДОГРИЗОК, НЕДОЇДОК, ОГРИЗОК

Недогризок — недоїдений, обкусаний з усіх боків шматочок хліба тощо.

Огризок — шматочок обкусаного зубами олівця чи чогось їстівного.

Рука його (Каринського) машинально схопила **недогризок** олівця й почала тихо вистукувати ним щось **(Шовк.)**.

Недоїдки і порожні пляшки валялись по всіх кутках **(Риб.)**.

І **огризок** у вікно подавали Христа ради... Не дай, Боже, такого дожити **(Шевч.)**.

НЕДОЗВОЛЕНИЙ, ЗАБОРОНЕНИЙ

В **недозволений** час полювати й рибалити не можна **(З газет)**.

Заборонений плід солодкий **(Нпр.)**.

НЕДОКАЗАНИЙ, НЕДОВЕДЕНИЙ

Провина його виявилася **недоказаною (Фм.)**.

НЕДОКІНЧЕНИЙ див. НЕВИКІНЧЕНИЙ

НЕДОЛАДНИЙ, БЕЗЛАДНИЙ, НЕЗГРАБНИЙ, НЕОКОВЕ(И)РНИЙ, НІСЕНІТНИЙ, НЕСКЛАДНИЙ

1) Про неприваблівий, негармонійний зовнішній вигляд людини; 2) про недоречну, плутану, незв'язно висловлену думку; 3) про нестрункі, аляпуваті, неприємні для зору речі, предмети, будівлі тощо; 4) про неакуратно виготовлені (зроблені) речі, предмети тощо; 5) про безтолкову людину та її вчинки.

Зовсім-таки **недоладні** речі чули про се велике діло **(С. Г.)**.

Здається, і час заміж, та все якісь **недоладні** люди трапляються **(Н.-Л.)**.

Вірші його вийшли насмішкуваті й ущипливі, зовсім **недоладні (Н.-Л.)**.

Несподівано з вулиць, з **безладної** груди каміння, випливали чорні постаті **(Коцюб.)**.

Його рухи спочатку були навіть **незграбні**, жести трохи дикі, без усякої грації **(Ільч.)**.

Та вона така **неоковирна (Вас.)**.

Був у вдови хлопчик та такий **неоковирний**: всі його, було, б'ють **(Манж.)**.

Огрядний та **нескладний (Нпр.)**.

Не хотілось, не було сил одігнати **нісе-**

нітні, але такі привабливі марення **(Шовк.).**

Темний, дикий, безглуздий народ! Через якусь дурну вигадку, якусь **нісенітну** легенду він ладен був розбити мені дорогий апарат, скалічити або позбавити мене життя **(Коцюб.).**

НЕДОЛАДНІСТЬ, БЕЗЛАДНІСТЬ, НЕЗГРАБНІСТЬ, НЕОКОВИРНІСТЬ, НЕСКЛАДНІСТЬ

Таку **недоладність** верзе, аби не мовчати **(Фм.).**

Безладність — велика вада в роботі **(Нпр.).**

Хвиля сорому за себе, за свою медвежу **незграбність** залила Федоренкові обличчя гарячим рум'янцем **(Кач.).**

Нескладність його вислову була незрозуміла для нього ж самого **(Фм.).**

НЕДОЛАДНО, БЕЗЛАДНО, НЕЗГРАБНО, НЕОКОВИРНО, НЕСКЛАДНО

Андромаха. Та як же й вірити, коли ти завжди не в пору й **недоладно** пророкуєш! **(Л. У.).**

Недоладно говорити — пугою по воді бити **(Нпр.).**

Довкола спалахували вогники й **безладно** тріщали постріли **(Панч.).**

Петро зліз з коня і **незграбно** опустив додолу руки **(Риб.).**

Телефоністи поквапливо заметушились і, все ще тикаючи пальцем у глухий телефон, другою рукою **неокови́рно** почали натягати ґумові протиґази на обличчя **(Панч).**

І він почав далі досить уже **нескладно** плести про свойого батька, що був цісарським урядником **(Фр.).**

НЕДОЛІТОК, МАЛОЛІТОК, МАЛОЛІТ

Аж там панич несамовитий, **недоліток,** таке творить, сердешну дівчину мордує **(Шевч.).**

А у вдови дочка росла і син-**малоліток (Шевч.).**

В мене діти **малоліти:** не здужають в степ літати **(Нп.).**

НЕДОЛУГИЙ див. БЕЗСИЛИЙ

НЕДОЛУГІСТЬ див. БЕЗСИЛЛЯ

НЕДОЛЮД див. НЕЛЮДИМ, БУЗУВІР

НЕДОЛЯ — НЕЩАСТЯ

НЕДОМАГАННЯ див. ХВОРІСТЬ

НЕДОМИСЕЛ, НЕДОМИСЛЕННЯ, НЕДОМИСЛЕНІСТЬ, НЕДОРОЗУМ, НЕДОУМСТВО

Схоче Бог поглумитися з людини, **недоумством** її карає **(Нпр.).**

НЕДОМОВНИЙ, КОСНОЯЗИЧНИЙ, НЕДОРІКИЙ, НЕДОРІКУВАТИЙ

Хотіла мене мати за сьомого дати, аж той сьомий такий **недомовний (Чуб.).**

Хоч би була вона сліпа, каліка **недоріка** (недорікувата — **А. Б.**) — мов рана, ятриться в ньому любов його велика **(Л. У.).**

Недорікуватий чоловік той Захар **(Горд.).**

НЕДОНОСОК, ОБНОСОК

На ослінчику вона, матуся, сидить, **недоноски** роззуває якісь **(Тесл.).**

НЕДОПАЛОК, БИЧОК

Бармашеві хочеться попросити в когось хоч **недопалок** цигарки **(Козач.).**

Палити хочеться, так тютюну нема, хоч **бички** збирай... **(Фм.).**

НЕДОПИЛЬНУВАТИ, НЕДОГЛЯДІТИ, НЕДОГЛЯНУТИ, НЕДОДИВИТИСЬ, НЕСПОСТЕРЕГТИ(СЯ), ПРОГЛЯДІТИ

І дивився ж наче добре, та й **недопильнував,** а воно вискочило з хати та й подалось на вулицю до дітей **(Фм.).**

Пильнував добре, та й **неспостерігся,** як і знебувся **(Фм.).**

Гляди та й не **проглядись,** купи та й не прокупись **(Ном.).**

НЕДОПУСТИМИЙ, НЕПРИПУСТИМИЙ, НЕПРИПУЩЕНИЙ

Таке **неприпустиме** ставлення батька було незаслуженою образою для молодого хлопця **(Фм.).**

НЕДОРЕЧНИЙ

Описові звороти: **не до речі, не до діла, не до ладу**

Щоб приховати збентеження і **недоречний** гнів, вона встала і пішла до вікна **(Собко).**

Недоречне слово, сказане в розмові, — капля дьогтю в бочку меду **(Нпр.).**

НЕДОРІД див. НЕВРОЖАЙ

НЕДОРІДНИЙ див. НЕВРОЖАЙНИЙ

НЕДОРІКУВАТИЙ див. НЕДОМОВНИЙ

НЕДОРОГИЙ, ДЕШЕВИЙ

Він вгору йде по сходах в пальті **недорогому,** затиснувши кашкета широкий козирок **(Бажан).**

Він не любив **дешевих** зайвих слів **(Шовк.).**

Дешева рибка — погана юшка **(Нпр.).**

НЕДОРОГО, ДЕШЕВО, ЗАДЕШЕВО

Описові звороти: **за безцінь, за безцінок, за півдарма.**

Недорого купив, **недорого** й продав **(Нпр.).**

Дешево купив, **дешево** й продав, аби дома не була **(Нпр.).**

НЕДОРОЗУМ див. НЕДОМИСЛЬ

НЕДОРОСЛИЙ, МАЛОЛІТНІЙ, НЕДОЛІТНІЙ

Он глянь, — у тім раї, що ти покидаєш, латану свитину з каліки знімають, з шкурою знімають, бо нічим обуть княжат **недорослих (Шевч.).**

Дітей таких **недорослих** з опекунами їх **(Стат. Литов.)**.

А пани й **малолітніх** дітей принуджували до роботи **(Фм.)**.

НЕДОРОСТОК, КАРЛИК, КОРОТУН, КУРДУПЕЛЬ, КУРДУПКА, КУЦАН, КУЦИЙ, МАЛЮК, ПРИЗЕМОК

Про низькорослу, невисоку на зріст людину. Див. малий.

Батько Данила здавався **недоростком** поруч з Тихоном Шугаєм **(Коп.)**.

Там **карлики** грають у сурми, там бубни й сопілки бринять **(Пер. Л. У.)**.

Ой, жінко моя, **коротушечко!** Чи нічого повечерять, моя душечко? **(Чуб.)**.

Оце наш **курдупель**: сьомий уже пішов йому, а він й досі під стіл пішки ходить **(Фм.)**.

Чорнявий моторний **куцанчик**, склавши долоні, щось кричав йому знизу **(Ільч.)**.

Куций ще ти до мене — підрости **(Фм.)**.

Він нам пояснював охоче всі тайни зоряної ночі, як нерозумним **малюкам (М. Р.)**.

Малюк цей і за великого справиться **(Фм.)**.

Ще хлоп'ям був, **приземком**, а всі вже зілля знав **(М. В.)**.

Слово **приземок** використовують і для означення малої дитини, й для низькорослої людини взагалі.

НЕДОСВІДНИЙ, НЕБУВАЛИЙ, НЕДОСВІДЧЕНИЙ

Про людину, яка не має життєвого досвіду.

Юра був старий практик, вірно догадався, що якийсь **недосвідний** рибак мусив зранити сю рибу, та не зумів удержати її **(Фр.)**.

Молода **недосвідчена** дівчина не знає свого щастя **(Горд.)**.

Недосвідчене око і не помітить, що поміж товстими ялинами і гіллястими дубами, під глибокими сніговими заметами живе добра тисяча людей **(Шер.)**.

Їй, молодій та **небувалій**, близько все те доходило до серця **(Мирн.)**.

НЕДОСВІТ, ЗАЗИМОК, ЗАМОРОЗОК, ПРИМОРОЗОК

Про невеличкі тимчасові (переважно раптові) морози, які бувають ранньою весною та осінню.

Барвінок цвів і зеленів, слався, розстилався, та **недосвіт** перед світом в садочок укрався, потоптав веселі квіти, поморозив **(Шевч.)**.

Земля, схоплена вже ввечері тонким весняним **заморозком**, дрібно похрускувала **(Гонч.)**.

Почалися надворі **приморозки (Н.-Л.)**.

Приморозком підемо у Жванець зрання **(Грінч.)**.

НЕДОСПІЛИЙ, ЗЕЛЕНИЙ, НЕВИЗРІЛИЙ, НЕВИСПІЛИЙ, НЕВИСТИГЛИЙ, НЕДОЗРІЛИЙ, НЕДОСПІЛИЙ, НЕДОСТИГЛИЙ, НЕСПІЛИЙ, НЕСТИГЛИЙ, СВИДОВИЙ

Про невистиглі садові плоди, огородні овочі, польове збіжжя (хліба) тощо.

Плоди мандрагори подібні до **недоспілих** помідорів **(Турч.)**.

Плоди шипшини, глоду, горобини треба збирати в **недостиглому** стані, що прискорює потім появу сходів з цього насіння **(Колг. вир. енцикл.)**.

Кавунів не треба збирати, бо ще вони зелені, **неспілі (Фм.)**.

З **свидового** жита смашна каша **(СУС)**.

Див. НАДЗЕЛЕНЬ

НЕ ДОСТАВАТИ, БРАКНУТИ, БРАКУВАТИ, НЕ ВИСТАЧАТИ, НЕ СТАВАТИ, ХИБУВАТИ

Якась чудна ти стала... невесела... небалакуча... мов чого **не достає** тобі **(Мирн.)**.

Бракує копійки **(С. Г.)**.

Жали в багатія з снопа. Свого хліба й до Різдва **не вистачало (Фм.)**.

Увесь ярмарок купив би, так грошей **не стало (Нпр.)**.

Землі та худоби **хибує (СУС)**.

НЕДОСТАТКИ, БРАК, ЗЛИДНІ, НЕДОСТАЧА, НЕСТАТКИ, НЕСТАЧА, НУЖДА, ХИБА

Недостатки гонять з хатки **(Ном.)**.

Сушать, в'ялять мене мої **недостатки (Грінч.)**.

Як досвід є, то й діло легко йде,— **брак** досвіду ж до лиха призведе **(Перекл. Бажана)**.

Виростав у холоді та в голоді, у **злиднях та недостачах (Мирн.)**.

Упросились **злидні** на три дні, та й чорт їх не викурить **(Нпр.)**.

Давай більше грошей, щоб не було **недостачі (Грінч.)**.

Прийшов **нестаток**, забрав і остаток **(Нпр.)**.

Там матір добрую мою ще молодою у могилу **нужда** та праця положила **(Шевч.)**.

Усі люди ззираються, сміються нишком... а Івзі й **нужди** мало: проворненька, веселенька **(Кв.-О.)**.

Слово «нужда» вжито в значенні байдуже, дарма.

Що вже в неї женихів бувало, отже вона знайшла **хибу** в кожного **(СУС)**.

НЕДОСТАТКИ див. БІДНІСТЬ

НЕДОСТОЙНИЙ див. НЕВАРТИЙ, НЕГОДЕН

НЕДОСТОЙНІСТЬ, НЕГІДНІСТЬ, НИЗЬКІСТЬ, НИЦІСТЬ, ПАСКУДСТВО, ПАСКУДНІСТЬ, ПІДЛІСТЬ, ПІДЛОТА

Дану групу використовують для вираження результативного (підсумкового) висновку про негідність вчинків, дій та поведінки людини стосовно до інших людей.

Недостойність таких вчинків перевищує межі самого найбрутальнішого грубіянства **(Фм.)**.

Нечисте гніздо всякого **паскудства (Н.-Л.)**.

В нього вдача — **підлість** собача **(Нпр.)**.

Одна **підлота** неминуче тягне за собою й другу **(СУС)**.

НЕДОСТУПНИЙ див. НЕВРАЗЛИВИЙ

НЕДОСЯГЛИЙ, НЕДОСЯЖНИЙ

Часи тепер змінилися. І Целя не думала гніватися на метелика, котрий улетів у **недосяглі** простори **(Фр.)**.

Сонце стояло над степом міднолике, значне у своїй **недосяжній** величності **(Риб.)**.

НЕДОТЕПА, НЕВТЬОПА, НЕТЯМА, НІКЧЕМА, НЕЗДАРА, ТЕЛЕПЕНЬ, БЕВДЗЬ, ТУПИЦЯ

Йдеться про людину, яка ні до чого не має здібностей, хисту, уміння...

Так **недотепа** неборак ганьбує те, чого не знає, і думає, що добре так **(Гліб.)**.

Така **недотепа** нічого робить не вміє **(Рудч.)**.

Нездара гудив **невтьопу** за погану роботу **(Нпр.)**.

Тут Микита зірвався: — Усі ви безголові! Ну, що з того, що я вам поможу? Ви тричі приходили і тричі ті ж самі — які ви **нетями (Тич.)**.

Той **нікчема**, хто живий ще, на мерця подібний **(Дума)**.

— **Бевзні! Нікчемники...** пеньки головаті!!! — закричить наостанку Мирон та й затихне **(Мирн.)**.

Вона робила йому сцену, називала його **нездарою (Коцюб.)**.

Оце ще **телепень!** Ні до чого не вміє рук прикласти **(Фм.)**.

Така з нього **тупиця**: ні в тин ні в ворота **(Нпр.)**.

НЕДОТЕПНИЙ, БЕЗДАРНИЙ, БЕЗКЕБЕТНИЙ, НЕВМІЛИЙ, НЕВТЬОПНИЙ, НЕЗДАТНИЙ, НЕЗДІБНИЙ, НІКЧЕМНИЙ

Осел був чесний неборак... Одна біда — що **недотепний** вдався **(Гліб.)**.

Недотепний ні до чого **(СУС)**.

Він зовсім **безкебетний** чоловік **(Грінч.)**.

Перед очима в Панаса невідступно стояла кумедна постать гладкого пана в постолах сама серед поля, **невміла** і безпорадна **(Коцюб.)**.

У **невмілого** руки не болять **(Ном.)**.

Невтьопний і кішці хвоста зав'язати **(Фм.)**.

Нездатна людина сама собі ради не дасть **(Фм.)**.

І лад той навіть клясти я **нездібний**, що впхнув тебе в безодню ту без тями **(Фр.)**.

НЕДОТОРКА, МАЦЯ, НЕДОТИКА

Юрко вважає Ваню Доброшука **недоторкою** і татовим синком **(Донч.)**.

Дивись, яка **маця**. Буцім і **доторкнутись** до неї не можна, пручається **(Грінч.)**.

Ото яка **недотика! (Шевч.)**.

НЕДОУЗДОК, КАНТАР(КА), ОБРОТЬКА, ОБРОТЬ

Він хапає коней за **недоуздок**, власне під їхніми розпаленими запіненими мордами **(Сміл.)**.

Недоуздок — вузда, вуздечка без вудил.

Підводились коні, бряжчали ланцюгами **кантарок**, почувши світанкову метушню конюхів **(Куч.)**.

Кантар(ка) — мотузяна вуздечка без вудил, іноді обротька.

— Конячку шукаю, сину, — лагідно відповів старий, махаючи **оброткою (Шер.)**.

НЕДОУМКУВАТИЙ, БЕЗКЛЕПКИЙ, БЛАГУВАТИЙ, ДУРНУВАТИЙ, ПРИДУРКУВАТИЙ, ПРИШЕЛЕПУВАТИЙ, ПРИЦУЦУВАТИЙ

Описові звороти: **мішком прибитий; мішком з-за вугла намаханий; не всі дома; прибитий на цвіту.**

— **Недоумкуватий** парубок той Яків, — вирішили дівчата **(Горд.)**.

Сміх і тепер був неприродний і тупий. Так сміються тільки хворі чи **благуваті** люди **(Сміл.)**.

Чому дуба не рубати, бо дуб дупленатий, чому хлопців не дурити, вони **дурнуваті (Нп.)**.

А чоловік був у неї **придуркуватий (Грінч.)**.

Причепився, мов **пришелепуватий (Нпр.)**.

Прицуцувата падлюка! — лайливий вираз **(Грінч.)**.

Він наче **мішком прибитий (Фм.)**; Ото ще **мішком намаханий**; Та в нього **не всі дома (Нпр.)**. Він якийсь **на цвіту прибитий (СУС)**.

НЕДОУМОК див. ДУРЕНЬ

НЕДОУМСТВО див. НЕДОМИСЕЛ

НЕДРУГ див. ВОРОГ

НЕДРУЖЕЛЮБНИЙ див. ВОРОЖИЙ

НЕДРУЖЕЛЮБНО див. ВОРОЖЕ

НЕДУГА див. ХВОРІСТЬ

НЕДУГУВАТИ див. ХВОРІТИ

НЕДУЖИЙ див. ХВОРИЙ
НЕДУЖНИЙ див. ХВОРИЙ
НЕДУРНО див. НЕДАРОМ
НЕЖОНАТИЙ, НЕОДРУЖЕНИЙ, ХОЛОСТЯК

А що мені молодому та **нежонатому** (**Нпр.**).

Неодружений як кінь розпутаний: куди схотів, туди й поплигав (**Нпр.**).

Холостяк як гак, що зачепив, те й поволік (**Нпр.**).

НЕЖУРЛИВИЙ, БЕЗЖУРНИЙ, БЕЗКЛОПІТНИЙ, БЕЗПЕЧАЛЬНИЙ, БЕЗСУМНИЙ, БЕЗТУРБОТНИЙ

Про людину веселої, бадьорої вдачі, яка ніколи нічим не журиться, не сумує ні за ким, ні за чим...

Нащо вже веселий, **нежурливий** (Опанас Бодрик), та й він заклопотався сим випадком (**М. В.**).

І вітер по садках шпурляє жовтий лист... Він теж із нами йде з піснями по дорозі, **безжурний**, як і ми (**Сосюра**).

Очі її знову засяяли, блиснули **безжурним** вогником (**Ряб.**).

Антін, завсігди веселий, **безклопітний**, все сміється і всіх смішить (**Н.-Л.**).

Безпечальному велике горе — по коліна море (**Нпр.**).

Пригадали й дівочі **безсумні** часи (**М. В.**).

Усякий би пізнав по його **безжурному** погляду, що не ввірився ще йому світ (**Стор.**).

НЕЗАБАВКИ див. НЕБАВОМ
НЕЗАБАРОМ див. НЕБАВОМ
НЕЗАБОРОНЕНИЙ, ВІЛЬНИЙ, БЕЗЗАБОРОННИЙ, ДОЗВОЛЕНИЙ

Вхід до нього був **незаборонений** всім, хто хотів його бачити, з ним поговорити (**З газет**).

— Нема у нас **вільної** кімнати! — одрубала вона (**Вас.**).

Се діло не грішне, **дозволене** усім людям (**СУС**).

НЕЗАБУТНІЙ, ВІКОПОМНИЙ, ДОСТОПАМ'ЯТНИЙ, НЕЗАБУТИЙ, ПАМ'ЯТНОВИЙ, ПАМ'ЯТНИЙ

Над широким Дніпром у промінні блакить, і висока, і тиха могила. В тій могилі співець **незабутній** лежить, що народу віддав свої сили (**Сосюра**).

Ці зустрічі лишили нам хвилюючі, **незабутні** враження (**Літ. газ.**).

Марку, коханнячко моє, **незабутне** (**Федьк.**).

Ці величні **вікопомні** дні — мов лункі салюти перемоги (**Тер.**).

На **вікопомнім** полі, де дзвінко пролунав Костюшків гордий клич, Добжинський, борючись за Посполиту Річ, погрожує було мечем своїм широким (**М. Р.**).

Цього **достопам'ятного** дня не забути довіку (**Фм.**).

У нас Брути й Коклекси **незабутні** (**Шевч.**).

О, треба тобі дати **пам'яткового**, щоб ти не забував свого діла (**Грінч.**).

Дав **пам'ятного** (**Ном.**).

Частіше кажуть: «Дав **пам'ятної**».

НЕЗАВЕРШЕНИЙ, НЕВИВЕРШЕНИЙ, НЕДОВЕРШЕНИЙ, НЕЗАКІНЧЕНИЙ

Незавершена робота — півроботи (**Нпр.**).

Невивершені стіжки сіна позатікали дощовою водою (**Фм.**).

Андрій притримав коней, і віз зупинився біля **недовершеної** скирти (**Стельм.**).

Біля стіни стояли **незакінчені** картини (**Риб.**).

НЕЗАВИДНИЙ, НЕПРИВАБЛИВИЙ, НЕПРИНАДНИЙ, НЕСПОКУСЛИВИЙ

Недалеко паслась **незавидна** конячка (**Шер.**).

Незавидна була доля українського письменника в Галичині до 1939 року (**Козл.**).

Непривабливий шматок не лізе в роток (**Нпр.**).

Яким звичайним, буденним, **непринадним** чоловіком видався їй тепер... Володько (**Фр.**).

Неспокусливе яблучко на вид, а розкусиш — солодше меду (**Нпр.**).

НЕЗАЙМАНИЙ, НЕОРАНИЙ, ОБЛІЖНИЙ, ПЕРЕЛОГОВИЙ, ЦІЛИННИЙ

Про землю, яка віками чи багато років лежить неорана та споконвіку нерубаний ліс.

І уявляється мені степ. Широкий, необмежений, **незайманий** степ (**Коцюб.**).

Густий, **незайманий** ліс, повитий грубезними лianами, вкривав узгір'я (**Смол.**).

Своє поле цікавило мало. Воно здавалося таким маленьким, мізерним, не вартим уваги і лежало облогом **неоране**, незасіяне навіть (**Коцюб.**).

На **обліжних** землях росте ковила та буркун (**Нпр.**).

Сіно гарне **переліжне** (**Грінч.**).

На **цілинні** землі поїхало багато молоді з села (**З газет**).

НЕЗАЙМАНИЙ, НЕВИННИЙ, ЦНОТЛИВИЙ, ЧЕСНИЙ

Про дівочу чесність, цноту, незайманість.

Незаймана дівчина — окраса батьківської хати (**Нпр.**).

Невинна дівиця (**СУС**).

Гей, музо, панночко **цнотлива**, ходи до мене **(Котл.)**.

І воза не возила, та двір украсила (кажуть про дівчину, що вийшла заміж. — **А. Б.) цнотливою (Ном.)**.

Я **чесна** дівиця і чесного роду, йду до броду брати воду, щоб до сонця вмиться **(Нп.)**.

НЕЗАЙМАНИЙ, НЕЗАЧІПЛИВИЙ, НЕПОЧАТИЙ, НЕТОРКАНИЙ, НЕТОРКНУТИЙ.

1) Незаймані місця, землі, ліси тощо, до яких не торкалася рука людини. де не було й сліду людської ноги; 2) про непочату роботу, якусь справу тощо...

Вечеря холола **незаймана (Шер.)**.

Кармалюк, не поспішаючи, привів вола до воза, зібрав у торбу **непочату** тараню і черствий хліб **(Куч.)**.

І кашу подали — **непочата** стоїть: і не диковина — забули посолить **(Боров.)**.

Роботи в нас **непочатий** край **(Риб.)**.

Послана на кушетці й **неторкана** постіль особливо ріже око **(Коцюб.)**.

Жалібно шелестіло сухе листя **неторкнутої** кукурудзи **(Борз.)**.

НЕЗАКІНЧЕНИЙ див. НЕЗАВЕРШЕНИЙ

НЕЗАЛЕЖНИЙ, НЕПІДЛЕГЛИЙ, НЕПІДНЕВОЛЬНИЙ, НЕПІДХИЛЬНИЙ, САМОСТІЙНИЙ

В ній, **незалежній**, прямій і гордій, виявилася та щира чутлива ніжність, що часто становить таку високу красу жінки **(Кундз.)**.

Непідлеглий чоловік — птах, куди сходів, туди й полетів **(Нпр.)**.

Непідлегла воля духу **(Кул.)**.

Вона почула в собі дух **самостійної** господині **(Н.-Л.)**.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ, НЕПІДВЛАДНІСТЬ, НЕПІДЛЕГЛІСТЬ, НЕПІДХИЛЬНІСТЬ, САМОСТІЙНІСТЬ

Ми відстояли свою честь, свободу і **незалежність (Р. У.)**.

Весь міжнародний досвід учить, що така держава, як Україна, щоб захистити свою **самостійність** від зовнішнього нападу, повинна була шукати союзу з сусідніми державами **(Мануїльський)**.

НЕЗАЛЮДНЕНИЙ див. НЕЗАСЕЛЕНИЙ

НЕЗАМКНЕНИЙ, НЕЗАМКНУТИЙ, НЕЗАПЕРТИЙ, НЕЗАЩЕПЛЕНИЙ, НЕЗАСУНЕНИЙ

Про незамкнені двері в будь-якому приміщенні, шухлядах, в столах, шафах тощо.

1. НЕЗАМКНЕНИЙ, НЕЗАМКНУТИЙ замком висячим чи внутрішнім;

2. НЕЗАПЕРТИЙ на замок, на засув, на защіпку (гачок).

3. НЕЗАЩЕПНЕНИЙ лише на защепку, на гачок;

4. НЕЗАСУНЕНИЙ лише на засув,

5. ПЕРЕНОСНЕ ЗНАЧЕННЯ.

Почула, що хтось таки **зайшов у незамкнені** парадні двері **(Ле)**.

Чи довго буде ще мені в оцій **незамкнутій** тюрмі понад оцим нікчемним морем нудити світом? **(Шевч.)**.

У **незаперті** двері не грюкають **(Нпр.)**.

І грюкав вітер цілу ніч **незащепнутими** віконницями **(Фм.)**.

НЕЗАМОЖНИЙ див. БІДНИЙ

НЕЗАМОЖНИК див. БІДНЯК

НЕЗАПАМ'ЯТНИЙ див. ДАВНІЙ

НЕЗАПЕРЕЧНИЙ, БЕЗЗАПЕРЕЧНИЙ, БЕЗПЕРЕЧНИЙ, БЕЗСПІРНИЙ, БЕЗСУМНІВНИЙ, БЕЗУМОВНИЙ, ОЧЕВИДНИЙ, САМОЗРОЗУМІЛИЙ

Про дії, факти, вчинки тощо, що виключають будь-які сумніви в їхньому здійсненні.

Досягнення наших письменників і митців **великі, незаперечні (Л. Г.)**.

Його перемога була **безперечна (Ле)**.

Це **безспірний** і **безсумнівний** факт, що бригада Павленка виконає і цю роботу завчасно і доброякісно **(З газет)**.

Се ж очевидна **несправедливість (Коцюб.)**.

НЕЗАПЕРЕЧНІСТЬ, БЕЗПЕРЕЧНІСТЬ, БЕЗСПІРНІСТЬ, БЕЗСУМНІВНІСТЬ, БЕЗУМОВНІСТЬ, ОЧЕВИДНІСТЬ

Незаперечність факту зробленої роботи є істина, що не вимагає ніяких доказів **(Фм.)**.

Безперечність цих наслідків грунтується на живих людях та їхній роботі.

Дядько... уперся, що до Криниці найменше десять верстов. Ми іронічно хитаємо головами і, щоб зламати, нарешті упертість дядька найбільш педагогічним способом, способом **очевидності**, наймаємо підводу **(Коцюб.)**.

НЕЗАПЕРЕЧНО, БЕЗПЕРЕЧНО, БЕЗСПІРНО, БЕЗСУПЕРЕЧНО, БЕЗСУМНІВНО, БЕЗУМОВНО, ОЧЕВИДНО

Ці завдання під силу нашим колгоспам, і ми **безперечно** з ними впораємось **(Р. У.)**.

XVIII з'їзд **безспірно** є видатною віхою в житті нашої партії і всього світового комуністичного руху **(«Комуніст»**, 1939, IV).

Що з тобою, Антоне? Антін, **очевидно**, вагався. Йому не хотілось сказати і разом боляче хотілось, щоб жінка питала **(Коцюб.)**.

Для нього (Франка) вже **очевидно**, що тільки революційним шляхом, шляхом упертих класових боїв український народ може позбутися ярма і добитися визволення **(Козл.)**.

Для мене **очевидно**, що ви не бережетесь, не слухаєте, певно, добрих порад і наражаєтесь на небезпечність **(Коцюб.)**.

А вона озирнулася раз, озирнулася другий раз і, **очевидно**, все пізнавала мене **(Фр.)**.

З поїзда вийшло лише кілька пасажирів. **Очевидно**, то були місцеві, вони одразу кудись зникли **(Козач.)**.

НЕЗАПЕРТИЙ див. НЕЗАМКНЕНИЙ

НЕЗАПЛЯМОВАНИЙ, БІЛИЙ, ГОЖИЙ, НЕЗАКАЛЯНИЙ, НЕЗАПЛЯМЛЕНИЙ, ПОГОЖИЙ, ПРОЗІРНИЙ, ПРОЗОРИЙ, ЧИСТИЙ

1. НЕЗАПЛЯМОВАНИЙ, НЕЗАПЛЯМЛЕНИЙ використовують, коли йдеться про добросумлінну репутацію людини, рідше про чисті білі речі, матеріали тощо.

2. БІЛИЙ — про зовнішній вигляд всього того, що бачить людина: білизна (без жодної плямочки) постелі; про білі речі, предмети, птахи, природні явища тощо.

3. ГОЖИЙ, ПОГОЖИЙ — про зовнішні ознаки води (чистої, непочатої, прозорої), про чисте (без жодної хмаринки) прозоре небо; про чисте свіже повітря; про погідний (світлий, ясний) день тощо.

4. ЧИСТИЙ — про воду, небо, повітря, рідше охайну зовні людину, її поведінку, про чисті речі тощо.

Знатен був сей чоловік тим, що прожив довгий вік **незаплямований** нічим **(Нпр.)**.

Геть понад морем, над хвилями синіми в'ються не спиняться чаєчки **білі (Л. У.)**.

Довкола все було **вкрите білою**, свіжою, пухнастою пеленою **(Бажан)**.

Надходить важка **біла** хмара **(Л. У.)**.

Щонеділі на ньому сорочечка **біла**, неплатана **(Кв.-О.)**.

Як хороше, як весело на **білім** світі жить **(Гліб.)**.

Бувай здорова, **гожа**, як вода, весела, як весна **(Ном.)**.

Непогожа в ставу вода — летять (утята) до криниці **(Чуб.)**.

Непогожа вода — збаламучена, брудна.

З **погожої** криниченьки коня напувати **(Грінч.)**.

Погожий сонячний день **(Кул.)**.

Погожий вітер дме **(С. Г.)**.

Погожий — тихий, приємний; рідше — попутний.

Річок **прозорих** чисті води **(Щог.)**.

Світ проходить крізь скло, бо воно **прозоре (С. Г.)**.

Поділ, втягаючись рогом у Дніпро, неначе плавав на синій тихій **прозорій** воді з своїми церквами й будинками **(Н.-Л.)**.

Ой гляну я в **чисту** воду да на свою вроду **(Нп.)**.

Таке просо **чисте** та велике **(Рудч.)**.

Бог дасть долю і в **чистім** полю **(Нпр.)**.

Чисте — незаросле бур'янами.

Чиста совість — краща золота **(Нпр.)**.

НЕЗАПРИМІТНИЙ див. НЕПРИМІТНИЙ

НЕЗАСЕЛЕНИЙ, БЕЗЛЮДНИЙ, НЕЖИЛИЙ, НЕЗЛАГОДЖЕНИЙ, ПУСТКА

Про незаселені людьми простори на землі; про незалюднені (пусті) приміщення будь-якого типу.

Не заселена ніким хата пусткою стояла **(Фм.)**.

На **безлюдному** березі моря одинока хатина стоїть **(Л. У.)**.

Вулиці були **безлюдні (Коцюб.)**.

І в дворі бур'яни буйні поросли. Навіть у покоях, **нежилих** зараз, в дірки вікон видно було пасма бур'яну **(Гол.)**.

Незалюднена хата пусткою смердить **(Нпр.)**.

У нашого Галагана вишивана хустка, буде в наших озерянів не одная **пустка (Нп.)**.

В цій пісні йдеться про незаселену людьми хату. Пісня побудована на основі побутових звичаїв українського народу. На свіжій могилі померлого на хрест чіпляли або білу хустку, або вигаптувану по краях чорними нитками якусь незатійливу кайомку. На хрест незаміжньої померлої дівчини чіпляли рушник, вигаптуваний різнобарвною орнаментикою рослинності— калина, квіти тощо.

НЕЗАСТОСОВНИЙ, НЕВЖИВАНИЙ, НЕПРИДАТНИЙ

1. Про речі, предмети, їжу тощо, непридатні для користування та споживання людиною;

2. Про людину, непридатну до якоїсь роботи.

Отож лежить, тільки місце займає, ні до чого **незастосовна** річ **(Фм.)**.

Невживана річ — покидьок **(Нпр.)**.

Отаманша винесла на вечерю (забродчикам) черствого хліба і вчорашньої смаженої риби, котру в інший час вона викидала качкам як **непридатний** для людей поживок **(Н.-Л.)**.

Я вирішила взятися за вирощування льону, хоч мене й лякали, що це не буряки, що в нас земля для льону **непридатна** і т. ін. **(Р. У.)**.

Саша Кулешов роздобув десь глечик **непридатної** для пиття води **(Смол.)**.

НЕЗАСУНЕНИЙ див. НЕЗАМКНЕНИЙ

НЕЗАТИШНИЙ, НЕВИГІДНИЙ, НЕЗАХИСНИЙ

Мати. ...І що се за манаття на тобі? Воно ж і **невигідне** при роботі **(Л. У.)**.

НЕЗАТИШНО, НЕВИГІДНО

На аеродромі було пусто, **незатишно** і холодно **(Собко)**.

Здавалось, що ляльці холодно і **невигідно (Л. У.)**.

НЕЗБАГНЕННИЙ див. НЕДОВІДОМИЙ, НЕВИМОВНИЙ

НЕЧЕСАНИЙ, ЗАВИХРЕНИЙ, ЗАКУЙОВДЖЕНИЙ, ЗАПАТЛАНИЙ, НЕПРИЧЕСАНИЙ, РОЗКУДЛАНИЙ, РОЗКУДОВЧЕНИЙ, РОЗПУЙДАНИЙ, РОЗКУЙОВДЖЕНИЙ, РОЗПАТЛАНИЙ, СКУДЛАНИЙ, СКУЙОВДЖЕНИЙ

Вона стояла перед ним бліда з яскраво блискучими очима і **незачесаним** волоссям **(Собко)**.

І наглий вітер збив з чола назад їх непокірне **звихрене** волосся **(Бажан)**.

Непричесане волосся, мов хміль, обплутало його голову й вибивалося з-під шапки на лоб **(Фм.)**.

На голові волосся було **розкудлане (Н.-Л.)**.

Волосся йому **розкуйовджене (Кв.-О.)**.

Так **розкуйданий** і ходить по двору, світить **запатланим** волоссям **(Фм.)**.

Федір пізно вернувся додому, **розкуйданий**, без шапки **(Мирн.)**.

Попереду несли Зіньку **розпатлану** і розхристану, неначе мертву **(Стор.)**.

Скуйовдженого чуба й гребінка не бере **(Нпр.)**.

НЕЗАЩЕПНЕНИЙ див. НЕЗАМКНЕНИЙ

НЕЗБАГНЕННИЙ див. НЕВІДОМИЙ, НЕЗРОЗУМІЛИЙ

НЕЗБАГНЕННО див. НЕДОВІДОМО, НЕЗРОЗУМІЛО

НЕЗБОРИМИЙ, НЕЗБОРНИЙ, НЕЗДОЛАННИЙ, НЕЗЛАМНИЙ, НЕПЕРЕБОРНИЙ, НЕПЕРЕМОЖНИЙ, НЕПОБОРНИЙ, НЕПОДОЛАННИЙ, НЕСКОРЕНИЙ

Проти нової війни, **незборимі**, смілі, всі трудящі всіх країн: чорні, жовті, білі **(Бойко)**.

Кривоніс. Іде Хмель, як орел з орлятами, веде силу **незборимy (Корн.)**.

Славлю армію свою! **Нездоланна** в неї сила, рідну землю захистила від ворожої орди в час напасті, в час біди **(Швець)**.

Священною клятвою серць всенародних ми стверджуєм волю **незламну** свою: в боях переможних, в трудах благородних кріпити радянську сім'ю **(«Слово...»)**.

Мов доля **необорна**, була її краса, і чорна, мов те горе, була її коса **(Л. У.)**.

Розлягайся, скибо чорна, сійся зерно і рости! Наша сила **необорна** в далечінь кладе мости **(М. Р.)**.

Незабаром почалися морози, і шхуна знову спинилась у **непереборних** для неї льодах **(Трубл.)**.

Непереможна цікавість тягла Олега до низеньких дверцят комірчини **(Донч.)**.

Непереможна сила мене примушує за нею простувати **(Л. У.)**.

Заклекотів могутній вал **непереборних** сил **(Дор.)**.

Я, **неподоланий**, загляну смерті в очі. Я не зійду з путі, свою обравши путь **(Бажан.)**.

НЕЗБОРИМО, НЕЗБОРНО, НЕЗДОЛАННО, НЕПЕРЕБОРНО, НЕПЕРЕМОЖНО, НЕПОБОРНО

Незборимо сильне враження справляє на всіх її дивні променисті очі **(Ряб.)**.

Трудівниче і воїне! Діло ти вершиш у віках святеє. Неутомно, **незборно**, сміло до мети прямуй однієї **(М. Р.)**.

Похід гримить **нездоланно (Ус.)**.

Непереможно прагну я поставить там високо червону короговку, де й сам орел гніздо не сміє звить **(Л. У.)**.

НЕЗВАНИЙ див. НЕКЛИКАНИЙ

НЕЗВИКЛИЙ, НЕЗВИЧНИЙ

Незвикла до думок голова її якось недобре працювала, зате серце її чуло, що тут щось не так **(Коцюб.)**.

Тарас розумів усе, прислухаючись до **незвичних** звуків чужої мови **(Ільч.)**.

Мудрий по довгій **незвичній** для нього мовчанці прокашлявся **(Верш.)**.

Над царством льодів через полюс Північний мій шлях простелявся далекий, **незвичний (Ол.)**.

НЕЗВИЧАЙНИЙ, ВИКЛЮЧНИЙ, ВИНЯТКОВИЙ, РІДКІСНИЙ

Прокинувся від **незвичайного** шуму **(Борз.)**.

Доки **незвичайні** гості їли, сторож, сівши обік них, оповідав, що діється на світі **(Фр.)**.

Запінившись і хропучи, схарапуджений кінь летить щодуху, відчувши на собі **незвичайного** їздця **(Гонч.)**.

Подаруй моїй жінці яке там **незвичайне** слово, зроби мені таку велику ласку, сестро моя рідненька **(М. В.)**.

Слово «подаруй» вжито в значенні «пробач».

(Олеся) велична, хороша, до всякого

привітна й ласкава... а де вже помітила що **незвичайне**, то так погляне, наче холодною водою зіллє і одійде собі геть **(М. В.)**.

Перед з'їздом стояло завдання **винятковоі** ваги **(Р. У.)**.

В колгоспі «Червона нива» вирощують особливі **рідкісні** сорти ярової пшениці **(З газет)**.

Див. НАДЗВИЧАЙНИЙ, НЕЧЕМНИЙ

НЕЗВИЧАЙНІСТЬ, ВИКЛЮЧНІСТЬ, ВИНЯТКОВІСТЬ, РІДКІСНІСТЬ

Вона почувала свою **незвичайність** і просто заговорила про те, що в їх обох було на душі **(Н.-Л.)**.

Виключність його поведінки була прикладом для інших **(Фм.)**.

Винятковість не робить окраси людині **(Нпр.)**.

НЕЗВИЧАЙНО, ВИКЛЮЧНО, ВИНЯТКОВО, РІДКІСНО

Після **незвичайно** довгої і лагідної осені настала відразу люта зима **(Фр.)**.

— Чого він до нас їздить? Я вже сьогодні йому й руки не подала, — каже раз мати, вирядивши Саєнка. — **Незвичайно** зробили... Саєнко — чоловік як слід **(Мирн.)**:

— Зміркуй лише сама: дізнатись можуть люди... Неслава, поговір, — і що з тобою буде? Отак любитися — **це ж незвичайно** гріх (перекл. **М. Р.**).

Законодавча влада СРСР здійснюється **виключно** Верховною Радою СРСР **(Конституція СРСР)**.

Будеш **винятково** добрим — злижуть, а поганим — сплюють **(Нпр.)**.

НЕЗГІДНІСТЬ див. НЕЗГОДА

НЕЗГІРШИЙ, НЕГІРШИЙ

Мартіан. ...Мій син одважної, твердої вдачі, — **незгірший** був би з нього проповідник **(Л. У.)**.

Гарний Савка, та **не гірша** й Варка **(Нпр.)**.

НЕЗГЛИБИМИЙ — НЕВИЧЕРПНИЙ

НЕЗГОДА, ЗВАДА, НЕЗГІДНІСТЬ, НЕЗЛАГОДА, НЕЛАГОДА, НЕЛАД, НЕПОЛАДКИ, РОЗБРАТ, РОЗЛАД, РОЗЛАДДЯ, РОЗРАДА, ЧВАРИ

Компоненти даної групи виражають в основному незгоду між людьми, що виникає з різних причин: 1) питання родинного чи суспільного життя; 2) поглядів, думок про все, що оточує людину; 3) при виконанні роботи, завдання тощо.

Часто — незгода може перерости у ворожнечу, сварку, навіть бійку. Як колись говорили: військові чвари (застарілий вислів).

Згода будує, а незгода руйнує (Нпр.).

— Згода, діти, будує, а **незгода** руйнує,— повчала нас мати **(Козл.)**.

— Чуєш, зараз мені погодись з жінкою!.. Щоб мені не було межи вами **незгоди (Коцюб.)**.

Настали жнива — давай нашу ціну: **незгода** — назувай сам постоли та й гайда з серпом на поле **(Коцюб.)**.

Лучче солом'яна згода, як золота **звада (Нпр.)**.

При **незгідності** двох думок родиться третя **(Нпр.)**.

Родинні **незлагоди** між батьками іноді тьмарили його безжурні дні **(Головко)**.

Бо ти старий, а я молода, то буде між нами **незлагода (Грінч.)**.

Ой ти старий, а я молода, тим між нами **нелагода (Нп.)**.

Лад будує, а **нелад** руйнує **(Нпр.)**.

У перші місяці роботи в новому цеху було чимало виробничих **неполадок (Р. У.)**.

Жили добре, а пішло у них на **розбрат (С. Г.)**.

Розбрат — незгода, що перетворюється у ворожнечу.

Між рідними **розладдя** пішло **(Мирн.)**.

І піде між людьми **розладдя**, ворожнечі **(Мирн.)**.

Привести в **розлад (Котл.)**.

З тобою недоля нас кревно з'єднала — не буде між нами **розради (Стар.)**.

Розказували кобзарі нам про війни і **чвари (Шевч.)**.

НЕЗГРАБА див. ВАЙЛО, МАРУДА

НЕЗГРАБНИЙ див. НЕДОЛАДНИЙ, НЕОКОВИРНИЙ

НЕЗГРАБНІСТЬ див. НЕДОЛАДНІСТЬ

НЕЗГРАБНО див. НЕДОЛАДНО, НЕОКОВИРНО

НЕЗДАРА див. НЕДОТЕПА

НЕЗДАРНИЙ див. НЕДОТЕПНИЙ

НЕЗДАТНИЙ див. НЕСПРОМОЖНИЙ

НЕЗДАТНІСТЬ див. НЕСПРОМОЖНІСТЬ

НЕЗДІБНИЙ див. НЕДОТЕПНИЙ

НЕЗДІЙСНЕННИЙ див. НЕВИКОНАННИЙ

НЕЗДОЛАННИЙ див. НЕЗБОРИМИЙ

НЕЗДОЛАННО див. НЕЗБОРИМО

НЕЗДОЛЯЩИЙ див. СЛАБОСИЛЬНИЙ

НЕЗДОЛЬНИЙ див. СЛАБОСИЛЬНИЙ

НЕЗДОРОВИЙ, БОЛЯЩИЙ, НЕДУЖИЙ, СЛАБИЙ, ТРУДНИЙ, ХВОРИЙ

1) Про хвору людину; 2) в переносному значенні.

Як робити — **нездоровий**, а їсти — передній **(Нпр.)**.

Гнила та **нездорова** зима зовсім оголила дахи й торці **(Ільч.)**.

Які села проходжала, **болящих** питала і травами напувала **(Шевч.)**.

На високій кроваті, у подушках, лежить **недужа** — жовта, як з воску, і тихо слабі очі дивляться **(М. В.)**.

Маланка була **недужа**, осунулась зразу і не щодня виходила з хати **(Коцюб.)**.

Мільця не хотіла й глянути на **недужого (Фр.)**.

Дуже слабий лежить — там такий **трудний**, що от-от умре **(СУС)**.

Не вставай: ти **хвора (Шевч.)**.

Хворий лежить, та без пам'яті хліб їсть **(Ном.)**.

НЕЗДОРОВИТИСЯ, НЕЗДУЖАТИ(СЯ) Див. НЕЗДОРОВИЙ, ХВОРІТИ

Незважаючи на те, що Маяковському **нездоровилося**, він читав вірші блискуче, з великим піднесенням і пристрастю **(Л. Г.)**.

Хоч мені трохи і **нездоровиться**, але я працюю, висиджую свої години за столом **(Коцюб.)**.

Два дні **нездужала** та мучилась бідна Соломія **(Н.-Л.)**.

Так щось **нездужається** мені **(Грінч.)**.

НЕЗДОРОВ'Я див. ХВОРІСТЬ

НЕЗИЧЛИВИЙ див. НЕДОБРОЗИЧЛИВИЙ

НЕЗЛАГІДНИЙ див. НЕВЖИВЧИВИЙ

НЕЗЛАГІДНІСТЬ див. НЕВЖИВЧИВІСТЬ

НЕЗЛАГОДА див. НЕЗГОДА

НЕЗЛАМНИЙ, ТВЕРДИЙ, НЕПОХИТНИЙ, РІШУЧИЙ

Про вольовий характер людини.

Див. НЕРУШИМИЙ, НЕЗБОРИМИЙ

Ми від батьків **незламних** і суворих дістали в спадщину звитяги й слави шлях **(Дмитерко)**.

Благословіть дітей своїх **твердими** руками **(Шевч.)**.

Він (Ватутін) вів полки до київських висот на боротьбу за місто златоглаве. Він **непохитний** воїн-патріот, . . . **(Бажан)**.

НЕЗЛАМНИЙ див. НЕЗБОРИМИЙ

НЕЗЛАМНІСТЬ див. НЕРУШИМІСТЬ

НЕЗЛАМНО див. НЕРУШИМО

НЕЗЛИЙ, ДОБРИЙ

І мене в сім'ї великій, в сім'ї вольній, новій не забудьте пом'янути **незлим** тихим словом **(Шевч.)**.

Все забула і злеє й **незлее**, всіх простила, всіх любила **(Шевч.)**.

Спасибі вам, серце, за **добреє** слово **(Коцюб.)**.

НЕЗЛІЧЕННИЙ, НЕЗЛІЧИМИЙ, НЕЗЧИСЛЕННИЙ

Він перешкоди славно поборов і **незліченний** скарб тоді знайшов **(Бажан)**.

Шикувались **незчисленними** рядами пишні пшеничні копи **(Десн.)**.

Мінливим сяйвом сходять у високості **незлічимі** зорі **(Риб.)**.

Люду **незлічима** сила, хіба могли усіх вмістить панські палати? **(Горд.)**.

НЕЗЛОБИВИЙ, БЕЗЗЛОБНИЙ, ДОБРОДУШНИЙ, НЕЗЛОБНИЙ

Про лагідний, добрий, незлий характер, вдачу людини.

Смуток **незлобивий**, чистий, як степове небо, загорівся в усіх у грудях ясним жарким полум'ям **(Вас.)**.

Хома дувся і робив страшні очі. Але Ференц (художник) надав його обличчю простодушного виразу, **беззлобної** веселої лукавості **(Гонч.)**.

Весела й **добродушна** вдача Іванова не раз ставала їм у пригоді при довгій і важкій блуканині по чужих краях **(Коцюб.)**.

Людей **незлобних**, праведних дітей, жрете (щенята) скажені **(Шевч.)**.

НЕЗЛОМАНІСТЬ, НЕЗЛАМНІСТЬ, НЕПОРУШНІСТЬ, НЕПОХИТНІСТЬ

Див. СТІЙКІСТЬ, ТВЕРДІСТЬ

Дух цих диких, ялових, голих скель... обняв душі покривджених, і вони йшли обороняти свою честь і своє право з **незломанністю** суворої Яйли **(Коцюб.)**.

Нема у світі нічого величніш людини, дерзання її і **незламності** й сили волінь **(Криж.)**.

На узвишші височів залитий сонцем знак недоторканості і **непорушності** рідної землі — смугастий прикордонний стовп **(Риб.)**.

Ленін з усією рішучістю і **непохитністю** відстояв на II з'їзді положення про диктатуру пролетаріату **(50 років КПРС)**.

НЕЗМІННИЙ, СТАЛИЙ, ПОСТІЙНИЙ

Збризкуючи водою долівку, замітав сіни в правлінні колгоспу **незмінний** сторож Пилип Йовка **(Скляр.)**.

Сулак смокче **незмінну** люльку **(Риб.)**.

Постійний мешканець села Мирон Блоха наважився піти працювати на шахту. **(З газет)**.

НЕЗМІРКОВАНИЙ див. НЕКМІТЛИВИЙ

НЕЗМІРНИЙ див. БЕЗМЕЖНИЙ, НЕВИМІРНИЙ

НЕЗМОВКНИЙ див. БЕЗПЕРЕРВНИЙ

НЕЗМОВКНО див. БЕЗПЕРЕРВНО

НЕЗНАЙОМИЙ див. НЕВІДОМИЙ

НЕЗНАНИЙ див. НЕВІДОМИЙ
НЕЗНАННЯ, НЕЗНАЙОМІСТЬ, НЕОБІЗНАНІСТЬ

Незнайомість з тутешніми місцями заважала йому знайти найкоротший шлях до хутора, де розташувалися на ночівлю заробітчани **(Фм.)**.

НЕЗНАРОШНО див. НЕВМИСНО
НЕЗНАТЬ див. НЕВІДЬ
НЕЗНОСНИЙ див. НЕВИНОСНИЙ
НЕЗНОСНО див. НЕВИНОСНО
НЕЗРАДЛИВИЙ, ВІДДАНИЙ, ВІРНИЙ

Згадуючи давні дні криваві і неправди чорні віки, Київ трудівничий шле Варшаві потиск **незрадливої** руки **(М. Р.)**.

У члени партії приймаються свідомі, активні і **віддані** справі комунізму робітники, селяни й інтеліґенти **(Статут КПРС)**.

Прийдуть увінчані, оспівані вожді, що зброї **вірної** не клали і тоді, коли тяжка журба на всю лягла країну (перекл. **М. Р.)**.

НЕЗРАДЛИВО, ВІДДАНО, ВІРНО

Він все своє життя віддав мистецтву щиро й **незрадливо (Мур.)**.

Кого **вірно** люблю та й не наговорюся **(Нп.)**.

Хто **вірно** кохає, той часто вітає **(Ном.)**.

НЕЗРИМИЙ див. НЕВИДИМИЙ
НЕЗРОЗУМІЛИЙ, НЕДОВІДОМИЙ, НЕЗБАГНЕННИЙ, НЕЯСНИЙ, НЕРОЗГАДАНИЙ

Потім вони чули музику, далеку, **незрозумілу**, прекрасну **(Гонч.)**.

І ось тут саме сталось щось дивне, **незрозуміле (Коцюб.)**.

Але все-таки якийсь тайний **недовідомий** голос шепче йому, що се була найщасливіша пора його життя **(Фр.)**.

Мить ми сиділи нерухомо, сповнені теплою хвилею якихось **незбагненних** почуттів **(Грим.)**.

Долітали **неясні** звуки розмови пасажирів, що розташувалися на ніч недалеко над шляхом **(Трубл.)**.

Як **неясний** сон, Антон пригадував якусь розмову, якісь незнайомі обличчя **(Ткач)**.

На його чолі ясно одзначалась мука **нерозгаданого** питання **(Вас.)**.

НЕЗРОЗУМІЛО, НЕЗБАГНЕННО, НЕЯСНО

Людині, яка народилась і виросла в умовах Радянської влади, стає **незрозуміло**, як це так, що такий, наприклад, талановитий і плодотворний письменник, як Іван Франко, та мусив жити у злигоднях **(Козл.)**.

Що **незбагненно** сприймеш, те швидко й забудеш **(Нпр.)**.

Мотря й Оришка сиділи на полу, і перед ними на стільчику **неясно** блимав каганець — от-от збирався погаснути **(Мирн.)**.

НЕЗРУЧНИЙ див. НЕВИГІДНИЙ
НЕЗРУЧНІСТЬ — НЕВИГІДНІСТЬ
НЕЗРУЧНО » НЕВИГІДНО
НЕЗРУШЕНИЙ, НЕДВИЖНИЙ, НЕПОДВИЖНИЙ, НЕПОРУШНИЙ, НЕРУХОМИЙ, НЕРУШИМИЙ

Хто з мертвих літ **незрушну** брилу тонким різцем і долотом на постать обернув прекрасну **(М. Р.)**.

В блакиті він (беркут) завис **недвижний**, розпростертий **(Фр.)**.

В пустелі стояла **непорушна, недвижна** спека **(Смол.)**.

Висять рої, як кетяги пахучі, і навіть сонце, мов достиглий плід, здається **непорушним... (М. Р.)**

Стою — мов скеля, **непорушний (Тич.)**.

Пішов Артем. А мати стояла на місці **нерухома**, дивлячись синові вслід, доки й на горб вийшов **(Гол.)**.

А ліс ще якусь хвилинку стояв **нерухомий**, мов мертвий **(Коцюб.)**.

На вулиці була **нерухома** тиша **(Панч)**.

НЕЗРУШНО, НЕДВИЖНО, НЕПОДВИЖНО

Небозвід лежав **незрушно** так, немов загрузлий в чорну твань ішак (перекл. **Бажана)**.

В білім цвіту стоять **непорушно** дерева **(Трубл.)**.

Дівчина стояла **нерухомо**, мов тополя, похилена осіннім вітром **(Гонч.)**.

А Соломія все сиділа **нерушимо**, підперла щоку долонею і дивилась на полум'я, що палало в печі **(Н.-Л.)**.

А там, мов вежі, башти фантастичні, **недвижно** темні дерева стоять **(Фр.)**.

Степ лежав **недвижно**, поритий рівчаками, залитий сонцем **(Десн.)**.

НЕЗРЯЧИЙ див. СЛІПИЙ
НЕЗУГАРНИЙ див. НЕДОЛАДНИЙ, НЕДОТЕПНИЙ
НЕЗУГАРНО див. НЕДОЛАДНО, НЕДОТЕПНО
НЕЗЧИСЛЕННИЙ див. НЕЗЛІЧЕННИЙ
НЕІМУЩИЙ див. БІДНИЙ
НЕІНТЕРЕСНИЙ, НЕДОПИТЛИВИЙ, НЕЦІКАВИЙ

Неінтересна доповідь не могла задовольнити аудиторію слухачів **(З газет)**.

Недопитливий та байдужий — одного поля ягоди **(Нпр.)**.

НЕІСТОТНИЙ, НЕПОСУТНІЙ, НЕЦІКАВИЙ

Ярина враз опустила самопал, як дити-

на надто важку для неї і **нецікаву** іграшку **(Панч)**.

НЕЙМОВІРА, НЕЙМОВІРНИЙ

Ніхто навіть не підходив ближче: усі з острахом, з **неймовірою** стежили за кожним моїм рухом **(Коцюб)**.

— А коли б воно нам не нашкодило,— увернув хтось **неймовірний**.— Хто? Він? — оступився Крижов.— Ніколи! Ні зроду-віку! Ми його знаємо, як облуплену овечку... **(Мирн.)**.

НЕЙМОВІРНИЙ, НЕМИСЛИМИЙ, НЕМОЖЛИВИЙ, НЕПРАВДОПОДІБНИЙ, НЕУЯВНИЙ

В цю мить трапилось **неймовірне**: ще й досі не можу я збагнути, як воно сталося **(Риб.)**.

Тої ночі і вві сні ввижались Юркові **неймовірні** пригоди **(Козач.)**.

Глаша відчула **неймовірну** втому **(Бойч.)**.

І трапився зі мною **немислимий** випадок, якого, поки й житиму, не забуду **(Фм.)**.

Для людського ума **неможливого** нічого нема **(Нпр.)**.

Неправдоподібне тільки в казці буває **(Нпр.)**.

НЕЙМОВІРНІСТЬ, НЕМОЖЛИВІСТЬ, НЕПРАВДОПОДІБНІСТЬ

Велична мелодія, швидко наростаючи і міцніючи, з казковою **неймовірністю** розгортається в могутнє гармонійне море **(Гонч.)**.

Вона глянула на нього скоса, і в голосі її забреніла іронія: — А ви таки до **неймовірності** великодушні **(Л. У.)**.

Запілля треба шукати якраз там, де сама **неправдоподібність** законспіровує його якнайглибше **(Смолич)**.

НЕЙМОВІРНО, НЕПРАВДОПОДІБНО

Події розгорталися **неймовірно** швидко **(Трубл.)**.

Неправдоподібно казати — брехати **(Нпр.)**.

НЕКВАПЛИВИЙ, НЕСКВАПЛИВИЙ, НЕСПІШНИЙ

Слався безшумний **некваплівий** дощ **(Риб.)**.

Борис, не поспішаючи, обійшов навколо стадіону, потім ніби сама земля штовхнула його вперед, і він перейшов на легкий, **неспішний** біг **(Собко)**.

НЕКВАПЛИВО, НЕКВАПНО, НЕКВАПОМ, ПОСПІШНО, НЕСКВАПЛИВО

Гість **некваплівО** витяг махорку, скрутив цигарку і закурив **(Бойч.)**.

Між тими сторчуватими стіжками в танучих димах **некваплно** рухалися постаті бійців **(Гонч.)**.

Він спинився і **некваплом** наблизився до виходу з печери **(Смол.)**.

НЕКЛИКАНИЙ, НЕЗВАНИЙ, НЕПРОХАНИЙ, НЕПРОШЕНИЙ

Р у ф і н. ...Прийшов ось Галлій Круста, рідкий гість, прийшов **некликаний (Л. У.)**.

Незваному гостю місце за дверима **(Нпр.)**.

Дві **непрохані** сльозинки викочуються з очей **(Козач.)**.

Киргат відвернувся, щоб приховати **непрошену** усмішку **(Шовк.)**.

Непрошений гість, що застане, те й з'їсть **(Нпр.)**.

НЕКМІТЛИВИЙ, НЕДОГАДЛИВИЙ, НЕЗМІРКОВАНИЙ, НЕТЯМКИЙ, НЕТЯМОВИТИЙ

Некмітливому скажи та ще й у рот положи **(Нпр.)**.

Такий **недогадливий**, на нього сільце плетуть, а він ногу підставля **(Нпр.)**.

От уже **нетямкий**: видно ж як удень, а йому все поночі... **(Фм.)**.

З таким же значенням, з емоційно негативним забарвленням використовують іноді й такі слова, як **нетямовитий, нетямущий.**

Компонент **незмірковний** використовують, коли йдеться про людину, яка довго про щось обдумує, розмірковує, вагаючись зробити якийсь висновок.

НЕКОРЕКТНИЙ див. НЕВВІЧЛИВИЙ

НЕКОРИСЛИВИЙ, БЕЗКОРИСЛИВИЙ

Іскров, Стрекаленко, Наташа, Вадим були щирими **некорисливими** людьми, багато працювали для інших, часто зовсім забуваючи про себе **(Бойч.)**.

НЕКОРИСНИЙ, ВАДКИЙ, ВАДЛИВИЙ, ЗГУБНИЙ, ШКІДЛИВИЙ

Вживання спиртних напоїв **некорисне**, воно впливає на здоров'я людини **(З газет)**.

Хліб глевкий для живота **вадкий (Нпр.)**.

Прокляття тим, хто хоче світ **залляти** вогнем і кров'ю **згубної** війни **(Забіла)**.

Сирий клімат був дуже **шкідливий** для здоров'я хворого **(Фм.)**.

НЕКРАСИВИЙ див. НЕГАРНИЙ, НЕВРОДЛИВИЙ

НЕКРАСИВО див. НЕГАРНО

НЕКРУТ, НОВОБРАНЕЦЬ

Про людину, переважно молодого віку, яку закликають до відбування військової повинності.

Сподівалась я невісточки, як ластівочки, собі на втіху... Пішла моя сподіванка слідом за **некрутами (М. В.)**.

А Оникій, нехай здоров буде, бо я учора заплакала за його, як почула, що у **некрути** братимуть **(С. Г.)**.

Понад садом зелененьким доріжка лежала, молодая туди пані **некрут** виряжала **(Нп.)**.

Рано-вранці **новобранці** виходили за село. А за ними, молодими, і дівча одно пішло **(Шевч.)**.

НЕКУКІБНИЦЯ, ЗАДРИПАНКА, НЕОХАЯ, НЕТІПАНКА, НЕТІПАХА, НЕХЛЮЯ, НЕЧУПАРА

Про неохайну біля когось, чогось і самої себе людину.

Мати. Якби ж я знала, що вона така **нехлюя, некукібниця!.. (Л. У.)**.

Мати. Узиваєш її **задрипанкою**, а сама... **(Л. У.)**.

Хто тебе візьме таку **нечупару? (Коцюб.)**.

— Посватав! Узяв добро! — шипіла вона з кривим усміхом.— Буде годувати чужі діти і жінку-**нетіпаху (Коцюб.)**.

НЕЛАД див. НЕЗГОДА

НЕЛАСКА, ЗНЕОХОТА, НЕЛАСКАВІСТЬ, НЕПРИХИЛЬНІСТЬ, НЕСХИЛЬНІСТЬ, НЕХІТЬ

Про байдуже ставлення людини до когось із людей, до чогось.

Кругом **неласка**, сміх та поговір **(Мал.)**.

Цікавий сон? Ну то розказуй. Вона любила спи. Але він зразу замовк. **Знеохота** опанувала його. Чи вона зрозуміє? **(Коцюб.)**.

Знеохота вжито в значенні — небажання, неласкаве ставлення.

Царські посли спізнали **неприхильність** гетьмана до Москви **(СУС)**.

В йому, непомітно для його самого, зростала **нехіть** до вчителя **(Коцюб.)**.

НЕЛАСКАВИЙ, НЕПРИВІТНИЙ, НЕПРИХИЛЬНИЙ, НЕПРИЯЗНИЙ

Компоненти даної групи **неласкавий, непривітний** використовують для характеристики непривітної, черствої, байдужої, холодної людини, іноді навіть ворожої.

Компоненти **неприхильний, неприязний** використовують з негативно забарвленим відтінком явної чи прихованої ворожості, недружелюбства до когось...

Неласкавий був погляд той, неначе яка іскра спалахнула з чорного його ока **(М. В.)**.

Вона боялась Підпари. Він був **неласкавий**, суворий **(Коцюб.)**.

Мавка. Чогось уже і ти став **непривітний (Л. У.)**.

Знала Марія, що всі Кавулі скупі, **неприхильні** до людини, користолюбні, хитрі, але ніколи не подумала, що вони здатні на такий злочин **(Вільде)**.

«Ач, гладуха — трясе салом, розносить поговір», — проводила вона ковалиху **неприязною** думкою **(Коцюб.)**.

— Нехай мені та пані й не сниться! — одмовив парубок, сідаючи проти мене.— Де вона й вродилась, така **неприязна (М. В.)**.

НЕЛАСКАВО, НЕПРИВІТНО, НЕПРИХИЛЬНО, НЕПРИЯЗНО

— А вам спиться? — **неласкаво** одказав він **(Мирн.)**.

Було вогко, **непривітно** і тихо **(Коцюб.)**.

Стьопа і Главлюк — єдині з усього екіпажу **«Лахтака»** не вживали тютюну і **неприхильно** ставилися до куріння **(Трубл.)**.

НЕЛЕГКИЙ, ВАЖКИЙ, МОРОЧЛИВИЙ, ТРУДНИЙ, ТЯЖКИЙ

Компоненти **нелегкий, важкий, тяжкий** використовують, коли йдеться про вагомість чогось, а також в переносному значенні. Компоненти **трудний, морочливий** використовують, коли якась робота, справа тощо вимагає при їх виконанні, крім певного зусилля, ще й багато клопоту, мороки.

Серед пожарів і тривоги, іще невиданих боях, пройшовши **нелегкі** дороги і подвигів огнистий шлях, прийшов солдат до перемоги . . . **(М. Р.)**.

Важкі побережні скелі зрива переможнеє море **(Л. У.)**.

З найближчих сіл лісовими стежками несли на плечах **важкі** човни **(Гонч.)**.

Між ними раптом з'явилась **важка**, кострубата постать Хоми **(Коцюб.)**.

Важким духом дише **(Ном.)**.

За дверима почулась **важка** хода **(Н.-Л.)**.

День був тихий, **важкий (Коцюб.)**.

Андрюші довелося зробити ще чимало в своєму невеличкому, але **морочливому** господарстві **(Собко)**.

Пані, серце се мої **трудні** гроші... я позбувся жінки своєї **(Рудч.)**.

Серце моє **трудне!** Чого ти бажаєш, що в тебе болить? **(Шевч.)**.

Там такий **трудний** чоловік, що навряд чи видужає **(Грінч.)**.

Тяжке колесо **(Н.-Л.)**.

Тяжкі часи **(Стор.)**.

Лихо **тяжке (Шевч.)**.

НЕЛЕГКО, ВАЖКО, ТРУДНО, ТЯЖКО

Тяжко-важко заспіває, як Січ руйнували **(Шевч.)**.

Трудно вийти з біди як каменю з води **(Нпр.)**.

НЕЗЛІЧЕНИЙ, НЕРАХОВАНИЙ

Непомітні та **незлічені** за водою пливуть літа. **(Криж.)**.

Нераховані гроші летять, як полова. **(Нпр.)**.

НЕЛУКАВИЙ, БЕЗХИТРИЙ, НЕМУД-

РИЙ, НЕХИТРИЙ, ПРАВДИВИЙ, ЩИРИЙ

Йдеться про відверту, правдиву, чесну людину.

Ходімо ж, доленько моя! Мій друже вбогий, **нелукавий (Шевч.)**.

Це була великої чесноти, **безхитра** людина. **(Фм.)**.

Привітай же в своїй славі мою убогу лепту — думу **немудрую** про чеха святого. **(Шевч.)**.

Дознаються небожата, чия на вас шкура, та й засудять, і премудрих **немудрі** одурять **(Шевч.)**.

Компонент **немудрі** вжито в значенні — щиросердний, нелукавий, простодушний...

Козак — душа **правдивая**, сорочки не має. **(Ном.)**.

Добра та рада, де **щирая** правда **(Ном.)**. **Щира** душа **(Ном.)**.

НЕЛУКАВО, НЕХИТРО, ПРАВДИВО, ЩИРО

Див.— НЕЛУКАВИЙ

Нехитро жив, правдиву й згадку нажив **(Нпр.)**.

Перед Богом стою і кажу **правдиво (Чуб.)**.

Правдиво ви свідкуєте **(Кул.)**.

Вона мене молодого **щиро** полюбила **(Метл.)**.

НЕЛЮБ, НЕЛЮБИЙ, НЕМИЛИЙ

1) Про нелюбого, немилого дівчині хлопця, жінці чоловіка і рідше про нелюбу жінку і 2) про людей, речі, про все нелюбе, що оточує людину.

Ні, мамо, не можна **нелюба** любить **(Греб.)**.

Хоче мене мати за **нелюба** дати **(Нп.)**.

Ой, лучче ж я буду в сирій землі гнити, як на білім світі із **нелюбом** жити **(Нп.)**.

Поховаю сина під церквою, **нелюбу** невістку під дзвіницею **(Нп.)**.

Ні, він не хоче жити з нею, він не може жити з **нелюбою (Коцюб.)**.

Хтось зі зла шарпонув, здавалося, темну завісу, ніби зачинив двері за **нелюбими** гостями **(Вас.)**.

Лучче ж умерти, ніж з **немилим** жити **(Метл.)**.

Світ мені став **немилий (С. Г.)**.

НЕЛЮБО, НЕМИЛО

Нелюбо — не слухай, брехать не мішай **(Нпр.)**.

Увіходить Василь, прийшов з суда, поставив ціпок, почоломкався з Грищенком, а на Оленку тільки **нелюбо** так глянув **(Тесл.)**.

На тобі, Данило, що мені **немило (Нпр.)**.

НЕЛЮД, ВІДЛЮДОК, ВІДЛЮДЬКО, НЕЛЮДИМ, НЕДОЛЮДОК, НЕЛЮДЬКО

Про людину недостойну ймення чоловіка — жорстоку, люту, еґоїстичну...

Дана група синонімів в усній народній і літературній мові завжди використовується з емоціонально неґативним забарвленням.

Схаменіться, **недолюди**, діти юродиві! Подивіться на рай тихий, на свою країну, полюбіте щирим серцем велику руїну **(Шевч.)**.

З цим **відлюдьком** жити, що камінь на гору котити **(Нпр.)**.

Він почав робитися **відлюдьком (Донч.)**.

Єлизавета Сергіївна була занадто вже **відлюдько (М. В.)**.

Фашисти уявлялися страхітливими **недолюдками**, що з'явились з якогось потойбічного світу, світу мороку, зла і злочинів... **(Грим.)**.

І де вже ті **недолюдки** погані, царі-псарі, і гончі, і сатрапи? **(Мал.)**.

В мене **нелюдим** якийсь: все сидить у своїй хаті **(Мирн.)**.

НЕЛЮДИМИЙ, ВІДЛЮДКУВАТИЙ, ВІДЛЮДНИЙ, ВОВКУВАТИЙ, ВОВЧКУВАТИЙ, МАЛОЛЮДНИЙ, НЕЛЮДНИЙ

1) Про характер людини; 2) про безлюдні, пусті місця, вулиці тощо.

Нелюдимий чоловік — вовкові брат **(Нпр.)**.

Тільки швидше звідси, з цих **нелюдимих** степів **(Ле)**.

Сніг іде. Над головою тьмяний відблиск зір. Не шумить в годину пізню **нелюдимий** бір **(Шер.)**.

Крайнєв ходив по коридорах самотній, лютий і **відлюдкуватий (Собко)**.

Живе тут в тьмі незайманих дібров **відлюдний** смолокур і звіролов **(Бажан)**.

Столик стояв осторонь у **відлюдному** закапелку **(Смол.)**.

Очі в неї якісь **вовкуваті (Донч.)**.

Спохмурнів він, мовчазний став, **вовкуватий (Коцюб.)**.

Дитина ж та вийшла на славу! Повновиде, чорняве, головате, розумне... тільки якесь невеселе, **вовчкувате, тихе (Мирн.)**.

Антон безцільно блукав по тихих, **малолюдних** вулицях міста **(Коцюб.)**.

Якийсь (Чіпка) **нелюдний**, якась тума з його... **(Мирн.)**.

НЕЛЮДСЬКИЙ, НЕЛЮДЯНИЙ

Про неґативні дії, вчинки, не властиві людській гідності.

Грубими, **нелюдськими** голосами ревли гладкі попи **(Коцюб.)**.

В неї щось в очах **нелюдське** світиться...

У людей такого погляду не буває **(Барв.)**

І ти **нелюдської** дізнала муки **(Кул.)**.

Бодай той непрощений був, хто видумав таку **нелюдяну** науку **(Свидн.)**.

Який він добрий був до вас, а ви до його сиріт такі **нелюдяні** **(Свидн.)**.

НЕМА(Є), БІГМА (устаріле), КАТМА, ЧОРТМА(Є)

Він добре знав, що в Нимидори **нема** грошей і що її дядько не покладе й шага на весілля **(Н.-Л.)**.

У гаю, гаю вітру **немає** **(Шевч.)**.

Нема з ким тихо розмовляти, ані порадитись **(Шевч.)**.

Не те, щоб погулять,— **нема** коли й заснути, як добрі люди сплять **(Гліб.)**.

І світає, і смеркає, і знову смеркає, а москаля, її сина, **немає, немає** **(Шевч.)**.

Всього надбали. Та діточок у них **бігма** **(Шевч.)**.

Чи згубить, була, люльку в сварці, а грошей на нову **катма**, вони складалися по шагу там чи по копійці й купували **(Мирн.)**.

От троє запряглись, смикнули — **катма** ходу **(Гліб.)**.

Та знов-таки: поетів досить, а книжок, щоб читать, **катма** **(М. Р.)**.

Братове лихо — чуже лихо! **Немає** єдності, **чортмає** і волі **(Мирн.)**.

В нашому полку **чортма** толку **(СУС)**.

Тим до тебе не прийшов, що **чортмає** підошов **(Нп.)**.

Багато ума, та в кишені **чортма** **(Нпр.)**.

НЕМАЛИЙ див. ВЕЛИКИЙ

НЕМАЛО див. БАГАТО

НЕМЕРКНУЧИЙ див. БЕЗСМЕРТНИЙ

НЕМЕТКИЙ, ВАЙЛУВАТИЙ

Городовики бігли навздогін, хапали **неметких** за коміри **(Смол.)**.

Вайлуватий і дужий, як ведмідь, він мав на диво пряме і чуле серце **(Шиян)**.

НЕМИЛИЙ див. НЕЛЮБИЙ, НЕЛЮБ

НЕМИЛОСЕРДНИЙ, БЕЗЖАЛІСНИЙ, ЖОРСТОКИЙ

1) Про грубий, жорстокий характер людини;

2) переносне значення.

На доброму шматкові виноградника, оголеному від зрубаних кущів, стояли невисокі пні, порубані та поранені **немилосердною** сокирою **(Коцюб.)**.

Став пан у дорогу ладнатись, аж у Москву, і Івана Золотаренка за собою брав. І не просилась, бо такий **жорстокий** був, **немилосердний**, що дурно й голову було клонити **(М. В.)**.

У **безжалісної** людини не серце в грудях, а камінь **(Нпр.)**.

Слово, чому ти не твердая криця, що серед бою так ясно іскриться? Чом ти не гострий, безжалісний меч... **(Л. У.)**.

НЕМИЛОСЕРДНО, БЕЗЖАЛІСНО, БЕЗЖАЛЬНО, ЖОРСТОКО

Ти приїхав до мене й квіточку рожеву, що розпускалася в закинутому городі, **немилосердно** зірвав **(Мирн.)**.

Сонце доходило вже полудня і пекло **немилосердно** **(Фр.)**.

Паліїв війни ми навік **безжально** скосим, ми підкосим, як бур'ян **(Тич.)**.

Дарка говорила не дуже-то привітно, але все ж не так понуро та **жорстоко**, як недавно **(Л. У.)**.

НЕМИСЛИМИЙ див. НЕЙМОВІРНИЙ

НЕМИСЛИМІСТЬ див. НЕЙМОВІРНІСТЬ

НЕМИСЛИМО див. НЕЙМОВІРНО

НЕМІЦНИЙ див. НЕНАДІЙНИЙ

НЕМІЧ див. БЕЗСИЛЛЯ

НЕМІЧНИЙ див. БЕЗСИЛИЙ

НЕМІЧНІСТЬ див. БЕЗСИЛЛЯ

НЕМІЧНО, БЕЗСИЛО, БЕЗСИЛЬНО

Немічно блимала під стелею лампочка **(Донч.)**.

Руки **безсило** лежали на поручнях крісла **(Риб.)**.

Але незабаром голова опускається на груди, й він **безсило** осміхається **(Вас.)**.

Ярина складає руки на столі й **безсильно** опускає на них свою русяву голівку **(Коцюб.)**.

НЕМОВ див. МОВ

НЕМОВБИ див. МОВ

НЕМОВЛЯ див. ДИТИНА

НЕМОВЧНО див. БЕЗПЕРЕРВНО

НЕМОЖЛИВИЙ див. НЕЙМОВІРНИЙ

НЕМОЖЛИВІСТЬ див. НЕЙМОВІРНІСТЬ

НЕМОЖЛИВО див. НЕЙМОВІРНО

НЕМОЛОДИЙ, ДОХОДЖАЛИЙ, ЛІТНІЙ, ПІДСТАРКУВАТИЙ, ПІДТОПТАНИЙ, ПРИСТАРКУВАТИЙ

Описові звороти: В ЛІТАХ, ПРИ ЛІТАХ.

Жінка вона **немолода**, двоє синів були на фронті **(Донч.)**.

Він проворно підвівся, незважаючи на свої **доходжалі** літа, побіг в сіни **(Н.-Л.)**.

В роботі гуртків художньої самодіяльності беруть участь молодь і **літні** колгоспники, інтеліґенція села **(Л. Г.)**.

Ніде, ніде! У дні привітні ми йдем, улюбленці звитяг, ідем старі, і юні, й **літні**, а перед нами — щастя шлях **(Сосюра)**.

Уже Івасеві за двадцять років минуло. Парубок **літній** — час би вже й про жінку подумати **(Мирн.)**.

Люди **підстаркуваті** **(Барв.)**.

Чоловік **підтоптаний** **(Барв.)**.

Лучча за мене й не піде, бо я **підтоптаний** (**Барв.**).

Якась **пристаркувата** пані (**М. В.**).

НЕМОЩЕН див. БЕЗСИЛИЙ

НЕМОЩНИЙ див. БЕЗСИЛИЙ

НЕМУДРИЙ див. НЕЛУКАВИЙ

НЕНАВИСНИЙ, БРИДКИЙ, ВІДВОРОТНИЙ, ГИДКИЙ, ГИДОТНИЙ, МЕРЗЕННИЙ, МЕРЗОТНИЙ, НЕНАВИДНИЙ, ОГИДЛИВИЙ, ОГИДНИЙ, ОСОРУЖНИЙ, ПАСКУДНИЙ, ПОГАНИЙ, ПРОТИВНИЙ

Компоненти даної синонімічної групи полісемантичні. Їх використовують в живій розмовній і літературній мові найчастіше: 1) для від'ємної, негативно забарвленої характеристики людини: її поведінки, дій, вчинків, настроїв тощо; 2) для оцінки речей, предметів, явищ природи, якихось обставин життєвих тощо; 3) в переносному значенні.

Їх троє — а всім склалась одинакова доля. Холод, і голод, і безнадія. Днями сиділи в нетопленій хаті і не варили страви. Світили **ненависним** оком, кусались кривавим словом. Як звірі (**Коцюб.**).

Хотілося скинути гусінь, і не ставало сили. А вона лізла по ньому, **бридка**, волохата, і лоскотала плече (**Коцюб.**).

Ой до старого, ой до **бридкого** серденько не пристане (**Метл.**).

Стецько **гидкий**, Стецько **бридкий**: цур тобі, відчепися та до мене не в'яжися (**Нп.**).

Відворотне таке воно на смак (**С. Г.**).

І було в тому образі таке **гидке** щось, таке **противне**, що Кирило здригнувся (**Коцюб.**).

О, **гидкий!** Ти думаєш, душа моя не чує, яка в тобі сичить гадюка (**Тоб.**).

Покинь, плюгавцю, твої **гидотні** заміри — не вийде (**Фм.**).

Цур тобі, **мерзенний** каламарю (**Шевч.**).

Мавка. **Ненавидний!** Ти оганьбив наш ліс! (**Л. У.**).

Пам'ять тих **огидних** сцен, що тяглися день по день цілий рік, врізалася дуже глибоко в мою душу (**Фр.**).

Дівчина відчувала, як ненаситне болото повільно засмоктує її в свою бездонну пащу... Липка, **огидлива** твань доходила їй уже до грудей (**Донч.**).

Година **огидлива** — якщо не сніг, так пронизлива, холодна мряка (**Перв.**).

І од царів і од вельмож зоставсь якийсь **огидний** дрож (**Тич.**).

Неофіт-раб. ...І я не раз у жінки бачив сльози в такі хвилини... Діду, я не міг, не міг не бить її за ті сльози, хоч знав, що тим спротивлю їй ще гірше **огидну** нашу хату (**Л. У.**).

Орест. Я ввесь час тільки й думав, як би відчепитись від сього **осоружного** товариства (**Л. У.**).

— Геть! Не в'язни, **осоружний!** — скрикнула мати (**Мирн.**).

Привіт же вам, сини народу, весни і миру ковалі! Ви тьму прогнали **осоружну** з ланів Вітчизни в боротьбі (**Сосюра**).

Тебе б то, **паскудного** писаря, й дожидати? (**Кв.-О.**).

Такого **паскудного** настрою у Петька Хоменка вже давно не було (**Трубл.**).

Поганому виду немає стиду (**Нпр.**).

З **поганої** трави — **погане** й сіно (**Нпр.**).

НЕНАВМИСНО див. НЕВМИСНО

НЕНАГОДОВАНИЙ — ГОЛОДНИЙ

НЕНАДІЙНИЙ, НЕМІЦНИЙ, НЕПЕВНИЙ, НЕТРИВКИЙ, ПІДОЗРІЛИЙ, СУМНІВНИЙ, ТЕМНИЙ

1) Про ненадійних, непевних людей у своїх словах, діях; людей, на яких ні в чому не можна покластися, щось їм довіряти; 2) про сумнівних за своїм характером, у своїх справах, діях людей; 3) про сумнівні за своєю тривалістю, міцністю, кріпкістю речі, предмети, події тощо; 4) переносне значення.

Ненадійний друг — гірше недруга (**Нпр.**).

Неміцний, як батіг з клоччя (**Нпр.**).

Тяжко бути **непевним** завтрашнього дня (**Сміл.**).

Сніжинки своїми грайливими дотиками до обличчя підкреслювали мінливість несподіваних горизонтів, що лежали приховані **нетривкою** хмарною завісою (**Копил.**).

Мати бідкається братовим здоров'ям: **нетривке** воно в нього (**Козач.**).

Він повернувся до Гонтаря й загойдався на **нетривких** ногах (**Баш**).

Підозрілої та непевної людини бійся гірше вогню (**Нпр.**).

Брехливому вір, а **сумнівному** довіри не йми (**Нпр.**).

Людина **темна**: в яких тільки бувальцях він не бував, чого тільки й не видав (**Фм.**).

НЕНАДІЙНІСТЬ, ВАГАННЯ, НЕПЕВНІСТЬ, СУМНІВ, СУМНІВНІСТЬ

Дуже мало на це надії, а більше **ненадійності** (**Фм.**).

Переборюючи в собі **непевність**, він заходить до будки (**Шиян**).

Тобі я завжди вірю без **вагання** (**Л. У.**).

І всяк за Вітчизну, за братню сім'ю віддасть без **вагання** всю силу свою (**Тер.**).

Їх **сумніву** не лишилося й сліда: розвіявся, як туман (**Фм.**).

НЕНАДІЙНО, НЕПЕВНО, СУМНІВНО

Він **ненадійно** ступав по тонкому слизькому льоду, боячись провалитись у річку.

НЕНАЖЕРА, ОБЖЕ(О)РА, ПАЖЕРА, ПРОЖЕ(О)РА, ПРОЖИР

Казидорога. Ну що йому, **ненажері**, було казати? Плюнув та й пішов **(Фр.)**.

Обжору нагодувать — треба гуртом готувать **(Нпр.)**.

Як добрий, то дасть і другому тієї калити, а як такий лукавий та **пажера**, то і сам з'їсть, нікому не дасть **(Грінч.)**.

Несита **прожир (Мирн.)**.

Як та **прожора**, жре **(Мирн.)**.

НЕНАЖЕРЛИВИЙ, НЕВСИТИМИЙ, НЕНАЇСНИЙ, НЕНАЖЕРНИЙ, НЕНАСИТНИЙ; НЕСИТИЙ, ОБЖЕРЛИВИЙ, ПАЖЕРЛИВИЙ, ПРОЖЕРЛИВИЙ

Компоненти даної групи, крім основного значення про прожерливих людей, тварин, птахів тощо, жадібних до їжі, можуть мати ще й інше значення.

Компонент **ненажерливий** використовують і переносно для характеристики жадібної, зажерливої, захланної людини, що прагне до утиску, гноблення, поневолення інших людей для власного зиску, наживи..

Компонент **обжерливий** використовують в переносному значенні з таким же змістом, як і компонент **ненажерливий.**

Компонент **невситимий** використовують: 1) коли йдеться про людину, яка не задовольняється тим матеріяльним, що має, яке забезпечує цілком її життєві потреби; 2) про велике бажання, прагнення до праці, знань тощо.

Компонент **неситий, обжерливий, ненаситний** використовують і переносно в значенні **жадібний, загребущий, захланний...**

І в кого він такий **ненажерливий** удався? Все йому мало **(Тобіл.)**. В даному прикладі **ненажерливий** — захланний.

У червні місяці скільки клопоту птахам і тваринам! Підросли діти і стали такими **ненажерливими**. Все пищать, їсти просять **(Копил.)**.

Горіли вовчі очі **ненажерливою** лютою **(Трубл.)**.

Заходьте в світ, відстояний людьми від **ненажерних** зграй, від замахів лукавих **(М. Р.)**.

Все не міг тоді втямити Данило, коли спить **цей** повільний в рухах, сповнений **невситимим** трудолюбством колгоспник **(Копил.)**.

Тяжко задумавсь Дмитро. Ще не вірилось, що **ненаситна** смерть відібрала його друга, якому б жити і жити **(Стельм.)**.

Окують царей **неситих** в залізні пута **(Шевч.)**.

Щаслива була Тухольщина, бо досі якось обминали її **неситі** очі князів і бояр **(Фр.)**.

Її **несита** ревність не давала йому покою ні на одну хвилину **(Мирн.)**.

Встає Україна, до зброї стає... Отам і зламаєш ти шию собі, **обжерливий** звіре імперіялізму **(Бажан)**.

Свинячий гурт, уїдливий і **ненажерливий**, зразу накидався на неї **(Коцюб.)**.

Коні, сказано, худоба **пажерлива (С. Г.)**.

Ех ти, гусінь **прожорлива! (Фм.)**. Так картають ледаря-неробу, який тільки їсть, а робити не хоче.

НЕНАЖЕРЛИВІСТЬ, НЕНАСИТНІСТЬ, НЕНАСИТЬ, НЕСИТЬ, НЕСИТСТВО, НЕНАТЛЯ

Спочатку йшло у нас про **ненажерність** щуки, про різні хитрощі рибальської науки **(М. Р.)**.

Вовча **ненаситність (Нпр.)**.

У вас до праці **ненасить,**— і праця кличе вас, як мати, орати, сіяти, косить **(М. Р.)**.

Очі — яма, а в **неситі** — дна нема **(Нпр.)**.

Ось послухай те, що то роблять заздрощі на світі і **ненатля** людська **(Шевч.)**.

НЕНАЖЕРЛИВО, НЕВСИТИМО, НЕСИТО

Хто їсть **ненажерливо**, той годі не знає **(Нпр.)**.

Вино янтарне в чашах закипає, і закипає **невситимо** кров **(Дмитерко)**.

Світло хвилями ллється з неба, сповнює повітря, **несито** пожира тіні на землі, зганя їх під дерева, в кущі **(Коцюб.)**.

НЕНАЇСНИЙ див. НЕНАЖЕРЛИВИЙ

НЕНАРОКОМ, ВИПАДКОВО, НЕСПОДІВАНО, ПРИНАГІДНО, ПРИПАДКОВО

Як глядь нагору **ненароком**, і там свого сина уздрів **(Котл.)**.

Може, й мене **ненароком** діточки згадають **(Шевч.)**.

Хворий почав оповідати йому цілу легенду, як йому вилами **ненароком** пробив хтось руку **(Баш)**.

Тарас Григорович, **випадково** глянувши у вікно, побачив хлопця **(Ільч.)**.

Все сталось так **несподівано** й швидко, що люди закам'яніли **(Коцюб.)**.

Несподівано для всіх Зоя заявила, що вартувати залишається вона **(Трубл.)**.

Хома **несподівано** тонким, верескливим голосом імітує скрипку **(Гонч.)**.

Несподівано трапилася затримка з конвейєром **(Донч.)**.

Ми впали **несподівано**, мов блискавка, на голови упоєних своєю перемогою панів **(Кач.)**.

Попав я зовсім **припадково** на цікавий памфлет (**СУС**).

НЕНАСИТНИЙ див. НЕНАЖЕРЛИВИЙ

НЕНАСИТНІСТЬ див. НЕНАЖЕРЛИВІСТЬ

НЕНАТЛЯ див. НЕНАСИТНІСТЬ

НЕНАСТАННИЙ див. БЕЗПЕРЕРВНИЙ

НЕНАСТАННО див. БЕЗПЕРЕРВНО

НЕНАТУРАЛЬНИЙ, ВИМУШЕНИЙ, ЛИЦЕМІРНИЙ, НЕПРИРОДНИЙ, НЕЩИРИЙ, РОБЛЕНИЙ, СИЛУВАНИЙ, УДАВАНИЙ, ФАЛЬШИВИЙ, ШТУЧНИЙ

Компоненти групи многозначні, їх використовують як в народній розмовній, так і в літературній мові з емоціонально негативним забарвленням.

1) **Ненатуральний** — про речі, предмети, дії людини тощо — підроблений, роблений, удаваний, фальшивий, штучний.

2) **Вимушений** — ненатуральний, неприродний, виконаний з чиєїсь волі, наказу, примусу.

3) **Лицемірний** — про нещиру, лестиву, підлу людину; іноді підступно-лукаву.

4) **Неприродний** — нещирий, роблений, штучний, удаваний — про людину.

5) **Нещирий** — про предмети, речі — підроблений, неприродний, штучний, фальшивий; про людину — лестивий, лукавий, удаваний.

6) **Роблений** — неприродний, фальшивий, штучний; про людину — удаваний, нещирий, лукавий.

7) **Силуваний** див. **вимушений.**

8) **Фальшивий** — підроблений, нещирий, штучний — про речі, предмети тощо; лестивий, роблений, удаваний — про людину.

Рухи її якісь **вимушені**, голос **ненатуральний** (**Фр.**).

В своїх памфлетах Ґорький прекрасно розкрив **лицемірну** американську мораль (**Л. Г.**).

Обрій на заході гримів **неприродним** нервовим громом (**Гонч.**).

Серце чулее у грудях. В серці щирі почування... Мене мучать їхні речі про **нещиреє** кохання (**Л. У.**).

Нещире те золото, хоч і світиться (**Грінч.**).

Роблені квітки (**Грінч.**).

Роблена сметана (**Грінч.**).

Роблений сміх — гірше плачу (**Нпр.**).

Силуваним волом не наробишся (**Ном.**).

Вона мене не жалувала, **силувану** заміж оддала (**Нп.**).

Удавані сльози серця не розтоплять (**Нпр.**).

Фальшиві гроші (**СУС**).

Штучне, геніяльне обмалювання столичного балу (**Н.-Л.**).

І де в Господа взялись усякі **штучні** їства (**Шевч.**).

Вчені люди вигадали такі **штучні** скла, що, дивлячись через них, можна бачити, що хто робить за дві милі (**С. Г.**).

НЕНАТУРАЛЬНІСТЬ, ВИМУШЕНІСТЬ, ЛИЦЕМІРНІСТЬ, НАТЯГНУТІСТЬ, НЕПРИРОДНІСТЬ, НЕЩИРІСТЬ, ОБЛУДНІСТЬ, ФАЛЬШ

1) Про неприродну, нещиру поведінку людини до інших людей: а) її ставлення до інших, її судження про інших; б) її власні рухи, жести, міміку, дії тощо, що часто виявляються під впливом, іноді під примусом когось; 2) про речі, предмети тощо.

Ненатуральність цього шовкового виробу беззаперечна.

Роблю не я, а **вимушеність** моя (**Нпр.**).

Франко добре відчував **нещирість** буржуазної «свободи слова» (**Л. Г.**).

Але **нещирість** не можу простити навіть і тобі (**Сосюра**).

Герцен викрив **облудність**, безпідставність тверджень Дружиніна про винятковість, нетиповість образів кріпаків у творах М. Вовчка (**«Рад. літер.»**).

Помилка за **фальш** не йде (**Ном.**).

НЕНАЧЕ — НАЧЕ

НЕНАЧЕБТО » НАЧЕ

НЕНЕЧКА див. МАТИ

НЕНЯ див. МАМА

НЕОБАЧНИЙ, ЛЕГКОВАЖНИЙ, НЕОБЕРЕЖНИЙ, НЕОБДУМАНИЙ, НЕРОЗВАЖНИЙ, НЕРОЗВАЖЛИВИЙ, НЕРОЗСУДЛИВИЙ

— Стара, **необачна** голово! — каже Петро,— схаменись! (**М. В.**).

Була собі колись дівчина **необачна**... (**Л. У.**).

Прости, Рустеме, за ті **необачні** слова, що я досі писала й говорила (**Коцюб.**).

Та посмішка дарувала молоді її **необачний** сміх (**Козач.**).

...А позаду Сагайдачний, що проміняв жінку за тютюн, за люльку, **необачний** (**Нп.**).

Галя давно відраджує подругу, щоб з Тихоном не водилася. І при матері каже: хлопець собою показний та **легковажний** (**Горд.**).

Необачливий господар завжди чухає потилицю, та пізно (**Нпр.**).

Вхопила вода човен з **необережним** дідом та й поперла в шум (**Н.-Л.**).

Русалки залоскочуть **необережного**, а часом і в воду потягнуть (**Барв.**).

Необдуманий вислів як горобець: вилетів — не піймаєш (**Нпр.**).

Нерозсудлива я, невдячна, от що! **(Фр.)**.

НЕОБАЧНІСТЬ, ЛЕГКОВАЖНІСТЬ, НЕОБЕРЕЖНІСТЬ, НЕОБДУМАНІСТЬ, НЕПРОДУМАНІСТЬ, НЕРОЗВАЖЛИВІСТЬ

Федір затискує долонею рота, даючи зрозуміти, що він усвідомлює свою **необачність** і більше не подасть ні звука **(Ткач)**.

Мабуть, Ярина не розцінила своєї здібності. Дівоча **легковажність** попсувала всю справу **(Десн.)**.

Це вже була його **необережність**, то нехай і плачеться на себе **(Фм.)**.

Необдуманість — велика вада в роботі **(Нпр.)**.

І в себе в кабінеті він ще довго не міг заспокоїтись, хоч здоровий глузд підказував усю **непродуманість** його поведінки **(Риб.)**.

НЕОБАЧНО, ЛЕГКОВАЖНО, НЕОБЕРЕЖНО, НЕОБДУМАНО, НЕРОЗВАЖНО

Живе хто в світі **необачно**, тому нігде не буде смачно **(Котл.)**.

Не знав він, що Мстислав **необачно** переправив уже своє військо на цю сторону **(Хижн.)**.

З серцем, з життям не можна поводитись **легковажно**, не поміркувавши гаразд **(Н.-Л.)**.

НЕОБҐРУНТОВАНИЙ, БЕЗҐРУНТОВНИЙ, БЕЗПІДСТАВНИЙ, НЕПЕРЕКОНЛИВИЙ.

Те, що не має достатньої аргументації, доводів, які б служили підставою для чогось.

Необґрунтовані твердження — слова на вітер **(Фм.)**.

Побоювання його було **безпідставним** **(Гонч.)**.

НЕОБҐРУНТОВАНІСТЬ, БЕЗҐРУНТОВНІСТЬ, БЕЗПІДСТАВНІСТЬ, НЕСПРОМОЖНІСТЬ

Стьопа вирішив довести Котоваєві **необґрунтованість** його твердження, ніби на роботу, за яку вони взялися, треба цілий місяць **(Трубл.)**.

Ясніше навряд чи можна викласти, розтлумачити **неспроможність**, недосвідченість протилежної думки **(Горд.)**.

НЕОБДУМАНИЙ див. НЕОБАЧНИЙ
НЕОБДУМАНІСТЬ див. НЕОБАЧНІСТЬ
НЕОБДУМАНО див. НЕОБАЧНО
НЕОБЕРЕЖНИЙ див. НЕОБАЧНИЙ
НЕОБЕРЕЖНІСТЬ див. НЕОБАЧНІСТЬ
НЕОБЕРЕЖНО див. НЕОБАЧНО
НЕОБІЗНАНІСТЬ див. НЕЗНАННЯ
НЕОБМЕЖЕНИЙ, БЕЗМЕЖНИЙ

Необмежене поле діяльності для комсомольців — у культурному будівництві, особливо на селі **(Р. У.)**.

На Україні густі садки, повноводний Дніпро, **безмежні** лани і степи простягаються аж до Чорного моря **(Панч.)**.

НЕОБМІРКОВАНИЙ, НЕОБДУМАНИЙ

Братики! Чи вже ж то можна так — **необмірковані** робити постанови? **(перекл. М. Р.)**.

НЕОБОРИМИЙ див. НЕЗБОРИМИЙ
НЕОБУТИЙ — БОСИЙ
НЕОБХІДНИЙ див. ПОТРІБНИЙ
НЕОБХІДНІСТЬ див. ПОТРЕБНІСТЬ
НЕОБХІДНО див. ПОТРІБНО
НЕОГЛЯДНИЙ, НЕОЗОРИЙ

Неоглядне поле за селом прослалося, ходило буйними хвилями **(Горд.)**.

А далекі спалахи розгорялись все яскравіше, наче хотіли освітити увесь **неозорий** степ **(Донч.)**.

НЕОДМІННИЙ див. ПОТРІБНИЙ
НЕОДМІННІСТЬ див. ПОТРІБНІСТЬ
НЕОДМІННО див. ПОТРІБНО
НЕОГЛЯДНІСТЬ, НЕОЗОРІСТЬ, НЕОСЯЖНІСТЬ

І радувала душу трудівника **неоглядність** ланів широких, де пшениця вирує, як море, й жде степових кораблів **(Фм.)**.

З юнацькою жадобою накинувся Багіров на життя, що відкрилося своєю звабливою **неосяжністю** перед ним **(Гонч.)**.

НЕОГЛЯДНО, НЕОЗОРНО, НЕОСЯЖНО

Горя того за нею і перед нею **неозорно, неоглядно... (Мирн.)**.

Зайвої землі лежало **неозорно** перед тобою й за тобою **(Мирн.)**.

Хвильно й **неозорно** стелилася рідна земля **(Риб.)**.

Неосяжно розкинувся перед нами ліс, оперезаний срібною стрічкою дніпрових вод **(Фм.)**.

НЕОДМІННИЙ, ДОКОНЕЧНИЙ, ОБОВ'ЯЗКОВИЙ

Надвечір збирається молодь на чолі з **неодмінним** гармоністом **(Воскр.)**.

В нашій країні вже повністю здійснене **обов'язкове** початкове навчання **(Р. У.)**.

НЕОДМІННО, ДОКОНЧЕ, ДОКОНЕЧНЕ, КОНЧЕ, ОБОВ'ЯЗКОВО

Неодмінно треба побачитися з ним сьогодні, ще раз поговорити **(Шовк.)**.

Доконче привезу книжку **(Н.-Л.)**.

Романові **доконечне** хотілося дочитати листа до кінця **(Н.-Л.)**.

Олена вдивлялась у нічну темряву, наче хотіла б там **конче** щось побачити **(Коб.)**.

Шура гадала раніше, що під час атаки треба **обов'язково** бігти, бігти по геометричній прямій, як у фільмах **(Гонч.)**.

Він **обов'язково** прийде, а тоді ти його почастуєш **(Куч.)**.

НЕОДНАКОВИЙ, ВІДМІННИЙ, НЕРІВНИЙ, НЕСХОЖИЙ, РІЗНИЙ

Про людей, речі, предмети та інше, що відрізняється одне від одного розмірами, кольором, смаком, якісно, юридично, особистим ставленням до когось, чогось тощо.

В дні великої битви на нашому озброєнні була **відмінна** сталь, грізна техніка **(Л. Г.)**.

Він проглядав **нерівні**, на склограф... друковані рядки і тихо ус... **(Собко)**.

Йти було важко. Холодний вітер дув просто в обличчя, а дорога була **нерівна** і слизька **(Збан.)**.

Перед нами шумів чудовий, **несхожий** на інші водоспад **(Сміл,)**.

Скрізь бачили обличчя мінливі, **несхожі (Первом.)**.

У вишневому саду ночувала, **різних** пташок вислухала **(Чуб.)**.

Мій п'янюга найнявся до одного пана... я до другого хазяїна найнялась — у **різні** села **(Барв.)**.

НЕОДНОРАЗОВИЙ, БАГАТОРАЗОВИЙ, КІЛЬКАРАЗОВИЙ, МНОГОРАЗОВИЙ

Чути було **багаторазові** й часті вибухи гармат, які нагадували великий гуркіт грому **(З газет)**.

Офіцери водили піхоту в **кількаразові** нічні атаки **(Гонч.)**.

От черства людина: **многоразові** прохання не розтопили льоду в його душі **(Фм.)**.

НЕОДНОРАЗОВО, БАГАТОРАЗОВО, КІЛЬКАРАЗОВО, МНОГОРАЗОВО, ЧАСТО, ЧАСТЕНЬКО, ЧАСТЕСЕНЬКО, ЧАСТО-ГУСТО

За участь у революційному русі, за свої вірші, спрямовані проти царського самодержавства поет (Ян Райніс) **неоднозово** зазнавав переслідувань **(«Літ. газ.»)**.

Затим вовк не линяє, що в кошару **часто** никає **(Ном.)**.

Вона **частенько** поглядала на Чайченка і на нас **(М. В.)**.

Вставай, сестро, ранесенько, поливай пісок **частесенько (Чуб.)**.

Таких парубків **часто** й **густо** можна зустріти на наших хуторах та селах **(Мирн.)**.

НЕОДРУЖЕНИЙ див. НЕЖОНАТИЙ

НЕОЗОРИЙ див. БЕЗМЕЖНИЙ, НЕОГЛЯДНИЙ

НЕОЗОРНІСТЬ див. БЕЗМЕЖНІСТЬ

НЕОЗОРНО див. БЕЗМЕЖНО

НЕОКОВИРНИЙ, НЕЗГРАБНИЙ

1) Про людину, уроджену з непропорційними частинами людського тіла; 2) про непропорційно, неакуратно зроблені, виготовлені речі, частини речей, предметів тощо.

У правій руці він тримав бандуру, а в лівій саморобну, **неоковирну** скрипку **(Риб.)**.

Він, великий, незграбний, обіймає дочку і **виходить з хати (Донч.)**.

Його рухи спочатку були навіть **незграбні**, жести трохи дикі, без усякої ґрації **(Ільч.)**.

НЕОКОВИРНО, НЕЗГРАБНО

Телефоністи квапливо заметушились і, все ще тикаючи пальцем у глухий телефон, другою рукою **неоковирно** почали натягати ґумові протиґази на обличчя **(Панч.)**.

Поміж лукавими очима над переніссям відстань пальців, гляди, на три; брови — одна трохи вища за другу, трохи відкопилені великі губи, горбок на носі,— все це незвичне, складене міцно й **неоковирно**, виглядало по-своєму красиво **(Ільч.)**.

Петро зліз з коня і **незграбно** опустив додолу руки **(Риб.)**.

Незграбно обертаючись, каменечерпалка відходила від нижегородських пристаней **(Ільч.)**.

НЕОКОВИРНІСТЬ див. НЕДОЛАДНІСТЬ

НЕОКРАЇЙ див. БЕЗМЕЖНИЙ

НЕОМИЛЬНО див. БЕЗПОМИЛКОВО

НЕОРАНИЙ див. НЕЗАЙМАНИЙ, ЦІЛИННИЙ

НЕОРГАНІЗОВАНИЙ, БЕЗЛАДНИЙ, ХАОТИЧНИЙ

Неорганізована праця — поміха в роботі **(Нпр.)**.

Пітьма, тупіт і крик, **безладні** постріли перетворили ніч в пекло **(Риб.)**.

НЕОСВІЧЕНИЙ див. НЕГРАМОТНИЙ

НЕОСІЛИЙ, МАНДРІВНИЙ, КОЧОВИЙ

1) Про людину чи групу (масу) людей, які не мають або часто міняють постійне місце проживання; 2) про тварин, що кочують по степах.

Дикі **неосілі** народи руйнували й грабували руські землі.

Щедрі весни річки наливають. Нова пісня пливе од Дінця, і в народі не забувають про **мандрівного** сина-співця **(Мас.)**.

Прісцілла. Де ж край блуканню **мандрівної** думки? **(Л. У.)**.

В кожній кочовій отарі мусить бути: мічман один, чабанів два і гарбачий один... Отари кочують по степах **(С. Г.)**.

НЕОСЛАБНИЙ див. НЕВСИПУЩИЙ, ПИЛЬНИЙ

НЕОСЛАБНІСТЬ див. НЕВСИПУЧІСТЬ,

ПИЛЬНІСТЬ
НЕОСЛАБНО див. НЕВСИПУЩЕ, ПИЛЬНО
НЕОСЯЖНИЙ див. БЕЗМЕЖНИЙ
НЕОСЯЖНІСТЬ див. БЕЗМЕЖНІСТЬ, НЕОГЛЯДНІСТЬ
НЕОСЯЖНО див. БЕЗМЕЖНО
НЕОТЕСА див. ВАЙЛО, МАМУЛА
НЕОХАЙНИЙ див. НЕАКУРАТНИЙ, НЕКУКІБНИЙ(ЦЯ)
НЕОХАЙНІСТЬ див. НЕАКУРАТНІСТЬ
НЕОХАЙНО див. НЕАКУРАТНО
НЕОХОТА — НЕБАЖАННЯ
НЕОХОЧЕ » НЕБАЖАНО
НЕОХОЧИЙ » НЕБАЖАЮЧИЙ, НЕБАЖАНИЙ
НЕОЦІНЕННИЙ, НЕОЦІНИМИЙ
. . . книга — могутня зброя . . . культури, **неоціненна** зброя виховання наших людей у дусі . . . патріотизму **(Р. У.)**.

Йдучи попереду . . . партизани України робили **неоціниму** послугу нашому командуванню **(Шер.)**.

НЕПАМ'ЯТЛИВИЙ, ЗАБУДЬКУВАТИЙ, ЗАБУТЛИВИЙ, НЕПАМ'ЯТКИЙ, НЕПАМ'ЯТУЩИЙ

К а н д з ю б а. А мій же Стецько та не зовсім і дурний: він, собі на лихо, трошки **непам'ятливий** та нерозсудливий **(Кв.-О.)**.

Старий став та **забудькуватий (Фм.)**.

Непам'ятущу голову меч не січе **(Нпр.)**.

НЕПАМ'ЯТЬ, ЗАБУТТЯ

Не піде в **непам'ять** лихоліття страшної гітлерівської навали на мирні оселі і мирний труд **(Смол.)**.

Івга лежала так само, розметавши руки, нічого не розуміючи в **непам'яті (Риб.)**.

Та що ж, нехай не зрушу я нічого, зірвавшися в безодню **забуття**, аби не ранила так смерть моя нікого, як ранило мене моє життя **(Л. У.)**.

Було то, мабуть, тоді важке **забуття**, навіяне хворістю **(Риб.)**.

НЕПЕВНИЙ див. НЕБЕЗПЕЧНИЙ, НЕНАДІЙНИЙ, НЕВИРАЗНИЙ
НЕПЕВНІСТЬ див. НЕНАДІЙНІСТЬ
НЕПЕВНО див. НЕНАДІЙНО
НЕПЕРЕБІРЛИВИЙ див. НЕВИБАГЛИВИЙ
НЕПЕРЕБОРНИЙ див. НЕЗБОРИМИЙ
НЕПЕРЕБОРНО див. НЕЗБОРИМО
НЕПЕРЕВЕРШЕНИЙ, ДОСКОНАЛИЙ

Для нас, радянських літераторів, Горький є **неперевершеним** зразком великого письменника-громадянина нашого часу **(Корн.)**.

НЕПЕРЕДБАЧЕНИЙ, НЕСПОДІВАНИЙ

Вони оголосили глядачеві, що з **непередбачених** причин доводиться одну виставу замінити другою **(Смол.)**.

Ошелешений **несподіваним** ударом, противник кинувся до апаратів, але зв'язок уже був перерваний **(Гонч.)**.

Літнього вечора зайшли на Кавунове подвір'я **несподівані** гості **(Козл.)**.

Всі наші стрічі так короткі, так **несподівані** були **(Граб.)**.

Несподіваний гість, що застане, те й з'їсть **(Нпр.)**.

НЕПЕРЕДБАЧЛИВІСТЬ, НЕСПОДІВАНІСТЬ, НЕСПОДІВАНКА

Непередбачливість — велика вада в роботі **(Нпр.)**.

Несподіваність запитання вразила його **(Шовк.)**.

Р у ф і н. Приємна **несподіванка!** Не ждав я тебе сьогодні в своїм домі бачить **(Л. У.)**.

Ніякі запитання учнів не були для неї **несподіванкою (Коцюб.)**.

НЕПЕРЕЛИВКИ див. НЕБЕЗПЕКА
НЕПЕРЕМОЖНИЙ див. НЕЗБОРИМИЙ
НЕПЕРЕМОЖНО див. НЕЗБОРИМО
НЕПЕРЕРВНИЙ див. БЕЗПЕРЕРВНИЙ
НЕПИСЬМЕННІСТЬ див. НЕГРАМОТНІСТЬ
НЕПИШНИЙ, СКРОМНИЙ

Незважаючи на свої **непишні** шати, Дмитрик весело дивився на світ Божий здоровими сивими очима, весело підстрибував на людних вулицях міста **(Коцюб.)**.

Скромний одяг прикрашає людину **(Нпр.)**.

НЕПІДКОРЕНИЙ, НЕПІДЛЕГЛИЙ, НЕСКОРЕНИЙ

Заграй, сивий Дніпре, вітрами подми, щоб бачили ми твої хвилі ревучі, батьків **непідкорених** доли і кручі, стежки і дороги, де виросли ми **(Мал.)**.

Про одвічний, **нескорений** Київ ходить слава в херсонських степах **(Дмитерко)**.

НЕПІДВЛАДНІСТЬ див. НЕЗАЛЕЖНІСТЬ
НЕПІДЛЕГЛИЙ див. НЕЗАЛЕЖНИЙ
НЕПІДВЛАДНІСТЬ див. НЕЗАЛЕЖНІСТЬ
НЕПІДРОБЛЕНИЙ, НЕВДАВАНИЙ, СПРАВЖНІЙ, ЩИРИЙ

Дівчина відчула **непідроблену** щирість і ласку невисокої чорнявої жінки **(Стельм.)**.

Се вже бабі **справжні** радощі **(Барв.)**.

Добра та рада, де **щира** порада **(Нпр.)**.

НЕПІДХИЛЬНІСТЬ див. НЕЗАЛЕЖНІСТЬ
НЕПІДХОЖИЙ, НЕВІДПОВІДНИЙ, НЕПІДХОДЯЩИЙ, НЕСЛУШНИЙ

— Оце, бач, носив продавати! — Та й

не продав? — Ні! — Чому? — **Непідхожу** ціну дають.

Муза скандує собі на пальцях щось без слів, зовсім у **невідповідному** ритмі **(Л. У.)**.

В **неслушний** час **(С. Г.)**.

НЕПЛІДНИЙ, БЕЗПЛІДНИЙ

Крейда, пісок, червонясте та сіре каміння скрізь понад шляхом нависло, **неплідне** та голе **(Л. У.)**.

Безплідне дерево рубають геть **(Нпр.)**.

НЕПОБОРНИЙ див. НЕЗБОРИМИЙ

НЕПОБОРНО див. НЕЗБОРИМО

НЕПОВАГА, ЗНЕВАГА, НЕПОШАНА, НЕШАНОБЛИВІСТЬ

Яким не випив і тим показав, очевидячки, **неповагу** до гостей **(Н.-Л.)**.

Холодна люлька лежала перед ним на столі. Не то пиха, не то **зневага** світилася з його лиця **(Смол.)**.

Тому й **непошана**, що в нього калитка драна **(Нпр.)**.

НЕПОВНОЛІТНІЙ — НЕДОЛІТНІЙ

НЕПОВОРОТКИЙ, ВАЙЛУВАТИЙ, ДЛЯВИЙ, ЛАНТУХУВАТИЙ, МІШКУВАТИЙ, НЕПОВОРОТНИЙ, НЕПРОВОРНИЙ, НЕРУХЛИВИЙ

Був він високий, **неповоротний**, лагідний і терплячий **(Копил.)**.

Вайлуватий і дужий, як ведмідь, він мав на диво пряме й чуле серце **(Шиян)**.

Дзвони хрипко кричали і гнали вперед вузлуваті фігури, покручені непомірною працею, сю в одну злиту з пітьмою масу важких, **лантухуватих** тіл **(Коцюб.)**.

Мішкуватий поки намнеться, то вертлявий зробить **(Нпр.)**.

Який завтовшки, такий завбільшки: **неповоротний**, неохайний **(Мирн.)**.

Дунін-Левченко був **непроворний, длявий**, нешвидкий навіть в мові **(Н.-Л.)**.

Рифка, як звичайно, була мовчазна, **нерухлива (Фр.)**.

НЕПОГАМОВНИЙ, НЕВГАМОВНИЙ, НЕВТІШНИЙ, НЕВТРИМНИЙ, НЕСТРИМНИЙ

Твої слова, не вмиті потом **непогамовного** труда, пролинуть непотрібним **льотом**, не залишаючи сліда **(М. Р.)**.

Я кидаюсь по хаті, як зранений звір, і в **непогамовній** злобі розпихаю меблі й хочу все знищити **(Коцюб.)**.

Обличчя Іванове було повне **нестримної** люті **(Копил.)**.

Він вважає себе дуже багатим: є молодість, є сила, є **нестримне** бажання працювати **(Скляр.)**.

НЕПОГАНИЙ, ГАРНИЙ, ДОБРИЙ

Побачив Марко, що хлопець здоровий, красивий і робітник **непоганий**, і вирішив учити його на старшого погонича **(Нар. казка)**.

Урожай для цього року **непога́ний! (Р. У.)**.

Раз **гарні** хати побудували, все мусить бути **гарним**. І гостей треба приймати гарно **(Корн.)**.

І на вроду **гарна** й здорова **(Вас.)**.

У **добрій** артілі і коні в тілі **(Нпр.)**.

Весело цокотіли по **добрій** дорозі залізні ходи **(Гол.)**.

І мечі в руках їх **добрі (Шевч.)**.

НЕПОГАСИМИЙ див. НЕВГАСИМИЙ

НЕПОГІДЬ див. НЕГОДА

НЕПОГОДА див. НЕГОДА

НЕПОГОЖИЙ — НЕПОГІДНИЙ

НЕПОГРІШИМИЙ див. БЕЗПОМИЛКОВИЙ

НЕПОДАЛЕКУ див. БЛИЗЬКО

НЕПОДОБНИЙ, АБСУРДНИЙ, БЕЗГЛУЗДИЙ, НІСЕНІТНИЙ

— Пусти ж мене, пусти мене, подолянко, на піч! — Ой не пущу, ой не пущу: **непо́добная річ (Нп.)**.

Бозна-що кажеш, Іване, **неподобне (Грінч.)**.

Не хотілось, не було сил одігнати **нісенітні**, але такі привабливі марення **(Шовк.)**.

Темний, дикий, безглуздий народ! Через якусь дурну вигадку, якусь **нісенітну** легенду він ладен був розбити мені дорогий апарат, скалічити або й позбавити мене життя **(Коцюб.)**.

Що вона говорить? Щось неможливе, **безглузде (Коцюб.)**.

НЕПОДОБСТВО див. БЕШКЕТ

НЕПОДОВЗІ, див. НЕБАВОМ

НЕЗДОЛАНИЙ, НЕЗДОЛАННИЙ див. НЕЗБОРИМИЙ.

НЕПОКАЗНИЙ див. МИРШАВИЙ

НЕПОКВАПЛИВИЙ, НЕПОСПІШЛИВИЙ

У всій його постаті, в **непоквапливих** рухах не було нічого войовничого **(Шиян)**.

Він любив робити все, як кажуть, холодочком, **непоспішливий** був **(Фм.)**.

НЕПОКІЙ див. КЛОПІТ

НЕПОКІЙНИЙ, ЗАКЛОПОТАНИЙ, ЗБЕНТЕЖЕНИЙ, ТУРБОТЛИВИЙ, ТУРБОТНИЙ

Про людину, позбавлену душевного супокою.

Непокійна, з похолоділою душею, вона хутко розділася, вихопила коц з-під подушки, дмухнула на світло і мерщій стрибнула на ліжко **(Мирн.)**.

Заклопотаний і стомлений, Степан Федорович схуд і зблід **(Козач.)**.

Заклопотаний своїми думками, Петров не чув, що робиться у приймальні **(Ряб.)**.

Гості помітили, що дівчинка чимось **збентежена (Трубл.)**.

Турботний день почався з самого ранку **(Фм.)**.

НЕПОКІЙНО, ЗАКЛОПОТАНО, ЗБЕНТЕЖЕНО, ТУРБОТНО

Христя слухає таємну розмову подруги — і серце її **непокійно** б'ється **(Мирн.)**.

Позирнувши на людей, втішна мавпочка **заклопотано** повернулася до свого заняття **(Ільч.)**.

Наталя густо почервоніла, відповіла зовсім тихо, **збентежено (Козач.)**.

НЕПОКІРЛИВИЙ, НЕПОКІРНИЙ

Росла й зросла народна сила. Народний виправився стан, коли у Січі до кормила став **непокірливий** Богдан **(М. Р.)**.

Столітні дуби стоять, як стояли при Щорсі Миколі, піднявши свої **непокірні** чуби **(Нех.)**.

Сергій писав. Схилились поруч друзі, щоб зважити всі речення в листі, знайти слова правдиві і прості, і **непокірні** розпачу та тузі **(Бажан)**.

НЕПОКІРНІСТЬ, НЕПОКОРА

Х у с а. ...А знаєш ти, що я тобі закон? Що я тебе скарати смертю можу за **непокірність (Л. У.)**.

Два вітри зштовхнулись в грозі й **непокорі**, два шторми сплелися в обіймах вгорі **(Первом.)**.

НЕПОКОЇТИ, БЕНТЕЖИТИ, КЛОПОТАТИ, ТРИВОЖИТИ, ТУРБУВАТИ

Січень проходив з теплом, але це тепло не радувало, а **непокоїло (Коп.)**.

Все **бентежило** і манило її зір **(Ряб.)**.

Біля вагонів ми співаєм «Чумака»... і радість лоскотно **бентежить** наші груди **(Сосюра)**.

Щось **бентежило**, муляло його в присутності Каті **(Козач.)**.

Всякого **клопотало** своє діло... **(Мирн.)**.

Рушнички шиті лежать у скрині, вже не **клопочуть** вони дівчини **(Л. У.)**.

Одно тільки **клопотало** його: що робити з Мирославою **(Фр.)**.

Я тобі давно кажу: чим **клопотати** мене, ішла б собі, куди сама знала **(Мирн.)**.

— От тільки не відаю, що корисніше для здоров'я — чай чи пиво?.. Порай, Максиме.— Чорт зна чим ти **клопочеш** свою голову, Карпе! **(Коцюб.)**.

Ще не час голівку молоденьку на господарстві **клопотати (М. В.)**.

Пан ще розгнівався, що його панську голову якісь сільські жінки **клопочуть** такою дурницею (своїми синами) та й звелів попрогонити матірок з двору **(Мирн.)**.

Нехай батька не **турбує**, мені вінця не купує **(Нп.)**.

НЕПОКОЇТИСЯ, БЕНТЕЖИТИСЯ, БІДКУВАТИСЯ, КЛОПОТАТИСЯ, ТРИВОЖИТИСЯ, ТУРБУВАТИСЯ

Перед боєм Воронцов, здається, **непокоївся** більше, ніж під час самого бою **(Гонч.)**.

Серед товаришів він завжди веселий, жартівливий, а це мовчить, **бентежиться (Бойч.)**.

А я так **бідкуюся** — чи вже вони поїхали, чи й досі ні **(С. Г.)**.

Мати так радісно **клопоталась**, прохаючи поживитись **(Коцюб.)**.

І мріялись мені далекі села: дівчата йдуть, співаючи, з ланів, **клопочуться** хазяйки невсипущі, стрічаючи отару та череду **(Л. У.)**.

А що хазяйствечком будеш **клопотатись**, того не бійся: робитимеш не для кого, як для себе **(М. В.)**.

Ще раз просив діда Панька не **клопотатись** ним, він уже собі якось порадить **(Фр.)**.

Люди гірш та гірш **тривожилися (М. В.)**.

Не **турбуйся** ж ти, наша матінко, нами, як підростуть крильця, розлетимось й самі **(Метл.)**.

Не **турбуйся**, моя дівчино, в своїй пригоді **(Чуб.)**.

Купуй сукню шиту і хату криту та й не **турбуйся (Ном.)**.

НЕПОЛАДКИ див. НЕЗГОДА

НЕПОЛОХАНИЙ, НЕЛЯКАНИЙ

Я прийшов, не питаючи згоди, до затоки, що в снах мені сниться, де неторкану веслами воду б'ють крильми **неполохані** птиці **(Мур.)**.

Зграйка невеличких рибок, неквапливих і **неляканих**, пропливла зовсім близько від Васиних очей **(Собко)**.

НЕПОМИЛЬНИЙ див. БЕЗПОМИЛКОВИЙ

НЕПОМИЛЬНО див. БЕЗПОМИЛКОВО

НЕПОМІРКОВАНИЙ, НЕЗДЕРЖНИЙ, НЕРОЗВАЖЛИВИЙ, НЕРОЗСУДЛИВИЙ, НЕСТРИМАНИЙ

Про характер людини, яка не дотримується міри розсуду, поведінки в житті, діях, вчинках тощо.

— Ах ти, вража дочко, така **непомірко**вана, що ставиш горщик на самому краєчку! **(Н.-Л.)**.

Весела голосна розмова, веселий **нездержний** регіт аж розлягавсь по старому садку **(Н.-Л.)**.

Розважливий думає, як робити, а **нерозважливий** зробить, а тоді думає **(Фм.)**.

Нерозсудлива я, невдячна, от що **(Фр.)**.

Гібсон. Не дурна дівчинка Кросбі. Трохи гарячкувата і **нестримана** на язик **(Собко).**

НЕПОМІРНИЙ, НАДМІРНИЙ

1) Про все непропорційне (надмірне) силі, зросту, діям, бажанню людини; 2) непропорційне розміру, вазі речей, предметів та ін.

Там, під листям, цілі скарби, цілі купи розкішних китяг, так і обліпили кущ, так і вгинають лозу під **непомірною** вагою **(Коцюб.).**

Чоботи з жовтої юхти, з довгими дебелими халявами справді здавались **непомірними** і важкими для легкої, красивої фігури Черниша **(Гонч.).**

За чверть години **надмірних** зусиль ноги Цимбала торкнулись слизького каменистого дна **(Борз.).**

Марція. Жінки на сході, може, й непогані, але, на жаль, вони збавляють вроду **надмірним** малюванням **(Л. У.).**

НЕПОМІРНО, НАДМІРНО, НАДМІР(У)

А потім села з полем, кучерявим від бурячиння... А над тим усім високі **непомірно** комини, мов сосни в горах — тільки без гілля **(Л. У.).**

Надмірно набереш, далеко не понесеш **(Нпр.).**

Він побачив людей трохи запізно, **надмір** захоплений своєю їздою **(Риб.).**

Юра ніколи не пив **надміру**, навіть загалом рідко вживав горілку **(Фр.).**

НЕПОМІТНИЙ, НЕПРИМІТНИЙ

З корабля маленький літак був зовсім **непомітний (Трубл.).**

Вогонь! Червоний, веселий, чистий. Ще недавно лежав він у темній коробці холодний і **непомітний,** наче Хома на світі, а тепер мститься за людську кривду **(Коцюб.).**

В казковій німій глухомані лежать **непримітні** широкі двори **(Воронько).**

НЕПОМІТНО, НЕПРИМІТНО

Попереду встали м'які силуети гір, ніби вони виступили **непомітно** з блакиті небосхилу **(Гонч.).**

Зима минула хутко й **непомітно (Коп.).**

Голублячи таку думку в серці, **непримітно** переходив він безкраї степи без утоми **(Мирн.).**

НЕПОРАДНИЙ, БЕЗПОМІЧНИЙ, БЕЗПОРАДНИЙ

Жінка все говорила більше для себе, аніж для нього, бо була певна, що чоловік **непорадний** і непрактичний **(Коцюб.).**

Пліт несло серединою річки. Якийсь час плили вони в тумані, поміж берегами, одрізані од землі й **безпомічні (Коцюб.).**

Розмова вкрай схвилювала його, хлопець **безпорадний** був **(Горд.).**

НЕПОРУШНИЙ див. НЕЗРУШНИЙ

НЕПОРУШНІСТЬ див. НЕЗЛАМНІСТЬ

НЕПОРУШНО див. НЕЗРУШНО

НЕПОРЯДОК див. БЕЗПОРЯДОК

НЕПОСИДА, ВЕРТУН, ДЗИҐА, КРУТЬКО, НЕПОСИДЬКО

Про непосидливу, що не може довго всидіти на одному місці, людину.

Навіть ось ця **непосида** і та примовкла **(Вас.).**

Та чого ти крутишся по хаті, мов **дзига (Коцюб.).**

Оце ще **крутько,** не всидить на місці **(Фм.).**

Явдоха. Отут ще єсть два **непосидька (Тоб.).**

НЕПОСИДЛИВИЙ, НЕПОСИДЮЧИЙ, НЕПОСИДЯЧИЙ

— Давайте, хлопці, заспіваємо, абощо, а то ще поснемо тут,— сказав жвавий, **непосидливий** Марченко **(Вас.).**

Це була невгамовна, **непосидюча** витівниця і взагалі дуже весела дівчина... **(Трубл.).**

То був хлопчик на вигляд років дванадцяти, бідовий, **непосидющий (Вас.).**

Непосидячому акторові мало було театральної роботи **(Ільч.).**

НЕПОСИЛЬНИЙ див. НАДСИЛЬНИЙ, НЕПОМІРНИЙ

НЕПОСЛАБНИЙ, НЕОСЛАБНИЙ

Як ніколи, саме сьогодні, гостре і **неослабне** відчуття самотності приголомшило його **(Риб.).**

НЕПОСЛУХ, НЕПОСЛУШЕНСТВО, НЕСЛУХНЯНІСТЬ, НЕСЛУХНЯНСТВО

Водяник. Тобі вінця не прийдеться носити, бо за **непослух** забере тебе «Той, що в скалі сидить» **(Л. У.).**

Натовп підходив і гучно кинув вгору пісню протесту, **непослушенства** і народного гніву **(Смол.).**

Дмитрик... з жахом думав, що то скаже йому мамка за **неслухняність (Коцюб.).**

НЕПОСЛУШЕННЯ див. НЕПОСЛУХ

НЕПОСЛУШНИЙ, НЕСЛУХНЯНИЙ

Перо **непослушне** щохвилини крутилося в пальцях **(Фр.).**

Костя був непокірний і **неслухняний (Козач.).**

Десь у темряві біля возів Хаєцький голосно сварився з **неслухняними** кіньми **(Гонч.).**

НЕПОСПІШЛИВИЙ див. НЕПОКВАПЛИВИЙ

НЕПОСТУПЛИВИЙ, ЗАТЯТИЙ, НЕПРИМИРЕННИЙ, ОГУРНИЙ, УПЕРТИЙ

Компонент даної групи використовують для визначення та уточнення характеру людини, рідше норову тварин.

Хома, який умів з кожного покепкувати, водночас викликав і загальну симпатію до себе своїм гумором та **затятим** колективізмом **(Гонч.)**.

Між нащадками знялась боротьба тяжка, завзята. Та вона ведеться й досі, ця війна страшна, **затята (Л. У.)**.

Огурна дитина **(Грінч.)**.

Такий **упертий**, хоч ти йому на голові кілок теши, а він своє **(Фм.)**.

Упертий, як цап **(Нпр.)**.

НЕПОСТУПЛИВІСТЬ, ЗАТЯТІСТЬ, ОГУРНІСТЬ, УПЕРТІСТЬ

Очі згасли. На виду осів повний вираз — вираз болю і **затятості (Коцюб.)**.

Аби без **огурства** зробили **(СУС)**.

Боягузство заяче, **упертість** цапина **(Нпр.)**.

НЕПОСУТНІЙ див. НЕІСТОТНИЙ

НЕПОТРІБНИЙ див. ВІДВЕРТИЙ

НЕПОТРІБ, ЗАЙВИНА

До неба здіймається сувора лють і вибухом нестримним динаміту шпурне до зір **непотріб** недобитий **(Сос.)**.

НЕПОТРІБНИЙ див. ЗАЙВИЙ

НЕПОХВАЛЬНИЙ, ОСУДНИЙ, ОСУДЛИВИЙ

Про нього між людей склалися **непохвальні** й дуже погані думки **(Фм.)**.

Слово, що хотів вимовити він, гостре й **осудливе**, гомінкою луною відгукнулося десь у нетрях мозку **(Риб.)**.

Не вважала, що люди коло неї понурі й **осудливі (М. В.)**.

НЕПОХИБНИЙ див. БЕЗПОМИЛКОВИЙ, НЕПОГРІШИМИЙ

НЕПОХИБНО див. БЕЗПОМИЛКОВО

НЕПОХИТНИЙ, НЕВБЛАГАННИЙ, НЕЗЛА(О)МНИЙ, НЕСОКРУШИМИЙ, НЕСХИТНИЙ, НЕУХИЛЬНИЙ, СТАЛИЙ, СТІЙКИЙ, ТВЕРДИЙ

В даній групі йдеться: 1) про людину сильної волі та її міцний характер; 2) про щось непорушне, незламне, стале в житті людини, суспільства.

Він (Ватутін) вів полки до київських висот на боротьбу за місто златоглаве... Він, **непохитний** воїн-патріот . . . **(Баж.)**.

Він ніс у своєму серці незгасний запал до роботи, велику і **непохитну** віру в майбутнє **(Кучч.)**.

Він був суворий запільник — **невблаганний** і педантичний **(Смол.)**.

Ми від батьків **незламних** і суворих дістали в спадщину звитяги й слави шлях **(Дмитерко)**.

Та рідні їх (Шевченка і Гоголя) слова між нами живуть як думка світова, бо стали вічними ділами **несокрушимі** їх слова **(М. В.)**.

Стояли перед ним **непохитно** дві скелі суворі, німі і **несхитні (Риб.)**.

Чоловік то був дуже **твердого** характеру **(Фм.)**.

НЕПОХИТНІСТЬ див. НЕЗЛАМНІСТЬ

НЕПОХИТНО, НЕПОРУШНО, НЕСХИТНО, НЕУХИЛЬНО, СТІЙКО

Наша соціалістична держава **непохитно** стоїть на варті миру **(Л. Г.)**.

В білім цвіту **непорушно** стоять дерева **(Трубл.)**.

І стоїть він **несхитно**, як столітній дуб **(Фм.)**.

Тепер Петро підіймався повільно, та все ж **неухильно** все вище і вище **(Грим.)**.

НЕПОЧАТИЙ див. НЕЗАЙМАНИЙ

НЕПОШАНА див. НЕПОВАГА

НЕПРАВДА див. БРЕХНЯ

НЕПРАВДОПОДІБНИЙ див. НЕЙМОВІРНИЙ

НЕПРАВДОПОДІБНІСТЬ див. НЕЙМОВІРНІСТЬ

НЕПРАВДОПОДІБНО див. НЕЙМОВІРНО

НЕПРАВИЛЬНИЙ див. НЕВІРНИЙ

НЕПРАВИЛЬНО, НЕВІРНО, ПОМИЛКОВО, ХИБНО

Невірно зрозуміти **(РУС)**.

За **помилково** сказане слово не судять **(Нпр.)**.

НЕПРИВІТНО див. НЕЛАСКАВО

НЕПРИДАТНИЙ див. НЕГОЖИЙ

НЕПРИВАБНИЙ див. НЕПРИНАДНИЙ

НЕПРИВІТНИЙ див. НЕЛАСКАВИЙ

НЕПРИЄМНИЙ, ПРИКРИЙ

Дівчині снився якийсь **неприємний** сон, і вона прокинулась **(Трубл.)**.

Ця **прикра** звістка зворушила нас усіх **(Фм.)**.

НЕПРИЄМНІСТЬ, ПРИКРІСТЬ

Ви просто так і напрошуєтесь на **неприємність (Ле)**.

Але **прикростей** було, мабуть, більше, ніж радостей **(Ільч.)**.

НЕПРИЄМНО, ПРИКРО

Людині **неприємно** бачити і знати, що вона відстала від життя, не зробила того, що могла і повинна була зробити **(Скляр.)**.

Прикро тільки було писати пані про невдачі, **але**, зціпивши зуби, написав **(Хижн.)**.

Компонент **прикро**, крім найбільше вживаного в значенні **неприємно**, може мати ще й інше значення, а саме: а) тяжко, б) круто, в) надто, г) запально, д) дуже, е) пильно, ж) цілковито, з) докірливо.

Та мука, що наче була жовта, жовтим **оддає**, то ота краща аніж **прикро** біла **(Грінч.)**.

Узявсь **прикро** до ковальства **(Грінч.)**.

А сам сивів він, сивів **прикро**, і все у думі, у хмарі ходив **(М. В.)**.

У нас оце пожар був, так Іван **прикро** згорів,— нічого не зосталось **(Грінч.)**.

Христя **прикро** подивилась на матір: по обличчю пізнавала, чи добру звістку мати принесла **(Мирн.)**.

Збожеволілими очима **прикро** дивилася на Грицька **(Мирн.)**.

НЕПРИМІТНИЙ див. НЕПОМІТНИЙ

НЕПРИМІТНО див. НЕПОМІТНО

НЕПРИМУШЕНИЙ див. НЕВИМУШЕНИЙ

НЕПРИНАДНИЙ, НЕПРИВАБЛИВИЙ, НЕПРИВАБНИЙ

Яким звичайним, буденним, **непринадним** чоловіком видався їй тепер Володко **(Фр.)**.

Неприваблива робота — гірше неволі **(Нпр.)**.

НЕПРИПУСТИМИЙ див. НЕДОПУСТИМИЙ

НЕПРИРОДНИЙ див. НЕНАТУРАЛЬНИЙ

НЕПРИРОДНІСТЬ див. НЕНАТУРАЛЬНІСТЬ

НЕПРИРОДНО див. НЕНАТУРАЛЬНО

НЕПРИСТОЙНИЙ, БАНАЛЬНИЙ, ВУЛЬҐАРНИЙ, ЗАЯЛОЖЕНИЙ, МАСНИЙ, НЕЦЕНЗУРНИЙ, НИЗЬКОПРОБНИЙ, ПОХАБНИЙ, СОРОМ(І)ЦЬКИЙ, СОРОМІТНИЙ

В даній групі йдеться:

1) про непристойну поведінку та вчинки людини; 2) про непристойні слова, вирази, розповіді, пісні тощо.

На брудній облізлій стіні якісь **непристойні** рисунки **(М. Р.)**.

До того гуртка... щось не лежить моє серце: горілка, карти, п'яне важке життя, брудні розмови, **непристойні** анекдоти **(Вас.)**.

Досить **банальний** анекдот **(УРС)**.

Трохи **вульґарний (УРС)**.

Мова твору бідна, сіра, сповнена **заяложених** епітетів **(Л. Г.)**.

Ні, розмова з таким **заяложеним** початком закінчиться моментально **(Шовк.)**.

Сороміцькі пісні **(Грінч.)**.

НЕПРИСТУПНИЙ див. НЕДОСТУПНИЙ

НЕПРИТАМАННИЙ див. БОЖЕВІЛЬНИЙ

НЕПРИТОМНИЙ, ЗНЕПРИТОМНІЛИЙ, ЗОМЛІЛИЙ, НЕТЯМНИЙ, ОБІМЛІЛИЙ, ОБМЕРЛИЙ

Про людину, яка втратила чуття, впала в непритомність, нетяму.

Непритомну Ганну одвезли додому **(Собко)**.

Хвора лежала **непритомна** і, здавалося, не чула лікаревої гадки **(Фр.)**.

Він біг, випроставшись на весь зріст, до **знепритомнілого** друга **(Трип.)**.

Він похилився і всім тягарем свого тіла вплав **зомлілий** на кам'яний поміст сіней **(Фр.)**.

З купелі саджали в купіль, як малу дитину, полумертву, невладущу, **нетямну** людину **(Кул.)**.

Позаду ще тупотіли коні, і **обмерла** Христя причаїлась у траві **(Панч)**.

Я лежав **обімлілий**, хворий **(Метл.)**.

НЕПРИТОМНІТИ, ЗНЕПРИТОМНІТИ, ЗОМЛІВАТИ, ОБІМЛІВАТИ, ОБМИРАТИ

Спочатку він тримався на ногах, а потім став **непритомніти** й опустився на землю **(Фм.)**.

Вона поточилась і знову **знепритомніла (Панч)**.

Сова давно не бачила сокола, як уздріла, аж **зомліла (Нпр.)**.

А Катря стоїть коло стіни, сама, як стіна, біла,— бачу **зомліває (М. В.)**.

Глянувши на Гафійку, Маланка так і **зомліла (Коцюб.)**.

Бурсаки глянули туди й **обімліли (Вас.)**.

За вікном стоїть чотирнадцятилітній хлопець, до пояса голий, жилавий, такий привабливий, що Сакій **обмер (Ле)**.

НЕПРИТОМНІСТЬ, БЕЗПАМ'ЯТЬ, ЗОМЛІННЯ, НЕТЯМ, НЕТЯМА, НЕСТЯМА

Вона лишилась сама в хаті й боялась упасти в **непритомність (Фм.)**.

Голосне стукання до дверей салону розбуркало його з того душевного **зомління (Фр.)**.

У **безпам'яті** він лежав навзнак, широко розметавши руки **(Риб.)**.

Мрячить їм **нетям** пам'ять **(Кул.)**.

Пройшло три тижні, поки пробудивсь я з гарячки і цілковитої **нетями (Фр.)**.

Остап не спав, а лиш часом на кілька хвилин западав у **нетяму (Коцюб.)**.

Місяць цілий пролежав Троянда в лікарні. Разів скільки падав отак у **нестяму (Тесл.)**.

Якось, напившись до **нестями**, підпалив свій будинок **(Р. У.)**.

НЕПРИТОМНО, ЗОМЛІЛО

Василь, що досі стояв тихо й **непритомно**, почув тепер, що ніби його щось укололо глибоко в серце **(Фр.)**.

Він був жовтий на виду й **зомліло** лежав на лаві **(Ф. М.)**.

НЕПРИ(О)ТОРЕННИЙ, БЕЗШАБАШНИЙ, НЕСО(У)СВІТЕННИЙ, ОДЧАЙДУШНИЙ

В даній групі йдеться про людину-шибайголову, яка, ігноруючи всі норми людської етики: мораль, поведінку тощо — веде розгульне, безшабашне життя. Використовують компоненти групи як в живій роз-

мовній мові, так і в літературній з різко негативним забарвленням.

Наведе із собою п'яниць **непритоpенних** (С. Г.).

Непроторенний злодій (Ном.).

Безшабашному ні стейки, ні гейки нема (Нпр.).

Нес(о)усвідомлений п'яниця (РУС).

Компонент **несосвітенний** використовують з багатьма значеннями, як і компонент — **неприторенний.**

Сміливий, навіть **одчайдушний**, він не любив нікому коритись (Козач.).

НЕПРИХИЛЬНИЙ див. НЕЛАСКАВИЙ

НЕПРИХИЛЬНІСТЬ див. НЕЛАСКА

НЕПРИХИЛЬНО див. НЕЛАСКАВО, ВОРОЖЕ

НЕПРИХОВАНИЙ, ВИДИМИЙ, ВІДКРИТИЙ, ОЧЕВИДНИЙ, ЯВНИЙ

Очі в неї горять неприхованим задоволенням, гордістю, щастям (Шиян).

Мадьяри дивились на вчителя з неприхованою пошаною, і, видно, всі чекали, що він скаже (Гонч.).

Видима смерть страшна (Нпр.).

Шкода з того **видима** була (М. В.).

Се ж **очевидна** несправедливість (Коц.).

Явне зробилось ім'я його (Кул.).

Всяке тайне буде **явне** (Нпр.).

НЕПРИХОВАНО, ВИДИМО, ВІДКРИТО, ОЧЕВИДНО, ЯВНО

Павло з Грицьком **неприховано** раділи тій пригоді — нова сила прибуває на село (Горд.).

Хома **видимо** глузує (Коцюб.).

З-під трохи навислих брів сіро-голубі очі його дивились **відкрито** і ясно (Ільч.).

Для нього (Франка) вже **очевидно**, що тільки революційним шляхом, шляхом упертих класових боїв український народ може позбутись ярма і добитись визволення (Козл.).

Ніколи він не міг **явно** ввійти в город (Кул.).

НЕПРИЧАСНО, БАЙДУЖЕ

— Чудовий ярмарок сьогодні! — казала старенька й **непричасно** дивилася проти себе удалину (М. В.).

НЕПРИЧЕТНИЙ див. НЕВИННИЙ

НЕПРИЧЕТНІСТЬ див. НЕВИННІСТЬ

НЕПРИЯЗНИЙ див. НЕЛАСКАВИЙ, ВОРОЖИЙ

НЕПРИЯЗНО див. НЕЛАСКАВО, ВОРОЖЕ

НЕПРИЯЗНЬ, ВОРОЖІСТЬ

Стахурський відчув сором за **неприязнь**, яка виникла в нього до Власенка після перших слів (Смол.).

Відчувши до себе **ворожість** цих людей, він пішов з хати (Фм.).

НЕПРОВОРНИЙ див. НЕПОВОРОТКИЙ, МЛЯВИЙ

НЕПРОГЛЯДНИЙ, БЕЗПРОСВІТНИЙ, НЕПРОЗІРНИЙ, НЕПРОЗОРИЙ

Про все те, що людина не може пройняти наскрізь, вдалечінь своїм зором.

Ой гаю, мій гаю та густий, **непроглядний** (Нп.).

Непроглядною стіною стали навколо високі очерети (Шиян).

На подвір'ї у **безпросвітній** мряці кишіли люди, як гусінь (Коцюб.).

У тебе голос чистий, як струмок, а очі — **непрозорі** (Л. У.).

НЕПРОДУМАНІСТЬ див. НЕОБАЧНІСТЬ

НЕПРОЗІРНИЙ див. НЕПРОГЛЯДНИЙ

НЕПРОЗОРЛИВІСТЬ, КОРОТКОЗОРІСТЬ, НЕДАЛЕКОГЛЯДНІСТЬ, НЕДАЛЕКОСЯЖНІСТЬ, НЕПЕРЕДБАЧЛИВІСТЬ

В даній групі йдеться: 1) про короткозору людину; про непередбачливість, нерозрахованість в думках, якихось справах.

Непрозорливість ума не дала йому змоги передбачити все, що може статися з тієї затії (Фм.).

Через **короткозорість** свою Лара не відразу помітила, що одні з дверей напіввідчинені (Шовк.).

Непередбачливість веде до скрути (Нпр.).

НЕПРОЛАЗНИЙ, НЕПРОЇЖДЖИЙ, НЕПРОХОДИМИЙ, НЕПРОХІДНИЙ

В цій групі йдеться про утруднені різними перешкодами шляхи, дороги, стежки, по яких важко, навіть неможливо, ні пройти, ні проїхати людині.

Хащі навколо мандрівників стали зовсім **непролазними** (Вл.).

Бачилось, що та гора зібрала всі завади й перешкоди, щоб зупинити його (Каїна): потоки бистрі, ліси **непроходимі**, темні звори (Фр.).

Надворі сипав сніг, куріло, дороги в горах були **непрохідні** (Фр.).

НЕПРОМОКАЛЬНИЙ, НЕПРОНИКЛИВИЙ

Йдеться про природні явища — густий туман, темінь ночі; предмети, речі, крізь які не може проникати ні вода, ні зір людини.

Виявилось, конверт був з **непромокального** паперу (Турбл.).

Попереду були лише снігові замети, вкрита **непроникним** туманом ніч — і все (Кач.).

НЕПРОХАНИЙ див. НЕКЛИКАНИЙ

НЕПРОХОДИМИЙ див. НЕПРОЛАЗНИЙ

НЕПРОШЕНИЙ див. НЕКЛИКАНИЙ

НЕПРЯМИЙ, КРИВИЙ, НЕВІДВЕРТИЙ, НЕЩИРИЙ

Компонент **непрямий** полісемантичний з багатьма різно забарвленими (позитивно й негативно) відтінками, а саме:

1) **непряма** (нещира) в своїх думках, почуттях, діях тощо людина;

2) **непряме** (криве) дерево, річ, предмет і т. ін.;

3) **непряма** мова (граматичний термін);

4) **непрямі** вибори (в житті суспільства);

5) **непряма** відповідь комусь, на щось — і т. д.

Компонент **кривий** теж полісемантичне слово з багатьма відтінками, різноманітно забарвленими:

1) **крива** на ногу людина, тварина;

2) **криве** дерево, криві стіни в будівлях, криві частини в речах, предметах тощо;

3) переносне значення: а) криве слово, б) криве дзеркало, в) криве око, г) крива усмішка і т. под.

Рубайся, дерево, пряме й **непряме** **(Н. каз.)**.

Непрямий чоловік — потайний пес **(Нпр.)**.

По **непрямій** дорозі їхати — дома не ночувати **(Нпр.)**.

Йосип дивився у вікно, бачив **криву** вулицю, що збігла до річки **(Куч.)**.

Він хитався на **кривих** ногах **(Коцюб.)**.

В піднятих угору куточках губ ніби таїлась **крива** усмішка **(Ільч.)**.

Криві стіни халупи, вип'явши боки, моргали по кутках зморшками-тінями **(Коцюб.)**.

М а р у с я. Ні одного кривого слова я від нього не чула, а що б же я мала на нього злобу? **(Стар.)**.

Бач, сонце на небі закрило своє ясне лице, щоб не слухати твоїх **кривих** слів **(Фр.)**.

А Максимові **кривому** нічого не вадить Шкандибає на милиці і гадки не має **(Шевч.)**.

Якось та буде: **крива** вивезе **(Нпр.)**.

Коли **невідвертий** говорить, слухай, а не вір **(Нпр.)**.

У невідвертого правди не питай **(Нпр.)**.

Серце чулеє в грудях. В серці щирі почування... Мене мучать їхні речі про **нещиреє** кохання **(Л. У.)**.

НЕПУТИТИ див. ЗАВАЖАТИ, ПСУВАТИ

НЕПУТНІЙ, БЕЗПУТНІЙ, ЛЕДАЧИЙ, НЕПУТЯЩИЙ

Йдеться про людину, її характер, вчинки, здібності...

Ти вигадуєш якісь вигадки негодящі, якісь вчинки **непутні** **(Н.-Л.)**.

Таку **ледачу** пам'ять маю, що і не згадаю **(Гліб.)**, переносно.

Будь проклята, кров **ледача**, не за рідний край пролита **(Л. У.)**.

Людям не жаль. Нехай кажуть, гине **ледача** дитина, коли не зуміла себе шанувать **(Шевч.)**, переносно.

П р и м і т к а. У поданих вище прикладах слово — **ледачий** — вжито не в значенні — **лінивий**, а взяте з народної розмовної мови — непутящий, поганий, нікудишній, нікчемний...

Непутящий учень з того Павлика,— порішила вчителька **(Горд.)**.

НЕРАДИЙ, НЕЗАДОВОЛЕНИЙ

Не встигли гості привітатися з хазяїном, як у дверях з'явився відомий на весь город ефенді Мустафа... «Ну, чого цей приліз» — скривився Джіафер, видимо, **нерадий** **(Коцюб.)**.

Дівчина побачила **незадоволений** вираз Шевчукового обличчя **(Донч.)**.

НЕРАДІСНО, НЕЗАДОВОЛЕНО, НЕРАДО

Коли на душі важко та **нерадісно**, то жарти і співи не милі **(Мирн.)**.

Нерадісно і смутно гляділа стара на свого сина **(Стор.)**.

Пасажири **незадоволено** загомоніли **(Трубл.)**.

Начко ходив понурий, на питання брата відповідав коротко, **нерадо** і ховав у собі свої думки та враження **(Фр.)**.

НЕРАХОВАНИЙ див. НЕЗЛІЧЕННИЙ

НЕРАНО, ПІЗНО

Йдеться про часове значення.

Хто **нерано** ходить, той сам собі шкодить **(Ном.)**.

Калино-малино, чом **нерано** зацвіла **(Чуб.)**.

Пізно вернулись ми додому **(М. В.)**.

НЕРЕПАНИЙ див. МУГИР, НЕТЕСАНИЙ

НЕРЕТ див. СІТЬ

НЕРІШУЧИЙ, НЕПЕВНИЙ, ХИТКИЙ, ХИТЛИВИЙ

Про людину, яка вагається щось сказати, зробити...

Хома ходив між людьми ще **нерішучий**, наче не знав, з чого почати **(Коцюб.)**.

Самсон зняв річ до неї голосом **непевним**, і таємнича мова залунала **(Л. У.)**.

Хитким поки надумається — сміливий зробить **(Нпр.)**.

НЕРОД див. НЕВРОЖАЙ

НЕРІШУЧІСТЬ, ВАГАННЯ, ХИТАННЯ

На мить **нерішучість** спинила Семена **(Сміл.)**.

Тобі я завжди вірю без **вагання** **(Л. У.)**.

НЕРОБА див. ЛЕДАР

НЕРОБСТВО див. ЛЕДАРСТВО

НЕРОЗБІРНИЙ див. НЕВИРАЗНИЙ

НЕРОЗВАЖЛИВИЙ див. НЕОБАЧНИЙ

НЕРОЗВАЖЛИВІСТЬ див. НЕОБАЧНІСТЬ

НЕРОЗВАЖЛИВО див. НЕОБАЧНО
НЕРОЗВАЖНИЙ, БЕЗУТІШНИЙ, НЕВТІШНИЙ
Глибока, тиха, **нерозважна** туга вникає в серце, каменем лягає **(Л. У.)**.
Безутішне горе — море: пий — не вип'єш **(Нпр.)**.
Над вами небо заніміло, тремтить дощем **невтішних** хмар **(Сос.)**.
Хіба тільки зозулька **неутішна**, зозулька-віщуня принесла звісточку **(Мирн.)**.
НЕРОЗВАЖНО, БЕЗУТІШНО, НЕВТІШНО
Вона вже не кричить, вона гірко, **нерозважно** плаче **(Коцюб.)**.
Плаче **невтішно** дервіш, ллє сльози на жовтий пісок, ридає **(Коцюб.)**.
НЕРОЗГАДАНИЙ див. НЕДОВІДОМИЙ, НЕЗРОЗУМІЛИЙ
НЕРОЗПОЧАТИЙ див. НЕЗАЙМАНИЙ
НЕРОЗСУДЛИВИЙ див. НЕОБАЧНИЙ
НЕРОЗУМ, БЕЗГЛУЗДЯ, ГЛУПОТА, ГЛУПСТВО, ДУРІСТЬ, НЕРОЗУМНІСТЬ
Описовий зворот: З ДУРНОГО УМА
Глупоту і зраду милої забери собі й пробач **(Мал.)**.
Нема друга понад мудрість, ні ворога над **глупоту** **(Фр.)**.
Почувалося очевидне **глупство** в Любчиній фразі, що вилетіла мимохіть **(Ле)**.

НЕРОЗСУДЛИВИЙ див. НЕСТАТЕЧНИЙ
НЕРОЗУМНИЙ див. ДУРНИЙ, ДУРЕНЬ
НЕРУХЛИВИЙ див. НЕПОВОРОТКИЙ
НЕРУХОМИЙ див. НЕЗРУШНИЙ
НЕРУХОМІСТЬ див. НЕДВИЖНІСТЬ
НЕРУШИМИЙ див. НЕЗРУШНИЙ
НЕРУШИМО див. НЕЗРУШНО, НЕПОДВИЖНО
НЕСАМОВИТИЙ, БЕЗТЯМНИЙ, НЕСТЯМНИЙ
1) Про дуже нервову, збуджену людину, яка втрачає ясність свідомості, не тямить, що діє, що з нею діється, стає, як кажуть, сама не своя; 2) переносне значення.
Зробився Турн **несамовитий**, ярився, лютував неситий **(Котл.)**.
Несамовитий регіт несеться вулицею **(Мирн.)**.
Дівчина була **несамовита** в ту мить, і їй здавалося, що лежить вона на карпатському перевалі в окопі і її слухають вогневі позиції артилеристів. **(Куч.)**.
Хай вороги **несамовиті** нових не зичать лихоліть: немає хмар таких на світі, щоб наше сонце погасить **(Мур.)**.
Одна з **несамовитих** поклонниць божественного арапа прибігла під час дії за куліси **(Ільч.)**.
В кедрових палатах, мов **несамовитий**, Давид походжає **(Шевч.)**.
Сперанський дивився кудись убік диким, **безтямним** поглядом і ледве чутно стогнав **(Гонч.)**.
Чулося одне глухе тупотіння **нестямної** біганини серед широкого майдану **(Мирн.)**.
Нестямна туга, мов пазурями кішка, упивається в її душу **(Мирн.)**.
Збудив Олексія Івановича **нестямний** крик **(Мирн.)**.
НЕСАМОВИТІСТЬ, БЕЗТЯМНІСТЬ, НЕСТЯМА, НЕСТЯМКА
Див. НЕСАМОВИТИЙ, БОЖЕВІЛЬНИЙ
У спорі грізному дійшовши до **нестями** **(М. Р.)**.
Христя з **нестямки** добігла аж до комори **(Мирн.)**.
О, якби та юрба неправдива вчула, як я тепер заспіваю! — скам'яніла б з **нестяму** та дива! **(Л. У.)**.
Вони бігли в подвір'я, скакали в калюжу, як були в одежі, й качалися там в якійсь гарячковій **нестямі** **(Коцюб.)**.
Не б'ють зенітки в синь громами у ботанічному саду... І я, щасливий до **нестями**, по бруку рідному іду **(Сосюра)**.
Олександр стояв у натовпі на панелі і до **нестями** кричав «ура» **(Панч)**.
Місяць цілий пролежав Троянда в лікарні. Разів скільки падав отак у **нестяму** **(Тесл.)**.
До смерку ще Соломія не втратила пам'яті, а смерком уже зовсім дійшла до **нестямку** **(Н.-Л.)**.
НЕСАМОВИТО, БЕЗТЯМНО, НЕСТЯМНО
Див. НЕСАМОВИТИЙ, БУРНО
Раптом надворі **несамовито** загавкав Каро **(Гонч.)**.
Вітер **несамовито** стугонів віконницями, гудів у комині, стукав затулками **(Донч.)**.
Він увесь тремтів, вдивляючися очима фантазії в ті **несамовито** блискучі очі **(Фр.)**
Соломія **несамовито** крикнула, начебто вона й справді впустила живу дитину **(Н.-Л.)**.
Хвилі теж **безтямно** кружляли, кипіли й борсались за дамбою **(Баш)**.
Мутні сині очі божевільного діда **нестямно** дивились у простір **(Коцюб.)**.
Його серце **нестямно** забилося **(Мирн.)**.
НЕСАМОХІТЬ див. МИМОВІЛЬНО
НЕСИЛА див. БЕЗСИЛЛЯ
НЕСИЛУВАНИЙ див. НЕВИМУШЕНИЙ

НЕСИЛУВАНО див. НЕВИМУШЕНО
НЕСИТИЙ див. НЕВСИТИМИЙ
НЕСИТІСТЬ див. НЕНАЖЕРЛИВІСТЬ
НЕСКЛАДНИЙ, БЕЗЛАДНИЙ, НЕДОЛАДНИЙ, НЕЗВ'ЯЗНИЙ, ПРИМІТИВНИЙ, ПРОСТИЙ

Йдеться про відсутність струнκості звукової гармонії: а) голосів людських, голосів тварин; б) відсутність форм, ліній якихось будов; в) про виконання нескладної роботи людиною; г) про вживання людиною нескладних слів...

Овеча отара залляла вулицю і сколихнула повітря **нескладним** беканням **(Коцюб.)**.

Вірші його вийшли насмішкуваті й ущипливі, але зовсім **недоладні (Н.-Л.)**.

Йому здавалося, що він один назавжди серед цих столітніх похмурих дерев, руїн і **недоладних** будівель **(Риб.)**.

Його **незв'язна**, промова не цікавила нікого **(Фм.)**.

НЕСКЛАДНІСТЬ див. НЕДОЛАДНІСТЬ
НЕСКОРЕНИЙ див. НЕЗБОРИМИЙ
НЕСКРЕБА див. НЕОТЕСА
НЕСЛАВА див. ГАНЬБА
НЕСЛАВИТИ див. ГАНЬБИТИ
НЕСЛУХНЯНИЙ див. НЕПОСЛУШНИЙ
НЕСЛУХНЯНСТВО див. НЕПОСЛУХ
НЕСЛУШНИЙ див. НЕПІДХОЖИЙ
НЕСМЕРТЕЛЬНИЙ див. БЕЗСМЕРТНИЙ
НЕСМІЛИВИЙ, КОНФУЗЛИВИЙ, КОНФУЗНИЙ, НЕСМІЛИЙ, СОРОМ'ЯЖНИЙ, СОРОМ'ЯЗНИЙ, СОРОМ'ЯЗЛИВИЙ, СТИДКИЙ, СТИДЛИВИЙ

Аж плач його бере,— який він **несміливий** та незугарний **(Мирн.)**.

Конфузливий, як красна дівиця **(Нпр.)**.

Смілий перед веде, а **несмілий** задні пасе **(Нпр.)**.

Така вже в нас **сором'яжна**, мов засватана **(М. В.)**.

На шлях я вийшла ранньою весною і тихий спів **несмілий** заспівала **(Л. У.)**.

— Доброго здоров'я! — ледве обізвалась дівчина, і її лице так і спалахнуло **соромливим** полум'ям **(Н.-Л.)**.

НЕСМІЛИВІСТЬ, КОНФУЗЛИВІСТЬ, СОРОМ'ЯЖЛИВІСТЬ, СОРОМ'ЯЗЛИВІСТЬ, СТИДЛИВІСТЬ

Він думав про неї і нарікав на свою **несміливість (Дес.)**.

Жіноцька **соромливість** взяла своє **(СУС)**.

НЕСМІЛИВО, КОНФУЗЛИВО, НЕСМІЛО, СОРОМ'ЯЗЛИВО, СТИДКО, СТИДЛИВО

Вона глянула на мене, зашарілася і чомусь дуже **несміливо** простягла руку **(Десн.)**.

Дівчинка перш **несміло** підійшла до Христі **(Мирн.)**.

— Гетьте! — **сором'язливо** одмовила йому, — не лізте! **(Мирн.)**.

НЕСОКРУШИМИЙ див. НЕПОХИТНИЙ
НЕСО(У)СВІТЕННИЙ див. НЕПРИТОРЕННИЙ
НЕСПЕРЕЧЛИВИЙ, ЗГІДЛИВИЙ, ЗГІДНИЙ, ЗГОВІРЛИВИЙ, ЗГОДЛИВИЙ, СХИЛЬНИЙ, СХИЛЬЧИВИЙ

Про лагідний характер людини.

Я чоловік **несперечливий (Грінч.)**.

Він знов був, як звичайно, чемний, лагідний, **згідливий**, звичайний чоловік **(Фр.)**.

З вами я **згідний (Фм.)**.

Ой ти, мати моя, мати **згодливая** -- дала мене у чужину **(Нп.)**.

Пилипиха була мати своїй дочці неподатлива, **несхильна (М. В.)**.

НЕСПИННИЙ див. БЕЗПЕРЕРВНИЙ
НЕСПИННО див. БЕЗПЕРЕРВНО
НЕСПІЛИЙ див. НЕСТИГЛИЙ
НЕСПІРНИЙ, КЛОПІТНИЙ, КОПІТКИЙ, КРОПІТКИЙ, МАРУДНИЙ

Йдеться про працю, яка вимагає великої уваги, труднощів, напруженості, старанності, ретельності, пильності.

Ну така оце **неспірна** робота, як не докладай до неї сили, а вона не подається **(Фм.)**.

Ще взимку Фрося з дівчатами своєї ланки провела важку і **копітку** роботу **(Козач.)**.

Боротьба з бур'янами **кропітка** і складна справа **(Р. У.)**.

Починались **кропіткі** прополки і просапки, підгортання, пасинкування **(Козач.)**.

Токарна праця — **клопітна** та **марудна**, дисциплінована жінка марудну роботу виконує краще за чоловіка **(Смол.)**.

НЕСПІШНИЙ див. НЕКВАПЛИВИЙ
НЕСПІШНО див. НЕКВАПЛИВО
НЕСПЛЯЧКА див. БЕЗСОННЯ
НЕСПОДІВАНИЙ, ВИПАДКОВИЙ, НАГАЛЬНИЙ, НАГЛИЙ, НЕГАДАНИЙ, НЕЖДАНИЙ, НЕПЕРЕДБАЧЕНИЙ, РАПТОВИЙ

Несподівана розмова струбувала, збаламутила товариство **(Горд.)**.

Ошелешений **несподіваним** ударом, противник кинувся до апаратів, але зв'язок уже був перерваний **(Гонч.)**.

Несподіване лихо **(Ном.)**.

Нагальна смерть **(С. Г.)**.

Випадковий гість, що дадуть, те і їсть **(Нпр.)**.

Через твій **наглий** приїзд я все забула **(СУС)**.

Тут матінку уже не страх, а **нагла** радість стрепенула (С. Г.).

Божий суд праведний, **наглий** серед шляху тебе осудить (Шевч.).

Боронь, Боже, від **наглої** смерті (Грінч.).

І **наглий** вітер збив з чола назад їх непокірне, завихрене волосся (Бажан).

Спогадами захопились обоє... Та перепинив розмову **наглий** і сильний стук (Ільч.).

І понесла війни ріка моє **негадане** кохання (Нагн.).

Хазяїн кімнати з досадою глянув на мене, як на **нежданого** відвідувача (Трубл.).

Вони оголосили глядачеві, що з **непередбачених** причин доведеться одну виставу замінити другою (Смол.).

Лучаються й **раптові** дощі (С. Г.).

Раптова енергія (Н.-Л.).

НЕСПОДІВАНІСТЬ, ВИПАДКОВІСТЬ, НЕПЕРЕДБАЧЕНІСТЬ, РАПТОВІСТЬ, НЕСПОДІВАНКА

Несподіваність запитання вразила його (Шовк.).

Р у ф і н. Приємна **несподіванка**! Не ждав я тебе сьогодні в своїм домі бачить (Л. У.).

Ніякі запитання учнів ніколи не були для неї **несподіванкою** (Коп.).

Приголомшений такою **несподіванкою**, він знітився і відступив до стола (Баш).

У першу мить від **несподіванки** громада стояла в глибокому мовчанні (Головко).

НЕСПОДІВАНКА див. ВИПАДОК

НЕСПОДІВАНО, ВИПАДКОВО, ЗНЕНАЦЬКА, НАГАЛЬНО, НАГЛО, НЕГАДАНО, НЕЖДАНО, НЕПЕРЕДБАЧЕНО, РАПТОВО, РАПТОМ

Все сталось так **несподівано** й швидко, що люди заніміли (Коцюб.).

Випадково, як грім серед ясного неба (Нпр.).

Зненацька блиснуло таке сліпуче сонце, що хлоп'ята примружились (Донч.).

Його не обдуриш і не застукаєш **зненацька**, ніби забувши, залишив корабельну книгу на столику біля штурманської рубки (Риб.).

Так ви таки поправді не догадуєтесь, навіщо я вас так **нагально** викликав до себе? — питав він, не зводячи з Маланки очей (Вас.).

Доктор Козельський, який чергував на дитячій кареті номер три, сьогодні вночі **нагло** захворів (Смол.).

Ішла весна. Вона з'являлася скрізь **нежданo-негадано** (Грим.).

(Галя) усе сміялася сама із собою, затим, бачте, що усе якось виходило **несподівано, негадано, нежданo** разом (М. В.).

Гладкий як гукнув на своїх, та **раптово** як кинулись на штурму, дак не дали й брами зачинити (С. Г.).

— А чому се ви не їсте? — **раптово** спитала їх, аж крикнула пані **Висока** (Н.-Л.).

НЕСПОКІЙ, ЗАНЕПОКОЄННЯ, КЛОПІТ, НЕПОКІЙ, ПАНІКА, ТРИВОГА, ТУРБОТА, ТУРБА, ТУРБАЦІЯ

Див. КЛОПІТ

Чорна ніч таїла в собі дух **неспокою**, передчуття якоїсь невловимої **тривоги** (Кач.).

Околишня тиша була насичена **тривогою, жахом** навіть, тепле повітря мовчало, як залякана дитина (Коцюб.).

Женя відчув, що **занепокоєння** охоплює і його (Шовк.).

Не мала баба **клопоту**, та купила порося (Нпр.).

Річард з видним зусиллям і **непокоєм**: А в мене... всі живі? (Л. У.).

Вулицями села мчала підмога, сіючи **паніку** в ворожих лавах (Янов.).

НЕСПОКІЙНИЙ, ЗАНЕПОКОЄНИЙ, ПАНІЧНИЙ, ТРИВОЖНИЙ

Цілісінький день він був **неспокійний** (М. В.).

Її обличчя **неспокійне** навіть уві сні, губи нервово здригаються, наче вони ось-ось заговорять (Ткач).

Мені здається, що бачу душу поета... Я знаю її. Вона... **неспокійна**, вся насичена вогнем, вся палаюча великим і праведним гнівом (Коцюб.).

До пострілів приєдналися безладні **панічні** викрики (Панч.).

Майор говорив коротко, уривчасто, обличчя його було **тривожним** і **занепокоєним** (Собко).

Спочатку Павлик **занепокоєним** був (Горд.).

НЕСПОКІЙНО, ЗАНЕПОКОЄНО, ПАНІЧНО, ТРИВОЖНО

Його холодні очі **неспокійно** заметались по людях (Коцюб.).

Він **занепокоєно** ходив по хаті з кутка в куток (Фм.).

Не витримавши нищівного натиску, кінота білих **панічно** відступає (Риб.).

Було дуже **тривожно**, люди метушилися (З газет).

НЕСПОКУСЛИВИЙ див. НЕЗАВИДНИЙ

НЕСПОРНИЙ див. ЗГІДНИЙ

НЕСПОСТЕРЕГТИ, див. НЕДОПИЛЬНУВАТИ

НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ, КРИВДА

Не терпів Тихін ніякої образи і **несправедливості** (Коп.).

Почуття гіркої **кривди** розпирало йому груди **(Панч).**

НЕСПРОМОЖНИЙ, НЕЗДАТНИЙ

І ніяких варварів гармати і ніякі хмари грозові **неспроможні** дім наш захитати чи потьмарить весни трудові **(Мас.).**

НЕСПРОМОЖНІСТЬ, НЕЗДАТНІСТЬ, НЕСПРОМОГА

Див. НЕОБГРУНТОВАНІСТЬ

Ясніше навряд чи можна викласти, розтлумачити **неспроможність,** недосвідченість протилежної думки **(Горд.).**

І виявив він свою **нездатність** впоратись з роботою **(Фм.).**

Неспромога мені се зробити **(Барв.).**

НЕСТАЛИЙ див. МІНЛИВИЙ

НЕСТАЛІСТЬ див. МІНЛИВІСТЬ

НЕСТАТЕЧНИЙ, ЛЕГКОВАЖНИЙ, ЛЕГКОДУМНИЙ, НЕРОЗВАЖЛИВИЙ, НЕРОЗСУДЛИВИЙ

Про несерйозну людину, її характер та вчинки.

Нестатечному вір, а своєї думки держись **(Нпр.).**

Обличчя Козакова стало зосередженим, і з нього зникло **легковажне** лукавство **(Гонч.).**

Усі молоді такі,— всі вони вітрогони **легкодумні (Н.-Л.).**

Нерозважлива людина собі шкодить **(Нпр.).**

НЕСТАТКИ див. БІДНІСТЬ

НЕСТЕЛЕПА див. ВАЙЛО

НЕСТЕРПНИЙ див. НЕВИНОСНИЙ

НЕСТЕРПНО див. НЕВИНОСНО

НЕСТИГЛИЙ, ЗЕЛЕНИЙ, НЕДОСПІЛИЙ, НЕСПІЛИЙ, НЕДОСТИГЛИЙ, СВИДОВИЙ

1) Про недоспілі хліба в полі, садові фрукти, городні овочі тощо, 2) в переносному значенні.

Див. НАДЗЕЛЕНЬ

Віють з поля чудові пахощі од **нестиглого** зерна і польових квіток **(Коцюб.).**

Зелені, недостиглі фрукти їсти небезпечно **(Фм.).**

Плоди мандрагори подібні до **недоспілих** помідорів **(Турч.).**

Плоди шипшини, глоду, горобини треба збирати в **недостиглому** стані, що прискорює потім появу сходів з цього насіння **(Кол. вир. енц.).**

— Чи не сиплеться пшениця? — Ні, вона саме **свидова (Грінч.).**

У нас молотять жито **свидове,** з його хліб смачніший **(Грінч.).**

Свидовий — трохи недозрілий.

НЕСТИСЯ див. БІГТИ

НЕСТИХАЮЧИЙ див. БЕЗПЕРЕРВНИЙ

НЕСТІЙКИЙ див. МІНЛИВИЙ

НЕСТІЙКІСТЬ див. МІНЛИВІСТЬ

НЕСТРИМАНИЙ див. НЕПОМІРКОВАНИЙ

НЕСТРИМНИЙ див. НЕВГАВАЮЧИЙ

НЕСТУЛА див. НЕЗДАРА

НЕСТЯМА див. НЕСАМОВИТІСТЬ

НЕСТЯМНИЙ див. НЕСАМОВИТИЙ

НЕСТЯМНО див. НЕСАМОВИТО

НЕСХИБНИЙ див. БЕЗПОМИЛКОВИЙ

НЕСХИБНО див. БЕЗПОМИЛКОВО

НЕСХИЛЬНІСТЬ див. НЕЛАСКАВІСТЬ

НЕСХИТНО див. НЕПОХИТНО

НЕТАЛАН — НЕЩАСТЯ.

НЕТВЕРЕЗИЙ, ОХМЕЛІЛИЙ, ПІДПИЛИЙ

Що в **нетверезого** на язиці, те у тверезого на умі **(Фм.).**

Музи́ка ніколи не відмовлявся від чарки, пив з усіма, хто запрошував, а потім співав... доки знову хтось з **охмелілих** слободян не кликав його до столу **(Шиян).**

Еней хоч трохи був **підпилий (Котл.).**

НЕТЕРПЕЛИВИЙ, НЕТЕРПЛЯЧИЙ

Нетерпеливий стукіт у двері порушив його спокій **(Донч.).**

Нетерпляча молодь... поспішала швидше записатися, щоб назавтра без клопоту бути вже в радгоспі на роботі **(Кач.).**

НЕТЕРПЕЛИВО, НЕТЕРПЛЯЧЕ

Див. НЕТЕРПЕЛИВИЙ

Річинський **нетерпеливо** затарабанив пальцями по столу **(Вільде).**

— Нічого ви не знаєте! — **нетерпляче** перебила вона **(Л. У.).**

Сніжинки **нетерпляче** бились об шибки, мов просились, щоб їх пустили до хати **(Скляр.).**

Вона **нетерпляче** чекала Івана **(Коцюб.).**

НЕТЕРПІННЯ, НЕТЕРПЕЛИВІСТЬ, НЕТЕРПИМІСТЬ, НЕТЕРПЕЦЬ, НЕТЕРПЛЯЧІСТЬ, НЕТЕРПЛЯЧКА

Всі з явним **нетерпінням** ждали, коли нарешті рушить поїзд **(Трубл.).**

Жандарм аж затремтів з **нетерпеливості (Фр.).**

В тих оченятах горів **нетерпець (Ле).**

Серце моє розривається від **нетерплячки (Козач.).**

Ольгу брала **нетерплячка,** вона вже починала сердиться **(Н.-Л.).**

Див. НЕВИДЕРЖКА

НЕТЕСАНИЙ див. НЕЗГРАБНИЙ, НЕРЕПАНИЙ

НЕТІПАНКА див. НЕЧУПАРА

НЕТІПАХА див. НЕЧУПАРА

НЕТОЧНИЙ див. НЕВИЗНАЧНИЙ

НЕТРИВАЛИЙ див. НЕДОВГИЙ

НЕТРИВКИЙ див. НЕМІЦНИЙ, НЕНА-

ДІЙНИЙ

НЕТРІ, ГУЩАВА, ГУЩАВИНА, ГУЩАК, ГУЩИНА, НЕТРИЩЕ, ХАЩА, ЧАГАР

1) Про густі зарослі лісові; 2) переносне значення.

Тихий, але проймаючий спів свирелі стелеться половиною і лине в далекі **нетрі** й **хащі** (**Л. У.**).

Мовчки пробиралася ловецька дружина непрохідними **нетрями** (**Фр.**).

Волинський праліс, **нетрища** глухі обабіч обступають їм шляхи (**Бажан**).

Було тоді мене скрізь: і по монастирях і по **нетрях** босяцьких... Не легко було без пашпорта жить (**Тесл.**).

Такі **хащі** в тім лісі, що ні пройти, ні проїхати (**Фм.**).

І щасливий я, поки гублюся без доріжки в **гущавині** рясній (**Фр.**).

У **гущавині** поміж дерев гасли вогнища (**Головко**).

Виводок качиний полощеться, забравшись у **гущак** (**М. Р.**).

Кілометрів з вісім від табору була справжня **гущина** (**Шер.**).

Не ходи, козаче, під низом, — переросла доріженька хмизом. Єсть у мене топірець гостренький, то й висіче **чагар** густенький (**Мил.**).

НЕТРОХИ див. БАГАТО

НЕТЯГА, БЕЗДОМНИК, БЕЗДОМОК, БУРЛАКА

Див. БІДОЛАХА

Так довіку **бурлакою** й зоставсь наш Гриць (**М. В.**).

Нема в світі так нікому, як **бурлаці** молодому, що бурлака робить, заробляє, аж піт очі заливає, а хазяїн його лає (**Нп.**).

НЕСТЯМ див. НЕПРИТОМНІСТЬ

НЕТЯМКИЙ див. НЕДОГАДЛИВИЙ, НЕКМІТЛИВИЙ

НЕТЯМНИЙ див. НЕПРИТОМНИЙ

НЕТЯМОВИТИЙ див. НЕКМІТЛИВИЙ

НЕТЯМУЩИЙ див. НЕКМІТЛИВИЙ

НЕУВАЖЛИВИЙ, БАЙДУЖИЙ, НЕУВАЖНИЙ

Про людину, яка байдуже ставиться до всього, що її оточує, навіть до самої себе.

Дивилась на картину моря **байдужними** очима (**Н.-Л.**).

До старих людей він **зневажливий**, за те й цураються його люди (**СУС**).

Вигляд у нього був стомлений, погляд ніби **неуважний** (**Трубл.**).

НЕУВАЖНІСТЬ, БАЙДУЖІСТЬ, ЗНЕВАГА, НЕПОВАГА, НЕХТУВАННЯ, НЕУВАЖЛИВІСТЬ

Див. ЗНЕВАГА, НЕДБАЛІСТЬ

1) Про характер, поведінку та неетичне (нечемне) ставлення до когось із людей, іноді до самого себе; 2) нехтування кимось, чимось.

Компоненти групи використовують з негативним забарвленням з відтінком зневаги, гордування, байдужості.

Такої **неуважності** ні до роботи, ні до людей, як у тебе, хлопче, світ не видав (**Фм.**).

І я бачу тоді в її очах **байдужність** до мене, навіть холоднечу (**Н.-Л.**).

Бо для того, що таковії роботи роблять, суть в **неповазі** (**СУС**).

Я доводила, яка **зневага** для людей — бійка, а тим паче різками (**СУС**).

Це була хвилина, в яку **нехтування** власним життям об'єктивно дорівнювалось зраді (**Козач.**).

НЕУВАЖНО, БАЙДУЖЕ, НЕУВАЖЛИВО

Див. ЗНЕВАЖЛИВО, НЕДБАЙЛИВО

Карпо Петрович **неуважно** її слухав (**Коцюб.**).

Коли Сергій вдруге зайшов до земельного відділу, Кульчицький зустрів його холодно й **неуважно** (**Козач.**).

Чи міг Вася байдуже писати про бійця, який пробивався з ними трансільванськими лісами (**Гонч.**).

Але їм про Галю було **байдуже** (**Н.-Л.**).

Недоля жартує над старою головою, а йому **байдуже** (**Шевч.**).

А старший син задумавсь і **неуважливо** одказував братам, що товпились в хатці (**М. В.**).

НЕУВ'ЯДНИЙ див. БЕЗСМЕРТНИЙ

НЕУГАВНИЙ див. БЕЗПЕРЕРВНИЙ

НЕУГАВНО див. БЕЗПЕРЕРВНО

НЕУК див. НЕВІГЛАС

НЕУСПІХ див. НЕВДАЧА

НЕУХИЛЬНИЙ див. НЕПОХИТНИЙ

НЕУХИЛЬНО див. НЕПОХИТНО

НЕУЯВНИЙ див. НЕЙМОВІРНИЙ

НЕХАРНИЙ див. НЕАКУРАТНИЙ

НЕХАЯТИ, ГЕРБУВАТИ, ГОРДУВАТИ, ЗАНЕДБАТИ, ЗАНЕХАЯТИ, ЗАЦУРАТИ, ЗНЕВАЖАТИ, НЕХТУВАТИ, ЗНЕХТУВАТИ

Чи тобі ж не сором отак **нехаяти** одежу (**Фм.**).

Він **гербує** моїм хлібом-сіллю (**СУС**).

Чого ж тобі ще мною **гордувати**, перед людьми, нещасну, зневажати (**Кул.**).

Ледащиця, та й годі!.. А дитя своє зовсім **занедбала** — пропадає дитя (**М. В.**).

Ти **зацурав** мене... (**СУС**).

Жандарм. Чого ти сам собі шкоду робиш? Роботу покинув, господарство **занедбав**... (**Фр.**).

Гей, ударимо в струни знову. Заспівай-

мо, а лихе вороже слово **занехаймо** (**М. Р.**).

Костюм у нього хороший, але він його помне, **занехає** і ходить, немов у ганчірці (**Шиян**).

Плакала дівчина, як нею **занехав** (**Чуб.**).

— Що ж — ти боїшся людського поговору, чи що?.. — Не поговору, Чіпко, не слави, — перебила його Галя... — а правди, котру ти так любиш, та **нехтуєш**.... (**Мирн.**).

Щось не дуже спішать хлопці, мов зговорились, дівчат **нехтують** (**Горд.**).

Не треба нічим **нехтувати**, бо знадобиться колись (**Кул.**).

Воїни бачили перед собою сміливу людину, яка **нехтувала** смерть (**Скляр.**).

От одежа в нього й гарна, коли ж він **нехтує** нею (**Грінч.**).

Павло **знехтував** те застереження (**Горд.**).

НЕХИТРИЙ див. НЕЛУКАВИЙ

НЕХІТЬ див. НЕБАЖАННЯ, НЕЛАСКА

НЕХЛЮЙ, РОЗЗЯВА, РОЗТЕЛЕПА, РОЗТЯПА

Про неуважну, холодно-байдужу до себе, до своїх обов'язків, до всього того, що її оточує, людину.

Г а л я. ...Під час жнив виступав по радіо секретар нашого обкому, так він точно сказав, що аварії машин бувають тільки в ледарів, **розтяп, нехлюїв** або в некваліфікованих людей... І я з ним згодна (**Корн.**).

Оце ще **роззява** — їде й не бачить (**СУС**).

Я їду проворняка, а він їде **роззявляка**... Не мав, де дишель встромити, та мені в рот (**СУС**).

Розтелепо, стули рота, бо ворона язика вкраде (**Фм.**).

Див. НЕАКУРАТНИЙ, НЕОХАЙНИЙ

НЕХЛЮЯ див. НЕЧУПАРА

НЕХОРОШИЙ див. НЕГАРНИЙ

НЕХОТЯЧИ див. НЕВМИСНЕ

НЕХТУВАННЯ див. ЗНЕВАГА, ГОРДУВАННЯ

НЕХТУВАТИ див. ЗНЕВАЖАТИ, ПСУВАТИ

НЕХУТКО, НЕКВАПЛИВО, НЕКВАПНО, НЕКВАПОМ, НЕШВИДКО, ПОВОЛІ, ПОВАГОМ, ПОКВОЛОМ, ПРОКВОЛОМ, ПРОТЯГОМ, ТИХО

Нехутко це робиться, як говориться (**Нпр.**).

Як мокре горить, так **нехутко** робить (**Ном.**).

Ми сидимо (в мисливській хатці), пильнуєм шашликів, у шахи граєм і п'ємо **нешвидко** (**М. Р.**).

Стали дзвонити у всі дзвони **повагом** та жалібно (**Кул.**).

Повагом, тихо йде отара (**СУС**).

Гість **неквапливо** витяг махорку, скрутив цигарку і закурив (**Бойч.**).

Спускався він із скелі **покволом**, нудився ходивши низькодолом (**Метл.**).

Прокволом ніч котилася над садом і над полем (**М. Р.**).

Баран **прокволисто** і безнадійно мекав (**Донч.**).

Між тими сторчуватими стіжками в тануних димах **неквапно** рухались постаті бійців (**Гонч.**).

Як кажете з **протягом**, то й не розберу (**СУС**).

Неквапом наближався до виходу з печери (**Смол.**).

Нешвидко танцюй, бо чоботи поб'єш (**Фм.**).

НЕЦЕНЗУРНИЙ див. НЕПРИСТОЙНИЙ

НЕЦІКАВИЙ див. НЕІНТЕРЕСНИЙ

НЕЦКИ див. НОЧВИ

НЕЧИСТИЙ, БРУДНИЙ, КАЛАМУТНИЙ

Після дощу рівчаками бігла **нечиста** вода (**Фм.**).

Яка **нечиста** мати тебе сюди занесла (**Стор.**).

Одні казали, що він задумав женитися, другі говорили, що записав душу **нечистому**, а тепер кається (**Фр.**).

Дай, братику, мені хусточку, вона **брудна**, я піду виперу тобі (**Рудч.**).

Ой чого ж вода **каламутна**, чи не хвиля збила (**Нп.**).

НЕЧИСТОТА, БРУД, НЕЧИСТЬ

Скидай туфлі, **бруду** не нанось (**Бажан**).

НЕЧІТКИЙ див. НЕВИРАЗНИЙ

НЕЧІТКІСТЬ див. НЕВИРАЗНІСТЬ

НЕЧІТКО див. НЕВИРАЗНО

НЕЧУВАНИЙ див. НЕБУВАЛИЙ

НЕЧУВАНО див. НЕБУВАЛО

НЕЧУЛИЙ, БАЙДУЖИЙ, БЕЗДУШНИЙ, НЕЧУТКИЙ, НЕЧУТЛИВИЙ

1) Про характер людини, яка ставиться до когось, чогось, до чийогось горя байдуже, бездушно, холодно, 2) в переносному значенні.

Грізна, **нечула** рука пень в пень косила (дерева), мов сітник (**Фр.**).

Нечуле серце в грудях — камінь (**Нпр.**).

Все це було таке чуже, таке **байдуже** до Соломіїного горя, ще байдужіше, ніж плавні (**Коцюб.**).

О **бездушний** пташе! Чи це не ти розп'яття душі людської століття довбав (**Тич.**).

«Черепаха» (паровоз) стояла холодна,

нечутлива, мов заклята царівна в скляній труні **(Фр.)**.

НЕЧУПАРА, НЕТІПАНКА, НЕТІПАХА, НЕТЬОПУХА, НЕХЛЮЯ, НЕЧЕПУРУХА
Див. НЕАКУРАТНИЙ, НЕКУКІБНИЙ

Хто тебе візьме таку **нечупару (Коцюб.)**.

Хівря славить Пріську на всю Мар'янівку: і сяка, і така, і **нетіпанка**, і **нечепуруха (Мирн.)**.

— Посватав! Узяв добро! — шипіла вона з кривим усміхом. — Буде годувати чужі діти і жінку-**нетіпаху (Коцюб.)**.

Там дівчина **нетьопуха** запаску згубила **(Мил.)**.

К и л и н а. Ой, горе! Хто б говорив. Уже таких відьом, таких **нехлюй**, як ти, світ не видав **(Л. У.)**.

НЕЧУПАРНИЙ див. НЕАКУРАТНИЙ,

НЕЧУТНИЙ, БЕЗЗВУЧНИЙ, ГЛУХИЙ, НЕГОЛОСНИЙ, НЕГУЧНИЙ

Нечутні голоси людей зливались в один гул, відбиваючись луною з гущавини лісу **(З газет)**.

Нема більше **глухого** от такого, що не хоче слухати **(Ном.)**.

Полковник Шрам вів далі свій загін зовсім **глухими** дорогами, обминаючи міста і навіть великі села **(Собко)**.

Раптово замовкли кулемети, ввірвалось мін **глухе** виття **(Бажан)**.

На якійсь **глухій** станції у вагон увалилося їх — ціла юрба дівчат **(Головко)**.

Сергія розбудила чиясь **неголосна** розмова **(Козач.)**.

І може де кобза найдеться, що гучно на співи озветься. На співи, на струни мої **негучні (Л. У.)**.

НЕЧУТНО, БЕЗЗВУЧНО, ГЛУХО, НЕГОЛОСНО, ТИХО
Див. НЕЧУТНИЙ

Несподівано з вулиці, з безладної груди каміння виповзали чорні постаті і **нечутно** ступали по гарячій землі **(Коцюб.)**.

Афонька, закусивши до крові губу, **беззвучно** плакав **(Скляр.)**.

Несподівано й **беззвучно** одчиняються двері **(Ле)**.

Здавалося, що літаки ідуть зовсім **беззвучно (Гонч.)**.

Глухо шумів, завивав, як море в бурю, схвильований вітром ліс **(Козач.)**.

В садочку так **глухо** і темно **(Л. У.)**.

Капітан Землянцов **неголосно** вигукнув знайомі короткі слова команди **(Перв.)**.

На вулиці десь недалеко хтось **негучно** на скрипці заграв **(Фм.)**.

Прокинеться, **тихо** в осоки питає **(Шевч.)**.

НЕШАНОБЛИВИЙ, НЕПОВАЖЛИВИЙ

Про людину, що виявляє до когось із людей неповагу.

Нешаноблива людина **(Фм.)**.

Дуже загордився і був **неповажливий** до своїх товаришів **(Фм.)**.

НЕШВИДКИЙ див. МЛЯВИЙ

НЕШВИДКО див. НЕХУТКО

НЕШПЕТНИЙ — ЗНАЧНИЙ

НЕЩАДНИЙ, БЕЗПОЩАДНИЙ
Див. БЕЗЖАЛІСНИЙ

Скульптор стежив за нею (Меланією) з **нещадною** зухвалістю митця **(Гонч.)**.

НЕЩАДНО, БЕЗПОЩАДНО
Див. БЕЗЖАЛІСНО

Партизани **нещадно** громили ворожі гарнізони та есесівські каральні експедиції **(Шер.)**.

Сонце пекло **нещадно**, хоча й було ще далеко до полудня **(Мирн.)**.

НИЦЬ, ДОЛІЛИЦЬ, НИЦЬМА

Про людину, яка лежить чи впала лицем до землі.

Ходила (Катя) до річки сухого галуззя на паливо назбирати й наткнулась у верболозі на людину. Лежить *ниць* на сирій землі і не рухається. *(Коваченко).*

Поприпадали усі *ниць*. *(Куліш).*

Юзя... лягла у високу траву *ницьма*, лицем на долоні і лежала тихо-тихо. *(Леся Українка).*

НИШКНУТИ, ВТИХАТИ, ЗАМОВКАТИ, ЗАТИХАТИ, ПРИТИХАТИ, СТИХАТИ, ТИХНУТИ, У(ЗА)ТИХОМИРЮВАТИСЬ, УТИХАТИ, УЩУХАТИ

В хрустальних галереях соляних копалень ми *нишкли* схвильовано, вражені видовищем небаченої краси. *(Смолич).*

На майдані пил спадає, *замовкає* річ. Вечір. Ніч. *(Тичина).*

Як я люблю оці години праці, коли усе навколо *затиха* під владою чаруючої ночі. *(Леся Українка).*

***Затихло* все, тільки дівчата та соловейко не *затих*.** *(Шевченко).*

Суперечка *затихла*, як вітру порив. *(Малишко).*

Та стала злая хуртовина на Чорному морі *стихати*. *(Максимович).*

Музики *стихли*. *(Стороженко).*

Маруся *притихла* і стала б то засинати. *(Квітка-Основ'яненко).*

Той крик *стихав* помалу. *(Нечуй-Левицький).*

І *тихнуть* божії слова. *(Шевченко).*

Радюків голос все *тихішав*. *(Нечуй-Левицький).*

Війна *утихла*. *(Рудченко).*

Втих вітер. *(Куліш).*

Став вітер *ущухати*. *(Котляревський).*

***Ущухли* діти, вже не кричать.** *(Грінченко).*

***Ущухнув* трохи галас.** *(Куліш).*

***Ущухло* море.** *(Гребінка).*

НИШКОМ, КРАДЬКОМА, НИШКОМ-

ТИШКОМ, НИЩЕЧКОМ, ПОТАЙ, ПОТАЄНЦІ, ПОТАЙКИ, ПОТАЄМНО, ТИШКОМ-НИШКОМ

Лукаш підходить до берези *нишком:* Ти, Мавко? *(Леся Українка).*

Встала (мати Алкілова), походила коло замкнутої брами та щось шептала. Чи не кесаря святого *нишком* проклинала? *(Шевченко).*

— Та чого ж нам треба?—спитав батько несміливо й тихо, сливе *нишком. (Нечуй-Левицький).*

Роман читав *нишком* й не зводив очей з книжки. *(Нечуй-Левицький).*

Дивиться Ярина та *нишком* сміється. *(Шевченко).*

Маленький матрос *нишком* поглядав на Василька. *(Донченко).*

Вірить Юрко в свою, глибоко приховану мрію, яку *нишком* виплекав. *(Коваченко).*

Марія *крадькома* ввійшла в подвір'я садиби. *(Смолич).*

Юрко *крадькома* зиркав на Катю. *(Коваченко).*

Вони (фашистські загарбники) до нас підкрались *крадькома.* Скажені звірі і отруйні гади. *(Бажан).*

Гнувся (Петрик) додолу, як лоза від вітру, мовчав, як маленький гриб, а очима *крадьки* папоротнього цвіту шукав. *(Черемшина).*

Повій, вітре, *нишком-тишком,* над рум'яним білим личком. *(Руданський).*

— Фесенко прийшов, — говорила Навроцька *нищечком. (Нечуй-Левицький).*

Гурій спав, йому, сердешному, й не снилось, що дома *нищечком* робилось. *(Шевченко).*

Треба робити *потай* бога, щоб і чорт не знав. *(Словник Грінченка).*

Та й проситься у дівчини *потайком. (Метлинський).*

Та вона *потаємне* від мене все переносила до сусіди. *(Грінченко).*

Потаєнці од усіх. *(Нечуй-Левицький).*

Часом і по щоці дасть *тишком* та *нишком. (Нечуй-Левицький).*

Повій, вітре, *тишком-нишком* над рум'яним білим личком. *(Народна пісня).*

НИШПОРИТИ див. ШУКАТИ

НИШПОРКА див. СХОВАНКА

НИЩИЙ, ЖЕБРАК, ПРОШАК, СТАРЕЦЬ

Говорили, буцімто молодий пан звелів спустити з ланцюгів собак і цькувати тими псами *нищих. (Нечуй-Левицький).*

А хіба ж на світі є такий закон, щоб відбирав хліб від іхніх дітей, робив їх *жебраками. (Коцюбинський).*

Але ото приходить до неї *прошак,* просить подати йому, що ласка її, вона і дала йому цибулю. *(Грінченко).*

До Дмитра дівка хитра, а після Дмитра хоч за *старця,* аби не зостаться. *(Народна приказка).*

ПРИМІТКА. Це—народно-побутовий жарт, що набув значення прислів'я про вередливу дівчину, що гребувала женихами, які приходили її сватати до релігійного свята Дмитрія — 8 листопада. Після цього свята не можна було ні свататись, ні виходити заміж. Отже, щоб не залишитися в «дівках» до наступного року, вередуха воліє вийти заміж будь за кого...

Доти *старець* плохий, поки його собаки не обступлять. *(Народна приказка).*

НИЩИТЕЛЬ — див. РУЙНИК

НИЩИТИ, ВИНИЩУВАТИ, ВИПОЛОНЮВАТИ, ГРОМИТИ, ЗАДУШУВАТИ, ЗНИЩУВАТИ, ЗРУЙНОВУВАТИ, ПЕРЕДУШИТИ, ПЛЮНДРУВАТИ, ПОГРОМИТИ, ПОДАВЛЯТИ, ПОДУШИТИ, ПОКІНЧУВАТИ, ПОНИЩИТИ, ПОРУЙНУВАТИ, ПОТРОЩИТИ, ПРИКІНЧУВАТИ, ПУСТОШИТИ, РОЗГРОМЛЮВАТИ, РОЗДАВЛЮВАТИ, РОЗДУШУВАТИ, РОЗОРЯТИ, РОЗРУЙНОВУВАТИ, РОЗТРОЩУВАТИ, СПЛЮНДРОВУВАТИ, СПУСТОШУВАТИ СТРАЧУВАТИ, ТРОЩИТИ

Описовий зворот: ПОВЕРГНУТИ В ПРАХ.

Дану синонімічну групу використовують: 1) щоб показати результативність дій людини, сил природи, техніки тощо щодо знищення (частково чи повністю) всього живого й неживого матеріально цінного; 2) у переносному значенні.

Лазар кидавсь по хаті... і *нищив* все, що попадало в руки. *(Коцюбинський).*

Червоний воїн вашу (фашистів) міць лама, а партизан вас *нищить* із засади. *(Бажан).*

Коли б можна, весь би цей світ (експлуататорський) *виполонив,* а виростив новий! *(Мирний).*

Вона його *задушила,* видно. *(Марко Вовчок).*

Пташки *знищують* комах-шкідників. *(Копиленко).*

Стоян боровся за врожай, який загрожувала *знищити* посуха. *(Скляренко).*

Зруйнуймо засиджені гнізда, як роблять інші. *(Коцюбинський).*

— А діти? — Горлиця питає. — Чи, може, хто гніздечко *зруйнував? (Глібов).*

Приляже... щось пізно осінньої ночі, розбудить, засмутить, спокій *зруйнує. (Васильченко).*

Всіх жаб *передушить (Рудченко).*

Кожен з них (українських «батьків» — *А. Бегмет*) зокрема і всі вони разом розпинали і *плюндрували* Україну *(«Радянська Україна»).*

Тепер мужиче право, не панське. Скрізь *погромила* панів *(Коцюбинський).*

Антибіотик — хімічна речовина, яка має властивість *подавляти* хвороботворні мікроорганізми, не завдаючи при цьому шкоди клітинам

людського тіла *(«Вечірній Київ»)*.

Товаришу комбат, вже *подавили* кулеметний вогонь... *(Шиян)*.

Чадом не вдалося *подушити*, то, може, знов що надумала? *(Васильченко)*.

Так він і впав. З ним *покінчили* відразу. *(Коцюбинський)*.

Прийдуть і в господу до вас: заберуть всі папіруси, *понищать*, попалять *(Леся Українка)*.

Починаючи з сивої глибини тих віків, коли ліси *понищила* доісторична людина, можна простежити од віку за дальшим *нищенням* рослинності при гирлі Дніпра *(Волошин)*.

Лежати, внучата, не час. Ем треба уже здобувати, що ворог *понищив* у нас. *(Воскресенко)*.

Ще звечора *порýйнували* міст засапані ворожі батареї *(Первомайський)*.

За дітьми трудно що й вдержиться. Книжки порвали, змії поробили, усе мое *порýйнували*. *(Барвінок)*.

Зашуміла буря, ударила блискавиця — *потрощила* дубки молоді *(Волошин)*.

Йому хотілося піти і все побити, *потрощити*, що було накуплено-наготовлено *(Мирний)*.

Чіп хапає дзиганк: — Всіх *потрощу*! Всі забирайтесь геть *(Коцюбинський)*.

Вершомет спритним ударом одразу *прикінчив* пеєця *(Трубляїні)*.

Зоня і Юзя цілими ранками то ходили по луках... то *пустошили* рожеві й жасминові кущики в садку *(Леся Українка)*.

Запорожці громом *розгромляли* орду, татар, вражих турків *(Словник Грінченка)*.

Ой, як догонив (турків), та й їх *розгромив*. *(Чубинський)*.

Земляки! Краснодонці! Шахтарі! Колгоспники! Батьківщина в небезпеці. Але в неї вистачить сил, щоб розгромить ворога *(О. Фадєєв, переклад Ільченка)*

Я роздавлю тебе, як жабу *(Котляревський)*.

Хай чують вороги, що ми — залізні, *роздушимо*, *роздавимо* того, хто посягне на нас *(Тичина)*.

Вона і Трою *розорила*, вона Дідону погубила *(Котляревський)*.

Палій зараз послав таких, що *розруйнували* геть чисто той стовп *(Словник Грінченка)*.

Поб'єш ти їх жезлом твоїм залізним, *розтрощиш* їх, мов глечик череп'яний *(Куліш)*.

Згода дім будує, а незгода *руйнує* *(Номис)*.

Тоді треба старе *руйнувати*, як є з чого нове будувати *(Номис)*.

Руйнують твій народ поганці *(Куліш)*.

Тяжко-важко заспівав, як Січ *руйнували* *(Шевченко)*.

Замок геть *спустошили* *(Драгоманов)*.

Ой зеленая діброва, та на що ж тебе рано *спустошено*, що траву на сіно покошено? *(Грінченко)*.

Всі знали, що цієї ночі (німці) *стратять* молодогвардійців *(О. Фадєєв, переклад Ільченка)*.

Трощити сосну на друзки *(Чубинський)*.

Описовий зворот: Сказала вся земля, блакить і води, сказав народ: «Повергнем німця в прах».

Див. — ІСТИ, ЛАМАТИ

НИЩІВНИЙ див. РУЙНІВНИЙ

НИЩІВНО див. РУЙНІВНО

НИЮЧИЙ, ТЕРПКИЙ, ТУПИЙ

Про відчутний біль в організмі людини.

Приємний **ниючий** біль вродився в грудях (Козаченко).

А як на мокру погоду, відчував він **тупий**, **ниючий** біль у пораненій нозі (Фольклорний матеріал).

НІБИ див. МОВ

НІБИТО див. МОВ

НІВЕЧЕННЯ, КАЛІЧЕННЯ, ПСУВАННЯ, СПОТВОРЕННЯ

За **попсування** межі «Руська правда» присуджувала до тяжкої кари (Словник Уманця і Спілки).

НІВЕЧИТИ, ЗІПСУВАТИ, ЗНІВЕЧИТИ, ІЗНІВЕЧИТИ, КАЛІЧИТИ, ПОКАЛІЧИТИ, ПОПСУВАТИ, ПСУВАТИ, СПОТВОРЮВАТИ, КАЛІЧИТИСЯ, ПСУВАТИСЯ

Від самого малку (лихо та горе) точили йогс (Шевченка) серце, **нівечили** душу, що так гаряче любила правду та волю (Панас Мирний).

Я тії шкури не **зіпсую**, свою на гайку відбатую (Чубинський).

Вона кляла чоловіка, що зав'язав їй світ, **знівечив** її так, що в неї кістки не було цілої (Нечуй-Левицький).

Ізнівечив мене так, що й на піч не злізу (Народна пісня).

Дитино моя, чого ж твій тато мене **нівечить**? (Барвінок).

Люте горе вже **калічить** наші душі (Франко)

Солдат Мальц навмисне **калічить** слова, викривляє їх і думає, що таким чином вони стануть зрозумілішими росіянам (Рибак).

Родителі його ні в чім ладу не знали, опріч у тім, що вдвох усяк його **псували** (Куліш).

Хоть займає, не займає, нехай не цілує, нехай мого біленького личенька не псує (Чубинський).

Цап у городі капусту **псує** (Котляревський).

Лихо не вморить, так **спотворить** (Номис).

Тріпався (Петрик), як птах у клітці, і ще дужче **калічився** (Черемшина).

Як снасть **псується**, чоловік ума набереться. (Номис).

А **псується** у вас картопля (Грінченко).

НІВІДКИ, НІВІДКІЛЬ-я, НІЗВІДКИ, НІЗВІДКІЛЬ-я

Чудо не решето: дірок багато, а вилізти **нівідки** (Народна приказка).

Одарка. Може, кому то й чудо буває, а мені **нівідкіля** його ждати (Мирний).

Нівідкіль прохолоди ніякої (Квітка-Основ'яненко).

Він ясно розумів, що порятунку вже чекати **нізвідки** (Ткач).

Навкруги б'ють хвилі і реве вітер у чорних просторах і **нізвідки** нема рятунку. (Коцюбинський).

Вся долина під кручею по самі вінця мов налита прозорим розпеченим склом. Сюди **нізвідкіль** не залетить вітрець, не сколихне гаряче повітря (Гончар).

НІВРОКУ, НЕПОГАНО, НІЧОГО

Бач як поправився, **ніврокy** йому (Словник Грінченка).

Я не нездужаю, **ніврокy**, а щось такеє бачить око і серце жде чогось (Шевченко).

А хлоп'ята справді вдалися **ніврокy** (Мирний).

Таки й у мене... **Ніврокy** дочечка... І вбралась гарненько сама доладненька (Тесленко).

Він, бровою не зморгнувши, поважно обходив шеренгу, і, **ніврокy** йому, знав з чого почати (Гончар).

Спалось **непогано**, а снилось казна-що (Народна приказка).

Тут **непогано** (Коцюбинський).

Город наш — таки собі городок **нічого** (Марко Вовчок).

Йому **нічого**, а Маланці горе велике (Коцюбинський).

НІГИЧ, НІЧОГО, НІЧОГІСІНЬКО

Використовують в значенні — нічого, нема, нітрохи тощо.

Яр схилився вниз і вітру тут **нігич** не було (Смолич).

На стіл вона схилившись, плаче, **нігич** одвіту не дає (Словник Грінченка).

По лівий бік Дніпра міста **нігич** не походять на тогобоцькі (Свидницький).

Почав ведмідь хазяйнувати, у пасіці порядкувати. Дізнались, кинулись до його — і меду не знайшли **нічого** (Глібов).

Не допомогло таки **нічого** (Шевченко).

Таке розповів дід Онисько Юркові. Досі він про це **нічогісінько** не чув (Козланюк).

НІЖЕННЯ див. ГОЛУБЛЕННЯ

НІГТІ, КІГТІ, ПАЗУРІ

Правди на **ніготь**, а брехні на лікоть (Народна приказка) — так говорять про брехливу людину.

Від болю він кусав собі **нігті**, пучки (Мирний).

Залізні **кігті**, прив'язані до чобіт, мов дебелі серпи, міцно вгрузли в соснову деревину (Кучер).

Здається, й мала пташка, та **кігті** гострі (Народна приказка).

А той, тихий та тверезий, богобоязливий, як кішечка, підкрадеться, вижде нещасливий у тебе час та й запустить **пазурі** в печінки, — і не благай: не вимолять ні діти, ні жінка (Шевченко).

А що ви, недолюдки, робили з Тарасом Шевченком? Ви фальсифікували великого Кобзаря, простягали свої брудні **пазурі** до його кобзи, хотіли, щоб вона грала на ваш лад («Радянська Україна»).

НІЖИТИ (СЬ), ГОЛУБИТИ (СЬ), МИЛУВАТИ, ПЕСТИТИ, ПЕСТУВАТИ, ПЛЕКАТИ див. ЛАСКАТИ, РОСТИТИ, ГОЛУБИТИ

Буду тобі годити, буду тебе **ніжити**, чого забажаеш, усе поставлятиму (Квітка-Основ'яненко).

Ніжиться з сином (Російсько-український словник).

Галя його заспокоювала, **голубила**, пригортала (Мирний).

Голубити в серці надії великі (Куліш).

Голубитиме тебе, як ніжна мати дитину (Словник Уманця і Спілки).

Ясно-блакитні його очі, спокійні й ласкаві, дивилися на світ лагідно, тепло, ніби **голублячи** кожну травинку (Собко).

Не цілуй, не **милуй**, коли хисту нема (Чубинський).

Як де попаде чужу дитину, то вже цілує і **милує** (Мирний).

Знайшла очима свого сина і **милувалась** ним (Нечуй-Левицький).

Пести мене, моя нене, як малу дитину (Куліш).

Добре ся там **пестити**, де ніч велика і є кому варити (Номис).

І звичайне, як дитина, **пестує** старого (Шевченко).

Вона його годувала, **пестила**, кохала, і з ним вона доживати віку сподівала (Словник Уманця і Спілки).

Ой косо, косо, жаль мі тя: не рік я тебе **плекала** (Словник Грінченка).

НІЖНИЙ див. ГОЛУБЛИВИЙ

НІЖНО, ГОЛУБЛИВО, ЛАСКАВО, ПЕСТЛИВО, ТЕНДІТНО. Див. НІЖИТИ

До кипариса магнолія пишная чолом заквітчаним **ніжно** схилилася (Леся Українка).

Мати **голубливо** пригорнула дитя до свого лона (Фольклорний матеріал).

Ласкаво поведешся — ума наберешся (Народна приказка).

Тендітно голову схиливши, Телемена докинула й собі: «І справді, як на мене, пан має рацію» (Рильський).

НІЖНОСТІ див. ГОЛУБЛЕННЯ

НІЗВІДКИ див. НІВІДКИ

НІЗВІДКІЛЬ див. НІЗВІДКИ

НІЗДРЮВАТИЙ, ДІРЧАСТИЙ, ПОРИСТИЙ

Сніги тануть дружно, але приховано: зверху був сніг і лід — **ніздрюватими** хрупкими шкоринками, а зісподу стояла вода (Смолич).

За останні дні по весняній **дірчастій** сніговій корі, залитій водою, ми відмахали кілометрів зо сто на схід (Вершигора).

— Бачиш, берег дніпровський у Борославі? — каже Жаров. — Вапняково-шаруватий, **пористий** аж **дірчастий**. Отакі ґрунти тут на всьому березі... (Минко).

Широко розвивається за останні роки виробництво пінистих і **пористих** пластичних мас («Наука і життя»).

НІКОГО, НІКОГІСІНЬКО, НІЧОГО, НІЧОГІСІНЬКО

Нікого було й послати (Українсько-російський словник).

Проходила я по всіх кімнатах — нема **нікогісінько** (Марко Вовчок).

Почав Ведмідь хазяйнувати. У пасіці порядкувати... Дождались, кинулись до його — і меду не знайшли **нічого** (Глібов).

Хотів йому щось і подарувати, та дідусь **нічогісінько** не взяв (Барвінок).

НІКОЛИ, ЗРОДУ, НАВІК, ПОВІК

Описові звороти: ЗРОДУ-ВІКУ, ЗРОДУ-ЗВІКУ, ПОВІК-ВІКІВ, ЯК НА ДОЛОНІ ВОЛОССЯ ВИРОСТЕ, ЯК РАК СВИСНЕ

М а в к а. Весна ще так **ніколи** не співала, як отепер (Леся Українка).

Ніколи, ніколи не буде Вкраїна рабою німецьких катів! (Бажан).

— Доктора? — скрикнув він, а згаслі очі його блиснули лиховісним огнем. — **Ніколи** в світі!.. (Коцюбинський).

Чіпка вийшов посеред двору... На душі важко, — так важко, — як ще **ніколи** не було (Мирний).

Краще пізно, як **ніколи** (Народна приказка).

Той, кого навчив ти літати з піднебесся, **зроду** не впаде! (Малишко).

Я вам розкажу таке, що ви й **зроду** ніде не почуєте (Копиленко).

І слово подяки, гаряче і щире, у шумі заводів і гомоні рік, — за те, що нема вже фашистського звіра, в нашій Вкраїні не буде **навік** (Фольклорний матеріял).

А я за тебе, моє серденятко, **повік** не забуду (Народна пісня).

Щоб діти забули назавжди про німця, щоб старість відчула всю ласку тепла, щоб хижа, загарбницька лапа чужинця зривать наші квіти **повік** не змогла (Фольклорний матеріял).

Ти, мабуть, **зроду-віку** не бачив такого (Мирний).

Там чи купити що, чи продати, — **зроду-віку** не послухає (Марко Вовчок).

Та **зроду-звіку** цього не буде!.. (Коцюбинський).

Не здола **повік-віків**, у чорну пащу не поглине лукаве кодло ворогів краси Радянської країни (Рильський).

Це тоді буде, **як на долоні волосся виросте**, охолоджує неймовірний (Мирний).

Фашисти будуть панувати на Вкраїні тоді, **як рак свисне** (Фольклорний матеріял).

НІКОЛИ

Описовий зворот: НЕМА КОЛИ, НЕМАЄ ЧАСУ

Акішеві останні дні весь час було **ніколи** (Донченко).

Ніколи розмовляти з тобою (Коцюбинський).

Нема коли дарма тут стояти, — треба працювати (Народна приказка).

НІКОЛЬСТВО, ЗАЙНЯТІСТЬ

За цим **нікольством** і Отченашу не прочитав (Словник Грінченка).

Така **зайнятість**, що не урвеш часу й поїсти гаразд (Фольклорний матеріял).

НІКОТРИЙ, ЖОДЕН, НІХТО, НІЯКИЙ, НІЯКІСІНЬКИЙ

Нікотра дівка не хотіла за його йти (Франко).

Як виселився (Максим) з Пісок, то ні до його, **ніхто** ні він ні до кого (Мирний).

Кинулася ранком Пріська вийти з хати — **ніяким** побитом дверей відчинити! (Мирний).

Ляск роздається, хвиля розійдеться, а через годину все уляжеться і сліду **ніякісінького** (Мирний).

НІКУДИШНІЙ, НЕВДАТНИЙ, НЕПРИДАТНИЙ, НІКЧЕМНИЙ

Мисливець він, правда, **нікудишній** (Грим.).

— Ось цитьте-бо! — Мартин гукає, — почин **невдатний** іноді буває (Глібов).

Був колись горщок та розмок. Тепер **нікчемний** черепок (Глібов).

Такий **непридатний**: ні Богові свічка, ні чортові кочерга (Народна приказка).

Ще було дуже рано, нікого з судовиків не було в суді, тільки один сторож підмітав скрізь по хатах порозкидані шматочки **нікчемного** паперу (Мирний).

НІКЧЕМА — див. НЕДОТЕПА, НЕЗДАРА.

НІКЧЕМНИЙ — див. НЕГІДНИЙ, НЕДОТЕПНИЙ

НІМЕЦЬ, НІМЧАЙ, НІМЧУРА, ФРІЦ

Примітка: Німчай, німчура, фріц — презирлива назва німців-фашистів.

Не даймо втекти **німцям!** — кричав він. — Перебиймо їх тут (Горб.).

Шаліла битва. Орди **німчаїв** міста ясні звертали на руїни (Слово).

В район приїхав комендант, здається, Ганс чи Фердінанд. Хапає, тягне, що попало. Зліденна клята **німчура** (Воскрекасенко).

Спереду **німчура** худий, як смерть, сидів (Рильський).

Червона Армія і знов, і знов на **фріців** йшла, і до Дніпра їх гнала (Слово).

НІМІТИ. див. МОВЧАТИ

НІМО — див. МОВЧКИ

НІМОТА — див. МОВЧАННЯ

НІС, КИРПА, КУШКА

1) Про орган людського тіла — ніс; 2) про ніс тварин, птахів, тощо; 3) про передню частину пароплава, човна.

Описові звороти: Закрутити носом, кирпу гнути, за кирпу водити, сунути носа, утирати носа.

Вислів **закрутити носом** вживають, почувши, переважно про себе, щось неприємне чи відчувши щось міцне на нюх.

Та й закрутив же **носом** наш Кузьма Трохимович (Квітка-Основ'яненко).

Гнути кирпу — гордитись, чванитись, зазнаватись...

Марина: Чого ти **кирпу гнеш**? (Корнійчук).

Вислів: **за кирпи водити** — бути привідцем в житті, в якійсь справі.

Нехай лиш Турн, що верховодить і всіх панів за **кирпи водить**, з Енеєм порівня плече (Котляревський).

Не **сунь** свого **носа** до нашого проса (Народна приказка).

Горлов до Тихого. А тебе попереджую, коли будеш **сунути** свій **ніс** не в своє діло... то буде погано (Корнійчук).

Вислів: **утерти носа** — збити пиху, зробивши якесь серйозне, ділове зауваження.

Гляди, щоб тобі, як і дядькові, не **втерли носа** (Тобілевич).

Ще раз по вулиці пройшла вона в задумі — і зненацька зіткнулась майже **ніс** у **ніс** із хлопцем, що рубанка ніс (Рильський).

Упав так, що аж **носом** заорав (Номис).

Чуже бачить під лісом, а свого не бачить під **носом** (Народна приказка).

Човен з розгону **носом** врізався в берег (Стельмах).

Пустив човен за водою, а він так **носом** і наскочив на камінь (Російсько-український словник).

Рання пташка ніс теребить, а пізня очиці жмурить (Номис).

Кушкою в народі називають: 1) кулястий (часто на кінці червоно-синій) ніс, у п'яниць переважно; 2) невеличке відерце (брусниця) з водою і піском, в якому косарі під час роботи зберігають брусок і мантачку для гостріння коси.

— А ніс хіба кушка?

— У нас кушкою зветься (Свидницький).

НІСЕНІТНИЙ, АБСУРДНИЙ, БЕЗГЛУЗДИЙ, НЕДОЛАДНИЙ, НЕПОДІБНИЙ

Не хотілось, не було сил одганяти нісенітні, але такі привабливі марення (Шовкопляс).

Що вона говорить? Щось неможливе, безглузде (Коцюбинський).

Недоладна розмова глибоко обурила його (Фольклорний матеріал).

НІСЕНІТНИЦЯ, АБСУРД, БАЛЯСИ, БАЛЯНДРАСИ, БЕЗГЛУЗДЯ, ДРІБНИЦІ, ДУРНИЦІ, НЕДОЛАДНІСТЬ, ПУСТОДЗВОНСТВО, ТЕРЕВЕНІ, ТЕРЕВЕНІ-ВЕНІ

Про пусті, несерйозні, беззмістовні розмови, жарти...

Невже я сказав якусь нісенітницю? (Владко).

Коли б уже та весна швидше приходила, може б, за працею не лізла в голову всяка нісенітниця! (Коцюбинський).

Вигадує нісенітниці (Грінченко).

Лежать собі, висипляються та точать один одному баляси (Мирний).

Далі Максим уже орудував бесідою: точив баляси та баляндраси (Мирний).

— Яка нісенітниця! — перечили дехто з дам, — які дрібниці (Марко Вовчок).

Вибачай, Соню, ти говориш дурниці (Коцюбинський).

Плете таку недоладність, ні складу, ні ладу нема (Фольклорний матеріал).

Наговорив сім мішків ще й торбу, та все пустодзвонство. (Народна приказка).

Бач, теревені розпустила, тікай, поки ще ціла (Глібов).

Як почав теревені правити (Рудченко).

І теревені-вені править, щоб тільки заморочить світ (Котляревський).

Див. дрібниця, бредня.

НІТРОХИ, АНІТРОХИ, АНІСКІЛЕЧКИ АНІСКІЛЬКИ, НІСКІЛЬКИ, НІТРІШЕЧКИ, НІТРОШКИ, НІЯК

Дану синонімічну групу використовують 1) Порівнюючи когось, щось з кимось, чимось 2) визначаючи стан, міру когось, чогось.

Здавалося, юнак нітрохи не почував себе ніяково (Владко).

Шовкун добре знав ціну своїй роботі, і хоч вона йому важка, але нісколько не обтяжлива (Гончар).

Данило посміхнувся, бо подумав, що нісколько не змінився Артем Сидорович (Копиленко).

Від дощечки, до дощечки, а посередині нітрішечки (Народна приказка. Так жартують з того, хто хвалиться, що прочитав усю книгу, а насправді ні).

Лукаш. Ти її ніяк не знаєш (Леся Українка).

Молитов багато знаю, а отченашу ніяк не вчешу (Народна приказка).

НІТИТИСЯ, НІЦИТИСЯ див. ЩУЛИТИСЯ

НІЧ. НІЧЕНЬКА, НІЧКА

Однієї ночі приснився мені сон (Марко Вовчок).

На майдані пил спадає, замовкає річ. Вечір. Ніч (Тичина).

Десь далеко над полем накульгувала пісня: певне, хтось вів коні на ніч (Рильський).

Русалка. Я марила всю **ніченьку** про тебе (Леся Українка).

Ніченька місячна, зоряна... (Народна приказка).

Нас Ватутін кликав серед бою, як лягала ніченька грозова (Малишко).

НІЧИЧИРК див. **МОВЧАТИ**

НІЧНИЦІ — БЕЗСОННЯ

НІЧОГЕНЬКИЙ див. **НЕПОГАНИЙ**

НІЧОГЕНЬКО — НЕПОГАНО

НІЧОГО див. **НІВРОКУ**

НІЯКОВІТИ, БЕНТЕЖИТИСЯ, ГУБИТИСЯ, ЗАСОРОМИТИСЬ, ЗБЕНТЕЖИТИСЬ, ЗНІЯКОВІТИ, РОЗГУБИТИСЬ, СОРОМИТИСЬ

Про людину, яка втрачає спокій, рівновагу від якихось переживань, сорому чи хвилювання...

Петро ніяковів перед художницею (Гримайло).

Боялась (Катя) глянути на хлопця, а глянувши, одразу паленіла й ніяковіла (Козаченко).

Серед товаришів він завжди веселий, жартівливий, а це мовчить, бентежиться (Бойченко).

Данило відчував, що починає **губитися** від усієї цієї неясності, від плутанини (Копиленко).

Вона **засоромилася** вся, аж сльози заблищали на очах (Коцюбинський).

На його всі сердито загукали, та не **збентежився** ні крихти хлопець (Леся Українка).

Побачивши дівчину, Борис і зрадів, і **зніяковів** водночас (Собко).

З переляку я **розгубився**, не знав, що й відповідати (Минко).

Бо я вже ні Бога не боюсь і не **соромлюся** людей (Шевченко).

Див. **ТРИВОЖИТИСЬ, ТУРБУВАТИСЬ**

НІЯКОВО, ЗАСОРОМЛЕНО, ЗБЕНТЕЖЕНО, ЗНІЯКОВІЛО, НІЯКО, СОРОМНО, СТИДНО

Л і д а. У тебе такі масштаби, Аркадій, — мені аж **ніяково** (Корнійчук).

Йому аж **ніяково** стало за свою нечемність (Баш).

Було, як день не побачить Тиміш дівчини, то вже й **ніяково** йому (Марко Вовчок).

Ні, Марку, **ніяково** мені матір'ю сидіти (Шевченко).

Юрко затиснув **засоромлено** цукерок у жменю (Козланюк).

Настя густо почервоніла, відповіла зовсім тихо, **збентежено** (Козаченко).

Він переглядався з Льонькою, що **зніяковіло** сидів на возі, підібравши під себе ноги (Кучер).

Спочатку він **ніяково** себе почував, а потім оговтався, і все пішло, як по маслу. (Фольклорний матеріал).

Соромно такому багатиреві сина-єдиця у найми пускати (Мирний).

Та рознесе таку погану славу, що **соромно** й сказати (Глібов).

А з хорошою та й з уродою та не **стидно** й між люди (Чубинський).

НОВИЗНА, НОВИНА, НОВИНКА

З гострим чуттям **новизни** розглядаємо це незнайоме барвисте місто (Гончар).

Надвечір хвилююча **новина** облетіла все село: дослідна ділянка дала триста пудів зерна... (Стельмах).

З своїм невеличким гурточком він завів **новину** — гуртову працю (Коцюбинський).

— Позичений?—каже Павло, краючи хліб...— Оддамо, серце, оддамо **новиною** (Марко Вовчок). В даному прикладі **новина** — врожай нового року.

Для всіх дівчаток і хлоп'ят у нас в дворі **новинка**: приїхав з фронту старший брат до дівчини Маринки! (Забіла).

НОВИЙ, НОВЕНЬКИЙ, НОВІСІНЬКИЙ НОВІТНІЙ

Ми молодієм з кожною весною, усе **нові** висоти ми берем (Сосюра).

Стіни білі, наче сніг. Аж блищать **новенькі** парти (Муратов).

На центральному подвір'ї стоїть вишикувана колона **новісіньких** тракторів (Гончар).

НОВЕНЬКИЙ, НОВІСІНЬКИЙ вжито в значенні: той, що не був ще в ділі, в роботі, яким ще не користувалися.

О с т р о ж о н: Заграйте що-небудь з ласки вашої. Ви, певно, граєте **новітніх** композиторів? (Леся Українка).

Суддя, хоч звичаю **новітньому** не рад, одначе дозволив при сніданню (та й годі) коритися отій, мовляв, останній моді (переклад Рильського).

Як привезли саркофаг вже до брами **новітнього** храму. Був він холодний, важкий, мов крижина з північного моря (Леся Українка).

У дні **новітні** ми ідем, улюбленці звитяг, ідем старі, і юні, й літні, а перед нами — щастя шлях (Сосюра).

НОВОБРАНЕЦЬ див. **НЕКРУТ**

НОВОЖЕНЦІ, МОЛОДОЖОНИ

Ввечері при склянці пива поклонявся Микольцьо добрим здоров'ям **новоженцям** (Мартович).

Не вспіли гаразд відгуляти весілля... а вже **молодожон** і напав мокрим рядном (Квітка-Основ'яненко).

Вони ходили так, ніби **молодожони** (Ле).

НОВОСЕЛ, НОВОПОСЕЛЕНЕЦЬ, НОВОСЕЛЕЦЬ. Про людину, яка недавно оселилася десь у місті, селі, іноді на новій квартирі тощо.

Схотілося глянуть на вікна веселі. На те, як

щасливо живуть **новосели** в високім і затишнім домі отім, бо він, каменяр, будував отой дім (Муратов).

Трудящі Львова підтримують зв'язок з **новоселами** цілинних земель («Літературна газета»).

Треба налагодити постачання **новосельців** («Радянська Україна»).

НОВОСІЛЛЯ, ВХІДИНИ, ВХОДИНИ

Близько п'ятдесяти мільйонів чоловік, майже чверть усього населення країни, справили за останні п'ять років **новосілля** («Радянська Україна»).

Чайченкова мати купила хату у Любчиках. Нас звано і Пилипиху з дочкою; то ми усі на **входинах** тих були (Марко Вовчок).

НОГА, СУРЕЛЯ (велика, незграбна нога).

Тепер вони йшли мовчки. Три вперед, Чіпка позаду, **нога за ногою** суне (Мирний).

Гафійка стояла міцна, запалена сонцем, з тонким пушком на руках і **ногах** (Коцюбинський).

Одкинув **сурелі...**, лежить (Номис).

НОГАВИЦІ див. ШТАНИ

НОРОВ див. ХАРАКТЕР, ЗВИЧКА

НОРОВИСТИЙ див. НАТУРИСТИЙ

НАМАГАТИСЬ, НОРОВИТИ, ГНУТИ, ГАНОБИТИ, НАЛЯГАТИ, НАМІЧАТИ, НАЦІЛЯТИ(СЯ), ПНУТИСЯ, СИЛКУВАТИСЬ

1) Про дії людини, яка прагне настирливо зробити, здобути щось; 2) у переносному значенні.

Тепер усяк йому віддячить **норовить** (Глібов).

Вітер **норовив** здути його геть з вузенької в півтори цеглини стіни (Смолич).

Він так і **гне**, щоб йому досталось (Словник Уманця і Спілки).

Бач, куди **гне** (Номис).

Так і **гонобить**, щоб де-небудь украсти (Словник Уманця і Спілки).

Де що не зроби, усе в хазяйство **гонобить** (Грінченко).

Народне щастя і народне горе я **намагався** в слово перелить (Рильський).

Білий, як сорочка на ньому, він **намагався** розтулити рота, але не міг (Коцюбинський).

— Давай хліба! — **налягав** уперто Бовдур (Франко).

Намічав на краще, а поки нам'явся, ні з чим зостався (Народна приказка).

Крук сів під кущ і вже **націлявся** на зайченя (Копиленко).

— Доню моя мила, доню моя люба!.. Послухай мене хоч тепер: не **пнись** в пани, не гордуй своїм родом (Марко Вовчок).

Маруся **силкувалася**, та не здужала з ним і слова сказати (Квітка-Основ'яненко).

НОСИЛКИ, МАРИ, НОШІ

Речі для перенесення поранених, хворих, померлих тощо.

З двох палиць і куска домотканого рядна Шаповалов спритно змайстрував **носилки** (Борзенко).

Несли труну на **марах** бояре (Словник Грінченка).

Хлопці й дівчата невпинно підносили до Варки цеглу на **ношах** і розчин (Донченко).

НОТАЦІЯ див. ДОГАНА

НОЧВИ, НЕЦКИ, НОЧОВКИ

Посеред кухні стояли на табуреті **ночви**, з яких здіймалася пара (Донченко).

Були в них і миски, ложки, і тарілки розмальовані, були й решета, і **ночовки**, діжі, лопати (Квітка-Основ'яненко).

— А вже певнісінько, що в наших **нецках** його дитиною купали й нашим кропилом кропили (Франко).

НОЧІТИ, ПОНОЧІТИ, СМЕРКАТИ, ТЕМНІТИ

Вони вийшли в море, коли вже **ночіло** (Рибак).

Уже стало **поночіти**, як ми рушили додому (Грінченко).

Хай ще більше **поночіє** (Манжура).

І світає, і **смеркає**, день божий минає (Шевченко).

Сонечко зайшло, на дворі почало вже **темніти** (Нечуй-Левицький).

НОША — див. БАГАЖ, НОСИЛКИ

НУД див. СКУКА

НУДИТИ, МЛОІТИ, НУДНО, МЛОСНО (Про фізіологічний стан людини)

Від їдкого духу ксероформу Еріка безперестанно **нудило** (Панч).

Голова паморочилась, і його **млоїло** (Борзенко).

Наїлася Катря тих солодких медяників — аж тепер їй **нудно**, як про те згадає (Мирний).

Зурна повторювала один і той самий голос... аж **робилося млосно** (Коцюбинський).

НУДНИЙ див. СКУЧНИЙ

НУДЬГА див. СКУКА

НУДЬГУВАТИ див. СКУЧАТИ, ЖУРИТИСЬ

НУЖДА див. БІДНІСТЬ

НУЖДЕННИЙ див. БІДНИЙ

НУЖДЕННІСТЬ див. БІДНІСТЬ

НУЖДЕННО див. БІДНО

НУМО, НУМТЕ, НУТЕ

А **нумо** навалімось на цей бік, а то коли б не перекинулись на бугрі (Шиян).

Нумте ж пораться нівроку, щоб діждати того року (Глібов).

— А **нуте**, хлоп'ята, на байдаки! Море грає — ходім погуляти (Шевченко).

НУРТ див. ВИР

НУРТУВАТИ див. ВИРУВАТИ, ХВИЛЮВАТИ

НУТРО, НУТРОЩІ

Про: 1) внутрішність організму людини, тварини, 2) середину — простір (порожнечу)

в чомусь: якійсь будівлі, речі, машині тощо.

Тарас знову пірнув у темне **нутро** машини (Панч).

Євгенію не дуже **по нутру** було те, що сказала пані (Франко).

Відкрились **нутрощі** людського житла, вперше побачили небо (Гончар).

НЮНИТИ див. ПЛАКАТИ

НЮХАТИ, НЮХНУТИ, НЮШИТИ

Лікар потис йому руку і спитав, чи **не нюхає** він тютюну (Трублаїні).

Дід Лукіян **нюхнув** пучку табаку з ріжка, чхнув і сказав весело: — О, давно я вже був тут, Іване (Козланюк).

Нурла виступав з рухами гончого пса, який **нюшить** дичину (Коцюбинський).

НЯВКАТИ, НЯВЧАТИ

Кіт **нявкнув** і підійшов до Трохима Івановича (Шиян).

Під дверима надоїдливо **нявчав** кіт, Марія пішла відчинити йому двері (Вільде).

НЯНЕЧКА, НЯНЯ, НЯНЬКА

— Не знаю, **нянечко** моя, — сказав я їй, — не розгадаю загадки (Глібов).

Одарка **няня**, що колись мене маленьким доглядала, мені, тихенько сміючись, сю саму загадку сказала (Глібов).

Малий Данилко виходив крадькома з хати, покинувши сестру, коло якої був за **няньку** (Яновський).

НЯНЬКУВАТИ, НЯНЬЧИТИ(СЬ)

Ніякого клопоту не знаєш ти! Вигулюєш день цілий! Мати твоя семи год уже **нянькувала** по хазяях (Гордієнко).

Не ти мене колихав. Не ти ж мене **няньчив** (Чубинський).

От тобі, мамо, Митрик! **Няньчись** з ним, тіш його (Квітка-Основ'яненко).

О

ОБАМБУРИТИ —див. БИТИ

ОБАБІЧ, ОБАПОЛИ

У цій групі йдеться: 1) про те, що міститься з обох боків (сторін) когось, чогось; 2) про голос людини, що чути на всі боки (сторони) тощо.

Обабіч залізниці зеленіють розкішні сади і баштани (О. Десняк).

Обабіч вулиці бігли сади (К. Гордієнко).

На підмурку по краях, саме де гранки сходяться, по **обабіч** намуровані стовпи — всіх шість пар (А. Свидницький).

Віконниці будинків **обаполи** були причинені, і в подвір'ях стояла тиша (Ю. Смолич).

То ж він (Богдан) народні смаглі руки єднав **обаполи** Дніпра, щоб не літали вражі круки клювати нашого добра (М. Рильський).

Упаде на могилу, туже, розливається, аж **обаполи** луна розлягається (Б. Грінченко).

ОБАПІЛ — див. ДОШКА

ОБАРАНИТИ, ОБЛЯГАТИ, ОБСТУПАТИ (ОСТУПАТИ), ОКРУЖУВАТИ, ОПЕРІЗУВАТИ, ОТОЧУВАТИ, ОПОЯСУВАТИ

Компоненти цієї групи мають багато нюансів. Уточнює чинність кожного з них контекст, в якому даний компонент відіграє провідну роль.

ОБАРАНИТИ —обступити, окружити людьми, тваринами, комахами тощо майже з усіх боків когось (переважно людину), вимагаючи, добиваючись чогось, присікуючись (про собак); іноді — обаранити — обступити людину вітаючись, скучивши за нею.

ОБЛЯГАТИ — оточувати: а) з усіх сторін масами людей якесь місто, місцевість, людей тощо; б) про природне явище — настання ночі; в) про час, коли люди полягали спати; г) про чепурно пошиту одежину людини, яка щільно прилягає до тіла; д) про тяжку недугу; е) про природні явища — дощ, туман, хмари; є) вживають цей компонент і в переносному значенні.

ОБСТУПАТИ (ОСТУПАТИ) — окружити, оточити майже з усіх сторін когось із людей, якесь приміщення, місцевість тощо людьми, масою людей під час війни, високими деревами, горами тощо.

ОКРУЖАТИ — див. ОБСТУПАТИ

ОТОЧУВАТИ — облягати, окружати: а) про все те, що є навколо людини, — повітря, люди, нежива природа, різні обставини в житті; б) окружати когось із людей під час війни; в) переносне значення — приділяти комусь, чомусь особливе піклування, увагу...

ОПЕРІЗУВАТИ — використано в переносному значенні — окружити з усіх сторін щось якоюсь огорожею, ровом, вогнищем тощо.

ОПОЯСУВАТИ — образно — оперізувати, окружати, з усіх боків кругом кимось, чимось.

ОПЕРЕЗАТИ — див. БИТИ, ОПЕРІЩИТИ, ПІДПЕРІЗУВАТИ

Обаранили Колісника: одна в одну щоку цілує, друга — в другу (П. Мирний).

Діти **обаранили** мене за гостинцями (І. Нечуй-Левицький).

Собаки його **обаранили** (Б. Грінченко).

Бджоли як **обаранили** його (І. Манжура).

Побратиме, то не чорна галич, тільки турки гору **облягають**, облягають, хмарою поймають, хутко нас вони обступлять колом (Л. Українка).

Облягли ляхи місто десь на час руїни (І. Франко).

Махнув рукою ватажок, і розбійники **облягли** навколо табір (М. Коцюбинський).

Кого ж то з боєм **облягла** його величності піхота? В човні з косою без весла стоїть Іван Голота... (М. Рильський).

Кругом двору наче річка текла, **облягав** йо-

го водяний рів (П. Мирний).

Козаче село Глибове при самому Дніпрі, та **облягли** його височенні гори (М. Вовчок).

Вороженьки спать **обляжуть**, піду погуляю (П. Чубинський).

Дощ суцільним шумом **облягає** усі навколишні ліси (О. Гончар).

Страшна громова хмара **облягла** півколом горизонт (Я. Качура).

Кітель щільно **облягає** тіло, ріже шию високий комір (В. Кучер).

Обліг мій братчик, лежить (Б. Грінченко).

Одарку **облягли** сумні, журні думки (П. Мирний).

Як **облягла** ніч, він і виїхав (І. Манжура).

А дітвора на вулиці **обступила** діда (Ю. Федькович).

Обступили город Умань о першій годині (Народна пісня).

Осіння ніч уже **обступила** станцію (П. Панч).

Розрослося буйне гіллячко, **обступає** шахту цвіт (І. Муратов).

Велетні сини **оступають** його, мов бір (Ю. Яновський).

Маленьку хату **оступили** кругом високі ясени (С. Васильченко).

Вони (перекупки) **окружили** хазяїна, торгувалися, не давали далі їхати (П. Мирний).

Андрія цілували, обнімали, а старого **окружили** і розпитували про роботи (І. Франко).

Саме підніжжя висоти **оперізували** суцільні дротяні загорожі (О. Гончар).

Плоди землі прикрасили будову своїм живим і теплим ланцюгом, гірляндою карбованого кову **оперезавши** всю її кругом (М. Бажан).

Ріка Буг, що вгиналася тут лукою, **оперізувала** гору і все старе місто (Я. Качура).

Полум'я з усіх боків **оперезало** стайню (Ле).

Гадюка, корчачись та звиваючися, **опоясувала** гору з трьох боків (І. Франко).

Як йому все життя хотілося передати всім, хто **оточував** його, всі свої знання, свої думки! (О. Іваненко).

Після лекцій старі друзі **оточили** Остапа Тура з усіх боків (С. Чорнобривець).

Комиші **оточили** її (Соломію) ворожою юрмою і шептались (М. Коцюбинський).

Заводоуправління та їдальню **оточував** молоденький садок (Ю. Шовкопляс).

Партизани **оточили** дім, увірвались всередину (А. Шиян).

Друзі **оточили** Марка особливою увагою (О. Копиленко).

ОБАРАНІТИ, ОДУРМАНИ(і)ТИ, ОДУРМАНЮВАТИ, ОСОВІТИ, ОСОЛОВІТИ

У цій групі йдеться про людину, яка під впливом когось, чогось розгубившися, втрачає ясність розуму, тяму, можливість ясно думати.

Пригінчі... **обараніли** й не могли ради дати, стільки сили привалило, людей, чи не більше, ніж буряків повиходило (К. Гордієнко).

— Та оце так ти учиш історію? — обурився на нього Макар. — Бач як начитався, вже очі **обараніли** (С. Васильченко).

Михайло: Мене аж **одурманило** щастя. Куди не гляну, все мені усміхається (М. Старицький).

Яків моргнув на Бороха, потім налив — випив і зовсім **осовів** (П. Мирний).

ОБАЧНИЙ, ОБАЧЛИВИЙ, ОБЕРЕЖНИЙ, ОБМІРКОВАНИЙ, ПОМІРКОВАНИЙ, РОЗВАЖЛИВИЙ, РОЗСУДЛИВИЙ

Про передбачливу людину, яка в своєму житті не робить нічого, не зважившн наперед усіх обставин, наслідків дії.

Див. — НЕПОМІРКОВАНИЙ

Златопільський, незважаючи на свою молодість, був **обачний** і **розсудливий** (С. Воскрекасенко).

— Гей, — каже, — ти, шинкарко молода, ти, Насте Кабашна! — Ти, каже, — до сих бідних козаків-нетяг, хоч злая, да й **обачна** (Словник Грінченка).

І хто знає, що було б далі, коли б не хитрий та **обачливий** економ (А. Шиян).

Приглушені, **обережні** кроки з садка перервали Дмитрові думки (О. Десняк).

Хлібороб був собі тихий, роботящий чоловік, дбайливий, **обережний** (М. Вовчок).

Кармалюк був **обережний** і до себе приймав людей певних і випробуваних (В. Кучер).

— Я ж знаю: Матюша боягуз, яких мало.— Так-то воно так, але з ним є розбишаки добрі. Так що ти будь **обережною** (А. Шиян).

Розсудливий, **поміркований** та **обережний** зроду, він не думав, коли б часом з цього вигідного діла не вийшов якийсь невигідний для його кінець (І. Нечуй-Левицький).

В критиці кріпосницької системи, монархічного ладу — він (Котляревський) залишився на **поміркованих** позиціях дворянина-просвітителя (Історія української літератури).

Ой куме, мій куме, ти **розважний** розуме (П. Чубинський).

ОБАЧНІСТЬ, ОБАЧЛИВІСТЬ, ОБЕРЕЖНІСТЬ, ОБМІРКОВАНІСТЬ, ПОМІРКОВАНІСТЬ, РОЗВАЖЛИВІСТЬ, РОЗСУДЛИВІСТЬ

Див. — ОБАЧНИЙ

З **обачності** часто змінювали стоянки (О. Гончар).

Він знав, що за ним взагалі стежать. Але, прийнявши деякі заходи **обережності**, переодягнувшись робітником і скинувши бороду, він сів до вагона 3 класу і поїхав (М. Коцюбинський).

До краю зацікавлена Саня спробувала підійти до перегородки. З усією **обережністю** вона переступила через поріг (Ю. Шовкопляс).

Він вже забув **обережність**. Скакав по камінних, як дикий баран (М. Коцюбинський).

Обміркованість — ділу не завага (Народна приказка).

Поміркованість пана Шемберга взяла верх (Я. Качура).

Я прихильник **поміркованості**, але тільки в засобах, але ніколи в своїй мові, де **поміркованість** означає половинність мети (І. Франко).

Розсудливість красить людину (Народна приказка).

ОБАЧНО, ОБАЧЛИВО, ОБЕРЕЖНО, ОБМІРКОВАНО, ПОМІРКОВАНО, РОЗВАЖЛИВО, РОЗСУДЛИВО

Див. — ОБАЧНИЙ

Але з своєю Онисією Степанівною він жартував дуже **обачно** та **обережно** (І. Нечуй-Левицький).

Хто **обмірковано** робить, той роботі не шкодить (Народна приказка).

Але тоді чимало прибутку нашого відійметься у нас. Я не боюсь того, навиклий повсякчас жити **поміркована**, без блиску та пишноти (пер. М. Рильського).

Розсудливо сказане слово — тверде, як камінь (Народна приказка).

ОБАШМОРИТИСЬ — див. ЗВИКАТИ

ОББИРАТИ, ОБІБРАТИ, ОБГОЛИТИ, ОБЛУПИТИ, ОБЧИСТИТИ

Компоненти цієї групи мають багато нюансів. Нюанси кожного компонента обумовлює контекст, в якому кожен з них відіграє головну роль.

ОББИРАТИ (ОБИРАТИ), ОБІБРАТИ а) грабувати в когось щось різними способами; б) знімати з чогось бруд.

ОБГОЛИТИ: а) пограбувати когось, лишивши його майже голим; б) здирати кору з дерева, шкуру з тварин.

ОБЛУПИТИ: а) знімати шкаралупу з овочів, яєць тощо; б) пограбувати когось, обдирати шкуру з тварин...

ОБЧИСТИТИ: а) пограбувати у когось гроші, майно тощо; б) знімати шкаралупи з чогось; в) знімати з чогось бруд, землю, яка прилипла до якихось предметів тощо.

Попадався їм багач у руки, вони його **обдирали**, попадався убогий — вони його наділяли (М. Вовчок).

Той тузами **обирає** свата в його хаті, а той нишком у куточку гострить ніж на брата (Шевченко).

Коли це біжить собака — такий **поганий**, що гидко й глянути та: — Дівонько-голубонько, **обчисти** мене, **оббери** реп'яхи на мені, я тобі у великій пригоді стану (Народна казка).

Обібрав, як молоденьку липку (Народна приказка).

Обголити, як білку (Народна приказка).

Дай яєчко, **облупи** та ще й у рот поклади (Народна приказка).

Сала кусочками нарізали і крашанок **облупили** і порізали на тарілочку (Г. Квітка-Основ'яненко).

Бук у лісі не **облуплювали**, а бучину необкорену спускали на завод (А. Турчинська).

— Добре! Ій-богу добре! — провадять усі в один голос. — Як липку **облупим**... та й писаря завряд (П. Мирний).

— Прийшов... Ну ось, подивись, як нас **обчистили**... — і вона мовчки показала на скриню. — Все забрали (А. Шиян).

Полагодив Чіпка хату, давай погреб **обчищати** та обробляти (П. Мирний).

Вхопила часничину: «Ось, матусю, я й **обчищу** ще» (А. Тесленко).

Семен **обчищає** істиком леміш (М. Коцюбинський).

Спить виноградна лоза зимою, вкрившись могилами, а на весну треба визволяти її, на світ вивести з-під землі, **обчистити**, на тички підняти (М. Коцюбинський).

ОББИРКАНИЙ — див. ЗАБРУДНЕНИЙ

ОББІГАТИ, ОБГАСАТИ, ОБХОДИТИ

Компоненти даної групи в основному визначають рух людини відносно якогось предмета чи особи. Залежно від контексту, в якому компонент відіграє провідну роль, він своїми емоціонально забарвленими відтінками може визначати: а) хитрощі, обдурювання когось; б) цікавість, турботу; в) багаторазове відвідування когось, чогось; г) уникання когось; д) стосування когось, чогось; е) в переносному значенні.

Вона **оббігла** кущі і просто перед собою побачила Бориса (Собко).

Радіохвилі **оббігли** навколо всієї земної кулі (В. Владко).

Перед очима не знать де беруться кучеряві садки, темні лісочки, і сині річечки кругом їх **оббігають** (П. Мирний).

Блакитноокий матрос **оббіг** всіх коротким поглядом (П. Панч).

Люди тебе **оббігають** і не кличуть (Г. Барвінок).

Саме навіть те місце, де вони жили, зробилося якимсь страшним — стали його **оббігати** (П. Мирний).

До гудка вона встигла **оббігти** всей цех, з жадібною цікавістю оглядіти й обмацати станки (О. Донченко).

Другого дня раненько прокинулась наша панночка. Умилася, прибралася, **оббігла** усі будинки, увесь двір і в садку була (М. Вовчок).

Вибілила хату,— дощ пішов, вона і **оббігла** (Словник Грінченка).

Хлопчики вже **обгасали** по всіх домівках (О. Кундзич).

На сонячній стороні рів уже висох так, що не треба його **обходити** (Козаченко).

Біля високого куща ліщини він подав знак мовчати і навшпиньках **обійшов** кущ (О. Донченко).

Пароплав **обходив** мис, і потроху відкривалося на пологому березі велике село (переклад з О. Толстого).

Не тільки чоловік, бувало, похваляється людям мною, а й сусіди, спасибі їм, не **обходили** добрим словом (Г. Барвінок).

Подає (воєвода) руку Гільді, інші подають своїм дамам, і всі **обходять** залу повільним урочистим темпом (І. Кочерга).

На другий же день Пархоменко почав **обходити** різні відділи постачання (П. Панч).

Ряд створених ними п'єс **обійшов** сцени багатьох театрів і став відомий далеко за межами України («Літературна газета»).

Кухоль з горілкою **обходив** натовп і щиро світив денцем до сонця (П. Панч).

Максим **обійшов** по третій. Після третьої розв'язалися язики (П. Мирний).

Остапчук гадав, звісно, що Василя, мужика необразованого, легко **обійти** на суді буде можна (А. Тесленко).

Микола: Кого то **обходить**, що ми їмо, що варимо, чи ситі, чи голодні? (І. Франко).

Моряки сиділи байдужі, наче їх **не обходило**, хто подав ту записку і чи взагалі вона існувала (В. Кучер).

О, я знаю, що тебе мало **обходить**, що твого сина десь там в воді риби їдять (І. Франко).

Присцілла: ...Тим-то і ми, жінки, повинні бути на зборах, бо нас **обходить** сеє близько (Л. Українка).

— Мене ся справа **не обходить** зовсім,— холодно мовив Євгеній (І. Франко).

Він порається біля своєї тарілки з таким байдужим виглядом, немов розмова за столом його зовсім **не обходить** (Л. Смілянський).

— Чекай, — опинив його Демидов, — а знаєш ти, як виглядала справжня потопа світу?.. — Ет! Що то мене **обходить**?— відповів Білий (О. Маковей).

Маруся лежала в гарячці, я ю **обходила** (О. Федькович).

Не дурно ж він терся щось з місяць у Гетьманському—оббивав у старшини пороги; недаром своїми ногами **обходив** кожну хатку в Пісках (П. Мирний).

Увесь базар... **обходила** Катерина босими задубли́ми ногами, топталася вона в багнюці, в рядках, біля яток (С. Чорнобривець).

ОББІЛУВАТИ, ДЕРТИ, ЗДИРАТИ, ОБЛУПИТИ

Іван-царенко взяв того зайця, **оббілував**; витер вогню деревом об дерево, спік, з'їв (Народна казка).

Дере шкуру з невбитого звіра (Народна приказка).

Спіймавсь — **здеруть** з тебе шкуру, **оббілують дочиста** (М. Коцюбинський).

ОББІЛЮВАТИ—ОББІЛИТИ, БІЛИТИ, ОББІЛУВАТИ, ОБМАЗУВАТИ, ПОБІЛУВАТИ, ПОБІЛЮВАТИ

В даній синонімічній групі йдеться про те, що надають білого кольору приміщенню, тканинам.

Діждали весни, город (Мотря) скопала, засадила, хату вимазала, оббілила (П. Мирний).

У суботу білю хату (М. Вовчок).

Шити-білити — завтра великдень (Народна приказка).

Вільшаницькі молодиці опорядили перед весіллям дім і двір Моссаковського: оббілували всередині, гарненько обмазали й побілили около, помили вікна (Нечуй-Левицький).

Олеся звеліла в суботу побілювати прихожу й світлицю (Нечуй-Левицький).

Побілила стіни, підвела припічок червоною глиною (М. Коцюбинський).

Відмінною рисою комори є те, що зруб ніколи не вкривали обмазкою і не побілювали (Дерев'яне зодчество України).

Поки ще та хата обмажеться до краю, то її тричі дощі обполощуть (Б. Грінченко).

Див. МАЗАТИ

ОББРИВАТИ, ОБГОЛЮВАТИ

Узяв (сотник) та півголови йому уподовж оббрив та й прогнав від себе (Квітка-Основ'яненко).

Щоб голови всі обголяли, чуприни довгі оставляли (І. Котляревський).

— **Обголи, Иване, вуси, то ся пісня буде не про тебе,** — засміялась Олександра (М. Коцюбинський).

Див.— БРИТИ

ОББРИЗКУВАТИ, ОКРОПЛЮВАТИ, ПОБРИЗКАТИ, ПОКАПАТИ, ПОКРОПИТИ, СКРОПЛЮВАТИ, СПРИСКУВАТИ

Гуде над буряковими плантаціями літак, оббризкуючи буряки хімікатами від довгоносика і совки (О. Вишня).

Оксана Сергіївна... оббризкала дівчину рештками одеколону (Ю. Яновський).

Другого дня в рожевім надвечірку краплистий дощ отави окропив (А. Малишко).

Поховайте та вставайте, кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте (Т. Шевченко).

Діждавши неділі, голова викликав батюш-

ку, одслужив молебень, освятив воду, **окропився** — та після того годі вже запиратися (П. Мирний).

Може, ті хмари вітрець пронесе. Може, **побризкають** трохи і все... (І. Муратов).

Дощ **покапав**, як кіт наплакав (Народна приказка).

Осінь **покропила** ліси жовтими цятками (З. Тулуб).

Вчора набігла хмарка, мов чумацьке ряденце, та лиш **покропила** суху землю (М. Коцюбинський).

Старий панотець **покропив** Хмельницького святою водою і дав поцілувати хреста (П. Панч).

Скропляй нас, матінонько, святою водою (Б. Грінченко).

...І **скроплював** безплодную пустиню (П. Куліш).

Орисі й води не треба було: слізьми **сприскувала** (А. Свидницький).

«Ох» тоді її **сприснув** живучою водою (Народна казка).

Ще б треба святою водою **сприскати** (Б. Грінченко).

див.— БРИЗКАТИ

ОББРІХУВАТИ — БРЕХАТИ

ОББУРДЮЖИТИСЬ — див. ПАДАТИ

ОББУРЮВАТИ, ОБВАЛЮВАТИ

Береговенко вчасно **оббурив** забій, зарядчики встигли зробити вибух (Гуреїв).

Черниш став швидко спускатись косогором. Стрибав через чиїсь окопи, **обвалюючи** в них землю (О. Гончар).

ОБВАЖНІЛИЙ — див. ВАЖКИЙ

ОБВАЖНІЛО — див. ВАЖКО

ОБВАРЮВАТИ, ОПЕКТИ, ОШПАРИТИ

В даній групі йдеться: 1) Про фізичну ваду, що спричинилася від чогось гарячого: вогню, окропу, якихось гарячих речей тощо; 2) Переносне значення.

див.— БИТИ

Бідна дитина зовсім руку **обварила** (Б. Грінченко).

Несподівана стріча — як **обварила** Чіпку. Він підвів голову, подивився, де він, глянув на Галю — і не міг слова вимовити... (П. Мирний).

Не грай з огнем — руки **опечеш** (Народна приказка).

Біжу туди — і на порозі мене **опікають** дві жаринки Стасевих очей (М. Коцюбинський).

Вона звелась, і теплий зір мене **опік** (А. Малишко).

Важке зітхання йому рвалося із грудей, і щоб цього не помітили, він **опік** нагаєм коня й поскакав уперед (П. Панч).

До чужого добра рук не простягай, — **ошпариш** (Народна приказка).

ОБВЕДЕНИЙ, ОБГОРОДЖЕНИЙ, ОБНЕСЕНИЙ, ОТОЧЕНИЙ Йдеться про обгороджені чимось місця, площі будови тощо; вживається в переносному значенні.

Довкола будови був досить обширний плац, **обведений** височенним парканом (І. Франко).

Як гордо щепами хвалився він мені в саду малесенькім, **обведеним** убого низькою лісою (М. Рильський).

Невеличка Джерина пасіка була **обгороджена** низьким тином (Нечуй-Левицький).

На головній алеї струнка вулиця з яблунь **обгороджена** різьбленими гратиками (В. Кучер).

Серьожка глянув на двоповерховий будинок, **обнесений** високим дротом (О. Гончар).

Білий будинок з мезоніном був **оточений** високими кедрами й соснами (П. Панч).

Частина майдану коло Скейської брами **оточена** муром (Л. Українка).

див. — ОБАРАНИТИ

ОБВИВАТИ(СЯ), ОБВІРЧУВАТИ, ОБГОРТУВАТИ(СЯ), ОБКРУЧУВАТИ(СЯ), ОБМОТУВАТИ(СЯ)

Дві товсті коси вінком **обвивали** її голову (О. Бойченко).

Довга коса, чорна, як гадюка, так і **обвивається** круг тонкого стану (О. Стороженко).

Руки **обвили** його за шию, іскристі й добрі очі, здавалося, зазирали в саму душу (А. Шиян).

Приступивши до пана, подала (Мартоха) йому того половинчика, **обвинувши** «для церемонії» краєчком фартуха (Л. Українка).

Вона... **обвивши** старанніше білим рушником голову і темне обличчя, вийшла з хати (О. Кобилянська).

На Руській землі журба виростала. Велика печаль кругом тую землю **обвивала** (П. Мирний), — переносно.

На петличках гімнастерки в неї змія **обвинулась** круг чаші — древня емблема медицини (О. Кундзич).

Венера в облако **обвившись**, махнула в Пафос оддихать (І. Котляревський).

Треба **обвертіти** голову хусткою (Б. Грінченко).

Було (її) **обвертіти** в подрану ряднину (А. Метлинський).

...**Обгорнула** дитину ряденцем (Б. Грінченко).

Обгорнула горщик жаром (Б. Грінченко).

Ще більший жаль **обгорнув** його (Б. Грінченко), — переносно.

Небо хмара **обгорнула** (Б. Грінченко).

Війнув вітрець і рвучко **обкрутив** навколо ніг спідницю (О. Донченко).

Він так **обкрутив** її кругом себе, що на бідній бурлачці затріщала свита і вона ледве вирвалась з його рук (Нечуй-Левицький).

Лузгін хитнув головою: — Ніколи собі цього не прощу! Отак по-дурному дали себе круг пальця **обкрутити** (А. Головко), — переносно.

Ти моя вже дорослепька! Кума казали, що Іванів Максим уже напитував. Мабуть, так у м'ясниці й **обкрутимо**. Час уже! (О. Вишня),— переносно.

Потім таки на плантації полюбився з дівчиною — злигалася біда з горем — **обкрутилися** (О. Кундзич).

ОБВИДНЯТИСЬ, РОЗВИДНЯТИСЬ, СВІТАТИ, СІРІТИ

Про поступовий перехід темряви ночі в початок дня.

Трохи **обвидніє**, тоді й поїдемо.

Як **обвиднілось** трохи надворі, зараз зібрались люди у двір до Наума (Г. Квітка-Основ'яненко).

Вже на дворі стало **розвиднятися** (Нечуй-Левицький).

І **світає**, і смеркає, і знову смеркає, а москаля, її сина, немає, немає (Т. Шевченко).

Вже в вікнах **сіріє** і небо світліє, світ недалечко (Нечуй-Левицький).

ОБВИКАТИСЯ — див. ЗВИКАТИ, ОБВИКЛИЙ, ЗВИКЛИЙ

Про призвичаєння когось, чогось до якихось певних умов, обставин тощо.

Обвиклі в темряві очі обминали кожен корч (К. Гордієнко).

Його руки були чорні й чималі, **звиклі** до важкої роботи (Нечуй-Левицький).

Звиклим ухом він чув вдалині шум, суєту (Л. Смілянський).

ОБВИНУВАЧУВАТИ(СЯ), ВИНУВАТИТИ

Не їла душа часнику, то не буде й воняти! У мене нема нічого такого, за що мене можна б **обвинувачувати** (П. Мирний).

Хоч на суді і виявилося, що Грицько плів ті нісенітниці, тільки Грицька не **обвинуватили** (П. Мирний).

Лось підвівся і, тримаючи папір у руці, розповів, у чому **обвинувачується** Алітет (пер. з Сьомушкіна).

От тепер люди **винуватитимуть** мене (П. Мирний).

ОБВІД, КОНТУР

Обвід повного круглуватого лиця (Нечуй-Левицький).

Виступили навпроти невиразні **контури** дубових стовбурів (В. Козаченко).

ОБВОРОЖИТИ, ОЧАРУВАТИ, ПРИЧАРУВАТИ

Кого це **обворожила** так та сама Оксана? (С. Васильченко).

Він сам не пам'ятає, коли і як та чудовна краса **очарувала** його (П. Мирний).

А ще гірше ззамолоду гадину кохати. **Очарує** зміїними карими очима (Т. Шевченко).

Не спи, не спи, **тебе я очарую**, і наяву побачиш дивні сни (Л. Українка).

Дівчинонька козаченька та й **причарувала** (А. Метлинський).

див. — ЧАРУВАТИ

ОБГАНЯТИ, ВИПЕРЕДЖУВАТИ, ОББІГАТИ

Обганяючи міномстників, пропливають одна за одною «катюші», граціозно несучи приховану в собі грозу (О. Гончар).

Мишко **обігнав** матір і першим прибіг до хати (О. Десняк).

Одна думка **обганяла** другу; одна одну **випереджала**, наче гралися наввипередки (П. Мирний).

Я р и н а: ...Я знову **випередила** всіх свинарок: в роботі мене ніхто не **обжене** (О. Корнійчук).

Примітка. Компонент ОБГАНЯТИ має залежно від контексту ще й інше значення, а саме: проганяти, відгонити.

Любистком мух **обганяв** (І. Котляревський).

Злодіїв **обганяй** та гавкай на звірюку (Гулак-Артемовський).

Коні... стоять, понуривши голови, тільки хвостами **обганяють** оводів (Є. Гребінка).

Одного осіннього надвечір'я просто не можна було **обігнатися** від мух (І. Вільде).

Переймає мене і **оббігти** не пускає.

ОБГОВОРЕННЯ, ОБДУМАНІСТЬ, ОБМИСЕЛ, ОБМІРКУВАННЯ, ОБРАДА, РОЗСУД

Про якусь життєву справу.

Це важливе питання було винесено на **обговорення** правління колгоспу (З газет).

Привертав до того діла саму громаду, віддавав їй на **розсуд** свою думку (Словник Уманця і Спілки).

Він тримався самовпевнено, все робив на свій **розсуд** (В. Минко).

Угадай, що думати буду? І от тобі цілий рік для твого **розсуду** (Словник Уманця і Спілки).

П р и с ц і л л а: ...Ще й інша справа є до **ради**: чи дозволять жінкам пророкувати? (Л. Українка).

Тільки добре треба над тим **обрадитися**, на що складаються ті гроші, що з ними робити (І. Франко).

Нема мені **обрадоньки** од мого нелюба (А. Метлинський).

ОБГОВОРЮВАТИ, ОБДУМУВАТИ, ОБМІРКОВУВАТИ, ОБМИСЛЮВАТИ, ОБРАДЖУВАТИ

Командири **обговорювали** бойове завдання (Я. Качура).

На самий перед **обговорив**, що треба, з синами (І. Франко).

Одна потіха, що, гуляючи, **обдумую** дещо, а в негоду кілком сиджу за столом (М. Коцюбинський).

Бабат раптом зрозумів, що слідчий багато чого **обдумав**, багато побачив, з усього зробив свій висновок (В. Собко).

Андрія жерла нетерплячка. Він раз у раз бігав на руїни, щось **обмірковував**, прикидав, вираховував (М. Коцюбинський).

Мені тоді було важенько... Усе було **міркую** і **обмірковую** добре, — а не помагається (М. Вовчок).

В купе у Щорса завжди було людно. Сюди приходили командири полків, і він з ними **обмірковував** плани переформування полків у бриґади (С. Скляренко).

Зразу ж на партійних зборах ОБМІРКОВУВАЛИ найважливіші питання бойової та аґітаційної роботи (М. Стельмах).

На що хочете закладаюсь, що саме тепер ОБМІРКОВУЄТЬСЯ план кампанії антифілоксерної (М. Коцюбинський).

Хмельницький замовк. Стояв над Косовим, високий, кремезний, дивився на митрополита згори вниз, наче ОБМИСЛЮВАВ, що має чинити (Н. Рибак).

Щовечора збиралася хатня рада, МІЗКУВАЛИ, довго сперечалися, ОБМИШЛЯЛИ, як поле вправити (К. Гордієнко).

Він хотів ОБМИСЛИТИ це тверезо, але думки ніби взялися димом і заворушилися разом із волоссям (П. Панч).

ПРИМІТКА. Компонент ОБГОВОРЮВАТИ, залежно від контексту, може мати ще й інше значення, а саме: оббріхувати, набріхувати, наприклад:

ОБГОВОРЮВАТИ, КЛЕПАТИ, НАБРІХУВАТИ, ОББРІХУВАТИ, ОБМОВЛЯТИ

Роздратований... тим, що писар з жінкою ОБГОВОРЮЮТЬ його, о. Артемій цілий ранок сердитий (Нечуй-Левицький).

Ще поки Мася молодша була, то хоч вередлива була, та не осудлива, а як стукнуло вже за двадцять, то ту осудила, ту очорнила, ту ОБГОВОРИЛА (А. Свидницький).

ПРИНЦЕСА: Ні, ні, неправда, ти на себе КЛЕПЛЕШ (Л. Українка).

Вернеться Чіпка додому, стане йому Явдоха викладати, на Мотрю КЛЕПАТИ (П. Мирний).

Отак зависні люди (вони є всюди): якщо завидно їм — куди! Брехати, мов собаки, стануть. А ти собі іди та йди: НАБРЕШУТЬСЯ та й перестануть (Л. Глібов).

Хтось Мухам НАБРЕХАВ, що на чужині краще жити (Л. Глібов).

Нікого не помилувала — на всіх ПОНАБРІХУВАЛА (Словник Уманця і Спілки).

Траплялось на віку мені такеє бачити ледащо — подивишся, не годне ані на що. А як почне тебе судить, то так ОББРЕШЕ, очорнить... що соромно й сказати (Л. Глібов).

Не любить мене свекруха! ОБМОВЛЯЄ мене, з світу божого жене, дорікає, що я батькова дочка (М. Вовчок).

Маня переді мною ніколи не ОБМОВЛЯЛА своїх клієнтів, що часто траплялося в інших кравчих, не заздрила багатству своїх «пані» (І. Вільде).

Сором же, голубочко, Февросіє-любочко! Як сусіди зловлять раз, обсміють, ОБМОВЛЯТЬ нас (І. Франко).

ОБГОРНЕНИЙ (ОБГОРНУТИЙ), ОБВИНЕНИЙ (ОБВИТИЙ), ОБМОТАНИЙ, О(Б)КУТАНИЙ

Кожна фіґурка лежала обережно ОБГОРНЕНА сіном (О. Ільченко).

І на руках несе малу дитину, ОБГОРНЕНУ в подерту сірячину (Л. Українка).

В кінці ставу, за греблею, біліє двір із круглою вежею, ОБГОРНУТИЙ старими березами й тополями (С. Тудор).

Слово ОБГОРНУТИЙ вжито в художньообразному значенні.

ОБГОРНЕНИЙ невимовним жахом, утикає хлопець голову під подушку (М. Коцюбинський).

Цвіла молода картопля, добре прополота, ОБГОРНЕНА вже двічі (А. Шиян).

Голова хворого жаром пашіла й була ОБВИНЕНА білим, намоченим у холодній воді рушником. Свічка у світилки у руках ОБВИНЕНА хусткою (А. Метлинський).

Він у довгій киреї, барви старого золота з темно-червоною габою внизу. Навколо шапки ОБВИТА гілка достиглого хмелю (Л. Українка).

Весь будинок був ОБВИТИЙ зеленню, що навіть крізь вікна ніколи не проникав світ сонця (С. Чорнобривець).

Шия ОБМОТАНА теплим шарфом (В. Козаченко).

Вона сиділа в ліжку, ОКУТАНА ковдрою (І. Ле).

ОБГОРТАТИ (СЯ), О(Б)КУТУВАТИ (СЯ).

а) У цій групі йдеться про обгортання когось, чогось чимсь.

б) Переносне значення.

Здається, небагато речей, а ці дрібнички докучають страх як, треба все ОБГОРНУТИ, вкласти (М. Коцюбинський).

Він оглядав яблуні, оголені подихом осені, і з допомогою старого садівника обережно їх ОБГОРТАВ теплою соломою (Переклад з Пушкіна).

Вона полізла рогачем у піч, засунула горщик, ОБГОРНУЛА жаром (П. Мирний).

Балабуха не примітив, що одна рука Бонковського ОБГОРТАЛА Олесин стан (Нечуй-Левицький).

Од ворогів тебе плечима він заслонить, ОБГОРНЕ криламн, притулить, оборонить (Гулак-Артемовський).

Біла сукня щільно ОБГОРТАЛА її стрункy постать (О. Десняк).

Вона випила молока, нагострила сапку й пішла ОБГОРТАТИ картоплю (О. Донченко).

Людей, людей зібралось коло царини круг мене! Наче якого звіра, лавою ОБГОРНУЛИ мене (Г. Барвінок).

Ліс ОБГОРТАВ їх холодний, сумний та мовчазний (М. Коцюбинський).

Згори від повного місяця лилось блакитне холодне сяйво, ОБГОРТАЛО мокру землю (М. Коцюбинський).

Вітер одразу налітає на них, мало не збиваючи з ніг, ОБГОРТАЄ крижаною ковдрою намерзлі тіла (В. Кучер).

Ніч ОБГОРНУЛА біленькі хати (Л. Українка).

Біля дверей повернулась і через плече ОБГОРНУЛА Данила блиском свого погляду (О. Копиленко).

Його ОБГОРНУВ жаль за дітей, ятрили серце пекучі думки про Марію (В. Кучер).

Хмари ОБГОРНУЛИ небо. Одягаються (пани) у легкі дорогі шовки у літі, а як зима — беруть на себе м'якенькі оксамити, ОБГОРТАЮТЬСЯ теплими кунами та бобрами (М. Вовчок).

Артилеристи враз заметушились, і гармати почали ОБГОРТАТИСЬ хмарками диму (О. Донченко).

Тонісінькою гадючкою ОБГОРТАЛОСЯ серденько дорослої вже дівчини (І. Ле).

Лягають тумани на берег і поїзд ОКУТУЮТЬ наш (М. Нагнибіда).

А коли зайшло сонце і темрява ОКУТАЛА лісові дороги, він ще раз поїхав на пошуки (О. Донченко).

Вся Таврія серед білого дня раптом ОКУТАЛАСЬ таким присмерком, що не мружачись можна було дивитись на сонце (О. Гончар).

Дрімота, наче теплий халат, ОБКУТУЄ Казімі (Н. Рибак).

Густий дим ОБКУТАВ одразу башту (А. Шиян).

Ясні зорі ОБКУТАЛИСЯ вечірніми сутінками (В. Минко).

Клим замовк. Дівчата теж мовчали, ОБКУТАВШИСЬ шаллю, вони щільно пригорнулись одна до одної (Переклад з Горького).

ОБГОРТКА (ОБГОРТАННЯ), ОПРАВА, ПАЛІТУРКА (ПАЛІТУРА, ПАЛЯТУРА).

Коли моє життя не вдалося, не можу ж я осолодити його цукерком у розмальованій ОБГОРТЦІ (М. Коцюбинський).

Окунь перекинувся гранатовим перснем у золотій ОПРАВІ, царівна побачила та й підняла той перстень з води (Народна казка).

Срібна ОПРАВА палички блискала до сонця (І. Франко).

Блискуча коса піску врізалася у блакитну ОПРАВУ води (О. Копиленко).

Навколо стола на підлозі порозкидані важкі старовинні фоліанти в шкіряних ОПРАВАХ (О. Гончар).

Колумб зайшов до каюти і розгорнув дві великі в шкіряних ПАЛІТУРАХ книги (Н. Рибак).

Тут стояли шафи з книжками в гарних ПАЛІТУРКАХ (Л. Первомайський).

— Я й сам згорну її (книжку), — сказав Роман і закрив важкі ПАЛЯТУРКИ (Нечуй-Левицький).

ОБГРИЗАТИ, ОБГЛОДУВАТИ, ОБ'ЇДАТИ
Див. — ЇСТИ

Ярина мовчала та ОБГРИЗАЛА зелену луску з горіха (Л. Українка).

Бідний Балабуха й собі приставлявсь, що він вечеряє: ОБГРИЗ ніжку й поклав виделку на стіл (Нечуй-Левицький).

Отець Харитін, згорнувши руки, поглядав на стіл, на купи кісток; на столі неначе вовки тільки що барана ОБГРИЗЛИ (Нечуй-Левицький).

Така проклята з'їжа, що швидко поїсть воли, ОБГРИЗЕ мені вуха (Нечуй-Левицький). (Обгризти вуха — народно-розмовний вираз, вжитий у переносному значенні).

Випряжені коні шамотіли сіном і жадібними губами тяглись до зеленої хвої, ОБГЛОДУЮЧИ ніжні верхівки (М. Шеремет).

Чиясь коза з молодими козлятами ОБ'ЇДАЛА з сусідньому палісаднику квіти (А. Шиян). ОБ'ЇДАЛА — вжито в значенні ОБГРИЗАТИ.

Гості ОБ'ЇДЯТЬ кості (М. Номис)

Не маю часу переглянути його (оповідання) і одіслати, хоч мені вже редакція голову ОБ'ЇЛА, що не присилаю (М. Коцюбинський).

Вираз — голову об'їсти — народно-розмовний. В даному прикладі вжитий у переносному значенні.

Спершу дядько п'яний... почне закидати: що це хто в чорта не вирветься, і з дітьми і без дітей, то все до його, на його шию, об'їдати та оббирати (П. Мирний).

Як почне — Боже, твоя воля! Що я й об'їла їх і обпила (М. Вовчок).

В останніх двох прикладах слово об'їдати вжито в прямому значенні — їсти, споживати харч.

О/Б/ГУДЖУВАТИ, НАВОЛІКАТИ, НАКЛІПУВАТИ, ОБМОВЛЯТИ, ОБНОСИТИ, ОСЛАВЛЯТИ, ОЧОРНЯТИ

Компоненти даної групи використовують: 1) для показу наклепницьких дій, виявлених кимось щодо когось; 2) для висловлювання негативної оцінки когось, чогось.

Люди загомонять, **обгудять, обнесуть** (Нечуй-Левицький).

То що ж, вірш ваш **огудити** треба, чи мо' й відкинути (П. Тичина).

Рай та й годі! А для кого? Для людей. А люди? Не хотять на його й глянуть — **огудять** (Т. Шевченко).

Наклепав такого, що й сам толку не добере (Ф. Маківчук).

Аби ми людей не **обмовляли** і не **ославляли** перед людьми (Словник Уманця і Спілки).

Уразилися на мене, почали **обносити**, осуджати... (М. Вовчок).

Я ж тебе **обнесу** на ввесь світ! Я ж тобі оддячу (Нечуй-Левицький).

Всі пригадали — хто не пам'ятає — на весь Буймир Ганна невістку **ославила** (К. Гордієнко).

Брехливий чоловік — як вугіль: хоч не спалить, то **очорнить** (Народна приказка).

Див. ГУДИТИ, ГАНИТИ

ОБДАВАТИ, ОБЛИВАТИ

Його лице **обдає** якийсь вогкий, холодний подих (І. Франко).

Вони... сперечалися і не помічали, як море **обдавало** їх солоними бризками (В. Кучер).

Недалеко впав снаряд. Маковейчика **обдало** гарячою хвилею (О. Гончар).

Мов паром **обдало** (М. Номис).

Його **обдало** холодом, а потім обсипало жаром (П. Мирний).

Під ногами зелений острів, що його **обливають** блакитні води далеких гір (М. Коцюбинський)

Так мене й **облили** сльози (М. Вовчок).

Холодний піт **обливав** бідного кравця (М. Коцюбинський).

Сонце на заході **обливало** хмари кривавим світлом (І. Франко).

Бліде світло **облило** предмети довкола (І. Франко).

Кухар зробив з юшки густий розсіл, **облив** ним рибу й зцідив розсіл (Нечуй-Левицький).

Наступила золота осінь, найкраща пора, коли Чернігівщина, як у казці, покривалася горами цукрового буряку і картоплі, **обдавалась** пахощами м'яти і конопель (М. Шеремет).

ОБДАРОВАНИЙ — див. ТАЛАНОВИТИЙ

ОБДАРОВАНІСТЬ, ОБДАРОВАННЯ — див. ТАЛАН

ОБДЕРТИЙ, ОБІДРАНИЙ, ОБЛУПЛЕНИЙ, ОБШАРПАНИЙ

Компоненти даної групи, залежно від контексту, в якому вони відіграють головну роль, можуть означати: 1) зовнішній вигляд нежиної тварини; 2) зовнішній вигляд занехаяної будівлі; 3) зовнішній вигляд людини в подертій одежі чи пограбованої.

Там, де вони зупинились, лежало кілька **обдертих** тюленів (М. Трублаїні).

Зґвалтували іменем царя, **обдерли** народ до нитки (Л. Смілянський).

Дивись на **обідрані** туші, повішані подовж стіни (М. Коцюбинський).

Казарми були довгі, **обідрані**, з оббитими дощем стінами (Нечуй-Левицький).

Парубок якийсь **обдертий** ходить з чередою (С. Руданський).

Повернувся **обідраний**, слабий і без грошей (М. Коцюбинський).

Гладке обличчя і голена лисина, як у **облупленого** барана (М. Коцюбинський).

Знають його усі як **облупленого** (Народна приказка).

Вже зовсім розвиднілось, і я оглянув лісову сторожку: вона мала на диво жалюгідний вигляд — стара, скособочена, **облуплена** хата (Ю. Збанацький).

По вулиці бігла **обшарпана** жінка (О. Підсуха).

ОБДЗЬОБУВАТИ, ОБКЛЬОВУВАТИ

Ох! Поти жевжики (горобці) вчащали, поки всі ягоди на вишні **обдзьобали** (Є. Гребінка).

Доти шпаки в садок літали, поки всі шпанки **обклювали**. (З живих уст).

ОБДИВЛЯТИ (СЬ), ОГЛЯДАТИСЬ, ОЗИРАТИ (СЬ)

Компоненти даної групи, крім прямого значення — дивитись, обдивлятись, оглядати щось зором, оглядатись назад, можуть мати ще й інше — переносне значення, а саме: а) оглянутися — співчувати комусь в чомусь; зжалитися над кимось; б) оглядітись — звикнути до якогось оточення, якихось обставин; в) оглядітись — раптом згадати когось, щось, давно вже забуте.

Верталися в хати, блукали з кутка в куток і ще раз **обдивлялись** наготовлену зброю (М. Коцюбинський.).

Він негайно **обдивився** подарунок, велосипед йому дуже сподобався (Ю. Яновський)

Пархоменко стояв на тендері і **обдивлявся** навкруги (П. Панч).

Чіпка вийшов посеред двору й почав **обдивлятися** (П. Мирний).

Обдивився навколо, щоб у когось розпитати дорогу (М. Шеремет).

Я пішов **оглядати** грунт та садок (Нечуй-Левицький).

Приїхав механік і скрізь обійшов: **оглянув** роботу, сказав: «Хорошо» (С. Олійник).

Оглядівши хату, він вискочив у присінок (О. Вишня).

Спершу, як я дійшов, дівчата мене **оглядають** збоку; парубки наче не дивляться (М. Вовчок).

Коло неї теж збираються хлопці, **обглядають**, розпитують (С. Васильченко).

Антін, дочитавши задачу до краю, підняв червоне від натуги лице й веселими очима **оглянув** слухачів (С. Васильченко).

Управитель **оглядів** його бистрим оком з голови до ніг (Н. Рибак).

Ідуть собі через море, всюди заїжджають, різні царства, государства, землі **оглядають** (С. Руданський).

Коцюбинський вирішив вийти з саду на поле, **оглянути** місцевість (Л. Смілянський).

Із хатини світа не **оглянеш** (Народна приказка).

Обшукайте його скрізь, може, де знайдете (гроші).— Нема, каже,— я вже скрізь **оглянула**, навіть устілки з чобіт повикидала (М. Коцюбинський).

Мене **оглядали** два лікарі, і після того був консиліум (М. Коцюбинський).

Брянському розстебнули гімнастьорку, **оглянули** рану (О. Гончар).

Серце сповнює радість, коли **оглядаємо** пройдений шлях («Київська правда»).

Одного ранку — бодай такого ніхто не **оглядав**!— сказано мені, що на черзі Андрійко у некрути (М. Вовчок). **Оглядати** в даному прикладі вжито в значенні бути свідком якоїсь події, вчинку тощо.

Марія з'явилася на порозі. Повільно йде від дверей, тривожно **оглядається** навкруги (О. Левада).

І Галя покинула полоти й **оглянулася** навкруги, наче от стріти готовенька щось несподіване (М. Вовчок).

Переносно:

а) **Огляньтесь** на плач дочки своєї (І. Котляревський).

Оглянулась на мої старощі (Г. Барвінок).

Живе мати, побивається: на дванадцятій неділі виїжджав її плуг у поле орати. Поки накланяється, поки хто **оглянеться** на вдову (Г. Барвінок).

б) Спершу я не розібрала що і як. Далі **огледілась** (Г. Барвінок).

Як же... трошки у єлужбі **оглядівся**, то і побіг побачитись з батьком і з сестрою (Г. Квітка-Основ'яненко).

в) Прокракала роззява (ворона), **огляділась** — чортма куми і снідання нема... «А щоб ти, — каже,— подавилась, лукавая кума!» (Л. Глібов).

Оглядівся, як наївся (М. Номис).

Нездужаю я, матінко!— каже Одарка.— Нехай у вас перебуду хоч сю одну нічку. Тепер у дворі гості, ніколи й **оглядітися** за мною (М. Вовчок).

Одвернулася. Пішла. Тільки довго **оглядалася** — мовби кликала: іди! (П. Тичина).

Куди іду, обернуся, назад себе **оглянуся** (Народна пісня).

О(Б)ДУРЕНИЙ, ОБМАНУТИЙ, ОШУКАНИЙ

ОБДУРЕНИХ, заляканих людей запроторили в концентраційні табори по різних окупаційних зонах (О. Вишня).

А долами, ще барвистим маревом колишеться тепло, ще ОБМАНЕНІ бджоли падають на червоні яблука-йонатанки, гадаючи, що це квіти (М. Стельмах).

Серед неба сонце ясніло мляво, холодно всміхалось, мов зраджена, ОШУКАНА надія (І. Франко).

О(Б)ДУРЮВАННЯ, ДУРИСВІТСТВО, ОБМАН, ОШУКАНСТВО

Вадим не хотів, щоб навіть тінь ОБМАНУ затемнювала їхнє щастя (О. Бойченко).

Гільда: Разом всі підем, щоб не було якого ОШУКАНСТВА (І. Кочерга).

О(Б)ДУРЮВАТИ, ДУРИТИ, ОБМАНЮВАТИ, ОШУКУВАТИ, ПІДВОДИТИ

Чи ти, пак, знаєш, Марусю, що твій пан нас ОБДУРИВ? (П. Мирний).

І як це мені могла лучиться така пригода?! Мені, що вміє кожного ОБДУРИТИ, кожного ПІДВЕСТИ (М. Коцюбинський).

А що за попів, то вже й я скажу. Не навчають вони людей, а ОБДУРЮЮТЬ (М. Коцюбинський).

Касир і справді ОБДУРЮВАВ неписьменних господарів (І. Нечуй-Левицький).

Забродчики розділили восени доход і насміху заробили по двадцять карбованців. Отаман їх трохи ще й до того ОБДУРИВ: не дав всієї їх частини (І. Нечуй-Левицький).

На цей раз Хома не ДУРИТЬ — калатало серце в Андрія (М. Коцюбинський).

ОБМАНУВ, украв, обміняв личко на ремінець (Г. Кв.-Основ'яненко).

«Яке тобі до мене діло? Я... заховавсь од комарів...». «Та ну бо, — каже, — не ОБМАНЕШ! Вилазь мерщій і не сварись...» (Л. Глібов).

Див. — ДУРИТИ.

Ось вони позаводили шинків без ліку, стали ОШУКУВАТИ нас усілякими способами (І. Франко).

Чи він продає, чи він купує, то все не на користь собі, усяке його ОШУКАЄ, аби хто схотів (М. Вовчок).

Він зненавидів низенького худорлявого чоловіка, який так безсоромно обікрав убогого заробітчанина, безсердечно ОШУКАВ його (Н. Рибак).

Можна не раз і при тім ОШУКАТИСЬ: торгуєш на око — худобина показна, а прийде до ваги — вона легка, і ти мусиш доплатити (І. Франко).

Хоч і ОШУКАЮСЯ, та там, де всі люди (М. Номис).

ОБЕЗГЛУЗДИТИ, ЗБОЖЕВОЛІТИ, ЗДУРІТИ, ЗНАВІСНІТИ, ОДУРІТИ, ОЧ(У)МАНІТИ, ОШАЛІТИ описовий зворот: З ГЛУЗДУ ЗСУНУТИСЬ (з'їхати).

Значення: втратити розум, здатність реально мислити.

Який вас ОБЕЗГЛУЗДИВ кат (І. Котляревський).

Давно вже я ЗБОЖЕВОЛІВ від думок-гадок вдень і вночі (Л. Українка).

ЗДУРІВ, ЗДУРІВ..., — кричала Маланка, бігаючи по хаті, як на пожежі (М. Коцюбинський).

Чи ти ЗНАВІСНІЛА, молодице? (М. Коцюбинський).

Москаль подивився, подивився на неї та й пішов з хати. Солоха ОДУРІЛА й не зна, що робити, що казати (П. Мирний).

Сидить вона, не йде в село, не пита й не плаче. ОДУРІЛА!.. і цеглину муштрує та лає, то годує, як дитину, й сином називає (Т. Шевченко).

Отець Онуфрій ОЧУМАНІВ, зачувши річ молодиці (К. Гордієнко).

Ой хіба б я ШАЛІЛА, щоб я тебе не любила? (Народна пісня).

Див. — БОЖЕВОЛІТИ

ОБЕЗЛЮДНІТИ, ОБЕЗЛЮДИТИ, СПОРОЖНІТИ, СПУСТІТИ

Вулиці в селі ОБЕЗЛЮДІЛИ (С. Чорнобривець).

Анна: Невже ж би ви самі стерпіли сее? Д. Жуан: Хіба вже я не маю шпаги, Анно? Анна: Так що ж — ви ОБЕЗЛЮДИТЕ Мадрід? (Л. Українка).

Млин молов, під льодом СПОРОЖНІЛО, то й гуготить, як їдеш (Б. Грінченко).

Загарбав він її та й повів. Наче сонце наше зайшло! Якось у хаті СПУСТІЛО, ОБЕЗЛЮДНІЛО (М. Вовчок).

ОБЕЗЧЕСТИТИ, ЗБЕЗЧЕСТИТИ, ЗГАНЬБИТИ, ЗНЕСЛАВИТИ

Сидір Свиридович: Коли ви, Свириде Івановичу, так погано зробили, так ОБЕЗЧЕСТИЛИ нашу сестру й небогу, то я не хочу мати такого зятя (І. Нечуй-Левицький).

Вони нас ЗНЕСЛАВИЛИ, обговорили (І. Нечуй-Левицький).

Див. — ГАНЬБИТИ

ОБЕРЕЖНИЙ, БАЧНИЙ, СТОРОЖКИЙ

Див. — ОБАЧНИЙ

Приглушені, ОБЕРЕЖНІ кроки з садка перервали Дмитрові думки (О. Десняк).

Хліборób був собі тихий, роботящий чоловік, дбайливий, ОБЕРЕЖНИЙ (М. Вовчок).

Кармалюк був ОБЕРЕЖНИЙ і до себе приймав тільки людей певних і випробуваних (В. Кучер).

Я ж знаю: Матюша боягуз, яких мало. — Так то воно так, але з ним є розбишаки добрі... Так ти будь ОБЕРЕЖНОЮ (А. Шиян).

Він чоловік БАЧНИЙ, не озирнувшись навкруги, не візьметься (Словник Уманця і Спіяки).

Утя — СТОРОЖКА птиця (Є. Гребінка).

І собаки не держу, такий я СТОРОЖКИЙ, і миш не пробіжить, щоб я не чув (Г. Барвінок).

ОБЕРЕЖНІСТЬ, ОБАЧНІСТЬ, СТОРОЖКІСТЬ

Він вже забув ОБЕРЕЖНІСТЬ. Скакав по камінних, як дикий баран (М. Коцюбинський).

ОБЕРЕЖНІСТЬ ніколи не шкодить (А. Шиян).

Він знав, що за ним взагалі стежать. Але, прийнявши деякі заходи ОБЕРЕЖНОСТІ, перевдягнувшись робітником і скинувши бороду, він сів до вагона третього класу і поїхав (М. Коцюбинський).

До краю зацікавлена Саня спробувала підійти до перегородки. З усією ОБЕРЕЖНІСТЮ вона переступила через поріг (Ю. Шовкопляс).

А Петра везли тихою ступою з ОБЕРЕЖНІСТЮ (П. Куліш).

З ОБАЧНОСТІ часто змінювали стоянки (О. Гончар).

Посадимо ми, братця, (на воза) по семи молодців, а по восьмому поганяльчику, по дев'ятому кашоварчику, а по десятому для СТОРОЖКОСТІ (Б. Грінченко).

ОБЕРЕЖНО, БЕРЕЖНО, СТОРОЖКО

Гнат ОБЕРЕЖНО переліз через лісу й опинився у густому садку (М. Коцюбинський).

Коли їла (Маланка) яблука, ОБЕРЕЖНО вибирала зернятка і сушила на вікні (М. Коцюбинський).

Багіров, ОБЕРЕЖНО висунувши голову, оглянув, немов обнюхав, подвір'я, потім будинок над головою (О. Гончар).

Гей! — кричить він. — ОБЕРЕЖНО. Віку збавите людині! (Л. Українка).

СТОРОЖКО спить — і кури бачить (Народна приказка).

ОБЕРІГАТИ, ОХОРОНЯТИ, СТЕРЕГТИ

Вона не вміла шанувати життя, ОБЕРІГАТИ його красу (М. Коцюбинський).

Вікові дуби та липи немов ОБЕРІГАЮТЬ його сон (О. Іваненко).

Хіба воно сором кохати? Звісно, кажу, не сором, а як буває... гріх причепиться? Здається, краще ОБЕРЕГТИ від гріха — веду далі (П. Мирний).

Утопився? — спитав він у людей. — Утопив-

ся. — **Сам, чи не ОБЕРІГСЯ (П. Мирний).**

Геніальна творчість Руставелі з великою любов'ю **оберігалась** народом понад сім століть, бо це творчість живого серця (О. Корнійчук).

Охороняв я переправи у Білорусії на Двіні (М. Стельмах).

Жито спочатку вироетало вищим за дубочки і **охороняло** їх своєю тінню від спеки (О. Іваненко).

Недоторканість житла громадян і тайна листування **охороняються** законом (Конституція СРСР).

Сиджу дома та **стежу**, то й ціле (Словник Б. Грінченка).

Береженого Бог береже, а козаченька — шабля **стереже** (Народна приказка).

ОБЕРТАТИ, ПЕРЕВЕРТАТИ, ПОВЕРТАТИ

Компоненти даної групи—багатозначні. Крім прямого значення — обертати, перевертати, повертати щось у різні сторони, залежно від контексту, в якому перебуває певний компонент,— можуть мати й інші нюансові відтінки; використовують їх і в переносному значенні, наприклад:

1) **Обертати, перевертати, повертати** різні речі, предмети в усі сторони, на всі боки, навколо їхнього центру тощо.

2) Переносне значення — **обертати** свої думки, свій спосіб життя на інший лад; спрямовувати зброю проти буржуазії.

3) **Обертати** — перетворювати щось на протилежне: серйозне на жарт, воду на пару, щось ціле, закінчене на руїни тощо.

4) **Обертати** — використовувати, витрачати щось.

5) **Обертати** — перетворювати числа.

1) Берг раптом **обернула** руку долонею до слідчого і Бабата (В. Собко).

Не **обертай** меча в гарячій рані (Л. Українка).

Реве та стогне Дніпр широкий — турбіни **оберта** важкі (П. Дорошко).

Довго розглядала Хима той п'ятизлотник, **обертаючи** його на всі боки (М. Коцюбинський).

Крижину, на якій тримався Валерій, хутко несло, **обертаючи** до середини ріки (О. Ільченко).

Вода підхопила пліт, поволі **обернула** його й понесла вниз (М. Коцюбинський).

Всі коні **обернули** до нього голови (В. Стефаник).

Гадина чув, як він двічі **обернув** ключ у замку (І. Франко).

2) Який ти гострий, Корніо! Чи ти думаєш, легко з матір'ю змагатись? Так моя мати не така, як твоя. Вони все на свій стрій **обертають** (Л. Українка).

3) Воєнну славу Ленінграда ми на славу праці й миру **обернемо** (М. Рильський).

Агрегат буде працювати в морі і **обертатиме** воду на пару (О. Донченко).

Минуло трохи більше року, як землетрус **обернув** пишну Мессіну в груди каміння (М. Коцюбинський).

Ти... ти, як Ціркея, хотіла б **обернути** мене в свиню (М. Коцюбинський).

Платон Платонович не знав, чи йому треба розсердитись, чи все **обернути** на жарт (О. Донченко).

4) Не годиться сих грошей марно тратити... Лучче їх **оберни** на господарство (Г. Барвінок).

Обертатися так само, як і компонент **обертати**, багатовідтінковий. Залежно від контексту, в якому він відіграє провідну роль, може мати кілька відтінкових семантично спільних значень, а саме:

Повертатися, переважно лицем, кудись до когось із людей, до чогось; крутитися навколо своєї осі; повертатися з дороги, кудись, додому; жити, перебувати серед якихось людей, десь у чужій стороні; змінюватись на щось інше; звертатися до когось із людей; виходити із скрутного становища; бути в обігу (про капітал). В переносному значенні.

Їй дуже хочеться подивитись на його лице, а він не **обертається** (І. Нечуй-Левицький).

Горпина **обернулася**, зиркнула на Івася і тільки скрутнула головою (П. Мирний).

Обернувся я на хати — нема в мене хати! (Т. Шевченко).

Човен **обернувся** на чистій воді й навкіс прудко пішов до другого берега (І. Ле).

Млин над річкою. Величезне колесо **обертається** звільна без туркоту (І. Франко).

Колеса ледве **обертались**, вивертаючи пуди в'язкого чорнозему (О. Гончар).

Коло розривалось, випускало одних людей, приймало других і знов **оберталось** живим колесом (Л. Українка).

Тричі **обернувся** з снопами до обіду (Словник Б. Грінченка).

Як інтелігентний українець, він **обертався** межи кращими нашими письменниками, патріотами свого часу (М. Коцюбинський).

Щасливої йому дороги, а ми подивимось, де то Антось **обертається**; вже п'ять літ, як ми бачили його (А. Свидницький).

Про батька згадаю: як-то він там на чужій стороні, в тяжкій неволі **обертається** (Г. Барвінок).

Гаряча денна спека поволі **оберталась** в приємну вечірню прохолоду (Я. Качура).

Тріск полум'я **обернувся** в страшне гоготіння, неначе з надр землі вирвався вулкан (І. Ле).

Коли болото промерзне наскрізь — в кри-

жинку **обернеться** й жаба (О. Копиленко).

Вже офіцер став електриком, сержант **обернувся** теслярем, а снайпер — художником-декоратором (О. Гончар).

Ліг він спати, вона й **обернулась** мухою: гуде та й гуде — не дає йому спати (Г. Барвінок).

Оберися, порося, на карася (М. Номис).

Серце тоді перестало битись і, спинивши дух у грудях, Гнат увесь **обертався** на увагу (М. Коцюбинський).

Ви мені як рідна мати! — **обертається** вона з щирим серцем до свекрухи (П. Мирний).

— А вас як звуть? — **обернувся** суддя до третього бурлаки (І. Нечуй-Левицький).

Дід одломив реберце і почав кутуляти — Ви б тату, м'яса узяли! — **обернулася** до його Горпина (П. Мирний).

О, якби я пішов (у столицю), я б уже знав, як там **обернутися,** я б там знав, що, куди і до чого! (М. Коцюбинський).

От вже він і на царське місто погляда одважним оком, але тут-то сама доля **обернулась** іншим боком (Л. Українка).

ПЕРЕВЕРТАТИ

1. Перевертати щось, якісь речі, предмети на всі боки, верхом до низу, зі споду на верх (землю) і т. п.

Він підходив до обгорілих снопів... **перевертав** їх, оглядав (М. Коцюбинський).

Хай мокро на ниві. Хай тяжко орати. Та я **переверну** ще гори ріллі (С. Олійник).

Яринка знімає блискучу бомбу, підносить її до столу і над великим, чисто витертим склом **перевертає** її горлом донизу. (В. Собко).

2. Переносне значення.

Розуміючи, яку силу роботи треба **перевернути** у найкоротший час, Крайнєв засадив усіх своїх співробітників за столи (В. Собко).

Потроху та помалу усе панночка на свій лад **перевернула** — життя і господарство (М. Вовчок).

Він ходив по покою і **перевертав** думи, мов важке каміння (І. Франко).

Кулемет у руках Батури **перевернув** усі наміри противника (І. Ле).

Перевернув (чарівник) Сороку в Дулю. Так і осталася вона (Л. Глібов).

ПЕРЕВЕРТАТИСЯ

Він аж до ранку **перевертався** з боку на бік, думав важку думку (С. Скляренко).

Вогонь шаленів, скакав, **перевертався,** танцював (М. Коцюбинський).

У Христі серце **перевернулось,** сльози затремтіли на очах (П. Мирний).

Бороду скинено під ноги, Анрі-Жак із бородатого ґнома **перевернувся** на бравого хлопця (Ю. Яновський).

Чимало літ **перевернулось,** води чимало утекло (Т. Шевченко).

ОБ'ЄДНАНИЙ, ГУРТОВИЙ, ЗАГАЛЬНИЙ, КОЛЕКТИВНИЙ, СПІЛЬНИЙ, СУКУПНИЙ, СУМІСНИЙ

Ми всі, радянські вчені, **об'єднані** у своєму прагненні боротися за справу миру проти наслідків війни («Вісник АН»).

Із тих минулих днів, що палені катами, **об'єднана** навік живе моя земля, і чесна путь лежить між рідними братами, і слава устає з України — . . . (А. Малишко).

В своїм невеличкім гурточку він завів новину — **гуртову** працю (М. Коцюбинський).

Хома, який умів з кожного покепкувати, в той же час викликав **загальну** симпатію до себе своїм затятим колективізмом (О. Гончар).

Колективній роботі не страшні труднощі (Ф. Маківчук).

І ні один, що мав, не казав, що се його, й було в них усе **спільне.** (Словник Уманця і Спілки).

У нас з братом **сумісне** господарство (Словник Уманця і Спілки).

ОБ'ЄДНУВАТИ (СЯ), ЄДНАТИ (СЯ), ГУРТУВАТИ (СЯ)

Волго-Донський канал всі моря **об'єднав** (Народна приказка).

У своїй роботі Кедров прагне **об'єднати** весь колектив на певних ідейно-творчих позиціях, які становлять міцну основу мистецтва Художнього театру («Мистецтво»).

Пролетарі всіх країн, **єднайтеся!** (К. Маркс, Ф. Енгельс).

Сергій **гуртував** молодь і непомітно спрямовував її мрії, думки і бажання на піднесення продуктивності праці в колгоспі (В. Козаченко).

Тим часом дівчина, **гуртуючи** дітей, із них найменшеньких брала на руки двоє (Перекл. М. Рильського).

Коло Гущі скоро скупчилася молодь. Од нього вперше почули, що села скрізь **гуртуються** в спілки (М. Коцюбинський).

ОБЖЕРА — див. НЕНАЖЕРА

ОБЖЕРЛИВИЙ — див. НЕНАЖЕРЛИВИЙ

ОБИДА, КРИВДА, ОБРАЗА

Вона чула душею, що терпить велику **обиду** (І. Нечуй-Левицький).

Почуття **обиди** стискувало йому серце (П. Панч).

Не терпів Тихін ніякої **образи** й несправедливості (О. Копиленко).

Почуття гіркої **кривди** розпирало йому груди (П. Панч).

Тепер тільки Оришка розібрала своє лихо. **Образа,** гора тяжкої образи дочки, людські поговори та сміхи, все разом піднялось у голові матері (П. Мирний).

Та що невістка? Хай яка вона собі там не буде, а він, як син, повинен не дати в **образу**

рідної матері (П. Мирний).

Антін, затаївши **образу**, сторонився брата (О. Гончар).

ОБИДЛИВИЙ, КРИВДНИЙ, ОБРАЗЛИВИЙ

Олесь важко дихав і кидав короткі **образливі** слова (Ю. Збанацький).

Щось буйне, **образливе** й нестримне прокинулося в ній, затуманивши на мить розум (А. Шиян).

Ти, бачу, й досі сердишся? Я не знав, що ти така **образлива** (П. Мирний).

Та й сам людина я. Боюсь, що каприз до вчинку **кривдного** міг би й мене довести (Перекл. М. Рильського).

Обидливий, як красна дівиця (Народна приказка).

ОБИДНО, КРИВДНО, ОБРАЗЛИВО, ПРИКРО

Тепер на дорозі зостався один тільки Василько. Йому враз стало **обидно**, що всі його покинули (П. Панч).

Він має поступитися першістю. Це було **кривдно**, проте Сагайда не дав розгулятися своєму самолюбству (О. Гончар).

Очам видно, та ногам **обидно** (М. Номис).

Фросі раптом стало так **образливо**, боляче, що вона ледве стримала сльози (В. Козаченко).

— Та й молодець же дівка, — похвалив панич. — Собі такі удайтесь! — не то з жартом, не то **образливо** одказала Маріна (П. Мирний).

Стахурському зробилося **прикро**: може, він надто суворий до Власенка? (Ю. Смолич).

Бенедиктові **прикро** було, що він мусив брехати перед Леоном, — але що діяти, коли годі було інакше (І. Франко).

ОБИНЯК, МАНІВЕЦЬ

Спитайтеся Мірошників, то й скажуть без **обиняків**: Млин Климів попусту бушує, а Марків — все село годує (Л. Боровиковський).

Він почав говорити, спочатку **манівцями** (О. Кобилянська).

ПРИМІТКА. Слова — **обиняк, манівець — належать до народної розмовної мови. Використовують їх, коли розмовляючи не хотять сказати про щось прямо, відверто, щиро, а якось завуальовано, ніби жартуючи. В таких випадках в народі кажуть: На здогад буряків, щоб дали капусти.**

ОБИЧАЙ — див. ЗВИЧАЙ

ОБІДРАНЕЦЬ, БОСЯК, ОБШАРПАНЕЦЬ, ОБІРВАНЕЦЬ, ХАЛАМИДНИК

Лайливі слова.

Нас люди обсміють, назвуть нас харпаками, обідранцями Під такі палати вона під'їхала б з діжками, рогачами! (І. Нечуй-Левицький).

Костюмом це був **босяк** (Пер. Горького).

О л і м п і а д а І в а н і в н а: І нащо ти, Любочко, сих **обшарпанців** принажуєш? (Л. Українка).

Д е к і л ь к а ж і н о ч и х г о л о с і в: Що там? (угледівши **обірванця**); Ох лихо! Оце який страшний (П. Мирний).

ОБІЙСТЯ — див. САДИБА

ОБІК, БІЛЯ, ОБІЧ, ПОПЛІЧ, ПОРУЧ, ПОРЯД, РЯДОМ, СУСПІЛЬ

Посідали обидва. Мартин похапцем якось на пеньок, Микита ж на поламане колесо обік (П. Козланюк).

Обік з ним чабан підтримує гвинтівку (А. Малишко).

Трохи обік, край високої кручі, на камені самотньо сиділа молода жінка (Я. Баш).

Я чула, що не зможе терпіти її обік себе (І. Франко).

Вони сиділи обік себе, тихо, нерухомо, вдивляючись у воду (І. Франко).

Обік його жіночка небога (Т. Шевченко).

— Здорова була, дівчинонько! — Як на струні брязнуло **обік** мене (М. Вовчок).

Увечері, коли лев ліг спати, собачка лягла **біля** нього (Перекл. Л. Толстого).

Віра довго стояла біля вікна (В. Собко).

Повилася дорога... коліями зрізана. А обіч уздовж неї — **стовпи в далину** (А. Головко).

Згодом **почулося в кімнаті обіч** м'яке ступання (С. Тудор).

Літак з Москви! Він приземлився на галявині, обіч нашого табору (С. Ковпак).

Сідаю собі **попліч** з нею (Словник Уманця і Спілки).

Поруч себе сажає (З народної пісні).

В одній домовині із ним поховайте, да положіть, мати, поруч головами (Народна пісня).

В саду **поруч** з дворцем — оранжерея (Словник Уманця і Спілки).

Гнат наглянув дівчину зовсім несподівано. Він косив ячмінь, вона плоскінь брала. Ниви їх були поруч (М. Коцюбинський).

Чіпка сів **поруч** з матір'ю (П. Мирний).

Ганна сиділа поруч інженера Матяша, мовчазна і сумовита (В. Собко).

Поруч зі старими майстрами уже успішно працюють молоді талановиті перекладачі (О. Гончар).

Катерина йшла близько, поруч Данила (О. Копиленко).

Далеко за річкою блиснуло щось... Поряд сяйнуло знов, а за ним у третьому місці сильно бухнув полумінь (М. Коцюбинський).

Її наздоганяє благенько одягнута Галина Шорохова, і вони тепер ідуть **поряд** (А. Шиян).

Юзя перейняла їх коло хвіртки і пішла **поряд** з Даркою (Л. Українка).

Кривда здавався малесеньким **поряд** з Павлюком (О. Копиленко).

Поряд з величезними, рік у рік зростаючими затратами на нове житлове будівництво Радянська держава асигнує чималі кошти на ремонт квартир трудящих («Радянська Україна»).

Всі **вряд** поставали (Т. Шевченко).

Жили **рядом, та не одним ладом** (Народна приказка).

За моєю хатою стояла **суспіль** комора (Словник Уманця і Спілки).

ОБІЦЯНКА, ЗАРІК (ЗАРОК), ОБІТ, ОБІТНИЦЯ, ОБІЦЯННЯ

Минула весна, і Кармалюк почав виконувати свою **обіцянку** (В. Кучер).

Пан Плещєєв допомагати збирався полякам проти нас, та не встиг, — **обіцянка-цяцянка**, пан гетьман! (П. Панч).

Обіцянка — цяцянка, а дурневі радість (Народна приказка).

Христя дала собі **зарік** більше не йти на гулянки (П. Мирний).

Знов (о. Мойсей) давав собі **зарок**, і знов знаходився той капосний останній раз (І. Нечуй-Левицький).

Вона забула всі **обіти**, коран лякати перестав (П. Грабовський).

Зложили всі **обітницю** врочисту ховати таємницю до загину (Л. Українка).

ОБ'ЇЖДЖАТИ, ОБМИНАТИ

Компонент — **об'їжджати** — може бути використаний у двох варіантах:

1) **Об'їжджати** навколо когось, чогось;

2) **Об'їжджати** — їздити всюди по багатьох країнах світу, по багатьох місцях.

3) **Об'їжджати** — привчати до їзди молодих коней.

Хто просто їде, той дома ночує, а хто **об'їжджає**, той в лісі блукає (М. Номис).

Слухай, брате, **об'їдьмо** те місце кляте! (І. Франко).

А це по правді, що один має такого землі, що й за день не **об'їдеш**, а другий — на яму лише на кладовищі?.. (М. Коцюбинський).

Прочуємо, що десь там, в повіті, бачили дівчину, нікому незнайому. Її батько їде питати — **об'їжджає** округи, шукаючи (М. Вовчок).

Він двадцять років плавав по морях і океанах і **об'їздив** усі світові порти (Ю. Смолич).

Рідну землю свою я **об'їхав** не раз — Україну, Сибір, Білорусь і Кавказ (П. Воронько).

Він **об'їжджає** коней молодих (М. Рильський).

Улаштували перегони на конях, **об'їздили** лошачків (П. Панч).

ОБКАРНАТИ, ОБКРАЮВАТИ, УРІЗУВАТИ

Буржуазія «хоче» **обкарнати** класову боротьбу, перекрутити і звузити її поняття, притупити її вістря (В. І. Ленін).

Пролетаріят своїм пролетарським знаряддям боротьби завоював Росії всю ту, з дозволу сказати, «конституцію», яку відтоді тільки псували, **урізували** і **обкраювали** (В. І. Ленін).

ОБКРУЧУВАТИ — див. ОБВИВАТИ

ОБКУТАНИЙ — див. ОБГОРНЕНИЙ

ОБКУТУВАТИ — див. ОБГОРТАТИ

ОБЛАДА, ОБЛАГОДЖЕННЯ, ОБЛАДНАННЯ, УЛАШТУВАННЯ, УПОРЯДКУВАННЯ, УСТАТКУВАННЯ

Знов ідуть на захід танки Сталінграда... — Звірені машини боротьби й мети, свіжого покову, свіжої **облади**, молодої сталі кремезні пласти (М. Бажан).

У республіці вже давно склалась хороша традиція всенародної допомоги школі в будівництві й ремонті приміщень, завезенні палива, створенні та **обладнанні** навчальних кабінетів і майстерень («Радянська Україна»).

На завод «Комінтерн» привезли нове **устаткування** (З газет).

ОБЛАДНАНИЙ, УСТАТКОВАНИЙ

Я ладен був запросити їх обох до своєї ще не **обладнаної** лабораторії (В. Кучер).

Штабна землянка була невеличка, але добре **обладнана** (М. Шеремет).

Добре **устаткована** колгоспна майстерня повністю закінчила ремонт комбайнів (З газет).

ОБЛАДНУВАТИ, УСТАТКОВУВАТИ, УЛАШТОВУВАТИ

Для розміщення пасіки **обладнують** спеціальну площадку (тічок) («Колгоспно-виробнича енциклопедія»).

На полі, під час обідньої перерви, **улаштували** показ кінокартин (З газет).

ОБЛАПУВАТИ, ОБМАЦУВАТИ, ОЩУПУВАТИ

Клим піднявся з ліжка і, тихенько **облапуючи** в пітьмі перед собою, підійшов до полу, де спав Петрик (С. Васильченко).

Не довіряючи очам, він уступив у човен і **облапав** його кругом руками — нема весла (П. Мирний).

Андрій бігав од саней до саней, **обмацував** дерево, стукав по цеглі (М. Коцюбинський).

Олег уважно **обмацав** стіни, шукаючи закапелків (О. Донченко).

— Я хотіла посвятити себе молитві за тих бідних дівчат, що... — вона шукала вислову, який крутився в голові, збентежена поглядом «отця», що безцеремонно **ощупував** її постать (І. Вільде).

ОБЛАЧАТИ — ОДЯГАТИ

ОБЛАЯТИ, ВИЛАЯТИ, НАЛАЯТИ, ОШПЕТИТИ

Собака, кинувшись од вікна, почав гавка-

ти. — Краще гавкай, ніж виєш, проклята!

облаяв її Кирило (П. Мирний)

І я там був і придивлявся, і кривду **виаять** хотів (Л. Глібов).

Налаяв чи **облаяв** — один біс (Народна приказка).

Ошпетив так, що мати і в купелі його маленьким так не купала (Ф. Маківчук).

Він **облаявся** зо всіма (Б. Грінченко).

ОБЛЕСЛИВИЙ, ЛЕСТИВИЙ, ПІДЛЕСЛИВИЙ, УЛЕСЛИВИЙ

Розумна й добра, але хитра й **облеслива**, Сиклета швидко постерегла дідові норови, підійшла під його смак (І. Нечуй-Левицький).

Облесливий, як собака (М. Номис).

Спадав (перелесник) летючою зорею в хату. А в хаті гарним парубком ставав, **облесливий** речами і очима (Л. Українка).

Облесливий бабин голосок залазив Насті в душу (Я. Качура).

Микошинський ласував не так тютюном, як **лестивими** догодами полковника (І. Ле).

Пріор, хоч і не зводив з патера Гаудентія свого пильного погляду, не слухав уже його **підлесливої**... бесіди (І. Франко).

Бережись **підлесливого**, як потайного собаки (Народна приказка).

Чоловік **улесливий** (Словник Б. Грінченка).

Див. ЛЕСТИВИЙ

ОБЛЕСЛИВІСТЬ, ЛЕСТИВІСТЬ, ПІДЛЕСЛИВІСТЬ, УЛЕСЛИВІСТЬ

Зося зрозуміла, що вже переборщила трохи й переступила міру в прихвальбі, в **облесливості** (І. Нечуй-Левицький).

Лобода, **улесливо** струшуючи турецький ріжок, сипав тютюн на простягнену долоню... Микошинський... втішався **підлесливістю** полковника (І. Ле).

Див. — ЛЕСТИВІСТЬ

ОБЛЕСЛИВО, ЛЕСТИВО, ПІДЛЕСЛИВО, УЛЕСЛИВО

Степанида Сидорівна ласкаво та **облесливо** розмовляла з ним (І. Нечуй-Левицький).

Вона **лестиво** запрошувала гостей до господи.

Моссаковський був ласкавий, кланявся, але не дуже щиро, а більше **підлесливо**, як кланяється нижчий вищому (І. Нечуй-Левицький).

ОБЛЕЩУВАТИ, ЛЕСТИТИ, ЛАБУЗНИТИСЯ, ПІДЛЕЩУВАТИ, ПІДСИПАТИСЯ, ПІДХЛИБУВАТИ, УЛЕЩУВАТИ, ХЛІБИТИ

Описові звороти: ляси підпускати.

Давай вона їх, тих гостей, **облещувати** і сяк і так. Гості уміло **лестили** господарям, особливо Бодзовський (П. Панч).

Хотіла була сваритись на дочку, зачим довго проходила, так та ж як узяла коло неї **леститись** і приговорювати і розважати її (Квітка-Основ'яненко).

Чого ж той Хведір **лабузниться**? Чого йому треба (П. Мирний).

Хотина: Та чого це ти так **лабузнишся** (М. Кропивницький).

У Мартохи двоїлось почуття, і дражнило її панське втручання в її родину, і **підлещала** панська ласка до її дитини (Л. Українка).

Я знаю, що коли він **підлещується** до мене, то має в тім свій інтерес (І. Франко).

В неї вже давно була думка **підлеститися** до діда й найнятися в його за наймичку (І. Нечуй-Левицький).

Почав до неї **підсипатися** один шляхтич (П. Панч).

Уже мене давно не любиш... Одсунься геть— не **підсипайсь** (І. Котляревський).

Язиком його **влещає**, в серці іншу думку має (Народна приказка).

Як її не **улещав**, а не схотіла зоставатися (О. Стороженко).

А він **хлібить** жінці (Б. Грінченко).

Точила (Дідона) всякі баляси і **підпускала** різні **ляси**, Енею тільки б угодить (І. Котляревський).

Див. ЛЕСТИТИСЯ

ОБЛИЗЕНЬ, ВІДМОВА, НЕВДАЧА

Описові звороти: з'їсти, вхопити, піймати облизня.

Вирази — **з'їсти, вхопити, спіймати облизня** спочатку стосувалися лише собаки, якому не вдалося щось поїсти, то він тільки облизнувся: піймав, з'їв облизня. Згодом ці вирази почали застосовувати і до людей, поширивши їх зміст: піймати облизня — одержати від когось в чомусь відмову, потерпіти невдачу тощо.

Отак не один богослов з **облизнем** поїхав (А. Свидницький).

Аж скипів Бертольд, почувши гордовитую **відмову** (Л. Українка).

У цього невдахи невдача за невдачею. Я дбав про харч, про хату для гурту цілого і про старців... а сам голодний, збіганий, як пес, їв **облизні** та думкою, як дурень, мав багатіти... (Л. Українка).

Вона, бачте, думала що на цілий тиждень наїсться, а тут прийшлося додому йти, **облизня спіймавши** (І. Франко).

Ледар літо спав, восени **облизня спіймав** (Народна приказка).

Турн, **облизня** в того **спіймавши**, зубами з серця скреготав (І. Котляревський).

Роман заслав старостів до однієї дуже гар-

ної дівчини, але вхопив од неї **облизня** (І. Нечуй-Левицький).

Кого схочеш **залишити** дома, хай тобі той в обороні стає (Словник Уманця і Спілки).

Залишаю тебе Богу, а сам їду у дорогу: будь здорова і щаслива, голубко моя (Народна пісня).

Щось тягло його мов ланцюгом до сеї ями: він **занедбав** інші свої закони, його доходи робилися чимраз менші (І. Франко).

Ледащиця та й годі!.. А дитя своє зовсім **занедбала** — пропадає дитя (М. Вовчок).

Невже я навіки мушу попрощатись з своїми мріями, **занедбать** надію на вищу діяльність? (І. Нечуй-Левицький).

Своє добро він **занехаяв** (Словник Уманця і Спілки).

Зоставив синові багато худоби (Словник Уманця і Спілки).

І жалкує (мати) її **зоставляти** біля себе, щоб не сумувала (Г. Квітка-Основ'яненко).

Тепер я вашу зброю всю у закладі **лишаю** (Л. Українка).

Не жалкуй, матінко, за мною, не беру я нічого з собою, **лишаю** слідочки по двору, слізоньки по столу (Народна пісня).

Покидаєш мене, серденько моє, та кому ж приручаєш? (Народна пісня).

Другого не люблю і я не стомилась, а ти **покидаєш**, так я й зажурилась (Народна пісня).

Отаман **покинув** коло човна одного рибалку, а сам з ватагою пішов додому через село (І. Нечуй-Левицький).

Під гаєм хтось огонь **покинув** (Л. Глібов).

Сили **покинули** його, очі глибоко запались (М. Коцюбинський).

Можливо, ластівка уперше гніздо **покинула** своє (Л. Дмитерко).

Парвус: Обох їх мучили, щоб допитатись, хто був другий, що **покинув** збори укупі з Теофілом (Л. Українка).

Ось-ось... будуть ділити землю, тоді Гафійка **покине** службу і знов поверне додому (М. Коцюбинський).

Не все бреши зараз — **покидай** на завтра (Народна приказка).

— **Покинь** мені полудень на столі: я зараз прийду, — обізвався Кайдаш з повітки (І. Нечуй-Левицький).

ОБЛІГ, ПЕРЕЛІГ Кілька років неоране поле, а іноді — цілина споконвічна (цілинні землі).

Заснули верби на **облозі** і вітер задрімав (Л. Глібов).

Ґрунт до ґрунту все продається, хоч би мав і **облогом** лежати, то бодай коні попасти (І. Франко).

Хай би тут **облогом** лежала, а ти б собі пшениченьку жала (Л. Українка).

А наші ниви суміжи, орю я свою — і дивно мені, що Карпова стоїть **облогом**, не орана (М. Коцюбинський).

Освоєння цілини і **перелогів** — новий додатковий резерв виробництва зерна в нашій країні («Радянська Україна»).

Мені наснились рідні **перелоги**, в розливах нив співучі трактори (М. Стельмах).

Я на вбогім сумнім **перелозі** буду сіять барвисті квітки (Л. Українка).

ОБЛІТАТИ, О(Б)ПАДАТИ, О(Б)СИПАТИСЯ. Компонент «облітати» може мати кілька значень: а) облітати десь навколо чогось, різні місцевості; б) про листя, квіти, пелюстки рослин, які падають додолу; в) переносне значення. Компонент «опадати» може мати кілька значень: а) опускатись донизу, падати; б) зменшуватись в обсязі; в) про спад сили в людини (похудіння); г) переносно.

Волох спочатку хотів **облетіти** грозу, але горизонт уже зник (В. Собко).

Облітає каштановий цвіт (І. Муратов).

Червоні платочки дикого маку **облетіли** їй на спідницю (М. Коцюбинський).

Слава про Оксану Чигирин швидко **облетіла** весь завод (Д. Ткач).

Гасне день, **облітає**, мов мак (П. Тичина).

Облетіли надії, розметались безслідно, і там (у серці) тепер голо, як у лісі (М. Коцюбинський).

Всесвіт увесь кораблі **облітали**. Всюди жарі-ють ясні вимпели (М. Нагнибіда).

Мов сиза голубка село **облетіла**, у всіх була, всіх бачила, всі повеселіли (Т. Шевченко).

Низько стеляться хмари, ростуть, збиваються в купу і **опадають** (М. Коцюбинський).

З дерев **опадало** останнє листя, застилаючи бронзовим килимом посипані гравієм стежки (В. Кучер).

У лузі маківка весною зацвіла... Пройшов день, два і з неї цвіт **опав** (Є. Гребінка).

Задні трохи припинилися, зате Мемет порівався наперед і, шкутильгаючи, то виростав, то **опадав**, як морська хвиля (М. Коцюбинський).

Вся стать його схилилась, подалась, **опали** руки, наче після втоми (І. Франко).

Вона... **опадала** чимраз глибше на дно тої пропасті, яку круг неї і під нею викопало багатство її чоловіка (І. Франко).

Гроші зараз же пропивалися, проїдалися, а одежинка надягалася без перемінки, поки сама не **опадала** тряп'ям і гноттям (П. Мирний).

Мені наче **опала** полуда з очей: я з сірого побачила раптом світ кольоровим (І. Вільде).

Марія, не розгинаючи спини вивертала груддя, копала землю. **Опадала** сила молодиці (К. Гордієнко).

Перемінився Порох з того часу, як його ба-

чив Чіпка: постарів, захирів, **опав** (П. Мирний).

Щоки **опали**, ясні очі неначе погасли (І. Нечуй-Левицький).

З тихим, ледве чутним шарудінням **осипався** пісок на дюнах (В. Собко).

Хліб стоїть у полі невижатий, **осипається** (М. Коцюбинський).

Жовкне на деревах і вже скоро **осиплеться** лист (В. Козаченко).

ОБЛУДА, ПРИКИДАННЯ, ЛИЦЕМІРСТВО, ЛУКАВСТВО, НЕЩИРІСТЬ, УДАВАНІСТЬ, ФАЛЬШ

Живемо в сім'ї великій чесно без **облуди** (М. Рильський).

Фашистам — кари! Ми знищим кодло їх дотла, щоб збувся світ навік **облуди** (М. Терещенко).

Когось-то тра оклеветати, комусь-то хоче ся **облуда** під ноги камінь підложить (І. Франко).

Франко добре відчував **лицемірство** буржуазної свободи слова («Літературна газета»).

Обличчя Козакова стало зосередженим, з нього зникло легковажне **лукавство** (О. Гончар).

Обидва відчували **нещирість**, злостилися й на себе і стали цуратися один одного (І. Ле і О. Левада).

Удаваність — шило в мішку (Народна приказка).

Див. **ЛУКАВСТВО**

ОБЛУДНИЙ, ЛИЦЕМІРНИЙ, ОБМАННИЙ, ФАЛЬШИВИЙ

Він зовсім не мав **облудної** соромливості: якщо чого не міг одразу збагнути, не боявся цього показати (Ю. Шовкопляс).

Став Іван розповідати, як він мусить працювати на **облудного** царя, мов на того лихвар» (Л. Первомайський).

ОБЛЯПАНИЙ, ОБМАЗАНИЙ

Де не взялась свиня і стала чухать об драбину багном **обляпаную** спину (Л. Глібов).

Знявши обережно папір, вона запустила всередину палець, **обмазаний** в попіл, і швидко сунула в рот (М. Коцюбинський).

див. — ЗАБРУДНЕНИЙ, БРУДНИЙ

ОБЛЯПУВАТИ, ОБМАЗУВАТИ (СЯ)

А в тій хвилі як не бухне кип'ячка, так нас усіх і **обляпала** (І. Франко).

Гнат хотів її поцілувать, але вона жартівливо **обмазала** його білою глиною ще й випхала в двері (М. Коцюбинський).

Див. — БРУДНИТИ, ЗАБРУДНЮВАТИ

ОБМАЛЬ — див. МАЛО

ОБМАН — див. ОБДУРЮВАТИ

ОБМАННИЙ — див. ОБЛУДНИЙ

ОБМАНЩИК, ДУРИСВІТ, ОБЛУДНИК, ОШУКАНЕЦЬ, ПЛУТЯГА, ПРОПДИСВІТ, ШАЛАПУТ, ШЕЛЬМА

Див. — ШАХРАЙ

Возний Тетерваковський такий, що і з рідного батька злупить. Він хабарник, **обманщик** і за неписаним законом, і за звичаєм, що встановився в його чиновницькому середовищі (Історія української літератури).

— Я знаю одного **дурисвіта**, що радів би, якби я сьогодні згинула, — ще лютіше відказала Марина (П. Мирний).

А все кожну весну серце радіє, бо оживає в йому **дурисвітка-надія** (П. Мирний).

А щоб мій лист відразу ви пізнали і **ошуканцям** в руки не попали. Так ось вам знак (І. Франко).

Петро: Я не **плутяга**, щоб чужим добром живитися (П. Мирний).

— Одчепися, **пройдисвіте**, — і зареготалась Титарівна, — хіба тобі наймичок не стало (Т. Шевченко).

Різні **пройдисвіти** нап'яли на себе релігійну личину з єдиною метою — поживитися за рахунок довірливих богомольців («Наука і життя»).

Панащенко: ...Ще не знайшли Щура? Коренев: Утік **пройдисвіт**. Утік і мов крізь землю провалився (Л. Дмитерко).

Один мордатий Кіт до Щуки учащав: **пройдисвітка** зубаста знала, чого хвостатий кум бажав (Л. Глібов).

ОБМАНЮВАТИ — див. ОБДУРЮВАТИ

ОБМАРА — див. ВИДІННЯ

ОБМАРИТИ, ОБМОРОЧИТИ

Єпископ: ...Який злий дух тобі **обмарив** серце? (Л. Українка).

Враз тебе там **обморочать** блиск і пахощі гніткі (Л. Українка).

ОБМАЩУВАТИ, ОБМАЗУВАТИ

Комсомольці взяли на себе охорону городів. На горі під дикими грушами вони поставили сторожку з старих дощок і гілля, **обмастили** її глиною (О. Бойченко).

В даному прикладі слово—ОБМАЩУВАТИ—рідко вживане в розмовній мові, частіше кажуть: обмазувати.

Старенька жінка виходила в сад **обмазувати** глиною молоді стовбури (А. Шиян).

Дівчина замісила глину, полізла у піч, обчистила, **обмазала** (О. Іваненко).

Шибки б'є, двері ламає, дітей **обмазує** в чорнило (Ю. Яновський).

В даному прикладі — **обмазує** — забруднює.

ОБМЕРЕЖУВАТИ, ОБВОДИТИ, ОБЛЯМОВУВАТИ, ОБМАЛЬОВУВАТИ

Компоненти даної групи в основному визначають дію — прикрашати чимось щось. Залежно від контексту, в якому компоненти відіграють головну роль, вони можуть мати емоційно забарвлені нюанси, які й уточнюють процес самої дії.

Обмережувати — прикрашати, окаймляти якісь речі, предмети тощо узористим шитвом, орнаментикою та різним малюванням.

Данилкова мати, хоч і бідна господиня, що й кози в дворі не має, а й вона той двір обмете і обмне і хату **обмережить** цяточками й рожами (Ю. Яновський).

Обводити когось, щось навколо чогось, когось тощо. Компонент — **обводити** — використовують і переносно: а) обводити зором когось, щось; б) обводити когось — обдурювати, шахраювати; в) обводити — обгороджувати щось тином...; г) обводити навколо чогось, прикрашати різними візерунками.

Облямовувати — а) прикрашати узорчастим ручним шитвом (у стрічку) чи готовими вузенькими стрічками (переважно кольоровими) жіночий одяг; б) прикрашати, оточувати щось чимось довкола.

Обмальовувати — характеризувати когось, щось, намалювати портрет словами.

Обвів його круг хати (Б. Грінченко).

Зв'яжуть руки рушником, коло столика кругом **обведуть** з свічками (Л. Боровиковський).

Зустрічних всіх капрал тяжким **обводив** оком (М. Бажан).

— Отак-то ти нас **обвів**, дядьку? — обізвався до його Лушня (П. Мирний).

Пухкий сніг уклався на землі, будинках, обводив лінії тинів, по стовбурі дерева, зліз догори й обліпив усі гілочки (М. Коцюбинський).

Там, де гули громи ворожі, замість окопів, що були з дротів колючих огорожі, картоплю й гречку **обвели** (В. Сосюра).

...І зроблю маленьку книжечку. Хрестами і візерунками й квітками кругом листочки **обведу**, та й списую Сковороду (Т. Шевченко).

Лице кругом **облямоване** кучерявою білою чуприною та хвилястою бородою (Г. Барвінок).

Облямувалось берегами широке озеро (Я. Щоголів).

Погляд синіх **облямованих** чорними бровами очей (Словник Уманця і Спілки).

Цю фразу говорила недавно Маруся, **обмальовуючи** звичаї і вдачу інтелігенції бессарабської (І. Нечуй-Левицький).

Якась услужлива приятелька не щадила язика, не щадила живих красок, щоби **обмалювати** перед Бляйберґом Дозю і її матір у природнім виді і величині (І. Франко).

ОБМЕТИЦЯ, ОБМІТКИ.

Обметиця (обмітки) — невелика частина борошна, яка під час розмелу зерна потрапляє поза каменями, в різні щілини. Вимітають цю частину борошна під час кування (насічки) каменів і згодовують її переважно собакам, які стережуть млин — бо ця частина борошна дуже невелика, та й собаки (млинові) живуть надголодь. Згодом переносно це почали застосовувати й до людини, яка в чомусь зазнала невдачі. В народі є кілька варіантів прислів'їв з цього приводу:

Ухопив, як собака **обметиці**.

Поживився, як Сірко **обметицею**.

На двох ганках пителя на лавках сидять мірошники та євреї, обсипані **обметицею** (І. Нечуй-Левицький).

Як нема до млива, то й **обметиця** — борошно (Народна приказка).

Де вже їм до пшеничного тіста, коли й **обметиці** нема (Народна приказка).

ОБМИВАТИ — див. ОБПОЛІСКУВАТИ

ОБМИЛЯТИСЯ — див. ПОМИЛЯТИСЯ

ОБМИРАТИ — НЕПРИТОМНІТИ

ОБМИСЛЮВАТИ — ОБДУМУВАТИ

ОБМИСЕЛ, ОБДУМУВАННЯ, РОЗМИСЕЛ, РОЗСУД

Обмисел ділу не шкодить (Народна приказка).

В роботі найкраще мені **обдумування** (М. Коцюбинський).

Правду **розмислу** не потребує (М. Номис).

Кращої нема поради, як **розсуд** громади (Народна приказка).

Угадай, що думати буду? І от тобі цілий рік для твого **розсуду** (Словник Уманця і Спілки).

Привертав до того діла саму громаду, віддавав їй **на розсуд** свою думку (І. Нечуй-Левицький).

Див. — ОБМІРКОВУВАННЯ

ОБМІЗКОВУВАТИ див. ОБДУМУВАТИ

ОБМІРКОВУВАТИ — ОБДУМУВАТИ

ОБМОВА див. БРЕХНЯ

ОБМОВКА див. ПОМИЛКА

ОБМОВЛЯТИ — НАБРІХУВАТИ, ОББРІХУВАТИ, О(Б)ГУДЖАТИ

ОБМОРОЧУВАТИ, ДУРАЧИТИ, ЗАДУРМАНЮВАТИ, ЗАДУРЮВАТИ, ЗАПАМОРОЧУВАТИ, ОДУРАЧУВАТИ, ОТУМАНЮВАТИ

Описові звороти: забивати баки, збивати з пантелику, памороки забивати, пошивати (ся) в дурні, туману пускати, у шори вбирати.

Значення: збивати когось з толку, одурачу-

вати, заморочувати голову комусь.

Я знаю сам, що я не Ціцерон, а все ж таки, коли я добре схочу, то хоч кого словами **обморочу**... (Л. Українка).

Та він її зовсім не кохає, а так **дурачить** (Словник Уманця і Спілки).

Мене, такого пана, сюди **задурювати** прийшли (Л. Глібов).

Запаморочив себе думками (Б. Грінченко).

Одурачив хлопця та й збиткується над ним (Ф. Малицький).

Крик, стук, гуркіт тягарів і лускіт стріляння глушили, **отуманювали** (І. Франко).

Не **отуманюй** очей, — йому й так не видно (Ф. Малицький).

ОПИСОВІ ЗВОРОТИ: ЗАБИВАТИ БАКИ, ЗАБИВАТИ ПАМОРОКИ, ЗБИВАТИ З ПАНТЕЛИКУ, ПОШИТИ В ДУРНІ, ПУСТИТИ ТУМАНУ, УБРАТИ В ШОРИ

Не **забивай** баки (Панас Мирний).

Забили мені баки (М. Номис).

Ці вирази широко побутують в народній розмовній мові у значенні: збивати з пантелику, з толку, спантеличувати з метою обдурити, обморочувати когось.

Ізбий Енея з **пантелику** (І. Котляревський).

Твій батько буде сердитись на тебе й на мене: скаже, що я тебе зводжу з розуму, **збиваю з пантелику** (І. Нечуй-Левицький).

Чи вже тобі зовсім **пароки забило**, своєї власної жінки не пізнаєш? (І. Франко).

Пошилися в дурні обоє (І. Кропивницький).

Він йому **туману пускає**, а той, роззявивши рота, слухає (Ф. Маківчук).

Пустив туману не тільки мені (Ю. Смолич)

Стали думать та гадать, як би в **шори убрать**, а самим десь дальше мандрувать (М. Номис).

ОБМУРЗАТИСЬ, ЗАВАЛЯТИСЯ, ЗАКАЛЮЖИТИСЯ, ЗАКАЛЯТИСЯ, ЗАМАСТИТИСЯ, ЗАТЬОПАТИСЯ, ЗАХВОЙДИТИСЬ

Див. — ЗАБРУДНИТИСЬ.

Обмурзалося так, що тільки очі блищать (Ф. Маківчук).

Завалявся, як свиня в баюрі (Народна приказка).

Закалюжився, — рубця сухого не знайти.

Не дивись, що забродивсь, аби халяв не **закаляв** (Народна приказка).

Затьопалась, як бирка (Народна приказка).

Де це ти **захвойдила** спідницю? (Словник Б. Грінченка).

ОБНАДІЮВАТИ, ЗАБЕЗПЕЧУВАТИ, ЗАВІРЯТИ, ЗАПЕВНЯТИ, ПЕРЕКОНАТИ (СЯ), УБЕЗПЕЧУВАТИ, УПЕВНЯТИ

Описовий зворот — **подавати надію**.

Музика Огінського підбадьорювала, кликала до боротьби, **обнадіювала** (Ю. Збанацький).

Не все співати вам про квіти та любуватися Дніпром... Година — дбать про шлях освіти, люд **забезпечити** добром (П. Грабовський).

Почали його розбалакувати та й **завірили**, що се правда (Народна казка).

Не **впевняйся**, сизий орле, на лейстрових дуже (П. Куліш).

Хотів **запевнити**, що у нього були важніші справи (М. Коцюбинський).

Ой я тебе, мій миленький, не **убезпечаю** (Народна пісня).

Подивлюсь на дівчину, тільки щоб самому **впевнитись** на очі (Словник Уманця і Спілки)

Виговський послав письмо до царя, **впевняючи** його в своїй вірності (Словник Уманця і Спілки).

Ліворуч сиділа огрядна дівчина, нагиналася до товаришки і в чомусь її гаряче **переконувала** (Іван Ле).

Насилу я **переконав** хлопця, що білка ніякого, крім мене, не визнає, бо звикла змалку до свого хазяїна (О. Копиленко).

Його прибічники нас **упевняли** (П. Куліш).

Описовий зворот:

Ото щирість Ваша **подає** мені **надію** на Вашу поміч (М. Коцюбинський).

Див. — ЗАПЕВНЯТИ

ОБНАЖАТИ — ОГОЛЮВАТИ
ОБНЕСЕНИЙ — ОБГОРОДЖЕНИЙ
ОБНИШПОРЮВАТИ — ОБШУКУВАТИ
ОБНОВЛЯТИ, ОНОВЛЯТИ

Спільна праця **землю обновля**. (С. Крижанівський).

Оновляєм пустелі, возводим комунізму палаци ясні (П. Дорошко).

Духом творчості все **онови** (П. Грабовський).

ОБНОСИТИ — ОБГОРОДЖУВАТИ НАБРІХУВАТИ, ОБРИВАТИ, ЧАСТУВАТИ. ОБНОСКИ, ДРАНТЯ, ЗНОСКИ, ЛАХМАНИ, РАМ'Я, ТАНДИТА, ШКАРБУНИ, ШКАРУ (Б) ПІЛЬ про все старе (зношене), мало придатне для вжитку — різні речі: одежу, взуття.

Дівка: Чи немає у вас платтячка, **обносочка** якого (Переклад з М. Горького).

Була я в батьків найменшою: так у **зносках** і виросла (Ф. Малицький).

У таку **лахманину** вдяглася, наче справді старчиха (Словник Грінченка).

Заберу своє **лахмання** та й подамся геть на хутора (Д. Яворницький).

Дороге убрання поскидала, своє **рам'я** наділа (І. Рудченко).

Цю **тандиту** вже пора б породавати вбогим (Словник Уманця і Спілки).

Примітка: Тандита ще — місце продажу старих, ношених речей — товкучий ринок.

Носив ті чоботи, носив, аж поки не стало, а далі й каже: аже ж на горі в мене є ще й батькові **шкарбани** — достану їх, да ще може яку годину похожу (І. Рудченко).

Надівай хоч **шкарбани**, бо нових ні за що купити (Словник Грінченка).

Ти ж бачиш, що на мені не чоботи, а старі **шкарбуни** (Г. Барвінок).

Сидить, мов демон під водою, ізморщившись старий **шкарбун** (І. Котляревський).

Теплий був кожух, а тепер — **шкарубіль** (Народна приказка). **Шкарубіль** — старий, непридатний для носки — шкарубкий, зашкарублий...

ОБОВ'ЯЗКОВИЙ — див. НЕОДМІННИЙ

ОБОВ'ЯЗКОВО — див. НЕОДМІННО

ОБОЄ, ДВІ(О)ЙКО, ОБОЙКО

А ідіть лишень сюди; та йдіть **обоє**! (Т. Шевченко).

Батько наш був дуже добрий; жалував нас **обох** рівно, і брата й мене (Марко Вовчок).

Обоє рябоє (Народна приказка). Так говорять, характеризуючи когось двох,— найчастіше чоловіка й жінку.

А у його та було **двойко** діток (Народна казка).

Нас у батька було **двійко** (Марко Вовчок).

Слова — **двійко, двойко** вжито в пестливо-розмовній формі.

ОБОЛОНКА, СКЛЯНКА, ТАХЛЯ, ШИБКА

Ця синонімічна група виражає поняття скла у вікні. Іноді оболонкою називають і кругле вікно. Замість слова шибка, склянка часто вживають — стекло, стекла.

Церква **оболонками** старими позирала на світ (Т. Шевченко).

Із **оболонками** вікно в садочок літом одчинялося (Т. Шевченко).

Зараз **оболонку** відчинили (в кареті) і почали здрастуватися (П. Куліш).

Серед двору впала й розірвалася бомба. І так дуже гуркнула, аж **скляники** у вікнах посипались (Ф. Маківчук).

В деяких вікнах зовсім не було **тахоль** (Словник Грінченка).

Як кинув палицю у вікно, так усі **шибки** і побив (Словник Уманця і Спілки).

ОБОЛОНЬ — див. НИЗИНА

ОБОПІЛЬНИЙ, ВЗАЄМНИЙ

Отож треба нам цементу, щоб нарівні з ідеєю зв'язував нас докупи, а таким цементом уважаю я щирі, чисто братерські відносини між нами, **обопільну** поміч, пораду... (М. Коцюбинський).

Наші душі так сповнялись **обопільної** любові (Словник Уманця і Спілки).

Взаємна поміч — братерська поміч (Народна приказка).

ОБОПІЛЬНО, ВЗАЄМНО

Нехай умову підпишуть і присягнуть **обопільно** (М. Костомаров).

Недолюбляла і вона його — **обопільно** (Марко Вовчок).

Рільництво і тваринництво — ці дві найголовніші галузі колгоспного виробництва **взаємно** доповнюють одна одну («Радянська Україна»).

ОБОРА, ЗАГІН, ЗАГОРОДА

Обгороджене тином чи просто воряками (жердинами) місце, куди загонили тимчасово з пасовиська тварин.

Як є в **оборі**, то буде й у коморі (Народна приказка).

Якби чужа **обора** вівці годувала, всі б люди стада держали (Народна приказка).

Сімсот волів в **оборі** (Народна приказка).

Тобі, мати, нові **обори**, мені давай рябії корови (А. Метлинський).

В **оборі** й козя є, — і вже мені повір: не відкладається ніде смачніший сир (М. Рильський).

Хоч я руда та погана, в мене батько багач: сім пар волів у **загоні** ще й на шиї дукач (Народна пісня).

В чужій **загороді** овець не розплодиш (М. Номис).

Воли високорогі половії дивляться з **загороди** у двір поважно (Марко Вовчок).

ОБОРІГ, НАВІС

Оборіг — невеличка будова на стовпах, укрита залізом чи соломою. Будують оборіг для зберігання сіна чи немолоченого хліба від дощу, снігу.

Навіс — частина даху, яка виступає поза стіни якоїсь будівлі. Під навіс ховають від негоди реманент тощо.

Як жито в **оборозі**, то надія в Бозі (М. Номис).

По далеких горбах самотіли гострі дашки **оборогів** з запашним сіном (М. Коцюбинський).

Закотіть, хлопці, сівалку під **навіс**: хай не мокне на дощі (Ф. Малицький).

ОБОРОНА, ЗАХИСТ, ЗАСЛОНА, ЗАСТУПА, ЗАТУЛА, ОХОРОНА, ОБРЯТУНОК, ПОРЯТУВАННЯ, ПОРЯТУНОК, РЯТУВАННЯ, РЯТУНОК

На **оборону** Батурина з військом вишедши (Літопис С. Величка).

Ой вдарили гайдамаки в голоснії дзвони: «Збирайтеся, бідні люди, всі до **оборони**» (І. Франко).

Чоловік як ворона, а все жінці **оборона** (Народна приказка).

Немов верства на шляху, без роду, без **захисту** (Словник Уманця і Спілки).

Він мав собі **захист** у тіні холодку від тяжкої спеки й сипкого піску (Олена Пчілка).

Катерина йшла близько поруч Данила, шукала **захисту**, тулилася до нього (О. Копиленко).

Моя ти радість і одрада, моя **заслона** і ограда (І. Котляревський).

Чоловік — жінчина **заступа** (Народна приказка).

Чоловіченьку, ти **затуло** моя: я за тебе **затулюсь**, да нічого не боюсь (Народна пісня).

Гордували мною люди, а ти був моя **затула** (П. Куліш).

Надіючись на милостиву **охорону** вашої вельможності... (Літопис С. Величка).

Слово **охорона** використано з відтінком слова **оборона**.

Тоді вони потопали, **порятунку** нівідкіль не мали (Народна пісня).

Ах там молод козак потопає: просить він **рятунку** (Словник Б. Грінченка).

ОБОРОНЯТИ(СЯ), БОРОНИТИ (СЯ), ВИЗВОЛЯТИ(СЯ), ВИРЯТОВУВАТИ(СЯ), ЗАСТУПАТИ(СЯ), ЗАХИЩАТИ(СЯ), ЗРЯТОВУВАТИ, ОБРЯТОВУВАТИ, ОБСТАВАТИ, ОБСТОЮВАТИ, ОДВОЛАТИ, ОДВОЛОДАТИ, ОСТУПАТИ(СЯ), РЯТУВАТИ(СЯ), ПОРЯТУВАТИ (СЯ).

Л ю б о в: О, то чоловіча роль невдячна!..

М и л е в с ь к и й: Ні, чого ж? Саме лицарська роль **обороняти** слабших, служити своїй дамі (Леся Українка).

Ми **оборонимо** Вітчизну від провокаторів війни (В. Сосюра).

З о с я: — Гнат мене любить, він мене **оборонить** (І. Франко).

Алі **оборонявся**. Він проколов руку Нурлі і дряпнув Османа, та в ту ж хвилину його збили з ніг (М. Коцюбинський).

Сей і втікав, і **оборонявся** (О. Стороженко).

Ей, я, козак молоденький, ляхів не боюся, маю ж бо я козаченьків та й **оборонюся** (Народна пісня).

Браття! Мир нам захищати! Ми ж **бороним** край свій милий; жінок своїх, дітей (П. Тичина).

Найдорожче зілля не здолає **визволить** од смерті (Словник Уманця і Спілки).

Не загайся на підмогу, **вирятуй** з напасті (П. Куліш).

А молодий Юрко та до бережечка, знайшов човна і веселечко, **вирятував** Марусю-сердечко (А. Метлинський).

Хто мене (без матері) буде тепер **заступати** (В. Милорадович).

Зрятуй його (Є. Гребінка).

Якби не молодий кобзар мене **зрятував**, то й досі б кайдани тягав (Словник Уманця і Спілки).

Всі раді, що **обрятувались** від видимої смерті (Словник Уманця і Спілки).

А Дутка **обстав** за жінкою і сказав там якесь слово Савці. Савка на те все візьми та й гоп Дутку в лице (І. Манжура).

Своє забула місце ти! Для цих рабів я князь і воєвода. Не дивно ж, що ти **обстала** за них, бо низького сама такого ж роду (І. Кочерга).

Старшина **обстане** за ним (Б. Грінченко).

Белінський, Герцен, Чернишевський, Добролюбов **обстоювали** реалізм, високу ідейність, народність літератури (Історія української літератури).

Я землю свою **обстоював** серцем юнацьким в бою (М. Стельмах).

Над хлопцем щиро упадав, поки від смерті **одволав** (О. Пчілка).

Насилу та на превелику силу його **відволали**. Вже й водою обливали й трусили (Г. Квітка-Основ'яненко).

Бабусю Настю поховали і ледве-ледве **одволали** Трохима діда (Т. Шевченко).

Мені тебе хоч і жалко, мила, біди не можна **одволать** (Є. Гребінка).

За Оленку більше **оступалася** Христя (К. Гордієнко).

Бідний дядько Панас! Вони за всіма **оступаються**, а всі проти них (І. Тобілевич).

Обізвався Тарас Трясило віру **рятувати** (Т. Шевченко).

Ой, ненечко! **Рятуйте**, поможіть, ловіть злодія, держіть (Л. Глібов).

Чорноморець потопає і на милую гукає: — **Рятуй, рятуй**, моя мила, коли вірно полюбила (Народна пісня).

Здалека загляділи (татарина) з гір, ховалися й **рятувались** (Марко Вовчок).

Але ніхто не міг **порятувати** цих гендлярів народом від розплати (М. Бажан).

Порятуй, порадь, земляче, як се лихо перебуть (Л. Глібов).

Життя **порятував**, — хіба ж се ганьба? (Леся Українка).

ОБПАЛЮВАТИ, ОБПІКАТИ(СЯ), ОБШМАЛЮВАТИ, О(Б)ПАРЮВАТИ, О(Б)ШПАРЮВАТИ, ОСМАЛЮВАТИ

А що, коли не стане в мене сили, вогонь **обпалить** крила, й я впаду, немов камінь, що зірвався з кручі (Леся Українка).

Не грай з вогнем, бо **обпалишся** (Народна приказка).

Андрій, **обпікаючи** язика, ковтнув гарячого чаю (І. Рябокляч).

З моря налетів дошкульний вітер, **обпікав** морозом пальці (В. Кучер).

Ольга відчула, як рум'янець **обпікає** її шию і негарними лапчастими плямами розливається по трикутнику декольте і обличчі (І. Вільде).

Руденко бере картоплину, кладе її на долоню, **обпікаючись**, перекидає з руки на руку (П. Вершигора).

— Перша любов, — сказала тихо, задушевно, — найнебезпечніша... — От тут-то, — довірливо продовжувала Клава, — і підстеріга нас небезпека... Саша **обпеклась**, от і говорю... (І. Рябокляч) (в переносному значенні).

Обшмалив волосся (Словник Уманця і Спілки).

Як нагрів (хлопець) окріп, як лине туди в діжку, в ту саму, де піп сидить під вовною,— **обпарив** попа, а сам мерщій на поле (Народна казка).

Мотрона: ...Додому зараз! Чуєш? Бо ти окропом огу головище **обшпарю**, щоби-с і між людей не міг показатися (І. Франко).

Ошпарив (кухар) чорне порося, спік (Марко Вовчок).

Заходились коло того кабана, **осмалили** його (Народна казка).

О(Б)ПОГАНЮВАТИ, ЗГИДИТИ, О(Б)ПАСКУДЖУВАТИ, ОБГИДЖУВАТИ, ОБКАЛЯТИ(СЯ), ОМЕРЗИТИ, ОПАСКУДИТИ, ОПОГАНЮВАТИ(СЯ), ОСКВЕРНЯТИ, СПАСКУДИТИ, СПОГАНИТИ

Дана синонімічна група в розмовній мові використовується: 1) для вияву чиїхось (до когось) від'ємних, негативно забарвлених, а тоді навіть вульгарних дій — вчинків; 2) про людину, неохайну до себе.

Паршива вівця всю отару **обпоганить** (Народна приказка).

Він усе **згидить** (Словник Уманця і Спілки).

— Хто розбив вікно? — твоя мати! Це вже пішлося наче з Петрового дня. Одна **обпаскудила** мені стіни, друга — вікна побила (І. Нечуй-Левицький).

Юшкою його обмочать, чоловік **обгидиться** (Словник Б. Грінченка).

Дитина сидить у запічку — **обкалялась** (М. Драгоманов).

Перше опаскудив, на сміх усім кинув, а потім просив... Такого хазяїна виганяв з прихожої, прийнявши за старця: а все через кожух (І. Тобілевич).

Живучи з людьми, **опаскудив** і душу чистую (Т. Шевченко).

Ти сором мій, ти **опоганила** наше чесне ім'я Лемішок (І. Нечуй-Левицький).

Чи не між вами я, погані, так **опоганився**, що й не знать, чи був я чистим коли-небудь (Т. Шевченко).

Святі Божі міста ксендзи скаженії **осквернили** (Т. Шевченко).

Ярослав... Да буде мир! І богом я клянусь, що кожного вразить моя сокира, хто збаламутить Київ наш і Русь, хто **осквернить** насильством справу миру (І. Кочерга).

Одна паршива вівця всю отару **спаскудить** (Народна приказка).

Кравець **спаскудив** свитку (Словник Уманця і Спілки).

Старий стару хвале, що добрий борщ варе, а молодий свою гудить: що не зварe, то **паскудить** (П. Чубинський).

Покидаю тебе одного... Чи ти ж зможеш прожити на світі, не **споганивши** серця свого (Словник Уманця і Спілки).

О(Б)ПАТРУ(Ю)ВАТИ, О(Б)СКУБАТИ, ОБЩИПУВАТИ

Про видалення пір'я, волосся; переносно.

Декотрі проворніші дівчата позасукували рукави, затопили й **опатрали** курку й вкинули її в юшку (І. Нечуй-Левицький).

Мартин: Не питай мене, бо я тебе, каплоуха собако, чисто всього **обпатраю** (І. Тобілевич).

Де не взявся сизокрилий голубок, як ухопить Горобчика за чубок! Помняв його, понівечив, як хотів, **оскуб** його, молодчика, та й пустив. (Л. Глібов).

Знову куховарив інженер МТС і, **обскубуючи** курей, жартував: — Ох, кури, кури! Будьте щасливі, що ми вас поїмо (А. Шиян).

Обскубли йому таки добре чуба (Словник Б. Грінченка).

Див. — ОБРИВАТИ

ОБПЕРЕЗАНИЙ — див. ПІДПЕРЕЗАНИЙ
ОБПЕРЕЗАТИ — див. ПІДПЕРЕЗАТИ

ОБПИТУВАТИ, ВИПИТУВАТИ, РОЗПИТУВАТИ, ДОПИТУВАТИ (СЬ)

Оббігав, обпитав усе село (Словник Б. Грінченка).

Непрохані гості грізно **випитували** Макара Івановича, звідки він взяв такі брошури (М. Коцюбинський).

А дай я **випитаю** в Юхимихи (С. Василенко).

Валеріан **допитував**, чому їй зіпсувався настрій (О. Копиленко).

Глухий не добере, так **допитає** (М. Номис).

Поїхали до свата слова **допитатися** (Б. Грінченко).

Допитався до того багатого купця (Б. Грінченко).

Чого сам не добереш, **розпитай** у людей (Народна приказка).

В крамарочки **розпитує**: скажи мені правдоньку, якого ти родоньку? (П. Чубинський).

ОБПЛІТАТИ(СЯ), ОБГОРОДЖУВАТИ (СЯ)

ОБПЛУТУВАТИ, ОБПОВИВАТИ, ОБСНОВУВАТИ

Довге павутиння «баб'ячого літа» **обплутує** волосся, обличчя, всю одежу (Ю. Смолич).

Тепер їй, як удень стало видно, то її з матір'ю **обплутали**, он як обійшли ці дуки-багатії (П. Мирний), переносне.

Дивлюсь, аж приятель (Хміль) за гілку зачепився. А трохи згодом глядь — всю рожу **обповив** (Є. Гребінка).

Павук **обснував** усі кутки (Б. Грінченко).

Обснувала (осінь) димами гори, заповнила мрякою яри (І. Франко).

Довелося Михайлові чимало пополазити по одеських покрівлях, поки **обснували** дротами все місто (В. Кучер).

ОБПЛІТАТИ(СЯ), ОБГОРОДЖУВАТИ(СЯ)

Знадвору веранду **обплітав** густими звоями дикий виноград (В. Кучер).

Полагодив (Чіпка) хату і давай погріб обчищати та оброблювати; новою лісою (садибу) **обплітати** (П. Мирний).

Чоловік виноградник **обгородив** тином (П. Куліш).

То тепер тільки стали городи **обгороджувати** (П. Мирний).

Та чи **обгороджуся** ж тином від парубків, коли гарну дочку маю? (Нечуй-Левицький).

Як місяць або сонце **обгороджено** кругом, буде лютий мороз, а влітку вітер (Б. Грінченко), переносне.

Зійшов місяць із зорею та й **обгородився** (Народна пісня).

О(Б)ПОЛІСКУВАТИ(СЯ) ОБМИВАТИ(СЯ)

У воду вскочив, **ополоскавсь**, убравсь (Словник Б. Грінченка).

Шумів лагідний прибій, що, ніби дражнячись і пустуючи, **ополіскував** гальку піщаного берега (М. Трублаїні).

Ополоскало селянське море гнівом і кров'ю Хотинщину (О. Кундзич).

Слово **ополоскало** вжито як художньо-літературний образ.

Він підбіг близько до моря, присів і почав **обмивати** руки (М. Трублаїні).

Одна другу доглядає. Одна другу **обмиває**, так, як добрим сестрам слід (Л. Глібов).

Жирондист: ...Кров Цезаря проливши, Брут **обмив** усе болото царських тріумфів (Леся Українка), переносне.

Тим часом Гнат **обмився**, переодягся і зайшов до кімнати (С. Чорнобривець).

ОБПОЛЮВАТИ, ОБСАПУВАТИ

Розпушувати землю, видаляючи бур'яни.

Він описує, як працює на городі, **обполюючи** картоплю (М. Рильський).

Дідова дочка закотила рукави, **обполола** (яблуньку)... і пісочком обсипала (Народна казка).

Після дощику треба **обсапати** картоплю (Ф. Малицький).

ОБПОЮВАТИ, СПОЮВАТИ

Обдурює нас, **обпоює**, вимотує з нас останнє збіжжя (П. Мирний).

А той п'янюга **споює** і мого чоловіка, а цей розпився, од діла одбився (Ф. Маківчук).

ОБРАДУВАТИ — див. ПОРАДУВАТИ

ОБРАЖАТИ(СЯ), ВЗИЧАТИ, ВКОЛОТИ, В(У)РАЗИТИ(СЯ), ДОСАДИТИ, ЗНЕВАЖАТИ, (С)КРИВДИТИ, УКОЛЬНУТИ, УКРИВДИТИ, УНЕВАЖАТИ

Щоб не **образить** дівчину, всі бійці підійшли і з'їли по шматочку хліба з варенням (В. Собко).

Дівчина **ображалась**, що партизани несерйозно ставляться до її заяви (М. Шеремет).

Несвятипаска: Я його колись водою облив... і досі **ображається**, бо діло було на снігу та на морозі (Ю. Яновський).

Коли б у тебе свій розум був, так ти б перш розміркував, що яка то може бути страшенна **образа**, коли людину чисту, як скло, **взичають** лихим словом (М. Кропивницький).

Докір цей хоч і **вколов** з першого разу Чіпку, отже він ні зморшкою, ні поглядом не виявив того (П. Мирний). Вколоти — в переносному значенні — образити людину словом.

І ти думаєш **уразити** мене такими словами (М. Кропивницький).

Слова його глибоко **вразили** мене (Словник Уманця і Спілки).

Уразилися на мене, почали обносити, осуждати (Марко Вовчок).

Гей, музо, панночко цнотлива, ходи до мене погостити!.. Ти, кажуть, дівка не бриклива, але од старості сварлива, прости, я може **досадив** (І. Котляревський).

Ти вже виросла, дівуєш, з хлопцями гуляєш... Постривай ось я тобі!.. Мене **зневажаєш** (Т. Шевченко).

Одначе, мій друже, оглянься, як і я, і скажи, кого ти **кривдив** у житті своєму (О. Ільченко).

То, дивись, словом **укольне**, то мовчанням дойме (П. Мирний).

Вуйко дуже нас **укривдив** (Ю. Федькович).

Дурний я тоді був, п'яний... **уневажав** вас...

Зобидив кріпко (П. Мирний).

ОБРАЗ, ВЗІР, ВИД, ВИГЛЯД, КШТАЛТ, ПОДОБА, ПОЗІР

Зорове уявлення, художнє зображення дійсності.

Образ коханої святий в думці ізнов оживає (Словник Уманця і Спілки).

Сам я не знаю, чого серце журба так давила. Тільки твій **образ** один дав йому знову силу (Словник Уманця і Спілки).

В художній літературі стадія пізнання і узагальнення виявляється головним чином не в абстрактному мисленні і поняттях, а в художніх **образах** (Історія української літератури).

На **взір** чоловік середніх літ (П. Мирний).

Пшениця гарна на **взір** (І. Нечуй-Левицький).

Земля не площина, як нам спершу здавалася, а має інший **вид** (Словник Уманця і Спілки).

Мало **вигляд** хреста (Словник Уманця і Спілки).

Він дуже стежив за своїм зовнішнім **виглядом** (С. Ковпак).

Всі хати йому здавалися на один **кшталт**: скрізь, як і в Меланії, підведені голубим (О. Гончар).

Почали козаки жити на лядський **кшталт** із великої розкоші (П. Куліш).

Се вино і на **позір** добре (Словник Уманця і Спілки).

Дуже гарна дівчина. Такої **подоби** і не бачиш у нас (О. Стороженко).

Виходь, наша пані молода, абисьме виділи што в тя за **подоба**, ци-сь така, як била, ци-сь ся перемінила (Словник Б. Грінченка).

Минуло кілька тижнів. Фабрика швидко стратила свою опрятну і празничну **подобу** (І. Франко).

Диявол у людській **подобі** (Народна приказка).

ОБРАЗА, ЗНЕВАГА, ГЛУЗ, КРИВДА, ОБИДА, УРАЗКА, УРАЗОК

Бракує жовчі, щоб оддячить за гірку **образу** (Словник Уманця і Спілки).

Образа, гора тяжкої образи дочки, людські поговори та сміхи,—все разом піднялось у голові матері... (П. Мирний).

Нікому не дарував він своїх маленьких **образ** (О. Ільченко).

І йди тверда й незламна, як алмаз, в ясне майбутнє, йди без відпочинку від темряви, неволі та **образ**, радянська вільна трудівнице-жінко! (М. Рильський).

І разом уставала перед нею чорною хмарою синова **зневага** (П. Мирний).

І всі його так підкомандні кричали, лаяли трояк; робили **глузи** їм досадні (І. Котляревський).

Почуття гіркої **кривди** розпирало йому груди (П. Панч).

Товариші по управі вважали такий вибір тяжкою для себе **обидою** (П. Мирний).

За сю **уразку** я визиваю тебе на чесний поєдинок (О. Стороженко).

Одначе, поведінка містера Ейбла завдала деяких **уразок** моєму світоглядові (Ю. Смолич).

ОБРАЗЛИВИЙ, ВРАЗЬКИЙ, ЗНЕВАЖЛИВИЙ, НЕЗВИЧАЙНИЙ, УРАЗЛИВИЙ, УРАЗЬКИЙ, УЩИПЛИВИЙ

Олесь важко дихав і кидав короткі **образливі** слова (Ю. Збанацький).

Вразливе слово від дітей не забувається (Народна приказка).

Хоч це й жарт, але інший, хоч це й дратування, але воно **вразьке, зневажливе** (І. Кропивницький).

Подаруй моїй жінці яке там **незвичайне** слово (Марко Вовчок).

Слово **незвичайний** часто використовують і в значенні нечемний: От який **незвичайний** (нечемний), почав грубити старому. (З народних уст).

Посипались на Кривоноса насмішки і **у(в)разливі** глузування (О. Стороженко).

Уразьке слово, як чиряк: торкнись і заболить (Народна приказка).

Гірка його розмова, **ущипливі** слова (Марко Вовчок).

Лаялись словами **ущипливими** (Б. Грінченко).

ОБРАЗЛИВО, ОБРАЖЕНО

Чого ви пристали до мене? Гетьте! — образливо одказала Христя (П. Мирний).

А ти, синку, не говори так, — ображено сказав Бандура (В. Кучер).

Див. — ОБИДНО

ОБРАЗУМИТИСЬ — див. ОДУМАТИСЬ

ОБРЕЗКЛИЙ — див. НАБРЯКЛИЙ

ОБРЕПАТИСЯ — ОБ'ЇДАТИСЯ

ОБРИВ, КРУЧА, ПРІРВА, ПРОВАЛЛЯ, УРВИЩЕ

Із хмари тихо виступають: **обрив** високий, гай, байрак (Т. Шевченко).

Щоб лани широкополі, і Дніпро, і **кручі** було видно, було чути, як реве ревучий. (Т. Шевченко).

Над самісінькою Сулою, над самісінькою кручею та глибокою такою, що, мабуть, там і дна не було (П. Куліш).

Тече річка невеличка, підмиває **кручі** (Народна пісня).

Тася всі ці дні почувала себе, як недосвід-

чений канатоходець над **прірвою** (Л. Дмитерко).

І справді сталось, як казали: вода зійшла— колеса стали. Злякавсь Мірошник та й біжить притьмом до **прірви**, щоб гатить (Л. Глібов).

Ой вийду я на гірочку та загляну в **провалля** (П. Чубинський).

Ніхто не пхав, сам в **провалля** впав (Народна приказка).

Воля Чкалов... любив постояти коло батьківського дому над **урвищем** на високому й крутому березі (О. Ільченко).

ОБРИВАТИСЯ, ОББИВАТИСЯ, ОБНОСИТИ, ОБСКУБАТИ, ОБШАРПУВАТИ, ОБШМАТУВАТИ, ОБЩИПУВАТИ, УВІРВАТИСЯ, УРВАТИСЯ, ОБШМОРГУВАТИ

Компоненти даної групи багатозначні. Контекст, в якому кожен із компонентів відіграє головну смислову роль, надає йому конкретного значення. Використовують компоненти групи і в переносному розумінні.

Див. — ПАДАТИ

Вітер **обірвав** надземний дріт (Ю. Смолич).

Мало прислугу з світу не зігнав і ус собі **обірвав** в гніву (Марко Вовчок).

Терен, мати, коло хати, та нікому **обірвати** (Народна пісня).

Обривається листя й летить, із пожовклого дуба спадає (М. Шпак).

Так шість раз той паук **обривався**, і шість раз він на стелю злізав (Леся Українка).

Кулик знову мугикав собі під ніс якусь пісеньку. І знову **обриває** його твердий голос Петра: — Але... ти все ж розкажи, чого з-під Лубен пішов назад (С. Журахович)—переносне.

Юрко **обірвав** раптом плач, але не ворухнувся в траві (П. Козланюк).

Гудок **обірвав** його думки (В. Собко).

Покручена і важка стежка нарешті **обривається** біля глибокої печери (В. Кучер).

Гаркушина промова зненацька **обірвалась** на найвищій ноті (О. Гончар).

Пропившись і як крем'ях той **оббившись**... (П. Куліш).

Одежина на ньому благенька, а рукава **оббились, оббились**... (Ф. Малицький).

Максим горох посіяв в просі: що ж вийшло? — дітвора — іще й огуд не ссох — і просо витовкла, і **обнесла** горох (Л. Боровиковський).

Ей, Хівре!.. переліг лежить наш при дорозі: Ей, **оскубуть** горох наш зеленцем, — побач (Гулак-Артемовський).

Обскубли йому таки добре чуба (Словник Б. Грінченка).

Ввійшов старий у хату **обшматований**, побитий (Б. Грінченко).

Де це ти, — кажу, — так **обшарпав** одежу та замазався (І. Нечуй-Левицький).

Як з Городищ чумак пішов у Крим за сіллю. В дорозі нидіє двадцяту вже неділю. **Обшарпавсь** до рубця, в коломазь обліпився (Гулак-Артемовський).

Журись не журись (зелений гаю) — того не минути: еге! — як зашумлять вітри на тебе холодні — **обнесуть** вони, **обшматують** красу твою (С. Васильченко).

Гляди ж мені, щоб завтра вийшла на леваду **обшморгувать** буряки-висадки! (І. Нечуй-Левицький).

Обвіялись мої квіточки... залюбки вітрець **обшморгав** — замість іграшки (Г. Барвінок).

Увірвався з бантини (Словник Уманця і Спілки) — увірватися — тут упасти.

Урвався бас (Народна приказка). Так жартують з того, хто зазнав якоїсь невдачі.

Вона спустила очі додолу й почала пальцями **общипувати** гілочки нехворощі (І. Нечуй-Левицький).

Я оцю черешеньку й **общипала** (Словник Б. Грінченка).

Общипав я (ворон) твоє тіло, виссав твої жили (С. Руданський).

Але час минав, роки йшли — і кожний рік щось **общипував** з тої віри, з того запалу (М. Коцюбинський).

ОБРИДАТИ — див. НАБРИДАТИ

ОБРИС, КОНТУР

І не лише слова наказу, не темні **обриси** заграв нас повели із гір Кавказу аж до віслянських переправ (А. Малишко).

То заблищить у ньому яскрава зірка, то засвітяться **контури** сизуватої хмари (А. Шиян).

Виступили навпроти невиразні **контури** дубових стовбурів (В. Козаченко).

ОБРІЗУВАТИ, ОБКАРНАТИ, ОБКРАЮВАТИ, ОБСТРИГАТИ, ОБТИНАТИ, ОБЧИКРИЖУВАТИ, УРІЗУВАТИ, У/В, ВІД/ТИНАТИ

Став то в цьому салогоні й Грицько, і діло його було **обрізувати** жир і кидати у казан (Панас Мирний).

Він **обрізав** сигару спеціяльним ножичком, трохи розім'яв їй боки (Ю. Смолич).

Треба, каже, їй сії коси відрізати і голову **обстригти** (Г. Квітка-Основ'яненко).

Вона знала, що Михайла **обстрижуть**... і що піде від неї восени на два, три роки, а може й на віки (О. Кобилянська).

Добува блискучу шаблю віла, **обтинає** білую намітку (Леся Українка).

То вже крильця тих соколів... шаблями **обтяли** (С. Руданський).

Остап... вийняв ніж, поточив його об камінь і почав **обтинати** кружка Соломіїне волосся (М. Коцюбинський).

— А де ж суконця взять?..— Ми знайдемо! — він каже сам собі — Рукава трохи **обчикрижу**. Та й поможу журбі (Л. Глібов).

Урізав вовкові хвіст (П. Чубинський).

УРІЗУВАТИ — див. ОБКРАЮВАТИ

Утяв поли, доточив рукави (Народна приказка).

Не тримай з панами спілки, бо як твоє довше, то **втнуть**, а як коротше, то натягнуть (М. Номис).

Відтну тобі хвоста (О. Стороженко).

ОБРІЙ, ВИДНОКІЛ, (ВИДНОКОЛО), ВИДНОКРУГ, ГОРИЗОНТ, КРАЙНЕБО, КРУГОЗІР, НЕБОЗВІД, НЕБОКРАЙ, НЕБОСХИЛ

На **обрії**, ховаючись в імлі, ледь-ледь димки тремтять рожево-сині (В. Бичко).

Сонце сіло за **обрій** (Словник Уманця і Спілки).

Васильки у полі, васильки у полі, і у тебе, мила, васильки з-під вій, і гаї синіють ген на **видноколі**, і синіє щастя у душі моїй (В. Сосюра).

Країно! Як ширшає літ **виднокруг**, як повниться ділом, що ти тільки мариш (М. Бажан).

Сядем, пожуримось, потім пісень заспіваєм «Синій платочок», «Дніпро» і «Давай закурим»,— всі, що співали колись на Південному фронті в час, коли крилось сонце за димом похмурим, день перемоги займався лиш на **горизонті** (С. Крижанівський).

Далекі човни з вітрилами здавались великими білими метеликами, **горизонт** починав вабити непереможно (Леся Українка).

Обличчя споникле і горде: він дивився вперед, мов моряк у **крайнебо**, мов безсмертний у майбутнє (Ю. Мартич).

На західному **небозводі** велика чорна хмара (І. Франко).

Шумлять міста... А десь над ними у небі арками легкими цвіте мереживо мостів. Немов пожар на **небокраї**, од нього в барвах далина (В. Сосюра).

Грузовики не вперше входять в ніч, не вперше темінь бродить біля віч, уже не раз пожежа просвітляла повитий таїною **небосхил** (Л. Первомайський).

ОБРІК — див. ОБІЦЯНКА

ОБРІКАТИ(СЯ), ПОМІНИТИ(СЯ) — давати урочисту обіцянку щось зробити, виконати... Описовий зворот: Зарік положити, давати...

На заручинах... **обрікають** молодятам подарунки (Словник Грінченка).

Обрікається піти в Київ (Словник Уманця і Спілки).

Обрікувалась почепити рушник на хрест (Б. Грінченко).

Та вона мені **помінила** подарунок дати (Словник Грінченка).

Зарік положив не женитися (Словник Уманця і Спілки).

Зарік Богові **давати** (Словник Уманця і Спілки).

Див. — ОБІЦЯНКА. ОБІЦЯТИСЯ

ОБРУС — див. СКАТЕРТЬ

ОБРУЧИНИ. ЗАРУЧИНИ

Як відбулись **обручини**, то буде й весілля (Народна приказка).

Маруся: Сьогодні, здається, у мене **заручини** (О. Стороженко).

ОБРУЧКА — див. ПЕРСТЕНЬ

ОБРУЧАЛЬНИЙ. ШЛЮБНИЙ

Старенький піп бере **обручальний** перстень, одягає Ользі на середній палець (А. Шиян).

Хтось зірвав з мого плеча **шлюбну** квітку (О. Стороженко).

ОБРУШУВАТИСЬ — див. ОБУРЮВАТИСЬ

ОБРЮЗГЛИЙ, ОБРЕЗКЛИЙ, ОДУЖИЙ, ОДУТЛИЙ

Про людину з набряклим лицем.

Христя забачила перед собою з широким **обрюзглим** лицем і заспаними очима (Панас Мирний).

Сам (Кабашний) досиджує життя на причілку, насуплений, **обрезклий** (О. Гончар)

Ледве, ледве переносить ноги та **одутий**, аж посинів. Похмілля прокляте його мучило (Т. Шевченко).

Обірваний та **одутлий**, слонявся він по вулицях, випрохуючи у стрічних і поперечних копійки, щоб похмелитися (Панас Мирний).

Див. — НАБРЯКЛИЙ

ОБРЯД, ЧИН

Чумакування що? Се не козацтво. У чумаків тільки **обряд** козацький (Г. Барвінок).

Він нехтує наш батьківський **чин** (Словник Уманця і Спілки).

Після старої голови все марно пішло: ні порядку, ні **чину** (Г. Барвінок).

(В цьому прикладі йдеться про те, що після смерті старого всі обряди, звичаї «марно пішли»).

ОБСАПУВАТИ — див. ОБПОЛЮВАТИ

ОБСВІДЧУВАТИСЬ — див. ЗВИКАТИ

див. ЗВИЧАЙ, ЛАД, ПОРЯДОК

ОБРЯТУНОК — див. ОБОРОНА

ОБСЕЛЯТИСЯ, ЗАЛЮДНЮВАТИ(СЯ), ЗАСЕЛЮВАТИ, ОСАДЖУВАТИ(СЯ), ОСЕЛЮВАТИ(СЯ).

Жонатих стали **обселять** слободами (Словник Грінченка).

Степ **обселився** (Словник Грінченка).

Хутір скоро **залюднився**, а чи давно тут було всього дві хати (Словник Уманця і Спілки).

Позалюднювалися наші степи не скоро (Словник Уманця і Спілки).

Руки майстрів **заселили** пустиню навколо Єгипту (Леся Українка).

Наш край людьми **осадили** (Словник Уманця і Спілки).

Ой, **осадив** він три села людей: ой, одне село старими людями (Дума).

Батько мій був із самих найперших січовиків, що **осадилися** кошем на Чортомлику (О. Стороженко).

Кожен дехкан ішов за гуртом перевірити, чи не на кращому місці **оселяють** його сусіду (І. Ле).

Радюк покинув свій хутір і **оселився** в жінчиному домі у Журбаях (І. Нечуй-Левицький).

ОБСКАКУВАТИ, ОБСІДАТИ, ОБСТАВАТИ, ОКРУЖУВАТИ, ОТОЧУВАТИ

Набігши хутір чи містечко, татари **обскакували** їх зі всіх боків, виставляли сторожу, щоб не втекла жодна жива душа, й починали грабувати (П. Панч).

Захар Беркут ще раз обстав за тим, аби впустити монголів в Тухольську котлину і тут, **обскочивши** їх, вирізати або виморити всіх до ноги (І. Франко).

Ледве я в хату, а мене так усі й **обсіли**: куди та й куди ходила (Б. Грінченко).

Мене ж, старого, вороги **обсіли**, як у болоті з дітоньками качку (П. Куліш).

Вдень її **обсідала** дітвора, як п'ятеро горобців жовторотих (М. Коцюбинський).

Обсіли мене, як дрібні пташенята (Марко Вовчок).

Чоловіки з сокирами, молодиці й дівчата з відрами, діти з порожніми руками **обстали** лавою огняний тік (І. Нечуй-Левицький).

Фригійців **окружить** (І. Котляревський).

Громадяни **оточили** Кобзу і почали його розпитувати (О. Стороженко).

Б'ються, вже й заходить сонце, **оточили**, притиснули турків (Словник Уманця і Спілки).

ОСКУБАТИ — див. ОБПАТРУВАТИ, ОБРИВАТИ

ОБСЛІДУВАТИ, ОБСТЕЖУВАТИ

Комісія зібралась в Уч-Кургані, щоб на ранок вирушити **обслідувати** степ (І. Ле).

В такий грізний для республіки час йдуть люди від Ілліча, щоб під самим носом у Врангеля **обстежувати** та обмірювати дніпровські пороги (О. Гончар).

ОБСЛУХУВАТИ, ВИСЛУХУВАТИ, ПЕРЕСЛУХАТИ

Лікар його **обслухував** (Б. Грінченко).

Переслухав, що пан казав, тоді й каже (Народна казка).

Ще пастушком він не раз **переслухував** дідові перекази про карпатську минувшину (О. Кундзіч).

ОБСМАЛЕНИЙ, ОПАЛЕНИЙ, О(Б)ПАРЕНИЙ, ОПЕЧЕНИЙ, ОСМАЛЕНИЙ, ОШПАРЕНИЙ

Обсмалені обличчя вояцтв були чорні від сажі (П. Панч).

Панок наш верть за двері, як **обпарений**. З того часу й будинка отця Андрія обходить (Марко Вовчок).

Сам як **опарений** кричав (І. Котляревський).

Побачивши дідуся, хлопець скочив, як **опарений**, хотів утікати, але старий ухопив його за обшивку (О. Маковей).

Не клади присику до **опеченого**, бо воно й так болить (Народна приказка).

Семен теж притулився оддалік під **осмаленим** деревом (М. Коцюбинський).

Кричить, мов **ошпарений** (І. Котляревський).

ОБСМАЛЮВАТИ — див. ОБПАЛЮВАТИ

ОБСМИКУВАТИ(СЯ), ОБСІПУВАТИ

Обсмик мені свиту ззаду (Б. Грінченко).

Стахурський зняв шинель, почепив її на гачок і підійшов до столу, **обсмикуючи** піджак (Ю. Смолич).

— Ой, подивися, Василинко, чи гарно стоїть на мені юпка,—сказала Марія, повертаючись до Василини, — **обсмикай** на мені складки (І. Нечуй-Левицький).

Обсмикалася, тоді й пішла (Словник Уманця і Спілки).

Жінка, повільно **обсмикуючись** та обтрушуючись, підвелася, випросталася на повний зріст (О. Гончар).

Наш кравець, як приміряє, шиючи на когось одежину, то **обсіпує** її з усіх боків (Ф. Маківчук).

О(Б)СМІЮВАТИ, ВИСМІЮВАТИ

Народів волю, кровію политу, ми **осміять** нікому не дамо (І. Нехода).

Балабуха **обсміяв** самого себе, як поганого господаря (І. Нечуй-Левицький).

Див. НАСМІХАТИСЯ, ГЛУЗУВАТИ

ОБСНОВУВАТИ(СЬ), ОБПЛУТУВАТИ, ОБСОТУВАТИ

Павук **обснував** усі кутки (Словник Грінченка).

Обснувала (осінь) димами гори, заповнила мрякою яри (І. Франко, пер.).

Довелося Михайлові чимало пополазити по одеських покрівлях, поки **обснували** дротами все місто (В. Кучер).

Сергій аж шарпнувся, ніби розірвав м'яке й тепле павутиння почуттів, що почало **обсотувати** його (В. Козаченко).

Лиш чорнобрива Калина Несторієва не відзивалася, жалем серце **обсотувала** (М. Черемшина).

О(Б)СОРОМЛЮВАТИ(СЯ), ЗАСОРОМИТИ(СЯ), ЗАСТИДАТИСЬ, УСТИДЖАТИ, У(В)СТИДАТИ(СЯ)

Вона так відріже, так **обсоромить** усякого, що не знатиме, на яку ступити (Г. Квітка-Основ'яненко).

Щоб тебе побив несвітський сором, як ти нас **осоромив** (М. Номис).

Знаю я ту ніч прокляту, як **осоромляли** ви хату (Л. Гребінка).

Не бійся, серденько, не **осоромлю** ні тебе, ні себе (Г. Барвінок).

На диво розщедрився Гаркуша, щоб не **осоромитися** перед командиром (В. Кучер).

Кілька фотокореспондентів-журналістів украй **засоромили** дівчину (І. Ле).

А вона і осміхнеться, і **засоромиться** (Марко Вовчок).

Стала йому **устиджати** (П. Чубинський).

Чим мудрий **в(у) стидається**, тим дурний пишається (М. Номис).

Див. СОРОМИТИСЬ

ОБСТАВА, ОБСТАВИНА, ОБСТАНОВА, ОБСТАНОВКА

Про: 1) обладнання меблями якогось приміщення; 2) обставини, умовини, в яких перебуває людина.

Далі зростала в пам'яті **обстава** якоїсь чепурної теплої хати (С. Васильченко).

В театрі **обставини** дуже гарні, а останнє казна-що (Словник Уманця і Спілки).

Обстанова (на сцені) показує зсередини хату (Словник Уманця і Спілки).

Коли дівчина вийшла, він пройшовся по кімнаті, обдивився **обстановку** (С. Васильченко).

ОБСТАВИНА-И, ОБСТАНОВА, ОБСТАНОВКА, ОКОЛИЧНІСТЬ, ОТОЧЕННЯ, ПОЛОЖЕННЯ, СТАН, СТАНОВИЩЕ, СЕРЕДОВИЩЕ, УМОВИНИ

Умови, серед яких існує і діє суспільство, окрема група людей чи окрема людина.

Тут випали такі **обставини**, що в Гетьманщині чутно стало ремствування народу (Словник Уманця і Спілки).

Тодішні **обставини** не сприяли справдитися цьому замірові (Панас Мирний).

Франко заслаб ще дужче, пролежав удома тиждень в дуже важких **обставинах** (М. Коцюбинський).

Не моїх діл **околичності** (І. Котляревський).

При таких **обставинах** наступила Хмельниччина (П. Куліш).

Всім здалося, що він (начштабу) надто повільно і довго доповідав **обстановку**, ніби читав з цього приводу реферат (В. Кучер).

Діти — хлопчик і дівчинка — здивовані незвичайною **обстановою**, шептались поміж себе (М. Коцюбинський).

І я добре тямила, що «викресати» з нього ту іскру таки можна було б, тільки не при такому хатньому **оточенні** (Леся Українка).

На перервах Сашко гордо ходив довгим коридором в **оточенні** учнів (О. Донченко).

Положення Калиновича робилося чимраз прикріше (І. Франко).

В якому **середовищі** зростав, таким і духом дихатиме (Народна приказка).

Єдино щасливий **стан** народу (Словник Уманця і Спілки).

Шляхта опинилася в **становищі**, ворожому інтересам української маси (Словник Уманця і Спілки).

Такі склалися **умовини**, що я далі не міг працювати (Ф. Маківчук).

ОБСТРИГАТИ — ОБРІЗУВАТИ

ОБСТУПАТИ — ОБЛЯГАТИ

ОБСЯГ, ОБ'ЄМ, ОБШИР, РОЗМІР

Компоненти даної групи використовують: 1) коли йдеться про повноту знань людини; 2) про розмір чогось; 3) про космічний простір.

Математику знав Марко в значно більшому **обсязі**, ніж вимагає того середня школа (О. Копиленко).

Суне туча з-поза виднокруга **обсягом** у тридцять три версти (Л. Первомайський).

Щодо **об'єму** томиків, то справу цю з дорогою душею полишаю вам (М. Коцюбинський).

Народну мову не жарт осягнуть усю в її **обширі** (Словник Б. Грінченка).

Не знати, де кінець, а де початок тих **обширів** зелених та буйних (М. Рильський).

Прорвавшись крізь **обшир**, пожежа шугнула, мов сполох раптовий багрових комет (М. Бажан).

Слово — обшир — використано в значенні — повітряний простір.

Розправа прибрала **розміри** дуже обширні (Словник Уманця і Спілки).

ОБСЯГАТИ, ОБХВАЧУВАТИ, ОБХОПЛЮВАТИ

Вже німці міряли його (дуба), навколо втрьох ставши, **обсягли** руками (Леся Українка).

Чайченко в своїй статті **обсягає** не тільки галицьких поетів, але й загалом усіх письменників (І. Франко).

Чорна сукня міцно **обхвачувала** її повні плечі й зменшувала повну її постать (І. Нечуй-Левицький).

Верби по обидва боки греблі стали такі товсті, що їх трудно було **обхопити** вдвох (І. Нечуй-Левицький).

Дерево... розкидає коріння навкруги, **обхоплює** ним, мов гадюками, камінь (М. Коцюбинський).

Зашуміла хвиля, заклекотіла безодня, вода **обхопила** його зо всіх боків (І. Франко).

ОБТИНАТИ — ОБРІЗУВАТИ

ОБТІПАНИЙ, ГОЛОДРАБНИЙ, ГОЛОПУ-

ЗИЙ, ДРАНИЙ, ОБДЕРТИЙ, ОБІРВАНИЙ, ОБТРІПАНИЙ, О(Б)ШАРПАНИЙ, ОБШМАТАНИЙ, ПОДЕРТИЙ, ПОДРАНИЙ, ПОШАРПАНИЙ, ПОШМАТАНИЙ, ПОШМАТОВАНИЙ

Дану синонімічну групу використовують, коли йдеться про неприємний для зору зовнішній вигляд: 1) людини, зодягненої в стару, брудну, подерту одежу; 2) про старі напівзруйновані будівлі; 3) про інші дрібні речі тощо; 4) у переносному значенні.

Зубожіло село (Піски)... **обшарпане, обтіпане**... Тільки козачі хатки й біліють (Панас Мирний).

Позбиралась у город **голодраба** шляхта (О. Стороженко).

Голопузі ви пуцьверинки, а не козаки (О. Стороженко).

— Шинкарочко молода! Повір меду і вина. — Не повірю, не продам, бо на тобі каптан **дран** (Народна пісня).

Заманячив на пригорі якийсь хмурий **обдертий** будинок (П. Грабовський).

Парубок якийсь **обдертий** ходить з чередою (С. Руданський).

Повернувся **обідраний**, слабий, без грошей (М. Коцюбинський).

По вікнах — сумом оповиті — темніють оберемки шкільних букварів: старі, розбиті, **обтрінані** (С. Васильченко).

А вітер ганяє, а вітер гасає-шматує, ламає те бідне **обшарпане** дерево (С. Васильченко).

Нехай дощ і крізь **драну** свитину січе згорблену працею спину (Словник Уманця і Спілки).

От і Чіпка йде... Та й **обірваний** та **обшматований** який, господи (Панас Мирний).

Обірваний одяг висів на ньому клаптями (В. Кучер).

Убогі села, убогий **обшарпаний** люд (Словник Уманця і Спілки).

І сама ходила **обшматана**, і дочку водила **обідраною** (Панас Мирний).

Під скелею сидів чоловік у **подертій**, замащеній військовій одежі (А. Турчинська).

Оленка не ходитиме на свята у **подраних** чоботях (М. Коцюбинський).

Крізь витерті рукави **пошарпаної** свити світились лікті (М. Коцюбинський).

Одежа на ньому **пошматана** (Панас Мирний).

По ясному осінньому небу — вітер гонив **пошматовані** клапті брудних хмар (Ю. Смолич).

Пошматовані батогами спини, запалені ненавистю серця — ось що несуть із собою повстанці (С. Скляренко).

ОБТОПТАТИ(СЬ), СТОПТАТИ(СЬ)

За дорогу **припала пилом**, **обносилась**, **обтопталась** (Г. Барвінок).

Чоботи **стоптались** (Словник Уманця і Спілки). — Йдеться про взуття, яке через довгочасне його вживання стало непридатне для вжитку.

ОБТРІПАНИЙ — див. ОБТІПАНИЙ.

ОТРІПУВАТИ(СЯ), О(Б)ТРУШУВАТИ(СЯ), ОТРЯХАТИ

Зараз, татку! — озвалась вона; **обтріпалась** і побігла до хати (А. Свидницький).

Слово — обтріпувати — зрідка в живій розмовній мові використовують замість слова — обтрушувати.

Захар довго топтався, збивав, **обтрушував** сніг, обмітав рукавицею чоботи (К. Гордієнко).

Тепер киркою **обтруси** тоненькі корінці, обріж їх ножем та подай мені (М. Коцюбинський).

Вітрець устиг **обтрусити** росу з віт (І. Ле).

А я хлопців не просила, сама терен **обтрусила** (Народна пісня).

Він довго **обтрушувався**, чепурився (І. Нечуй-Левицький).

Та й піймав кицю за ухо, та й витяг на сухо (з води), отут, кицю, обсушись, отут, кицю, **обтрусись** (Словник Б. Грінченка).

Мою пісню пташки підхопили в гаю, **отряхаючи** роси крильми (В. Сосюра).

І обидва студеную росу **отрясали** (С. Руданський).

Отряс з неї (вишні) увесь цвіт (В. Стефаник).

— **Отрясаю** прах цього дому од ніг своїх! — промовив батько, виходячи з дверей (І. Нечуй-Левицький).

ОБТУЖУВАТИ, ОБГОЛОСИТИ, О(Б)ПЛАКУВАТИ

Обтужила покійного брата (Словник Уманця і Спілки).

Обголосили покійника всією ріднею (Ф. Маківчук).

Оплакала того парня, **оплакала**, потужила (П. Чубинський).

Як хто вмре з рідні, то його ніхто в світі краще не **обплаче**, як Катря (Словник Уманця і Спілки).

Але не час **оплакувать** руїни: пора відплати, помсти настає (П. Тичина).

ОБТУЛЮВАТИ — див. ОБГОРТАТИ

ОБТЯЖЕНИЙ, ВАЖКИЙ, ОБТЯЖЛИВИЙ, ПЕРЕВАНТАЖЕНИЙ, СУТУЖНИЙ, СУТЯЖНИЙ

Клониться дерево плодом **обтяжене** (І. Франко).

Я такий **обтяжений** службовою працею, що не маю навіть часу пройтися на свіжім повітрі (М. Коцюбинський).

Тільки настрій такий же безпросвітний та **важкий** (А. Головко).

Їжу подавала з якимось ледве помітним невдоволенням, і це було ознакою того, що роль домашньої господарки для Олімпіади Никанорівни була **обтяжливою** (Ю. Збанацький).

Перевантажений пароплав скрипів і стогнав, немов живе створіння (Д. Ткач).

Час пройшов дуже **сутужно** і втомно для мене (Леся Українка).

Берись дружно — не буде **сутужно** (Народна приказка).

Див. — ВАЖКИЙ, ТЯЖКИЙ

ОБТИНАТИ — див. ОБРІЗУВАТИ

ОБТЯЖУВАТИ, ЗАВАЖАТИ, ЗАТЯЖУВАТИ, ОБВАЖАТИ, ОБНАТУЖУВАТИ, ТЯЖИТИ, УТЯЖАТИ

1) Про все те, що може бути завадою, тягарем в житті людини, в її роботі; 2) в переносному значенні.

Див. — ЗАВАЖАТИ

Роботами їх **обтяжають**, плату їм належную собі беруть (Літопис Самовидця).

З двадцять разків доброго намиста **обтяжували** дівчині тоохи короткувату, але гнучку шию (О. Ільченко).

Андрій з Данилом лише мовчки зосередженою глянули на жінок... Кожного **обтяжували** свої думки (О. Копиленко).

Громаді і так вже **обтяжили** діряві кишені (Словник Уманця і Спілки).

Там на січі твоє щастя, не занось же туди мого серця, бо воно тобі **заважить** (П. Куліш).

Хліб в дорозі не **затяжить** (Народна приказка).

Земля яловіє, а він плату накидає та **обважає** нас (Словник Уманця і Спілки).

Обнатужувати(ся) роботою (Б. Грінченко).

Тяжить роботою, як хазяїн наймита (Народна приказка).

Дорога **утяжувала** (Б. Грінченко).

ОБУВ, ВЗУТТЯ, ОБУВ'Я, ОБУТТЯ, УЗУТТЯ

Ноги терпли, мряка покривала одежу холодною росою, вона затікала в **обув** (М. Коцюбинський).

Здійми **обув** буденних турбот, приступи сюди сміло (І. Франко).

У неї ні одежі теплої, ні **узуття** як слід (Панас Мирний).

Недостоєн я розв'язати ремінь **обув'я** його (П. Куліш).

Обуття подерлось: батько купить нове (Народна приказка).

ОБУВАННЯ, ВЗУВАННЯ

— Чого ти, наймитку, так рано встаєш? — Та я то **обуванням**, то одяганням надолужу... (М. Номис).

За одягання та **взування** грошей не платять (Народна приказка).

ОБУВАТИ(СЯ), ВЗУВАТИ(СЯ), НАБУВАТИ(СЯ), НАЗУВАТИ, (У)ОЗУВАТИ(СЯ)

Він мене **обував** (Б. Грінченко).

Обувся, одівся, підперезався, та й зовсім зібравсь (Народна приказка).

Та **взуй** жовті черевички, пошукай своєї сестрички (Народна пісня).

Павлусю! Ну ж **взувайсь** у чобітки — в Чернігів їдемо (П. Тичина).

Назула без панчіх патинки (І. Котляревський).

Шкапові чобітки **назув** (І. Котляревський).

Хапається Чіпка, чоботи **набуває**, рядном напинається (Панас Мирний).

Чобіт мялий — не **набувається** (Б. Грінченко).

Ізвечора русу косу чесала, а опівночі черевички **озувала** (Народна пісня).

Чи чобіт добуває, чи в постоли **озувається** (А. Метлинський).

ОБУДЖАТИ, БУДИТИ, ЗБУДЖУВАТИ(СЯ), ПОБУДЖАТИ, ПОБУДИТИ, ПОКУРАЖИТИ, ПРОБУДЖУВАТИ(СЬ), ПРОБУРКУВАТИ(СЬ), РОЗБУДЖУВАТИ, РОЗБУРКУВАТИ(СЬ)

Див. — БУДИТИ(СЯ)

Тихо і рано було, як Остап уїхав у місто, так ще тихо, що його кінь вороний тупою своєю **обуджав** людей (Марко Вовчок).

Вона не спить, бо соловейко **будить** (Леся Українка).

М а в к а: А хто мене **збудив** (Леся Українка).

А щоб **збудить** хиренну волю, треба миром, громадою обух сталить та добре вигострить сокиру — та й заходиться вже **будить** (Т. Шевченко).

За кілька хвилин тупотіння кінських ніг по твердій дорозі **збудило** Емене з задуми (М. Коцюбинський) — переносне значення.

Устає Василева мати, усю свою челядь **побуджує** (П. Чубинський).

Побудив усіх братів (М. Драгоманов).

І навіщо **покуражив** дітей, хай би ще спали (Ф. Малицький).

За туманами сурми сурмлять і відлунюють сині бори, і, в окопах народжена, пісня **пробуджує** тишу (М. Руденко) — переносно.

З того німого забуття, з того... сну **пробуркали** його нестримний регіт і біганина дівчат (Панас Мирний).

Нерано дочку **розбудила** (П. Чубинський).

Гук і галас **розбуркали** його (О. Стороженко).

ОБУЗА, ГЛОБА, КЛОПІТ, МОРОКА, ТЯГАР, ТЯГОТА

Зібралася нас ціла **обуза**, чим я вас у світі Божому й годуватиму всіх (Ф. Маківчук).

Та й **глоба** оці діти (Словник Уманця і Спілки).

Не мала баба **клопоту**, так купила порося (Народна приказка).

Оце ще **морока** на мою голову (Ф. Маківчук).

Свому серцю, моїй душі **тяготи** не чини (Словник Б. Грінченка).

Не для того я співаю, що гаразд ся маю: тяжкий **тягар** на серденьку — я го ся збуваю (Словник Б. Грінченка).

ОБУМОВЛЕНИЙ, ЗУМОВЛЕНИЙ
ОБУМОВЛЮВАТИ, ЗУМОВЛЮВАТИ

Вивчення Нечуєм-Левицьким літератури різного ідейного спрямування було одним з факторів, що **обумовили** суперечності його світогляду (Історія української літератури).

Реалістичні тенденції Пушкіна **обумовлювались** його культом людського розуму, твердістю його мислення («Літературна газета»).

Долю книги **зумовлюють** в однаковій мірі якості книги і якості читача — його вдача, інтереси й смаки (Ю. Смолич).

ОБУРЕНИЙ, ЗБАЛАМУЧЕНИЙ, ЗРУШЕНИЙ, РОЗБУРХАНИЙ, ЗБУРЕНИЙ, СКАЛАМУЧЕНИЙ, СТУРБОВАНИЙ, СХВИЛЬОВАНИЙ

Дану синонімічну групу використовують для змалювання порушеного душевного спокою, душевної рівноваги людини, для опису неспокійної води, маси, рослин.

Іду полем чистим, гляну оком бистрим, — **филюються** жовті ниви житом колосистим (П. Куліш).

Налягаючи на праву ногу, поспішавсь різник і вів за собою довгу низку **обурених** і завзятих родичів (М. Коцюбинський).

Обурена совість народу не може мовчати (М. Нагнибіда).

Збаламучений почутою новиною, він не знав, що ж йому робити (Ф. Маківчук).

Що мені чинити, що робити?.. — бігає по хаті **збурений** Макар Іванович (М. Коцюбинський).

Довгий час мало-помалу приспав **розбурхані** страсті (Г. Барвінок).

Панас якусь хвилину мовчить, **зрушений**... Далі говорить голосом тремтячим (Леся Українка).

Прийшов додому такий **скаламучений**, що й не пізнати (Ф. Маківчук).

ОБУРЕННЯ, ГНІВ, РЕМСТВО

На тварі і в очах у його палало **обурення** проти того вчинку (Словник Уманця і Спілки).

Вбивство парламентарів викликало хвилю гніву й обурення серед наших військ. (О. Гончар).

Господи! **Ремства** прости мені гріх (Я. Щоголів).

ОБУРЮВАТИ(СЯ), ОБРУШУВАТИСЬ, РЕМСТВУВАТИ

Бути гнівно незадоволеним чимось, на когось, з чогось — якоїсь дії, вчинку.

Він все більше переймався тим, що більше **обурювало** його проти підлих заходів (Словник Уманця і Спілки).

Чого він так **обурився** на його (Словник Уманця і Спілки).

Трохим обманним шляхом хотів узяти в неї гроші, і це **обурило** Софію (А. Шиян).

Жінки в один голос **обурювалися** з того, що Кулик одмовився косити й зажадав собі легшої роботи (С. Журахович).

Уся ватага його **обрушилась** та збунтувалась (Словник Б. Грінченка).

Час уже й на татар наступати, та князі все вичікували... Воїни глухо **ремствували** (А. Хижняк).

Див. ПАДАТИ, РУЙНУВАТИСЯ

ОБУТИЙ, ВЗУТИЙ, ЗОБУТИЙ, ОЗУТИЙ

Усе то була ватага, вигодувана чужою працею, **обута** й зодягнена чужими руками (Панас Мирний).

Місяць лютий питається, чи добре **обутий** (М. Номис).

Взутий, а слід босий (Народна приказка).

Діти **зобуті**, зодягнені (Словник Уманця і Спілки).

Озутий в драні постоли (І. Котляревський).

ОБУТРИТИСЬ — див. СВІТАТИ

ОБУЧАТИ — див. НАВЧАТИ

ОБХАЮЧУВАТИ — див. ПРИБИРАТИ

О(Б)ХВАТ, ОБІЙМА, ОБІЙМИЩЕ

Дуби в п'ять **обхватів**, липи, як величезні шатри, сплітались у верхів'ях гіллям (П. Панч).

Дуб товстий, мабуть, **обіймищів** два або три буде (П. Куліш).

ОБХОДИТИ, МИНАТИ

Компонент «обходити» має два наголоси, які й розрізняють його на кілька значень.

Слово обходити — з наголосом на другому складі може визначати: 1) обходити, йдучи чи їдучи в напрямі проти когось, чогось, минаючи тощо; 2) обходити з метою відвідати чи перевірити когось, щось; 3) обходити з чаркою питва багатьох людей, переважно гостей; 4) обходити — обдурювати когось з хитруванням, лукавством; 5) обходити — цікавитись стосовно до когось, чогось. З цим же значенням компонент обходити використовують із заперечною часткою НЕ.

Компонент обходити — з наголосом на третьому складі визначає: відвідати з різною метою багато місць, людей.

На сонячній стороні рів уже висох так, що

не треба його **обходити** (П. Козланюк).

Біля високого кущa ліщини він подав знак мовчати і навшпиньках **обійшов** кущ (О. Донченко).

Пароплав **обходив** мис, і потроху відкривалося на пологому березі велике село (С. Ковганюк).

Не тільки чоловік, було, похваляється людям мною, а й сусіди, спасибі їм, не **обходили** добрим словом (Г. Барвінок).

Подає (воєвода) руку Гільді, інші подають своїм дамам,і всі **обходять** залу повільним урочистим темпом (І. Кочерга).

Пархоменко почав **обходити** різні відділи постачання (П. Панч).

Кухоль з горілкою **обходив** натовп і щиро світив денцем до сонця (П. Панч).

Максим **обійшов** по третій. Після третьої розв'язалися язики (П. Мирний).

Остапчук гадав, звісно, що Василя, «мужика необразованого», легко **обійти** на суді буде можна (А. Тесленко).

Микола: Кого то **обходить**, що ми їмо, що варимо, чи ситі, чи голодні? (І. Франко).

Присцілла: Тим-то і ми, жінки, повинні бути на зборах, бо нас **обходить** сеє близько (Леся Українка).

Він порається біля своєї тарілки з таким байдужим виглядом, немов розмова за столом його зовсім не **обходить** (Л. Смілянський).

Не дурно ж він терся щось з місяць у Гетьманському; оббивав у старшини пороги: недаром своїми ногами **обходив** кожну хатку в Пісках (Панас Мирний).

ОБХОДИТИСЬ, ПОВОДИТИСЬ, ПОЛІТИКУВАТИСЯ, ПОСТАВИТИСЬ, СТАВИТИСЬ

Буде на неї дивитися з презирством, **обходитись** з неповагою (І. Котляревський).

Якби ти ласкою **обійшовсь** зо мною, то я б нагодувала тебе (І. Котляревський).

День ясний перед Ганною, лагідно сьогодні чоловік **обійшовся** з нею (К. Гордієнко).

Марина була смілива й проворна. Без неї не **обходилась** на селі ніяка гулянка (І. Нечуй-Левицький).

До всього чоловік звикне, без усього **обійдеться**, а без хліба — годі **обійтися** (М. Коцюбинський).

Лушня дежав та радів, що так діло **обійшлося** (П. Мирний).

Генерал знає, що вола треба добре призвичаїти, щоб, коли скажеш: «ший!» — він шию підставив. А поки то він **обходиться**, — треба його силою неволити (Панас Мирний).

Скрізь пішла чутка, як він **поводився** з першою жінкою (І. Нечуй-Левицький).

Вони добре між собою **поводяться** (Словник Уманця і Спілки).

Вони **політикуються**, а нишком чигають один на одного (П. Куліш).

Русевич до пропозиції Розенберґа **поставився** скептично, відмахнувся від неї (Ю. Шовкопляс)

ОБХОПЛЮВАТИ, ОБХВАЧУВАТИ, ОБЧЕПИРИТИ

Обхопила його руками (Б. Грінченко).

Верби по обидва боки греблі стали такі товсті, що їх трудно було **обхопити** вдвох (І. Нечуй-Левицький).

Дерево... розкидає коріння навкруги, **обхоплює** ним, мов гадюками, камінь (М. Коцюбинський).

Тільки не веселі, а смутні думки **обхопили** материну голову (П. Мирний).

Небо, наче море, землю **обхватило** (Я. Щоголів).

Обчепирила його руками і ну просити та молити (І. Рудченко).

ОБЦЕНЬКИ (не плутати з близькими за значенням словами: БРАТКИ, ДАВИЛЬЦЕ, ДЖЕРМЕЛО, КЛІЩІ, ЛУСКАЧ, ЩИПЦІ)

Обценьки — інструмент, яким користуються чоботарі, теслярі, слюсарі для витягування ґвіздків тощо.

Братки — у ковалів та слюсарів, щоб брати гаряче вугілля.

Давильце — щипчики для роздавлювання горіхів.

Джермело — невеликі щипці, якими користуються чабани, витягаючи черву із ран у овець.

Кліщі — ковальський струмент.

Щипці — ковальський струмент переважно; вякористовують і в господарстві.

Обценьками з нього слова не витягнеш (І. Франко)

Олег вийняв з кишені **обценьки** і другою рукою взявся за замок (О. Донченко).

Важкі почування давлять, наче **обценьками**, її серце (П. Мирний).

З **братками** рук не попечеш (Народна приказка).

Зуби повипадали, а **давильця** нема, отак і стоять мої оріхи цілими (Словник Уманця і Спілки).

Джермело у чабанів, щоб витягати черву у овець (І. Манжура).

Коли не коваль, то й **кліщів** не погань (М. Номис).

Хома не чув утоми. Його руки, наче залізні **кліщі**, крутили мідяні труби (М. Коцюбинський).

Лускач на горіхи (Словник Б. Грінченка).

Візьми **щипці** та зніми з свічки... (нагар) (Словник Уманця і Спілки).

ОБЦІЛУВАТИ — див. ЦІЛУВАТИ

ОБЦЯЦЬКОВАНИЙ, ЗАКВІТЧАНИЙ, ОЗДОБНИЙ, ОЗДОБЛЕНИЙ, ОЗДОБЛЮВАЛЬНИЙ, МЕРЕЖАНИЙ, ПОЦЯЦЬКОВАНИЙ,

ПРИКРАШЕНИЙ, ЦЯЦЬКОВАНИЙ, ЦВЯХОВАНИЙ

На тій булаві шапка-невидимка, дорогоцінними камінчиками у п'ять рядів **общяцькована** (Народна казка).

Невеличке, **заквітчане** в зелені, село розкинулось понад Убортю (А. Шиян)

Увечері, мов зоря тая, Марія з гаю виходжає **заквітчана** (Т. Шевченко).

Городи людині, святинями божими вельми **оздобині** (Літопис С. Величка).

Водничок липовий, увесь горорізьбою **оздоблений** (Словник Уманця і Спілки).

Мережані ярма (І. Рудченко).

І там степи, і тут степи, та тут не такії: руді, руді, аж червоні, а там голубії, зеленії, **мережані** нивами-ланами, високими могилами, темними гаями (Т. Шевченко) — переносно.

Циганки повбирані у червоні сукні, **поцяцьковані** чорними та зеленими квіточками (І. Нечуй-Левицький).

Так, сумніву не може бути — він мій синок, цей вихрястий **поцяцькований** шрамами, маленький вуличний забіяка (Ю. Збанацький).

Їх розмова була вся безперестанку **поцяцькована** жартами та приказками (І. Нечуй-Левицький) — переносно.

Коло Чапая збирався потроху увесь його загін. **Прикрашені** бойовими синицями і гулями... стояли бійці (Ю. Яновський).

Дванадцять ставників з білого воску, штучно **цяцькованих** золотом (І. Нечуй-Левицький).

ОБЧАСТУВАТИ, ПОЧАСТУВАТИ, ТРА(Х)КТУВАТИ, УГОЩАТИ, ЧАСТУВАТИ див. ГОСТИТИ, БИТИ

Уже всіх багатших **обчастували** (П. Чубинський).

І зараз попросивши в хату, горілкою **почастував** (І. Котляревський).

Мусій **почастував** Юрка хлібом та ще теплою кавою з пляшки (П. Козланюк).

Он Васька, моторист головного конвейера, напам'ять всього «Онегіна», як з книжки, рубає та ще й «Дівою Орлеанською» на закуску **почастує** (І. Ле) — переносно.

Череваниха їх (гостей) **трактувала** (П. Куліш).

Сват того не чує, охоче **трактує** (Словник Б. Грінченка).

Один одному радили, **угощались** посідали (П. Тичина).

Єсть у мене отець-мати, будуть шанувати, медом, вином козаченька будуть **частувати** (Народна пісня).

ОБЧЕПИРІТИ — див. ОБХОПЛЮВАТИ

ОБЧИКРИЖУВАТИ — див. ОБРІЗУВАТИ, ОБЧУХРАТИ, ОБЛАМУВАТИ, ОЧУХРАТИ

Обчухрав всі дерева (Словник Уманця і Спілки).

Поля зрили гранати, ліс **обчухрали** уламки снарядів, шрапнель і кулі (О. Десняк).

Вільшанські схизмати по три сім'ї, по чотири живуть у одній хаті. Ми це знаєм, бо ми самі їх **очухрали** (Т. Шевченко).

Обчухраю тобі оцією палицею боки (І. Нечуй-Левицький).

Що дядькові пройшло, ти не роби, небоже, щоб крильця хто не **обчухрав** (Є. Гребінка).

Під Москвою ми йому **обчухрали** боки. На приволзьких берегах в грізнім бойовиську — посікли ми на шматки гадину фашистську (С. Олійник).

У мене діти **обчухрали** всі груші в саду (Б. Грінченко).

Отож, коли бузок розцвітав, дітвора **обламувала** кущі (О. Донченко).

І била, і ще битиму!.. От побіжи-но мені ще раз до лісу з панною, то я об тебе віника **обламаю** (Леся Українка).

Обламався із вагою віз чийсь під мішками (С. Олійник).

Оженився, як на льоду **обломився** (Народна приказка).

ОБШАРПАТИ — див. ОБРИВАТИ

ОБШАРЮВАТИ — див. ОБШУКУВАТИ

ОБШАХРАТИ — ОГРАБУВАТИ

ОБШИР — див. ПРОСТІР

ОБШМАТАНИЙ — див. ОБТІПАНИЙ

ОБШМАТУВАТИ - див. ОБРИВАТИ

ОБШМОРГУВАТИ — див. ОБРИВАТИ

ОГНИЩЕ (ВОГНИЩЕ), ВАТРА, КОСТЕР, БАГАТТЯ

Над річкою Синюхою **огнища** горіли, ой вже ж наші козаченьки без харчів змарніли (Народна пісня).

Квітки пахнуть, ясним ранком соловейко свище, край дороги догоряє забуте **огнище** (Словник Уманця і Спілки).

На **огнищі** не швидко виросте трава (Б. Грінченко) — у цьому прикладі — місце, де було вогнище.

Той збирає хмиз, той тре сухе поліно об поліно, аби огню здобути — розкласти веселу **ватру** (М. Рильський).

Сипле іскри малинові піонерський наш **костер** (А. Малишко).

Він дім згадав, і **огнище**, і втіху, і добрий труд, і дружбу, і сім'ю (М. Бажан).

Усі вони грілися біля одного **вогнища**, кожен брав звідти світло і тепло. **Огнище** те любов до країни своєї, до свого народу (М. Коцюбинський).

Велів **багаття** розводить, щоб флот троянський іспалить (І. Котляревський).

ОГЛЯДАТИ — див. ДИВИТИСЬ

ПОДИВИТИСЬ, РОЗДИВЛЯТИСЯ, ОГЛЯДІТИСЬ, КИНУТИСЬ, СПОХВАТИТИСЬ

Тепер у дворі гості, ніколи й **оглядітися** за мною (Марко Вовчок).

Оглядівся, як наївся (**Народна приказка**).

Кинувся я до грошей, аж їх уже нема (Ф. Маківчук).

Спохватився, аж сокиру забув (Словник Уманця і Спілки).

Спохватився, та пізно (Народна приказка).

ОГЛЯНУТИСЬ, ЗЖАЛІТИСЬ, ПОЖАЛІТИ

Потім **оглянулись** і люди на нас і драночок мені назносили (Г. Барвінок).

Зжалівся, як вовк над поросям: від'їв ніжки та й плаче (М. Номис).

Пожалійте сиротину та й не вводьте в славу (Народна пісня).

ОГНЕННИЙ — див. ЩИРИЙ, БЕРУЧКИЙ

ОГОВТАТИСЬ — див. ЗВИКАТИ

ОГОНЬ, БАГАТТЯ, ВОГОНЬ, ОГЕНЬ.

Старий викресав **огню** (Марко Вовчок).

Цигани... шатро край шляху розп'яли, **огонь** чималий розвели, круг його посідали (Т. Шевченко).

Ще здалека побачив (Чіпка): блищав **огонь** у вікні його хати (Панас Мирний).

Огонь була — не дівка!.. Мати любила мене — душі не чула (Панас Мирний).

Випили ще, ще... **Очі** в Чіпки налилися кров'ю, в чоловічках засвітили **огні**... (Панас Мирний) — переносно.

Червона шапочка як **огень** (Словник Б. Грінченка).

Довгі години просиджували ми коло **вогню** (П. Вершигора).

Пурпуровими **вогнями** нам новий сіяє час (М. Рильський).

ОГОРНУТИЙ — див. ОБКУТАНИЙ

ОГОРОЖА — див. ЛІСА

ОГОРЧАТИ(СЯ), ЖУРИТИ(СЯ), ПЕЧАЛИТИ(СЯ), СМУТИТИ(СЯ), СУМУВАТИ

Описові звороти: **завдавати болю, жалю**, прикрості, смутку, туги.

Чи вам дочки, чи вам синочки гірке слово сказали? Чим вони вас **огорчили?** (В. Милорадович).

Думаю: як його й **огорчити** їх. А їм мене й не жаль (Г. Барвінок).

Загубив — не **огорчайся**, **знайшов** — не радій (Народна приказка).

Та не жур мене, моя мати, бо я й сам **журюся**, як вийду я за ворота, од вітру валюся (Народна пісня).

Не гоже ти, отце робиш, Іване, **печалиш** батька (О. Федькович).

Вийду їй назустріч, а ніде нікого, тільки дерево шумить і **печалиться** (М. Стельмах).

Чого тобі **смутитись**, не знать чим (Марко Вовчок).

Чого тобі, мій синочку, **сумувати**, і серцю неньки **туги завдавати** (Словник Уманця і Спілки).

Нащо чужу цілувати, своїй **болю завдавати** (Народна пісня).

Нащо чужу цілувати, своїй **жалю завдавати** (Народна пісня — інший варіант).

Не жахайся, і в **смуток** дуже **не вдавайся** (І. Котляревський).

Не грайте, моєму серцю **туги не завдавайте** (С. Руданський).

Ой не плачте, не журіться, **в тугу не вдавайтесь** — заграв мій кінь вороненький, назад сподівайтесь (Народна пісня).

Див. ЖУРИТИСЯ.

ОГОРОЖА, ОГРАДА — див. ЛІСА, ТИН

ОГРИЗОК — див. НЕДОГРИЗОК

ОГРІХ, КОЗА, ЧУБ.

Огріх — результат недбайливого обробітку — пропуск невеличкої частини ґрунту під час оранки.

Коза, чуб — результат недбалої роботи косаря, який лишає кущики пропущених стебел — «козячі хвости».

Слово огріх використовують і в переносному значенні.

Хто не оре, той **огріхів** не робить (Народна приказка).

Трактористів гріх — на полі **огріх** (Народна приказка).

Косар косить, а за ним по полю **кози** гуляють (Фольклорний матеріал).

А в косовицю який він беркий: нігде на траві ні **чуба** не покине, не косить, а голить (Словник Уманця і Спілки).

ОГРУДДЯ, ПОГРУДДЯ

Він (лікар) нахилився до рота, потис **огруддя**, зробив інші маніпуляції, щоб стимулювати дихання (Ю. Смолич).

Широке **погруддя** навхрест перев'язане портупеєю (Н. Рибак).

ОГРЯДНИЙ, ГЛАДКИЙ, ГЛАДУН, ГОДОВАНИЙ, ЖИРНИЙ, ОПАСИСТИЙ, ПОВНОТІЛИЙ, СИТИЙ, ТІЛИСТИЙ, ТОВСТИЙ, ТОВСТОПУЗИЙ

Огрядний високий парубок (Марко Вовчок).

Хоч низенька, так **огрядненька** (Народна приказка)

Он щось за **огрядна** молодиця, не дивлячись на холод, у легенькій юпчині тягне воду з колодязя (Панас Мирний).

Боже батьку! Дай грошей шапку і жінку **гладку** (Народна приказка).

Перед очима в Панаса невідступно стояла кумедна постать **гладкого** пана в постолах (М. Коцюбинський).

Гладкий, аж шкура тріщить (М. Номис).

Гладкий і в шкуру не втовпиться (Фольклор).

Гладун повертається, як ведмідь за горобцями.

За богами — панства, панства в серебрі та златі! Мов кабани **годовані**, пикаті, пузаті!.. (Т. Шевченко).

Оце **годований** кабан, оце ледащо — щирий пан (Словник Уманця і Спілки).

Восени птиця **жирна** вигулюється (А. Шиян).

Диво, що **жирний** бик до роботи привик (Словник Б. Грінченка).

На його **опасистому**, круглому обличчі з чорним закрученим вусом блищала щаслива усмішка солодкого сну (М. Коцюбинський).

Упрілий **опасистий** виконроб тільки руками розводив (Я. Баш).

Видно, була вона колись струнко́ю, але роки вже зробили її **повнотілою** (Ю. Збанацький).

Ситий баран пасеться (І. Рудченко).

Тілиста рука **товстопузого** Потаповича (Панас Мирний).

Дівка здорова, **огрядна, тілиста** і свіжа на виду (І. Нечуй-Левицький).

Живіт **товстий**, а лоб пустий (М. Номис).

ОГУДА — див. ГАНЬБА

ОГУДЖАТИ, ОБМОВЛЯТИ, ОБНОСИТИ, ОСЛАВЛЯТИ, ХАЯТИ, ХУЛИТИ.

Компоненти даної синонімічної групи використовують для висловлення негативної думки про когось.

Див. — ГУДИТИ.

Рай та й годі! А для кого? Для людей. А люди. Не хотять на його й глянуть. А глянуть — **огудять** (Т. Шевченко).

Аби ми людей не **обмовляли** і не ославляли перед людьми (Словник Уманця і Спілки).

Свого ледачого не хвали, чужого доброго не **хай** (Народна приказка).

Примітка. Слово **хаяти** в розмовній мові часто використовують з префіксом -о-. Префіксована форма — **охаювати** — залежно від контексту може визначати: **огуджувати, прибирати, чепурити.**

ОГУЛИТИСЯ — див. ПОМИЛЯТИСЬ

ОГУЛОМ — див. РАЗОМ

ОГУРНИЙ — див. УПЕРТИЙ

ОГУРЯТИСЯ — див. УПИРАТИСЯ

ОДВОРОТНИЙ, ВІДВОРОТНИЙ, БРИДКИЙ, ГИДКИЙ, ГИДОМИРНИЙ, ГИДОСВІТНІЙ, ГИДОСНИЙ, ГИДЮЧИЙ, ОГИДНИЙ, ОСОРУЖНИЙ, СТИДКИЙ

1) Переважно негативна зовнішня оцінка; 2) про смакові якості.

Дивитись не хоче на його — якийсь **одворотний** став їй (С. Васильченко).

Відворотне таке воно на смак (Словник Б. Грінченка).

Стецько **стидкий**, Стецько **бридкий**. Цур тобі, відчепися (Г. Квітка-Основ'яненко).

Гидкий, як поплазка (М. Номис).

Та й вибрала ж якогось **гидомира!** (Д. Яворницький).

Така **гидосвітня**, що й кінця нема (Б. Грінченко).

Таке **гидке**, що й глянути на його не хочеться (Б. Грінченко).

Дарма, що **огидний**, та з лиця води не пити (Фольклорний матеріал).

Гидко дивитись на нього... Який він мені **осоружний** (Словник Уманця і Спілки).

ОДВІЧНИЙ — див. ВІЧНИЙ

ОДВІЧНО — див. ВІЧНО

ОДЕБЕЛІТИ, ЗАВМЕРТИ, ЗАСТИГНУТИ, ОДЕРЕВ('ЯН)ІТИ, ОКАМ'ЯНІТИ, ОСТОВПЕНІТИ, ОСТОВПІТИ, ОТЕТЕРІТИ, ОТЕРПНУТИ, ОТОРОПАТІТИ, ОТОРОПІТИ

Одебеліла Петріїха, побачивши того страшного чоловіка (І. Франко).

Данило **застиг** на місці, права рука прикипіла до держака меча, а лівою сперся на стіл та й завмер (А. Хижняк).

Стрілець, мов ошарашений, ускочив у світлицю і біля порога **остовпів** (А. Хижняк).

Почуваю: щось обмерло, щось усохло в мені, **окам'яніла** якась частина моєї душі (С. Васильченко).

Микола: А знаєш, я як його (жандарма) побачив, то зразу **одеревів** на місці (І. Франко).

Як побачу — втішаюся, аж **остовпенію**, а як прийде розставатись, аж серденько мліє (Народна пісня).

Малий Мирон так і **остовпів** з переляку (І. Франко).

Як мені сказано: одягайся, так я і **отетеріла** (Г. Барвінок).

Як побачив вовка — **отерп, одерев'янів**, а шапка на самому чолопочку (Словник Б. Грінченка).

Я як йому розказав, що там діється, — так він так і **оторопатів** (Б. Грінченко).

Як побачив, то так і **оторопів**, що і язиком не ворухну (Фольклорний матеріал).

ОДЕЖА, МАНАТКИ, НАРЯД, ОДЕЖИНА, ОДІННЯ, ОДІВ(А), ОДІЖ, ОДЯГ, ОДЯГАЙЛО, СТРІЙ, УБРАННЯ, ШАТИ

Але завтра він вже скине військову **одежу** — треба починати знову мирне життя (Ю. Смолич).

Із спання та лежі не буде **одежі** (Народна приказка).

Того ж самого дня забрала вона, які подарував панич, **манатки** (П. Мирний). — Слово «манатки» належить до згрубілої лексики.

Пошануй **одежину** раз, вона тебе десять раз (М. Номис).

Е, ні, це не той, не в такій **одіві**, як той, що мене грабував (Б. Грінченко).

Грошей треба було для обуви, для **одіва** (Б. Грінченко).

Перебралась віла на туркеню, в просту **одіж**, мов яка селянка (Леся Українка).

Гетьман був у простому хатньому **одязі** (П. Панч).

Лахматину де найде, приволоче; тим і пригріє своє тіло. А то нічого нема, неодягнені ходять, **одягайла** того у орди не було (Словник Б. Грінченка).

Обозний кріпко лаявся й підганяв, щоб не стати в половиннім **строї** перед очі ясновельможного (О. Ільченко).

Чи бачиш, як ми обідрались? **Убраннє**, посполи порвались? (І. Котляревський).

Чого чорт плаче? — Що панам **убрання** не настаче (М. Номис).

Наші лати переходять панські **шати** (М. Номис).

В **шатах** зелених вийшли дівчата, в косах студені роси-перлини (М. Рильський).

ОДЕНКИ, ГУЩА, ОСАДОК, ПОДЕНКИ, ФУС(А), ЧВИР(А) — рештки рідини, що лишаються чи осідають на дно посуду.

Оденками ситий не будеш (Народна приказка).

Тільки на денці **гуща** зосталась (І. Рудченко).

Вода у склянці встоялась, на дні лишився невеличкий **осадок** (Фольклор).

Зостались тільки **поденки** у діжці (Словник Уманця і Спілки).

ОДЕРЕВ'ЯНІТИ — див. ОДЕБЕЛІТИ

ОДЕРЖУВАТИ — див. ОТРИМУВАТИ

ОДИНЕЦЬ, ОДИНАК, ОДИНАЧКА, ОДИНИЦЯ, ОДИНЧИК. Про єдину дитину (хлопця чи дівчину) в сім'ї.

От тепер то хоч і вмерти, **одинця** женити (Словник Б. Грінченка).

З **одинака** рідко що добре буває (Народна приказка).

Батько й мати любили мене, **одиначку** (Г. Барвінок).

У вдовиці коло ставу хатина старенька, у вдовиці **одиниця** дочка молоденька (Словник Уманця і Спілки).

Тим я тебе полюбила, що в батька **одинчик** (Б. Грінченко).

ОДИНОКИЙ, БЕЗРІДНИЙ, ОДИНАК, ОДИНЕЦЬ, САМОТНІЙ

Тяжко, діти, вік **одинокому** прожити (Т. Шевченко).

Тяжко на чужині **безрідному** проживати (М. Максимович).

Я в світі **одинак** бездітний і старий (Переклад М. Рильського).

Вони хоч проміж себе гуторять, а мені, **одинцеві**, та й ні з ким (Г. Барвінок).

Підкрадешся, наробиш лиха, запалиш рай мій **самотній** (Т. Шевченко).

ОДИНОЦТВО, ОДИНОКІСТЬ, САМОТА, САМОТИНА, САМОТНІСТЬ

Се мені **одиноцтво** та убожество так вік скоротило (Г. Барвінок).

А тепер мамині очі померкли, я якось лажу поміж людьми, як хорий. Чогось чую свою **одинокість** (В. Стефаник).

Кобза на **самоті** схилився на стіл, облився гіркими сльозами (О. Стороженко).

Не дай мені вік дівувати, в **самотині** віку доживати (Народна пісня).

Самотність гірше хвороби (Народна приказка).

ОДІВАТИ, ЗОДЯГАТИ, НАРЯДЖАТИ, ОДЯГАТИ, УБИРАТИ

Ой м'яка постіль твоя, і м'яко ти послав мені, і легенько **одів** мене (Б. Грінченко).

Та свої скринечки наповняю, своїх діточок **зодягаю** (А. Метлинський).

Не задля тебе сю калину садили, а задля тебе дівку **нарядили** (Б. Грінченко).

Одягла його в червоний жупан дорогий (Т. Шевченко).

Вбери пенька — то й стане за Панька (М. Номис).

Убрався в жупан і думає, що пан (М. Номис).

ОДІЯЛО, КОВДРА, КОЦ, ЛІЖНИК, РЯДНО

Прикритий **одіялом**, він безтурботно спав (А. Шиян).

Укрився **ковдрою** та й задає хропака на всю хату (Фольклорний матеріал).

Ліжко заслане м'яким шовковим **коцем** (П. Мирний).

Ліжник костей не ломить (Народна приказка).

Ірися низько поклонилась і в **ліжник** зараз нарядилась (І. Котляревський).

Ой дівчино, моє серце, сховай мене під **рядне** (Народна пісня).

ОДНАКОВО — див. БАГАТО

ОДНОДУМЕЦЬ, ОДНОСУМ(ЕЦЬ), ПОПЛІЧНИК. Про спільність людей у думках, діях тощо.

Тепер Володислав і всі його **однодумці** піднялися (А. Хижняк).

Односуми, що й чорт їх не розсуне (Народна приказка).

Інші пластуни чоловіка по два й по три живуть в **односумстві**, в однім курені, то отакі **односуми** розіходяться на охоту по степу в

різні сторони (Словник Б. Грінченка).

Як я любив цю жінку — мою **поплічницю**, мою сестру, мою матір! (Ю. Смолич).

ОДНОДУШНИЙ, ОДНОГОЛОСНИЙ, ОДНОСТАЙНИЙ. Про спільність людей у думках, діях тощо.

Однодушній громаді вовк не страшний (Народна приказка).

Одноголосно постановили (Словник Уманця і Спілки).

Вольними голосами **одностайно** обрали на уряд сотницький (М. Костомаров).

ОДНОДУШНІСТЬ, ОДНОДУМНІСТЬ, ОДНОСЕРДНІСТЬ, ОДНОСТАЙНІСТЬ див. — ОДНОДУШНИЙ

Нема **одностайності, однодушності** (П. Куліш).

Нема **одностайності, однодумності** в громаді (Словник Б. Грінченка).

ОДОРОБ(А)ЛО, ТОВПИГА

Про незграбну, здорову особу.

— Мамо! — говорила Зося,—де ви взяли таке **одоробло**, а не наймичку? (І. Нечуй-Левицький).

А вже ж і **товпига** (Б. Грінченко).

Насилу повертається оте **одоробало** по хаті, та тільки кахикає, та бухикає, та сопе, а прийде вечір, то все стогне (І. Нечуй-Левицький).

Може й злості ніякої не було в оцім костистім **одороблі** з одним оком, а чомусь німіли язики, коли оте око перебігало по рядах (І. Ле).

див. ВАЙЛО

ОДРУЖЕНИЙ, ЖОНАТИЙ

Вася був **одруженій** (О. Гончар).

В тій невеличкій хаті жили її старші **жонаті** сини (І. Нечуй-Левицький).

ОДРУЖЕННЯ, МАЛЖЕНСТВО, ШЛЮБ

Родина Ліди до останнього часу вважала її **одруження** з лікарем за вирішену справу (М. Трублаїні).

Перед **малженством** бувають заручини, то є обітниця через дання рук і персней (Словник Уманця і Спілки).

Коли любиш так, як кажеш, то веди до **шлюбу** (П. Чубинський).

ОДРУЖУВАТИ(СЯ), ОЖЕНИТИ(СЯ), ОПЕНЬГАТИ(СЬ), СПАРУВАТИСЯ, ПОБРАТИСЯ, ПОДРУЖИТИСЯ, ПОЖЕНИТИСЯ

Описові звороти: Брати, взяти шлюб, стати до шлюбу.

див. ЖЕНИТИСЯ

Ой **ожени, одружи** мене молодого (П. Чубинський).

— Як з нею не **оженюся**, то в Росі втоплюся, — сказав Лаврін і одвернувся од матері (І. Нечуй-Левицький).

Треба його у-осени **опеньгати** (Б. Грінченко).

Знайшов таку, що й **опеньгався** (А. Свидницький)

Не мені старому з нею **паруватись** (Г. Барвінок)

Не довго й тяглися їх любощі: після водохрестя заслав Грицько старостів до Христі, а через тиждень наші молоді й **побралися** (Панас Мирний).

Уже бідна вдова синів **подружила** (Словник Б. Грінченка).

Ой рад би я **шлюб узяти**, так не велить мати (П. Чубинський).

Ліпше мені в сей Дунай топáть, ніж з гидким поганим **до шлюбу стать** (П. Чубинський).

Взяли їх поблагословили та й **подружили**, та таке весілля справили, що увесь мир скликали (І. Рудченко).

На всеїдній у неділю вона **спарувалась** з сліпим своїм (Т. Шевченко).

ОДРЯХЛІТИ, ЗІСТАРИ(І)ТИСЬ, ПІДТОПТАТИСЬ, ПОСТАРІТИ, СПОРОХНІТИ

— Як він змінився за останній час, **одряхлів**, — подумав Андрій, оглядаючи Бойченка, поки той розмовляв з Савицьким (О. Гуреїв).

Одрях старий і покривали многими ризами його (Т. Шевченко).

Тяжка робота не красить людину, а **зістарює** (Фольклор).

Я свою вже частку прожив, слава Богу, **підтоптався** (Т. Шевченко)

Обоє **постарілись** (П. Куліш).

Ніколи не **постаріє** (Б. Грінченко).

Не диво, що він людина **спорохніла**: він родився ще тоді, як цариця Катерина бігла Дніпром (Словник Уманця і Спілки).

ОДУБІТИ — див. МЕРЗНУТИ

ОДУЖУВАННЯ, ВИДУЖУВАННЯ

Породіллям пани давали тільки три дні вільного часу на **одужання** (І. Нечуй-Левицький).

ОДУЖУВАТИ, ВИДУЖУВАТИ, ВИХОДЖУВАТИСЬ, ВИЧУНЮВАТИ, ОКЛИГАТИ, ОЧУНЮВАТИ

Омелько був блідий після хвороби, виснажений, але з кожним днем сили в хлопця прибували, він **одужував** (О. Донченко).

Як з'їла, зараз **одужала** і повеселішала (Словник Уманця і Спілки).

Не журись, дівчино, Господь Бог з тобою! Як ти **видужаєш**, візьму шлюб з тобою (Народна пісня).

Бичок почав **виходжуватись** — нога гоїться (Словник Уманця і Спілки).

Вичуняла Катерина та в запічку колише дигину (Т. Шевченко).

Що, **оклигав, браток?** Артем сів поруч (М. Островський, переклад Варави).

Сивілла трохи **очуняла** (І. Котляревський).

ОДУМАТИСЬ, ОБРАЗУМИТИСЬ, ОТЯМИ-

ТИСЬ, ОГЛУЗДИТИСЬ, ОХАНУТИСЬ, ПЕРЕДУМАТИ, РОЗДУМАТИСЬ, СХАМЕНУТИСЬ, ОПАМ'ЯТАТИСЯ

Описовий зворот: прийти до глузду.

Одумався гуляка, вийшов з хати. Туди-сюди — було та загуло (Л. Глібов).

Казав тобі: **образумся**, послухай батька (Словник Уманця і Спілки).

Оглуздайся, не дрочись: опечешся (Народна приказка).

Голова в мене закрутилась, не **опам'ятувався**, як він мене і на сей світ виніс (О. Стороженко).

Не встиг він **опам'ятатися** від цієї звістки, як прилетіла нова (В. Кучер).

— Сніданок чи подавати? — Ах, то Варвара. Це трохи **опам'ятало** його (М. Коцюбинський).

— Не буду я лазити у вікно в своєму домі, — говорив Олег, самолюбно здригаючи ніздрями й губами. Але він уже **отямився**. — Не бійся, мамо, я й так піду (О. Фадєєв, перекл. О. Ільченка).

— **Оханувся** та й за діло взявся (Словник Б. Грінченка).

Мету сіни, мету хату та й надумалася, побила Василечка та й **роздумалася** (Народна пісня).

Ой, Хомо, Хомо, **схаменись**, он скоро вже й води не стане: піди лиш, брате, подивись (Л. Глібов).

Та що ви верзете? **Схаменіться!** (Панас Мирний).

Було виробляє таке, що крий Боже, а тепер **прийшов до глузду** (Словник Уманця і Спілки).

ОДУР, ДУР, ЗАПАМОРОЧЕННЯ, ОДУРІННЯ

Царицю одур взяв (І. Котляревський).

Ой думала я, передумала я... Одур голову **бере, що не знаю, де живе (Народна пісня)**

На його дур напав (Словник Уманця і Спілки).

З великого розуму у **дур** заходить (М. Номис).

До **дуру** всі тоді пили (І. Котляревський).

Дур напав від хмелю (Словник Б. Грінченка).

Зачароване коло кружить без упину, аж **одур** бере дивлячись (Леся Українка).

Таке **запамороченння** навалилось, як гора (Народна приказка).

ОДУРМАНЮВАТИ, ЗАПАМОРОЧУВАТИ

Михайло: Мене аж **одурманило** щастя. Куди не гляну, все мені усміхається (О. Стороженко).

Так **запаморочили** цим голову, що й ума собі не приберу (Фольклор).

ОДУРЮВАННЯ, ДУРИСВІТСТВО, ОБДУР, ОБЛУДА, ОБМАН(А), ОШУКАНСТВО, ШАХРАЙСТВО, МАНА

Одурюванням і вік прожити, та всіх не одурити (Народна приказка).

Та тепер скрізь таке **дурисвітство!** Нема й по судах правди (Б. Грінченко)

Обдур'ю ти зо мною жила і на мої літа не оглянулась (Г. Барвінок).

Облуда будь од нас одлюдна (Народна приказка).

Обманом і світ пройдеш, та назад не вернешся (Народна приказка).

Добра мої одібрано **обманою** (Словник Уманця і Спілки).

Не знала вона бідна, що то воля була не **милосердної цариці, а ошуканство** дряпіжних єзуїтів (О. Стороженко).

Гільда: Разом всі підем, щоб не було якого ошуканства (І. Кочерга).

Він сидів в острозі за шахрайство (Словник Уманця і Спілки).

Хвалиться: хазяйка добра людина, а проте — бог його зна! **Може, таку ману** пуска (Панас Мирний).

ОДУРЮВАТИ — див. ДУРИТИ

ОДУТЛИЙ — див. НАБРЯКЛИЙ

ОДЧАЙДУШНИЙ, ВІДЧАЙДУШНИЙ, БЕЗБОЯЗНИЙ, БЕЗСТРАШНИЙ, ВІДВАЖНИЙ, ЗАПЕКЛИЙ, НЕБОЯЗЛИВИЙ, НЕБОЯН, ОДЧАЯКА, СМІЛИВИЙ

Про характер, вдачу людини.

Сміливий, навіть одчайдушний, він не любив нікому коритися. (В. Козаченко).

З його паузи дихнуло суворими звичаями, **одчайдушною** рішучістю людини каторжного минулого й тайги (О. Кундзіч).

Такий **безстрашний**, що скільки вже він не воював, ніколи страху не знав (І. Манжура).

Ой ти, Івасю, **відважний** козаче (П. Куліш).

Є такі **запеклі**, що й на кладовище уночі не бояться тобі йти (Б. Грінченко).

І **небоязливого** вовки їдять. (Приказка).

І **небояна** вовки їдять (Народна приказка).

І таки ж **одчаяки** забастовку видумали, та ще й з кіллям (А. Головко).

див. СМІЛИВИЙ

ОДЯГ, ОДЯГАННЯ — див. ОДЕЖА

ОЖЕЛЕДА, ОЖЕЛЕДИЦЯ, ОЖЕЛЕДЬ

Ожеледь — природне явище, коли після дощу пізно восени або взимку земля, дерева й рослини обмерзають тоненькою кіркою льоду.

Не зайду я в полонину, бо там **ожеледа** (Словник Б. Грінченка).

Упала **ожеледиця** (І. Манжура).

Вночі і **ожеледь**, і мряка, і сніг, і холод (Т. Шевченко).

ОЖЕРЕД, СКИРТА, СТІГ

Коли вимолотять хліб, солому складають в ожеред.

Скирта — сіна; часто в скирту складають невимолочений хліб.

Косіть, хлопці, очерет та складайте в **ожеред** (Народна пісня).

Усього торік сіна було **ожередів** з двадцять (Б. Грінченко).

Як в **стіжечки** поскладаєм, по-козацьки погуляєм (Народна пісня).

А там снопи, а там **скирти** (Т. Шевченко).

ОЖИДАТИ — див. ЖДАТИ

ОЗВІРІЛИЙ, ЗНАВІСНІЛИЙ, ОСКАЖЕНІЛИЙ, ОСТЕРВЕНІЛИЙ, ПОСАТАНІЛИЙ

Про розлючену в найвищій мірі людину.

Охрім ясно побачив їхні (фашистів) червоні від поту й горілки **озвірілі** обличчя, перекошені від люті роти, широко відкриті, немов божевільні, очі (В. Кучер).

Штиком і танком, бомбою й снарядом ми смерть несем **оскаженілим** гадам (М. Бажан).

Репетує, як **знавіснілий** (Фольклор).

Посатанілий зі злості, (Никодим) все ще не випускав комісарових бакенбардів і не торгав їх (І. Франко).

ОЗВІРІТИ, ЗНАВІСНІТИ, ОСКАЖЕНІТИ, ПОСАТАНІТИ.

— Ти відчинила?— раптом **озвіріла** матушка Раїса (О. Донченко).

Чи ти **знавісніла**, молодице? (М. Коцюбинський).

Враз пристав зник, сюрчки **оскаженіли**. Вереснув сніг, заскавучали пси (М. Бажан).

Дідона гірко заридала, із серця аж волосся рвала... запінилась, **посатаніла** (І. Котляревський).

ОЗДОБА, ОЗДОБЛЕННЯ, ОКРАСА, ПРИКРАСА

Повиймають дороге каміння на **оздоби** до шабельних держалн і на персні золоті туркеням (Словник Уманця і Спілки).

Одна з невільниць, дуже гарна, напівроздягнена, але в золотих **оздобах**... тремтить від холоду (І. Кочерга).

Ще в гімназії Борис займав місце серед тих варишів, та й учителі гляділи на нього, як на головну **оздобу** закладу (І. Франко).

Кабінет було обставлено надзвичайно просто і невибагливо. Крайнєв звертав мало уваги на його **оздоблення** (В. Собко).

— Ой... сестро Іліодоро, одягнімося,— Валентина схопила сорочку з мереживним **оздобленням** (А. Шиян).

Наша висока дзвінниця — **окраса** усього села (І. Нечуй-Левицький).

Народна пісня — то ж вона усій землі **окраса** (М. Рильський).

До такої поетичної краси природи не треба **прикрас штучних** (Словник Уманця і Спілки).

ОЗДОБЛЕНИЙ, МЕРЕЖАНИЙ, ОЗДОБНИЙ, УКВІТЧАНИЙ, УКРАШЕНИЙ, ЦЯЦЬКОВАНИЙ, ЦВЯХОВАНИЙ

Цвяхований — прикрашений гвіздочками різного металу й кольору.

Водничок липовий увесь горорізьбою **оздоблений** (Словник Уманця і Спілки).

За часів князювання Володимира у Києві було збудовано одну з перших кам'яних церков, так звану Десятинну, яка була облицьована мармуром і **оздоблена** мозаїкою (Історія української літератури).

В сніги, у сиву сніжну невідомість мережані **оздобні** линуть сани (М. Рильський).

Городи людні, святинями Божими вельми **оздобні** (Літопис С. Величка).

Дванадцять ставників з білого воску, штучно **цяцькованих** золотом (І. Нечуй-Левицький).

ОЗДОБЛЮВАТИ, БЛЯХУВАТИ, ЗУКРАШУВАТИ, КВІТЧАТИ, МЕРЕЖАТИ, ОКРАШАТИ, СКРАШУВАТИ, УКВІТЧУВАТИ, УКРАШУВАТИ

Робили гуцули тарілки, різні коробки. Усе це вони вирізували з дерева, **оздоблюючи** напрочуд гарними інкрустаціями (Н. Рибак).

Зустрічали сонце галичанки, квітами **оздоблювали** танки (І. Нехода).

З себе він був тихий, спокійний, хоч на річ дуже гострий і правдивий, а тільки він завжди **оздоблював** її ласкавими словечками (Панас Мирний).

І небо, ще зовсім холодне, чорне, **оздобилось** незчисленними вогниками зірок (Ю. Шовкопляс).

Дощі землю зорошають, а квітами **зукрашають** (Народна пісня).

І барвінком і рутою **квітчає** весна землю, мов дівчину в зеленому гаї (Т. Шевченко).

Ой стрічечка до стрічечки, **мережаю** три ніченьки, мережаю, вишиваю (Т. Шевченко).

Ти вславився і во віки славою **скрасився** (Словник Уманця і Спілки).

Ми Химочку **уквітчували**, щоб люди не пізнали (Б. Грінченко).

Червона калина луг **украша** (П. Чубинський).

ОЗИВАТИ, ОБЗИВАТИ, УЗИВАТИ

Звертатися до когось з образливими, лайливими словами.

Явтух: Та й чого ти мене раком **озиваєш**? (О. Корнійчук).

Син ворогував з батьком, **обзивав** його бридкими словами (Панас Мирний).

Вона ж його лає, п'яницею **узиває** (Народна пісня).

Полежієм, домонтарем, гречкосієм **узивати** (А. Метлинський).

ОЗИВАТИСЯ, ВІДГУКУВАТИСЯ, ВІДКЛИКАТИСЯ, ОБЗИВАТИСЯ, ОДГУКУВАТИСЯ, ОДКЛИКАТИСЯ.

Катре! Катре,— кличу,— не **озивається**, йде улицею швидко (Марко Вовчок).

Де ти, милий, чорнобривий, де ти, **озовися** (І. Котляревський).

Як гукнеш, так і **відгукнеться** (Народна приказка).

Обізвалася стара мати та на тім боці моря (П. Чубинський).

На кожний гук не **одгукнешся** (М. Номис).

Як прийде лисичка, то не **одкликайся** (І. Рудченко).

ОЗИМИНА — див. ЗЕЛЕНЬ

ОЗИМКА — див. ПОРОША

ОЗИРАТИ — див. ДИВИТИСЯ

ОЗЛИДІНІЛИЙ — див. ЗБІДНІЛИЙ

ОЗЛИДНІТИ— див. ЗБІДНІТИ

ОЗЛОБЛЕНИЙ, ЖОРСТОКИЙ, ЗЛОБНИЙ, ЛЮТИЙ, ОЗВІРЕНИЙ

І бив, бив, доки міг, доки не наситилось його перелякане **озлоблене** серце (М. Коцюбинський).

О головні сліпії і **жорстокі**... заводите кривавії чвари (П. Куліш).

Помилуй, пані благородна, не дай загинуть головам, будь милостива, будь не **злобна** (І. Котляревський).

Збери всіх **лютих** змій, збери, розпитай, котра люта (П. Чубинський).

Однак всі не були такі **озвірені** проти чужинців (Словник Уманця і Спілки).

ОЗЛОБЛЕННЯ, ЗАПЕКЛІСТЬ, ЗЛІСТЬ, ЗЛОБА, ЛЮТІСТЬ, ЛЮТЬ, ЛЮТОЩІ, ОЗВІРІННЯ, ОЗЛІСТЬ

Соломія накинулась на нього й почала трощити з **злістю** і **озвірінням**, як свого ворога (М. Коцюбинський).

На **злість** моїй жінці нехай мене б'ють (М. Номис).

Чорна **злоба** до гроба (М. Номис).

Тут **лютість** всіма управляла і всякий до надсаду бився (І. Котляревський).

Її тиха мова гасила його **лютощі** (Панас Мирний).

Кульбашного взяла **озлість** (словник Б. Грінченка).

ОЗЛОБЛЯТИ(СЯ), ОЗЛИТИ(СЯ), РОЗЛЮТИТИСЯ

Озлобились на мене всі: хоч з мосту та в воду (Народна приказка).

Троянці, як чорти **озлились**. Рутульців били наповал (І. Котляревський).

Як **розлютується** пані, як накинеться на неї (Марко Вовчок).

Див. СЕРДИТИ

ОЗНАЙОМЛЯТИ — див. ОБ'ЯВЛЯТИ, ОГОЛОШУВАТИ

ОКАЗІЯ — див. ВИПАДОК

ОКАЗУВАТИ(СЯ), ВИЯВЛЯТИ(СЯ)

1) Показуватись десь, комусь;

2) Виявляти до когось, чогось свою увагу, пошану, зневагу тощо;

3) Виявлятися в чомусь, десь.

Він їв небагато і мало звертав уваги на кулінарні заходи господині, але молодій господині, своїй сусідці, увагу немалу **оказував** (Леся Українка)

Оказалося, що оба ми любили ліс, любили зелені луги (І. Франко).

Радощів своїх нікому не **виявляє** (Ганна Барвінок).

Ось як **виявилась** ся загадка (О. Стороженко).

ОКАЛІЧЕНИЙ, ПОКАЛІЧЕНИЙ, СКАЛІЧЕНИЙ

Коняка, правда,- знайшлася — так **окалічена** на всі чотири ноги (М. Коцюбинський).

Скаліченим конем далеко не заїдеш (Народна приказка).

ОКАМ'ЯНІЛИЙ, ОДЕРЕВ'ЯНІЛИЙ, ОСТОВПІЛИЙ. Людина, що втратила тимчасово здатність рухатись.

Я стояв, мов **окаменілий** (І. Франко).

Калинович стояв заглушений, **остовпілий** (І. Франко).

Від страху нічим не ворухну: стою, мов **одерев'янілий** (Фольклор)

ОКАМ'ЯНІТИ — див. ОДЕБЕЛІТИ

ОКАЯННИЙ, КЛЯТИЙ, ПРОКЛЯТИЙ, ТРИКЛЯТИЙ

Дану групу використовують як лайливі слова.

А щоб ти лоп, **окаянний**, щоб ти не дочекав вечора, чорте кривий!.. (М. Коцюбинський).

Нехай **кляті** бенкетують (Т. Шевченко).

Журба моя, журба **проклятая**, та наважилась мене зовсім іззжурити (П. Чубинський).

В одного чоловіка була жінка Химка, і така була **проклята**, що все його б'є (І. Рудченко).

А **проклятущий** хміль як рута зеленів (Є. Гребінка).

Таке **трикляте** вдалося, хоч на голові кіл йому теши, а він своє (Ф. Маківчук).

ОКИДАТИ — див. ДИВИТИСЬ

ОКІЛ — див. ДОВКОЛА, НАВКІЛ

ОКЛЕЦЬКУВАТИЙ, НАТОПТУВАНИЙ ОПЕЦЬКУВАТИЙ, ПРИЗЕМКУВАТИЙ, ПРИСАДКУВАТИЙ, ОСАДКУВАТИЙ, ОЦУПКУВАТИЙ, УЗЛУВАТИЙ. Про товсту низького зросту людину, тварину тощо.

Оклецькуватий писар з Якутії зітхав, протираючи очі (П. Грабовський).

Товста **натоптувана** жінка (Панас Мирний).

Опецькуватий хлопчина (І. Нечуй-Левицький).

Чоловік плечистий, **приземкуватий** (Марко Вовчок).

Присадистий кінь (Б. Грінченко).

Карпо молодий ще чоловік, **осадкуватий**, широкоплечий, ширококостий (Панас Мирний).

Хоч мале та **узлувате** (М. Номис).

Див. ГЛАДКИЙ, ТОВСТИЙ

ОКІСТ — див. ОКОРОК

ОКЛЕЦЬОК, БЕЦМАН, ОПЕЦЬОК

Про товсту гладку дитину, переважно малу.

Такий **оклецьок**, що є що на руках носити (Фольклор).

Дитина як **опецьок** (П. Чубинський).

Було, хазяйка посадить мені на руки **опецькувату** дитину, а я ще й сама **опецьок** (І. Нечуй-Левицький).

Такий **бецман** на руках гніздиться! — сказала з серцем Горпина (Панас Мирний).

ОКЛИГАТИ — див. ОДУЖУВАТИ

ОКЛИК, ГУКАННЯ, ПЕРЕГУК

Федоре! Федоре! — упівголоса **окликнула** Уляна. **Оклик** її глухо завмер у садку (Панас Мирний).

Як напало гуляння, то не поможе й **гукання** (Народна приказка).

ОКЛИКАТИ, ГУКАТИ

І тільки що прийшли к воротам, і в двір пустилися чвалать, як баба бридка криворота: «Хто йде» — їх стала **окликать** (І. Котляревський).

До могили припала, матусеньку **гукала** (А. Метлинський).

ОКЛИКАТИСЯ, ОЗИВАТИСЯ

Не розходилась та пісня по світу, не **окликалася** луною в лузі, як соловейко, а, як важкий камінь, налягала на душу (Панас Мирний).

Де ти, де ти? **Озовися!** Прийди, серце, пригорнися (Т. Шевченко).

ОКЛЕЦЬКУВАТИЙ — див. ОПЕЦЬКУВАТИЙ

ОКЛЯКНУТИ, ЗАКОСТЕНІТИ

Дану групу використовують коли: 1) Людина змерзнувши втрачає рухомість кінцівок — рук, ніг; 2) стає навколішки; 3) обезсилівши, втрачає рухомість.

Ноги враз **оклякали** (С. Скляренко).

Він **оклякнув** на ноги, а вони тягнуть таки його (Б. Грінченко).

Мася взяла польську книжку. **Оклякнула** і почала вичитувати польські молитви (А. Свидницький).

Так змерз, що все на мені **закостеніло**: руки й ноги (Фольклор).

див. МЕРЗНУТИ

ОКО, ОЧІ, БАНЬКИ, ВИРЛА

Описові звороти: Взяти очі в руки; виколоти око; впадати в око; довбати очі; не спускати очей; пасти очима; позичати очей; про людське око, світ за очі; світити очима; сіль в оці; стрель у вічі.

Де **оком** не доглянеш, там капшуком доплатиш (М. Номис).

Сама робить, а **око** стежить за дитиною (Марко Вовчок).

Біжить він, куди **очі** стоять (Б. Грінченко)

У вічі одно говорить, а **за очі** зовсім друге (Словник Уманця і Спілки).

Чого ви, братця, так **баньки** повитріщали (Є. Гребінка).

Геть іди вже, уп'яв свої **вирла** (Фольклор). — Вирла, **баньки** — великі витрішкуваті очі.

Дивися, синку, казав старий піскар, умираючи: Коли хочеш у житті розкошувати, то візьми **очі в руки** (Переклад з Салтикова-Щедріна).

У хаті зовсім стало темно, хоч **око виколи** (Г. Квітка-Основ'яненко)

Одійшов я, щоб не надміру **впадало в очі** (Ганна Барвінок).

Тітка було усе мені **очі** паничем **довбе** (Словник Б. Грінченка).

Не спускати з ока (Народна приказка)

Очима пасу на всі боки (І. Франко)

Позичати у сірка очей (Народна приказка).

Парвус: Тоді вже як вирок збудеться, відомо буде, хто справді з нас засуджений буде, хто ж тільки **про людське око** (Леся Українка).

Принцеса: Гуси, гуси-лебедята, візьміть нас на крилята, понесіть **світ за очі** на полудня геть з півночі (Леся Українка).

Чого **світите** на мене **очима?** Може ви мене забити хочете (Марко Вовчок).

Хай погуляє дитина. Тільки й волі, поки в мами та тата. Та й те людям, мов **сіль в оці** (М. Коцюбинський).

Темний морок спустився на землю, і тут нічого не видно: хоч **стрель у вічі** (Панас Мирний).

ОКОВИ — див. КАЙДАНИ

ОКОВИТА — див. ГОРІЛКА

ОКОЛИЦЯ, ОКОЛІЯ, ОКОЛО, ОКОЛОТИЦЯ, ОКРАЇНА, ОКРУГА, ОКРУЖНІСТЬ

У їх гуси — на всю **околицю** таких нема (Словник Уманця і Спілки).

Діти минули **околицю** містечка і вийшли в степ (О. Донченко).

Мене все село і вся **околиця** зове майстром над майстрами (П. Чубинський).

Пекарня чудова, і пекарка знайома, удівонька. Красота така — на всю **околію** (Марко Вовчок).

Крижан був такий, що вся **околія** його лякалась (Словник Б. Грінченка).

Окраїну міста, де трамвай повертає свою путь (В. Сосюра).

На всю **округу** славилась красою (Словник Уманця і Спілки).

Герман довго непорушно стояв під грушкою, пильно вдивляючися в ближче й дальше **около** (І. Франко).

ОКОЛІТИ — див. МЕРТИ

ОКОЛЯСОМ, КРУЖКА, НАВКРУГИ, ОКРУГ, ОКРУЖЛЯТИ. Йти, їхати до когось, чогось, кудись не просто, а в обхід, навколо чогось.

Я туди й побіг **околяса**, далеко було, а братуха прямо пішов (Б. Грінченко).

Не йшов просто, а пішов **околясом** додому (Б. Грінченко).

Не їдь **навкруги** ставу, не топчи отаву (Словник Уманця і Спілки).

Щоб не сталося біди, **округ** лісу обійди (Народна приказка).

Замість того, щоб іти напрямець, він **окружляв** до мене геть поза вгородами (Б. Грінченко).

ОКОРОК, ОКІСТ

До маґазину м'ясних виробів привезли багато **окороків** свіжого копчення (Ф. Малицький).

Прошу... прийняти від мене барильце наливки власного виробу, а Анелю і любого зятя — меду та **окосту** (З. Тулуб).

ОКОШИТИСЯ, ОСЕЛИТИСЯ, ПОСЕЛИТИСЯ

Слово окошитися крім прямого значення — оселятися — може вказувати на наслідки якоїсь дії, вчинку тощо.

Та й ми, каже, йшли (степом) та тут **окошилися**; зоставайтесь і ви тут з нами, будемо жити (Словник Б. Грінченка).

Аж глядь — чого Нечипору й не снилось — на нім все лихо **окошилось** (Л. Боровиковський).

Ти знаєш лучче всіх причину, чого Еней приплив к латину і біля Трої **поселився** (І. Котляревський).

Див. — ОБСЕЛЯТИСЯ

ОКРАВКА — див. КРАЙКА

ОКРАЄЦЬ — див. КУСОК

ОКРАЇНА — див. ОКОЛИЦЯ

ОКРАЙКА — див. КРАЙКА

ОКРАЙЧИК — див. КУСОК

ОКРАСА — див. ОЗДОБА

ОКРЕМИЙ, ВІДОКРЕМЛЕНИЙ, ОДРУБНИЙ, ОПРІЧНИЙ, ОСІБНИЙ, ПООДИНОКИЙ

Описовий зворот: на одшибі.

Київська держава в XII віці розпалася на **окремі** князівства (М. Бажан).

Смоленські кривичі жили своїм **одрубним** від інших кривичів життям (Словник Уманця і Спілки).

Собаку пустили на волю, а півня прив'язали в **опрічному** маленькому куреню (І. Нечуй-Левицький).

Царедворці дали незнанку **особу** хату (І. Рудченко).

Знадвору повіяло свіжим вітром, залітали, наче заблукавши, **поодинокі** сніжинки (О. Гуреїв).

Вони ремісникують на одшибі за селом (Словник Уманця і Спілки).

ОКРЕМО, ВІДОКРЕМЛЕНО, ВІДРУБНО, НАРІЗНО, ОКРІМ, ОПРІЧ, ОСОБО, ОСОБЛИВО (Е)

Нічим їй ніхто не догодить. Було й страву собі **окремо** іншу варить (М. Коцюбинський).

Відокремлено живе від брата (Ф. Малицький).

Нарізно од нас (І. Нечуй-Левицький).

Іншого, **окрім** тебе, любити не буду (П. Чубинський).

Він живе **особливо** від нас (Словник Уманця і Спілки).

Хай вони собі **особно**, а ми **особно** (Панас Мирний).

Поставили, каже, мені хату **особливе** (І. Рудченко).

...І все стало **окреме**: зерно **особе**, полова **особе**, солома **особе** (П. Чубинський).

Пан забрав собі кращі землі... **опріч** того під панські землі одійшов ліс (І. Нечуй-Левицький).

Ні, вони не всі вкупі, — ті **опроче** стають (Словник Грінченка).

Окривати — див. покривати
Окривджати — —»— скривджувати
Окривджений — —»— скривджений
Окритий — —»— покритий
Окріп — —»— кип'яток
Округ — —»— круг
Округа — —»— околиця

ОКРУЖАТИ, ОБСТУПАТИ.

Фрігійців **окружить** (І. Котляревський).

Андрія цілували, обіймали, а старого **окружили** і розпитували про роботи (І. Франко).

Зібрав військо 40 тисяч в місті Жаботині, **обступили** город Умань у ідній годині (Народна пісня).

Див. **облягати, обскакувати.**

ОКРУЖЕННЯ, ОТОЧЕННЯ

Погляди внуків **зверталися з тихим**, цікавим подихом на бабку і її **окруження** (О. Кобилянська).

Створилася **явна загроза оточення**, і командир батальйону наказав зайняти кругову оборону (В. Кучер).

ОКУЛЬБАЧИТИ, ОСІДЛАТИ

Нагрів і нам ти чуприну, як сам здоров знаєш: **окульбачить** мов скотину та всюди й гасаєш (П. Гулак-Артемовський).

Я шатнувся до стайні, **осідлав** духом коня (Ю. Федькович).

Порох присунув свій триніжок до столу, розложивши папір, і, **осідлавши** носа окулярами, почав писати (Панас Мирний).

ОМАНА, ОБЛУДА, УЯВА.

Не треба ілюзій, не треба **омани** — сердилась на себе Раїса (М. Коцюбинський).

Омана смаку, разом з **оманою** фантазії була аж надто велика (І. Нечуй-Левицький).

Мені було соромно і сумно. Сумно, бо я видав книгу, яка попри усі мої замірн вводила читача в **оману** (Ю. Смолич).

Облуда одна стоїть, а яка хата хороша була (Б. Грінченко).

Літав до однієї жінки змій, та так її перевів, що тільки одна з неї чоловіча **облуда** (І. Манжура).

Вона всміхається такеньки, як усміхаються, коли уявляють перед собою якусь **уявоньку** дуже хорошу (Марко Вовчок).

Не **кидайтесь на ту оману** городську, котра вже тисячу років кози в золоті вам показує (П. Куліш).

ОМАНЕЦЬ, МАНІВЕЦЬ — невторована доріжка, стежка геть від битого шляху, переважно для піших.

Яром, яром за товаром, — **оманцями** за вівцями (Словник Грінченка).

Що ти підеш да доріженькою, а я **манівцем** (П. Чубинський).

ОМАННИЙ, ГАДАНИЙ, МРІЙНИЙ, ОБЛУДНИЙ, ОМРІЯНИЙ, УЯВНИЙ

Розказують, що десь, колись над морем жила собі така ласкава фея, Морганою прозвана, і людям показувала видива **оманні**, а звідси й назва давня та пішла (М. Рильський).

І я, мов шалений, упивався тим **гаданим** щастям своїм, що думкою бачу, а справді ніколи те щастя не було моїм (Словник Уманця і Спілки).

Наші жінки дівоцтво своє вважають більше за якесь невиразне й **мрійне** русалкування між справжнім життям (Ганна Барвінок).

Омріяні в дальніх походах, минають в труді наші дні (Я. Шпорта).

Лишився в мене тільки **уявний** образ її (З живих уст).

ОМИЛЯТИ — див. ОБМАНЮВАТИ

ОМЛІВАТИ, ЗОМЛІВАТИ, ОБОМЛІВАТИ УМЛІВАТИ

Морозиха з жалю **омліває** (А. Метлинський).

Омліло серце Петрове, уста шепчуть молитви і прокльони, прокльони й молитви (Панас Мирний).

Не бачила сова три дні сокола, як уздріла, аж **зомліла** (Народна казка).

То удова, старая ж на, коня уздріла, вся **обомліла** (М. Максимович).

Серце з жалю **умліває** (Народна пісня).

Див. МЛІТИ.

ОМЛІЛИЙ, ЗОМЛІЛИЙ

Голова її падає йому на плече, руки опускаються, він мчить її в танці **омлілу** (Леся Українка).

Її **зомліла** душа (Панас Мирний).

Див. МЛІТИ

ОНАВІСНІТИ — НАБРИДАТИ

ОНЕМОЩІТИ, ВИСИЛИТИСЬ, ЗБЕЗСИЛІТИ, ЗНЕМОГТИСЯ, ЗНЕСИЛИТИСЬ

ОПАДАТИ, ОБЕЗСИЛІТИ

Як цілий день у спеку покосиш, то й **онемощієш** (Б. Грінченко).

Народ **ізнемігся, висилився** і принишк (Словник Уманця і Спілки).

Робінзон **збезсилів** і ледве міг робити (Словник Уманця і Спілки).

Чоловік за два тижні **знемігся**, став свій не свій (Словник Уманця і Спілки).

Знесилів я духом (Ганна Барвінок).

Перемінився Порох з того часу, як його бачив Чіпка: постарів, захирів, **опав** (П. Мирний).

Марія, не розгинаючи спини, вивертала груддя, копала землю. **Опадала** сила молодиці (К. Гордієнко).

ОПАДАТИ, ОБЛІТАТИ, ОБСИПАТИСЯ

Ой на дубі кучерявім широкий лист **опадає** (П. Чубинський).

Опали руки, наче після втоми (І. Франко).

Щоки **опали**, ясні очі неначе погасли (І. Нечуй-Левицький).

Низько стеляться хмари, ростуть, збиваються в купу і **опадають** (М. Коцюбинський).

У зеленому садочку **обсипалось** листя — нема, нема від милого ніякої вісті (Словник Уманця і Спілки).

ОПАЛЕНИЙ — див. ОБСМАЛЕНИЙ

ОПАЛЮВАТИ (СЯ), ОТОПЛЮВАТИ (СЯ)

Слово **опалювати**, крім прямого значення, використовують ще й переносно.

Надворі травень, але оранжерею ще **опалюють**, і під склом парить важка задуха (О. Донченко).

Десь він по винницях, по броварнях валявся, **опалився**, ошпарився, обідрався (Словник Грінченка).

Хома: ...Та не сховався від Марусі. Пройняла вона мене гострим поглядом, вразила ущипливим словом, **опалила** красою! (М. Старицький).

Угли обрубай, а хату **отоплюй** (М. Номис).

Треба і **отопитись**, і одягтись, і прогодуватись (Ганна Барвінок).

Мало що не все село панським лісом **обпалюється** (М. Коцюбинський).

ОПАМ'ЯТАТИСЬ — див. ОДУМАТИСЬ

ОПАНОВУВАТИ, ЗАВОЛОДІВАТИ, ЗАЙМАТИ, ЗАГАРБУВАТИ, ЗАХОПЛЮВАТИ, ОБГОРТАТИ, ОВОЛОДІВАТИ, ОСВОЮВАТИ, ОСЯГАТИ, ОХОПЛЮВАТИ, ПОСІДАТИ

От як **опанували** Умань, то й поставили усюди свій караул (Словник Грінченка).

Позіходяться докупи, раді та веселі, і пустиню **опанують** веселії села (Т. Шевченко).

Завзятість всіх **опанувала**, тут всякий пінився і яривсь (І. Котляревський).

Заступила чорна хмара та білую хмару. Опанував запорожцем поганий татарин (Т. Шевченко).

Радів і Янек Свенцицький, що справа лагодиться, і потроху **опанував** роль управителя (З. Тулуб).

Туляки швидко звикли до моря... **Опанували** складне озброєння морського флоту (В. Кучер).

На хвилину німіє з дива та обурення, потім **опановує** собою (Л. Українка).

Заволоділа пам'яттю моєю блакитна Ворскла в темряві нічній (С. Крижанівський).

Черняк **займав** дві величезні кімнати в новому будинку. (М. Трублаїні).

Той неситим оком за край світа зазирає, чи нема країни, щоб **загарбать** і з собою взять у домовину (Т. Шевченко).

Сум і жах **обгорнули** мене (Сл. Уманця і Спілки)

Невтомно **оволодівають** трудівники технологічними знаннями, й промисловість України з кожним місяцем **освоює** випуск нових і нових зразків машин («Рад. Україна»).

Вона не **осягнула** того, що бажала (О. Кобилянська).

Її **охопила** раптом болюча журба (А. Шиян).

Не думав я, що ти **посядеш** мою худобу (Б. Грінченко).

ОПАРКАНЮВАТИ — ОБГОРОДЖУВАТИ.

ОПАСИСТИЙ — див. ОГРЯДНИЙ

ОПАСКА, БАЧНІСТЬ, ОБАЧНІСТЬ, ОБЕРЕЖНІСТЬ, ОСТОРОГА, СТОРОЖНІСТЬ

Без **опаски** спать лягли (П. Чубинський).

Муха Макар зирнув боязко на свою дружину і, не без **опаски**, розпочав: — На заводах уже конвейєри, на заводах раціоналізація (П. Панч).

До права треба мати два мішки: один грошей, а другий **бачности** (М. Номис).

З **обачності** часто змінювали стоянки (О. Гончар).

Ідеш у дорогу, бери з харчами й **осторогу** (Нар. приказка).

Він не вживав ніяких заходів **остороги** (Ю. Смолич).

А в сінешні двері щось стукало... тихенько, з **осторогою** (С. Васильченко).

О(Б)ПАСКУДЖУВАТИ — див. О(Б)ПОГАНЮВАТИ

ОПАСУВАТИСЬ, БОЯТИСЬ, ВАРУВАТИСЯ, ЛЯКАТИСЯ

Здається, **опасувалися**, щоб не заподіяв собі смерті, бо дуже він вже тужив (Марко Вовчок).

Як я тебе вірно люблю, да заняти **боюся**. — Займай, займай, да займай не **варуйся**, я за славу сама стану, сама й виговорюся (Б. Грінченко).

Не **лякайся** нас, пане, не багацько нас стане (П. Чубинський).

ОПЕНЬГАТИ(СЯ) — див. ОДРУЖИТИСЯ

ОПЕРЕЗАТИ — див. БИТИ

ОПЕРІЗУВАТИ (СЯ), ПІДПЕРІЗУВАТИ (СЯ)

Ріка Буг, що вигиналася тут лукою, **оперізувала** гору і все старе місто (Я. Качура).

Вечоріло. Блакитне небо наче **оперезалось** широким рожевим поясом (М. Коцюбинський).

Десна **підперезала** наше село (Сл. Уманця і Спілки).

Голий **підперезався** та й зовсім убрався. (Нар. приказка).

Підперезалась червоним поясом (І. Рудченко).

ОПЕРІЩИТИ — див. БИТИ

ОПЕЦЬКУВАТИЙ, ОКЛЕЦЬКУВАТИЙ, ОСАДКУВАТИЙ, ОЦУПКУВАТИЙ, ПРИЗЕМКУВАТИЙ, ПРИСАДКУВАТИЙ, УЗЛУВАТИЙ — про людину низьку на зріст, гладку, товсту, коротконогу; про таку ж тварину.

Опецькуваті хлопчики (І. Нечуй-Левицький).

Степан Шандрук ледве встигав за товаришем, а **опецькуватий** і коротконогий Омелько зовсім відстав (О. Донченко).

Опецькуватий писар з Якутії зітхав, протираючи очі (П. Грабовський).

Було хазяйка посадить мені на руки **опецькувату** дитину, а я ще й сама опецьок (І. Нечуй-Левицький).

Карпо молодий ще чоловік, **осадкуватий**, широкоплечий, **ширококостий** (Панас Мирний).

Хоч мале, та **узлувате** (М. Номис).

ОПЕЧАЛЕНИЙ, ЗАЖУРЕНИЙ, ЗАСМУЧЕНИЙ

Бідний (Олексій) був справді **опечалений**, коли його поради підняли на глум (С. Васильченко).

Дівчина **зажуреними** очима задумано дивиться кудись (А. Головко).

Ой ти дівчино заручена, чого ж ходиш ти **засмучена** (Нар. пісня).

ОПЕЧАЛЮВАТИ(СЯ), ЗАЖУРИТИ, ЗАСМУТИТИ, ОСМУТИТИ, ПОСМУТИТИ(СЯ)

Описові звороти: **завдавати жалю, туги, смутку.**

Ця звістка тяжко **опечалила** її (Фольклор).

Ой знати, знати, хто й оженився: скорчився, зморщився ще й **зажурився.** (Нар. пісня).

Бач, як я **засмутила** тебе (Сл. Уманця і Спілки).

З якого часу-години **осмутніла** наша Катря весела (Марко Вовчок).

На майдані коло церкви **посмутнились** матері (П. Тичина).

Нащо чужу цілувати, своїй **жалю завдавати** (Нар. пісня).

Не **завдавай** серцю **туги** — не візьмеш ти, візьме другий (Нар. пісня).

Не **завдавай смутку,** бо й своєї журби нікуди дівати (Нар. приказка).

Див. ЖУРИТИСЯ

ОПЕЧЕНИЙ, ОШПАРЕНИЙ.

Не печи мене жінкою, бо я вже й так **опечений** (М. Коцюбинський).

Почувся дзвінок. Шестірний як **опечений** схопився і кинув хліб і сало, мерщій за книжки і чимдуж побіг (Панас Мирний).

Біжить, мов окропом **ошпарений** (Нар. приказка).

Що ті пани ваші міські? **Ошпарені** горобці (Марко Вовчок).

ОПИНАТИСЯ, ЗМАГАТИСЯ, ОГИНАТИСЯ, ОПЕРЕЧАТИСЯ, ОПИРАТИСЯ, СПЕРЕЧАТИСЯ, СПИНЧАТИСЯ, СУПЕРЕЧАТИСЯ, СУПРОТИВЛЯТИСЯ, УПИРАТИСЯ — протидіяти чиїйсь волі, бажанню, чомусь.

Ну він **опинався, опинався,** а таки і заїхав (Б. Грінченко).

Старшина кликав його у волость, а він **оперечився,** не хотів іти, так ми його взяли та й повели (Б. Грінченко).

Настя притягла Соломію до стола, Соломія все **опиналась** та соромилась (І. Нечуй-Левицький).

Я не **опинався,** зараз і пішов (Б. Грінченко).

Ой добре, добре чуже дитя бити, що ні свариться, ні **змагається** (П. Чубинський).

То-то бо й є! Проти батька не можна **огинатися** (Сл. Уманця і Спілки).

Остап **опирався** бистрині з усієї сили, але його кіл мало що помагав: пліт несло серединою річки (М. Коцюбинський).

Жандарм: Миколо Задорожний, я вас арештую... Давайте свої руки і не думайте **опиратися,** бо вам гірше буде (І. Франко).

Старий не **сперечається,** з ним можна що хотіти зробити (Сл. Уманця і Спілки).

Чи то ж можна **спинчатися** з ним (Сл. Уманця і Спілки).

Стара Тихониха трохи **сперечалася,** а батько згодився (І. Нечуй-Левицький).

Дід не **сперечився** (І. Нечуй-Левицький).

А що се ви, **суперечити** схотіли (Марко Вовчок).

Див. ПОКЛАДАТИСЯ

ОПИТ(УВАННЯ), РОЗПИТУВАННЯ.

Заступив (Колосок) на чергування, розставив вартових і хотів був почати **опит** кореспондентів про Вихора (В. Кучер).

Вибігла його мила на **розпитування,** обняла миленького та й поцілувала (П. Чубинський).

ОПІЗНЮВАТИСЯ, ЗАПІЗНЮВАТИСЯ, ПРИПІЗНЮВАТИСЯ, СПІЗНЮВАТИСЯ.

Я думала, що ти вже не прийдеш, чого так **опізнився?** (І. Нечуй-Левицький).

Запізнений відгомін гайдамацького відгомону (Ганна Барвінок).

Забарився, на вечерю **припізнився** (П. Чубинський).

Спізнюся, то мати проведуть (Марко Вовчок).

ОПІКАТИ(СЯ), О(Б)ПАЛЮВАТИ(СЯ), О(Б)ПАРЮВАТИ(СЯ), О(Б)ПІКАТИ(СЯ), ОШМАЛЮВАТИ, ОШПАРЮВАТИ(СЯ).

Не грай з огнем, бо **опечешся** (Нар. приказка).

Не грай з огнем, бо **опалишся** (Нар. приказка).

Вона звелась — і теплий зір мене **опік** (А. Малишко).

Опарився, як муха на окропі (М. Номис).

Раз **опечешся,** другий — остережешся (Нар. прижазка).

Хто **опікся** на гарячім молоці, той і на холодну воду дме (Нар. приказка).

Ошмалив волосся (Сл. Уманця і Спілки).

ОПІКАТИ — див. БИТИ.

ОПЛАКУВАТИ — див. ПЛАКАТИ.

ОПЛАТКИ — див. ПОДАТКИ

ОПЛЕНТАТИ — див. ІСТИ

ОПЛІТ — див. ПЛІТ, ЛІСА

ОПЛІЧ — див. ОБІК

ОПОВИВАТИ — див. ОБКУТУВАТИ

ОПОВИТИЙ — див. ОБКУТАНИЙ

ОПОВІЩАТИ — ОБ'ЯВЛЯТИ

ОПОВІЩЕННЯ — ОБ'ЯВА

ОПОГАНЮВАТИ — див. ОБПОГАНЮВАТИ

ОПОЛИСТИЙ — див. ТОВСТИЙ

ОПОЛУНОЧІ, ОПІВНОЧІ

Вони вже сплять **опівночі,** і Прометея скорбні очі їм в сні ввижаються не раз (А. Малишко).

Прийде мій миленький, хоч **опівночі** (П. Чубинський).

Не журиться Катерина, вміється сльозою, візьме відра, **опівночі** піде за водою (Т. Шевченко).

ОПОНА — див. ЗАВІСА

ОПОРОК — див. ОГАНА. ГАНЬБА

ОПОРОЧУВАТИ, ОГАНЬБИТИ, ОСЛАВЛЯТИ, ПАПЛЮЖИТИ

Вони (учні Павлова) повинні пристрасно

боротися з намаганням зарубіжних прислужників реакції **опорочувати** вчення Павлова (Вісник АН УРСР).

Вбили батька, **оганьбили** матір (Словник Уманця і Спілки).

Мої воріженьки **ославили** мене молоду (І. Нечуй-Левицький).

Куліш посварився з редакторами, з Некрасовим і **паплюжив** їх, де тільки міг (О. Ільченко).

ОПОЧИВАЛЬНЯ — див. КІМНАТА
ОДПОЧИВАТИ — див. ВІДПОЧИВАТИ
ОПОЧИНОК — див. ВІДПОЧИНОК
ОПРАНЦЮВАТІТИ — див. НАБРИДАТИ
ОПРИШОК — див. ПОВСТАНЕЦЬ
ОПРОСТАТИ — див. ВИЗВОЛЯТИ
ОПРОТИВИТИ — див. НАБРИДАТИ
ОПРОЩЕННЯ — див. ПРОЩАННЯ
ОПРЯГТИСЯ — див. МЕРТИ, УМЕРТИ
ОПУКА — див. М'ЯЧ
ОПУСТОШАТИ — див. РУЙНУВАТИ
ОПУХ — див. НАБРЯК
ОП'ЯНІТИ — див. П'ЯНІТИ

ОРУДА, КЛОПІТ, РОЗПОРЯДОК, ТУРБОТИ

Йому належить **оруда** в головній повітовій лікарні (І. Ле).

Неня лягли на постіль припочивати, бо з великої **оруди** та й трудні були (Ю. Федькович).

Не журись, що нема чобіт, менше буде **клопіт** (Народна приказка).

Зараз вона **розпорядок** учинила (Словник Уманця і Спілки).

Мені з думки не сходить Оксана з її історією, часом така **турбота** за неї бере... (Л. Українка).

ОСАДЖУВАТИ — див. ОБСЕЛЯТИ, ПОСЕЛЯТИ
ОСАДЧИЙ — див. ПОСЕЛЕНЕЦЬ

ОСВІДЧЕННЯ, ПРИЗНАННЯ (в любові)

Точилася розмова, одверта, як сповідь, зворушлива, як любовне **освідчення** (Н. Рибак).

ОСВІДЧУВАТИ(СЯ), ПРИЗНАВАТИСЯ

...Проте ми приїхали не тільки для того, щоб **освідчитися** в коханні (В. Собко).

А тепер я **признатись** мушу: люблю, люблю козаченька так, як свою душу (П. Чубинський).

ОСКАЖЕНІЛИЙ, ОСАТАНІЛИЙ

Штиком і танком, бомбою й снарядом ми смерть несем **оскаженілим** гадам (М. Бажан).

Блідий, **осатанілий** (Гнат) кидає палицю між кочерги (І. Карпенко-Карий).

ОСКАЖЕНІЛО, ОСАТАНІЛО

Ворог... **оскаженіло** обстрілював міст (П. Панч).

Рвучко натягнув вуздечку, кінь **осатаніло** став дибки (Н. Рибак).

ОСКАЖЕНІТИ, ОЗВІРІТИ, ОСАТАНІТИ

Враз пристав зник, сюрчки **оскаженіли**, вереснув сніг, заскавучали пси (М. Бажан).

Щось він спитав, а Яків, ніби не до ладу, відказав, розпалився, **осатанів** (Марко Вовчок).

ОСКАЛЯТИ(СЯ), ВИСКАЛЮВАТИ, ВИСКІРЯТИ, ВИЩИРЯТИ, ОСКІРЯТИ(СЯ), СКАЛИТИ(СЯ), ОЩІРЯТИ(СЯ). Компоненти даної синонімічної групи в живій розмовній мові використовують з негативним забарвленням в значенні — сміятися чи злитися, вишкіривши зуби.

Оскалив (Еней) зуб, на всіх оглянувсь і списом помахав своїм (І. Котляревський).

Помітивши вже в останню хвилину, що вершники чомусь по-дурному **оскалились**, Пархоменко інстинктивно схопився за маузер (П. Панч).

Вовк **вискалив** зуби та й клаца (Словник Уманця і Спілки).

Полюбила гультяя, а він зуби **вишкіря**... **Вишкіряй**, вражий сину, поки знайду хворостину (Народна пісня).

Вийшли паничі, слухають й **оскиряються** (Марко Вовчок).

Весело **оскірюючись**, до нас підійшов однокласник Потапчук (Ю. Смолич).

Муха пролетить — і вже Кудлай **ошкірився** (Я. Гримайло).

Скалить зуби як собака (М. Номис).

Оширив зуби як пес (Народна приказка).

Ти думаєш, ми не бачили, як ти **шкірив** зуби, як нас переписували? Ото, не смійся (А. Свидницький).

ОСКВЕРНЯТИ — див. О(Б)ПОГАНЮВАТИ
ОСКОРБЛЯТИ — див. ОБРАЖАТИ, КРИВДИТИ
ОСКУДІВАТИ — див. БІДНІТИ

ОСЛАВЛЯТИ(СЯ), ОСОРОМЛЮВАТИ(СЯ). Позорити когось десь, перед кимось.

Всі пригадали — хто не пам'ятає — на весь Буймир Ганна невістку **ославила** (К. Гордієнко).

Їй пригадувалась денна буча, що збила вона на всю вулицю, вона чула, що вона одна тут тільки **ославилася, осоромилася** (Панас Мирний).

Щоб тебе побив несвітський сором, як ти нас **осоромив** (М. Номис).

ОСЛАВЛЯТИ — див. ОГУДЖАТИ
ОСЛІН — див. ЛАВА
ОСЛОБОНЯТИ — див. ВИЗВОЛЯТИ
ОСМАЛЕНИЙ — див. ОБСМАЛЕНИЙ
ОСМІХ — див. УСМІХ
ОСМІХАТИСЯ — див. УСМІХАТИСЯ
ОСМІЮВАТИ — див. ГЛУЗУВАТИ
ОСМУТНІТИ — див. ОПЕЧАЛЮВАТИ

ОСНОВА, ЗАСАДА, ПІДВАЛИНА. Описові звороти: **наріжний камінь**.

Економічну **основу** СРСР, як записано в

Конституції, становлять соціалістична система господарства і соціалістична власність на знаряддя і засоби виробництва («Радянська Україна»).

Добробут та воля — то наша найперша **засада** (П. Грабовський).

Наукові **підвалини** дослідження українських діалектів закладені були працями О. О. Потебні («Мовознавство»).

ОСОБА, ОСОБИНА, ОСОБНІСТЬ, ПЕРСОНА. Описовий зворот: **Велике цабе** (ірон.)

Романюк: Вчора ввечері приїхала до нас одна важна **особа**, і розмовляв я з нею годин з п'ять і на дуже високому рівні... (О. Корнійчук).

В природі немає істот, цілком схожих одна на одну. Кожна **особина** чимсь відрізняється від інших («Основи дарвінізму»).

Той веселий закуток... виростив Антона й напоїв своїм повітрям цю оригінальну **особість** (І. Нечуй-Левицький).

Ну гуляй же, сину, із панами та з великими **персонами** (П. Чубинський).

Ото **велике цабе** до волості приїздило (Б. Грінченко).

Мабуть, **цабе чималеньке**, бо й Качалка побіг назустріч (І. Нечуй-Левицький).

ОСОБЛИВО, НАДТО, НАЙПАЧЕ

Дану групу використовують, коли хотять виділити когось, щось з-посеред когось, чогось.

Особливо меншу дочку любив він (Словник Уманця і Спілки).

Робота в редакції журналу і **особливо** газети — велика школа («Літературна газета»).

Іден **надто** має, а другий нічого (Словник Б. Грінченка).

У нас сей год ярина хороша, а **найпаче** просо (Б. Грінченко).

ОСОВІТИ, ОП'ЯНІТИ

Яків моргнув на Боруха, потім налив — випив, зовсім **осовів** (Панас Мирний).

Його й погане пиво **оп'янило** (Словник Б. Грінченка).

ОСОННЯ, ВСОННЯ, ПРИПЕКА, ПРІГРІВ. Місцина на землі, яку цілий день гріє сонечко.

І не стало снігу. А за днину на **осонні** під вела (весна) цвіти, в ґрунті приголубила зернину, заспівала їй: рости, рости! (П. Дорошко).

Весна ще десь за горами, а на **всонні** вже й травка зеленіє (Фольклор).

Сонце стояло ще низько над обрієм, але сміялось по-весняному. На **пригріві** метушились, цвірінчали горобці (Ю. Збанацький).

Хата на белебені, та ще й вікнами на південь, саме на **припеці** (Словник Уманця і Спілки).

ОСОРОМЛЮВАТИ — див. СОРОМИТИ

ОСОРУЖИТИ — див. НАБРИДАТИ

ОСОРУЖНИЙ — . ОГИДНИЙ

ОСТАВАТИСЯ — див. ЛИШАТИСЯ

ОСТАВЛЯТИ — див. ЛИШАТИ

ОСТАННІЙ, ОСТАТНІЙ

Вона **останній** розум згубила (Марко Вовчок).

Сам, не **впав**, **остатню** каплю допивав (Т. Шевченко).

ОСТАРКУВАТИЙ, ПІДСТАРКУВАТИЙ, ПРИСТАРКУВАТИЙ

Вона натякувала Фесенкові, що Христина, хоч гарна й на виду не **остаркувата**, але вже доволі таки стара, підтоптана сорокалітня панія (І. Нечуй-Левицький).

Люди **підстаркуваті** (Ганна Барвінок).

В ці хвилини він почував себе немічним, підтоптаним і більше ніж будь-коли **пристаркуватим** (О. Гончар).

Якась **пристаркувата** пані (Марко Вовчок).

ОСТАТОК, ЛИШОК, ОСТАНОК, ОСТАЧА, РЕШТА

Любіть і боріться за щастя безкрає, згоріть без **остатку** за край дорогий (В. Сосюра).

Лишку зїла і завадило (Словник Б. Грінченка).

Він встав з канапи, одсунув злегка круглий стіл з **останками** вечері (М. Коцюбинський).

У попа здачі, а у шевця **остачі** не питай (Народна приказка).

Рубає мечем голови з плечей, а **решту** топить водою (Народна пісня).

ОСТЕРІГАТИ(СЯ), ЗАСТЕРІГАТИ, ПЕРЕСТЕРІГАТИ

Сторож **остеріг** мене, що груба димить (Словник Уманця і Спілки).

Санька обвила Тихона дужими руками, пригортала, вгамовувала, **остерігала** від біди (К. Гордієнко).

Палажка: ...Ти її **остерігайся**. Вона недобра і може тобі лихого заподіяти (Панас Мирний).

Розсудливі дівчата **застерігали** хлопців — ще біди накличуть тими розмовами (К. Гордієнко).

Застерігав його, щоб у гульки не вкидався, до роботи брався (Фольклор).

Перестерігала його, щоб туди не ходив (Словник Уманця і Спілки).

Див. — БЕРЕГТИСЯ

ОСТИВАТИ — див. НАБРИДАТИ

ОСТИРАТИ — див. НАБРИДАТИ

ОСТОВПІЛИЙ — див. ОКАМ'ЯНІЛИЙ

ОСТОВПІТИ — див. ОДЕБЕЛІТИ

ОСТОГИДІТИ— див. НАБРИДАТИ

ОСТОГИДНИЙ — див. НАБРИДЛИЙ

ОСТОРОГА — див. ОПАСКА

ОСТОРОНЬ, ПООДАЛЬ

Лейтенант стояв **осторонь** і ніяково посмі-

хався (В. Собко).

Василь з Ганною та Мариною сіли **осторонь** від вулиці (І. Нечуй-Левицький).

Один Гриць не підходив до гурту, немов зацьковане вовченя, блукав **поодаль** табору і плакав, не втираючи очей. (Ю. Збанацький).

ОСТОЧОРТІЛИЙ — див. НАБРИДЛИЙ
ОСТОЧОРТІТИ — див. НАБРИДАТИ
ОСТРАХ — див. БОЯЗНЬ
ОСТРАХНУТИСЯ — див. БОЯТИСЯ
ОСТРОГ — див. ТЮРМА
ОСТУДА — див. ПРОСТУДА
ОСТУПАТИ(СЯ), ЗАСТУПАТИ(СЯ)

Оступатися.

Залежно від контексту може визначати: ідучи ставати не туди, куди слід; окружати когось, щось; боронити когось, щось; відмовлятись від когось, чогось; відходити з місця; переносне значення.

Вони пройшли завулком, минаючи дерева та **оступаючись** в калюжі (Л. Первомайський).

Турки, татари город **оступили** (П. Чубинський)

За Оленку більше **оступалася** Христя (К. Гордієнко).

А я як сказала, то й не **оступаюсь** од свого слова (Марко Вовчок).

–Тату, **оступіться**, прошу вас, — сказав Карпо, блідий, неначе смерть, — бо я й налигача знайду (І. Нечуй-Левицький).

У городі бузина перерубленая — **оступися**, препоганий, я полюбленая (П. Чубинський).

Заступати(ся).

В різних контекстах може означати: Закривати щось від когось, чогось; перегороджувати дорогу; заходити, ховаючись за щось; починатися (про свята тощо); про вступ на службу, роботу; боронити когось від когось, чогось; переносне значення.

То не чорні хмари ясне сонце **заступали** (М. Максимович).

Люди б сонце **заступили**, якби мали силу (Т. Шевченко).

А тяжкії воріженьки **заступили** доріженьки (П. Чубинський).

Як хто їде, або йде було мимо, то він **заступить** за комору чи за двері, щоб не здоровкатись (Ганна Барвінок).

Заступило свято, настав багатий вечір (Панас Мирний).

Тільки старостою **заступив**, а ти мене старшиною робиш (Б. Грінченко).

Хто мене (без матері) буде тепер **заступать**? (Словник Б. Грінченка).

Чоловік **заступився**, став пана просити, що його жінка не сповна розуму (Панас Мирний).

Улиця упродовж людьми **заступилася** (Марко Вовчок).

ОСУД — ОГАНА
ОСУНЕНИЙ — див. ПОМАРНІЛИЙ
ОСЯВАТИ, ОСІЯТИ, СІЯТИ, СЯЙНУТИ

Тут разом як **осяє** їх блискавка, як хрясне грім, мов небо на них упало (Г. Квітка-Основ'яненко).

Як увійшла в хату, так і **осіяла** (П. Рудченко).

Ходить сонце в зелених долинах, **осяває** надхмарні шпилі (М. Рильський).

Блискавка по всьому небу **сяйнула** (Ганна Барвінок).

ОСЯГАТИ, ДОБУВАТИ, ДОП'ЯСТИСЯ, ДОСЯГАТИ, ДОХОДИТИ, ЗАСЯГАТИ, СЯГАТИ, ЗДОБУВАТИ — охоплювати, обіймати щось умом, зором, працею тощо.

В полках **осягли** козаки й незаймані землі під сотні (П. Куліш).

Саня: ...Ви ще не **осягли** мети, але... старайтесь і надалі (Леся Українка).

Дівчина Тоня нерухомо сиділа за столом, немов намагалася **осягнути** нерозгадане щось (К. Гордієнко).

Жив буду, умом всього **добуду** (Народна приказка).

А все ж таки свого **доп'явся** (Словник Уманця і Спілки).

Він до всього **доходить** (Словник Уманця і Спілки).

Роботою **засягне** собі щастя. (Панас Мирний).

До слави, власті, до багатства **сягнувши**, дивись, уже й умер, все тее здобувши (П. Куліш).

див. ОПАНОВУВАТИ
ОСЯЙНИЙ, ПРОМЕНИСТИЙ, СЯЙНИЙ

Куди сей дука **осяйний** прямує (П. Куліш).

Знов заспівують пісню дівчата молоді, як весна **осяйна** (Я. Шпорта).

З-за гори скакнула невеличка іскорка серед рожевого сяйва і довгою **променистою** стрілкою перетяла увесь степ (Панас Мирний).

Прийми від трудової України подяки, дружби, вірності слова. Усіх на **променисті** верховини веде Москва (М. Рильський).

На майдані **сяйні** огнища горять (Я. Щоголів).

ОСЯЙНО, ПРОМЕНИСТО

Окремі ферми **осяйно** забілілися причілками (О. Гончар).

Гордо, пишно, **променисто** золотії світять зорі (Леся Українка).

ОСЯЯНИЙ, ОСВІТЛЕНИЙ, ОСВІЧЕНИЙ, ОПРОМІНЕНИЙ

Сизий дим люльок вилітав з вікон і, **осяяний** світлом, висів як хмара (М. Коцюбинський).

Ленінським сяйвом **осяяна**, йде в комуну держава (П. Воронько).

Її очі, **осяяні** і чисті, блищать од згадок і

сліз (М. Стельмах).

Лице **освічене** ясним сонцем (І. Нечуй-Левицький).

Школа вся **освітлена**, заквітчана (О. Іваненко).

Широка смуга від **освітленого** вікна перетинала провулок (О. Донченко).

Човни запливали в глухий кінець ставка під високий горб, вкритий лісом, **освічений** тихим вечірнім сонцем (І. Нечуй-Левицький).

Опромінений місячним сяйвом, обходив вартовий свої володіння (Я. Качура).

ОСЬ, АЖ ОСЬ, ОСЬДЕ, ОСЬДЕЧКИ, ОСЬНУ, ОСЬЩО, ОСЬ-ОСЬ-О Вживається як частка на означення місця, предмета, особи, якості тощо.

Марта ввійшла. Весела, нервова трохи, і очі блищали в неї. — Ну, **ось** і я (М. Коцюбинський).

— Науме! Де ти? — **Ось!** (Словник Б. Грінченка).

— **Ось** послухай, Ганно, мене нерозумної (І. Нечуй-Левицький).

— А я у гай ходила по квітку **ось** яку (П. Тичина).

— Еге-ге! **Ось** воно що! Недавно була корчма, а тепер школа (М. Коцюбинський).

— А тепер **ось** що, стара: чи нема там чого попоїсти братчикам? (Панас Мирний).

І тільки що хотів дать драла, аж **ось** Дідона за чуб хвать (І. Котляревський).

— **Осьде** я, коли вам треба (І. Котляревський).

— **Осьдечки** гроші, та тобі не дам, — сказав Кайдаш, вдаривши рукою замість кишені по припічку (І. Нечуй-Левицький).

— **Осьну**, вип'ємо по чарці (Словник Б. Грінченка).

— От задушу я злу личину, **осьну** лиш тільки завертись (І. Котляревський).

— То й побачите, що **осьщо** ваші славні Брути (Т. Шевченко).

— Де ти, Степане? — **Ось-ось-о!** Я тут! (Фольклор).

ОТАК, ОТАКЕНЬКИ, ОТАКЕЧКИ

Отак жив Чіпка, ріс, виростав у голоді та холоді, у злиднях та недостачах (Панас Мирний).

Отак його отой пан проклятий допік добре (Т. Шевченко).

— Дарма вже, що ти мене занапастила на віки — нехай я тільки **отакеньки** до тебе прийду та гляну, то слово твоє, нехай неласкаве почую (Марко Вовчок).

Збігла мені **отакечки** весна, збігло й літо (М. Коцюбинський).

ОТАМ, ТАМ, ТАМЕНЬКИ, (О)ТАМЕЧКИ

— Де ти бродиш, заволоко? Візьми **отам** кашу в печі та повечеряй (М. Коцюбинський).

— А де ж твій дім? — **Отам, отам!** — покаже навмання рукою (Леся Українка).

Отам-то милостиві ми ненагодовану і голу застукали сердешну волю та й цькуємо (Т. Шевченко).

Ой **там** на толоці три камені меле. Чом, чом не приходив учора до мене (Народна пісня).

Отамечки я наглядів в вас на лежанці добру миску з ласощами (І. Нечуй-Левицький).

ОТАРА, ВАТАГА, ТУРМА. Йдеться про гурт овець.

Була **отара** добра в чабана (Словник Уманця і Спілки).

Ой я козак нетяга, в мене овець **ватага** (Народна пісня)

Що то в полі за димове? Чи вівчарі **турми** гонять (Словник Б. Грінченка).

ОТЕМНІТИ, ОСЛІПНУТИ. Йдеться про втрату зору.

Лавра я не знав. Кажуть, що він ще замолоду **отемнів** та й скоро помер (О. Федькович).

І ти дивилося на них і не **осліпло**. (Т. Шевченко).

ОТЕПЕР, ЗАРАЗ, НИНІ, ОТЕПЕРЕНЬКИ, ОТЕПЕРЕЧКИ, ТЕПЕР, ТЕПЕРА, ТЕПЕРКА, ТЕПЕРКИ, ТЕПЕРЕНЬКА (И, О), ТЕПЕРЕЧКА (И)

Отепер, — сказав Ковальчук, — ти ще дужче на батька схожий (С. Журахович).

Скажи, що **зараз** прийду (Словник Б. Грінченка).

Отепереньки я сам бачу, що зробив не так, як треба (Фольклор).

Як не **тепер**, то в четвер (Народна приказка).

Оставайся, мамо, в лузі, вже **тепера** ми самі друзі (М. Номис).

Перше коло чобіт ходив, а **теперки** не знає, як на них ступити (Словник Б Грінченка).

Де то вона **тепереньки?** (І. Нечуй-Левицький).

Теперечки не дам байбарака (Т. Шевченко).

Ой кохав тебе, потішав тебе та казав: моя будеш, а **теперенько** коло іншого як голубонька гудеш (Б. Грінченко).

ОТЕРПЛИЙ, ОДЕРЕВ'ЯНІЛИЙ

За чверть години (Олег) стояв німий, **отерплий**, ошалілий (І. Рябокляч)

Щось трапилось? Що з Васильком? — питає (старий) захриплим, **одерев'янілим** голосом (М Стельмах).

ОТЕРПНУТИ, ЗАДЕРЕВ'ЯНІТИ, ОДЕРЕВ'ЯНІТИ, ЗАДЕРЕВІТИ

Орині потемніло в очах від тої вістки, вікон не побачила, **отерпла** вся, серце заніміло (К Гордієнко).

Руки мені **задеревіли** — чи воно з холоду, чи хто його знає (Б Грінченко).

Див. — ОДЕБЕЛІТИ

ОТЕТЕРІЛИЙ, ОТОРОПІЛИЙ

Отетерілий стояв (Данько) і мовчки дивився на чудову пір'їну, яка ніби відчула, де їй треба було зупинитись (О. Гончар).

Оторопілий стояв хлопець край кручі (А. Головко).

ОТЕТЕРІТИ, ОТОРОПАТІТИ, ОТОРОПІТИ

Як стояла, так і **отетеріла**, а ні ворухнетьсяся (Б. Грінченко).

Удар був такий несподіваний і дошкульний, що Каргат на мить **отетерів** (Ю. Шовкопляс).

Як я йому розказав, що там діється, — так він так і **оторопів** (Б. Грінченко).

Він тільки між своїми був жвавий та моторний, а як тільки чужий хто, він зараз **оторопіє** (Переклад з Марка Вовчка).

ОТЕЦЬ — див. БАТЬКО

ОТОЧЕННЯ — див. ОБСТАВИНИ, ОКРУЖЕННЯ

ОТОЧУВАТИ — див. ОБЛЯГАТИ

ОТРИМУВАТИ, ОДЕРЖУВАТИ

Зустрівся якось із Кричьким... Він, здається, був єдиним щасливим, що **отримував** листи од вас (Леся Українка).

Чого требувати будеш, все **одержиш** (Словник Уманця і Спілки).

ОТРУТА, ОТРУЯ

Кажуть, слабість якась завелась у винограді чи що, от вони й вирубують кущі та палять їх, ще й землю **отрутою** напувають (М. Коцюбинський).

Як безсильна дитина, протягнув до неї руки. — Ходи! — Не можу, бо ти **отруя**! (В. Стефаник).

ОТРЯХА, ЗАЙДИГОЛОВА, ЗІРВИГОЛОВА, ОДЧАЙДУША, ОДЧАЯКА, ПАЛИВОДА, ПАЛИСВІТ, ШИБАЙГОЛОВА, ШИБЕНИК, УГАРА, УРВИГОЛОВА, УРВИПОЛА

Чуєш, кучерявий, давай? — кивнула бровою, немов **отряха**-школяр, підмовляючи в чужий сад за грушами (С. Васильченко)

Хлопці в гурті грають, поміж них **зайдиголова** Оверко (К. Гордієнко).

Хлопець-**одчайдуша** (Фольклор).

І таки ж **одчаяки**: забастовку видумали (А. Головко).

Ти знаєш, який він суціга, **паливода** і горлоріз (І. Котляревський).

А коні наче знають, чого сим **шибайголовам** хочеться: скачуть, як кози, то сюди, то туди поміж кущами (П. Куліш).

Такий **шибеник**, що з-під живого п'яти ріже (Словник Уманця і Спілки).

От **угара**: ні тучі, ні грому йому (Народна приказка).

Трапиться який **урвиголова** (А. Свидницький).

ОТРЯХУВАТИЙ, ПУСТОТЛИВИЙ

Лице (Мотрине) палає, сміливе, **отряхувате**, а чорні очеп'ята як не випалять (С. Васильченко).

В цю мить він нагадував **пустотливого** хлопчика з портових причалів і зовсім не був схожий на грізного флотського старшину другої статті (В. Кучер).

Біля стайні Римар бавиться з малим **пустотливим** лошам (М. Стельмах).

ОТУМАНЮВАТИ — див. ОБМОРОЧУВАТИ

ОТЧИЗНА, ВІТЧИЗНА

Прощай, **отчизно**, ти рідний мій край! Неси мене, коню, за бистрий Дунай (Л. Боровиковський).

В боях здобуваємо долю майбутню, до слави **Вітчизну** свою поведем (Гімн Радянського Союзу).

ОТЯМИТИСЬ, ОПАМ'ЯТАТИСЬ, ОПРИТОМНІТИ, ОЧУМАТИ (СЯ), ОЧУНЯТИ

Вітрець дмухнув на неї, от вона **отямилася**... дивиться і не зна, де вона (Г. Квітка-Основ'яненко).

Не встиг він **опам'ятатись** від цієї звістки, як прилетіла нова (В. Кучер).

Що ти говориш, **опам'ятайся** (І. Тобілевич).

Поранений Богун **опритомнів** і намагався звести голову (Я. Качура).

Очумався вже в хаті (Панас Мирний).

Одного разу він знепритомнів, але ковтнувши води, **очуняв** (С. Борзенко).

ОТЬМАРЮВАТИ (СЯ), ОХМАРЮВАТИСЯ, ПОСУТЕНІТИ, ПОТЕМНІТИ, ПОТЬМАРИТИ (СЯ), ПОТЬМЯНІТИ

Колючі будяки... колючка-дереза, кучеряві коров'яки — все тягнеться, випирається до золотого сонця, шумить буйною дібровою, **отьмарює** ясний світ (С. Васильченко).

Події розвивалися надто загрозливо, ніхто не в силі вгамувати хлопців. Розпалені пристрасті **отьмарили** голови (К. Гордієнко).

Охмарилося зоряне небо, тиха тепла ніч на землю лягла (К. Гордієнко).

Стало хмуро. Подув, де не взявся, вітрець холодком, **отьмарилась** золота пшениця (С. Васильченко).

На дворі **посутеніло** (Словник Уманця і Спілки).

Надворі вже зовсім **потемніло** (І. Нечуй-Левицький).

Буйно розрослася трава й кущі, **потемнішало** листя на деревах (О. Донченко).

Вітрець війнув — розвіяв дерева, **потьмарив** небо голубе (М. Стельмах).

Зненацька пролунав громовий вибух, і ясний ранок зразу **потьмарився** (О. Гончар).

Згодом вона (далечінь) **потьмяніла**, набула бруднувато-зеленого тону пляшкового скла (З. Тулуб).

ОФІРА, ЖЕРТВА

Яка віра, така й **офіра** (М. Номис).

Стою я сам посеред нив чужих, немов по-

кинута **офіра** (П. Тичина).

Звелів з бичні волів пригнати, цапів з вівцями готувати — Плутону в жертву принести (І. Котляревський).

ОХАЙНИЙ — див. АКУРАТНИЙ

ОХАНУТИСЬ — див. ОДУМАТИСЬ

ОХАЮВАТИ, ПРИБИРАТИ, ОПОРЯДЖУВАТИ, ОЧЕПУРИТИ, ПРИЧЕПУРИТИ (СЯ), ЧЕПУРИТИ (СЯ)

Див ЧЕПУРИТИ

Чисто прибирати десь, щось; самого себе.

Зілля та **охайнее**, дитя моє та коханеє? Я ж тебе та **охаяла**, Марусеньку та угаяла (А. Метлинський)

Ганна Петрівна поралася біля печі, **прибирала** в хаті (Остап Вишня).

А **прибратися** та **причепуритися** перед святами — всяк розуміє, що треба (Остап Вишня)

Лаврін **причепурився**, взяв старостів, пішов сватати (І. Нечуй-Левицький)

Коли б ви знали, Марку Павловичу, як я **очепурна** та опорядив свою церкву (І. Нечуй-Левицький).

ОХИЖІТИ — див. ОЗВІРІТИ

ОХИЗЯ — див. ВІХОЛА

ОХЛЯТИ, ОСЛАБІТИ. Обезсилюватися тілом.

Тілесні сили в кім **охляли**, в тім дух не швидко, та замре (І. Котляревський).

Руки їх зачали **ослабати**, а монголи пруться і пруться, мов хвилі повені (І. Франко).

ОХМАРИТИСЯ, ОТЬМАРЮВАТИСЯ.

ОХМЕЛІЛИЙ, ОП'ЯНІЛИЙ, ПІДПИЛИЙ

Музика ніколи не відмовлявся від чарки, пив з усіма, хто запропонував, а потім співав... доки знову хтось з **охмелілих** слободян не кликав його до столу (А. Шиян).

А вже **підпилий** як засне, то хоч коти гармати — і усом не моргне (Т. Шевченко).

Я був **оп'янілий**, але не п'яний (О. Кобилянська).

ОХОПЛЮВАТИ — див. ОПАНОВУВАТИ

ОХОТА — див. БАЖАННЯ, ПОЛЮВАННЯ

ОЦУПКУВАТИЙ — див. ОПЕЦЬКУВАТИЙ

ОЧАМРІЛИЙ, ОЧМАНІЛИЙ

Вчора, **ОЧАМРІЛИЙ** від несподіванки, він... не зумів як слід розпитати сусідку (Л. Дмитерко).

Його крик боляче вдарив Марію, і вона мов **ОЧМАНІЛА** вибігла на подвір'я (В. Кучер).

ОЧЕРВИВІТИ — див. НАБРИДАТИ

ОЧІКУВАНИЙ — див. ЖДАНИЙ

ОЧІКУВАННЯ — ЖДАННЯ

ОЧІКУВАТИ — ЖДАТИ

ОЧМАНІТИ, ОЧМАРІТИ, ОЧУМАНІТИ. Втратити здатність мислити.

Чи ти тут спав, чи **ОЧМАНІВ** зовсім? (Леся Українка)

ОЧМАРІВ трохи — багато дечого не згадаю (Словник Уманця і Спілки).

Отець Онуфрій **ОЧУМАНІВ**, зачувши річ молодиці (К. Гордієнко).

ОЧОРТІТИ — див. НАБРИДАТИ

ОЧУНЮВАТИ — ОДУЖУВАТИ

ОШАЛІЛИЙ, ОДУРІЛИЙ

Налетів Богун на ворога. Перекинув **ОШАЛІЛІ** ряди угорської піхоти (В. Кочура).

Він зупинився, мов **ОДУРІЛИЙ**. Куди вона могла піти? (І. Франко).

Див. — БОЖЕВІЛЬНИЙ

ОШАЛІТИ, ОДУРІТИ

Ой хіба б я **ОШАЛІЛА**, щоб я тебе не любила (П. Чубинський).

Сидить вона, не йде в село, не пита й не плаче, одуріла. (Т. Шевченко).

Див.— БОЖЕВОЛІТИ

ОШАТНИЙ, ЗОДЯГНИЙ, ОДІЖНИЙ

Богдан Хмельницький повів по майдану очима: біля столу стояла дуже **ОШАТНА** старшина (П. Панч).

Дивіться, люди добрі, який я **ЗОДЯГНИЙ** та **ОШАТНИЙ** (Ганна Барвінок).

Обібрав Кошовий, що найкращий народ та **ОДІЖНИЙ** та й послав до короля (Словник Уманця і Спілки).

ОШЕЛЕШУВАТИ, ПРИГОЛОМШУВАТИ

Ударив гонг, **ОШЕЛЕШИВШИ** хлоп'ят своїм мідним погрозливим гуком (О. Гончар).

Ніби громом **ПРИГОЛОМШИЛО** матір. Та це ж не Гнат, не її син (І. Цюпа).

ОШИБАТИ, ОХОПЛЮВАТИ

Така думка і **ОШИБА** мене, що я таки дождусь свого, натраплю на те, чого так кріпко бажаю (Квітка-Основ'яненко).

Страх мене **ОШИБАВ**, про те думаючи (Ганна Барвінок).

Її **ОХОПИЛА** раптом болюча журба (А. Шиян).

ОШИМКИ, НЕДОЇДКИ

Давно вже й поснідали, і пообідали і, позбиравши **ОШИМКИ**, пополуднали та й знову їсти захотіли (С. Васильченко).

Голодний і **НЕДОЇДКИ** поїсть (Народна приказка).

ОШПАРЕНИЙ — див. ОПЕЧЕНИЙ

ОШПАРЮВАТИ — ОПІКАТИ

ОШУКАНЕЦЬ — ОБМАНЩИК, ДУРИСВІТ

ОШУКАНИЙ — ОБМАНУТИЙ, ОБДУРЕНИЙ

ОШУКАНСТВО — ОБМАН, ОДУРЮВАННЯ

ОШУКУВАТИ — ДУРИТИ, ОБМАНЮВАТИ

ОЩИРЯТИ — ОСКАЛЯТИ

ПАГІН, ПАГОНЕЦЬ, ПАГІННЯ

Кожна брунька ховає в собі надію життя і дасть нові **ПАГОНИ** (М. Коцюбинський).

Од доброго кореня добрий і **ПАГОНЕЦЬ** одійде (М. Номис).

Молоде **ПАГІННЯ** на горіхах на гарячому

сонці вже повигамялось на сажень вгору (І. Нечуй-Левицький).

Див.— ВІТА

П

ПАГОРБ, ГОРБ, ПАГОРБОК, ПАГОРОК, ПРИГІРОК, ШПИЛЬ. Невелика й невисока гірка.

Марина: ...З ким ти учора міряв **ПАГОРБИ** над річкою? (О. Корнійчук).

Виори, синку, **ГОРБКИ** та долинку (П. Чубинський).

На зелених **ПАГОРБКАХ** паслися вівці (П. Панч).

З гір і **ПАГОРКІВ** Ворсклянських (Словник Уманця і Спілки).

А то на **ПРИГІРКУ** чиї чорніють хати з кривими верхами, дірчавими оселями?.. (Панас Мирний).

Ой вийду я на **ШПИЛЕЧОК** та гляну в долину (Народна пісня).

ПАГУБА, ГИБЕЛЬ, ЗАГИБЕЛЬ, ЗАГИН, ЗГУБА, ПОГИБЕЛЬ

Од **ПАГУБИ** тебе хранить (П. Куліш).

Мефістофель: Коли в зловісну прокляту годину ми **ПАГУБУ** кували на людину, то наше найлютіше зло Ханжам до любості було (пер. М. Лукаша).

На **ЗАГИБЕЛЬ** тому, хто бере багату з дому (П. Чубинський).

Сей блазень Петрик приносить шкоду людям, а собі **ЗАГИБЕЛЬ** (Словник Уманця і Спілки).

Серце, Катерино, не показуй людям сльози, терпи до **ЗАГИНУ** (Т. Шевченко).

Ой ти дівчино, моя люба, твоя краса — моя **ЗГУБА** (Народна пісня).

Ти згадуєш в пісні **ПОГИБЕЛЬ** героя. Я згадую в думці безсилля моє (Леся Українка.)

ПАДАТИ, БАБАХНУТИ(СЬ), БЕБЕВХНУТИ, БЕБЕХНУТИ, БЕБЕХ, БЕРКИЦНУТИ, БЕХНУТИСЬ, БРЬОХНУТИ(СЬ), БРЯЗНУТИ, БУЛЬКНУТИ, БУХ, БУХНУТИ, ГЕПНУТИ(СЯ), ГРИМНУТИ, ГРЯКНУТИ, ЛЯП, ЛЯПНУТИ, ОБЕНБЕРИТИ(СЬ), ПОВАЛИТИСЬ, ПУЦЬ, РУХНУТИ, УПАСТИ, ШЕЛЕПНУТИ, ШЕЛЕСНУТИ, ШУБОВСНУТИ, ШУБОВСТЬ

Описові звороти:

БРИЗНУТИ У ВОДУ, ЗАОРАТИ НОСОМ, КЛЮКНУТИ НОСОМ, СТОВБУРА СТАТИ

Давно на світі ходить рада, що гріх пишатися і других зневажать, а треба пам'ятати: хто вище злізе — дужче **ПАДА**. (Л. Глібов).

Тут я, як побачив на собі кров, та як стояв, так і **БАБАХНУВСЬ** об землю. (М. Кропивницький).

БАБАХНУТИ МОЖЕ ВИРАЖАТИ ЩЕ Й ІНШІ ПОНЯТТЯ.

БАБАХНУВ З РУШНИЦІ, БАБАХНУВ КУЛАКОМ У СПИНУ.

Кінь **БЕБЕВХНУВ** у пропасть (Словник Б. Грінченка).

Погасив світло та й **БЕБЕХНУВ** на ліжко (Г. Квітка-Основ'яненко).

Інший рветься з усієї сили за долею... От-от догнав... І — **БЕБЕХ** в могилу! (Т. Шевченко).

Якби не вона, **БЕХНУЛАСЬ** би перед усіма (Ганна Барвінок).

БЕРКИЦЬ у яр! (І. Рудченко).

Бебехнути — див. бити

Так і **БЕХНУВ** з горища (І. Манжура).

Сухарко незграбно змахнув руками й важко, всім тілом, **БРЬОХНУВСЯ** у воду. (М. Островський).

Але Баглам спід самого носа баркаса сковзнув назад і важко **БРЯЗНУВ** у воду (П. Панч).

Тільки **БУЛЬКНУВ** пан у воду та бульбашки позскакували наверх води (П. Чубинський).

Обізвався старий батько: — Чого ждеш, небого? — Заридала Катерина, та **БУХ** йому в ноги. (Т. Шевченко).

ВІДДІЄСЛІВНИЙ ОКЛИК БУХ ВИРАЖАЄ ШВИДКІСТЬ, РАПТОВІСТЬ ПАДАННЯ. СЛОВО БУХ МОЖЕ ВИРАЖАТИ Й ІНШІ ПОНЯТТЯ: СТРІЛЯТИ, БУТИ, ГОВОРИТИ: БУХ З РУШНИЦІ; БУХ ЙОМУ СЛОВО; БУХ ЙОГО В СПИНУ

Молодий парубок, роззявивши від здивування рота, з усього розгону **ГЕПНУВСЯ** на шосе, потрапивши ногою у вибоїну. (Переклад з М. Островського).

ГЕПНУТИСЬ — УПАСТИ, СИЛЬНО УДАРИВШИСЬ ОБ ЗЕМЛЮ, ПІДЛОГУ ТОЩО.

ГЕПНУТИ — МОЖЕ ВИРАЖАТИ И ПОНЯТТЯ: БИТИ; ГЕПНУТИ ПО СПИНІ (ПЕРЕВАЖНО КУЛАКОМ, ЧИМОСЬ ВАЖКИМ)

Тарас... **ГРИМНУВСЯ** на брук непритомний. (Пер. з Б. Горбатова).

Знач.— упав, сильно вдарившись об землю...

І шаблю випустив додолу... сам **ГРЯКНУВСЯ** на землю. (П. Тичина).

Знач.— див. гримнутись.

І жалібниця щось сказати ще хотіла, аж пташки із гнізда додолу якось **ЛЯП** — Лисичка хап та хап: прехорошенько всіх поїла (Л. Глібов).

ВІДДІЄСЛІВНИЙ ВИГУК ЛЯП ВИЗНАЧАЄ ПОНЯТТЯ ШВИДКОГО ПАДІННЯ ІЗ ХАРАКТЕРНИМ ЗВУКОМ. ЛЯП МОЖЕ ВИРАЖАТИ ЩЕ Й ІНШІ ПОНЯТТЯ. ДИВ. ГОВОРИТИ. БИТИ

Галакуда розставив руки й важко **ЛЯПНУВ** у пісок лицем (П. Панч).

Знач.— див. ляп.

Як **ОБЕНБЕРЕ** ж він його! (І. Манжура).

Сидів, сидів та мов несвіжий **ОБЕРБЕНИВСЯ** шкереберть додолу (Б. Грінченко).

Хочу скрикнути, дух мені захопило, так і **РУХНУЛА** коло яблуні... (Марко Вовчок).

РУХНУТИ — УПАСТИ ВАЖКО, ВСІМ ТІЛОМ ВДАРИВШИСЬ ОБ ЗЕМЛЮ.

Я, каже, зліз, — драбина тут була. А чорная свиня прийшла і чухаться тут заходилась, драбина хить — і повалилась, зоставсь я угорі... перелякавсь... (Л. Глібов).

— Та — **пусть** на землю... Та й захарчав (Панас Мирний).

Віддієслівний вигук **пусть** виражає поняття раптового швидкого падання.

Ти бо хочеш **упасти** та й не забитись (Народна приказка).

Довго, довго дивувались (русалоньки) на її уроду... Треті півні: кукуріку! **Шелеснули** в воду (Т. Шевченко).

Правдивий чоловік і їдь, і йди, не сподіваючись біди, а ну, поткнись брехун — утне (місток) такую шкоду: розсунеться — і той **шубовсть** у воду! (Л. Глібов).

Шубовстнути — упасти переважно у воду. Рідше в грязь, болото. Іноді кажуть: **шубовснув** у пухкий сніг...

Бо (Тарас) розхитавшись **бризнув** у воду, нирнув і, не спитавши броду, наввиринки, пішла душа (І. Котляревський).

Венгерський офіцер **заорав** носом (Панас Мирний).

Та, як пихоне його руками своїми, так Чіпка й **клюнув** носом у зелену траву (Панас Мирний).

Підскочив (генерал) до лави, зацідив по уху переднього, той аж **стовбура** став (Панас Мирний).

Стовбура стати — упасти головою на землю (перекинутись догори ногами). Іноді кажуть — стовбула.

ПАД, ПАДИНА, ПАДЬ, УЛОГОВИНА

Низьке місце на поверхні землі, переважно невелике й пологе.

Див.— БАЛКА.

Закувала зозулина в саду на **паду** (Весільна пісня).

І очі пестливо глядять землі кожну **падину** й схил (М. Бажан).

І знову ріки, і лісові пожежі, і де-не-де галявина, і **паді**, і знову зелені оксамитні сопки (О. Довженко).

ПАДКАТИ(СЯ), ПИЛЬНУВАТИ, ПІКЛУВАТИСЯ, ТУРБУВАТИСЯ, УПАДАТИ

Мати **падкає** за дочкою (І. Нечуй-Левицький).

Падкається хазяїн коло коней, бо любе коні (І. Нечуй-Левицький).

Так **пильнує** коло роботи, що й не розгинається (І. Нечуй-Левицький).

Та таки й дитина, хоча воно й підросло, та все ж таки треба коло його **піклуватися** (Т. Шевченко).

Не **турбуйся** ж ти, наша матінко, нами, як підростуть крильця, розлетимося й сами (Народна пісня).

Коло дитини так **упадає** (П. Чубинський).

ПАДКИЙ, ЛАСИЙ, ОХОЧИЙ

Він у мене **падкий** до пісень (Панас Мирний).

Ласий, як муха до патоки (Народна приказка)

А ти ж, сусіде, чув од кого, що я **охочий** до лящів? (Л. Глібов).

ПАДКОВИТИЙ, БЕРКИЙ, ДБАЙЛИВИЙ, ЗАПОПАДЛИВИЙ, ПЕЧАЛОВИТИЙ, ПИЛЬНИЙ, РЕТЕЛЬНИЙ, СТАРАННИЙ, ТОВКУЩИЙ, УПАДЛИВИЙ

Падковитий до худоби, до хазяйства (І. Нечуй-Левицький).

А в косовиці який він **беркий**: нігде на траві ні чуба не покине, не косить, а голить (Словник Уманця і Спілки).

У **дбайливого** хазяїна всьому свій час (Народна приказка).

Гаврило чоловік **запопадний**: знайшов собі притулок у пані на економії (Б. Грінченко).

Він був **пильним** господарем у їх спільнім помешканні (І. Франко).

Ретельний чоловік не доїсть і не доспить, а все зробить вчасно (Фольклор Полтавщини).

Старанного завжди на покуття садовлять (Народна приказка).

Мати теж хозяйка добра, чесна і **товкуща** (Словник Уманця і Спілки).

Упадливий в роботі завжди в пошані (Народна приказка).

ПАДКУВАТИ, СТАРАТИСЯ

Він служив йому дуже добре, працював і **падкував** щиро коло роботи (І. Нечуй-Левицький).

Старається, що піт кривавий його обливає (М. Номис).

ПАДЛО, СТЕРВО

Про здохлих тварин.

Чорний крук пролетів шукати здобич. Може, де на **падло** натрапить (О. Копиленко).

Лежить, як пес на **стерві** (Народна приказка).

В живій розмовній мові ці слова використовуються як лайливі.

НАЖЕРА — див. ОБЖЕРА, НЕНАЖЕРА

НАЖЕРЛИВИЙ — див. НЕНАЖЕРЛИВИЙ, ОБЖЕРЛИВИЙ

ПАЗЕЛЕНЬ, ПРОЗЕЛЕНЬ

Ясна **прозелень** озимих хлібів око вабить (К. Гордієнко).

ПАЗИТИ, ДОГЛЯДАТИ, ПАНЬКАТИ(СЯ), ПАНТРУВАТИ, ТУПЦЯТИ

Він скочив до Юри.— **Пазь** своєї Гафії, а моєї не руш! (М. Коцюбинський).

Як? Вони садили виноград, вони **пазували** садки свої, а хтось прийде і так, з доброго дива, почне нищити їх працю (М. Коцюбинський).

Чоловік і батько лежать хворі, а ти все коло їх **пазаєш** (Словник Б. Грінченка).

Нащо вас кохав я, нащо **доглядав** (Т. Шевченко).

А все то жінка! Як візьме коло його (дитини) **панькати, тупцяти, як візьме припарювати**, та виливати, та облизувати, то, дивись, вже моя дитина й очуняє (І. Нечуй-Левицький).

Треба мені робити, а не з дитиною **панькатися** (Марко Вовчок).

У хаті — Мотря обід або вечерю варить, дітей **пантрує** й годує (Панас Мирний).,

Чи я на те десять літ **доглядала** вас, **пантрувала**, як малої дитини, як свого рідного, щоб ви тепер робили мені такий скандал? (І. Франко).

ПАЗУР — див. НІГОТЬ

ПАЙ, ПАЙКА, ЧАСТКА

Свого **паю** не пущу я нікому (Словник Уманця і Спілки).

При кожнім молоченню, як робітники йшли на обід, Іван відбирав свою **пайку** (Юхим Мартич).

Він перейшов туди зовсім жити, а свою **частку** не брав (Б. Грінченко).

НАЙДА, ЛАХВА, КОРИСТЬ, ЗИСК

А попові у піст саме, значить, **пайка** йшла (Б. Грінченко).

Кому піст, а кому **лахва** (Народна приказка).

ПАЙДИТИ — див. ЩАСТИТИ

ПАКІЛ — див. КІЛ

ПАКОСТИТИ, КАПОСТИТИ, ПАСКУДИТИ, ШКОДИТИ

Морок — то ворог світовий. Серед того заводилась тільки нечисть усяка, що **пакостила** й землю родючу, і людей, пригнічених темнотою (Панас Мирний).

Супліку ж сю мою ти, Грицьку, сам читай, ледачому і **паскудить** не давай (П. Гулак-Артемовський).

Хто пізно ходить, той сам собі шкодить (М. Номис).

ПАКОСТЬ, КАПОСТЬ, ПАСКУДСТВО, ШКОДА

— Чорте, де йдеш? — Болото балити.—Не буде горіти. — Добре мені **пакість** зробити (М. Номис).

На тобі мішок грошей, тільки не роби цієї **капості** (І. Рудченко).

Овва, через таке **паскудство** та оце тікала б за границю! (І. Нечуй-Левицький).

Ну й **шкода** оцей хлопець,— нічого за ім у садку не вдержиш (Б. Грінченко).

ПАКУНОК, ЗВ'ЯЗКА, ЗГОРТОК, КЛУНОК, ПАК, ПАКУНОЧОК, СКРУТЕНЬ, СУВЕРТОК, ТЮЧОК

Ціла низка людей провожала нас через річку, силоміць переносячи наші **пакунки** (Ганна Барвінок).

Чув, як гримить, наближаючись, танк, як брязкають сталеві **зв'язки** гусениць (В. Собко).

Приготував **зв'язку** книжок, щоб взяти з собою в дорогу (Ф. Малицький).

Зо всіма **клунками** збирайтесь, до моря швендяйте як раз (І. Котляревський).

Бобочка: «От мама наказала вам передати **пакуночок**» (В. Собко).

А в кавалера наче й дорожчих речей немає — тільки загорнутий у синій папір **пакуночок** пшона ніс він під пахвою (П. Козланюк).

Дістав відти **скрутень** пожовклих паперів (І. Франко).

Суверток нот був зв'язаний (Словник Уманця і Спілки).

У руках у нього був **сувійчик** паперу (Словник Уманця і Спілки).

Невеликий **тючок** книг лежав на столику (Ф. Малицький).

ПАЛ — див. ЖАРА

ПАЛАТА — див. ДВОРЕЦЬ

ПАЛАТИ — » — ГОРІТИ

ПАЛАХКОТІТИ — » — ГОРІТИ

ПАЛАЦ — » —ДВОРЕЦЬ

ПАЛЕНІТИ — » — ЧЕРВОНІТИ

ПАЛЕЦЬ,ПЕРСТ (заст.)

Зробив, аж **пальці** знати (Народна приказка).

Чи зважусь я свої **персти** несмілі до золотої ліри простягти? (П. Грабовський).

ПАЛЬОНКА — див. ГОРІЛКА

ПАЛИВОДА — « — ОТРЯХА

ПАЛИЦЯ, БИЧ, БИЧИНА, БУК, БУЧОК, ГАЙДАРКА, ГЕРЛИГА, ДРЮЧИНА, ДРЮЧОК, ДРЮК, ДУБИНА, КИЙ, КИЙОК, КИЯКА (КИЮРА), КОЛЯКА, КОВИЗКА, КОВІНЬКА, КОСТУР, (КОСТУРЯКА), ЛОМАКА, ПАЛИМОН, ПАЛИЧКА, ПАЛКА, ПАЛЮГА, ПАТЕРИЦЯ, ПАТИК, ПАТЕР, РУБАНЕЦЬ, ТИЧКА, ФАЛУДА, ЦІПОК (ЦІПУРА), ЦУРКА, ЦУРУПАЛОК, ЦУРПАЛОК

І зозла **палицю** хапає... шпурнув та й всіх курей побив. (Л. Глібов).

Добрий **бич** запарив (І. Манжура).

Троянці в роги затрубивши, пустили гончих в лагері, кругом болото обступивши, **бичами** ляскали псарі (І. Котляревський).

Не біжить собака від калача, але від **бича** (П. Чубинський).

Бич 1) **палиця переважно дубова, іноді з потовщенням або ж довгастою кулькою на кінці; 2) палиця — частина ціпа, яким молотять вручну хліб.**

Див. — КИЙ, БАТІГ

Як ухопить чумаченько од воза **бичину**, — побив, побив, помолотив та дякові спину (І. Рудченко).

Бичина — 1) різновид бича, товстий бич; 2) **згрубілий синонім, мало вживаний, застарілий.**

От вам і наука не йти в дорогу без **бука** (І. Франко).

Гандзю, Гандзю, на тобі **бучок**, бо як тебе пес надибає, та й роздере, а з **бучком** буде безпечніше (В. Стефаник).

Бук, бучок — палиця переважно букового дерева. Ці синоніми властиві південно-західним говіркам. **Бучок** — паронім південно-східного «дубинка», «дубина».

Ключовая шапка — вона ключечки не зломить, моя **гайдарочка** у порога постоїть (Народна пісня).

Гайдарочка — паронім до герлиґа — довга вівчарська палиця. У **гайдарки** чи **герлиги** на кінці майже завжди припасовується невеличке плоско зігнуте півколо. Коли треба спіймати вівцю, гайдар затискує задню її ногу між півколом, вигнутим до палиці, і в такий спосіб затримує тварину.

Уже й овець позгонили й дід зібрався... На голові солом'яний бриль, на плечі, на **гирлизі**, висить торба з хлібом (Панас Мирний).

Возьми **гуралі**, та йди пси бити (І. Франко).

Гураль — діалектизм, властивий південно-західним говіркам.

Еней... в руки добру взяв **дрючину**, — обороняти злу личину, як лучиться де от собак (І. Котляревський),

Два брати, грізні ісполіни, в бою стояли у ворот, **дрючки** держали з берестини і боронили в кріпость вход (І. Котляревський).

-Ніхто його (Лева) вже не боїться, усяк безпечно йде дивиться: хто схоче — добре ускубне за вражий чуб його зубами, а хто під боки стусане — чи **дрюком**, чи рогами (Л. Глібов).

ДРЮЧИНА, ДРЮЧОК, ДРЮК

Товста, довга, незграбна палиця.

Латин... таку сказав річ старшинам: «...Мої великі кулаки почешуть ребра вам і спину, коли ж то мало, я **дубину** готов на ребрах сокрушить» (І. Котляревський).

Дубина — товста, переважно дубова, палиця.

Див. — БУК, БУЧОК

І зараз лист послав к Енею, щоб вийшов битись сам-на-сам... хоть на **киї**, хоть кулаками (І. Котляревський).

Один тільки мій Ярема на **кий** похилився, стояв довго (Т. Шевченко).

У холодочку під вербою, приліг чабан спочить, **кийок** поклав під головою (Л. Глібов).

Кий, кийок — товста, переважно дубова палиця, з потовщеним кінцем.

Див. — БИЧ.

Мани собаку, а з рук не спускай **кияку** (М. Номис).

Кияка — згрубіле від «кий». Іноді кажуть: **киюра, киїще, кияра.**

Та така сердита (собака), на всіх так і кидається. Так я оце виломив собі **коляку** та йду і озираюсь (Г. Квітка-Основ'яненко).

— Може, ти мене заведеш у такий двір, що й **коляки** скоштую (Панас Мирний).

Коляка — товста, довга, незграбна палиця. Як учеше ковизкою, так селезень і вкипів (І. Манжура).

Ковизка — палиця з полого зігнутим кінцем, іноді з невеличкою кулькою на самому кінці. **Ковизкою діти ганяють «свинку» по льоду («свинка» — дерев'яна кулька, схожа на м'яч).**

Вибити його ковіньками та й пустити, — порадив старий Кліщ (П. Панч).

Ковінька — палиця, схожа на «ковизку». **Різниця лише в тому, що ковінькою діти ганяють «свинку» по суходолу, а ковизкою — по льоду.**

У багатьох говірках південно-східного і північного діалектів ковінькою називають палицю з загнутим (півколом) кінцем, в такій мірі, що ковіньку можна повісити й на руку.

Нашому Нечипору на руку ковінька (М. Номис).

Вираз «на руку ковінька» вживають на означення сприятливих умов.

— Діду Сидоре, собак боюся!

— А з костуром, бабко! (М. Номис).

Костур — міцна, довга палиця. **Від нього знане ще й «костуряка». Костур і костуряка — згрубілі синоніми.**

Постать Василева із здоровою ломакою замелькала поміж вишневими кущами. (Панас Мирний).

Великий, як ломака, а дурний, як собака (М. Номис).

Ломака — товста, переважно незграбна палиця. **В живій народній мові дуже товсту і довгу ломаку називають іноді «ломига».**

Взяв палимона та й пішов собак дражнити (Фольклор Полтавщини) — так глузують з ледаря, що кинув роботу і пішов жебрати.

Гляди, лишень, гадючий сину, щоб я тобі часом палимона не дав (Б. Грінченко).

Палимон — товста незграбна палиця. Слово належить до діалектної лексики.

Варувався кия, та **палкою** дістав (М. Номис).

Узявши капелюх на голову і легеньку **паличку** в руки, пішов Герман далі Бориславом (І. Франко).

Цяцькований Осел придбав нову біду: де повернеться — усе не до ладу, чи шкоду втне— не подарують, почують, що дзвенить — **палюгою** частують (Л. Глібов).

Палюга — товста, довга палиця.

Чернець мій встав, надів клобук, взяв **патерицю** (Т. Шевченко).

Патериця — довга палиця з «головкою» на кінці (круглою чи довгастою). Головка **патериці** часто оздоблювалася дорогоцінним камінням, сріблом, золотом. **Патериця** була ознакою належності особи до вищого духівництва, або ж ознакою світської (міської) влади: бурмістерська **патериця**. Нижче духівництво, мандрівники (странники) ходили з патерицею (довгою палицею), у якої «головки» могло й не бути.

Хто хоче пса ударити, то **патик** знайде (І. Франко).

Пане, бери черевик на **патик** (М. Номис).

Патик, патичок — коротка груба палиця. Цей синонім широко знаний в південно-західних говірках. В південно-східних говірках **патик** — вживається в значенні — **кілок**. Кажуть на байдужу чи ледачу людину: така вже з нього **патика**, або: стоїть як **патика** (кілок).

«Взяла ломаку... давай її баба тим **патером** почищати (І. Манжура).

Патер — товста довга палиця. Слово **патер** — застаріле.

Аж гульк батько у солому, як потягне мене **рубанцем**! (Г. Квітка-Основ'яненко).

Рубанець — груба коротка палиця, уламок, відрубок довгої товстої палиці. **Рубанцями** в говірках південно-східного і північного діалектів називають дрова — коротко порубаний хмиз, хворост. Кажуть: внесіть **рубанців** у хату (замість внесіть дров).

І **тичка** в мене в руках, щоб ніхто до мене не підійшов (Ганна Барвінок).

Тичка — довга палиця, на яку навірчують віхті соломи, і в завійну (сніжну) зиму ставлять обабіч доріг, коли їх замітає снігом.

В даному тексті **тичка** — довга палиця, товста хворостина.

Як вхоплю **фалуду**, то ти голову поскіпаю (І. Франко),

Фалуда — вузький діалектизм, властивий південно-західним говіркам.

Один з Троянської громади, насупився, усе повчав і дослухавшись до поради, **ціпком** все землю колупав (І. Котляревський).

Ціпок — див. ПАЛИЦЯ

Отаман... добре разів кілька потяг **ціпурою** по мішках (М. Номис).

Ціпура — згрубіла форма слова ціпок (товстий, довгий).

Десь хлопчик недалечко був, на його **цуркою** шпурнув (Л. Глібов).

Цурка — короткий уламок палиці, або ж дуже коротка палиця.

Грицько, повернувши на степ і посвистуючи, почав збивати **цурупалком**.... головки будяків (Панас Мирний).

Цурупалок (цурпалок) — короткий уламок товстої палиці. Кажуть: б'є, аж **цурпалки** (цурпалля) летять; побив (якусь дерев'яну річ) на **цурпалля, цурупалка**...

ПАЛКИЙ, ВОГНЕННИЙ, ГАРЯЧИЙ, ЗАПАЛЬНИЙ, ПАЛЬОНИЙ, ПАЛЮЧИЙ

Про вдачу людини — неспокійний, запальний, її характер в зв'язку з почуттям, якимись переживаннями тощо.

Танкісти ідуть, гармаші, моряки і чути, як б'ються серця їх **палкі** (І. Нехода).

Ох, сльози **палкі** — вони душу палили, сліди полишили огнисті навіки (Леся Українка).

Добре зробили, Варваро, добре... **Пам'ятайте** ж, Варварочко, що в домі, опріч вас, нікого немає (М. Коцюбинський).

Тямитимеш до нових віників (М. Номис).

І між людьми такі ж бувають, як і на яворі шелестуни; нехай же баєчку вони **на вус собі мотають** (Л. Глібов).

Максим **зарубав собі на умі**, що це наймудріше правило на світі (Панас Мирний).

Хто величається і других зневажає, нехай про дуба казочку читає, **на ум собі кладе**: наука в ліс не заведе (Л. Глібов).

ПАМ'ЯТЬ, ПАМКА, ПАМКИ, ПАМОРОКИ, ПАМ'ЯТКА, ПАМ'ЯТОК, ПОМКА

Доброму добра й **пам'ять** (М. Номис)

Степове життя зовсім вийшло у його (Василя) з **памки** (Панас Мирний).

Від того страху вона ніяк не прийде до **помки**, не знає, як ходить, що робить (Панас Мирний).

Мотрона. — Чи вже тобі зовсім **памороки** забило: своєї власної жінки не пізнаєш? (І. Франко).

Се мені зосталась **пам'ятка** після батька (Словник Уманця і Спілки).

Див. — ЗГАДКИ

ПАНАХАТИ — див. ДЕРТИ

ПАНІБРАТ, ПРИЯТЕЛЬ

Чого його бояться? Зі мною він як **панібрат** (Є. Гребінка).

Брехня і **приятеля** робить ворогом (Народна приказка).

ПАНІКА, ПОЛЯКА, ПОПЛОХ

Вулицями села мчала підмога, сіючи **паніку** у ворожих лавах (Ю. Яновський).

Тоді, як скотина пропадала, яка **поляка** йшла (Словник Уманця і Спілки).

Як уздріли його, усе село до бору навтікача, усі, мов одно, перейнялися **поплохом** (Словник Уманця і Спілки).

ПАНІМАТКА — див. МАТИ

ПАНОТЕЦЬ — БАТЬКО, ПІП
ПАНТЕЛИК, ТОЛ(О)К
Описові звороти: ЗБИВАТИ(СЯ) З ПАНТЕЛИКУ, З ТОЛКУ
Див. УМ
Твій батько буде сердитись на тебе й на мене. Скаже, що я тебе зводжу з розуму, збиваю **з пантелику** (І. Нечуй-Левицький).

Ну, та той же старий чоловік, тому б же на **толок** молодого наставити (Б. Грінченко).
Ізбий Енея **з пантелику** (І. Котляревський).
ПАНТОМІМА — див. МІГА
ПАНТРУВАТИ — див. ПАЗИТИ
ПАНУВАТИ — див. ОПАНОВУВАТИ
ПАНЬКАТИ — див. ПАЗИТИ
ПАПЛЮГА, ПОВІЯ, ШЛЮХА
Гуляща жінка — розпусниця.
Енеєм кинута я бідна, як сама **паплюга** послідня, Еней злий змій, — не чоловік! (І. Котляревський).
Хто з вас сміятиметься, з чого? Та ви ж не **повія** яка, вибачайте на слові, адже вам не пусте в голові, не розпуста (М. Коцюбинський).
Венера не послідня **шлюха**, проворна, враг її не взяв (І. Котляревський).
ПАПЛЮЖИТИ — див. ГАНЬБИТИ, ОПОРОЧУВАТИ
ПАПКА — див. ТЕКА, ХЛІБ
ПАРАФІЯ, ПРИХОД
Я чомусь відразу відчула, що це людина не з нашої **парафії**, як то кажуть (Ірина Вільде).

Піп прийняв з великою охотою в свою парафію нових людей (І. Нечуй-Левицький).

В приході пановця Порфира серед овець його духовної отари до краю занепала віра (В. Еллан-Блакитний).

ПАРЕНЬ — див. ПАРУБОК
ПАРКАН — див. ТИН
ПАРКО — див. ЖАРКО, ЖАРКИЙ
ПАРОВИК, ЛОКОМОТИВ, ПАРОВОЗ, ПАРОТЯГ
Ми прибули на станцію в щасливу годину: там саме пускали один з найпотужніших паровиків (О. Гончар).

Обкутаний парою і димом паровоз підкотив до столичного перону (В. Кучер).

ПАРТАЧИТИ, ЗІПСУВАТИ, СПАСКУДИТИ
Гнат же Кавунів тільки партачить, а не шиє (В. Кучер).

Партач робить чуже чи своє, все одно: зіпсує (Фольклор Полтавщини).

Старий стару хвале, що добрий борщ варе, а молодий свою гудить, що не зварє, спаскудить (П. Чубинський).

ПАРТИКА — див. КУСОК

ПАРУБОК, ПАРЕНЬ, ПАРЕНЬОК, ПАРНИЩЕ, ПАРНЯГА, ПАРУБІЙКО, ПАРУБЧАК, ПАРУБЧИНА, ПАРУБ'ЯГА, ПІВПАРУБОК

Молода людина чоловічої статі ще не одружена.

У неділю на вигоні дівчата гуляли, жартували з парубками, деякі співали (Т. Шевченко).

Звеселила парня чорними брівочками (П. Чубинський).

Ідуть високо у сідлах, при військовім пішім строї — парні з сіл та із заводів, все червоні герої (П. Тичина).

І Костуся похвалили, що пареньок був важненький (Г. Квітка-Основ'яненко).

Чи знаєш, він який парнище? (І. Котляревський).

Потім умився, убрався, як **парубійко** до дівчат (І. Котляревський).

Промовив парубчак, хитаючи головою (І. Нечуй-Левицький).

А дівчину парубчина давно виглядає (Словник Б. Грінченка).

Андрій Маркович, старший учитель в школі — рудий, кремезний **паруб'яга** (С. Васильченко).

У мене сини **паруб'ята** (Ганна Барвінок).

Гайдамаки понад яром з шляху повернули. Наганяють **півпарубка**. Хлопець у свитині полатаній, у постолах (Т. Шевченко).

ПАРШИВИЙ, ПЛЮГАВИЙ, ПАСКУДНИЙ, ПОГАНИЙ

Одна паршива овечка всю отару поганить (Народна приказка).

Плюгавенький панок (Словник Б. Грінченка).

Пакосник ти **паскудний** (П. Куліш).

Кривдять нас дозорці, дають нам **паскудну** справу (І. Франко).

А дзуськи, поганий! — обізвалась Івга з кімнати (Г. Квітка-Основ'яненко).

ПАСКУДА, ЛАЙДАК, МЕРЗОТНИК, ПАКОСНИК, ПАСКУДНИК, ПОГАНЕЦЬ

Дану синонімічну групу використовують як лайливі слова в індивідуальному розумінні.

Чого ти так мене, **паскудо**, в боки пхаєш? (Є. Гребінка).

Дала мене моя мати за **лайдака**, розійдеться худібонька хоть би яка (П. Чубинський).

Пакосник ти, паскудний плюгавець (П. Куліш).

Сидор, старий **паскудник**, біля ставу (З. Тулуб).

Чи бач! Ще і базікать стало... Такого ще **поганця** не бувало (Л. Глібов).

ПАСКУДИТИ — див. ПАКОСТИТИ
ПАСКУДНИЙ — див. ГИДКИЙ, ПОГАНИЙ

ПАСКУДСТВО — див. ПАКОСТЬ
ПАСКУДСТВО, ОГИДА, ПОГАНЬ
Нечисте гніздо всякого **паскудства** (І. Нечуй-Левицький).

Пішов би я поміж люди чи богу молиться, як здумаю про **огиду**, забуду й хреститься (Б. Грінченко).

Стара собако, де б молитися, верзеш тут **погань** (Т. Шевченко).

ПАСОВИСЬКО — див. ТОЛОКА

ПАС — див. ПОЯС

ПАСОКА — див. КРОВ

ПАСТОВЕНЬ — див. ТОЛОКА

ПАСТУХ

Тоді ти ще отам у лісі, коло скелі пас батьківські стада із **пастухами** (Леся Українка).

ВАТАЖНИК, ВІВЧАР, ГАЙДАР, ЧАБАН — пастух овець. СВИНАР — пастух свиней. СТАДНИК, ЧЕРЕДНИК — пастух худоби. ТАБУНЩИК — пастух коней.

Ватажники ватагу гнали (Т. Шевченко).

Був на селі **вівчар** Тарас, він панових овечок пас (Л. Глібов).

Ой, по горі, по горі **гайдар** вівці зганяє. Він на хлопців гукає (Народна пісня).

Була отара добра в **чабана** (Словник Уманця і Спілки).

Став він до **свинаря** за підпасича (Словник Уманця і Спілки).

Вже панський **стадник** Опанас, що покинув товар, що пас (Є. Гребінка).

Чередник погнав скотину попід гору на долину (Я. Щоголів).

Раз прибився такий кінь до **табунщиків** (Словник Уманця і Спілки).

ПАСУВАТИ — див. ЛИЧИТИ

ПАТЕРИЦЯ — див. ПАЛИЦЯ

ПАТИК — див. ПАЛИЦЯ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Баж.— Бажан
Барв.— Барвінок
Бор.— Боровиковський
М. В.— Марко Вовчок
Верш.— Вершигора
Вир.— Вирган
Воскр.— Воскрекасенко
Вас.—Васильченко
Гліб.— Глібов
Гол.— Головко
Гонч.— Гончар
Горд.— Гордієнко
Греб.— Гребінка
Грінч.— Грінченко
С. Г. — Словник Грінченка
Г.-Арт.—Гулак-Артемовський
Дмитер.— Дмитерко
Донч.— Донченко
Еварн.—Словник Еварницького
Заб.— Забіла
Загр.—Загребельний
Ільч.— Ільченко
Кач.— Качура
Кв.-О.— Квітка-Основ'яненко
Корн.— Корнійчук
Козач.— Козаченко
Коб.— Кобилянська
Котл.— Котляревський
Кон.— Конисський
Коц.— Коцюбинський
Кр.—Є. Кравченко
Криж.— Крижанівський
Кроп.— Кропивницький
Куч.— Кучер
Кул.— Куліш
Ф. Л.—Лавров (фольклорист)
Макс.— Максимович
Мал.— Малишко
Ман.— Мануїльський
Мас.— Масенко
Метл.— Метлинський
Мирн.— Панас Мирний
Нагн.— Нагнибіда
Нех.— Нехода
Н.-Л.— Нечуй-Левицький
Нд.— Народна дума
Нп.— Народна пісня
Нпр.— Народна приказка
Ном. — М. Номис
Ол.— Олійник
Перв.—Первомайський
М. Р.—Рильський
Риб.— Рибак
Рудч.— Рудченко
Рус.-російсько-український словник
Р. У.—«Радянська Україна» (газета)
Св.— Свидницький
Сліпч.— Сліпчук
Сміл.— Смілянський
Смол.— Смолич
Сос.— Сосюра
Стельм.— Стельмах
Стеф.— Стефаник
Стор.— Стороженко
Тер.—Терещенко
Тобіл.—Тобілевич
Трип.—Трипільський
Тич.— Тичина
Трубл.— Трублаїні
Л. У.— Леся Українка
УРС — українсько-російський словник
Ус.— Усенко
Федьк— Федькович
Філ.— Філінський
Фм.— Фольклорний матеріял
Фр.— Франко
Хижн.— Хижняк
Чуб.— Чубинський
Шв.— Швець
Шевч.— Шевченко
Шовк.— Шовкуненко
Яворн.— Яворницький